И. бр. 90439.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Ф.Пр./135

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

КРАЉ.-СРП. МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОДИНА X. СВЕСКА 1.—24. ЗА 1889.

УРЕДИО

АНДРА НИКОЛИЋ.

БИБЛИОТЕКА

У БЕОГРАДУ

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА КРАЉЕВСКО-СРПСКЕ ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

1889.

ПРЕГЛЕД.

А. СЛУЖБЕНИ ДЕО.

I. Укази и претписи.

Постављење министара 112. Министарство просвете и црквених послова 222, 569. Велика школа 569. Главни Просветни Савет 222. Управа државне штампарије 55, 113, 222. Народно позориште 113, 222. Средње школе 55, 113 167, 222, 569, 576. Конзисторије 55, 113, 569. Основне школе 55, 113, 167, 223, 571, 576.

Министарски изасланици на испите зрелости за 1888-89. шк. годину 268. Школски надзорници за 1888-89. шк. годину 268.

II. Упутства, одлуке министра просвете и црквених послова, службена саопштења.

Упутство надзорницима основних школа 259. Службени реферати и одлуке министра просвете о учитељским повишицама 50, 53.

III. Извештаји.

1. Директора средњих школа: Крагујевачке 337. Ужичке 341. Нишке 348. Крушевачке 409. Пожаревачке 414. Ваљевске 497. Пиротске 499.

2. Надзорника основних школа: гг. — Јована Миодраговића 350. Ђоке Анђелковића 356. Владимира Зделара 364. Мих. Бобића 367. Милутина Татића 417. Петра Марковића 420.

IV. Радња Главнога Просветнога Савета.

1. *Записници састанака Главнога Просветнога Савета:* 396—50, 397—42, 398—84, 399—95, 400—103, 401—147, 402—148, 403—157, 404—162, 405—209, 406—214, 407—217, 408—220, 409—221, 410—257, 411—258, 412—562, 413—563, 414—548, 415—550, 416—556, 417—558, 418—559, 419—560, 420, 421—563, 422—565.

2. *Из дневнога реда (осим даље посебно наведенога):* Постављење председника, замена начелника министарства просвете у Савету, одлука о напредним чановима Савета који[illegible] у месту 40. Одлуке по молбама за помоћ из фонда пок. владике Вићентија 41. 147, 221, 257, 568, 557, 563. О напрту стечаја за писање уџбеника за Физику у средњим школама 104. О одлукама V-те учитељске скупштине 104. О факултативном учењу туђих језика 209. Предлог да су референти, којима је упућено извесно дело, дужни поднети Савету оцену у року од 3 месеца 214. Оставка г. д-ра Љуб. Недића на чланство Главнога Просветнога Савета 222, 257. Одлука по молби Јосифа Анђелића, бив. учитеља 217. Избор кандидата за надзорнике основних школа за 1888-89. шк. годину 257, 258, 562. Одлука о учењу туђих језика у В. Ж. Школи 258. Одлука о накнадном полагању учитељског испита г-ђице Љубице Поповићеве 562. О прештампавању четврте читанке за осн. школе 548. Писмо г. г. Пере П. Ђорђевића и Ур. Благојевића о изради IV читанке 551. Одлука по молби г. Аксентија Јокића, учитеља 562, 565. О правилима за издавање благодејања из фонда пок. владике Вићентија 550. Правила

о полагању учитељског испита у Богословији 557, 563. Одлука по молби г-ђе Наталије Зебићке, учитељице 557. Правила о вежбаоници у учитељској школи 559, 560. Одлука о учењу вештина у В. Ж. Школи 560.

3. *Квалификације*: г. г. — Срећка Милетића 95. Леополда Урлиха 95. Светозара Томића 104. Милана Шевића-Максимовића 148. Милована Будисављевића 157. Мите П. Видаковића 215. Симе Кандића 217. Петра Марковића 220. Душана Мушицког 221, 556. Адолфа Валдингера 550. Симе Мандића 550. Павла В. Поповића 556. Давида Шполарића 556. д-ра Мите Лукића 556. Саве Максића 556. Ракиле Адања 557. Гаврила Јовановића, Хенрика Лилера, Павла Ј. Поповића, Димитрија Миленковића, свештеника, Срећка М. Аџића, Димитрија Поповића, Љубомира Павловића, Симе Томића 558. Димитрија М. Марчића 559. Г-ђе Јулке Јањићке 559, 563. Јована Максимовића 559. Хермана Јосифовића, Стевана Колара 560. Стевана Стојановића, Николе Зеге 563. Атанасија Марковића-Ресавца, Илије Јовановића, д-ра Доброслава Игњатовића 564. Божидара Јоксимовића 565.

4. *Одлуке по молбама за уважење година учитељске службе*: Анђелије Ничићке 147. Персиде Јовановићеве 209, 220. Стевана Дадића 215.

5. *Одлуке по кривицама учитеља*: Владимира Глишића 94, 147. Симе Јеротића 95, 103, 148, 222, 564. Витомира Николића 209, 220. Петра Милетића 557. Даринке Јовановићеве 560.

6. *Рукописи и дела поднесени Главном Просветном Савету на оцену поради издања или откупа или одобрења за школу*:

1. „Збирка песама и декламација за осн. школу“ од г. Мих. Милосављевића, учитеља . . 41
2. „Речник за Корнелија Непота“ од г. д-ра Јов. Туромана 41
3. „Школица за грађанска права и дужности“ од г. М. Ђ. Милићевића 41
4. „Бачe“, дечији лист уредио г. Пет. М. Никетић 41
5. „Граница“, књига за децу од г. Д. Ј. Путниковића 41
6. „На Српском Дунаву“ од г. Мих. Разнића, учитеља 42, 210
7. „О празницима православне цркве“ од г. Павла Б. Несторовића, учитеља 94
8. „Прваци у римској књижевности“, превод Мил. Косумовића 95, 103
9. „Српска Историја за осн. школу“ од † Ј. Ст. Марковића 95
10. „Историја Света“ Д. Илоајског, превод Д. Дукића 104
11. „Француска Граматика са Читанком“ од г. Ал. Милојковића, учитеља 104
12. „Упутство за предавање пртања слободном руком“ од г. Вићe Мајсторa 147
13. „Упутство за предавање лепога писања“ од г. Вићe Мајсторa 147
14. „Зоологија за више разреде средњих школа“ од г. Добр. Ружића 147
15. „Елементарна писменост, са упутством за руковање с Букваром“ од г. Стеве Чутурила 147
16. „Приче о вери и празницима православне цркве“ од г. Свет. Ј. Никетића 148
17. „Примери за Немачку Синтаксу“ од г. Мите Живковића, проф. 157, 163, 210
18. „Недељко“ од г. Огњеслава Утјешеновића-Острожинског 157
19. „Мали Рачуница“ од † Јоке. Ст. Марковића 157
20. „Карактер“, превод г. Николе С. Јовановића — „Американца“ 163
21. „Тражи се васпитач“ од г. Косте Петровића, учитеља 214
22. „Босилак“, први струк од г. Ј. Миодраговића 214
23. „Листићи из Књижевности II.“ од г. Свет. Николајевића 215
24. „Земљопис за II раз. осн. школе“ од г. Светислава С. Поповића 218
25. „Механика за средње школе“ од г. Владимира Зделара 220
26. „Превод словенске читанке на српски језик“ од г. Свет. С. Поповића 221
27. „Енглеска Граматика“ од г-ђе Катарине Милић 222
28. „Дисциплина у основној школи“ од г. Симе Милојевића 562
29. „Наука главних појмова музике“ од г. Драгутина Блажека 548
30. „Косово“ од г. М. С. Ђурчића 548
31. „Руско-српски речник“ од г. Тасе Стојановића 555
32. „Слика Стевана Синђелића“ од г. Стеве Никшића-Лале 557
33. „Вежбање у говорењу“ од г. Саве В. Поповића, учитеља 557
34. „Воћарство за народ и школу“ од г. д-ра Ђорђа Радића 559
35. „Цртанке“ од г. Јована Кошића, учитеља из Грања 559
36. „Зоологија за ниже разреде средњих школа“ од г. Миливоја Симића 560
37. „Христов приче и беседе за ученике III разреда“ од г. Јевр. А. Исића 560
38. „Практична француска граматика“ од К. М. Богдановића 560
39. „Лазар“, трагедија од г. М. Цветића 564
40. „Светска Историја за V и VI раз. осн. школе“ од Алексе П. Милојковића и А. П. Милојковићке 564
41. „Уџбеник за II раз. осн. школе“ од истих писаца 564

7. *Реферати о рукописима и делима и одговори на реферате:*

1. Реферат г. М. М. Протића о „Школској песмарици“ . . . 43
2. Реферат г. Стевана Предића о делу „Шетња по облацима“ . . . 44
3. Реферат г. Фирмилијана о делу „Црквено Богословље“ . . . 46
4. Реферат г. Јеврема А. Ивића о истоме делу . . . 48
5. Реферат г. Љуб. Јовановића о „Историји Срба за IV раз. осн. школе“ . . . 85
6. Реферат г. Никоје Поповића о истом делу . . . 94
7. Реферат г. Косте Петровића о делу „Грмља“ . . . 96
8. Реферат г. Дим. Јосића о истом делу . . . 98
9. Реферат г. Рад. Милетића о карти Краљевине Србије . . . 99
10. Реферат г. Стевана Предића о истог делу . . . 101
11. Реферат г. Жив. Живановића о „Малој Србадији“ . . . 102
12. Реферат г. Вл. Карића о делу „Школица за грађанска права и дужности“ . . . 104
13. Реферат г. Ј. Миодраговића о истоме делу . . . 106
14. Реферат г. Дим. Јосића о „Голубу“ . . . 108
15. Реферат г. М. Ђ. Миљковића о „Србији“ од Вл. Карића . . . 109
16. Реферат г. С. Антоновића о истом делу . . . 112
17. Реферат г. Вл. Карића о делу „Загорким“ . . . 94
18. Реферат г. Дим. Јосића о делу „О народности у општем васпитању“ . . . 148
19. Реферат г. Никоје Р. Поповића о истом делу . . . 150
20. Реферат г. Дим. Јосића о делу „Настављик“ . . . 151
21. Реферат г. Милана Недељковића о истом делу . . . 152
22. Реферат г. Пере Ђорђевића о делу „Цвети“ . . . 152
23. Реферат г. Уроша Благојевића о књизи „Српска Историја“ . . . 157
24. Писмо г. Јов. Жујовића о делу „Антропологија с дијететиком“ . . . 159
25. Реферат г. д-ра Милана Јовановића о истом делу . . . 159
26. Реферат г. Дим. Јосића о дечијем листу „Вече“ . . . 163
27. Реферат г. Косте Петровића о истом листу . . . 164
28. Реферат г. Живка Поповића о делу „Вешти учитељ француског језика“ . . . 165
29. Реферат г. Стевана Ловћевића о делу „Историја Света“ . . . 210
30. Реферат г. Ј. М. Жујовића о делу „Антропологија с Дијететиком“ . . . 215
31. Реферат г. Косте Д. Главинића о „Елементима графијске статике“ . . . 216
32. Реферат г. Миленка Марковића о делу „Босилак“ . . . 218
33. Писмо г. Јов. М. Жујовића о „Антропологији“ од г. Љ. Миљковића . . . 463
34. Реферат г. Мил. Марковића о делу „Елементарна писменост“ . . . 463
35. Реферат г. Дим. Јосића о истом делу . . . 464
36. Реферат г. Дим. Јосића о делу „Наука Христианска за I и II раз.“ . . . 465
37. Реферат г. Фирмилијана о истом делу . . . 548
38. Реферат г. Живка Поповића о делу „Немачка Граматика“ . . . 466
39. Реферат г. Дим. Јосића о истом делу . . . 468
40. Реферат г. Дим. Јосића о делу „Збирка одабраних народних умотворина“ . . . 549
41. Реферат г. Живка Поповића о „Читанци за IV раз. основне школе“ . . . 550
42. Реферат г. Косте Петровића о истој књизи . . . 551
43. Реферат г. Свет. Николајевића о делу „Прваци у римској књижевности“ . . . 554
44. Реферат д-ра Јована Туромана о истом делу . . . 554
45. Реферат г. Ђорђа Крстића о слици „Стеван Синђелић“ . . . 565
46. Реферат г. Уроша Предића о истој слици . . . 565
47. Одговор г. г. Борислава Ђ. Тодоровића и Јована Ђ. Докића на примедбе г. Раше Милошевића на њихове реферате о његовој „Хемији“ . . . 565
48. Реферат г. Јосифа Шмита о „Геометријским цртањима“ од г. Стојана Марковића и од г. Косте Пиковића . . . 567
49. Реферат г. Васе Димића о истим делима . . . 569

Б. НЕСЛУЖБЕНИ ДЕО.

I. Расправе о школским питањима и из појединих наука Просветна Статистика.

1. Ка познавању крша источне Србије, од Ј. Цвијића 1, 62, 131
2. Певање у основној школи, од М. М. Протића 15
3. О планинама од проф. д-ра М. Најмајра, превео Свет. А. Радовановић 25
4. Напомене о задатку гимназије, од д-ра Ник. Ј. Петровића 57
5. Шта је оморика? од Живк. Ј. Јуришића 73
6. Извод из географских путописа, од Д. Дукића 76, 139
7. Прошлост, садашњост и будућност игијене. Приступно предавање професора д-ра Милана Јовановића-Батута 121, 225
8. Професорски положај у школи, у држави и у друштву у других народа и у Србији, од д-ра Ник. Ј. Петровића 169
9. Минералошко-геолошко посматрање ваљевске околине, од Витомира Младеновића 186, 234
10. Лепо писање, од Виће Малетића 193
11. Јернеј Копитар, од Андре Гавриловића 198
12. Цртање слободном руком, од Виће Малетића 240
13. Крилољеве Басне, превод Ж. Јовичића 248, 313, 434, 527
14. Гимнастика и њезин утецај на народне задатке, од д-ра Богдана Гавриловића . 273
15. Статистика наставе у Краљевини Србији од 1880-1881 до 1883-1884 школске године од Богољуба Јовановића 282, 379
16. Школе Срба у Угарској и Хрватској од 1780 до 1800 г. од Петра Деспотовића 305, 400
17. Месечни извештај о метеоролошким посматрањима провизорне опсерваторије, од М. Недељковића 330, 450, 536
18. Прилог хигијени сеоских школа, од д-ра Милана Јовановића 371
19. Први конгрес „међународног удружења за кривично право“, од д-ра Миленка Р. Весића 422
20. Модерна настава, од Ц. Стјуарта Мила. Превод Миљића Радовановића . . . 443, 509

Додатак I. Збирка песама у један и два гласа за нижу основну школу, од М. М. Протића, после стране . . . . . 336, 1—28

Додатак II. Збирка песама у два, три и четири гласа за ученике гимназије, од С. Ј. Николића, после стране . . . . . 336, 1—60

II. Просветне белешке.

Гимназије у Хрватској 168. Професорско друштво 223. Управа професорског друштва 224. Правила професорског друштва 269.

III. Просветни добротвори.

Породица пок. Павла Караматића 119. Тодор Княжевић 119. Јоса Куртовић 119. Јања Манојловић 119. Епископ пишки Димитрије 119. Мијаило Вуловић 119. Јелена Шуваковића Аћимовића 120. Никола Костић 120. Спасоје Стефановић 120. Владимир Милешковић 120. Јеремија Укропина 120. Мијат Миљановић 120. Марко Јавчић 120. Стеван Вујић 120. Станишта Адамовић 336. Мојка В. Обрадовићка 336. Милован Поленић 336. Петар Драговић 336. Петар Предић 336. Милча Стојадиновић 336. Стева Топузовић 584. Алекса Фотић 584. Јоца Мићић 584. Јанко Јовановић 584. Катарина П. Куртовићка 584. Катарина Радуловићка 584. Мијат Миљановић 584. † Коста Петровић 584. Михаило Благојевић 584.

Добротвори фонд шабачке гимназије 118, 119.

Посетиоци о Св. Сави школа: милошевске 120. баточинске 120. балта-бериловачке 120. мокрањске 120. рашке 120. бунушке 120. краљевске 120. куршумлијске 120. дупске 120. каменичке 120.

IV. Умрли.

Др. Сава Петровић 115. Ђорђе Нишић 583. Миленко Михаиловић 585. Љубомир Мићић 583. Живота Величковић 583. Марија Ђорђевићева 583. Милан Конјевић 583. Јован Симић 583. Живана Пауновићка 583. Босилка Ђурића 583. Благоје Станојевић 583. Теодора Ракићева 584. Светозар Милановић 584. Емилијан Берберовић 584. Иван Јелић 584. Димитрије Алексић 584. Јован Ивановић 584.

Година X. Свеска 1. и 2. 31. Јануара 1889.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

КА ПОЗНАВАЊУ КРША ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

од

ЈОВ. ЦВИЈИЋА

Кршем називамо земљиште састављено из кречњачких стена, које му дају особену унутрашњу грађу и спољашње облике. Кречњак је обично поремећен и пун пукотина, а изнутра прорешетан подземним шупљинама и пећинама. Облици рељефа, који су представници таквога земљишта, или су гребени, чуке, чукаре и оштрељи по већим висинама, или левкасте утолегнице, вртаче, звекаре и поља по падинама и заравнима. Све ове утолегнице имају одводне канале, којима стоје у вези са унутрашњим шупљинама, те и сва вода било атмосферска, било потока и речица, које су на оваквом земљишту, понире у поноре и издухе његове. Отуда је оно пуно понорница и суха, и увек безводно.

Термин крш, којим обухватамо овакве предмете, и који је у нашу књижевност унесен као термин херцеговачкога порекла, постоји и у Србији и истоветан је по значењу са немачким предеоним називом *Karst* (Истра, Краљска, Корушка), а са хрватским и словеначким *крас* или *крашевина*. Ови синонимни термини обухватају поменуте појаве и облике рељефа, карактерне за кречњачко земљиште, који му и дају онај особит, њему само властит изглед и физиогномику. Он је више геогностички но орографски термин, али је за физичку географију веома згодан и потребан, што се њиме означава извесна група појава и облика, о којима се још бави, тако да је усвојен, и поред тога што је термин, и као име, у чији опсег спада група крањских Алпа и далматинских и босанских планина, где су појави крша најлепше развијени.[1]) У новије време тим термином обухватају све области, које садрже карактерне особине крша, па ма и у слабијој мери развијене. Најмајер назива кршем и кречњачке висоравни швапско-франачке Јуре.[2]) Тиме, што је пренет на целину која је, као таква, предмет географског испитивања, прешао је и у потпуну својину географску.

Код нас по књажевачком округу, а и по другим окрузима Источне Србије, зову кршем голе, кречњачке масе са падинама од литица и омчастих стрмени. Иза Стола и преседла Цепе, настаје један прав кречњачки гребен веома стрмењитих и каменитих падина, по чијем затављу има вртача, и зову га Кршем. Здравачки Крш је, у горњем току Осаонице, простран за-

[1]) Сонклар га је употребио најпре за предео између Купе и Саве називши ту кршевиту, разривену и голу височину Karstplateau (Die Eintheilung der Schweizer und der deutschen Alpen. Petermann's Mittheilungen J. 1870. p. 813 — 320). Доцније је тај назив добијао пространији опсег и њиме је обухваћена цела планинска област од Трогласа до извора Дрине. Бем (Eintheilung der Ostalpen) обухвата њиме крањске Алпе и планине босанске и херцеговачке, изваја̂јући тиме крањске Алпе на правих Алпа.

[2]) Karstbildung p. 455. У Најмајеровој Erdgeschichte.

раван са вртачама. Поткрш у Хомољу, код којега има карактер крша нарочито огранак, који слази Млави код Лазнице. Поткрш изнад Врела Млавина. Милићев Крш опет у Хомољу. Крш Дол зове се сув поток притока Грзе. Окрш назива се голет кречњачка у горњем делу Крш Дола и т. д.

И у Србији, дакле, постоји тај термин, који је констатован у Далмацији, Херцеговини и Црној Гори,[1]) и који су и неки од наших писаца у смислу Karst-a употребљавали. Лицејски питомци[2]) обилазе „кршеве више манастира Горњака, које тамо зову Урлај", а и доцније назив крш у овом специјалном значењу употребљују *Драгашевић*,[3]) *Карић*[4]) и *Радовановић*[5]) И према томе крш је истоветан термин са Karst-ом или красом и постоји и у Србији као термин.

Појавама крша, које смо споменули, главни је узрок испрепуцалост кречњака и његово лако растварање у води, која садржи CO_2. Последице су ових двају узрока што вода атмосферских талога лако продире у дубине и што је циркулација воде у таком земљишту већином подземна. За то, хемијско растварање и одношење растворених делова не бива само на површини, већ и у знатној дубини, а под повољним приликама у многоме надмашава механичко испирање.

Моћ растварања, испирања и одношења кречњачких стена много је јача у земљишту заравњеном, где нема много оковитих падина, оштрих гребена и чука, те вода не може брзо да отече низ падине. Велика стрмењитост наспорава и олакшава отицање воде по површини, као и механичко одношење истрошених делова, и омета продирање воде у дубину. Отуда се појави крша, вртаче, котлине без излаза (поља), пећине, подземне текућице и т. д., јављају најчешће по побрђима, висоравнима и положитим падинама. Вода за стварање ових појава употребљује пукотине, којих има много у кречњаку. А где је услед тектонских измена разривена веза међу стенама, где има много пукотина, њих вода с особитом вољом употребљује као пут, и тиме се објашњава

---

[1]) Код Вука у Рјечнику: Крш, Крша (n. 1) (у Ц. Г.) der Felsen, захтн cf. стијена, каменьак 2) (у Ц. Г.) der Stein lapis cf. камен 3) (у Србији) das durch ausgetretenes Wasser Angeschwemmte, dahvio: Синјела вода шушањ, па начинила крш.

[2]) Пут лицејских питомаца стр 28.

[3]) Гласник уч. др. кн. XLIII.

[4]) Српска Земља и Србија.

[5]) Лијас код Рготине. Српска Краљев. Акад Гласе VIII. Радовановић помиње поред крша и истога значења термин *голеш* и мисли да су оба херцеговачкога и далматинскога порекла. И ако је теже позадано потврдити, има ипак неких примера из којих изгледа да и голеш има значење крша. Голеш се помиње у народним песмама као име планине:

Живо прећи у Голеш планину
На ономе Голешу планини —

(Вук. нар. пј. 2, 170).

и означава или босанску планину, по свој прилици око Травника, или планину између Призрена и Косова до Чичавице (која се такође помиње у народним песмама). Судећи по једном месту из сна о погибији Танковића, који је *Краус* забележио, Голеш или Голија планина означава кршну планину:

„Господаре стари Стпурије
Право кажи, право ћу те питат
Ја што листа на Голешу нејма?
Сиуд с' зелене зелене планине
Ја што листа на Голешу нејма?
Сиуд с' зелени зелена травица

Ја што траве на Голешу нејма?
Сиуд пјевају тице по планинам
По Голешу данас не пјевају.
Сиуда има студене водице
Ја што у њој ладне воде нејма?"

(Cultur und Landschaftsbilder aus Bosnien und der Herzegovina von Dr. Moriz Hoernes стр. 186). Код Вука у Рјечнику има реч голет смисла Kahlgebirge. Означава ма од каквих стена састављену, оголелу планину. И због непоузданије потврде и ограниченије употребе и због мешања голети и голеши код нас узећу термин крш.

за што су вртаче, пећине[1]) и т. д., често везане за поремећаје.

Први утицај воде на њеном подземном путу јесте проширење пукотина или корита њеног. На неким местима услед повољних прилика, ово се дешава врло снажно и енергично, те тиме постају веће шупљине, чувене пећине, којих има у многим областима крша. Најлепше су у области Карста, Крањској, Истри и Далмацији. И код нас има пећина у области нашега крша, и налазе се по падинама, које се спуштају у литицама и одсецима. Пећином оне, које су по већим висинама, суве су и безводне. Вода која је кроз њих протицала или је нашла излаза у ниже нивое, или, ако је долазила из долине пред њима, престала је притицати, што је отекла на другу страну. Има их кроз које вода и сада тече и које управо представљају корито речно, као 500 м. дугачка пећина, кроз коју протиче Сврљишки Тимок од Пандирала до Перишна, као пећине кроз коју протичу В. и М. Пек, пећина из које излази Црнољевица и т. д. Негде се вода, која тече пећином, слива у резервоар у пећини и гради језеро; или из таквих резервоара вода отиче као Бања из језера Горње-Мале-Пећине Петничке. Ако кроз пукотине у суву пећину улази вода са растореним кречњаком, $[C_a(HCO_3)_2]$, и ако таванн њени нису танки но моћнији и живицом и вегетацијом покривени тако да вода не може брзо да сцури у шупљину већ полако капље, онда она испарава и гради на тавану сталактите. Кад падне на тле, вода такође испарава, те се тле превуче сигом и граде се сталагмити. Често се сталактити и сталагмити додирну и саставе, те као стубови одржавају у вези тле и таване пећинске, као у Аделзбершкој и у нашој Прекопшкој Пећини. Глина, које има у пећинама нерастворљиви је остатак кречњака, а шљунак пећински долази од воде, која је кроз пећину текла или и сада тече.

У областима крша најчешће су и највише падају у очи *вртаче* или *поникве*, и вртаче већих димензија, *котлине без излаза* или *поља*.[1]) Вртаче су левкасте или коничне дољаче са кружном или елиптичном ивицом и странама које прилично стрмно падају. Пречник им се смањује са дубином, а у горњем делу износи или само неколико м. или и по $^2/_3$ км. Велика вртача у Крањској Dirupo Di Smergo, од

[1]) То се види и по пећини на Купичком Врху, коју је Пилар испитивао (Izvid nedavi o odkrivene špilje na Kupičkom vrhu . . . Rad jug. Akad. LXVI стр. 182—190). „У тектонском погледу има се пећина на Купичком врху за стално сматрати пукотином, кроз коју су једно време подземне воде протицале, док није на једном месту усавјед творбе саге ждрело претпеско постало или је вода на дну великога свртка повољнији проток нашла.“ Пред пећином је вртача (свртак) са пречником од 72 м., а дубине 23 м.

[1]) Овакав термин постоји у Црној Гори, Босни и Херцеговини. *Граховско поље* дугачко је 6—8 а широко 1—3 км.; са свих је страна окружено планинама, а по среди прорезано коритом Сувога Потока. Вода тога потока за време киша слива се у утолегницу, Бару, па се изгуби у понорима. У *Његушком пољу*, са свим округлом, пречника 1—2 км., вода се кули и понире у сезу Краоловићима. У *Петњичком пољу* вода, која долази од Бајица пестаје „На Увору“ и „Под Орловим Кршем.“ И у *Никшићком пољу* вода нема куда отицати, но је пестаје у гргу Великога Понора. Равница око Понора В. зове се Сливље. (Драговић Ж. Грађа за географију Црне Горе. Летопис 54 стр. 69, 71, и 73). Сва су ова поља у областима тријаског (око Дурмитора и Војника) и кретацијског кречњака (зап. и југ. Црна Гора), који заузимају сву Црну Гору осим области покривана око горње Таре и Лима и осим области терцијарних и млађих творевина око скадарског језера. Подгорице и приморја Бара и Улциња (Geologische Uebersicht von Montenegro 1884. p. 94). Таква су и *поља* у области Неретве: Невесињско (Bosnien Land und Leute von Adolf Strausz c. 17), Чемерно Попово и т. д. *Дуго поље*, Ливањско Гламочко и остала у Босни) (Dln. Wanderungen. Dr. Moritz Hoernes c. 283). И у страној литератури усвајају у новије време овај термин (у Unser Wissen von der Erde von Alfred Kirchhoff. Zweit. B. c. 303, и у Најмајеровој Erdgeschichte, Karstildung)

које је Лоренц[1]) изнео слику, дубока је 250 м., а у обиму износи $^1/_4$ миље. Још је већа вртача Поникве, чији обим износи $^1/_2$ миље. Код нас има великих вртача, које мало овима уступају, као што су оне на „Подгорачким планинама“: Мала Брезовица, Вртача (Валкалуца), Трговиште, Игриште,[2]) за тим вртача под Облом, испод Ртња и т. д.

Вртаче одржавају везу између вода на површини и подземне мреже водених токова. Отуда при дну вртаче има или видљиви отвор, стромор (такве се вртаче зову звекаре), или се још чешће такав отвор не види, јер је зачепљен и покривен наносом (поникве и вртаче).[3]) Често се такав канал издаје, и ако се не види, особеним мојавом да из њега за време лета, и у опште топлијег годишњег времена, бије хладан ваздух, а зими га отвор у се увлачи, за то их зову *Windlöcher*-има или Wetterlöcher - има.[4]) Има и такве врсте вртача, издуха (Saugtrichter или Speilöcher),[5]) из којих вода избија, поплави околину у којој су, и створи за време језеро, које дотле траје док не нестане воде у подземним шупљинама, и вода онда опет кроз исте издухе отиче. Ово се дешава у врло кишним годинама, кад се испуне водени резервоари, којима вода дотиче са већих висина, па онда тражи излаза на више и избија кроз издухе у котлине. Такве су прилике у чувеном Цркничком језеру у Крањској. Исти су, по свој прилици, узроци и у Мочилској котлини у западној Босни.[1])

У опште по кречњачком земљишту, а нарочито по вртачама, налази се terra rossa, црвена глина. То је глина, у којој има много оксида гвожђа. Она је производ растварања маринских кречњака, и заостаје као елувијални производ, као њихов нерастворљиви део, на месту стварања, пошто у води са CO_2 растворљиви C_a CO_3 буде однесен. Она је распрострта по вртачама Источне Србије.

Постанак вртача објашњаван је теоријом сăдôмă, строноштавања, коју сам поменуо на једном месту.[2]) У новије време босанске вртаче навеле су Мојсисовића[3]) да вртаче издвоји из „правих појава крша,“ у које он урачунава котлине без видљива излаза (поља) и подземне водене

[1]) Jahrbuch der k. k. geol. Reichsanstalt 1858 II. стр. 344.

[2]) Вртаче се ове налазе лепо представљене на карти нашег ђенерал-штаба, секције: Врестовачка Бања и Равањица.

[3]) Прилог географијској терминологији нашој. Просветни Гласник 1887 св. 31. Децембра стр. 907. У пиротском округу вртаче зову *ергонима*.

[4]) Die Arbeiten am Karste von Fr. Kraus. Das Ausland 1887. № 1. Оваквих Wetterlöcher-а има и по кршу шваписко-франачке Јуре. Karstbildung. Neumayr's Erdgeschichte v. 453. Можда бисмо их могли назвати *ладничама*.

[5]) Крањски је назив за Saugtrichter-е „под стенама“ и означава пукотине кроз које вода пропада (Das Flussgebiet der Leibach Mittheil. d. k. k. geogr. gesell. Wien B. XXX. 561—580). Називам га издухом, што је *Ж. Дражовић* у главноме у смислу Saugtrichter-а употребљује (Грађа за ђеографију Црне Горе. Летопис књ. 153 и 154).

[1]) Овај ћемо пример доцније навести опширније (Геолошка опажања и зар. Bosni Rad LXI I стр. 10 и 11).

[2]) Прилог географијској терминологији нашој. Прос. Гласник 1887 св. 31 Дец. стр. 908).

[3]) Grundlinien der Geologie von Bosnien-Herzegovina Jarhb. d. k. k. geol. Reichsanstalt 1880. XXX B. № 2. с. 211 и 226. Босанске и херцеговачке планине су орографски тектонски и стратиграфски продужење ј. алпијских. И појави крша, који су типски развијени у ј. алпијском кречњачком појасу, на ј. хрватској височини и у Далмацији дају свој тип и кречњачком земљишту Босне, Херцеговине и Црне Горе. Појави се крша нарочито сусрећу у зап. и југ. Босни. Пилар је (Rad jug. Akademije LXI I стр. 11) наплазио на вртаче у западној Босни нарочито „у околини Хан Коде и Калине Воде, на Ранчи и испод Тисоваче планине, око Дабра и ј. од Камичака у Врбавском пољу, у планини Црљевици, у Грахову пољу, у Коритах североно од Шеварева блата дивљем горског пута из Ливна у Жупањац и по мање на многим другим мјестих.“

токове, узимљући да су те творевине друкчијег постанка од вртача. — а о вртачама држи да су главне нападне тачке хемијског, субаеричног растварања кречњака, и, по његову мњењу, за то се по вртачама налази terra rossa. Веза између вртача и правих појава крша долази само отуда, што се случајно обоји јављају на истом месту, иначе нема између њих никакве сродности нити у спољном облику, нити у начину њихова постанка. А да оне нису производи строноштавања, говори за то правилан левкаст облик њихов. Строноштавања и саломе у земљишту увек карактеришу неправилне контуре. Блиски саломи неће никад примити потпуно облик својих суседа. А код вртача левкаст облик са готово кружном ивицом спада у њихове карактерне особине. Честина вртача по положитијим падинама, које су готово целе прекривене вртачама тако да су заостале само танке гредице између вртача, такође је разлог Мојсисовићу против теорије строноштавања. Изгледа чудновато, за што да се нису при строноштавању срозале и те гредице. За то их Мојсисовић издваја из појава крша и уврштује у ред „геологијских оргуља," а узима да су јужна фација Karrenfelder-има или Schratten-има, који се налазе по северним кречњачким Алпима.

И „правим појавима крша" Мојсисовић мења у неколико начин објашњавања узимљући да се не могу једино ерозијом објаснити, већ се мора признати утицај и набирању планина. Ерозија и развитак данашњих облика теренских започели су у времену, када је стварање планина било у пуној снази. Котласте долине, поља, имају карактер нормалних, широких, ерозионих долина, али су онде где им је нагиб, преграђене теренском узвишицом. Долине су старије од планина, и реке су се, у оној мери у којој их је хтело издизање слојева спречити, дубље усецале и засецале венце планинске у дубоке долине. Само где ерозивна снага воде није у тој мери била јака, у којој је напредовало издизање планине, реке су биле спречене у својем току и стварале језера. Ако је планина састављена из стена у води нерастворљивих, котлина ће се језерска моћи испунити или испуњавањем новим седиментима или механичким дубљењем и продужењем пређашњега корита и даље из језерске котлине. Кроза стену у води растворљиву, као што је чист кречњак, вода ће себи отворити подземне одводне канале, најпре хемијском а доцније здруженом хемијском и механичком ерозијом. Котлина ће се испунити задржавши језерске седименте. И, према овоме, ремењење започетог стварања долина у кречњачким областима набирањем планина први је услов за појаве крша.

Згодан доказ, на основу којега је и подигнуто ово мњење дају поља босанскога крша, која су испуњена млађим терцијарним слатководним седиментима.

Старије мњење о постанку вртача и котлина у кречњачком земљишту одржало се, а у новије доба оно излази и као једино правилно и подудара се са фактима, која су изнесена новијим испитивањем крша.

Непосредним проматрањем вртача у стварању ушло се у природу њихову и постао је много разговетнији начин њихова постанка. Тице[1]) је у Шумаси при дну једне утолеглице, која је на путу да постане вртача, видео велике комаде стена, а по ивици и странама свеже преломе. По Пилару[2]) у кречњачком земљишту де-

[1]) Zur Geologie der Karsterscheinungen. Jahrbuch d. k. k. geol. Reichsanstalt 1880 г. XXX В. стр. 754.

[2]) Die Wassernoth im Karste, стр. 142. cit код Тица.

шавају се промене тако често „да какав граничарски младић, који би се после неколико десетина година вратио у своју отаџбину, збиља може казати да је не може да позна од многих нових вртача; куће су се услед строноштавања у земљишту морале изместити, башта некадашњих нема више, и нове се путање употребљују пошто су старе обурване.“ Приликом земљотреса у Клани створила се велика вртача. И наше Леденице на Тупижници као да су вртача у стварању и можда иду у прилог овоме мњењу.

Јаме левкастог облика, пингови, који се стварају над напуштеним рударским окнима; левкасте утолеглице створене приликом земљотреса у Калабрији 1773, код Молдаве за време земљотреса 1779., па и левкасте дољаче постале у алувијуму савском уз земљотрес загребачки, — сведоче да се приликом строноштавања граде левкасте утолеглице.[1])

Факат, да се у кречњачком земљишту стварају подземне шупљине, захтева да мора бити и салома. А где би требало тражити трагове тих салома ако не у вртачама, или какви би други појави на површини одговарали тим саломима. Вода може градити канальће и жљебове, али никад она сама не може произвести левкасте утолеглице. Она капље свуда подједнако. Њен је утицај готово исти у свима тачкама, и онда она не може стварати опако многе и левкастог облика утолеглице, ако не би било дољача од салома, које би тиме давале и извесне нападне тачке за механички рад воде и прописале води правац кретања и јачег рада њене ерозије.

Terra rossa није искључно везана за вртаче. Она је местимично распростртa преко целе Истре, одакле је и име води порекло. Постанак њен је секундарни процес, који прати растварање и испирање кречњака — таложење и издвајање његових нерастворљивих делова. Према томе она није само везана за вртаче, и није такав појав који би дао разлога сам собом, да се реши питање о постанку вртача.[1]) Поред тога велики број вртача на на Капели и на Сењском Билу[2]) нема у себи terra rossa.

Испитивања, предузета у новије време у Краљској о трошку министарства привреде, да би се испитао и отклонио узрок поплавама у тамошњим кречњачким котлинама и вртачама, иду у прилог теорији салома[3].) Осим тога она потврђују, да је и процес стварања поља исти као и вртача. У кречњачким котлинама нађен је, поред често моћних седимената, материјал, који је постао од салома тавана над подземним шупљинама. Расконавањем у котлини краљској, „Под Стенама,“ констатовани су најпре наноси од 3 м. моћности, а испод

[1]) Хернес (Dinar. Wanderungen c 283.), који је проучавао старије босанске наводи, по шематизму францисканаца, врло интересантан пример месних потреса услед строноштавања тавана пећинских. У кречњачком земљишту зап. Босне, из брега Малована извире поток Мљаћ, па понире у околини Купреша. После 2 км. подземног тока извире из пећине испод Стржаја, као Шујица протиче кроз Дувнополе и губи се у Понору на ј. з. делу његову. После 12 км. избија опет у Бушком Блату. На овом подземном путу производи вода по над над месне потресе, о којима је ово забележено у поменутом шематизму францишканаца: „Vorago, etsi magno hiatu donata, non tamen semper confluentes ex Duvno aquas absorbere potest ut eas in Buškoblato exmittat; tumque temporis in ipsa voragine horribilia audire est velut tonitrua totumque coetum magno tremore concussum velut eversionem minari.“

[1]) Тице, op. cit. стр.

[2]) Липолд Jahrb. d. k. k. geol. Reichsanstalt 1858, II стр. 256—257. Die Eisenrestenführenden Diluvial-Lehme in Unter-Krain. Цела јужна Истра покривена је црвеном глином, те се и зове Istria rossa.

[3]) Радове аустријскога друштва за крш (Karst-Comité des oesterreichischen Touristen-Clouba), које је нарочито испитивало подземни ток Поика и поичку пећину, нисам могао добавити.

њих изурване стене и комади од стена 8—10 м. моћности. Испитивањем Винклерова канала, који је испод котлине „Под Стенама", посведочено је да велика котлина над њим није постала једним саломом, но се сукцесивно проширивала. Материјал од саломљеног тавана паћен је од површине најмање у дубини од 10 м. Подземна пећина почиње у дубљем нивоу, који одговара моћности саломљеног тавана. Врло је често попорница однела велике стене дубље у пећину и тиме смањила њену апсорпциону способност.[1]) И велика котлина Циркничка резултат је салома услед денудације нижих делова некадашњега кршног висоравна. Она је стропоштани део Јаворњига. Дно циркничке котлине састоји се из хумуса, глине и валутака, којима су покривене велике плоче и комади од саломљених тавана.[2]) Испитивана су и испитују се и остала поља ове области: Планина, Лојч, Рачна и т. д. као и реке Карста; Река, Тимазо, Гурк, Влпах, Циркничко језеро, Унц, Лајбах са Бистром и т. д.[3])

Подземни канали, којима теку реке Карста, представљају еродивне долине сведених страна. Ако је вода из њих отекла, оне су онда суве пећине. Над њима се стварају вртаче и поља, и веза између њих и подземних пећина доказана је.

У почетку смо казали да је постајање подземних пећина или канала и шупљина, и померање еродивног, хемијског и механичког, дејства воде у веће дубине, основа појавима крша. Стварању еродивних пећина мора претходити стварање пукотина. Прабитна уска пукотина, ако није било већих тектонских, ако се стене око прелома нису размакле, хемијском ерозијом воде проширује се у ширу, која може више воде пропустити. Тиме улази у посао и механичка ерозија, која ради нарочито при дну пукотине. Тако постаје подземни канал са свима особинама речнога корита. Што је већи распон тавана над подземном шупљином, тим је од склоњенији паду. У почетку се од тавана одламају поједини комади и стварају препреке току воде. Доцније се таван потпуно саломи и постаје на површини утолеглица са стрмим странама и свежим преломима, које вода својом ерозијом изатре и изравна. Према односу између тавана и унутрашње шупљине овим саломима постају или пространији отвори, којима се може сићи у шупљину, или, ако је материјал од саломљеног тавана већи, њим бива шупљина не само подземни канал, већ и отвор. Али и у последњем случају створена вртача или поље имају везе са унутрашњошћу само у већој дубини. Услед салома има померених канала подземних, тако да подземна текућица мора себи да истражује са свим нове путове као у Аделзберској пећини, у пећини Ерцхерцега Јозана и т. д.

Осим особина које смо до сада изложили области су крша сиромашне вегетацијом у опште, а особито дрвећем. Ова голет није нужан атрибут, нити је узрок појавима крша, као што се мислило. И сада по Крањској има врло шумовитих области, које ни по карактерним еродивним појавима, ни по безводности не изостају од огољених. Земљиште Истре и Далмације било је водом сиротно, имало вртача, попорница, врела и пећина и пре, док шума није са њега исечена за

[1]) Fr. Kraus, Die Karstorforschung Verhandlungen des k. k. geol. Reichsanst. 1880 № 6 144 и 145 страна.

[2]) Fr. Kraus. Ueber Dolinen. Verhandlungen der k. k. geol. Reichsanstalt, № 2 1887 p. 54—63.

[3]) Die unterirdischen Flussläufe von Inner-Krain von Wilhelm Putick. Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft Wien. B. XXX. — Fr. Kraus. Die Arbeiten am Karste. Das Ausland 1887 № 1. — Durchforschung des Ratschna-Thales. Das Ausland 1887 № 25. — Neue Forschungen am Karst. Das Ausl. № 49. —

грађевине лагуна млетачких. Везе између ових појава ипак има. Кречњачко земљиште, једанпут огољићено, противи се заодевању вегетацијом. Плодну земљу, која стене покрива сноси вода у дубине и танко покривало костура са свим изапере. Надокнађивање његово бива врло споро услед незнатне количине силиката у кречњаку и слабе механичке ерозије, а створена terra rossa не одржи се на површини, осим по вртачама. Засађивањем оваквога земљишта, као што се одавно ради по Карсту Краљском, отклања се одношење земље, стварају се прилике за постајање нове, а у неколико савлађује оскудица у води. Ново биљно покривало успорава нагло јурење воде у дубине затварањем пукотина и тако задржава на површини плодну земљу, а нешто и воде.[1])

Ако сакупимо основне карактеристике крша, налазимо да им је садржина у незнатнијој механичкој, а моћнијој хемијској ерозији, у пропадању воде у дубине и померању еразивног утицаја главне масе њене у дубину. Стварање пећина и канала у унутрашњости овога земљишта, а вртача и поља на површини, стварање провале глине и њено одвођење у ниже нивое, на послетку склоност голешу — последице су оних карактеристика крша. Овај општи тип мењује се према саставу и структури кречњака и према његовим тектонским приликама, али је у главним цртама исти.

Појави крша, као и многа друга питања упоредне географије, захтевају заједнички рад и географа и геолога, да се разговетно и јасно схвате и правилно разграничену; захтевају још, са заплетености и промењивости и облика и појава својих, дуго и често разматрање и детаљно испитивање, — а све то није ишчекивати од овога рада, у којем се тек први пут нарочито разматрају ти појави код нас. Ја сам само намио да из својих посматрања, која су чињена већином узгредно, уз геолошке екскурсије, и прибирањем свега онога што је о том у књижевности споменуто, дам бар нацрт тих појава у Источној Србији, где је највећа кречњачка партија наша, где је крш најлепше развијен и где имамо да покажемо појава и облика каквих ретко има у још којој области крша.

I.

Са *Адамова Виса* (Чока Адамоњи) изнад Црнајке, у долини Поречке Реке, види се згодно велика разлика и противност у земљишту на северу и на југу. Противност није само по петрографском материјалу, из којега је састављено ово земљиште, већ је и орографски правац простирања супротан, облици рељефа са свим различни, физиогномика и грађа земљишта такође су у супротности.

На северу имамо кристаласто земљиште, које у облику троугла захвата про-

[1]) По Кезерову мњењу (Beitrag zum II Thema der Wander - Versammlung des oesterreichischen Reichs-Forstvereins im Jahre 1865 Triest) по кршу је згодно садити: На местима питомијим, која су још у области винове лозе:

Pinus nigrescens (или austriaca)
Qu. pubescens (или Robus)
Frax. Ornus
Ulmus campestris
Prunus Mahaleb
Carpinus Ostria
Carpinus duinensis
Acer campestre и monspessulanum
Juglans regia
Castanea vesca. На местима где престаје обрађивање винове лозе:

Pinus picea
Pinus Larix
Acer Pseudoplatanus
Qu. cerris (или austriaca)
Frax. excelsior
Carpinus Ostria
Carpinus Betulus
Cerasus Avium
Betula alba.

стор између Голупца, Текије и Беле Реке.[1]) Оно је састављено поглавито из микашиста и гнајса разних варијетета, поред талкшиста и амфибола. По њему има ерупгивних стена и спорадично растурених палеозоичких, мезозоичких и терцијарних творевина. Веће партије ерупгивних стена находе се код Добре,[2]) око Луке, Горњана и Рудне Главе, Дубочана и Нереснице. Код Милошеве Куле кристаластим су шкриљцима у повлати меки и трошни палеозоички шкриљци (аргилошист), а између Тополнице и Клокочевца — црвени пешчар. Непосредно на њима леже јура код Голупца, Добре, Бољетина, Д. Милановца и Црнајке, а терцијар код Рама, Голупца (Мелове и Жуто Брдо) и Војилова. Већином на јури, а негде на кристаластим шкриљцима налазе се кретацејски одломци, као код Голупца, Бољетина, Гребена, Штрица, Мирочева, Клокочевца и Црнајке.

У екскурсијама са г. Јов. Жујовићем, који ме је провео по многим крајевима Србије и учио проматрању, и са г. Св. Радовановићем обишао сам све ове још неденудиране одломке доцнијих формација. Они нису од утицаја ни на облике рељефа ни на општи изглед земљишта. Црвеног пешчара има врло мало, а аргилошист је по облицима које даје земљишту, и по производима распадања, сличан кристаластим шкриљцима. Појава крша у нас нема у јурском земљишту, осим оголићености, која је производ стрмног положаја слојева. Код Голупца, (Клокочар са В. и М. Чуком, Црквиште и Ђулева Стена, на којој је град Голубачки) јурско је земљиште састављено из лапоровитог, кржастог и рифоликог кречњака, који је по површини испрепуцао и метаморфисан.[1]) У Добри, на Босману, превлађује јако ванпел, модар пешчар лијаски. У Бољетину петрографски је материјал јако лапоровит и гвожђевит кречњак и оолитично гвожђе. Има голети у класури Бољетинске или Велике Реке, нарочито у њеном делу, који се зове склоп, и узрок јој је окомит положај слојева. На Гребену се могу одвојити слојеви белог, доста једрог кречњака, лапоровитог, листастог и црвеног амонитског кречњака. У Црнајци је догер састављен из оолитичног гвожђа, глинца и производа распадања, зеленкасте и жућкасте песковите масе.

Као што се види чистога, једрога кречњака, у којем се стварају појави крша, нема по овом земљишту или, ако га има, он је у мањим одломцима и незнатније моћности. Већином превлађују лапорац пешчар и јако лапоровит кречњак. Отуда и нема појава крша у јурском земљишту Источне Србије.

Ерупгивне стене, лако подложне утицају атмосферилија, и терцијарно земљиште, стварају нанос и потпомажу општи изглед, који кристаласти шкриљци дају овом земљишту. Уски појаси кретацејски поред Дунава, и ако је на Штрицу и око Голупца [2]) избио костур кречњачки, губе

[1]) Правац пружања планина не слаже се са правцем слојева. Око Голупца, планине су правца с. ј., а слојева правца с. с., и-ј., ј. з. (М. Чука) или с. и. — ј. з. (Ђулева Стена).

[2]) У кретацејском кречњаку иза голубачког града, низ Дунав, налази се Бег Бунар. То су две нећиње малих отвора; из једне избија вода, која се у њој острмљује и пада са великим шумом. Поздан и плитке нећиње Голубиње и Сомља Уста у терену су око голубачког града.

[1]) Ј. М. Жујовић. Основи за геологију Краљевине Србије, с. 6.

[2]) На геолошкој карти Србије г. Жујовића, има овде само два изданка ерупгивних, трахит, стена. Г. Св. Радовановић и ја, запазили смо пет мањих изданака, који су пробили кроз аргилошист јако шкриљцовани. Почињу на Кириној Падини, идући од Добре руднику каменог угља. Моћност највећега изданка износи 2·5 м., а најмањега око 5 м.

се према великом пространству осталога земљишта.

Правац планина на северу, осим Голих,[1]) у главноме је са севера на југ. Оне се сучељавају под већим или мањим углом са кречњачким гребеном, који се пружа од Стола до Старице и који се види на југу од Адамова Виса. Први се ланац пружа са севера на југ као развође *Поречке Реке и Тимока*, па се преко Великога Поља (Кпиу Маре) везују за Сто. У њему су: *Слава Божја, Штрбац, Мирош, Мали Гол, Велики Гол, Црни Врх, Дели Јован и Требич*. Правац им је са севера на југ. Између *Поречке Реке и Бољетинке* удара о Гарван ланац, у којем су *Главица, Лишковац*,[2]) *Рудна Глава, па Мајданачке планине* (Коњска, Бреза, Тилва, Жељезник, Марков Крак и Дебељуга). Оне се у главноме пружају са северо-запада на југо-исток. Између *Бољетинке и Добре* су: *Гребен, Чомурда, Бабина Машила*. Њихов је правац са севера на југ.

Ове су планине врло разгранате и често растињене многим повијарцима и косама. Падине су им положите, била заравњена и пространа, а све је под гором или пуштено у ливаде и засејано. Земљиште се цело одликује обиљем врела и поточака. Трошни шкриљци брзо надокнађују тле што га вода однесе. Из влажног и трошног земљишта набуја вегетација и заодене га. За то је ово један од најгорови-тијих крајева у Србији и једна од највећих шумских области.

На југу и ј. з. дао се прав кречњачки гребен, који није једнога правца, а у главноме иде са с. з. на ј. и. или hora 10°, као што га је Хердер одредио. Код Стола и Визака у неколико је измењен тај правац. Они се пружају са с. и. на ј. з. Гребен почиње *Косом, па Столом, пред којим су В. и М. Визак*. Иза Стола долази *преседао Цепе*, куда води пут преко Брестовца у Црну Реку; до ње у истом правцу *Крш*, иза којега долазе *Мутаво Брдо и Црна Гора*, па *прослон Врата*, куда води пут из Пореча у Хомоље, па опет *Крш, Гарван и Бели Извор*. Падине северо-источне ове кречњачког ланца, које су окренуте кристаластом земљишту саме су литице и окомите стрмени, избраздане точилима кречњачких стена, које се суљају у реке. Нигде по њима нема вегетације, већ бљешти кречњак, и та је једноликост прекинута само оним двема преседлима око којих се мало зазелени. Утицај воде не може се ни осетити јаче на омчастим северу и с. з. окренутим падинама Стола и његова гребена, јер се вода на њима врло мало задржава. Она сјури у удолицу. Цео је тај гребен назупчен; трошнијих делова кречњака, који нису могли одолевати утицају атмосферилија нестало је, а једрији заостали и граде зупце и чукаре.

И без геолошког испитивања сама ова промена у изгледу и облицима доказује да је материјал различан на северу и на југу и да се овде орографска међа поклапа са геолошком.

Између Стола и његова гребена и кристаластих планина на северо-истоку, или у суподини Стола, налази се удолица, која иде најпре водопађом Црнајке, па онда ширимице Шашком и њеним притокама Љубавом и Лозовицом

[1]) На једној од наших најбољих специјалних карата (Карта округлја крајинског од Др Медовића Гласник IV од 1850) Голе планине имају правац с. и. — ј. з. На карти аустријског географског института правац им је и. — з.

[2]) Приликом овогодишње екскурзије уверио сам се да ову планину, противно свима дојакошњим картама и Карићеву уза Србију где је названа *Лесковцем*, зову Лишковцем, као што је забележено на карти Медовићевој од 1850 г. и код Милићевића (Кнежевина Србија с 941).

с десне, а Близном и Равном с леве стране. Она је од пластичког значаја за ово земљиште, јер се на њој сударају разни орографски правци: па и ширина јој је велика а висина, релативно према висини планина око ње, незнатна, судећи по хипсометријским подацима, које сада имамо.[1]) Ширина те удолине испод Стола износи у средњу руку 6—7 км., а на најужем, месту, правом пругом која би састављала Горњане са горњим током Близне око 11 км. Средња јој је висина око 300 м. а једна је од најнижих тачака у њој Милошева Кула на састајалима Црнајке и Шашке (124 м.)[2]) Земљиште ове орографске удолине много је више у њеној ширини но у дубини. Земљиште је већином гранитно, а испресецано јаругама потока и долинама Лозовице и Љубаве. Развоја су ниска тако, да се цело земљиште издаје за низак заравањ, који је доцније ерозијом испарчетан и исподељивал. Коса, окосина и заравањака има много по овој удолини као Врба, Дураш, Бубан, поље Црнајско (Кьмпу Црнъјьшье), које се састоји из палеозоичких шкриљаца и које се као какав рт увукло између Црнајке и Шашке.

Из ове се удолине диже готово управно Сто и његов гребен, који се и при орографској подели Источне Србије не може никако везивати са планинама северно од њега. Права линија, у којој овај кречњак належе на кристалаете шкриљце наводи на мисао, да је овде и велика планинска пукотина, која одваја та два терена. Стратиграфска и тектонска испитивања наше земље нису дотле одмакла да би се о том могло с поуздањем говорити, али, и ако овде нема терми и еруптивних стена, које карактеришу дислокационе линије, та права геогностичка међа захтева да се ово земљиште с те стране боље разгледа.

На овако великом одстојању од Стола до Старице, ако занемаримо мали прекид пред Старицом, имамо готово континуалан гребен кречњачки, на којем осим Стола и Средњега Камена на Старици, који се истичу и обликом својим и висином, нема ни једнога више виса, да би се ма по чему истицао над осталима и кварно једноликост ланца. Цео гребен састављен је од једрога сеноиског кречњака, а има природу паразитскога гребена, јер лежи или на граниту (Сто) или на кристалаетим шкриљцима (Гарван и Крш) или на палеозоичним шкриљцима (Старица). Занимљиво је да слојеви кречњачки на Столу леже готово хоризонтално. Гранит, који чини подлогу Стола, као и кристаласти шкриљци и пешчар били су и подлога трансгресији горње креде.[1]) На Старици су слојеви кречњака тако испретурани, да им је веома тешко и у окнима и поткопима одредити правац простирања и испробијани су трахитским стенама. Падине југоисточне овога гребена нису онако камените и окомите као оне окренуте кристалаетом земљишту на северо-истоку. Цео гребен има заравнак, који је на Столу пространи служи за испуст и пасишта стоци села Луке, а на Старици прелази у њену југо-западну падину и има по себи много вртача, које су испуњене црвеном глином (terra rossa). Вртача има и по осталом

[1]) Драгашевић Гласник уч. др. XXXVI 115 и 116 стр. Уз овај Гласник додата је хипсометријска карте Млаве и Пека од Драгашевића.

[2]) Драгашевић. Гласник XXXVI стр. 115.

[1]) Отуда је са свим без основа оно разлагање код г. Драгашевића (Гласн. стр. 265) да облик врха Столова „изгледа у неку руку као кратер" или оно да изгледа „да је Црни Врх неђ био ту кад су Сто и Бељаница земну кору пробијали и кршили је" Исте је вредности и оно о Столу на 267. стр. Можда је г. Драгашевић био на ово наведен напоменом код Херцера: „Dem Gedanken, das diese Mauer, sowie der Wrata und der Stol, durch den emporsteigenden Sienit emporgehoben worden sei, kann sich der forschende Geognosist nicht entziehen (Bergmännische Reise in Serbien p. 37).

кречњачком терену око Мајданпека. Ствара се и бигар испод целог овог гребена а има га много испод Затона у долини М. Пека. То сведочи о великој растворљивости овога кречњака, која је узрок грађењу подземних шупљина, саломима и стропоштавању.[1]) И обадва Пека, Мали и Велики, који не извиру на кречњачком земљишту овога ланца, пролазећи кроз њега, пробијају се кроз два крања тавника и износе при врелу готово исту количину воде, које им у понору нестаје. Мали Пек тече де Рајкове Реке кроз кристаласто земљиште, ту удара на једну кречњачку косу од Старице, понире у Пећину, па избија опет код Затона. В. Пек протиче такође кроз тавник од села Лескове до Дебелог Луга.[2])

Сто у профилу има трапезоидан облик; изгледа гломазна и неспретна планина, а види се, осим са већих врхова и са банатске стране; из долине Поречке Реке укаже се пред Клокочевцем; види се и из долине Злотске реке. Хоризонат са њега спада у најпространије хоризонте у Источној Србији. Он је за северни део Источне Србије оно, што је Ртањ за јужни; што је Сува Планина за област Нишавску и Облик за област Ветернице.[3])

Од Стола и његова ланца настаје на југу права кречњачка и кршна област Источне Србије. *Она је орографска целина, и ако би се у тој целини дали издвајати засебни делови.*

Преко Гарвана овај је ланац у вези са Хомољским Планинама, и преко Стола са „Голубињским или Подгорачким.“ Извесно је, да долина као што је Млавина није никаква међа између Хомољских Планина и Бељанице, и веза орографска није прекинута, јер Хомољска клисура, коју је Млава пролокала, да би пропустила воду хомољскога језера, а нарочито каменити одсеци Вукана и Јежевца, говоре јасно да је то земљиште једна целина. Оно је и геолошки с обе стране једнако. Између Бељанице и Хомољских Планина постоји и непосредна веза преко Зуричких Брда. Тако исто у изворној области Ресаве и Злотске Реке, Бељаница је на широко зглобљена са „Голубињским планинама,“[1])

[1]) У тамошњем народу постоји вера, да се угиба овај сват на Столу, који смо поменули.

[2]) Милићевић Књежевина Србија стр. 941.

[3]) И са Старице је велики видик и ако није због горе поменуте отворен ка Пеку. С ње се виде планине кристаласте на истоку од ње, које смо помињали; виде се Голе Планине, планине, око Пека, Сврљег и Маркова Крчма, Хомољске и Бељаница.

[1]) Од сада ћу у овој расправици звати увек „гулијанску или гулијанску“ планину *Сврљишком*, а „голубињске“ или „хајдучке“ или „подгорачке“ планине називаћу *Кршем Источне Србије*.

Оба су прва назива погрешном увесена у нашу географску књижевност, па се кроз њу провлаче и до данас, и ако немају уза се ничега, што би им давало права да буду имена. „Голубињске или Хајдучке планине“ употребљене су као имена орографска највише у једном за географију Србије у опште врло важном делу: Штатистичке описаније Србије (со земљеописанїемъ ове земљ) на српскій єзикъ преведено и издано Стефаном Милошевичъ 1822 г. И ако није нигде поменут писац, на расматрања овога дела изводи се са доста поузданости закључак, да га је писао неки аустријски официр. У овом су делу, дакле те планине највише називане „голубињске или хајдучке.“ — Вук у „Географическо-статистичком описанију Србије (Даница за 1827 г. стр. 25 до 120) такође их тако зове. Разгледајући доцнијше радове на географији, да бих их могао проценити и изнаћи порекло појединим фактима и мислима, дошао сам до закључка, да се Вук у овом географском раду, који је у осталом од врло велике вредности, помагао преводом Милошевићевим. Ово нарочито вреди за Источну Србију, коју је Вук мање но остале крајеве познавао. Отуда је он узео називље „голубињске или хајдучке планине,“ па и друга погрешна имена код Вука узета су из Милошевићева превода као Мосна планина, у којој је Ртањ, Хам (Бељаница) између Млаве и Ресаве, Гледићке планине и т. д. Доцније, до новијих радова, нема ни једног озбиљнијег изворног рада на географији: сви примају и узносе без икакве критичности материјал Вуков и Милошевићев.

Отуда је то називље, па и без примедбе, задржано у свима ранијим географијама. Оно је

које су такође преко Самањца и Страже у вези са Ртњем и његовим ланцем. Управо између два ланца, онога од Стола и онога од Ртња, имамо простране кречњачке висоравни, хомољску, бељаничку и Крш, које су као висоравни дале згоде да се на њима развије, ако не голет и камењар, а оно други много занимљивији варијанти крша.

задржано, без икакве измене, и у многим картама. На карти Књажества Србије од Јов. Бугарског од 1845 г. постоје „голубињске пл.“ и захватају исту област као код Милошевића. На карти Србије од Јов. Миленковића од 1850 г. на којој су границе Србије узете по скици руског генералштабног капетана Копебуа, а остало Миленковић попунио, „голубињске пл.“ захватају све планине од Бељанице и Мазинника (поред Мазинника и Брезовица, по карти Миленковићевој, не спада у њих), па до села Голубиња на Дунаву. У њих су урачунате и многе косе Мироча, које иду Дунаву, Црни Врх до Мироча и један незнатнији део данашњих „голубињских пл.“ Види се јасно да је Миленковић хтео наћи разлога њиховој називу, па их продужио до Голубиња на Дунаву. На свима доцнијим картама ово се називање враћа на земљиште, које је заузимало код Милошевића. Киперт, при изради своје карте од 1853 г. није знао за карту Миленковићеву (Види Ami Boué: Beiträge z. Georg. Serbiens. Sitzungsb. d. mathnaturw. Classe d. k. Akad. d. Wissensch. XX p. 549). Поглавито је израдио своју карту по Бугарском, и западну Србију попуно по карти Лапија и Виксела (Carte d'une partie de la Servie et de l' Albanie. У Mémoir. d. l. soc. géol. de F. T. V, S. 1). Отуда на његовој карти голубињске планине захватају исту област као код Бугарског. На доцнијим картама европске Турске Киперт овде није ништа мењао. За то су голубињске планине задржале своје име и пространство и на картама нашим по Киперту израђеним, као на Карићевој карти балканског полуострва од 1883., на картама Карићевим уз Српску Земљу и Србију, и на мапи Књажевине Србије за основне школе од 1877 г. То је исто и на карти аустријског института. На новијој мапи књажевине Србије, коју је издала државна каменорезница, „Голубињске пл.“ задржавају исти простор, али су називане „Подгорачким планинама“ — (Ми овде не водимо рачуна о картама, као што је карта Србије, коју је издао А. Бресслауер од 1881 и о неким картама литографије Мирослава Јорговића).

Извесно је да је тај назив без основа унет у Штатистичеоко Описаније Милошевићево, што је још оснажено, кад се узме да га је писао странац и да има врло много погрешака и у другим именима (Хам, Мосна, Капаунег = Конаоник, Глуботин = Љуботрн и т. д.). У карти аустријског генерал-штаба зову их, као што смо казали, „голубињским пл.“, али стављају у загради још Брезовица, а изнад тога Вртаче. Види се да су и они узели од некуд име „голубињске“ а белешке и оно што су они казали: Брезовица и Ртаче. У опште карта аустријског генерал-штаба не може полагати велико права на тачност у називима, а на овом земљишту још мање, пошто ово спада у нетачније и непотпуно на тој карти представљене делове Србије. Код Карића има примедба (Србија стр. 20, и у Српској Земљи), по којој се види да је он несумњао у вредност овога назива. Он вели: после дугог устезања писац је се на послетку решио да и сам да право грађанства овоме имену, пошто га је нашао у многим па и врло разним картама а на послетку и у Вукову географич.-статистич. описанију Србије од 1827.

У народу у опште нема имена за онако велике планинске групе, као што их за то нема за Гледићке планине (Кременац, Самар, Тиква, Татарна) или за гуљанску планину. Знање његово о планини простире се сваког на малу област, али ту је са свим начал. Географији су потребна та колективна имена, која обухватају целу групу, која се састоје за целину. И ти се називи збиља морају тражити, само они не смеју бити произвољни, но се ослањати на ма какве стварне моменте. Види се јасно из Карићеве примедбе, да је њега та потреба назвала да задржи име „голубињске пл.“

И „гуљанском или гуљанском планином“ назват је по селу Гуљаму овај дугачки гребен, који се одваја од Старе пл. и спушта код Ниша, као што и голубињске пл. у новије време, по Подгорцу, називају подгорачким. — „Голубињске и хајдучке пл.“ не постоје као име у народу за цео овај планински запад, немају ни иначе ничега уза се да би могле остати као име ове области. И по имену села не могу се те планине назвати, као што су називате (гуљанске и подгорачке), јер су та села узета произвољно од села око тих планина, а и да нису, она захватају само мале делове тих група планинских. С истим правом могли бисмо их називати злотским, сумраовачким, сисевачким или прњаворичким, прекопоникам и т. д. Требало би да бар већи део те групе спада у атар села, да бисмо је могли по њему назвати. — *За цијелим место имена „голубињске пл.“ име Сврљишке планине*, и по томе што готово цео ланац спада у област старога Сврљига, и по томе што је Тимок, који протиче испод овог ланца назвао сврљишким. Тако су већ једанпут називане ове планине. Јевремом Марковић, у карти, која је додана чланку Мачајеву (Грађа за топографију окр. књажев. Гласник XIX), обележено их је као сврљишке планине. — За „голубињске пл.“ нема згодног ни историјског имена, и за то немо, према томе што су најбољи представник крша у Источној Србији и према усвојеном у опште имену за овакве области, звати их *Кршем Источне Србије*.

Преко босанске Клисуре на Моравици, Ртањ је ограницима Голе Планине везан са *Остром Чуком*, *Моминим Каменом*, *Озреном и Девицом*, чија је веза са Трескибабом, а преко ње и ланцем „Сврљишке Планине“ очигледна преко клисуре на Сврљишком Тимоку, коју граде Богданица и Кашиља. Простор између ова два ланца нема онакве непрекидности у рељефу, као што је између првога и другога, већ је поглавито еозијом воде изодвајан на брда и омање групе, које осим Трескибабе нису давале земљишта да се на њима развију у већој мери и друге особине крша, осим чукара и каменјара. Овај је ланац са свим примакнут ланцу Суве Планине и везан је с њим и непосредно онде, где се одвајају од Старе Планине, а и Нишава им није никаква преграда, јер је Сићевска клисура разговетан доказ, да и ти терени, преко Плоче и Куповице, прелазе један у други.

У опште се не може не признати при подели планина значај пространим удољинама, које прекидају рељеф, и које су од утицаја на пластику земљишта, али би извесно било неприродно одвајати делове између којих постоји и орографска веза и геогностички су у једнаки само за то што их је река престругала. За то је и са свим природно саставити у целину Бељаницу и Хомоље, огранке Ртња и Озрена, „Гуљанску“ и Суву Пл. и т. д., јер долине Млаве, Нишаве, Сврљишког Тимока и Моравице нису од оропластичког значаја; оне не могу раздвајати групе планинске и служити им као међе.

Осим Стола и његова ланца, где је то најлепше развијено, и остале кречњачке планине Источне Србије јављају се *својом уздужном осовином*, истичу дугачке крше гребене планинске. Ова је тежња јасна, и ако она није у свима ланцима које ћемо навести, једнако изведена. На ланцу Ртњеву, који иде преко *Тупижнице*, *Бабе*, *Ртња*, *Обле*, *Луковачког Виса*, *Скока*, то се јасно види; а тако и на ланцу „гуљанске планине“, који је ту особину најјасније изразио у ономе делу својем, који иде преко *Љутога Врха*, *Грамаде*, *Помоснице*, *Коларнице*, *Плеша*, *Гуљанске Планине*, *Бара*, *Црнога Врха*, *Уланца*, *Кладанаца и Јеловрха*. У главноме је тако и са ланцем, у којем је *Сува Планина* са својим висовима, за тим *Белава и Басара*, и ако он није онако једноставан као пређашња три. На и поједине планине кречњачке износе своје гребене и то поглавито у јужном делу ове кречњачке партије, где су оне издвојене и где није сачувана непрекидност у рељефу, као што се то види на Баби изнад Параћина, на Буковици код Темске, на Озрену и т. д. Нигде нису широка била, која су чисто растињена и код којих су надине изјаругане и прешле у косе и повијарче, као у кристаластим планинама на северу (Мироч), нити изверугани венци, који су престругани и исподвајани и из којих се не може никако реконструисати целина на овако великим размацима и који немају ни у пластици земљишта, ни у спољном изгледу онаква утицаја, као прави, једноставни гребени кречњачки.

Опажа се и извесна паралелност између ова четири планинска ланца: *они имају приближно исти правац* с.с.з — ј.ј.и и у том правцу просецају Источну Србију.

(Наставиће се)

ПЕВАЊЕ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

„Ко пева, зла не мисли."
Народна пословица.

I.

Значај и важност певања.

Данашњим наставним програмом за основне школе у Краљевини Србији и *Певање* је увршћено као наставни предмет. Ну, судећи по ресултату који је за ових 4—5 година, од како је ступио овај наставни програм у живот, из овог предмета показиван, изгледа нам, да је певање било напорче међ осталим предметима, да се на њ веома мала или готово никаква пажња обраћала, и да се оно управо увек разумевало као наставни луксуз. То је и изазвало овај мали посао, коме је намера да тај предмет свестрано оцени, како по његовој наставној вредности, тако и по месту, које он ваља да заузме у реду осталих наставних предмета. Ово је тим важније, што има људи, који значај и важност певања сувише прецењују, дајући му непојамну моћ утицања на нарaвственост, а има их и таквих, који му одричу сваки васпитни значај. И ту, на сваки начин, наставници морају бити у недоумици, ако претходно сами нису на чисто са значајем и важношћу тога предмета.

Мени се чини, да у овоме и једни и други греше, да и једни и други прелазе у крајност, и да сам предмет, не познајући га, не могу праведно да оцене. Довољно ће бити за процену ових мишљења, ако се само за часак зауставимо на самом предмету певања и оценимо утицај његов на човека у свези са осталим наставним предметима.

Познато је, да је певање и музика у опште ствар *осећања*, да је певање управо језик осећања, и да се извесним тоновима исказују извесна и опредељена осећања човечија онако исто, као што се дотичним речима казује одређена мисао.[1]) И према томе, дакле, певање је једно од најмоћнијих средстава, које силно потреса људско осећање, које га издиже у идеални свет и развија његову машту, весели га и жалости, ведри и облачи. Тиме оно чини човека осетљивијим и нежнијим, а нежност сама по себи, без критике мисли, постаје често извор моралне пропасти, нарочито у данашњем грубом људском друштву, где је човек подложан свима утицајима своје околине. И певање као такво, *узето само за се*, које утиче на развиће осећања без истовременог развијања и критичке мисли науком, може на морал и штетно да утиче. И сви они људи, који певању одричу сваки васпитни значај, гледају на певање само с ове тачке гледишта, узимљу певање као васпитно средство само за се. Ну они заборављају да осећање има свога господара и регулатора у уму и разуму, и да певање, као предмет за развиће осећања, има уза се и науку, као предмет за развиће ума. И као год што певање само по себи може да ствара слабе и млитаве карактере, неспособне за икакву борбу, исто тако и наука, сама за се, може да ствара хладне и суве егоисте, неспособне за икакав идеални живот, за осећање општега блага и среће, који се у свима својим поступцима руководе само личним својим рачунима и добитима. И тако, дакле, и наука и пе-

[1]) В. Рад у школи (Методика) по Карлу Керу од Ст. Д. Поповића стр. 508.

ваље узети појединце, сами за себе, губе прави *васпитни* значај. Тек узети заједно чине целину у васпитању. Певање само по себи нити може створити каквог моралног човека, нити оно опет може бити, по самој својој природи, без утицаја на развитак моралних осећања. Само, дакле, у друштву са осталим наставним предметима, певање има необитну вредност при васпитању. И само погрешно разумевање овога наставнога средства и могло је развити сумњу код многих школских радника о моћи његовој.

Васпитни значај певања поглавито се очитује у непосредном дејству на срце дечије, на умекшавање, облагорођавање и узвишавање њихових осећања. Веома греше наши наставници, који овај предмет занемарују, и часове певања узимљу за остале предмете бојећи се, да сувишни материјал (који у самој ствари и јесте), из других важнијих предмета, неће моћи савладати. Велим греше, јер прво, оним једним (или 2) часом одређеним за певање, ништа *стварно* не могу постићи из осталих важнијих предмета, него се све више обмањују у успеху, и друго, што *непевањем отежавају* и саму *наставу* тих важнијих предмета, те тиме сами себи стварају и нехотице веће тешкоће. Многима ће се ово учинити чудновато, али тако је. Певање је природна потреба човечија, а нарочито детета. И оно пева, оно хоће да пева, оно мора да пева. Забрањивањем или непевањем у школи, ви му угушујете једну његову природну потребу, и оно тиме губи *вољу* и на оно, што ви у школи зовете важније, а што оно још не увиђа. Какве, пак, последице бивају кад ђак поче губити вољу ка науци, то је познато. Ну оно и опет хоће и мора да пева. И кад га ви у школи не научите певању, оно ће научити на улици, певаће како зна, певаће оно што осећа, угледаће се на друге, учиће од шегрта, беспосличара и других честих посетилаца улица. И место школског васпитања нехотице наступа сокачко, а последице таквог васпитања свима су знане. И тако, једном нашом непажњом, једном нашом несмотреношћу и сувишним журењем са осталим наставним предметима, ми не само не поправимо и згодно не употребимо готовину, коју нам је ђак још од куће донео, него још упропастимо, и од могућних мирних, послушних и пријежних ученика, ми и нехотице направимо немирне, расклапане и распуштене, а тиме себи створимо недогледне тешкоће у раду. На кратко, ако наставник жели имати успеха у школи, ако жели имати дисциплине, ако жели да свој рад у школи учини трајним код ученика, онда нека нева увек: нека пева и онда, кад је нерасположен, и онда, кад је весео, нека пева пре школе и после школе, нека нева између часова и за време одмора, нека нева увек, свагда, сваки час, кад год поче и кад год сврши посао. И то ће му баш највише допомоћи, да, са што мање муке и напрезања, што боље и темељитије савлада онај доиста веома опширан материјал из осталих учбених предмета.

Ну моћ и дејство певања у моралном погледу не заустављ се само на ученицима. Оно се посредно шири и на породицу, друштво и народ, те тиме не само оно добија већу важност као наставни предмет, него се и сама школа све више мили народу, кад он њено дејство и на самом себи осећа.[1]) Колико у опште песма има дејства на душу и осећање човечије најбоље се види из ових речи песникових:

„Где је бол'а, где је јада,
— Песма блажи;

[1]) Школьныя пѣсни од И. Х. Весселя и Е. К. Хольбрехта. С. Петербургъ. 1879. XIII.

Где се клоне, где се пада
— Песма снажи:
Где су људи добре ћуди
— Песма с' ори,
Што не можеш друкче рећи
— Песма зборн;
Где утехе нема друге
— Песма стиже,
А где сумња све обори
— Песма диже.*

З. Ј. Ј.

Поред озога, певање у основној школи, као васпитно средство, има још и друге врло практичне ресултате. Певање веома снажно утиче на ученике и у хигијенском погледу. Јер се певањем шире и јачају плућа, а нарочито ако је то на отвореном и чистом ваздуху, где се чешћим удисањем чиста ваздуха и издисањем покваренога, крв брже пречишћава, те снажи и јача тело, па нам тиме бледило ученичког лица, као природну последицу дугог седења и напрезања у школи, замењује ведрином и руменилом. Што се, пак, тиче певања као моћнога средства за развијање и утврђивање религиозности у народу, ту греше сви они, који у њему гледају спас вере, као год што греше и они, који му не приписују никакву важност у томе погледу. Ту певање може учинити само оподнко, у колико оно у опште утиче на осећање. И као год што певање, само за се, не може створити моралнога човека, тако исто оно само за се, не може створити ни религиознога. Али религиозне мелодије, потпомогнуте у неколико већ развијеним *религиозним осећањем* (које се неповитно у сваком човеку налази), силно утичу да се оно уздигне и развије. У колико је, пак, певање као такво нужно у нашој основној школи, надамо се да не треба доказивати, кад се зна, да је нашему народу православна вера, са којом је нераздвојно везана црквена песма, у дугоме историскоме животу била све и сва: кад се зна, да му је вера била једини и најјачи ослонац у тешкој и очајној борби око стварања нове државе; и, на послетку, када се зна, да је једноме народу, који се налази (као наш) на још доста примитивноме ступњу развитка, вера неопходно нужна за његов морални и политички живот. Веома нам тешко пада, што морамо овде констатовати факат, да се у последње време, из круга најбољих наших учитеља, чуо глас противу *црквенога* певања у основној школи. Радо верујемо да је оно био случај и довољно непроцењени испад, и с тога преко њега прелазимо. Јер мислимо, да је довољно бити и само сувопарни рачуница у бризи за опстанак свога народа и за његов политички и морални живот, па да се увиди неумесност такога протеста, не узимајући у обзир и мелодичност наших црквених песама, које по лепоти и музичкој вредности својој додазе на прво место.

Ну певање има највише и најјачег утицаја у погледу националности и патриотизма. И тиме се баш највише одликују наше народне, јуначке песме, како по садржини тако и по мелодичности. Кад се сетимо само на дејство наших народних песама, које су оне имале за време народног дугог и тешког робовања под бесомучним игом турским, онда човек не може, а да му се и при самој помисли на то, сва племенита душа и патриотска осећања не узбуркају у неисказани плам родољубља и пожртвовања. И пустимо сада дивну мелодију тих песама нека потпири жар њене садржине у младјаним дечијим срцима, па смо од невиних душица створили праве Србе, искрене патриоте, одушевљене родољубе пуне пожртвовања за спас и име своје отаџбине и свога народа. И може ли онда народна школа, сме ли она, да не гаји народну песму и њоме не развија патриотизам у својих ученика? „Народна је песма — рекао је чувени филолог *Маркс*

— обесмрћена музика. Она је свагда истоветна и до века ће остати таква, и ако се мења према времену и облику. Она допире до најдавније прошлости као год што живи и у будућој или умртвљеној садашњости, и као год што ће бити права музика будућности. Она је музика божија, коју нико не сме дирнути, јер су њен творац и њена садржина у свако време једни и исти т. ј. сам народ, који у својој песми казује сушти живот свој. Што год народ доживи, на га се јако срца косне, што год претури преко своје главе, што год пресади у душу своју посматрајући приликe у којима живи: то ће све исказати у својим песмама, и те ће песме бити пуне неистрошљиве садржине из његова живота. Главна је садржина у народним песмама управо народно осећање у свакој прилици његова живота и у свакој страни његове душе и његова срца".[1] Певајући у школи народне, а нарочито јуначке песме наше, ми тим самим изучавамо и живот народни и развијамо у ученика осећање родољубља и пожртвовања. Помена је вредно овде и то, да певање у извесној мери утиче и на развитак социјалности. Јер, збиља, код свију осталих предмета ученик се осећа некако усамљен, док код певања, на против, осећа се задовољан и довољно слободан тек кад је у друштву, у хору. И ово је веома важно по васпитање.

После свега овога, што довде рекосмо о важности и значају певања у осн. школи као наставног предмета, да ово укратко резимирамо:

1. Учећи децу правилноме и самосталноме певању лепих црквених, народних, вештачких, патриотских и историјских песама, школа задовољава тиме једну од најблагороднијих потреба човечјих, и прекраћује ширење песама скаредних, грубих и циничких, које израна развијају у ученика ниске страсти.

2. Правилно и хорно певање лепих песама, хармонијом својом праве дејствује на срце ученика и умекшава, облагорођава и уздиже осећања њихова у опште.

3. Хармонично певање лепих црквених песама развија у ученика жива религиозна осећања, и чини их приљежнијима за праве и чисте истине Христове науке, те тиме помаже и јача нравствени утицај на ученике.

4. Лепе народне и патриотске историјске песме, правилно и лепо певане, оживљавају сав школски рад, дају школском образовању и васпитању прави народни карактер, сједињавају школу са народним животом и развијају у ученика ватрена осећања љубави ка своме народу и отаџбини, и поштовање ка славним делима предака својих.

5. Певање таких песама даје ученицима једно веома згодно и пријатно средство за занимање у празничне дане и време одмора. Ово је тим важније код нас, што наш породични живот даје веома мало или ни мало ваљаних и корисних средстава за занимање, нарочито у моралноме погледу.

5. Благотворни нравствени и у опште образовни утицај певања не ограничава се само на ученике, него се он посредно шири и на друштво и цео народ. Научивши у школи лепо црквено певање, ученици ће, кад изађу из школе, много радије посећивати цркву и тамо певати, што је веома важно за наше сеоско становништво, које ће у лицу својих синова непосредно осетити корист од школе. Сем тога, правилно и лепо певање ваљаних народних и историјских песама, изучених у школи, ученици ће, по изласку из ње, шарати у друштву и народу, што ће непосредно утицати на развитак патриотских осећања и у опште на мо-

[1] Методика по Карлу Керу од Ст. Д. Поповића стр. 510

рално и естетичко образовање друштва и народа.

Ето то су ти велики ресултати, који непосредно доказују како моћно васпитно средство представља правилно учење певања у школи. Ну ми обично рачунамо на трепутне добити и ресултате, и, гледећи ове велике добити од певања, у нама се одмах порађа сумња: да ли оно збиља може ма шта од овога дати? Ово оволико сумњичење јесте природна последица непознавања овога предмета. Ми много и врло често говоримо о рђавом нашем домаћем и школском васпитању и о начинима за побољшање њихово, а међу тим безразложно занемарујемо једно од најмоћнијих средстава облагорођавања и моралног васпитања деце, које нам пружа данашњи програм о осн. школама. Нема сумње, да има још много и много штетних утицаја са стране, који омећу правилни ток моралног васпитања а који не зависе ни од школе ни од наставника, и с којима је певање само, можда, врло слабо да се бори. Али зато оно не захтева никаквих особитих тешкоћа нити издатака, те да се оно занемарује, зазаравајући се неким обимним, неостварљивим циљима, које чекају неку далеку будућност. У Германији и Швајцарској певање је уврштено као обавезни наставни предмет упоредо са осталим уџбеним предметима[1]), а код нас је уврштено више као из моде, јер на њ нико и не полаже какву важност.

II.

Историски развитак наставе певања.

Певање, као предмет или средство васпитања, први пут налазимо у Грка. Они су неговали певање као неку особиту моћ, која утиче на душу и вољу, те их разблажује, разведрава, бистри и храбри. У Шпарти су учили децу да у збору певају народне песме, у којима су се славили јунаци, који су пали за отаџбину, а ружили страшљивице и издајице, задахњујући их тиме отачаствољубљем и јуначтвом. У Атини, пак, као месту где је укус за лепе уметности био много развијенији, песме су неговали као једно од најважнијих васпитних средстава.[1])

Римљани, као скроз практични, који су неговали само оно што је корисно, нису тако полагали важност на певање. Шта више, било их је и таквих, као Катон, који су отворено устајали против певања.[2]) Ну доцније, мало по мало, уђе и код њих певање у ред наставних предмета.

У хришћанским школама певање је било увек, поред религије, један од најважнијих предмета. Ну, у исто време, оно се све до Песталоција ограничавало само на црквено певање, а световно се сматрало као неприлично за школе. Ово се потпуно објашњује тиме, што је основна школа у Западној Европи постала у времену реформације, у XVI веку, као установа протестанске цркве у циљи: *ширења нужног религиског знања и читања Св. Писма.* И са свим појмљиво, да је и црквено певање, као једино које се употребљава при богослужењу, морало бити уврштено у ред школских наставних предмета. Доцније пак, кад је Хенрих Песталоције својим педагошким списима и својим практичним педагошким радом изнео и показао са свим нови задатак основне школе — *ширити у народу основно опште образовање или свестрано развиће*

[1]) Школьныя пѣсни. Н. Х. Веселя и Е. К. Альбрехта. С. Петербургъ 1879. XIII.

[1]) *Методика* Д-ра Ф. Дитеса стр. 269.

[2]) *Историја Педагогике* од М. Ђ. Милићевића. 1871 год. стр. 51.

телесних и духовних сила и подобности човека — онда је и певање изгубило у народној школи свој искључно црквени карактер и признато, заједно са религијом, очигледном наставом, читањем, писањем, рачуном и т. д., као неопходни општеобразовни предмет, који највише утиче на морално развиће деце, а не само као предмет у служби религије. И тако, у почетку овога столећа, буду отворена школска врата и световном певању, где га ми први пут налазимо као школски наставни предмет у швајцарским народним школама, где се је већ давно био утврдио основни Песталоцијев принцип *општег образовања*.

Већ године 1810 појављује се у Цириху «Упуство ка обучавању певања по начелима Песталоцијевим,» које су написали Негели и Пфајфлер.[1]) Из Швајцарске се учење световног певања брзо раширило и по германским народним школама, где је такође било признато као неопходни општеобразовни предмет и *као једно од најболих васпитних средстава, којима може располагати школа за правилно нраравствено развиће ученика.*[2])

Године 1816, дакле на шест година после појаве Негеловог и Пфајфлеровог упутства, пруски министар народне просвете, фон-Алтенштајн, коме Пруска има да благодари за уређење целе своје школске системе, обратио се свима краљевским провинцијалним школским управама са једним циркуларом, из кога важнија места саопштавамо овде по Н. Х. Весељу и Е. К. Албрехту.[3])

„Нашој школи — вели фон-Алтенштајн у томе своме циркулару — чине праведан прекор у томе, да оне само *уче* децу, а не васпитавају их, да се брину о развићу њиховог *ума*, али остављају без нажње образовање *срца* — тога извора свију, и добрих и рђавих, помисли и поступака човечијих. Такав једнострани правац наше школе, ако се он продужи, може лако одвести к томе, да ће из ње излазити хладне егоисте, са свим неподобне за саосећање ка општему благу и срећи и у опште ка узвишеном и племенитом, него који ће се у свима својим поступцима руководити само својим личним добитима и рачунима. Да би предупредили таке жалосне последице, ми морамо обратити особиту пажњу на васпитање наше школске младежи и увећати васпитна средства школина.“ Даље напомиње фон-Алтенштајн, како је у раније изданим „Инструкцијама“ нарочито показан васпитни значај сваког појединог предмета, па додаје: „Ну до сада се у нашим школама није придавао готово никакав значај обучавању деце музици и певању; међу тим, ове вештине представљају најмоћније васпитно средство, које се ничим не да заменити.“ Затим говори о потреби, значају и важности певања, и, између осталога, вели: „Сетимо се само наших школских година, кад су нас учили да певамо само црквене песме и псалме, а певање световних песама било је строго забрањено. Не гледећи, пак, на ту забрану, ми смо певали те песме, и, не знајући добрих песама, ми смо често, одмах после узвишене духовне песме, певали најгрубљу циничку песму!.... Зар то исто не бива у садашње време у нашим школама, почињући од основних до највиших? У место тога, да изнесе из школе извесну количину узвишених духовних и добрих народних, патриотских и историјских песама и да их уме правилно и лепо певати, наша младеж, скупљајући се са разних страна у школу, учи се у њој ниским,

[1]) Die Gesangbildungslehre nach pestalozzischen Grundsätzen. Nägeli und Pfeiffer. Zürich, 1810 год.

[2]) Школьныя пѣсни стр. 5.

[3]) Ibid стр. 6

народњама на најсветије песме и грубим, циничким песмама, које превремено развијају у младежи најниже, животињске страсти. Ето зашто ми признајемо сад као веома неопходно, неодложно, да ширимо у нашим школама, како у основним народним, тако и у гимназијама и другим средњим заводима, поред црквеног и *световно певање.*"

После овога прелази на неке методске напомене и вели: „Наша младеж у школама треба само да научи правилно и лепо да пева поред лепих и опште употребљивих, при богослужењу, црквених химана и псалама, довољан број наших лепих народних, патриотских песама. Обучавање певању у школи мора имати нарочито *практички* карактер, т. ј. главно значење овде има избор запста добрих песама како по садржини тако и по мелодији, а теоријска страна мора бити ограничена само на најелементарније објашњења. Свако даље теорисање може лако одвести, да часови певања постану сувопарни као и код осталих наставних предмета, те тиме само увећати број апстрактних, теоријских занимања у школи, док напротив, часови певања морају бити за ученике као одмор од осталих занимања, морају оживљавати њихово срце и освежавати душу."

Услед овог циркулара учење световног певања буде уведено у све пруске школе. Ну, „на жалост, вели Тило у својој „Историји пруске народне школе," потпуно правилне напомене фон-Алтенштајна, да певање у основној школи мора бити што је могуће простије, да циљ певања мора бити, да деца у школи науче да певају што је могуће већи број добрих духовних и простих народних и патриотских песама, а не образовање вештака певача (артиста), знаоца вокалне вештине, —нису довољно проценили тадашњи школски радници, и теоријској страни обучавања дат је врло велики размер." За упутство при предавању било је узето горепоменуто дело Негели-а и Пфајфлера. Начин предавања по томе упуству био је овакав. Најпре су се изучавале различне форме такта и ритма само на једном звуку, а музикални су се интервали учили у слободном ритму, без пажње на строго дељење нота. Тим су се начином с почетка прелазили и сви ступњи звука (Die Stärke und Schwäche der Töne). За тим је учено певање целога стиха или музикалне фразе. Певање песама почињано је тек онда, кад је претходно све добро изучено и пређено. Ако се у певању случајно покаже ма каква неправилност, онда се поново враћало к дељењу напева, и поједини су се делови дотле понављали, док деца не науче правилно и потпуно музикално да их отпевају.[1])

Сва ова претходна и приправна вежбања имала су истина добар утицај на развиће слуха и гласа дечијег, али она су захтевала много година тако, да се до правога певања песама долазило тек у вишим разредима, па ипак деца нису могла научити да певају самостално по нотама. Сем тога, ова дуга припремна вежбања страшно су морила ученике, који им нису видели краја, нити су појмали зашто су она нужна. И тако, часови певања, у место одмора и корисне и пријатне забаве после апстрактних наставних предмета, развијали су у ученика одвратност и убијали им вољу к певању. С тога метод Негели-а буде напуштен, пошто су напомене фон-Алтенштајна, на високе педагошке циљеве учења певања у осн. школи, биле промашене.

Ну Негели је, ипак, указао велику услугу певању у основној школи. Он је створио системски курс, издао неколико зборника школских песама, увео по школама једно и двогласно певање, и први је

[1]) Школьныя пѣсни стр. 7.

почео учити своје ђаке читању нота и писању нотних знакова. Од тога доба дечије вишегласно (хорно) певање почело је придобијати себи све чвршће земљиште по школама.

Године 1820 учитељ *Наторп* издао је такође једно упутство за предавање певања [1]), у коме је покушао да ноте замени цифрама, али му је тај покушај пропао. [2]) Ну он се показао далеко практичнији од својих претходника. Желећи, иначе, оживети теоријска упражњења у певању, он је одабрао за своја музикална вежбања згодне речи, које су деца и певала. Ради основних, почетних упражњења у самом певању, Наторп је, у место песама, употребљавао особите реченице у стиховима (Liedersätze), које је он сам саставио и на којима је учио с децом сва могућна мелодичка и ритмичка правила. Ови новитети изазвали су опште допадање, и усвојени су готово по свима школама. Ну ствар се мало покренула напред. Јер, ма да су елементарна припремна вежбања била у неколико живља и интересантија за децу, иначе су она захтевала много времена и деца нису научила у школи да певају песме, т. ј. главна циљ певања у основној школи опет се није постизала.[3])

Негели и Наторп положили су темељ методичном предавању певања у основној школи, и после њих се појавила у Германији читава маса упутстава по овоме предмету, зборници школских песама итд.

III.

Методиске напомене.

Певање, као израз унутрашњег осећања, није ништа друго, до језик осећања. Њиме ми дајемо гласна израза о ономе, што се у нама, у даноме тренутку, збива. И у томе је певање веома слично са говором, управо оно је само једна врста говора. Као год што говором исказујемо наше мисли и осећања, тако исто и певањем то исказујемо, само на други начин. Ово јединство језика и певања указује нам одмах и на јединство метода између та два наставна предмета. И као год што у учењу језика претходно иде уграђавање, подражавање и вежбање, за тим читање и теорија језика, тако исто и у певању иде најпре певање по слуху, подражавајући, за тим читање нота и, напослетку, наука о певању.

Учењу певања у основној школи није циљ да образује вештаке-певаче. Не, задаћа је његова испуњена, ако *већина* ученика по свршетку школовања знају извесан број ваљаних црквених, вештачких и патриотских песама, и умеју их на памет правилно и лепо отпевати. Читање нота и наука о певању у основној школи нема места, као нарочито одређени течаји из певања. Али зато, иначе, су неопходно нужни зборници (збирке) дечијих песама, стављених у један и два гласа, од којих ће сваки ученик на часу певања пред собом имати. Ово је нужно с тога, што ученици слушајући и певајући мотив песме *по слуху*, у исто време очима прелазе по нотама, те тиме опажају, да, сообразно певању мелодије, ноте се повишавају или понижавају, задржавају се дуже или краће, стоје редом или са растојањем и т. д. Ово је, дакле, опет учење по слуху, а користи од тога имамо: 1) што се веома олакшава учење песме, јер овде слуху помаже и гледање, а при понављању песме нотни знаци напомињу сам ход мелодије; и 2) деца се упознају при томе са писањем нотних знакова и виде, да се тим знацима пишу мелодије песама онако исто, као писменима речи. [4]) При овоме ће се по-

[1]) Anleitung zur Unterweisung im Singen von Natorp. Essen 1820 год.

[2]) Методика Др. Фр. Дитеса стр. 270.

[3]) Школьныя пѣсни стр. 8.

[4]) Ibid. стр. 10, 11.

јавити код ученика сама жеља да сазнају, шта поједини нотни знаци и значе. И наставник, ако ово згодно употреби, без нарочитих часова и течаја, може им многе најнужније ствари из нота и показати, те их тиме, без икаква труда и напрезања, неосетно, припремити за доцније учење науке о нотама.

Учење саме песме иде овим редом: а) учитељ објасни укратко садржину песме; б) сам наставник отпева целу песму гласно и разговетно. За тим се почиње учење мелодије песме; в) учитељ пева прву строфу, и за тим одсвира мелодију песме на виолини неколико пута у строгом и прецизном ритму. Ово се чини за то, да би ученици могли добити одређен и тачан појам о карактеру целе мелодије, и за то они морају са великом пажњом слушати певање и свирање учитеља, и нико не сме певати у себи. После овога дели се мелодија на музикалне периоде, и сваки се од њих учи засебно све дотле, докле ученици добро не запамте, да сваки може правилно отпевати. Када, таким начином, буду изучени сви музикални периоди песме, учитељ опет отпева ученицима целу мелодију, и за тим ученици сами отпевају полугласно, а он их прати на виолини, но сам с почетка не пева, да би могао боље пазити, да деца сама правилно отпевају. Кад су деца прву строфу песме добро и правилно научила, учитељ пева другу строфу, да би деца добро уочила, како се речи песме слажу у мелодији. После овога учитељ пева, заједно са ученицима, целу песму.

Ми смо овде поменули, како наставници морају знати и да свирају на виолини; међу тим, познато је, да маса нашег учитељства са тим знањем веома слабо или готово никако не стоји. То је један врло осетан недостатак у образовању нашег учитељства. И ако се за то може опростити старијим учитељима, који су се затекли, заиста се не сме не замерити млађим учитељима и учитељицама, које тек сада примају на се ту високу дужност. Ну, ипак, ако је воља у наставника за овај предмет већ ту, ова се празнина може лако попунити. Јер она количина музичкога знања, коју изискује предавање овога предмета у основној школи таква је, да је, са добром вољом, сваки учитељ може тако рећи самостално савладати. Ту се не тражи бити уметник музичар, него само основно знање, које је нужно за свирање *обичних* и *простих* мелодија на виолини — а то може сваки сам постићи, само ако има мало више љубави ка школи и певању. Јер се правилно и темељито предавање певања у основној школи не да замислити без знања неког инструмента, и у опште обучавање певању без музикалног инструмента мора бити нетачно и недовољно. Ово је врло појмљиво, кад се зна: да су дечији гласови врло неизрађени и да их тек треба израђивати, да је мушки глас у октаву нижи од дечијега, и да природни мушки глас никада не може бити тако прецизован у тонској висини и дубини, као глас музичког инструмента. Према томе, дакле, неизбежно је, да, ако се хоће постићи стварни резултат из певања, деца морају певати с акомпанименто м (пратњом инструмента). Што, пак, ми овде напомињемо искључно само знање *виолине*, то је с тога, што она за основну школу има превагу над свима инструментима музичким. А из ових разлога: 1) глас виолине је у обиму дечијег гласа; 2) тембр (боја гласа) се слабо разликује од гласа ученика; 3) на виолини се може свирати слабо, јако, crescendo (све јаче и јаче) и diminuendo (све тише и тише); 4) учитељ свира на виолини стојећи и за то може пазити на цео разред, чинити и показивати нужне примедбе, што је немогућно на фортепијану или фис-хармоници; 5) виолина је много јевтинија и може се добити готово свуда;

и 6) њу је лако преносити с места на место и увек држати у реду.[1])

При учењу деца морају певати јасно, испуњеним гласом и пуним гласом. Но, у сваком случају, час певања треба *сарађивати* већ наученом песмом. Ово је важно с тога, што се учењем новога деца замори, а међу тим певање мора бити наслада. С тога, дакле, да би се деци и *у самом учењу* прибавила наслада с једне стране, и да би се пређене песме чешће понављале, те тиме што боље запамтиле, то је тако рећи неопходно час певања на завршетку заслађити по једном изученом песмом, те да тиме деца увек са учења иду задовољна, радосна и весела. Ну, ваља приметити, да се наставник не сме задовољити само певањем целога разреда, свију ученика, него он мора обраћати пажњу и на то, да сваку песму могу 2—3 ученика одвојено и самостално отпевати без помоћи учитеља и без акомпанимента, образујући сами мале хорове. Ово је важно поглавито за то, да би ученици могли научене песме певати не само у школи, него и код куће и у шетњи, удружујући се по два, три итд.

Односно песама, прописаних програмом за основну школу, а нарочито световних, мислим, да оне не морају бити облигатне за наставнике, нити да се морају само на њих ограничити. Ту наставници могу са свим слободно поједине песме заменити другима, које се њима учине згодније, а да се о програм ни мало не огреше. Јер овде није главно да се *ова* или *она* песма мора научити, него да се *науči певати* и да се певањем постигне одређени циљ, а у избору песама може бити наставник потпуно слободан. Вредно је напоменути још, да за прва два разреда певање мора бити само у *један глас*, а у друга два старија разреда *у два гласа*. „У нижим разредима сме се певати само умереним гласом, тако између *d* и *e*, јер се иначе могу искварити дечији гласови; ниже од *h* а више од *g* не треба гонити ни у старијим разредима. Ако се међу децом налази које, да му се глас мења у тенор и бас, онда му се не сме дозволити да пева. Кад су дани хладни, не треба децу пуштати кућама одмах по певању".[1])

На завршетку ваља нам споменути и то, да световно певање треба предавати пре црквеног, јер је простије и разумљивије. А песме ваља бирати, како световне тако и црквене, које су неоспорно песничке и музикалне вредности. „Женска деца ваља још више да певају него мушка, јер осим тога, што им је глас лепши и умиљатији, и што се даје лакше и боље извежбати него мушки, већ по свом позиву, као будуће матере, требаће оне да песмом отпочну васпитање деце своје, да им усађују у срце осећање лепога, племенитога и доброга, да негују у њима српски дух, једном речи, да их спреме за потоње ваљане Србе и родољубе — што се све лакше постиже песмом, него ма чим другим" (Д-р Ђ. Натошевић).[2])

30. Новембра 1888 год.
Београд.

М. М. Протић.

[1]) Методика Д-ра Фр. Дитеса у преводу М. П. Шапчанина. 1876. стр. 272. Ма да се тонска висина и дубина гласа налази у већини композиција дечијих стварн од најбољих композитора онако, како вели Дитес, ипак ја мислим, да то треба за више или мање изузеће гласове. Јер, у колико ја из практике знам, највећа висина, коју деца у нижој осн. школи без напрезања терају, то је *f* (у крајњем случају *fis*), а највећа дубина, то је *c* (или највише *h*). Односно мењања гласа из дечијега у мушки, мислим, да се ретко може десити у основ. школи, јер то, како знано мутирање, наступа обично од 14-те или 15-те године, али опет за то ваља то имати на уму, пошто се по сеоским школама могу наћи деца и од тих година.

[2]) Ова је расправа читана на збору београдских учитеља и једногласно је примљена.

О ПЛАНИНАМА

Од проф. Д-ра М. Најмајра[1]

(АУТОРИЗОВАН ПРЕВОД С НЕМАЧКОГ).

У пролеће 1873. год. предузео сам био из Хајделберга једну екскурзију на Фелдберг у Шварцвалду. Мала чета пријатеља, што се са разних страна беше искупила у Фрајбургу кретала се најлак Дрејзамском долиницом к међани Фалдбершкој, где је био одређен конак. Сутра дан се почесмо пењати на Фелдберг, и са колибице на врху његовом уживали смо у заиста занредно лепој и јасној поноћи: у блиставом јутрењем сунцу озарени пружали су се пред нама дуги и импозантни венци Алпа од Хохфолга па до Монблана, наученци и избразданц, с многобројним шиљцима, чукама и пирамидама, као какве огромне кулисе, поређане једна иза друге. А у контрасту према овим дугим венцима и према њиховим дивљим зупцима и стрмоглавим висовима, опкружавали су нас у непосредној близини, као какво море, када се после велике буре у неправилним а широким и великим таласима заиграва, таласава, блага али масивна брда Шварцвалда, рашткана, без одређеног груписана и без видљивих венаца и гребина. И баш овај контраст чини слику тако интересантном и тако ефективном, а у геолошком погледу и тако поучном. Тешко да ће се на икојем другом крају земљине површине наћи такво место, где нам у једном прегледу тако лепо и та-о јасно излази на видик ова битна и за тектонику целе земље, тако важна разлика између планина, које називамо *венцима*, и између *масива*.

Ове две различите врсте планина јављају се на целој површини земљиној; Пиринеји, Алпи, Апенини, систем Пинда, који се протеже од Трста па до Матепана у Грчкој. Карпати, Балкан, Кавказ, Елбурс у Персији, Хиндукуш, Хималаји, моћни Анди, који се пружаче у Америци од Северног Леденог Мора па до Кап-Хорна, јесу примери за *венчане планине*[1]), а шпанска Мезета, Централни Плато у Француској, Вогези, Шварцвалд, Рајнске Планине, Тирингервалд, Чешки Масив, Судети, Декан у Индији, планине у централној и јужној Африци и у Бразилији представници су „*старих маса*“[2]).

Истина све оне групе брда, које смо означили као „венчане планине“ или као „старе масиве,“ не носе на себи јасно све знаке једног или другог типа; али ипак, кад се ближе упозна грађа њихова (тектоника), ретко ће бити прилике, да се и даље са сумњом нагађа о природи тог типа, у који оне спадају. Тако н. пр. Урал, који дели Европу од Азије, и Алегани (Апалачеи), што просецају Источну Северну Америку, имају са своје огромне дужине привидно карактер венчаних планина, али по свима битним карактерима својим, они су стари масиви; обратно, онај низ острва што се поређао између Грчке и Мале Азије (Кикладе), затим планина на Јави, Суматри и т. д. немају никаквих окомитих и шиљастих висова, то су

[1] Чувени палеонтолог бечки, писац најбољег уџбеника геологије у светској литератури (Erdgeschichte) и јединственог палеонто-зоолошког прегледа животињских типова (Die Stämme des Thierreiches), геолошки путник по балканском полуострву, знаменити јурадог и терциолог, проф. Dr. M. Neumayr, написао је овај чланак на молбу „Алпијског Друштва“ за „Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins, Band XIX.“, који је ове године изашао. У овом се чланку на елегантан и популаран начин третира једно од модерних и најинтересантнијих питања геолошких. Како ће ова нета ствар у даљем току испитивања наше отаџбине доћи на дневни ред и код нас, и како ће она и иначе заиста занимати све природњаке и све географе, реших се да је, по одобрењу, преиесем и у српску литературу.

[1] Усвајам потпуно разлоге свога колеге г. Ј. Цвијића, (Просветни Гласник св. 23 и 24 1887. стр. 913), по коме *венац* као географски термин значи Bergkette Gebirgskette, chaine de montagnes, према томе Ketiengebirge, као тип читаво једно груне планина, мора се означити речју *венчане планине*.

[2] У ову врсту долази и балканска „стара маса“ — Источно Острво. Види VIII. Глас Српске Краљевске Академије, стр. 7—11.

све подморске планине, које се истина знатно издижу изнад дна морског, али мало над огледалом његовом, те услед тога и јесу више као неки изузеци; при свем том по природи својој ово су опет праве веначне планине.

То, што код једног типа планина имамо скуп и груписање појединих узвишења у венце, на којима су начичкани већи или мањи стрми висови, и што код другог типа баш ових карактера нема, изгледа на први поглед као довољан критеријум за разликовање веначних планина од старих масива, али опет, улазећи у саму ствар, студијући сам склон и историју земљине коре, дознајемо за једно далеко претежније обележје планина, обележје којима су све остале особине планинских система условљене: то је *време*, кад се планина стварала, или другим речма *старост* њена.

Где год се предузимала истраживања, увек се долазило до једног истог закључка: *венци* су *млађе*, *масиви* су *старије* планине.

У једном интересантном чланку од пре две године[1]) проф. *K. Haushofer* јасно је представио цео процес стварања планина; услед бочног притиска у појединим деловима земљине коре збија се, набира, пуца и ломи и материјал, из којега су они састављени („степе" по геолошки); слојеви земљине коре бивају дакле од сваке руке убрани, непрецувани, из првобитног скоро хоризонталног положаја поремећени и доведени у други више или успрани положај. Кад се сад, пошто се стварање једне планине већ завршило, у околини њеној буду таложили нови слојеви, онда ће они вазда бити наслагани у хоризонталне складове и, према томе, по тектоници својој вазда ће се јасно разликовати од ове старије планине. Пођемо ли н. пр. од Беча на Југ, видећемо, како је обод планински све до Гломница састављен из поремећених слојева старијих периода, од прадоба на отприлике до средњег терцијера[2]): проучимо ли пак саму равницу, која се одатле на на Исток пружа, обићемо ли на пример циглане у Бадену или Феслау-у, наћићемо, сасвим у непоремећеном хоризонталном положају, плавкасту глину с грдним мноштвом морских шкољака и пужева? осим тога цела је маса ове глине пренуна микроскопских љуштурица од сићушних морских животињица, фораминифера, да их се из једне прегршти само може стотинама изапрати. Проучавајући ове фосиле, можемо врло лако одредити и старост (геолошку) поменутих слојева. И онда ћемо доћи до врло важног закључка: да су и слојеви старијег терцијера учествовали при стварању ових планина, јер су и они с осталима поремећени, а да су се слојеви млађег терцијера морали стварати пошто је већ цео овај процес свршен био, јер леже у првобитном положају свом. Последње и, као што је то доказано, најзначније набирање земљине коре на овом месту нада према том у средину терцијера (или тачније у прву половину миоцена); проучавање осталих делова Алпа изнела су свуда овај исти резултат.

Као што се види, ова метода за одређивање старости какве планине јесте у принципу свом веома проста. Служећи се њом геолози су успели, да мало по мало дознаду доба главног набирања код већих планина, и да изведу заиста веома важан закључак: *да је скоро у свих веначних планина набирање и кретање маса њихових трајало до почетка млађег терцијера*[1]), *а да су сви масиви још од много старијих периода геолошких морали стојати непомични и тек изузетно*

Средње доба (Мезозоичка периода) { Креда, Јура, Тријас, } { (доминација рептила),

Старо доба (Палеозоичка периода) { Перм (први рептили), Карбон (прве амфибије), Девон (многобројне рибе), Силур (прве рибе на измаку силура), Камбријум (нема још кичмењака),

Прадоба (Архаичка периода) { (нема још никаквих посигурно констатованих ни животињских ни биљних трагова),

[1]) Zeitschrift d. Deutsch.-Oester. Alpenver. 1886 страна 1—21.

[2]) Овако се ређају поједина доба геолошка:

Ново доба (Кенозоичка периода) { Садашњост, Диљувијум (појава човека, ледено доба), Терцијер (доминација сисара и тица),

[1]) Мали изузетак чине само Пиринеји, код којих је последњи покрет морао наступити мало пешто пре средине терцијера. Прим. аут.

(северни обод Харца и Судета) *дешавало се у почетку терцијера и код њих по какво благо набирање*, као последњи одјек далеко снажнијих и импозантнијих покрета из давнашњих периода.

Младе су планине дакле високе, стрме, изучене, с јасно обележеним груписањем појединих елемената у дуге венце и још са засебним окомитим узвишењима и шиљцима: *старе* су планине ниже, с благим падинама и главичастим узвишењима и не ређају се у венце. На први поглед могло би се помислити, као да се у старо доба процес стварања планина вршио с много мањом енергијом, а да је, из будикаквих нама непознатих узрока, набирање земљине коре у доцнијим периодама било баш понајмоћније, те да се само услед тога тада стварале данашње наше највеће планине. На онда би дошло још и то, да у најстаријим периодама није било никаквих великих и стрмећих висова, но само округласта брда и главице.

Али то није тако; великих планина и огромних висова било је увек на и у најстарије доба, али су ови данашњи венци планински снижавани, разоравани, па чак и нивелисани. Да видимо сад како то бива и како је то морало бивати.

Кад погледамо на оне силе, што раде на рељефу земљине површине, видимо, да су оне, у главном, од две руке: једне силе имају своје порекло у самој земљи, друге напротив постају услед дејства страних небесних тела на нашу земљу, поглавито услед Сунца и Месеца; једне су унутарње, друге су спољне природе; једне су телурске, друге сидерске силе. Сунчана топлота проузрокује испаравање воде, кишу, снег, циркулацију воде подземне или на површини земљиној у изворима, рекама и морским струјама; она чини те се ваздух креће, те се непрестано мењају хладноћа и врућина; услед ње се одржава и непрестано мења вегетација и живот животињски, што све има дубоког значаја као геолошки фактор у непрестаном мењању рељефа земљиног. Месец у друштву са Сунцем чини те се у мору непрестано мењају плима и осека. Као погледамо на акцију ових разноврсних агената геолошких и кад проучимо дејство њихово, видећемо, да се главни задатак њихов састоји у непрекидном разоравању и транспорту материјала на земљиној кори: што год се налази на релативно вишој тачки; то се руши, дроби и сналаз у ниже регионе, долине, равнице и море, и ту се слаже.

Сасвим су друкче телурске силе. Овде се сусретамо с вулканизмом, земљотресима, стварањем планина у најширем смислу ове речи, све дакле с појавама, које не можемо протумачити нити дејством сунчане топлоте, нити привлачењем каквих страних небесних тела[1]), него их морамо довести у везу с појавама у унутрашњости саме планете наше, т. ј. с поступним скупљањем земљине унутрашњости услед непрестаног хлађења њеног. Овде имамо дакле сасвим друкче појаве; вулканизам ствара огромне брегове и нагомилава на површини земљиној лаву, силно стење и песо, које из унутрашњости земљине избацује; услед набирања земљине коре постали су моћни венци планински, који се протежу по континентима, и као последицу овога имамо земљотресе, који махом постају услед спуштања и тарења једног дела земљине коре о други, и који у самој ствари такође иду на то, да се неравности земљиног рељефа још више увећају, а не да се изравњају. И тако ово врло просто разматрање доводи нас до закључка, да на облику земље на геолошким појавама дакле, раде две сасвим разнолике врсте сила, које су у главном противног дејства; *телурске силе дају земљи рељеф, стварају неправилности на површини њеној, сидерске то изравњају, нивелишу*, и на тај начин површина земљине коре, земљин лик, у сваком тренутку јесте као нека моментална равнотежа између ових супротних сила

Још у једном погледу разликују се међу собом ова два велика фактора геолошког мењања; сидерске силе раде свагда и свуда на земљиној површини, овде енергичније тамо блажије и неприметно, али нема ни једне тачке на земљиној површини, где оне не би биле сваког тренутка у активности; сваки покрет ветра, који диже и тера прашину, свака кап кише, што пада на земљу.

[1] О Фалбовим спекулацијама не треба овде ни водити рачуна; држимо да о томе није ни нужно нарочито водити речи. Прим. аут.

сваки млаз воде, што потече, свака промена температуре, што чини да се стење дроби, па чак и свака жилица у биља, што се увлачи у пукотине стена, све су то геолошки фактори, који, скупа, у току безбројних хиљада година, могу да произведу огромна дејства. А сасвим је друкче код телурских сила; истина и оне не дејствују свом својом јачином на један мах, него се у току силних векова гомила дејство њихово, али бар код најмоћних вулканских ерупција, које по десетине кубних километара избаце за неколико сати, имамо огромне промене за врло кратко време. Тако је 10. априла 1815. год. вулкан Темборо на Сумбави источно од Јаве, избацио грдну масу пепела и троске, која по оцени разних путника износи на 150 — 300 кубних километара. Маса, коју је Консегвина од 23. до 27. Јануара 1835. избацила у ваздух, била је скоро исто толика. Ерупција вулкана Кракатау од 26. августа 1883 изнела је ококо 30 кубних километара, а маса лаве, која је искуљала из једног кратера близу Скаптерјекула на Исланду (Лаки) год. 1783 морала је бити већа и од масе самог Монблана.

Ну и иначе, осим ових вулканских ерупција, рад телурских сила је неравномеран, што се нарочито опажа у разноликом резултату дејства њихова. По огромним просторијама земљине површине, владао је у току дугог времена скоро потпуни мир, докле на другим местима, у планинама и снижењима дејство телурских сила било је релативно врло велико. Али често се, као што нас томе учи историја земље наше, по који овакав крај земљине површине умири, набирање и вулканизам престану у њему, и телурске силе траже нове нападне тачке, ново поље за свој рад.

Све то објашњује нам врло лепо и ону противност у спољном облику, што је видесмо између веначних планина и старих маса; кад је на каквом месту земљине површине стварање планина у потпуном јеку, тада и телурске силе надјачавају возда сидерске силе, — много се више ствара неравност, но што се разори и изравни. Наравно да су сидерске силе и за то време активне; у колико се више каква планина у току безбројних хиљада година над својом околином издиже, у толико више наједају и руше њену површину жега и мраз, киша и снег, потоци и реке и глечери, они засецају дубоке јаруге и долине, разоравају превоје слојева (антиклинале), руше чукаре и снижавају врхове планина. Свака је планина, још и у самом свом постојању рушна. Али с највећом силином настаје рушење и снашање онда, кад се телурске силе што издижу и што набирају умире, кад се дакле за оно, што се однесе не може, и то брзо, надокнадити новим неравностима.

Наступи ли једном овај случај, као што је то код Алпа већ од последње трећине терцијера, онда отпочиње и разоравање планина у брзом темпу; искусни геолози узимају, да би Алпи, да нису само услед непрекидног дејства сидерских сила ништа изгубили, били бар два пута виши, но што су данас. Да се овако огроман рад изврши, иде на руку и то, што сидерске силе, на већој надморској висини и по стрмијим падинама планина и њихових висова, имају и веома већу интензивност. Ово нам долази прво и прво услед несавладљиве тенденције свију потока, речица и река да стварају благо и подједнако нагнуте путове, куда пролазе, а потпомаже се још и непрестаним и јаким променьивањем температуре по вишим регионима, као и покретљивошћу чврстих маса по стрмој подлози. Ма како ово било, тек факт постоји, да је и дејство сидерских сила веће, што је висина већа, и ономе, који је само један пут пшао по Алпима и видео оне грдне рушевине што их потоци и глечери почине, ону масу валутака и шљунка, што је реке покрећу, и оне огромне осулине, није потребно никаквих даљих доказа на да се увери о истинитости горњег тврђења.

Тако се ето „поравњују и уништавају" планине; прво и прво нестаје им дакле оних стрмењих висова и оштрих и изувених чука и зубова, оне се тада састоје само из округластих главица и брда положитих падина, и у колико више и јаче буду радиле сидерске силе, у колико је веће рушење и снашање материјала из виших региона у ниже, у толико ће се више на спољашности саме планине губити сви они знаци, који су постали услед великог и јаког набирања коре земљине при стварању те планине; правог венца планинског нестаће, а у место њега таласаће се туда не-

правилно поређана многа купаста брда. И тако у току дугих геолошких векова *постају непрекидним снижавањем и испирањем из вечних планина стари масиви;* они дакле нису ништа друго до остаци и рушине оних првих. Заиста, где год се тачније проучила тектоника ових старих маса, увидело се, да су и код њих слојеви морали бити изложени исто тако јаким поремећајима, набирањима и усправљањима, као год и код данашњих веначних планина, и кад би се сад, на основу овога, хтели поцунити они делови, који су сидерским силама разрушени и однети, добили би се, на место данашњих оних и округластих главица грдни планински венци, била и гребени, који би се мерили и с највећим садањим планинама земљине површине. Има примера, како су сидерске силе дотле ишле, да од пређашњих планинских венаца нису остали ни масиви, него су свака неравност и свако узвишење потпуно нарушени, „абрадирани“, те се на место поносне планине шири сада благо таласава равница. Чудећи се и дивећи се разматра геолог и гледа својим очима оне огромне поремећаје усред равнице, који му наговештавају, да се ту негда морала издизати каква импозантна планина, виша и поноснија можда и од самих Алпа. Нису ретка места, преко којих данас плуг спокојно изорава бразду своју, а за које знамо, да је ту некада морао бити грдан, скоро управан, амбиз, каштo до 20.000 стопа висок,[1] па су у току силних геолошких векова сидерске силе све ово сравниле. Кад би нешто од овог часа на на даље оне силе, што у опште стварају неравности на нашој земљи, престале са свим да раде, онда би, за неколико само милијона година, морало нестати с лица земљина свих планина, континенти би се знатно смањили (јер море непрестано руши обале и, услед тога што реке непрекидно снашају у њ силне седимените, непрестано би расло) и остаци њихови пирили би као блага испупченља из огромног океана.

Како ми сад „старе масиве“ сматрамо као рушине некадашњих веначних планина, то нам се, и само од себе, намеће питање: какав је био лик и карактер нашег дела света у то доба, кад Алпи, Карпати, Апенини и т. д. још нису били ни постојали, и кад су се на место данашњих „старих маса“ могли издизати високи и велики, прави системи веначних планина?....

Извесне тачке ондашње физикалне географије могу се на сваки начин врло лако реконструирати; тако на пр. можемо са свим сигурно казати, да се, при крају палеозоичке периоде, на месту где је данас оно доста благо испупчење земљишта, познато као Урал, издизала једна планина првога реда, а да је остали део европске Русије окупирало било море, језера и равница. Много је комплицованији и тежи случај код средње и западне Европе. Истина, и овде Централни Плато у Француској, Вогези, Шварцвалд, Рајнске Планине, Харц, Тирингервалд, Чешки Масив итд. казују нам врло јасно место, где су се некада морале издизати веначне планине, али оно релативно врло мало протезање код већине ових данашњих масива нарочито у дужину, никако не говори за то, да је сваки од њих био по један засебан систем веначних планина. И заиста, ближа геолошка испитивања показала су, да се по неки од ових старих масива, и по поретку својих слојева, и по начину како су ови убрани, и по правцу појединих набора, и по многим другим особеностима, тако међу собом слажу, *да их морамо сматрати као парчад једног некад једноставног веначног система*, од кога је велики део или разорен и пропао не остављши нам никаквих трагова, или, што је махом случај, лежи претрпан млађим геолошким творевинама и неприступан, а други део, истина веома опустошен и као рушина, али ипак у „старим масивима“ колко толко сачуван, стоји као сведок његов. Задатак је сад геолога да из оваких рушевина реконструише планине давно минулог доба геолошког. То је исти задатак који има и археолог, кад му дође да из неколико већ искварених стубова, из неколико зидина реконструише план каквог храма ан-

[1] При набирању земљине коре, а и услед других прилика (које ћемо наскоро видети) постајале су на многим местима огромне пукотине. Услед ових пукотина склизила је једна „ као здраво велика партија коре земљине низ другу, стварале су се моћне дислокације, које су могле износити и до 20000 стопа. Наравно, према ономе што је до сад речено, није никако могао овај амбиз од 20000 стајати у своју својој величини и недирнут, него и при самом стварању његовом, већ је радила денудација на његовом разоравању.

тичког; али у овом последњем случају много је лакши задатак што га има археолог; он може да нађе само неколико радника с пијуцима и ашовима, па да часом уклони све двадесетвековне рушевине и да хода по старом фундаменту, који у први мах није могао ни видети; овакавим средствима не располаже геолог; не може он дигнути непрегледну просторију од скоро 1000м дебљине, па да испод ње тражи претрпане остатке старих планина, а оно мало података, које добија копањем рудника и бушењем земљишта, нису никако меродавни, те се с тога геолог мора задовољити тиме, да изводи своје резултате и закључке само на основу онога, што види на површини земљиној.

Да би ову ствар могли и даље пратити, нужно је пре свега да се упознамо с *локалним снижењима*[1] у кори земљиној, и с узроцима који то проузрокују. Поменули смо напред, да стварање планина долази због скупљања наше земље услед непрестаног хлађења њеног, јер, као што је познато, сва тела, кад се хладе, скупљају се и бивају мања. Али се ово не врши у свима деловима земљином подједнако; површина њена задржава у главном вазда исту температуру; најгорње партије земљине површине показују исту несталност у температури као и околни ваздух, у зиму су хладне, лети топле; спуштамо ли се све дубље у земљу, то ћемо најпосле доћи на такво једно место, где температура из године у годину иста остаје, и показује приближно средњу годишњу температуру ваздуха над тим местом; у тропима, где се годишња времена врло мало разликују по температури, долази се у овај регион одмах на неколико стопа испод површине земљине, и у колико год је већа разлика између лета и зиме, у толико се дубље морамо скупштати у саму земљу, да би нашли на такав слој њен, који вазда показује исту температуру. У подруму париске звездарнице обесио је још год. 1783. Лавоазије један термометар на 27·6м испод површине околног земљишта, и већ ево 100 година показује он непрестано температуру 11,6°С, а средња годишња температура Париза износи 10·8°.

Заћемо ли још дубље у земљу, посматрамо ли на пр. како се температура мења у разним рудницима, при копању тунела, артерских бунара итд., вазда ћемо увидети да што је већа дубина и температура бива већа, — наравно, на разним местима бива то на разан начин; кад се бушило земљиште код Нефена у Виртенбершкој, констатовало се заиста ванредно повећавање температуре од 1°С на сваких 11м дубине, на другим местима пак морало се бушити и по 115м па да се температура повиси за 1°С; најдубља руна на земљи на Шперенбергу код Берлина, показала је да се на сваки 31·5м температура пела за 1°, најдужи тунел на свету, тунел на св. Готхарду, по 1° на 50·3м. Просечно узима се на сваки начин доста произвољно а и недоцењујући, да се на сваки 30м температура пење за 1°С.

Било како му драго, тек толико је сигурно, да идући к унутрашњости земљиној температура стално расте, и да би, кад би то нешто могућно било, и не дошао до бог зна какве дубине, ударили већ на огромну топлоту. Како пак земља непрестано испушта своју топлоту у хладан васељенски простор, а како при том видимо да њена површина у главном задржава вазда једну и исту температуру, то нам апсолутно никако друкше није могуће ову ствар разумети до тако, да се сав онај, ма и не веома велики, губитак топлоте у спољним слојевима земљиним, надокнађава топлотом из унутрашњости њене. Док се дакле унутрашњост земљина непрестано хлади, те услед тога и непрестано скупља, у кори њеној не дешава се ништа од свега тога; и ма колико мало било ово скупљање у току једне, две и три године, опак ће у току спљних геолошких векова долазити час, *када ће спољна кора земљина бити и сувише пространа за већ знатно умањено језгро њено*, кора ће дакле морати тежити да се збере и да приљегне уз то језгро. Али се ово не може одмах тако директно извршити ни онда, кад у кори земљиној већ постоје различите пукотине, јер су сви комади коре земљине, који су овим пукотинама ограничени, веома чврсто један уз другог приљубљени, те се носе као

[1] За сад узех реч снижење (Einbruch, Senkung, Senkungsfeld) као противан појам речи узвишење. Народна реч провалија, обележава исто ово, само кад је у много мањем размеру; она ће бити, чини ми се, згоднија за извесне појаве у крпу.

год оно клинасто истесане цигле и камење по сводовима нашим. У кори земљиној наступа дакле тада огроман напон, јавља се једна сила, која се разлаже у своју тангенцијалну и у вертикалну компоненту. Услед прве силе притискују поједини комади земљине коре силном јачином један на другог, овај притисак све више расте, док се напослетке на једном месту отпор не савлада; у дугој зони слојеви коре земљине збију се, наберу и испреврћу се, једном речју постане једна планина; услед овога у сталним слојевима, који нису набрани, стиша се она тангенцијална сила а добије маха она вертикална: поједине партије земљине коре скљокају се тада. Све ово може се понајбоље видети по правилу на унутрашњој страни какве планине; овде су наступила махом пространа снижавања, а кроз пукотине куљало је тада вулканско стење. Тако на унутрашњој страни Ална имамо пространу равницу По-а и Евганес код Падуе, Берише код Виченце и т. д. старе, сада већ угашене вулкане. На унутрашњој страни Апенина налази се геолошки узев скорашње снижење Тиренског Мора с угашеним вулканима тошканским, римском Кампањом, напуљском, Везувом и Флегрејским Пољима. Уз Карпате имамо као унутарње снижење огромну Панонску Равницу и огромне еруптивне масе трахитичних стена код Токаја, Еверџеса, Унга, Берега, Мармароша и у Северном Ердељу, које по моћности својој превазилазе све сличне појаве у целој Европи.

Ове пукотине и оваква снижења не виђају се само на унутрашњим странама веначних планина, но и на многим другим местима. Нарочито се одликују тиме ваналијски делови Немачке и Француске, Белгијско-Холандска равнина и британска острва; ови су делови Европе тако рећи раздробљени многобројним пукотинама, између којих су се поједине партије земљишта снизиле, а друге остале у првобитном положају или се релативно само мало спустиле. И ове партије стоје услед тога као неки огромни стубови или, као што се то по најновијем техничком изразу каже, као *хорстови*[1] у сред осталих снижених делова земљине површине; то су они стари масиви: Шварцвалд, Вогези, Тирингервалд итд.

Сад нам се „старе масе“ појављују у са свим другој светлости; ми их, као што је то већ у неколико наглашено, не сматрамо више као самосталне тектонске индивидуе, као потпуне планине за се, но као комаде, између којих су поједини делови прећашњих веначних планина потонули и претрпани моћним слојевима млађих геолошких творевина.

Прелазећи сад задатку да реконструишемо старе планине, морамо пре свега узети на ум и то, у каквом односу стоји данашњи облик поменутих масива према прећашњем облику оних планина, чији су то остаци. Кад погледамо н. пр. Шварцвалд или Вогезе, видећемо да њихово главно протезање (дужина) иде од Севера на Југ, управо као и долина Рајне, која пролази између њих. Али само на основу тога узети да је и она планина, чији су остаци ова два хорста, морала имати исти правац простирања, било би и сувише произвољно. Ако ли нам тачно проучимо узроке, услед којих је овај данашњи облик поменутих хорстова дошао, доћићемо до резултата, да је то само последица оних великих пукотина, које су се појавиле много доцније, пошто је она првобитна планина тога места већ створена била, па су се том приликом поједини делови њени снизили. Шварцвалд и Вогези сачињавали су дакле испрва једну целину, па је доцније један поширок комад између њих, данашња Рајнина долина, пошао и потонуо. На исти начин омеђен је Шварцвалд и према швабенској низији: низија је један снижени део првобитне планине, а хорст — то је Шварцвалд. Исто то имамо и код Вогеза и оне низије која се пружа на Запад од њих.

Али овако не дознајемо још ништа о правцу оне првобитне планине, од које су ови хорстови постали; ако ли треба и то да изнађемо, онда морамо детаљно проучити сам тектонски склоп и Шварцвалда и Вогеза, т. ј. *одредити у ком су правцу и како морали ићи стари слојеви, који су били издигнути при постанку те планине.* И тада долазимо до крајњег закључка: да је правац првобитне

[1] *Сис* (E. Suess), који је поставио овај термин, тежи да уведе у геологију тако рећи интернационалне термине. *Horst* је реч енглеских рудара; од руских геолога узео је Сис термине *слинт* и *пермо* и не преводи их, и т. д. Мени се ово допада; узех реч *хорст*, која се, у осталом, не може ни превести, а заменити је другом којом, па можда и накарадном, било би више штета но ваље.

планине био сасвим другиш, но што је данашњи орографски правац Вогеза и Шварцвалда, и да је он ишао са ЈЗ на СИ.

Исти је случај и кад посматрамо Тирингервалд и Франкенвалд: они укупно сачињавају један масив који се протеже од ЈИ на СЗ, али кад га ближе испитамо, видећемо да је то прави хорст, који је омеђен југоисточно-северозападним пукотинама, а да му се слојеви и набори њихови пружају сасвим другим правцем, т. ј. од ЈИ на СЗ, као код Шварцвалда и Вогеза.

На основу овога можемо сад покушати да одредимо значај старих маса у Средњој Европи. Овде имамо прво два усамљена остатка праставе планине, која се стварала још за време силура и девона; то су Баварска Маса и Чешка Маса с једне стране, а Хебриди и појединe тачке скотске висије с друге стране. Ове рушевине тако су усамљене и по појави својој тако загонетне, да је сасвим немогућно по овом питању извести ма какав важнији закључак.

Други је случај с оним остацима прећашњих планина, код којих је последње јаче надизање било доцније, за време карбона; овде имамо прво Шварцвалд и Вогезе, код којих се, као што смо рекли, слојеви пружају од ЈЗ на СИ, за тим све исконске шкриљце (а нарочито гнајсе) и друге старије геолошке творевине (до средњег карбона); сви су они поремећени и убрани, а к најмлађи палеозоички слојеви и моћне наслаге шареног пешчара (најдољег члана формације тријаса, леже у првобитном хоризонталном положају преко абрадираних слојева старијих формација, и према томе морали су се стварати у време, када је стварање планина на том месту било већ свршено и кад је чак и рушење њено у највећем јеку било. Исто ово имамо и код Оденвалда (ваше Шварцвалда)

Веома велико и всома важно острво старијске планине имамо у „Рајнским Планинама", оном огромном комплексу средњих узвишења, што почиње јужно од Мајнца па се шири до испод Диселдорфа с обе стране Рајне, пратећи је час у правилном остојању, час опет стежући корито њено у живописне клисуре. На левој страни Рајне налазе се Хунсрик, Соонвалд, Идарвалд, Ајфел, Хоеве и, на послетку, Арденн; десно од Рајне ређају се Таунус, Вестервалд, Сигерланд, Сауерланд и вестфалски карбонски ревир. Свуда овде, као год у Шварцвалду, пружање слојева иде у правцу од ЈЗ на СИ, али је разлика само у томе, што овде напламимо на друге геолошке творевине. Најстарије архаичке творевине, које, као што смо видели, у Шварцвалду и у Вогезима међ свима набраним слојевима играју понајважнију улогу, имају у Рајнским Планинама врло незнатног удела и ограничене су само на неколико места у Арденима, у Хое-Вен итд.; исто тако и најстарије палеозоичке формације, каембријум и силур, врло су слабе заступљене; на против, девонска формација заузима грдне просторије, а исто је тако добро развијена и карбонска формација, нарочито на северном крају.

Североисточно пружање показују јасно и старији набори у Харцу, ма да је овде ствар мало компликованија, јер је у овој маси, изузетно, доцније попова наступио тангенцијалан покрет,[1] те се, нарочито на северном ободу његовом, уз старе наборе налазе и млађи за време терцера створени, који пак у са свим противном правцу иду — од СЗ на ЈИ.

Већ је напоменуто да и у Франкенвалду и у Тирингервалду имамо североисточно пружање старијих набора; и овде, као у Харцу, палеозоичке творевине превлађују, а архаичке са свим су незнатне. Кад се пак упутимо на Југисток ка Јелави (Fichtelgebirge), Карлсбадској Планини и Рудинку (Erzgebirge), наћи ћемо опет на огромне масе исконских (архаичких) стена; главно пружање планина подудара се овде с пружањем самих слојева њихових, иде дакле од ЈЗ на СИ, — правац, који се, на основу Кредперових (Credner) посматрања, овде онде по целој Саксонској примећује Свуда дакле до сад код ових немачких масива имали смо једно и исто пружање слојева, са ЈЗ—СИ, а ово се простире овако и преко Вогеза у Источну Француску, и може се пратити чак до у источну половину Централног Плато-а.

Вратимо се сад планини Рудинку; на северо-источном крају њеном правац слојева

[1] Ово се у тектоници геолошкој означује нарочитим термином — *постумом покрет* (од латинског posthumus или postumus), posthume Bewegungen, mouvements posthumes.

скреће поступно ка Истоку; оно бива све јаче тако, да у Лужичкој Планини (Lausitzer Gebirge) и у Крконошама (Riesengebirge) овај правац постаје најпосле северозападно-југоисточни; ово је правац Судета, који се одатле на кроз Моравску и аустријску Шлезију простиру чак до обода карпатског. Овде имамо дакле у правцу слојева једно скретање и савијање, као што налазимо и код Карпата на неколико места, код Западних Алпа итд.

Кад погледамо на све оно што је до сад речено, онда заиста увиђамо, да и један исти поредак и један исти правац простирања у слојева код поменутих средњоевропских старих масива, сасвим говоре за Сисову поставку: *да су сви ти стари масиви комади једне огромне веначне планине, која се негда из Источне Француске* (од прилике од линије која спаја ревир Douai-a и Valenciennes-a на Северу, са горњим сливом Дордоње код Clermond-Ferrand-a у Оверњу) *пружала на североисток тако до меридијана вароши Гермина* (Görlitz), *па одавде савијала за тим на југоисток.*

Не само да положај и правац слојева чине ову поставку вероватном, него још и сама расподела геолошких творевина, које овде виђамо, иде у прилог њен. Кад изузмемо редак случај непормално сагрђених, симетричних планина, као што су то на пр. Источни Алпи, можемо као правило поставити: да све веначне планине имају једностране грађу, да су дакле несиметричне, т. ј. да вазда на једној страни планине долазе најстарије геолошке творевине, на онда, идући спољном ободу, све млађе и млађе.[1] Исто то имамо и овде. Снажан лук ове старе веначне планине, сагрђене при крају карбониферске формације, који *Penck* означује именом *средњонемачки Алпи* (Mitteldeusche Alpen) а *Suess* као *Варвиски Лук* (Variscischer Gebirgsbogen),[1] морао правилу на унутарњој страни планина махом настушале највеће пукотине и највећа снижавања, те је тада на том месту постајао као неки пресек целокупног материјала што је ушао у састав планине, онако, како је он пре тога био наслагам. Кад седерске силе продуже свој рад снижавајући планину и рушећи је, онда ће се на унутрашњој страни, где је тај рад највећи био, видети последњи део пресека — најстарије слојеве, затим идући спољној страни, која је увек ближег нагиба, све млађе геолошке творевине. Ово се све врло лепо слаже с теоријом о постанку планина, коју је поставио бечки професор Dr E. Suess, и коју Neumayr овде разлаже; она је теорија примљена скоро већ у целој Немачкој.

Код Источних Алпа имамо са сним обратан случај; они имају у главном симетричну грађу: у средини се налази архаична зона, а идући одатле к спољном и унутрашњем ободу редају се палеозоичке, мезозоичке и терцијерне зоне. Ово је најмилији цитат противницима Сисове теорије (Лапаран и др. франц. геолози), који се држе старе геолошке хипотезе: да планине постају над се, услед какве силе из унутрашности земљине, која дејствује управно одо на више, кора земљина издиже. Али не треба сметати с ума то, што је у Источни. Алпима сама ствар ова врло компликована, и што је, шта више, по многим знацима у њима било неколико пута и у разна доба геолошко стварање планина. Све то пак није још тако испитано и проучено, да може бити најмањи доказ против једне или за другу теорију. По свему овоме чине Алпи један изузетак, који никако не може оборити правило потврђено толиким примерима: да су веначне планине махом несиметричне грађе и једностране. У најновије доба американски геолози, имајући у свом пространом делу света и на геолошком пољу заиста многих ствари, које ми европљани тек у миниатури посматрамо, напили су на појаве, које објашњујући изгледа као да се привољавају старом назору о постанку планина. Свакако овде имамо једну прилику, за коју још потпуно важи оно: што ко не може себи представити, до ситница га потпуно схватити и објаснити тиме оно, што разматра, не мора ни примити. Што се мене тиче, кад се сетим тектонике Хималаја, Карната, Апенине, Балканског Полуострва итд. не могу никако да разумем теорију издизања. Д овоме би се дало много што шта и више казати, али то, можда, други пут.

[1] Најбољи пример за ово дају нам Карпати и Апенини. На унутарњој страни Карпата имамо све саме партије архаичних стена, које су истина до сада услед дејства седерских сила једна од других повађајане, али за које јасно видимо да чине једну зону, а то су: Мали Карпати, Иновец и Прибов, Магура, Татра и Горњоугарска Маса и велика Молдавска Маса; иза ове архаичке зоне долази мезозоичка зона: јурске и кретацејске творевине, и на последку као огромна лук имамо спољну страну Карпата — зону *Флиша*. На унутарњој страни Апенина представља нам архаичну зону Калабрија и оне силне изоловане партије кристаличних шкриљаца, поређане дуж целе западне обале полуострва Италије; за тим долази мезозоичка зона (махом формација креде) и, на последку моћна зона *флиша*. Ова једностраиа, несиметрична грађа веначних планина долази отуда, што су по

[1] Од *варисика* (Variscer), једног германског племена, које је код Хофа („curia vaviscorum") у Баварској имало свој главни стан. Посесиван при-

је дакле били, у главном, једностране грађе: на унутрашњој страни тог лука, налазимо махом најстарије геолошке творевине: ту су гнајси Шварцвалда, Вогеза, Јелаве, Рудника, Карлсбадске Планине, Крконоша итд., а комади, који су спадали у средњу зону тог лука и у спољни обод његов, као на пр. Рајске Планине, Харц, Тирингервалд, Франкенвалд итд., састављени су понајвише из млађих, палеозоичких слојева.

Овде дакле у центру Европе стварао се при крају карбонске а у почетку пермске формације огроман један планински систем, који је по простору, а можда је и по висини, превазилазио и саме данашње Алпе, и као год и Алпи имао на Северу конвексну а на Југу конкавну страну своју. Видимо дакле да се на овом делу земљине површине два пута понављао исти појав, само што је први пут било нешто северније но други пут.

У приспој вези с овим Вариским Луком стајао је у исто доба други планински систем који има исти значај за западни део Европе, као овај за средњи. У оној дугој линији, коју смо повукли између Douai-Valenciennes-a и Clermon-Ferrand-a, било је непосредно сучељавање ова два велика планинска лука, двеју супротних дирекција; све што је било источно од ове линије пружало се ка СИ, све што је било западно, ка СЗ.; отуда овај последњи правац пружања налазимо мање више по целој северозападној Француској и јужној Енглеској. Нећемо се овде упуштати у све појединости и рећати све данашње остатке тог пређашњег планинског система; то бива на сличан начин, као што смо то за прошли планински лук радили. У исто доба, дакле, при крају карбонске формације, постао је овде други планински лук „Арморикански лук“,[1] који се пружао на СЗ. По свој прилици и овде је била иста таква веначна планина као и у Средњој Немачкој, али ми то не можемо тачно одредити, јер је већи део њен прекривен таласима Атлантског Океана.

Последњи значајнији покрет био је у оним Средњонемачким Алпима на измаку карбонског доба, када су они сигурно добили и највећу своју висину, и само на неким местима трајало је то још и за прво доба пермске формације, али једновремено с овим последњим кретањима, отпочело је и опадање самог планинског система. Да разгледамо сад ово мало поизближе јер ћемо том приликом дознати и судбину, која предстоји и данашњим Алпима. Двојаке силе биле су овде у акцији, снижавање појединих партија услед многобројних пукотина и вода у чврстом и течном стању своме, као што то врло јасно и на данашњим Алпима видимо, из којих је већ однета грдна количина валутака, осулина, песка и муља, и у којима налазимо моћна снижења као што су: басен Салцбурга, Беча, Кисега (Güns) и Граца.

Како тако, тек разоравање ових палеозоичких Алпа, и ако не према нашем историјском рачунању опет геолошки говорећи, морало је ићи веома брзо, јер већ у почетку тријаса биле су већим делом изравнате, море их је опет прекрилило и преко абрадираних остатака њихових, слагале су се тријаске и јурске творевине, које су тада остатке некадањих висова застрле хоризонтално положеним слојевима преко 1000м моћнима. Неравно по неке партије, на пр. већи део Рајских Планина, Јелава, Рудник, вирил[1] су као омања острва из јурског мора.

Концем јурске периоде знатно се повукло и само море, и од тога доба плавило је само по неке партије негдашњих Средњонемачких Алпа; главна маса остала је као суша земља, те је тако вода понова отпочела своје разоравање нарочито на млађим, тријаским и јурским, хоризонтално наслаганим геолошким творевинама, што скрнавиху рушевине оних старих планина. У исто време постојале су огромне пукотине и снижавале су се читаве просторије. У почетку ове периоде имала је цела земља од Централног Плато-а у Француској на до Чешке Масе, од прилике исти ниво, тада су дошле пукотине и снижавања; највећи део земље тонуо је тада поступно и у дугом размаку, местимице и до 2000м. У целом простору између Централног Плато-а француског и Чешке Масе заостали су само Вогези и Шварцвалд као два хорста. У почетку овога доба налазили су се дакле и по највећим висинама ових планина сви тријаски и јурски слојеви у своју моћности своју (ве-

дев од „варисци“ биће „варијски“, као год „турски“ од „турци“.

[1] Од „Armorica“, старог назива за Бретању.

роватно преко 1000м). Ово је у први мах осporавано, али без довољних доказа; у најновије доба решио је целу ову ствар један заиста веома интересантан факат. Проф. Штајнман констатовао је на фелдбершком масиву у висини од 1000м младе, по свој прилици терцијерне творевине, које се састоје већином из валутака и шљунка тријаских и јурских стена. У целој околини распростр је сам гнајс, и како валуци нису могли из долине доспети горе, морамо узети да су озго, са виса самог фелдбершког масива, овамо снети, онда, кад је тај масив још покривен био тријаским и јурским слојевима.

Свих ових слојева нестало је са врхова и падина Шварцвалда по оном закону, да је на већим висинама и дејство воде јаче, међу тим по сниженима одржали су се мање више још и до данас, као што се то види у рајнској долини, у Швапској и у Француској. Да их нешто још има на Шварцвалду, овај би и данас био скоро 3000м висок.

Из овога, што смо до сад прегледали, излази врло важан закључак: да су Средњонемачки Алпи на измаку пермског доба били већим делом поравнани, и да их је тада поноа море прекрилило, које је морало бити заиста доста дубоко. А кад море потпуно плави какав терен, онда оно развија сталну и велику акцију, да све неравности тога терена, сва његова узвишења, разори и поравна, да их „абрадира“; јужна Немачка била је дакле у почетку тријаса једна таква абрадирана површина, и орографска разлика између Шварцвалда и Вогеза и њихове околине постала је тек онда, кад се море одавде повукло; према томе и све оне долине, које с врх хорстова иду у равнице, нису тада још ни постојале, те са сигурношћу можемо казати, да су цела орографска расподела на Шварцвалду и Вогезима, сав њихов систем долина и река, тек у позније доба дејством текуће воде и тектонским снижењима постали, и да према томе на њима нема никаквог трага од орографског карактера оне старе планине, која се негда ту издизала.

Досадашња разматрања показала су нам, да моћни систем венчаних планина нису никакве сталне црте на лику наше планете, да се они стварају и да их нестаје. Тамо где се данас до неба извили огромни и стрмоглави шиљци наших најмпозантнијих планина, таласаће се можда кроз неколико милијона година непрегледно море, или ће се пружати каква пространа равница или огроман плато. Али пронићати баш, како ће Алпи изгледати и какву ће судбу имати овај или онај део њихов, било би глупо; само једно можемо сигурно тврдити: да ће и Алпа нестати, као што је то било и са њиховим северним претечама, и тада ће се, на другом неком месту, можда баш где се данас пружа поносни океан, створити нове планине.

Као год што су нам Средњонемачки Алпи показали судбу која постизава све планинске системе, исто ће нам тако данашњи Алпи и њихови сродници показати предисторију оних планина, које ће тек постати; да видимо сад у каквим се приликама находило за време прећашњих геолошких периода оно место, где се данас издижу Алпи, и у чему се оно разликовало од оног другог, где су се тада налазиле планине.

Историја алпијскога краја није ни најмање проста; рељеф његов претрпео је у току геолошког времена силне промене, неке још у веома давнашње доба, а неке само на појединим деловима својим. Овде дакле морамо врло пажљиво видети разлику између оних старих промена, које су при доцнијем стварању данашњег алпијског система биле од веома моћног утицаја, и оних, за које се то не може рећи.

У најстарије доба, за време палеозоичке периоде, нису имали Алпи нимало појединак карактер, нити се могли дешавати у њих појединаки појави. У Источним Алпима констатоване су до данас многе палеозоичке творевине, које се са панталијским творевинама истога доба у главном подударају; силурске и стародевонске наслаге Источних Алпа, веома су блиске с чешким седиментима истога доба, горњи девон код Граца слаже се с девоном у Шлезији, а од свега тога нема у Западним Алпима никаква трага. У западним Алпима није још никад до сад нађен ни најмањи комадић од каквог маринског фосила из старије палеозоичке ере, и тек из извес-

ног доба њеног, за време једног одељка карбониферске формације, налазимо на сличне слојеве са сувоземним биљем и у Источним и у Западним Алпима (на Семерингу, на Шпангалпи, у Вализу, на Терантезу и т. д.)· Али у овоме не виђамо никакву карактерну црту, на основу које би могли закључити да су се у то доба Источни и Западни Алпи, као једна целина, разликовала од ванапијских региона, јер сасвим истоветне творевине с остацима сувоземних шкољака познајемо и на многим местима ван Алпа. На сваки начин то што у овим карбонским творевинама алпијским виђамо остатке све сувоземних биљака, доказује нам, да се ту негда у непосредној близини морала налазити каква сува земља, са које су тадашње биљке доспевале у поменуте слојеве; али о овој сувој земљи не знамо ништа више, а немамо никаквог основа да узмемо, да је тим већ наглашен почетак стварања оног великог планинског система, који је у позније доба наступио.

Тек по свршетку палеозоичког доба, за време тријаса, примећујемо неку извесну разлику између алпијских творевина и оних, које су се стварале у северним регионима; докле на Северу виђамо само пешчаре и лапорце с фосилима сувоземних биљака и т. д. у које је утиснута само једна мало повећа зона кречњака с маринским фосилима („мушелкалк"), дотле налазимо, бар у Источним Алпима, на огромне масе маринског кречњака и доломита, који, као што је познато, чине главну масу северних и јужних „Кречних Алпа". Али, што је заиста веома важно, ове моћне тријаске творевине не продужавају се и у Западним Алпима; отприлике онде где Рајна пресеца Алпе престају у главном и ови тријаски кречњаци и доломити, и тријаске наслаге у Швајцарској, у Француским и у Пијемонтским Алпима више се слажу с ванапијским но с источноалпијским творевинама.

За време јуре налазимо већ већу подударност геолошких прилика у алпијском региону; у то се доба стварали јурски кречњаци а нарочито у Западним Алпима, где су распрострањени у огромним масама („Hochgebirgskalke"). По свој прилици представљали су тада Алпи један регион пространог и широког мора, што је трајало и за време прве половине формације креде, док су северпији региони били заузети махом омањим и плићим морима. Имамо довољно разлога да баш ову разлику поставимо на прво место.

Исто ово, т. ј. да су баш онда постојале планине где је било и веће и дубље море виђамо и на многим млађим планинама. Код овако интересантног и запета веома важног појава, треба да се задржимо мало више.

Да размотримо прво положај и расподелу најмлађих веначних планина по земљиној површини. Такве планине познајемо у свим деловима света, и расподела њихова, будући ограничена на нарочите партије земљине површине, показује нам у томе запета велику правилност. Кад се на каквој мапи све млађе веначне планине означе једном бојом, онда се врло лепо види, како оне скупа леже у једној истини доста комплпкованој зони, а кад се црвеним тачкама назначе још сви данашњи, или бар у најновије геолошко доба активни вулкани, онда дознајемо за врло интересантан факат, да се највећи део ових вулкана налази у истој тој зони, коју ми обележавамо као главну зону млађих веначних планина. Наравно ова зона није баш потпуно и само овим веначним планинама окупирана, него се у њој налазе поједини изоловани комади старих маса и још, што је на сваки начин разумљиво, пространа снижења; али ипак заузимају поменуте планине врло велики простор и ограничене су само на њему.

Зона веначних планина почиње на источној обали Атланског Океана (Пиринеји и скоро цела остала Шпанија), и из Јужне Шпапије преко Гибралтара прелази у Северну Африку, где, пре свега, захвата Велики Атлас, а затим и остале планине у Мароку, Алжиру и Тунису; велика африканска пустиња лежи изван ове зоне У Европи хвата даље ова зона веначних планина планину Јуру у Француској и Швајцарској, Алпе, Карпате и Балкан, као и све оно, што се налази јужно од поменутих система, дакле Италију, Балканско Полуострво и острва Средоземног Мора; северна обала Африке источно од Туписа има већ сасвим други карактер, представљајући нам праву таблу с непоремећеним, хоризонталним слојевима. Даље на Истоку спадају у ову

зону Крим, Кавказ, Мала Азија и Јерменска, затим Иранска Висија и Хиндукуш. Долазимо на најогромнија узвишења целе земље; на Памиру, крову света, и код изворног региона Охуса (Амударја), Кашгарске и Јаркандске Реке, дели се поменута зона у два крака: у систем Хималаја и Тијаншана. Као моћна грана одваја се Тијаншан од северног дела Памира и иде ка Истоку, чинећи северну границу велике Монголске Пустиње; да ли се пак он и како продужава на Североисток ка Јаблановским и Становским Планинама и одавде к Североисточном Предгорју Азије, не може се још ништа поузданно казати, јер је све то још врло слабо испитано.

Вратимо се сад Хиндукушу и Памиру; главно продужење целе зоне иде јужно од пустиње Гоби; ту су највећа узвишења целе земље: Хималаји, Каракорум, Куенлин и цела Тибетска Висија. На северном крају овога огромног планинског венца наступа одједном потпуна промена у правцу, цео се ланац планински повија к Југу, и тада се нижу са Севера на Југ Аракан, Бурма и Малајско Полуострво; наступа још једна промена у правцу, и, идући Истоку, ређају се острва Суматра, Јава, Флорес и т. д. са својим многобројним и страховитим вулканима, — крај који по својој грађи потпуно има карактер веначне планине. И по трећи пут наступа промена у правцу; зона се оштро повија на Север, захватајући она силна острва, што су начичкана између Борнеа и Камчатке, као каква ограда источне обале азијске, и која такође имају грађу веначних планина. Али веза овог другог реда великих и малих острва с претходним, није још потпуно јасно, а нарочито значај великог острва Борнеа није још на чисто изведен; Целебес и Молучка Острва као да такође овамо долазе, па онда; Филипини, Формоза, острва Лу-Чу, Јапан и Курил, који се тада везују с Камчатком.

Пре него што ћемо даље пратити ову зону по Америци, да поменемо још једну важну групу њену. Код Молучких Острва, на крај Југоисточне Азије, издваја се ова грана и, већином као подморска веначна планина, хвата Нову Гвинеју, Нову Британију, Нову Ирску, Саломонова Острва, Нове Хебриде и Нову Каледонију, опкружавајући велику таблу аустралијског копна и завршујући се по свој прилици Новим Зеландом.

Вратимо се опет Камчатки и њеним многобројним вулканима, који својом огромношћу надмашају све остале светске вулкане; овде се завршује она зона планинска што се обавија око источне обале азијске, а јавља се нов планински лук сасвим другог правца који, као дуги низ острва (Алеути), идући у главном са З. на И., спаја Североисточну Азију са Северозападном Америком. Ево нас већ у Америци. На североамеричком копну шири се и богато се грана огроман систем Кордиљера, махом јужног правца, захватајући целу западну страну Источне Америке; ту су: Обалске Планине (Coast Range), Каскадес Планине (Cascad Range), Кршне Планине (Rocky Mountains) и снежна Планина (Sierra Nevada), с многобројним ограncима својим. Како се овај систем планина даље на Југ продужава, није нам још баш тачно познато, ал мало-мало да је испитана Мексика, опет сигурно можемо рећи, да се и кроз сву њу Кордиљери пробраће, и да тако достижу Средњу Америку. Али у место да и даље прате главни правац западне стране америчког континента, те да кроз Земљоуз Панамски улазе у Ј. Америку, као што се то пређе држало, савијају ове веначне планине одједном у Јукатину на Северозапад, и захватајући онај велики лук Антилских Острва, што обграђује Карибско Море, прелази преко острва Тринидада у Источну Венецуелу па за тим из Венецуеле на Запад. Пролазећи кроз Венецуелу и затим кроз Колумбију креће главни правац поступно све више к Југу и отприлике од Средње Колумбије на на Југ, прати обалу Тихог Океана све до предгорја Кап-Хорн-а, док најпосле и Јужноамеричке Анте не прогутају таласи Антарктичког Леденог Мора.

Ето у тој дугој и предугој зони, што је укратко прегледасмо, леже све веће веначне планине наше земље; ту су, дакле, у новије доба геолошко била сва важнија померања земљине коре. По осталим местима ван ове зоне, била су истина многобројна снижавања, али није било никаквих већих хоризонталних поремећаја и набирања, бар од почетка терцијерне периоде. Само онаји хоризонтални покрети ван ове зоне ă у ово

доба, морали су бити у Судетима, но северном ободу Харца, у субхерцинској маси и у Јужној Енглеској.

Овај скуп свих млађих набора земљине површине у једну зону јесте, заиста, један од најважнијих појава, које виђамо у грађи земљине коре, и, макар да овај факат не умемо још довољно ни оценити, он ће, без сумње, кад тад, добити пресудна значаја у тумачењу самог стварања планина. Можемо дакле укратко казати, да ова велика зона веначних планина опкружава прво Тихи Океан и са Истока, и са Севера, и са Запада, па онда, почев од југоисточног ћошка Азије, провлачи се кроз сред континента старог света све до саме обале Атланског Океана.

Последњи део ове зоне, у који дакле и Алпи спадају, за нас је понајважнији, па опет само један делу овога дела познајемо тачно и грађу и предисторију његову, да можемо објаснити све важније појаве који се на њему виђају; да видимо сад какве су географске прилике биле негда на томе месту. Изгледа да басен Тихог Океана постоји већ из прадоба, међутим све остале творевине на земљиној површини позније су датума. Главни карактер данашњег лика земљиног у томе је, да се две огромне масе суве земље Америка на Западу и Европо-Азија с Африком на Истоку, протежу од северног поларног региона кроз северни умерени и екваторијални и хватају чак дубоко у јужни умерени регион, и да на тај начин опкољавају веома дуг, а сразмерно не баш дубок, Атлански Океан. Притом је интересантно,, да је и у Америци, као год и у старом свету, веза између појединих континената врло слаба; Европо-Азија везује се с Африком само уским Земљоузом Суецким, обе Америке Земљоузом Панамским, а ови земљоузи састављени су из врло скоращних наноса и вулканских продуката. Главна маса суве земље збијена је у северној хемисфери; главно протезање бива са Севера на Југ.

Овакво стање земљиног лика наступило је чак тек у новије доба; на основу географске распрострањености како садашњих тако и фосилних животињских облика може се са сигурношћу доказати, да је и веза између појединих континената негда сасвим друкша била. Полуострво Предња Индија било је од почетка друге половине палеозоичког доба на све до терцијера у интимној вези с Јужном Африком, градећи с њоме један самосталан континенат, а данас је од оне земље која их је спајала, остао само Мадагаскар, мале групице Сешелских (Seychelles) и Амиранских острва и коралски рифови Чагоса Малединва и Лакединва. Исто тако географско распростирање крезубара (љиљањаца, мрановођера и оклопника), ратита (нојева, казуара и др.) и други сличних појави казују нам јасно, да је исто тако Јужна Африка морала негда бити спојена с Бразилијом, а данас се преко оне суве земље, што их је везивала, шири Атлански Океан. За време мезозоичког доба, простирао се дакле у главном јужно од екватора један огроман континенат, на коме је тада било и главно развиће свих сувоземних животиња и биљака тога доба. На другој страни опет била је за време мезозоичке периоде и Северна Америка, изузев само западну страну њену, такође сува земља, која се на Северу морала везивати са Скандинавијом. И Кина преставља један прастари континенат; простор између Кине и Скандинавије (од прилике: Руско Царство данашње) час је потпадао под море, час је опет вирно као сува земља спајајући Кину са Скандинавијом, па одатле и са Сев. Америком. И овде имамо дакле један („северни“) континенат, који је истина био често океаном плављен, али који је нарочито за време тријаса, горње креде и доње јуре, био покривен највише плитком водом, а никако дубоким морем. Неводећи рачуна о овим малим прекидима и узевши у опште, видимо дакле, да је за време мезозоичког периода географска расподела суве земље била сасвим друкша но данас; главно протезање било је дакле са Истока на Запад. Атланског Океана не беше још, али се између „северног“ и „јужног“ континента повлачило велико и дуго „средиземно море“, које се на Западу почињало одаиде, где је данас Централна Америка и Западна Индија, па управо преко басена данашњег Атланског Океана, провлачило се кроз сред данашње источне континенталне масе, чак до ушћа Ганга у Индијски Океан.

Када је нестало северног и јужног „атланског“ континента, не може се баш тачно

одредити; по свој прилици било је то доста рано у терцијеру. Веза између Северне и Јужне Америке и између Азије и Африке много је позније датума и створена је потпуно тек тако око средњетка терцијерног доба.

Разлог, са кога је све оно што напоменусмо од особите важности при говору о постанку Алиа и других сличних планина, у томе је, што се овде види веома јасно изражена веза између места негдашњег „средоземног мора“ и главне зоне млађих веначних планина, и што европско-азијска грана те зоне пада сасвим у домен тога мора, од кога је наше данашње Средоземно Море само мали остатак.

Наравно да прељашње Средоземно Море није увек имало један и исти домен, но се када веома ширило, час здраво сужавало; за време друге половине формације креде н. пр. била је и цела Сахара под Морем, а иначе она је вазда, за време целог мезозоичког периода, била сува земља; исто тако на граници између јурског и кретацејског доба, била је и цела Средња Европа сува земља или покривена само повећим језерима, а и поред тога за време мезозоичке перијоде често је се море повлачило са овога краја. Само регион веначних планина показује сталну и непрекидну седиментацију свих геолошких творевина мезозоичкога доба, без икаквих уметака сувоземних или слатководних наслага, које се тек спорадично јављају тек по ободу неких старих острва. *Регион веначних планина био је дакле у мезозоичко доба вазда окупиран „Средоземним Морем“*, међутим северњи и јужњи делови земљине површине, који се у позније доба нису ни набирали, приспевали су само привремено под море.

Са овим се врло лепо слаже и то, што сви седименти, које виђамо у региону веначних планина, или, као што се то може рећи у најширем смислу, *сви седименти алпијског региона* показују вазда карактер творевина, које су се стварале у дубокој води, у пучини морској и далеко од обала. Ово важи прво за алпијске планине у Европи, али осим тога, у колико то наше досадање искуство тврди, и за оне веначне планине, бар за Крим Кавказ и Хималаје знамо то поузгурно.

Кад прегледамо све што смо досад рекли, онда као највероватнији резултат излази ово: За време мезозоичке перијоде био је цео континентални рејон старог света једним великим и дугим морем подељен у две половине, једну северну и једну јужну. Ово море имало; је један дубок басен, који можда за све мезозоичко доба није постајао сувим, и из кога се оно вазда и преко околних предела ширило, кад више кад мање, по правилу на Север а кашто и на Југ; централни пак део његов био је вазда најдубљи и у њему су седименти достигли огромну моћност. Кад затим наступиле оне велике промене у кори земљиној, онда се баш у најдубљим овим деловима поменутога мора извршило оно карактеристично збијање и набирање а услед тога дакле и издизање слојева; оно што је дотле било дно морско набра се, узлиже се и створи се мало по мало читавом планином. И тако долазимо до интересантног резултата: да су баш најдубљи делови у рејону старога света постали највише и највеће планине његове. Значај овог факта најбоље ћемо разумети, кад замислимо аналошки случај у данашње доба. Мезозоичко Средоземно Море има у извесном погледу сличност с данашњим Атланским Океаном. При испитивању Атланског Океана констатован је интересантан факат, да се највећа дубина његова не налази по средини му, но више до обале, а да се средином овом, од Северног на до Јужног Леденог Мора, протеже једно таласно узвишење, у кога је венац само на 1500 фати испод нивоа морског, међутим с обе стране његове имамо дубине од 2600 до 3800 фати. Овај подморски венац надвишује дакле, на сваки начин благо издижући се, своју околину просечно за 1700^{m}. Замислимо сад да се услед набирања земљине коре и дејства ових планинотворних сила поменути подморски венац издигне сасвим из Атланског Океана и створи моћном веначном планином, онда би та нова планина према Атланском Океану стајала у истом односу, као наше данашње веначне планине према мезозоичком Средоземном Мору. Да ли нам пак овај подморски венац у центру Атланског Океана представља први почетак, ембрион какве будуће планине, што се у току милијуна година поступно ствара, јесте питање, на које данас никако неможемо

одговорити, али уједно и претпоставка, која не лежи ван могућности.

Исто тако не можемо данас тачно казати, зашто су се Алпи стварали баш од најдубљих наслага једнога великога басена морског, али Факт постоји, да се величанствени висови Алпа издижу на овом истом месту, где се негда, кроз дуге периоде геолошке таласало мезозоичко Средоземно Море[1]).

Беч, Јануара 1889. год.

Свет. А. Радовановић

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК 396-ти

18. Новембра 1888. г. у Београду.

Били су: *председник* **Стојан Марковић**, *редовни чланови*: **Јов. Ђорђевић, Др. Никола Ј. Петровић, Љуб. Ковачевић, Ж. Поповић, М. Миловановић, Др. Љ. Недић**; *ванредни чланови*: **Др. В. Бакић, Ђ. Станојевић, Момчило Иванић, К. Петровић.**

Деловођа **Мил Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 15. ов. м. ИБр. 12.941, којим се извештава Савет, да ће према новом његовом састану, а сходно трећој алинеји чл. 6. закона о уређењу Главног Просветног Савета, остати и даље председник Просветног Савета.

Савет је примио к знању овај акт г. министра просвете.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 15. ов. м. ИБр. 15931 којим се извештава Главни Просветни Савет, да ће начелник министарства просвете за неко време одсуствовати од дужности по званичном послу, и да ће, по наредби г. министра просвете, дужност начелника до даље наредбе вршити г. Ст. Д. Поповић, комесар Народне Банке. Према овоме, извештава се Савет и о томе, да ће г. Ст. Д. Поповић и у Просветном Савету вршити дужност, коју је досад вршио фактички начелник, пошто ову дужност донеси сам положај начелника министарства просвете, сходно самом закону о уређењу Главног Просветног Савета.

Савет је примио к знању овај акат г. Министра просвете.

IV.

За овим је председник Савета поздравио нове чланове у савету, па је онда, на предлог једног од редовних чланова, одлучено:

да се према члану 8-ом закона о уређењу Главног Просветног Савета, позивају увек на састанке саветске и напредни чланови Савета, који су у месту, и да на свима састанцима имају право одлучнога гласа.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 16. ов. м. ИБр. 12.966, којим се спроводи Савету молба г. В. Карића, који моли, да Савет што пре донесе одлуку о његовом делу „Србија".

Пошто је г. М. Ђ. Милићевић поднео свој реферат о овоме делу, то је Савет одлучио:

да се умоли г. Ј. Драгашевић, као други референат, да савету саопшти своје мишљење

[1] Напомињем литературе у тому овога рада, хотимично је избегавано; ко жели дубље да зађе у саму ствар ову, наћи ће то потанко изложено у овим делима: Suess, die Entstehung der Alpen; — Suess, das Antlitz der Erde; — Suess, über unterbrochene Gebirgsbildung; — Penck, das deutsche Reich; — Neumayr, Erdgeschichte.

о делу г. Карића што пре, или у противном случају, ако га не може оцењивати, онда да се умоли, да дело врати Савету.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и црквених послова од 3. ов. м. ПБр. 12018, којим се не ново шаље Савету молба г. Михајла Милосављевића и његов рукопис „Збирка песама и декламација за нижу и вишу основну школу" и позива се Савет, да према наводима молиочевим, који су у молби изложени, каже своје мишљење о ономе, што писац тражи.

Пошто је овај рукопис био један пут у Главном Просветном Савету, и пошто је о њему донесена саветска одлука, о којој је извештен и г. Министар просвете, то је Савет одлучио:

да се пређе на дневни ред, јер Савет не налази да има разлога, да се овај предмет по ново даје на оцену.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 5. ов. м. ПБр. 12.352, којим се шаље Савету у рукопису „Речник за Корнелија Непота" од г. Др. Јована Туромана, и пита се Савет за мишљење: је ли ово дело потребно и да ли га треба откупити и о државном трошку штампати.

После подуже дебате о томе, да ли је Савет надлежан, да улази у оцену овога рада, одлучено је, да је Савет надлежан за оцену овога дела, пошто ће оно бити школска књига.

За овим је на предлог г. М. Ивапшћа, са 7. против 3. гласа — један се уздржао од гласања — одлучено: да је дело потребно и да га треба откупити и о државном трошку штампати без прегледа и оцене, пошто је писац дела признат као писац и радник на школској књижевности за латински језик.

VIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 17. ов. м. ПБр. 19284, којим се шаље Савету на преглед и оцену дело г. М. Ђ. Милићевића, под насловом: „Школица за грађанска права и дужности" и пита се Савет за мишљење, може ли се према писму писчевом ово дело привремено употребити као школски уџбеник за ђаке а за предмет, Моралне и грађанске науке", који је као нов предмет уведен у средње школе према новом наставном плану.

Савет је одлучио:

да се умоле г.г. В. Карић и Ј. Миодраговић да дело прегледају и оцене, и да Савету реферишу, с тим, да Савет задржава право за оцену другога дела ове књижице у коме су изложени најважнији прописи земаљских закона, да га доцније прегледа и оцени, кад буде готов.

IX.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 9. ов. м. ПБр. 12.420, којим се шаље Савету на оцену дечији лист „Вече" за целу годину, од г. Петра Никетића, и позива се Савет да каже: може ли се ова књига по поцуди писчевој откупити за поклањање ученицима основних школа.

Савет је одлучио:

Да се умоле г. г. Дим. Јосић и Коста Петровић, да ову књижицу прегледају и Савету реферишу.

X.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24. Маја ов. г. ПБр. 3.755, којим се шаље Савету на преглед и оцену књижица „Грлица", књига за децу, од г. Д. Ј. Путниковића учитеља.

Савет је одлучио:

Да се за преглед и оцену ове књижице умоле г. г. Дим. Јосић и Коста Петровић.

XI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 7. Јуна ов. г. ПБр. 4305, којим се пита Савет за мишљење: може ли се деци г. Младена Красојевића, бив. среског чиновника, дати благодејање из фонда пок. Вићентија бив. владике, пошто је молилац испунио услове, који су тестаментом прописани.

Савет је размотрио акта по ономе предмету, па је одлучио:

Да се оба детета г. Младена Красојевића бив. среског чиновника, могу примити за благодејанце фонда пок. Вићентија бив. владике, пошто су и деца и родитељи испунили услове прописане у тестаменту за добијање овог благодејања.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 397-ми

3. Децембра 1888. г. у Београду.

Били су: *председник* **Ст. Марковић**, *редовни чланови:* **Јован Ђорђевић**, **Љуб. Ковачевић**, **Живко Поповић**, *ванредни чланови:* **Ђорђе Станојевић**, **Архимандрит Фирмилијан**, **Момчило Иванић**, **Стеван Предић**, **Мил. Симић** и **Коста Петровић**.

Деловођу заступао **Пет. Ј. Потровић**, писар министарства просвете.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 29. Новембра т. год. ПБр. 13519 којим се спроводи Савету рукопис „На српском Дунаву“ од г. Мих. Ризнића, учитеља, с позивом, да Главни Просветни Савет изволи оценити и министра известити: заслужује ли тај рукопис, да га министарство откупи и о државноме трошку штампа?..

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога рукописа умоле г. г. Владимир Карић, статистичар министарства просвете, и Драгутин Топлица учитељ из Београда.

III.

Прочитан је реферат г. Михаила Протића, учитеља, „О Школској песмарици“, коју је за потребу ниже основне школе приредио Благоје Т. Недић, учитељ.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам „Школску песмарицу за I II III и IV раз. ниже осн. школе“ од г. Благоја Т. Недића, коју ми је изволео послати Главни Просветни Савет“ на оцену, писмом својим од 20 марта ове год. СБр. 7. и о томе част ми је поднети следећи извештај:

Ова „Школска песмарица“ подељена је у главноме на *три* дела. У првом су делу скупљене оне песме — црквене и световне — које су програмом прописане за нижу осн. школу. Писац, или боље скупљач, држао се у томе тачно програма: поделио их је на разреде онако исто, као што је и у програму; за тим је код сваког разреда учинио поделу на *I црквене* и *II световне* песме онако исто, као што је то и у програму за дотичне разреде; и, на послетку, поређао је песме једну за другом, како црквене тако и световне, онако исто, као што је то поређано и у програму. Сва је разлика између програма и првога дела ове „Школске песмарице“ та, што су у програму означени само наслови појединих песама, а у овој „Школској песмарици“ је исписан и цео текст сваке поједине песме. С тога, дакле, овде не може ни бити какве замерке; јер песме какве су — такве су: оне су творевина разних писаца и *прописане* су програмом за осн. школу. Једина замерка што би била, то је: рђава штампа и неколике штампарске погрешке, као: ту љупки Среме, место *ти* љупки Среме, у пољу место у *колу*, мало меда место *доста* меда etc. Мислим да је штампарска погрешка и оно, што је песма „Уз'о деда....“ уврштена у ред народних песама, а међу тим то је песма Змај Јове Јовановића, што и при дну саме песме стоји његово име З. Ј. Ј.

У другоме су делу: „Имена нота“ на: линијама, празнинама и више и ниже линија, за тим „Ноте по дужини“ и „Скала за певање“. Овде, у другоме делу, већ није поступљено са свим по програму, него је узето само нешто из „Науке о нотама“, што је програмом прописано. Ну и ово нешто, што је узето, нетачно је и неистинито. Тако:

1. Линејски нотни систем, или као што Хрвати зову *цртовље*, представљен је растојањем линије од линије за читавих 6 мм. Међу тим тако се што ни у каквој нотној школи не може наћи; шта више, и по свима нашим књижарницама се продаје ленирана хартија за ноте, одакле се може видети, да највеће растојање између линија, у линејском

нотном систему, може бити 2—3 мм. Сем тога потребно је било обележити и како се броје линије, што овде није учињено.

2. Саме ноте по облику своме такве су, да готово и не личе на ноте. Изгледа ми, да дотична штампарија није имала нотних знакова, него се другим помоћним средствима послужила, те само да колико-толико представи изглед нота, а писац се тиме задовољно. Међу тим то не сме бити у књизи, која је намењена деци. Ту све мора бити тачно, чисто, јасно и одређено.

3. Из ове се песмарице не може видети по чему су обележена *имена* нота, и откуда су ноте добиле така имена: нема, дакле, онога, без чега се никаква нота не може отпевати или одсвирати — нема *кључа*. А то је са свим погрешно. Јер име и висину или низину тона, нота добија *само* од кључа, који пред њом стоји. И певач или свирач никада неће знати како ће једну ноту одсвирати, само ако пред њом нема никаквог кључа, који јој одређује или боље, даје име и висину тона. Друкчије ће се на пр. нота на првој линији отпевати и друкчије ће име добити, ако пред њом стоји G-кључ (𝄞) а друкчије ако стоји пред њом F-кључ (𝄢) или C-кључ (𝄡) etc. Ово је и у програму предвиђено, па је речено, да се имена нота и певање има прелазити у виолинском, g-кључу, а писац је нашао за нужно, да деци не објасни тај кључ, или управо да га не напише пред линијским нотним системом, него само да линије омеђа знаком заграде: | ⁞:... Сем тога, погрешно је обележено, да је — у виолинском кључу, који је писац морао замишљати — нота на петој линији *e*, већ треба *ef*, што ће бити по свој прилици штампарска погрешка.[1])

4. Вредност (дуже или краће трајање) но́та, кад им исту повећава тачка (.) која иза њих стоји, обележена је овде на до сад непознати начин, који се ничим не да оправдати. Тако, половина ноте са тачком (𝅗𝅥.), вели се у овој песмарици, вреди „*половину и по*“; четвртина ноте с тачком (♩.) — „*четвртину и по*“; и осмина ноте са тачком (♪.) — „*осмину и по*“. Тачка иза ноте, до душе, повишава јој вредност за половину њене обичне вредности, али онда се никада не каже, да она *бројно* вреди „половину и по“, „четвртину и по“ etc., него обичним рачунским језиком: $^3/_4$, $^3/_8$, $^3/_{16}$ итд. Писац је овде, хотевши ваљда, да деци што јасније представи и објасни вредност нота, учинио већу штету него ваљу; јер им је овим побркао већ стечене појмове у III раз. о бројним односима и односима делова према целини, где су они изучавали разломке чак до 15-ина. Ну ово се збиља може лепо и јасно представити за што лакше дечије појмање, али само не на онај начин, него кад се броји вредност нота, које су повећане тачком, упореди са трајањем у времену, т. ј. да ће половина ноте са тачком трајати онолико исто, колико половина и четвртина ноте заједно итд. На пр.:

Половина ноте са тачком 𝅗𝅥. јесте равна 𝅗𝅥 𝅘𝅥

Четвртина ноте са тачком ♩. јесте равна ♩ 𝅘𝅥

Осмина ноте са тачком ♪. јесте равна ♪ 𝅘𝅥𝅯

Као што се види, овај је део врло небрижљиво израђен, услед чега има врло много стварних погрешака.

У трећем су делу *декламације*. Овде се неминовно рађа питање: откуда декламације у школској песмарици? Ако се под школском песмарицом разуме оно, што је писац унео у прва два дела своје школске песмарице и што фактички улази у материју наставног предмета *Певања*, онда декламације никако не могу ући у школску песмарицу, јер декламовање улази у наставу из *Српског језика*. То се може видети не само из сваке Педагогије и Методике, него и из програма за осн. школу, где је декламовање уврштено у Српски језик. Но ако г. скупљач мисли,

[1]) Сем једног егземплара ове песмарице, који ми је изволео послати Г. Пр. Савет, послао ми је и г. писац, као он вели, *требе* издање те исте песмарице с молбом, да имам у виду то поправљено издање. И, заиста, кад сам упоредио оба издања, видео сам, да су многе штампарске погрешке из првог издања поправљене, па и ова коју мало час горе напоменух. Али у исто време видео сам и то, да се и сви крупнији недостатци и мане налазе подједнако у оба издања.

да се само *песме* могу декламовати, те с тога и декламације као такве могу ући у школску песмарицу, онда се огрешио о наслов своје књиге, на којој стоји написано: „скупио по програму“, јер по програму и *проза* улази у декламовање, а у овој песмарици, у одељку „Декламације“, нема ни једног чланка у прози. Осим тога, у програму за IV раз., а код предмета Српски језик речено је: „Декламовање *народних* и ваљаних лирских песама“. Међу тим, у овој песмарици нема ни једне народне песме за декламовање. Ово, пак, остало што је унето, није довољно, нити му је имало места у школској песмарици.

То је цела садржина ове „Школске песмарице“. И, као што се из овога види, што довде о њеној садржини и изради рекох, књижица је доста небрижљиво израђена: у другоме делу, који говори о нотама, има стварних погрешака; декламовање с једне стране не улази у школску песмарицу, а с друге није ни израђено по програму; и што је најглавније, ђаку није потребна никаква ручна књига *ове врсте* при изучавању певања, јер се оно врши само живом наставом у школи и којим музичким инструментом, с којима одмах неизбежно следује и меморирање самих песама. С тога сам мишљења, да се не може званично препоручити као ђачка ручна књига.

Захваљујући се Главном Просветном Савету на указаном ми поверењу, шаљем уз овај извештај и књижицу натраг.

26 маја 1888. год.
Београд.

Михаило М. Протић
учитељ

Саслушавши реферат и саслушавши мишљење о тој књижици неких својих чланова, а с обзиром и на то, што се осећа потреба за оваквим делом, а боља књижица *ове врсте* до сада није препоручена, Савет је мишљења:

да се ова „Школска песмарица“ може препоручити, ако је приређивач у новоме издању поправи по примедбама г. референта.

Референту је одређен honorar од 20 динара.

IV.

Прочитан је реферат г. Стевана Предића, о делу: „Шетња по облацима“ од г. Ђорђа Станојевића, проф. војне академије.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

О делу „Шетња по облацима“ од г. проф. Ђ. Станојевића, које ми је Главни Просветни Савет, писмом својим од 22. пр. мес. СБр. 44., изволео послати на преглед и оцену, част ми је поднети овај реферат:

О *садржини* овога дела могу у кратко рећи, да је врло занимљива и поучна, јер нам писац у лако разумљивим чланицама износи јасну слику поступног развијања и усавршавања данашње аеронаутичке технике, тумачећи нам неке најважније физичке законе, који су створили могућност пловидбе по ваздуху, и обавештавајући нас о метеоролошким појавама у вишим слојевима наше атмосфере, а тако исто и о физиолошким променама, којима су изложени путници, кад се вину небу под облаке или полете још даље изнад њих. Једном речју, из сваке врсте има човек чему да се научи.

Али, то што рекох о садржини ове књижице, не важи, на жалост, и о *језику*, којим је написана. Наиласно сам на многе погрешке, преко којих не могу мучком прећи већ с тога, што, по предлогу писчеву, овом књигом ваља награђивати *ђаке средњих школа*, и то сваканко не само за то, да ђаци нађу у њој лаке, пријатне забаве, већ и да се чему корисном науче.

Ко има на уму, колико недостаје већини наших ђака средњих школа у знању свог матерњег језика (чему не смемо тражити прави узрок једино у самих ђака, већ и у неподесности наставнога програма за српски језик у нашим средњим школама); ко, даље, познаје немар и непромишљеност, којом се сакати и изопачује наш красни матерњи језик по многим књигама и повременим листовима; тај ми неће замерити ако речем, да овом злу ваља већ једном озбиљно стати на пут строгом оценом, нарочито оних умних производа, који су намењени нашој школској младежи. Остављајући стручњацима да оцене, у колико је оправдано ово моје мњење, и прелазећи на прави предмет мојега реферата, навешћу

онде крупније граматичке и правописне погрешке, на које сам напласно у делу „Шетња по облацима“ од г. проф. Ђ. Станојевића.

Погрешке су ово:

1. У тексту су писане без *х* на пр. ове речи: *одма*, *артија*, *обе*, *рана*, *леб*, *ладни*, *олади*, *ни*, итд.

2. *Престави* место представи (страна 3.); *у след* (стр. 7.); *улизаше* (стр. 2.); *куглама* од *стаклета* (стр. 5.); *пушење*, *звоњење*, *шамтење* (стр. 9., 28., 36.); *пренешена* (стр. 9.); *одпустити* (стр. 13.); *давајући* (стр. 79.); кад *би* имали, погрешили *би*, кад не *би* споменули (ови су глаголи употребљени у 1. лицу множ.);... 188 кубних десиметра (стр. 15.).

3. У недељу 19 (без тачке) октобра у 4½ *сата на очима* преко две хиљаде људи напунише лопту итд.“ (стр. 81.); — „....није била са свим округла као лопта него више *издужена*“ (стр. 11.); — „Ако узмемо *флашу* у 1 литра запремине, па ваздух који она *ухвати* итд.“ (стр. 4.); — „...лопта би се *процепала* (стр. 19.) и „лопта беше *процепана*“ стр. 83.); — „...*уседну* у *корпу* (стр. 23); — „....ми никад нећемо моћи *досести* на лопта *ту висину* (стр. 36.); — „На кад *сравните* његово (т. ј. неба) плаветнило на *једну* и на *другу* страну“ (стр. 42.); — „....и ветар их однесе *онде* одакле су пошли“ (стр. 53.); — „....и пара почела да се *згушбава* (стр. 63.) и тако даље.

4. Као необичне речи и изразе наводим: *градљика* (стр. 68.), у смислу *зрно града*; не знам да ли се чује у народу ова реч у том смислу; бар у Вуковом речнику стоји, да *градљика* значи: ein stück Baumaterial, и ништа више; — „*муњевина* и грмљавина“ (стр. 69.). *Муњевина* значи, ако се не варам, у Хрвата: *електрицитет*, али онде ова реч треба да значи: *сеање муња*; — „....и онда кажемо да је *пао* гром“ (стр. 74.). Овај израз одговара француском: la foudre est *tombée*. Таких галисизама има, на жалост, довољно и у угледнијих наших писаца; амо спада и погрешно писање *дагума*, где се иза бројева за дан и годину изоставља *тачка* и онда, кад им се не додаду слогови *-ог*, *-е* итд.

5. Стране речи, као што су на пр. *феномен*, *басен*, *терен* итд., ваљало је заменити српским, кад се хоће ово дело да поклања ђацима, парочито нижих разреда, где се још не учи ни латински ни француски.

6. *Стране* особине именице, парочито *презимена*, ваљало би, мислим, писати најбоље страним словима и страним правописом, а не по *изговору* српским словима; али, кад их већ хоћемо да пишемо по изговору, онда их ваља и правилно писати. Тако се на пр. *Glaisher* изговара: *Глеи'р*,[1] а не: *Глезир*, као што је у овој књизи (на стр. 37. и др.); *Gay-Lussac* гласи: *Ге-Лисак*, а не: *Геј-Лисак* (стр. 34.).

7. На страни 7., при крају, стоји ово: „Кад се узме да је ваздух *300 пута* лакши од воде итд.“ — У свакој оној физици, на пр. у Reiss-овој, може се читати, да је ваздух *700 пута* лакши од воде, те с тога мислим, да ђаку не треба пунити главу погрешно наведеним физичким законима, па ма се они само онако овлаш помињали.

8. Интерпункција је на многим местима погрешна и нетачна; парочито је *запета* изостављана и онде, где јасност смисла изискује да се метне тај знак.

9. Многе штампарске погрешке нису ушле у списак на крају књиге; на пр. *самерјала* (м. *материјал*); *су* ладнога (м. *од* хладнога), итд.

Према свему горе наведеном, мислим, да се нећу огрешити ни о своју савест, ни о објективност, као први захтев праведне критике, ако рећем: да се дело „Шетња по облацима“ од г. проф. Ђ. Станојевића одликује истина, веома занимљивом и поучном садржином; али да се због горе изнесених погрешака у језику *не може препоручити* г. Министру просвете за откуп и поклањање ученицима средњих школа.

Враћајући у прилогу ⅞ послати ми примерак поменутог дела, молим Главни Просветни Савет, да ми не замери, што — због нагомиланог посла у школи — не могох раније поднети свој реферат.

С одличним поштовањем

8 Јуна 1888. год.,

у Београду.

понизни

Стеван Предић

професор I. београ. гимн.

[1] Овако је бар изговарао ово име проф. Ј. Нап, чувени метеоролог, чија сам предавао слушао у Бечу.

Савет, саслушавши реферат, није улазио у дефинитивну оцену овога дела, док не саслуша још и мишљење г. Милана Недељковића, проф. Вел. Школе, коме се ово дело има упутити на преглед.

V.

Прочитана су два реферата: први од г. Архимандрита Фирмилијана, а други од г. Јеврема Илића, директора неготинске н. гимназије, о делу: „Црквено Богословље“ за ученике Богословије, прерађено и допуњено протојереј Живојин Јовичић, професор богословије.

Први реферат гласи:

Главном Просветном Савету

По одлуци Главног Просветног Савета од 24. Маја о. г. СВр. 60. мени је предат на преглед и оцену рукопис „Црквено Богословље“ од г. проте Ж. Јовичића, професора богословије. Пошто сам овај рукопис прегледао, част ми је поднети Главном Просветном Савету следећи реферат:

I.

О форми предмета

Г. Писац поделио је цео предмет на 163 параграфа а за тим, не спомињући „Увод“, или „Приступ“, о коме се говори у првих 7 параграфа, — дели цео предмет на *три дела*, од којих сваки има по *два раздела*. Овакву поделу предмета писац је узео по старом учебнику „Црквено Богословље“ од 1860-те године.

Почев од пр'а првога, па све до дна последњега полутабака, писац се нигде није заустављао са писањем, него се рукопис непрекидно продужава без обзира на форму, коју свака књига мора имати ради јаснијег прегледа. Тако писац кад је свршио ма који *део* или *раздео*, он на истој страни продужава даље не одвајајући разне делове ни прелажењем на другу страну или лист, ни линијом нити размаком у писању.

Већина наслова испод параграфа стоји у форми питања.

На послетку, ово дело нема прегледа.

Ну ја сам мишљења:

1. Параграфи да се изоставе као непотребни, јер испод сваког стоји наслов онога, о чему ће се говорити;

2. Да се у почетку напише „Увод“;

3. По свршетку „Увода“ и сваког „дела“ треба с рукописом прећи бар на другу страну, ако не и на други лист, иначе књига неће имати никакву форму;

4. Наслови не треба да су у форми питања и

5. Да се напише „преглед“ целог предмета

II.

О садржини предмета.

Природније би било да се овај предмет зове „Црквено Обредословље“ него „богословље“, јер ово назначење обухвата и други и шири појам него што га даје предмет „Црквено Обредословље“.

На првој страни насловног листа стоји, да је г. прота овај предмет *прерадио* и *допунио*. Пошто ми имамо само један овакав учебник, и то „Црквено Богословље“ од 1860-те год., које се у богословији и предаје, то је јамачно и г. прота ово дело прерадио и допунио. Но мени је жао што нису означени и извори по којима је прерађен наш стари учебник. Ово ми је било нужно да знам ради тачнијег и јаснијег прегледа и боље оцене његовог рукописа. Што се тиче допуњавања нашег старог учебника, ја пошто сам исти упоредио с рукописом г. Живојиновим нашао сам: да стари учебник има 224 параграфа на 17 штампаних табака са гармондом, а допуњено г. Живојиново дело има само 163 параграфа и изнеће 13—14, штампаних табака јер је сав рукопис исписан на 30½ табака. Према овоме излази: да г. Живојинов учебник не само није допуњавање старог, него је скраћивање истог, јер има 61 параграф мање. Међутим ако овај учебник није требало допунити, збиља се није смео скраћивати.

На другој страни насловнога листа исписана су три текста из св. Писма, и то: један на словенском а два на српском језику, а не наводе се: стихови, главе и књиге из којих су ови текстови узети, већ испод сваког стоји само реч „св Писмо“. Овакав начин навођења текстова, а особито у учебни-

цима не одобрава се, и с тога сам мишљења, да г. писац испод сваког текста наведе: стих, главу и књигу из које је текст узео, и да сва три текста буду на словенском језику.

Овај учебник за ученике богословије почиње овако:

Црквено Богословље

§. 1.

Појам о науци (?)

Црквено богословље је наука и т. д.

§. 2.

Задаћи ове науке.

Задатак је ове науке:

1, Да објасни и т. д.

и тако све до параграфа 7-ог закључно, види се, да ово има бити „Увод“ у науку Црквеног Обредословља, али пре §. 1-ог не стоји ништа сем називања саме науке а §. 1-ви почиње „Појмом о науци“ а не каже којој? Ја се са оваким почетком излагања науке „Црквеног Обредословља“ не слажем и сматрам за нужно:

1. Да се у самом почетку покаже ученицима Богословље, као ученицима нашег стручног завода, постанак и развиће, дакле Историја Црквеног Обредословља, почевши оданде, одакле Хришћанско Црквено Обредословље стоји у свези са црквеним Обредословљем Ст. Завета.

2. Да се историјски покаже, како је црква дошла до свега о чему „Црквено Обредословље“ о цркви учи и то почевши од „јерусалимске горнице“ и свршавања богослужења по приватним домовима, разним сакривеним местима и на гробовима мученика до вел. цара Константина. Одатле опет даље како би се ученици Богословље упознали и са историским развитком ове науке. Истина, да ово улази и у предмет црквене Археологије, али то је и предмет „Историје црквеног Обредословља“. На послетку, пошто се код нас не предаје и „Црквена Археологија“, ја сам мишљења, да онај црквено-археолошки део, који стоји у врло тесној вези са „Црквеним Обредословљем“ и ово допуњава, не сме изостати у овом новом учебнику.

3. У новом учебнику „Црквеног Обредословља“ треба рећи коју и о црквеној архитектури и

4. Треба на и у кратко показати и оне литургичке разлике, које постоје између наше источне и западних цркава.

Прелазећи на *Прав део* самога предмета, ја налазим:

Да је у § 8-ом а на питање: „шта се разуме под именом светих места?“ и погрешно и непотпуно одговорено само са речи: „храмови божији,“ и да би боље и потпуније било казати: цркве, манастири, капеле и гробља.

У § 11-ом погрешно је речено: Црква се посвећује — не само имену Божијем, него и имену св. Богородице и другим светитељима..“ јер се црква посвећује само и једино Богу а назива се именом светитеља у ономе смислу, у коме и хришћани имају светитеље за своје патроне али само Бога обожавају.

У §. 13-ом нису ни наведени сви облици цркве а камо ли да је казано, како се називају различни облици по којима се цркве праве! Таквих облика има више и они имају своја нарочита имена и будући свештеници имају их знати.

У §. 14-ом каже се: „Олтар је одређен зато, да се у њему свршава *најсветија и најважнија* тајна св. „Причешћа“. Ово је речено „протестански“ а по науци православне Цркве тајна се не сме делити на: свете, светије и најсветије; или на: важне, важније; јер су све тајне једне и исте светости и једне и исте важности, па и ако се деле на обавезне и на необавезне за све хришћане.

У §. 15-ом погрешно је речено; „да се црква дели на три дела зато, да би се тиме представило „девет небеских чинова“, него да би се представило *три лика анђелска*.

У §. 17-ом нису наведене све припадлежности Олтара, јер се не спомиње: умиваоница и кадилоставна.

У §. 18-ом рђаво је речено за св. престо — да је такво име добио „због тога што ми *замишљамо* (?) да свети дарови причешћа одичавају спаситеља“. Овако уче реформатори а православни хришћани „не замишљају“ него *верују* и *уверени су*.

У §. 20-ом каже се: „На престолу мора бити ма и најмањи део моштију *ма којег* мученика“ — вальда ма којег и то од православних. — Даље у овоме §-у а при набрајању припадлежности престола Антиминс

и Илитон и не спомињу се, па и ако они само на престолу стоје. — У истом параграфу профанисање је светније, кад г. писац *дарохранилницу* назва кутицом", па још каже: да се та „кутица" зове *дарохранителница*. Дарохранилница личи на кутњу само при неким сиромашним црквама и то због нехатности надлежних, а дарохранилница је злаћан или сребрн ковчежић, или се налази у *Рипидатију*, које на престолу стоји.

У §. 23-ом погрешно је речено; „да се на Антиминсу слика смрт христова" — Таква антиминса нема, јер се на њему слика сахрањивање Спаситеља.

У §. 25-ом г. писац непотребно назива св. причешће за болне *резервним причешћем* — У овом параграфу говорећи о дарохранилници г. писац не спомиње ништа *о небу*, које је било над престолом и у коме је (у голубу) храњено св. причешће за болне.

У §. 26-ом кад је речено: да јерејскоји седе на горњем месту за време читања апостола, онда је требало казати, ко је на горњем месту за време читања св. Јеванђеља.— Говорећи у овоме параграфу „о седиштима поред горњег места" г. писац није смео изостављати да каже и како се та седишта зову у науци, и колико их има и зашто.

У §. 27-мом погрешно је речено: „да се на проскомидији приготовљава: просфора вино и вода"—јер се све то приготовљено донесе на проскомидију. Даље набрајајући шта на проскомидији стоји г. писац назива *ваздух и дарке* просто „покривачима" а и не спомиње њихове називе, који су у науци познати! Ово не сме бити, јер би се могло узети као омаловажавање светиње а нарочито кад се нигде на другом месту ти „покривачи" не спомињу по своме правом имену. —У истом параграфу говорећи о месту Спаситељева рођења, г. писац назива исто и *колебом* и *вертепом* а то није једно и исто.

У §. 28-ом говори се о утварима које се у ћаконицима налазе а црквене књиге и не спомињу су.

У §. 31-ом врло се мало говори о св. крсту, па и ако је он тако важан да се без њега не може ни једна богомоља свршити.

У §. 32-ом говорећи: „о изгледу крста" врло је мало речено. Треба показати више облика св. крста на баш те облике и нацртати, јер има разлике између православних и католичких крстова. — У истом параграфу треба казати, чиме благосиља јерејскоји а чиме свештеник. — У овоме §-у ружно је речено „да кад се крстимо треба три сложена прста стављати на десну и леву *сиску*."

У §. 33-ем непотпуно је речено о црним иконама и неподесно је речено: „да се у Цркву међу иконе." — У истом §-у говори се о распореду св. икона на иконостасу ну и то по све непотпуно, јер нити се те редови именују именом, које им је наука одредила, нити се каже, која икона долази на „свете двери," а о св. иконама испод „престолних" ништа се и не спомиње као и о иконама над певницама.

У §. 39-ом погрешно је речено; „да је најважнији део богослужења читање и певање," јер шта је онда св. тајна причешћа?

Дошавши до §. 40-ог ја престајем са даљим стављањем примедаба на ово „Црквено Богословље." А до сада стављене примедбе припућивају ме умолити Главни Просветни Савет, да ово дело врати г. писцу, нека га сам још једном полако прегледа и исправи. Летимичан рад на овоме предмету учинио је, да се референт мора заустављти скоро на сваком параграфу а њих има равно 163.

Главног Просветног Савета
25. Јуна 1888 г.
у Београду.

Поклисар
Протосинђел Фирмилијан
професор богословије

Други реферат гласи

Главном Просветном Савету

По одлуци Главног Просветног Савета од 24. Маја ов. год. прегледао сам „*Црквено Богословље*", прерађено и допуњено за ученике богословије од протојереја и професора богословије г. Живојина Јовичића, и част ми је поднети овај извештај:

1. Јовичић је прерадио уџбеник, којим су се ученици богословије служили око 30. година, и који се зове „*Црквено Богословије или Црквенословије.*" Ова је књига била уџбеник све једнако до сада, и ако је написана старинским, за ученике непојмљивим, језиком, поред многих других недостатака,

који су врло осетни при изучавању Литургике. У њој нема ни помена о стилу црквене архитектуре, ни о црквеној иконографији, а без овога знања не може свештеник оценити ни планове за грађење храмова, ни иконе, које се храму доносе. Ја и у овоме налазим један узрок немилој појави, што се не само по православним српским домовима, него и у многим црквама Краљевине Србије, налазе иконе неправославнога типа, — иконе, које римска пропаганда врло вешто протура по српском народу. Осим тога, у тумачењу свештенорадња овај је уџбеник врло скучен, те се по њему не може схватити потпуно ни дух хришћанскога богослужења, а то је врло велики недостатак. За схватање духа хришћанскога богослужења у обиму, који је потребан будућим свештеницима, преко је потребно опширно и свестрано изучавање главних основа, својстава, цели и историјског развијања богослужења, а у овом уџбенику тога нема. Последњи део овог уџбеника у коме се говори о светим временима, износи нам неке празнике, који се код нас не празнују, а не помиње многе празнике, који се код нас празнују.

Кад се ове овакве крупне празнине узму у обзир, мора се признати, да је заиста нужно било прерадити овај уџбеник, и г. Јовичић је, у опште узевши, заслужно хвалу, што је дошао на ту мисао. Само не знам, да ли је г. Јовичић изабрао згодан моменат за то. У времену кад се озбиљно ради на преустројству богословије и изради сталних програма, чини ми се, боље би било причекати, па удесити уџбеник по одређеном програму. За овај је предмет тим нужније причекати, што се не зна, да ли ће се по новом наставном плану увести и црквена археологија у круг богословијских предмета, те би у таком случају неке ствари биле излишне у Литургици; или се можда неће ни од сада предавати црквена археологија у богословији, па би много штошта морало ући у Литургику, чега сада нема ни у старом уџбенику, ни у поднетом рукопису. За то ми се чини, да г. Јовичић није изабрао згодно време за прерађивање поменутог уџбеника.

Напоменувши ово само узгред, част ми је известити Г. Главни Просветни Савет, да сам брижљиво сравнио поднесен рукопис са старим уџбеником, па сам нашао ово:

1., Да је прерађивање вршено махом у обиму грађе старог уџбеника, те су по томе остале многе празнине и у поднесеном рукопису;

2., Да је у рукопису бољи, правилнији и чистији језик, него у старој штампаној књизи;

3., Да је у рукопису подесније излагање садржине овога предмета, него у старом уџбенику;

4, Да су неки параграфи штампане књиге у рукопису или скраћени, па спојени и сведени на мањи број, или раширени у већи број параграфа, и

5., Да су неки параграфи штампане књиге са свим изостављени, као §. 8, 25, 30, 42, 45, 66, 101, 103, 104, 105, 112, 140, 154, 155, 157 и 158.

Избацивањем ових параграфа штампане књиге учињено је, те у рукопису нема ни помена:

а) о називима и значењу црквених песама тропара, кондака, ирмоса, акатиста, икоса, сједална, прокимна и т. д.,

б). о часовима: првом, трећем, шестом и деветом;

в). о калуђерима и калуђерењу;

г). о бесребреницима, исповедницима, столпницима и т. д.

д). о српским светитељима и т. д.

Ово што је или случајно или намарно изостављено из штампане књиге не може остати непопуњено, јер би без овога рукопис г. Јовичића имао више празнина, него штампана књига.

У преписивању неких параграфа покрадоше су се у рукопису неке погрешке, које су случајно учињене; али које кваре смисао, те не могу остати неисправљене. Ове сам погрешке обележио у рукопису, а примера ради да наведем неколико:

1., У §. 18. вели се, да ми *замишљамо* да свети дарови оличавају Спаситеља: а по тумачењу наше свете цркве, ми то не замишљамо, него *тврдо верујемо*, да је у светим даровима Спаситељ;

2., У §. 69. вели се, да је песма: „*Једнородни Сине*“ управљена против *Аријa* и његове јереси, а треба да буде: против *Несторија* и његове јереси;

3„ У §. 121. вели се да непокретни празници зависе од пасхе, а то није тако, јер само покретни празници зависе од пасхе;

4., У §. 160. стоји, да за Петров пост бивају покладе у понедељак, по недељи „свих светих", а то није тако, јер је тај понедељак први дан Петрова поста и т. д.

На неким местима има израза, који су по мом мишљењу незгодни, и које би, држим, требало поправити. Тако на пример у §. 32. говорећи о крсном знаку, г. Јовичић вели, да се ми крстимо, кад метнемо прст на чело, на на *лањицу*, па на *сисе*. У §. 62. вели, да певање у цркви треба да буде без велике *дерњаве*. Ја сам и ове изразе обележио у рукопису, као и речи: *дојља*, *декмоли* и т. д.

Неке пак ствари у рукопису треба удесити према садашњим нашим приликама. У старом уџбенику, па и у рукопису г. Јовичића, обележен је св. Андрија као српска народна светковина, а то сада није тако. Исто тако и избор владика сада се друкчије врши, а пре је друкчије било; те но томе не може остати у рукопису само стари начин бирања, који сада не вреди. Међу задушницама у рукопису нема суботе после 22. Фебруара, а тада се чини помен свима изгинулима у рату за ослобођење и независност.

На основу свега поменутога, част ми је предложити Главном Просветном Савету, да се врати рукопис г. Јовичићу, да га поправи, допуни и удеси по новом програму, који буде прописан за Литургику, пошто буде израђено преустројство богословије, на чему се сада тако живо ради.

С одличним поштовањем,

18. Октобра, 1888. год
Неготин.

Јеврем А. Илић,
директор
неготинске ниже гимназије

Савет је саслушавши оба реферата, с обзиром на будуће преустројство наше Богословије, одлучио:

Да се ово дело врати писцу с том напоменом, да треба да га поправи, допуни и удеси према новоме наставноме плану, који буде састављен по преустројству наше садашње Богословије, и према примедбама г. г. референата.

VI.

Актом ПБр. 202. од 20. Јануара т. г. упућен је од стране министарства Савету на преглед и оцену дечији лист „Мала Србадија" за 1887. годину, с позивом, да Савет каже своје мишљење: је ли вредно откупити овај лист за поклањање ђацима основних школа приликом годишњих испита, као и по коју би га цену ваљало откупити.

Савет је у први мах упутио овај часопис комисији за преглед уџбеника за основну школу и осталу дечију књижевност. Ну, пошто ова комисија није конституисана, нити је пак отпочела свој рад, то је Савет на данашњем састанку одлучио:

Да се за преглед и оцену „Мале Србадије" умоли г. Живан Живановић, директор пиротске н. гимназије и напредни члан Главног Просветног Савета, према чијем ће реферату Савет донети своју коначну одлуку.

С овим је састанак закључен.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

21. Децембра 1888. год. у Београду.

РЕФЕРАТ

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Као што је познато, године 1886. остали су сви наставници основних школа, због ратних прилика, без оцене за свој рад школски. Расписом оданашњег министра просвете од 1. јуна 1886. г. ПБр. 4372 наређено је:

1. „да се за ту годину обустави шиљање надзорника по школама;

2. „да се сваком учитељу и учитељици за ту годину забележе оцене онакве какве они буду добили до године; и

3. „да оним, којима ове године (1886)

долази рок класне повишице, остаје на вољу да изађе најдаље до краја месеца јуна: хоће ли да се користе прошлогодишњом оценом и за ову годину".

У смислу ове наредбе издато је 4. маја 1887. г. ПБр. 4978. и упутство надзорницима који су били за ту годину одређени да оцене рад наставника основних школа.

Ну наредба од 1. Јуна 1886. ПБр. 4372 остала је неизвршена.

Нови министар просвете, наредбом својом од 25. Јуна 1887. год. ПБр. 6840. укида наређење свога претходника зато што је „у противности са законом о школском надзору (чл. 1.), са законом о учитељским платама (чл. 6.), и са законом о основним школама (чл. 67.). Кад би се по оном упутству радило, онда би се радило противно јасним одредбама поменутих закона, па би се неки учитељи више награђивали него што заслужују, а неки опет више казнили, него што заслужују". „А да би се те неправилности и несугласности са законима избегле", наређује онданњи министар: „да се оцене школског рада како при одређивању награде, тако и при одређивању казне наставницима основних школа, узимају и срачунавају онако, како закони прописују а не како упутства кажу."

У децембру 1887. г. дошло је ово питање и пред законодавно тело, и оно га је 12. пст. мес. решило овако: „да и они учитељи добију периодичку повишицу, који су служећи 4 године добили просечну оцену *врло добар*, без обзира, да ли су имали 3 или 4 оцене, кад се докаже: да су туђом кривицом добили мање од 4 оцене". (в. „Стенографске Белешке о раду Народне Скупштине за 1887. годину" стр. 399. и од стр. 715. до стр. 726.).

И ово решење Народне Скупштине остало је све до данас неизвршено. Само мали број наставника – њих 24-ро—добио је, у току ове године, периодичку повишицу која је на реду, али не у смислу горњега решења Народне Скупштине већ по сасвим другој основи, коју ћу доцније изложити. Међу тим, као што се види из приложеног '/. списка[1]), који је по моји наређењу израђен у статистичком одељењу овог министарства, око 220 наставника полажу право на повишицу која им је на реду. (Узгред напомињем, да су у овом списку означена и имена оних 24-ро који су засебним министарским решењем повишицу плате већ добили, као и имена још њих шеснаесторо који имају по једну слабу или рђаву оцену или за пет година немају у општем резултату 3,5 или немају никакве оцене за две године узастопце или иначе, те се због тога не зна, откад им тече право на повишицу која им је на реду. О свима овима имаће част да поднесем засебан реферат.)

Крајње је време, да се ово питање једном реши, и да се наставницима основних школа изда повишица плате која им припада, и на коју неки од њих чекају од Августа 1887. год. Тога ради и израђен је овај списак. У њему је за сваког, поред добивених оцена, назначено, колико би имао да прими од 1. Новембра ове године на име своје повишице, у смислу скупштинског решења. Целокупан издатак до почетка ове рачунске године изнео би за 215 наставника 13898,98 динара.

Питање је: како да се реши ова ствар?

Ако би се усвојио онај начин који је прописао б. г. министар, М. Кујунџић, он би био правичан само за оне наставнике који имају *једнаке* оцене. За све остале случајеве био би неподесан.

По том начину јако би се користили сви они који су 1884. и 1885. г. добили оцене *добар*, а 1887. год. оцењени оценом *одличан*, јер би они онда за 4 године место за 5 година—добили своју повишицу.

По истом начину били би оштећени:

1., Они који су 1884. и 1885. год. имали *одличне* оцене, па су 1887. год. добили *двојку*. Такви би, по наређењу Чл. 67. закона о основним школама, морали бити чак и отпуштени или пенсионовани.

2., Они који су за 1884. и 1885. годину имали једну *одличну* и једну *врло добру* оцену, а 1887. год. добили *тројку*, јер би им у резултату пошло $3^1/_2$, место што би имали 4, кад се оцена за 1887. год. не би удвајала. Они би морали чекати *пет* година, па да добију повишицу, место што су им пошле 4. године довољне.

Шта је б. г. министар Ал. Васиљевић мислио, кад, је, укинувши наредбу г. Кујунџића, упутно ово питање на земљиште закона, није ми јасно било, докле нисам прочитао скуп-

[1]) Прилог се не штампа. Ур.

штинску дебату о томе. Приликом дебате, вођене на дан 12. децембра 1887. год. у Народном Представништву, он је тврдио, да је члан 6. закона о учитељским платама сасвим јасан, јер закон тражи оцене узастопне. Разлажући, како би се, према распису г. Кујунџића, да је остао у важности, морало отпустити 50 и више учитеља, који су 1887. г. добили оцену *слаб*, г. Васиљевић је рекао: „Правије је да неки учитељи изгубе награду која би им припадала, него да буде половина учитеља, због њих, истерана из службе," пошто су — вели — „и многи грађани ратом оштећени; неки су изгубили имање, а неки главу".

Скупштинско је решење једино на правди основано. Скупштина је једина и позвана (в. члан 55. Устава) да тумачи закон: ако је где нејасан.

Али у министарству просвете није се радило од тог времена ни по распису г. Кујунџића, ни по скупштинском решењу, које сам цитирао, већ од прилике онако како је налазио б. министар г. Васиљевић. Оних 24-ро што су до сад добили своју повишицу, добили су је тако, што је узета у рачун и оцена од ове године (добивена на пажњу минуле школске године). Мислим да је то погрешно и да ту погрешку ваља исправити.

Питање о обустављеној повишици учитељској треба расправити само онако како је одлучено у Народном Представништву 12. Децембра 1887. године.

Према томе част ми је предложити г. министру да изволи одлучити:

„1., Година 1886. рачуна се сваком привременом и сталном учитељу и свакој таквој учитељици као година проведена у учитељској служби, ако су и колико су те године били наставници основних школа;

2., При срачунавању оцена за давање повишице има се збир бележака делити бројем добивених оцена, без обзира на то што које године није оцењен рад дотичног наставника, ако је само доказано, да се ово није десило кривицом самог наставника. При том срачунавању има се пазити, да је сваки наставник по пропису члана 6. провео у учитељској служби четири, односно пет година од дана постављења или од дана добивене последње повишице, и да за то време нема ни једне *слабе* или *рђаве* оцене.

3., Да се свима наставницима, који су према другој тачки стекли до данас право на повишицу, иста пада накнадно за све време, за које је нису примили. Тако исто да им се и у напредак уредно иста издаје, према постављењу које ће се сваком понаособ издати.

4., Онима, који су засебним министарским решењима већ дошли до своје повишице плате, иста се има регулисати према другој тачки ове одлуке. Према томе оцена од ове године има се издвојити за период која ће се навршити после 4, односно после 5 година, рачунећи од дана кад су стекли право на повишицу коју имају.

5., По изложеним основима у овој одлуци има се поступити и у напредак односно оних који ће, у вези с 1886. годином, стећи право на периодичну повишицу у времену од 1. Новембра 1891., односно 1892. године".

Као што поменух, издатак из државне касе, који се по овом има учинити, износи до 1. Новембра ове године близу 14 хиљада динара.

Пошто се ово еминентно дело правде мора, према решењу скупштинском, завршити према толиким наставницима основних школа, то част ми је замолити г. министра да изволи наредити, да се то одмах и уради.

Вршећи
дужност начелника
Министарства просвете,
Стев. Д. Поповић с. р.

Сагласни с овим рефератом
Миленко Марковић с. р.
Андра Николић с. р.
В. Карић. с. р.

Налазећи да су сви пет предложених тачака за одлуку, којом ће се исправити питање о учитељским периодским повишицама, обустављеним од мојих предходника, потпуно основане на прописима закона о учитељским платама од 31-ог Марта 1881. год. и на законском тумачењу донесеном од стране Народне Скупштине 12. Децембра 1887. године,

Одлучујем,

да се све, у Јуну 1887. године обустављене, периодичке повишице плата учитеља и учи-

тельица осн. школа регулишу и исправе по предложеној одлуци изложеној у овом реферату у пет тачака.

Реферат и ова одлука да се штампају у службеном делу „Просветног Гласника".

ПБр. 14.817.

24. Декембра 1888. г.

у Београду.

Министар просвете и црквених послова,

Др **Владан Ђорђевић** с. р.

2. Јануара 1889. год. у Београду.

РЕФЕРАТ

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

У вези са својим рефератом од 21. пр. мца., част ми је у прилогу[1] под *А.* поднети списак имена како оних наставника, који због једне или две слабе (или рђаве) оцене, тако и оних који због многих тројака, нису добили повишицу плате ни више од 5, 6 и $7^1/_2$ година. У прилогу под *Б.* част ми је поднети списак двојице наставника који су, осим 1886. год., још једне године остали неоцењени за свој рад у школи.

Прво о онима који имају по једну слабу или рђаву оцену, или и по две слабе оцене. Као што се види из пред приложеног списка, таквих наставника има свега 11. Неки од њих (петоро), имају једну слабу или рђаву оцену у почетку времена, од којег им почиње право на повишицу. Другима долази слаба оцена годину и две дана доцније од тога времена. (Таквих има четворо). И најпосле има двоје, који имају по две слабе оцене (или једну слабу и једну рђаву оцену) у размаку од једне или две године дана.

Питање о њиховој повишици плате застало је за то, што се скоро свима Вашим претходницима, Господине Министре, чл. 6. закона о учитељским платама од 31. Марта 1881. год. чини нејасан. Тај део члан гласи: „Учитељи, који по чл. 4. и 5. добијају право на плату по овом закону, добијају повишицу, која им је на реду, кад год им четири године узастопце белешке о успеху пашесу у општем резултату најмање 4., *ако за то време никад нису добили слабу или рђаву оцену.*

[1] Прилози се не штампају. Ур.

Учитељи пак, којима општи резултат бележака кроз 4 године не износи 4, али којима тај општи резултат кроз 5 година изнесе најмање $3^1/_2$, *а кроз то време нису никад добили слабу или рђаву оцену*, добијају повишицу концем пете године".

По овоме, неки су узимали ствар овако: цела служба једног наставника дели се на 6 периода, од којих свака износи по 4 односно 5 година. Те су периоде непомичне. Тако на пр. ако је неко отпочео у Септембру 1880. год. да служи као учитељ, он може добити прву повишицу у Септем. 1884. (односно 1885.) год., другу у Септембру 1888. (односно 1889. или 1890.) трећу у Септембру 1892. (односно 1893. или 1894. или 1895.), год. четврту повишицу у Септембру 1896. (односно 1897. или 1898. или 1899. или 1900. год.); и т. д.

Ако се коме деси, да у времену, које долази на једну периоду, добије слабу или рђаву оцену, он онда губи право на повишицу, која му је на реду. Ако му се тај „малер" буде десно и друге и треће и т. д. периоде, он остаје, тако рећи, вечито без унапређења, па макар имао за друге године врло добре или одличне оцене, као што је случај (за прву периоду) код наставника обележених у списку под *3* и *7*, а готово и код оних под *2* и *4*.

Као што се види, ово је схватање сувише строго. Строго је прво за то, што слабу оцену може да добије један наставник, кад се у половини школске године премести у такву школу у којој пређашњи наставник није ништа радио, или која никако није ни имала наставника све до доласка премештеног учитеља, а то време може да износи по годину дана и више. Строго је, даље, и за то, што се, при нормалним приликама, не да замислити да наставник, који по три и четири године може да заслужи одличне или врло добре оцене, буде сам себи душманин у толикој мери, па да једне године не ради баш ништа, те да заслужи слабу или рђаву оцену.

Друго тумачење, са свим супротно првом, одвише је благо. По другом тумачењу требало би просто ону годину, кад ко добије слабу или рђаву оцену, узети као пропалу за дотичног наставника, па рачунати с осталим белешкама. Ако остале године дају у

резултату оволико колико закон за 4 и за 5 год. службе прописује, онда пада дотичном лицу дати повишицу, која му је на реду, без обзира на то, колико је времена протекло од последње повишице или од постављења. Ово је тумачење сувише благо за то што би по истом могли да добију повишицу они, који имају по једну или две и више слабих оцена (само не узастопце), а немогу да је добију они који имају на прилику две врло добре и три добре оцене, јер закон тражи најмање $3^1/_2$, а резултат од горњих опет бележака износи за $^1/_{10}$ мање од $3^1/_2$.

Ова два гледишта могла би се, мислим, измирити овако: Кад се ком наставнику деси, да, у току своје службе добије једну слабу или рђаву оцену, онда нека му, односно давања повишице, пропадну све оне године и оцене, које претходе тој слабој или рђавој оцени. Ово је посматрање строго онако исто као што је строго оно прво посматрање, у случајима, кад слаба оцена дође на крају одслужене периоде. Али ова строгост оправдава се разлогом, да се не сме дозволити да наставник иде натраг у свом раду. Ово је гледиште с друге стране, благо у случајима, кад слаба или рђава оцена долази у почетку периоде, али се та благост сме трпети за то, што је дозвољено да слаби напредује из године у годину, и што то напредовање треба признати и наградити, а не кажњавати.

На свих разлога част ми је предложити да се чл. 6. закона о учитељским платама у случајима, кад долазе слабе и рђаве оцене, примењује овако:

„Наставницима, који су за свој рад у школи оцењени ма које године *слабом* или *рђавом* оценом, узимају се у рачун само оне оцене, које долазе после слабе или рђаве белешке. Ако, дакле, резултат потоњих оцена износи за четири године најмање *четворка* или за пет година најмање $3^1/_2$, онда дотични наставник добија повишицу, која му је на реду, без обзира на то, колико је протекло времена од добивене последње повишице (или постављења)“.

Ако је овако посматрање умесно и правично за сваке случајеве, онда је куд и камо умесније и правичније, да се исто тако поступа и у случајима изложеним у првом списку под 13, 14, 15 и 16. т. ј. код оних наставника, који после *две, три* и *пет* добивених *тројака*, имају по *две четворке* и по *једну петицу* или имају *три четворке* и *једну тројку*. Ово четворо није унапређено, од Априла 1881. год. па све до данас. Међу тим, ако се у случају под 13. узму у рачун само оцене за последњих пет година (а то су *4+3+0+4+4*), а у случајима под 14. 15. и 16. само оцене за последње четири године (а то су: *4* односно *3+0+4+5*), онда у оном првом случају (под 13.) излази у резултату $3^3/_4$, а у остала три случаја *4* (односно $4^1/_4$). То значи, да сви четворо имају право на повишицу, према оценама које су добили у времену од 1884. (односно 1885.) год. па до Петрова дана ми уле године. На овај начин пропадају свима по четири (односно три) оцене, добивене у 1881. 1882. 1883. и односно 1884. години. То је, држим, доста законске строгости за оне, који никад нису показали *слаб* успех у свом раду у школи, већ по више пута *добар*, а по један пут-два пут и *одличан* и *врло-добар*.

Према изложеном част ми је предложити Господину Министру да изволи:

Решити:

„Наставници, чија су имена изложена у приложеном под *А* списку под 13, 14, 15 и 16, добијају повишицу, која им је на реду од 1. Јула ове године, на основу оцена добивених за последње четири године (односно последњих пет година).

Наставница под 12. добиће повишицу онда кад јој резултат бележака за 4 или за 5 година буде онакав и оволики, какви се и колики се траже чланом 6. закона о учитељским платама“.

На послетку част ми је реферисати за двојицу наставника, који су осим 1886. год. остали још једне године без оцене. Њихова имена и њихове оцене изложене су у списку под *Б*. Први је остао неоцењен год. 1884. усled задоцњења премештаја, а други год. 1885. због рада у извесној пописној комисији. Према упутству, које се, на основу закона, падаје сваке године надзорницима основних школа, имали су обојица право да не шаљу оцене за рад на коме нису провели најмање 4 месеца. У осталом, према мом личном познавању и према оценама које су добијали остали година, обојица долазе у

ред *врло добрих*, готово *одличних* наставника. С тога ми је част предложити Господин Министру, да изволи

Решити:

„Наставници, чија су имена изложена под 1. и 2. у приложеном списку под *А*. имају право на повишицу плате која им је на реду од 1. (односно 6.) Августа 1886. године.

За све време од 1. (6) Августа 1886. године до 1. (односно до 6.) Августа прошле године, када су погрешно преведени у нову повишицу плате, има им се издати сва обустављена повишица.

Њихове оцене, добивене у 1887. и 1888. години, преносе се у нову периоду, која им важи од 1. (одн. 6.) Августа 1886. године".

Начелник
Министарства просвете
Стев. Д. Поповић с. р.

И ми смо сагласни с овим референтом:

Мил. Марковић с. р.
Андра Николић с. р.
В. Карић с. р.

Наређујем, да се поступи у свему по предлозима овога референта.

ПБр. 190.
5. јануара 1889.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова
д-р Владан Ђорђевић, с. р.

(Средње школе) Краљевим указом од 1. ов. м. постављен је г. Димитрије Довцанић директор и професор смедеревске ниже гимназије, за професора београдске више гимназије, по молби. — Указом Краљевим од 31-ог Јануара т. год. г. *Радован Пејић* професор крагујевачке гимназије, на основу чл. 10. закона од 15. фебруара 1858. г. по молби својој, стављен је у стање покоја, с пензијом, која му по годинама службе припада.

(Државна штампарија) Указом Краљевим од 11. Јануара т. г. постављени су: *Коста Ђорђевић*, књиговођа IV класе за књиговођу II. класе; *Стеван Шојковић*, помоћник рачуновође за рачуновођу пете класе; *Мита Поповић*, писар V. класе мин. народне привреде, за помоћника рачуновође; и *Јован Живановић*, практикант државне штампарије за писара II. класе при истој штампарији.

(Конзисторија) Краљевим указом од 22. ов. мес. постављен је секретар II. кл. београдске конзисторије, г. Љубомир Ђ. Поповић, за секретара I. кл. у истој конзисторији.

(Средње школе) г. *Момчило Ивагић* хонорарни професор срп. језика у београдској нижој гимназији, разрешен је 1. ов. м. од дужности хонорарног наставника у томе заводу. — г. *Сима Станишић*, професор смедеревске н. гимназије, постављен је 1. ов. м. ПБр. 17. за хонорарног учитеља цртања и лепог писања у истој школи. — г. *Младен Спасојевић* бив. предавач, постављен је 4. ов. м. актом ПБр. 31. за предавача у нишкој гимназији. — г. *Алекса Васић*, хонорарни предавач стенографије у београдској I. гимназији и реалци, разрешен је 21. ов. м. по 154. члану Устава од дужности хонорарног предавача. — г. *Илија Вукићевић*, предавач врањске више гимназије, постављен је 24. ов. м. актом ПБр. 1136. за хонорарног предавача музике с годишњом наградом од 500 динара.

(Основне школе). *Управитељи*: г. *Крста Јовић*, учитељ III. разреда осн. школе у Белој Паланци, постављен је 6. Јануара т. г. за управитеља исте школе. — г. *Милош Матић*, учитељ III. раз. школе александровачке, који је био и управитељ исте школе, разрешен је 26. Јан. т. г. актом ПБр. 1242 од управитељске дужности. — г. *Илија Анђелковић*, учитељ IV. раз. александровачке основне школе, постављен је 26. Јануара т. године за управитеља те школе.

Премештени: г. *Обрен Вучићевић*, заступник учитеља школе у Д. Оресовици, окр. подринског премештен је 19. Јануара т. г. актом ПБр. 145. за заступника учитеља I. и II. разреда школе у Јаребицама, истог округа, по молби. — г-ђица *Емилија Малозановићева*, привремена учитељица I. разреда осн. школе у Ранњу, окр. београдског, премештена је, по потреби, 24. Јануара т. г. актом ПБр. 1143. за привремену учитељицу I. и II. раз. основне женске школе у Кладову, округа крајинског. — г. *Милош Миновић*, учитељ школе смрдљиковачке у окр. београдском, премештен је за казну 28. Јан. 1889. г. у II. разред мушке школе у Ивањици окр. ужичког

Постављени: г. *Никола Микић*, ђак учитељске школе, постављен је 1. Јануара 1889. г. актом ПБр. 15.044. за заступника учитеља I. и II. разреда основне школе прхаовске, у округу крајинском. — г. *Светозар Милошевић*, учитељ I. и II. разреда основне школе праховске, у окр. крајинском, постављен је 1. Јануара, актом ПБр. 2. за учитеља III. и IV-ог раз. при истој школи и да врши дужност управитеља те школе. — г. *Петар Ј. Поповић*, привремени учитељ III. и IV. разреда школе у Рогачи, окр. београдског, постављен је 2. Јануара 1889. г. за сталнога учитеља исте школе са 800 дин. год. плате —г. *Владимир Николић*, гимназиста постављен је 10 Јануара т. г. за заступника учитеља школе у Кладушници, окр. крајинског. — г-ђица *Љубица Каравезикева*, свршена ученица В. ж. школе, постављена је 11. Јануара т. г. актом ПБр. 546. за учитељицу основне школе у Зеленику, округа пожаревачкога. — г. *Никола Марковић*, гимназиста постављен је 13. Јануара т. г. актом ПБр. 191. за заступника учитеља школе у Вети, окр. пиротског. — г. *Трајко С. Стефановић*, бив. ђак учитељске школе, постављен је 16. Јануара т. г. актом ПБр. 712. за заступника учитеља школе у Винарцу, окр. пиротског. — г. *Благоје Поповић*, ђак учитељске школе, постављен је 19. Јануара т. г. актом ПБ,. 332. за заступника учитеља школе у Доњој Ореовици окр. подринског. — г. *Љубомир Протић*, привремени учитељ сва четири разреда школе у Јаребицама, окр. подринског, постављен је 19. Јануара т. г. актом ПБр. 849. за привр. учитеља III. и IV. разреда при истој школи. — г. *Павле Б. Ворбевић*, бивши учитељски заступник, постављен је 21. Јануара т. г. актом ПБр. 14973. од 1888. г. за заступника учитеља III разреда осн. школе у Тополи, окр. крагујевачког. — г. *Родован Вукићевић*, учитељ I. и II. раз. осн. школе породинске, у окр. пожарев. постављен је 21. Јан. т. г. актом ПБр. 937 за учитеља само I. разреда при истој школи. — г. *Јеста Поповић*, учитељ III. и IV. разреда осн. школе породинске, у окр. пожарев. постављен је 21. Јан. т. г. актом ПБр. 937. за учитеља II. III и IV разреда, при истој школи. — г. *Гаврило Михаиловић*, бив. сресни писар, постављен је 24. Јануара т. г. актом ПБр. 970. за заступника учитеља у Суводолу, окр. пиротског — г. *Михаило Т. Хаџи-Јонић*, бив. гимназиста, постављен је 24. Јан. т. г. актом ПБр. 1123. за заступника учитеља школе у Чиногланици, окр. пиротског. — г. *Гаврa Пешић*, бивши учитељ, постављен је 24. Јануара т. г. актом ПБр. 1141. за учитеља I. и II. разреда основне школе у Врёлу, окр. ваљевског. — г-ђица *Даринка Дошићева*, учитељска приправница, постављена је 28. Јануара текуће године актом ПБр. 1356. за привремену учитељицу школе крњевске, у округу смедеревском.

Разрешени: г. *Сима Оцокољић*, привр. учитељ школе у Ласцу, окр. чачанског разрешен је по молби од 7. Јануара т. г. актом ПБр. 355. — јер је намеран да се запосли. — г-ђа *Лепосава Крстића*, учитељица женске школе у Злоту, округа црноречког, разрешена је, по својој молби, од наставничке дужности 1i. Јануара т. г. с тим, да ради у школи својој док не сврши погодишњи испит. — г. *Павле Беловуковић*, учитељ II. III. и IV. разреда осн. школе у Доњем Крчину, окр. јагодинског, разрешен је од учитељске дужности по својој молби, 11. Јануара т. г. с тим да ради у тој школи до краја месеца Јануара. — г. *Димитрије Михаиловић*, учитељ III. и IV. разреда основне школе куршумлијске, у окр. топличком, разрешен је по својој молби од учитељске дужности 11. Јануара тек. године, актом ПБр. 14. — г. *Драгутин Димитријевић*, учитељ школе мочиочке, у окр. ужичком, поднео је оставку на учитељско звање и она му је 14. Јануара т. г, актом ПБр. 602. уважена. — г. *Стеван Гужвић*, учитељ III. разреда школе тополске у окр. крагујевачком, разрешен је од учитељске дужности, 19. Јануара т. г. по својој молби. — г-ђа *Марија Јевтимијадесова* учитељица I. разреда 2-ог одељења мушке школе на Зан. Врачару, разрешена је по својој молби, 25. Јануара тек. године, од учитељске дужности. — г-ђица *Анка Узелчева*, привремена учитељица I разреда женске основне школе у Ваљеву, разрешена је по својој молби, 31. Јануара тек. год. од учитељске дужности.

Издање и штампа краљевске српске државне штампарије Одговорни уредник АНДРА НИКОЛИЋ

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

НАПОМЕНЕ О ЗАДАТКУ ГИМНАЗИЈЕ[1]

Навршило се 18 година од како је у Палилули први пут оживела „палилулска полу-гимназија“. За све то време она, следујући примеру других београдских гимназија, није се сећала овога дана. За што то до сада она није чинила, није ми намера да испитујем, тек хтедох само да споменем како гимназије и реалка у Београду немају обичај да славе просветитеља српскога Св. Саву.

Наставници ове школе решише се, да ове године, у том погледу, пођу другим путем, решише се, да у име Бога, прославе ове године први пут Светога Саву. То они чине у уверењу, да овако свечане прилике нису без утицаја на ученике, у уверењу, да не треба пропустити никакву прилику, кад би се ученицима могао ставити на углед идеалан човек, као што беше Св. Сава у сваком погледу. И време што га школа са ове славе утроши и жртве што их овоме дану приносимо, непремено накнадиће се у користима, што ће га од ове свечаности имати ученици. Свечани дани за ученике исто су тако потребни као и радни. Да посленик не види у будућности и свечане дане, да не види дане одмора и уживања, дане славе и забаве, он би сустао у раду своме. — И ја Вас, госте, у име ове школе на данашњи дан поздрављам са: „Добро нам дошли!“, а вама другови и ученици велим: „Срећна нам слава!“

Па и на овако свечани дан нема за нас учитеље пречега посла, но да се сетимо онога што је нама најближе, а то је будућност деце и младића, који су нам поверени. Тиме ћемо се најбоље и најдостојније одужити успомени великога Светитеља, који је и сам гледао на подмладак својега народа с тачке виших државних интереса.

Ко хоће да говори о деци и младићима, о њиховој нези и њиховоме васпитању, тај треба да каже много, јер тај хоће да говори о будућности једнога народа. Нити је ово место, с кога би могао да кажем све што о томе рећи треба, нити ја имам толико времена да бих исцрпео своју тему. С тога вас молим, да за данас будете задовољни с неколико мисли и напомена, које, по мом мишљењу, стоје нама за данас најближе.

Деца која сврше нижу основну школу разилазе се на три стране: једна се враћају кућама својим, друга одлазе на занате или у службу, а трећа долазе у више школе. За данас у Краљевини једина је гимназија, која прихвата децу из ниже основне школе, а која желе да се и даље школују. Две реалке, једна гимназијска-реалка а оно неколико виших основних школа, једва се може узети у рачун, према броју деце, која сврше IV разред основне школе и која се јаве на гимназијска врата.

Али и гимназије не примају сву ону

[1] Говорио о св. Сави 1889 год. у другој београдској гимназији.

децу, која свршe IV разред основне школе, а која желе да се још школују. Закон је дао права гимназијама да бирају. Пријемни испити право су чистилиште, кроз које мора да прођу они што желе да ступе у гимназије. Често су многи звани, а мало изабрани. И ти „изабрани“ уписују се у први разред гимназије. То су дeца између 11-те и 13-те године.

Какав је огроман прелом што га претрпе деца ступајући у гимназију! Научени у основној школи да од једнога човека и на један начин чују све што им знати ваља, долазе сад пред седам људи и сваки од њих има да им казује по што друго. Место једноликости долази разноликост, место једнине и јединства, долази множина.

То је први камен о који се стане спотицати ученик кад ступи у гимназију. Тај камен за њега тако је велики, да га често не може да прескочи — а обићи се не да — но пред њим пада, па за навек изгуби право на даље школовање.

Друга је новина за малога гимназисту у реду и раду школскоме. Докле је у основној школи навикао да оно што му треба знати научи у школи, дотле га гимназијска настава у школи само упућује, како ће сам научити оно, што му је потребно. Опамо га води један човек и у настави, па ако се где и заглиби, извлачи га на чистину. То се чини не само ради ученика, него и ради учитеља. Обоје имају своје користи од стеченога знања. Малиша што ће више знати, а онај други што ће боље напредовати у своме положају. Основна школа разговара ученика сваки дан, а често и по неколико пута у дану. Гимназија много више ћути. Прођу често читаве недеље да новајлија ћути у школи, пити га учитељ пита, пити он што казује, јер по закону довољно је да га у два месеца једном питају. Па ако и за то време ученик не дође на ред да говори, тада за њега говори неми писмени задатак.

Хтедох у ово неколико речи само да споменем ону велику формалну разлику у основној и гимназијској настави. Ако би хтео да набројим и све стварне разлике, за то би ми требало много више времена, но што га ја данас с овога места имам, а требало би ми и згоднije место за такав посао, но што је ово с кога беседим, а најзад, требало би ми и други какав дан.

Много времена треба новоме гимназисти, докле се навикне на гимназијску наставу. Они што су бољи брже и постигну, они лоши често никад и не изађу ван почетка, па у том почетку и пропадну.

Ново стање нарочито се карактерише у погледу васпитања. Докле се тражи да основна настава буде нарочито васпитна, дотле о томе у гимназијама нема ни спомена. Питање би било: да ли у опште и треба гимназија да васпитава? Није ли она извршила свој задатак ако да гимназисти само извесну количину знања? Неће ли гимназија сићи испод својега нивоа, у опште, ако се бави и васпитањем? Зар није довољно оно васпитање што га деца доносе из основне школе у гимназију? Најпре је пуних 6 година радила сама кућа на васпитању, за тим је још 4 године радила на том истом пољу и кућа и школа, па зар све то није доста? На што ће, најзад и како ће моћи гимназија да васпита, кад је наставни материјал тако огроман, да не остаје времена за никакав други посао? Па ко ће и тим послом да се бави, кад нема никакве наредбе за то, кад не постоје никаква упутства у том погледу?

Свако од тих питања тако је важно, а и тако тешко, да би било вредно уложити много труда да се на њи одговори. Ја ћу овом приликом дотаћи се свакога

од њих, остављајући другој прилици да их исцрпе.

Гимназија прима дете у 11-тој години. Оно долази к нама с неким навикама, а без икаквих максима. Навике те донесене су из школе у којој се дете учило и из куће и околине у којој је живело. Одмах на овом месту треба споменути да донесене навике у већине деце сличне су, нећу рећи једнаке. И кад их неби неко нарочито пазио и проучавао, рекао би да су сва та деца дошла из једне школе. Да ли је томе узрок тај, што у IV-тим разредима београдских школа раде учитељи са сличном спремом и из једне школе, нећу да испитујем, тек то је сигурно да ми добијамо децу с извесним навикама.

Какве су те навике: добре или зле, обично се не пази. То није нико стављено у нарочиту дужност. С тога, обично деца после неколико недеља свога гимназијског живота продужују своје старе навике. То раде све донде, докле се не сударе са школским законом. Кад то учине, онда падају, пошто је школски закон од њих јачи. А његова је сила толика да погађа не само дете, него и родитеље.

Је ли право пустити децу да иду путем својих старих навика донде, докле не пропадну? А пропаст њихова, често је пропаст читаве једне породице. Е, је ли то право, сад је лако одговорити.

Гимназија као год и свака школа, као и свака установа има своје особине, има свој начин живота. Њен живот разликује се од живота других школа. Она може бити у нечему слична једној или другој школи, али никада јој не може бити равна.

Доносећи своје навике из основне школе у гимназију, новаци и сами нису на чисто шта да раде. Хоће ли и даље ићи путем старих навика, или ће се окренути другој стази. И тада је дошао моменат кад гимназија треба да приступи новоме грађењу своме и да га упути на стазу добра и честита детета. Црвени конац васпитања, који се почиње у колевци детињој треба да се провлачи и у прве године гимназијска живота. Колико је год скупоцено оно знање што га гимназиста добија у првим годинама својега живота у гимназији, исто толико вреди и васпитање које му се за то време пружа. Прве гимназије у Грка мање су се бавиле науком, а више васпитањем. И кад је Грчка водила коло међу народима целога света, тада су њихове гимназије у васпитном погледу биле достигле свој врхунац. Оне беху и за државу и за грађане као светилишта одакле се јављало нов, али и бољи живот великој и славној грчкој држави.

Школа доиста може много да уради, она и треба да ради, јер она само за то и постоји да се брине за народ који ће настати и за државу која ће постати.

Брига школина треба да је велика, али она је тешка. И ако хоће школа да изврши треба много труда, много добре воље, а и много разумевања.

Како гимназија прима децу још у оном добу живота, кад она нису још ништа, то је гимназијама дужност да обрате не малу пажњу на своје ученике. У том погледу на првом месту долази једноликост у раду и сталност у реду. Ни једна школа није кадра да васпита, која нема реда, али не реда само за један дан, за једну децу, за једно време; но ред за свако доба, ред за све и свакога, ред од почетка до краја. Ко хоће ред треба њему да служи, а школа више но ма каква друга установа мора да служи реду. Без тога нема васпитања, без тога нема науке, без тога нема напретка, нема живота школи. То је прво што треба школи. А за оне, које хоћемо да васпитавамо то је насушни хлеб. Насушни је хлеб тежак. Он се једе у зноју лица свога. Па тако је и с редом. То

није лак посао кад се о томе у опште говори. И за оне који су одрасли у нереду, који су се сретали с нередом у кући, у породици, на улици, у друштву, ред је врло тешка ствар, то је највећа тиранија. Но, хвала Богу, у наших малих гимназиста није тако. У њих још нема тако одсечне потребе за ред. Од нас зависи каква ће се навика у њих образовати: да ли за ред или за нред. Благо оној деци, која су ушла у школу где им ред постаје навика. И кад их старост поздрави својом лепом белином и кад им се по лицу стану резати године живота њихова и кад им ноге више није за гимнастику, и кад се виде на крају пута, који се зове живот, они ће се са задовољством сећати школе, која их је научила реду, они ће благосиљати оне људе, на чијем су се примеру вежбали.

Ако би хтео говорити јеванђелским језиком, рекао бих вам: *прва и највећа школска заповест јесте ред.* Одатле почиње прави живот школин. На томе каменутемељцу зида се зграда, која се зове васпитање и настава.

Наши мали гимназисти, имају прво да се науче реду. И ми се за то трудимо, ми томе тежимо. Успех је у божијој руци.

Али то није све.

Има још много навика, које треба школа да гаји, и то баш у прве дане гимназијска живота. Немам довољно времена да вам их овде рећам, али и наши нови гости од ове године већ их многе знају. Чистоћа, узајамна љубав, дружевност, истинитост, отвореност, доброта и благост и т. д. и т. д., то је све чему треба да теже наши новаци. Све то нису тако тешке ствари. То су у првим разредима само навике. Њих треба стећи до 14-те, најдаље до 16-те године. Ко то не стекне до тог доба; мучно да ће их више икад стећи. Али ко их не стече за времена, тај остаде сиромах до века. Он ће ићи по свету беспутице, никад то неће бити цео човек.

Није срамота за гимназију да она улази и у те чисто васпитне послове. Нарочито нижа гимназија треба да обрати врло озбиљну пажњу на ову страну, ако хоће да изврши свој задатак као добра школа. То је посао исто тако благодаран и исто тако племенит као што је и сама настава. Рећи ће ми се да ја у овом претерујем. Обраћам се на родитеље, на их питам: Имам ли право?

Вршећи ову службу гимназија је извршила само једну полу својега задатка. Она је учинила што је год могла, да у својих новака утврди навике, које ми за добре сматрамо. Ако је у том послу школи помогла породица и друштво, онда је успех у многоме осигуран. На жалост, морамо признати да и породица и друштво врло мало потпомажу школу у овом правцу. То је грех велики. За што тако бива не могу овде да образложим, јер би ме то далеко одвело, али мора се признати да за данас врло је слаба веза између школе и куће, између школе и друштва. Да у овоме има кривице до сва три чиниоца по себи се разуме. Да, пак, све то удари другим правцем, треба много труда, много сазнавања онога шта је добро и много пожртвовања; треба да се нађе пут и начин, како ће се везати рад породичин с радом школиним, а и како ће између тога двога друштво да суделује.

Надамо се да то време није далеко. Узајамни интереси натераће сва три чиниоца на сложан рад. И кад сва три виде користи од таква рада, настаће непремено бољи дани и за родитеље и за децу и за друштво.

*

Докле се наш подмладак још учи у гимназији, он прелази доба навике. У њега

се неће стану кристалисати навике у максиме, па и у сталну вољу. Ту више немамо пред собом прост посао. На ову страну зову нас веће бриге. Дете је постало дечак, а по где где дечак младић. Улоге се сад мењају. Нити смо ми више они који се сметмо задовољити утврђивањем навика, нити су наши млади грађани они, који не би осећали већих потреба до неких навика. Колико је год тежак посао првих дана у гимназисте — новака, исто толико је тежак и у наших гимназиста — грађана.

Нису више навике које се сад траже, нити би оне донеле резултате што их и ми и родитељи и друштво од тих најмлађих грађана у држави ишчекујемо. На васпитноме темељу што га је поставила нижа гимназија и прва а по некад и друга година више гимназије, треба да се диже нова зграда, која се зове *карактер*. Питаћете ме: па зар и то да буде задатак гимназије? Није ли довољно ако гимназија васпитава децу? Зар неће бити за њих довољно да буду добро васпитана? Не може гимназија све да уради. Тако је. Гимназија и не може све да уради. Од ње нико неће захтевати да заокругљује карактере; нико неће очекивати да му гимназија да сина, који се више неће мењати, који ће бити цео човек. То не само не може да постигне гимназија, но то не постизава ни Велика Школа, а то се у опште у неких људи никад ни постићи не да. Колико их има који су са седим власима отишли с овога света, па ни у последње дане своје нису били цели људи. Али све то не може да извини гимназију, те да она ништа не ради за образовање карактера. Истина у многих образовање се карактер и мимо школе. Но зар није боље, зар није сигурније и поносније да се у млада човека образује карактер под утицајем школе и наставе. Школа у погледу образовања карактера може много да учини. Њој ће кућа ту мало моћи да смета. Теже ће јој бити борити се с другом околином, с улицом, друштвима, кавanama и јавним местима, која нису ни мало згодна за утврђивање добрих карактера. Нарочито је Београд пун самих препрека за постизавање такве циљи. Али све то не ослобођава гимназију од обвеза да на добро васпитаним ученицима својим надовезује и добре карактере. Само тако моћи ће она испунити очекивања, која на њу полажу родитељи, држава и народ.

Ова наша школа, која данас после 18 година својега живота слави првог српског великог учитеља и просветитеља Св. Саву, тежиће да одговори колико може оним захтевима, који се на њу полажу. Она ће тежити да својим новацима и својим младим грађанима износи на углед велики и светао карактер великога Србина и свеца, кога данас славимо. Нека им Свети Сава буде узор како треба своју домовину љубити, како треба свога родитеља и за живота и после смрти поштовати, како треба браћу волети, а преко свега како се ваза и увек за опште добро жртвовати треба. И ако они који су нашем старању и нашој бризи поверени осете у себи потребу склоности и воље да пођу путевима који воде к нашем великом учитељу и просветитељу, ако се они одушеве на тако идеалном примеру, онда ћемо ми — њихови васпитачи — бити награђени наградом, коју нам не може нико никаквим златом измерати, јер онда смо ми испунили своју дужност. Једна станица на том путу и данашњи је дан. У овој слави нека виде наши питомци и наши млади грађани, како се после скоро 7 векова слави човек, који је био узор у сваком погледу. А таква слава њега је са свим достојна. Она је свакојако добит за школу и за ученике. С тога не могу да

сиђем с овога места докле се не захвалим родитељима, који нас потпомогоше да можемо истина скромно, али према нашим приликама лепо славити, а и оним вредним мојим ученицима, који с много воље и љубави прихватише мисао о данашњој слави. — У то име опет вас — драги гости наши поздрављам са „добро нам дошли!“, а вама, нашим вредним ученицима довикујем: „Срећна Вам слава!“

Д-р Ник. Ј. Петровић.

КА ПОЗНАВАЊУ КРША ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

од

ЈОВ. ЦВИЈИЋА

(Наставак)

Поред овога и многи други појави крша у источној Србији као голет и стењак, вртаче и звекаре, пећине, поља, подземни токови вода итд. које ћемо расматрати, сведоче јасно о разлици планина на сев. и југу од Стола. Оне се никако не могу састављати у једну групу. Признато је и утврђено, да се једностраном употребом оропластичког материјала не може доћи до природне поделе планина; ако бисмо узели у рачун само оропластични моменат, састављање би биле често планине, које су по природи са свим противне, или би растављане биле сродне и једнаке. А између Стола и планина на северу од њега, нема ни присније орографске везе. Изгледа да планине на северу и југу од Стола имају довољно елемената и у њиховој орографској вези, спољном облику и унутрашњој грађи да их раздвојимо и разликујемо, и чини ми се да је са свим природно да се из целине не могу одвајати њихови поједини делови и везивати са супротним.

Кад сиђемо са Адамова Виса, навлазимо у Црнајци кретацејске кршеве изнад амонитског кречњака и глинца црвене јуре. Има их врло мало. Остало земљиште заузимају гранити и филити. Уза Шашку до Рудне Главе траје гранитно земљиште оне удољине. Шашком нема нигде праве клисуре, као и долином Поречке Реке. Има кратких теснаца и сутески, као између ушћа Близне и Белог Извора, притока Шашкиних; идући кроз ову сутеску Шашкину виде се громаде и дикови гранита и пред нама се диже гигантски зид Крша и Гарвана. После настаје кристаласто земљиште, које је прекинуло и раздвојило крш Гарвана од крша Старичиног.

О водопаћи Пека, у коју се долази из водопаће Шашкине, нећу говорити, јер не спада у опсег овога рада, осим једнога дела њеног. У горњем току својем, Пек, текући кроз кристаласто земљиште, удара и продире сад у једну сад у другу обалу, те му је корито змијољасто извијугано. Око њега, у горњем току, који траје од саставака М. и В. Пека до Сена и зове се Звижд, нема нигде пространијих глатких равни, већ пољца, кључеви и палучци. Само по где где корито му постаје валовастог облика, задобије око себе теснога поља. Једино на два места Пек је проширен у пространије и плодније делове: поље волујско и дубочко, и кратку корутину кучевску. Прво поље почиње од сутеске у Волуји и траје до Нересинице, где је прекинуто сутеском,

коју граде с десна *Чука,* а с лева *Зимони.* Кратка корутина кучевска почиње иза Нересница и траје до Клисуре, коју граде *Кошутловача* и *Јеленска Стена.* Падине брда, које у овој корутини слазе Пеку, благе су и положите. По њој има и побрђа обрађених. У опште је ова корутиница, као и поље волујско, питомог изгледа.

Из долине Пекове, још у Волуји, види се крш изнад пећине у Дубокој. Он је продужење хомољскога крша, огранака Врања, Суморовца и Стрењика, који су се упутили северу, пресекли Пек Јеленском Стеном и Кошутловачом и пружили се до Снеготина и висова изнад Тумана. Овај се крш може сматрати као кретацејска оаза на кристаластом земљишту Источне Србије, толико је зашао на кристаласто земљиште. Кречњак лежи непосредно на кристаластим шкриљцима и врло је дислокован. Средиште је овога земљишта Кошутловача. Око ње су омања брда и заравни, као *Ђула,* завршкасто брдо изнад Кучева, *Лиаар, Јеленска Стена* и *Жути Крш,* по којима има вртача и јаких врела. У Дубокој је над пећином *Вртеш.* Он представља пространу заравањ, који се ка центру својем спушта. То је велика вртача, у чији се стромор слива сва вода, која на заравањ падне. По свој прилици, та вода отиче реком *Понором Дубочке Пећине.*

Пећини Дубочкој може се доћи реком Дубоком, десном притоком Пековом. Пред њом се диже 150 м. висок кречњачки брег, пластастог облика. Са леве стране брега бије ждреловита река Понор, који тече из пећине и сурвава се низа степе. Мало више овога брега уздиже се велики каменити зид, и на његову одсеку виде се уста од три пећине. Она у средини широка су 76, а висока преко 120 мет. Из њих тече Понор. Унутрашњост пећине у средњу је руку висока око 30 мет.[1]) Унутрашња шупљина превучена је сигом, а са тавана висе сталактити. Осим овог главног канала, она је разграната и у многе споредне. У северном делу ове пећине има дуг канал, који је преграђама подељен на читав низ ширих и ужих пећина и шупљина украшених сталактитима. Из тога дела пећине иде Понор, и долазећи до преграда, које деле тавник гради језерца.[2])

У овом је кршу и *Потајница.*

Потајница је најинтересантнији појав у кршу Источне Србије, а, у колико ми је познато, у целини, са свима својим особинама, и једини и усамљен појав. Има периодичних извора у многим крајевима, из којих вода одилази тек кад надође до извесне висине. Они су друкчији од Потајнице, и објашњавају се по принципу Танталова суда. Периодичних извора дуже периоде има у близини глечера, као на *Телу* код *Мерана,* такав је и *Либфрауен* у близини швајцарског глечера *Лечи* итд. Они раде летњих месеца, а зими престају. Али има и периодичних извора са краћим прекидима, који не стоје у вези са глечерима, као у Чешкој по падинама *Кремежника.*[3]) Из врсте ових последњих извора, један извор вестфалијски *Булерборн,* који је избијао периодично после свака 4 сата и окретао витлове неколиких воде-

[1] Унутрашњост пећине врло је пространа. По једном опису („Неколико народних обичаја из Заижда од Мих. Ст. Ризнића. Јавор 1885 год. бр. 48, стр. 1523) у њој би угодно могло стати 10.000 људи.

[2] „Народ из околине, који се у ове канале даљеко упутио ради вађења шалитре, прича да се канал, којим Понор дотиче, пружа до Дунава, и да излази на бео дан чак код села Брњице." Карић. Србија, стр. 855. На 864 стр. Карићеве Србије има слика Дубочке Пећине.

[3] Vom Ursprunge der Quellen von Dr Nowak p. 57.

ница, постао је од првих година XVIII века много слабији и прешао је у изворе, који стално отичу.[1]) Код нас има пећина и пукотина у кречњачком земљишту, које издају из себе жуборење и шум, и код којих у унутрашњим дубинама има скоковаца и букова, као код вода на површини. Такав је *Бег Бунар* ниже Голупца, *Стрењик* у Хомољу,[2]) *Љимска Каша* (пећина) у Црмници, *Пећина* у Цекелину.[3]) Има пећина из којих само бије хладан ветар, као из *Мрзле Јаме*,[4]) пећине *Ладнице* на Цетињу[5]) и *Пећине* под Шаргалом у Кремнима.[6]) „За Клокочевац кажу да му име долази отуда, што ту негде у околини вода клокће“[7]) Из Језера у Малој — Горњој — Петничкој Пећини истиче речица Бања, која некад престане тећи, а некад потече мутна и црвено обојена. О млавском *Врелу* „причају мештани да по некад са свим усане, па после неког времена вода уједаред покуља, па веле да је по некад и као крв црвена.“[8]) Код Потајнице су се здружили многи појави: периодично одилажење воде, клокотање, жуборење и шум, и сви су ови појави врло заплетени. За то ћу изнети и све што је писано о Потајници, и описаћу је опширније да би правилније представио појав и изнашао му објашњење.

Од страних писаца једини *Херцер* помиње Потајницу. Он вели[1]) да је „близу Крушевице (Кучева) видео у кречњаку чувену пећину Потајницу, која је у овој околини позната због чудноватог шума, који се у њој чује, и *због издизања и спуштања нивоа воде, која се у њу слива*“[2])

Од наших писаца[3]) помиње Потајницу лицејски питомци, Милићевић, Sixt у Борцу и Карић.

Лицејски питомци нису видели Потајнице, но су им о њој у Кучеву причали двојица рударских инжињера. „Они нам казиваше, да има у кланцу кроз који смо прошли *некакав извор у самом камену*, који чудноватo дејство показује. Не отиче, него се пуни и испражњује на особит начин. Неки пут се напуни брзо, а неки пут кроз више дана *или недеља*, па кад му вода дође до неке висине у басену, онда се брзо испразни са клокотањем и разним звуцима. Зову га потајница.“[4])

[1] E. Reclus. La terre I. p. 313.

[2] Драгашевић. Гласник учен. др. књ. XLIII, стр. 297.

[3] Живко Драговић. Грађа за географију Пирс Горе. Летопис Матице српске, књ. 54, с. 69 и 74.

[4] Kraus. Die Arbeiten am Karste. Das Ausland № 1. 1887 год.

[5] Драговић op cit. 74 стр.

[6] Описаније окружја ужичкога. Гласник X, с. 301. С. Обрадовић.

[7] Мишковић. Путовање по Србији стр. 143.

[8] Милићевић op cit с. 188. Врло је интересантно и изник овом случајном и ретком појаву код Врела Млавина, трајно испирање од махове речице Шашнице у Дробњацима. „Велика је пећина из које он на махове излази, и као да у свом току мора да савлађује велике препреке, јер се за један дан у најмање по 15 и 20 пута заустављa, воде скоро нестане, те млинови и стуне престају своје радове. Народ вели, да га је „мукавица ухватила“ Д. Ж. Братинић. На Никшића на Горанско. Годишњица књ. V стр. 218.

[1] Руварски пут по Србији барона Херцера.

[2] Немачки текст код нас није цео и тачно преведен. За то ћемо га овде навести: „Eine Viertelstunde unterhalb Gruscewicz (Крушевица) befindet sich in den steilen Kalkstein-Felsen die das rechte Ufer des Pek bilden, eine Quelle Potaimatza, die wegen der Töne berühmt ist, die sie von sich gibt. Ueber dem Niveau des Peč liegt sie ungefähr 5 Klafer und von Ufer selbst ungefähr 10 Kläft. Sie soll des Tages 5 bis 6 oft 10 mal, ja bisweilen alle Stunden steigen und fallen. Даље је као у српском преводу. Занимљива је ова забелешка: Bei unserer Anwesenheit hatte sie einen niedriegen Stand, und ist seit einem Monat weder gestiegen noch gefallen.“ (Berg. Reise in Serbien p. 12)

[3] Чудноватo је да Потајница није поменута у опису округа пожаревачког од А. Медовића (Гласник др. срб. слов. IV), нити код Драгашевића (Гласник уч. др. књ. XLIII). Једино је од карата до сада забележена на карти аустријског географ. института.

[4] Пут лицеј. питомаца по Србији. Стр. 14 и 15.

Код *Миличевића* [1]) има неких виспнских података приближне тачности. Види се да их је узео од Хердера. Из описа се још види, да и Милићевић или није видео Потајнице, или, ако је видео, није сачекао појав и његове пратиоце. Он вели: „Потајница је 5 хвати над воденим огледалом Пека, а 10 хв. удаљена од њега. Она је у кречном камену. *Причају* да се она по 5, 6 или 10 пута на дан напуни водом, па се опет сама испразни, *вода сама шпиире некуд у камење, и кад то бива, онда се чује нека лупа, као да удара добош, као да лупа камење или да дува ветар.*“

У „Борцу“ има о Потајници у облику разговара између богослова и природњака. И поред тога што философске спекулације о Богу, о природи, о сазвежђима, особинама нашега народа и т. д. заузимају готово све, има и неких узгредних напомена, које иду у прилог објашњењу Потајнице и које је вредно напоменути. [2])

Тачније и највише казато је о Потајници код *Карића*. Ево свега што је код Карића забележено о њој. „Овај је извор знатан по томе што има два отвора, један у стени у са свим малепоме гротлу а други испод друма за двајестину метара нижи, на једној, према оближњем

Жути Крш, гледан испред гротла Потајнице

Пеку благо нагнутој, шљунковитој и нешто травом обраслој падиници. Горњи се извор пуни водом, али она не отиче њиме, него оним доњим. Пуњење пак бива неки пут за сахат, а кад је сушно време, онда и кроз неколико сахата, и кад се напуни до извесне висине, онда из горњега извора сва вода истече за два три минута подземним путем, кроз онај доњи извор испод друма. Пуњење бива нечујно, *али је отицање праћено јаким клокотањем и шумом*, и траје само 2—3 минута. Потајница је због ове необичне појаве и добила такво име, и у околини изашла на глас као нека чудотворна лековита вода; и доиста око ње се народ у извесне дане скупља да тражи лека својим болкама“ [2])

[1] Кнежевина Србија, стр. 1020.

[2] Борац, орган сам. либерала бр. 2, 3, 4, 5, 6 и 7 за 1888 год. Тако се, по чувењу, помиње да има сличан извор Потајница у Хомољу.

[2] Србија, стр. 865 и 866. На страни 866 Карићеве Србије има слика Потајнице.

Кад се од Кучева пође за непун км. путем, који води у Мишљеновац и Градиште и који иде десном страном Пека, кратка корутина кучевска стегне се у Клисурицу. Њу граде с лева Јеленска Стена, а с десна Чука. Клисурица је дугачка око 2·5 км. Висови, који су притеснили Пек с десне и с леве стране, састоје се из кречњака. Зупци и чукаре стрче свуда по овом земљишту и њихове литице спуштају се окомито у Пек. Поменули смо да је то земљиште јако прорешетано вртачама и звекарама, а његов је саставни део и терен, у којем је Дубочка Пећина и оне незнатније око ње.

Иза Чуке, кад заминемо у клисуру, после пута од 400 м., диже се *Жути Крш*.

Он је од Чуке растављен потоком Саставцима. На падини његовој, Пеку окренутој, види се гротло Потајнице. Испод истог крша налази се још једна пећиница, Стара Потајница, по облику слична Потајници. Она је са свим плитка, нема у њој воде, нити икада ради. Причају да је некада радила много боље но данашња и да су на њој могла млети два витла воденичка.[1])

Жути је крш састављен из мало лапоровитог, жућкасто-сивог, једрог кречњака. Цео је крш јако дислокован. Многе тектонске пукотине просецају Жути Крш и стичу се зракасто над гротлом Потајнице. Једна велика пукотина, која прође у гротло Потајнице, најмоћнија је.[2]) Због велике испретураности врло је тешко одредити правац пружања и над слојева кречњачких у Жутоме Кршу. Он је саздан од банака, од којих су неки јаче изнесени, а друге партије повучене, тако да је врло неправилног облика. На једноме банку, који је пред Старом Потајницом пружање је слојева и. с. и. — з. ј. з., а њихов над ј. ј. и.

Испод оне велике пукотине налази се пећина коничног облика, и то је видљиви резервоар Потајнице, који се водом пуни и празни. Свуда се зидови тога резервоара дотичу са падином, само се на десно од отвора продужава резервоар, али тако тесно и примакнуто подини, да се дубље не може загледати; колико се може загледати види се да се та шупљина, продужење у десно видљивог резервоара, сужава и прелази у канал. Кад се испразни резервоар, да се може унићи у пећиницу, онда видите над главом четири сталактита, које мештани зову „кравље виме." — Нема нигде бигра око Потајнице, на ни на оној „према оближњем Пеку благо нагнутој, шљунковитој и травом обраслој падиници," где вода Потајнице после кратког подземног тока избија на површину. То је јасан доказ о слабој растворљивости кречњака, у којем је Потајница и разлог сталности њеногa механизма.

Резервоар Потајнице, који се с поља види, пуни се брже или спорије, према сушном или влажном добу, 5—10—20 пута на дан, а мера пуњења је стална. Вели да престане операција Потајнице само уз велике суше Јула или Августа месеца.[1]) И Хердерова записка о том сведочи. Хердер је био на Потајници 29. Августа 1835 г. (с. 12), и вода се у резервоару од пре месец дана није ни пе-

[1] Ако се, због облика у којем је написан, може повољити довољно вере чланку о Потајници у „Бору", излази да је Стара Потајница радила пре 70 година. „Знам друго, рећи ће баба Петрија, ја памтим када Потајница није била са стране потока, већ одма ово воде — показујући руком на једно место до самог пута. Но то је одавно било, једва да сам онда имала 10 год., а од тога времена има добри 70." Бр. 6.

[2] При изради слике та пукотина, према осталима, није довољно моћна испала.

[1] Причали су ми тамошњи сељаци, да после јаких киша Потајница престане радити, као да се запени, па онда почне изједна врло брзо пунити се и празнити, као да хоће да накнади оно што је пређе изгубила.

нала ни одсецала. Зими ради непрекидно а не мрзне се никад. Ово извесно долази услед кретања воде у Потајници. Вода је стално температуре, као воде, које избијају из кречњачких пећина и пукотина, а долазе из веће дубине. За то се зими, кад узме избијати, пуши, као што се пуши и вода врела Црне Реке, кад излази из Врела и Пећуре и друге наше воде ове врсте.

Рекли смо да се Потајница увек пуни до константне границе. Пастири умеју одмах да покажу ту границу, до које су и зидови пећине влажни од надолажења воде. Кад се резервоар Потајнице напуни до одређене границе, вода почне сплашњавати и одилазити, али то одилажење бива готово неприметно, на ону страну, где је продужен резервоар Потајнице. Пошто вода спласне за неколике см., зачује се врло јако и јасно клокотање, као кад више тестија широкога грлића, а пуних воде, изврнемо и држимо управно. То се клокотање чује из оног побочног дела, у који је Потајница проширена. Оно је врло краткога трајања; траје 2 до 4 секунда, али је јасно и од једнога гласа. Иза овога воде узме опет одсецати, па кад се резервоар потпуно испразни, настаје друго клоктање, у којем као да се разазнају два гласа, па за тим потмули шум и жуборење, за које је јасно да се збивају на већој дубини од видљивог резервоара. Од она два клокотања једно је као и прво, само потмулије, а друго је много јаче. [1])

Ово траје много дуже од првога клокотања, око 1—2 минута, и много је јаче и импозантније и чини својим потмулим клокотањем, па онда хуком и жуборењем највећи утисак на посматрача. Сељаци тамошњи веле да код њега могу разликовати три гласа, који су све слабији, док не издају. Ми ово нисмо могли тако тачно запазити. За време овог другог клокотања и шума вода почне избијати у кључевима, као у каквом јаком извору, али још много наглије на дубини од једно 20 м. од видљивог резервоара испод оне падинице. Вода је пролокала и малу плитку јаругу, којом одилази у Пек. Вода је та бистра, у њој нема онога трупа, којега се свакад налази у видљивом резервоару Потајнице и има је 3—4 пута више но у резервоару.

Такав је механизам Потајнице, у колико се с поља види, и у томе је операција Потајнице у колико се чује. Из ближе се не може загледати, нити се ништа више може посматрањем сазнати о њеном склону. У свему ово даљем упућени на претпоставке, које непосредно потичу из сазнатих факата о Потајници.

Ми ћемо најпре застати на неким особинама крша, у којем је Потајница, да бисмо добили ослонца и објаснили велику количину воде, којом Потајница преко дана манипулише.

Пукотине, које смо констатовали по Жутом Кршу, нису ништа главно што би стварало резервоар и канале Потајничине и дало правац њеној радњи. Њих има по целом овом земљишту тако много да нема ни 4 куб. м. кречњака, који не би био испребијан и испроламан таквим тектонским пукотинама. Тих пукотина има и иначе, те, ако би оне условљавале механизам Потајнице, не би била искључена могућност да буде Потајница и у другим теренима. Пукотине су могле само створити згодне нападне тачке за еродиван утицај воде у овом кречњачком земљишту, али при стварању њених резервоара и канала главни је фактор растворљивост кречњака; за то Потајница спада у тво-

[1]) Овако, као што сам изложио, десило се, када смо ја и г. Св. Радовановић посматрали Потајницу после водне 22 Јула прошле године.

ревине крша. Те су пукотине, нарочито због њихова распореда, од значаја за ону велику количину воде, коју Потајница преко дана прима. Оне су од значаја и у стратиграфији Жутога Крша. И поред појава, обичног у земљишту крша, да вода подземним каналима циркулише док не нађе згодног излаза на површину, који се појав и овде дешава те се пуни басен Потајнице, — извесно је да вода цури и по пукотинама у Жутоме Кршу, а како се све оне стичу у резервоару Потајнице, тамо и вода дотиче. Да вода подземна тако избија на површину имамо примера у врелима многих наших река, као Понора Градца, Љига, Црне Реке, Црнољевице и т. д. А да вода протиче овим пукотинама можемо оснажити једним примером, који се налази у непосредној близини Потајнице. У Мајдану Кучајни види се по поткопима и окнима, да вода тече по таквим пукотинама, а текла је и пређе, јер је остављала производе растварања, као глину, коју Мојсисовић назива „кретацејском глином."

Није потребно, а и немогућно је тачно казати, из којег земљишта долази вода Потајници, Понору и оним јаким врелима на с. з. падинама Жутога Крша. Можда је могућно, да им вода притиче са Вукана, Суморонца и других планина Хомољских, јер је ово земљиште, као и цела Србија, нагиба с.—ј., а томе иде у прилог и хипсометријска карта Младе и Пека од г. Драгашевића. Али је вероватније, да та вода протиче Пеку и левим притокама његовима. Кречњачка маса око Кошутловаче, с десне стране Пека, довољно воде спроведе у своју унутрашњост, да њоме може снабдети Потајницу, Понор и врела по овом земљишту.

Извесно је да константна граница, до које се пуни видљиви резервоар Потајнице, пражњење тога резервоара и клокотање, да се све то збива на основу принципа комуникационих судова и двокраког натега. На ову се мисао долази простим посматрањем појава Потајнице, али, да би себи ствар поузданије и тачније расветлио, градио сам овакав експеримент. Узео сам једну канту, која је *при дну* имала отвор, у који је била утврђена цев од каучука. Цев се дизала и градила окуку, која је стајала на половини висине кантине. Та је цев, дакле, представљала двокраки натег. Сипао сам воде докле није прешла вода у канти висину окуке каучучне цеви. Одмах по том отпоче вода истицати кроз цев шприцнице и испразни се канта са свим. Ово је и јасно по принципу двокраког натега. При овом експерименту није било клокотања, јер је вода истерала пред собом ваздух из каучучне цеви без икаквог другог отпора. Али кад сам други слободан крај цеви од каучука потопио у воду друге канте, коју сам ставио ниже од прве, онда су почели избијати мехурићи ваздуха у другој канти, чим се вода пењала упоредо у првој канти и оном краку цеви до ње. Кад је вода прешла окуку, онда ваздух узе у клобуцима да избија у другој канти и зачу се клокотање. Оно је врло мало трајало, док је вода само изјурила ваздух из цеви, па онда поче мирно истицати и, пре но што се испразни потпуно прва канта, деси се и овај појав. У ономе отвору у канти, у који је углављена каучучна цев, поче јако и дебелог гласа клокотање, а мало за тим и онде где каучучна цев улази у другу канту и где је с почетка било клокотања, узе опет ваздух искакати у клобуцима и поче клокотање као и први пут. Ова два клокотања трајаше неко време упоредо, па пресекоше. Клокотање у другој канти,

због веће количине воде, која је сада над каучучном цеви, потмулије је од првога клокотања у тој истој кашти.

Из експеримента излази да се мора претпоставити још један резервоар B, сличан резервоару A. Исте прилике у земљишту доводе и њему воду. У ту воду потопљен је отвор P, цеви MNP. Ниво, који је потребан, да би се операција Потајнице извршила, вода мора да заузме,

Вертикалан пресек Потајнице

A = резервоар, који се види

B = хипотетичан резервоар.

Линија CD означава ниво воде у резервоару, кад вода почне сплашњавати.

Линија EF означава потребан ниво воде у резервоару B, да би било прво клокотања.

Линија GH означава ниво воде у резервоару B, кад вода почне у њему сплашњавати.

— иначе нема операције. Кад вода дође до оне своје константне границе и пређе висину окуке услед већег притиска са стране резервоара A (атмосферски притисак + притисак воде над окуком), она се преко окуке N острмљује низ део цеви NP и потера ваздух пред собом. Отуда ниво воде у резервоару A најпре мало спласне, па пошто вода сиђе низ цев NP описко и јако збије ваздух, он се пробија кроз воду и настаје клокотање. И даље отицање воде бива тачно по принципу двокраког натега.

Јасно је и то, да се вода пење и задржава исти ниво и у резервоару A и у цеви MN на основу принципа комуникационих судова. Воде не заостаје у резервоару, што је случајно таква конструкција резервоара A. Цев је писко спуштена; њен је доњи део продужење подине резервоара.

Први услов за истицање воде, да је атмосферски притисак + притисак воде над окуком већи од притиска са стране резервоара B, идентичан је са условом за отицање воде код Танталова суда; једнако пењање воде и задржавање истог нивоа у резервоару A и цеви MN принцип је комуникационих судова; кад се испуне услови за отицање, вода мора отицати, докле год има воде у резервоару A, по принципу двокраког натега.

Код Потајнице се, као што смо рекли, разазнају два клокотања: краће и слабије по јачини, и дуже од два гласа и интезивније. Ова су два клокотања одво-

језа, осим тога, још и извесним интервалом времена.

Друго клокотање код Потајнице, кад се резервоар А са свим испразни, збива се онако исто као и у експерименту.

Да би објаснио шум и жуборење, који трају за време другог клокотања, па се и доцније продужују, репродуковао сам, што је могућно боље ону падиницу, шљунком и песком покривену, одакле избија вода Потајнице. Из шума и жуборења, који се чују, и из тога, што вода Потајнице избија у кључевима на 20 мет. од оног резервоара Потајнице, који се види, излази да мора постојати неки одводни канал од резервоара В, па до оне падинице.[1]) Из тога опет што вода избија тек после другог клокотања, извесно је да и у томе одводноме каналу има окука и да је потребно да вода и у другом резервоару В достигне извесну висину, рецимо Н, да би могла отицати. Ради овога сам градио експеримената, само је у напред било јасно и близу памети, да се у каучучној цеви не може збивати шум и жуборење онакво, као у изверуганом и пуном окука, пространијих шупљина и преградица каналу Потајнице. И у овом су каналу онакве исте неправилности, и ако у мањем размеру, као у оном тавнику Дубочке Пећине, из којега долази Понор, као у каналима преконошке и злотске пећине и т. д. При експериментовању сам узео једну канту, у њу утврдио при дну на лакат пресавијену каучучну цев, а други крај цеви спровео у плекани један суд, у којем је било песка (ташмајданског) и шљунка. Тај крај каучучне цеви засуо сам шљунком и песком и озго добро набио. Кад сам насуо воде до потребне висине у канти, зачу се слаб шум, које је произведен потискивањем ваздуха водом; вода поче у кључевима да избија по многим местима онога песка и настави тако док сва не одиђе.

Да ли канал НЈ почиње лактасто одмах од резервоара В, или је мало даље од њега лактасто пресавијен, није од утицаја на објашњење. Али да су такви канали у природи пуни окука и неправилности и да их и овде мора бити, извесно је. Лактастом његовом окуком, било у почетку било даље, објашњава се за што вода не отиче одмах, пошто се узме празнити резервоар А, но тек пошто се он са свим испразни.

У води, која избија испод падинице нема труња за то што се прочисти инфилтрацијом, и ако брзом, кроз песак и шљунак.

II.

Предео између извора и изворну област Ресаве, Раванице, Црнице, Грзе, за тим Црне и Злотске Реке и њихових левих притока (Радованске Реке, Боговине, Велике Реке, Сараке и Бељинске) звају *Кршем Источне Србије*, за то што су овде појави крша најлепше развијени.[1])

Трун Крша Источне Србије пространо је висораван, чија средња висина износи 807 м.[2]) И највиши висови на њему не

[1]) Одакле почиње одводна цев другога резервоара, да ли је и она тако положена, да јој је могућно сву воду из резервоара В извући, или нешто воде заостаје, питања су на која се не може поуздано одговорити, али она и не доприносе к објашњењу ствари. Међу тим, судећи по оној великој количини воде, која избија испод падинице, вероватније је да је и цев FH тако положена да извлачи сву воду из резервоара В.

[1]) Код *Кархофа* има примедбица (Der Gebirgsbau d.s illyrischen Karstlandes у Unser Wissen von der Erde Zweit B., vierte Abtheil. p. 303), из које се види да је, поред природе овога земљишта, и иста потреба као код нас приморала да се нађе име Карст за крашке планине. „Овде морамо стварати терминологију. Међутим данају имена само појединим деловима као и у Алпима, која не вреде за прегледно представљање."

[2]) Израчунао сам из 30 мерених тачака Крша на карти географског одељења нашег Ђенералштаба (секције: Бања Брестовачка и Раваница).

одмичу много један од другога. *Велика Треста* висока је 1301 м. *Стража*, која представља голи крш са правцем с.з.—ј.и. висока је 1296 м. *Млада Гора* 1229 м. *Јавориште* 1188 м. и *Малиник (Велики* над Злотом 1172 м. и *Мали* над Подгорцем). Било Малиника пространа је поља обујмљена са стране проређеном гором, а по темену њеном вири каменити костур кречњачки. Падине су му према Злоту све у виду литица, и на таквом једном стрмцу и Злотска је Пећина. Такав је и *Микуљ* (1080 м.), који се издиже источно од Злота.

Најбоље су изражени појави крша на *Стоборима* и *Котлу* сев.-зап. од Злота, и у западном делу Крша око извора Ресавице и Грзе. Стобори и Котао су саздани од вртача, понора и пећина, тако да се ни капка воде не може на њима задржати, нити има и једне нормало створене долине. По њима има вртача врло великих и са свим неправилног облика, па се и у њима налази 3, 4, 5 или више мањих левкастих вртача. Тако *Курматори* представља велику, неправилног облика вртачу, у којој је 5 мањих. На Стоборима постоје 2 вртаче, у којима се налази по 5 мањих итд. У западном делу Крша такве су вртаче *Игриште*, *Трговиште* и *Вртача* (Валкалуца), по којима има много стромора. У Игришту нестаје неколико мањих поноринца, а у Трговишту, поред осталих мањих, и већа *Голубичана*. Има и поља у овоме западном делу, као што су *Мала Брезовица* и *Добра Вода*, пуна мањих вртача; на њеној ј. и. ивици нестаје поникнице *Фрасула*, а на истоку од ње поноре у пећину Добра Вода. И у области око Сена, где кречњак лежи непосредно и конкордантно као подлата преко каменог угља, и где је слабе моћности, цело је земљиште засејано вртачама.[1]) *Брезовица*, која је ј. з. од Злота, заравањ је али средином више угнута, куда протиче тиски крша река Брезовица. Она извире врелом на с. и. делу заравни, испод *Брезовичког Виса* (1014 м.), па поноре у вртачи (891 м.) на његовој ј. з. делу, ма да јој је воде и дотле нестајало кроз издухе у кречњаку.

И у осталом кршу Источне Србије има врло мало нормално развијених долина, и мало је река које не би губиле воду по издухама или им не би воде са свим нестајало по поноримa и безданима, али је све то много развијеније на овом делу крша. Овде су речне долине или поља или слабо издубљене јаруге, у којима вода избија на једном крају врелом, а на другом је нестаје у понору. Брезовица је тип река, које кроз наш Крш теку. Речица *Некудово* у западном делу крша губи се у пећини под *Антревељем*. Таква је и *Дубашница*, која извире испод крша *Велике Кртје* и која би, по правцу својега тока, хтела да утиче у Бељвинску или Злотску Реку, али је нестаје по вртачама Стобара. *Вальја*, која се састоји из Станске и Вратоломијске Реке, изгуби се у стењаку и каменару. *Средња Река* (Ђемишлок) избија врелом испод *Букура* и *Тилва ку Макриш* (Брдо са киселаком); пред понором својим прима с десна [2]), код *Стрњака*, речицу, једнаку с њоме по количини воде, *Клепцуша*, на обе залазе у пећуре. *Микуљска Река*, која тек пошто поред Микуља протече, узме на се то име, пропада у понор. Све те три речице иду једна другој на сусрет,

[1] Хофман. Извештај г. министру финансије о сеоском мајдану 1875 год. стр. 6.

[2] Мишковић. Хидрографија независне Краљевине Србије стр. 159. По карти нашег Ђенералштаба Средња Река и Клепцуш иду у сусрет, али понору, не састављајући се

и, кад не би биле у кречњачком земљишту, које им воду одузима и тиме слаби њихов еросивни утицај; поуздано је, да би престругале препреку, саставиле се и створиле нормалну долину. Али огранци Стобора са севера и Малинника са југа, пуни вртача и понора, испречили су се пред њих и натерали воду тих речица да ствара себи подземно корито и да њиме тече. Правац тих река је с. с. и.—ј. ј. з., а главни је правац Злотске Пећине (Гајура Лазари) с. — ј., у колико је до сад испитана.[1]) Врло је вероватно, и ако за њих немамо онаквих доказа као за сврљишки Тимок или Врело Млавино, да већа количина њихове воде избија као Злотска Река из врела код Лазареве Пећине. Поред правца, томе иде у прилог и велика количина воде, која одавде излази. Подземни ток њихове воде од понора, па до Врела код Лазареве Пећине износио би око 6 км.

[1] Злотска Пећина лежи 2·5км више Злота. Издиже, та је еколико м. над коритом Злотске реке. Испод уста пећинских на неколико м. избија јако врело, које се, по свој прилици некада изливало кроз уста пећинска, а тек доцније, пошто су уста стешњена муљем и каменем што га је вода доносила или што се сурвавало, морала је вода себи тражити други излаз, и нашла га онде, где сада врело истиче. Канал се пећински дели на више рукава, који воде у пространије тремове; западни је рукав пертрпан стенама, које су се од тавана пећине одвалиле, те се њиме не може ићи. Главни правац пећине управљен је северу нарочито са слојевима кречњака, који југу падају. Са тавана и зидова пећине капље вода на много места, те је и унутрашњост пећине влажна, а окићена је сталактитима и сталагмитима од којих су се они последњи наслагали на глину, која застире дно пећине. Гдекоје је ова глина покривена сигом. У овој су глини инкрустиране сигом или инкрустиране кости пећинског медведа и рбине од земљаног посуђа. Нађено је и шило од јеленог рога (Хофман. Трагови преисторијског човека у Србији. Гласник уч. др. LI. стр. 13.) Ј. М. Жујовић нашао је у њој кости од пећинског медведа и од лава пећинског (Ursus speleus и Felis spel a). Основи за геологију краљевине Србије стр. 116. Скоро је Мих. Ст. Ристић послао геолошком кабинету једну вилицу и зубе, по свој прилици, од пећинске хијене.

Кад се прилази путем из Параћина преко Честобродице Кршу Источне Србије напазимо на први његов изданак *Бабу*, прав масиван гребен, сав из кречњака. Испод огранака њених код Св. Петке избија јако *Врело*. Оно је нај јаче у басену једном одакле одилази цела речица и слива се у Грзу, леву притоку Црнице. У екскурсији са г. Јов. Жујевићем био сам 25. Марта пр. год. на томе Врелу, и температура његове воде износила је 11° Ц. при температури ваздушној од 18° Ц. Зими се никада не мрзне.

Одмах иза Св. Петке прокинута је велика кречњачка маса Источне Србије црвеним пешчаром, који се пружа од Манасије, ма да и по њему има још неденудираних одлолака кречњачких (на Самањцу). Пред Стражом, идући од Честобродице, настаје опет кречњачко земљиште пуно вртача и траје до Кривог Вира. Пред Стражом полире у вртачу поток *Поникаше*, као што се по вртачама губи вода и осталих потока овога земљишта. У Кривом је Виру глава Црне Реке,[1]) која избија на два места, у *Пећури* и *Врелу*. Уз Црну Реку идући Пећури улази се у

[1] Од мештана чуо сам да је тако зову, а осим тога и Крнобирским и Црним Тимоком. Тако је названа и код *Миљковића* (Кнежевина Србија, стр. 873) и код *Д. К. Јовановића* (Црна Река, стр. 6). *Кашиц* исправљајући Кипертову карту Србије (Beiträge Z. Kartographie d. Fürstenthums Serb. Sitzungsb. d. k. Akad. d Wissensch. B. XLVII стр. 81 и 82) вели да се та вода зове Мали Тимок (а не Црна Река као код Киперта), а Црном се Реком зове поток, који протиче кроз Брестовачку Бању и стиче се код Метовнице у „Мали Тимок." Амп додаје да се збиља од утока Црне Реке, његов М. Тимок зове и Црном Реком и Црним Тимоком. Ами Буе (La Turquie d'Europe, Tome troisième стр. 486. 1840) вели да Црну Реку бркају са Тимоком, док је име Црна Река — име једнога округа. Поуздано је, као што се и из Кашица види, да се ова вода зове и Црном Реком, на би у географији, и ради разговетнијег разликовања и ради указивања пометње међу околиним Тимоцима, најзгодније било задржати само име Црна Река.

склон са омчастим странама. На одсеку кречњачком, којим се склон завршује, види се троугласт процеп при дну шири, одакле вода бије. Вода се острмљује преко две три степенице и пада у облику омањег скакавца. Висина одсека износи око 2·5 м. И над овим хоризонталним има вертикалан отвор, којим се може сићи у доњи процеп, кад је воде мало. Ширина реке, пошто се изиђе из Пећуре и изворчића око ње, износи око 5 м. и одмах меље воденица. Мало даље, низ реку, други је извор, Врело. Вода излази из два процепа у кречњаку, много мања од Пећуре и састаје се са водом из Пећуре. Има још неколико места у Кривом Виру, где вода избија из обале и притиче Црној Реци. Количина воде, која избија из ових врела много је већа уз пролеће и зиму но лети. Температура воде изгледа да је константна и овде и у Врелу Св. Петке, јер се, као што кажу мештани, из Врела зими диже вапа (пара) и граде мосури. Порекло је ове воде са Крша подземним каналима доведена метеорска вода. И Врело од три извора, које избија испод пута пре но што се пређе Мировачка Река и Врело Црнице, која извире из Пећине у Сисевцу и располаже врло великом количином воде, сведоче о прорешетаности Крша Источне Србије и о великој количини воде, која у унутрашњим шупљинама његовим циркулише.

(свршиће се)

ШТА ЈЕ ОМОРИКА? *)

Г. Gjuro Sebišanović наштампао је ове године у „Glasniku Hrvatskoga Naravosl. družtva Broj 4—5 God. III“ један чланак „Osvrt na nekoje osebine varaždinskih Conifera“ у коме на једном месту вели:.... „od kojih se pored *domaće omorike* (Abies excelsa DC) итд. стр. 263. А за тим вели: „da se obazremo na jednu osobitu varietetu domaće omorike, koju nazivamo „visi-jelom“ (Hängefichte, Abies excelsa DC var. viminalis Casp.) стр. 267.

„Prirodoslovac Caspary ustanovio je za Švedsku jednu varietetu omorike (Abies excelsa DC = Picea excelsa LK) sa visećim grančicama, koju je njemački nazvao „Hängefichte“.... pa su im i iglice nešto deblje i sa jačim srhovima nego li u *obične omorike*“.

Из овога што наведосмо може се видети да г. Себишановић наводи две оморике: „домаћу и обичну“. Ну, да ли је тако, сад ћемо видети.

Šlosser и Vucotinović у својој флори[1] између других четинара (Coniferae) наводе и Abies excelsa Poir. нар. име: „Jela vitka“. Дакле они за Abies excelsa наводе нар. име: jela vitka. Они дакле наводе не две, него ни једну оморику.

Да видимо шта пише Шулек, о имену оморика, у своме „именику[2] биља“ стр. 265:

„Omara, (omarika, omora, omorika), polj. omar, omor (= Berberis vulgaris), 1, Nadelwald (Panč. Šum. drv. 153); 2, Abies excelsa DC (Vuj) v. omara. — Omarika, Punis L. (Vuk) v. Omarika.

[1] Dr J. C. Šlosser i Vucotinović. Bilinar. Flora excursoria итд. Podporom jugoslov. Akademije u Zagrebu 1876 г. стр. 467

[2] Dr B. Šulek. — Jugoslovenski imenik bilja. Troškom jugoslovenske Akademije.

*) Прочитано у „Панчићу“, дружини ђака природно-математичког одсека, на I састанку.

Omora, omorika, 1, Abies excelsa DC (Vuj. Vuk Crnag); Pinus omorika Panč. v. omara.

Шулеково Vuj. ево шта је:

„(Vuj) = Presvietli biskup bosanski O. Vujičić, prijatelj biljarstva, sabrao je u Bosni množinu hrvatskih (тако!) imenah bilja koje iz ljekarušah, koje iz ustijeh naroda. Svoju zbirku predade preč. gosp. kanoniku Mihovilju Pavlinoviću, a ovaj ju izvoli meni poslati“ стр XXII

Да ли и колико треба нажње поклонити овој Вујичићевој збирци, нека ми је дозвољено да наведем овде неколико речи мога драгога учитеља Dr J. Панчића[1]: „Два су се рода научених људи занимала збирањем речи: језикослови и природослови, кадшто су се у посао пачали и такови, који ни језика ни природи ствари познавали нису, а врло ретко су оба знања била у једном лицу. Већина речника, које су први списали, садржи множину некритичних речи често само за то узетих, да их има више, производи су пак оних других за то неупотребљиви, што су више из књиге но из народа црпени.“

На с тога и овој Вујичићевој збирци не може се никаква аутентичност придати.

Шулек наводи и Вука, а ево шта стоји у Вуковом речнику стр. 459.

„омара, f (у Ц. г.) cf. оморика.

А пред њима букова *омора*. — оморика f. die Fichte, pinus.“

За тим Шулек наводи и Панчића, а ево шта Панчић вели у томе спису[2] на који се Шулек позива: „Оморика као да је име заједничко овој (Pinus picea L) и следујућој фели (P. Abies L), бар су ми моји знанци на југу показивали под тим именом час јелу, час смрчу, чему у потврду иде и то: што се под омаром на нашем југу разумева шума јелова и смрчева, пак и борова или у опште оно што Немци зову Nadelwald“.

Овај спис Панчић је штампао 1871. год. а тек 1876. г. открио је коме дрвету припада име оморика.[1] Дакле до ове године могло је се име оморика узимати за ово или оно дрво, али од ове године (1876) помоћу творца српске флоре, не давно преминулог Панчића, тачно је утврђено, да име оморика припада једино четинару Picea omorika Panč.

А сада још нешто, из Шулекова речника, да наведем:

„*Abies DC* jela, jel, ela, jala, jelva, smrča, smreka, smereka, capin, čamić, čam.

„*Abies excelra DC.* omara,[2] omerika, omora, omorika, smereca, smreca, capin.

Abies pectinata DC jelva, vita jela, jelka, jedla, ela, jalva, smreka, borika, hoja, fojka, frenja, pruca“.

Из ова три примера види се какву је збрку направио Шулек од речи: оморика, јела, смрча, бор. Из овога се никада не би могло сазнати шта је јела, шта ли смрча. Међу тим наш народ неће никада назвати јелу смрчом или обратно.

Ово смо само за то навели, не би ли ма где нашли г. Себишановићеву „домаћу и обичну оморику“; али на жалост, његових оморика нема у овим двема делима које је издала југословенска Академија.

А сада да видимо шта вели наш вредни отац Јестаственице у Срба, Панчић, о својој оморици.[3]

[1] Dr J. Pančić. — Eine neue Conifere in den östlichen alpen. Belgrad 1876 г.

[2] Омара значи шуму а не једно дрво (горњи Буков пример). У ужичком окр. у селу Семегњеву чуо сам 1887 год. где ми један старац причајући рече: „Родио се у омари“.

[3] Dr J. Pančić, Оморика нова фела четинара у Србији. Прештампано из „Тежака“. Београд 1887 год.

[1] Dr J. Pančić. Рибе у Србији. Београд 1860 године.

[2] Dr J. Pančić. Шумско дрвеће и шибље у Србији. Београд 1871 год. стр. 153.

„Већ први пут, 1855 г. када сам по ужичком округу путовао, дознао сам за оморику, да негде у том крају расте, али ми нико није умео да покаже то дрво, а кад бих питао на шта оно личи, једни би ми одговорили да личи на јелу, други да више личи на смрчу, а већина је била мишљења, да је јела и оморика једно исто дрво....

Први поглед оморике и њеног ситног рода утврди ме у мојој првој мисли *да то није ни јела ни смрча, већ да је то за нашу флору нова фела дрвећа*“.

Док се Панчић преко 20 година мучио да веже име оморика за оно дрво којим је оно од народа називато бог зна кад: дотле г. Себишановић за тили часак нађе две оморике. Па чак он нађе да има оморике и у Шведској (стр. 267). — Штета што није овај свој спис паштампао на ком страном језику, те би бар тиме странце упознао, да имају оморике ближе својих кућа, те да не морају ићи чак у Србију ако желе видети оморику.

Биће слободан да овде наведем народна имена четинара, који у Србији дивљи расту. Ево их:

јела (Picea excelsa Lk).
оморика (Picea omorika Panč.)
смрча (Abies pectinata DC).
бели бор (Pinus sylvestris L).
црни бор (Pinus Laricio Poir)
муника (Pinus Leucodermis Ant).
сомина (Juniperus Sabina L).
црвена фења (Juniperus oxycedrus L)
црна фења (Juniperus communis L).

Кад је реч о четинарима (Coniferae Juss) да кажемо још коју. — Г. Себишановић у том свом чланку има и кратак систематски преглед Conifera, који је узео по Endlicher-y.[1] Међу тим много је боља а и природнија подела четинара, по нашем мишљењу, она коју су поставили Бентам и Хукер[1] и која је у свима новијим делима заступљена.

Најновије дело о четинарима јесте од L. Beissner-a,[2] које је изашло прошле године. Бајснер у том свом делу узео је исту поделу која је и у делу „Genera plantarum“ енглеских ботаничара. Све се Coniferae деле на два реда. У први ред долазе фамилије:

I Cupressineae,
II Taxodieae,
III Taxeae,

У други ред долазе фамилије:

IV Podocarpeae,
V Araucarieae,
VI Abietineae.

У фамилију Abietineae долазе ови родови:

Pinus L. (немач. Kiefer)
Cedrus Lk. (немач. Zeder)
Pseudolarix Gord. (немач. Goldlärche)
Larix Lk (нем. Lärche)

а за тим

Picea Lk (Fichte, Rottanne) са две секције:

I Section: Eupicea, праве јеле где долази наша јела, Picea excelsa (Lk Syn. Abies excelsa DC.)

II Section: Omorika Willk. камо спада од европских четинара само наша оморика, Picea Omorika Panč. и 5 ваневропских специја.

У исту фамилију (Abietineae) долазе још и ови родови:

Tsuga Carr.
Pseudotsuga Carr.
Ketelecria Carr (Хукер овај род спаја са Abies).

[1] Endlicher, Synopsis Coniferarum. Sangalli 1847. године.

[1] G. Bentham & Hooker J. D. у делу „Genera plantarum итд. London 1880 г.

[2] L. Beissner. Handbuch der Coniferen-Bennenung. Erfurt 1887 г.

Abies Lk. У овај род иде и наша смрча (Abies pectinata DC). и др.

Ове исте поделе држи се и Dr Вилком у своме делу[1] које је прошле године довршено. Код њега је Picea excelsa Lk. Fichte, Rottanne, јела.

Picea omorika Panč, Оморика.

Abies pectinata DC. Edeltane, смрча.

Не знамо шта је могло навести г. Себишановића да узима стару Ендлихерову поделу четинара, кад је ова, коју горе изложисмо новија, боља и природнија, јер су при овој подели узимати у обзир и анатомски карактери.

Овим чланком хтео сам да расправим питање: име Оморика коме четинару припада, а мислим да ће сада и г. Себишановићу бити јасно, да име оморика припада само оном дрвету, које је Панчић у Србији открио (Picea omorika Panč) и ни једном другом; и које је уведено у науку као једна нова фела четинара а расте у Србији, у Заовинама и Растишту окр. Ужички, и у Босни на брду Стоцу.

4 Децембра 1888 г.

У Београду.

Жив. Ј. Јуришић.

ИЗВОД ИЗ ГЕОГРАФСКИХ ПУТОПИСА

Најновији наставни план за наше средње школе одредио је и географији као и осталим наукама место у нашим средњим школама. Ну овај најновији наставни план, распоређујући и сам већ сређени географски научни материјал по класама, који би ваљало савладати и прећи са ученицима дотичних класа са по два часа недељно (прва класа три часа), унео је и једну најновију новину — унео је *путописе*, или описивање појединих покрајина, по описивању путника испитивалаца.

Свакојако већ се више не да спорити, да је географска наука за ових последњих десетина година узела необичан полет, и да се из дана у дан све више истиче на површину као права и самостална наука. Јер многобројни и одважни, а понајчешће још стручно образовани путници свих готово данашњих културних народа и држава непрестано теже и траже са највећим самопрегоревањем, презирући свакојако често непојамне неприлике које их на путу сналазе, да само испитају и проуче још до сада непознате и неспитиване пределе на кугли земљиној. Осим тога у свима овим културним државама (као у Русији, Енглеској, Француској, Немачкој, Аустрији и т. д.) већ поодавно постоје чврсто организована географска удружења, махом под заштитом своје државне управе. Поред тога и удружења приватних и радозналих људи чешће припремају експедиције за извесне покрајине. У том правцу још доста припомажу и трговачке компаније, које поред својих трговачких послова и географији учине неоцењиве услуге. Једном речи сва ова удружења, располажући обилним средствима, учиниће, те и област географске науке постаде шира и самосталнија.

Па и путници испитиваоци потпомогнути свима средствима модерних проналазака дошта су већ и успели, да својим огромним радовима прошире област знања о земљиној површини и да га обогате ор-

[1] Dr M. Willkomm, Forstliche Flora von Deutschland & Oesterreich. Leipzig 1886 г.

ромним и занимљивим али и научним материјалом. И географија као наука потпомогнута поменутим удруженьима а нарочито још и трудовима путника испитивалаца знатно је већ проширила свој научни опсег. О овој се науци неће моћи више казати, да је она једна од заборављених, забачених и напуштених наука, којој би, као од пре, уделиле по коју мрвицу остале науке. Она данас већ није више као неки конгломерат других наука, нити је она више само нека садржина свакојаких бележака, које би тек за невољу послужиле као какав прилог историји. Данас она без поговора заузима и осваја такав положај међу осталим дисциплинама, да се већ почиње јављати као самостална и независна наука међу осталим наукама. Она данас не проси, већ дели; она је данас врло богата и независна. А тако јој стање без сумње створиће поменута удружења, а нарочито неуморни и драгоцени радови путника испитивалаца.

Као год што је нагло напредовање природних наука у овоме веку изазвало тежњу, да се учињена посматрања, пронађени и испитани закони и њихова примена у техничким пословима популаришу, и да свеколико имање ових наука буде опште човечанска својина — исто је тако данас и у географској науци настала жива тежња и потреба, да се и она, као самостална наука, примени на општу корист свеколиког човечанства. Па они огромни и успешни радови одважних путника испитивалаца и проналазача нових земаља не остају више неспажени, већ се и геофизика и геологија, ботаника и зоологија, метеорологија и климатологија, антропологија и етнографија, културна историја и статистика богате овим најновијим и непсцрпним благом, које је сакупљено по најудаљенијим крајевима наше земље. Овим се благом данас поносе и хвале многи универзитети, на којима је географска наука стекла себи самосталну катедру. Па и средње школе у том погледу не осташе неспажене, јер се и тамо живо отпочео посао, да се и у њих унесе што више проширеног и најновијег географског материјала.

И изван школе већ се опажа живахан покрет и необично интересовање за познавање нових земаља, нових народа на кугли земљиној. Тако интересовање за географску науку и учинило је, те се почеше стварати читави низови географских књижница, које сваком иоле образованом човеку пружају занимљив а и поучан материјал. Исто тако и наставницима географије дају оне обилата градива за дубље познавање саме науке.

Остављајући за сада на страну то питање, да ли ће ови путописи и у нашим школама колико толико проширити и утврдити код ученика географско знање, и да ли се овакви путописи заиста могу употребити за географију као научна грађа — ми ћемо претходно изнети у најкраћим изводима неколике путописе најнепознатијих предела по Азији, Африци, Америци и Аустралији, који ће извесно поред саме радозналости дати и корисне поуке без обзира на то, што се таки путописи находе још непречишћени нити систематисани.

а) Азија.

1) Руска експедиција на новосибирска или Лијаковска острва.

Априла 1886. године два другара, барон Тол и доктор Бунге крећуше се из Ајдергајдаха на острво Лијаков у намери да проуче његов геолошки састав. Ну претходно се обојица споразумеше, да поделе посао, т. ј. да д-р Бунге предузме испитивање острва Лијакова, које је неоспорно врло богато у фосилима, а г. Тол

да иде на острво Кочељин. Пре него што би овај споразум извршен био, први путник покушаваше да топографски премери један део источног приморја острва Кочељин. У том послу врло је мало успео, јер му сметаше рђаво време и оскудица дрва за гориво, која се само као нанос нахођаху на неким местима. Због тога се он врати на јужни крај острва и 25 Маја пређе на острво Лијаков. За то је време већ г. Тол походио острва Фађејев и Нови Сибир, и ту посматрао тако звано „*крвско брдо*". Ово је брдо тај свој назив добило од путника испитивалаца у почетку овога века. И већ као што се види, ово брдо показиваше лепе терцијерни профил са деблима дрвећа, које се већ у угаљ претворило. Осим тога ово је брдо пуно отисака и окаменотина од лишћа и свакојаких плодова и приближно се слаже са терцијерном флором Гренланда и Шпицберга, о чем су већ научењаци писали (н. пр. Хёр.)

Кад се г. Тол вратио на Кочељин, отпоче испитивање овога острва, и за 40 дана беше га опловио. Са најсевернијег тачке опазио је он још и острво Саников, на које још нико долазио није и које је од прилике на 100 миља удаљено.

Што се тиче геолошких особина овога острва дало се констатовати, да се његова северна половина састоји из девонског наслагања, докле се на југу опажа формација тријаса. Флора показује неколико врста биљака и око тридесет врста прорашћа које цвета. Лето врло пријатно беше, а температура показиваше 10°Ц. докле скоро сваки дан проврцкаваше снег. Свеколико приморје беше претрпано ледом, а у неколико долина снег се и преко лета задржаваше.

Крајем октобра г. Тол оде своме другу на Лијаков, пошто је хладну периоду Септембра и Октобра провео у односно пријатној земуници. Д-р Бунге беше у испитивању овога острва знатно спречен због оскудице јелена, јединог саобраћајног средства у овим пределима. Ну при свем том опет је он науци доста привредно. Надмашна формација овога острва јесте свуда само кватернерна изузимајући неколико гранитних брежуљака. Проломи од леда беху испуњени наслагањем глине из које опет вираху фосилне кости. Овде се појављују они исти одношаји који се прилично слажу са онима на Ешолцовом заливу у Беринговом мороузу. Поред фосилних остатака од мамута, риноцера и мошус-вола пронашао је д-р Бунге још неких остатака од две врсте волова, јелена, коња и гдекојих мањих животиња о којима се ишчекује да наука свој суд изрече. Флора је далеко обилнија од оне на острву Кочељин. Оба су острва оскудна у тицама, ма да се то не би могло очекивати, судећи по положају оба острва. Такав је случај и са инсектима. Око острва Лијакова мало има рибе, али на острву Кочељин нађено је лепих лососа.

2) Потањиново путовање у Сибир.

Г. Потањин писао је једно писмо секретару цар. руског географског друштва у Петрограду 13 Новембра 1886. године из Иркуцка. То писмо гласи:

„15. јуна т. г. остависмо Хаотај и дуж реке Едине дођосмо у варошицу Мупин. Целом дужином обале простире се 2—3 километра пространа зона обрасла каламагростисом (род ситине) и суфратском тополом. Преко ове зоне шири се пустиња. Едина је пловна, ма да на њој има и бродова (прелаза). На север од Мупина обале су Едине мален брежуљци кречњака и пешчара. У доњем току Едина се дели на два рукава. Један се слива у језеро Сугу—Нор, које је већ у пола исушено, а други се рукав слива у слано

језеро Гашиц—Нор. Ми узесмо пут који води западним крајем овог језера, где на просторији од 75 килом. не нађосмо ни пијаће воде пити и шта од биљнога света. Пошто дођосмо на северну обалу овог језера, наши караваци већ наступаху на огранке Алтајских планина, које се одавде почињу делити на четири упоредна ланца. Ми се испесмо на оне с јужне стране што се зову: *Тосту*. Подина овог ланца стрмо се спушта према језеру. Овај је ланац око 60 километара дугачак и иде у правцу са Ј. на И. Вегетација је ових предела у многоме различита од оне око Еџинских обала, и већином се састоји од зељастих биљака. Пошто прођосмо језеро Оерк-Нор, спустисмо се у долину реке Туји, где први пут опазисмо аришевину. Одавде остависмо обалу реке Туји, како бисмо обалом Тамира доспели до реке Оркеона у коју се слива река Тамир. Тада изађосмо на велики и главни друм, који од Сурге у у Уласутај и Кјахту — нашој последњој стани — води. Ту стигосмо 23. октобра."

3) Пут у Тибет.

Успешан рад ђенерала Пжеваљског у Тибету не даваше мира Инглезима све дотле, докле се и они не накапише да продиру у Тибет. Ну инглески путници испитиваоци описују махом све тешкоће на путу у Тибет које морадоше савлађивати. Тако они описују, како путник мора да савлађује јаку и неодољиву хладноћу, тежак и опасан пут преко снежних висова и многе друге непогодности. У пограничној вароши Пари-Џонга на догледу огромнога виса Кунг-Џунга а на маленом одстојању од британско-шињијске границе морају се путници борити са снегом и ледом још у почетку октобра. Нешто мало даље одавде на север већ се преко дан у спаваћој соби вода мрзне. На опет за то сунчани су зраци тако оштри и тако јаки, да прже лице. Тако је несносна и она сјајност снега, да су путници приморани да од Кан-Суа, па и по осталим деловима Тибета, ради очувања свога вида, везују испред очију црне репове од Јама, због чега такав караван врло смешно изгледа.

Што се тиче физичке особине Хималаја, о томе је већ Варен Хестингс први изнео занимљиву аналогију Анда и Хималаја. Оба планинска система састоје се из три упоредна ланца. И у Андима и у Хималајима имају своје почело велике реке, које се у унутрашњости и склону ових ланаца пробијају и теку. У оба ова планинска система постају многобројне реке, и у средњим Кордиљерима с обе стране тих ланаца проваљују и избијају на последњи спољашњи ланац.

Тибет је без сумње највише земљиште у старом свету, исто као и долина Кито у новом свету. И у једном и у другом свету находе се сметње за прелаз (приступање). Овако би се упоређење могло још и даље чинити између Инкине земље и Тибетског висоравна, јер главни производи и у једној и у другој земљи јесу вуна — у Перуанској од Ламе, Аланке и Вакуне, а у Тибету од оваца и кашмирских коза. Осим тога обе су земље богате у драгоценим металима и у разноврсном житу. Оба народа, ма да су тако много један од другога удаљени, ипак имају неке заједничке обичаје, навике и верска посматрања.

* * *

Ђенерал Пжеваљски најочигледније описује своје путовање по северним пределима Тибета. По некада је тамо тако јака и страшна хладноћа, а ветар тако оштар, да путнику није ни могућно да на коњу опстане, а када би се скинуо с коња и пешице пошао, онда би се преко мере

уморно. На и када је најлепше време, онда је ход од двадесет километара за човека и његову издржљивост тако тежак и суморан, као кад би на обичној каквој просторији два пута толико ишао. Често око по дне тако јак ветар духне као најјачи оркан и испуни ваздух песком и прашином, те због очију даље путовање постане са свим немогућно, ма да се ипак 8—10 километара може путовати. Ну после тако јаког физичког умора већ би потребно било да се очи и тело одморе и сном укрепе. Само тако што не може ни бити, јер ма да се човек врло уморан осећа, опет се не може као што треба сном окрепити. Неприродно сух ваздух чини те је човеку врло несносно и осећа, као да се на њ читава планина навалила и уста су му са свим суха. У таком случају ласно је појмити како је тешко и мучно носити са собом ствари, одређивати логориште, кувати јело, на поврх свега тога предузимати још и научна испитивања. Због ванредне реткости ваздуха која се слабо за гориво употребљују, путнику ништа друго не остаје, већ да за гориво употреби *аргал*, т. ј. суху балегу од камила, јакова, оваца и осталих животиња, што путник путем сам накупити мора. Ну и овакав материјал за гориво може само у неколико да одговори намењеном циљу, јер због ниске температуре слабо може кухању јела помоћи (само 85°Ц). Храна обичног путника јесте јечмено брашно помешано са најнижом врстом чаја, на онда со и смрзнуто овчије месо, које се на јачој хладноћи као лед стврдне, те се само секиром могу одваљивати комади и метати у лонац да се кувају.

Руси обично продиру у Тибет преко китајске области Кан-Су, прелазе преко језера Коко-Нор и иђу се на пут Буркан-Буда. На њихову путовању њих не загушују никаква шкодљива испарења, о којима по неки путник говори, ма да им камиле преко тибетске пустиње тако сустану, да са свим малакшу и по путу заостају. Тако су и средства за путовање недовољна, с тога је Пжевальски могао долазити само до Плаве реке или до Јанце-Кијанга, која је од Ласе преко 800 километара далеко. Ну поред свих ових тешких околности које је он на путу савлађивати морао, опет је успео, да за три године пропутује Монголску, Кан-Су и северни део Тибета, и да на девет места определи магнетску деклинацију и да за седам места израчуна хоризонтални утицај земљиног магнетизма. Тако исто он је успео, да проучи метеорологију, физичку географију, ботанику и природну историју свега похођеног земљишта.

На послетку да напоменемо још и то, да планина Шага или Џонга чији су врхови вечитим снегом покривени, чини политичку границу између Тибета и Цајдаме или Монголске. Граница није баш тачно одређена, ма да тибећани мисле, да се граница њихове области пружа до на Буркан—Буду. Ну и ако баш тако тачно није граница одређена опет ваљда не ће доћи до озбиљне свађе, јер свеколика просторија преко својих 850 километара дуж друма за у Тибет управо од Буркан—Буде па до јужних подина Танг-Ла код Ласе — ништа друго није већ све сама дивљина без живе душе. Тек око обала Плаве реке опажају се по гдекоје гомилице полуцивилизованих Тангута. Монголани зову ову пустињу „земља дивљих животиња“. Доиста је ово недогледна просторија која се сматра као постојбина независних монголских племена Хора и Сока.

б) Африка.

1) Килима'нџаро.

Још у старо доба постојало је предање, да у источној Африци има једна

висока планина која је вечитим снегом покривена. Тек 1848. године пошло је за руком неком немачком мисионару да о томе неке потврде даде. Од тога доба чињени су неки покушаји, да се до врхао ве снежне планине досне. Неки немачки барон Деген испео се једном на вис од 2400 метара, а други пут на 4200 метара. Ну тек Д-р Мајер, немац, доспео је месеца Јула 1887. године до на врх Килима'нџаро о чем сведочи и његово писмо прочитано у седници берлинског географског друштва:

„Доспео сам до истакнутог циља, доспео сам до највишег врха Кибо-Кратера. Одавде на још за 40—50 метара висине опазно сам пада мном глечерске степе, до којих нисам могао сам доспети, јер мој пратилац и тумач Мефури — црнац, иначе добар човек, беше због слабости 300 метара скоро изостао и легао. Да ли доиста глечер покрива само окрајке или сав унутрашњи кратер нисам могао сазнати, ну опак је ова партија од корисних последица. Од села Марегла у Мафунзи стигох првог дана до најниже границе прашуме. Другог дана прећох кишни појас прашуме па до на крај Џонстонова места. Трећег дана наступих на рудину, која је обрасла са нешто мало жутилице и вриска (erica), ну без дрвећа и доспех до првог снега. Четвртог дана прећох цео предео без вегетације али све сами изливи од лаве и пепела и доспех до правог Киба. Петог сам се дана испео до највишег кратеровог краја и повратио на подину кратера. Посматрање беше на 14°Ц. Шестог сам дана снимао највиши плато између Киба и Кимавензе с читавим низовима вулканских брежуљака. Пошто сам одавде разгледао кратер и накупио неколико геолошких примерака, вратим се опет до првог снега. Ту сам неколико дана прикупљао збирку па се онда вратим у село Марегло, где сам 15 дана снимао, цртао и прибирао. Исход овог путовања беше у сваком прегледу добар. Збирку носим са собом. Највиши врх Килима'нџаро износи 5692. метра."

2. Руска експедиција на Хабешу.

Године 1884. отправи Русија под старешинством *Аргјирова* око 40 козака у Хабеш (Абисинију). До пре годину дана (до 1886 год.) о тој се експедицији много што шта причало. Неки господин Магнус, који поменутој експедицији придан беше, држао је у седници етнолошког одсека царс. руског географског друштва предавање у ком беше саопштио неке важније податке о становништву Хабеша. О самим пак козацима напомиње г. Магнус како они себе сматрају да су прави руси ма да живе у малој Азији а на обалама Еуфрата између Ерзерума и Синопе и ма да немају никаквих непосредних поданичких обавеза према Русији опет се сматрају као слободни руски становници.

Ова малена чета имађаше најпре петнаест људи, ну овај број нарасте путем још за 25 људи. Они доплове у Одесу, па преко Александрије и Суједа прођу све инглеске и италијске царинарнице, издајући се за трговце, који путују у Индију. У јесен 1885. године доспеше они у Хабеш са великим товарима руског еспапа и оружја.

Хабешани су у опште прилично негостољубиви и саможиви нарочито наспрам јевропљана, ну само русе дечекују они с раширеним рукама.

У Исмару, престоници вицекраља Рас-Алула, беше експедиција доиста сјајно дочекана и она обасипаше поклонима вицекраља. Пошто козаци проведоше десет дана у Исмару продужише свој пут и дођоше Него Јовану,[1] који их врло срдачно и с великим почастима прими.

[1] Цар Абисиније.

Експедиција по том проведе осам месеци у Хабешу, и свуда имађаше слободан приступ, а становништво предусреташе козаке као своју браћу. Хабешани мрзе мусумане и са њима крваве ратове воде. Добро се чувају свега онога што из Европе долази и са неповерењем гледају на све туђинско. Отуда се даде и објаснити онај неуспех католичких, као и инглеских мисионара. Осим руса хабешани још једино симпатишу грцима, јер су од њих и веру примили. Друштвени и политички живот хабешана у свему је патријархалан. И ако се становништво дели на касте, опет се оно у животу тако јако не разликује. Благостање земље находи се на доста ниском ступњу. Становништво се поглавито бави сточарством, док је земљорадња врло неразвијена и несавршена. Трговина је незнатна, а трговачка роба јесте она која и највише пробе има, као: ликери, ракије, памучни производи, оружје и различите ствари од челика и стакла. Они ове ствари размењују за коже, дуван, восак, златан прах и т. д. Извори прихода састоје се поглавито од ратнога плена. Клима је пријатна, а народ се одликује чедношћу и простим начином живота, према чему су и потребе врло малене и незнатне, како нижих тако и виших друштвених редова (каста). Они махом живе под шаторима и неретко се виђа како и сам цар иде бос.

Народ је у вери глуп, па и свештенству оскудева готово свако и најобичније верско образовање. Хабешки свештеници и калуђери махом живе од свога ручног рада и ни од кога не траже потпоре и милостиње. На обичајима и потреби засновано право врло је елементарно. Тако на пример, лопова казне тиме, што му одсеку леву руку и десну ногу. Дуван је строго забрањен, а кад ухвате кога да пуши они му одсеку језик и избију зубе. Убилац се смрћу казни; а када би успео да у какав храм побегне и у звоно зазвони, био би сваке казне ослобођен.

* * *

Други један француски путник испитивалац дао је извештај француском алписком клубу о свом путовању у Хабеш и вели, како је 1885. године прешао ланац оних планина, које се простиру поред обала црвеног мора, и да се испео на вис Семену, који је 4600 стопа висок. Он је одавде посматрао целу околину и прегледао сву просторију између реке Такаце и језера Цане, које се находи на 1900 метара висине, а недалеко од Плавога Нила у ком кипћаше безброј обичне рибе, па речни — нилски — коњи, крокодили, и т. д. Беше испитао и проучио још једну нову планину, која се Рас—Дирнан зове, и која је 4631 метар висока.

З. Шведска Конго-експедиција.

Часопис „Mouvement géographique" јавља, да се барон Шверин већ налази на Конгу да изврши налог шведске владе. Пошто је походио Касају до Луеба и горњи ток реке Конга до Степлијева водопада, просмотрио је и испитао околину Леополдвиља и у котлини Нкисе учинио још два истина незнатна али и врло важна посматрања — написао је два писма поменутом часопису, једно из Леополдвиља од 30. октобра, а друго са доњег Конга на обали „Пренс—Будоан" 15. децембра 1886. године.

Из ових писама узећемо само оно што би за географску област научне вредности имало.

На југ од Степлијева Пула (Stanley-Pool) находи се област која се граничи Леополдвиљем и Кинхасом, коју до сада још нико испитивао није. Барон Шверин на челу

једног каравана од четрнаест црнаца којима се придружио и Леополдвиљски лекар Менсе, походио је и проучио ову околину. Јужну обалу Стенлијева Пула чине простране равнице окружене луком оних виса који додирују Стенлијев Пул само на његова оба краја, а код Леополдвиља и Кимпока. Највишу тачку овог планинског лука, која је за 30—40 километара од обале Пула удаљена, зову урођеници *Мангеле*. То је једна планинска маса са свим особитога облика, који примањује пажњу, и који према И. Ј. И затвара видик Леополдвиља.

Оно земљиште, које се према југу простире, врло је дивно, добро наводњено многим рекама и потоцима. На и према истоку протичу доста знатне реке, као што су: Нгела и Нцела. Ово је управо таласасто земљиште с благим повијарцима, а обрасло великим просторијама шумског дрвећа. Ово су прави Савани врло добро насељени. Г. Шверин је доиста и походио овде сва села, која се паходе у врло романтичном положају, и која су обрасла бодабом и палмом и сва беху необично насељена. Од ових села, која су у самој ствари и афричке вароши, најзнатнија су: Лемба, Кимбанго, Миконго, и т. д.

Ну врло занимљив и неочекиван део пута за испитиваље беше онај планински предео, јер путници пронађоше овде таку земљу, која са свога геолошкога састава врло занимљива беше, а са свога фантастичнога и романтичнога изгледа навођаше г. Шверина, те се о њој непојамно оваво изражаваше: „Овај ће предео без сумње некада у малом бити за Конго то, што је у великом Целовстонов парк за кршевите пределе, и доиста ће постати мета оних путника, који ради свог уживања траже романтичне и живописне покрајине."

Централно планинско узло приказује се у облику коњске потковице налик на пиринејски цирк, нема река, али је пун влаге. Подина и врх обрасли су густом шумом. Стране планина представљају апсолутно стрмените литице стврднутога песка, сјајне белоће, налик на „Доверов-клиф" на француској обали Пула. На овом делу планине, што је окренут равници, формација је тако чудновата да урођеницима удева страхопоштоваље. Ни једном приликом не усуђише се урођеници да приступе овим литицама у уверењу, да на њима станују зли духови, јер је код њих у највећем јеку фетиштво развијено. Ни једне стазе нема која би овамо водила и ни један се урођеник не усуђује да овамо прати путника испитиваоца или да му ствари понесе. И г. Шверин или лекар Менсе опазише на више места поред величанствене прашуме још и шиљкасте и ваљкасте стене, као да их је човечија рука израдила, које се својом сјајношћу и белоћом живо распознају у тамном зеленилу шумскога дрвећа. Нарочито опазише један голем монолит ваљкастог облика који је скоро 12 мет. висок и који многобожачким урођеницима за њихову веру служи. Овај би се монолит могао упоредити с деблом каквог огромног ишљебљеног стуба или са старинским друјидским каменьем, које се по гдегде у северној Јевропи находи.

Г. Шверин и лекар Менсе наумише сада да се испењу на вис Мангеде, који је уједно и највиши вис ових планинских висова. Тај је вис обрастао шумом и у исти мах показује и читаве редове белих од понора 30—40 стопа високих литица. Овоме се вису може приступити само с јужне стране једним узаним гребеном. Пењање на овај вис врло тешко беше, и путници морадоше секирама крчити себи путању кроз густу ситногорицу.

Чим се попеше, одмах са Анероидбарометром констатоваше висину Мангеле, па су нашли, да вис над равницом износи

300 метара, а над морском површином 600 метара.

За тим је експедиција у овој околини провела два дана, па се онда повратила у Леополдвиљ.

Излет је трајао свега шест дана.

* * *

Најважнија притоница, коју Конго с леве стране прима онде где су брзаци, јесте *Нкиси*. Ова река утиче близу села Нцела, а на 50 километара од Леополдвиља. Ову је реку пронашао поручник Хакасон, агенат у слободној држави Конго. Њега је г. Шверин пратио на овоме путу као изасланик од стране шведске научне експедиције. Путници су се кренули из Леополдвиља 1. новембра 1885. године, пошто су претходно спремили караван за Нцело и тада тек отпочеше проучавати реку, коју до сада још нико испитао није. Од ушћа па све обалом ове реке путоваху они за 90 километара, докле ова река још приличну масу воде имађаше. Главни правац ове реке јесте југо-запад (по компасу). Горњи ток, који још ни до данас није испитан, изгледа, као да иде у правцу са С. З. на Ј. И.

У општем се мислило, као да ова притоница не може бити пловна, на чак ни на своме доњем току, где она око села Гонгола има широке водопаде. На овоме делу свога тока она се прелива преко тераса, које упоред са Конгом иду. Још се више тако што може опазити и у горњем току, који недогледним равницама тече, а ове опет равнице ограничене су на видику терасама земаља Јака и Замба. Изглед овога дела земљишта са свим је другчији од онога, које нам приказује оближња стеновита зона. Преко тога земљишта поглед се шири на равне, шумовите, плодне и насељене земље. Свуда се опажају безбројне палме, дивно зелено жбуње, горостасна шума и велика насељеност са непрекидним низовима добро утврђених села, као што су: Килемфи, Нионго, Колондо, Банса-Ленги, Бембе, Кимпанда итд. Најзнатније средиште ове земље јесте *Моала*, где је стовариште слонове кости, чиме ово место знатну трговину води са урођеничким старешином Пула, и са Сан Салвадором. Поред тога Моала се находи још и на великом караванско-историјском друму, који обе ове тачке везује.

(Наставиће се)

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК 398-ми

8. Децембра 1888. г. у Београду.

Били су: *председник* **Ст. Марковић**; *редовни чланови*: **Јов. Ђорђевић, Сима Лозанић, Др. Н. Ј. Петровић, Љуб. Ковачевић, Ж. Поповић, Др. Љ. Недић**; *заређени чланови*: **Михаило Михаиловић, Др. В Бакић, Ђ. Станојевић, Момчило Иванић, Стеван Предић, Миливој Симић и Коста Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник 397-ог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 8. ов. м. ПБр. 14010. којим се спроводи Савету молба г. Вл. Карића, који моли да се што пре реши питање о његовом делу „Србија" које је упућено на оцену Главном Просветном Савету.

Пошто је један референат поднео реферат о овоме делу, а другоме је писано, да поднесе реферат или да одговори ако не може оцењивати дело, па никаквог одговора нема, то је савет са 8 противу пет гласова одлучио:

да се умоли и г. Сава Антоновић, професор I београд. гимназије, да ово дело прегледа и Савету реферише.

III.

Прочитан је реферат г. Љубомира Јовановића, професора београдске реалке о књизи „Историја Срба за IV разред осн. школе“ од г. Милана С. Убавкића, учитеља.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

20 Марта ове год. саопштено ми је, да сам са г. Николом Поповићем одређен да оценим „Историју Срба за IV разред основ. школе у Краљевини Србији (према програму од 1884 год.) парадно Милан С. Убавкић“. Поверено ми дело прегледао сам пажљиво, и пре но што пређем на излагање свог мишљења, нека ми се допусти неколико речи.

Све моје напомене и суд о овоме делу тичу се његове садржине. Напомене о том, колико дело одговара програму, о стилу, распореду и сразмерности материјала морао сам изостављати са свим, пошто би овај реферат сувише нарастао. Надам се, да ће г. Никола Поповић у неколико с те стране прегледати дело. Ја ћу само поменути, да би дело много пре напело двадесет штампаних табака него десет, колико је највише било прописано стечајем. Осим тога су неке партије, за које и писац вели да их је додао преко програма, могле слободно изостати, јер ни по нуноћи ни по тачности немају места у књизи. У осталом преглед формалне стране може изостати увек, кад се докаже, да је садржина таква, да је не би могао спасти ма како леп и углађен облик.

Прегледавши дело, уверио сам се, да писац нема ни знања ни довољно присебности и научничке савесности потребне при писању. Ове је недостатке истина тешко одвојити један од другог, јер много што шта, што се на први поглед чини незнање, доцније се покаже, да је самовољно извртање, а тако и обрнуто. Како овде није реч о писцу колико о делу, поређаћу подједнако све нетачности, па одакле год истицале. Ја овде нисам ни из близа исцрпао све погрешке у делу. У почетку сам био марљивији у бележењу, али кад сам видео, да је врло тешко побележити све грешке, записивао сам само што ми се чинило значајније. Исто сам тако у почетку мислио, да своје тврђење о свакој погрешци поткрепим доказима из извора и признатих писаца, али сам у брзо увидео, да су погрешке најобичније врсте, за то сам из поштовања према савету оставио на страну свако доказивање. Да би пак савет имао према малом слику целог дела, одабрао сам један одељак и подвргао га тачном прегледу, те ћу о њему и говорити на првом месту (под I). То је део о деспоту Стевану Лазаревићу. Од овог одељка има може бити и бољих, али има их и несразмерно горих. Тако би било цело значајно време од смрти Душанове до владе деспота Стефана. Тешко је веровати, како се онако може писати историја у наше дане. У овом свом реферату нисам из тог одељка навео ни једног недостатка, јер би требало исправљати све без разлике; а надам се, да ће савет веровати мојим речима, пошто види, како су израђени делови, који су свакако бољи од тога. Овај сам одељак (о времену Стевана Лазаревића) нарочито с тога изабрао, што је мало које друго време у нашој историји тако јасно разрађено, као што је ово, захваљујући радовима Љубе Ковачевића, Ст. Новаковића, Ил. Руварца и Ч. Мијатовића. — Остале сам напомене распоредио под II и III; у једној су гомилици поменуте по неке ситнчеве погрешке из географије и етнографије, а у последњој оне, које се тичу самих историских догађаја.

I.

Да пређем на одељак „Царица Милица и Стефан Високи Краљ и Деспот (1389—1427 г.)“ Прва реч, којом се почиње овај натпис а с њим и цео одељак, није тачна. Милица није никад била нити се називала, сама ни од других, „царицом“ до увек краљицом и ништа више. Ова се реч „царица“ даље у тексту редовно понавља. Цео одељак обухвата три и по стране (са 16 и 17 табаку), а ево му најглавнијих погрешака.

О Вуку Бранковићу, каже писац, да је хтео да после Лазара постане српски владалац, али народ није хтео „издајника“ (стр. 1 таб. 17). Историји су познате расире Вукове са Лазаревим синовима и његове претензије над

целом српском земљом, али да је то питање долазило народу на решавање, за то историја не зна, те ни томе није народ ни могао одбити Вука „издајника". Писац ће у осталом тешко моћи доказати, да је онда Вук у опште сматран косовским издајником. Даље писац каже, да је Бајазит по тужби Стевановој затворио Вука и отровао га 1398 год., па да је „Тада Стефан заузео већи део Вукових земаља". Ово треба исправити у толико, у колико је Стеван много пре смрти Вукове, чим је овај био затворен, ударио био на његове земље и заузео их.

Догађаји после ангорске битке (1402) до смрти султана Мусе (1413) изложени су без икакве везе и реда, а међу тим веома погрешно. — Битка Стеванова на Косову 1402 с Ђурђем Бранковићем и његовим савезницима Турцима овако је испричана: „Стеван предусретне Турке (које је водио Ђурађ) на Косову и страшно их потуче (1402)". На Косову су управ биле две а не једна битка 21 Новембра 1402 г. На Грачаници је био с малим делом војске Стеван, а против њега Османлије, који су помагали Бранковиће, а на Трнополу с већом војском Стеванов брат Вук против Ђурђа Бранковића. У боју је доиста Стеван победио Турке, али је Вукову већу војску потукао Ђурађ. Ђурђева је победа била тако пресудна, да су се Стеван и Вук морали повући пред њим у Ново Брдо. Као што се види, ово се прилично разликује од оног, што писац каже. За тим писац вели, да су се те исте године измирили сестрићи и ујаци;[1] међу тим од мира није било ништа за читаву десетину година. Борба се на против и даље продужи, а као једна од првих последица било је Стевановно измирење са угарским краљем Жигмундом (1403) чијом је помоћу Стеван повратио што му је брат Вук на Косову изгубио. Осим помоћи, коју је Стеван добио против Бранковића, расправио је многе спорове са Угарском, који су се протезали још од пре боја косовскога (1389). Тако је поред осталога добио и Београд (1405). У свом пријатељству са Угарском није се Стеван на том уставио, већ је по свој прилици помогао у Босни 1408 г. О овоме писац ништа не говори, већ само помиње, да је Стеван због Турака а не због Бранковића склопио савез с Угрима.[2] Како су томе била противна властела и брат му Вук, то је овај побегао Турцима 1409 год., што и писац помиње. Тек после овога говори писац о добитку Београда под годином 1409, па је и то поменуо са другим догађајима. Као што је познато, Стеван је 1410 г. поново помагао Угрима у Босни, те 1411 г. добио од Жигмунда Сребрницу с облашћу. Али писац каже, „да те исте године, кад је брату Вуку уступио половину државе, Стеван, заједно са Мађарима, удари на Босанце". Дакле није просто помагао Угрима него је ратовао као самосталан савезник, и то не 1410 него 1409 год.! Писац даље наставља: „Тада Стеван заузме Сребрницу и целу сребрничку област. За ову помоћ Мађарски краљ уступи Стевану град Београд". (стр. 2. таб. 17.). Већ смо видели да се погрешне помиње овде Београд, а око осталих речи писчевих забавићу се опширније с тога, што је писац у својим напоменама референтима пред делом казао, да се у овом питању не слаже с писцем програма те да се држао већине историка, пишући онако како смо видели.[3] Како је ово једини случај да се писац у свом делу позива на кога (ма и овако неодређено), дужан сам му мало објашњења. Није ми позната та историчарска већина, уз коју писац пристаје, али ћу му поменути, да се по споменицима дубровачког архива, још у пролеће 1411. год налазила у Сребрници угарска посада (Jiprečak Handelsstrass. 39.) а за тим ћу исписати два места из споменика онога времена. 28. Августа 1415 писали су Дубровчани Жигмунду: „Властела су босанска држала велики збор и одлучила отети Сребрницу, коју је ваша светлост дала пређасном деспоту рашком"; а 9. Новембра 1417. упућивали су своје посланике код самог деспота, како ће му говорити, да је „наш господар, пресветли цар римски, који

[1] „После овога Стеван се помири са својим сестрићима Ђурђем и Лазарем. Три године после овога умре и царица Милица (11. Новембра 1405)" (стр. 2. таб. 17.).

[2] „Стеван се побоји, да Турци опет не ударе на Србију, па настане да сагради савез са Мађарским краљем противу Турака" (стр. 2. т. 17.).

[3] „Код Стевана Високог у програму стоји да је добио Сребрницу и Београд на „пешкиш" од Мађарског Краља (мишљење Ч. Мијатовића). По мишљењу већине историка, које и сам усвајам, Стеван је ратовао противу Босанаца и ратом, као савезник Жигмундов добио Сребрницу".

вам је дао у ваше руке трг сребрнички и т. д.“ (Јиречек, 39) После овога ваљда није потреба других доказа ни писцу.

Односи с Турцима испричани су исто тако. Како је Бајазит био заробљен у ангорској бици 1402 наследи га у европским земљама син Сулејман, на кога устане млађи брат Муса 1410 год. То је писац овако исказао: „У Турској умре султан и његови синови позавађају се, ко ће да наследи оца“ (стр. 2 т. 17). У борби између два брата учествовали су Лазаревићи и Бранковићи, те једном приликом Муса погуби Вука Лазаревића и Лазара Бранковића (1410 год.). Тек доцније Муса савлада Сулејмана и завлада царством (1411 год.). Поставши царем удари на Стевanову земљу (у почетку 1412 г. на крајем исте и у почетку 1413 год.), док га на послетку не потукоше на Искру (1413 год.). Ове је догађаје писац испретурао, као да је Муса пре постао султан и ударао на Стевана, па тек „после тога нареди да се погуби и Вук брат Стеванов и Лазар брат Ђурђа Бранковића (1410 год.).“ Дакле је по писцу 1410 Муса постао царем и пре те године нападао на Стевана, а то није ни једно ни друго.

На реду је одељак „Борба са Млечићима око Зете“, који се почиње овако: „Кад је умро Душан. Зета постане за себе државица.“ Ово није истина, јер је то било тек крајем 1366 год., дакле 11 година после Душанове смрти. Даље писац вели: „Последњи Балшић звао се Ђурђе.“ Ни ово није. Последњи је Балшић био Балша III, син Ђурђа II Страшимировића, као што залуду сам писац каже на другом месту, где засебно говори о Зети.

Ово су главније опаске на део, који у писца заузима само три и по рукописне стране. Мислим, да је довољно о њима речено.

II.

Сад да разгледамо пишчево знање из географије и етнографије:

а) Ту је без сумње понајглавније, како су обележени положај и границе српских архонтија жупанијског времена. Речи пишчеве исписујем под текстом,[1] а сад да разложим у њима значајније погрешке:

аа) Писац каже, да је заједничка граница Хуму и Србији ишла од извора Уне на југозапад ка Пиви и Тари. Уз то сам вели на другом месту, да је западно од Уне била Хрватска, међу тим вели, да је и Неретва граничила са Србијом. Ово последње не може остати, јер је према горњем Србију и Неретву делила Хумска земља, почињући од извора Уне. Према томе Неретва се са Србијом није имала где граничити. Једно или друго пишчево тврђење треба природно да отпадне.

бб) Видели смо, да писац говори да је колико Хуму толико и Србији граница на изворима Пиве и Таре, то исто каже даље и за Дукљу. На изворима дакле Пиве и Таре била би тромеђа Дукље, Хуму и Србији; али пошто писац вели да се и Травунија граничила са Србијом, а то је једино могло бити према истоку, то је следствено и травунска граница падала на извор река Пиве и Таре. Тако бисмо ту имали стицај четири архонтиске границе. То би на послетку и могло бити, кад би извори Пиве и Таре били у једној тачки; али растојање од извора једне реке до извора друге реке износи по аустријској ћенералштабној карти у ваздушној линији до близу 30 км. Дакле би се према пишчевим речима земљишта ове четири архонтије морала поклапати на да им се додирну границе. Ја сам у овој и горњој опаски показао географску немогућност пишчевих речи, граница је међу тим са свим друкче ишла.

вв) Ни јужна граница није право казана, кад се вели да је Дукљанска ишла до Дрима. Сам св. Сава каже за Немању, да је освојио од Арбанаске оба Пилота, а то су од прилике садашња брда (Малесија) на десној обали Дрима.

гг) Сад да видимо колико је тачно одређена источна граница Србији на Искру. Из причања француских и грчких летописаца (сакупљених у Рачкога Documenta hist. croat.).

[1] „Србија је заузимала земљу од Уне до извора Пиве и Таре, до Шар-планине, до Искра, до Дунава и Саве. Хум, од извора Уне до извора Пиве и Таре, до Неретве и до Мора. Неретва од реке Неретве до реке Цетине, до Јадранског мора, и на северу до Србије. Дукља, до Јадранског мора, од Бара до Котора, на север до извора Пиве и Таре, на Исток до реке Лима, где се састајала са Србијом, на југ до Дрина, а на западу до Травуније. Травунија на југо-запад до Јадранског мора, од Котора до Дубровника; са осталих страна граничи се Хумом, Дукљом и Србијом“ (стр. 1 таб. 2.).

познато је да, су на земљишту међу архонтијом Србијом и међу Бугарском биле осим осталих и племенске државице Срба Бранчевића и Тимочана, да су ти Срби у брзо осетили навалу бугарску; да су доцније отпали од Бугарске Франачкој; да је после разних метежа то, и још што шта, послужило као повод сукобу франачком с Бугарима; да су у тим борбама Бугари отели Срем и да је после свега тога Пресијам ударио на архонтију Србију за владе Властимирове, и да је то уједно био први сукоб између српских великих жупана и бугарских владалаца. Ови факти очевидно одмичу границу велико-жупанијску приличо од Искра. Да видимо како то писац прича. Он све своди на ово: „На исток од Србије, преко реке Искра, живели су Бугари. У то време у Бугарској је владао кнез Пресјам, он је хтео да направи велику Бугарску државу, па за то удари на Србе и заузме Срем. Из Срема отпочне да упада и у Србију (стр. 2 таб. 2).“ Куда су Бугари стигли у Срем, ако је српска граница била на Искру, и што да они нападају Србију чак из Срема, а да не ударе одмах преко Искра, то писац не објашњава, а тешко ће и објаснити. Да не би сам себе побијао, писац и даље навија и пречућује догађаје, тако, на истој страни прича рат Борисов с Властимировићима, који су му заробили сина и по миру га испратили до границе. Писац сад не помиње где је та граница, али је без сумње знао да се у сваком опширнијем историском делу наводе речи Константина Порфирођенита, да је та граница била код Раса, близу садашњег Новог Назара. Какви су разлози навели писца да овако очито бежи од историске истине? Писац ће у осталом с овим и даље кубурити. Тако и доцније протеже рашку границу до Искра на после неколико реда имамо од једаред између Мораве и Искра Бранчево и видиноку област, као да је писац заборавио,[1] што је мало пре казао, осим ако је имао на уму како објашњење, које је нама остало непознато.

б). За Војку стару српску постојбину каже, да је била у поречју „Горње Висле и горњег Дњестра, а то је у данашњој Русији“ (стр. 1 таб. 1). Ово је последње погрешно, јер стара Војка, део данашње Галиције, није у Русији већ у цислитавској половини Аустро-Угарске монархије. — Тако исто погрешно писац каже да је Панонија „равница око Тисе и Дунава“ (стр. 3 т I) а тако исто погрешно мисли да се балканско полуострво већ у VI веку звало „Илирско-Трачким“ (на истом месту).

в). За Солунску област каже, да је „доцније названа Доња Србија.“ Ако је писац овде мислио на неке наше данашње писце и друге не много старије, онда је у праву; само то спада у историју погрешног мишљења у науци а не у уџбеник српске историје.

г). Пре сам поменуо један пример географске немогућности при причању војних операција. Да видимо још један. Говори се како за владе Чеславове Мађари „варварски народ“ „упадну у Срем и опљачкају га. Из Срема упадну у Србију и то у Босну и допру до реке Дрине“ (страна 2. табак 3). Где је Срем а где је ондашња Босна, која није допирала до Дрине, па да се најпре удари на Босну па тек после на Дрину. То исто писац понавља мало даље кад вели да је Чеслав, пошто је ту на Дрини потукао Мађаре, прошао кроз Босну, па за тим прешао у Срем. У опште писца изда географско знање чим почне описивати како ратовање. Уз то дође и неразумевање писаца, који су о томе писали, и самовољно намештање појединости. Тако је ратовање Стевана Војислава с Грцима и његова славна победа код Бара описана тако неверно, да се једва може познати, и ако је писац утрошио целу страну и по свога рукописа, па шта више и по лепоти веома заостаје за причањима писаца, који су нам о њој сачували спомен.

д). Граница Босне према Рашкој одмах после смрти Чеславове погрешно је означена на Дрини (стр. 2 таб. 3) пошто није допирала до те реке.

е). На другој страни IV табака греши писац кад мисли, да је арбанаски Елбасан икад био у дукљанској граници.

ж). У осталом то мени није ни пошто чудно, кад писац помиње чак некакав „данашњи лесковачки округ“ (стр. 3 таб. VI).

з). Пишчево географско знање показује и то, што помиње некакву „Ерцеговину“ за

[1] „Рашка (се пружала) од Дрине до Искра и т. д. Преко Мораве било је Бранчево па даље Видинска област до реке Искра“ (стр. 2 таб. 3).

Николе Алтомановића (стр. 1., таб. 14). 77 година пре но што је постала.

и). На ово покланање архонтиских граница веома личи и ово што писац каже, да су владали „од Шар-Планине до Пришшине Вук Бранковић, ... око Призрена Царица Јелена“ (стр. 1. таб. 14). Да је писац само погледао на карту, видео би да ово обоје не може овако остати.

ј). На стр. 2. таб. 19. мисли писац да је Црна Гора прозвана тек од времена владе Црнојевића. — Ово су примери који показују како писац стоји са географијом, а сад ћу наводити неке, из којих ће се видети његово познавање етнографских односа на балканском полуострву.

к). Кад ређа словенске народе, који су око Срба живели иза Карпата, помиње као засебне народе Моравце и Словаке а нема ни Полабљана ни Словенаца. Последње је у осталом, кад се говори о Словенима у старој постојбини, најбоље и не поменути али тако исто треба изоставити и Бугаре на место обојих казати „Слонћане“, од којих су доцније постала оба ова народа. Писац у осталом тешко да је на чисто са осталим појмовима етнографским, кад вели да су „Срби део (грана) великог *Словенског народа*,“ а сам мало после говори о разним словенским народима.

л). Може бити да је још значајније што писац не зна тачне српске етнографске границе: које су српске земље, докле захватају, како ли је то некада било. У самом почетку набраја Србство по областима почињући с Истром па до Искра и од Баје до Солуна.[1]) Сад да видимо колико је остао доследан. Врло мало после тога каже да су Срби доселивши се „заузели сву земљу од реке Уне до реке Искра, од Саве и Дунава до Јадранског мора и Шар-Планине. Преко реке Уне на запад населили су се Хрвати.“ (стр. 4 таб. I.) Ово је очито мало друкче од горњег. У осталом за земљу на југу Шаре, могао би се писац одбранити, да је ово сад побројао само оне земље, које су Срби заузели по договору с Ираклијем, јер је одиста раније поменуо насељење солунске области. Али шта ћемо са Хрватима? Писац их овде одваја од Срба а они насељавају велики део троједне Краљевине и Истре. Да видимо шта о њима каже на другом месту. Говор је о верским односима у Босни за време њеног средњевековног живота, те како је „неки део Босанаца прешао у католичку веру. Како су и Хрвати католичке вере, они сад те Србе што су се покатоличили називу да су *Хрвати*. Тако их и данас зову и ако у Босни нема Хрвата. А и они Хрвати нису ништа друго него Срби који верују католичку хришћанску веру и пишу латиницом место ћирилицом (majka = мајка, did = дед)“ — Писац дакле одриче самосталним народни живот Хрватима, зашто је дакле повукао српску границу по досељењу на Уни, зашто није на Раши у Истри или и даље? У осталом исписане речи о Хрватима показују, шта сматра писац као особине тих садашњих српских одметника Хрвата: — латиница и икавски говор! У тим је речима у осталом занимљиво што писац мисли, да су баш Хрвати католичили Бошњаке и тада им натурали своје „криво“ име. Види се да за суштине далеко време приписује Хрватима тежње, које су се у неких од њих зачеле тек од неколико десетина година.

љ). Како писац није сам са собом на чисто са етнографским односима у Маћедонији, његовој „доњој Србији“, види се из излагања рада цара Самуила. За њега вели да је владао „у Блгарској“ с престоницом у Преспи, а што Преспа није у Бугарској већ у Маћедонији то га се не тиче. Том приликом за Маћедонце има овај израз „Сва она словенска племена по Македонији,“ те их одваја и од Срба и од Бугара. У опште Самуила меће на једну страну а Србе на другу. Тако прича и пропаст Самуилове државе овим речима: „Византиски цар Василије одмах затим упадне с војском у Блгарску (а то је у Маћедонију) и освоји је (1018 год.). Из Блгарске упадне у српске земље и примора српске жупане и т. д.“ (стр. 1 т. 4). На то се свршила некадашња пишчева „доња Србија“. — Овде да напоменем, да цара Василија зове мало пре тога „Василијем Македонцем“ коме су, као што је познато, до Самуилова времена давно биле кости иструнуле.

[1]) „Срби данас живе у Краљевини Србији, у Црној Гори у Босни и Ерцеговини, Далмацији, Старој Србији, Македонији, у Блгарској до реке Искра, у Срему, Бачкој, Банату, Истрији и Хрватској“ (стр. 1. таб. I.)

м). Са српском источном етнографском границом није мања кубура. Пошто је због ње мислио да мора понављати толико историских факата, опет не може увек остати доследан већ се понекад заборави. Тако о походу угарскога и пољскога краља Владислава и деспота Ђурђа на Балкан вели „затим заузму Пирот и продру чак до планине Балкана (у Бугарској)“ (стр. 3. таб. 18), и ако је непрестано то називао српским крајевима. Тако је и ово доцније: „Кад су Јаничари истерани из Србије, они оду у Бугарску тамо је био јаничарски старешина Назван-Оглу или Названција који је седео у Видину. Ови Јаничари из Србије пристану уз Названцију. Он попали и поробн Бугарску па онда удари и на Србију“ (стр. 3 таб. 21). Писцу ништа не смета да му Видин буде бугарски и ако му је српско све до Искра, и ако је неколико листа пре тога овако писао у животу краља Милутина: „У то време у видинско-српској области владао је видински кнез Шишман“ (стр. 3 т. 10).

Шта би после свега овога остало деци да мисле и о књизи и о школи која их учи овако јасно доследно!

III.

Сад да видимо како писац прича догађаје историске, па ћемо се по где где осврнути и на хронологију.

а) Да почнемо са српским досељењем. Као што је познато, о начину и времену српског досељења има у науци разних мишљења, која се у многоме међусобно не слажу. Писцу је уџбеника остајало да изабере оно, које му се чини најоснованије; али он је урадио друкчије. *По њему* су се једнном Срби доселили у садашње земље у три пута. Први пут „заједно с осталим Словенима и Срби су из Панонније упадали у Илирско-Трачко полуострво и допрли у Македонију до Солуна. Неки су тамо остали и настанили се у Солунској области“ (стр. 4. т. 1). Друга је особа била „кад их је римски цар Ираклије позвао у помоћ против Авара. Срби се крену и преко Карпата дођу у Панонију. Из Панонније неки део Срба упадне у Далмацију и населе се у Дубровнику, Котору, Задру и другим приморским градовима“ (на истом месту) — На последку трећим махом по договору с Ираклијем из Панонније „стану прелазити на Илирско-Трачко полуострво и туђи се с Аварима и другим варварским народима који су тамо били.“ (на ист. м.). Морам признати, да је ово доиста ново, особито српска особа у приморске градове, само нејнамо шта је било са онамошњим Латинима. Вредно би било и то знати одакле писац зна, да су се неки Срби, кренувши из Бојке на позив Ираклијев, уставили у Панонији па се одатле с њим договарали и тек после погодбе прешли Дунав. Садашњој науци није о томе ништа познато.

б) Покрштење је српско са свим наопако испричано, најпре вели „за времена Властимирова Срби су отпочели примати хришћанску веру од грчких свештеника“. Ово није тачно, пошто је покрштење појединаца почело од самог досељења, али знатнијег дела у том погледу немамо пре владе Мутимирове. — Рад солунске браће престављен је да не може горе бити. Ја ћу поменути најзначајније. Тако се вели: „Кирило прво сачини словенску азбуку. Словени дотле нису имали уређене азбуке него само неколико слова *(глаголицу)*.“ Писац би требало да наће где год глаголицу, те би видео, да то нису само неколико слова. Тако исто без основа је речено да су Кирило и Методије *писали* „књиге о Исусу Христу, и шта је он учио људе.“ Овоме је слично и што писац каже, како су они покрштеним Словенима „давали књиге, у којима је наука Христова била написана на словенском језику.“ Кад би ово било истинито, морали бисмо неома жалити што не знамо, којим је начином тако брзо раширена писменост међу Словенима, особито кад погледамо како су у *у нас слаби ресултати у том погледу*. Из овога се види с колико је знања израђен овај одељак, у коме се и иначе протежу разне застареле, из науке одбачене, приче, као да је Методије покрстио Бориса итд.

в) Као што је познато, ударила је крајем 924 год. на великог жупана Захарију војска бугарскога цара Симеуна, водећи за собом српског претендента Чеслава Клонимировића. Тада Срби напусте Захарију и пређу к Бугарима и Чеславу; али Бугари не поставе за жупана Чеслава, већ покоре Србију а њега задрже и одведу са собом у Бугарску. После седам година утече Чеслав на рођства, дође

у завичај, дигне буну и ослободи земљу од Бугара. Писац је исправно ово овако, да „су Бугари једном упали у Србију, заробили Чеслава и држали га у тамници 7 година.“ Важније је од тога, што писац не вели, да су Бугари били Србију покорили, већ овако наставља: „Једаред Чеслав улучи згодну прилику те побегне из тамнице и дође у Србију. Одмах скупи чету војника и почне ратовати противу тадашњег српског владаоца (Захарије), који се држао Бугара.“ Дакле је Србија била слободна, само је Захарија водио бугарофилску политику! Је ли све ово овако извртно из незнања или из неког патриотизма, не бих умео казати.

г) Говорећи о св. Сави и за тим о Стевану Првовенчаном, на два места помиње Стеваново крунисање, па са свим самовољно поред свих савремених сведочаба каже, да је краљевство проглашено пријатељством грчкога цара, а о папи нигде ни помена (стр. 3 таб. 7. и стр. 3, таб. 8).

д) Тако је ваљада исто из нишчеве главе, што говори да је Владислав, са својим смутњама из Дубровника против Уроша, био повод Урошеву рату с Дубровником 1524 год. (стр. 2 и 9), јер то иначе није познато.

е) Бранчевски кнезови Дрман и Куделин били су по нишчеву говору зависни од Драгутина, те је њихов рат с њим и с Милутином био проста побуна и ништа више (таб. 10). И то је једна новина у науци.

ж) „Са Велблужда Стеван уђе с војском у Бугарску, у којој је био велики неред. Бугарски великаши су мислили, да ће их краљ Стеван побити (одакле ли је ово писац дознао?), а кад је дошао у Трново“ итд. (стр. 2 и 3 таб. 11). Стеван није стигао до Трнова, већ се с пута вратио а само је послао нешто војске. Овде да напоменем да писац нигде не каже бугарски цар, већ краљ а негде и кнез.

з) Не знам зашто али писац наводи потписе неколико знатнијих владара (неке чак и старим језиком). Разуме се да ни ту не може бити тачности. Тако у једном Душанову стоји поред осталога „краљ Србије“ (стр. 3, таб. 12). За ово не може бити ни једне потврде, као што у опште нема српске речи „Србија“ у целој нашој старини.

и) „Ђурђе остави (онеснуто) Смедерево под заповедништвом својих синова и оде у Мађарску да тражи помоћи“ (стр. 1 таб. 18). Ово ће бити тачно, ако се место речи „својих синова“ ставе речи „свога сина Гргура.“

ј) „Мађарска војска (под краљем Владиславом и Јованом Хуњадским) пређе у Србију. Тада и Ђурђе скупи у Србији велику војску и крене се заједно са мађарском војском. Они прво заузму Смедерево, па Голубац, па Крушевац, па и Ниш.“ Ништа друго нећу овде замерити, али само да је писац казао, у којој је то Србији скупљао Ђурађ војску кад су у турским рукама били ти градови, које је он заједно са Мађарима отимао! До сад се увек знало, а тако је и писац мало пред овим написао, да је Србија била покорена а да је Ђурђе у Угарској скупљао војску (стр. 2 таб. 17).

к) Говор о Ђурђу Страшимировићу Баошићу показује цело нишчево незнање зетске историје. Да га разгледам: „После Страшимира постао је зетски владалац његов син Ђурђе II.“ Међу тим су по смрти Страшимировој његова браћа Ђурађ I и Баоша II наставила владати, као што су и дотле с њим док је био жив, а син му је Ђурађ тада био још млад и нејак. Писац наставља: „Од Ђурђа II отме престо Балша II, син Балше I. После њега опет је завладао Ђурђе II.“ (стр. 1 таб. 19). У ствари је било да је по смрти другога брата Ђурђа I завладао сам Балша II, коме није требало отимати престо синовцу Ђурђу II, јер га овај није ни имао.

л) О капетану Кочи Петровићу који је у крајини, која се по њему прозвала, дигао народ на оружје, кад је Аустрија заратила с Турском, и за тим, пошто се аустриска војска повукла на леву обалу дунавску, био ухваћен и с дружином на коље набијен, овако писац говори: „Аустриски цар, који је истерао Турке из своје царевине, позове у помоћ Србе из Србије да ударе на Турке. Коча Петровић.... дигне устанак у своме крају, а уза њ пристану многи Срби. Он са својом дружином нападне на Турке. Аустријски цар не удари с војском одмах, као што је био казао, а Турци с великом војском опколе Кочу и његове другове у Поречу.“ Сад опише смрт Кочину, па наставља: „Пошто је Коча са својим другозима погинуо, аустријски цар зарати

с Турцима. У томе рату аустријска војска победи Турке и заузме целу Србију За тим се у Свиштову направи мир итд.“ Колико је овде испретурана хронологија, види се без мога даљег објашњавања.

љ) Тешко је веровати, али је (стр 2 таб. 23) написао писац, да је Хајдук Вељко с Русима освојио осим Неготина и Кладова још и Белу Паланку.

м) О првом рату с Турском, писац каже да је овако завршен: „Турска војска поврати се из Србије, а са Србима начини Примирје. Срби су за то време опет се спремали за рат.... Чим су Руси прешли Дунаво, Кнез Милан по други пут огласи рат Турцима.“ (стр. 2 таб. 29). Кад писац не зна ни то, да је после првог рата учињен мир у Цариграду и да се с другим ратом није тако много журило, онда доиста није чудо, што није знао ополико других ствари у старијој историји.

н) Партија која описује време од 1817 год. до данас, поред недостатака заједничких јој са осталим делом, показује још и то, да се писац није ни пошто умео уздићи на висину, која се тражи од трезног и озбиљног историчара. То се види и по стилу и по суђењу о догађајима и личностима и по избору онога што ће се поменути, што ли оставити непоменуто, а да и не говорим о верности и тачности излагања. За писца је карактерно што он има неки свој идеал владалачки, с којим се слабо може слагати одлучна и снална природа кнеза Милоша и кнеза Михаила, те би још по најприроднije било, да је писац према томе и оценио рад ова два владаоца Писац то није урадио, већ је изложио њихов рад не онако какав је био, већ како је по нишчевом мишљењу требало да буде. Ево како описује познату борбу кнеза Михаила с Вучићем: „Најпосле Вучић усне те дигне буну у срезу гружанском. Кнез Михаило пошље нешто војске без топова да умири побуњенике. На Метину Брду више Крагујевца буде бој између војске и побуњеника, и војска буде разбијена. Да се не би више проливала братска крв, кнез Михаило не хте више кретати војске, већ остави престо и са својим стричевима Јованом и Јеврем ом и са својом мајком Љубицом пређе у Земун“ (стр 2 т. 26). Колико нетачности и погрешака у ово мало речи. Ово више личи на бежање кнеза Александра Карађорђевића 1858 год. него на борбу кнеза Михаила 1842 год. Свесна је историја оценила напоре кнеза Михаила за прве његове владе много боље и праведније од нашега писца. Велике слике кнеза Милоша и кнеза Михаила нашле су испод нишчева пера ситне и незнатне. Њихови противници имају може бити прилика само у рђавим историским романима. Да наведем како описује Вучића у катанској буни: „У том дође и Вучић с војском на стане убијати и вешати све оне људе, који су били пристали уз катане. Он нареди, да се Гавра Бошњаковић, који је у бој погинуо, ископа из земље и његово мртво тело метне на точак, да га вране и гаврани кљују ... Многе је затварао у обор, као стоку, везивао их, шибао, батинао, трпао у тамнице, а највише их слао у гургусовачку кулу. Ето тако је грозни Вучић гушио ову „катанску буну“, која је хтела да поврати Обреновића.“ (стр. 1 таб. 27). Међу тим суштина целе оне борбе није ни пошто исказана. Неколико карактерних факата боље би послужило од свих шиба и батина, које писац радо помиње. Али писац мисли да уџбеник за основну школу не би никако могао бити, ако се не каже да „кнез Михаило није имао законитог наследника“ (стр. 3 таб. 29) или ако се о уставу од 1869 не каже „тај устав и данас вреди и он ће се ако Бог да у скоро заменити другим бољим“ (стр. 1 таб. 29).

њ). Друштвени и културни живот није боље обрађен од осталога. Одмах у почетку каже, да је занимање у Словена „било различито: једни су се бавили риболовом, други сточарством а трећи земљорадњом, трговином и најпотребнијим занатима.“ (стр. I и II таб. 1). По овоме је дакле већ прилично била развијена подела рада; ту већ имамо људе који се нарочито баве занатима ма и најпотребнијим. Место да доказујем неоснованост ових речи исписаћу што писац говори о Србима у жупанијском времену: „главно занимање ми је било земљорадња и сточарство. Они поред река, језера, мора, бавили су се риболовом. Неретвани су се бавили и морепловством... Занати нису били толико развијени, да је за сваки занат био занатлија; него су занате, махом, радили поједини чланови куће задруге, као што и данас има по сеоским кућама.“ (стр. 1 и 2 таб. 6). Ако упо-

редимо ово стање с првим, видећемо да је у Срба по досељењу наступио приличан назадак; јер већ нема о трговини никако говора а камо ли као о засебном занимању; за занате се пак изречно каже, да није било за сваки поједини занат занатлија.

о) О задрузи ево шта каже писац: „Отац је био глава својој породици. Више породица сачињавале су задругу.... Ако старешина задруге има браћу, онда после његове смрти један од браће постаје старешина задруге. Кад би се задруга одвећ умножила те није могла више да остане на том имању, онда би се делила на нове мање задруге, којима се давало нове *општинске* земље“ (стр. 2 таб. 1). Из овога се види колико су у писца јасни појмови о томе, шта су у Словена биле породица, задруга и општина. То се види још боље из његова говора о српском животу у жупанисном времену: „И овде су више породица, које су имале једног прадеду, састављале задругу и по том прадеду презивали су се. У породици је управљао отац, а у задрузи најстарији члан задруге“ (стр. 4 таб. 5). Колико је овим правилно схваћена задруга није потребно доказивати.

п) Значајно би било за наше културно стање у средњем веку, кад би било истина ово што писац вели: „Сваки властелин издржавао је своје војнике; а кад заузму коју земљу они је опљачкају.“ Дакле са свим Валентајнијански!

р) Кад говори о незнабожачкој вери у Срба жупанисног времена, ту јој приписује све данашње празноверице нашега народа, потпуно уверен, да им постање није ни мало млађе. О осталом додаћу да помиње као српско божанство „Бога Радгоста“ и ако би то писац тешко могао оправдати, као што ће врло тешко доказати да су тада Срби „у кући имали домаће богове, направљене од дрвета, земље или камена.“ Да је писац место тога проговорио о црквеним приликама пре св. Саве, много би боље учинио, па ма деца и не научила ништа о боговима Леју, Лади и Коледу, које је брижљиво побројао (стр. 2 т. 4).

с) По једном месту[1] види се да писац мисли, да је сва земља у Срба била у почетку владалачка, па да су доцније властела и цркве подобијале на поклон по нешто.

т) Међу предметима који су се у средњем веку увозили у Србију, помиње писац и кафу (стр. 2 таб. 15) и ако су нас с њом тек Османлије упознале. Још је дешње што, говорећи о животу под владом жупана, набраја домаћу живину па не заборавља ни ћурке (стр. 2 т. 6) које Европа нити је знала нити је могла познавати пре но што је пронађена Америка.

ћ) Као и друго тако писац удешава по својој вољи и говоре историских личности у појединим приликама. Тако је говор Немањин, кад је одступио с престола, у битним тачкама дрскије представљен него ли им га је старина сачувала (стр. 1 и 2 таб. 7).

у) Као пример како писац ради по својој вољи, нека послуже ове речи о Србима у Бојци: „Једног поглавара владаоца над свима племенима нису имали за то, што су били *несложни* па нису могли да се договоре кога између себе да изберу“ (стр. 2 и 3 таб. 1). Било би од великог интереса знати, кад су се и где су се то стари Срби бар једном састали у ту велику изборну скупштину; али ће писац тешко моћи доказати да је Србима иза Карната икад и на ум пало да бирају себи поглавара. Овој поцепаности није била крива, као ни многом чему другом, клета песлога, него степен културног и политичког развића живота народног.

*

Овде прекидам, не за то што се из би имало што више замерати, него што мислим да се из овога могао Савет уверити о вредности поднесеног дела. Из наведених примера могло се видети, да је и начин писања млак, развучен и неподесан за децу. Језик је сиромашан и погрешан, али не мислим за то наводити потврде.

Према свему сам мишљења, да се ово дело не може примити за уџбеник основ. школе. Исправити се не би могло никако, јер би га

[1] „Отуда (из Душановог закон.) знамо да се цела земља делила на владалачку, властеличку и црквену. Владалачке земље биле су које је владалац, краљ или цар задржао за себе и приход истих земаља ишао је њему. Властеличка земља била је она, коју су властела добили од владаоца. Црквена земља звала се она, које су цркве и манастири добили од српских владалаца“ (стр. 2 таб. 14.).

лакше било из нова написати. За то предлажем да се дело врати писцу.

Захваљујући Савету на одликовању, с поштовањем

у Београду Августа.

Љубомир Јовановић
ПРЕДАВАЧ БЕОГРАДСКЕ РЕАЛКЕ

За овим је прочитан реферат г. Николе Р. Поповића, учитеља, о овом истом делу.

Овај реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам дело: „Историја Срба за IV разред основ. школе у Краљевини Србији (према програму од 1884 године)", које је израдио Милан С. Убавкић, и прочитао сам реферат г. Љубе Јовановића, предавача у београдској Реалци, чије мишљење и ја делим, што овим и тврдим.

Просветном Савету захвалан на поверењу.

Новембра 1888 год.

у Београду.

Никола Р. Поповић, учитељ.

Савет је усвојио мишљење г. г. референата и одлучио:

да се дело „Историја Срба за IV разред основне школе" од г. Милана С. Убавкића, учитеља, не може примити за школску књигу.

Референтима је одређен хонорар и то: г. Љубомиру Јовановићу педесет (50) а г. Николи Р. Поповићу десет (10) динара.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова ПБр. 4740, којим се упућује Савету на преглед и оцену рукопис „о празницима православне цркве" од г. Павла В. Несторовића учитеља.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога рукописа умоле г. г. Милан Ђурчић професор и Урош Благојевић учитељ.

V.

Прочитан је реферат г. Владимира Карића, о књизи „Загоркиња" од г. Јована Миодраговића.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Разгледао сам г. Миодраговићеву књижицу „Загоркиња или живот наш у шуми и без шума", што ми је министарство по препоруци Главног Просветног Савета послало на преглед. Мени је та књижица још из раније била позната, и у првоме свом издању, те сам о њој имао већ готово мишљење пре но што ми је на преглед послата. Ја мислим, да је „Загоркиња" најбоља код нас за децу написана књига. Она истина има неких махна, међу којима су поглавито оне, где писац употребљује без икакве невоље туђинске речи, или слике из грчке митологије, или где му је стил у појединим реченицама изнад домашаја дечијег разумевања. Али и пак она је, у главном, разумљиво написана; она обухвата предмет којим ће живо заинтересовати највећи део наше деце по школама, а на име сеоску децу, за коју ми у право и немамо још никакве књиге; она пред материјалне садржине, сваком прилком и врло згодно уплиће моралне поуке, кратке и невагнуте; она целом садржином потхрањује љубав к раду, љубав према кући и отаџбини. С тога не само да г. Миодраговићеву „Загоркињу" искрено препоручујем да се откупи за поклањање ученицима основне школе, него мислим, да би је требало, као поучну читанчицу, препоручити свима учитељима, да је што више распростру међу своје ученике, наравно, о ученичком трошку.

Захвалан на одликовању, које ми је Главни Просветни Савет учинио,

В. Карић.

Савет је одлучио:

да се усвоји мишљење г. референта и да се књига може препоручити г. Министру просвете да је откупи за поклањање ученицима основних школа.

Референту г. Вл. Карићу одређен је хонорар двадесет динара.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 30. пр. м. ПБр. 13.544, којим се шаљу савету акти о досљеђеној критици г. Владимира Глишића, бив. учитеља школе скакавачке, а садашњег учитеља школе

у Макцима, и позива се савет да ствар проучи и каже своје мишљење.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Ст. Марковић, председник Главног Просв. Савета, да ова акта размотри и савету реферише.

Са овим је закључен овај састанак.

САСТАНАК 399-ти

15. Децембра 1888. г. у Београду.

Били су: *председник* **Стојан Марковић**; *редовни чланови:* **Јов. Ђорђевић, Љуб. Ковачевић, Пера Ђорђевић, Др Љубомир Недић,** *ванредни чланови:* **Др. В. Бакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан, Момчило Иванић, Стеван Предић и Миливоје Симић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник 398-ог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 8. ов. м. ПБр. 13975, којим се шаље Савету молба г. Срећка Милетића са 18 прилога и позива се Савет да одели: има ли молитељ квалификацију за предавача или учитеља језика у средњим школама.

Пошто је Савет прегледао документе молиочеве, нашао је:

да г. Срећко Милетић, има прописану квалификацију за предавање историјско-филолошких наука у средњим школама, а има и квалификацију за учитеља немачког језика у средњим школама.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 15. ов. м. ПБр. 14.368, којим се шаље Главном Просветном Савету молба г. Леополда Улриха, заједно са документима молиочевим о његовом школовању и пита се савет за оцену, да ли кандидат г. Леополд Улрих има прописану квалификацију за предавача у средњим школама.

Савет је прегледао и проучио молбу и документе молиочеве, па је нашао:

да г. Леополд Улрих има квалификацију, по којој му се може поверити предавање латинског, грчког и немачког језика с' литературом у средњим школама.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 13. ов. м. ПБр. 14.215, којим се шаље Савету молба г. Милана Касумовића бив. предавача, заједно с' рукописом „Прваци у римској Књижевности" који је преведен с' немачког, и пита се Савет, да ли се ово дело може, по мишљењу преводиоца, употребити за слушаоце филозофског факултета Велике школе.

Пошто је дело превод, и преводилац га намењује слушаоцима Велике школе, то је Савет одлучио:

да није потребно да га држава откупљује за понуђену потребу, те с тога се није ни упуштао у прегледање дела.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 13. ов. месеца ПБр. 13.008, којим се упућују Савету акта по кривици г. Симе Јеротића, учитеља новоханске школе, и позива се Савет да акта проучи и каже своје мишљење: може ли овакав наставник остати и даље у служби просвете и васпитања.

Савет је одлучио:

да се умоле г. г. Стојан Марковић и Љубомир Ковачевић, да акта по кривици овог учитеља прегледају и Савету реферишу.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 12. ов. мес. ПБр. 14.175, којим се шаље Савету на преглед и оцену књига „Српска Историја за нижу основну школу" од Јоксима Ст. Марковића, и пита се Савет за мишљење: може ли се ово дело употребити као ручна ђачка књига за ученика IV. р. основних школа, или као помоћна књига за учитеље.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. Љубомир Ковачевић и Урош Благојевић.

VII.

Прочитан је реферат г. Косте Петровића, учитеља о књизи „Грлица“ од г. Димитрија Путниковића, учитеља.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прочитао сам књижицу „Грлицу“ од г. Димитрија Путниковића, учитеља, а тако исто и четрнаест табака у рукопису, што их је писац приложио уз своје штампано дело. — О свему овоме част ми је поднети овај извештај.

Које у „Грлици“ које у рукопису налази се тридесет чланака, од којих су шест у поезији, а двадесет и четири у прози. Све песме оригинал су пишчев, а од чланака у прози, седам су оригинал, а остали су пак или превод или компилација.

а. Песме.

Поезија има своје вредности тек онда, кад је израз душе што осећа, када је хармонија мишљења и осећања, и када је у стању да блажи душу и да моралним осећањима даје јачи полет. Снага овога нема у поезији г. писца. Његове су песме накарађена проза. Читајући ове песмице, човек зажели да их претвори у прозу, и да тако каже и тачније и лепше оно, што се у њима вели. Међу тим, зна се да друго правило влада: човек, читајући прозу, зажели да је песник, па да лепо опева оно што се у прози казује.

Да наведем неколико места, из којих ће се видети како писац пева.

На стр. 14. налази се песма: „Ко си ти!“ Та песма почиње овако:

„Ко си ти
Тршави?
Нагледаше као прасе
У један пут смотуља се;
Начини се бодљикаво клупче,
Уплаши ме и ако сам куче!

На стр. 51. почиње се песма са **О**. Ово је **О** велико и закачило се о лалу. Ту се пева овако:

„О, о, о!
Шта је то?
Да л' је цвет,
Ил' букет,
Ил' баш кита,
Истинита,
Или само насликана
Једна лепа лала?
Мирише ли? питате ме.
До сад није лала,
Никад мирисала
А сад не знам;
А нећу да пробам.
Нос имате, на пробајте,
Ако ће да знате.
Ја вам само кажем
— А што да вас лажем и т. д.

А на крају вели се у песми:

„А **О** зашто стоји?
Запитаће који.
На лалу се закачило
Да би песму започело.“

Овим је писац и нехотице казао, да је имао при себи клишеј од **О**, па, да би се њиме користио, саставио је песму, која се је морала започети са **О**.

На стр. 68. пева се овако:

„Да те очешљамо,
Да те намодимо;
Ако није лепо,
Није баш ни скупо.“

Толико о песмама, оне ни по чему не личе на поезију, сем што су штампане онако, како се песме штампају.

б. Чланци у прози.

Од 17 чланака, који су или преводи или компилације, има неколико који немају никакве васпитне вредности. Истина, писац се трудио да свуда изведе неку моралну поуку, али је баш тиме и пао у грешку. Морал се не исписава из пречију, јер усиљен морал, готова лудост. Морал почива на много чврћим основицама него што је кокошка која иде у гњездо, крмача која протрча са прасцима, квочка која квоцаше и скупљаше пиле, и т. д.

У причи „Паун и врабац“ писац казује како је неки човек имао једног пауна, који је по цео дан шетао по дворишту. Тај је паун с презрењем пролазио мимо кокошке,

ћурке и гуске, и држао је да више вреди од свију животиња. Ругао се спиленој буби што „сама прави за себе тамницу“ и т. д. За тим долази врабац, коме је криво било што се паун горди, па му вели, како је он заиста лепа птица, али да од њега нема нико користи. После подуже препирке врабац одлази, а „Паун се поче окретати и гледати око себе“.... „Он погледа у кокошке и виде, како се једне њену у гњездо, а друге силазе и вичу: ко, ко, кок!“..... Поред њега протрча једна крмача с прасцима, а мало даље квоцаше једна квочка“ и т. д..... „Он сада виде, да ништа не вреди, који ништа не ради, па склони свој шарени реп и оде у крај.“ Сад се паун поправио, па се „склањао и стидео од свију вредних раденика“

На крају се изводи морална поука: не треба се гордити.

Чудновато је прво то, што баш врабац саветује пауна, а друго, што паун постаје ваљан услед тога, што је видео квочку, крмачу и т. д. На што да се овде угледа дете? Да ли да ради оно што ради квочка или оно што ради крмача? Где је тај морал и у чему се састоји?

Таква је од прилике и прича: „Лептир и мува“. Свађали се лептир и мува око тога ко је лепши, а ласта дошла па их прогутала обоје. Ту се сад изводи морал. — Али на кога да се угледа дете: да ли на лептира и муву, који су се свађали, или на ласту која их је прогутала? Писац је може бити, рад, да моралише апстракцију ове приче. Али је то немогућно, пошто је за децу увек јача конкретност од апстракције.

Од свију ових прича најбоље су „Хлеб и вода“ и „Живот за домовину.“ То су примери из људског друштва. Сама факта која се износе у тим причама, моралишу, и према томе нису потребне никакве апстракције. Деца чији су родитељи прости, који не знају за методе, васпитавају се самим примерима. Ми, знајући васпитних метода, измишљамо ређе примере зарад ваљане апстракције и тим апстракцијама хоћемо да васпитавамо. Прости људи дају деци ваљане примере, а апстракције долазе доцније саме по себи.

У причи „Хлеб и вода“ казује се, како један богат дечко није хтео да дâ парче леба једном сиромашку, кад је овај затражио од њега. После неког времена, богати дечко беше јако ожеднео и молио је сиромашка да му дâ воде, што је овај и учинио.

У другој причи („Живот за домовину“) казује се како су једног војника ухватили непријатељи и како су га терали пред собом да им показује пут. Запретили су му, да ће га убити ако викне. Ну заробљеник, љубећи свој народ и своју домовину, повиче из свега грла да иде непријатељ, и одмах је за тим био убијен. Он је био убијен, али су његови земљани чули његов глас, спремили се и дочекали непријатеља.

Друкчије стоји са оригиналним чланцима пишчевим. Њих има седам, а по вредности прво место заузимају: „Како се биље храни“, „Авет и Сунђер“ и „Од куда ветар дува“. Ти су чланци и разумљиви и поучни и забавни. У чланку „Шта прича Топлица“ грешка је та, што писац износи како је нека баба испшла из воде и како прича стару историју Топлице и топличког краја. Чланком „Авет“ труди се да искорени сујеверицу а чланком поменутим укорењује је. Истина, све се то сиило, али за што да се снива историја? — У чланку „Светли и топли зраци“ сувише је велика натрпаност, тако да је немогућно одржати дечију пажњу од почетка до краја ове приче.

Језик је правилан, стил лак, а методско развијање вештачко.

После овог кратког извештаја, да изрекнем свој суд о томе: „може ли се ово дело откупити и о државном трошку штампати за поклањање ученицима основних школа?“

Узимајући у обзир:

1. Да песме не ваљају;

2. Да има много превода међ којима је и таквих што немају никакве васпитне вредности; и

3. Да су оригинални пишчеви ваљани.

Мишљења сам:

Да се ово дело врати писцу, те да унесене песме замени бољим, да некорисне преводе избаци и да на место њих унесе што више оригинала из осталих научних предмета, који се уче у основној школи, а који нису заступљени у овом поднесеном делу.

28. Новембра 1888. год.

Београд.

К. Петровић,
учитељ.

Затим је прочитан реферат г. Димитрија Јосића о истој књизи и тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Г. Дим Ј. Путниковић, учитељ из Београда, поднео је Министарству просвете и црквених послова штампану књижицу под насловом „*Грлица*, књига за децу“ и још 14 табака рукописа, који би имао бити допуна штампаној књизи — с молбом, да се ово обоје од њега откупи и штампа о државном трошку ради поклањања ученицима основних школа.

Све ово упутно је Гл. Просветни Савет мени на преглед и оцену уза захтев, да кажем: *може ли се ово дело откупити и о државном трошку штампати за поклањање ученицима основних школа.*

Ја сам прочитао и „Грлицу“ и рукопис и нашао сам а.) у *„Грлици“* шест песмица са врло рогобатним стиховима, а махом су намењене деци, која још не иду у школу. — Има и неколико моралних прича са врло мршавим моралом. Опажа се ужасно натезање при извођењу моралних поука, а и како да не буде натезања, кад се писац најобазривије чува, да паунско-врапчији, лисичији и голубљи, рибљи и у опште животињски морал не оскврни Христијанством и божанством. — Причом *„Живот за домовину“* (стр. 36.) хоће писац дај развија патриотска осећања, али сама прича врло је невешто изведена. — Чудноватн су погледи истакнути у причи *„Извор“* (стр. 38). Ту три путника црпу воду поводом натписа, *„угледајте се на овај извор“*, сваки са свога гледишта, а писац пита *децу*: „Који је од њих најболе казао?“ — Само два чланка *„Шта прича Тошица“* и *„Авет“* имају неке вредности. Прича „авет“ прештампана је из *„Срнчета“* који је лист Министарство већ откупило.

б.) У *рукопису* има свега 9 чланака, од којих су два из физике, којима се тумачи топлота. То су *„светли и топли зраци“* и *„од куда ветар дува“*. — Даље има 6 моралних прича, вредност им је така као и онима у „Грлици“. У свим причама види се лош почетнички рад, али се ипак јасно опажа *тенденција* оваких природних моралиста: да се омаловажавају историјске особе, и да се не треба држати прописаног реда и да треба што даље бегати од крста и тамњана. Тако у причи *„Заслужио награду“* помиње се Александар велики као *„некакав Александер“* цар Македонски.“ Ту се обраћа главна пажња једноме магарцу и човеку, који је имао добро срце према магарцу — а на тог „некаквог“ Александра, који је онако богато наградно милостива човека и не обраћа се пажња. — У причи *„Паметан миш“* истиче се за углед један стари миш, који се дружио непрестано са мишијом омладином, па их још и слушао; таки стари мишеви добро пролазе.—У чланку *„светли и топли зраци“* споменуо је писац и цркву поред школе само за то, што му је требало да деца нађу црквену *прангију* под снегом, на да може на њој протумачити неке природне појаве.— На тога чланка треба да науче ђаци, да је оно добар учитељ, који се не обзире на распоред часова и предмета преко недеље. Беше четвртак пре подне и деца се играла у порти, па опазили како прангија вири испод снега и како се исти око ње већма топи него тамо даље; кад уђу у школу, почну *заинтиквати* учитеља, а он њима одговарати, на у том проће и час. Тада их учитељ пусти кући, на како четвртком по подне нема школе, не хтеде се учитељ огрешити о распоред часова, на да их позове за после подне и да им протумачи, него ће сутра на *редовном часу* да им још боље протумачи оно, зашто није имао доста времена у четвртак пре подне *на школским редовним часовима*. Е, како да деца не воле таког учитеља већма него онога, који би им казао: оставите та питања сад, пак ме питајте о томе после часа.

Осим натезања са моралним поукама, још се писац мучно са правописом и језиком. Мука је *хотимице грешити* против оних правила, која су се у школи добро научила, а морала су се баш добро учити, да би се добила одлична оцена. Ово хотимично грешење и изопачавање свега, што се у школи учило и научило, узима се као нарочита заслуга код „модерних“ педагога, тако он пише *оће* м. *хоће*, *расте* (3 лице једн.) *расте* и т. д. У рукопису се то види, јер на много места затрчао се на написао *хладно*, расладити и т. д. пак је после свуда оно *х* преправљено или баш од њега правно *л*. Јасно се види да му је неправо, што старији неће у овом послу да се друже са млађима, на макар

по нешто и да баш послушају, као што је оно у *неговој моралној причи слушао стари миш младе мишеве*, пак је добро и прошао на крају те приче, а после извесно да је преживио своје прво младо друштво, пак се прихватио још млађега кола. —

Кад сам све оно — што г. Путниковић нуди Министарству на откуп — прочитао, искрсло је преда ме питање: зар овакве ствари да поклања *министарство* ученицима наших основних школа? —

Мишљења сам:

Да се ни „Граница" ни њојзи приложен рукопис не може откупити ни штампати о државном трошку за поклањање ученицима основних школа.

11. Децембра 1888.
у Београду.

Понизни
Дим. Јосић.

Савет је усвојио мишљење г. г. референата и одлучио:

да се дело „Граница" од г. Дим. Путниковића учитеља не може примити за поклањање ученицима основних школа.

Референтима је одређен хонорар свакоме по двадесет динара.

VIII.

Прочитан је реферат г. Радована Милетића, пуковника, о карти Краљевине Србије од г. Владимира Карића.

Реферат гласи:

Господине!

На Ваше поштовано писмо датирано 18. пр. месеца, које сам примио 30. ист. мца.— имам част одговорити Вам, односно карте краљевине Србије, у размери 1:750.000 од професора г. В. Карића у овом што следује:

1-во Што се тиче развоја површине Србије — ова је карта развијена по неком меридијану у Аустрији положеном. То се види и из положаја меридијана према граници карте и из бројања меридијана; јер Аустријанци узимају за почетак бројања онај меридијан, који лежи 20° западно од Париза.

Овај поступак није оправдан. Карта једне земље развија се по једном од својих средњих меридијана. То захтева наука, а има и свог практичног и техничког значаја.

Картограф изгледа, да је овде копирао меридијанску мрежу са аустријске карте централне Европе.

2-го Односно хидрографске мреже, може се рећи, да су ушле све знатније реке са многим притоцицама, што сваколико ђствари не уди.

Није пак назначено *жагубичко језеро*, које је истина мало, али у Србији знатно због своје реткости и због својих особина.

Нити су окарактерисана величанствена Ресавска врела испод Бељанице, као ни врела других река — а што су важни хидрогр. појави.

Потом извори и минералне воде такође нису назначене на карти; а сваколико и географија и картографија не сме из вида изгубити ове ретке и врло важне хидрографске појаве.

Тако исто није назначена ни „Потајница", а то је један хидрографски појав вероватно јединствен на целом Балканском полуотоку, а и у свету је врло редак.

Исто тако воде изворног предела Млаве, Црног Тимока, и неких речица на западном крају Србије, губе се у понире — а то се из хидрографске мреже на овој карти не види.

3-ће Са преставом орографије сасвим друкче стоји.

На овој карти не види се докле допиру планине и где почиње подгорина, која прелази у таласасту равницу.

Међутим сваком пажљивом путнику пада у очи ова одељивост овако разних висија, које по различитим особинама различито и дејство имају на човека и културу.

Још је слабије представљена водомеђа између оближњих мањих и већих речних сливова. Отуд из ове карте не види се она пределна, тако рећи, одвојеност, на дакле и разни пределни називи, које је народ одавна створио и који и данас постоје, ма да административна подела земље са овим не иде паралелно.

Нити су на преслабима између подобних сливова назначене надморске висине, а преко тих (преслаба) иду обично путови, који вежу ове басене.

Медведник, Повлен, Маљен, Рудник и т. д. — тако су представљени, да се врло мало разликују од далеко нижих брда, подгорине. На представљеним у карти планинама, не види се, где се планине одсечно или са свим стрмо свршавају, а у коме правцу пружају тихо спуштајуће се косе, које прелазе у брежуљкаст терен а потом у равницу. Овде је представљено, да једна планина личи на другу. Међутим свака планинска група има своје карактерне црте и по форми и по своме геолошком створу.

Кречни планински систем, који преовлађује на источној страни Србије одликује се: искомаданошћу ридова и отсецима и посејан је безбројним вртачама. Исто вреди и за неке групе планинског система на западном крају.

Међу тим на карти од тога се не види ништа. Једна група планинска као и друга.

Неке врло важне по карактеру групе планинске као: Црна гора, Пасјача и т. д— нису на карти означене.

Планина „Голубиње“ између Ћупријске Мораве и Црног Тимока — као назив не постоји. То је грешка, коју стари географи и картографи један другом остављају у наслеђе. Но такова грешка да у новом издању једне карте од Србије угледа света на ново и онда, кад држава наша располаже богатим топографским материјалом од целе Србије — није оправдана.

Тај предео премерили су наши топометри пре три године — и он је сасвим друкчи у природи, но што је на овој карти означен.

На карти представљена је ова планина као какав висораван, а у ствари то је искомадана планинска маса, у којој на северној источној и јужној страни преовлађује кречни систем посејан многобројним вртачама — и која одваја планинске косе на западу и истоку правећи дубоко усечена корита притоцима Моравским и Црноречким за време њиховог тока планинског.

Кад је реч о планинама, онда не смемо из вида изгубити старе и нове рудинке — а ови нису на карти назначени.

4-то Односно путова може се ово рећи:

а) Од Бајине-Баште до Ужица постоји пут а на карти га нема.

б.) Из Буниса преко Вел. Шиљеговца и Вел. Јастрепца означен је пут као наспи — а у ствари пак наспи води до Рибара а преко Јастрепца даље само коњска стаза.

в.) Пут из Гор. Милановца на Рудник и даље на Тополу — иде само на Аранђеловац и Шопић. На карти нису назначене гране од овог пута како из Тополе тако и из Аранђеловца, што води на штацију Међулужја.

г.) Тако исто није назначен пут од Рудника на Калањевце, Даросаву и т. д. за Београд, а у ствари постоји.

Осим тога имаде доста таковних ситнијих грешака.

5-то Пошто је ова карта за ученике — то би ваљало, да су на њој назначена и сва места, где су били важнији бојеви и решителне битке, које су решиле независност народа. Међу тим на карти се од тога не види ништа.

6-то И ако се је у овој карти хтело Србија да престави — опет зарад бољег разумевања на прилику „ђердана“ требало је Ердељске Карпате такође у карту унети; а тако исто требало је учинити и на сиима другим крајевима.

Јер овако како је на карти изгледаће младежи, да изван Србије нема планина.

Тако су требале да уђу са Хидрографијом и сва важнија места, јер на пространој зони око Србије живе Срби, те је нужно да младеж то учи и да зна и да на карти види.

7-мо Сама техника репродукције карте путем аутографским, веома је немоћна, да цртежу даде прецизан картографски тип. Отуд многе реке и на извору и на утоку имају исту ширину на карти, а у ствари то не може бити, нити се такав појам сме уносити у ученике. Иста прецизност оскудева и путовима.

Потпис (места, варошн и назива геогр.) веома је млитав и са гледишта картографског несувремен.

Ако се и може замерити тежњи, да потпис на карти буде што лепши — опет не треба никад губити из вида, да истинито на карти представљен географски елеменат — заслужује потпис, који улева веру, да је то истина што он тврди.

Закључак:

Овако не потпуна и лоша престава географ. елемената на под $^1/_4$ приложеној карти

— не може ученику послужити за тачну претставу своје земље. А у почетку неправилни и побркани појмови задобивени из подобне карте, пратиће га и при каснијим студијама географ. 'других држава.

По томе моје је скромно мишљење, да ова карта није за ученике ни основних ни средњих школа.

Примите Господине уверење мог одличног поштовања.

3. Децембра 1888 год.
Београд.

Начелник географ. одељ.
Глав. Генералштаба
Генералштабни Пуковник
Рад. Милетић.

За овим је прочитан реферат г. Стевана Предића, професора I беогр. гимназије о истој карти. Реферат г. Предићев гласи:

Главном Просветном Савету.

Писмом својим од 18. Нов. о. г. СБр. 92. изволео је Главни Просветни Савет послати ми карту краљевине Србије од г. В. Карића, израђену у размеру 1:750.000, да је прегледам и да кажем своје мишљење: да ли се може препоручити ученицима основних и средњих школа.

Морам признати, да сам се доста мучно и борио са својом савешћу, док се нисам примио овог посла; јер сам се бојао, да није Главни Просветни Савет пречено моје географско знање, кад је нашао за добро поверити баш *мени* оцену карте, коју је израдио један од наших најугледнијих радника на пољу земљописне књижевности, радника, који својим стручним знањем и умењем мене — више енциклопедијски спремљеног наставника — у огромној мери надмашује. Али, да ми се не би пребацило неоправдано избегавање радова који се тичу унапређења наше школске наставе, решио сам се да изречем свој суд о послатој ми карти краљевине Србије, повлађујући начелу, да није с горег саслушати мњење и мање извежбаних знаоца, само да би се дошло до што тачнијег и правичнијег решења у важном питању: какве уџбенике ваља дати деци у руке.

Ја сам ту карту размотрио, колико и како сам умео, и имам част поднети Главном Просветном Савету свој реферат у овоме што иде:

При размагрању ове карте руководило ме је начело, да сваки уџбеник ваља оценити према *сврси*, којој је намењен.

Пошто је г. Карић изјавио жељу, да се његова карта препоручи од Министарства просвете ученицима основних и средњих школа, ма да већ имамо неколико таких карата, којима се ђаци с успехом служе; то је — по мом мњењу на овакав корак могло побудити г. Карића само убеђење, да ће овом својом картом пружити настави неку *бољу, савршенију новину*, која ће ученицима при изучавању земљописних појединости наше отаџбине бити од веће користи, но сви до сада употребљавани производи те струке. Ако стоји ова моја претпоставка, онда морам рећи, да карта г. Карића *не* одговара *потпуно* циљу, ком треба да послужи; јер довољан је и летимичан поглед на карту, па да се човек увери, да се ова карта може употребити поглавито за изучавање *статистике насељености* у Србији, а у неколико и за *оро* и *хидрографију*, само што би се за учење ових двеју географских грана из те карте могла изискивати мало тачнија и јаснија израда. Тако се на пр. у висинском цртежу не истичу довољно поједина планинска средишта (као: Рудник, Копаоник, Ртањ и т. д.), од којих полазе, у разним правцима, друге ниже планине. Неке важније планине нису никако обележене, ма да се помињу у школској књизи г. Карићевој, као на пр. Мўртеница, Баково, Св. Илија, Венчац и др., за које је планине било доста места на карти, пошто је израђена у већем размеру.—Даље пада у очи нејасност и неодређеност северозападне природне границе Србије према Срему, где је ток реке Саве, покривен читавим гатом имена оманьих села, која се већином ни не помињу у школи.

Државописној или *политичкој* страни ове карте може се још највише замерити, јер је много шта изостављено, што је *морало* ући у карту, ако се хоће, да из ње ученици, уз припомоћ добре школске књиге, црпу потпуно топографијско знање, учећи политичка део земљописа Србије.

Не упуштајући се у ситније појединости, за које је нужна потпунија спрема но што је у мене, истаћи ћу овде само оне мане, за чије доказивање мислим да је мера мојега стручнога знања довољна.

Ево мојих замерака:

Ова карта краљевине Србије изгледа управо као какав *специјалну*, тренутну потребу удешен *статистички преглед* о насељености у краљевини нашој, у који су — као што и сам г. Карић вели у наслову на корицама ове карте — „унесена места, која имају 900 душа па на више". Кад имамо ово на уму, што је г. Карић сам себи поставио за основу при изради своје карте, онда се не треба чудити, што су многа места, чија имена буде успомену на важне догађаје из политичне и културне историје нашега народа, морала отпасти само за то, што им број душа још није нарастао до 900. Тако се, наравно, не виде на карти места, као што су на пр. Јасика, Орашац, Љубић, Делиград; на Тршић, Средња Добриња; на Жича, Студеница, Горњак, Раваница, Манасија и т. д., а за сва би ова места било довољно простора да се исцртају на карти. Ја мислим, да се ниједна карта Србије, која је намењена ручној употреби ђачкој а израђена у мало већем размеру, не може сматрати за потпуну и за наставу удесну, ако на њој — сем свега осталога што треба — нису исписана и места, као што су мало час наведена; јер она једина велика карта — која виси на зиду школске собе и служи заједничкој употреби свих ђака једног разреда, и у којој се могу наћи сва поле важна места — та велика карта школска није ђаку непрекидно пред очима, те да може сваки час загледати у њу ради свога обавештаја; с тога је нужно пружити му једну ручну карту, коју може носити при себи, и која је доста верна — само смањена — *копија* оне велике школске карте.

Најзад још нешто. Ја знам из својега искуства, колико вреди видети на карти Србије јасно обележене *границе појединих округа*, и од какве је користи, честим гледањем карте, створити себи у памети *слику* сваког округа, јер не само да се тиме постизава брзо налажење округа, већ и саме границе њихове, прелажећи преко планина, река и т. д., могу да послуже као *средство за оријентацију* при тражењу појединих места. — Свега овога нема на карти г. Карићевој, јер су на њој окрузима границе обележене ситним тачкама које се губе у сивом цртежу планинском.

Према свему што до сада рекох о овој карти, мишљења сам: да се она у *овакој* изради не може препоручити за ручну ђачку употребу; да би пак — при свем том — ова карта, кад би се према мојим смерним нестручњачким напоменама а с обзиром на картографијско-техничку могућност *допунила*, могла са свим згодно послужити циљу, којем је г. Карић жели намешити.

Враћајући овде у прилогу *1.* послату ми карту г. Карићеву, благодарим Главном Просветном Савету на указаном ми поверењу.

9. Децембра 1888. год.,
у Београду.

Поштани
Стеван Предић
проф. I. београ. гимн.

Савет је усвојио мишљење г. г. референата и одлучио:

Да се карта краљевине Србије од г. В. Карића оваква каква је, не може примити за намењену потребу.

г. г. референтима одређен је хонорар по четрдесет (40) динара.

IV.

Прочитан је реферат г. Живана Живановића о дечијем листу „Мала Србадија" за 1887-му годину.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Према акту Главног Просветног Савета, од 5. ов. м. СБр. 19. упућеном на мене, прегледао сам дечији лист „Малу Србадију" за 1887-му годину, коју је министарству поднео уредник истога листа г. Димитрије Путниковић учитељ београдски, с молбом, да би Министарство откупило „Малу Србадију" за поклањање ђацима основних школа приликом годишњих испита.

Са тога намењеног опредељења, ја сам и посматрао овај дечији лист при оцени и нашао сам: Да му садржина, у целини узев, одговара добу и спреми ученика III и IV. разреда основне школе. Песмице, и ако нису

свуда баш изнимке високе појезије, ипак су погодне за оне којима су намењене, а, наравно има песама и од песника који су цењени, као Вл. Јовановић. Приче су доиадљиве, описи коректни, а задаци разни и ситније белешке корисне су садржине. Но има једна страна овог дечијег листа, која је јасно видна, и даје му извесну нарочиту могућност за препоруку, а то је она нарочито поклањана пажња народно-историјским сликама и приликама, које при најбољој вољи, неможемо свакад наћи у ком — иначе бољем — дечијем листу, који се уређују за границом. Ја мислим овде на слике војвода, неких бојева и слике и описе вароши македонских. Слике су махом чисто рађене.

Допуштам да има и боље уређених старијих дечијих листова, са разноврснијом садржином; допуштам да би, под повољним приликама, и „Мала Србадија“, да је била дужега века, била и једрије садржине, — али ипак за то слободан сам да и овај литерарни производ чисто *наших учитеља* препоручим Главном Просветном Савету, са учтивим мњењем: да може „Мала Србадија“ бити користан дар ученицима и ученицама III и IV. р. основне школе.

Што се цене тиче, о којој је тражено мњење од мене, у опште мислим, да цена мора бити мања од цене, која је на челу листа назначена, као годишња претплата за исти; ово с тога, што је свуда правило, да кад се што одсеком и у већем броју откупљује, мора се признати купцу мања цена, а и попуљач листа, мислим, имаће и чисто идеалних разлога да стави листу цену тако умерену, како би се омогућило да његов користан лист путем поклона пређе у руке онима, за које је он и намењио. С поштовањем,

11. Декембра, 1888. год.
у Београду.

Ванредни члан Гл. Просв. Савета,
Жив. Живановић
директор нижотске гимназије.

Савет је усвојно мишљење г. референта и одлучно:

Да се дечији лист „Мала Србадија“ за целу 1887 годину, може откупити и употребити за поклањање ученицима и ученицама III и IV р. основних школа.

Г. референту, одређен је хонорар тридесет (30) динара.

X.

За француску граматику, за V и VI. р. средњих школа, у рукопису, од Живка Недељковића, коју је Савету пратио г. Свет. Вуловић непрегледану, Савет је на овоме састанку одлучно:

Да се умоле г. г. Живко Поповић и Андра Николић, да ово дело прегледају и Савету о њему реферишу.

С овим је овај састанак закључен.

САСТАНАК 400.

5. Јануара 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* **Стојан Марковић**; *редовни чланови*: **Сп. Д. Поповић, Љубомир Ковачевић, Милан Недељковић**; *ванредни чланови*: **Др. В. Бакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан архимандрит, Стеван Предић, Миливоје Симић и Др. Милан Јовановић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник 399-ог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24. пр. м. ПБр. 14.771, којим се упућује савету изјава г. Симе Јеротића учитеља новоханске школе, у којој се он правда за кривице за које је тужен, и позива се Савет, да ову изјаву г. Јеротића прочуи у вези с актима по његовој кривици, која се налази пред Главним Просветним Саветом, и да му о томе каже мишљење.

Савет је одлучно:

Да се ова изјава г. С. Јеротића упути г. г. Ст. Марковићу и Љ. Ковачевићу, којима су по ранијој одлуци саветској упућени на разматрање акта по кривици г. Јеротића.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24. пр. м. ПБр. 14 767, којим се по ново упућује Савету дело у рукопису од г. Милана Касумовића под насловом „Прваци у римској књижевности“ и

позива се Савет, да ово дело прегледа и каже: може ли се оно откупити и о државном трошку штампати за ђаке виших разреда средњих школа.

Савет је одлучио:

Да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. Јован Туроман и Св. Николајевић.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 27. пр. м. ПБр. 14.668 којим се позива Савет да састави нацрт стечаја за писање уџбеника за физику у средњим школама, и да у томе нацрту поред осталог означи ма и приближно величину књиге, напомињући му у једно, да су наше средње школе услед одлуке о Гановој експерименталној физици, остале без ручне ђачке књиге за овај предмет.

Савет је одлучио:

Да се за састав овог нацрта за стечај умоле г. г. Ђ. Станојевић и Милан Недељковић.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 29. пр. м. ПБр. 14.818, којим се тражи од Главног Просветног Савета мишљење, да ли г. Светозар Томић, на основу поднесених докумената, има квалификацију за учитеља цртања у средњим школама.

Савет је прегледав документе молиочеве, одлучио:

Да се г. Светозару Томићу, може поверити хонорарно предавање цртања у средњим школама.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. пр. м. ПБр. 12.003, којим се упућују Савету на оцену одлуке пете учитељске скупштине, које се тичу ревизије садашњега наставнога програма за основне школе.

Савет је одлучио:

Да се ове одлуке пете учитељске скупштине, заједно с писмом г. Министру просвете, упуте једној нарочитој комисији на оцену, па да их та комисија проучи и упореди с наставним програмом и о томе Савету реферише:

У комисију су изабрани г. г. др. Љуба Недић, Борисав Тодоровић, Димитрије Јосић и Никола Р. Поповић.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 19. пр. м. ПБр. 14.466, којим се упућује Савету на преглед и оцену дело „Историја Света“ Д. Иловајскога од г. Димитрија Дукића, професора II. беогр. гимназије.

Савет је одлучио:

Да се умоли г. Стеван Ловћевић, професор I. беогр. гимназије, да реферише Савету о вредности и употреби овога дела.

VIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 3. ов. м. ПБр. 50., којим се упућује Савету на преглед и оцену „Француска граматика са читанком“ у рукопису од г. Алексе Милојковића учитеља.

Савет је одлучио:

Да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. А. Николић и Живко Поповић, којима је на оцену дата „Француска граматика“ од Живка Недељковића.

IX.

Прочитан је реферат г. Владимира Карића о књизи „Школица за грађанска права и дужности“ од г. М. Ђ. Милићевића, који гласи:

Главном Просветном Савету

Позната ми је подавно књижица г. М. Ђ. Милићевића „Школица за грађанска права и дужности,“ коју сам имао част од Главног Просветног Савета примити на оцену с гледишта потребе школске, према новоме наставном плану за гимназије и привременоме програму, прописаноме за „моралне и грађанске поуке“. Ну ја сам ову књижицу сад по ново прочитао и с пажњом, коју ми је налагало поверење указано ми и овом приликом.

Књижица г. Милићевићева у главноме је слободан превод са француског, и ако он то није изреком казао. Ну и ако је превод, опет је г. Милићевић слободно преводећи, унео толико специфичнога и у погледу на дух српски и у погледу на савремене, прак-

тичке потребе наше, где год се прилика у оквиру оригинала указала, да књижица доиста оставља у нама утисак, као да смо прочитали без мало једно српско дело. Наравно, да је језик свуда такав, какав се само од г. Милићевића очекивати може. Књижица ова обухвата и највећи део програма, прописаног за „моралне и грађанске науке," и ако се не држи баш истога реда. Па и пак, овака каква је, она не би могла послужити као уџбеник, јер поред непотпуности према програму, и поред начина израде неприличног за уџбеник деце од 10—12 година, она има поглавито ту мању, што је у њој на доста места говор и стил тако нисок, да ће мисли њиме исказане, недостижне бити ученицима поменутога узраста, поред све лепоте и глаткости језика. Ево само неколико примера за ово моје тврђење:

Стр. 89. „Друштво се зове стање човека, који увек има сношаја с другим људима, који увек требају њему или он њима".

Стр. 94. „Само друштво може да дâ човеку овакву пуну моралну атмосферу, која је потребна његовој души, и неку стварну и озбиљну циљ његовој радњи, његовом јунаштву и његовој мисли".

Стр. 99. „Ова последња дужност — васпитање деце — не обухвата само материјалне бриге, него још и пристојно обрађивање умних и моралних способности."

Стр. 111. „Отаџбина је скраћен израз свију наших милошта."

Стр. 112 — 113. „Сваки којим има макар једнога пријатеља, разумева ово друштво, утемељено на слободи и на добродетељи, где лица која се поштују и разумевају, тако рећи, стапају у заједницу своје биће; где срце срцу одговара, где се једно у друго улива, и, рекао би човек, куцају једним билом; где трпљење и преданост понуђивању оне празнине које остају од људске несавршености.

Стр. 121. „У вери или религији, где се снаже најплеменитије човекове способности нарочито се светле ова велика начела: начело удружења, на кога се рађа рад и величина; и начело слободе, из којега извире: искреност, моралност, и вредност свију наших дела."

Стр. 160. „После добродетељи у опште, ја не знам лепше идеје него што је идеја о праву, или боље да кажем, та се два појма стапају у један. Идеја право није ништа друго, него идеја добродетељ, уведена у политичан свет". Тако исто и даље, цео цитат из Токвиља.

Стр. 174. „Има дакле и јавни морал, коме је државни закон само израз, нека објава, преко које се не сме, нека допуна; и тај ће закон бити праведан, биће добар, само у оноликo, у колико се слаже са својим изворoм и својим обрасцем, као што је и слика само онда савршена, кад верно предаје идеју сликара, или предмет који ваља да престави.

Стр. 181. „Место да мислимо, као што и мисле многи правници и филозофи, да друштвено стање тражи од оних, који га склапају, узајамне уступке, и неко смањивање личне слободе, треба, напротив да држимо, да је друштвено стање као нека справа која заклања наше способности да су снажније, и која увећава силе сваког човека дељећи од удружене снаге свију људи".

Оволико сам навео само примера ради, али подобних ставова има у „Школици" још много.

Према овоме ја бих већ могао казати свој суд о овој књижици, али се и пак морам зауставити при једној страни њеној, јер се на њој помињу ствари, за нас од велике важности.

На страни 198. писац каже: Нека се држава зове *Нација*. То је онде, где је сав народ у држави једнога порекла, готово једне вере, једног обичаја и једних навика политичких. Јевреји су овака нација".

Да оставим на страну питање о томе: да ли је погођено, што је реч „Нација" унесена у наш књижевни језик; то нека пресуде филолози наши. Па да оставим на страну и могућност нелогичности горњега става:

Нека се држава зове Нација,
Јевреји су овака Нација; дакле:
Јевреји су држава.

Него да се запитам, шта су према овој одредби Срби? Јер Срби не живе у једној држави већ у шест држава, и нису једне већ од три вере. Срби, одговарам, не би могли бити Нација.

У свима модерним језицима имају за означавање народа две речи, које су често и синоним: у Француском Nation и Peuple, у Енглеском Nation и People, у Талијанском Nazione и Popolo, у Немачком Nation и Volk.

По Литреовом речнику Француског језика Nation означава: гомилу људи, који живе на једном истом земљишту — ин тёме territoire —. *било или не било под истом влашћу*, који већ од давнашњих времена имају тако јаку заједницу интереса, да се на њих гледа, као да су једнога порекла — сопше appartenant à la тёме расе. У етимологичном пак смислу, Nation означава односај заједнице, у погледу на рођење, порекло.

По истом речнику Peuple означава множину људи, који живе у једној истој земљи *и под истим законима* — тёме pays et le тёмes lois —. У смислу пак етимологичком, Peuple значи однос броја и укупност.

У једноме талијанском делу стоји ово: „Nazione è il complesso dei popoli che abitano il medesimo paese e che parlano la medesima lingua“[1].)

Према овоме ја не увиђам да је за нојам „Нације“ потребна и држава и једна само влада.

А шта је код писца *Народ?* Он вели „народ се зове у данашње доба, скуп грађана у једној држави, макар да они и нису од једнога порекла, али су се тако сродили и свикли под једном заједничком управом, те су један народ.“

Оваку одредбу ја не бих никако смео примити. Шта више ја сам јој одсудно противан, јер је противна и стварно и етимологички правоме значењу ове наше речи. Ми се смејемо Мађарима, кад они говоре да је „Nation hongroise“ „народ мађарски“ сав народ, што живи у земљама под круном св. Стевана. И ми се томе смејемо с правом према оној одредби у Литреовом речнику и према етимологичком значењу речи Nation.

Кад би усвојили одредбе г. Милићевићеве, Срби не би могли бити ни Нација ни Народ. Нација не, но томе, што нису сви у једној држави и нису једне вере; а као Народ ушли би и у Мађарски, Аустриски, Турски, Бугарски народ. Или и ако би могли бити Нација, то би било најпаше у Србији и Црној Гори.

[1] Lezioni di cosmografia a di geografia dal prof I. Bini 1882.

Као што се види, ови су појмови веома суптилни, због тога се често мешају. За то их по моме мишљењу ваља извести на чисто и у корист наше народне идеје и јединства српског. Ово у овоме смислу ваља извести тим пре, но што се не противи ни самој научној одредби. Ја мислим да, Nation — Нација ваља да остане „Народ“. То нам диктује и сама етимологија речи, која је иста као и у Nation. За Peuple пак, који се српски такође „Народ“ каже, ваљало би усвојити, на западу нашем већ прилељену реч „Пук“.

Ја још једном кажем, да ову ствар сматрам као веома важну, јер деца у нашим школама ваља да су са њом на чисто, одмах, у почетку. Код нас ни свима интелегентнијим и ко бајаги школским људима не иде у главу, да може бити Србина мухамеданца и католика. Код нас веома мало људи знају распространење Срба и ако сви говоре о српском уједињењу. Оваким пак књигама, као што је „Школица“, даје се веома згодна прилика, да истински крче пута бар духовном уједињењу васколиког народа нашег.

Да завршим. Из свега што сам напред казао, за „Школицу“ може се рећи, да има и основе и градива потребног за уџбеник при „моралним и грађанским поукама,“ само је потребно, да се она сведе начином представљања за ниво разумевања деце од 10—12 година и да се учине неке незнатније поправке а поред њих и она, по моме мишљењу веома важна, при којој сам се нарочито заустављао, ако Главни Просветни Савет моје мишљење прими. Тада бих је могао препоручити за „уџбеник“ ученицима, који примају „моралне и грађанске поуке“.

Главном Просветном Савету, на поверењу

29. Децембра 1888.

у Београду.

Захвалан

В. Карић.

По воље је прочитан реферат г. Јована Миодраговића о овом истом делу, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Главни Просветни Савет послао ми је „Школицу за грађанска права и дужности“ од *М. Ђ. Миљковића* с питањем: може ли се привремено употребити као ручна ђачка

књига у средњим школама, за нов предмет „*Моралне и грађанске науке*," који је заведен у средње школе по новоме наставноме плану. Мени је ово дело било познато још од 1873 године, када га је господин Миличевић написао да попуни једну празнину не само у програмима школским, него и у литератури нашој. Још онда сам га као младић од 20. година читао с интересом, када писам знао ни за једног писца у страној литератури по овоме предмету, ни како је он заступљен по школама других образованих народа. Сад сам га после петнаест година, поново прочитао, и, мило ми је што могу рећи, са још већим апетитом и задовољством. Све главније ствари, што улазе у овај предмет, унеле су у оно дело. А чистина језика, красота и лакоћа слога, беспогрешност штампе, оно мудрачко схватање и слатко излагање најапстрактнијих ствари, што одликују сва дела нашега најпопуларнијега писца господина Миличевића, чини ми се не налази се ни у једноме делу ове врсте у страној литератури.

Господин Миличевић је ово дело, како ми се чини, угађао за основне школе, у којима је и онда била, и данас постоји, празнина у овоме. У предговору казује потребу ове наставе, особито у демократским државама као што је наша, где у народну скупштину, која доноси земаљ законе, долазе људи, који су једва свршили основну школу. Он вели: „А је ли програм наше основне школе тако уређен, да ученици, поред осталога, добију какве такве упуте и у својим грађанским правима и дужностима?" На одговара: „Поред све правде, која се мора одати унутрашњем раду наше народне школе, не може се пребацити и један велики недостатак у њеном програму, недостатак, који се никако не сме дуго трпети у земљи, у којој, по уставу, сваки сељак може да буде законити преставник своје нације, може да ради као највећи суђ њене садашности и будућности. Недостатак је у томе, што школа наша не даје никакве грађанске наставе својим ученицима." Из овога се види, да је писац хтео да попуни ову празнину у основним школама. Но она ни данас није попуњена и књижица г. Миличевићева остала је само у литератури.

Сад се, једва једнем после петнаест година, тај предмет уводи у средње школе, где је много више времена за учење, и где су деца одраслија и способија за схватање можда многих апстрактнијих ствари у овоме предмету. И противу тога се не може имати ништа; само се и основна настава не сме оставити без пића, без икаквих пречишћених појмова о друштву, о људима и себи међу њима. А и по средњим школама, овај ће предмет неко време ићи мало потеже, јер и самим наставницима још није довољно јасно *шта* да дође у њега и *како* да се то износи деци.

У том случају, по моме мишљењу, веома ће згодно доћи деци средњих школа ова прекрасна књижица господина Миличевића. Она ће добро доћи и многим наставницима, који тај предмет нигде нису слушали а сада морају да га предају, те да виде шта има овај предмет да обухвати. Не тајим, да ће бити места и сувише философских и неразумљивих за децу, и да би она у причама била деци јаснија и поучнија; али уз припомоћ наставникову, уз причање, објашњење и допуну његову, деци средњих школа и она могу бити довољно јасна и као нека гимнастика ума, вежбање за схватање и потежих ствари. А приликом прештампавања и прераде уверен сам, да ће и сам писац хтети и умети да унесе и упрости много што шта, што би још имало да се пожели.

Ја бих се од срца радовао, кад би се макар ова једна књижица нашега првог књижевника унела *у школу*. Тиме бисмо почели да се ослобођавамо онога крутога, сувопарнога, званичнога, необичнога и у многоме туђега језика и стила, који се види данас по школским књигама, и који нам је по свој прилици дошао с преласком књижевности и књижевника из Аустро-Угарске у почетку и целој првој половини овога века. Време би било, да обратимо мало повећу пажњу на оно, чиме први пут запајамо млађану душу деце своје, на књиге и језик њин. Време би било, да најлепши и најчистији језик народни уђе и у школе његове. Господину Миличевићу бих у неку руку поверио мисију: да прегледа и *поврби* све књиге школске, из којих деца српска уче да читају, причају и говоре.

Моје је мишљење дакле:

1). Да у овој књизи нема ничега, ради чега она не би могла да се пусти у школу;

2). Да се у њој, на против, говори о ономе што је најпотребније нашој народној настави и књижевности;

3). Да је језик и стил, интерпункција и чистота штампе изнад критике;

4). Да је писац као књижевник стекао толико права и заслуга, да му можемо поверити и све оно, што би он сам имао да дода и допуни још у овоме делу;

5). Да се дакле, с мирном савешћу, може препоручити и дати омладини средњих школа у руке.

Ј. Миодраговић
управ. учит. школе у Нишу.

Саслушавши мишљење г. г. референата, Савет је одлучио овако: да се „Школица за грађанска права и дужности" од г. М. Ђ. Милићевића, оваква каква је, не може примити за уџбеник у средњим школама, али ако би се прерадила по примедбама г. г. референата и удесила према наставноме програму, новоме уставу и земаљским законима, могла би се примити за уџбеник.

Референтима је одређен хонорар и то г. Карићу тридесет (30) а г. Миодраговићу двадесет (20) динара.

X.

Прочитан је реферат г. Димитрија Јосића о дечијем листу „Голуб" за 1885, 1886 и 1887. годину.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Г. Миливоје Каракашевић, књижар из Сомбора, поднео је министарству просвете и црквених послова дечији лист **„Голуб"** за 1885, 1886 и 1887. годину с понудом, да га Министарство откупи за поклањање ученицима основних школа, а г. Министар питао је Гл. Пр. Савет за мишљење о *корисности и употреби* ових књига. Савет је на 385. свом састанку изволео одлучити, да се мени предаду те књиге на оцену.

Ја сам прочитао „Голуб" од све три поменуте године са особитим уживањем, и кад бих се латио да на ситно оцењујем сваки одељак, морао бих у похвалу реченога листа написати целу књигу. С тога сам се морао, ма да ми то беше потешко, ограничити: да изнесем пред Савет своје мишљење о њему у целини и да тако обележим прво његову *вредност*, а за тим да изречем и своје мишљење о *употреби* његовој, ако би га г. Министар изволео откупити од издавача.

И *песма* и *приповетка* и *поука* и *описи* места и лица, па и *мале* и *досетке*: све је то одабрано и педагошки одмерено за српску младеж по свима српским крајевима; на ту се састају и сарадници из свију српских земаља, те износе на својих крајева што год има тамо лепшега и одабранијега. Оно, што је узето из стране књижевности, такође је одабрано и одмерено и све прожмано осећањем пијетета према свему, што је *истинито лепо, добро* и *узвишено*.

Хоћеш ли да уживаш у светој породичној вези, *Голуб* те одводи у тихи, весели и ведри *породички живот*, у домаће царство божијега мира и радовања. Хоћеш ли у тој породичкој *околини*, да детињим оком и ухом посматраш природу и да тако своју душу облачиш у одећу детињске безазлености, па да се и сам осећаш као дете према Творцу величанствене природе и као вршњак свију људи — *Голуб* те туда свуда прати са маслином граничицом светога божанскога мира и задовољства. Хоћеш ли сад као дете, одбацивши све бриге светске на страну, да се разговориш са оцем свију људи — *Голуб* ти отвара детињским тепањем и умилношћу врата светога *храма вере православне* и подиже својом непорочношћу завесу, којом је застрта светиња над светињама. Хоћеш ли да делиш своја осећања и тихе туге и мирне унутарње ведрине у колу сродника по језику, пак да изразиш сва своја осећања, мисли и тежње, вере и наде *једнам језиком* и у *један глас*.— *Голуб* те преноси из свакидашњег метежа и трвења на крила слоге у заједницу свију Срба, у *велику, једну* и *нераздељену српску духовну државу*, пак те напаја Обилића снагом, да не очајаваш, но да радиш свуда у свом кругу и према свом позиву с поуздањем на згради једне политичке свесрпске државе.

Да се *љубав према Христу* ,не би окренула у *мржњу* према свему што није српско, што је туђинско, — Голуб одабира зрно но зрно од онога што је лепо и добро у туђој

књижевности, и казујући нам од кога је народа што узето, учи нас *да љубимо и те народе као своју браћу по Богу* и да их поштујемо, као своје добре учитеље.

„*Голуб*“ се овде онде служи и научним и уобичајеним странним и покрајинским изразима — али су све те речи протумачене у „Голубову речнику.“ Осим тога има и рубрика: „*Неправилности у српском говору и писању*“ — где се исправљују погрешке у говорењу и правопису. За 1887. годину уведен је у „Голуб“ као новина и календар, где су осим обичних календарских ствари побројани *важнији догађаји* из српске историје.— Има и у ноте стављених песмица за певање. *Слике* су такође пробране и лепе. Штампарских погрешака има мало.

Из свега овога, свако ће лако себи саставити суд о *вредности* ових књига, те увидети, да је „Голуб“ један од најбољих дечијих листова, који би служио на част дечијој књижевности и код већих народа, а уз то је по духу и правцу прави *српски* лист. Он служи на дику српској књижевности, а хвала за то припада на првоме месту самом уреднику и издавачу, па онда одмах и свима сарадницима.

„Голуб“ као књига може се употребити:

1.) *као читанка у основним школама* по који пут преко године, с тога би требало да их набаве све школске општине за своје књижнице;

2., *као дар за одличне ученике*, који свршавају нижу основну школу. Ученицима, који по свршеној основној школи остају код куће или иду на занате, отварале би ове књиге вољу за даљим усавршавањем и стварале би код њих осећање потребе за сталну духовну храну, те би се тако непрестано ширило коло читатеља, чиме би и наша књижевност у опште добила јачи полет, јер би она потреба подстицала читаво млађе коло, да оснива читаонице или да се појединце претплаћују на стручне и забавне листове и књиге. Ученике, који прелазе у средње школе, подстицале би ове књиге, да у својим одморним часовима траже пријатне забаве у читању и покушавању да се и сами вежбају у писању. Ови млади сарадници у дечијим листовима уз вешто руковођење педагога уредника, унућују се на читање и све зрелије посматрање те постају вежбањем у описивању своје околине и обичаја, у састављању песмица и причица, у преваћању и т. д. касније и сами добри песници, приповедачи и т. д.

3., *Као поклон српским школама изван Србије*, а нарочито тамо, где противници српства раде своом снагом и свим средствима, да однароде млађи српски нараштај и да га ставе у службу противних сверпским тежњама.

На основу свега овога, слободан сам препоручити Главном Просветном Савету:

Да изволи препоручити Господину Министру, *нека откупи све егземпларе „Голуба“ за 1885, 1886 и 1887. годину.*

18. Децембра 1888.

у Београду.

поднио

Димитрије Јосић

професор учит. школе.

Према оваком мишљењу г. референта, Савет је одлучио:

да се дечији лист „Голуб“ може откупити и употребити за поклањање ученицима основних школа, а може препоручити и за књижнице основних школа.

Референту г. Јосићу, одређен је хонорар четрдесет и пет (45) динара.

XI

Прочитан је реферат г. М. Ђ. Милићевића, о делу „Србија“ од г. Вл. Карића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Главни Просветни Савет, уз писмо своје од 2. о. м. Сѵ 68, изволео ми је послати књигу „Србију“ од г. Вл. Карића, молећи да је прегледам, и да му кажем: *можемо ли ту књигу корисно употребити за дарове ученицима средњих и стручних школа мушких и женских?*

Имао сам више разлога да ову част отклоним од себе; али, како се ова понуда тиче књиге која говори о Србији, и дара који се намењује ученицима наших школа, не могох се узмаћи од предложена ми посла. За то ћу

макар у неколико врста, казати што мислим о чем се питам.

„Србија“ г. Карића, већ самим својим пространством, ређа је појава у нас, ма да није цела ни новина ни привина. Српска књиженост могла је писцу понудити не само готове грађе за многе делове и делиће његовога састава, него је имала ставити му на услугу и целокупних списа баш о оном о чем је научно да пише. На тих извора писац Србије црпао је обилно и ако није, као што је требало, свуда означивао одакле је узимао. Али распоред књиге, начин писања о пословима и поменицима, и многима илустрација које ова књига доноси, новине су које може сматрати као властиту својину.

Г. Карић је своју књигу поделио на четири дела, који се цепкају на више или на мање ситнијих делића.

Ја ћу, у две три речи, казати ту главну поделу.

I

Земља и њена природа.

Овај део дроби се на 7 ситнијих делића, и пружа се од стране 1 — 82;

II

Народ.

Овај има 27 делића, од стране 85 — 472;

III

Држава.

Има 12 делића, од стране 475 — 620; и

VI

Предели и знатна места.

Овај последњи део има 10 делића, од стране 623 — 908.

Иза овога долази

Изјава

У којој писац захваљује онима који су му помагали или га соколили у раду.

За најавом иде:

Књижевност употребљена при изради овога дела.

Овде писац побраја списе из којих је узимао што му је требало за сваки део и делић своје књиге.

После свега тог, ређају се илустрације, у које бројим: 6 карата, 9 картограма, 17 нота за народне мелодије, и 149 слика лица, предмета, и места у Србији. —

Изложивши овако општи план ове књиге ја ћу, на најбржу руку, прелистати је, и поменути неколике погрешке, које сам читајући опазио.

Тако, на страни 39, вели се да река Пек утиче у Дунав више Градишта, а она утиче испод Градишта.

Од стране 203 — 211 г. Карић има особити делић своје књиге с језику у Србији. Тај је делић израђен врло површно и олако, а предмет о ком се ту говори, захтева готово математичке тачности.

У Шумадији: Космај, Турија, Колубара, и средња Јасеница говоре: чо̀век, ду̏кат, ло̀нац, по̀рез, госпо̀дин, жѐна, во̀да но̀га, ло̀ла, итд.; Качер, Карадаг, и Морава (до Котленика) имају акценат јужнога говора, а све друго може се рећи да има акценат левачки или моравски.

Онај пак акценат који је г. Карић називао Шумадинским и не чује се у сељака Шумадинаца, мањ ако су школовани. Његова се влада пружа од Дрине до Колубаре, између Саве, Поцерине, Подгорине и Маљена.

Зашто је г. писац овај акценат пренео у Шумадију, или зашто га је назвао Шумадинским, не могу да се домислим.

На страни 545. г. Карић пише да је „пећки владика Грк и главом платно свој отпор Кнезу Милошу.“

Баш није ни један!

На страни 548. оно што се говори о католичкој цркви у нас, не слаже се са законским стањем односа те цркве к држави српској.

На страни 564. за устав који је замењен онај од године 1835, вели се да је издан 1839, а он је штампао од 10|22 до 12|24 децембра 1838.

На страни 606. стоји: „Нахије се испрва зваху исправничества а за тим окрузи.“

Није тачно: нахије су биле и остале нахије; а нахијске власти добијале су имена, каква су кад била угодија кнезу Милошу.

На страни 641 каже се „Љиг извире испод Рудника.“

То је погрешно!

На страни 642 вели се, да се Видојевица види из Београда. То је погрешка. Видојевица се из Београда не може да види. Оно пак што на крају Цера личи на Видојевицу, јесте ипс Грабовац изнад Петковице.

На страни 718. каже се, да је село Миланца, где се родио владика Јанићије, у долини реке Студенице, а то је погрешка. Миланца је чак према Мучњу, у водопађи реке Грабовице, која код села Прилика пада у Моравицу.

На страни 728. каже се, да је стари град Козник на североистоку од варошице Бруса, а он је готово са свим на супротној страни!

На страни 766. писац погрешно говори о водама Височници и Темској. Књига на коју се позива са свим друкчије о том пише!

На страни 769. вели да је Пирот у присоју Старе Планине. Од Старе Планине до Пирота има више присоја и осоја. Пирот је управо под Сарлаком, који је последњи чот од Белаве!

На страни 792. вели се: „Делиград је готово на устима ћуписке клисуре.“

Ко зна где је Делиград а где Ћупис, па још кад се сети да је село Ћупис у некој својој клисури, не може се домислити зашто је дефиниција места Делиградскога требала Ћуписка клисура?

Даље се каже да се Равње (бојно место у Мачви) држало око 35 дана после 21 Септембра 1813, а оно је пало пре тога дана.

Кочину крајину 1788 — 1791, први српски устанак од 1804 —1813, и други устанак од 1815, г. Карић пише: *Кочина Буна, Карађорђева Буна, Милошева Буна.*

Ово је погрешка коју ширити било би и неправедно и штетно. Зна се шта су устанци а шта су буне, или шта се хоће да каже једним а шта другим.

На страни 813. Кочу Капетана (1788) зове Петровићем. Његово је презиме Анђелковић.

На страни 814. за Ресавчину, Мртвају некадашње Ресаве, писац вели да је моравина отока!

На страни 843. село Орашац, где је оглашен први устанак, на брду је а не у долини (Мисачиној).

На страни 834. није верно представљена мисао извора, на који се г. Карић позива, кад говори о имену *Некудим*.

На страни 851. село Петра Добрића није Добрња него Добрње.

На страни 858. каже се, да је „цео предео (око мајданпека) био права шумска пустиња“.

Није то била пустиња, јер је на том простору живело неколико села, која је влада српска, хотећи отворити рудокопњу, расељила и земље од сељака откупила.

На страни 869. каже се да је град „Голубац на високом каменитом рту“.

Голубац је на високом каменитом чоту. А друго је чот, а друго је рт. Ваља се сетити реченице: *„Има ли пут уз дуги рт?*

На страни 881. има реч Пољце место *полице*. Ова се реч срета на више места. Може бити да је штампарска погрешка.

На страни 883. Коренитац је место куд пролази Тимок. Нисам чуо да се то име даје и Тимоку.

На страни 890. писац хвали соj коња у Малом Извору. Мали Извор је под Малиником а велики близу иршке чуке. Не знам какви су у првом, а у другом соj коња се одавно хвали.

На страни 899. каже се да је неготински рит глибовит, а његова је вода бистра као суза!

Сад ћу поменути неколике нетачности у слогу:

Тако у почетку, на крају предговора, писац жали што у Србији „напредак мили страчпутицама и тако спорим, пужевљевим покретом“.

Кад је што скренуло с правога пута и ударило странпутицом, онда то већ није добро и могло би бити само горе, ако би пошло брже!

На страни 545. имају реченице; Кад се Србија доченала мало слободе“, и „Милош одмах, првих дана своје владе,“ итд.

Ни једна ова реченица нити је тачна нити лепа.

На страни 624. одређујући Горње Подриње писац помиње и планине које с Подрињем немају никаква посла, те је управо неразумљиво што је написано.

На страни 633. писац вели да Засавица пресушује као и Битва и Јерез.

То је под сумњом.

На страни 721. вели се, да је „св. краљ 1813. пребачен у Срем".

Овако се не говори ни о свецу ни о догађају о ком се овде мисли.

На страни 731. оно што се говори о поморављу Бињичке Мораве неразумљиво је.

На страни 755. каже се „прокупљански", а од Прокупља придев је прокупачки.

На страни 809. помињу се „топионички циљеви", ваљда се хтело рећи топионички послови.

На страни 855. место где су село и стари град Рам, описано је тако, како у природи не може да буде.

Језик у књизи г. Карића доста је правилан; а слог му је местимице сржит и прекорљив и потребује још доста глађења.

Не гледајући на све грешке, књига је ова велика збирка извештаја о Србији, која ће се читати особито у ширем кругу читалаца, тим радије, што доноси тако многе слике лица, предмета, и предела.

За то мислим *да се она може употребити као дар ученицима средњих и стручних школа мушких и женских.*

Приподслан ми примерак „Србије" упутно сам одмах другом референту, г. Јовану Драгашевићу.

У Београду, 14 Септембра 1888.

М. Ђ. Милићевић.

За овим је прочитан реферат о истоме делу од г. Саве Антоновића, који гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам дело: Србија, опис земље и народа, које је написао г. Карић, проф., и част ми је поднети Просветном Савету моје мишљење о њему.

Дело г. Карића обраћа на се особиту пажњу тиме, што има врло много података и грађе за свестрано познавање наше отаџбине. Све ове податке писац је у овом делу пропратио и извео тако научно, разложно и занимљиво, да се оно може сматрати као јединствено у нашој литератури.

Да би лепом и суда живом описивању дао још живљи и потпунији изглед, писац је унео у њ и врло много лепих слика, карата, картограма и статистичних података.

Уверен, да ће ово по свему драгоцено дело послужити на корист и поуку сваком Србину, а нарочито школ. омладини, ја га најтоплије препоручујем пажњи Главног Просветног Савета.

4. Јануара 1889. г.
У Београду.

Просветном Савету
поднизи
С. Антоновић.
проф.

Савет је на основу мишљења г. г. референата одлучио:

да се дело „Србија" од г. В. Карића, може препоручити г. Министру просвете, да га откупи за поклањање ученицима средњих и стручних школа мушких и женских.

Референтима је одређен хонорар и то г. М. Ђ. Милићевићу педесет (50) а г. С. Антоновићу двадесет (20) динара.

С овим је састанак закључен.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

(**Краљевска влада**). Указом Краљевских намесника од 23. фебруара ове године постављени су:

Г. *Сава Грујић*, за председника министарског савета и министра иностраних дела;

Г. *Петар Велимировић*, за министра грађевина;

Г. *Др Мих. В. Вујић*, за министра финанција;

Г. *Светозар Милосављевић*, за министра просвете и црквених послова;

Г. *Глиша Гершић*, за министра правде;

Г. *Стеван Р. Поповић*, за министра народне привреде;

Г. *Коста С. Таушановић*, за министра унутрашњих дела.

Г. *Димитрије Ђурић*, за министра војног;

(Народно позориште) — Указом краљевим од 8. фебруара тек. год. постављен је г. Тодор Пинтеровић, благајник пете класе у народноме позоришту, за благајника четврте класе у истоме позоришту.

(Средње школе) — Указом краљевим од 18. фебруара тек. год. постављен је г. Петар Тина, предавач II. београдске гимназије, за професора у истој гимназији; г. Љубомир Јовановић, професор београдске реалке, постављен је претписом министра просвете од 1. фебруара тек. год. ПБр. 1464. за хонорарнога предавача српске историје у београдској учитељској школи.

(Конзисторија) — Указом краљевим од 20. фебруара тек. год. постављени су г. *Милутин Стокић*, бивши председник конзисторије епархије шабачке за председника II. класе конзисторије епархије београдске, по молби; г. *Никола Д. Божић*, протоколиста конзисторије епархије београдске за секретара II. класе пете конзисторије; г. *Милош Влајковић*, свештеник, писар II. класе конзисторије епархије београдске, за протоколисту пете конзисторије; г. *Сава Поповић*, писар III. класе конзисторије епархије београдске, за писара II класе исте конзисторије; и г. *Стеван Јовичић*, практикант конзисторије епархије београдске, за писара III класе исте конзисторије.

(Државна штампарија) — Претписом министра просвете од 15. фебр. тек. год. ПБр 2302. постављен је г. Ђорђе Кнежановић, за коректора у државној штампарији, с годишњом платом од 2000 динара.

(Основна школа) — *Управитељи основних школа.* Г. Коста Петровић, учитељ IV. раз. I. одељ. мушке школе на зап. Врачару, постављен је 5. фебруара тек. год. актом ПБр. 1805. за управитеља врачарских осн. школа; — г. Драгутин Топлица, учитељ IV. разреда мушке основне школе код Саборне Цркве, постављен је 9. фебруара тек. год. актом ПБр. 2062. за управитеља осн. школа код Саборне Цркве; — г. Милутин Филиповић, досадашњи управитељ школе крупањске, у округу подринском, разрешен је 9. фебруара тек. год. актом ПБр. 1949., по својој молби, од управитељске дужности, а на његово место постављен је 9. фебруара тек. год. актом ПБр. 2036. за управитеља Аксентије Јокић, учитељ III. разреда мушке основне школе крупањске; — г. Љубомир Протић, учитељ III. и IV. разреда основне школе зарепичке, у окр. подринском, постављен је 10. фебруара тек. год. актом ПБр. 2110. за управитеља исте школе.

Премештени: Г. Ђорђе Николић, учитељ сва четири разреда школе вукосавачке, у округу крагујевачком, премештен је 1. фебр. тек. год. актом ПБр. 973, за учитеља I. разреда мушке основне школе код Саборне Цркве у Београду, по молби; — г. Паун Милекић, привремени учитељ сва четири разреда осн. школе даросавске, окр. београдског, премештен је 1. фебруара тек. год. актом ПБр. 1487. за привременог учитеља I. раз школе у Рињу, истога округа, по молби; — г-ђица Леносава Ђорђевићева, учитељица II. разреда основне школе у Темници, округа алексиначког, премештена је, 1. фебруара тек. године актом ПБр. 1446., за учитељицу I. разреда

женске школе у Ваљеву, по молби; — г. Коста Петровић, учитељ IV. разреда мушке основне школе код Саборне Цркве, у Београду, премештен је, по потреби, 5 фебруара тек. год. актом ПБр. 1809., за учитеља IV. раз. I. одељења мушке основне школе на запад. Врачару, у Београду; — г. Урош Благојевић, учитељ I. разреда основне мушке школе код Саборне Цркве, постављен је 5. фебруара тек. год., актом ПБр. 1802., за учитеља III. разреда мушке школе у Палилули, по потреби; — г-ђица Данина Ј. Кузмановићева, учитељица III. разреда мушке школе у Палилули, у Београду, постављена је 5. фебруара тек. год., актом ПБр. 1801., за учитељицу I. разреда II. одељења мушке школе на западном Врачару, по потреби; — г. Драгутин Топлица, учитељ IV. разреда I. одељења мушке школе на западном Врачару, у Београду, премештен је, по потреби, 9. фебруара тек. год. актом ПБр. 2061., за учитеља IV. разреда мушке основне школе код Саборне Цркве, у Београду; — г-ђа Милева Милојковићка, учитељица II., III. и IV. разреда основне женске школе у Прокупљу, постављена је 9. фебруара текуће године, актом ПБр. 2012., за учитељицу, III. и IV. разреда исте школе, по потреби; — г-ђица Персида Радомировићева, привремена учитељица I. раз школе у Коларима, окр. смедеревског, постављена је 17. фебруара тек. год., актом ПБр. 2595., за привремену учитељицу II. разреда школе у Шаторњи, окр. крагујевачког, по молби; — г. Михаило Стојимировић, учитељ II. III. и IV. разреда школе у Лугавчини, окр. смедеревског, постављен је 27. фебруара тек. год., актом ПБр. 778., за учитеља I. разреда школе коларске, у истоме округу, по молби; — г. Срећко Ђурић, учитељ II. III. и IV. разреда школе у Багрдану, окр. јагодинског, постављен је 28. фебруара тек. год., актом ПБр. 3277., за учитеља сва четири разреда школе у Мојсињу, округа рудничког, по молби; — г. Миленко Михаиловић, учитељ сва 4 разреда основне школе у Мојсињу, окр. рудничког, постављен је 28. фебруара тек. год., актом ПБр. 3278., за учитеља II., III. и IV. разреда школе у Багрдану, окр. јагодинског, по молби. г-ђа Леносава Ланчевићка, привреме. учитељица I. разреда основне женске школе у Прокупљу, постављена је 9. фебруара тек. год., актом ПБр. 2011., за привремену учитељицу I. и II. раз. исте женске школе, по потреби.

Постављени: Г. Радојко Миладиновић, гимназиста, постављен је 1. фебруара тек. год., актом ПБр. 1484., за заступника учитеља сва четири разреда школе у Раковој Бари, окр. пожаревачког; — г. Милован Будисављевић, бив чиновник, постављен је 6. фебруара тек. год., актом ПБр. 1871., за заступника учитеља I. и II. разреда мушке основне школе у Трнави, округа крагујевачког; — г. Васиљије Бокић, слушалац поштанско-телеграфског курса, постављен је 8. фебруара тек. год., актом ПБр. 1868., за заступника учитеља сва четири разреда школе у Великој Каменици, округа крајинског; — г. Драгољуб Шапоњић, бивши гимназиста, постављен је 9. фебруара текуће год., актом ПБр. 1996., за заступника учитеља школе у Ботуњу, окр. крагујевачког; — г-ђица Даринка Перишићева, учитељска кандидаткиња, постављена је 18. фебруара тек. год., актом ПБр. 2122., за привремену учитељицу II. и III. разреда школе у Бањи, округа крагујевачког; — г. Градоје Бушљетић, реалац, постављен је 14. фебруара тек. год., актом ПБр. 2410., за заступника учитеља школе трнавачке, у округу црноречком; — г. Спира М. Крстић, практикант, постављен је 15. фебруара тек. год., актом ПБр. 2448., за заступника учитеља сва четири разреда школе у Рткову, окр. крајинског; — г. Јован Цветковић, ђак учитељске школе, постављен је 18. фебруара тек. год., актом ПБр. 2667., за заступника II., III. и IV. разреда школе у Доњем Крчину, округа јагодинског; — г. Драгутин Димитријевић, бивши учитељ, постављен је 27. фебруара тек. год., актом ПБр. 2883., за учитеља II. разреда школе у Тополи, округа крагујевачког; — г. Милан Костић, бивши гимназиста, постављен је 27. фебруара тек. год., актом ПБр. 2995., за заступника учитеља I. и II. разреда школе у Бајиној Башти, окр. ужичког.

Пенсионован: Г. Јован Миленковић, учитељ школе брзоходске, у округу пожаревачком, стављен је 11. фебруара тек. год., актом ПБр. 1935., у стање покоја.

Разрешени: Г. Љубомир Николић, привремени учитељ школе ковиљске, отпуштен је

из учитељске службе, 11. фебруара тек. год., актом ПБр. 2021.; — г-ђица Јелена Шуваковићева, учитељица II. разреда школе у Тополи, округа крагујевачког, разрешена је од учитељске дужности 15. фебруара тек. год., актом ПБр. 2465., по молби; — г-ђа Даница Флеријева, учитељица школе губеревачке, окр. београдског, разрешена је од учитељске дужности 28. фебруара, актом ПБр. 2956.

†

Д-Р САВА ПЕТРОВИЋ

У петак 20. јануара ове године умре д-р Сава Петровић, чувени ботаничар српски.

Петровић се родио 14. јануара 1840. године у Шапцу. Оцу му је било име Јован а матери Марија (Маца). Сава је остао без оца пре него што је пошао у школу, а мати му је била вољна да га дâ на занат (терзијски), који је Сава учио два месеца — за време школског одмора — а после је и преко материне воље продужио школу. Ту, у месту свога рођења научио је основну школу и нижу гимназију. За тим дође у Београд где сврши вишу гимназију а по томе се упише у природно-математички одсек у Лицеју, где је две године свршио. А после тога буде послат као државни питомац у Париз, где је свршио медецину, и постао је доктором медецине и хирургије 25. новембра 1866 год. (по нашем) израдив тезу „De la Nostomanie“, коју је посветио родитељима и „д-ру Ј. Панчићу, професору Јестаственице у Београду, члану више учених друштава; — примите овај мали знак захвалности за ваше очинске савете“, вели у тој посвети д-р Сава Петровић.

Одмах по свршеним испитима вратио је се Сава Петровић у домовину, али са поруше-ним здрављем. Чим је дошао, буде постављен за окружног физикуса у Крушевцу Петровић док је се бавио у Крушевцу, радио је на флори тога краја. Али које због поруженог здравља, а које због многог посла што га је имао као окружни лекар, морао је напустити започети посао.

Из Крушевца буде премештен у Београд за војеног лекара, и у војној служби је остао до смрти и умр'о је у чину санитетског пуковника.

Мало доцније Његово Величанство, онда кнез Милан, одликовав га својим поверењем и узев га за свога личног лекара, дао му је могућности, да се поново почне бавити омиљеном му Ботаником, за коју Петровић вели у једном писму, које је писао Панчићу, „ваш пријатељски савет није заборављен, и воља, коју сте ми ви сами за науку улити умели, сачувана је“. — Ми додајемо да је заиста и била сачувана, само је неко време у њему тињала, како би се доцније могла са јачим жаром и већим пламеном распламтети. И доиста, чим је српска војска 1878 год. заузела Ниш, видимо д-ра Саву Петровића, где је са највећом енергијом и особитом вољом предузео ту тешку али пријатну дужност, да испита околину Ниша у флористичком погледу. А после неколико година својим неуморним радом даде нам спис „*Флора околине Ниша*“ у коме је описао близу сто фамилија, 502 рода и око 1500 биљних специјa.

После неколико година, услед пронова које су се открише у околини Ниша, Петровић је израдио и „Додатак флори околине Ниша“, у коме је описао 16 родова фанерогама, нових за околину Ниша, и 3 фамилије криптогама са 12 родова и 23 специјe. У овом додатку је описао још 160 биљних специјa, којих у првом спису „Флори“ нема. Свега биљ-

них специја у атару Ниша, он је описао преко 1600 које фанерогама а које криптогама. Предео чије је биљке Петровић проучавао и описао, пружа се „од десне обале Мораве нашом старом границом до Плеша, одатле косом линијом преко Ак-Палanke (Беле Паланке) на Суву Планину, за тим преко Селичевице до Мораве код Чечина, а одатле Моравом до наше старе границе (Суповца)“. Проучавајући флору Ниша и околине му, Петровић је много допринео што бољем и потпунијем познавању флоре Србије, јер је, у том атару само, откриво преко 80 биљака нових за флору Србије. А овим својим главним списом показао је и то: да је околина Ниша (а нарочито Сува планина) флором најбогатији крај у Србији, како у разноликости тако и у особитости; и да треба сваки предео боље и свестраније испитати и проучити, а тим ће бити и флора Србије потпуније испитана и позната. „Са овим прилозима сва студија флоре околине Ниша није свршена. Још много и много година и много више радника треба, те да се околина Ниш: а и остала Србија добро проучи. Нови радници на овоме пољу имаће много шта да привреде!“ Овим речима Петровић приправља увод у свој спис „Додатак флори околине Ниша“.

Петровић је у свом брижљивом скупљању и испитивању биљака био тако срећан, да је и неколике нове биљке за науку нашао, описао и у исту их увео. Те су:

Ramondia Nathaliae Panč. a Petrov.	
Trifolium leucotrichum	»
Ornithogalum Nissanum	»
Crocus sulfureo biflorus	»
Ranunculus Nissanus	»
Hypecoum pseudo-grandiflorum	»
Centaurea Nissana	»
Achillea Serbica	»
Nonnea pallens	»
» commutata	»
Linaria Nissana	»
Hypericum Boissieri	»
Genista Nissana	»
Pencedanum Serbicum	»
» rivulare	»
Carduus biophyllus	»
Orobanche Serbica Bach a Petrov.	

Петровић се није заустављао само на проучавању флоре ниске околине, већ је доцније своја проматрања и даље раширио, те је испитао врањски и пиротски округ, а по неке биљке је студирао и на околине Београда. У том свом даљем испитивању, он је открио још неколико нових биљака, неке су од њих добро проучене и описане (а то је остало у рукопису после његове смрти) а неке имају истом да се проуче.[1]

Д-р Сава Петровић неуморним а истрајним радом стекао је себи лепо име у својој отаџбини, што му је вазда и признавато. После смрти великога му учитеља Панчића, њу-ђена је Петровићу катедра Ботанике на Вел. Школи, али се он није могао, због поруше-ног здравља, те колико часне и узвишене толико и одговорне дужности примити. Петровић је био уважаван и одликован и ван граница своје домовине од страних научара, а тиме је уједно подизао углед своје мале домовине у очима страног света и показао, да и мала Србија има својих великана на научним пољима. — Два чувена швајцарска ботаничара Борна и Гремли дали су Петровићево име једној ружи, коју је он нашао на Горници: Rosa Petrovićii а има и других биљних специја које носе његово име.

Као лекар а и као ботаничар написао је „Лековито биље у Србији“. У ономе списку описао је све биљке које је наш народ употребљавао, па и данас још употребљава, за лечење или за тровање. Овај је спис тако брижљиво израђио и расветлио, да у нашој природњачкој књижевности врло угледно место заузима. Сем описа, који су потпуни, изложио је и употребу истога биља, а за тим је историјски изложио кад је и рашта која биљка била употребљавана. Те је на тај начин показао, да је највећи део биља, које народна медецина познаје и употребљава, био некада и у рукама лекара, и да је од њих био напуштен за то, што се боље и поузда-није средство за исте болести пронашло.

Има преко 500 биљака, које наш народ за лекове употребљава, а које нам он у томе свом списку описује и набраја. Сем фанерогама

[1] Ове последње, као и оне прве, добро би било да се издвоје из његове збирке — херба-ријума — коју је поклонио нишкој гимназији и да се остане у Ботанички кабинет Вел. школе, где би се могле тачније проучити.

он је ту изложио и криптогаме са судовима и без судова. У криптогаме без судова или како их он узима „њелијске биљке" сврстао: маховине, лишаји, окреци и гљиве. Из ове 4 групе криптогама народ употребљава 7 врста.

Имамо још да поменемо да је Петровић израдио и једну монографију „Рамондије у Србији и фамилија Циртандрацеје". — Монографије су списи у којима се говори о биљкама једне фамилије, једнога рода или чак и о једној јединој специји. — Ову је монографију тако брижљиво израдио, да само пожелети можемо да и о другим фамилијама или родовима овакове монографије добијемо. Ово је уједно и прва монографија на српском језику, којој су додате и слике оних биљака, о којима је реч у њој. Поред описа српског додао је и латински опис наших рамондија.[1]

Својим многобројним екскурсијама по нишком, пиротском, врањском и топличком округу, знатно је допринео бољем познавању биљака које расту у тим крајевима. А ради упоређивања и тачнијег изучавања скупљених биљака путовао је у Пешту, Беч, Француску и Швајцарску неколико пута. Петровић је после Панчића био најбољи познавалац српске флоре а и покољења ће се сећати како Панчића, тако и Петровића, ђака Панчићева.

Нашу Академску збирку — хербаријум Вел. Школе — Петровић је знатно умножио и обогатио биљкама европским а нарочито Француским. А све српске биљке, које је Петровић открио или нашао, вазда је у ботаничком кабинету на поуњавање збирке и чување предавао, сем оних, које није стигао да проучи.

Петровић је не само ђак Панчићев већ и следбеник у науци. Ботаника му беше, као и учитељу му, драж живота и у њој је стекао имена које се скоро барабари са његовим учитељем. Петровић је радио и на унапређењу наше Ботаничке баште, која му је сплела венац од свежег цвећа, које је он тако ватрено волео и неговао, те да му се бар на тај начин за неге око ње одужи.

Сава Петровић био је човек тела слаба, нарави тихе, понашања господског а у поверљивом разговору врло љубазан.

Он је био од оних људи, који су могли за свога живота и прилично иметак да стеку, а пошто није имао деце, скоро је све то имање на просветне циљи оставио. Знајући и сам, с каквим је тешкоћама скопчано испитивање и проучавање природњина у нас, он је завештањем својим наредио, да се награђују списи оних људи, који буду продужили испитавање Флоре српске а из фонда, који ће се из његовог имања образовати. Овим својим завештањем Д-р Петровић је постао још већим и за свој народ заслужнијим. Свој хербаријум околине Ниша, као и врло богату библиотеку, оставио је нишкој гимназији.

Д-ре Саво Петровићу! нека ти је лака земља, коју си својим синовљим жаром љубио а испитавајући јој одељу, стекао си и оставио светао и вечити спомен у српскоме народу. А завештањем својим, уврстио си се сам у ред чувених српских добротвора.

Фебруара 1889 год.
У Београду.

Ж. Ј. Ј.

[1] Његови ботанички списи су објављивани овим редом:

а) Флора околине Ниша. Београд 1882.

б) Лековито биље у Србији. Београд 1883. г.

в) Додатак флори околине Ниша. Београд 1885. г.

г) Рамондије у Србији и фам. Циртандрацеје. У 62. гласнику срп. уч. друштва. Београд 1885. Сем ових је радио и на лекарској књижевности и на томе пољу оставио је 8 списа.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

ИЗВОД

примљених и издатих новаца и готовине „добротворног фонда“ шабачке гимназије у рачунској 1888. години

БРОЈ	Од кога је примљено	КОЛИКО ДИНАРА	КОЛИКО ПАРА
1	Примљено од бивших директора шаб. гим. г. Милов. Марковића в. књ. примања Л. 7.	3480	63
2	Примљено од г. Јосе Куртовића 1 дувански лоз	13	50
3	Примљено од породице пок. Павла Караматића	100	—
4	Интерес од приватних лица дужника примљено до 31 децембра 1888 год.	109	60
5	Примљено интереса од штедионице шабачке	119	90
9	Примљено за један купон државног лоза.	3	—
	СВЕГА	3826	63

БРОЈ	Где се налази примљени новац	КОЛИКО ДИНАРА	КОЛИКО ПАРА
1	У штедионици шабачкој налази се по књизи штедионице у готовини	1120	—
2	По 10 ком обвезница приватних лица	1729	50
3	У једном држав. аутријском лозу	100	—
4	У једној акцији штампарије напредне странке	50	—
5	У једном дуванском лозу	13	50
6	По 9 ком. рачуна издато је за сиротне ученике ове гимн. види књигу давања Л. 7.	760	41
7	У готовом новцу налази се у каси	53	22
	СВЕГА	3826	63

10. Јануара 1889. год.
у Шапцу.

Рачунополагач
Добротворног фонда
С. Марковић.

Према решењу управног одбора „фонда сиротних ученика“ шабачке гимназије. од . Јануара тек. год. ДБр. 14. потписани прегледали смо рачуне поменутог фонда за 1888. рач. годину и нашли смо да су у свему тачни.

10. Јануара 1889. год.
у Шапцу.

ПРЕГЛЕДАЧИ:

Сима Вимбић, Вит. Младеновић, Ил. Бериб

Примедба. Сума од 760·41 дин., која је утрошена на сиротне ученике до краја 1888. године, попуњена је из дохотка који је добивен о Св. Сави и на забави.

ИЗВОД

примања и издавања „добротворног фонда параћинске ниже гимназије“ за прву годину од 14. Јануара 1888. до 14. Јануара 1889. год.

БРОЈ	Примање	КОЛИКО ДИНАРА	ПР.
1	Чист приход од забаве приређене 14. Јануара 1888. .	160	—
2	Интерес на ових 160 дин. до 1. Децембра 1888	8	—
3	Чист приход од забаве приређене 22. Фебруара 1888.	100	—
4	Интерес на ових 100 динара до 28. Фебруара 1889. . .	12	—
5	Чист приход од забаве приређене 26. Децембра 1888.	240	—
6	Г. Димитрије К. Димовић, овд. трговац, поклонио је на име свога покојног оца Косте Димовића, као завештање (уложено у овдашњу штедионицу 1. Јануара 1889.) . .	100	—
	Примљено свега . .	620	—

БРОЈ	Издавање	КОЛИКО ДИНАРА	ПР.
1	Припомоћ једном сиромашном ученику овд. ниже гимназије по гласу признанице од 18. августа 1888. . . .	12	—
2	Припомоћ двема сиромашним ученицама овд. ниже гимназије по гласу признанице од 5. децембра 1888. . .	8	—
3	За отплату хармонијума, г. Димитрију К. Димовићу, овд. трговцу, по гласу признанице од 30. децембра 1888. . .	240	—
4	За одело и обућу сиромашним а добрим ученицима и ученицама овд. ниже гимназије по гласу рачуна	182	10
	Издано свега . .	442	10

Кад се од суме примања у *дин. 620* одбије сума издавања у дин. 442·10, остаје у готовини динара 177·90. —

Ова сума новаца предана је по решењу проф. савета од 1. Јануара 1889. бр. 1. у овд. штедионицу.

Бр. 8.
9. марта 1889. год.
у Параћину.

Председник и благајник
„добротворног фонда параћинске н. гимназије
директор
Свет. Марковић

Деловођа професор. савета.
Вошко Савић

Породица г. Павла Караматића, бравара у Шапцу, поклонила је сто динара добротворном фонду шабачке гимназије.

*

Добротворном фонду шабачке гимназије поклонили су: г. **Тодор Кнежевић,** трговац, 50 динара и г. **Јоса Куртовић,** чиновник у пенсији, један дувански лоз, серија 3859. број 19.

*

Г. **Јања Манојловић,** професор ужичке реалке поклонио је *двинаест* динара да се о божићним празницима раздаду сиротним ученицима *ужичких* основних школа.

*

Епископ нишки, господин **Димитрије** подарио је *10 динара* сиротним ђацима школе *липољичке* у округу шабачком.

*

Г. **Мијаило Вуловић,** трговац на Р. Горе, поклонио је сиротним ђацима школе *милановачке* три динара.

*

Г-ђа **Јелена Шуваковића Аћимовића**, учитељица, поклонила је *тополској* школи карту краљевине Србије.

*

Г. **Никола Костић**, трговац из Куршумлије, златно је за 6 сиромашних ученика *куршумлијске* школе „Баче“, лист за Сричад, за целу годину.

*

Г. **Спасоје Стефановић**, трговац из Београда, члан фирме „Стефановић Ранковић“, наводео је приликом свога проласка за Б. Башту дати за сиротне ученике школе *дуга-ске 12 дин.*

*

Г. **Владимир Миленковић**, свештеник луковски, поклонио је књижници основ. школе *луковске* књигу: „Историја Света за V и VI разред више основне школе“.

*

Г. **Јеремија Укропина**, трговац у Шапцу, поклонио је добротворном фонду шабачке гимназије *сто динара*, с молбом, да се његова покојна жена Катарина уврсти у чланове утемељаче тога фонда.

*

Г. **Мијат Милановић**, трговац у Шапцу, поклонио је добротворном фонду шабачке гимназије *две ста двадесет динара*, с молбом, да се он и његова жена Стана уврсте у чланове утемељаче тога фонда.

*

Г. **Марко Јанчић**, трговац из Шапца, поклонио је „добротворном фонду шабачке гимназије“ *сто динара*, с молбом, да се његов покојни син Јован М. Јанчић уврсти у чланове утемељаче тога фонда.

*

О овогодишњој Свето-Савској прослави изволели су посетиоци приложити 14 дин. и 70 дин. пара фонду сиротних ученика школе *милинчанске*.

*

О овогодишњој Свето-Савској прослави изволели су посетиоци поклонити за сиротне ученике *бачинске* школе 24 динара. Том приликом г. *Стеван Вулић*, трговац из Ћуприје, осим прилога од 10 динара, дао је још 10 динара једном сиромашном ученику за одело.

*

Посетиоци школе *Балта-Берловачке* о прослави Св. Саве ове године, подарили су у фонд за помагање ђака те школе 19 динара и 90 дин. пара.

*

Посетиоци школе *мокрањске* о прослави Св. Саве ове године даровали су за сиротне ђаке 28 динара.

*

Посетиоци школе *рашке* о прослави Св. Саве ове године, даровали су за сиротне ђаке 36·55 дин.

*

Посетиоци школе *бунушке* (у срезу лесковачком) даровали су о прослави Св. Саве ов. год. 11·80 дин. за сиротне ђаке.

*

Посетиоци забаве, коју је приредила управа фонда сиротних ђака *краљевске* школске општине, подарили су 192·40 дин. на корист тога фонда.

*

О прослави Св. Саве ове год. подарили су посетиоци 91·85 дин. *куршумлијској* осн. школи.

*

О прослави Св. Саве ове године подарили су посетиоци 85·60 дин. за сиротне ученике школе *дуске* (ср. рачанског).

*

О прослави Св. Саве ове године подарили су посетиоци 30·60 дин. за сиротне ученике школе *каменичке* (ср. подгорски).

Издаје и штампа краљевско српске државне штампарије Одговорни уредник АНДРА НИКОЛИЋ

Година X. Свеска 5. и 6. 31. Марта 1889.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ПРОШЛОСТ, САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ ИГИЈЕНЕ

ПРИСТУПНО ПРЕДАВАЊЕ

Др-а Милана Јовановића—Батута

ПРОФЕСОРА ЈАВНЕ ИГИЈЕНЕ И СУДСКЕ МЕДИЦИНЕ НА ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ У БЕОГРАДУ.*)

Господо!

Мени је поверена часна дужност, да вас упознам са начелима Јавне Игијене у теорији и пракси. Ја данас ступам у ту своју дужност, али — за дивно чудо — не са оним обичним страхом почетника, него, на против, са неком особитом надом, управо да кажем са пуним уверењем, да ми труд не ће остати без успеха. Није да се много уздам у самога себе, али сам сасвим осведочен, да ће важност, лепота и богатство самога предмета надокнадити све оно, што буде недостајало мојим слабим снагама, и да ће — што је за потпуни успех још много претежније и одсудније — и вас одмах с почетка загрејати светом ватром — љубављу и одушевљењем — а то је добро уздарје за оне, који полазе на озбиљан и трудан посао. Дозволите ми, дакле, да вас одмах овим првим предавањем упознам са главним основима нашега предмета: — да вам у кратко изложим *суштину, обим, прошлост и садашњост Игијене*, па да онда са те утврђене тачке заједнички промотримо пеколико изгледа, који јој се — бар за овај мах — отварају још и за *будућност*.

Познато вам је, господо, да по данашњем схватању и тумачењу реч „*Игијена*“ означује засебну науку: — науку, која изучава односе човечјег живота и здравља према спољашњем свету, и у томе тражи средства, како ће то здравље одржати, па — може бити — и унапредити. Игијена је, дакле, наука (и вештина) о одржању здравља у целокупној природи човечјој; она је — као што с правом вели Мишел Леви — „клиника здравог човека.“

Игијена извршује своју задаћу у главноме на два начина, па по томе је неки и деле. Као наука испитује она индивидуалан и друштвени организам човека а у односају са свима приликама, које на њих (обично и знатније) утичу. Тим изучавањем позна с једне стране нормалне односе и потребе тела (дакле све важније услове здрављу, снази, напредовању и дуговечности појединца и друштва), а с друге опет порекло патолошким, болесним променама (дакле и природне и створене (вештачке) узроке опадању, поболевању, па најпосле и умирању). Из тих података изводи онда Игијена научна начела, по којима би се и појединац и друштво могли одржати здрави, снажни, напредни и дуговечни („Научна Игијена“ или „Наука о здрављу“). Као практична дисциплина или вештина примењује она та утврђена,

*) Држано 15. марта 1888.

научна начела на сам живот човека или друштва, и на поједине прилике у њему, те их по потреби и извршује — било у интересу појединца, било у корист целога друштва („Практична Игијена“ или „Неговање здравља“). По себи се разуме, да та два огранка једног и истог стабла нису никад тако строго одвојена, него се непрестано пресрећају, па по гдекада баш и сплићу.

Практична потреба прави још неких разлика на томе пољу, и дели Игијену и даље. Где се н. пр. игијенска испитивања и њихови резултати баве само појединим особама и њиховим личним или особним својствима и приликама, ту се говори о „Приватној,“ „Личној“ или „Особној Игијени“. Гдегод се та игијенска истраживања или већ утврђене здравствене истине не даду извести и применити без авторитета и снаге државних власти, или макар без припомоћи и срестава које веће људске заједнице, н. пр. општине, краја, земље и области — као што то бива, рецимо, при грађењу водовода и канала, при регулисању река и исушивању бара, при подизању игијенских школа и здравствених завода и т. д.; — гдегод се игијенска питања тичу особа или установа, којима власт или заједница управља — н. пр. где су у питању војници, ансеници, школе, јавне зграде и т. д.; — гдегод је најпосле, ма из ког узрока у опасности здравље веће које људске заједнице н. пр. кад на који крај или које место навале заразне и кужне болести: — ту је дужност и државних и општинских власти, да преко својих нарочитих органа свом снагом пораде око проучавања самих прилика, које су наступиле, а поред тога одмах и око извршења нужних, игијенских мера. У таким случајевима може бити речи о „*Јавној Игијени*“.

Овде морам одмах додати, да је ова последња подела, истина, веома згодна и практична — особито у целокупном склопу државне управе — али сасвим неприродна и науци противна. Тешко је и замислити, а камо ли наћи примера, где би човек био тако усамљен, тако апсолутно изолован, да никако не утиче на своје друштво и своју околину, или обратно: она на њ. Штогод се тиче појединог човека, то се, бар до некле, дотакне, посредно или непосредно, и његове живе околине, дакле заједнице или друштва; а опет све прилике, у којима се задеси друштво, утичу и на појединца, који живи у њему. С тога новија наука нерадо усваја ту врсту поделе, па и где је баш њутке призна и прими (н. пр. у државној администрацији), чини то више из практичних обзира и потреба. Још с мање научна основа говори се у игијенској литератури сасвим засебице, рецимо, о „Војничкој“, „Логорској,“ „Грађевинској,“ „Занатлијској,“ „Моралној Игијени“ и т. д.

Већ по овоме, што до сада наведосмо, јасно се види, да је област Игијене веома пространа — т. ј. да су предмети игијенског изучавања веома многобројни и разноврсни — а то је сасвим наравно. Живот човечји јавља се на много начина; потребе тога живота су тако разноврсне, а утицаји на тело из спољашњег света тако чести и мешовити, да је научна Игијена све до скора била у великој неприлици, како да савлада или тек само да среди тако огроман и разноврстан материјал. Из тога хаоса избавила се тек у новије доба, и то једино тиме, што је из своје области искључила све оне повреде здравља и узроке њихове, који су сасвим ретки и необични; који наиђу као (несретан) случај; који постају механички; који остају локални; који брзо пролазе и никад дубље корена не захватају и т. д. Тиме је — истина — сузила међе своје

области, али је у њих улела чисте и здраве односе. Повреде од удара, пада, оружја, страних тела и т. д.; несретни случајеви од воде, ватре, мује и т. д.; отрови, који нису у обичној околини човечјој и т. д. нису — дакле — предмети хигијенског испитивања.

С Хигијеном бавили су се готово сви векови и сви народи, а то је сасвим природно. Живот је леп и мио, а здравље га држи и слади, па је ли чудо, ако се људи још од прастарих времена стараху, како ће своје здравље сачувати, а свој век продужити?.... У томе старању проматраху они све прилике свога живота и проучаваху, како се оне односе према њиховом телу и његовим нормалним обавама, а то ће рећи: како оне утичу на њихово здравље, — па се према томе владаху („Самоника или Спонтана Хигијена“). Та проматрања множаху се из дана у дан, па створише временом читав низ искуством утврђених и опробаних правила за одржање здравља и живота, или тако звану „Емпиричку Хигијену“.

Него обично није дуго на томе остајало. Предањем прелазаху после та емпиричка правила са колена на колено, па што су дуже живела, то су, наравно, све више губила свој првобитни тип и значај. Од утврђена искуства и осведочене истине постаде временом прост обичај и голо веровање, а по гдегде опет религиозан обред и божја заповед. Творци њихови (племенске вође, браминн, левите, аугури и т. д.) с њима то баш и смераху — јамачно већ с тога, што су као надмашнији духови и расуднije главе морали увидети, да обичаји, веровања, религиозни обреди и божанска наређења лакше себи пута крче; боље пријањају; брже корена хватају; и дуже трају: него и најмудрије поуке; и најоснованија правила; и најбољи светски закони. А кад је касније човечанство дошло још и до писмена предања и саобраћаја, онда се та хигијенска искуства почеше и бележити, — дакле и књигом ширити. Наравно да се с почетка то чинило истим оним начином, који беше обичан за усмена предања — дакле у облику народних обичаја и веровања, или у руху обредних правила и божанских заповеди — и тек касније се смело приступити чистијим облицима: правој хигијенској поуци (Хипократ), или наредби и закону светске власти (Солон, Ликург, Цезар, Август и т. д.). Најпосле стаде Хигијена на чврсто постоље праве науке, па од тога доба иде још поузданијих путова да уђе у свет.

На најстарије трагове Хигијене наилазимо код прастарог културног народа, код *Мисираца*. За њих се зна, да их је још 3500 година пре наше ере, пре Христа, (за владе краља Семемпса, Хезептова унука из прве династије) морио ужасан помор, па да су од то доба боље мотрили на своје здравље. Осем тога беше у њих још и пре тога веома много обичаја, наредаба и религиозних обреда хигијенска порекла (као што је н. пр. обрезивање), а како их је сваке године плавио Нил, то их је невоља рано била научила, како ће се бранити од последица поплаве по здравље, т. ј. рано их је приморала, да исушују, каналишу, дренирају, десинфикују и т. д. — *Персијанци* и *Мифани* добише у Зендавести читав низ хигијенских правила, а *Инди* опет имају у Мануовом законику прописе о чистоћи и јелу (Манн II. 137, 211 и т. д.). Исто тако дају им и Сусрута у својој „Ајур-Веди“ или „књизи о животу“ (писаној у I. веку на санскритском језику) неколико врло лепих хигијенских поука. — За *Хинезе* говори се, да су још у прастара времена знали и извршивали поједине начине предохране од

болести, а нарочито: да су од богиња облачили своју здраву децу у кошуљу богињава болесника, или да су им у нос утискивали красте и перут са богиња — без сумње у истој намери, у којој ми данас нашу децу мајом од богиња калемимо. — *Израиљанима* је оставио Мојсије у својим књигама толико ваљаних игијенских правила — особито о храни — да их ни новија Игијена не сме презрети. Прво обрезање (примљено од Мисираца) извео је код њих Аврам још око 1900 год. пре Христа — јамачно и опет из игијенских разлога, — а и у каснијим одредбама Талмуда има врло много ритуалних обреда, који иду на то, да се сачува народно здравље (клање животиња за потрошњу, обреди при женидби, порађању и смрти и т. д.). — Да и стари *Грци (Јелини)* од вајкада чуваху и неговаху народну снагу и здравље, сведоче небројени примери. Та главно начело грчке педагогије и беше чисто уверење, „да само у здравом телу може бити здраве душе“, а прво правило државне економије опет, „да у људској заједници не ваља трпети ништа, што је кржљаво, слабо и болесно“. У тим начелима огледаше се сва нарав њихова у јавном и приватном животу, и то управо и беше извор снази и величини старе Јеладе. Спартанци, до душе, нису штедили живот (слабуњаву новорођенчад су н. пр. излагали, а старце убијали), али су пазили и неговали снагу, окретност и дурашност тела — тако, да нам и данас могу послужити за узор. Ликургови закони прописују читав низ правила о чувању и неговању здравља, о отхрањивању или излагању новорођенчади, о привикавању тела на бол и непогоде итд. а забрањују мушкима узимати мираза — јамачно за то, да младожење, не обзирући се на новце, бирају само лепе и здраве девојке. Грчке гимназије не беху школе у данашњем смислу, него управо вежбаонице за тело (гимнастика и агонистика), где су се и старији људи скупљали; а и олимписке и друге народне светковине и игре, представљаху управо утакмицу појединих људи и племена у снази, окретности, дурашности и вештини тела, па гдекада и у бистрини и хитрини духа. Грчка је још тада имала водовода, канализације и јавна купатила („баланеје“), Солон се чак старао и за уређење проституткских кућа („диктерија“), а и подизање јавних и приватних зграда беше под надзором власти. Платон нам даје праву мисао за оснивање данашњих Фребелових дечјих вртова; Аристотелово дело „о држави“ говори о здравом положају места, о водоводима, о чистоћи по варошима и т. д. а обојица још онда наглашују (што многи и данас не појме), како су здравствени (санитетски) чиновници прека потреба свакој држави. Најпосле мора се рећи и то, да је управо Ипократ својим делом „О ваздуху, води и земљишту“ (Hippocr. „De aëre, aquis et locis.“), и својом „Дијетиком у акутним болестима“ (Hippocr. „De victus ratione“) показаа пут, којим треба ићи, и тиме ударио темељ данашњој Игијени. — И *Римљани* су с те стране на гласу. На њиховим завојевачким походима нису хтели у непријатељску земљу продирати, док им аугури не прегледе утробу заклане марве, воду, па и друге туђинске и непознате земаљске производе, којима ће се после хранити — јамачно из игијенских разлога. Римска силна приватна и јавна купатила, њихови водоводи, канали, дренаже и т. д. показују необично проницавање игијенских питања, неуморно заузимање за јавне ствари, и велико пожртвовање за народно здравље. Још 312. године пре Христа, саградио је Апије (Appius Claudius) први знатнији водовод у Риму, а већ свршетком првога века наше ере, наводи С. Јулије Фронтин (Sextus Julius Frontinus) у своме делу „О водоводима

Рима" („De aquis urbis Romae") њих 9 са 1500 милиона литара дневна потрошка на 1 милион становника. За цара Јустинијана постојало је у Риму већ 815 приватних и јавних бања са 1352 велика базена, а у тим бањама било је парочитих вештака, који су госте трљали, прскали, гњечили, миљи, уљем и мирисима мазали и т. д. (fricatores, tractatores, alipilarii, picatrices, olearii, unctores etc.). Ми се дивимо развалинама Неронових, Агрипиних, Дукљанових, Титових и Трајанових купатила; ми с највећим поштовањем говоримо о грађевинама око исушивања римских бара и т. д. а кад још (у Помпеји) нађемо на трагове правих „Water-Closet-a" из онога доба, или на лепо уређене куће за проституцију, онда једва верујемо, да је између Римљана и нас толики размак времена. Исто тако мора нас изненадити велики напредак римске државе и у другим гранама Игијене. По Плинију (мл.) било је наредбом утврђено, да римски рудари против прашине у рудницима носе на усти бешике, а пекари опет — да их при просејавању и мешњи брашно не гуши — маскраме. Страбо вели, да је цар Август одредио висину куће у Риму на 20, а Нерон на 17·7 мет., док ширина улице не сме бити прекорачити меру од 1·75—2·4 м. Осем тога располагао је стари Рим још онда парочитим, спремљеним, здравственим органима, који су редовно вршили санитетско-полицијску службу у вароши, н. пр. водили надзор над месом и другом храном (aediles cereales), над водоводима (curatores aquarum), над каналима (curatores cloacarum) и т. д. а та установа је — као што знате — још и дан-данас пуста жеља многих наших варошн. Иза тих практичних резултата није, најпосле, заостајала ни игијенска литература, јер и ту налазимо знатних радника. Тако н. пр. беше Витрувије представник грађевинске Игијене (Marci Vitruvii Pollionis „De architectura libri X.); Целзус је писао о дијететици, а за Апија већ рекосмо, да има дело „о водоводима".

Него сав тај напредак не беше дуга века. Са преселењем народа и Христианством завлада светом нека чама и разблуда; нека претерана вера и празноверa; неки пасивитет и фатализам; неки страх и немар.... па по томе, наравно, и нека неоправдана апатија према Игијени. Разблудни Рим поче опадати, па у место да шаље своје здраве и јуначке синове на утакмицу у снази и умешности, гледао је са задовољством, како му се робови међу собом или са зверовима кравде. За мало па остаде средиште најжешће верске борбе и представник принципа, да све, па и људске болести, долазе или од Бога или од нечистих духова. За то је, наравно, и морао проповедати као једино средство: „смирено предање у вољу божју", а према такој науци беху наравно и успеси. Ципријанова и Јустинијанова куга, „црна смрт", богиње, срдобоља, губа, енглески зној, шкрљево и друге кужне и обичне болести затираху немилице јадно човечанство, а оно се у том мрачном добу не знаде ничим другим одупирати, до фаталистичким стрпљењем и смиреношћу; гатањем по знацима и астрологији; празноверицом и врачбинама; постом и литијама; заветинама и молитвом. Да не „творе плоти угодија" пустињаци су јели корење, притворни калуђери носили кострет и шибали се по голом телу. Св. Агнеза ишла је у скрушеној побожности тако далеко, да се није хтела ни прати, ни купати — само да не угоди својој „грешној" плоти и свом „бреном телу". За то је у 13. веку сама Француска имала до 2000, а цела Европа преко 19.000 лепрозорија, и за то је источна куга 14. века потаманила у самој Европи око 25 милиона људи, а то је

рећи: четврти део целог тадашњег становништва. Тако је то трајало дуго и дуго, и тако прохуја читав низ векова сасвим јалов за Игијену; — па и што се покушавало, беше или полутански или у невреме, те с тога, наравно, кратка века. У 11. столећу ниче н. пр. знаменита салернитанска школа и ствара свој „Regimen sanitatis Salernitanum“, али, на жалост, са врло мало успеха — бар по Игијену. Установе Стевана Немање; манастирска правила св. Саве; задужбине краља Милутина, Стевана Дечанског и др. не тицаху се чисте, праве Игијене, него се стараху за болеснике, путнике и немоћнике. Наредба Фридриха II. Хоенштауфског (од г. 1241) о лекарским испитима и неким питањима игијенске нарави, па и напори француског краља Јована Доброг, да (г. 1350) оснује у својој земљи неку врсту санитетске полиције, остадоше готово без икаква успеха. Најпосле не беху боље среће ни поједине вароши (н. пр. Париз, Бремен, Ђенова, Млетке, Падова и т. д.), а све и ако је која успела, шта је вредно тај успех, кад нису све заједнички радиле? С тога се може с пуним правом рећи, да је средњи век готово сасвим затр'о и оно мало трага Игијени, што нам је од старих народа било преостало. Тек у 17. веку сину и њој први зрачак светлости, и расветли путе у бољу будућност.

Као први почетак те плодније ере рачуна се организација т. з. „Здравственог Савета“ у Паризу. Лудвиг XIV. је још пре тога издавао нека наређења здравствене природе, али 24. марта 1668. г. сазва његова влада збор најчувенијих лекара, да се посаветују „о мешњи хлеба“, па то беше претеча живљем покрету у игијенским питањима. Један предмет стизао је други: једна варош угледала се на другу: на не потраја дуго, а интерес за Игијену беше порастао тако, да се најпосле г. 1802. установи сталан савет у здравственим питањима (Conseil de salubrité, Conseil d'hygiene publique), најпре за сам Париз, после редом за све веће вароши у земљи, па најпосле и за мање општине. Енглеска и Северна Америка, где су у касније време игијенске истине већ у сам народ продрле, пођоше одмах од прилике тим истим трагом; Немачка и Аустрија, које су тада у свему копирале Француску, морале су за њом — а кад најпосле епохалним радовима Паркса, Левиња и Петенкофера, Игијена разби своје окове, те са поља просте емпирије пређе на плодније и поузданије земљиште научног испитивања; кад се за научне резултате њене заинтересоваше и државници: онда, наравно, пође и у здравственим питањима у свима европским, културним државама на боље.

Као што видите, господо, поред свега интереса, што га људи од пастарих времена показиваху према своме здрављу, Игијена ипак нема сјајну прошлост. Изузимајући неколико сретних часова за време сјаја Грчке и Рима, чамала је она заборављена и презрена у тамама и мраку, а хранила се горким хлебом милостиње за толико векова — и једва је најновије доба избави те грозне судбине.

Узрок томе лако је наћи. Као што већ рекосмо, јаван интерес за Игијену губио се за први мах у неумешности и незнању народа, а после опет у побожном скрушењу и грешничкој смирености средовековне културе. Средњи век сматрао је Игијену као смело и грешно, па зато и безуспешно одупирање људи против недостижног, праведног и утврђеног промисла божјег, који влада судбином човечјом. Поред тога је сасвим наравно, да се са-

мим искуством — простом емпиријом — корача врло непоуздано, и одмиче врло споро: — а гдегод није знатних и очигледних, сјајних успеха, ту брзо нестаје и воље и заузимања; и окретности и дурашности у раду. Најпосле имала је Игијена и пре а и касније (чим се почела истицати као засебна наука, и чим је тражила неких жртава било од појединца, било од друштва) својих противника међу самим наученцима и државницима, а још више међу обичним, неуким светом. Једни н. пр. не могаху да увиде стварну корист њену као практичне дисциплине, те жаљаху жртве, што се око ње чине, и противише се њима. Други су јој опет спорили право, да може и да треба да постоји као засебна струка, кад већ и онако давно постоје науке, које се баве тим истим предметима, што их Игијена као своје сматра и самостално обрађује. То и много друго пребацује се Игијени још и данас, и она има још пуне руке посла, да се само брани.

Што се тиче приговора практичној Игијени: „да су јој стварни успеси веома незнатни, те да не вреде онога труда и трошка, што се око њих уложи", — на онда: „да су без ње живели пре нас небројени људски нашови, те опет за то били и здравији и јачи: и чвршћи и дуговечнији од данашњих генерација: — оба та навода лако је побити. Та то су и онако само празне речи, које се често тек онако за другим насумце говоре, а прави докази о томе — факта и бројеви — сведоче сасвим противно.

Истина је, да су многе људске генерације пре нас живеле и без Игијене и њених установа, али није истина, да су оне „ипак" или „баш зато" биле и крупније и јаче од данашњег соја људског. Што староставне књиге говоре о необичним телесним размерама тадашњих људи — тако н. пр. да је наш праотац Адам мерио 900 аршина у вис, а већ Аврам само 27—28 стопа — то су, очевидно, или просте бајке брамина и талмудиста, или истинити, али само према другим мерама забележени бројеви. Човечји костури и лешине из стародревних времена — н. пр. мумије из Мисира, лешине помпејанаца, кости преисториских људи по пећинама и т. д. — не показују никакве разлике по величини, кад се упореде с костурима и лешинама данашњих генерација из ког културног народа — шта више: још су нешто ситније. Судећи по старим накитима н. пр. гривнама, карикама, ђердановима, огрлицама и т. д. па онда по оделу, оружју, убојној опреми и алаткама из прастарих времена, могло би се поуздано рећи, да је, на против, баш данашњи људски сој и крупнији и снажнији од прастарога. Балчак старо-грчког мача обично је нама сувише кратак, те по томе изгледа, да је био угођен за ситнију руку него што је наша. Оружје средњега века јесте гломазније и теже од данашњега, али то још ништа не доказује већ с тога, што се терету и муци временом привикне и крњавије тело. У томе је много одсудији број тих ствари, а по крају и размерама стари оклопи су или таман за наше тело, или су још и тесни. Човек би се зачудио оклопима на острву Малти, што их тамо хране у спомен на витезове малтешког реда, како су мали и тесни; и чисто не би веровао, да су их носили некадашњи први јунаци. Исто тако не зна наука ни за род џинова, и слуша за њих само из скаске и песме.... па може бити, да би и телесне размере нашег Краљевића Марка и Страхињ-бана биле исте ове, што их и данас виђамо по улицама, да нису песмом пошле од уста до уста, па на том дугом путу порасле....

Али све и да није тако: све да су

наши стари били и крупнији и јачи од нас, зар су они то били само за то, што су живели без Игијене? Рецимо, да је истина што Тацит прича о старим Германима „како су били махом вредни и јаки“, али је истина и то, да је баш то племе тада живело под врло добрим игијенским приликама, па да је врх тога још и вежбало своје тело. У чистом ваздуху под заклоном вековних храстова и липа: у ђуначкој игри, лову, борби и рату, морало се тело старих Германаца боље развити, него тело данашњих њихових потомака, који живе по тесним, загађеним улицама великих вароши, а пола свог века проводе у заптивеним, мрачним и влажним канцеларијама и радионицама, или по препуним и задимљеним крчмама.... Можемо ли ми наше данашње прилике, наш данашњи начин живота, упоредити с оним из прастарих времена: или: би ли ваљало, да се и опет враћамо на старе гране?... А најпосле треба и на то помишљати, да и живот појединих племена и народа пролази фазе младости, зрелости и старости — дакле напретка и назатка — па да је према томе телесно опадање кога народа често баш природна, неизбежна последица.

Стари пашови не бејаху ни дуговечнији од данашњих. Што се прича о Метусалиму и о дуговечности старозаветних патријарха и других особа, то је основано на погрешном рачуну. Још у прошлом веку доказао је Хенслер, да је у старом завету све до Аврама била година само 3, после њега 8, па тек иза Јосифа 12 месеци, па по томе беше онда ласно истерати за човечји век неколико стотина година. Сам Мојсије јада се, што живот човечји не траје дуже од 70 или — највише — 80 година, а толики је и данас. Да људи старога века нису дуже живели, него људи данас, вероватно је већ по томе, што старо време није ни цепило живот човечји. Германци су н. пр. своју новорођенчад бацали оцу пред ноге, па ако их није хтео са земље подићи, излагали су их гдегод да угину. Старци сами себи одузимаху живот или пуштаху, да их својта убије, а и у Риму владаше неко доба обичај, да се старци од 60 година бацају са моста у Тибар. Још поузданији су ови докази. Већ статистика под царем Веспазијаном (коју је саставио Плинније по регистрима т. з. „Census-a“) показала је, да г. 76. пос. Хр. у целој данашњој Италији беше врло мало људи од 100, а баш ни једнога од 150 година. И Улпијанове таблице умирања подједнаке су са умирањем прошлога века, те у томе беше стари Рим сасвим једнак са Лондоном у 18. столећу, а Бако (Francis Bacon) и Хуфеланд доказују већ одавна, да од историских времена амо нема разлике у дужини људскога века. Може бити да данас није толико старих људи, као што их беше од пре, али дубока старост појединих особа и није никаква добит ни за појединца ни за друштво, па с тога ни прави циљ Игијене. Та шта вреди један хиљадогодишњи храст у сред пустиње према какој једрој и здравој а младој шумици... а како је са шумом, тако је и с људским друштвом. За човечанство и народе је само то добит, ако се продужи век свију њихових чланова у опште — дакле ако порасте т. з. средњи (или просечни) век човечји, а статистика културних држава доказује, да је он — особито у последње време — јако порастао. Грајмсхау (Grimshaw) рачунао је умирање и век Лондонаца за 3 последња столећа, па је нашао, да умирање 17. века беше јаче од умирања 18., а ово опет јаче од умирања 19. Ево како стоје ти бројеви:

У ПОЛОВИНИ ВЕКА:	БРОЈАО ЈЕ ЛОНДОН СВЕГА СТАНОВНИКА:	ГОДИШЊЕ ЈЕ УМИРАЛО ОД ХИЉАДЕ (‰)
17.	500.000	42
18.	650.000	36
19.	2,300.000	25
Сада	преко 4,000.000	умире 20

Узмемо ли још у рачун, да је Лондон за то време непрестано и јако растао, и да је у гушћој насеобини умирање много јаче; па најпосле, да је г. 1849. и 1854. тамо владала колера: — онда се доиста морамо чудити, како се умирање те вароши брзо и јако спустило од 42‰ на 20‰, те морамо признати, да су томе узрок поправљени хигијенски односаји самога Лондона. Истом том утицају има се захвалити и то, да се Лондонцима век продужио. По истом автору (Grimshaw) стоје у томе питању ови бројеви. Средњи век Лондонаца беше:

У 17 столећу . . . . 23·8 год.
„ 18 „ . . . . 27·7 „
„ 19 „ . . . . 40·0 „

Од прилике исте те бројеве показује и Француска (Duvillard). Средњи век француског грађанина беше:

Пре револуције . . . 28 г. 9 м.
Год. 1825 . . . . . 31 „ 8 „
„ 1835 . . . . . 34 „ 11 „
„ 1845 . . . . . 36 „ 1 „
„ 1855 . . . . . 36 „ 8 „
„ 1865 . . . . . 37 „ 10 „
„ 1887 . . . преко 40 г. —

У Немачкој је у средњем веку умирало годишње 50‰ (дакле сваки двадесети), а сада умире 20‰ (дакле тек сваки педесети).

Од 1000 Берлинаца умирало је годишње:

Год. 1883 . . . . . 29·3
„ 1884 . . . . . 26·6
„ 1885 . . . . . 24.6

Пре стотину година беше средњи век Берлинца 17·8 год. а сада је већ 29 год. Пре 100 г. имао је Берлинац од 20 г. још 36 год. вероватног века, а сада га има већ 40·6 г.

Да старији људски пасови не беху ни чвршћи ни здравији од данашњег, показују ови примери. Као што већ рекосмо, у 13. веку беше у самој Европи преко 19.000 лепрозерија, а данас нема ни једне. Поболевање и умирање од грозничке, врућице, срдобоље, богиња и других кужних болести беше тако често и опасно, да су се читави крајеви или расељавали или затирали. Колера у Паризу прогутала је:

1832 г. 19.400 жрт. или 244·16‰
1849 „ 19.105 „ „ 185·16 „
1854 „ 8.500 „ „ 78·84 „
1873 „ 855 „ „ 4·61 „
1884|5 „ 913 „ „ 4·07 „

Прве три епидемије од колере у Француској сатрше свега 346.478 људи — дакле просеком свака 115.492 жртве од 34 милиона, а поседња само 8401 од 37 милиона — и ако је умирање од колере било исто тако као и од пре.

Од тифозне грознице умираху у Енглеској на 10.000 становника:

Год. 1851—1860 . . . 9·1
„ 1861—1870 . . . 8·9
„ 1871—1880 . . . 4·9
„ 1880—1887 . . . 2.7

Шта вреди Игијена и њене установе, казују најречитије историја и статистика ратовања. Кад је Кир тражио видаре за своју војску, саветоваше му његов отац Камбизес, да боље узме „чуваре здравља“ т. ј. да се постара, како му војници не ће оболети, „јер“ вељаше он „само са здравом и веселом војском даје се победити, а видарски посао је увек тек нека врста крпежа“. И Фридрих Велики имао је обичај рећи: „Ко хоће добру војску, ваља да јој се постара за трбух“, а то значи: за храну и друге телесне потребе војничке — дакле за добро уређење игијенских одношаја у војсци. О Кримском рату пошло је преко 350,000 Француза на бојиште, а вратило се само њих 255,000 — пропало је, дакле, свега 95,000 људи. Од тога броја погинуло је само 20,000 а свих осталих 75,000 помрло је од разних болести (Fauvel). У рату „Сједињених Америчких Држава“ погинуло је само 10,000 бораца, а умрло је 42,000. Прве године ратовања (1861—62) беше целокупно умирање у војсци 67·6‰ и то 50·4‰ од разних болести, а само 17·2 од оружја (H. v. Hanrovitz). У последњем руско-турском рату г. 1877—78 уништена је готово цела прва руска експедиција од 120,000 војника и то махом негвим тифом — typhus exanthematicus — (Dr Michaelis). У другом српско-турском рату 1877—78 г. изгубила је српска војска свега 2383 војника. Од тога броја погинуло је 895 а умрло од разних болести 1488. Од српске војске умрло је у томе рату од болести само 1·07%(?) целокупног стања војника, а у кримском рату од француске 27% од енглеске 20% (Д-р Вл. Ђорђевић). У Пруској војсци од 1866 године (рат за Шлезвиг-Холштајн) погинуло је 4450 војника, а умрло од разних болести само 6428. У француско-немачком рату погинуло је (по нем. изворима) од немачке војске, где беше узорних игијенских установа, 28,000 бораца, а умрло је од разних болести само 12,343 — дакле већ у пола мање.— Ти бројеви јасно показују, колико се војске може сачувати добрим игијенским мерама при маршевима и у логору, и колико се може изгубити без боја, ако се само од Игијене — било са нехата или из штедње — и најмање закине. То исто показују и ови бројеви. Умирање беше:

Руске војске	1867—8 год.	15·7‰
Талијанске војске	1864—5 г.	13·4‰
Аустријске војске	1868—9 „	11·9‰
Француске војске	1862—3 „	9·2‰
Пруске војске	1859—64 „	6·5‰
Виртембершке вој.	1850—4 „	5·6‰
Европских војска просеком.		10·4‰
Српске војске	1841—70 г.	40·0‰

(Свршиће се)

КА ПОЗНАВАЊУ КРША ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

од

ЈОВ. ЦВИЈИЋА

(Свршетак)

Изнад Кривог Вира, с десне стране Црне Реке кречњачки је брдоравањ, *Калафат*. По њему има вртача, постављених црвеном глином. Од Страже, пошав путем преко Калафата, с десне стране има једна вртача карактерна са своје правилне, скоро кружне ивице. При дну је пространије затављена и покривена црвеном глином. Великог је пречника и засејана, а остало је земљиште око ње под трњацима. И *Обла*, испод Ртња, сва је из кречњака. Врло је лепог јајастог облика. Под њом има између осталих једна врло велика вртача, неправилнијих ивица.

Изнад Обле види се Шилак који се на истоку и северу, према Мировцу и Лукову, омчасто спушта, а на западу прелази у гребен, у којем су Пресло, Лукавички Вис (1180 м.) и Скок (780 метара).[1])

[1]) „Људи, који живе близу Ртња и који се често њему чак на његов Шилак, сналазају да се од времена до времена уливу неке вртаче, неке руне звечаре, на овој планини. Пола у шали, а пола у збиљи говоре они да се Ртањ топи, и да се он — тако радећи — може снизити да буде као какав обичан брег.“ (Милићевић, Кнежевина Србија, стр. 870). Кад би се овај факат дао чим поуздањим потврдити, био би врло леп прилог теорији стропоштавања. Од осталих појава краша на Ртњу можемо само да поменемо *Чемерну Долину* и *Леденице*. На југу од Ртња између њега и Голе планине има сува долина, Чемерна Долина, која притиче, кад у њој има воде, потоку *Корјету*. У Чемерну Долину се сливају многи потоци и са Ртња, али сви се губе по понорима и издухама њеним. На истоку од ове долине налазе се многе вртаче. На ј. з. страни Ртња, у пола висине, находи се пештера, Леденице. Она је с почетка тесна, а после се рашири. У њој се свакад с пролећа накупи леда, који целог лета лежи смрзнут, па се у јесен почне кравити, да га тек зима нестане. Од интереса је, да ову пећину зову Леденицама (Милићевић, Кнежевина Србија, стр. 777) као и провалију на Тупижници, коју ћемо доцније поменути. Ами Буе има о њој неколике податке (La Turquie d'Europe p. 132, T III). У пречнику Леденице имају 20′, а дубоке су 40′—50′. Термометар у њима пада на — 3° Ц. док температура ваздуха износи 23°—24° Ц. Смазано је у њу помоћу стуба. Буе помиње Леденице и у Esquisse géologique de la Turquie d'Europe c. 48.

Од пећина у области Крша Источне Србије, поред Злотске, знатније су Немањина у Пађанима, Девојачка (Гаура Фећилор) у Подгорцу, Пећиница, у коју понире Добра Вода, Некудово и т. д.

Иза Бољевца источно и северо-источно настају андезитска брда и брегови. Она су окивичена кретацејским кречњаком и као да су у њега уложена. На истоку им је граница Злотска Река. Преко ње се виде Микуљ, Малиник и брезовички висови. На северу и сев. зап. осиморено је ово земљиште Косом, Столом и његовим гребеном и Хомољем. На истоку се види у даљини кречњак, јурски и кретацејски, Вршке Чуке. Главнији су брегови и планине овог, према кречњаку око себе индивидуализованог земљишта: *Црни Брег* (Тилва Награ, 812 м), *Шарпарија* (617 м.), *Мали Брег* (Тилва Мик, 526 м.), *Пекина Чука* и т. д. У непосредној је вези и чини целину са овим земљиштем *Црни Врх* изнад Жагубице. Оно је самостална целина и мора се као засебна планинска група издвојити из Крша Источне Србије. По облику ова брда чине контраст својој околини. Изведена су монотоно, по једноме плану. Састављена су из оних венаца, на којима се уздижу један до другога поређани главичасти бре-

гови, код којих је врх опет извучен као какав оглавак и стрмнији је од осталога дела падине. Има по овој области и без реда натрпаних брегова, остатака пространог брдоравња андезитског или и писких заравни, као Злотско поље, који су заостали останци некада виших узвишица, доцније спољним силама изравнатих или абрадираних. Нигде нема ни најмањих одломака кречњачких, већ, али врло ретко, андезитски *гротови и пештери.*[1]) Андезитске стене представљају сјекциони материјал млађих вулкана. Производи њихова распадања угодни су за развитак вегетације. Отуда по овом земљишту има доста горе, нарочито по Црном Врху и Црном Брегу. По облицима рељефа, по одељи својој и по термама, којих има овде одудара јако од кречњачког земљишта око себе. Врло је налик земљишту око Облика, Грота и Гарине у Врањском округу.

Овај део најлепше развијеног крша у Источној Србији, врло је сличан Карсту краљском између Цркничког језера, Планине и Љубљане, и т. зв. „јужној хрватској височини,“ [2]) области Пљешивице, Капеле и Велебита. У поменутој области краљског Карста имамо праву реку крша Лајбах. Он пропада у вртаче, избија у ниже положеним вртачама опет на површину, док се у околини Љубљане не појави. Због понирања и избијања и има различна имена. Поик, Ласки Поток и Цркничко Језеро представљају горњи, Унц средњи, на послетку Лајбах са Бистром, доњи ток једне исте воде.[1]) На нашем Кршу Микуљска и Средња Река, Кленцуш и Широки Поток иду на сусрет и губе се у пећурама. Код Лазареве Пећине избија вредом Злотска Река. Сличност мреже и природе ових наших речица са речном мрежом Лајбаха одмах се види, и ако ове наше подземне текућице нису онако испитане и није непосредно доказана веза њихова као код система Лајбахова. Унц, узет за се, врло је сличан Брезовици. Он змијуљасто вијугајући протиче кроз котлину без излаза, Планину, (средње висине 450 м. а дужине 12 км.) као Брезовица кроз своју котлину, па му нестаје $^2/_3$ воде на источној страни; $^1/_3$ допре до северне ивице и понире „Под Степама.“

Има сличности и између нашега Крша и крша у области Пљешивице, Капеле и Велебита. Осим општег изгледа, кречњачких голети, вртача и поља, и понорница има на овоме земљишту много и великих као и на нашем Кршу. На „ј. хрватској височини“ понорнице су Лика, Крбава, Гацка и Глина у области Пљешивице; Добра, Мјежница, Муњава и Врљике у области Капеле.

Разлика је између ових области крша и наше, што на Кршу Источне Србије нема језера. На оном делу краљског Карста има Цркничко Језеро врло интересантно са својих хидрографских прилика, а у области „ј. хрватске височине,“ између Пљешивице и Капеле има 13 Плитвичких Језера, која отичу Кораном.

[1] У краљском округу чуо сам да кажу за еруптивне стене у околини Прибоја, Стубоја, Моштанице и Гуменишта, пештер, а за дикове еруптивних стена, грот. Овај последњи назив постоји и као име два виса у врањском округу, Ј. з. од Облика уздиже се највиши вис овога краја, Грот (1333м), сав под шумом, а на врху му стрче неколики дикова еруптивни. Други је Грот (660м) који писам видео, у атару села Себе Врање.

[2] Матковић, Rad jug. Akad. XX — Hrvatska i Slavonija u svojih fisičkih i duševnih odnošajih, стр. 113.

[1] У краљском Карсту испитан је подземни ток неких понорница. Сазнало се да Унц, кад изађе из планине, не тече једним но многим подземним каналчма. У подземном току прима притоке, као поток *Лоуч* код Г. Љубљане, Верда и Фрајдентала избија из 11 пећина као М. Лајбах, В. Лајбах и Бистра. Mitheic. d. k.k. geogr. gesellsch. in Wien XXX. B. Pulick op. cit.

Осим тога није свуда кречњак из истих формација. У поменутом делу крањског Карста кречњак је кретацејски, тријаски и карбониферски; на „j. хрватској височини“ превлађују кречњаци креде и тријаса,[1]) а код нас, према досадашњем испитивању на Кршу Источне Србије има једино кретацејског кречњака.[2])

Овај је кретацејски кречњак компактан и једар; фосили су овде ретки, а, где их има, нагомилани су по извесним местима. У Кривом Виру у овом једром кречњаку има компактних оолита.[3]) Малинник, земљиште око Манасије (Маћија и Пасторак), Гостиња и т. д., састоји се из компактних кречњака, беличасте, сивожуте и ружичасте боје.[4]) У западном делу ове области, око Сења, кречњак је врло чврст, крт, каткад стакласт и често се налазе кроз њега провучене жилице од листастог калцита. Боје је обично отворено сиве, али и жућкасте до црвене.[5])

Из терцијарнога земљишта око Дунава и доњих токова Млаве и Пека виде се још из далине кршеви *Вукана* с десне, а *Јежевца* и *Крилаша* с леве стране Млавине. Крш Вукана и Јежевца и многе пећине по Крилашу, изнад манастира Горњака, сведоци су крша, који настаје, чим се ступи у горњачку клисуру. Тај крш захвата *Главичину*, *Крилаш* и *Бељаницу*, развође Млаве и Пека, и ј. з. међу хомољске корутине, за тим Хомољске Планине, које почињу од *Тритене Главице*, и пружају се најпре у северном правцу преко *Страже*, *Лисца* и *Зурчких Брда*, па онда у с. з. преко *Поткрша*, *Куминове Главице*, *Врања*, *Суморовца* и *Стрељика*. Дужина им износи око 25 км.[1]) Ова кречњачка била, грбине и гребени представљају пространо висораван, чију целину и данас не ремети много долина Млавина, пошто кречњачке косе Хомољских Планина, Бељанице и Крилаша упиру уза обале Млавине, нити му одузима много од целине онај мали простор праве корутине хомољске од Жагубице до Изварице. Нема ни висова који би се много истицали висином над осталим земљиштем. Средња висина Хомољских Планина износи око 700 м. а појединн висови не разликују се висином много један од другога. *Подкрш* је висок 820 м., *Здравча* 870 м., *В. Вукан* 810 (Мали 740 м.), *Суморовац* 920 м. Па и највиши врх Бељанице, Лисац (1320 м.). не надмашује много висином остале (на пр. врх над Речкама). — *Црни Врх*, који се рачуна у Планине Хомољске и који је збиља од утицаја у пластици Хомоља мора се издвојити од Хомољских Планина, јер је од њих различан и по физиогномији својој и по петрографском саставу. Он се мора придружити црноречкој вулканској области око Црног Брега и Шарпарије.

Изглед правога крша не показују хомољске планине на први мах у свима деловима. Вегетација, која покрива кретацејски кречњак Хомоља помогла је створити и задржала је слувијалне творевине, живицу, и успорила отицање воде у ниже нивое. Ако нестане вегетације, оголеће кречњак и избиће и на површину појави крша као што се то већ види на Врању В. и М., Бељаници и т. д.

[1] Geologische Karte von Oesterreich-Ungarn, von Franz Ritter von Hauer.

[2] Ј. М. Жујовић. Основи за геологију краљевине Србије.

[3] Ami Boué. Esquisse géologique de la Turquie d'Europe p. 44.

[4] Ami Boué op. cit. p. 45.

[5] Хофман. Извештај г. министру финансије о појављивању каменог угља и о ограничењу рудног простора за државу у Сењу 1875 г. стр. 5.

[1] Драгашевић op. cit.

На Крилашевим јужним и ј. источним границама има много питомих вртача и једна пространа котлина без излаза, Бела Река, у којој вода никад не пресушује. Ту је и зараван цун вртача, који зову Попинлице, висок 520 м.[1])

Још је занимљивија Бељаница, која је са Кршем Источне Србије најлепши представник крша у Србији. Она својим гломазним трупом заузима простор између Млаве и Ресаве. Према Млави је положита, а према Ресави се завршује самим голетним литицама. Она је пространа висоравањ прекривен звекарама, вртачама и котлинама без излаза, пољима. Осем ових вртача, које јој одводе воду са површине, има по њој и речица понорница са слабо урезаним коритом, јаружицама са свих страна затворених. Такве су Речке, две мање воде, од којих већа понире под једним од највиших врхова Бељанице; за тим Тиквице и т. д.

Вода вртача и поникивица Бељаничиних изгледа да се јавља са ресавске стране у врелима изнад Стрмостена, од којих су особито обилата водом два врела под Лисином.

Али је од важности за природу вртача и начин њихова постанка веза између воде што падне на Бељаницу и *Врела Млавина*. Један део воде која на Бељаницу падне, јавља се, као што изгледа са ресавске стране, али тако исто знатан део њен сцеди се и Млави и појављује се с леве стране њене у врелима и у речицама које врелом извиру. Најинтересантније је, по појавама својим, Млавино Врело. И *Милићевић*,[2]) по причању мештана, и *Карић*,[3]) као неком још поузданијом сведоџбом, тврде да Врело Млавино ојача у води и замути се код падне киша на Бељаници. Истина вода притиче Млавину Врелу и из њене ближе околине, од Пераста и брда над Врелом (Конџиља, Стража, Поткрш, Стење), али је из поменутог појава извесно да му подземним шупљинама дотиче и из вртача Бељанице. Подземна циркулација воде овде је у знаци и на већем одстојању. Ова веза између воде вртача Бељаничиних и Врела Млавина, иде у прилог теорији саломâ, стропоштавања, а говори против Мојсисовићева мњења да су вртаче површина изолучења и да су постале субаеричном денудацијом.[4])

Код *Мишковића* има једна записка, која нас и даље одводи и још боље утврђује у томе, да вода притиче Врелу Млавину подземним каналима. „Причају мештани да понекад млавско врело сасвим усане, па после неког времена вода уједаред покуља, па веле, да је понекад и као крв црвена.“ [2])

Извесно је да је terra rossa у овом случају узрок црвеној боји воде Врела Млавина. Као нерастворљиви остатак кречњака, она је снесена из вртача Бељанице у подземне канале, а ствара се и у њима издвајањем нерастворљивих делова кречњака, кроз који су ови канали проведени. Црвена глина покрива тле пећина, кроз које је вода текла или и сада тече, и према томе она покрива и доњи део подземних канала у кречњачком земљишту. Ако се такви подземни канали зачепе својим наносом и ако вода престане притицати, Млавино ојача у води и замути се.

[1]) Драгашевић (стр. 289).

[2]) Милићевић. Кнежевина Србија, стр. 1020.

[3]) Карић. Србија.

[4]) Пилар износи један сличан пример (Rad jugosl. Ak. za. i umjetn. knj. LXI I стр. 10 и 11). „У Мочилској котлини у западној Босни, има једна поникла знаменита за становнике за то, што из ње бриза вода те поплави цијелу мочилску котлину. Бива то редовито онда, када се у крајевима ј. од Мочила спусте плахе кише.“

[2]) Путовање по Србији од Јована Мишковића 1874 г. стр. 188.

цати Врелу Млавину, као што се збива у случају који *Мишковић* наводи, поуздано је, да ће вода по што свлада преграду и разјази канал млазнути и потећи много силније. Механички утицај њен биће много јачи, те ће она собом понети црвену глину и црвено се обојити.[1]

Врело је Млавино слично Белопаланачком и по склопу брда око њега, и по томе што се ни у њему, као и у Белопаланачком не опажа извирање воде — кључање. Дубина му износи око 14 м.[2])

У падини Бељанице избијају врелом Крупаја, лева притока Млавина, и Бук. Крупаја извире и бије хоризонтално у Смрдану, коси Бељанице. Извор јој је тако јак да одмах испод њега меље воденица са неколико витлова. И Бук извире врелом, али одмах понире у суводолском ждрелу, тако да излази у долину Млаве као Суви Дô. Он има, дакле, карактер сухаје или сушца. Самоврелица лева притока Млавина избија такође врелом из камена у Суводолу, и утиче одмах више Извариште у Млаве.

Карактер сухаје имају још неколике леве притоке Млавине. Тисовац, који извире врелима испод Била, протичући поред стрменитих кршева Кривуља и Миљева Крша, изгуби воду по издухама у кречњаку, Тисница, која долази од Перастова Брда, текући у сусрет В. Тисници пред саставцима с њом пресушује. Таква је и В. Тисница. И Пераст има карактер сушца и ако се из облика корита његова види да је располагао некад много већом количином воде. Он протиче кроз врата кречњака[3]) онако исто као што чини и Јабуча код манастира Вратне.

[1] Карић. Србија стр.

[2] Мишковић оп. сіt. стр. 188.

[3] Драгашевић. Гласник уч. друштва књ. XLIII стр. 293 има слику ових врата Перастових.

Остале леве притоке Млавине, и ако немају јасно изражен карактер поноpница и сухаја, пробијају се кроз стењак и немају правилних долина. И имена њихова, као Бигар, десна притока Крупајина, Бигренац, лева притока Млавина, карактеришу именом својим долину. Такве су и Медвеђица и Дубочица прве притоке Млавине иза Браничевске Клисуре.

На Хомољским Планинама, развођу Млаве и Пека, сусрећу се такође појави крша. Овај део Источне Србије писам походио да би о њему могао ма шта више рећи, али судећи по опису овога краја од *Драгашевића*,[1]) изгледа да су појави крша овде у латентном стању. Го кречњак не избија на површину у онако великим масама као на Бељаници и Крилашу; већи је део ових планина и кретацејске основе њихове покривен вегетацијом, али иначе има и оголелог кречњака. Оголићен кречњак и вртаче, којих има и на земљишту под вегетацијом, главни су карактери крша хомољског.

У овој области најбоље је крш развијен на В. и М. Врању, на Стрењику,[2]) на делу била од Поткрша до Здравче и на Негослављеву Камену, гребену уском, дугачком и оштром.

Кроз крш се пробијају све десне притоке Млавине, које долазе са Хомољских Планина: Каменица, Милатовица, Буковица, Јошаница, Адујево, Осаоница и Комена, која извире врелом на висини 232 мет.

[1] Гласник уч. др. XLIII. Млава и Пек, с картом Хомоља.

[2] „На Стрењиковим плећима има, казују тамошњи људи, једно место одакле се чује како вода у његовој утроби хучи. Прича је та претерана, али не и измишљена. Рупа је два педља широка, а кад се на њу нагнеш, чујеш као да вода кипље.“ Драгашевић оп. сіt. стр. 297.

III.

Још да разгледамо појаве крша у области *Сврљишких Планина.*[1])

Сврљишке су планине непосредан огранак Старе Планине. Почев од Биначке Мораве оне се састоје из ових висова: *Љути Врх, Грамада, Помосница, Коларница, Вангеград, Плеш, Пернатица, Зелени Врх, Баре, Црни Врх, Уланац, Кладанци и Јелов Врх.* Цео овај ланац, гледан из долине Сврљишког Тимока има изглед гребена, али је ипак плећатији. Та су му плећа и зараваљци пуни вртача. Њих има на Курилову, које је од свих ових висова најбоље гором покривено, па се продужују преко Помоснице и Коларнице изнад Прекопошке Пећине. Овде их има, после Бара и Тресибабе највише у овој области. Баре су заравањ без горе, па и без биља, само по где где међу пукотинама у стени ухватила је корена каква травка. Има по њима и незадрживених бездана и пропасти.[2]) Вртачама су Баре прекривене и периферијски су вртаче разместене око средишње узвишице, *Иворе*, на Барама. И на ј. од Бара, по јужним окосинама *Риньске Планине*, има много вртача.

Плеш је стеновит и чукаст, а врло мало обрастао гором (буковом). Избушен је по билу и падинама звекарама и вртачама. Вода, која у њих понире, као да се јавља у Белоњеском Врелу и Врелу Црнињевичке Реке.[3]) Тако и испод једне косе од Коларнице има јако Врело, које прима у се Помосницу и утиче у Прекопошку Реку. Уланац Кладанци и Јелов Врх дижу се над селом Перишем. По гребинама њиховим има много вртача, а по стрмним падинама пећина. Од пећина су важније: *Вадивода* с десне стране Сврљишког Тимока и *Пештерина*, с исте стране, много шира од Вадиводе, али и врло кратка.

Од Сврљишких Планина одвајају се између Сврљишког Тимока и Коренаца пространи кречњачки заравњи *Тресибаба* и *Плоча*. Оне се у косама и окосинама својим и према једном и другом Тимоку стрмно завршују. Према Сврљишком Тимоку свршују се Богданицом, која се острмљује вертикално у Тимок и са Капилијом гради сврљишку клисуру, за тим Правцем који са вертилима и Варничким Врхом гради „Голо Ждредо".[4]) Према Коренацу уздиже се вертикално врло леп представник чуке у овом комплексу В. и и М. Грнчар, састављени из нумулитског кречњака. На овом земљишту, заравњеном и згодном за стварање вртача, њих има највише. И највиши вис овога земљишта, по вртачи на њему, зове се Бркина Вртача.[5]) Има их много по нижим висинама, нарочито у атару Драјинаца и Извора.

И понорницама и врелима, осим већ поменутих, карактерисано је ово земљиште. Изворска Река извире испод Тресибабе. Глава јој се зове Волујак, у који утиче с лева Љубавода, на обоје пропадају у вртаче и губе се. Тако се губи вода по понорима и Сувога Потока, притоке Жлнске Реке.

Пећина има у Попишту, Нишевцима, у Васиљу и Белом Потоку, с леве стране сврљишког, и Соколовачком Клисуром с

[1] Помена ја не може бити, ако усвојимо овај назив, и поред тога што делове или огранке овога гребена зову Прекопошком, Гуљањском, Риньском, Главном планином итд. Целина нема имена и ми називамо Сврљишким Планинама.

[2] Пут лицејских питомаца стр. 145.

[3] Црнињевичка Река избија из пећине, која је у подини Плеша. Ширина врела при изласу из пећине износи око 3м, а после тока од 2км улива се у Сврљишки Тимок.

[4] Мишковић. Опис окр. књажевачког, Гласник XLIX, стр. 78.

[5] Мишковић. Књажевачки окр., Гласник XLIX, стр. 78.

десне стране Тимока Коренаца. У најдуже, до сад проматране пећине овога земљишта, после Прекопошке, долази „Пештера" у Причевцу, дугачка 150 м.

У области Сврљишке Планине од највећег је интереса Прекопошка Пећина и подземни ток Сврљишкога Тимока.

Прекопошка Пећина налази се у селу Прекопогама према брду Оуљу у оном делу Сврљишких Планина што се од Гулана пружа на запад и што је по површини испрошаван небројеним вртачама и звекарама. У Прекопогама управо има три пећине. Средња, коју тамо зову *Шакрна Страна* јесте она, коју обично зову *„Прекоповиком"*. Уста су јој у кршу који се из долине диже перпендикуларна у вис 100м, а веома су ниска, тако да се мора ићи пасатице око 5м. и тек се онда долази у прву већу просторију. Слојеви кречњака, који граде пећину, пружени су са истока на запад, а у том је правцу и главно пружање пећине. Дугачка је око 400м. Колико се до сад поуздано зна, не узимајући у рачун народне приче, она је најдужа пећина у Србији, и врло је разграната споредним каналима и шупљинама. Кроз многе жљебове и пукотине њене капље вода, те и данас ствара сигу, којој је дно пећине постављено, и производи сталактите и сталагмите, којима је испуњена.

Тле пећине састављено је из глине и сиге, са комадима каменог угља, угљевља и костију од неких ситнијих животиња. Испод овога налази се културни слој из глине, великих комађа костију, камених трошака и рбина од посуђа.

Испод ове пећине, Шакрне Стране, налази се друга, *Голема Шакрна*, чија су уста много пространија, али је плића (7—8м.).

Трећа је *Равна Пећина*, чији је унутрашњи отвор једнак по пространству са устима. Она је сва црна од гара.[1]

Сврљишки Тимок улази у склоп код Пандирала. Пред њим се препречили огранци гребена сврљишког, и то Јелова Врха и Уланца. За то понире у Пећину 1·5м високу, Понор пандирални. У Понор се не може ући од многих вирова, који су у почетку његову. После тока од 500м Сврљишки Тимок, „Пандирална Река", излази Врелом у Перишу. Правац његова подземног тока изгледа да је запад-исток.

Осим ове пећине, из које излази Тимок има око ње и других, Вадивода, Пештерина итд., и судећи по истом правцу њихову са Врелом Тимоковим, изгледа да је вода некада и њима отицала (нарочито ово вреди за Вадиводу). Занимљива су нека причања мештана о овом подземном току Тимокову. Ма колико, веле, воде да се слије у грло Понору, на Врелу се не примећава да је већа количина воде по обичној; а кад се слије мање, и при излазу је знатно мања. Шушањ и пањеви, које вода снесе у Понор, у Врелу се никад не појављују. Вода је једнака увек по боји и бистрини и при улазу и излазу из подземног канала. У прилог објашњењу ових појава иде оно што су опазили лицејски питомци приликом суше 1862 г.[2] Они зову Сврљишки Тимок просто Тимоком и веле: „Његов је извор у Турској и сад је он до улаза пресушио; из пећине пак где исиче (у Перишу) још тече

[1] Описа Прекопошке Пећине имамо неколико. У „Путу лицејских питомаца" (стр. 142 и 143); одиде је узет опис у „Србији" Карићевој (стр. 888); код Мачаја: Гласник XIX. Грађа за топографију окр. књажевачког (стр. 303 и 304), по којем је израђен опис Прекопошке пећине у „Кнежевини Србији" Милићевићевој, на посљетку најбољи је досадашњи опис, у „Гласнику учен. друштва" књ. LI. стр. 11 (Трагови прехистријског човека, од Хофман).

[2] Пут лицејских питомаца стр. 146.

вода из једног малог језерца. Причају, кад се деси велики поводањ, вода се с горње стране запуши и не може по неколико дана да отала него стоји као језеро." И према овоме, поуздано излази да се подземни канал при улазу у Врело проширује и у обиму, а постаје и дубљи, те гради језерце подземно. У њему заостане нека количина воде и онда, кад Сврљишки Тимок пресуши, а можда му и дотиче пукотинама у кречњаку из земљишта над њим. У колико се може веровати причању, које су записали лицејски питомци, изгледа да је подземни канал на Понору мањих димензија, те се за то и узјезери пред њим вода приликом поводња. Ако би се потпуно обистинило ово причање испитивањем подземнога канала за време суша, објаснило би се, за што, при ма колико количини воде, која се слије у Понор, на Врелу излази увек константна количина или мања кад се мање слије у Понор.

По кршној области кроз коју тече и по подземноме току Сврљишком су Тимоку сличне понорнице Добра и Мјежница у области Капеле и Глина у области Пљешивице. Добра тече од својега извора крај Скадра у дубоко засеченој долини. Код Огулина зову је Ђулом, где је такођер у понору нестаје; $^3/_4$ миље даље код Попова села провалује и утиче у Купу.[1]) Мјежнице такође нестаје у понору, па испод Туња као Туњчица провалује и утиче у Мрежницу. Глина извире у Слуњској пуковнији, код св. Николе, и тече између Петрове и Зрињске планине, губи се у понору иза села Д. Глине, па провалује опет код Црнога Врела из пећине и утиче у Купу.[2])

[1] Матковић. Orografska rasredba južno-hrvatske visočine i njezina hipsometrijska razmerja. Rad XX I—39 стр.

[2] Матковић op cit.

Преко Пресека и Подриса земљиште Плоче и Тресибабе хвата се Тупижнице на левој страни Тимока, а с десне стране његове земљиште је распречатано у дољове и гламе врло испреплетане и изверугане.

Да расмотримо Тупижницу и још непоменуте појаве крша у овој области.

Кад се пође од Новога Хана Тупижници пут воде поред Коритске Реке, кроз терцијарно земљиште, продужење терцијара књажевачког.

На терцијарним хумовима село је Дреновац, а одмах иза њега настаје формација креде, састављена поглавито из врло једрог кречњака. Од Кожеља, а испод огранака Тупижнице: Гњиловца, Големе Мртвине, Средњега Врха виде се све страхоте крша и оголелога кречњака. Големи кршеви стрче изнад села као кукови, а по њима се виде пећине (дупке), од којих је највећа Капина Дупка. По Кожељу, због оскудице у води, која понире у кречњачке пукотине и вртаче („пропазине") нема ваљавица, ма да их доста има на малом размаку у Коритима и Ошљанима, зони кристаластих шкриљаца с десне стране Тимокове. И бунари, којих овде има, као ублн црногорски, сведоче да се вода не задржава на површини и да је ваља тражити тек по већим дубинама. А кад се успнемо на Тупижницу, тај особени изглед, који само кречњак може да наметне планинама из њега састављеним, још се појачава. Пред собом се угледа каменита пољана, претрпана гомилама стена, које су утицајем атмосферилија исподваљиване: остале, које још сачињавају затаваљак планине испуцале су и поградиле пукотине, које одводе воду са овог каменитог заравња. Између свију вртача (пропазина) највећа је Леденице, вртача у стварању.[1]

[1] Више о Леденицама има у Просветном Гласнику 1887, св. 31, стр. 907.

Овај заравањ на билу Тупижнице спушта се у литицама и одсецима према црноречкој страни, а много је положитији према књажевачкој. И заравањ и различита положитост падина карактери су кречњачких планина. Из заравња се уздижу кршеви: Преки Камен (1218м). Слани Врх и Магден, највиши врхови на Тупижници.

Шуме има мало и то само по заклоништим падинама. У нижим је висинама граница, бјелик и граб, а по висини јасен, мечија деска, јавор, брекиња, чибуковина итд. Све расте по голом камену, на којем се са оголићености не могу да задрже елувијалне творевине, које би могле заклонити каменити костур Тупижнице.[1]

На ограницама Тупижнице, који се пружају Вратарници и притешњују Тимок има пећина и безданица, као што су вратарнички Безет и Бездан. И с десне обале књажевачког Тимока, где се крш састаје са тереном исконских шкриљаца крш је представљен Јапошницом и земљиштем кречњачким око ње. Судећи по великим количинама бигра око висова Граца и Ветрена изнад манастира Суводола као да и тамо има вртача. У овом су земљишту и две сухаје: М. Шашка и Прљитска Река М. Шашка се улива у Тимок код Вратарнице, и у горњем току има корито од кристаластих шкриљаца. Близу ушћа се пробија кроз клисуру од кречњака и воде јој нестаје по издухама. Прљитска Река пробија се кроз крш и каменјар јурски, што се од Вршке Чуке пружа Тимоку. Корито јој је изљубљено у целцатој стени; перпендикуларних је обала и непроходна. Вода јој понире под стенама. Испод брда Голине близу Вратарнице има и пећина, Топлик, мањега пространства.[1]

[1] Са Тупижнице се види особито лепо подневачка долина књажевачког Тимока од Књажевна до Вратарнице, како се као какав залив удубла између Тупижнице и најисточнијих огранака Балкана у Србији: Вршка Чука, Затвореница, Острикевица, Сува Кладенац итд.

[1] Мачај стр. 305 и 306. Помињем је по Мачају. Код њега је овако описана: „У њој сам улазио 18. Јануара 1861. и то због тога, што ми је јављено да је вода, која из ње извире приметно топла. Према доста великој зимњој цичи вода, која из пештере излазаше, чињаше се чисто млака =9°R. Скинувши обућу увучемо кроз узану доста ниску пукотину најпре јужним правцем, после се истоку окренусмо и ту шупљина постаје већа. Пештера је ова готово округла, до 5 хвати висока, а заузима простор до 16 кубних хвати, у средини пештере спушта се врло јака водена жица, која са јаким брујањем пада на 3 хв. висок и 2 широк сталагмит,...“

ИЗВОД ИЗ ГЕОГРАФСКИХ ПУТОПИСА

(Наставак)

Ову покрајину насељавају Мушиконзи помешани са Баконзима. До данас још ни један белац није ово племе походио. Становништво је пријатељски предусрело путнике испитиваоце, само не тако и у Гонголи, где на неке тешкоће наиђоше. Тако исто походише они и ону покрајину, која се дуж Леополдвила и Конга находи и која за путнике врло опасна беше. Четрнајест дана проведоше путници испитујући ову покрајину. Они израдише не само карту овога земљишта, већ су и око педесет поучних збирака собом понели.

Тако они 15. новембра стигоше на станицу Лутете.

Путујући даље у Лукунгу прошао је г. Шверин поред планине Биди. Он се на њу и попео. У близини станице Лукунге

види се вис планине Идунге. Ово беше и највиши вис ове покрајине. Он је 9—10 килом. широк (плато), пун извора и текућих вода, врло родно место и селима насељено. Одавде за своју потребу реквирира држава Конго посаче. Планина Биди овде је највиши планински вис, и г. Шверин беше први европљанин који се на њ попео, његову висину измерио, и одавде многа посматрања учинио.

4. Шоа и Гала.

На једном од скорашњих скупова париског географског друштва саопштио је г. Обри врло занимљив извештај о свом научном испитивању покрајине *Шоа*, ради чега беше изаслан још месеца јануара 1883. године.

Путник се беше окренуо из Обока у друштву са покојним др. Хамоном, који беше у повратку с пута на приморје месеца августа 1884. године од грознице оболео и на обали реке Хаваша умр'о. Г. Обри живо је описао сву просторију око залива Тацура, а осим тога он је описао још неколико за путнике испитиваоце врло важних кутића покрајине Данакила. Старешине племенске срдачно предусретаху путнике, нудећи их млеком, а на гдекојим местима и по коју овцу.

Овакви поклони не беху несебични, јер они обично очекиваху, да им путници то поклонима врате — поклонима, који би двадесет пута веће вредности били. Ну ако они оваквих поклона не би добили, онда би племенске старешине свакојако кињиле и пљениле путнике. У опште урођеници су доста суровн и праве рђе. Код њих убиство није никакав злочин. Када би урођеник извршио какво убиство, онда би се китио појевим перјем. Ну када би злочинство још ново било, онда би се убилац китио белим појевим пером, а када је већ застарело, он би тада посно црно перо.

Даље, г. Обри описује дивљачку и народну периоду земљишта између Приморја и Шоа:

„Ми стигосмо Асалској покрајини," вели он, „где је изглед још жалоснији и страшнији. Нигде живота, нигде вегетације. Нигде човек да види какву животињу или какву тицу. На ни једна травчица да је бар изникла из овога обилатога хаоса вулканскога стења, које се, рекао бих, тек скоро охладило. Путање су тако узане и испрекидане, да је човеку више немогућно ићи, већ мора или бауљати или се пужати. Преко дан је температура у хладовини на 113°. Пред вече пак као за пакост духне са југоистока јак и врућ ветар, који хоће уморног путника прашина да затрпа, и не допушта му да се бар преко ноћ одмори и опорави."

Пошто оба путника избегоше потеру Данакила и омање сукобе са племеном Итон-Гала прођоше преко реке Хаваша, и 7. јула 1884. године стигоше у Алкобар.

„Када стигосмо покрајини Шоа," вели г. Обри, „онда нам паде у очи велики контраст. Ту се подижу високе планине, које су обрасле шумом и осталом бујном вегетацијом. Ту су безбројне реке, које натапају њиве и поља засејана памуком, кукурузом, тирфом (домаће биље), пшеницом, јечмом, бобом и грашком. По ваздуху се лепршају и узлећу тице и остале силне пернате животиње. На овој дивној просторији влада вечито пролеће."

После тога г. Обри прича о реткостима обичаја, навика и потреба овог полуобразованог народа. Краљ *Менелик* срдачно дочекује путнике испитиваоце. У част њихову он приређује велику и сјајну гозбу. На овој гозби беше све по европски спремљено. На супрот обичаја и навика ту беше сто застрвен чаршавом, ту столице око стола, ту ножеви и виљушке

на и пламе с вином. Лице краљево беше пријатно, ма да се по њему још познаваху трагови од богиња. Очи краљеве беху лепе и интелигентне. Изгледа, као да је веома заузимљив, да се у његовој земљи одомаћи и оснажи уметност и цивилизација, и ако његови дворани попреко гледају на све што је европско, а европљане као да би им они све њихово имање преотели.

За тим је г. Обри пропутовао и покрајину Гала, где се свеколико становништво још находи на примитивном ступњу усавршавања. У многим пак окрузима све је сама сиротиња и голотиња.

Кад се враћаше са научног испитивања месеца јуна 1885. године, нападе га на путу једна гомила дивљих *Сомала*. Ну он је ипак успео, да се избави, те кроз многе опасности и неповољности опет срећно стиже на приморје.

Г. Обри не само да је геолошко знање о овим големим покрајинама знатно проширио, већ је и врло важна географска посматрања извршио. Тако на прилику он је проучио и измерио реке Хаваше и измерио дужину њезиног тока, и нашао, да износи на 304·760 километара. Исто је тако проучио и измерио реку Мугунуро, једну притоцицу плавог Нила; поред тога још и сливове многих других река. Његово посматрање уређеничког живота и производа ових покрајина, без сумње ће с временом побудити велике и неоцењиве интересе.

в) Америка

1. Бахамска Острва.

Најновији званични извештај британског гувернера Бахамских острва г. Бланке казује занимљив опис ове дугачке групе њихових острва. Тај се опис заснива на научним испитивањима енглеског природњака Гардинера. Он вели, „многобројна острва, која ову групу чине, више се находе на источноме или ветровскоме окрајку Бахамског-банка, и да до самих стена варирају у обиму Андроса, (на 160·400 килом. дужине, и 32·080—64.160 килом. ширине). Ова група острва обухвата у простору на 43 хиљаде енгл. квадратни миља. Али се над водом издиже просторија само на 4400. Ова се острва врло стрмо уздижу из океанске дубине и варирају по 500 лахтера на З. и око 3000 лахтера на И. и засечени су од подморских хридова око 800—1000 лахтера дубину. Она су постала од кораловског песка и шкољака које су се у стену упиле дејством кише, која кречњак с горњих слојева раствара и за доње везује помоћу киселог канција карбоната.

Ова се острва састоје из три различите врсте земљишта, и то: белог, црног и црвеног. Бело земљиште садржи кречног песка, а има у извесној сразмери и органских материја. Ова се земља употребљује за ђубрење њива, за сејање кртоле и за остало повриће. Црница је поглавито биљни хумус. Ово је земљиште врло плодно и свуда га има на овоме острвљу, и још на по неким местима, тако званим „бананским рупама", и то у приличној моћности. Црвено је земљиште најважније и најродније од свега осталога земљишта. Оно се по своме саставу равна скоро са оним Бермудиним, јер и оно садржи велику количину оксида гвожђа. Ово се земљиште појављује у већим или мањим количинама на свима осврвима, и обухвата просторију на Елеутери и Кат-Исланду тисућама акра (енгл. мера која износи на 6000 рифа). Један слој овога земљишта пронађен је испод стена. Постанак ове земље још није довољно познат ни испитан, ну само је то извесно, да ово земљиште не доводи своје порекло од подморских банака с тога, што се тако зем-

љиште није нигде нашло на дну океанске дубине.

На четири острва находи се велика просторија, која је обрасла све самим четинарима, а на осталима виђа се домаће дрвеће, махом за грађу исечено. Многа острва, као: Уатлинг, Рум Кеј, Консепсион, Самана и група Крукед-Исланд, Мајагуана и група великих и малих Инагуана одвојена су од осталих банака и непосредно се издижу из дубине на 2000 лахтера и на површини образују заравњене врхове стрменитих подморских хридова, који износе у висину на дванаест тисућа стопа, па и више.

2. Огњена земља.

а)

Господин Рајмон Листа крене се месеца новембра 1886. године на Огњену Земљу ради научних испитивања ове покрајине. У фебруару 1887. г. врати се он са свог путовања у Буена Аирес са потпуно задовољавајућим ресултатима свога научног испитивања.

„Petermanns mitheilungen“ доноше једно Листино писмо упућено на ђенерала Митре-а, у ком Листа саопштава неколике ресултате са свог научног путовања. Тако он вели, како је Аргентинској или источни део свога острва испитао у простору од 440 миља, и то од Себастијанова мореуза на до Ле-Мёр-ова пролаза — и нашао, да је ово земљиште плодовитије од оне паталонске зоне, која је ограничена Хубутом и Девојачким гребеном. Још је дошао до закључка да ће ова просторија кадгод имати велику индустријску будућност. Сви они пређашњи путнички извештаји о гостољубивости, голетности и ненасељености овога острва могли би и данас као истинити остати, само о западној полутини, али што се источног или аргентинског дела тиче поменути су извештаји сви лажни.

По својој физичкој особини овај би се део острва могао поделити на два дела. Прво, онај део, који се простире од гребена Еспириту-Санто до гребена Пенаса. Тај се део земљишта састоји из више или мање пространих низија пуних добрих пашњака. По овим низијама теку реке које имају широке водопађе. Гдекоје су од ових река још и пловне, а извиру из једнога планинскога ланца (Бартоломео Нодал). Сва ова околина има пријатну климу, јер и оно мало снега што напада, брзо се и растопи. Друго, јужно од ове просторије, која се још дрчније може назвати „*ливадњак*,“ шире се антартичке шуме. Ту већ више ливадарска вегетација није тако обилата, и оно река што их овде има мање и вода имају. Ну опет за то ово је земљиште тако дивног изгледа да подсећа путнике на Швајцарску, јер омања језерца, високе планине и прекрасне шуме непрестано изненађују путнике.

Пошто је друштво испитивалаца трећег дана оставило југозападни угао Себастианова мореуза, дође до једне реке, која утиче у атлански океан. Ту на један пут нађе друштво на неколико урођеника, који испрва беху пуни страха и неповерења. Ну овај страх брзо нестане чим урођеници чуше реч „брат“. Овакав поздрав беше за њих необичан, јер их Чилски радници мина на узелечком заливу махом поздрављаху огњем из пушака. Неки од урођеника примакоше се путницима и почеше играти и скакати. Већина их беше све сам младић. По изгледу сви високи и снажни, а у лицу црвени. Неки од њих имађаху и оружја, а руке им беху белом глином умазане. Коса на глави састраг подсечена, а умазани беху неком масном црвеном материјом. Једина њихова хаљина беше нешто налик на огртач од Сиводу-

нике (нека врста лисица), али длака сиоља окренута. Путници за тим опазише многе колебе, које за тренутак беху нашуштене, а у истима виђаху се пси с дугачком и накострешеном длаком, нека беху угасите боје. Г. Листа жељаше да узме једно од ових паса, које беше налик на овчарске псе. Али му један од урођеника то не допусти, јер му даде разумети, да је то псето његово, и да га води у лов на Гуанасе.

Поред својих географских студија, Листа је за време свога путовања извршио и небројна антрополошка и геолошка посматрања. Његове су белешке о копненој и поморској фауни врло занимљиве. Он је мирио многе урођенике, и саставио речник о језику оних урођеника, који бораве између гребена Пеласа и Поликартског залива. Од животињског света на копну имађаше гдекојих сисара, као што су, гуанаси, лисице (canis magellanicus) које, због њихове длаке, особито много лове. На онда беше и гдодара врло много. Од птица, које оживљују шумске пределе и обале, г. Листа помиње папагаје, патке, шљуке, дивље гуске, појеве и т. д. На и о поморској фауни износи нам он врло занимљив преглед. Находење злата у приморју Магеланова мореуза од опште је важности на Огњеној земљи.

Баш у овом тренутку стижу вести, како се већ у велике припређују нове експедиције за испитивање унутрашности ове земље под предвођењем Аргентинског гувернера, ако већ до сад и нису на послу.

б).

Један француски новинар из Буено Аиреса овако јавља о путнику Листи: „Г. Листа донесе врло занимљиву збирку биља од флоре оних покрајина, које је сам походио и проучио. Одавде се даде закључити, да Огњена земља није више онако голетна и снегом и ледом покривена као што се до сада мислило. Баш у оно време када је експедиција стигла у пристаниште Сан Себастиан око половине месеца новембра (који нашем месецу мају одговара) беше сва земља обрасла дивном вегетацијом, и милина беше погледати, како се све преливаше од разнобојнога цвећа. Осим планина и неколико тачака око приморја где све беше необично голетно и сушно, сва остала област Огњене земље беше све сам пашњак и необично плодна. Шуме беше у обиљу а свеколико прорашће необично се развијаше.

На послетку г. Листа дошао је до уверења, да се на Огњеној земљи никада не мрзне због изванредне влаге у ваздуху и због извесних атмосферских струја, које он немађаше времена да одреди и проучи. По његову мишљењу овде ће сточарство имати своју велику будућност.

За време тромесечног бављења, опазило се још и то, да огњеземци или Опасинђијанци воде двојаку борбу за свој опстанак. Они се на прилику не бране када их оружјем нападну, већ око двадестину својих поред извесног броја женскиња и деце изведу и оставе на извесно место, где их све похватају и на пристаниште „Виљарино“ пошаљу. Већина ових бедних створова чим их у Буенос Аирес одведу угине или се од колере затре.

По речима г. Листе огњеземци иду скоро сви голи, живе по јазбинама, које су сами у земљи изрили, а саму земљу са свим примитивно обрађују. Хране се ловом и разним махунастим плодовима, којих у обиљу на овом острву има.“

3. Патагонија.

а).

1877. год. поручик Мојанос с г. Мореном отпутовао је на југ у Патагонију.

Ну пре кратког времена Мојано је још и даље од Санта Круза на југ путовао. Резултат о свом путовању он је саопштио аргентинској влади. Из извештаја о овом путовању да изведемо само оно, што би за географско знање најпотребније било. Цело друштво чињаху њих тринаесторица, а екскурзија трајаше трећину месеца. За време свога ранијег путовања поручник Мојано походио је и аргентиско језеро и на Ј. З. тога језера опазио је врло важно ушће, које по свом изгледу држи везу с једном мањом корутином, која са мало јужније находи.

1880 године путници испитиваоци из Чила походили су ово мање језерце и опазили су, да оно отиче на југ у велики океан, али да оно стоји у свези са аргентанским језером. Својим последњим путовањем Мојано је у стању да сада потврди своја ранија посматрања везе ова два језера. Следеће појединости најбоље ће показати колико је ова најновија експедиција учинила услуге научној географији по још довољно испитаним пределима јужне Патагоније. Путник је испитао изворе река Галего и Коале, и определено географски положај оба она велика језера, која се на крајњем западу Коалске низизије находе. Ну он није пронашао и испитао само везу она два поменута језера, већ је многобројне податке прибрао, по којима се закључити даје: да су сва језера јужне Патагоније међу собом у свези.

Што се тиче саме особине земљишта, може се поуздано рећи, да је приморска зона сва обрасла мирисавим травастим биљем, и да је погодим за гајење стоке, оваца, коза, и т. д. Сама погодност земљишта и климе даје маха, да стока преко целе године може на пашњацима да опстане. Гдекоји мањи појасеви у речним долинама могли би се у маломе корисно употребити за земљорадњу. Унутрашност земљишта није баш тако погодна за насељеност, једно због мршавог земљишта, а друго због јаке хладноће, која је високима и заравнима све јача, што се од приморја даље у унутрашњост иде. Планински предели који с Кордиљерима на западу и почињу, обрасли су густом антарктичком буквом и земљастом вегетацијом која најпрече потребе сточара намирује. Путник испитивалац на више места опажа да има угља и гвожђа, али је на жалост то тако далеко од трговачког саобраћаја. Остали се метала још није могло пронаћи. Поред осталога још је Мојано определио, измерио и називе дао трима планинским висовима. На пример: Монте-Андрада, планина која износи висину 5808 стопа, а находи се под 50°, 58′ и 30″ јужне ширине, и 73° и 5′ зап. дужине. Монте-Гуидо 4200 стопа у висину, а под 50° и 5′ јужне шир. и 72° 25′ западне дужине. Монте-Гуирино близу 4495 стопа висине, под 50° 48′ и 30″ јужне ширине.

По овоме путопису има већ и тачније израђених геогр. карата.

б).

„Peterman's mittheilungen" од 1887 г. доноше резултате путовања по Патагонији од поручника А. дел-Кастела. Циљ овог путовања да се потпуно испита, проучи и примери оно земљиште, што се простире између река Галегоса и Санта Круса.

У почетку јануара т. г. крену̂ше се на пут путници нешто о свом трошку а нешто потпомогнути од приватних лица. Најважнији резултати тога путовања јесу ови:

Најпре су сазнали, да има један водени пут између оба океана, а дуж Санта Круса и канала који стоји у свези са овим путем. После тога дознало се још и то, да су пристаништа Галегос-пампаса дубока

пространа и добро заклоњена. Источно од ових пристаништа простире се зона пашњака, који су зими погодни за насељеност и гајење стоке. На просторији од шаутичких миља налази се угља од неоцењиве предности. За тим је путник на импровизованој лађи бродио реком Галегосом до извора, па је отуда закључио да је ова река у извесно доба године без икаких тешкоћа са свим пловна. Сам ток реке пажљиво је проучен и одређен. Поручник дел-Кастило саопштава, да река Рио-Турбио, северна притоница Галегоса, извире у једном кршу, који југоисточно од Гуерика чини један планински ланац Латоре и Корнема Рамиреца. Он је даље мишљења, да се Галегос без великих трошкова може каналима везати са пристаништима западног приморја.

г.) Аустралија.

Нова Гуена. На северу од континента Нове Холандије налази се једно од оних највећих острва која томе континенту припадају. То се острво зове *Нова Гуена* или *Папуалска*. По своме данашњем политичком стању, ово острво припада Холандској држави у Јевропи. Даље што о томе острву, нама до данас није познато. С тога ћемо се користити једним путописним дневником од 1886. године, да би смо што боље познали југоисточни најнепознатији део овога острва.

На просторији почев од приморја па до Гарајерских брежуљака, шире се густе шеварице и простране ливаде. Ови се брежуљци простиру у правцу на С. З. и на многим својим деловима па скоро до врха обрасли су густом травом. По врховима ових брежуљака опазило се шест села гарајерског племена. Становништво се бави обрађивањем шећерне трске, баланајева и тара (налик на наш агит maculatum — козлац). Села се шире махом по најкршевитијим хумкама (брежуљцима). И за то, што су гарајерци снажно и ратоборно племе, и што их има на две до три тисуће способних ратника, они своје станове не подижу по дрвећу, као што то чине она слабија племена око приморја. Гарајерци су високи, крупни и добро развијени, тамније су боје лица и грубљи су од оних око приморја. Станови су им мањи него у оних на равници, с тога што им је много теже грађу износити на висове. Башче и повртњаци махом им се налазе између шеварица и око подина. Повећи чопори свиња иђа се како тумарају по околини и за својим газдама трче чак и и на обделана поља.

Једна црта из њиховог домаћег живота и обичаја показаће нам и висину ступња њихове цивилизације. Тако на пример, они своје мртве не сахрањују онако као приморци, већ кад ко умре, онда му укућани подигну мало даље на догледу од куће нешто налик на скелу, ту наместе тело умрлога, а испод скеле подмећу своје дрвено посуђе те хватају оно што од тела отпадне. То после помешају са кореньем од јама па — поједу. Ну када би који од племенских старешина умр'о, онда урођеници на неко време напусте своја села и лутали би по шеварицама. Они никако не могу да верују, да такав један човек као што је племенски старешина, може умрети, већ мисле да га је „неки ђаво“ негде и неком приликом из суседног племена убио. С тога они више пута убијају ма ког из туђег племена мислећи, да је узрок смрти племенског старешине.

Једно суседно племе „сарова“ суше своје мртве обешене о дрво, само их најпре умотају лишћем.

Доста подаљеко од приморских планина, а на десној страни Камп-Целса пре-

део је раван и обрастао бујном травом, водљен многим речицама, које се сливају у Кемп-Уелс. Осим тога, овуда се опажају предели обрасли шеварицом и голетни хумови чак до подине оних висова на С. З. страни. На супротној (левој) страни Кемп-Целса подиже се једна планина (Мон-Дугла) скоро 3000 стопа висока и скоро до врха шумом обрасла. На Ј. З. могаху се догледати читави редови брежуљака обраслих травом, а ниже реке широка поља. Она пак просторија уз реку пешто је суровија и већ прелази у брдовити предео. На овоме делу стање барометра беше 28·50 до 30·20.

* * *

Још у почетку месеца марта 1887 године беше се кренула једна француска експедиција под старешинством Тодора Бево ради испитивања Нове Гинеје.

Да у кратко прегледамо резултате испитивања ове експедиције. Она је 21. марта већ приспела била до ушћа реке Аирда на пароброду „Викторији" и ту наишла на један велики канал, којим је пароброд ушао у реку. Овај канал захваташе у дубину 5—8 метара воде, којом се пловити могаше. Пошто експедиција пловљаше тако за неко извесно одстојање реком Аирном уверила се, да тај канал ништа друго није већ један од многобројних утока оних слатководних река које из планинског крша потичу. Пошто је експедиција покушала да испита различите канале, уловила је по том у главну реку, која диван ток имађаше и за 128·320 километара пловљаше она од приморја уз реку. У повратку експедиција удари другим једним рукавом и тим рукавом доспела деценцијаном заливу. Тада се једно одељење експедиције помаче до Моту-Моту, али се одмах врати. Експедиција сада пронађе још једну ниску и знатну реку, која близу Балд-Хеада имађаше широко ушће скоро 4 километра. Пловећи овом реком неких 150 километара промотрила је све њене кривине кроз планине и долине. Најзад, и ако ова река довољно воде имађаше опет експедиција не одважи даље пловити с тога, што се већ опажаху гдегде спрудови и наноси, с тога се опет поврати у деценционн залив, пошто је најпре свеколико просторију прегледала и опазила, да је врло ретко насељена. Тек на неколико места опазише путници неколико уређеничких племена с којима се пријатељски понашаху.

У опште се опазило, да је овај део Нове Гинеје необично богат у текућим водама и пун дрвећа за грађу. Земљиште је изузев неке незнатније просторије, врло плодно и за земљорадњу подесно.

Док су путници испитиваоци промаграли овај југоисточни део Нове Гинеје забележили су да је време прекрасно било, да је клима пријатна и свежа и да мускити (комарци топских предела) ништа не досађују.[1]

[1] Још новији извештаји о научном путовању географа Тодора Бево гласе, да је он пронашао две нове реке у Новој Гинеји. Једну реку назва он *Дугла*, а другу *Зубалеј*. Обе потичу из унутрашњости планинских ланаца. И једном и другом реком пловио је преко 160 километара. Ну поменути географ није стигао, да све испита и забележи те да би се и тачнија геогр. карта о Новој Гинеји израдити могла. Ну извесно ће тај посао довршити новије експедиције које се у Сиднеју већ припремају.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК 401-ви

13. Јануара 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* **Ст. Марковић**; *редовни чланови:* **Стев. Д. Поповић, Љуб. Ковачевић, Пера Ђорђевић, Милан Недељковић**; *ванредни чланови:* **Др В. Бакић, Ђ. Станојевић, Момчило Иванић,** и **Стеван Предић.**

Деловођа: **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник 400. састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 11. ов. м. ПБр. 14.976, којим се упућује Савету на оцену и мишљење молба г. Младена Красојевића, бив. среског писара, који моли да му се и треће дете прими за благодејанца Фонда пок. Вићентија бив. владике.

Савет је разгледао документе молиочеве и одлучио:

да се дете молиочево, Илија Красојевић, ученик I р. крагујевачке гимназије, може примити за благодејанца Фонда пок. Вићентија, бив. владике, али да се при одређивању благодејања има на уму и то, да два детета молиочева уживају већ благодејање из овог фонда, и да се узме у рачун и то, да је овај дечко у млађим разредима, те се може задовољити с мањом количином благодејања.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 8. Јула пр. године ПБр. 5089., којим се по ново шаљу Савету на оцену и мишљење два рукописа г. Вића Малетића, учитеља цртања у крагујевачкој гимназији, под насловом: „Упутство за предавање цртања слободном руком“ и „Упутство за предавање лепога писања“.

Пошто је Савет о овим рукописима донео раније своју одлуку, то немајући разлога да преиначава своју одлуку и да се поново упушта у решавање овога питања, прешао је на дневни ред преко овога предмета.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 27. Јуна пр. год. ПБр. 4697. којим се упућује Главном Просветном Савету на преглед и оцену рукопис „Зоологија“ за више разреде средњих школа, од г. Добросава Ружића професора.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овог дела умоле г. г. Борисав Б. Тодоровић и Ранко Петровић, професори из Београда, којима су дата на оцену и нека друга дела ове врсте. (?).

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 12. ов. м. ПБр. 6775., којим се шаље Савету молба с документима г-ђе Анђелије Ничићке, учитељице, која моли да јој се уваже привремене године учитељске службе, и позива се Савет да каже своје мишљење по овој молби.

Пошто се по самоме закону о основним школама (чл. 57.) привремене године службе не могу уважити у године сталне учитељске службе, то је Савет одлучио:

да се молитељци не могу привремене године учитељске службе уважити у године сталне учитељске службе.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 7. ов. г. ПБр. 306., којим се шаље Савету на преглед и оцену дело „Елементарна писменост, са упутством за руковање с Букваром“, од г. Стеве Чутурила, учитеља језика у лесковачкој нижој гимназији.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. Мил. Марковић и Димитрије Јосић.

VII.

Саслушан је усмен реферат г. г. Стојана Марковића и Љубе Ковачевића о кривицама Владимира Глишића, бив. учитеља скакавачке школе.

Г. г. референти веле, да је актима доказан порок г. Глишића, али да у њега ретко пада, па и то бива изван школске дужности. С погледом на то што чл. 63. закона о осн. школама тражи да се учитељи поступно, кажњавају, што г. Глишић до сада није тужен, а камо ли кажњен за подобну махину, и што ова није у њега отела маха, те да би га, на прву тужбу, требало оставити без хлеба; Савет Просветни мишљења је: да не треба г. Глишића сада казнити отпуштењем из службе, већ да се казни административно.

VIII.

Саслушан је усмен реферат г. г. Стојана Марковића и Љубе Ковачевића о кривицама г. Симе Јеротића, учитеља основних школа

Пошто се из акта види да кривице овога учитеља нису потпуно испеђене, да би се ствар могла пресудити, то је Савет одлучио:

да се кривице г. Симе Јеротића, учитеља новоханске школе боље доследе и испитају, па да се онда по њима донесе коначна одлука.

С овим је закључен састанак.

САСТАНАК 402.

19. Јануара 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* **Стојан Марковић**; *редовни чланови*: **Ст. Д. Поповић, Др Ник. Ј. Петровић, Љубомир Ковачевић, Пера Ђорђевић, Милан Недељковић, Др Љубомир Недић**; *ванредни чланови*: **Др. В. Вакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан архимандрит, Стеван Предић, Др. Милан Јовановић и Коста Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник 401. састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра Просвете и црквених послова, од 18 ов. м. ПБр. 753., којим се упућује Главном Просветном Савету на преглед и оцену дело „Приче о вери и празницима православне цркве“ од г. Светозара Ј. Никетића.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену ове књижице умоле г. г. Фирмилијан архимандрит, и Никола Р. Поповић, учитељ.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 12. ов. м. ПБр. 534., и писмо од 19. ов. м. ПБр. 752., којим се пита Савет за мишљење, да ли г. Милан Шевић — Максимовић — има прописану квалификацију за предавача у средњим школама.

Савет је разгледао кандидатове сведоџбе и нашао:

да г. Милан Шевић — Максимовић — има прописану квалификацију за предавача у средњим школама и то за групу историско-филолошких наука.

IV.

Прочитан је реферат г. Димитрија Јосића о делу „О народности у општем васпитању“, од г. Симе Милојевића.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Под 7. Марта о. г. јављено ми је од стране Главног Просветног Савета, да сам одређен да прегледам и оценим књигу „*О народности у општем васпитању по К. Ушинском, написао Сима Милојевић*“ — коју је писац поднео Министарству Просвете и црквених послова с молбом, да се иста препоручи школским књижницама.

Књигу сам примио 29. Марта о. г. и прочитао сам је пажљиво, те о њој подносим овај извештај.

Поменута књига — осим приступа где се говори о народности у општем васпитању и додатака под насловом „три елемента“ — подељена је на ове одсеке.

I. *Општи исторички основи европских васпитања.* У овом одсеку мало ми чудно изгледа само ова Ушинско-Милојевића фраза: „У школском уређењу, школској дисциплини, подели наука, у називу многих школских предмета, па и у самом имену *школа*, које је у опште за све европске народе, налазимо свуда покидану парчад средњевековне школастике, *која је и нама у Србију дошла најпре преко Карловаца, Темишвара, Панчева* и т. д. (Стр

10.). Ово што сам ја подвукао, додао је г. Милојевић, да би *посебно* тврђење Ушинскога. Разумем нешто мало, што су Карловци нашли овде места, ма мож' да бих у неколико погодио и са шта је Темнишар ушао у ову књигу, али да се незнатни Пакрац удостоји те историјске почасти, да уђе у овај чланак — то не могу никако схватити.

II. *Карактерне црте општег германског васпитања.* Ова врло подесна карактеристика налази се на стр. 14.: „Човек научен и човек добро васпитан, за Немца је све једно, — и ако се они старају да положе у томе границу у својој педагошкој теорији између та два појма".

III. *Опште васпитање у Енглеској.* Карактеристика овога васпитања налази се на стр. 16.: „За енглеско васпитање наука није циљ, но једно из средстава при развијању карактера, навика, начина мишљења и маниpа *правог џентлмена*, коме је, као идеалу управљено сво енглеско васпитање." И на стр. 21.: „Само су Енглези нашли начин, да се не одмичу од школастичких форма, и да њима развијају своја историчка убеђења, и да даду карактерима ону чврстоћу и практичност, којим се само англо-саксонско племе одликује и т. д." (стр. 22).

IV. Опште васпитање у Француској и две три речи о методи Жакото. Ево главне карактеристике: „Тешко је одредити карактер француског општег васпитања по томе, што у њему врло мало има карактера. Непрестана промена владе и управне системе, не остаје без утицаја и на опште васпитање" (стр. 30.) Ту се износи значење универзитета код Француза, Немаца и Енглеза (стр. 31—35. па онда на стр. 35. каже се о системи Француске просветне управе: „да она, ако се ичим може похвалити, то је са својом необичном централизацијом, којом је доведена до тога, да свака основна школа мора на себи да покаже и осети сваку и најмању промену у министарству". Ову је мисао изрекао Немац Холцапфел још 1853. године, а усвојио ју је у свом спису и Ушински. Д. жим да је врло колична ова карактеристика и за нас — На стр. 45. вели се: „У Француском васпитању, — које је супротно Германском, у коме се тражи умно развиће, и енглеском, у коме је све управљено образовању карактера — главна је циљ предаја техничког знања, по сад којим се путем та циљ постигла, све једно је, само нека се она постигне што брже и сигурније." — О Жакототовој методи вели се на стр. 44.: „Она је у своје време учинила општу ларму у Европи, а има и данас својих присталица, па и *код нас*." (Ово сам ја подвукао) Ако је ово Ушинсково тврђење, онда има смисла, а ако је Милојевићево, онда нема — јер у нас нема присталица Жакототове методе.

V. Опште образовање у Северо-Американским савезним државама. „Све је остављено самим општинама, или боље рећи опој утакмици општина једне према другој, што и чини у Америци један од најјачих покретача у општинском развићу?... „Друга је особина, што општине имају право, сем основних школа, да подижу и веће школе, према броју својих становника, или да више општина саставе просветни круг." (55.) О стручном и вишем образовању вели се: „Они држе да специјално образовање, које се добија за специјалне и практичне циљеве, треба да купи онај, који жели да од тога има користи и добити, и да је то тако исто промишљен и приватан рачун и рад, као и свака друга трговина или радња." (58—59).

VI. Народни идеал васпитања и његова теорија у Немачкој: његови заштитници и противници. На страни 67. врло лепо вели писац: „Сваки народ има свој особени идеал човека, и тражи од свог васпитања да му тај идеал оствари у појединим личностима Тај идеал мора да одговара његовом карактеру, да се развија заједно са његовим развићем, да се одређује његовим општим животом итд." За тим се ређају васпитни идеали код разних народа и у разним временима На страни 79. наводе се мисли духовитог немачког педагога Дистервега: „Сваки човек припада неком народу и извесном времену, и мора бити васпитан према приликама и односима тога народа и за своје време." — А Визе упоређује у овом погледу Немце и Енглезе врло лепо (стр. 84. и 85). На страни 60. говори се о убитачности шпекулативно-педагошког отрова Германског по словенска племена. Ја бих из овог одсека извадио још много и много једрих и духовитих мисли, које потекоше из философског духа даровитог и заслужног рус-

ког педагога, али бих тим прекорачио међу, која је обележена обичном реферату.

VII. Карактер. Његови елементи. Наследност темперамента. Утицај живота и васпитања на карактер. Елемената народности у карактеру човека. — Цео овај одсек могао би се назвати научном физиолошко-психолошком расправом, где се научни објашњава све што се спомиње у наслову — и ту се најбоље опажа и тешкоћа и натезање преводитељево. Отуд је и могла да потече овакна реченица: „У тој борби убеђења донешених са животом и *са нама рођеним* итд.“ (101). Овде свуда преводитељ употребљава реч *живоћење* место *живопис*. Овај чланак је у опште рђаво преведен.

VIII. Васпитање и карактер. Какву улогу игра народност у васпитању. Ту налазимо ову лепу мисао: „Само има један идеал савршенства, пред којим се прекланају све народности; а то је онај идеал, који је представљен хришћанством. Све, чиме човек, као човек, треба и може да се покаже и да је, потпуно је изражено у божанској науци, и васпитање треба пре свега и у основу свега да утврђује вечне истине хришћанства. Оно даје живот и показује вишу циљ сваком васпитању, и оно треба да служи за васпитање сваког хришћанског народа као источник светлости и истине. То је неугасима луча која вечно иде као огњени стуб у пустињи пред човеком и народом, а за њим треба да иде развиће сваке народности и свако истинско васпитање, које иде неодвојено са народношћу....“ „Свако европско васпитање, ако хоће да је народно, мора и треба да буде хришћанско, јер је хришћанство без сваке двоумнице један од најславнијих елемената образовања код свију новијих народа.“ (стр. 117—118).

Од 122—152. стране има додатак: „*Три елемента школина.*“ Ови су елементи: *управници завода, васпитачи и васпитаници.* Обележен је њихов однос код Енглеза, Језуита, Немаца и Француза. Мисли изнесене у овом додатку врло су згодна материја за размишљање о уређењу наших школа и нижих и виших и стручних.

Ето то је у кратко изведена садржина ове књиге. У њој ће сваки озбиљан васпитач наћи пуно једрих мисли, које треба да га руководе у племенитом васпитном раду. Ну колико се може писцу честитати на срећном избору овога списа за српски превод, у истој мери мора му се озбиљно замерити, што је тако мало обраћао пажње на лепоту српскога језика, а нарочито на већа утврђена правила српскога правописа. Јамачно неће бити да су и та покидана парчад српске граматике „дошла нама у Србију најпре преко Карловаца, Темишвара, Пакраца итд.“

С обзиром на садржину предлажем, да се књига г. Симе Милојевића „*О народности у општем васпитању по К. Ушинском*“ написана препоручи од стране Министарства просвете, и црквених послова свима школским књижницама.

10 Декембра 1888
у Београду.

поднио
Дим. Јосић.

За овим је прочитан реферат о истоме делу од г. Николе Р. Поповића, учитеља, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Главни Просветни Савет поверио ми је да прегледам дело г. Симе Милојевића, учитеља у пензији „*О народности у општем васпитању*“ по Ушинском, и да оценим: да ли се може препоручити за књижнице основних школа. Дело сам прегледао и овим подносим своје мишљење.

Дело: „О народности у општем васпитању“ по Ушинском има осам одељака са додатком: „Три елемента школина“. У првом одељку излажу се мисли „о општим историјским основима европског васпитања“, у другом: — „карактерне црте германског општег васпитања“, у трећем: — „опште васпитање у Енглеској“, у четвртом: — опште васпитање у Француској и две три речи о методи Жакото,“ у петом: — „опште образовање у северо-американским државама,“ у шестом: — „народни идеал васпитања и његова теорија у Берманији; заштитници и противници,“ у седмом: — „карактер; његови елементи. Наслеђе темперамента. Утицај живота и васпитања на карактер, елемената народности у карактеру човека,“ а у осмом одељку „о васпитању и карактеру. Какву улогу игра народност у васпитању.“

Сваки одељак посебице разређен је тако, да ће и учитељ и онај, који се интересује напретком на пољу знања и општег васпитања, наћи у сваком одељку довољно аргумената. Поред тога, наћи ће и то, да у народном васпитању ваља бити обазрив и онда, кад се говори о неком систему у васпитању, који се жели да унесе, и ако је изврстан у другом народу; — упознаће се и са нижим и вишим заводима и са разним системама у васпитању код најобразованијих народа. Ово ће нам послужити српским учитељима да лакше сазнају систему српског васпитања, да је гаје и чувају; јер сваки народ има своју систему васпитања, а знање о васпитању других народа — само је послуга. Васпитање нам, које развија и утврђује народност, развија и ум, осветљава народни карактер, а тиме утиче на развијање друштва, неговање језика, литературе итд. Ну са њим треба да иде и васпитање вечне истине Христићанства за то, што се у њој, или боље, што се ту налази виши циљ сваком васпитању.

Дело чувеног и гласовитог руског педагога Константина Ушинског „О народности у општем васпитању", које је превео г. Сима Милојевић, учитељ у пенсији, и ако има грешака у стилизацији, интерпункцијама у граматици — молим Просветни Савет да дело препоручи за књижнице основних школа као посве потребно и учитељима и школама.

12. Октомбра 1888 год.

У Београду.

поднио,
Никола Р. Поповић
учитељ.

Савет је усвојио мишљење г.г. референата и одлучио:

да се књига „О народности у општем васпитању" од г. Симе Милојевића, може препоручити да је набаве књижнице основних школа.

Референтима је одређен хонорар и то: г. Дим. Јосићу двадесет и пет (25) динара, а г. Николи Р. Поповићу двадесет (20) динара.

V.

Прочитан је реферат г. Дим. Јосића о књизи „Наставник" од Ник. С. Савића, коју је министарству на откуп понудила књижара М. Каракашевића из Сомбора.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Истим актом, којим сам позван од стране Гл. Просветног Савета да прегледам и оценим лист „Голуб" за 1885., 86. и 87. годину упућен ми је и *„Наставник, књига за децу обојега пола. Написала Едвиџе Рати-Фери, понашио Ник. С. Савић. Издање књижаре М. Каракашевића у Сомбору."*

Ја сам са великим задовољством и правом насладом прочитао овај превод нашег младог и родољубивог сарадника свију досадашњих српских дечијих листова исто онако, како сам уживао и у читању његових родољубивих радова у *„Голубу"* — *„Невену"* и *„Срчету"*. — Он сам вели у предговору, да је „овај цвет узабрао у пребогатој и плодној италијанској башти, из прекрасне италијанске књижевности, и то из оне леје, што се зове дечија књижевност."

У тој књижици говори италијанска списатељка *„само о основноме реду друштвеном, који је темељ даљем образовању."* Ту су изнете све врлине које треба младеж, да присваја, и пороци које треба да избегава. Па пишући то за италијанску младеж вели списатељка: „Ја ћу се потрудити, да вам све то испишем мастилом од ружичног уља, како би вам моје речи биле слађане и мирисне као рајска вода..." Да би се превод задео у српско рухо, преводитељ је свуда згодно уметао песме Змајеве и осталих дечијих песника. Тако има у књижици свега 31 поука о разним односима у друштву, у ком се креће школска младеж, а између тих поука уметнуто је 17 песама као згодан завин.

Књига ова заиста заслужује назив *„Наставника"* за децу обојега пола и то онога доба, у ком полазе основну нашу школу, *те с тога је згодна за поклон деци III и IV. разреда основних школа о годишњим испитима.*

21. Декембра 1888.

у Београду.

поднио
Дим. Јосић.

Савет је усвојио мишљење г. референта и одлучио:

да се књига „Наставник" може откупити и употребити за поклањање ученицима III. и IV. разреда основних школа, обојега пола.

Референту г. Дим. Јосићу, одређен је хонорар двадесет (20) динара.

VI.

Прочитан је реферат г. Милана Недељковића о делу „Шетња по облацима“, од г. Ђ. Станојевића.

Тај реферат гласи:

Господине Председниче,

У одговору на ваше писмо од 18. децембра 1888. год. — којим ме позивате, према одлуци Главног Просветног Савета: да прегледам и оценим дело г. Ђ. Станојевића „Шетња по облацима“, и да кажем своје мишљење, може ли се од овог дела откупити извесан број примерака и употребити за поклањање ученицима средњих школа — част ми је изјавити вам следеће:

I. Ја сам прочитао дело „Шетња по облацима, од Ђ. М. Станојевића, — Београд 1884“, и могу рећи: да је ствар, о којој се говори у „Шетњи по облацима“, врло интересна и поучна, и да је изложена добро.

Доносећи овакав суд о „Шетњи по облацима“ ја одмах морам изјавити и ово: да би јој се могло што-шта замерити. Јер, овде-онде може пажљивији и спремнији читатељ опазити неке непотпуности, неке нетачности — што је извесним, и то великим, делом у вези са популарисањем научних истина; али оне све нишчезавају према целокупној доброти дела.

II. Ја држим, да ово популарно дело може врло корисно послужити као књига за поклањање ученицима средњих школа: јер ће они у њему наћи многе лепе науке о стварима, које су им често пута сметале пажњу, као и лепе примене од оних истина, које су у физици и другим наукама научили.

Изјављујући пак ово, ја одмах морам додати: да у „Шетњи по облацима“ има прилично штампарских погрешака, и да би се овде-онде могло замерити и самом језику. Али и то све, по моме мишљењу, није такове тежине, да би могле претегнути остале добре стране овог дела, писаног лаким и разумљивим стилом, те га укратити као поклон добрим ученицима.

Те према свему овоме, моје је скромно мишљење: да се „Шетња по облацима“ може давати као поклон ученицима средњих школа, из којег ће они многе лепе и корисне ствари сазнати и научити.

Примите Г. Председниче, уверење мога одличног поштовања.

4. Јануара 1889.
у Београду.

Милан Недељковић
професор. пен. школе.

Пошто је после овога поново прочитан реферат г. Стевана Предића о истоме делу, који је већ један пут читан на 397-ом састанку од 3. пр. месеца и године, Савет је с 5 противу 5 гласова одлучио:

да се дело „Шетња по облацима“, овакво какво је, не може примити за намењену потребу.

Г. г. Референти изјавили су да не траже никакав хонорар за прегледање овога дела.

VII.

Прочитан је реферат г. Пере Ђорђевића о рукопису „Цвети“, од г. Јована Јовановића учитеља.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Одликован поверењем Главног Просветног Савета, прегледао сам „Цвети“, приложени рукопис г. Јована Н. Јовановића, учитеља у Власотинцима, па ми је част овим писмом одговорити на постављено ми питање: може ли се овај рукопис употребити за оно, чему га писац намењује.

Рукопису је натпис „Цвети“, јамачно с тога, што је писац и самим именом хтео да истакне своју, заиста племениту, намеру; да у лепим сликама — патриотским поукама и повесничким белешкама, народним јуначким и уметничким родољубивим песмама, нарочито пробраним за овај посао — изнесе малим Срничићима *Цвеће* или, боље, *макрс мале српске државе*. С таквом намером написани спис писац мисли да не може употребити за поклањање „мушким ђацима који свршe I. разред основне школе,“ јер, како он вели, „није сувише рано да се још у I. раз. осн. школе отпочне са буђењем националног поноса код омладине.“

Ради бољега прегледа и тачније оцене добро ће бити, ако најпре изнесем у кратко садржај целога списа. Они се деле на оних шест неједнаких чланака. 1., *Отаџбина* ($4^1/_2$ рукоп. стране), 2., *О врлинама српској* ($13^1/_2$ рук. стр.), 3., *Срби у ропству* (4 рук. стр.) 4., *Срби устају на оружје* (9 страна), 5., *Српска слобода* (5 страна) и 6., *Српске жеље* (1 страна и неколико редова). Ова неједнакост не долази толико од разнога садржаја — пишчева говора, — колико од већега и мањег броја стихова и песама, у појединим чланцима употребљеним. Тако су на пр., у други и највећи чланак унете готово све народне песме (истина махом скраћивање) о бој на Косову. А писац је на песме обраћао особиту пажњу: оне су му не само зачин и украс, него још и допуна, утврђивање или и понављање песничким језиком онога, што је у прози казано. И тако је, слободнију реч да употребим, ова књижица изишла као мали књижевни мозаик, у ком се виде и по нека прилично лепа зрнца. Па да загледамо из ближе бар један чланак овога списа, намењеног деци која свршше I разред основне школе.

Чини ми се да на првом чланку пишчевих „Цвети“ можемо видети и добре и рђаве стране свега пишчевога рада, те да по њему доста тачно можемо судити и о целом спису. Ево, дакле, тога првога чланка, „Отаџбина“. Обраћајући се „драгим Сричићима“, писац им одмах казује шта је *Отаџбина* и како они треба да *воле* своју отаџбину. Показавши да осем Срба има у нашој земљи и туђинаца, писац подстиче своје мале читаоце, да се поносе српским именом и језиком, те наводи прве четири строфе познате уметничке песме „Тек' ће вода куд је текла,“ чије је стихове он за своју потребу у нечем измењено[1]). За тим говори о љубави сваког народа према својој отаџбини, па да би још доказао потребу ове љубави, ову, можемо рећи, прву омладинску дужност, писац, даље, прича „драгој дечици“ како је тешко онима који немају своје отаџбине, па и онима који не живе у својој отаџбини. И овде, на послетку, додаје одломак једне уметничке песме о љубави према „домовини“, којој као да је такође неке стихове сам удешавао.

И ако се писац озбиљно трудио у овом првом чланку (као и у свима потоњим чланцима) да га његови мали читаоци разумеју; и ако је, нпр., доста лепо и за децу разумљиво показао шта је отаџбина, — опет ће му, држим, намера остати непостигнута, јер све друго у овом првом чланку (а то вреди у главном и за све остале), и по количини и по начину излагања, прелази обичну снагу дечијега разумевања. С децом I. разреда осн. школе, с децом, која су једва научила читати (мучно се сме ово поуздано тврдити) — врло је тешко говорити и живом речју, а куд и као теже мртвим словима, у књизи! Тога ради овакој се деци — по мом мишљењу — не смеју давати ни обичне *дуге* приче, а то ли дуге апстрактне науке, за које је често потребно писати целе стране без прекида, као што је и писац морао чинити. Све што би се тој деци могло дати у руке, осем буквара и читанке, биле би још и којекако књижице са сликама и с кратким причама или песницама (по 10—15 врста највише). А да је тако, види се на буквару и читанци I. разреда, у којима су чланци не само писани језиком лаким и малој деци разумљивим, него су и сви од реда врло кратки. Па и кад би се допустиле какве дуже науке или повесничке слике, и њих би требало, тако рећи, исецкати, разложити на кратке одељке, од којих би сваки за се био као нека мала целина, згодна за дечије разумевање и памћење. А писац то није учинио, те су му поједине тачке ових првих поука изишле несразмерне: најниже је у I. чланку говорио о том, како туђинци воле своју отаџбину. Ово можда и не би било сувише незгодно, да писац, баш овде не удара врло далеким, околишним и за децу, рекао бих, тешким путем. Поменувши да на свету има и других народа, осем Срба (Турака, *Швабâ*, Талијана“ итд.), и да сваки од њих воли своју отаџбину, писац даље овако говори својим малим читаоцима: „Кад одрастете и постанете људи, вама ће се сви *странци* хвалити својом отаџбином. Они ће вам причати како су њихови дедови били велики јунаци; како су волели своју отаџбину; како су се за своју отаџбину с непријатељима ју-

[1]) Нити ова (она је од М. Орешковића), нити којој другој уметничкој песми у „Цветима“ употребљеној, писац не казује напише ни песника чија је, а требало би још да каже и извор одакле песму узимље.

начки борили, и како су бранећи своју отаџбину изгинули. Биће од ових странаца и таквих, који не само да (м. што) ће нам се хвалити својом отаџбином, него ће чак и нашу отаџбину кудити. *Они ће вам говорити: да стари Срби, а то су ваши дедови, нису волели своју отаџбину; да се нису за отаџбину борили; већ да су били страшљивци и кукавице*[1].) Како би ви онда бранили своју отаџбину? Како би ви доказали тим странцима да није истина, што они о нашој отаџбини говоре?" На то писац одговара, да би деца морала ћутати и тиме признавати да је отаџбина тих туђинаца боља од српске; а зашто? За то, што она још не знају колико су њихови дедови своју — српску — отаџбину волели и како су се с непријатељима јуначки борили. А то ће српска деца, додаје писац, у школи научити, па ће о том нешто и из ове књижице дознати.... Допустимо, најпосле, да српско дете за неко време и буде у забуни, те не умедне туђинцима одмах доказати, да је његова отаџбина боља од њихове; али шта ћемо, ако дете и мало доцније, пошто прочита и II чланак пишчев, у ком се говори о *српској пропасти*„ опет не умедне ништа одговорити, или бар опет буде у забуни, кад у том чланку дозна, да су Срби пропали са несложе своје и због издаје Вукове на Косову?

Остављајући да мало ниже кажем коју више о II чланку „Цвети", пустићу овде писца, да ми на стављено питање одговори. Он би јамачно ово казао: „Истина је, да се дете ни из I ни из II чланка још неће довољно уверити о љубави његових старих према отаџбини, али чекајте док дете прочита целу књижицу: после II чланка „о пропасти" долази III чланак „о ропству", па IV „о борби за слободу" итд., и дете ће из њих лепо увидети, да су се његови дедови научили волети своју отаџбину, те се и слагати почели, па ни онаквих издајица, као што је био Вук, нису имали." Тај ме пишчев одговор нимало не буни. У том баш и јесте невоља, што дете треба да прочита *сву* књигу, па да код сваког чланка прилично *размишља*, да једне факте с другима *пореди*, па да само и *изводе* из тих фактата чини, те да, на послетку, *увиди* морал ових прича, да заволи своју отаџбину итд. Али и ако би, може бити, све то и могао учинити ученик IV. разреда, на највише и III. — никако не верујем да ће то моћи учинити и дете, које је тек свршило I. разред и коме се и у школи, рекао бих, без потребе намеће више књига, но што његов духовни развитак допушта. То би дете, гоњено радозналошћу и частољубљем (добило књигу на испиту!), може бити прочитало почетак ове књижице на, наишавши на прву песму, одмах прескочило празни текст и тражило и друге стихове у књизи, те да и њих прочита, па може бити и на памет научи.

После онога што рекох у опште о садржају целе књижице није, мислим, потребно износити опширније и све остало, што је писац казао у другим чланцима, те ћу поменути само најглавније ствари. Тако: у II и III чланку писац врло мало и говори сам, него су у II-ом готово све и сва народне песме о косовском боју, а у III-ем већа половина Драгашевићеве песме „Јека од гусала." Исто тако, у IV чланку, чији би садржај требало да буде прича о нашем I устанку на Турке, главно су уметничке песме „Хафис паша" Мите Поповића, „Курсула" Драгашевићев и скраћен (у нечем и промењен) завршетак Драгашевићеве „Јеке од гусала." Највише писац говори сам у чланку V (Српска слобода"), у коме прича о нашем II устанку, о кнезу Милошу и о значају српскога празника „Цвети", у кратко помиње владу кнеза Михаила, па, додирнувши ослобођење нових српских крајева, завршује с проглашењем српске краљевине и поменом свих наших државних празника. У овом чланку (може се рећи, да је он писцу најбоље испао за руком) нашла је себи место и Змајева песма „Памтите, децо", коју је писац не само скратио, него и знатно променио. На послетку у II чланку писац казује жељу: да се сви Срби ослободе ропства, те, подстичући мале Србиће на љубав према отаџбини, препоручује им се, да се угледају на своје дедове, па да српски Краљевић, кад одрасте и сам буде Краљ, узмогне с њима ослободити цело Србство.

И ако су у овим другим чланцима песме и стихови заузели више места него сам пишчев говор, опет и тога говора има доста. С тога ћу овде најпре навести само неке реченице пишчеве, те да се и одавде види како је тешко говорити деци I. разреда осн. школе. Писац

[1]). Ову сам тачку ја подвукао. Реф.

се труди, казао сам одмах у почетку, да буде малој деци разумљив; тога ради не само што често бира речи из детињега језика и нерадо употребљава замењице, него пази и да не употреби велике бројеве, па се, нпр., овако помаже: „више од четири пута по сто година", бојећи се да не каже „четири стотине" (као да ће број 100 и малој деци бити познат, и ако се у I разред предаје рачун само с цифрама до 20). Али се ипак морао послужити и речима апстрактним и целим реченицама чисто књижевничким, те је и овако деци говорио: „јер су и Турци *сматрали* Милоша за најбољег јунака српскога," — на *што* је тога дана цар био отишао... *то је...*", — „где је завист и неслога, ту је *извесна пропаст*", — „да Срби никако и немају своје *државе*," — „а они су само *уживали*", — „морали плаћати Турцима *данак*," — „Турци су их још од малена *дражили* на Србе," — а ови су *гробови опоминали* њихове синове," — „*На крају* рекао им је", — „стану два пута више мучити и *угњетавати* јадне Србе," — „*Пошто је* тога дана био празник Цвети (а ви знате зашто се тај празник празнује), оду прво у малену таковску цркву на службу божју, да се поноле Богу, да им да снаге, да се могу ослободити од турског ропства," — Кад су Турци били *притешњени*," — „и да их Турци не смеју *узнемиравати*, а Срби су се *обвезали* да и даље плаћају турском цару данак," итд., итд. Не велим да се неки од ових примера не би могли исказати и друкчије, деци разумљивије, али опет не верујем да би се све што је писац у овој књижици написао могло тако баш удесити, да и деца I разреда све то разумеју и у памети задрже.

Прелазећи на песме, у „Цветима" употребљене, одмах ћу поменути како је писац био неправедан према народним песмама: докле је уметничким песмама зачиње I., III., IV, и V чланак, дотле је народне песме (о бој на Косову) употребио само у II. чланку. Зар се не би, нпр., за III и IV чланак могли згодно употребити и вешто изабрани одломци наших ускочких или хајдучких и новијих народних песама о борби за слободу? Међу тим, за то, што су песме о косовском боју писцу биле једина грађа за II чланак, морам о том чланку казати још коју реч. И писац, — као што су до сада и сви готово наставници у школи радили, — прича по народној традицији, наводећи за то и одломке из народних песама, да је српску војску на Косову *издао* Вук Бранковић, на замашно мисли да ће, осуђујући и проклињући Вука, изазвати у деце огорчење и мржњу према издајицама, те тако негативним путем постићи своју добру намеру: да деца омрзнувши зло, заволе добро: презирући издајнике, постану родољуби. Ја сам противан и овом причању и овом негативном путу. После најновијих научних добитака на пољу наше критичке историографије, време је већ да из своје повеснице бришемо погрешке старијих нам повесничара, те да се више ни у основној школи не китимо тако рђавим перјем, као што је убиство цара Уроша, издајство Вуково итд. А баш и да нема тога разлога, не верујем да се у школи може много постићи овим, као што рекох, негативним путем: омладини је, држим, потребније износити што више добрих узора,[1]) па да и она добру пође, него на рђавих, овде управо несрећних, примера тражити да омладина сама изводи противне, лепе поуке. Ја мислим да би оно васпитање било најидеалније, које би могло не пружити детету ни у животу ни у књизи ниједнога примера зла, које би га могло непрестанице окружавати само добрим, племенитим и леним. И зар не бисмо куд и камо јаче могли утицати на развитак племенитости и патриотских осећања у своје омладине, износећи јој на углед само светле примере српскога јунаштва, несебичности и себепрегоревања?

Што се тиче уметничких песама (или махом њихових одломака), које је писац унео у своје „Цвети", — најгора је, мислим, и за школску омладину најнеподеснија: „Хафис-паша" Мите Поповића. Или зар су ово стихови за децу кога било разреда основне школе „Стоји ширина од сандала, (Звека од борија;) Мирисави повета̀рац (Дим но соби вија," — „Хитронога бајадера) Пред Османом скаче," — И тако ми Мухамеда (Великога свеца:) Задрхтаће сва Србија (Од полумесеца," — „Бре Турчине, не шали се,) Ма тако ми свеца!",

[1]) По себи се разуме, да ће васпитни значај Обилићева карактера остати у свој снази и без мрачнога му контраста Бранковића.

— „Ал овако биће зно,а, (Горди Мусломане:) Та језиком нико није (Одрж'о мегдане), итд. итд.? Уз то је писац ову песму употребио целу, и непромењену док је од песама у I. чланку узео само по неколико стихова, па је и њих у нечем згодно поправио. Али и ако је скраћивање и поправљање за потребу школске омладине оправдано и допуштено, инак треба у том бити обазрив. С тога ми се не допадају промене које је писац учињо на Змајевој песми „Памтите децо“, чији даљи први стихови у изворнику[1]) гласе „Ове збиљске дане (Једва дочекане“, место чега писац вели: „Памтите Цвети,) Овај срећан дан, (Једва дочекан;) исто тако место стихова који су на средини песме у изворнику: „Ове свете ствари,) Сричићи мали, (Заборавит' не'те“ писац каже; „Ове дане среће[2]) Сричићи мали (Заборавит' неће)“ И на послетку. Драгашевићеве песме „Јека од гусала“ и „Курсула“ не само што су дуге (и ако је прву писац скраћивао, опет је на првом месту она остала дуга), него су и написане у стиховима великим и доста тешким, те би једва могле поднети за децу III разреда основне школе, којој су и иначе већ познате неке ствари из новије српске повеснице.

Још неколико рёчи о језику у целој књижици: овде разумем граматичку страну и чистоту српскога језика. И ако се у читаначким списима не може тражити једнакост у језику и стилу, може се и мора од сваке књиге, деци намењене, тражити највећа правилност и најпотпунија чистота у језику. У свима је песмама, и народним и уметничким „(Хафис пашу“ треба и овде изузети), језик и доста правилан и доста чист; исто је тако писац и у свом причању пазио поред лакости и на чистоту, али му се овде онде омакла и по која крупнија граматичка погрешка. Ово се, мислим, писцу донекле може и опростити — с тога, што је, чини ми се, он родом из наших нових крајева, у којима и сад као наставник живи. Ја сам у рукопису побележио и исправио све поле знатније погрешке и противу правилности и противу чистоте српскога језика, па се од показане вредноће и добре воље пишчеве надам, да ће он све те исправке примити, па и новијих погрешака мање учинити, ако хтедне свој посао прерађивати према свему што довде поменух. —

Из овога прегледа изволеће Главни Просветни Савет увидети да не могу препоручити Јовановићеве „Цвети“ за поклањање ученицима I. разреда основне школе. Исто тако сумњам да би се овај рукопис могао толико поправити, да буде згодан за децу поменутога узраста. Али, што не може поднети за I, можда би се лако могло удесити за који старији разред. Верујући у то, а још имајући на уму, прво, да је писац овим својим радом показао доста воље и прилично уметности за послове овога реда, и, друго, да су књижице, у патриотском духу писане, врло потребне за давање ученицима основних школа — мишљења сам, да писца не би требало са свим одбити и вољу му за даљи рад убити, него му препоручити: да свој рукопис поправи, мало прошири и за III или IV разред подеси. У том случају писац би требало да се обазре на све напомене и замерке, у овом реферату учињене: и да му буде боља размера међу чланцима (али не и да буду међу собом и са свим једнаки) и одељцима појединих чланака, и да употреби још коју народну песму, и да измени причање о бољу на Косову, и да место „Хафис-паше“ узме коју другу уметничку песму, и да мало више припази на језик и стил, како својега причања, тако и употребљених песама. На послетку, било да узима целу, било скраћену, сваког уметничког песни треба да каже извор, те да се може видети шта је он из које песме изоставио, шта ли и како на њој променио. Тако поправљену књижицу могао би, држим, Главни Просветни Савет препоручити г. министру, да је откупи за поклањање ученицима III или IV разреда основне школе.

Главном Просветном Савету захвални
О новој, 1889. години,
у Београду.

Пера П. Ђорђевић
проф. I. београ. гимн.

Савет је усвојио мишљење г. референта и одлучио:

[1]) Тамо је натпису ове песме додато у загради: 1876., а писац, не обзирући се на то, хоће песму да прилагоди празнику „Цвети“.

[2]) На о каквој срећи није пре тога било у песми помена.

да се рукопис „Цвети“, од г. Јована Јовановића учитеља, овакав какав је, не може примити за поменуту потребу. Ако би га писац поправио по примедбама г. референта, онда ће бити дужан поднети га по ново на оцену.

Г. референту г. Пери Ђорђевићу, одређен је хонорар четрдесет (40) динара.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 403-ћи

25. Јануара 1888. г. у Београду.

Били су: *председник* **Стојан Марковић**; *редовни чланови:* **Ст. Д. Поповић, др. Никола Ј. Петровић, Љуб. Ковачевић, Ж. Поповић, Перa Ђорђевић, Милан Недељковић, Др. Љубомир Недић,** *ванредни чланови:* **Др. В. Бакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан архимандрит, Момчило Иванић, Стеван Предић, Миливоје Симић, Др. Милан Јовановић и К. Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник 402-ог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 20. ов. м. ПБр. 851, којим се шаље Савету на преглед и оцену рукопис „Примери за немачку синтаксу“ од г. Мите Живковића, професора I београдске гимназије.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога рукописа умоле г. г. Момчило Иванић и Владимир Малина.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 20. ов. м. ПБр. 893, којим се шаље Савету на преглед и оцену дело „Збирка одабраних народних умотворина“ од г. Благоја Т. Недића.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену ове књиге умоли г. Димитрије Јосић професор.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 25 ов. м. ПБр. 958, којим се шаље Савету на преглед и оцену дело „Недјелко“ од г. Огњеслава Утјешеновића-Острожинског.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога дела умоли г. Андра Николић секретар мин. просвете.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 20. ов. м. ПБр. 887, којим се упућује Главном Просв. Савету на преглед и оцену дело „Мали рачуница“ од Јоксима Ст. Марковића.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога дела умоли г. Ст. Д. Поповић.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24. ов. м. ПБр. 1087, којим се шаље Савету молба г. Милована Будисављевића, заједно с документима, и пита се Савет за мишљење, има ли молилац на основу поднесених докумената квалификацију за редовног или хонорарног наставника у средњим школама.

Савет је разгледао документе и молбу молитељеву, па је нашао:

да г. Милован Будисављевић нема квалификације, да би му се могла поверити наставничка служба у просветним заводима.

VII.

Прочитан је реферат г. Уроша Благојевића, учитеља из Београда, о књизи „Српска Историја од Јоксима Марковића.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам Српску Историју за нижу основ. школу — од пок. Јоксима Ст. Марковића, референта за црквене послове у министарству просвете — коју ми је Глав Просв. Савет на оцену изволео дати, и сматрам за пријатну дужност, да о поменутом делу своје мишљење кажем.

Али пре, него што пређем на оцену самога дела, хоћу да споменем нешто у опште о материјалу из Срп. Историје с погледом на разред, у ком се она — као засебан предмет — предаје. Налазим, да је ово потребно

и због тога, што ће после још јасније бити моје суђење о поменутом делу, које ми је на оцену дато. Ако не смем тврдити, да разумем потпуно све, што српској деци у IV разр. осн. школе треба истаћи из Срп. Историје, смем тврдити: да имам права, и као учитељ, да о томе говорим. Имајући то на уму казаћу сад шта мислим, али не могу све рећати, него само оно, што је најглавније, управо само полазне тачке.

Садашњи програм из Српске Историје веома је опширан за ђаке IV разр. осн. школа. Кад би ђак IV разр. научно потпуно све, што се програмом на тог предмета тражи, веома би му још мало требало, па да историју зна онако, као што се то тражи на испитима од ђака, који су свршили вишу гимназију, или од ђака, на испитима, кад сврше стручне школе. К овоме имам да додам још ово:

По средњим школама још се већином учи Историја г. Крстића, а програм основ. школа прављен је према најновијим добицима из Српске Историје.

За ученике основ. школа, IV разреда, треба *једним прегледом прећи* досељење Срба и њихов живот у почетку; *једним прегледом* треба прећи стару веру, прије нове и то спојити са Ћирилом и Методијем, словенским апостолима; *једним прегледом*, такође прећи све жупаниско доба с разликовањем Поморских (Зетских) и Рашких Жупана. За тим истаћи: Немању, а нарочито Светог Саву, код кога треба поменути, врло кратко, Стевана и Вукана, Немањине синове. После: све владаоце до Душана треба прећи *једним кратким прегледом*, а истаћи Душана, Уроша и Вукашина, Лазара и Косовску Битку. У поменутим партијама треба истицати више оно, што је за истицање за Србе и за образовање карактера, а осудити све, што је за осуду. Све време после Косов. Битке до 1458 г. дакле оно животарење Српске државе после Косова, треба *једним прегледом* прећи; Босну с Ерцеговином *једним*, Црну Гору *једним*, а једним стање Срба под Турцима, постанак ајдука и сеобу Срба под Арсенијем, патријархом, све до *устанка*.

Устанке (*Новију Српску Историју*) треба предавати, како је садашњим програмом прописано, али тако:

Одмах у почетку, у IV разр., треба почети са устанцима због ових разлога: Прво за то, што је садашње земљиште Србије, на ком су се догађаји из устанака збивали, познато ученицима IV разр., јер су га у III р. учили и друго за то, што су ученици у III р. учили, готово све биографије из устанака, па је згодно одмах у почетку, у IV разр., доводити знање у везу, док је још, тако рећи, „живо у памети." *Старију Историју* треба почети онда, кад се из земљописа пређу навесне земље, које су под Турцима и Аустријом.

Колико је овако мишљење оправдано с педагошког гледишта, не мислим да треба доказивати.

Историја, која ми је на оцену дата удешавана је по програму, који данас за осн. школу важи и писац је обухватно све што се програмом тражи. Али и ако је по програму све израђено, требала је старија историја т. ј. онај део историје до устанака, *узев све у опште*, да буде мало краћи. Истина у овом би случају поменути део историје као изгледао — голо рећање догађаја по времену — противно обичним формама писања за децу, али кад се има на уму онај огромни материјал из тог предмета, који је унет у IV разр. ос. шк. требао би део, о ком је реч, да буде још краћи, него што га је писац израдио. Према овоме Срп. Истор. за нижу осн., од пок. Ј. Ст. Марк. и то *старија историја до устанака* не може послужити као учебник за ученике IV р. осн. школе, него може послужити, док се каква боља историја не појави, као ручна књига за учитеље, јер боље историје за сада нема.

Новија пак Историја, устанци, од истог писца, израђена је добро по програму и ја мислим, да је тај део добар и може послужити као ручна књига за ученике IV разр. осн. школа, јер сам за то, да се тај део учи у школама онако, како је данашњим програмом прописано. Стил је подесан за учебник. Песма о устанку „Боже мили чуда великога' кад се пјаше по земљи Србији" и т.д. требала је сва да се унесе. На последку имам да кажем ово:

Нисам хтео да сврћам пажњу на изворе којима се писац служио при изради историје, а то с тога што је за преглед истог дела одређен признати историк г. Љуба Ковачевић и он ће о томе казати, шта треба.

Захваљујем Главном Просветном Савету на одликовању, које ми је указато приликом одредбе референата.

28. Децембра, 1888. год.
у Београду.

Урош Благојевић
учитељ

За овим је Савет саслушао усмен реферат г. Љубе Ковачевића о истоме делу.

Г. Ковачевић је у своме говору истакао неколико крупнијих историјских погрешака, нарочито у старијој историји, и све своје примедбе поткрепио је самим примерима из прегледаног дела. На послетку је изјавио, да би се дело могло привремено примити за уџбеник школски, кад би се у њему учиниле неке исправке.

Савет је после дуже дебате о овоме питању приступио гласању и с 9 противу 5 гласова, одлучио:

да се ова књига „Историја Срба“ од Јоксима Ст. Марковића, може привремено примити за ручну ђачку књигу, ако се први део њезин (старија историја) поправи по примедбама г. Љубе Ковачевића, ради чега се има дело претходно поново поднети Савету на преглед и оцену.

Г. Ковачевић изјавио је, да не жели никакав хонорар за прегледање овога дела, а г. Урошу Благојевићу одређен је хонорар од петнаест (15) динара.

VIII

Прочитан је реферат г. Јована Жујовића о делу „Антропологија с Дијететиком“ у рукопису од г. Љубомира Миљковића, професора II. беогр. гимназије.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Још Марта месеца прошле године јављено ми је, да ме је Главни Просветни Савет одредио да прегледам и оценим рукопис г. Љуб. Миљковића, који се зове: *Антропологија са дијететиком за више разреде средњих школа.* Рукопис пак добио сам тек 17. Децембра 1888. године, дакле много доцније, но што је Министарство просвете прописало нови наставни план по коме су ови предмети избачени из више гимназије. Спис је дакле изгубио своју циљ, пре но што је мени на преглед предат. — Но ја сам га ипак двајестину дана код мене задржао, прочитао га и прибележио неке примедбе, које би Главном Просветном Савету са задовољством саопштио, кад би му затребале, то јест, ако би он пашао да би се, можда, списом г. Љ. Миљковића и ако не више школска, а оно нека друга потреба српске научне књижевности имала да подмири.

У Београду.
4. Јануара 1889. год.

Са одличним поштовањем
Ј. М. Жујовић.

За овим је прочитан реферат г. Дра Милана Јовановића о овоме истоме делу, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Мене је Гл. Просв. Савет почастио, поверив ми оцену књиге, која је у својој струци — слободно могу рећи — најпространија што је до сад написана. То је *Антропологија с дијететиком* од проф. Љубомира Миљковића, — и ја се ево одазивам томе поверењу оноликo, колико ми то допушта познавање тога предмета и одмерено време, али на сваки начин онако, како ми то казује моје уверење.

Г. Миљковић написао је тај предмет по програму који је приложен књизи, и ја њему имам да захвалим, што сам се — сам учитељ тога предмета у разним школама — уверио, да ни најбоља снага, — у које ја без устезања рачунам писца поменуте књиге — не може да напише добар уџбеник, ако је план за тај посао погрешан: као што не може ни најбољи зидар да подигне зграду, ако зидови немају свога добро одмереног архитектонског ослонца.

У томе програму смеће се с ума, да је антрополошки део Хигијене основа, која треба да држи осталу грађу, и да та основа мора стајати у сразмери са зградом коју ће да носи. Учебни се предмет зове *Хигијена*, која је у ствари природна наука, примењена на живот човечији. Њезина је основа Анатомија и Физиологија, а споменуте су јој науке Физика, Хемија, Психологија, Антропологија и Статистика. Задаћа је њезина да упозна ученика са човеком у разним добима његова

живота; да му покаже какав је тај живот и по којим се законима збива, каква је околина и како утиче на њ, а све то у тој цели, да би сазнао који су утисци корисни и како, који су и кад штетни за тај живот.

Кад се предаје каква примењена наука, онда се све спомоћне науке дотерују према цели на коју се примењују. Металургу су највише потребни закони оксидације и редукције; хирург се више бави с топографијом органа, него с њиховом функцијом; — Исто је и са хигијеничаром: он вади из помоћних наука само оно, што је за његов предмет од стварне потребе а одбацује све излишно као штетан баласт, који ће пре да збуни њака но што ће да му расветли предмет, да би га што јасније могао распознати.

Кад с овога гледишта промотримо програм, онда у њему — а с тога и у књизи — налазимо у антрополошком делу дескриптивну Анатомију, која не стоји ни у каквој сразмери ни у тесној вези са хигијенским делом књиге, који је — опет велим — главни предмет. Кад се, примера ради, мозак описује у анатомском пространству, а у другом делу о њеи његовој, која је тако важна за укупан живот, не стоји ни речице; или кад се описују *слојеви*, „мрежњаче“ у оку, а о њеи тога органа, (који неудесним утисима може за један тренут да затупи) не видимо у хигијенском делу ни помена, онда нам се но све наравно намеће питање: чему служи ова дескриптива? За лекара ту нема ни чега новога; за лајика читаоца је и сувише да га наведе на клизав пут назовилекарства, а за ученика је несавладиви терет, јер превазилази међу његова схватања.

Колико се овде ишло далеко с антропологијом, почем се навратила у чисту антомију толико је писац — очевидно занет својим предметом — отишао још даље. Он говори у првом делу, какви *еител* имају канали знојних и лојних жљезда, — а у другом са свим заборавља на тај прибор лучења, који је тако важан за живот, да поремећено лучење само у кости од ногу, може да изазове опасне болести. Ако је у програму на штету хигијене разграната Анатомија и Физиологија, то је писац у делу пошао чак у хистологију и говори о хаверијевим каналима у кости а у другом делу ни са речцом не помиње храњење костију, од којих зависи снага читавог тела.

У разредима где је прописан тај предмет, наставник има пред собом несрпемне лапке којима ни нашто не служи, ако н. пр. познају разлике између прва два обртња врата или анатомска имена *појединих делова лопатице*, или дебоу карличне дупље или мускуле пронаторе, супинаторе и ротиторе; какви су то делови у целини, чему служе и што је главно, како стоје према утисцима, који навољују на њих за живота. За пример да наведем; да се у 1-ом делу *глас* човечији расправља у $^1/_2$ штампана табака и више, а то је тако пространо, да се више не налази ни у осредњим анатомијама. Исто је тако и са нервима мозга, који су изложени у анатомском пространству, а опис 5-ог пара (Trigeminus) није опширнији ни у којој анатомији. Врхунац пак опширности достигао је писац тиме, што је у слици изнео *глатко мишићно влакно крвних судова*, и разне облике мрежа капиларних судова. Довољно ће бити да кажем у кратко, како је у 1-ом делу „око и вињење“ разложено у 9 доста ситно писаних полутабака — опширност која би била довољна и медицинарској анатомији.

Ова опширност у антрополошком делу произвела је наравну несразмерицу између њега и хигијенског дела. Први је део 261 фолио-страну дуг а други 54 стране. Писац је вероватно и мимо своју вољу разгранао први део, и видев, да ће књига превазићи обим обичног школског уџбеника, скратио је други део на штету целога предмета, јер је скратио *главни предмет*. Хигијена, као главни предмет досеже без мало 5. део целе књиге, — несразмера, која је учинила од читаве књиге голему за гимназије антропологију, а одвећ малу хигијену.

Инак та хигијена по обиму није мала, кад узмемо да ће рукопис напунити 5 до 6 штампаних табака. Школска књига не треба да пређе 10—12 штампаних табака, у октаву, а ова књига би у средњу руку имала около 30 табака. Кад узмемо уз то још, да дело има 383 дворореза, па ако рачунамо просечно 4 дворореза на једну страну или 64 на табак, то ће слике да увећају књигу са 6 табака. Савладати овакав материјал уза остале предмете за годину дана са по 2 часа недељно,

просто је немогуће, па све да би гимназисте листом постали медицинари, али како мањи број ђака прелази у ту струку, то је за остале овај читав анатомски напор излишан, а ако се за њега закида време и крње остали предмети, који су за потоњи рад већине ђака нужнији, онда је и штетан.

За душевно развиће човечије, важе исти закони, што и за физично, и као што ће препун желудац да свари оволико, колико досеже његова снага, тако ће и мозак да асимилише оволико хране, колико може — остало не прима организам, него истурује као непотребно из себе, па све да је то и најдрагоценија храна. Ово начело не треба педагози да пуштају из вида и пишући уџбенике да сматрају тај предмет као *терет*, који има да савлада млади, још не оснажени дух ученика; па као што не би за цело унутрашњи детету тешку стену на раме, тако не треба ни да им прте несавладљиве душевни терет на душу. Не стоји да је добар уџбеник онај, који је што више опширан, већ је најбољи онај, који у што мање простора има што више градива за ону науку у коју уводи.

Даље, по форми је Антропологија у овоме делу чисто дескриптиван предмет, а то не би требало да буде, јер читава је хигијенска доктрина индуктивне природе. Учебнику треба да сваки делак тела разложи с погледом на његов рад и утицај његов на читаву организацију човекову. Радња лучења није ограничена само на бубреге, него је у човечијем телу читав један систем секретних органа, који према своме раду дају животу особени тип. Мање или више једнога секрета или екскрета у крви производи у човеку осећаје и расположења, који су гдешто од силнога утицаја не само по индивидуу него и по читава друштва, — а о оваквим стварима које сачињавају *сесицију Хигијене*, а та је, да човека подесном негом примакне што ближе савршенству човечије организације, дакле и савршенства духа његова — о томе у читавој пространој књизи нема ни нагласка.

Да пређем сад на хигијенски део књиге. Овај је као што рекох сувише кратак, да бих о њему могао говорити много, али колико је антрополошки део и по обиму и по садржини јак, толико овај показује доста слабих страна.

Да наведем неке примера ради.

1. Сама дефиниција Хигијене није тачна. Човек не само да треба да се клони штетних утисака, него и да тражи корисне за свој живот. У првом је случају пасиван у другом активан. Кад би хигијена имала у виду само прву страну, никад човек не би досао да гради удесне канале за своје изметке, или да доводи себи воду из дальних брдских предела.

2. Није казато ни *колико је времена* у приватним становима потребно 18—20 к. м. ваздуха; а не стоји да је за школу потребно више (стр. 277). Бројеви што их писац наводи вреде за школу, а за приватне станове хоће се двојином више.

3. Гљивице не производе само наступну грозницу (264) него и друге болештине. Ово се у неколико допуњава на страни 279-ој.

4. Није пробитачан савет да се школе вентилишу отварањем прозора, ма то било и на онај начин, што га препоручује писац (стр. 278).

5. Цел одеће није тачно дефинисана: одело не чува само од хладноће него и од жеге.

Одећа од каучука није свагда шкодљива; у многим приликама, где ветар у зимље доба одузимље телу нагло топлоту и корисна. Стога ловци зарад својих лаких капута носе зими воском премазане кошуље.

7. Савет да ваља децу навикавати на хладноћу може бити штетан, ако се не узима обзир на старост деце (281);

8. Не стоји да су купатила испод 18 С. *врло* хладна (284);

9. У хладноме купатилу може се и дуже од $^1/_4$ сахата остати, ако се само тело у њему покреће (плива);

10. Не стоји да се коса чисти прањем и сапуном него четком (286). Прање главе водом шкодљиво је за косу.

11. Састојци меса као хране изостављени су, као и утицај те хране на организам.

12 Не стоји да се млеко теже вари, које има више масла (стр. 291). На супрот томе каже се на следећој страни, да је сух сир тежак.

13. Препоручује се кисело млеко а не каже се за што?

14. Варење главна рана нашега народа врло је кратко разложена.

15. О воћу се вели да је зачинак што не стоји за сво воће. Међутим се не наводе други зачинци, који играју голему улогу у храњењу.

16. О дињи вели се да је тешко сварљива, што не стоји; она је лакша од лубенице.

17. Не стоји да има у вину у опште 20% алкохола, јер толико имају најјача јужна вина.

Међутим на идућој страни стоји да мека ракија има 6% — а свака је ракија јача од вина.

18. Пада у очи што се у Хигијени кава и чај аналише, а месо и варивo не.

19. На стр. 309 каже се, да се стајањем изазива ширење вена а не каже се где?

20. Не стоји да лампе треба да имају заклона или покривала, јер нагли прелаз из јасне светлости у сенку шкодљив је очима.

Језик је у делу чист. Стил је јасан. У томе погледу опасно сам само на једноме месту нејасноћу а то је на стр. 196, где писац вели: „Длаке на телу чувају од назеба, па с тога ваља и њих неговати.“ Овде читалац мора да разуме *све* длаке, а међутим је писац мислио само оне на глави.

Нејасно је и то да: „неки део воде *постаје* у самоме телу. Како вода *постаје* то је одредила Хемија, а мучно ће се тај процес збивати у живом организму. Овде може бити реч само о *одвајању* воде на пример из неких соли.

Номенклатура је врло брижљиво обрађена. Навешћу само неколико назива што мислим да би се могли заменити.

Кључна кост је германизам (Schlüsselbein:) српски се зове *котлац*.

Мишићна кост није добар назив, јер мишица је од рамена до руке (brachium). Панчић је зове *рамењача* а можда би правилније било звати је *дорамена* кост, као на пр. доушна жљезда.

Место *ушпањен нерв.* можда би боље било послужити се познатом речи „*узет*“.

Место „*невољни*“ мишићи, држим да је правилније рећи „*безвољни*“ као на пр. безбројни, безимени и др.

„*Срчана кеса*“, (превод немачкога Herzbeutel-a) има своју српску реч „*осрђе*“. Писац је назвао кожну облогу лубање „оглавина“ на би требало, доследности ради, да прими „*осрђе*“.

За асимилацију узео је писац „*усвајање*“. Ова реч не одговара дефиницији као латинска реч, али ја не бих знао, како би се јасније могла превести.

Да сведем оно што сам рекао, на завршну оцену књиге, то могу рећи, да она има само ту једну мању, што је сувише пространа, за ону циљ којој је намењена, а та погрешка, као што сам приметио у уводу лежи у самоме програму, за који се писац, не баш с разлогом веома скрупулозно држао. Кад би се у књизи изоставило све што је означено за гармонд, а много од цицеро — текста свело на гармонд; кад би се из књиге изоставиле све хистолошке ствари, које нису за ову генерацију ученика; даље кад би се изоставио већи део специјалне латинске номенклатуре, која је и тако наведена у добром српском преводу; за тим, кад би се Етнографија, која управо и не иде овамо, свела на минимум, а за то хигијенски део допунио у означеном правцу, и најзад кад би се избациле многе слике (к о 1-и и 2-и обртањ вратили и многи делови косака:) — књига би шпак одговорила потпуно својој циљи и ја бих, уверен о њеној важности, могао световати Главни Просветни Савет, да је на надлежном месту препоручи за штампу.

Главном просветном Савету

Захвалан
Др. М. Јовановић

Савет је оставио коначно решење овог питања за идући састанак.

С овим је састанак закључен.

САСТАНАК 404-ти

1. Фебруара 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* **Ст. Марковић**; *редовни чланови:* **Ст Д. Поповић, Сима Лозанић, Др. Н. Ј. Петровић, Пера Ђорђевић, Милан Недељковић, Др. Љ. Недић**; *ванредни чланови:* **Др. В Бакић, Момчило Иванић**, и **Коста Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић**.

I.

Прочитан је и примљен записник 403-ег састанка.

II.

По прочитању записника, изјавио је г. Момчило Ивановић, да не може прегледати рукопис „Примери за Немачку синтаксу“ који му је Савет на оцену дао прошлога састанка, и молио је Савет, да на место његово одреди друго које лице за референта.

Савет је одлучио:

да се место г. Ивановића умоли г. Живко Поповић, да као други референат прегледа поменути рукопис.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 1 ов. м. НБр. 1509. којим се упућује Савету на преглед и оцену дело „Карактер“ у преводу г. Николе С. Јовановића „Американца“.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овог дела умоли г. др. Љубомир Недић.

IV.

Како су на прошлом састанку прочитани реферати г. г. Јов. Жујовића и др-а Милана Јовановића о рукопису „Антропологија с Дијететиком“ од г. Љуб. Миљковића професора, а није донета никаква одлука, то је Савет на овоме састанку желећи да чује и мишљење г. Жујовића, одлучио:

да се умоли г. Ј. Жујовић да поднесе Савету своје мишљење о поменутоме делу, не гледећи на то, што је по новоме наставноме плану за гимназије, овај предмет отпао.

V.

Пошто је г. Милан Капетановић, професор Велике Школе, у реферату своме о „Геометриском Цртању“, од г. Владимира Здлара, изјавио, да му није могуће прегледати и друга два „Геометријска Цртања“ од г. г. Стојана Марковића и Косте Ивковића, која је прегледао г. Васа Димић професор, то је Савет одлучио:

да се умоли г. Јосиф Шмит професор реалке, да прегледа и оцени „Геометриско Цртање од г. Стојана Марковића и Геометриско Цртање, од г. Косте Ивковића.

VI.

Прочитан је реферат г. Димитрија Јосића професора о дечијем листу „Ђаче“ који је г. Петар Никетић понудио министарству на откуп.

Реферат г. Јосићев гласи:

Главном Просветном Савету

Дечији лист „*Ђаче*“ од г. Петра Никетића дат ми на оцену прегледао сам.

У 1. броју а на стр. 3. под насловом „*шта хоћу*“, уредник је изнео као главну тежњу: да упозна српску децу међусобно и да их упозна са српским народом по свима крајевима. „А да би вас с овим упознао, описиваћу вам — вели — српске земље и градове, српске обичаје и ношњу, српски говор и српску песму, српску прошлост, српске јунаке и муке свакојаке. Хоћу да вам испричам, шта су знатнији Срби урадили за Србе — да би (м. бисте) се и ви угледали на њих, те да радите и ви као и они, а да се клоните онога што није добро.“

„Ви сте *Срби*, па све српско ваља да волите. Волети се пак може само оно, што се добро познаје. Земље су српске ваша *отаџбина*, коју после ваших родитеља и Бога највише треба да волите и љубите.“

Колико је допустио мали простор од 8 табака у облику дечијега листа, уредник је и изводио доследну ову своју *свесрпску* тежњу.

Уз историјске слике (4 на броју), уз описе места (Синјевачка Клисура, Задар и Шибеник), уз опис „Русалија“ и кратак али леп животопис Велимира Валожића — има и 19 песама, које се одликују нежношћу, патриотизмом и побожношћу а уз то и лакоћом; даље има 8 приповедака, које су доста лепо изведене. Из *природе* има 8 чланчића, од којих су доста лоше и површно написани „*Сврдибуба*“ (стр. 91) и „*Голуб*“ (118). *Белешке* и *новости* такође су удешене за децу, која полазе III и IV р. основне школе.

Остављајући на страну један чудноват ребус (на стр. 16.), што га срећом није могло решити ни једно српско ђаче, ја сам тога мишљења, *да се Ђаче, дечији лист са сликама може откупити од писца ради поклањања, ђацима III разреда основних школа о годишњим испитима.*

Ђацима IV разреда на крају школске године познато је све оно што има из Српске Историје и Земљописа, пак их не би толико интересовао овакви поклон.

22. децембра 1888. год.,
у Београду.

Поклоник
Дим. Јосић.

За овим је прочитан реферат г. Косте Петровића учитеља, о овом истом дечијем листу и тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прочитао сам „Бачe“ од г. Петра Никетића, које ми је Просветни Савет упутио на реферисање, и част ми је о истоме поднети овај реферат.

Оно, што је г. писац обећао у своме првом броју „Бачета“, слободан сам рећи да је и испунио. Патриотизам кроз све бројеве игра главну улогу у овој књизи и одржава јединство у осам бројева, који су пуниле разни писци разним чланцима. Кад човек прочита цело дело, у његовој души остаје траг који му је пријатан.

Песме су у опште ваљане, а има их и таквих, којима се нема шта замерити.

Чланци из историје лако су писани и примамљиви су за читање.

Приповетке су такође добре. Међ овима налазе се две, које нису требале ући и ако су народне. Те две приповетке јесу: „Како је постала ласта“ и „Како је постала мечка.“ То су празноверице, које треба искорењавати. Ту се, н. пр., казује, зашто ласта има реп подобан виљушци, и прича се овако: „Ластавица прне из подрума у кућу, а из куће прне кроз димњак да изиђе на поље. Свекар полети за њим, и стигне је у димњаку, па је дохвати за средину репа. Он повуче на једну страну, а снаха на другу, те јој тако он ишчупа средину од репа. Тако је ето постала ласта са дворогим репом..... Ко у ово не верује, нек упита коју ласту, па ће му казати.“ — У другој причи казује се, како је мајица послала пасторку да пере црну вуну и да је прањем претвори у белу. Кад пасторка не могаше ову заповест извршити после дугог рада, помоли се Богу, „да је претвори ма у коју животињу која ма колико личи на човека“ „Бог прима њену молитву, и претвори је у мечку.“

У народу има и доброга и рђавога. Оно што је добро — ваља неговати, а оно што је рђаво, ваља искорењавати. У осталом, овакве приче могу још и поднети за онога који се не школује, који пије у приликама да дозна истину и да се чему бољем научи. За ђаке, пак, има много бољег материјала за забаву и науку. Овакве народне приче могу доћи тек доцније, пошто ђак ојача и стекне извесног критеријума.

Описи места, обичаја, знатних личности и путописи заузимају по квалитету прво место. Штета је само што тих описа нема мало више.

Чланци из природе су ваљани.

Белешке и новости добре су, а нарочито за децу виших разреда основне школе.

Ребуса има неколико. Међ њима се налази један, који је и чудноват и смешан. То је: „Крајности се не додирују.“

Толико о садржини.

Језичних грешака има прилично. Да наведем неколико: „изчупа“, „топао“, „одиреда“, „једко“, „незнамо“, „шњима“, „непостављих“, и т. д.

Ну кад се упореди све оно што је у овој књизи добро и што је рђаво, долази се врло брзо до закључка, да је „Бачe“ ваљано, и да се може с кориштњу предати у дечије руке, да га читају, да се из њега поуче и њиме забаве. — Према томе, моје је мишљење, да се ово дело може откупити од писца за поклањање добрим ученицима основних школа о годишњем испиту.

17. Јануара 1889.
у Београду.

С поштовањем
К. Петровић
учитељ.

По прочитању реферата повела се дебата у Савету о откупљивању књига за поклањање деци по основним школама, и том приликом чуло се мишљење, да не треба овај дечији лист откупљивати.

На послетку је, ради решења овога питања, приступљено гласању и с 6 против

4 гласа — један се уздржао од гласања — одлучено:

Да се дечији лист „Бачe“ од г. Петра Никетића учитеља, не може препоручити за откуп ради поклањања ученицима основних школа.

Референтима г. г. Јосићу и Петровићу одређен је хонорар за прегледање овога листа, сваком по петнаест (15) динара.

VII.

Прочитан је реферат г. Живка Поповића о књизи „Вештн учитељ француског језика“ од г. Андрије Матића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

По одлуци Главнога Просветнога Савета на 347. састанку дан ми је на оцену спис г. Андреје Матића „Вешти учитељ француског језика“ I. и II. део. Част ми је, овим поднети Савету свој извештај о вредности тога списа.

Познато је, да су граматике за практично учење туђих језика обично подељене у мале одељке, које су назване *лекције*. Тим дотични списаоци по свој прилици хоће, да изнесу као предрачун о времену, које ће се око учења тога језика потрошити. Они у неку руку јамче, да ће им ученици научити тај језик за оволико дана, колико лекција у граматици има. Друге какве сврхе, која би изазвала такву дебоу речених граматика и такве називе појединих одељака њихових, не може, бар како се мени чини, ни бити.

Ако је дакле то сврха убичајене дебоје у лекције, онда се од себе разуме, да поједине лекције морају бити међу собом по величини бар приближно једнаке. Осем тога мора у таквим уџбеницима бити и поступнога напредовања од онога, што чешће, к оному, што ређе у обичном говору долази.

Г. Матић у наслову вели, да је његов спис „вештина без учитеља у 10 лекција научити француски читати, писати и говорити“. По тим речима судећи, могао би се тко понадати, да ће из те књиге за десет дана научити француски, ако свакога дана научи по једну лекцију. Али, да се такво чудо не може догодити, видеће се јамачно, кад се поједине лекције по својој величини и садржини међу собом пореде.

У „Вештом учитељу француског језика“ стоје поједине лекције међу собом овако: I. по величини: прва лекција има само 1 страну друга 28, трећа 63, четврта 11, пета 222, шеста 7, седма 8, осма 2, девета 10, а десета 40: — II. по садржини: у првој је лекцији „распознавање, писање и читање француских слова,“ у другој „изговарање слова у опште“, у трећој нема никаквога натписа, у четвртој „најупотребљивији глаголи“, у петој „најупотребљивије именице“, у шестој „најупотребљивији придеви“, у седмој „најупотребљивији прилози, предлози и свезе,“ у осмој „главна достојанства,“ у деветој „делови света; њихове главније државе, народи и места у њима; реке, брда; имена људи и жена,“ и у десетој „разни одабрани разговори.“

Мислим, да се само из овога, што је довде изнесено, може закључити, да је тај спис промашио свој задатак, а на име: да буде практична граматика за француски језик. При свем том хоћу, да наведем и друге недостатке његове, потврђујући их примерима само оволико, колико опсег обичног извештаја допушта.

И ако је списалац исправно многе штампарске грешке, као што осам пуних страна исправака које у I које у II делу његова списа сведочи, опет их је остало толико, колико се у списима ове врсте не може без прекора прећи. Тако је остало н. пр. „данаден“ 104б м. данаден — „moricaunde“ 112б м. moricaunde — „кафе“ 127а м. коафе — „dants“ 12-а м. dents — „кибине“ 144а м. кабине — „лахт“ 166-а м. лакт — „гимнизија“ 170-б м. гимназија — „гвржђара“ 190-а м. гвожђара — „дентан“ 203-а м. дебитан — „архивар“ 218-а м. архивар — „l'avan-garde„ 230-б м. l'avant-garde — „l'instriction“ 255-б м. l'instruction — „havreasc“ 261-б м. havresac — и т. д.

При означавању, како се поједине француске речи изговарају, г. Матић је, не држећи се једнога правила, стављао у истом случају сад један, сад други, а сад трећи

изговор. Код њега се *e* кад је на крају слога, час не изговара никако, н. пр. obtenir (обтнир) 99 — „le“ (!) „fenêtre (фнётр)“ 144-б — „le campement (канпман)“ 232-а — „la forteresse (фортрёс)“ 246-а — час изговара као *ѣ*, на пр. „lever (љве)“ 92 — „jeter (жьте)“ 101 — „la pelisse (пељис)“ 123-б — „le menage (мељаж)“ 278-б — „le pepin (пељен)“ 301-а — час потпуно, н. пр. „atteler (ателе)“ 229-а — „ensevelir (ансевелир)“ 243-б — „cheminer (шемине)“ 271-б — и т. д. Даље, код њега се *i*, кад дође пред вокал, изговара час као *j*, н. пр. „l'heritier (леритје)“ 107-а — „le chemisier (шмизје)“ 125-а — „la bière (бјер)“ 141-б — „le ciel (сјел)“ 216-а — час потпуно, н. пр. „la donation (донасион)“ 82 — „la condition (кондисион)“ 167-б — „le pion (пион)“ 239-а — час као *nj*, н. пр. „lier (лије)“ 97 — „nièce (њијес)“ 105-а — „fiancer (фијансе)“ 108-б — „le dariol“ (!) „(дарјол)“ 134-б — и т. д.

Многе француске речи, којима изговор од правила одступа, не изговарају се бар по париском дијалекту онако, како је списалац означио. Тако код неких је речи ставио само један и то погрешан изговор, н. пр. „blanc (блањк)“ 37 м. блањ — „parasol (паразол)“ 45 м. парасол — „Moise“ (!) моаз)“ 56 м. моиз — quinze (кенс)“ 67 м. кенз — „l'amitié (ламисије)“ 109-а м. ламитје — „le baril“ (барил)“ 151-б м. барил — „le paon (паон)“ 287-а м. пањ — „cueillir (кељир)“ 308-а м. кејир — „le tabak (табак)“ 312-б м таба — код неких је ставио два или три изговора, али само један правилан, на пр. „le Jésus-Christ (жезикрѣ и жези крѣст)“ 215-б, а треба само *жезикрѣ* — „le moine (моен и моан)“ 225-б, а треба само *моан* — „le cerf (сер и серф)“ 284-а и треба само *сер* — „le mais (маис и маи)“ 301-а, а треба само *маис* — le punsh (поенш, пенш или пойш) 142-б, а треба само *пойш* — код неких је ставио два изговора, али оба погрешна, н. пр. „la“ (!) „monsieur (мојсије или мосије)“ 112-б м. мъсје — „huiler (уље или ује)“ 136-а м. ијле — „la ville (виј и виљ)“ 163-а м. вил — „le village (вијаж и вилаж)“ 277-а м. вилаж — и тако даље.

Г'декоје француске речи или реченице није списалац добро на српски превео, као: „Armand“ „ђерман“ 42. м. Војин — „la bougie, „воштана свећа“ 152-а м. свећа — „Prenez une tasse de café (узмите једну шољу кафе)“. 86 м. нијте... — „J'ai déjà pris une tasse de thé (ја сам већ узео једну шољу чаја)“ м. ја сам већ пио... — „Qu'est-ce qu'on exige de moi“ „шта је то, што се изискује од мене?“ 372 м. шта се... — Qu'est-ce que vous demander“ шта је то, што ви тражите ?“. м. шта ви... — и т. д.

Г. Матић, да је у своје време имао на уму за кога ће доцније препоручивати овај спис свој, не би без сумње унео у њ оних речи, што се находе на стр. 12. вр. 11. оздо — 108-б вр. 5. оздо — 110-б вр. 8. оздо — 121-б вр. 17 озго — 122-а вр. 13. оздо — 273-а вр. 7. оздо.

Ни на чистоту и правилност у српском језику није списалац своја довољно пазио, пишући н. пр. „боклок“ 8 м. сметлиште — „принадлежи“ 90 м. припада — „занешенак“ 118-а м. занесењак — „пулс“ 121-а м. било — „кишобран“ 128-б м. штит од кише — „штиркати, крутити“ 177-а м. скробити — „воловар“ 183-а м. волар — „носење“ 278-б м. ношење — „лењ“ 284-а м. лен — „дивља коза“ 288-б м. дивокоза — и т. д.

Поред многих француских речи наводи г. Матић и сувише значења, међу којима су махом пренесена онако, као што су и у српском, н. пр. „nettoyer (нетоаје), чистити, очистити; опрати; почистити; требити, отребити; отерати непријатеља.“ 100 — „le peré de famille (пер де фамиј), породични старешина деда; узрок;“ 106-б — „la poupone (пупон), девојчица пуних образа; срце, душица:“ 108-б — „la misère (мизер), беда, невоља, јад, нужда, бедно стање; слабост, ништавост човечија; спротиња; голотиња; немаштина; мука и тегоба; опадање, ањкање;“ 110-а — „le monde (мойд), свет; земља овај свет; људски род свет; људи: млађи, чељад, слуге; гости; укућани, породица, кућа; друштво, понашање;“ 111-б — „le front (фрон), чело; образ, стид, срам, безобразност; лице; глава; (вој.) фронт;“ 121-б — „le pain (пен), леб; издржавање; заслуга;“ 131-б — и т. д.

Списалац је молио, да му се откупи од оба дела бар по 200 комада по 4 динара оба за књижницу свих наших школа и за ђачке

награде на свршетку школске године. Том је приликом понудио овај спис свој и за ручну ђачку књигу у гимназијама, реалкама и вишој женској школи. Ја сам мишљења; да се због горе наведених недостатака не може примити ова књига за ђачке награде, а још мање за ручну ђачку књигу у поменутим школама. Једино је, што би се могло учинити г. Матићу: да се откупи потребан број за библиотеке оних средњих школских завода, у којима се француски језик учи. Ово би се могло учинити: једно за то, да би у тим библиотекама било заступљено све, што је у тој струци у нашој књижевности урађено; а друго, да се велики трошак који је г. Матић у ову књигу своју уложио, колико толико олакша.

24. јануара 1889. године
у Београду.

Ж. Поповић

Савет је одлучио.

да се дело „Вешти учитељ француског језика" I и II од г. Андрије Матића, не може препоручити и примити за оно, за што га је писац понудио министарству.

Г. Ж. Поповићу референту, одређен је хонорар за прегледање овога дела четрдесет (40) динара.

С овим је свршен овај састанак.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

(Средње школе) Г. *Петар Марковић*, бив. државни питомац, постављен је 30. марта ов. год. за предавача педагошких предмета у београдској учитељској школи.

(Основна школа) *Управитељи:* Сава Савић, учитељ и управитељ трстеничке осн. школе разрешен је 21. марта т. г. од управитељске дужности; *Матија Матић*, учитељ V и VI разр. трстеничке основне школе, постављен је 21. марта т. г. за управитеља исте школе; *Арсеније Пантић*, учитељ и управитељ неготинских осн. школа, поднео је оставку на управитељство, и ова му је 26. марта т. г. уважена, а за управитеља неготинских школа је постављен *Антоније Максић*, учитељ I разреда мушке школе у Неготину.

Постављени: г. Петар Лазаревић, бив. гимназиста, постављен је 1. марта т. г. за заступника учитеља школе у Миросаљцима, округа чачанског; г. *Сава Милорадовић*, бив. ђак учитељске школе, 1. марта т. г. за заступника учитеља II, III и IV разреда школе у Лугавчини, округа смедеревског, *Стојко Момчиловић*, бив. ђак учитељ. школе, 2. марта т. г. за заступника учитеља II. разр. муш. школе у Ивањици, окр. ужичког; *Милево Поповићева*, ученица В. Жен. Школе, 6. марта т. г. за заступницу учитеља II разреда школе у Карану, окр. ужичког; *Ана Николићева*, ученица В. Жен. Школе, 6. марта т. г. за заступницу учитељице сва 4 разреда осн. женске школе у Злоту, окр. црноречког; *Цветко Цветковић*, бив. гимназиста, 6 марта т. г. за заступника учитеља школе у Брзоходу, округа пожаревачког; *Димитрије Михајловић*, бив. учитељ, 11. марта т. г. за учитеља III IV разреда школе у Вел. Орашју, округа смедеревског; *Андреја Благојевић*, ђак учитељске школе, 15. марта т. г. за заступника учитеља IV разреда школе у Бачини, округа јагодинског; *Лазар Николић*, ђак учитељске школе, 15. марта т. г. за заступника учитеља II разреда школе у Бачини, округа јагодинског; *Мијаило Мићић*, ђак учитељ. школе, 15. марта т. г. за заступника учитеља III разреда школе у Куршумлији, окр. топличког; *Младен Обреновић*, учитељски приправник, 15. марта т. г. за привременог учитеља II, III и IV разреда школе у Багрдану окр јагодинског; *Михаило Голубовић*, бивши ђак, учитељ. школе, 18. марта т. г, за заступника учитеља II III и IV разреда школа у Бољковцима, округа рудничког; *Алекса Поповић*, бив. учитељски заступник, 20. марта т. г. за заступника учитеља школе у Студени, окр. пиротског; *Чедомир Илић*, бив. гимназиста,

24. марта т. г. за заступника учитеља I. разреда школе у Витошевцу, округа алексиначког; *Томира Лазићева*, учитељска приправница, 28. марта т. г. за привремену учитељицу I и II раз. школе у Брадарцима окр. пожаревачког; *Бисенија Симићева*, бив. учитељица 30. марта т. г. за учитељицу I. раз. жен. осн. школе у Ваљеву. *Милица Миљковићева*, заступница учитеља I разреда школе у Кормяну. окр. алексиначког постављена је 22. марта т. г. за привремену учитељицу истога разреда; *Драга Бирчићева*, заступница учитеља сва 4 разреда школе у Рибарима окр. јагодинског, постављена је 24. марта т. г. за *привремену* учитељицу исте школе;

Премештени: Јулијана Живановићка, учитељица II разр. школе у Карану, округа ужичког, 6. марта т. г. за учитељицу школе у Годовику, истог округа, по потреби; *Васа А. Симић*, учитељ III и IV разреда школе у Вел. Орашју, округа смедеревског 11. марта т. г. за учитеља III и IV разреда мушке осн. школе у Паланци, истог округа, по молби; *Владислав Поповић*, учитељ IV разреда школе у Бачини, 13. марта т. г, за учитеља IV разреда мушке шк. у Шапцу, по молби; *Васа А. Симић*, учитељ III и IV разреда мушке школе у Паланци, окр. смедеревског, враћен је 16. марта т. г. по својој молби у Велико Орашје, а г. *Димитрије Михајловић*, учитељ III и IV раз. школе у Вел. Орашју, округа смедеревског, премештен је 16. марта у III и IV разред мушке школе у Паланци, по молби; *Лепосава Ђорђевићева*, учитељица I раз. осн. жен. школе у Ваљеву, 15. марта т. г. у Вукосавце, окр. крагујевачког, по молби; *Јелена Поповићка*, учитељица II разреда школе у Бачини, окр. јагодинског, 18. марта т. г. за учитељицу школе у Метковићу, окр. шабачког, по молби; —

Разрешени: Гаврило Михајловић, заступник учитеља школе у Добром Долу, окр. пиротског, разрешен је 19. марта т. г. пошто је без одобреног му одсуства напустио школу; *Петар Ђорђевић*, који је 8. октобра пр. год. одређен био да заступа учитеља I. раз. школе у Витошевцу, окр. алексиначког, разрешен је 25. марта т. г. од заступничке дужности, *Јанко Весели новић*, учитељ сва 4 разреда школе у Коцељеви, окр. шабачког, разрешен је 29. марта т. г. од учитељске дужности по својој молби. —

Просветне Белешке

Гимназије у Хрватској. Потпуних гимназија са 8 разреда има у Хрватској у овим местима: у Госпићу, Карловцу, Осеку, Пожеги, Ријеци, Вараждину, Вишковцима и Загребу. Још има велика српска гимназија у Сремским Карловцима. —

Целих реалака има у Загребу, Осеку и Земуну.

Цела реална — гимназија постоји у Раковцу.

Малих, реалних — гимназија са 4 разреда има у Беловару и Сењу.

У свакој целој гимназији, по закону, мора бити један директор и 12 наставника за обавезне предмете.

Бугарске гимназије. Бугарска има 30 гимназија. 20 су за мушкарце, а 10 за девојке. У Софији има и мушка реална гимназија у којој има два одељења: реално и класично. Тако исто и у Пловдиву има гимназија са два одељења: реално и класично. Једноставних или једноличких мушких гимназија има са пет разреда у: Габрову, Трнову, Рушчуку, Варни, Сливену, Видину, Севлијеву, Разграду; са четири разреда у: Котелу, Татар-Пазарџику, Панађуришту, Ловечу, Плевни, Карлову, Сопоту, Горњој Ореовици, Хаскову, и Шумли.

Девојачких гимназија има у: Софији, Пловдиву, Старој Загори, Трнову и Габрову; а са прва четири разреда још и у: Рушчуку, Свиштову, Сливену, Татар-Пазарџику, Карлову и Шумену.

Издање и штампа краљевско-српске државне штампарије Одговорни уредник АНДРА НИКОЛИЋ

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ПРОФЕСОРСКИ ПОЛОЖАЈ

У ШКОЛИ, У ДРЖАВИ И У ДРУШТВУ У ДРУГИХ ДРЖАВА И У СРБИЈИ.

ЧИТАО НА ПРВОМЕ ЗБОРУ ПРОФЕСОРСКОГА ДРУШТВА

Д-р Ник. Ј. Петровић

Одбор, коме беше поверено да припреми све што је потребно за оснивање професорскога друштва, сматрао је да ће бити корисно да ни први збор не прође, а да се на њему не чују неке и неке мисли о средњо-школској настави. За ту цељ одбор је расписао 4 теме, о којима би се могло говорити на првоме збору професорскога друштва. Ја сам за предмет мојега данашњега говора изабрао прву која гласи:

О професорском положају у школи, држави и друштву у европским државама и у Србији.

Пре но што почнем да говорим о самој теми, треба ми напоменути, да ми је недостајало времена да прикупим баш све податке о питању, којим желим да вас позабавим. Па и ако не прикупих све, мислио сам да и ово што је преда мном неће бити без интереса за Први Збор Професорскога Друштва, остављајући другој прилици да по неку празнину попуним. Молим вас, дакле, да имате обзира према моме говору, који ће вам одузети неколико трептутака драгоценог вам времена.

Да пређем на ствар.

Стара је истина да се школа познаје по учитељу. Какав је учитељ, таква ти је школа. Залуду биће и најлепше зграде и најбогатији намештаји, и најодличније збирке ако нема некога ко ће свему томе живота да да. Школа је жива установа и она хоће жива рада. Па с тога и јесте од највећега значаја какав је онај који је „изабран“ да ради у школи.

Ово што вреди за све школе, вреди и за средње. Њихов положај није изузет. Па кад је то тако, на првом месту треба да видимо који се и какви људи пуштају као радници у средње школе.

Врсте наставника у средњим школама.

Ретка је средња школа у Европи, која од прве прима за *сталног радника* млада човека из школе.

У *Угарској* видимо најпре учитеља за необавезне предмете (певање, музику, стенографију и француски језик); па учитеље за телесно вежбање, даље упапред веропучитеље, па супленте и најзад редовне или сталне учитеље: професоре.

У Аустрији је скоро исти ред учитељства у средњим школама.

У Немачкој је овај ред: најмлађи су учитељи за вештине (Elementarlehrer), па технички учитељи, па учитељски помоћници; после ових долазе виши учитељи (Oberlehrer), по нашем „професори“ и најзад директори.

Пре но што станем казивати какав је положај професора у енглеским средњим школама, сматрам за потребно напоменути, да Енглези не знају за строго одређене средње школе. Почевши од основних школа па до универзитета, Енглези имају један беспрекидни школски ланац. Немогућно је из тога ланца ишчупати за се средње школе.

Основном школом зову Енглези ону школу, у којој се учи читање, писање и рачунање и ништа више. Све друго није основна школа. Иза основне школе долазе средње школе, али не у нашем смислу. Средњом школом зову Енглези сваку школу, у којој се учи ма какав страни језик. Таква средња школа често је налик на немачке грађанске школе, но негде личи и на ниже гимназије, а некада и на ниже реалке или ниже гимназијске-реалке.

Иза ових разноликих школа, које се у Енглеза зову средње школе, долазе *јавне и граматичке школе* (Public grammar school). Те су школе опет налик на наше гимназије.

Још на вишем ступњу наставе стоје тако зване Collegiale Institutions: па после University Colleges, који су мешавина од средњих виших школа и универзитета; за тим Artisans College.

Универзитети (University) долазе на место иза колежа, а после универзитета долазе нарочите стручне школе.

Ово је тек у главноме ухваћен ред енглеских школа. Треба ми одмах приметити, да од сваке поврсте школе с лева и десна има још доста варијација у школама.

Да би смо се разумели, кад спомињем реч професор у енглеским школама, увек разумем под тим именом наставнике јавних граматичких школа, које стоје најближе гимназијама.

У Енглеза има најмање категорија учитељских. Тамо су учитељи за језике и вештине и стални учитељи или професори.

У Хрвата од квалификованих учитеља има две врсте: супленти и прави учитељи.

У Бугара има највише учитељских степена. Најмлађи су супленти или „волнонаемни", па после иду прави учитељи, који се деле на три врсте: трећестепени, другостепени и првостепени учитељи. Ови последњи зову се и професори. Најзад директори.

У нас су најмлађи учитељи вештина, па учитељи језика, па предавачи, супленти и најзад професори и директори.

Ну све те врсте учитеља могу се у главноме поделити у три групе: у 1. групу долазе учитељи за вештине; у 2. за језике и необавезне предмете; у 3. они који могу поступно постати професори и директори.

Остављајући на страну учитеље, који су спремни само за извесне вештине и који мимо те вештине не могу имати учешћа у средњо-школској настави, да видимо какве се квалификације захтевају од оних учитеља, који поступно аванзујући могу заузети највише место у средњим школама, који, дакле, могу бити стални учитељи или професори.

У Угарској може имати наде да ће некада бити професор средње школе само онај који је свршио гимназију или реалку и положио испит зрелости, и који је био 4 године (8 семестара) на универзитету или политехници редован слушалац. Претпоставља се да се у тој великој школи предаје а) Историја Угарске и историја угарске књижевности, с погледом на културну историју Угарске; б) Наука о васпитању и настави с историјом педагогије и в) од филозофских предмета бар логика, психологија и историја педагогије.

Од прописне 4 университ. године могу се 3 године провести и на ком университету ван Угарске, али 1 година мора се провести на угарском университету.

Осим тих услова за приступ на учитељски испит за наставника средње школе, тражи се у Угарској још да је најмање годину дана радио као приправни наставник у којој средњој школи Угарске, или да је ту годину дана провео ради практичке спреме на ком университету. И тако Мађари траже после испита зрелости још 5 година учења, од којих 4 године треба да су университетске, а једна практичка рада, па било то као васпитач или као учитељ у којој породици.

Све су ово тек услови да се ко може пустити да полаже професорски испит, а тек по положеном испиту тече право на наставничко место у средњој школи.

У Аустрији имају право на испит професорски само домородци, и то они, који су свршили гимназију или реалку и положили испит зрелости, који су били 4 године на универзитету, од којих 4 године мора да су бар 3 године провели на факултету философском. За оне који желе да полажу испит професорски из природних наука захтевају се докази да су радили у кабинетима и лабораторији.

Странци могу се пустити на професорски испит само по предлогу испитнога одбора и решењу министра просвете.

У Немачкој захтева се на првом месту да је Немац онај, који хоће да полаже професорски испит, да је немачки поданик и да је одслужио свој рок у војсци. Даље се захтева да је кандидат положио испит зрелости на немачкој гимназији и да је после тога три године учио на немачком државном универзитету.

О изузецима решава министар просвете, који може кандидатима, који желе да полажу испите из живих страних језика, признати једну годину, као трећу, коју су провели на ком страном университету. Но тада мора да је наставни језик на том универзитету био француски или енглески.

У Енглеској нема професорских испита. Њихови учитељи у средњим школама, којих има од врло много врста, не полажу нарочите професорске испите. Тамо до скора није било ни прописано ко може бити наставник средње школе. Сад је, бар за школе које се издржавају из фондова или завештања, утврђено, да само испитани ђаци универзитета кембричког и оксфордског могу бити примљени за учитеље средњих школа.

Хрвати захтевају испит зрелости из гимназија и 4 године философског факултета на универзитету.

Бугари стоје за сад јединствени у овом погледу. У њих нема испита, а нема ни већих квалификација од свршене гимназије.

У нас тражи се, да је кандидат свршио философски или технички факултет на нашој Великој Школи или на страни какав факултет сличан нашем или вишу стручну школу по тамошњим прописима.

Интересно је да се у нашем закону не спомиње испит зрелости. Да ли је ово превиђено или намерно изостало или се мислило да нико и не може учити Велику Школу без испита зрелости? Треба знати да је закон о квалификацији за наставнике изашао, пошто су испити зрелости у велике били заведени.

Према овоме у Европи сматра се као правило без изузетка: да нико ко није учио гимназију или реалку и није положио испит зрелости, не може рачунати на наставнички положај у гимназији или реалци. Матура, то је за наставника средње школе услов без кога се бити не може. Једини изузетак у томе за данас чине Бугари.

Немци иду најдаље. Они траже испит зрелости на немачкој гимназији, не признају чак ни испите зрелости на ма којој другој гимназији.

После испита зрелости захтева се за наставнички положај факултетско образовање. И у томе — ван Бугара — нема изузетка. Тражи се факултетско образовање и то на филозофском факултету за гимназије, а на политехници за реалке. Разлике се чине само у времену. Мађари, Аустријанци и Хрвати траже 4 године универзитетских студија, од којих 3 морају бити на филозофском факултету, а Немци се задовољавају са 3 године. То је што се самог времена тиче. Али и то време се још ограничава. Изузимајући Хрвате, сви остали протежирају своје велике школе.

Мађари траже универзитетско образовање на онаквом факултету, где су обавезни предмети угарска историја, угарска књижевност, угарска историја цивилизације; Аустрија само по изузетку пушта на испите и оне, који нису учили на аустријским великим школама; Немачка без изузетка захтева да се од 3 године универзитетских студија бар две проведу на немачким великим школама. У Енглеској само су универзитети оксфордски и кембрички признати за спрему наставника за средње школе.

Ми смо најтолерантнији. Ми прво, не тражимо испит зрелости, па и не условљавамо ни један течај на нашој великој школи.

Они кандидати који су положили испит зрелости и свршили факултет филозофски или политехнику, јављају се за наставнике средњих школа, и тада се пријављују за

Професорски испит.

У Угарској професорски је испит општи, стручан и наставан. У општи испит рачуна се знање мађарског језика, мађарске историје и литературе; стручан испит мора се полагати из два или три наставна предмета, који се предају у средњим школама и наставни испит, који обухвата основно знање педагогије и знање новије историје педагогије.

Сва три испита једнако су важна. Они по реду иду овако:

Најпре се полаже општи испит из предмета који обухватају оно што се тражи од испитаника као од Мађара, а то је мађарски језик, историја, литература: за тим долази испит из основа филозофије, из целокупне педагогије и новије историје педагогије. После тога стручан испит и најзад треба кандидат да докаже да он разуме и метод предавања и да уме да предаје предмете за које се испитује.

Само су овакви испити у Мађарској признати. Професорски испити положени ван Мађарске у опште не признају се. По изузетку може Министар просвете некоме признати и такав испит.

Испитне комисије поставља министар просвете.

Ко једном падне на испиту може га поновити тек после једне године. Пре тога времена не може се поново испитивати.

Испитне комисије имају своје седиште при универзитетима.

И у Аустрији одређује министар просвете испитне комисије на годину дана.

У Аустрији тражи се на првом месту да кандидат докаже да је спреман у филозофији и педагогији. Ово се мотивује тиме, што се узима да сваком наставнику, на ма које он предмете предавао у средњој школи, потребна је филозофија и педагогија. На друго место ставља се матерњи језик или језик којим ће кандидат

доцније предавати, па тек после немачки језик и најзад стручна група предмета. Испитне групе велике су, јер их свега има 6. Кандидат који из главног предмета положи испит, има право да предаје тај предмет кроз целу гимназију или реалку, а који не положи добар испит из главног предмета, али положи добар испит из споредних предмета, може се поставити за наставника ниже гимназије.

Испит се дели на троје: на *рад код куће*, на *клаузуру* и *усмени испит*.[1]

За сваки главни предмет дужан је кандидат да изради код куће по једну тему. Изузимајући језик на коме ће кандидат предавати, мора се тема увек да изради за испите из језика, математике и географије.

Ако је кандидат изабрао као споредан предмет класичку филологију, тада је дужан да обради за тај предмет грчку тему на латинском језику, те да покаже знање грчке литературе и латинског језика.

Осим ових тема, сваки кандидат добија на израду код куће једну тему опште философске, педагошке или дидактичке садржине. Тиме се „жели да да прилика кандидату, да покаже стечено философско образовање и с друге стране да покаже како је он разумшљао и зна везу предмета из којих се спремао, као и њихов значај по опште образовање.“

За израду тема и то сваке посебице даје се кандидату 3 месеца рока. На молбу кандидата овај се рок може продужити највише још за 3 месеца.

Клаузура захтева се за сваки предмет из кога кандидат хоће испит да полаже, изузимајући матерњи језик, ако је он узет као споредни предмет. Клаузура за главни предмет може да траје 10 часова, а за споредни 5 часова. С тога клаузура за главни предмет састоји се из два дела, од који се један ради за 5 сахати пре, а други за толико исто сахати по подне.

Ако је историја главни предмет, раде се две клаузуре: једна из историје опште, друга из историје Аустрије.

Јестаственичари имају да раде две клаузуре; хемичари место клаузуре раде потпуне анализе у лабораторији.

Филолози имају да раде клаузуру на латинском језику, а они што полажу испите за живе језике, на језицима за које су се јавили.

На усмени испит пуштају се тек они, који су добро израдили све теме и клаузуре. Испит почиње главним предметом. Испиту беспрекидно мора да присуствује директор испитне комисије и најмање два члана. О сваком кандидату води се нарочити протокол.

Само је онај кандидат испит положио који је показао довољно знање из сваког предмета на по се.

Одлично знање из једнога предмета не може се узети у олакшицу за недовољно знање из ма кога другог предмета.

Испит могу поновити после једне године само они, за које испитна комисија нађе, да им је спрема таква, да је после једне године могу попунити. Али ако комисија нађе, да је кандидат у сваком по гледу неспреман, може му одмах после првога испита закратити поновни испит, и такав се за навек одбија од школе.

И у Немачкој министар просвете поставља чланове испитне комисије и уједно им одређује круг њиховога рада.

Кандидати се јављају непосредно испитним комисијама. Оне имају право да реше хоће ли кандидата у опште пустити на испит, па за тим каква му се учитељска способност може да призна. Ово обоје решава се на основу кандидатових сту-

[1] Правила о професорским испитима од 7. фебруара 1884 год. Бр 2117.

дија на пољу филозофије и педагогије, на основу његовога знања немачког језика и литературе и његовога владања у опште.

У Немаца има три ступња учитељске способности: 1. за ниже 2. за средње и 3. за више разреде, и оне се бележе циферама 3, 2 и 1.

У ниже разреда броје се I, II и III раз.
„ средње „ „ „ IV, V и VI „
„ више „ „ „ VII, VIII и IX „

Према успеху који кандидат на испиту покаже, може му се издати сведоџба за *вишег учитеља* (Oberlehrerzeugniss) и тада има право да предаје предмете и у вишој гимназији, или само сведоџба учитељска (Lehrerzeugniss) и тада остаје у нижој гимназији.

Само онај може се прогласити за вишег учитеља, који положи испит из два главна предмета, и то тако да му се може поверити да их предаје кроз целу гимназију или реалку, а из два споредна предмета за предавање у средњим разредима.

Учитељ може бити онај који положи испит из два главна предмета за предавање у средњим разредима и два споредна предмета за предавање у нижим разредима.

Групе предмета у Немаца подељене су овако:

1. Филолошко — историјска група. Она се састоји из: немачког, латинског, грчког, француског, енглеског језика и историје. Из те групе морају се узети два предмета као главна.

2. Математичко — природњачка група. Она се састоји из следећих предмета: Математике, физике, хемије с минералогијом и зоологије с ботаником. Из ове се могу два предмета узети као главна.

Географија сматра се као засебан предмет и може се узети као други главни предмет с једним из прве или друге главне групе.

И комбинације у овим групама ограничене су правилима.

Филозофска пропедевтика може бити само споредан предмет.

Испит је *писмен* и *усмен*.

За писмени испит (рад код куће) добија сваки кандидат 1-во задатак из филозофије или педагогије; 2-го задатак из сваког главног предмета. Ну ако комисија не нађе за потребно да даје 2 задатак из стручних предмета, може дати један задатак, који ће обухватити оба предмета. Више од 3 теме нико неће добити да израђује.

За израду тема даје се кандидату рок 6 недеља, а на молбу кандидатову може се тај рок продужити још за 6 недеља.

Клаузура није обавезна. Она се даје само оним кандидатима код којих комисија посумња да су самостално радили теме. За физичаре и хемичаре обавезан је рад у кабинету и лабораторији.

На усмени испит пушта се кандидат чији је писмени рад примљен као добар и који није рђавог владања.

Усмени испити у латинском, енглеском или француском језику, држе се на тим језицима, а не на немачком, као остали.

По свршеном испиту комисија решава хоће ли се кандидату издати сведоџба за *вишег учитеља* или за *учитеља*.

Ако је кандидат из главних предмета положио испит, али из споредних није показао довољно спрему, може му комисија издати сведоџбу, с примедбом да допуни испит из споредних предмета у течају најдаље 3 године. После тога испита признаје му се потпуна квалификација.

Може кандидат доцније захтевати да полаже испит и из још неких предмета, који нису били у његове групе. И такав испит допушта се, а тиме кандидат добија веће право на бољи положај.[1]

[1] Ова су правила од 5. фебруара 1887 год.

У Енглеској нема нарочитих професорских испита. У поле бољим средњим школама могу бити наставници само они који су свршили факултет и положили универзитетске испите у Кембриџу и Оксфорду. То су обично учитељи за научне предмете. Њих тамо зову Master of Arts. И такав учитељ вазда ставља поред свога имена и писмена М. А. Универзитети у Кембриџу и Оксфорду издају дипломе на положене испите, и такав диплом довољна је квалификација за наставника средње школе у Енглеској.

У Хрватској је овако: У Загребу постоји нарочита испитна комисија за испитивање професорских кандидата. То је једина у Хрватској. Њу поставља Бан и зове се „*izpitno povjerenstvo.*"

Група из којих се испит полаже има за гимназије 6, а толико и за реалке. Ово су групе: 1. Класичка филологија, 2. Хрватски језик, 3. Географија и историја, 4. Математика и физика, 5. Јестаственица; 6. Философска пропедевтика. — За реалке место 1-ве долази Јестаственица и хемија.

Испит се дели на *тему, клаузуру,* и *усмени испит.*

Тема се ради из сваког главног предмета, а из свију споредних група (што Хрвати зову „skupine") даје се опет једна тема. — Из хрватскога језика, као наставнога никада се тема не даје. На против математика и географија никад не могу бити без теме.

Друге одредбе скоро су истоветне с аустриским одредбама о професорским испитима.

Ја сам се код овога одељка подуже забавио с тога што су аустријска и немачка правила о професорским испитима скоро најновије тековине у законодавству средњих школа. Аустријска су од 1884. немачка од 1887 године.

По нашем закону о професорским испита не тражи се испит зрелости, но се тражи да је кандидат свршио факултет на нашој Великој Школи или сличну школу на страни. Где је год законодавство досело да пропише испите професорске ту је на првом месту стављено услов матуру. Што у нас то није чињено, није ми познато. Можда се претпостављало да се без матуре не може свршити факултет. Колико је закон на овој страни био попустљив, толико је на другој био строжији тражећи за се и повратне силе, те тако пркосећи једном од највећих правничких начела.

Докле су у свима законима групе предмета по струкама, у нас су групе тако раздробљене како се нигде на другом месту наћи не може.

Наш закон о професорским испитима (чл. 7.) набраја 12 група. Измене у овом члану закона преко су потребне. А како је ове године пуштен у средње школе нов наставни план, то би што пре требало изменити и групе за професорске испите.

Онај који је положио професорски испит стекао је право да може бити професор у средњој школи. Обично то одмах не бива.

У Угарској постављају се испитани кандидати за супленте. Они проводе у том привременом положају најмање једну, а највише 3 године. Тек после тога рока постају прави учитељи.

У Аустрији се испитани кандидати не постављају ни за супленте. Они се са сведоџбом о положеном испиту упућују у гимназије или реалке на рад у школи. И тај практички рад исто тако је обавезан као и остали испит. Годину практичкога рада, како је по закону зову „Das Probejahr", мора кандидат да проведе на

државној гимназији или реалци и то онаквој за коју је испит положио.

За све време од године дана кандидат ради у школи под стручним надзором једнога професора. За првих 6 месеци кандидат само присуствује предавањима професора, коме је уручен или и код других професора, ако му то директор нарочито одобри. У другој половини године добија да предаје по неки предмет и то под надзором дотичнога професора. У ваншколско време дужан је кандидат да се баш познавањем организације гимназија, вођењем послова по класама, познавањем наставнога плана у опште и посебице, проучавањем методских питања. Све ово мора да се врши у ој години и то или редовно или кад професор за добро нађе. Но може о свима тим питањима професор да задаје кандидату и писмене задатке. И директор је дужан да надзирава кандидата у настави и да се и сам уверава о његовом напредовању у настави. Директор има право да у другом течају кандидату повери и један цео разред, али и то увек под надзором дотичнога професора. Ово се нарочито тиче давања оцена. У осталом ставља се на душу целој колегији да упућује кандидата, који има да практикује годину дана.

Ако директор види да су погрешке кандидатове у настави и понашању у опште штетне по наставу или школу, има право да одмах суспендује рад кандидатов. О томе има се саслушати и професорски савет, који ће у записник навести све што је допринело да је рад кандидатов прекинут. Тај се записник шаље вишој школској власти. Ова је дужна да ствар оцени, те да, по свом нахођењу, кандидата упути на Probejahr у другу коју школу или да предложи министру просвете, да таквом кандидату са свим затвори школска врата.

На крају године дужан је директор да да кандидату сведоџбу о његовом раду у школи за годину дана. Ову сведоџбу издаје директор у договору са професором који је кандидата надзиравао и разредним старешинама оних разреда у којима је кандидат предавао. Сви ови потписују сведоџбу с директором. У сведоџби има се казати степен доказане способности у настави, у одржању реда и у васпитању. Препис те сведоџбе штампа се увек у годишњем извештају гимназије.

Тек после ове сведоџбе има кандидат право на стално учитељство у средњој школи Аустро-Угарске.

Практичка година у Немаца са свим је слично уређена као и у Аустријанаца. За њих је сведоџба директора о способности кандидата за наставу исто толико важна колико и сведоџба о положеном професорском испиту. Они веле овако: „Сведоџба о положеном професорском испиту казује научну спрему кандидатову за наставу у извесним предметима; а да он има способности да буде наставник, то треба да докаже једногодишњим практичким радом у школи."

У Енглеза нема припреме за наставничко место, али у њих нема за дуги низ година сталности у положају.

Хрвати имају са свим сличну установу као и Мађари. Нико не може одмах бити постављен за професора. Свако мора бити најпре суплент, са свим као у Мађара.

И Руси[1] имају своје учитеље „по најму", т. ј. они који још нису стално постављени. Они су још неуказни чиновници, који немају ни чиновничких права.

[1] Податке о руским школама добио сам од г. В. Малина, учитеља језика у I. београ. гимназији. Г. Малина био је много година професор гимназије у Русији.

На и у Бугарској не може кандидат постати одмах „професор“. Најпре треба да је „волпонаемни учитељ“, па тек после извесног низа година долази на степен професора.

По положеном професорском испиту и доказаној практичној спреми за наставника, улазе кандидати у средње школе.

У Угарској вели се „да редовни професор средње школе може бити онај угарски поданик који је примерног владања и који има професорску диплому.“ Све наставнике поставља у државним средњим школама министар просвете, у општинским општински, у религијским владика, а у закладним патронат, који закладом управља. Само директоре поставља Краљ на предлог министра просвете.

У Аустрији моги бити постављени за стално учитеље (професоре) само аустријанци. Као суплепти могу провести само две године. И Аустрија не прима странце у професорску службу.

У Немачкој директора поставља владар на предлог министра просвете, а професоре министар по предлогу директора и провинцијске школске управе.

У Енглеској бира и поставља директора школска комисија у чији реон школа спада, а професоре поставља сам директор.

У Хрвата директора поставља краљ на предлог банов, а професоре поставља бан по предлогу одељења за богочаст и наставу. Они се тамо зову први учитељи.

У Руса директора и инспектора поставља министар просвете на предлог попечитеља учебнога округа. Професоре предлаже директор попечитељу учебнога округа.

У Бугара постављају се директори указом, т. ј. по предлогу министра просвете поставља их Књаз, а учитељи свију степена могу бити постављени или указом као и директори или „приказом“, то ће рећи претписом министра просвете.

Као што вам је познато, у нас поставља министар просвете предаваче и учитеље, а Краљ поставља указом суплепте, професоре и директоре, и то све на предлог министра просвете и црквених послова.

Дужности и права директора и професора у средњим школама нису свуда једнаке.

У Угарској дужни су директори у целим гимназијама да предају 6—10 часова. Професори су дужни да предају 18, а највише 20 часова. Ну ако се предмети тако распореде, да неком од професора дође већи број од 20 часова, тада он добија за вишак хонорар. Али ни у ком случају не може један професор примити више од 25 часова недељно. То је крајња граница до које се може професор радом у школи оптеретити.

У Аустрији дужни су директори целих, т. ј. осморазредних гимназија да предају minimum 5, а maximum 8 часова, у нижим гимназијама minimum 10, а maximum 14 часова. Међу професорима чини се разлика између оних који предају језике и друге предмете. Они што предају језике могу имати maximum 17 часова, а сви други редовно 20 часова недељно. У Аустрији је већ самим уређењем удешено да је овакву норму могућно извести. По закону у осморазредној гимназији, мора бити један директор и 10 сталних учитеља, од којих су осморица професори. Само професорима поверава се предавање латинског, грчког, немачког и земаљског језика, историје и географије. За математику, физику и природне науке има два стручна учитеља. Сви остали предмети, који овде нису побројани, имају се поделити на директора и 3 наставника.

У нижим гимназијама мора бити један директор и 4 редовна учитеља (професора).

Нема у Аустрији прописа о томе шта ће бити ако професор буде приликама нагнат да предаје више од 20 часова недељно. Само има једна одредба за директора, по којој он добија 30% од оне плате, коју би добијао професор, ако он — поред својих обавезних часова — замењује кога професора.

У Немачкој није прописан број часова директору. За професоре вреде ове одредбе:

Професори обвезни су предавати највише 20 часова, редовни учитељи 22, учитељски помоћници 24, а учитељи вештина 26 часова недељно. Наставници у Немачкој као да су најоптерећенији великим бројем часова у школи. С тога је њима забрањено давање кондиција или приватних часова без нарочитог одобрења директора.

У Руса по броју часова одређује се и награда. Као минимум узима се 12 часова недељно. Ако професор има више од 12 часова недељно, за сваки недељни час више добија по 60 рубаља на годину.

У Енглеској није одређен број часова ни директору, ни осталим наставницима. У опште имају више часова стални наставници, него почетници, дакле обрнуто но што је у Немачкој. Млађи људи дужни су више да се баве спремањем ученика за часове. Овакав одношај с тога је, што су скоро све добре средње школе у Енглеској интернати. То чини, те професори све своје време морају да утроше само на школу. Њима не остаје времена за самообразовање или напредовање у науци. Али они су, као што ћемо доцније видети, и одлично награђени.

У Хрвата као и у Аустријанаца утврђен је број наставника за гимназије. Само што је тај број у Хрватској већи него у Аустрији. У гимназији са 8 разреда има један равнатељ (директор) и 12 учитеља. Међу ово 12 рачунају се сви учитељи (супленти, прави учитељи и професори). Директор је обавезан да предаје недељно највише 8 часова, учитељи језика (филолози) највише 17 часова, а учитељи математике и природних наука највише 20 часова недељно. Овај број часова одређује се погледом на законску одредбу да у једном разреду не сме бити више од 40 ученика. Ако настану прилике да који учитељ мора примити више од прописног броја часова, па било то с тога што нема наставника, било с тога што се ко од другова разболи, тада се таквом учитељу даје особена награда. Ту награду не добија за прва три месеца већега рада, но само ако је потреба за замену дужа од 3 месеца.

У Бугара директори су обвезни да предају недељно 10—14 часова, а учитељи минимум 15, а махимум 22 часа недељно. Минимум часова вреди само за више разреде и за наставнике, који имају да поправљају писмене задатке.

У нас о томе нема никакве норме. Једни наставници имају 20 или више часова, а други 10—12 часова недељно. Једни директори имају по 2—3 часа, други 5—8, а трећи и не предају никакав предмет. Ми као да стојимо на континенту Европе усамљени у овом погледу.

Осим набројаних дужности, велике су дужности разредних старешина. Наставници, које директор одреди за разредне старешине, имају као старатељи појединих разреда исто толико посла колико и као наставници извесних група предмета. Ну о овоме другом приликом.

Директорски положај заслужује нарочиту пажњу.

У Угарској и Хрватској директор није оно исто што и професор. Његов је положај у сваком погледу друкчији, но положај професора. Докле директора поста-

ња Краљ, професоре свију врста поставља и отпушта министар просвете, односно Бан. У Бугара исто је тако. Ма да се директор бира из реда професора, опет он је, чим постане директор, нешто друго него професор, и никад више не може се вратити за професора.

У Немачкој директор је први међу равнима. Он је професор, најстарији професор, који остаје као директор за све време својега живота. И тамо директор не може се вратити за професора.

Најодличнији положај имају директори у Енглеској. Тамо је тешко, често врло тешко, постати директор. То је место изборно. Њега бира школска управа и то из најодличнијих старијих професора. За младића — директора Енглеска не зна. Али једном изабран он је суверен у својој школи. Он бира и отпушта професоре. Он се мора да пита за све и сва у школи. Нико нема права да се мимо њега меша у школу. Он чак одређује и награде професорима и учитељима, он их казни, он награђује. Чисто невероватно звони нама кад чујемо како директори владају и господаре у школама, које су њиховој управи поверене.

Истина и у Немаца даје се директору велико право. Он може учинити да се који од професора отпусти, премести или казни. Али то не мора бити. Он може не примити извесног ученика у своју школу, на ма да он долази њему с уредном сведоџбом. Он може дати себи одсуство 4 дана, а професору 14 дана, али све то није онај директор што га има Енглеска гимназија.

У свима гимназијама без изузетка највећа је дужност директорова да походи часове професора и учитеља, и да исправља у настави оно што му се чини да није добро. У том погледу директор се слуша без поговора. Даље, да руководи не само обичне канцеларијске послове, но да даје правац целокупном животу школе, која је његовом старању поверена. С тога се, обично свуда, не долази лако до директорског положаја.

У самој Бугарској треба да је наставник био супленат, трећестепени, другостепени и првостепени учитељ, па тек да може бити директор. И само одлични првостепени учитељи могу постати директори.

У нас, као што знате, ни у том погледу нема ограничења, ни прописа. У нас може се поставити за директора професор, који није навршио ни годину дана својега професоровања. Али у нас и нема сталности. Данашњи директор може сутра, ни крив ни дужан, постати професор, а њему за директора бити постављен његов дојучерашњи најмлађи професор. Да ли је то добро?

Права професора и њихова сигурност у служби није свуда једнака.

У Угарској, као што рекох, професоре поставља министар. Он их и премешта. Али се они не могу ни преместити ни иначе казнити без доказане кривице. То се доказује истрагом, коју води дисциплински суд. Само у запредним приликама, или по молби, може се професор преместити из једне школе у другу.

У Аустрији је то још тврђе удешено. Постављени професор сигуран је — може се рећи некретан — у свом положају. Да се премести треба за то решење читаве провинцијске школске управе, а пре но што она изрече премештај, мора имати довољно доказа, да је такав премештај био потребан у интересу школе и наставе.

У Немачкој професори су једнаки с осталим чиновницима. Отпуштају се из службе ако не долазе на дужност 6 недеља, а изостанак не оправдају или учине велику кривицу. Све кривице извиђају су-

дови дисциплински. Немачки дисциплински суд састоји се из једног председника и 10 чланова, од којих су 4 чланови касације. Седиште је његово у Берлину. Још се могу казнити професори опоменом, укором, новчаном казном и удаљењем од дужности за извесно време. Једна од најтежих и најређих казна је премештај по потреби службе. Али кад се та казна изрече, професор не добија селидбене трошкове. Има случајева да се професор премести у интересу саме школе. У том случају даје се професору само за то што се премешта, па ма то куда било, 375 динара. Осим тога рачуна му се на сваких 10 километара железничког пута 10 динара, а на сваки километар за његову личност по 28 пара динарских. По том рачунању ожењени професор, који би се по потреби службе преместио из Београда у Ниш, добио би од државе 683 динара, а нежењен 496 динара. Пошто је и за саму државну касу премештај професорски врло скупа ствар, то се он и с тога разлога врло ретко дешава. Директори имају још већу главну награду (600 динара) и већу награду по километру.

У Бугарској премештаји су лаки као и у нас. Професоре, па и директоре, премешта сам министар просвете „приказом“ За то не треба никаква мотивовања.

Као да су Руси у овом погледу отишли најдаље. У њих се професор може преместити или по молби или с унапређењем у служби. Путни трошак рачуна се по броју поштанских коња, који његовом чину припадају. И при првом постављењу добијају руски професори путни трошак, а уз то и тромесечну плату своју на еквипирање.

У Хрватској премештаји се дешавају понајвише због агитација, које су у последњем деценијуму доста честе, ређе се премештају и с тога да дођу до бољих места.

У Енглеској нема премештаја. Докле професор добро ради, он остаје у школи у којој је. Тамо управо и не може бити премештаја, јер свака школа засебно постоји, међу њима нема никакве везе, нема дакле нико права да рђава професора из Вестминстерске гимназије премести у гимназију Итиску, јер те две гимназије свака за се самостална је. Променити школу може професор, али кад изађе из ње нема више никакве везе с њоме.

Изузимајући Бугарску и Хрватску, свуда је иначе законом уређено да се премештаји могу вршити само на крају течаја или године. У Немаца прописано је да се професори могу премештати само 31 Марта и 30 Октобра. Ово се чини школе ради, јер у течају године премештајем не само да се казни учитељ, но и школа. — У Немачкој с обзиром на то уређено је, да професор не може оставити службу кад хоће, но само на свршетку течаја. Па и тада мора 3 месеца раније да јави вишој школској власти, да ће на крају течаја напустити школу.

Професорски рад у опште сматра се за племенит посао, за посао савести и добре воље. С тога се у опште није ни прописивало што *о одговорности професорској*. Тек у новије доба кад се појавио доста велики број прекобројних професора уређује се и та страна професорског положаја.

У Угарској надзирава рад професорски парочити виши наставни чиновник, који се зове Oberstudiendirector. Њему су професори одговорни за свој рад. Он има права да присуствује кад год хоће предавањима професора, па да их испитује

о свему што сматра да треба од школе уклонити. Он је надзорник не само за рад у школи, но и за понашање професора ван школе. Он мора да води рачуна о сваком професору, о његовом напредовању у науци, у методу наставе и угледу у опште. Његово је право да опомене професора на савеснији рад. То он може да чини или у четири ока или пред директором, па и у самој професорској седници. Ако његов савет не помогне, он ствар доставља министру просвете. Његов је главни задатак да поучава професоре, који су његовом надзору поверени, те да способне и вредне предлаже за директоре, а одличне директоре да предлаже за надзорнике. Власт тих надзорника велика је. Они имају под својом управом обично по 12 средњих школа, а дужни су сваке године бар по два пут да походе сваку школу.

У Аустрији је директору дато више надзорне власти, него у Угарској, пошто тамо нема нарочитих надзорника за средње школе. Провинцијска школска власт то је и управна и надзорна власт у Аустрији. Она и надзирава школе. Њена је власт већа но школских надзорника у Угарској. Ако директор нађе да који професор не врши тачно своју дужност или да не одговара захтевима који се на професоре стављају, дужан је о томе да извести земаљску школску власт, а ова поглавара провинције. Најпре се оцењује колики је нерадник професор, па ако се нађе да доиста није добро радио у школи, или није довољно радио, или да је у раду грешно, а примедбе на рад није хтео примати, може поглавар провинције, по предлогу провинцијске школске власти, одлучити да се таквом професору не да петогодишња повишица за једну или више година, или докле се не поправи. Према овој строгој казни држи равнотежу једна лепа награда, која се састоји у овоме: Ако провинцијска школска власт налази да неки професор или директор ради више но што је по закону дужан да ради, или ради на опште задовољство своје више власти, таквом школском раднику даје министар просвете, по предлогу провинцијске школске власти, ванредни годишњи додатак од 500 форината. Овај додатак може се дати на једну или више година.

У Немаца директор је први међу равнима. Па и опет он је прва и непосредна надзорна власт, и њему су професори одговорни за рад у школи. Он и даје професорима рад, јер он саставља распореде предмета на наставнике и часове. После директора професорска одговорност прелази на провинцијски школски одбор. Ну та одговорност није законски формулисана.

У Бугара и Хрвата одговорност је слично удешена као и у нас.

У Руса директор је дужан да води надзор над професорима. Ако примети какву год нетачност или неуредност, дужан је о томе да извести попечитељство, а оно изриче казне, ако се кривица докаже.

Као што сам већ на једном месту споменуо, у Енглеза директор је све и сва. Он има власт да неуредна професора отпусти, и за то не мора ником да јавља.

С наградама професорским стоји овако:

У Угарској и Хрватској све је чиновништво подељено према плати у класе. Професори долазе по свом положају у IX, а директори у VIII класу; професори равнају се капетанском чину у војци а директори мајорском. То вреди за државне средње школе. Супленти имају у Угарској 800 форината годишње, професори 1200, а они у Пешти 1500. Осим тога добијају станарине 200 форината, а у Пешти 300 форината на годину. Сваких 5 година

добијају повишице од 200 форината на годину. Директори имају исту систематску плату као и професори, само што добијају директори додатак, који износи у целим гимназијама 300, а у нижим гимназијама 200 форината на годину. Осим тога и станарина је за директоре већа. По унутрашњости имају 300, а у Пешти 400 форината на годину. Према овоме најмања професорска плата у Угарској са станарином износи 2940 динара на годину, у Пешти 3150 динара. Најмања плата директора јесте 3780 динара, у Пешти 4000 динара.

Да споменем узгред и школске надзорнике за гимназије. Они имају по унутрашњости 4000 фор. (8400 дин.) а у Пешти 4500 форината (9445 дин). Повишице немају.

Професори религиски закладних и општинских средњих школа не морају имати плате као и државни професори. Њихове плате јесу друкчије, али нигде нису веће од плата државних професора.

Професори, као државни чиновници, имају право на пензију, после навршене 10-те године службе. У то доба добијају 40% своје плате као пензију. После 10-те године расте пензија са 3% на годину. Кад наврше 30-ту годину службе добијају целу плату као пензију, са свим као и у нас.

Професорске удовице имају право на пензију после пет година мужевљеве службе. Удовице оних учитеља који имају 600 фор. плате добијају 50% плате мужевљеве као пензију, а преко 600 само 20%. Сирочад добијају без разлике на главу по $^1/_4$ пензије, коју би удовица имала.

И у Аустрији дели се чиновништво на класе. Свега има 11 чиновничких класа. Директори броје се у VII, а професори у VIII чиновничку класу. Али не могу професори одмах бити постављени у VIII чиновничку класу. Тек после навршене 15-те године службе долазе они у ту класу.

Према чиновничким класама директори имају 2—2400 форината, а професори 1400—1800 фор. плате на годину. Осим тога имају и директори и професори додатак на стан. Тај додатак дели се на 4 класе, према броју становника вароши у којој професор или директор живи. Највећи је додатак у Бечу, па у другим варошима све мањи. За директоре имају ови додатци 700, 420 и најзад 280 форината, за професоре 600, 360, 300 и најзад 240 форината.

Према томе у Аустрији најмања плата директора бечке гимназије износи 5670 динара, а у најмањој аустријској варошици 4.790 динара. —

Професор бечке гимназије има најмање 4200 динара, а у провинцији 2460. Све ово рачунећи после навршене 15-те године службе.

Суплепти не могу имати мање од 600 фор. плате. Њима се обично одређује 50—60% од оне плате коју би имао професор, кад би предавао групу суплентову.

И директори и професори аванзују до 25-те године сваке 5-те године са 200 форината, као и у нас. Пуну пензију имају после навршене 30-те године службе.

Професорски додатак не рачуна се у пензију, а директорски рачуна се.

Плате се издају сваког 2-ог у месецу и то у напред.

Удовице уживају пензију као и удовице других чиновника, а то је као и у Угарској, с том разликом, што удовица осим пензије добија по 60 форината годишње за свако дете. То се даје за васпитање деце умрлих професора.

У Немачкој директори гимназија имају исти ранг као и професори универзи-

тета, а то је ранг владиног саветника (Regierungsrath) или члана касације (Oberlandesgerichtsrath). Професори гимназија као и директори учитељских школа имају ранг напредних професора универзитета, а то је ранг секретара касације.

Што се награде тиче, свака немачка средња школа има свој буџет, тек има и нормалних буџета. Директори у Берлину имају 6500 марака (7920 дин.); у варошима које имају 50.000 или више становника 5100—6000 марака (6120—7200 динара); у свима другим местима 4500 до 5400 марака (5400—6480 динара). Осим тога имају директори у Берлину 900 марака, а по свима другим местима 600 марака у име станарине.

Главни учитељи (професори) имају у Берлину 2100—5100 марака (2520 до 6120 динара); у свима другим местима најмање 1800 а највише 4500 марака (2160 до 5400 дин.) Осим тога имају професори право на станарину као и директори. Плате се издају тромесечно у напред.

У нижим гимназијама плате су нешто мање.

Највећа плата директора у Немачкој целој гимназији у Берлину је 9000 динара, а у провинцији мања.

Право на пензију имају професори после навршене 10-те године службе. Али указом владаочевим може се одредити оболелом професору издржање и пре 10-те године. — После навршене 10-те године добијају професори $^{20}/_{60}$ делова своје плате, а после расте пензија на годину са $^{1}/_{60}$. Највећа пензија може бити $^{40}/_{60}$ делова највеће плате.

Све до 1868. године професори нису се смели женити без одобрења провинцијске школске власти. Сад им је допуштено женити се, с обавезом, да о томе одмах известе провинцијску школску власт, и да се морају одмах уписати у редовне улагаче удовичкога фонда.

Већина средњих школа у Енглеској приватне су установе или задужбине појединих људи, религијских или политичких општина. С тога су и врло различне плате директора и професора. Чисто се не би могло казати да у том погледу има ма каквих правила. Једно је извесно а то је, да су плате наставника у школама које имају интернате знатно веће, него у школама без интерната. Још се може тврдити, да у ни једној јавној или боље уређеној средњој школи, није мања плата од 250 фуната стерлинга (6250 динара) на годину. Поступно може добар професор дотерати до плате од 800 фуната стерлинга (20 хиљада динара) на годину.

Још веће су разлике у плати директора. У школама с интернатима има директора са 10.000 динара годишње плате. Али велике гимназије Енглеске, као што су Итиска, Вестминстерска или Харо'ска која се броји као друга у целој Великој Британији, богато награђују своје директоре. У таквим школама директорова је најмања плата 1000 фуната стерлинга (25.000 дин.) а може дотерати и до 4000 фуната стерлинга (100.000 динара).

Сви наставници почињу своју професорску каријеру с малим платама (6—8000 динара), па тек после извесног времена, пошто се виде на послу, добијају веће плате.

Пензије се тешко дају. Тек после навршене 60-те године може наставник мислити на пензију, па и онда не добије целу плату као пензију. Ово знају професори, јер им се при постављењу каже да не рачунају на пензију, но нека од своје плате штеде за старе дане. Даје им се велика плата докле раде, а не даје им се нада на награду за нерад. У ве-

ликој гимназији Итиској, која има по 1000 ученика, и буџет од 750.000 динара на годину, почели су професори да заводе пензије, које су доста скромне. Први учитељ (директор) не може имати већу пензију од 400 фуната стерлинга на годину, а то је 10.000 динара.

У Руса почињу професори с платом од 950 рубаља. Аванзују сваке пете године и с основном платом и повишицама имају ове плате: Прва 950 рубаља, после 5 година 1200, после 10 год. 1500 после 15 година 2000, после 20 година 2500, а после 25 година 3000 рубаља. Најмања је плата 2275, а највећа је 7500 динара. После навршене 30-те године службе добијају професори као пензију цеду плату.

Разредне старешине у Руса имају додатак од 160 рубаља на годину. Толики исти додатак даје се наставницима језика (филолозима) и математичарима.

У Руса имају наставници и особене награде, која им се даје из школарине. По предлогу директора могу вредни наставници на крају школске године добити од попечитеља учебнога округа нарочиту, ванредну награду, од 300 до 1000 рубаља.

У Бугарској суплепти добијају као прву плату 2400 динара годишње. Кад постану трећестепени учитељи добијају 3000 динара (у Софији 3300 динара). Другостепени учитељи имају 3600 (у Софији 4020 дин.). Првостепени учитељи имају 4560 (у Софији 4920 дин.)

Директори нижих гимназија, које у Бугарској имају само три нижа разреда, имају 5200 динара; директори женских гимназија 5040 (у Софији 5400), а директори целих гимназија имају 5400 (у Софији 5580 дин.).

Професори аванзују по класама. Од суплента аванзују затрће степене учитеље, па другостепене и т. д.

Право на пензију добијају професори тек 20-те године службе. Али ако је учитељ у служби оболео или изнемогао, може добити пензију и после навршене 10-те године службе. У пензиони фонд улажу учитељи по 5% своје плате.

И у нас професорске плате регулисане су законом од 28. фебруара 1875 године.

Прве плате биле су удешене овако:

Од 1-ве до	10-те године	250	талира
„ 10-те „	15-те „	280	„
„ 15-те „	20-те „	310	„
„ 20-те „	до краја службе	350	„

То су биле најмање плате у нас.

Садашње плате оваке су:

Предавачи		1500	динара
Професори од	1.— 5. г.	2273	„
„	5.—10. „	2903	„
„	10.—15. „	3408	„
„	15.—20. „	3913	„
„	20.—25. „	4420	„
„	25.—30. „	5052	„

Знам да су вам свима ове плате познате, али овде их наведох само ради тога, да бисмо их имали при руци, кад упоређујемо награде професора у другим земљама с нашим наградама.

Кад сам се био решио да ове податке у школама неких европских држава изнесем пред Вас, Другови, мислио сам, да Вас замолим, те да на основу ових података донесемо неке одлуке. Али пошто сам довршио посао, и пошто сам оценио све прилике у којима се данас састајемо, нашао сам за потребно замолити Вас, да на овом првом нашем састанку не доносимо никакве одлуке о овим подацима. Ми смо јуче доста одлучили. Треба најпре да јучерање одлуке оживе, па тек после да идемо даље. Страх ме је од брзања. Ко јури, сустане. А нама се и не пристоји да јуримо.

На и ако сам мишљења да не брзамо с одлукама, које правце на нас а преко нас на школу ударају, опет мислим, да не треба ни ово времена што нам уграбих читајући ове ретке да остане без резултата. Ми ћемо имати резултата од овога посла, ако концентришемо наше мисли на неке и неке тачке, које сам разрадио или додиривао у овим редовима. Да о њима размислимо у течају ове године, која је пред нама, па, коме да Бог живота и здравља и буде кадар доћи на наш догодишњи збор, нека тражи да се по неба мисао уздигне и до зборске одлуке.

Само као мисли за у напредак слободан сам изнети пред вас ове опште напомене:

I Не би ли требало јасније обележити квалификацију наставника за средње школе. У том погледу не би ли требало захтевати испит зрелости у гимназији или реалци, па онда бар две године факултета на *нашој Великој Школи*, као што то чине Мађари, Аустријанци и Немци?

II Да ли би било корисно да се друкчије уреде груне за професорске испите, или да се у опште реорганише целокупан професорски испит и то у рационалнијем правцу?

III Не би ли требало прописати време предавашта, а суплентство и хонорарно предавашство са свим укинути?

IV Да ли да се остави предавачима рок до кога морају положити професорски испит?

V Како да се уреди примање за предаваче оних, који долазе са страних универзитета?

VI Да ли би било корисно да се одреди број недељних часова предавачима, учитељима, професорима и директорима. Неби ли шахтиш од 18, а шипитиш од 15 часова за професоре био довољан?

VII Како да се уреди одговорност наставника. Може ли се наћи пут и начин да вредни наставници не морају чекати 5 година на повишицу, но да је и пре добити могу, а нерадници да је добити не могу ни после 5 година. С овим у вези стоји.

VIII Како би требало удесити надзор над средњим школама?

IX Да ли се може постићи бар то, да се професори постављају само за оне предмете из којих су испитани?

X Не би ли требало завести за I и II разред класну наставу и професоре тих разреда одвојити од осталих професора?

XI Непремено размислити о сталном положају професора. Једном да престану премештаји по потреби службе, без кривице, па да се и сами премештаји друкчије регулишу.

XII У колико би се могао положај директора осигурати од честих, а по некад и немотивованих, промена?

XIII Положај предавача, учитеља језика, учитеља вештина и учитеља необавезних предмета у опште да се регулише на са свим другој основи.

Ја изнесох ово неколико мисли пред Вас, Другови, изнесох с молбом да о њима сваки за се мисли, па да спремни о њима донесемо одлуке на идућем годишњем збору Професорскога Друштва.

До виђења! ако Бог да!

МИНЕРАЛОШКО-ГЕОЛОШКО ПОСМАТРАЊЕ

ВАЉЕВСКЕ ОКОЛИНЕ

Познато је скоро свакоме, да кад завиримо у ма који кут миле нам отаџбине Србије, свуда ћемо наћи лепих ствари за посматрање, па и за научно испитивање. Јер Србија својим положајем, својим природним изобиљем, пружа свакоме мислиоцу прилику, да у њој доиста наће разноликих предмета за испитивање: било то у погледу: географском, етнографском, историјском, статистичком, биолошком или минералошко-геолошком и т. д. И са тога су, доиста, неки странци — научници — много крајеве Србије и пропутовали, посматрајући је сваки по својој струци. А данас имамо већ и наших домаћих писаца, који су читаве књиге писали искључно о ономе, што се у Србији налази. Али ако преко свега тога обратите већу пажњу на своју најближу околину, наћи ћете доста ствари непознатих, — неиспитаних у ма коме погледу горе поменутоме, а богме наћи ћете и таковних ствари, које су са свим погрешно забележене. Тако налазимо у Милићевићевој Кнежевини Србији (стр. 365) да близу Ваљева на пола сахата има болуса (каолина-порцуланске земље); а међу тим до сад није нађено болуса ни у подаљој околини његовој. А није прилике, гледећи на састав терена, да га има игде у округу ваљевском. Близу Ваљева на пола сахата има доста распаднута кречњака, који личи на болус, па је сва прилика, да је то г. Милићевић забележио под именом болуса.

У Карићевом опет делу: „Српске земље“ (стр. 72), стоји да у Медведнику има богате гвоздене руде, што ће изгледа да је у ствари. Али има једна интересантна гвоздена руда — Хематит — баш до самог Ваљева, пружа се у виду једне греде крај реке Граца, но њу г. Карић не помиње. Драгашевић опет у своме малом земљопису, учебнику за основне школе, у петоме попуњеном и поправљеном издању вели: (стр. 10) „Колубара има два крака. Један се зове Обница и долази са планине Медведника, а други се крак зове Јабланица и долази са планине Јабланика. Више Ваљева саставе се, а у Ваљеву улазе у кратку и јаку реку Градац, која се одатле зове Колубара.“ Док, ко год је у Ваљево долазио, могао је видети да се Обница и и Јабланица састају истина више Ваљева код „Пећине“, и одатле се одмах зове Колубара, због тога, што је веле ту била нека бара која се кулуком насипала, те је од кулукбаре постао назив Колубара, а други опет објашњавају друкче, што се отале баш зове Колубара. Река Градац улива се у Колубару под самим Ваљевом и т. д.

Доласком мојим у Ваљево дала ми се прилика те сам могао на брзо горње погрешке у поменутим ценењим делима уочити. Ну како сам ја као предавач ваљевске ниже гимназије, имао дуже становати у Ваљеву, то сам се одмах по доласку решио, да бар његову најближу околину пропутујем и да је понајпре размотрим у погледу минералошко-геолошком, јер сам из овог предмета тада имао и тему да израдим за професорски испит. И ова расправа јесте са свим прерађена тема за полагање професорског испита, који сам имао по-

ложити у почетку 1883. године. После свршеног испита имао сам намеру да околину ваљевску још неколико пута пропутујем и да ову расправу тако обрадим да она има потпун тип академске расправе, да она буде свесграно обрађена и научно испитана, са чега сам био ступио и у споразум са неким научницима у Прагу и Пешти по струци ове науке. Ну тадашње прилике у земљи у том су ме спречиле.

Према овоме, ја ћу рад у овој расправи оним редом изложити, којим сам редом екскурзије предузимао и онако излагати, како сам при тим екскурзијама могао што шта уочити. То ће бити први део ове расправе. Други део обухватиће геолошко посматрање у опште по овој околини са једним летимичким погледом на ову околину са стране економно-индустријске.

Први део

I. Минералошко посматрање

1. Екскурзија Ваљево-Медведник. — О тројичним празницима 1880. године улучио сам прилику те сам учинио једну екскурзију преко села: Брђана, Радљева (села), доње Буковице, Причевића, Стапара, Врагочанице, Каменице, гор. Буковице, Осладића, Дренића, Станине реке и то све левом обалом Обнице до Става. Код Става прешао сам на десну обалу Обнице па се упутио преко села Суводања право на Медведник. Одатле вратио сам се преко села Совча, Куница, Ситарица, Лопатња, Балиновића, Златарића, све десном обалом Обнице па у Ваљево.

Ваљево лежи на једној висоравни, по Ами Буе-у на 350 метара надморске висине. Положено на обема обалама Колубаре, лежи на све самим слојевима шљунка, који је највише Колубара туда панела, мењајући често своје корито. Подина овим доста моћним слојевима шљунка јесте иловача. Ови слојеви иловаче налазе се и као подина и повлата у већим просторијама на источној и северо-источној страни од Ваљева. Од ове иловаче граде земљано посуђе ваљевски лончари, а цигљари цигљу и црепове. И од мале речице Љубостиње, што тече крај северо-источне стране Ваљева, па до реке Буковачке у доњој Буковици, не примећава се ништа, што би геолог могао прибележити за своје осматрање, јер су то све наслагања обичне трошне земље. Тек где где примећава се по неки кречни одломак и по неки слој лапоровите глине. Истом кад се пређе река доњо-Буковачка и сиђе у долину Јабланице, види се на десној страни Обнице, а преко села Причевића, огромно нагомилање кречних стена — „кретацејски масив", који долином реке Обнице гради разне испреплетане чотове. По скоро једноликој структури ових стена налази се и лепих кристала кречњака у разним облицима, а и трагова кварца, са лискуном. Држећи се пута што овуда води у Врагочаницу, прилично се имало удалити од обале Обнице док сам стигао у Врагочаницу, и то на мајдан, где се налази бакарна руда тетраједрит (Fahlerz).

Место где се ова руда налази лежи на једном узвишеном платоу спрам Медведника. Овај је предео скоро сав обделан. Тек местимице примећава се оголићених стена, али на местима има и таквих, које су испуњене многим петрефактима из горње креде. Петрефакти су из рода перинеа (nerineae).

Бакарне руде, што је овде нађена, има на два места са разним правцима. Има

је на десној и левој страни једног поточића, што кроз ово место пробија. На десној страни овог поткопа налазе се и сад два рудна поткопа: „Марко“ и „Миленко“. У најновије време можда их има и више, јер су овај мајдан опет закупили Енглези и почели га експлоатисати при свршетку прошле године. И на левој страни поменутог поточића постајали су такође рудни поткопи, јер је и ту руда вађена, ну они су били срушени.

Руда види се, из постојећих поткопа, да је упрскана по кречњаку и распаднутом лапоровитом кречном шпату. Руда се не јавља у правилним једноставним рудним жицама, но је испрекидана. Чешће се руда појави у виду полога и повећих комада, и не види се да иде у дубину, већ више иде ближе површином земље. Налази се и појединих комада чисте руде у облику једре притказте масе са љуспастом структуром. Руда има боју челично-сиву до црвенкасте. Сјајности је металне, а огреба мрка. Комади, који су били у додиру влаге и ваздуха преобразили су се у малахит и азурит са леном плавом и зеленом бојом.

Са овог мајдана сишао сам у „Ставе“ (заставе), место као у једном котлу под Медведником, где се састаје Обница са станином реком. Мало више Става, а у правцу ка Медведнику, налазе се два искривудана поточића, што скоро упоредо теку и у Обницу се уливају. По кориту ових потока налази се великих комада од стене кретацејског кречњака са многобројним петрефактима из горње креде. Идући отале крај саме обале Обнице, налазе се велики комади кречних туфа, врло разног облика. Међу тим са десне стране ове реке виде се многи конгломерати и бречије, којима главну масу заузимају разни кварцовити облуци са вапновитим цементом. Ових конгломерата има преко целог села Суводања, што лежи под самим Медведником, под чијим се венцем највише и опажа ових конгломерата.

Сам Медведник, који има облик камараст, лежи на све самим кретацејским слојевима. Са стране југо-источне обавија га речица Завојшница, на којој страни налази се и доста мечије леске. Са стране западне има јако стрмениту падину са доста огољених кречних чотова, на подножју којих, у једном амбису од кречних стена, извире река Обница. Спрам овог извора на пола сахата налази се место „козиле“, где се налази богате оловне руде — галенита, — у једрим и притказтим комадима. Са југо-источне стране до Медведника лежи Јабланик, само их раздваја брег Палеж. А са Јабланика једном подужом косом долази се до Повлена. Источна страна Медведника благо је нагнута (обрасла је шумом крупног дрвећа) и спушта се једном висијом до самог Ваљева. Ову висију испуњава „кретацејски масив,“ који се на многим местима издиже до кршевитих чотова и стрмих складова. А на неким местима, као преко Совча, има и великих вртача као остаци од подземних пештера, што су по свим кречним слојевима постојале. Чешће се посматрач мора заустављати по овим кречним брдозима, јер се често по њима налази трагова упрскане руде тетраједрита, што се нарочито примећава преко атара села Ситарица, и оловне руде: галенита, преко села Лопатња. На више места кроз ове моћне слојеве кречњака провлачи се по неки слој лапора, глиновитог вапнаца и шкриљасте глине. А у селу Балиновићу овог терена пробила је једна жица порфирита у већој маси. Ове порфирите према њиховој структури и спољном изгледу сматрао сам за диорите. Но по детерминацији г. Жујовића, и ово су порфирити као и они у Стублу. Фелдспат се код ових стена

јасно распознаје и он чини њену главну основну масу, по којој је упрскана хорнбленда. Хердер помиње ове стене као сијенитске жице, наводећи у своме делу: „пут кроз Србију“ (v. Herder Bergmann. Reise p. 124) да их у близини пута што води у Лозницу, мора бити у већој маси. Одатле па до самог Ваљева настаје опет монотоност све самих кречних стена са местимичним пропланцима лапора, глине и глиновитог вапнаца.

1. *Екскурзија Ваљево—Јабланик и Повлен.* — Захвата простор преко села: Попара, Легића, Пакаља, Стрмне горе, Стубла, Поћуте, Тубровића, Вујноваче, Ребеља, Јабланика и Повлена, па преко Брезовица, Богатића, Ковачица, Бранеговића на коритом реке Граца у Ваљево. Терен, обухваћен овим селима а ограничен рекама: Брезоваčком реком, Јабланицом и реком Грацем, има облик једног скоро равностраног троугла, коме је основа венац планине: Јабланик и Повлен, а на врху његовом лежи Ваљево.

И овај терен заузимају све саме кречне стене, што се такође местимице нагомилавају до врлетних чотова и кршних складова, који су скоро начичкани око поменутих река: Јабланице, Брезовачке реке и реке Граца. По средини овог терена налазе се многобројне вртаче, којих се највише вија преко села: Легића, Богатића и Лесковице, допирући до самог Повлена.

Повлен је такође са својим највишим врхом један оголићен чот, на ком расте алписко биље, а са својим границима пружа се скоро до Маљена протежући се у једној кривудавој коси. И ова је планина састављена из кречних стена, где се може констатовати кретацејска формација, јер се на врху ове планине налази слободних хипурита. Западна коса ове планине, што је везује са Јаблаником, прави једно угњуће, куда је просечен пут за у Бајину Башту. Из слојева, куда је овај пут просечен, види се да је пробила једна жица пешчаника, па се пружа преко Вежња и Стубице, а свршава се на Остоњаку, под Повленом, који је сав од овог пешчаника.

Између Повлена и Медведника лежи Јабланик. Јабланик је највиши брег у овом планинском систему. Али опет за то на њему има лепих ливада и густе шуме. Подина му је такође сва од кречних стена, где се налазе велике масе ових стена нагомилане. У подножју Јабланика лежи село Вујновача, на десној обали Јабланице. На овој обали и у овом селу налазе се трагови каменог угља, распаднутог лапоровитог кречњака и вапнаца и хипурита, кречњака са полисинтетичним кристалима са приткастом структуром, обично као кора по лапору и антракониту. У дну овог села налази се стара црква крај које лежи велики склад кречних туфа разног облика, као облика костију, лишћа, маховине и т. д. Више ове цркве на левој страни Јабланице мало уза страну налази се поток ребељски, у коме има доста кречњака са хипуритима, пешчара, а између кречних стена провирује камени угаљ. Но испод овог потока, под самом левом обалом Јасенице, налази се каменог угља у већој количини.

Остављајући овде ову укрсницу лепих петрографских и стратиграфских профила, прећимо сад опет на подножје Повлена. Испод Повлена, у селу Брезовици, има доста руде антимонита (антимон сулфида). Ова се руда налази на обема странама реке брезовачке, што под самим Повленом извире. На левој страни ове реке налази се рула у једном пристранку испод једног кретацејског чота, званом: „Шубара.“ А на левој страни налази се рудно место на једној заравни стрмените стране. Ну сва

је прилика да се ова руда налази овде на више места. На ова два позната места руде има доста у великим комадима, у виду гнезда наслагана: у једрим и приткастим масама, често у паралелно испреплетаној замршеној структури и разним агрегатима. Тако има комада са структуром љуспастом врло трошних. Ова се руда налази у друштву са кречњаком, и по њему је као кора, често, превучена.

По атару овог села налази се трагова оловне руде на 2—3 места. А судећи по рударским остацима што се овуда налазе види се, да су овде руде експлоатисане у старо доба.

Као што је база оног троугластог терена, што сам га напред поменуо, састављена из скоро све самих кречних чотова и складова, тако се и овуда исти чотови и складови од кречних стена вијају, нарочито су начичкани око обале ове реке.

Речно корито ове реке не залива свуда вода, но је по читав километар дужине суво, док се вода опет не појави. Суво се корито оне реке пружа највише крај села: Лесковице и Сушице. Свуда тече вода испод кречних слојева, па после дужег подземног хода јавља се опет на површини. Ово циркулисање воде испод земље, кроз кречне складове, бива на више места у овој околини. Сама река Градац, што утиче у Колубару испод самог Ваљева, тече дуже време испод површине земље, па се тек вода насред речног корита појави. Тако корито ове реке пружа се чак од Бачеваца на одстојању од 3—4 килом. а вода почне избијати тек у Богатићу, где одмах меље и воденица. Опет у атару села Брезовице има једна „Јама" и „Ригоч" из којих вода куља, и то кад се у овај Ригоч убаци камен, то онда тек отуд вода покуља, што чобани често чине и отуд разне гатке изводе. Исто тако постоји једно место у овој близини, названо пакленско врело, близу обале реке Јабланице, где вода избија у грдној количини. А ово вредо има своју главу у Брезовицама на сахат одстојања, о чему такође разне гатке постоје и од околних становника могу се чути.

Река брезовачка у Тубравићу пробила је кроз еруптивне стене — порфирите, који се овде у огромним масама дижу на једну висораван, више цркве Грачанице у селу Стубљу. Са овог виса, масе ових еруптивних стена, деле се у две жице, које се разноодстојно пружају. Једна жица савија преко села Стубла и Златарића, прелази преко корита реке Јабланице и упућује се у пограничном правцу оним порфиритима, што смо их нашли у Балиновићима. Друга жица окреће преко села: Сандаља, Легића и Богатића, спушта се преко корита реке Граца и преко Брањеговића упућује се венцем испод Маљена ка Суводору.

Ови порфирити по изгледу и структури рекао бих да су друга нека врста или суврста порфирита. Код њих главну масу чини фелспдат, али изгледа као да је по стени расут и пулу распаднут, са чега стена изгледа шарена, или је упрскана зеленом бојом, која код неких примерака преовлађује и даје стени леп зелен изглед, код многих примерака опажа се као да је фелдспат у процесу распадања, са чега стена изгледа бледо-жута. Кроз неке је комаде продирала и подземна вода, где је своју калцију карбонат сталожавала, јер се по пукотинама по неких комада налази по танка кора кристала од кречњака.

Једна фела опет ових порфирита налази се на брду „Љутицу", где продире кроз чврст ситнозрни кречњак и иде у попречном правцу порфиритној жици, што долази са Стубла. Ови порфирити имају јасну сфероидалну структуру, а чешће има

примерака и са сферолитичном структуром са мандолама распаднутог фелдспета. По стени се јасно распознаје и упрскан јаспис. Не далеко од ових жица порфирита, а као међу правцима ових жица, налази се велика маса зелених шкриљаца у селу Златарићу с десне стране реке Јабланице. Ови су шкриљци табличасто плочасти, љуспасте и таванасте структуре. Од примерака, што сам их послао професору Жујовићу на Великој Школи, он их је одредио и ставља их у терен тријаса и у њима је нашао петрефакте:

Myophoria costata

Gervilia spec. (види geol. übersicht des königreich Serbien стр. 84).

Поред огромних кречних стена које и овуда граде један „кретацејски масив“ и које су све скоро једноличке структуре, има на више места кречњака, као минералних фела са разним варијететима. Тако по кориту реке Граца налази се цепака калцита, бистрих и провидних са двогубим преламањем као исландски шпат. Даље по обали овог речног корита има доста лепог кристалисаног кречњака у савршеним ромбоедрима и у комбинацији призмâ са пирамидама.

У Сушицама има у великим масама потпуно распаднутог лапора, беле боје, што такође неке наводи на мисао, да је то болус. У околини овој налази се и лепих пешчара и шкриљаца са таквом шкриљастом структуром, да се могу цепати у танке табле. Пешчари су састављени из ситних зрнаца кварца са ситним листићима лискуна, а структуру показују више псеудопорфиричну.

На многим местима по овоме терену, стене су толико избиле на површину и са сатирања шуме постале оголићене, да ова места изгледају као пустаре. Ово се нарочито виђа у селу Ковачицама. А примећава се да ће наступити и у селу Лелићима, ако се сатирању шуме не стане на пут.

Овај терен одликује се толиким нагомилавањем кречних стена да оне допиру и до пред само Ваљево. Својим нагомилањем граде овде особите складове са својим особеним надимцима „Видрачка стена“. То су складови кречних стена што се одмах при излазу из Ваљева а крај пута за у Бајину Башту високо издижу изнад десне обале Колубарине. Овде се распознају разговетно наслагани слојеви кречњака са косим паралелним наслагањем појединих табала од кречне масе, која је више ситнозрна, једре структуре. Кроз ове масе кречних стена чешће провлаче се жице кристалисаног кречњака или се као бела кора по њима нахватају. Више ових складова налази се једна пећина, из које појачи поточић избија. Изнад пећине пробијају кроз кречне стене лапори разне структуре, понајвише табличасти. Ови лапори јављају се у великој маси са јужне стране Ваљева, преко којих су засађени Ваљевски виногради; овде они граде једно брдо, што се високо изнад Ваљева издиже. Са југоисточне стране вароши, крај пута што води за Ужице, завршују се ови лапори опет једном врстом кречних стена, које су доломитичне, јер садрже извесни проценат магнезије, а по основној маси ових стена налазе се многе љуштуре од пужева на и читавих чаура од пужева:

Limneus bulimus и

Helix austriaca.

По стени су расути и лепи микроскопски кристали кварца, са савршеним кристалним елементима. Безбојни су и провидни као горски кристали.

3. *Екскурзија Ваљево—Маљен.* Маљен сам походио први пут у Мају 1881. са 11 својих ђака II разреда у једној ботаничкој екскурзији. Ну доцније унутио сам се сăм у цељи минералошке екскурзије и прешао

сам тада преко села: Дегурића, Бранеговића, Драчића, Ровца, Заруба, Жабара до Бачевца, па венцем испод Маљена на Крчмар, Горње Лајковце, Брежће, Осечницу, Рајковиће, Пауне, Кланце, Петницу, Бујачић па преко Сарачевца у Ваљево.

Доња страна терена обухваћеног овом екскурзијом са тереном што споменух у другој екскурзији има исти петрографски и стратиграфски карактер. Све саме кречне стене са чотовима и складовима, а местимице лапора и лапоровите глине. Ово се нарочито може тврдити за терене преко села: Дегурића, Бранеговића, Драчића, Ровца, Заруба и Жабара. Ну и преко ових места, а још од самог Ваљева примећава се уз корито реке Граца да има габра. Ове облутке габра снела је вода са венца испод Маљена, где се он налази у већој маси. Стену је ову лако познати по њеном шареном изгледу, јер се по њој јасно распознају две масе: бела и зелена. Белу масу саставља овде лабрадор који прелази у боју тамно-сјајну. Основну масу стене чини дијалаг са бојом зеленом а структуром пиритастом и сјајности бисерном. Стена има у опште структуру порфиритоидну.

Маљен је скоро сав обрастао шумом, од које највише има Јелове. Он има доста својих огранака са позније висова и превоја. Са стране ваљевског округа доста је стрмењит и по подножју протиче једна речица звана крчмарска што припада атару исто-именог села.

Од ове реке, што протиче подножјем Маљена па до петничке пећине настаје једноликост слојева махом од лапора, лапоровите глине и обичне оранице. Код петничке пећине мора се дуже заустављати око сваком посматрачу, јер то је пећина што не долази у ред обичних пећина кречних складова и по крају и величини својој.

Ова се пећина дели на два спрата. Горњи је спрат испуњен сталактитима, простире се доста у дужину, градећи више пролаза, куда се само полећушке може проћи. Доњи је спрат са великим спољним отвором, где вода избија. Ова је пећина негда била једноставна, и по свој прилици станиште разних животиња. Сад у њој станују многобројни слепи мишеви. Из ове пећине извире повећа река „Бањица“, на којој одмах до пећине мље воденица. Вода ове реке на махове са свим пресушн, — нестане је, — што долази са склопа пећине. Пећина је састављена из простог кречњака, који је доста трошан са чега вода гради језерска удубљења и пролазе. Овако једно језерско удубљење — котло — виђа се у горњој пећини, а у доњем њеном делу, и оно је водом испуњено, лежи над самим изворм вода у доњој пећини. Ово котло воде окољено је наоколо слојем муља и лапоровите глине, коју вода овде доноси. Вода носећи собом овај муљ, сталожава га при прелазу кроз пећину на горе поменуте прелазе и тако гради себи природну уставу, што воду заустављ, док се велика количина воде не накупи, које ову устану прокине и вода јурне на један пут сва мутна, а кад овај мутљаг отече, онда опет почне тећи бистра. Сељани ову појаву објашњују као да нека нечастива сила воду задржава.

Иза Петнице а крај потока у Бујачићу, виђа се слој нечисте креде, где се провлачи кроз кречне стене, што се пружају од Петничке пећине до Граца.

По правцу наслагања, ова је креда један огранак сличне креде, што се налази у ужичком округу. Она је такође потпуно бела, само је доста тврда са примешане иловаче, која се приметно осећа да је са овом кредом измешана. Са кредом је помешан и доломитичан кречњак.

Иза Бујачића, одмах преко пута ужичког у Сарачевцима, примећава се знатније нагомилавање гвожђаног белутка, који је боје црвено-мрке, једар, често расут по јаспису и другим стенама. Овог гвожђаног белутка у друштву са јасписом има на више места по овој околини а нарочито по речним наносима. Али се овде примећава да га има највише.

Местимице се виђа и лепог калцедона и хрисопраса. Калцедона се налази на више места у једрим притканим и табличастим комадима, гроздастим и стакластим агрегатима, чешће има га као кора, ухватио се по мрком и једром кварцу са бојом белом, плавичастом и сјајношћу седефастом.

Близу Ваљева, а крај реке Граца, баш поред пута ужичког, пружа се једна богата гвоздена руда: Хематит. Руда се налази у једрим сталактитима, у гроздастим и љуспастим агрегатима, чешће као гвоздени тињавац. Руде има у већој маси и опажа се по правцу куда је највише има, да се пружа у виду једне гвоздене греде, измешана са кречњаком табличасте структуре и с овим кречњаком образује на месту где се налази једно брдашце обрасло травом.

(Свршиће се)

ЛЕПО ПИСАЊЕ*)

од

В. МАЛЕТИЋА.

Задатак је настави лепога писања, да ученици науче лепо и читко писати. Према томе дужност је наставникова, да своје ученике упућује не само на то, да правилно и разговетно пишу, него још и на то, да се код њих развије љубав према чистоти, уредности и лепоти. Да би се постигао што бољи успех у настави лепога писања, треба имати на уму:

1. Како с гледишта хигијенског, тако и с гледишта траженога успеха у настави лепога писања, школа захтева, да наставник пре свега непрестано пази на то, да деца правилно седе за време писања.

Претпостављајући да ученици седе за спретном скамијом или столом у соби довољно осветљеној и да им светлост падa с лева [1]) — сваки ученик за време писања треба да седи право и неусиљено, и само главу да нагне напред, а не и труп или да се чак опре прсима о

[1] Где нема баш са свим удесних скамија, какве се данас изискују по школама, треба се помоћи издигнутом даском, подметнутом под ноге ученицима, где су скамије одвећ високе; а где је опет сто са свим низак, ваља се помоћи у неколико каквим подметачем под сто. При поменутим неприликама не може се брижљиво мотрити да ли ученици правилно седе за време писања; за то треба овај рад удесити тако, да ђаци могу с времена на време и устајати. Што се у овом упуству (б) препоручује, не може се све у овакој прилици извршити; с тога се ђаци само упућују на ово, што је на табли показано. Ако у соби за предавање лепога писања нема довољно светлости, не треба га ни предавати. Ако пак сунчани зраци падају чак на скамије у соби, те се од бљештања не може писати, онда ту сувишну светлост ваља отклонити. Треба на прозоре навући завесе.

*) Види чланак: „Настава лепог писања" у „Просветном Гласнику" од године 1883.

ивицу стола или скамије. Ноге му не смеју бити пребачене једна преко друге, него треба да су савијене у коленима под правим углом и тако да стоје једна поред друге да табани овлаш патос додирују. Предњи део леве руке положи се од прилике до пола (дакле не и лакат) на сто. Лакат леве руке не сме да је ни са свим уз тело притиснут, нити да је толико од тела удаљен, да се због тога лево раме уздигне. Лева рука држи хартију, на којој се пише, а она мора лежати паралелно с ивицом стола. Десна рука наслоњена је до пола лакта на сто тако, да се лако може померати. Горњи део десне руке (мишица) држи се доста близу тела, али никако не и уз тело притиснута.

При оваквом држању тела биће и очи колико треба (27—30 с. м.) (до две педи) од хартије удаљене: али ако ученик не види добро при оваквом растојању рукопис од обичне величине, онда нек употребљава наочари.

Обичне погрешке противу правилнога држања тела састоје се поглавито у томе, што ученици лакат леве руке наслоне на сто, услед чега се тело нагне у лево, лево раме обично уздигну и напред истуре; или, што сами леву руку на сто положе, а леву мишицу уз тело притисну, док међу тим предњи део десне руке са свим на сто положе, те тиме не само што заглавке од руке изведу из обичног правца, него и десно раме држе знатно више уздигнуто него лево, и, пошто при таком седењу попречна оса тела дође косо, а не паралелно с ивицом стола, то се лева страна груднога коша наслони на сто и по томе на лево нагнута глава при томе долази одвећ близу хартије.

Противу правилнога држања ногу понајвише се греши тиме, што се оне укрсте (пребаце једна преко друге), — а због тога настаје притисак на доње органе, — или се ноге затуре под клупу, услед чега се обично горњи део тела (труп) сувише напред истури.

2. Од не мање важности је за добру наставу лепога писања начин држања пера. Пре свега се ученицима препоручује да перо са свим овлаш држе, и то тако, да палац перо додирује својим врхом (с десне стране онога дела на коме је нокат) и овлаш га придржава левом страном средњег прста и десном страном нокта показног прста. Врх показног прста удаљен је од врха пера 3—4 с. м.; ближе од тога стоји врх средњег прста, а најудаљеније од врха пера стоји врх палца.

Прст до малог прста и мали прст подвијају се овлаш у шаку под оне прсте што пишу тако, да само десна страна нокта малог прста додирује хартију. Дршка мора да иде поред главнога зглавка показног прста у правцу к десном рамену онога који пише. Десна рука док пише, не сме додиривати сто ни кореном својим ни длаком.

За „округло" писање (ронд) препоручује се овако држање пера: Перо се ухвати тако, да сва три прста, којима пишемо буду подједнако удаљена од врха пера. Дршка од пера не сме се држати ни управно, нити да њен врх иде у правцу к десном рамену, него мора да стоји испред главнога зглавка показног прста тако управљена да могу оба врха пера у један мах писати везне црте. Рука се овлаш опире о десну страну малога прста. Код ове врсте писања перо се не сме окретати, кад се хоће разне црте да напишу.

Ако који од ученика мора левом руком да пише за то, што му је десна повређена, онда се за такве ученике препоручује, да им се и даље остави онај начин писања, којим су дотле навикли

писати, и само им рукопис ваља по могућности поправљати, остављајући их нек држе перо и нек седе како су навикли и т. д. Из физиолошких разлога такве ученике треба терати да редове пишу у управном правцу (оздо на више или озго на ниже) и упућивати их, да редове с десна на лево један поред другог ређају. Код оваквих ученика што пишу левом руком палац заступа место показнога прста и врши притиске на перу при писању основних црта код слова.

Погрешке противу правилнога држања пера падају исто тако у очи, као и оне напред поменуте при држању тела за време писања. Често се дешава да се перо грчевито стегне, а тиме се учини да прсти са свим неприродан положај заузму. Даље се често догађа да се наслони лева страна руке, а ово чини несавладљиву препреку за постизавање доброг и складног рукописа; најпосле се опазило код косога писања по кад што и такво држање пера, при коме дршка од пера, у место да иде правце к десном рамену онога који пише, иде са свим далеко од рамена у десно. Приликом „округлог“ писања (ронда) често се опажа, да ђаци перо држе сувише управно, те да би произвели основне црте код ове врсте рукописа, муче се примењујући том приликом некакве особите притиске, или шта више мењајући и сам положај пера за време писања.

3. Као што је већ напред речено, треба ђаке упућивати, да свој пропис држе паралелно с ивицом стола; пропис (хартију) треба тако преда се метнути, да изгледа да је мало више у десно помакнут, управо тако, да продужена ивица леве стране од хартије иде управо к средини тела.

Хартија прописа треба да је бела, чврста, да не пролива и да је добро тутканисана.

Перо треба да је гипко, расцеп да је танак при завршетку и врх да је брижљиво изоштрен и углачан. При великом избору и довитљивом разних пера, може се још перо набављати и какво која рука нарочито захтева. Дршке за пера треба да су лаке, колико је потребно дугачке, а никако не смеју бити одвећ танке. Житко мастило, које је притом још и црно, претпоставља се сваком другом.

4. Препоручује се, да се од ученика одмах у почетку школске године тражи да напишу један пропис курентним (обичним) српским словима и један курзивном латиницом, а то за то, да би се видео ступањ до кога су ученици дошли и с каквом лакоћом и сигурношћу пишу, те да би се према томе даља настава у лепом писању могла наставити, а друго и за то, да би се рукопис овај могао доцније поредити с огледним прописом, који би се имао од времена на време написати у току школске године, и тако би се тиме контролисао успех у предавању.

Често пута се препоручују и неке „припреме,“ као што су: а) вежбање прстију, б). вежбање ручнога зглавка, в). мишице, г). комбинације ових вежбања; али се никада не допушта дуго бавити око тих припрема.

5. Косина (нагиб) слова треба с хоризонталном линијом (с правцем редова) да прави угао од прилике 50°.

Округло (ронд) писање иде управно.

За висину курентног српског рукописа узима се размера од пет једнаких делова, од којих један део долази на висину слова *а*, а на горњу и доњу дужину (у коју улази и висина *а*) два и по дела.

Код округлог рукописа износи висина од *а* један део, а горња и доња дужина (рачунајући ту и висину *а*) два дела, тако да слово које је потпуно дугачко заузима три једнака просторна дела.

Сви ученици једнога разреда, ако им само не сметају какви особити узроци, те да се чини изузетак, треба да пишу једнаком размерном величином. За почетак се препоручује да се употребљавају прописи, на којима има по један ред литографисан за углед, и да се иде оним редом у изучавању, којим се и поједина слова пишу, као што је то изложено у прописима од 1.—11. броја.[1]) За тим треба ученике терати, да то исто и истим редом пишу на прописницама број 1—5, које су за оваку поступност растриране, али на којима нису литографисана слова, речи и реченице за углед, већ то ученици нека изберу сами или нека наставник напише на табли сам какве лепе речи или реченице, које су при том још и поучне. Тако треба да се вежбају ученици све донде, догод добро не утубе како се које слово пише. Најпосле треба ученике вежбати да пишу то на хартији, растрираној само једном цртом, и на послетку без икакве црте.

Још треба наставник ученицима да растумачи колика треба да је ширина слова и у којој сразмери она да стоји с висином; колико смеју бити удаљена међусобно слова, речи, па и врсте (редови). О свему овом треба им згодном приликом напоменути и поучити их. Нарочито пак наставник треба одмах с почетка своје ученике да учини пажљивим на погрешке, које се дешавају у речима, где таква слова долазе једно за другим, да се од другог слова први део, ако је написан са свим близу првог слова, држи да припада том првом слову, те се онда ово слово чита као са свим ново, на пр.: Кад за словом „и“ дође „ш“ или за „л“ дође „ш“, ако су одвећ близу једно до другога написана а нису у прописном растојању, може се читати прво „ш“ па „и“ место „и“ па „ш“, или, у другом примеру, читало би се „м“ и „п“ место „л“ и „ш“. Сем тога треба ђацима напоменути да се дужина доњих делова слова из горње врсте не сме измешати с дужином горњих делова слова из друге врсте.

Важно је напоменути још и то, да предавање лепог писања не треба да отпочне пре но што се наставник претходно увери да ли му сви ученици имају сав потребан прибор за писање. Уза сваки прописе треба да има и један лист од хартије што упија мастило, и она за време писања треба да стоји под прописом. Исто тако треба сваки ученик да има при руци и мало крпе, којом би перо могао да убрише, кад би му то затребало. Ово је особито потребно кад се пише мастилом, у коме има киселине која нагриза перо, кад се остави да се мастило на њему осуши.

6. Све оно, што би ученици имали у писању да подражавају, на било да имају прописе с литографисаним редом слова, речи или реченица за углед или не, ипак треба и сам наставник да напише кредом на табли у чем ће му се ученици тога часа вежбати, и да им све добро разјасни како ваља и треба да пишу. Том приликом корисно је да ова слова наставник напише на табли крупно, њихове делове именује, па и посебице их нацрта. Пошто су ђаци схватили облик онога слова које им ваља учити да пишу, као и поједине делове тога слова и сразмеру ових делова, онда тек нека почну писати и нек подражавају оним словима, што су им за углед постављена.

Она слова, која имају једнаке основне црте, треба једно за другим изучавати и свакад ђацима показивати шта та слова имају заједничкога с прошлим словима.

[1]) При изучавању појединих нових слова треба наставник да растумачи поједине делове њихове, и да покаже на табли, како се они најлакше могу написати, па да томе после ученици подражавају.

Дакле треба „генетички“ изучавати лепо писање.

Пошто се неретко дешава, да ученици, још док им наставник објашњава какав нов изглед слова, у исто време у својим прописима одмах и пишу та слова, ма да још нису довољно схватили сразмеру по којој треба поједине делове ових слова писати: то се препоручује да се то забрани ђацима, па да у таким случајевима они стојећи најпре од наставника ово објашњење саслушају, а тиме ће се не само ученикова нестрпљивост (журење) у неколико исправити и отклонити, него ће им се за време часа писања попова дати прилика, да и своје тело у други положај поставе, а том приликом да се мало и одморе.

Пошто је већ изучена једна гомилица слова, која имају за основу једнаке основне потезе, врло је добро ако се иста слова још једном попове, пре но што се даље пође да се учи писати друга гомилица слова с другим основним потезима или цртама.

Приликом учења лепог писања треба и на везне црте пажњу обратити, јер и од њих као и од правилних облика слова зависи читкост и лепота рукописа.

7. За предавање лепога писања треба пазити и на избор речи, које ће се изнети деци да се с њима у писању вежбају. Не треба пропустити да се не покаже и то, како се пишу арапски и римски бројеви и како се пишу знаци интерпункције.

Ако се у настави лепога писања много даље кораknуло, онда може наставник деци задавати да пишу и пословице, мудре изреке, па и кратке саставе разних писама, само оно, што се деци задаје да пишу, треба да им је разумљиво и вредно за писање. Важно је још овде придодати да наставник треба да се придржава тачно и утврђеног правописа (ортографије) и да децу у томе упућује за време наставе лепог писања.

Приликом предавања „округлог“ (ронд) писања може наставник деци задавати као материјал за писање да пишу стране речи, које су ученицима познате из предавања разних наука што су учили или што у том времену уче, или онакве стране речи, које се често у обичном животу употребљавају, разуме се пошто им претходно каже како се такве речи изговарају (ако су написане латинским или немачким словима) и шта оне значе.

8. За време док се ученици вежбају у лепом писању, треба наставник да се налази међу њима, и том приликом не само да мотри да ли они добро седе и држе перо, него и да мотри да ли пишу задата слова опако, како им је показано. Тиме ће му се дати прилика за време сваког часа писања да види рад сваког појединог ученика, и на основу онога, што буде опазио код ђака да не раде како треба, да може после на школској табли да покаже свима што је опазио да многи ученици чине, а не ваља да тако раде. Кад наставник буде чинио ову општу коректуру, треба сваку погрешку, коју је опазио, да изнесе на таблу и да каже како треба да буде, којом ће се приликом боље обавестити и они ученици, који дотле нису или довољно схватили или добро разумели облик појединим словима.

Поред оваког општег поправљања није с горега, да се у многим случајевима и сваком поједином ученику покаже и поправи што му не ваља.

Наставник нек свакад има на уму, да његово поправљање не буде просто укоравање ученика због лошег писања, него да поправка ученику помогне да схвати своје учињене погрешке, и да му даде упутства, како ове погрешке да исправи и у будуће да их избегне, те да их више

не чини. За ово је преко потребно да се умеју тачно и одређено именовати главни делови у рукопису.

Непрекидно треба пазити и на то, да су прописи ученички чисти и уредни. Нечисти прописи, неуредни радови у њима, и неравне ивице од прописа, само показују како је незнатан васпитни утицај наставников на ученике.

9. Често се пута с корисћу може да примени учење лепог писања у маси по команди — по такту. — Осим тога што ће ово по команди писање унети ред и правилност у само лепо писање, још ће нам оно при одличној дисциплини, као једино сигурно средство послужити, да се слова могу што боље цртати, а опет време које нам командовање одређује, за које ваља слова написати, спрема ученике за брзо писање. Међу разним начинима како ће се вршити ово по команди писање, најв више се препоручује што простија команда. Најпростија би дакле команда за писање по команди била, да се при свакој везној цртици командује *„један,"* а при свакој основној цртици командује *„два."* Оба дела овога такта међу собом су једнаки — равномерни.

С почетка треба сам учитељ да командује ово *„један," „два,"* а с њим наизменце могу поједини ученици или поједине групе ученика командовати, само том приликом треба пазити да се никако не отежу оне речи, што се командују. Кад се имају речи по команди да пишу, онда се препоручује, да се на место *„један"* при првој везној цртици каквога слова, командује име овога слова. По томе би се код речи „али" овако командовало: а, 2, 1. 2, 1: л, 1, 2, 1: и, 2, 1, 2. 1.

Све остале повлаке и црте, које се имају повлачити преко каквих слова, врше се тек онда, пошто је откомандована и написана реч. И код знакова интерпункције командује се исто тако, као и код ових повлака.

По такту (команди) да се лепо пише кроз цео час непрекидно, није за препоруку, јер учелик треба да учи писати, и то, да учи како треба да пише у животу слободно и самостално.

ЈЕРНЕЈ КОПИТАР.

„Е, то је био човјек!"
Вук о Копитару.

Упоредо са борбом за народну слободу, борбом која се водила, да се са тела скину тешки челични окови — ишла је и борба за ослобођење духа, борба тешка али света, дуга ал' истрајна, мученичка ал' витешка. Тешко је проценити, за коју је борбу требало више рада, напора, издржљивости. Тешко би било, кад би било — потребно..... Захвално станимо пред свршеним делима, мирно са светлим осећајима приђимо споменицима, тужним ал' светим остатцима бурних дана, борбе крваве — заустависмо се код гробова великих посленика, код оних, који бар гроба свога — имају. Опоменимо се рада њихова — и одужићемо ма један део свога дуговања њиховом труду, њиховом умовању; вратимо се мислима у прошлост — и ти ће нам маленн гробови постати већи; задржимо се часом, да чујемо громке гласе њихове за одбрану правде и истине.— и нама ће ти гробови заспјати новом, јачом светлошћу! Неки немају ни гроба свога, не знамо ни место, које скрива тело неуморног каквог трудбеника, а неки најпре краја жићу своме — у туђини

...Далеко, у шумном Бечу, на гробљу св. Марка лежи и „многи српски (и словенски) алем закопан“. То су борци, који су јачином духа свог радили за народ свој. Они њему теже, народ их жељно очекује, дан је састанка њиховог у будућности, а „будућност се споро примиче“.

Прошле је године народ српски достојно прославио стогодишњицу бесмртнога Вука Караџића.

Ове нас године дужност опомиње да се захвално сетимо првог Вуковог ученика, Даничића.

Иста нам дужност, чини нам се, налаже, да се данас опоменемо првог друга и пријатеља Вуковог, човека, чији спомен и нехотице прослављамо славећи Вука и Даничића, јер начела рада њихова беху иста, беху једна.... Хоћемо ове редове да посветимо успомени живота и рада *Јернеја Копитара*.

Савременици, другови и пријатељи — он и Вук заједно проживеше многа искушења, многе горке часове, ал' је и слава победе њихова слава братска, слава заједничка.

Синови малених народа, дижеше се на рад онда, кад велики народи падаху у крвавој међусобној борби. Сумњичени за то, што су проповедали научну истину, оптуживани с тога, што су неистину и незнање гонили — они су све пребродили, прешли, раскинули, и стигли узвишеном циљу своме. У тућини склоните очи своје, да им гробови и из дальне вазда сјају трајном светлошћу. И кад животи дотрајаше, кад надоше, остављше, сваки себи, заменике, да продуже, што је започето. Копитареву је заставу прихватио Миклошић, Вукову Даничић.

И кад сада прослављањем успомене Даничићеве будемо достојно завршили прошлогодишњу славу великог му учитеља — нека се при тој тихој свечаности опоменемо и живота Копитарева, нека нам се обнови преглед заслуга његових за народ му словеначки, за Словенство и за наш књижевни препород![1]

* * *

Крањска је дала многе будноће словеначког духа народног — Крањска је дала Словенцима и словенима и Копитара 1780. године. Он је био из сеоске земљорадничке породице.

Кад је Копитар био већ прилично одрастао, понуди га стац, да га да у школу. Јернеј не само пристане, већ и даље наваљиваше, док га отац 1790. год. није послао у Љубљану у школу.

С почетка му је било тешко, сећајући се живота сеоског и својих на селу. Али му је била у толико већа милина, кад су га његови земљаци зачуђено гледали, како о школском распусту помаже сеоском свештенику у његовим пословима при служби.

Копитар је, као одличан ђак, не само био ослобођен плаћања школарине, већ је примао награде у новцу, те се тим и новцем добијеним за поучавање својих слабијих другова могао издржавати, не ослањајући се на малену помоћ, коју је дотле од куће добијао. А кад је ступио у кућу богатог и образованог барона Цојза као учитељ његовог нећака, могао је рећи, да је обезбеђен и ослобођен од бриге за подмирење првих потреба. Барон је био здрављем врло слабашан је његова бистрина брзо и лако запажала у Копитара знаке јаче душевне снаге, те га, кад му нећак и Копитарев ученик сврши школе у Љубљани и и оде у Беч, задржи у својој кући за свог тајника и књижничара.

Ту је Копитар провео још пуних осам година. То му беху дани, којих се целог века свог најрадије сећао.

Барон, сам један од најученијих и најбогатијих својих савременика у Љубљани, помагаше већ одавно књижевнике и научнике. Његова кућа беше средиште духовног живота словеначког за оно доба.

Ослобођен од дневних брига, доведен у додир с посеоцима оног малог пламена народне свести у Словенаца, који се доцније почео претварати у живљи огањ — Копитар

[1] По *Копитаревој автобиографији*, коју је штампао Миклошић у *омањим списима* Копитаревим у Бечу 1857, и која се налази и у *Споменици Копитареве стогодишњице* штампане у Љубљани 1880. Ту је показан и Копитарев одношај према важнијим му савременицима у Словенству на основу *преписке* њихове. — В. даље Језичник од Ј. Марна за 1880. Љубљана; Срезњевског *Живот Вука Караџића* срп. превод 1870 Н. Сад; Пипинова *Истор. слов. литер.* одељак о Словенцима; Ђ. Рајковића о *Копитару* у „Срп. Зори“ 1879.

је и сам осетио у души својој прелом, окретање ка бољем.

Са мишљу, да се ода духовничком реду — као што су његови сродници јако желели — беше већ раскрстио, и све то време од осам година (1800—1808) употреби Копитар на учење и своје усавршавање. Стараше се, да накнади оно, што се у школи пропустило.

Барон је особито волео природне науке — посебице минералогију — те се и Копитар због њега доста бавио о природњачким студијама. Сам је већ био осетио позив свој, и озбиљније читао старе класике.

Прво је своје књижевно дело написао са свим случајно.

Кад се једна лепа госпођица потужи барону, како јој је тешко остати у Љубљани, јер не зна словеначки, он позове Копитара, и понуди га, да је отпочне учити, те да тако ма колико допринесе ширењу свог народног језика.

Копитар пристане.

По што није имало подесних књига за учење словеначког језика, Копитар седне и напише мален оглед словеначке граматике за своју ученицу. Ова је после два месеца већ могла прилично говорити словеначки.

Али тај мален оглед удари основ за први и значајан рад Копитарев — *граматику словеначку*.

Док се тај рад штампао, Копитар науми да у Бечу продужи школовање. Обиђе још једном свој родни крај, и при свршетку године 1808. крене Бечу.

Ту се упише, да слуша права. После двогодишњег слушања био је овај резултат: Копитар је дошао до уверења, да правне науке нису за њега, а у историјским је и филолошким студијама далеко одмакнуо. Он се свом снагом и великом вредношћу ода изучавању искључно ове групе наука.

Тада је већ био постао прегледач за словенске и новогрчке књиге. Са тог је места развићу словенистике могао доста користити, и он је збиља то и учинио.

После неког времена Копитар добије сталну службу у дворској књижници, где је и остао до смрти, напредујући постепено до првог чувара библиотеке и дворског саветника.

Године 1814. Копитар буде послан у Париз, да поврати све рукописе и споменике, које су Французи однели кад је Наполеон у свом походу покорио и Беч. Копитарево је посланство већим делом срећно свршено. Тада је посетио и Енглеску, па се преко Италије, где је такође тражио старе рукописе бечке дворске књижнице, врати у Беч.

1837. год. се крене, и пропутује Италију ради својих научних истраживања.

Кад је 1842. год. папа хтео основати у Риму русински завод са катедром за старословенски језик, буде Копитар по препоруци Тајнеровој позван за наставника. Он се по одобрењу из Беча крене за Рим, где је мислио остати две године, за које је време хтео да спреми једног од својих ученика као наследника на тој катедри. Копитар је залуд очекивао Русине, и отпочне рад с једним португалским француским.

После шестомесечног бављења у Риму врати се у Беч 1843. године. Тада је са собом донео и суху болест, од које није могао наћи лека.

А кад је већ видео, да болест сваког дана узима маха, пређе у стан и негу своме земљаку проф. Јенку.

Ту је 11 августа (по новом) 1844. године испустио своју душу Копитар, један од првих посилаца науке и њених истина.

Његову је велику књижницу откупила љубљанска књижница, а од велике је преписке Копитареве сачуван само мален део, заслугом — по највише — његовог ученика Миклошића, који је и то молбом добио да се не прода по тежини на кантару!

Своју је уштеду Копитар давао на оставу једном бечком правозаступнику и то, као особито поштеном човеку — без признанице. Кад је тај правозаступник умр'о. Копитар је залуд свој новац тражио.

Није се никада женио, веле, с тога што није могао узети ону, коју је волео.

Копитар је био — као што га описује Миклошић — средњега раста, бео, модрих очију, бистрог вазда пријатног погледа.

Био је необично вредан. Мучно је било, наћи га у стану му, већ најчешће у књижници окољеног књигама.

Сиромашима је врло радо помагао. Своју је једну зараду разделио Шафарику и Вуку.

Копитар је иначе био строг, у пуном смислу те речи.

Као многи научници и Копитар је у научним испитивањима и претресањима био нестрпљив. Уверен је био у тачност свога истраживања, и то је доста доприносило његовој нестрпљивости. У осталом и сам је мењао кад што своје уверење о појединим научним питањима, али и то само онда, кад је сам до нових закључака дошао.

И ако је о свом знању високо мислио, опет је и туђе поштовао. Довољно је разгледати његове везе са Добровским, Востоковом и др., па да противна тврђења падну.

И ако је своје — особито омање — радове чешће штампао под псевдонимом, опет је, ако је потреба искала, излазио и са својим именом. Кад је Мајор католички духовник писац *румунске историје*, прочитао критику на то своје дело, тврдио је, да је критичар какав његов верски противник. Копитар, као писац критике, изиђе са својим именом.

Године 1880. кад се навршило сто година од рођења Копитарева, словеначки је народ свечано прославио ту успомену. „Матица словенска“ је у дом, где се родио Копитар, узидала мраморну плочу са натписом

ТУ СЕ РОДИО 21. АВГУСТА 1780.

ЈЕРНЕЈ КОПИТАР

подигли његови поштоваоци о стогодишњици.

Тада је покренута и мисао о преносу његових костију, али је све то до сад остало само — жеља.

Главнија су Копитарева дела, писана немачки или латински, ова: *Граматика словенског језика у Крањској, Корушкој и Штајерској*, 1808. Љубљана. — *Ключеј глагољаш*, 1836. Беч. — *Разгледање и тумачење грчког рукописа* 12. или 13. века с расправама књижевним, историским и филолошким, 1840. Беч. — *Prolegomena historica* 1843. Париз. И још до *седамдесет* мањих расправа, чланака, приказа и критика. Један је део тих радова сабрао и издао у Бечу 1857. Миклошић под насловом: *Ожиљи списи Копитареви*.

* * *

Копитар је био снага, која је у свом кретању равнала неравне стазе, чистила неуређено земљиште, кидала старе и сејала нове усеве.

У служби је научне истине био сила, која се није могла застрашити ни са пута уклонити.

Он је теорију из практике изводио онако јасно, као што су је опет несумњиво на практику примењивао.

Дизао је и на своме дому и у туђим, помагао је да се и други подигну, учио је: како, за што и када.

Он је темељито и исцрпно расправљао питања филолошка, историјска, етнографска и правно-историска.

Израдио је граматику свога матерњског језика.

Њом је отпочео пречишћање словеначког језика.

Он беше на том пољу код свог народа први радник, који је са пуном збиљом и спремом отпочео рад. Први је од Словенаца почео научно упоређивање словеначког језика са осталим словенским језицима.

Осуђивао је германизме, и показивао чисте народне изразе.

Код глагола је први показао разлику при употреби свршених и несвршених глагола.

У правопису је учио да сваки глас треба да има своје слово.

Тврдио је, да језик не треба дотеривати по правилима, већ правила из језика изводити.

О том му раду његовом пише Добровски: „Ваша ме је граматика јако обрадовала, и ако су и други њом задовољни тако као ја, нек не буде издавачу жао, што је тако опширна“. — Године 1837. изречен је о њој суд: „Граматика нам Копитарева, дело једнога од најзнаменитијих словениста, отвара засебно доба, епоху, и то не само у историји словеначког језика, већ због научног увода и темељитих комента а, и у словенској књижевности“. (Историски преглед слов. језика 1837. Лајпциг. Види Копитареву споменицу стр. 124.)

Кад је свршио тај посао, и кад је већ био дубоко заишао у научна испитивања, Копитар је хтео да својим радом да и практичких користи. Видећи муку, коју имају Словени — који се служе латиницом — због нетпуности њене, Копитар је хтео за њих

удесити буквицу, умноживши латиницу новим словима за неке гласове у словенским језицима. Он се за тај посао лагано спремао, јер је хтео да нови знаци не буду начињени састављањем латинских слова нити дометањем црта и тачака.

1820. год. скупе се у Бечу Добровски, Копитар, Словенац Метелко и други ради договора о таквој азбуци. Договор није имао никаква резултата. Копитар тада намисли уредити заједничку азбуку за јужне Словене. Такав свој рад није могао одмах на јавност изнети.

Међу тим је Метелко по савету и начелу Копитареву уредио за Словенце азбуку, која се састојала из латинице, умножене појединим словима из ћирилице. Због тога се отпочне јака борба, о којој ћемо доцније говорити. Копитар је одлучно стао на браник нове буквице, јер је — и ако не потпуно — била по његовом начелу а и с тога, што се од даровитог Метелка надао савршенијим радовима. Па ипак је тај покушај пропао. Већина је јаких противника била прихватила правопис реформисан патрепим и енергичним Љ. Гајем, ма да за његовим мислима нису хтели даље ићи.

Копитар је своју замисао понео собом у гроб.

Кад је дошло на ред, да Копитар каже своју у питању о старости глагољице и ћирилице, он је, идући за својим учитељем Добровским, држао — на тако и учио — да је ћирилица старија. *Али је Копитару било стало до истине*, и он је доцније за љубав ње своје мишљење — променио. Кад је добио у руке старословенски, глагољицом писани, рукопис, који је по грофу Клоцу, чија је својина био, назван *Ключев глагољаш*. Копитар је, разгледавши га, изнашао са уверењем, да глагољица није млађа од ћирилице, ако није и старија. Он је уз издање тога споменика изнео и своје ново мишљење, које доцније не само да није напустио, већ га је и потврдио, уверавајући, да је глагољица старија од ћирилице.

У том је рукопису, који садржи четири црквена говора, и најстарији споменик словеначке књижевности, познат под именом *фризинског рукописа*.

Тим је својим радом Копитар изазвао јаку опозицију код неких словенских научника, али је уједно и изнашао на глас правог научника, те га је Грим прогласио најдостојнијим наследником — особито онда — славног Добровског.

Копитар је тада изнео и своје мишљење о томе, како треба изговарати старословенске гласове *ѣ* и *ѣѧ* (ж и а). Добровски је већ пре тога био изнео своје учење о том, што је и данас у науци усвојено. Копитар је у почетку био скоро готов, да пристане на такво тумачење, али му се доцније учини, да нема јака доказа за то мишљење, и изнесе своје разлоге, да те гласове треба изговарати као словенско *о* и *е*. — Неки мисле, да ће и то бити узрок, што су доцнији односи између Востокова и Копитара били све хладнији.

Копитаревом је заслугом изашао 1834. г. и најстарији пољски споменик „светофлоријански рукопис“, и то преко воље Копитареве онакав, какав он није мислио у свет пуштати. Текст је био местимице некритички мењан кривицом издавача грофа Д. Борковског.

У жељи да немачке научнике упозна са источно-словенским црквеним правом а и на молбу професора бечког а Копитарева земљака Т Долинара, Копитар је израдио извод „кормчије књиге“.

Ту су Немци први пут добили оглед црквеног права у Словена.

Кад је Копитарево име засијало таквим сјајем, да његовом научничком гласу није могао претити никакав облак, који би путем научних истина засенчио светлост његову — било је људи, који су покушали такав посао другим путем.

Баш кад је путовао Копитар по Италији, да сабира и преписује споменике словенске прошлости, те да на њима зида зграду научних истина — 1837. год. пусти се штампом глас, да Копитар, и ако је велики научник и мислилац, ипак није без тајних смерова, којима ваља на пут стати.

Копитар је тврдио, да је стари словенски језик био прави црквени језик код Словена, и да је Панонија била домовина тога језика. Крштење је Словена — вели Копитар — дошло прво са запада.

Овом су његовом тврђењу хтели надовезати, да Копитар стоји у вези са Римом, да

би обратио Словенима пажњу на колевку њихове вере и крштења.

Говорило се, да је у то умешан велики чешки историк Палацки, да би се тиме осветио Копитару, који му је доста строго оценивао „Чешку историју“, замерајући му, што је као најјачи извор за старо доба употребио познати *Љубушин суд*, чија је аутентичност била под питањем. Тако је мислио и сам Копитар, док је Палацки то одрицао, у чему су му други и веровали.

То је Копитара јако увредило.

У својим се одговорима Копитар поред највеће јеткости сећа и поново позива на научне доказе, тражећи у њима потврде свом тврђењу: да се словенска служба црквена зачела у Панонији на језику старословенском, који се доцније доласком Срба и Хрвата и после особито најездом мађарском раздели на *источни* или *бугарски* и *западни* или *словенски* језик.

У том су старословенском језику — вели Копитар — Ћирило и Методије радили а не у бугарском, као што су тада тврдили Востоков, Палацки, Шафарик и други, којима се доцније придружио и сам Добровски.

У питању о крштењу Словена Копитар је тврдио, да су прво почели радити свештеници западне цркве из Баварске. Тек кад су они напустили тај посао, што — као што вели Копитар — нису хтели учити народног словенског језика, били су позвани Ћирило и Методије, те су отпочели рад на *народном* језику.

Ћирилу је био главни рад на буквици и књигама, а Методију на увођењу службе, што је било отпочето већ пре њега само *ненародним* путем.

А да је такав рад био започет још *пре* Ћирила и Методија, тврди Копитар, ослањајући се поглавито на сам језик и на остатке у њему, који су се сачували заједно са речима чисто словенским. Тако на пр. олтарь (Altar), Хрьстъ (Christ), хрьстити (christen), постъ (Faste), попъ (phaph) итд.

Такве су речи, по Копитару, биле особито потребне Немцима свештеницима због самог њиховог позива и природе рада њиховог. Од њих су оне и прешле у народ, где су их Ћирило и Методије већ затекли.

Таква је Копитарева тврђења доцније потврдио и разгранао његов ученик и први филолог словенски Ф. Миклошић. Он вели, да су од свију јужних Словена први дошли на заједничке постојбине *Словени*, населивши просторе од Тирола до Црнога Мора, да су се први од своје остале браће покрстили радом мисионара католичких, а за тим су Ћирило и Методије радили на истој задаћи, и то на народном *старословенском* језику. Мало доцније су Срби и Хрвати, а још доцније Мађари својом сеобом разделили тај народ на *западни* и на *источни* део. Западни део чине данашњи *Словенци*, а источни је део, потчинивши под власт уралско-алтајског племена *бугарског*, и сам задржао то име. *Средњи* је пак део словенског народа остао у *Панонији* и пропао под влашћу мађарском, а с њим и словенска служба, труд браће Солуњана. Да је народ старословенског језика збиља живео у Панонији, налази Миклошић доказа у речима, које су Словени позајмили од Немаца као својих суседа. Он даље налази у старословенском језику речи, које су, и ако нису позајмљене од Немаца, ипак *постале* угледањем на немачке речи истог значења. Ту се налазе и речи, које су дошле из латинског језика са католичким мисионарима.

Све су то — вели Миклошић — Ћирило и Методије затекли, кад су дошли да прше свој мисионарски рад.

А и неке старословенске речи — вели Миклошић — које се налазе у мађарском језику, опомињу, да постојбину старословенског језика ваља тражити у Панонији.

Отуда, што су Словени први дошли на западу и југу са образованим европским народима у додир, дошло је и то, да је њихово име раширено за сву браћу њихову, тј. остале Словене. А у томе, што су Словени били први међу својом браћом хришћани, ваља тражити узрок, што је код осталих Словена служба била у почетку на старословенском језику, док га свако племе није почело приближивати свом народном језику, те су тако постале и разне рецензије.

Тако је дакле научно истраживање потврдило мисли, због којих је Копитар био сумњичен и осуђен.

1819. год. је штампан и по свету разнесен чувени „краљодворски рукопис“.

То је свету био нов предмет за дивљење поред српских народних песама, чија је слава већ била прелетела светом, остајући пазда свежа и трајна.

Свету, који је већ био заморен класицизмом и романтизмом, отвориле се нове ризнице духовног уживања, дошле су красне песме из срца једрог и здравог српског народа.

Мало доцније, кад се слава српских народних песама на врхунцу налазила — јавља се са друге стране словенског света сличан појав, да наново занесе и очара сав образован свет. Нашли су се стари чешки рукописи збирке народних песама, које су некада у народу чешком живеле, а којих тада већ не беше.

То је било доба патриотског заноса код Словена, доба изненађења код осталог света.

Али је за правог научника, коме је истина више свега, било доба искушења.

Многи научници, збиљски посиоци истине не премишљајући се ни часа, стадоше у ред оних, који се још непрестано дивљаху лепоти и *старини* тих песама.

Копитар се, сам одушевљен Словен, одржа у границама критике, савлађујући своје патриотске осећаје.

Научник је победио патриоту и Словена.

За „Љубушки суд“ Копитар је, заједно са Добровским, одмах тврдио да није истинит споменик. Одрицао му је аутентичност и никада му је није хтео ни признати.

Са „Краљодворским рукописом“ је било с почетка мало друкчије. Добровски га је проучио, и тврдио, да је из краја *13.* или почетка *14.* века.

Копитар у Бечу, по извештају Добровскога напише чланчић о томе, и сам потпише то тврђење.

Кад су се у Бечу 1820 г. састала та два научника, Копитар је са Добровским и о том разговарао.

На основу свега, што је тада сазнао о тој ствари, Копитар стане сумњати у истинитост тог споменика. Учинило му се највише сумњивим то, што се у тим песмама налази размер, какав је у српским народним песмама које су већ биле свуда добро познате. А такав се размер налази само у српским народним песмама и у бугарским, које су вазда биле под јачим утицајем српских народних песама, и које су добрим делом сама позајмица.

После је неколико година Копитар јавно устао против свију чешких фалсификата па и против „краљодворског рукописа“.

Палацки је хтео потврдити аутентичност свију чешких старих — а скоро најених — рукописа. Копитар штампа тај рад Палацкога у свом часопису, па онда у напоменама и додацима јаким доказима обори сва тврђења Палацкога.

Због тога чешки књижевници стану нападати Копитара, доказујући, да он то чини само из зависти и жеље да српске народне песме што више удигне.

Копитар је остао одлучан и сталан.

Време је учинило своје. Оно је показало праву истину, и данас већ и сами Чеси све те „старе рукописе“ сматрају само као патриотски покушај, да се вештачким путем накнади оно, што само време и природа нису учинили.

Они су после толико десетина година истраживања и самообмана дошли на земљиште на коме је Копитар већ тако давно и поуздано стајао.

Својим критикама и приказима појединих дела на словенистике Копитар је допринео, те се питања расправљала оном озбиљношћу и темељитошћу, каква је потребна за такве радове. Чех га Хануш због тог његовог рада и сматра као „најумнијег књижевног судију у нашем веку“.

Кад се по ученом свету разнео радостан глас да се опет нашло старо *ремско јеванђеље*, које је раније било изгубљено — Копитар се заузме свом снагом, да оно што пре угледа света. Био је уверен, и друге је уверавао, да ће се оно морати наћи. Оно се заиста и нашло.

Кад се Копитар 1842. год. бавио у Риму, упознао се са Французом Силвестром, који је ради палеографских истраживања пошао са Копитарем у ватиканску књижницу. Они се договоре, и Силвестар изда у Паризу *ремско јеванђеље* са знаменитим предговором од Копитара, који је ту поново потврдно скоро све што је дотле као научник радио на старој словенистици.

То беше његов — као што је назван — „научни тестамената или последња воља“.

Копитар је преписао из ватиканске књижнице и *Асеманово јеванђеље* ради кога је и путовао 1837. год. у Италију о свом трошку.

Ту је доцније преписао и *јеванђеље св. Јована*.

Кад је већ био на болесничкој постељи, са које се није више ни дигао, добио је 1844. год. од Востокова издано старо *Остромирово јеванђеље*. Радујући се таквом научном добитку, Копитар је писао Востокову, и послао му неке своје напомене.

То беху последње врсте, што је Копитар написао.

* * *

У школама, где се ни сенка духа народног није могла опазити, учећи науку, која је одрођавала — и Копитара је почео остављати дух народни, и њему је стала претити опасност, да ће се изгубити. Он је већ био на свом рођеном дому — у туђини.

Околност, што је дошао у кућу Цојзову, беше од неизмерне користи за правац рада Копитарева. Он је отворио очи, и згрозио се над провалом, којој се већ био упутио.

И ако је више случајно узео писати словеначку граматику, све је већом љубављу залазно даље у посао, а кад је почео упоређивање свог језика са осталим словенским — његова је љубав захватила све Словенство.

Али је Копитар, по што је својим првим радом ударио међу, од које су се имали словеначки књижевници кретати у једном правцу, хтео, да и остали свет чује за његов народ, те се прими да Добровском јавља све, што се важније у културном, а посебице књижевном, животу словеначком догоди. И у томе му је заслуга, што је учинио, те је Добровски, чији је глас онда много вредио, с већом пажњом, па и симпатијом, стао говорити о Словенцима и њиховом духовном животу.

Кад је у Грацу установљена катедра за словенистику, Копитар је младом наставнику обратио пажњу на потребу словеначког речника, указујући му и на могућност таког посла.

Он је имао јаког удела и при оснивању катедре за словен. језик у љубљанској богословији, јер је видео: да ће се само тако моћи корисно радити, ако омладина народна не изиђе из школе без икаква добитка за образовање у духу народном. А у оно је доба и тај успех имао великог значаја.

Он се, поред свега свога научничког гласа, сећао, да је син потиштеног и малог али срчаног народа, за чији је језик у свом родољубном одушевљењу казао, да је „за певање скоро толико што приправљен, колико и талијански".

У тражењу врела чистог говора упућивао је вазда на сељане, сам прост народ.

Народу је проповедао, да су његови далеки преци били славан народ, а он је брат осталим словенским народима, са којима чини једну заједницу.

И поред свега се тога намеће питање: за што сам Копитар није писао народним језиком? И ако исти пример видимо и данас код настављача рада његовог, данашњих првих филолога словенских, опет се један од биографа Копитарових труди, да нађе и другог оправдања у ондашњим књижевним приликама и околностима. Он вели: „Мож'да управо за то не, што је наш, толико времена занемарени, језик био заостао, и онда за више знанствене науке (какве је обрађивао Копитар) још са свим мало спреман; а честитог словеначког речника још не беше за Копитарева доба". (Копит. спомен. 105.)

У Копитаревој се вези са ондашњим прилицима словеначким истиче кад више кад мање жеља, да се свитању духовног живота народног помогне, разуме се, онако, како је то Копитар био схватио.

Са песником Валентином Водником стајао у вези још од њихова познанства у Љубљани. Водник је тада већ био напшао на глас, а Копитару га је ваљало јаком тећи. С тога је Водник с почетка неповерљиво гледао на радове Копитареве, па је чак одвраћао издавача Копитареве словен. граматике сумњајући у њену ваљаност и потпуност. То је Копитара болело, и међу њима је настала запетост, која се на скоро загладила, да остану пријатељи до гроба. Водника је, као песника, Копитар јавно хвалио.

Напред је поменут Копитарев заједнички рад са Метелком, проф. слов. језика у Љубљани. То је изазвало „абецедну правду," у којој је Копитар дошао у сукоб са многим својим дотадашњим пријатељима, који су, као

сарадници часописа „краљска чела.“ осули јаку ватру на „метелчицу“. Највећи су противници били, поред осталих, Матија Чоп, даровит човек и зналац многих (19) страних језика, и његов пријатељ, највећи песник словеначки, Франја Преширен. Та је борба прекинула пријатељство између њих и Копитара, који је Чопа иначе веома ценио, упућујући Шафарика, који је спремао „Историју словенских књижевности“, да се за словеначку књижевност ослони на податке од Чопа као на најбоље, што може добити, јер је њихов писац знањем богат и опште образован човек. Чоп је такође Копитареву граматичку и критичку рад хвалио, назвавши први још за живота Копитарева жељу, да се мањи радови Копитареви прибере и засебно издаду.

Преширен је био натренији, и својим сарказтичким стиховима није остављао Копитара на миру, поштујући иначе његов научнички рад.

Код Мат. Равницкара, савременика Копитарева и ваљаног писца словеначког, најбоље се види благи утицај Копитарев. Он је био један од оних, којима је стручно филолошко знање великог научника показало прави пут у питању о књижевном језику. За то је био захвалан, а Копитар је вазда похвално оцењивао његове књижевне радове, што су они у осталом и заслуживали ваљаним и одабраним садржајем у моралном правцу и леним језиком, којим су писани.

Кад је Копитар почео радити на изналажењу и уређењу научних истина у питању словенистике, зажелео је да сав свој век посвети изучавању словенских језика и народа у опште. А кад му се за то дала прилика у Бечу, увидео је да јавном раду не може са свим приступити пре, док се не подигне штампарија, која би могла штампати и дела ћирилицом писана. Допуштење је за такав посао имала тада само универзитетска штампарија у Будиму, али је и она радила са свим лоше. Копитареви се преговори о тој ствари са једним бечким штампаром разбију о незаузимљивост митрополита Стратимировића, коме се Копитар без успеха обраћао и за списак старих рукописа у митрополитској књижници у Карловцима.

Али се Копитар заузме, и у Бечу се оснује таква штампарија. Међу тим је он већ био дигао глас, да се у бечком универзитету поред чешког уче и остали словенски језици а посебице старословенски, како би из тога времена лако постала *Словенска Академија*.

Кад поста прегледач за словенске и новогрчке књиге, Копитар разви свој рад у правцу словенске филологије врло живо. Стане бадрити на рад и самог Добровског, помажући му при изради и издању великог дела Institutiones, linguae slavicae dialecti veteris.

Још је Копитар заслужан за Словенство што је, услед његовог рада на том пољу, основана катедра словенистике у Бечу, Грацу, Прагу, Лајпцигу, Берлину, Паризу итд.

Са књижевним је правцима у словенском свету стајао у вези.

Према Добровском се односио као ученик према учитељу, али је у питањима, где се не би слагали, Копитар излазио са својим мишљењем одлучно. О Вуковом правопису Добровски није мислио као Копитар. У питању о „краљодворском рукопису“ Копитар је био одлучнији. Разлажући своје мисли о старости глаголице, Копитар се одвојио од Добровског. А кад је Добровски променио мишљење о домовини старословенског језика у корист Бугара, Копитар је остао сталан. На опет је Копитар, кад је умр'о Добровски, знао, да је тиме он сам много изгубио, те се обрати Востокову, позивајући га да му он замени Добровског. Али то није било. Они су такве разговоре рано прекинули можда и с тога, што се Копитар, као што смо видели, устезао да пристане на Востоковљево тумачење старословенских самогласника.

Сматрајући себе за ученика Добровског, Копитар је и сам хтео, да има достојног ученика. Мислио је, да је таквог нашао у П. Ј. Шафарику, који је као новосадски професор већ био изишао на глас правога научника. Али као што је сам Копитар у раковима био самосталан према Добровском, тако је — и још знатно више — и Шафарик хтео бити независан од Копитара. Он није желео, ни да изгледа као ученик његов, и њему је покушај „туторства“ Копитарева био — као што сам каже — јако досадан. Шафарик је особито био против мисли Копитареве, да је глагољица старија од ћирилице, и да домовину старословенског језика ваља тражити у Панонији. — Много доцније, кад

већ Копитара није било међу живима, Шафарик је не само пристао на Копитарево учење, већ се старао и сам, да га поткрепи и утврди.

* * *

Осем захвалности, коју је сваки поштовалац науке дужан таквом трудбенику какав беше Копитар — он је нас Србе посебице обвезао још и заслугама, које је у своје доба учинио за наш народни и културни а особито књижевни развитак. У доба, кад се књижевност српска заочињаше с нова развијати — беше права срећа, што се у близини српског народа нађе такав ум, какав беше Копитар.

У својој великој заузетости за словенски живот, Копитар је одушевљено тражио везе са књижевним првацима у Словенству.

Први с ким је на словенском југу ступио у такву везу, беше наш песник Лукијан Мушицки.

Копитар је још пре тога био душом предан српским народним песмама, за које је слушао да долазе међу прве песничке створове у Европи. Читајући Доситијеве радове беше уверен, да ће се скоро појавити нова снага, која ће и ново начело писања у дело привести. И он се томе јако радоваше.

Премишљајући о духовном српском препороду, који се тада већ беше почео пробити, Копитар је помишљао и на српски универзитет, који би се трошком манастирских добара подигао и издржавао у Карловцима, и у којем би наставници били сами Срби. Своје је мисли о томе износио у штампи а и у преписци се, коју је водио са Мушицким, налазе споменн тога Копитарева заузимања.

Он још у својим писмима од 1811. год. Мушицком изјављује наду и жељу, да би се нашао какав нови и бољи Качић, који би сакупио — а не сам писао — дивне и готове српске народне песме.

Поштујући Доситијев књижевни рад, Копитар је за Немце написао чланак о том великом српском књижевнику, и старао се, да одломцима из његових дела упозна у преводу немачке читаоце са духом његовога рада.

Али се тек са појавом Вука С. Караџића почиње прави низ великих Копитарових заслуга за Србство.

Вук је био најбољи следбеник Копитарових начела о књижевном језику и правопису.

Нека нам сам Вук исприча о Копитареву уделу у том реформаторском раду.

Велики је Срезњевски, кад је 1846. год. походио Вука у Бечу, прибележио за руске читаоце неколико цртица из Вукова живота и његовог књижевног рада. У том маленом спису читамо ову исповест неумрлога Вука:

„Главни узрок, да сам ја данас списатељ, остаће до вијека Копитар: у том сам му дужник, ако не у свему, а оно у многом, врло многом! Треба познавати, као што га ја познах, тога заиста племенитог човјека, па да га умијете цијенити, као што он заслужује — и као учен, и као човјек.“

„... Године 1813, у исто вријеме кад и Карађорђе, оставим и ја Србију, и дођем у Беч, не знајући ни сам, шта ће из мене да буде Копитар, макар што је још млад био у то доба, бијаше већ цензор; у његову су цензуру ишле међу другијем и „Србске Новине,“ које су онда издавали у Бечу Фрушић и Давидовић. Копитар је наговарао издаваче, да припону око састављања чисте српске граматике, говорећи им ту, да језик, којијем они пишу, не може бити, да је чист српски. На ријечи се Копитареве они не осврћаху, али при том и не знађијаху другога језика окром тога, којијем писаху и говораху; језик простога народа држаше они за језик пастирски, за језик свињарски и говедарски. У то вријеме напишем ја чланак о надену Србије као некакво писмо Карађорђу, и предам га у цензуру. Кад овај чланак дође у руке Копитару, привуче нажњу на себе са особине језика. Копитар зажели да ме види и позна се са мном. У разговору дође ријеч и на народне српске пјесме. Копитар одмах виђе, да их ја много знадем, стане ме тјерати, да их напишем, што више тим боље, па по том да их у име божје и напштампам. Е, шта ћу! мени се то омили, и ја станем писати пјесме; што сам пјесам знао, питао сам своју рођаку, жену С. В. Живковића, с којим сам заједно дошао у Беч. Накупи их се богме подобра књижица, и изађе на свијет под именом „Србска просто-народна пјеснарица.“ У то доба, слушајући ја од Копитара о граматици, а сам не знајући, како

се пише граматика, станем ја говорити Фрушићу и Давидовићу, да пишемо заједно граматику, па они мени нек помажу својом науком, а ја њу њима својијем знањем српскога језика. „Прођи се, бога ти, будалаштине," одговоре они мени — па на том и остане. Учећи ја све више и више из разговора с Копитаром, станем све већма осјећати потребу српске граматике себе самог ради, те наумим ја да пробам, да је сам напишем, и узевши у руке Мразовићеву словенску граматику, станем преписивати из ње склањања и спрезања, дотјерујући их по српском. Та жалосна проба српске граматике, које се ја данас стидјети морам, буде и напштампана године 1814. — Копитар не тајаше од мене мане у тој књижици, ал' се радоваше, што је напштампана, већ с тога, што се надаше, да код мога частољубља нећу ја остати код таква почетка, говорећи ми, да се даље трудим, па ме свјетоваше, да се преправљам за писање граматике другијем радњама, које су томе од помоћи. По његовом савјету, путујући у Србију и у Карловце, настаним ја купити народне пјесме, и вративши се у Беч, издам другу књижицу „Пјеснарице," посветивши је Копитару. Још прије тога говорио ми је Копитар, да гледам, да да купим и српске народне ријечи, ја му и обећам; али од свега тога не буде ништа. Кад напоље тку дође једаред он к мени, и донесе са собом цио дењак хартије, разрезавши све на листиће: „Прибериге у глави ријечи, какве год знате, које се говоре у народу, и записујте их на ове листиће, сваку за себе на једном листићу, мало по мало накупићете их и цио рјечник." Радња ова не бијаше тешка, и ја прионем својски око ње. А да ми је још већма олакша, поклони Копитар мени рад прегледања рјечник Волтиџијев, а по том и рјечник Бјелостјенчев, Јамбрешићев и Стулијев. Ја сам међу тим те рјечнике више прегледао тек, него л' што сам их читао, па сам писао на листићима ријечи више из главе, а никад не узедох из рјечника ријечи о којима не могах с поуздањем рећи да се у народу говоре. Вратив се на измак 1816. године у Беч, донесем ја са собом већ повећу уређену књигу од листића са српскијем рјечима. Тад станемо ја и Копитар заједно радити. Он долажаше к мени сваки дан пред вече, не би га задржала ни киша ни блато, и ми често пресједисмо сву ноћ до зоре. Ја бих пребирао листић по листић, па бих му казивао ријеч по ријеч, шта која значи, и обавештавао бих га дотле, док не бих вијео, да Копитар потпуно разумије, а Копитар би по том преводио ријечи на њемачки и на латински, помажући се, кад што не би добро знао, рјечницима Аделунга, Шелера и др. — Другдан, гдје му се чинило да треба, рекао би ми, да напишем и по који примјер, који ће олакшати моћи, да се ријеч боље разумије, или да му опишем цијелу ствар, обичај и т. д. Са свакијем је даном наша радња напредовала, и тако буде рјечник готов за штампање, и напштампа се 1818. год. То вријеме, свакидашње разговоре с Копитарем, не ћу ја заборавити никад ни до вијека: ту је моје прећашње, истина оштирно али несавршено, знање српскога језика оживљело правилима; сваки дан имадох прилике, да мислим и о облику ријечи и о његовим граматичким изменама, гдје се како по ријечјима изговара, и како се шта редом слаже по синтакси... Тако вам ја станем на ноге кроз Копитара, и мало по мало на изнђем на глас са свога дјела; а данас — ви знате, каква ми је радост од моје књижевне радње. Ја не тражим славе, не старам се да стечем похвале код многих: ја бих само жељео, да се послије моје смрти човјек, који зна, шта је што, читајући књиге моје, потпуно увјери да сам ја све ријерно казивао, што сам год знао. Пишући било ма шта, свагда гледам, шта ће о том рећи Копитар, ал' Шафарик, ал' Грим; а за друге не марим. Нека вичу, како им драго; свему свијету нико не угоди!"

* * *

Највећи наш данашњи песник, Змај-Јован Јовановић, прослављајући спомен Лукијана Мушицког, казао је:

„Ал' ко ће набројат' све врлине твоје?
„Овај дан је мали,
„ — Ми смо малаксали —
„Векови се нуде, да их они броје.
„А наше је било сетити се тога,
„Да ј' столеће прошло од рођења твога,
„Огрејат' се жаром твог спомена жива,
„Њим обасјат' таму, која нас покрива,

„И са пуном надом и достојном тугом
„Твоје име предат' столетију другом.
„Загрљени духом српска загрљаја
„Одслушасмо службу, која душе спаја.
„Сад можемо поћи
„И по црној ноћи
„Преко стрмних стаза
„И гола камења,
„Јер тај спомен лепи
„Дивно нас окрепи
„За сва искушења."

Грешимо ли, што тим стиховима завршујемо ово неколико редака, речених за успомену великог радника онда, кад прославом спомена Даничићева завршујемо лањску светковину бесмртнога Вука Караџића?

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК 405-ти

15. фебруара 1889. г. у Београду.

Били су: *потпредседник* Ст. Д. **Поповић**, *редовни чланови:* др. **Никола Ј. Петровић**, **Пера Ђорђевић**, **Милан Недељковић**, Др. **Љубомир Недић**; *заредни чланови:* Др. **В. Бакић**, **Ђ. Станојевић**, **Фирмилијан архимандрит**, **Стеван Предић**, и **Коста Петровић**.

Деловођа **Мил. Марковић**.

I.

Прочитан је и примљен записник 404. састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 12. ов. м., ПБр. 2189, којим се упућује на ново Главном Просветном Савету на преглед и оцену рукопис „Цвети" од г. Јована Јовановића, учитеља, који вели, да је дело своје поправно по примедбама Просветног Савета.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Пера Ђорђевић професор, да овај рукопис прегледа и увери се о извршеним поправкама.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 10. ов месеца, ПБр. 1877, којим се достављају Главном Просвет Савету акта по кривици г. Витомира Николића, учитеља бањанске школе, и пита се Савет за мишљење: да ли треба да остане овај учитељ и даље у служби.

Савет је одлучио:

да се умоле г. г. Љубомир Ковачевић и, Ж. Поповић, да акта по кривици овога учитеља разгледају и Савету реферишу.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 10. овог месеца, ПБр. 1889, којим се доставља Савету молба с документима г-ђице Персиде Јовановићеве, учитељице кутлешке, која моли, да јој се уваже године учитељске службе на страни проведене, и пита се Савет за мишљење о уважењу ових година.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Љубомир Ковачевић, да прегледа молбу и документе молитељке и да о томе Савету реферише.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 13. овог месеца, ПБр. 1912, којим се Савет позива да да своје мишљење, како треба поступати у случајевима кад ученици средњих школа, у којима је факултативно учење туђих језика, хоће да промене тај језик који су учили једне године.

После дуже дебате, приступило се гласању и са свима, против два гласа, одлучено је:

да се мењање туђега језика, који је један пут изабран у II разреду гимназије, не може допустити, за све време учења у гимназији.

Разлози изнесени у Савету за овакву одлуку били су у главноме ови:

1. Што би мењање страних језика ремetило ред школски;

2. Што би при овоме мењању могло бити злоупотреба;

3. Што би се оваким мењањем само лоши ђаци користили; и

4. Васпитни интереси захтевају, да се не мења учење језика, него да се до краја истраје у једном предузећу, те да се на тај начин изучи темељно изабрани језик.

VI.

Прочитано је писмо г. В. Карића, упућено Главном Просветном Савету, у коме г. Карић најављује, да не може прегледати рукопис г. М. Ризнића поред осталога и с тога, што се и сам бави мишљу о изради једнога дела сличнога литерарног облика.

Савет је одлучио:

да се рукопис „На Српском Дунаву“ од г. М. Ризнића учитеља, да на оцену г. Стевану Предићу, професору.

VII.

Прочитано је писмо г. Ж. Поповића, упућено Главном Просветном Савету, у коме јавља да не може прегледати рукопис „Примери за немачку синтаксу“ од Мите Живковића.

Савет је одлучио:

да се место г. Ж. Поповића, умоли г. Љубомир Стојановић, да овај рукопис, као други референат, прегледа и Савету реферише.

VIII.

Прочитан је реферат г. Стевана Ловчевића, професора I. београ. гимназије, о књизи Д. Иловајскога: „Историја Света“, за више разреде средњих школа, превео Дим. Дукић. Књига I. Стари век.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Ваљаност и употребливост једне књиге, школи намењене, зависи у главном од свих погодаба: 1, да је употребљени материјал савремен, да дело, дакле, стоји на висини данашње науке; 2, да је распоред материјала такав, да су важнији делови јаче, споредни слабије заступљени. и 3. да је употребљено градиво такво и толико, да се за одређено време може савладати. Овим општим погодбама добре школске књиге придружује се за уџбеник историје још једна: да је начин излагања научан, објективан, излагање мирно и бестрасно.

С овим, овако баченим општим основама, без сумње мало ко да се не би сложио. Али у извођењу њихову, једва да би се и два писца са свим подударила. А ову је сагласност у опште тешко постићи у групи друштвених наука, па дакле и у писању једног историјског уџбеника. Јер шта је главно а шта споредно, шта ваља истаћи а шта потчинити, шта узети као утврђено а шта као хипотетично одбацити, и шта напослетку од свега тога у школску књигу унети? — све је то на крају крајева, ствар оваког или оваког мишљења и појимања, те се, дакле, и није чудити најразличнијој обради једног истог предмета, па онда и дијаметралној оцени једне исте ствари.

При оцени *Иловајскога Историје Света за више разреде средњих школа*, у преводу г. Д. Дукића проф., мени су, поред својих назора и кратковременог искуства наставничког за *тај* предмет, као критеријум послужила и нека новија школска дела ове врсте, напреднијих страних литература, која су ми до руку долазила. Тамо су, у погледу школске књижевности, та питања свакојако расчишћенија, те је и моје ослањање на њих у толико оправданије.

Имајући још на уму и појачану потребу новог, опширнијег уџбеника Опште Историје, према новом наставном плану за тај предмет у гимназији са проширеним програмом, ја ћу казати у колико ми се чини да ово дело може задовољити оне опште захтеве добре школске књиге, па ће ово, у главном, испрсти и мој суд и одговор на питање: да ли се поменуто дело може употребити у нашим средњим школама — које ми је Главни Просветни Савет изволео поставити, упутив ми га на оцену.

Што се тиче унесеног градива, рећи ћу да је писац брижљиво средио или управо добро употребио већ сређени легендарни и историски материјал, који се налази и по другим бољим историским уџбеницима. Нарочито је

овога доста у историји јелинској и римској. Нећу да кажем да се у овом погледу не би могле учинити делу и неке замерке, особито у начину употребе легенада. Не мислим да треба и да је могућно, сав онај још непоуздани или баш са свим легендарни део историског излагања одбацити, и историју и историски уџбеник писати само на основу „сигурних података". А ово не с тога, што су многе од оних чудноватих старих легенада готово сраслe с данашњом цивилизацијом, што су их литература и уметности овековечиле и, тако рећи, посветиле, и не с тога што би без њих и без оних „неутврђених" факта читави листови историје морали остати празни, него с тога, што се и из оних нејасних, магловитих фабула, из оних несварљивих традиција дају извести драгоцене истине. У оним шареним, фантастичким, некероватним сликама су често лепо и јасно очувани отисци појмова и живота старих, најстаријих, нигде и ничим другим и незабележених времена. Али, и ово је главно, треба у колико је то могуће и истаћи оно што је ту истинито или бар вероватно, указати на историско језгро у легенди. А ово, рекао бих, да писац није у довољној мери учинио. Није ми довољно јасна граница историској основи, ма само и вероватној, и оним украсима који је претпривају. Можда је писац мислио да је то посао самог наставника, али ја држим да је томе место и у књизи. А одмах ћу овде рећи и то, како не мислим да су учињене примедбе такве природе да ће делу одузети много што од његове битне вредности.

И други је захтев, по мом мишљењу, у главном задовољен. Мислим на добру пажњу унутрашње историје, друштвене организације, живота самог народа, једне од најважнијих партија историског излагања, на чију се тачну, јасну, прегледну обраду, чини ми се, никад доста бриге не може напокламати. Јер ако историја може у опште имати у наставу онај значај који јој се придаје; ако је она у опште у стању да бистри поглед на времена и догађаје, људе и појаве; ако је она та која ће, будећи мисаоначки дух, у раним годинама усађивати обазриву судњу; ако ће она одиста бити „учитељком рода људског": онда је, без сумње, најпре и највише кадра све то учинити поглавито овом страном свога казивања. Колико је поучнога, колико образовнога материјала у томе, што ће се изнети слика унутрашњег стањака кког народа у неко доба, што ће се одредити и показати елементи из којих је се неко друштво у извесној периоди свога развитка састојало, што ће се обележити значај и моћ, снажење и опадање друштвених органа а отуд и читавог државног организма! Историја губи сву своју важност и сву своју драж, ако се ограничи на оно невезано набрајање истор. догађаја, на оно голо помињање спољних политичких појава, који се у најмање случајева не дају ни разумети, ако се не сведу на своју праву основу, на унутрашње уређење самога друштва и на распоред његових сила, чији су они само израз и видљиви знак. Осим тога, ова страна историског излагања, ово сликање живота самога друштва, без сумње је најбољи, а можда и једини пут за сузбијање оног силног истицања историских личности, „великих људи" у чијој се сенци светлих и јуначких дела, често са свим изгуби значај средине, која га носи и уздиже, под чијим се именом, често незаслужено, крије неизбежна нужност, каква фаталност догађаја. — А како рекох мало напред, ова је страна историска у овом делу и добро и доста опширно заступљена, нарочито код класичних народа. Да наведем овде неколико важнијих партија: Друштвени живот витешког периода; Јонизам и Доризам (где су: унутрашње уређење и сталешки односи у Спарти и Атини. Ликургово и Солоново законодавство, значај и делокруг појединих друштвених и политичких елемената тадашњег јелинског друштва и др.); основи Делоског Савеза („Промена Хегемоније"); Периклове демократске реформе итд. — све из јелинске историје. Из римске да истакнем: Уредбе Сервија Тулија: Лицинијеве законодавне реформе; стање римске државе и сталешки односи за време браће Граха („Промена римских обичаја", Оптимати и Пролетари", „Браћа Граси") па за тим читав XII. одељак о римском државном животу. Све су ове партије лепо обрађене и наставник ће их с корићу употребити.

На и у погледу оног специјално историског захтева: духа, који кроз дело провејава, тона, којим је писано, оно стоји на висини и задовољава нас. Истина да је овде, у изла-

гању старе историје, и највише могућности да се остане на високи мирног, објективног посматрања и казивања, јер се догађаји не уплићу, бар не непосредно, с данашњим нашим личним, партиским или народносним тежњама и погледима, помажући их или сукобљавајући се с њима, што све ремети хладно суђење и правилно посматрање. На крају, колико је и колико примера, да и ту писац заузме какво уско гледиште, да се ухвати за какву форму државну, сматрајући је за апсолутну и подесну за сва времена и за све прилике, или да се окоми на неку установу, која би данас можда била и чудноватa и непотребна, али која је у своје време вршила благотворну улогу покретача људске цивилизације! Колико овако ненаучни, настрани погледи могу да буду штетни по развитак правилног суђења оних, који би се подвргли утицају такве књиге, мени није потребно овде говорити. А понављам, да је се писац у овом погледу одржао на високи.

Из овога што довде рекох, лако је погодити, какав ће бити и мој одговор на постављено питање о употреби Иловајскове Опште Историје у нашим средњим школама. И можда бих, уз своје мишљење да се понуђени превод тога дела прими за школску књигу, овде сада требао и да завршим. А да завршим с тога, што све ово што ћу још рећи, неће, јер не може, бар сада не, имати и своје практичне вредности. Мислим на оне недостатке, које, истина, делу не треба да спрече улазак у школу, али га тек за уџбеник не чине довољно потпуним. Ја ћу овде учинити неке главније примедбе о којима би г. преводилац, ако би их нашао за умесне, могао водити рачуна приликом прве могућности да се поправке учине. Само ћу одмах да додам и то, да ти недостаци нису таки и толики да их дотични наставници, с нешто труда, не би могли сами, у току лекција исправљати и допуњавати, те да, дакле, ово што ћу сада изнети може искључити употребу књиге у школи.

1. На првом месту да кажем како мислим да је требало унети у књигу, школи намењену, ма и најкраћи припремни део т. звану историску пропедевтику, као што је то у свима бољим историским уџбеницима. Ту је требало што рећи о историским изворима и о наукама које се њима баве (кратку одредбу и имена наука);[1] за тим дати један кратак преглед предисторијског времена, стање и положај човека и друштва тога доба; изнети, дакле, слику детињства човечанског, и ступње његова развитка до појаве у историји.

2. Културни део асирске (па и асирскохалдејске) историје изишао је некако нејасан, неистакнут, без сумње с тога, што га је писац умешао, управо растурио по политичкој историји. Мени се чини згоднији онај начин излагања, где је сав културни материјал (привреда, наука, уметност, писменост итд.), у колико он већ не мора бити уплетен у политичку историју, изнесен на једном месту, те је тада и слика културног рада прегледнија, јача и јаснија.

3. Политичка историја Асирије требала је бити боље разрађена, опширније и прегледније изнесена. Ту је писац скоро сав политички материјал стрпао у оне две познате легенде: Нин-Семирамида и Сарданапал, замењујући ову осталу, сада већ богату грађу Старе, а нарочито Нове Асирске државе, голим именима пет владара (Туглат-Палесар, Салманасар и др.).

4. Јеврејска је историја врло скраћена и подацима сиромашна. Истина да то писац (или преводилац?) брани једном примедбицом да се „историја тога народа засебно учи", ипак, држим да је у томе учињена погрешка. Баш и да не станемо на гледиште Ренаново, да је данашња цивилизација резултат наименичног делања Грчке, Јудеје и Рима и да су „номадски Семити били за веру оно, што је Грчка била за интелектуалну културу а Рим за политику" те да су, дакле, и историје ових народа од првог интереса, ипак је било потребно дати нешто више материјала из живота тога народа, у чијој је историји нарочито доста поучног и научног елемента у оној особитости религиских погледа, политичке и друштвене организације, чиме се стари јеврејски народ тако јако издваја из историје осталих античких, културних народа. Оно пак што се на другом месту у школи

[1] Историски извори су истина поменути у ситном тексту при крају историје појединих народа, али је о изворима у опште, требало што напред рећи.

учи из историје тога народа[1] недовољно је и историски неспематисано, и тамо се све то излаже с другог гледишта и с другом сврхом.

5. У опште бих рекао, да је историја источних народа скраћена више него што треба и да је свуда могло доћи још понешто од оних, сад већ утврђених историских података. Можда би за то требало легендарни део још мало сузбити или га као „лектиру“ унети у ситнији текст, као што раде неки писци уџбеника. А ова је партија увек, више или мање, занимљива и сигурно ће увек привући на се пажњу својих читалаца, ученика. Како је нови наставни план још не опробан, то не знам, да ли би и колико би ово ширење историје источних народа морало сузити излагање јелинске историје, али ако би овога морало бити, онда би се и нашло партија код којих би се то дало учинити, без велике штете.

У изналажењу ових недостатака, ја сам се хотимице држао, како бих рекао? — на некој даљини према самом делу, хотећи да покажем онај општи утисак, који је оно на мене учинило при разгледању целокупног плана и обраде појединих важнијих одељака. И овај општи утисак и диктовао ми је одговор који већ наговестих. Али не могу да пропустим а да бар не додирнем још неке омашке, истина ситне и лако поправљиве (а рекао бих преводиочеве) и неке махне чисто техничке природе, које као такве не смањују делу његову властиту вредност, али му је тек нешто и одузимљу као књизи *школи* намењеној.

Преводилац је био, као што би и свако други на његову месту, у правој недоумици што се тиче употребе личних имена из старе историје. Он с правом очекује да људи за то позвани, да научни од тога посла, једном изнесу и утврде законе изговарања и писања страних имена код нас, иначе је без сумње сваком лајику дозвољено да сам себи ствара правила, по којима ће се у том послу управљати. Преводиоцу би се овде само могло замерити што већ собом постављеним основама није сам свуда остао доследан, а ово више из ненажње и брзине. Он, на прилику, пише: Аурелије, Аурелијан, Еуринд, Еуклид, Паузаније, Теутобуршка шума итд., али пише и Август, Јевропа, Евридијад, Елевзис, Лавријон, Евпатридн, Залевк итд., има Евбеја и Еубеја, Арабљанин и Арављанин итд.

Опасно сам и неколико израза рђаво употребљених, без сумње рђаво преведених, које кваре или са свим мењају мисао. Да наведем неколико: „Феничани извозе са британских острва *олово*“ (место: калај); „бронза је смеса бакра и *олова*“ (опет место: бакра и калаја); „Курсор“ није „Бегунац“; „Апостата“ (Јулијан) боље је, држим, превести са отпадник него одметник (у питању је вера). Реч „издајство“ у ситном тексту у карактерисању Анибала (стр. 216.) није могућа и без сумње је рђаво преведена; *колони* неће бити што и наполичари (стр. 288.), бар не у оно доба када је тај израз добио оно значење под којим је обично и познат: да обележи сталеж „ни слободних ни робова“; не стоји да је Александар Велики на смрти оставио „ситне деце“ итд. Оваких ситних погрешака можда би било још, при пажљивијем истраживању.[2]

Још да споменем и једну новину у писању г. преводиоца: он пише имена народа малим почетним писменима. Не знам у колико би се ово новачење могло с научног гледишта бранити и где му је писац нашао примене (ја тога писам налазио код француских, немачких и енглеских историка), али ми се чини да ту новину, која ће стајати у опреци с оним, како се сада о томе у школи казује, није морао уводити баш уџбеник историје.

Техничкој страни ове књиге замерио бих за ону ситну штампу, коју би ваљало брижљиво удаљавати од школе, јер ће она само увећавати оно зло, које без сумње и код нас узима све више маха, мислим на кратковидост ученичку.

Морам да споменем још једну незгоду ове врсте код ове књиге. По новом наставном плану, у једној се години (V. разреду) прелази историја источних народа и историја

[1] Код нас у I. разреду гимназије као „Приче из Старог Завета.

[2] Мало је грубља погрешка, без сумње преводиочева, где се вајарство, сликарство и архитектура обухватају изразом: *Васпитна уметност* (стр. 126). То је погрешан превод овог немачког: Bildende Kunst, чему је Bild (слика) а не bilden (образовати, васпитати) основно значење.

Јелина; римска историја са једним делом Средњег Века прелази у другу годину (VI. разред). Иловајскога пак књига обухвата и историју Рима, залази дакле једним својим делом и у старији разред. Без сумње је и ово нека неподесност, која би се лако дала избећи приликом првог прештампавања.

Да би слике и карте историске — без чега сада није ни један боље историски уџбеник — делу дале много већу вредност, нарочито вредност школску, не треба ни да спомињем. Али ово ће можда још за дуго остати код нас празна жеља.[1]

Поред свију поменутих мана и недостатака, за мене је г. Дукићев превод *Иловајскога Историје Старог Света* најбоље дело што га ми до сада у тој врсти књижевности имамо и мислим, да се с коришћу може у школу унети.

Главном Просветном Савету веома захвалан на високом поверењу,

8. фебруара 1889.
у Београду.

Стеван Ловчевић
проф. I. београд. гимн.

Савет је усвојио мишљење г. референта и одлучио:

да се ова књига може препоручити за употребу у средњим школама.

Референту г. Ловчевићу, одређен је хонорар за прегледање овога дела, педесет (50) динара.

IX

Г. Др. Никола Ј. Петровић, редовни члан Гл. Пр. Савета, поднео је Савету на решење предлог, по коме би се захтевало од свију референата, којима Савет упућује разна дела на оцену, да та дела буду дужни прегледати у року од три месеца, рачунајући од дана, кад им је дело предато. На случај, да који референат не могне за ово време неко дело прегледати, он ће дело вратити Савету.

Савет је усвојио овај предлог и одлучио:

да се он стави у записник, и да се у спроводном писму, којим се буду упућивала од Савета поједина дела г. г. референтима увек стави напомена о овој одлуци саветској.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 406.

1. Марта 1889. г. у Београду.

Били су: *потпредседник* **Ст. Д. Поповић**; *редовни чланови*: **Јов. Ђорђевић, Др Ник. Ј. Петровић, Љубомир Ковачевић, Милан Недељковић, Др Љубомир Недић**; *ванредни чланови*: **Др. В. Бакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан архимандрит, Момчило Иванић, Стеван Предић, и Коста Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник 405-ог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 20. пр. м. ПБр. 2720, у коме се шаље Савету дело „Тражи се васпитач" од г. Косте Петровића учитеља и пита се Савет за мишљење, може ли се ова књига препоручити школским општинама да је набаве за књижнице својих школа.

Г. Др. Бакић узима реч и вели, да му је ова књига позната и да се о њој повољно изразила критика у „Напретку" и „Летопису" те по томе предлаже, да се ова књига може и без прегледања препоручити за књижнице основних школа.

Савет је усвојио мишљење г. дра Бакића и одлучио:

да се књига „Тражи се васпитач" може препоручити за књижнице основних школа.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 19. пр. м. ПБр. 2600, којим се упућује Савету на оцену књига „Босиљак" први струк од г. Ј. Миодраговића, и пита се Савет за мишљење, може ли се по понуди писчевој ова књижица отку-

[1] Хрвати су нас и у томе, (а можда и Бугари?) већ претекли. Они имају лепе, историским сликама илустроване, уџбенике Опште Историје.

нити и употребити за поклањање ученицима основних школа.

Савет је већином гласова одлучио:

да се она књижица прво упути на преглед и оцени г. Миленку Марковићу.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 20. прош. мес. ПБр. 2750. којим се пита Савет, за мишљење: може ли се књига „Листићи из књижевности" II. од г. Светомира Николајевића откупити поради полагања ђацима средњих школа.

Г. Др. Љ. Недић узима реч и предлаже, да се ово дело препоручи за откуп без прегледања и то из разлога тих, што је прва књига раније примљена и откупљена; што је писац познат и признат и што је наша књижевност у оваким делима у оште сиромашна.

Савет је усвојио мишљење г. дра Недића и одлучио:

да се „Листићи из књижевности" II. од г. Светомира Николајевића могу препоручити г. Министру просвете да их откупи поради поклањања ђацима средњих школа.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 15. прош. мес. ПБр. 2359., којим се пита Савет за мишљење, да ли на основу поднете сведоџбе има г. Мита П. Видаковић, свршени техничар, квалификацију за предавача у средњим школама.

Савет је прегледао сведоџбу кандидатону и нашао:

да г. Мита П. Видаковић има квалификацију за предавача у средњим школама и то за математичке науке.

VI.

Саслушан је усмен реферат г. Љубе Ковачевића о уважењу година учитељске службе по молби г. Стевана Дадића учитеља школе вражогрначке.

Пошто се из поднесених докумената г. Дадића видело да су неисправни, то Савет није могао ни улазити у решавање овога питања.

VII.

Прочитан је реферат г. Јована Жујовића о рукопису „Антропологије с дијететиком" од г. Љубомира Миљковића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Позват да поднесем Главном Просветном Савету своје мишљење о спису г. Љ. Миљковића „без обзира на то што је предмет *Антропологија с Дијететиком* избачен из новога наставнога плана за наше гимназије" — дужност ми је прво напоменути, да се морам уздржати од оцене *Дијететике* г. Љ. Миљковића, јер ту науку нисам никада стручно учио. Надам се да ће ми Г. Н Савет ово уздржавање у толико пре одобрити, што му на расположењу стоје, на срећу српске науке и народњега здравља, многи стручни хигијеничари.

О самој *Антропологији*, која је израђена сасвим независно од *Дијететике* имам да учиним ове примедбе.

Између многих застарелих дефиниција, које обележавају област науке, г. Љ. Миљковић усвојио је за Антропологију баш ону, која се сада најмање трпи, јер обухвата материјал других наука које одавно већ имају своју потпуну самосталност. По том схватању Антропологија не би била ништа друго до Анатомија и Физиологија човека; и наш аутор заиста нам у своме рукопису „антропологије" излаже само једну ампутирану антропотомију, промешану са одломцима антропофизиологије. То се може закључити већ и по цитираним страним изворима за овај српски спис, међ којима се наоде поглавито стручни уџбеници за ученике медецинскога факултета.

Права Антропологија, међутим, отресла се пре више деценија оваквога програма и узела је за свој предмет човека не као индивидуу онаку, као што је медецина сматра, већ као део човештва, па изучава његов положај у природи и његове особине у погледу етнолошком. Овакав прави антрополошки материјал заузео је у пространоме спису г. Љ. Миљковића само десетину страна, па и од тога је половина као мало важна и „само за читање" обележена.

Ако би се дакле хтео о државноме трошку да штампа овај спис, то сам мишљења, да му се прво наслов промени, јер бар званичним путем не ваља утврђивати погрешне појмове о задатку, обиму и материјалу тако важне науке као што је Антропологија. „Доста је злоупотребе већ било и у јесенас одбаченоме програму „Антропологије," који су за гимназије израдили медицинари са свога ускога медичкога гледишта и који је и г. Љ. Миљковића навео да напусти општије и коректније јестаственичко гледиште на ову науку.

А треба ли овај спис да се штампа о државном трошку?

То ће питање решити Г.г. Пр Савет руководећи се свим разним обзирима и побудама, а мени је дужност напоменути:

1), да у српској књижевности већ има више и прилично добрих књига, из којих се могу научити опште особине човечијег тела и његова живота;

2), да би међ таквим књигама и овај нови спис г. Љ. Миљковића заузео угледно место;

3), да тај спис далеко надбацује потребе општега образовања, али у многоме не одговара стручној основи на коју је постављен и по томе

4), да би му се могло препоручити: или да се упрости, ако се помишља на прво или да се допуни и преради за евентуалну потребу кратког уџбеника Анатомије.

После овога начелнога мишљења, ја се нећу упуштати у детални претрес поднетога ми рукописа и молим Главни Просветни Савет да се задовољи са општим примедбама не тражећи ми да за исте наводим доказе из списа г. Љ. Миљковића.

Спис је рађен брижљиво. — Употребљени извори махом су од признатих стручних аутора. — Језик је добар. — Ново-сковани изрази добри су док се бољи не нађу.

Стварних погрешака нема много и не би тешко било исправити их. — Више има нејасносказаних ствари, но и те би се без муке могле прецизирати. — Прилично је унето и хипотетичких ствари, па би добро било да се као такве неукоме читаоцу и обележе.

Овом приликом ја ћу се усудити да обратим пажњу Главног Просветног Савета на луксуз са којим своје списе илуструју они српски писци, који рачунају да ће им држава списе откупити. Ето и г. Љ. Миљковић на 260 рукописних полустрана, неке преко 283 слике (283 има нумера, али под неким нумерама има 5 — 6 слика). Толико слика нема ни у неким медецинарским уџбеницима Анатомије, нема их ни у Упоредној Анатомији од Гегенбаура ни у оној од Хекслија ма да прва има 650, а друга 940 штампаних страна. Та би претераност још више пала у очи, кад би се овај спис упоредио са признатим европским књигама за Антропологију у којима се човек разматра још са општијег и свестранијег гледишта.

Верујући да ће ми и ову узгредну напомену Главни Просветни Савет опростити, част ми је назвати се његов понизни слуга

15. фебруара 1889 г.
Београд.

Ј. М. Жујовић.
професор.

Савет је одлучио:

да се дело може примити и о државном трошку штампати за потребу школску, пошто га писац поправи по примедбама г. г. референата и у споразуму с њима.

Референтима је одређен хонорар и то г. Ј. Жујовићу четрдесет (40), а г. дру М. Јовановићу шесет (60) динара.

VIII.

Прочитан је реферат г. Косте Главинића о рукопису „Елементи графичке статике" од г. Светозара Недељковића, државног питомца.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Писмом Главног Просветног Савета од 19 новембра пр. год. СБр. 93. упућено ми је на преглед и оцену дело: „Елементи графичке статике" од проф. Баушингера, у преводу г. Св. Недељковића, с тим, да у исто време кажем; „може ли се и на што ово дело употребити, и треба ли га откупити и о државном трошку штампати." По одлуци Саветској, ја сам послато ми дело поново пре-

гледао, и част ми је да у следећем одговорим на горе поменуто писмо Главног Просветног Савета:

Преводилац је већи део погрешака поправио, али су, опет за то, неке крупније и овом приликом заостале, те сам их ја накнадно исправио, и то, или са стране, или над самим погрешним местима.

У мом првом реферату (од 3. јануара пр. год.) о овоме делу рекао сам између осталога и ово: а.) Да оригинал има извесних недостатака које сам у реферату и напоменуо; б.) Да се преводилац при превођењу строго држао оригинала, те је с тога стил у преводу местимице тежак; в.) Да су слике врло маљ.ливо, лепо и добро израђене и г.) Да би ово Баушингерово дело у српском преводу требало о државном трошку штампати, пошто преводилац превод претходно поправи. Ово исто имао бих и сад да поновим, само с том примедбом: да недостатци у оригиналу, који су побројани у моме првом реферату, не смањују много општу вредност дела, јер се односе на онај део графијске статике, који се тиче практичара-енжењера, а писац је при изради своје књиге, као што и сам вели у предговору ка првоме издању њеном, обраћао највећу пажњу на потребе слушалаца механике у опште, а врло малу на потребе практичара-енжењера.

С тога, пак, што ми до данас немамо у нашој књижевности ни једно дело о графијској статици; што је Баушингерово дело, у опште узев, врло добро; што би га слушаоци механике на Вел. Школи, могли корисно употребити у школи као помоћну књигу, а осим тога, што се њиме може да послужи корисно и сваки онај, који је рад да се упозна са елементима графијске статике, мишљења сам: да би дело „Елементи графијске статике“ од Баушингера, у поправљеном преводу г. Св. Недељковића, требало откупити и о државноме трошку штампати.

С одличним поштовањем,

30 Јануара 1889. год.
Београд.

Коста Д. Главинић
професор, вел. школе.

Савет је усвојио мишљење г. референта и одлучио:

да се ово дело може примити и о државном трошку штампати.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 407-ми

15. Марта 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* **Ст. Марковић**; *редовни чланови*: **Стев. Д. Поповић. Љуб. Ковачевић, Пера Ђорђевић, Милан Недељковић**; *ванредни чланови*: **Др В. Вакић, Ђ Станојевић, Момчило Иванић**, и **Стеван Предић**.

Деловођа: **Мил. Марковић**.

I.

Прочитан је и примљен записник 406-ог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 8. ов. м. ПБр. 3552, којим се упућује Савету молба г. Јосифа Анђелића и пита се Савет за мишљење: може ли се г. Анђелић поново примити у учитељску службу, из које је отпуштен.

Савет је проучио молбу молитељеву и обавестио се о прошлости овога учитеља, па је с 9 противу 1 гласа — г. Ст. Д. Поповић уздржао се од гласања — изјавио мишљење:

да г. Јосифа Анђелића, бив. учитеља, не треба поново примати у учитељску службу пошто се овај учитељ за време поновне службе не само није поправио, него није оправдао поверење, које му је био поклонио и г. Министар и Главни Просветни Савет.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 8. овог месеца ПБр. 3860, којима се пита Савет за мишљење: да ли г. Сима Кандић има на основу поднетих докумената квалификације за учитеља немачког језика у средњим школама.

Савет је прегледао документе и нашао је:

да г. Сима Кандић има квалификације за хонорарног учитеља немачког језика у сред. школама.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 2. овог месеца ПБр. 3488, којим се упућује Главном Просветном Савету на преглед и оцену дело „Земљопис за II. разред основне школе“ од г. Светислава С. Поповића, учитеља из Параћина.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога рукописа умоле г. г. Мил. Марковић и Стеван Предић.

V.

Прочитан је реферат г. Мил. Марковића, о књизи „Босиљак“ од г. Ј. Миодраговића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам књижицу „Босиљак“ од г. Ј. Миодраговића, коју ми је Главни Просветни Савет дао на оцену, и част ми је поднети му своје мишљење о овој књижици.

Књижица је ова удешавана за малу децу и то, могло би се управо рећи за ону децу, која још никако нису ни пошла у школу, те да се забављају, разгледајући поред ког писменог старијега слике у књижици које су махом из дечијег живота. Садржина налаже се овим редом: прво долази некролог пишчевом сину; за овим предговор пишчев „Малим читаоцима“: после, 24 илустрације с 23 песмице, од којих свака припада по једној слици, а само једна слика у прози описана. После свега овога, долази „Неколико песама Сричетових“, за које писац вели, да их Сричићи читају и уче на памет. У овоме одељку има 13 песама и то без илустрације, и на послетку додаји списак претплатника.

Морам одмах напоменути, да „некрологу“ није место у оваким књижицама за децу. Да је остала књижица посвећена ономе, коме се и некролог пише, то се не би имало шта замерити, али, писатя некролог од непуних пет страна невиншашу, које је само 24 дана и 4 часа живело, то је сувише. Ја сумњам, да би се у Европи од 10 тисућа људи, који пишу за децу, нашао један, да овако што метне у књигу, коју за децу пише. Своју домаћу срећу или несрећу, своје најприватније и најсубјективније рефлексије и осећања, која чине тајанствену светињу породице, износити овако незгодно свету на видик, то вређа јако чуство сваког правилно образованога човека, а сумњам јако да деци чини какву забаву. Шта ли би писац „Босиљка“ урадио, кад би га нешто, сачувај Боже, задесили онаки јади какових има у свету, где смрт покоси и однесе у размаку једнога или два дана три четири жртве у једној породици; и то не жртве које се могу свити под стручак „Босиљка“ него жртве, које су се повезале с јелама и боровима?! Има људи, које задесе много већи удари судбине, и они то трпељиво сносе. А исто тако, има људи, који имају двоје-троје деце, и кад би описивали само оно, што се једнога дана збуде у њиховој породици, могли би имати сваки дан по један струк „Босиљка.“ Али у оваком случају, ови људи не би имали само своју децу и само своју радост, која им је може бити једина права својина и једино благо овога света..... Па и сам некролог у овој књижици, да је друкчије написан, можда не би толико надао у очи; али овако, где је и сама дијагноза болести нашла места, ту престаје све.

Оне 24 слике пропраћене песмицама, већином су добро израђене. Позната је педагошка и психолошка истина, да мала деца више воле једну књигу са сликама, него десет и више без слика. Само ће многима да преседне, докле из ових струкова саставе киту „Босиљка.“ Само неке и неке слике не чине никакав утисак, јер су и лоше израђене а и замисао им није женијална. Такве су нпр. „Силни Дворе“, „Ко је то?,“ „Једе се сунце“, „Двобој“, „Добло јутло“ и т. д. Стихови су како код које слике. Има их лепих и рђавих. Али, као што сам напоменуо, готово већина слика, узета је из оног доба дечјег живота, када она нису ни пошла у школу, него живе срећно у кругу своје породице, играјући се и занимајући се врло радо сликама. Зар би ђацима I и II р. основне школе, којима је писац и наменио ову књижицу, приличиле слике „Часте недеље“, „Дедин имендан“, „Мала Зора“, „Дванаест сати“, „Први кораци“, „Двобој“, „Мали зидар“, „Добло јутло“ итд. Има у неким песмама правог ачења и бенављења нпр. „Добло јутло“. Оно баш није никако за децу, која иду у школу.

У другом одељку, који није илустрован, има такође свакојаких песама. Све скоро песме без разлике, па и оне у другом одељку, махом су почетнички радови. Ретко се која песма одликује савршени ом психолошком студијом. А има и таквих, које никако нису за децу прва два ниска разреда основне школе. На пример „Бранков аманет“ од Р. М. Ивковића, који има скоро 4 пуне стране. Зар је то за децу I. разреда и то деца да науче на памет по препоруци писчевој? Зар ће се наша деца прво упознавати са слабом имитацијом Бранковог и Змајевог певања, па ће после ваљада доћи на ред читање народних песама!? То значи преокренути начело природности и начело историјског развијања у васпитању и образовању.

Осем свега овога, ваља знати и то, да је писац ове књижице купио претплатнике на ово своје дело по старинској методи, и да га је већ у 2—3 тисуће растурио по школама, па га тек онда поднео министарству на откуп, нудећи му 5 до 600 примерака на откуп, који су му заостали непродати. Књижица је самим овим изгубила своју вредност и, откупљивати је за покланање, не би имало никаквога смисла и кад би добра била.

Још нешто. Готово цео материјал у овој књижици, изузев предговор и некролог, туђ је производ, који је већ штампан овде онде у дечијим листовима. Списатељ, који вели, да је набрао овај први струк „Босиљка“ за српску децу, прикупио је готов материјал и илустровао га по свој прилици готовим клишејима, које је имао, те су с тога многе слике и исцале доста добре, јер би се иначе тешко могла штампати ова књижица у Нишу.

У нас нема још закона о књижевној својини, али ми се чини, да је време да га буде. Ово појављивање књига писаних за децу основне школе постало је већ несносно. Књиге пичу као печурке, а ни једна од сто слабо да што истински преди. Ово је просто злоупотреба и експлоатисање онога доба дечијег живота, кад се капа с главе мора продати, да се деци купе књиге, које учитељ препоручује. Родитељи ђачки долазе из даљине од 15 сахата, пешке по зими, у министарство просвете, да се ту саслушају на протоколу, како им је кмет узео у попис краву с телетом или неколико овчица за то, што немају за што да купе деци књиге. А ко зна, да им учитељ не тражи баш „Босиљак,“ „Кућу и Мацу,“ „Отачаственицу,“ „Граматичицу,“ „Малог рачуницију“ итд. итд.

По мом мишљењу, не би требало држава да даје ђацима никакве награде за то, што они врше своју дужност, али, кад је уобичајено и кад је већина за то, да се ђаци по основним школама награђују, онда оно, чиме се одликују, треба да је нешто савршено и лепо, да је права награда. Тако то бива у образованијем свету, па тако треба и у нас да буде. Треба расписати стечај, пошто се прво план утврди шта и како ваља за децу писати, па онда држава треба да откупи и штампа на тај начин оцењене и примљене радове, и да их преко ђака растура у народ. А не овако с брда с дола трпати и примати све. Овако је свакоме остављено до миле воље отворено поље, да експлоатише и положај и простодушност деце и народа. У оваким списима нема никакве системе и никаква плана, а то је оно, што је најгоре.

Ја, кад бих се питао, забранио бих категорично улазак свакој књизи у школу, докле је стручни људи не би оценили. Држава има право, а и дужност јој је, да води рачуна о томе, шта ће школска омладина читати и којим ће правцем ићи образовање и васпитање деце у основним школама. Ово питање требало би што пре регулисати на праведној основи, те да се учини правда и писцима а тако исто — да се заштите виши интереси васпитања по народним школама.

Као што се из свега овога види, ја не могу ову књижицу препоручити за оно, за што ју је писац понудио министарству.

Главном Просветном Савету понизан

14. марта 1889. г.

у Београду.

Мил. Марковић.

По прочитању реферата, сви су чланови Савета најавили, да усвајају мишљење референта о непримању дела, али је г. др. Љуб. Недић тражио, да се реферат у целини не може примити и штампати, јер има у реферату места, која би ваљало изоставити.

Пошто је било чланова у Савету, који су тражили, да се у реферату ништа не мења,

него да се штампа онако, како је у Савету прочитан, то је решење овога питања стављено на гласање.

Гласало се за примање реферата у целини без икаквих измена, и за мењање у реферату, и с 6 противу 5 гласова одлучено је:

да се учине у реферату неколике измене.

Г. др. Недић предлагао је да се изостави један читав пасаж из реферата, а г. др. Јовановић и други, предлагао је, да се само на два места учине измене у изразима.

Приступило се гласању и с 10, противу 2 гласа, одлучено је:

да се у реферату учине само оне две измене по предлогу г. др. Мил. Јовановића и других.

Г. Др. Љуб. Недић, изјавио је, да ће он поднети одвојено мишљење.

Референту је одређен хонорар тридесет динара.

VI.

Саслушан је усмен реферат г. Љубе Ковачевића по молби г-ђице Персиде Јовановићеве учитељице из Кутлеша, о уважењу година учитељске службе, које је молиља на страни провела.

Савет је по предлогу г. Ковачевића, одлучио:

да се молитељици могу уважити у сталне године учитељске службе четири године и по ($4^1/_2$), које је провела учитељујући изван Србије.

VII.

Саслушан је усмен реферат г. Љубе Ковачевића и Ж. Поповића о кривици г. Витомира Николића учитеља из Бањана.

Пошто се из акта не види, да је кривица г. Николића такве врсте, да би за собом доносила отпуштање из учитељске службе, то је Савет мишљења:

да г. Витомира Николића, не треба отпуштати из учитељске службе, него да се може за ове кривице казнити административним путем.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 408-ми

24. Марта 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* **Ст. Марковић**; *редовни чланови:* **Ст. Д. Поповић, Јов. Ђорђовић, Др. Н. Ј. Петровић, Ђ. Козарац, Љуба Ковачевић, Ж. Поповић, Др. Љ. Недић**; *запредни чланови:* **Др. В Бакић, Момчило Иванић, Стеван Продић и Коста Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I

Прочитан је и примљен записник прошлог састанка.

II

Г. др. Љубомир Недић, поднео је одвојено мњење, за које је у записнику прошлога састанка при решавању о књизи „Босиљак" казано да ће поднети.

Савет је примио одвојено мњење на знање, и одлучио са 7 противу 3 гласа, да се одвојено мњење г. д-ра Недића не штампа у записнику.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 20. ов. месеца ПВр. 4367, којим се шаље Савету на преглед и оцену рукопис Владимира Здлара професора „Механика за средње школе"

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога рукописа умоле г. г. Љубомир Клерић и Стеван Давидовић.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете црквених послова од 22. ов. месеца ПВр. 4509 којим се пита Савет за мишљење: да ли на основу поднесених докумената има г. Петар Марковић, бив. државни питомац, квалификације за предавача у средњим школама и за које предмете.

Савет је прегледавши сведоџбу кандидатову нашао:

да г. Петар Марковић има квалификације за предавача у учитељској школи и то за педагошке науке

Г. Љуба Ковачевић није се сложио с мишљењем саветским о квалификацији овога кандидата, и поднео је одвојено мњење, које гласи: „И ако сам уверен, да је г. Марковићу најприроднији место у учитељској школи, не могу се сложити с мишљењем већине Главног Просветног Савета, и држим да г. Марковић, има квалификацију за наставника наших средњих школа, према чл 7. Закона о уређењу гимназија и према досадашњој практици".

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 22. ов. мес. ПБр. 4512, којим се тражи мишљење саветско о томе: може ли се на основу поднесених докумената примити за питомца фонда пок. Вићентија бив. владике, Миленко Месаровић, ђак II р. београдске реалке.

Савет је одлучио: да се умоли г. Љуба Ковачевић да прегледа акте по овоме предмету и да Савету реферује.

С овим је састанак свршен.

САСТАНАК 409-ти

5. Априла 1889. год. у Београду.

Били су: *председник*: **Ст. Марковић**; *редовни чланови*: **Јов. Ђорђевић, Др. Ник. Ј. Петровић, Ђ. Козарац, Љ. Ковачевић, Ж. Поповић, П. Ђорђевић, Милан Недељковић**; *ванредни чланови*: **Др В. Бакић, Ђ Станојевић, Фирмилијан архимандрит, М. Иванић, Др. М. Јовановић Коста Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 29. прошлог месеца, ПБр. 4787, којим се упућује Главн. Просветном Савету рукопис „Превод словенске Читанке на српски језик", од г. Светиславa С. Поповића, учитеља, и пита се Савет за мишљење: треба ли овај рукопис, по молби пишчевој, откупити и о државном трошку штампати као помоћну књигу за ученике и учитеље.

Савет је прочитао молбу пишчеву и разгледао рукопис, па је са 10 противу 3 гласа одлучио:

да се овај рукопис „Превод словенске Читанке на српски језик", не може употребити за оно, за што га је писац понудио.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 30. прошлог месеца, ПБр. 4849, којим се шаље Савету рукопис „Антропологија" од г. Љубомира Миљковића, професора, на коначно решење према раније одлуци Саветској.

Пошто је г. др. М. Јовановић изјавио усмено у Савету, да је писац „Антропологије" поправио свој рукопис по свима примедбама које је он изнео у раније реферату, то је Савет одлучио:

да се умоли и други референт г. Ј. Жујовић да извести Савет, је ли писац поправио рукопис и по његовим примедбама.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 31. прошлог месеца, ПБр. 4038, којим се пита Савет за мишљење, може ли се на основу поднесених докумената примити за благодејанца фонда пок. Вићентија бив. владике, Светозар Вујовић, ученик IV разреда II београдске гимназије.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Љ. Ковачевић да прегледа молбу и поднесене документе овога ђака и да Савету реферује.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 3. овог месеца ПБр. 5035, којим се пита Савет за мишљење: да ли на основу поднесених докумената има квалификације за предавача у средњим школама, г. Душан Мушицки.

Савет је прегледао документе кандидатове па је нашао:

да г. Душан Мушицки има квалификације у средњим школама за оне предмете, за које се тражи.

VI.

Прочитано је писмо г-ђе Катарине Милић, упућено Главном Просветном Савету, која моли, да јој се врати њен рукопис „Енглеска граматика“ који се налази на прегледу код Просветног Савета.

Савет је одлучио:

да молитељици врати рукопис њен по молби.

VII.

Прочитано је писмо г. дра Љубомира Недића, којим моли, да га Савет разреши од дужности председника комисије за уређење основних школа, пошто он налази, да његове функције као председника у овоме одбору, престају сада, кад је он поднео оставку као редовни члан Главног Просветног Савета, и кад му је та оставка уважена.

Савет је примио знању изјаву г. дра Недића, али је нашао за сходно:

да се г. др. Недић умоли једним писмом, да и даље остане као председник комисије и да доврши започети посао, пошто Савет налази, да г. Недићева оставка на чланство у Главном Просв. Савету не стоји у таквој вези с председништвом у овој комисији, у коју је он изабран од Савета из разлога, што је Савет мислио а и сада мисли, да ће г. др. Недић, као зналац овога посла, моћи најбоље свршити ову ствар на општу корист.

VIII

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 5. овог месеца ПБр. 5001, којим се извештава Савет, да је учињен потпун извиђај по кривици г. Симе Јеротића, учитеља, и шаљу му се сва акта на оцену и мишљење према ранијем Министарском писму од 13. децембра прошле године ПБр. 13.008.

Савет је одлучио:

да се умоле г. г. Ст. Марковић, и Љуба Ковачевић, да акта по овоме делу проуче и Савету референју.

С овим је свршен састанак.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

(Министарство просвете и црквених послова). Указом Краљевских Намесника од 1. априла тек. године, постављен је г. Михаило М. Протић, учитељ у Београду, за ванредног писара I. класе у министарству просвете и црк. послова, а да прима плату из кредита, одређеног на плату референта за црк. послове у истоме министарству.

(Главни Просветни Савет) указом Краљевих Намесника од 5. априла тек. године, уважена је поднесена оставка на чланство у Главном Просветном Савету г. д-ру Љубомиру Недићу, професору Велике Школе и редовноме члану Главног Просветног Савета. —

(Државна штампарија) Претписом министра просвете од 21. априла т. г. постављени су: г. Борје Кнежевић, коректор државне штампарије за фактора, а г. Војислав Ј. Илић за коректора у државној штампарији.

(Народно Позориште). Актом мин. просвете од 16. априла т. год., постављени су за чланове позоришнога књижевнога одбора г. г. Јован Ђорђевић, професор Вел. Школе, Андра Николић секретар министарства просвете и црквених послова, Никола Ј. Мариновић, секретар министарства просвете и д-р Милован Ђ. Миловановић, професор Велике Школе.

(Средње школе): *Стављени у стање покоја.* Указом Краљевских Намесника од 19. априла т. год. на предлог министра просвете и црк. послова, а по саслушању Министарског Савета, стављени су: г. г. Арсеније Ристић, професор београдске реалке и Коста Вујић, професор II београдске гимназије, на основу чл. 10. закона од 15. фебруара 1858 године, по својој молби, у стање покоја с пензијом која им по годинама службе припада. —

Постављени: Претписом министра просвете и црквених послова, од 20. Априла тек. године, постављен је г. Михаило Р. Поповић,

бивши предавач у шабачкој гимназији, за хонорарног предавача у II београдској гимназији, а претписом од 21. априла т. г. постављени су г. г. Светозар Атанацковић, и Стеван Ђорђевић, професори, и Ђура Илић, предавач нишке гимназије, за хонорарне предаваче у нишкој учитељској школи.

Разрешени: г-ђе: Милева К. Јорговићка, учитељица женског ручног рада у пиротској нижој гимназији, и Драга Стевановићка, учитељица рада у јагодинској нижој гимназији, разрешене су од дужности учитељица рада у тим заводима.

(Основна школа): *Постављени:* г. Божидар Јакшић, ђак. учитељ. школе, постављен је 1. априла т. г. за заступника учитеља IV. разреда школе у Обрежу, окр. јагодински а да врши и дужност управитеља исте школе; Душан П. Рајичић, учитељски кандидат, постављен је 4. априла т. г. за учитеља III. раз. I. одељења мушке осн. школе у Ваљеву; Михаило Кунчевић ђак учитељске школе, постављен је 4. априла т. г. за заступника учитеља школе у Копљарима, округа крагујевачког; Живојин Манојловић, ђак учитељ. школе, постављен је 8. априла т. г. за заступника учитеља школе у Јаловик Извору, округа пиротског; Светолик С. Брзаковић, ђак учитељ. школе, постављен је 8. апр. т. г. за заступника учитеља школе у Коцељеви, округа шабачког; Сима К. Поповић, свршени ђак учитељ. школе, постављен је 18. априла т. г. за сталног учитеља II., III. и IV. разреда школе Ћићевачке, у округу алексиначком и да врши и дужност управитеља исте школе; Милена Николићева, бив. ученица више женске школе, постављена је 21. априла т. г. за заступницу учитеља сва четири разреда школе у Црној Бари, окр. шабачког; Адам Станимировић, ђак учитељ. школе, постављен је 21. априла т. г. за заступника учитеља сва 4 разреда школе у Паунама, округа ваљевског. Спасенија Матићка, *привремена* учитељица II. разреда школе у Александровцу, у окр. крушевачком, постављена је 4. априла т. г. за *сталну* учитељицу исте школе.

Премештени: Михаило Јовић, учитељ III. разреда I. одељења мушке осн. школе у Ваљеву, премештен је 1. априла т. г. по потреби, за учитеља IV. раз. II. одељ. мушке основ. школе на зап. Врачару, у Београду; Димитрије Димитријевић, учитељ IV. разреда школе у Обрежу, округа јагодинског, премештен је, по молби, за учитеља IV. разреда мушке школе у Јагодини.

Разрешени: Риста Д. Протић, учитељ школе у Бакусу, окр. топличког, разрешен је 14. априла т. г. по датој оставци; Андрија Р. Драгутиновић, заступник учитеља I. раз. 2. одељења школе у Арчељу, разрешен је 15. априла т. г. по молби; Параскева Томићева заступница учитеља I. и II. разреда школе у Тешици, окр. алексиначког, разрешена је 19 априла. т. г. по молби; — Милева Ј. Мишићева, учитељица сва 4 разреда школе у Црној Бари, округа шабачког, разрешена је по молби 20. априла тек. године. Милутин Радојкић, заступник учитеља III и IV разреда школе у Церовцу, окр. смедеревског, разрешен је 21. априла т. г. по молби. — Цветко Цветковић, заступник учитеља школе брзоходске, у окр. пожаревачком, разрешен је 30. априла т. г. пошто је отишао у војску.

Просветне Белешке

„Професорско друштво“. О Ускрсу ове године била је у Београду *прва скупштина наставника средњих школа* краљевине Србије. На дан 12. Априла беше се искупило у сали В. Школе преко 100 наставника, из разних крајева Србије и из престонице, те створили удружење чије смо име горе истакли.

Мисао о удружењу наставника наших средњих школа избијала је и раније код појединих наставника и појединих колегија, али је рад на томе отпочет прошле јесени, када је се, приликом прославе Вукове стогодишњице, у Београду стекао прилично број наставника из унутрашњости Србије. Видећи

се на окупу у лепом броју, природно је било да мисао о удруженју изиђе из уског круга појединих договора и разговора о томе, и да се изнесе пред искупљени збор. И тако је на дан 10. Септембра прошле године, око 60 наставника средњих школа донело једногласну одлуку, да се образује удружење наставника средњих школа краљевине Србије. Ну како ни време ни прилике нису тада допуштале да се одмах приступи и ближој организацији самог друштва, то је збор изабрао из своје средине 7 чланова: г. др. Николу Петровића директора II београ. гимназије, г. др. Војислава Бакића директора београ. учит. школе, г. Ђуру Козарца директора београ. I гимн., г. Косту Цриногорца професора II б. гимн., г. г. Милозана Марниковића и Ђуру Милијашевића професоре београ. више гимн и г. Љубомира Јовановића проф б. Реалке, да као привремени управни одбор израде нацрт друштв. правила и спреме што је потребно за сазив општег збора наставничког. Учинив све ово, привремени је одбор и позвао све наставнике средњих школа краљевине Србије на *прву скупштину* која је се, како рекосмо напред, и састала 12. априла ове год. у Београду.

Под председништвом председника привременога одбора, г. др-а Николе Петровића, који је збор поздравио срдачном добродошлицом, збор је одмах приступио свом конституисању и изабрао за председника г. Николу Петровића, за потпредседника г. Илију Душмановића проф. пожар. гимн. и за послов. збора: г. г. Љубомира Стојановића проф II б. гимн и Светислава Симића предавача зечарске гимназије И пошто је још послов. привременог одбора, г Љубомир Јовановић прочитао, извештај о раду привременог одбора, збор је приступио главном послу овог свог састанка: стварању правила на којима ће друштво постојати. За основу узет је нацрт који је привремени одбор израдио и који је још, на једном састанку београдских наставника и наставница средњих школа а и по неким примедбама појединих колегија из унутрашности, у неколико измењен или допуњен. Каквих основних измена подпесеног нацрта друштвених правила није било ни на збору. Од важнијих допуна и дезимичног мењања појединих тачака да поменемо ове: [1]) Ако се у току године управни место којег члана управног одбора, онда избор новог члана није остављен произвољно управи (чл. 10 предложеног нацрта гласи: „Ако би ко од чланова иступио из управе преко године, тада се управа сама попуњава[*]) него управни одбор узима оног који је на збору имао највећи број гласова после изабраних.

Члану 21. додато је да се чланци упућени за друштв. лист шиљу на реферовање и члановима из унутрашности.

Код одељка 15. измењено је да се екскурзије могу приредити и кад се јаве три члана за то (место предложених: 5) и да се екскурзије приређују кад то буде могућно (а не сваке године, како је на то предложеним правилима била управа обавезана) и по предложеном споразуму са месним одборима.

Годишњи збор биће увек у првој половини мес. августа а не о Ускрсу (као што је било у пројекту).

Овај посао претресања друштвених правила свршен је на два састанка 12. априла (пре и после по дне). Сутрадан је се приступило бирању друштвене управе, у коју су ушли: г. г. др. Војислав Бакић, Ст. Ловчевић, Милован Марниковић, др. Никола Петровић, Љубомир Стојановић, Пера Ђорђевић, Борислав Тодоровић, Ранко Петровић и СретаСтојковић.

У контролни одбор који ће (по чл. 31. правила) пред крај друштвене године прегледати и оверити управине рачуне изабрани су г. г. Васа Димић проф. I б. гимн. и Јосиф Шмит професор Реалке.

По свршеном избору, г. др. Ник. Петровић прочитао је на збору своју расправу „Професорски положај у школи, у држави и у друштву у других држава и у Србији,“[2]) као обраду једне од четири теме које је привремени одбор објавио за свој први састанак.

Овим је се завршила прва скупштина наставника средњих школа у Србији.

Управа „Професорског друштва“. На свом првом састанку 25. апр. о. г. управни одбор „Професорског друштва“ конституисао се овако: председник г. Стеван Ловчевић проф. I гимн. потпредседник г. Милован Марниковић проф. београ. II. гимн. благајник г. Борислав Тодоровић проф. учит. школе, књижничар г. Пера П. Ђорђевић проф. I б. гимн. и пословођа г. Љубомир Стојановић проф II б. гимназије.

[1]) У једној од дањих свезака „Пр. Гл.“ донећемо „Правила проф. друштва“.

[2]) Доносимо је у овој свесци „Пр. Гл.“ на првом месту.

Издање и штампа краљевско српске државне штампарије

Одговорни уредник АНДРА НИКОЛИЋ

Година X. Свеска 9. и 10. 31. Маја 1889.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ПРОШЛОСТ, САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ ИГИЈЕНЕ

ПРИСТУПНО ПРЕДАВАЊЕ

Др-а Милана Јовановића—Батута

ПРОФЕСОРА ЈАВНЕ ИГИЈЕНЕ И СУДСКЕ МЕДИЦИНЕ НА ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ У БЕОГРАДУ.

(Свршетак)

Корист Игијене упада још јаче у очи, кад се човечји живот и човечје здравље упореде са другим (материјалним) благом, те се проценом сведу на неку познату вредност н. пр. на добитак или губитак у новцу, на зараду (надницу) или дангубу и т. д. У Немачкој н. пр. рачунају, да једно дете годишње (у средњу руку) кошта 40 талира (од прилике 150 дин.). То је, наравно, најмања просечна цена, која се у опште може поставити, и мало је земаља, где живот човечји не потроши више — где дакле није скупљи. Тако н. пр. рачунају у Енглеској већ живот новорођеног детета у 40 фуната стерл. (од прил. 1000 дин.) а одраслог челадета у 150 фун. стерл. (3750 дин.). У Америци су те цене још више, јер живот једнога радника рачуна се у 3500 долара (или 17.500 дин.). Према томе престаља сваки живот човечји неку фактичну вредност за друштво, коју је оно у њега уложило, и коју с њиме губи, ако је човек животом и радом не накнади. Умре ли дакле челаде пре т. з. продуктивног доба свога века — до своје 14. године — онда оно не може тај свој трошак друштву подмирити, него тај издана свота сасвим пропадне. Тим начином изгуби сама варош Ерфурт за 20 година преко 5 милиона динара, а колико је тиме у штети цела Немачка или сва Европа, лако је прорачунати. Ти бројеви су још страшнији, ако се рачуна — као н. пр. у Енглеској — живот новорођенчета са 40 фун. стерлинга (1000 дин.), а живот одраслог са 150 фун. стер. (3750 дин.); или у Америци: живот једног радника са 3500 дол. (17.500 д.); или у Француској: без разлике спола и узраста, живот у опште са 1097 дин. итд. Ово је, наравно, још само онај мањи део капитала, што се губи смрћу, а где је још губитак у дангуби и трошку око саме болести? На сваки смртни случај долази (по статистици) 35 случајева поболевања (т. ј. у средњу руку од 35 болесника умре 1), а на сваког болесника рачуна се просечно 20 дана боловања (или дангубе). Београд има 40.000 становника, а у њему умире преко 30‰ годишње. Према томе губи Београд болешћу годишње $30 \times 40 \times 35 \times 20 = 840{,}000$ дана (или надница). Да игијенским установама смањимо умирање наше престонице н. пр. са 30‰ на 20‰ (као што је Лондон Игијеном смањио умирање својих становника од 42‰ на 19‰), онда бисмо уштедели $10 \times 40 \times 35 \times 20 = 280{,}000$ дана (или над-

ница) годишње. Рачунамо ли од тога само четврти део на боловање правих радника (праве дангубе), а оно друго на децу, жене и стару чељад, онда остаје 70.000 дана, или — дан по 2 динара — 140.000 дин. год. штете од боловања, које би се могло спречити. Сетимо се још: колико здравих дангуби око једног болесника, колики је трошак око лечења итд. па нам је онда ласно увидети, да је напак Игијена јефтинија. Италија издаје велике своте новаца због саме наступне грознице, и губи врло много своје радне снаге. Међу 2300 сицилијанских железничких чиновника поболи се од наступне грознице годишње 1455, и сваки од њих болује (т. ј. дангуби) у средњу руку 11 дана. У војсци је годишње 42,000, а у самом Риму 10.000 грозничавих. Близу 6,000000 лира изда држава сваке године на саме грозничаве војнике и званичнике, а то је издатак, који се ничим не враћа.

Као што видите, по свима тим примерима и бројевима јасно излази, да у свакој прилици најбоље пролазе они, који могу живети (и живе) према захтевима Игијене. Сви ти примери необориво доказују, да Игијена није пуста беспослица и узалудан трошак, мука и брига, него посао и издатак, који се мал' не сваки пут многоструко наплаћује. Узимали ма с које стране: најдрагоценији капитал човеку је живот и здравље, па ко у то улаже, не може никада изгубити.

Мишљење да Игијена нема права на засебно место као наука, да је дакле не треба самостално обрађивати, него да сва њена питања ваља упутити оним струкама, којима и припадају, нема чврста ослона ни у науци, ни у пракси, и било је само на велику штету и Игијени и човечанству, а ево зашто. Кореном својим хвата се Игијена оне велике групе наука, које спадају у Биологију, а по предметима својим држи средину између Антропологије и Медицине. Ни једна наука — осем може бити једине Математике — не стоји сасвим независно и искључиво на својим ногама, него се свака (час у овом, час у оном питању) ослања на друге... па тако и Игијена. Као струка биолошка порекла захвата она понајвише у биолошке науке, али јој разгранци прелазе и на друга поља. Истражујући човека у односу према оним разним приликама у којима живи — дакле у односу према ваздуху, земљишту, води, храни, стану, послу, друштву итд. — у опште: према свима супстратима природног и друштвеног живота његовог — налази научна Игијена на питања, која припадају специјалним, научним струкама н. пр. анатомији, физиологији, патологији, етиологији, метеорологији, зоологији, ботаници, геологији, физици, хемији итд., а гдекада баш и на питања из технике, државне администрације, трговине, обрта, заната, итд. Према тако многобројним и разноврсним објектима налазила се Игијена за први мах у великој неприлици, па је — наравно — тражила савета и помоћи у оних струка, које су ближе тим предметима. Отуда је и поникло мишљење, да она као засебна наука и не може постојати, него да сва питања њена ваља поделити међу струке, којима по својој нарави и припадају, па да се тамо разрађују. Но томе би н. пр. ваздух припадао метеорологији или хемији: земљиште геологији и агрикултури; стан грађевинској техници; узроци болести етиологији; саме болести патологији; средства за предохрану профилакси и т. д.

На први мах изгледа оно мишљење сасвим рационално, и тек кад се боље проучи, види се, да му се може много што — шта приговорити. Истина је, да би н. пр. стручан хемичар потпуније и тачније навео какво хемијско питање из области

Игијене — рецимо питање о размери кисеоника, азота и угљена диоксида у ваздуху — него и сам игијеничар, али том стручњаку хемичару недостајало би опет медицинских погледа, игијенског проницавања, па према томе и основане, критичке процене испитних резултата. Стручан хемичар би одмах с почетка (и нехотице) напустио земљиште, на коме је никло то хемиско питање; он би поред свог стручно-хемиског интереса заборавио и занемарио онај првобитни, игијенски, који је то питање управо и покренуо, па би на тај начин јамачно промашио или — може бити и — премашио ону праву циљ, рад које је и почео хемиски испитивати.... Стручњак-хемичар би се, дакле, дао завести разним специјалним погледима своје струке, па би најпосле игијенско становиште сасвим напустио.

Али све и да није тако, необорива је истина, да у Игијени и поред најбољег научног рада не би могло бити правога напретка све дотле, док би је год наука као лешину анатомисала и комадала т. ј. докле год би јој уд по уд у одељеним струкама проучавала и њиховим духом задахњивала. Игијена не би могла дићи главе све дотле, докле год сва питања њена не би дошла под једну руку, под једне погледе и под један начин; докле год не би била скроз задахнута једним духом; докле год и у најкрајњем, најситнијем разгранку њеном не би пулзирао један те исти живот — у кратко: докле год се сва та питања из области Игијене не би посматрала и проучавала са једног, сталног, заједничког и према циљи удешеног гледишта — са гледишта искључиво здравственог. Тек као такав склоп и као таква целина имала би Игијена и права и услова на живот и напредак, и могла би се органски развијати. Тако је васкрсло толико других засебних струка (н. пр. агрономија), и то је нарав готово свију наука, које се рачунају у природне. За то и јесте била најсрећнија и најплоднија она мисао, која је Игијену извела из уских граница просте емпирије, па пренела на поље научног разматрања и проучавања, позајмљујући у томе послу утврђена начела и истине разних струка, а сводећи их увек на једно гледиште. Тек први представници те мисли могу се назвати оцеви научне Игијене; и тек они створише садашњост њену.

Мисао, да се Игијена почне обрађивати као струка за себе, као нарочити одељак или огранак медицинске науке, није тако давнашња. Истина је, да су већ прећашњи векови у неколико маха то покушавали; истина је, да се особито у прошлом столећу показиваху неки слаби трагови томе: али све то беше и сувише слабе грађе, а да је могло одолети немару света, отпору самих научењака, и неким обзирима у државној управи. С тога видимо, да се Игијена, Санитет и Судска Медицина још у прошлом веку сматрају за струке једне и исте нарави и неразлучне, па да их чак и 19. век тако наслеђује и прима. Било као предмет наставе, било као објекат државне администрације, остају те три струке спојене, и тек друга половина нашега века, тек горостасни напредак природних наука, поче их разликовати и делити, па онда засебно и разрађивати.

Као први и најважнији представници Научне Игијене светле три знамените појаве овога века: Паркс (Parkes) у Енглеској, М. Леви (Michel Lévy) у Француској, и М. Петенкофер (Max v. Pettenkofer) у Немачкој. Од њих управо и почиње право научно испитивање у Игијени: од њих се датира нова епоха или *садашњост Игијене*. Њима се мора признати, да су својим знаменитим научним радовима победили све противнике Игијене као за-

себне науке, и да су јој извојевали оно часно место међу разним струкама, које данас заузима.

Та епоха наше струке спада у најновије време — тако рећи: у садашњост њену. Нема ни тридесет година, како су Паркс, Леви, и Петенкофер сабрали готово сва здравствена питања под једно научно гледиште, са кога су све своје разноврсне предмете испитивали по неколико метода, основних на екзактним наукама. Необичном природњачком спремом, великом бистрином духа, и потпуним проницавањем својих циљева и граница пређоше они са мршава поља емпирије на експеримената, природњачки метод и основану спекулацију, те тако физиолошким, физикалним, хемиским и другим основаним доказима истребише празноверу и застареле, укорењене, погрешне назоре у Игијени, а на њихово место поставише нова начела, којима се с научне стране не може ласно приговорити. Радећи тако око старих и нових питања и гледишта изналазаху они, наравно, и нове методе и усавршаваху технику игијенског испитивања, експериментисања и доказивања тако, да у томе правцу њихови успеси служе и данас за основу и образац. Радови тих наученака о ваздуху, води, храни, оделу, стану, заразним и кужним болестима и о другим игијенским питањима; њихови докази по статистичким и демографским подацима; њихова метода у научном проучавању појединих игијенских објеката итд. створише најпосле нарочити правац у Научној Игијени — створише тако звану *Физиолошко - физикално - хемиску Школу*. Тој школи је од тада (а и сада) главни представник Петенкофер у Минхену, а њој припада и велики број најзнаменитијих Игијеничара нашега доба. Међу њима се особито одликују непосредни ученици Петенкофера, а наиме: Фодор, Сојка, Флиге, Ерисман, Форстер, Уфелман, Грубер итд.

Готово у исто доба постао је, и мал' не баш упоредо са „Физиолошко-физикалнохемиском Школом" напредовао је и други један правац игијенског испитивања. Одавна се већ мислило и наговештавало, да узрок разним заразним и прилепчивим болестима мора бити какав врло ситан и невидован, али свакако жив створ, који у тело уђе, те се ту разлеже и размножи. Та мисао имала је већ свог наслона у неколико појава из саме природе кужних болести, а подржавала се и другим сличним примерима у природи. Осем тога утврђиваху је до некле и неки научењаци — било то простим доказима из свога искуства, било баш и научним експериментом.

Али све то беше још мало и непотпуно, и дуго је трајало док је у таму тога питања продрла права светлост. Тек кад је по тим истим основима Пастер оборио ипотезу о бесеменом зачећу (generatio spontanea) и учврстио своју тако звану виталистичну теорију о врењу; тек кад је доказао, да је у ваздуху, у води, у земљишту и свугде око нас (па и у самим нама) безброј особитих, органских а и живих клица; тек кад је показао, да се те клице — чим дођу у згодну прилику — развијају у савршене индивидуе (микрококе, бактерије, бациле, вибрионе, спириле итд.) са самосталним животом; да се врло брзо плоде и множе, па да најпосле — у неким извесним приликама — својим животним потребама и радњама, својим множењем и опадањем производе распадање органских материја у облику врења, гњилења и трухлења: — тек онда се још с већим правом почело закључивати, да су исто тако и кужне људске болести нека особита врста тог растварања живе, ор-

ганске материје; нека врста врења, гњилења или трухлења; да дакле мора да и њих производе те невидовне органске клице из ваздуха, воде, земљишта, хране итд. чим нађу згодних придика у телу човечјем. То мишљење имало је већ давно своје потврде и у неким заразним и прилепчивим болестима животиња и биља — н. пр. у неким заразама свилене бубе, пчеле, жита, кромпира, у рђи, медљици итд. — али тим Пастеровим радовима доби сада још многа чвршћа наслона. Кад се најпосле необоривим научним и практичним доказима доиста потврдило, да је и прострелу (Anthrax) у оваца и говеда узрок нека сићушна гљивица, која у тело уђе, тамо се необично брзо и јако намножи, па онда својим животним обавама и бројем својих индивидуа нормалне функције животињског тела (своја домаћина) поремети, па му и смрт зада: онда се, наравно, поче још живље и мислити и радити око тога, како да се нађу и проуче кужне клице и других заразних и прилепчивих болести животиња, па и људи. Тај посао беше — особито с почетка — веома тежак, али ипак не сасвим бесплодан, те не потраја дуго, а један успех сустизаше други. Тако се н. пр. за кратко време изнађе прави узрок и права нарав црвеном ветру, шапу и устобољи, врућици, подљутама рана, отровној крви итд. па ево у најновије доба и узрок туберкулози и колери.

По себи се разуме, да је сваки тај проналазак засебице (а још више даље консеквенције свију укупно) велики корак у напретку Хигијене: — да управо значи нову школу, нову епоху у тој струци. Изучавањем и познавањем морфолошке, физиолошке — у опште биолошке нарави тих кужних клица с једне, а поближим одређењем патолошког дејства њиховог на животињско или човечје тело с друге стране, отворио се дугачак низ веома важних и веома интересантних питања и за Научну и за Практичну Хигијену, те је тим путем тражно свога одговора. Неуморним, савесним и духовитим истраживањем дошло се мало по мало до потпуног познавања биолошког карактера тих клица, т. ј. до тачног одговора на питања: како ти микроорганизми изгледају; шта су; где се обично легу; који су им услови неопходно нужни, а који опет згодни и поспешни за живот, напредовање и размножавање, итд. — па најпосле и то, шта им смета расплоду; како гину и пропадају у природи; могу ли се којим вештачким начином потаманити; који је најпоузданији начин за тај посао итд. Патолошка искуства и опити објасниће нам опет, како и којим путем те клице улазе у животињско или човечје тело; како тамо живе и како се множе; какво им је дејство на наш или на животињски организам; како се те клице преносе са болесника на здраве: — са живинчета на човека, или са особе на особу итд. — па најпосле и то: шта се може учинити против те навале на здравље и живот.

Као што видите, господо, изучавање микроорганизама као представника кужних клица објаснило нам је врло много и врло важна питања. Оно нам расветљује два, тако рећи, најзамашнија, а до сада веома тамна и непотпуна одсека наше струке: етиологију и профилаксу кужних болести. Оно нам рађа узроке тим болестима, и упућује нас на поуздане путове, како да их се одбранимо. С тога је оно данас један од најважнијих и најплоднијих одељака и Научне и Практичне Хигијене, а само за себе издвојило се у читаву једну засебну науку — у тако звану *Бактериологију*. Присталице и ученици те науке у нашој струци представљају читав један нов правац у хигијенском истраживању и

схватању, и сачињавају т. з. *Бактериолошку Школу.*

Али ни Бактериологија није остала само на академском, чисто научном постољу своме, него се у исти мах осврнула и на стварни живот, не би ли дошла и до каких практичних, стварних успеха. И доиста: неуморним истраживањем и оштроумним опитима са тим кужним клицама дошло се наскоро и до неких еминентно практичних, а врло важних резултата. Међу осталима Пастер је својим епохалним радовима дотерао тако далеко, да је утврдио превентиву против неких од тих кужних клица и њихова дејства, т. ј. да је изнашао начин, како ће живо (животињско или човечје) тело удесити и спремити тако, да тим кужним клицама одоле и онда, кад у њега доиста доспу — било да се од њих никако и не разболи, било да ту (иначе жестоку куж) брзо и лако прекужи. Тај начин удесио је Пастер у главноме према начелима калемљења са мајом од крављих богиња, те га извршује против неких кужних и заразних болести наших домаћих животиња (као што је н. пр. кокошја колера, грљопици или свињски црвени ветар, прострел у оваца и говеда итд.), а у најновије време и против псећег беснила — било на самом псету или баш и на човеку. То превентивно калемљење показало је до сада (на животињама) врло лепе резултате, а о Пастеровом калемљењу против псећег беснила код човека моћи ће се изрећи одлучан суд тек онда, кад се буде располагало са великим опитним материјалом, и истинитим, безпристрасним извештајима у томе правцу. Како сад стоји, сви су изгледи, да је женијални француски научењак и опет на правом путу, и да је стигао до таких успеха, какве је тешко надмашити. Тим успесима задужно је цело човечанство.

И још има да се забележи један веома замашан и значајан проналазак Бактериолошке Школе. Кужне болести су обично таке нарави, да се јављају с времена на време, како ће се онда и опет изгубити. Кад се јаве, букну као оно пожар, и распростру се тако нагло и жестоко, да им се одмах и врло ласно може разазнати њихова особена — кужна нарав. Таку једну навалу које кужне болести зовемо ми пошлицом (прошлицом), редњом, заразом или помором (епидемијом) — кад како: према нарави саме болести. Новије време доказало је, да осем тога има још и таких кужних болести, које не навољују у људско друштво на махове, да се и опет угасе, него да из њега никако и не избивају: које не ударају на човека (као што то ради зараза и помор) отворено и, тако рећи, јуначки, него се кришом и потајице шуњају и на све стране вреже — тиме, што се неприметно али непрестано преносе с болесника на здраве, те их свлађују — кад спорије, кад брже. Така кужна болест је туберкулоза (сушица, јектика итд.), а и њој је узрок опет нека така сићушна, невидовна гњивица, неки бацил — бацил туберкулоза — који се при згодним приликама у човечјем телу веома брзо и јако плоди, те својим животом и расплодом организовану материју раствара и сатире. Тај микроорганизам нашао је пре неколико година проф. д-р Роберт Кох (— исти онај, који је пре пет година нашао и прави узрок (клицу) колере или т. з. кома-бацил), и проучио му је нарав тако потанко, да нам је сада све јасно. Ми данас знамо порекло тој ужасној болести: ми познајемо морфолошке и биолошке особине њене клице; ми смо ухватили путеве, којима она доспева у тело; ми смо докучили, како се она у телу развија; шта јој годи, а шта њеном развићу смета; — у кратко: ми познајемо свога непријатеља, и можемо му се

с успехом одупирати. Тај проналазак је, наравно, по Хигијену (а баш и по целокупну практичну Медицину) тако замашан и значајан, да се једва даје достојно и проценити. Туберкулоза и њена сестра шкрофулоза учесталије у новије доба и по нашим крајевима тако јако, да бројем својих жртава надмашају две најстрашније куге болести: колеру и кугу. С тога и јесте од неоцењиве вредности она наука, која нам у руке даје средства, како ћемо јој с пута склонити; како ћемо јој се успешно одупирати, и како ћемо јој најпосле траг и клицу са свим затрти, да се даље не шири. Ово последње учи нас наука о изолисању и дезинфекцији, а и ту је науку Бактериологија (особито Кох и његови ученици) управо препородила, и на научно земљиште пресадила.

Према овим доиста врло богатим резултатима у Хигијени из најновијег доба није баш ни најмање чудо, што она — истина споро, али са свим правилно и постепено — осваја све већи терен у образованом свету, и долази све више и више до свог заслуженог признања. Кудгод се обазремо у научном свету давно се већ сасвим утишали они гласови, који су се некада дизали против ње.... а и научна и практична Медицина пригрлила је Хигијену већ тако својски, да је управо (— изузимајући неки врло мален део дијагностике, а још мањи терапије —) готово већ сасвим утопула у њу. Поред тога обим ове струке расте из дана у дан, и то тако јако, да га је — као што то напред споменусмо — већ доиста веома тешко средити, сместити и тако обделати, како ће бити у њему органске везе и целине, и како не ће стршити ван оквира, који прилични такој једној дисциплини. И општи јавни и приватни интерес — ма да још није на оном ступњу, каквог га Хигијена доиста заслужује — расте приметно, и да још Хигијена не тражи по гдекада баш замашних жртава час од појединца, час од целог друштва, био би тај интерес до сада још много већи. То сведочи Немачка, Енглеска и Северна Америка својим прекрасним хигијенским установама новијега датума; то сведоче школе и научни храмови за Хигијену, који већ одавна постоје, растурени по целоме свету; то сведоче хигијенски музеји и кабинети, који се на све стране дижу; то сведоче небројени списи и радови хигијенског — било научног било поучног и популарног — садржаја (г. 1887. излазило је 82 иг. часописа и преко 60 летоп.); то сведоче јавна и приватна удружења, којима је циљ да повцем, речју, предавањем итд. помажу Хигијену; то сведочи општи интерес свију културних и полукултурних народа и држава, који се већ толико пута манифестовао приликом међународних и земаљских хигијенских изложаба; то сведоче санитетски закључци новијег доба по свима земљама; то сведочи готовост нашег законодавног тела и Његовог Величанства Краља, којим су пре неколико година усвојили и потврдили наш нови Санитетски Закон; то сведоче толике жртве нашега народа, којима је створио Санитетски Фонд, да тиме предњачи целој Европи; то најпосле сведочи и ова катедра, с које вам, господо, данас имам част да говорим, и којој сте се ви ево тако лепо одазвали, да за њу ни у будуће не страхујем. У кратко: Хигијена је, тако рећи, мезимче деветнајстог века, и у његовом крилу напредује и буја уз општи напредак свију природних наука.

Као што видите, господо, садашњост Хигијене је много плоднија, много ведрија и сјајнија од њене прошлости. Хигијена се за ово веома кратко време дигла као оно феникс из пепела, освојила себи стално и достојно место у реду других наука,

постала предмет општег интереса образованих народа; прокрчили себи пут, којим ће без сумње лако ући у састав државне администрације; на најпосле удворила се на све стране тако, да је постала потребом сваког човека, који разложно мисли, а тиме и потребом целог питомог човечанства. Резимирајући јој најважније напретке можемо с пуним правом рећи, да се ослободила свију заблуда и празноверица; да је постала права наука, и то наука за себе; да је себи створила научну методику и технику; да се нарочито јако обогатила Бактериологијом и применама бактериолошког истраживања, а тиме решила многа и важна питања о прилепчивим и заразним — дакле у опште — о кужним болестима; и да је најпосле постигла и знатних, позитивних, практичних разултата у дијагностици, профилакси, превентиви, изолисању и дезинфекцији, а тиме унапредила и медицину и санитетску полицију. Толико богаство у раду и толика обилатост у резултатима намеће нам мисао, да за будућност Игијене ништа и не остаје — исто тако, као што се и Александар Велики плашио, да му иза оца Филипа не ће остати зехаља, које ће моћи освајати....

Али та ствар још не стоји тако добро, — и тек будућност Игијене може имати пуне руке посла, и може ишчекивати најлепше изгледе. Поред све обилатости у научним и практичним резултатима; поред толиких успеха из садашњости: ипак се с пуним правом може рећи, да је данашња Игијена тек само мало начета ризница, која се дуго не ће моћи исцрпсти; тек као оно детешце у повоју, пред којим стоји читав један век рада, па, може бити, и успеха. Та живот је богат и, тако рећи, неисцрпив, а Игијена му је веран пратилац. Хиљаду научних и практичних питања из њене области стоје још нерешених, и чекају позитивна одговора. Физикално, хемиско, физиолошко и статистичко истраживање разних објеката богати се сваким даном и методима и резултатима; Демографија је тек сада пружила руку Игијени, и моћи ће јој тек у будуће користити; међународни савези тек од скоро почињу учествавати, па и Игијени на руку ићи и т. д... а што је исто тако важно: у Бактериологији отвора се тек сада нов свет, кога треба са свију страна проучити, и за игијенска питања употребити. Ту је н. пр. морфологија и систематика небројних бактериолошких фамилија и специјa: ту су разни узроци и начини патогеног дејства тих специјa: ту научне и практичне консеквенције, које ваља из тих података изводити и примењивати и т. д. и т. д... и јамачне ће проћи 19. век, док се у свим тим правцима доспе на праву чистину: — док се у свим тим разграничима Игијене рашчисти тако, да све стазе буду прокрчене.

Него осем тог чисто научног и практичног рада око здравља појединих људи и појединих људских заједница имаће будућност Игијене још једну важну и значајну улогу у самом културном развитку друштва човечанског. Будућој Игијени биће задаћа, да доврши оно што је започела: да из просвећених центара преплави својим благим валима цело друштво човечанско, те да постане тековином и својином свију људи, свију народа и свију држава без икакве радике: — да дакле бар на једном пољу сложи и измири људске интересе. Својим непобитним научним разлозима, убедљивом снагом неоспорних факата, очигледним практичним успесима и правим напретком у материјалном и моралном правцу треба да учини од целокупног друштва човечјег сложну и једнодушну заједницу бар у питањима општег интереса; треба да извојује опште,

драговољно саучешће у оним пословима, који се предузимају око телесног и душевног здравља човечјег. Здравим и напредним назорима својим треба да унесе праву културу у цео свет: и то подједнако и у народе, где се она већ претурила, и у крајеве, где још није ни допирала: где још влада дивљаштво. Етичким основима својим, хуманитарним правцем својих задаћа, треба да васпита друштво човечанско и телесно и душевно, те да учини од њега склоп потпуно здравих, лепо развијених, дурашних, вредних, умерених, задовољних, срећних — па за то и моралних створова...

Питање, хоће ли у опште, како ће и кад ће Игијена све те своје задаће довршити, није тако ласно одлучно решити. Истина је, да решење његово понајвише зависи од тога, како ће Игијена сама свој посао прихватити, и да не ће како странпутицом поћи.... али се ипак и то мора признати, да све ни до ње не стоји. Ако се дивљаштво и празновера људи, нехат самога друштва, а особито још и себичност државних интереса буду уклањали испред њеног утицаја; ако владе и власти буду (ма из ког разлога) равнодушне или баш и апатичне према њеном напретку; онда је више него у пола изгубљено; онда је сав њен труд врло проблематичне вредности. Тек где и саме државе, без икаквих обзира, буду Игијени стазе крчиле и пред њом клицале: „Пута истини и њеним гдекада спорим, али поузданим успесима; пута научном истраживању, и његовој практичној употреби!“... тек онда ће Игијена доживети свој златни век.

А има ли изгледа; да ће икад то време доћи?

За Игијену има.... и то баш — ако ничега другог ради — из самих државних разлога. Један од највећих државника 19. века (Дизраели) изговорио је једном приликом (на неком политичком митингу у Манчестру) ове значајне речи: *„По мом мњењу је побољшање здравља у народу социјална задаћа, коју пре свега ваља решити, и која треба највише да занима сваког државника и политичара, ма које странке. Добри станови; чиста и питка вода; непокварена храна и чист, свеж ваздух јесу услови, којима ваља потпомагати благостање и угодност народа. Понављам: здравствено питање надмаша по својој важности сва друга питања; и практичном државнику не сме бити ни једно важније. Не може се сувише и довољно одлучно нагласити, да се здравствене прилике сваког народа морају понајпре у обзир узети кад се ради о величини и важности његовој. Ако попис становништва у којој земљи покаже назадак у броју, или само ако се покаже назадак у средњој висини мушкараца: може се поуздано и унапред рећи, да ће тај народ своју историску будућност постепено губити, док га са свим не нестане. Морам с тога изречно поновити, да здравствено питање далеко надмаша сва друга питања, којима се бави државни интерес. Ви морате признати, да "величина ове земље у првом реду зависи од физичког развоја њених становника, и да све, што се чини за бољитак здравствених установа, постаје основа величанству и сјају нашега народа.“*

Те речи су дубоко промишљене и својски изушћене. Духу њихову треба сви да се поклонимо. У таком схватању државних интереса лежи напредак Игијене — а и државе.

МИНЕРАЛОШКО-ГЕОЛОШКО ПОСМАТРАЊЕ

ВАЉЕВСКЕ ОКОЛИНЕ

(Свршетак)

IV *Екскурзија Ваљево — Сувобор.* На Сувобор пео сам се два пут: 1882 и 1883 о Тројицама, и том приликом прешао сам преко села: Белошеваца, Шушооке, Ђурђевца, Санковића, Мијонице, Маљевића, Брежђа, Струганика, Попадића, Берковаца и Планинице.

Сувобор је са целим својим подгорјем састављен из самих серпентинских стена, између којих може се наћи доста лепих његових варијетета а има и бронцита и хризолита.

Серпентин налази се по највише као проста стена у једрим агрегатима, а варијетети су му влакнасте и пљоткасте структуре. Боје су махом мрке или црне. Кроз многе комаде примећава се да је пролазила вода са растореним карбонатом креча, јер по многим пукотинама ове стене има лепих кристала од кречњака, ухватили се као кора по једром серпентину. Налази се опет и таквих примерака, кроз које се провлаче жилице оливина.

Бронцита има ређе и он је са лепом пергастом сјајношћу као изоморфна маса по једром серпентину. Бронцита се највише налази преко атара села Планинице. По Сувобору има и дрва серпентинованих.

На једној пространој висоравни у Планинници, а између Сувобора и Маљена, налази се богата бакарна руда: куприт (оксид бакра). — Ова руда у понеким примерцима показује правилан кристални облик, али савршених кристала нема. Руда се налази махом у једрим и пљоткастим агрегатима, упрскана по кречњаку и кречном шпату. Често има и тако великих комада чисте руде, од неколико килограма. По овим комадима има зрна чистог бакра. Чистог бакра може се наћи и слободног у повећим комадима, али није кристалисан.

Као остале руде по овоме округу, тако и ова, налази се обично у гњездима и полозима растурена на више места по овој висоравни, која може имати око 100□км. Руда је растурена поглавито по кречним стенама, са којима се налази, а има у друштву и црвеног кречњака, кварца и серпентина.

У истој околини овог места налази се и богата руда хрома — хромит. — Налази се као једра зрнаста маса. Има је такође у великим комадима. Боје је мрко-црне, масне, прелома ивераста.

На пола сахата од ове рудне висоравни у правцу ка Ваљеву а на врху села Берковаца налазе се огромни слојеви пешчаника. Слојеви ових стена наслагани су скоро савршено паралелно у читавим катовима, који се издижу високо изнад реке, што кроз то село протиче. Овај је пешчаник састављен из ситних зрна белутка заокругљених и рогљастих, помешаних са ситним листићима лискуна а цементовани опет врло ситним песком. Стена док је у земљи, врло је трошна и мекана, али кад се извади, она очврсне да пређе скоро тврдоћу кречњака. Ове стене имају своју већу жицу, али она је на више места испрекидана кречним стенама. Тако исто овакви слојеви пешчаника виђају се на десној обали Љига код љишке ћуприје у Бабајићима. А кроз ове пешча-

нике изгледа да су пробиле и трахитске туфе, што се у великој маси налазе у Моравцима на граници између ваљевског и рудничког округа.

Позади ових пешчаника у Берковцима налазе се велики слојеви литографских плоча, које се простиру скоро преко целог атара села Струганика и своју највећу моћност достижу на „Перовом брду." Структура ових плоча је ситнозрна микроскопска. Боје су бледе или беличасте. По крају своме могу се уврстити међу најбоље плоче ове врсте у Европи. Плоче су из формације креде и могле би се и тачно спецификовати по хипуритима што се по овоме терену налазе.

Једна врста ових плоча као хелгајтеске плоче налази се у великој маси на левој обали реке Рибнице, а спрам слојева литографских плоча на „Перовом брду" ове су плоче у атару села Брежђа. Врло су масивне и има их великог обима, тако да од њих израђују лепе астале, глачајући их пешчаником из Берковаца. По овим плочама има многобројних ишараних дендрита, који имају изглед лепих шара, да их ондашње сељанке доиста и узимају за преглед кад што год везу.

Обала поменуте реке рибничке, што је кроз ове плоче пробила, начичкана је одавде све самим кречним складовима, који се пружају непрекидно низ обалу ове реке за неколико километара. По овим кречним складовима налази се такође доста зјапећих пећина. Од ових пећина заслужује помена пећина у Брежђу, која лежи крај саме десне обале ове реке. Ова је пећина значајна с тога што се у њој налази доста шалитре. Шалитре овде нема чисте, но је помешана са земљом и озго по површини земље избија као ситан бео прах — као слана кад падне на земљу. Сељани околних села ваде шалитру из ове пећине на са свим примитиван начин, али сходан науци и методи одвајања шалитре. Њих неколико, који су већ вишегодишњим вађењем постали сопственици и стекли право, имају и своје одређено место где то одвајање врше. Они накопају земље из пећине, па је кувају у великим казанима и ову кувану земљу сипају за тим у судове налик на табарке за печење ракије. У овим табаркама направе они друго дно пободавши 2—3 ракљаста дрвета, на дно табарке и по овим ракљастим дрветима укрсте неколико шипки од дрвета на озго потаване сеном, те кроз ово дно процеде ову кувану земљу и оточе на славину. За тим ову воду по нова кувају у казанима све дотле, док се не почне хватати кора по дрвету, кад се умочи у ову воду и за тим изнесе те се олади. Овај им знак служи да је раствор концентрисан. И кад су на овај начин раствор концентрисали, разливају га у корита, те се лађењем шалитра одвоји у доста нечистим кристалима. На овај начин одвоји по неки сељак и по 100 кг. ове шалитре. Многи од њих од ове шалитре граде барут, па често и од угљена, конопље, за који су сазнали да даје најбољи барут.

Скоро на исти начин одвојио сам и сам из земље ове пећине једну прегршт шалитре.

У истом селу Брежђу у месту „Бобији" има пирита измешаног заједно са галенитом. Рудна жица налази се у једном потоку, провлачи се кроз кречне и белуткове степе. Последњим крајем овог терена у правцу ка Ваљеву а поглавито преко села: Маљевића, Мијоница, Сањковића, Ђурђевца, Шушооке и Белошевца, простиру се све сами слојеви лапора, лапоровите гљине и нечисте иловаче. Читави таванн од ових лапора образују преко ових села једну висораван, једно узвишење изнад осталих места. На више места ова узвишења издижу се и у мале брежуљке коничког облика.

Оваква два „банка“ налазе се између Шушооке и Ђурђевца а скоро на самом утоку Баљице у Колубару и граде овде неколико брежуљака што се зову „Беле степе“. Лапори су овуда разног кроја и изгледа. Има их често врло шкриљастих.

Код Белих стена налазе се и велики слојеви парафинског шкриљца. Овде су констатоване две врсте овог шкриљца. Једна врста налази се у повећим танким таблама, који су тако шкриљасте структуре, да се могу цепати у танке листиће широке као табаци артије. Ова врста шкриљца гори кад се запали, падајући од себе карактеристичан мирис и загушљив дим. Друга је врста једрија и не може да гори, али загрејан падаје такође од себе мирис и почади. Обе ове врсте шкриљца анализирао је г. Лозанић. И по тој његовој анализи штампаној у Гласнику српског ученог друштва књига L садржи први уља 14%, а други 7%.

По површини ових лапора, налазе се многи отпечаци разних биљака, а по парафинском шкриљцу многобројни отпечаци и риба. Ове је рибе испитивао ихтиолог Горјановић у Загребу и тај рад штампао у раду југословенске академије знаности и уметности, књига V година 1885, као палеоихтиолошки прилози, под насловом: Рибе из околине Ваљева.

Један комад од лапора нашао сам још године 1882. у Белошевцима са разговетним отиском рибе и 1883 године уступио сам г. Жујевићу проф. на Великој Школи и то ће бити, сва је прилика тај, јер г. Горјановић вели у поменутоме делу: „Рибе те потичу из лапора белошевачког (1 комад) и оног бијеле стене (повише плоча, — прикупио сам заједно са г. Жујевићем 1883 год). Лапор бијелошевца је светлосиве боје и кальав; лапор бијеле стене нешто је тамнији, те шкриљав и даје се у врло танке плочице листати. За обоје каже с правом г. Жујовић да припадају терцијерној формацији. За лапор бијеле стене приномиње ми још да алтернирају са песковитим и глиним лапором. Хоризонта није поближе означио“

„По карактеру фауне ових лапора даје се са сигурношћу закључити, да су ти лапори производ сталожења слатких вода, а то с тога, што садрже слатководне облике: Leuciscus и Gobius из фамилије карпиноидеја. Врло ме је фрапирала петрографска сличност ових лапора са оним Албиснлда у Штајерској. И тамо има таквих лапора, који баш исту фауну држе. Ја се не устручавам сматрати лапоре околине Ваљева и албиснлда истоветним стварима, с тога држим да припадају аквитанској етажи (образби) терцијерне формације.“

Кроз ове слоје лапора белих стена избија неки бео прах, који има слан укус са чега га стока радо лиже. А између појединих слојева овог лапора примећава се и по један особита врста кречњака, бистрог, провидног, у виду плочица, које су сличњене са кречом, те изгледају као неки скелет. Но ово су такође трагови да је овде било неко језеро, из ког се и ова врста кречњака сталожила.

5 Екскурзија Ваљево — Љиг — Обухвата простор преко села: Мијонице, Мушића, Врачевића, Вировача, Табановића, доњих Лојковаца, Латковића, Цветановаца, Моравача и долине река: Топлице и Љига.

Преко ових предела настаје већином геолошка монотоност, јер већину терена састављају Лапори и Лапоровита глина. Кречњак је и овуда такође главна стена. Но његово нагомилање овуда се највише опажа око манастира Боговађе, у селу Врачевићима. Долина Топлице и Љига састоји се из алувијалних и најновијих наслагања.

Поред Љига и у селу Моравцима налазе се напред поменуте трахитске туфе,

које су овде нагомилане у грамадним наслагањима, те се високо издижу изнад обале реке. Ове трахите помиње и Ami Boue у својој књизи: Esquise Geologique de la Turquie d' Europe p. 132, под именом трахитских стена".

Ове су трахитске туфе местимице врло трошне, кад што шупљикаве, више порозне и растрошљиве. Основна им је маса аморфна. Кристали од фелдспата провлаче се кроз стену у омањим зрнима. Бијотит је по стени упрскан у ситним танким листићима, магнетит се такође јасно распознаје, да је по стени упрскан. Стена има боју беличасто-сиву, светлу или жуту.

6 *Екскурзија Ваљево—Близоњски вис.* — Заузима простор преко села: Јасенице, Попучака, Лукавца, Дивоца, Лозница, Словца, Доквира, Горе Главе, Близоњског виса, Бранковине. Бабине луке, Забрдице па у Ваљево. —

Терен преко ових села већ има други изглед — другу физијономију петрографску, јер овуда ретко има кречних стена но већином терене заузима иловача и остала алувијална наслагања. Село Кршна глава издиже се више изнад осталих села, и овде се такође види нагомилавање кречних стена у већој маси. А тако исто и брдо Словац, у селу Словцу крај леве обале Колубаре, диже се за неколико стотина метара у вис. Испод овог брда избија такође нека бела со, коју стока радо лиже као код белих стена. Подножје као и цео брег састоји се из кречних стена и вапновитог кречњака. Околни брежуљци пак састоје се из самог лапоровитог кречњака и лапора, који је помешан са доста ситним облуцима кварца који местимице преовлађује. На самом брегу Словцу налазе се развалине неког римског града, за који причају, да га је проклета Јерина зидала. Зидине су града од кречних и белуткових стена.

Преко атара села Доквира и Горе Главе има доста слане земље. У слатини има чисте беле иловаче од које су израђиване цигле за тополивницу крагујевачку, а лончари из Ваљева троше је при грађењу земљаног посуђа, јер је ова иловача чиста, боје је беле, врло је компактна и пластична. У близини слојева иловаче има и крупно-зрнастог песка од распаднутих силикатних стена. Овај је песак чиста заокругљена зрнца кварца који боју има беличасто-жућкасту.

Са јужне стране близоњског виса, долином његовом протиче река „Рабас". На десној обали ове реке спрам цркве Бранковачке налазе се велики слојеви шкриљаца, где се по микроскопском проматрању може констатовати 2—3 врсте. Структуре су једре или врло шкриљасте, а има их и јако лискуновитих. Налазе се у слојевима хоризонталним, који су местимице поремећени. Одавде па до Ваљева настаје скоро све сама нечиста иловача, од које се израђује земљано посуђе, цигла и црепови.

II Геолошко посматрање. На први поглед што нам пада у очи кад у ову околину погледамо, а при том узмемо на ум оно што сам при овим минералошким екскурзијама приметио, јесте да је и ову околину заплуснивало оно бело море што се пружало од Карпата северних и источних Алпа, па до на балканско полуострово и одатле своје отоке пружало у ваљевски, београдски и смедеревски округ. Јер они трагови слане земље у Цветановцима, Доквиру и Голој Глави, слојеви песка код Уба: она приметна морска таложења у горњој Топлици и т. д. дају нам податке о поменутим морским отокама. А кад се обазремо на оно, што су поједини странци о овој околини приметили, наћићемо да је Ami Boue прошао путем од Београда па на Обреновац до

Влашић планине, Јагодње, Крупња, Лознице па преко Пецке ударио на Ваљево Моравце и Рудник, дошао у Крагујевац. Скоро истим путем прошао је и Вискенел, а барон Херцер који је такође овуда пролазио, прошао је нешто другим путем. У белешкама Вискенеловим што их је изнео у своме делу о овом путовању: „Memoires de la Societé géologique de France, journaux de voyage dans la Turquie d' Europe" вели: терцијерни слојеви вијају се венцем поред обале савске а од котла савско-колубарског. Ово исто тврди и Ами Буе у својој књизи Esquise géologique de la Turquie d' Europe а Вискенел опет додаје да долину Тамнаве заставља терцијер. Врх подгорја и Влашић планине покрива лес. А преко среза подгорског налази Вискенел доста пешчара, више мање крупнозрне бречије са вапненим цементом, који садржи комаће кварца, цинкастог шкриљца, глине и мусковита, слично пешчарима из Вражевшнице Рудничког округа. Исто тако подножје Влашића састављено је из пешчара и шкриљасте глине, па се ово пружа преко Црнљева, где ови слојеви леже на неком врло једром кречњаку, који садржи велику количину фосила (Encrinita)" и за то исти писац ове терене ставља у креду. А Ами Буе (р. 33) препоручује да се овде траже креда или јура.

Од Пецке до Ваљева Вискенел не налази ништа више до секундерни вапнац и шкриљасту глину. А леву обалу Обнице карактерише Вискенел као терцијер, који је састављен само из секундарног вапнаца и шкриљасте глине, па вели да је исти терен и на десној обали Обнице (в. Wissem. p. 58)

Херцер опет у делу: „Bergmänn. Reise помиње то исто, додајући још да се у вапнацу налази ртача. А код Белотића помиње старе рудинке где се обрађивало олово (в. Bergmänn. Reise p. 123)

Херцер у истом делу помиње, да се јављају жуте и сиве шкриљасте глине са том разликом, што се кроз њих провлаче сјенитске жице и мисли да ће стена у близини заузимати већи обим (в. Herder Bergmänn reise p. 124) Беле стене вели Херцер (стр. 126) да настају чим се изађе из Ваљева и да су на десној страни при утоку Граца, да припадају терцијерној периоди и да су састављене из лапоровитог вапнаца. Вискенел опет вели, да су састављене из белих и сивих шкриљастих лапора и да ове стене садрже отиске биљака".

Из ово неколико навода из поменутих дела ових стручњака Европских, видимо да су они многе ствари погрешно прибележили.

Но и ако и сам не могу тачно обележити коме периоду и формацији поједини терени ове околине припадају са оскудице петрефаката, то ипак по њиховом петрографском и статиграфском крају и оним остацима петрефаката, што се налазе растурени махом по кречним степама и лапорима, може се по овој околини констатовати три формације, креда, терцијер и алувијум.

Тако, кредина формација могла би се констатовати најочитије на теренима између реке Јабланице и Граца, где је најећи и зелени шкриљац који спада у формацију тријаса, за тим кречних терена има око реке Рибнице па преко Крчмара и код става, где смо нашли кречњака са петрефактима из горње креде.

Терцијерна формација као да се још по најјасније може констатовати у овој околини и то на неколико места. Тако је аквитанска етажа констатована код белих стена; конгеријска код Обреновца и у Вујновачи, јер овде има доста кречњака са конгеријама. Поред ових може се кон-

статовати и чисто морска сарматска у Цветановцима, Докмиру и Голој Глави.

Даље се трагови терцијерне формације опажају у пропланцима од Влашић планине па преко подгорја низ корито Колубаре и Тамнаве, куда се вијају многи брежуљци из ове формације. Ових се брежуљака највише опажа преко села: Коцељева, Кулице, Батијевца, Каменице, Осечине, где има руде цинкане и Врагочанице где се налази бакарни мајдан руде куприта.

Г. Жујовић мисли: „да је терцијерни терен у Србији са свим сличан са Аустро-угарским неогеном. Овај је почео аквитанском епохом у којој је било и слатководних басена, па наставио медитеранском, сарматском, понтиском и левантском. У Ваљевском округу може бити представника од свију ових епоха“.

Алувијална формација може се констатовати преко простране равнице, што лежи између Тамнаве, Уба и Саве.

По овој околини видили смо да се на неколико места провлаче жице еруптивних стена. Све ове еруптивне стене по својим консолидацијама спадаће у млађе еруптивне стене. Тако за трахитске туфе код Љига у Моравцима можемо тврдити да су из терцијерне формације и да могу доћи у једну категорију консолидовања са фрушкогорским трахитима, јер смо видели да су пробили кроз пешчаник и серпентинске жице.

Порфирита има разних варијетета и по склопу њихове масе биће их из креде и терцијера.

А планински ланци, што су махом из кречних стена састављени, узимају неколико праваца по овој околини. И кад се ова разграна са Јабланика посматра, види се да један планински ланац пружа се од Јабланака па преко Повлена и Маљена савија један крак ка Овчару и Каблару а други ка рудничким планинама. С друге стране Јабланика примећава се, да се одмах од Јабланика образују два низа брежуљака. Једни брежуљци упућују се у правцу ка ужичким планинама, а други у кривудавој линији завршују се са Влашић планином.

Међу овим расејаним брежуљцима има и повећих равница и оне се налазе долином реке Колубаре и Тамнаве, па обалом Саве до котла Савског Колубарског. Крај ових равница има омањих и високравни, које леже махом испод подгорја ових планинских ланаца и око ових равница, издижући се на неколико метара изнад њих. Да поменем високраван, што се простире испод Сувобора и Маљена преко колубарског среза до долине реке Љига, Топлице и Колубаре.

Да поменемо овде и наш општи поглед на рудно благо што се у овој околини налази.

Према напред изложеним правцима рудних жица, што смо их видели да се у овој околини налазе, знамо да су исте махом упрскане по другим стенама, да се налазе и у гњездима и полозима, да их има богатих по квалитету, али да су то квантитативно сиромашне руде, ну да су ипак биле експлоатисане у старо доба, кад су наше рудинке Саси експлоатисали. И да при свем том има и таквих, који би се рентирали за експлоатацију. Ну поред већ познатих рудних места у овој околини, има изгледа по стратиграфско-петрографском крају многих предела, да би се могли открити богати мајдани каменог угља и других рудних производа.

Посматрајући ову околину у ма ком правцу, приметићемо скоро и нехотично, да Ваљево са оваквом својом околином могло би да постане центар живе трговине и радиности за цео овај југо-западни крај Србије. Положено на обема обалама Ко-

лубаре, њега још окружују реке Градац и речица Љубостина, а око њега се нижу концентрични брежуљци који се дижу до великих планина: Медведника, Јабланика, Повлена, Маљена, и Сувобора. Преко подгорја ових висова, могли би се отворити богати рудници и са околином изукрштаном многим речицама и рекама које не пресушују ни на највећој сунчаној летњој припеци, могле би према своме паду да се употребе као велика механичка снага за прерађевину сировина. Земља је доста плодна, нарочито долина Колубаре, Топлице, Тамнаве и Љига, да би се могло довољно сировина производити за храну и за прерађивање. А кад би се још исушиле оне многобројне баруштине по Тамнави и Посавини, онда би и број становника у овоме крају знатно порастао са знаменитим увећањем и благостања његовог.

У близини Ваљева а у овој околини налази се и лепих минералних вода, као што су кисела вода у Коцељеву сумпоровита вода у Стублинама и вода у горњој Топлици и код Илице у Ваљеву, која је доста млака на највећој хладноћи и из које избијају многи клобуци развијених подземних гасова, са распадања многих органских остатака а сва је прилика да има и великих слојева каменог угља.

Сточарство би такође могло добро да напредује у овој околини, нарочито по брдским пределима ове околине.

Сам народ је вредан и показује у свакој прилици знаке да је способан да и код своје куће развије индустрију и већу радиност само кад му се за то пружи прилика и створе услови. На ми смо то већ видели при овом минералошком проматрању како у Брежђу сељаци одвајају шалитру и од ње барут граде.

А то су све очигледни знаци способности народне за индустриска предузећа и културни напредак.

Витомир Младеновић
ПРОФЕСОР ШАБАЧКЕ ГИМНАЗИЈЕ

ЦРТАЊЕ СЛОБОДНОМ РУКОМ

од

В. МАЛЕТИЋА.

1. Цртање слободном руком је помоћно средство општем образовању: да се разумеју облици и да се развија појам о лепоме, а, као наставни предмет, предаје се у средњим школама по дидактичким законима.

Према томе настави је цртања намера: да развија код ученика поред техничке лакости у цртању облика, још и машту, памћење, схватање и представљање.

2. У свима ступњима наставе имају се ученици упућивати да као што ваља разумеју изнесен предмет на углед; с тога треба строго избегавати свако механично подражавање цртежа, који им је дат за вежбање.

Да би ученик могао сагледати и разумети објекат (предмет цртања), треба му помоћи згодним упутством у гледању и разматрању, те да и сам изведе из тога разматрања правилну пресуду; а за тим треба га вештом поуком и вежбањем упутити да уме слику и репродуковати (начинити).

Оно што се има разумети, увек треба помоћи очигледним средствима.

3. Градиво за наставу треба у сваком погледу да је разређено а кроз све разреде у настави и поуци да провејава логична веза.

И наставном градиву (материјалу) и реду учења основа мора бити на првом ступњу очигледна настава.

Полазећи од елементарних (основних) равнина и просторних геометрйских представа, предавање обухвата у даљем свом току просте техничке и архитектонске предмете (објекте), за тим облике из орнаментике, где иде од равнога округломе, од простога к сложеноме и завршује се на највишем ступњу обликом човечије главе и других делова тела.

4. С тога што се ученикова саморадња и самосталност најбоље потпомаже цртањем по моделима, како би ученик могао сам схватити и себи представити изглед тела, — цртање по моделима треба да се ослања на очигледну наставу, и то на цртање геометрйских тела најпростијих (првог ступња), па у касније предавању да се иде сличним редом: од лакшега тежему; а вежбање треба да тече по неком распореду.

Цртање са прегледа (копирање) може ученицима да служи за вежбање у разним начинима представљања, али се ипак овака вежбања смеју давати само у ограниченој мери, а никако и непрекидно.

5. Настава цртања слободном руком држи се у скупу где су много њих, у групи где су само неколико њих, или појединим.

Предавање је цртања у скупу, ако сви ђаци једнога разреда с табле прецртавају један исти цртеж, који им је наставник сам нацртао, а исто тако и кад им тумачи перспективу, како се сенчи неко тело, како се мешају боје, ако им што казује о стилу и т. д.

Најбоље је у групама држати предавање о цртању слободном руком, кад се црта с модела.

У свима осталим случајевима ова се настава индивидуализује, т. ј., држи се сваком поједином, а по кад што се тумачи само по нешто што се односи на све.

Код индивидуалне способности појединих ученика нарочито у вишим разредима, не треба заборавити границе наставнога плана, већ се и на њих треба обзирати.

6. Самосталан рад код ученика треба благовремено постицати према њиховој спреми, вежбањем у цртању на памет и вежбањем у истраживању нових веза и новог склопа од простих познатих облика (први ступањ проналажења).

При вежбањима у цртању без прегледа (на памет) треба нарочито бирати за задатак само такве предмете (објекте), којима је облик карактеристичан и сразмерно лак да се представи.

За предавање појединцима препоручује се да се какав свршени цртеж још једном нацрта, али без прегледања, дакле на памет.

При настави цртања без прегледа у маси одабере наставник какав предмет (преглед, модел у равнини), па га нацрта на табли, за тим тачно ђацима објасни и протумачи сваки појединн део тога цртежа; и на послетку овај цртеж на табли покрије, а од ученика захтева да га на памет нацртају (репродукују).

Ова вежбања у цртања слободном руком без прегледа (на памет), дају се ученицима да раде тек онда, пошто већ нешто знају из цртања, то јест, пошто су себи већ прибавили основна знања и прешли први ступањ цртања слободном руком. При избору предмета за овакову наставу

у цртању треба бити врло умерен и увек савесно имати на уму способности ученичке.

За вежбање у проналажењу нових састављака (комбинација), од већ познатих облика треба узимати цртеже геометријских слика, цртаних на једној равни и опет од њих разне комбинације.

Упутство за овај рад оснива се поглавито на томе, како се на табли показивало спајање геометријских основних облика, као што се то показује код правилних слика тиме, што се преко њих повуку дијагонале, што се ове слике раставе у троуглове и т. д., тиме, што се слике наређају, споје или саставе у правилне или симетричне групе, у тој намери, да се добију нове слике или читаве групе слика.

7. Цртежи које учитељ својим ученицима претходно црта на табли, треба да су у што већем облику и да се раде у колико је више могућно пред ученицима, те да они виде тај рад; уз то учитељ треба тај свој рад да пропрати тумачењем.

Овим тумачењем треба природу и карактер објекта разјаснити, треба нарочито истаћи све оно, што се битно на ком објекту опажа, а уз то и својства његова; даље треба истаћи све оно што је на њему слично са већ познатим облицима, а оно опет у чему се разликује од предмета на које личи, треба нарочито поменути.

При комбинованим сликама има да се покаже њихов основни постанак (звезда крст, срце, облик свезивања и т. д.), то јест, из кога су најпростијег облика постале, па да се тачно помену оне помоћне линије (осе) које су потребне, кад се нешто подражава, да се нацрта, а тако и величину, правац, облик и сразмеру појединих делова ове слике спрам целе слике.

У самом почетку и у *првом ступњу* наставе, када се с табле прецртава, наставник треба ученике да учини пажљивим на разлику у величини цртежа, што је на табли и онога што они имају на хартији да нацртају, и да им каже, да и ако постоје разлике у величини између ова два цртежа, ипак треба да буду узајамни односи међу њима при подражавању, и да су у једнакој сразмери измерени поједини комади (истоветни делови оригинала), те да ови буду једнаки по облику.

Тумачење о особинама простих (елементарних) геометријских слика треба ограничити само на оно што је најглавније па потребне дефиниције — кратко а одређено — које треба да су прибављене са очигледног посматрања, тако, да ученици, кад је овај појам код ученика утврђен, могу исти предмет н. пр. прав угао, квадрат, круг и т. д. да представе и без прегледа. Научно упућивање у саму науку геометрију није потребно.

8. Да би око извежбали колико је потребно да њим гледајући можемо нешто одмеравати, а после да би и руци прибавили лакости да њоме можемо цртати, треба првом ступњу наставе за то потребним радовима вежбати и очи и руку, и то:

1. Постављањем разних тачака на равнину, да би поделили поље на хартији, где ће се шта цртати;

2. тражењем сразмере међу цртама, угловима, површинама и т. д. употребљавајући при томе дотичне рачунске радње (операције);

3. дељењем задатих црта и углова;

4. цртањем паралелних правих црта и правог угла и т. д. у разним одређеним положајима;

5. цртањем по слици која је на табли нацртана, а за коју нису дате никакве помоћне црте;

6. подражавањем каквој слици којој је одређена величина и положај, и т. д.

Оваква и слична вежбања, која се по потреби могу предузимати разноструко и многоструко, најбоље је давати у *првом разреду* при очигледној настави кад се прилика укаже, да се ова вежбања и употребе.

9. Од много начина, којих има при цртању, како ће се нешто прецртати, бира се онај који је најподеснији, с обзиром на оно, што се предавало и на предмете (објекте) који се имају прецртати, те се и ученици упућују да изберу најлакши начин и да се њиме послуже.

Сваки онај начин прецртавања који одузима много времена ваља избегавати.

Нацрти (контуре) треба да су тачни, израђени чистим једнаким цртама, сенке пак треба да су обележене баш где треба да су и на прост начин изведене и то како оне, што се зову полу-сенке тако и праве сенке.

Самосталност код ученика ваља по могућству чувати; склоности за једностране особености (маније) имају се уклањати.

Пошто од тачног околног нацрта (Umriss) обично зависи вредност цртежа, то нацрту ваља и највећу пажњу поклонити. Према томе почетнике треба одмах још с почетка подуже задржавати да с највећом тачношћу и брижљивошћу изуче цртање разних геометрйских слика у равнини.

Оне пак ученике, који са табле какву задату слику прецртавају, па је израде брзо али нетачно и рђаво, треба натерати да исти цртеж још једном и боље израде; на против од оних ученика, који опет брзо и добро нацртају оно што им је дато да прецртају, може се захтевати да тај свој цртеж нацртају још и на какав други начин, како се он може представљати или изгледати (да га осенче укрштеним цртама писаљком, или пером умоченим у туш или бојом и т. д.), или да нацртају исту слику кад се она у други положај намести или и друкчије искомбинује, али онда ово треба и нацртати на особеном листу хартије.

Ни у ком случају пак не допушта се ученицима да бирају себи за задатак какву слику за прецртавање која би била из материјала за каснију наставу.

10. Поправке на погрешним ђачким цртежима треба усмено вршити. Неупутно је при поправљању цртежа цртати у ђачком цртежу; на против, треба оно што не ваља у ђачком цртежу нацртати поред њега и показати начин представљања и ђака обучити, те да може и сам то да нацрта.

11. Распоређивање наставног материјала према наставном плану и то у првом разреду треба да буде овако:

1.) Објашњавање просторних односаја, тачака и њихових узајамних положаја у простору и у равни; цртеже равних геометрйских облика и то правих црта по правцима, протезањима по узајамним положајима; четири вида рачунања с правим цртама; објашњавање мерила и употребе њихове.

2.) Углови, наука о кругу и значај круга за мерење углова.

3.) Разне врсте углова, рачунске операције с њима.

4.) Објашњавање слика, што су омеђене правим и кривим цртама; објашњавање троуглова, четвороуглова и полигона, нарочито цртање равностраних троуглова, квадрата и правилних многоуглова, круга, елипсе.

Комбинације ових слика с обзиром на праволинйске и криволинйске облике (т. ј. од правих и кривих црта) и околине у којој живимо у обичном животу, из грађевинарства (архитектуре) и т. д.

Ка овом материјалу, разуме се по себи да се придружују геометрйски орнаменти и симетрички равни орнаменти.

Пре него се почну цртати геометрйске слике у простору, треба претходно предузети да се изуче основна правила из линеалне-перспективе, а при том да се употреби справа, на којој се ово може и видети.

Како постаје перспективан лик, најбоље се објашњава справом са стакленим плочама и обележеним зрацима вида: основна правила перспективе треба сваком ученику понаособ на исти начин објаснити.

Пошто се ученицима даду поуке о хоризонталним (водоравним) равнинама, о основним равнинама, управним равнинама, као и о месту ока (тачка где се налази око — Augenpunkt*), о тачци одстојања, о ишчезавној тачци и т. д., онда треба предузети правила перспективе, која се односи на водоравне црте (хоризонталне линије) основне црте, тачке где се налази око, тачке растојања и споредне тачке (акцидентним тачкама).

Овде се треба и на ове предмете обазирати пошто се они перспективно представе и протумаче на справи с основном равнином, са равнином слике (са стакленом плочом), с обележеним зрацима вида, с водоравним и управним цртама, с тачкама где се налази око, са цртама одстојања и с одстојним тачкама ока, с удаљеним и т. д.; ти су предмети:

а). тачка,

б.) системе паралелних правих црта у њиховим разним положајима спрам сликине равнине, и то;

1). водоравне, које стаје; 1. нормално — 2., паралелно —, 3., под углом од 45°, 4, под каквим другим већим или мањим углом управљене спрам сликине равнине,

2). одвесне,

3). косе праве, које 1) иду паралелно ка равнини слике и 2) које су нагнуте напред или остраг према тој равнини.

в). квадрат,

г). круг,

д). коцка.

Пошто је сваком ђаку дата прилика, да се сам својим сопственим посматрањем увери о тачности на справи којом се показују перспективни изгледи, почиње се цртање са пластичких предмета и то овим редом:

1.) *С угледа (модела) од жице:* Права црта с поделама у једнаком одстојању, угао с покретним краковима, равностран троугао, квадрат, правилан петоугаоник, шестоугаоник, осмоугаоник, круг;

2). *С дрвених угледа* коцка, призма, пирамида, ваљак, купа (кегла), кугла.

Кад се почне цртати са стереометрйских тела (предмета), потребно је да се одмах покаже и како се таква тела сенче, и да се разјасне оне разно осветљене стране на телима треба објаснити.

Како постају сенке на осветљеном телу, шта је права сенка (језгра сенке) и полусенка, шта је посредна и непосредна светлост, дејство њено пошто су се зраци одбили, шта је рефлектована светлост, дејсто и утицај њен на промену и јачину оних места, која су у сенци и тако даље.

После цртања са стереометрйских тела и разних њихових комбинација (или кад се ова тела у разне гомилице наместе) долази на ред, да се цртају најпростији делови стубова, али они треба да су правилни и да одговарају неком стилу; затим да се цртају разни судови, алати и т. д. но све то да иде одговарајућим редом, т. ј. поступно од најпростијих ка сложенијим предметима; после цртања судова и алата прелази се на орнаментику (украсе) с којом се почиње и *други ступањ* наставе у цртању слободном руком.

Код другог ступња наставе у цртању слободном руком, почиње се са цртањем

орнамента прво по нацрту, који наставник нацрта на табли, па онда се црта и са пластичких орнамената, т. ј. с орнамената израђених од гипса или глине (а с успехом и с угледних цртежа орнамената, нацртаних на хартији).

Од простог нацрта каквога листа или цвета, иде се ка сложенијим и компликованијим, а при томе се свакад ученици чине пажљивима на постанак њихов из природних облика, на органски склоп, на природно рашчлањавање делова орнамента, па и на важност појединих делова, где ово рашчлањавање има пре да дође и да се употреби.

При крају другог ступња наставе из цртања слободном руком, дају се деци по стилу каквом да цртају главе од стубова који су што обилатије украшени шарама, пиластре (четвороугласти шпарани стубови), конзоле (камење што је из зида испуштено као украс, или постоље за какав зид) делови венца (шара) на зиду (гезимса) итд., а могу се давати за вежбање да прецртавају и људске главе које су правилне или ликове какве животиње и орнаменти.

Само просто посматрање ових цртачких вежбања код појединих врста стилова, побуђује да поменемо све, што се на њима опази да је карактеристично, и различно, као на пример: грчки и римски стил, романски и готски начин зидања, као и дела ренесанса и времена бароке (реткости, чудноватости); треба истаћи згодном сликом која ће то све да представи, или каквом сликом за углед, или цртањем на табли, а при томе све што је најважније и што чини разлику међу овим стиловима треба и протумачити.

Нарочито треба ученицима код сваког предмета за цртање поменути све, што би вредно било да се зна и што би ишло у прилог томе да се ови предмети што боље разумеју (нарочито с гледишта историјског, уметничког и технолошког).

Пре него се ученицима даде што да цртају са прегледа који су разно обојени (полихромни угледи), треба их претходно упознати с бојама, како се оне мешају, како се њима боји и како се оне међу собом слажу.

Првобитне (примарне) или основне боје, споредне (секундарне), мешовите боје, еквиваленти разних боја (једнаке по вредности) у колико оне утичу на наше очи као и запремином површине њихове, а и све боје које једна другу допуњују (комплементарне) треба по реду нацртати (по некој скали), па показати и протумачити ученицима. Али ова вежбања не треба на рачун цртања после модела да следују.

Код трећег ступња наставе цртања слободном руком цртају се ликови, но пошто се претходно протумачи изглед човечије лубање и појединих делова на глави и на лицу, и то они делови који стоје ван облика, а исто тако и појединих делова коштани на лубањи, како би се боље схватио изглед главе после кад је у потпуном животу.

Уједно кад се на табли црта изглед човечије главе, треба одмах редом показати и протумачити сразмеру лица и појединих му делова с обзиром на различност у годинама човекове старости, на делове лица који се тада мењају (очи, уста), како се спаја глава с телом (вратом).

Даље се ученицима обраћа пажња на промене због којих друкчије изгледају облици, који се одмах опазе чим главу поставимо у друкчији положај, а најбоље се то види кад се црта с каквог модела.

Вежбања у цртању настављају се по прегледима који су разно-бојни (полихроми), по орнаментима и сликама архитектонским, а тако исто се упућују да цртају и слике које се представљају у перспективи, а згодним начином вежбају

се и с погледом на припрему за технику (велику школу), којом приликом, по себи се разуме, да треба изоставити цртање с тушем пластичких слика.

О избору угледних слика за прецртавање напоменути, да ученици не копирају са цртежа где су нацртани само поједини делови лица, као што су: очи, нос, уста уши, него треба ови цртежи, који се у почетку дају деци за углед, да имају целокупно лице нацртано.

За вежбање у цртању пластичких тела препоручује се да се узимају за то оне мушке главе, које су карактеристичне.

Кад се дају модели за прецртавање, бирају су прво који су равни (рељефни) па поступно се прелази, те се дају и они који су округли.

Поред античких глава, које би се давале ученицима за прецртавање, могу се још давати и попрсја, која су и у каснијим временима цртана за узор.

За време наставе у цртању врло је тешко одржавати ред и дисциплину у разреду, особито кад је велики број ученика; то јест, ако у једном разреду има преко тридесет ученика, онда би врло добро било, да се у таквој школи свакад нађе и какав помоћник наставнику (асистенат).

Дворане за цртање и потребни цртаћи прибор.

Соба у којој се предаје цртање, треба да је пространа и добро осветљена; али светлост треба само с једне стране да пада у собу, — и то, с леве стране ученика који у тој соби седе и цртају.

Према ученицима, а на крају собе за цртање треба да има неко узвишено место (подијум), које је довољно дугачко, а само за 25 см. високо, где се може наместити школска табла, модели од жице и дрвета и тако даље.

У осталом простору собе према потреби наместе се столови, а један део собе остави се свакад празан за цртање с модела. —

У овом празном делу собе намести се на згодном месту постоље (подножје), на коме се после мете модел, који ће ученици да прецртају, те поседају у групама око овог модела и прецртавају га, како ко са свога места види овај модел.

Да би се имала што повољнија светлост у овом делу дворане, где се црта с модела, треба наместити нешто од довољне висине и ширине, а што би причинило засенак између овог дела и осталог простора дворане (т. ј. на дрвеном оквиру са постољем, које би могло стајати усправљено, треба да је разапета каква танка материја) или још боље завесу, која се према потреби може повлачити напред или назад. Исто тако и на самим прозорима треба имати завесе мрко обојене за исту потребу.

За седење употребљавају се столице које се могу да ујашу (онкораче), а при томе су снабдевене неком простом направом, на коју се могу наслонити табле за цртање, или столице без наслона, у ком случају табле за цртање на једном крају имати покретне ногаре, које за време цртања служе дасци, на којој се црта, као ослонац.

Ако допушта овај део дворане, у коме се црта с модела, могу се ученици око модела и амфитеатрално наместити, т. ј. могу им се наместитити столови за цртање у два реда у луку поређане клупе, где први ред стоји ниже, а други мало узвишеније, а не као што је мало пре поменуто.

За моделе од жице и моделе од дрвета треба имати за први ступањ наставе у цртању постоље (статив), на ком ће се они наместити и које стоји чврсто, а тако

је начињено, да се на њему могу модели наместити по вољи и како се хоће. При намештању ових модела треба нарочито пазити, да не стоје са свим близу пред ученицима, који ово имају да прецртавају, а тако исто да не стоје ни одвећ далеко, као ни много у страну, јер се онда перспективан изглед губи и није јасан. Прве столове за цртање треба за метар два наместити даље од оног узвишеног места (подијума), а последњи столови треба од овога у средњу руку удаљени.

Ако је потребно да се метну два реда столова за цртање, за којима ће ученици радити, онда треба и пред сваким тим редом столова метнути по један модел за прецртавање ученицима, па још где је то могућно и да су једнаки модели.

Желети је, а у многим случајевима је и потребно, да имају и две дворане за цртање, једно за то, што у првим разредима има много ђака, а друго и да би се могла једна од њих употребити и уделити за то, да се у њој може цртати с модела.

Столови који су много велики нису за препоруку; најбољи су они, за којима највише могу њих троје да седну и раде, а површина стола да је мало нагнута ученицима.

Висина стола треба да је сразмерна према ученицима, који кад седе право за њим да могу лепо видети свој рад без напрезања.

Сагибање горњега дела тела, приближавање очију ученика цртежу треба забранити, јер се тиме кваре очи и постају ђаци кратковиди.

Табла, на којој ће наставник што да црта за углед својим ученицима, треба да је начињена од сувога дрвета и да је довољно велика (од $2^1/_2$ метра дужине и $1^1/_2$ метар ширине) и намазана црном масном, али не и сјајном бојом, за коју се бела не баш тврда креда употребљава за писање. — За показивање како се разна тела сенче и за цртање правилних глава на табли за прецртавање, употребљава се табла обојена отвореном бојом.

За ово је најбоље узети јако платно омазано отвореном бојом, као што употребљавају живописци, а причвршено да је на дрвеном оквиру, да се на њему може угљеном цртати.

Школска табла треба да стоји према видној линији ученичкој што више у нормали, т. ј., треба да је намештена управно, како би ученици оно што им се на њој црта за углед могли добро да виде, па да после подражавају.

За цртање је даље ученицима потребна бела и добро туткалисана хартија и писаљка, или од природе сура хартија, угљен, црна и бела креда и брисало, перо и четкица, туш и боје. — За прво предавање, писаљке треба да су средње тврдоће, јер ако би се употребљавале одвећ мекане писаљке, онда би цртеж свакад био прљав, а ако би опет оне биле тврде, онда се не може лако њима цртати.

Најбоље су за сада писаљке што се по трговинама могу купити од Фабера, али како су оне мало поскупе, већином се троше Хартмутове, и то оне бр. 3.

Цртање пером треба што пре почети и учити ученике да се томе вежбају, јер се тиме постизава најбољи и најправилнији нацрт (контура).

Кад се црта кредом на природно обојеној хартији, онда се ту најпре добро изради нацрт, па пошто се тачно обележе сенке где им је место, онда се тек ти делови на цртежу, који треба да су осенчени, осенче брисалом, и најпосле, пошто су обележена и најосветљенија места на цртежу, онда се тек израђују и полусенке.

Треба ученике упознати и поучити како се употребљава четкица при бојадисању и у цртању посним бојама и како боје припремају и употребљавају, као и каква је обазривост потребна при бојењу великих површина.

Цртежи ученика, који тек почињу учити, треба да су, колико је год могућно већи, јер при изради великих цртежа свака се црта лепо и јасно види како је израђена, а после такви цртежи и изискују више пажње и веће тачности но што је то потребно код малих цртежа.

Разуме се само по себи, да треба на ђачке радове пазити да буду чисти и да им је у добром реду сав цртачки прибор, а поглавито и пре свега треба пазити да тачно своје цртеже израђују.

За брисање погрешних црта на цртежу употребљава се гума. Гуме има од више руку: има белих и црних. Па и беле гуме има двојаке: мекше и тврђе, од којих се она мекша може употребити за брисање погрешно нацртаних црта писаљком. Најбоља је пак за то црна гума и то она, што се, кад се њом брише и сама троши, и која није онако растегљива, као она друга црна гума. Бела гума тврђа употребљава се кад се хоће каква црта повучена мастилом или тушем да избрише; треба ученицима забранити да такву исту гуму употребљавају за брисање погрешних црта и писаљком што су повучене.

Ученички цртежи свакад се у школи израђују за време одређеног им часа за цртање, под упуством и надзором наставниковим. Кад је који цртеж отпочет, треба на цртежу забележити, као год што се забележи и кад је који цртеж свршен. Ово треба да је свакад лепо и читко написано.

Сваки свршен цртеж узима наставник од ученика, поступно их ређа и чува до свршетка школске године, па онда изложи све ове радове ђачке на углед свима ученицима тога завода а и другима, па онда врати цртеже ономе чији су.

За чување ових ђачких цртежа, прегледалица за цртање, модела и других ствари треба имати за то ормане, где би се све ове ствари могле сместити и чувати.

КРИЛОВЉЕВЕ БАСНЕ

I

Врана и Лисица.

У свету често се говори, да је *ласкање* и подло и штетно; али све узалуд. У срцу подлаца, ласкање ће свагда наћи кутић.

—

Однекуд докопа врана комадић сира и падне на високу јелу, да ту слатко доручкује. Држећи сир у кљуну, баш се нешто замислила. На њену беду, ту негде близу трчаше лисица, па опазивши мирис сира, на мах застане. Лија сир угледа, а сир је јако примамљиваше. Полагано, на прстима, приближи се дрвету; репом врти а с вране очију не скида, и почне говорити ласкаво и слатко: „Голубице моја, како си ми ти лепа! Па та твоја лепа шија, па те лепе очице! како ти се лепо перје сјаје! па какав ти је кљунић леп! Мора бити, да ти имаш и анђеоски глас! Запевај, драга моја, немој се сти-

дети! Како си лепа, па ако си при том и добра невачица, та ти би могла бити цар птица!“ Од ових ласкавих речи врана дође у усхићење; гакне колико је грло доноси; спр падне доле, лија га ћапи и поједе.

2

Грм и трска

Једном грм упусти се у разговор с трском, па ће јој рећи: „Заиста, ти имаш потпуно право да се љутиш на природу. Ако врабац на те падне, и он ти је тежак. Ако најмањи поветарац заталаса бару, ти се заниј аш, и тако се савијеш, да је жалосно на тебе и погледати. А међу тим, погледај на ме! Ја подједнако с Кавказом не само сунчане зраке закаљавам, но смејући се бури и олуји, стојим тврдо и усправо; е би рекао човек, да сам тврдим зидом ограђен. Тебе се и најмање ћарлијање ветра чини — да је олуја, а за ме је мали поветарац. Кад би гдегод у близини код мене расла, то би те бар хладом мојих грана заклонио, и од непогоде заштитио. Но шта да ти чиним, кад ти је Еол (бог ветра, а син Јупитеров) одредио да растеш по којекаквим баруштинама; а по свој прилици, о вама — трскама слабо се води и рачуна. На то ће му трска одговорити: „како се види, ти ме и сувише сажаљеваш; али ипак, немој се толико бринути, јер мени није баш тако рђаво. Ја се олује не бојим; ма да се пред њом и савијам, али се ипак не ломим. И као што видиш, олуја за ме није тако опасна као што је за те. Истина, ти до сад нисн испитао свирепост и силу олује, нити си се пред њом савијао; но да почекамо — шта ће бити најпосле!“ Тек што трска ово изговори, кад наједанпут — са севера захуја страшна олуја с грмљавином, градом и кишом. Грм се круто држи, а трпчица земљи прилеже. Ветар хуји и удваја своју силу, и — најпосле, извали заједно са жилама онога, који је својим врхом небеса додиривао, а у области хладова петом се ослањао.

3

Свирачи.

Позове сусед суседа на ручак; али му намера са свим друга беше. — Домаћин је песму волео, па домами свог суседа да певаче послуша. Започеше јунаци колико их грло доноси, — али — ко у клин, ко у плочу. Уши у госта заглуше, и чисто се унесвести. „— Та за име света, рећи ће он чудећи се, зар је то некако задовољство? Твоји певачи деру се без сваког рачуна!“ — „Да, то је истина“, одговори му домаћин у усхићењу. „Заиста, они се мало деру, али за то спиритуозних напитака не пију; а уз то, врло се поштено владају.

А ја би рекао: да је по мом мњењу, боље по мало и пити, али свој посао добро разумети.

4

Врана и кокош.

Смоленски кнез (Кутузов), оружајући се противу дрскости вандала (Француза), и да би их што згодније на лепак примамио, он им је и Москву оставио. Становници московски, и велико и мало, часа не часећи, спремаше се да Москву напусти, и из зидина московских, као рој из кошнице крете се. Врана стојаше на крову неке куће, па мирно и чистећи свој кљун на ову узрујаност посматраше. Тада

ће јој кокош с једних кола рећи: „— А ти кумице, спремаш ли се на пут? зар не чујеш, да се говори, да је на прагу наш непријатељ? — „А шта се то мене тиче", одговори врана: ја ћу овде без бриге да останем; а ваше сестре како имају вољу; вране нити пеку ни кувају. Према томе, ја ћу се с гостима лако сложити, па ћу можда мало боље с њима и поживити: — добићу — ја комадић сира, ја кокчицу или друго штогод. Због ћубо моја, и срећан ти пут!" И врана заиста остаде. Но кад „Смоленски" поче главу госте морити, једна наша врана, у место да се сама почасти, Французи од њена меса себи чорбу зготовише.

Тако је често човек у својим предрачунима слеп и глуп. За срећом, чини ти се — стопа у стопу, јури; а кад се са срећом прорачуни, сналази га она судбина, која снађе московску врану.

5

Ковчежић.

Често нам се дешава, да и труд и мудрост видимо тамо, где је се нужно само досетити, и одмах се за посао латити.

Некоме беху донели од мајстора ковчежић. Он беше тако лепо израђен, да је сваки на њега са задовољством посматрао. У тим дође некакав паметни механичар; погледа на ковчежић, па ће рећи: „Ковчежић је с тајним затвором, на њему дакле нема никакве браве, и ја ћу га отворити. Да, да, ја сам у томе потпуно уверен; немојте се подмукло церекати! јер ћу тајну пронаћи и ковчежић отворити, а чини ми се, да се и ја у механици добро разумем." Узме ковчежић, па га почне окретати и завиривати — то с једне, то с друге стране и своју главу ломи; то један, то други ексерчић притискује, а они који га гледаху, само климаху главом: неки међу собом шапћу, а неки се смеше, и само се чује: „није ту, није тако, немој тамо." Механичар још се више усиљава. Знојио се и знојио, па се најзад умори и ковчежић остави, и никако се није могао довити да га отвори; а међу тим, ковчежић се врло просто отварао.

6

Жаба и во̀.

Видела жаба на ливади вола, и завидећи му што је онако велики, хтела је и она да буде колики је он, и почне се надимати. Тада ће рећи својој другарици „—Погледај, мила моја, да ли ћу бити колико во" „—Не, кумице" рећи ће јој другарица „ни налик". Пази сад како ћу се надути и раширити. Како ти се сад чини? јесам ли што већа?" —„Скоро ништа". Жаба се опет почне надимати, на запита своју другарицу? „—Дед рећи ми, јесам ли сад већа? „— Боже сачувај, све једно и исто." Једна се жаба надимала и напрезала, и не сравнивши се с волом, од напрезања пукне и лисне.

Оваких примера има безбројно на свету. И Боже мој, колико малих људи пропадне, — само за то, што се више пружају, по што им је губер дугачак.

7

Удавача — Избирачица.

Девојка беше стигла за удају, и већ помишљаше на младожењу. То не беше никако зло; но ево у чему је грешила: она је била велика пробирачица, и тражаше таког младожењу, који би био и до-

бар и паметан, накићен лентама и био у части, — а при том и да је леп (лепотица беше мало сујетна) — једном речи, таког младожењу, који би све имао — а који је тај, што све може имати? Па онда још и ово: да само њу воли и више никога. Ма да чудновато изгледа, али наша удавача беше тако срећна, да су младожење — бољи од бољега, тражили њену руку. Но при бирању у ње беху и укус и мисли и сувише фини. Таким би се младожењама друге удаваче радовале, а пробирачица нехте их ни погледа удостојити; то за њу не беху младожење, већ — младоженчићи. Овакав избор беше за њу мали: Овај није у великом звању; други нема ордена; трећи — ма да је у великом чину, али џепови празни; у некога нос широк, у другога веће густе, — еле, ни један јој се не допада. Престадоше младожење просити пробирачицу, — то потраја две године. Јавише се други просиоци, шаљу проводаџике; али ово беху младожење „друге врсте“ — „Боже мој“, рећи ће лепотица, „ал' су ти то прости људи! они мисле, да бих ја за њих пошла? Још каки сам ја младожења имала, па сам их ипак с презирањем из куће испраћала! а сад, зар да пођем за ове јаднике? Ја се и не журим удадбом, а живот девојачки није ми тежак: дању сам весела, ноћу спавам мирно. Сматрам за понижење, да се тек за кога удам.“ Младожење, добивајући овакав отказ, почеше се већ ређе јављати. Прође година, нико се не јавља; и још година, али њој нико проводаџије не шаље. И наша девојчица постаде зрела девојка. Броји своје другарице (а за то је имала доста времена): ова се давно удала, ова је испрошена, а њу, као да су заборавили. Туга се појави у њеним грудима. Узме огледало, огледа се: оно јој каже, да сваким даном по неку лепу црту краде и односи кобно време са њеног лица. Најпре нестаде румени; за тим оне млађане живости и светлости у очима; дивне јамице ишчезле на образима; веселост и окретност са свим ишчезли; погледа у косу, два-три власка сéда, — са свију страна беда! Било је време, да без ње скуп и весеље ништа не вреде; од ласкача и поклоника није се могла бранити; а сад, ах! зову је да седи за столом и игра карата. И тек сада наша горда лепотица промењује тон. Памет јој каже, да се пожури удадбом, и да је крајње време, да престане бити горда. Ма како девојке попреко на људе гледале, ипак им срце за људима куца... И наша горда лепотица, да неби цео век провела уседелицом, и док са свим није прецветала, пође за онога, који је први запроси и потпуно би задовољна, што је пошла и за шмокљана.

8

Парнас.

Кад су из Грчке прогнали богове, и по свету им почели давати спајлуке, некаком човеку и Парнас определе. Нови газда пусти магарце да по Парнасу пасу. Магарци — не знам одкуд и како, некако су дознали, да су ту на Парнасу некада Музе живиле. Почну међу собом говорити: „Нису нас узалуд амо на Парнас догнали; мора бити, да су Музе свету досадиле, и свет хоће, да ми певамо. Пазите“, повиче један од магараца, „не плашите се, ја ћу почети, а ви не изостајте, већ помажите! Другови! не будимо слабог духа, већ прославимо наш чопор; дед'те да саставимо наш хор, и да почнемо певање. А да наше братство не би коготи поколебао, донесимо таку одлуку: да сваки онај, у чијем гласу нема магареће пријатности, не може бити примљен на Парнас“. Усвојише магарци — мага-

чев предлог. И нови хор таку дреку подигне, е би човек рекао, да се кренуло тисућа не намазаних кола. Но чиме се свршило ово дивно магареће певање? Газда, изведен из трпљења, све магарце одјури с Парнаса и затвори их у обор.

Нека се незналице и будале не нађу увређене; јер мени се хоће да их подсетим на једну стару и паметну изреку: Ако је глава празна, у њу се памети не може насути. — Или, лудом се може каша купити, али памет никада.

9

Шума и ватра.

Пажљиво и обазриво бирај себи другове. Кад се у дружби лична корист крије, она ти само јаму рије. Да би се још боље у овој истини уверио, послушај ову басну моју.

Зими, у некакој шуми, ватра тињаше; по свој прилици, њу су путници ту оставили не погашену. Ватра све слабија биваше, јер нових дрва нико не ложаше. Ватра још по мало тињаше, па видећи свој крај, почне шуми овако говорити: — „Кажи ти мени драга шумице, за што је твоја судба тако жалосна? на теби се не види нигде ни једнога листића, и ти тако гола мрзнеш? На то ће шума ватри одговорити: — „Па за то, што сам сва у снегу; зими, ја се не могу ни зеленити ни цватити. — „Којешта“, рећи ће ватра шуми. „Само се ти удружи са мном, и ја ћу ти помоћи. Ја сам сунчев брат, и у зимње доба, толико исто предим и чуда чиним колико и сунце. Запитај, ако хоћеш стаклене башче за ме. Зими, кад је све у наоколо снег и вејавица, тамо све — или цвета или зре, — а за све то има се мени захвалити. Истина, мало је незгодно што ја сама себе хвалим, — и сама хвалисање не волем; али сунцу ни мало не уступам. Ма како да сунце сад сија овде, али оно мало штете чини снегу. Погледај само, како се снег око мене крави. Ако дакле желиш да будеш зелена и зими као у лето и пролеће, дај и мени да се склоним код тебе!“ Шума на то пристаде; од ватрице постаде ватра, — а ватра не дрема; она јури по батовима и гранама; црни дим диже се као какав облак, а пламен целу шуму обузе; најпосле, сва шума опали се и изгоре, — само остадоше огорели пањићи.... И не треба се чудити: ко је видео, да се дрво с ватром дружи.

10

Штиглиц и Јеж.

Штиглиц живећи усамљен, у зору почне цицикати и за се певати, — не за то, што је хтео себи стећи похвалу, а није могао ни стећи је, већ просто за то, што му се нешто певало. На један пут, у сјају и у слави својој Феб (бог дана) у блештећим зрацима подиже се из мора. Чињаше се, да он собом доноси сваког тварки живот. Из густих шума срете га читав хор умилних и јасних славујских гласова. Наш штиглиц уђута. Тада ће га јеж подсмешљиво запитати: — „За што ти пријатељу не певаш?“ На то ће му штиглиц кроз сузе одговорити: — „За то, што ми Бог није дао такав глас да Феба достојно прославим, а слабим гласом, ја Фебу не смем певати.

Тако је и мени на срцу тешко, што ме Бог није обдарио Пиндаровом лиром, тада би ја Александру (I) певао.

11

Курјак и јагње.

Јачи ће свагда слабијем наћи и створити кривицу. За то нећемо наћи мноштво примера у историји. Но ми историју не пишемо, већ чујмо шта се о томе у баснама говори.

Једног жарког и топлог дана, дође јагњенце на некакав поточић да се воде напије. На његову беду, ту негде близу, деси се гладан курјак. Угледа јагње, и мишљаше како ће га зграбити. Но и то му паде на памет: како да окриви јагње: па на један пут повиче: — „Ти, безобразно јагње, како смеш твојом нечистом њушком мени овде мутити воду? За такав твој безобразлук и дрскост, главу ћу ти откинути“. На то ће му јагње смерно одговорити: — „Ако ми светљејши курјак дозволи, ја се усуђујем ово рећи: да за сто корака ниже Светлости воду пијем: светли курјак узалуд се љути, јер ја њему воду никако не могу мутити“. — „Дакле ја лажем! Гле ти безобразног пустана! Ко је још чуо оваку дрскост на свету! Па ми се чини, да си ти мени и претпрошле године овде увреду нанео, — ја то нисам заборавио, мој драги пријатељу!“ — „Та за име света, рећи је једно јагње, још нема ни пуна година како сам се ојагњило“. — „Ако ниси ти било, онда је твој брат“. — „Ја немам браће“, одговори му јагње. — „Ако није брат, онда је кум или пријатељ, или ма ко од вашег рода. Ви сами, ваши пси и ваши чобани, сва ми зла чините и пакости правите; но за све те увреде, ја ћу с тобом да се разрачунам!“ — „Ах, па шта сам ти ја криво?!“ — „Ћути, штене једно! ја сам се уморио, а зар ми је и до тога стало да слушам твоје погрешке! Ти си ми криво већ и за то, што сам ја гладан“. Ово рече, и у густу шуму јагње одвуче.

12

Мајмуни.

Кад когод какав посао предузме и паметно га ради, онда ће и користи од тога посла имати: а ништа није горе, но кад ко лудо, и без рачуна какав посао предузима. Ја ћу за то навести пример из далеких страна. Ко је икад мајмуне видео, тај зна, како они све примају и свачему подражавају. Тако, у Африци, где има много мајмуна, читав чопор беше се размилео по батовима и гранама једног густог дрвета, па из потаје гледаху како се ловац ваљаше по трави, а на раширеним мрежама. Мајмуни се почеше међу собом гуркати и један другом шапутати — „Погледајте га само, његовим комедијама неће бити краја: то се преврне, то се пружи, то се тако згрчи, да му се не виде ни руке ни ноге. Ми, сестрице, не знамо ту вештину, па не би згорега било да је изучимо. Он се — чини ми се довољно напревртао и наваљао, да'ко већ и оде, тада ми за њим одмах....“ И заиста, он отиде, а мајмунима мреже остави. — „Ајдмо дакле“, повичу мајмуни, „не губимо време, дед'те да и ми пробамо!“ Наши ти мајмуни сиђу с дрвета, а доле их чекаше мноштво простртих мрежа. Почну се превртати, обртати и у мреже завијати: виска, врева, весеље — да не може боље бити! Али невоља наста кад су мајмуни хтели из мрежа изаћи! Међу тим, газда стражараше, па видећи да је време, дође гостима с џаковима. Мајмуни би јадни и побегли, али се ни један не може из мреже испекљати, те их све тако рукама похватају и у џакове стрпају.

13

Сеница.

Сеница на море полети, и почне се хвалити, да ће море да запали и изгори. Одмах се о томе пронесе глас по свету. Страх обузе житеље нептунове престонице; полетише читава јата птица, а звериње из шума поче се прикупљати да посматра како ће Окејан горети. Чак се говорило и то, да су на овај глас појурили морски брегови, — и то — с капицама, сви они мувташи, који на туђе гозбе радо иду да се слатко накусају рибље чорбе, — и то таке масне чорбе, како ни један монополист нити великаш никад није давао својим секретарима. Гомилају се, и сваки се изненађује овом чуду чуди. Куте, а на море очи упрли па чекају: тек изретка по неки шапне: „Ехо, сад ће да се запали, сад ће да проври!" Али море не гори. Ври ли бар? И не ври. И чиме се сврши ово самохвалисање? Сеница се постиђена с мора врати, подигла толику ларму, да би себи створила славу, а море није запалила.

Никога не вређајући, узгред буди речено: пре свршеног дела, не треба се хвалити. Или: прво скочи, па онда реци — хоп!

14

Магарац.

Кад је Јупитер васиону насељавао и разне животиње стварао, тада се и магарац на свет појавио. Но да ли намерно, или због многих послова, тек Јупитер створи магарца малог као веверицу. Магарца нико не примећиваше, ма да он у глупости никоме не уступаше. Магарцу се хтело да се подичи, али са овако малим растом, срамота је у свему појавити се. Окупи магарац Јупитера молити, да му да већи раст. — „Та за име света", говораше магарац, „могу ли ја трпети, да се лавовима и слоновима такова почаст указује; сем тога, и мало и велико о њима само говори; за што си тако према магарцима немилостив, те они никаке части немају, и о њима нико не говори ни слова? А кад би растом бар колико теле био, то би ја с лавом и слоном поспорио, па би и цео свет о мени говорио". Из дана у дан, овако је магарац Зевса молио, и толико му додијао, да је Зевс молбу магарчеву испунио. Мајушно магаре постаде превелика магарчина; сем тога дарована му је така гласина, да је наш дугоушати Херкулес својом дреком поплашио читаву шуму. Почеше говорити о магарцу: „Боже мој, какав ли је то звер? Каквог ли је рода? Мора бити да је зубат! — а роговима на глави, нема броја". Једном речи, само се о магарцу говорило. Но чиме се све ово свршило? Не прође ни пуна година, и сви дознадоше, ко је магарац. Због своје глупости, магарац уђе у пословицу, и на магарцу носе воду.

По раси и по чиновима, узвишеност је добра; но која је вајда, кад је душа подла?

15

Два голуба.

Два голуба живљаху као два рођена брата; један без другога, нити су јели нити пили; где видиш једног, на сваки начин и други је ту; и радост и жалост делаху подједнако. Они нису опажали, како им брзо време пролази, па шта су боље могли и тражити? Но један од њих намисли да странствује и лети по свету, те да лично види она чуда што је у причама слушао. Тада ће му другар рећи кроз сузе: — „Куда неш? и каква је корист скитати се

по свету? Или, сигурно, ти желиш са мном — својим другом да се растанеш? Невољалче једал! Како те није жао да ме оставиш: — или ако баш мене не жалиш, сети се грабљивих птица, сети се рђавог времена и свију незгода, које су с путовањем скопчане! Ако ти је баш толико стало до странствовања, почекај до пролећа, тада те неће задржавати. А сада, видиш да и хране нема. Гле, чуј'! и гавран прогакта, — он претсказује рђаво време. Остани, драги мој код куће: нама је двојици и лепо и весело овде! Куда би сад летео, а мене самог да оставиш. Ја ћу у сну сањати — јастребове, конце, олују и рђаво време, па ћу се непрестанце за те бојати. Чим се и најмањи облачак укаже, ја ћу са страхом говорити: ах Боже! где ли је сад брат мој? да ли је здрав, да ли је сит, да ли се гдегод склонио од олује и кише?" Ове речи гануше голуба; жао га беше свог брата; али пошто — но то, њему се прохтело путовати. А кад кога *жеља* на нешто непромишљено нуче, она му смеће, да свестрано оцени своје предузеће. — „Не плачи, драги мој," тако путник свога друга тјешаше; „наш ће растанак трајати само три дана. Ја ћу брзо летети по свету, сва чудеса видети, па се теби у загрљај вратити. Тада ћемо се бар имати о чему разговарати! Ја ћу запамтити сваки тренутак и свако местанце, па ћу ти све редом препричати, и тада ћеш све тако живо преставити, као да си самном заједно летео." Најзад, није се имало куд, — другови се изљубише, опростише и растадоше. Наш путник одлете. Кад, али на један пут, њега срете киша и грмљавина; а доле под њим, пукла непрегледна — као океан стена. Куда сад да се дева? На срећу, угледа један сув грм, и ту се склони наш јадни голуб. Но и то му слабо помаже; јер се није могао избавити — ни ветра ни кише, већ сав покисне и од зиме дркташе. Грмљавина престаде, и тек што сунце мало грану, наш голуб, отресавши крила, пут продужи даље. Тако летећи, спази при крају једне шумице просуту пшеницу; слети доле, — али на његову несрећу, ту беху постављене мреже, и у њих се ухвати јадни голуб. Несрећа са свију страна! Голуб крилима трепери, мигоље се, врпоље се, да се беде спасе. На његову срећу, мреже беху старе и труле, те се проценише, и он се избави, само је мало ножицу увинуо, и крило нагњавио. Но не беше му ни до ноге ни до крила, — он одатле без обзира прне. Но ево горе беде. — беде над главом! Од некуд искрсне грабљиви јастреб, и тешко сад голубу! Из петних жила запе, да се спасе од јастреба; али снага мала, па га издаде! Грабљиве канџе већ беху раширене над голубом, а хладноћу од великих крила већ опажаше над својим леђима. У тај пар, из небесних висина, наперн оро свој полет, удари јастреба свом снагом — и, грабљивац грабљивцу постаде ручак. Међу тим, голуб се спусти низ стене, и сћућури се уз неку ограду. Но још не беше крај несрећи: једна беда свагда другу изазива. Ту се од некуд деси некакав дечко, узме камен, нанишани, и погоди голуба у слепо око. Тада наш путник, с разбијеном главом, пригњављеним крилом и угнутом ножицом, кунући своју жељу да види свет, одгамбеља с великом муком кући. Још је био срећан: јер га тамо чекаше и друг, и услуга и лекарска нега, те је тако све невоље, падње и беде ускоро заборавио.

О ви, који у жељи пламтите, да цео свет обиграте, прочитајте ову басну, и непуштајте се на један пут на далеки пут. Ма какве биле ваше маште, по ве-

рујте, нигде нећете наћи лепше земље — од оне, где је ваша драгана, или где живи ваш пријатељ.

16

Дукат.

Да ли је корисна просвета? Корисна, о томе нема ни разговора. Но просветом ми често зовемо раскоштво и варљивост, па чак и деморализацију. Пажљиво дакле треба поступати, кад почнеш кору грубости с људи скидати: јер неш их врло лако и добрих својстава лишити, ослабити њихов дух, изопачити њихове обичаје, отуђити их од простоте, — и давши им голи сјај — ради славе, навући неш на њих беславље. О овој светој истини, могла би се читава књига написати; но узаман је свакоме о важности многих ствари говорити. Но тек онако — у шали, ја ћу вам ово басном доказати.

Некакав прост сељак, каких се свуда налази, нађе дукат, који беше прљав. При свем том, неко му нуђаше читаву прегршт крајцара за прљав дукат. Тада сељак у себи помисли: „Почекајте мало, добићу ја двојином више; нећете га ласно од мене измамити". Узме песка и креде, и оштром крпу на почне из све снаге трљати дукат, једном речи, хтео је да му дукат буде сјајач као жеравица. И заиста дукат такав и постаде; но кака је ваљда, кад он своју пређашњу тежину и цену изгуби.

17

Жабе моле да им се постави цар

У некакој бари, жабама се досади своја сопствена управа, и чињаше им се да није поштено живити на свету, а ниједну службу не вршити. Да би ово стање поправиле, жабе почну молити богове да им се цар постави. Ма да боговима и није пријатно сваку будалаштину слушати; но при свем том, у овоме случају Зевс испуни молбу жабама, и да им цара. С великом хуком и шумом лети с неба цар, и пљесну колико игда може у жабље царство. Узрујаше се и уплашише жабе, и све без обзира — куда је која могла, побегоше, и шапатајући међу собом по својим чкаљама, цару се чуђаху. И заиста, чудан им цар беше дат. Не беше горд нити лакоуман, већ озбиљан, ћутљив и важно се држаше; по роду и расту великан, — једном речи: беше га милина погледати! Једно не беше код цара добро, а то је ово: што тај цар беше јасенов пањ. С почетка, тако су жабе свог цара поштовале, да му се нико од поданика није смео ни приближити; са страхом су на њега из далека погледале и чудиле се. Но пошто на свету нема чуда коме се свет не би навикао: то и жабе, пошто се мало охрабрише, почеше своме цару са страхопоштовањем подилазити. Изнајпре цару долажаху бауљајући, — а оне, које беху мало слободније, већ седаху с царем — раме уз раме. Неке још слободније, код цара седају леђа му окрећу. После кратког времена моје ти се жабе тако обезобразише, да се почеше и на самог цара пети и ту се сунчати. Не прође ни три дана, и жабама се додија са оваким царем живети. Жабе нову жалбу праве и Јупитеру предају, да им постави правог цара, који би им на част служио. Јупитер молбу жаба уважи, и пошље им за цара штрка. Нови цар не беше пањ; његова нарав била је друкчија: он није волео да мази и бенави своје поданике: Оне, који су криви, гута; а на суду, код њега нико није прав. Па за то, и о доручку, и о ручку, и о вечери, код цара

ирши се суђење. Становници баре доживеше злу годину. Сваки дан све мање жаба. Од јутра до мрака, Цар по царству хода, и свакога ког сретне, одмах га и прогута. Тек се сад подиже крекетање и уздисање, — жабе моле Јупитера, да им постави новог цара; јер садашњи, жаљаху се оне, гута нас као мушице; од њега не смемо ни нос да помолимо ни без опасности да крекнемо, — та он је гори за нас, но највећа суша. У тај мах чује се с неба глас: — „Шта вам је сметало да пре, онако срећно живите? Будале једне! та ви мени нисте давале мира, и уши сте ми пробиле, док вам цара нисам поставио. И ја вам дадох цара, но он беше сувише миран и тих; ви се побунисте у вашој бари, дадох вам и другог цара, но он би и сувише строг. Будите задовољне с њиме, јер можете доживети још веће зло.

(Наставиће се)

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК 410.

19. Априла 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* **Ст. Марковић**; *редовни чланови*: **Ст. Д. Поповић, С. Лозанић, Др Ник. Ј. Петровић, Ђ. Козарац, Љубомир Ковачевић, Пера Ђорђевић, Милан Недељковић**; *ванредни чланови*: **Др. В. Бакић, М. Иванић, Стеван Предић, и Коста Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 6. овог месеца ПБр 5251, којим се извештава Савет, да је г. д-ру Љ. Недићу, указом од 5. овог месеца уважена оставка на чланство у Гл. Просв. Савету.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 11. овог месеца ПБр 5429, којим се на основу члана 74. закона о основним школама, позива Главни Просветни Савет да предложи 45 кандидата за надзорнике основних школа за ову школску годину.

За избор кандидата који ће се предложити г. Министру просвете, Савет је изабрао из своје средине одбор у који су ушли: г. г. Стев. Д. Поповић, С. М. Лозанић, Ђ. Козарац и Љуб. Ковачевић.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 18. овог месеца ПБр. 5685, којим се позива Савет да изволи предложити потребан број лица за надзорнике средњих школа за ову школску годину.

Савет је одлучио:

да се избор лица за надзорнике средњих школа повери истоме одбору, коме је поверен и избор кандидата за надзорнике основних школа.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 15. овог месеца ПБр. 5532, којим се тражи мишљење Просветног Савета о томе, могу ли се дела г. Милоша Красојевића, кројача из Врање, на основу поднетих докумената и одредаба у тестаменту, примити за благодејанце Фонда пок. Вићентија бив. владике.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Љуб. Ковачевић да прегледа акте о овоме предмету и да Савету реферише.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 11. овог месеца ПБр.

2821, који се позива Савет да му изволи саопштити своје мишљење о овим питањима.

1. Може ли ученица више женске школе, пошто је за учење изабрала више туђих језика, доцније одустати од тога и ограничити се на учење једнога туђега језика, и може ли се то по закону допустити и у току школске године? и

2. Може ли се, у случају кад ученица учи више туђих језика, допустити прелаз у старији разред само на основу довољнога успеха из једнога туђега језика.

После подуже дебате о овим питањима, стављено је на гласање решење питања: *Може ли ученица више женске школе, пошто је за учење изабрала више туђих језика доцније одустати од тога и ограничити се на учење једнога туђега језика?*

Са свима противу једнога гласа одлучено је: да може.

За овим је дошло на ред решавање питања: *може ли се по закону допустити ово мењање и у току школске године?*

Из разлога, што би се оваким мењањем у току школске године реметио ред школски, што би ово мењање утицало ружно на васпитање ученица, и, што би се овим чинила олакшица, најслабијим ученицама, то је Савет са 7 противу 5 гласова одлучио: да се мењање изабраних туђих језика за учење, не може допустити у току школске године, него *само у почетку* нове школске год.

После подуже дебате, стављена је на гласање друга тачка из акта г. Министра просвете која гласи: *може ли се, у случају код ученица учи више туђих језика допустити прелаз у старији разред на основу довољнога успеха из једнога туђега језика?*

Са 7 противу 4 гласа одлучено је: *да може.*

Пошто је чл. 5. о уређењу више женске школе измењен, то Савет налази да би требало учинити ревизију наставнога програма у вишој женској школи у смислу чл. II допуне закона о вишој женској школи од 31. Октобра 1886. године, којим је г. Министар просвете овлашћен да прописује: какве ће се науке или вештине учити у вишој женској школи, и које ће од њих и у колико бити обавезне за све ученице.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 411-ти

22. Априла 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* Ст. Марковић; *редовни чланови:* Стев. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, др. Ник. Ј. Петровић, Ђ. Козарац, Љуб. Ковачевић, Ж. Поповић, Пера Ђорђевић, Милан Недељковић; *ванредни чланови:* Др В. Бакић, Фирмилијан архимандрит, Момчило Иванић, Стеван Предић, Миливоје Симић и Коста Петровић.

Деловођа: Мил. Марковић.

I.

Саслушан је усмен извештај г. Стев. Д. Поповића, члана одбора за бирање кандидата за надзорнике основних школа и саслушан је у целини списак лица за надзорнике, која одбор предлаже Просветноме Савету.

У начелној дебати за избор кандидата за надзорнике основних школа, г. др. В. Бакић предложио је Савету, да изабере већи број кандидата од 45, колико г. Министар просвете тражи у акту своме, пошто би на овај начин био г. Министру лакши избор из већега броја. Гласало се о овоме предлогу и са 8 противу 7 гласа одлучено је:

да Савет изабере и предложи г. Министру просвете онолико кандидата, колико је он тражио актом својим.

После овога, Савет је поименичним избором утврдио ову листу кандидата, који се имају предложити г. Министру за надзорнике основних школа за ову школску годину:

1. Миленко Марковић
2. Пера Ђорђевић
3. Васа Димић
4. Сретен Пашић
5. Момчило Иванић
6. Љуба Стојановић
7. Коста Никовић
8. Доброслав Ружић
9. Божидар Прокић
10. Михаило Бобић
11. Светозар Атанацковић
12. Стеван Н. Ђорђевић
13. Димитрије С. Јовановић
14. Илија Душмановић
15. Витомир Младеновић
16. Живко Поповић
17. Стеван Давидовић
18. Љубомир Давидовић

19. Живојин П. Симић
20. Борислав Ђ. Тодоровић
21. Петар Марковић
22. Јован Миодраговић
23. Милоје Влајић
24. Милован Маринковић
25. Ђура Милијашевић
26. Лука Лазаревић
27. Павле Аршинов
28. Јован Митровић
29. Милутин Татић
30. Ђорђе Х. Нинић
31. Живан Живановић
32. Сава Антоновић
33. Владимир Карић
34. Владимир Јовановић
35. Цветко Петковић
36. Ранко Петровић
37. Јеврем Илић
38. Стеван Ловчевић
39. Мијаило Мијаиловић
40. Петар Тиша
41. Сретен Стојковић
42. Миленко Ранчић
43. Васа Филиповић
44. Милош Марковић
45. Иван Дамњановић.

Савет је саслушао извештај одбора о кандидатима за надзорнике средњих школа и међусобним споразумом утврдио је, да се г. Министру просвете предложе за надзорнике средњих школа следећа лица:

1. Светомир Николајевић
2. Димитрије Нешић
3. Коста Алковић
4. Јован Бошковић
5. Јован Туроман
6. Јован Ђорђевић
7. Михаило Валтровић
8. Светислав Вуловић
9. Милан Андоновић
10. Јован Жујовић
11. Миливоје Јосимовић
12. Милан Недељковић
13. Др. Љубомир Недић
14. Др. Милан Јовановић Батут
15. Др. Богдан Гавриловић
16. Ђорђе Станојевић
17. Сима Живковић
18. Др. Ђока Јовановић
19. Панта Срећковић
20. Сима Лозанић
21. Андра Николић
22. Стеван Д. Поповић
23. Љубомир Клерић

С овим је свршен састанак.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

УПУТСТВО

НАДЗОРНИЦИМА ОСНОВНИХ ШКОЛА

за 1888-9. школску годину.

Господине,

На основу чл. 74. закона о основним школама, одредио сам Вас за надзорника основних — јавних и приватних — школа у _____ за ову школску годину.

По чл. 78. закона о основним школама, главне дужности надзорника јесу:

1. Да оцени, је ли школски рад извршен онако, како је законом и прописима одређено.

2. Је ли школа по закону и по прописима снабдевена свима школским потребама, и ако што недостаје, препоручити да се школи набави.

3. Испитати школски одбор о свему што би он имао да каже о школи и учитељу; а тако исто саслушати и учитеља о свему, што би он имао да каже о школи и раду школског одбора.

4. Одмах по свршеном испиту и прегледу школе, забележити учитељу оцену успеха у главну школску књигу. Успех се бележи оценама: *одличан* (5), *врло добар* (4), *добар* (3), *слаб* (2) и *рђав* (1).

По самом закону испит у основним школама треба да се сврши најдаље до 29. јуна, тако, да се ђаци могу на Петров дан свечано распустити, јер од тога дана почиње

школски одмор. Према овоме, Ви ћете гледати да свршите посао у школи у којој сте редован наставник и да се благовремено крените на пут ради повереног Вам посла, како бисте до Петров-дана могли свршити преглед школа. Пре поласка на пут, Ви ћете направити распоред по коме ћете прегледати школе и, ма и приближно, означити време доласка у поједине школе. Такав распоред доставићете окружном начелништву, а оно ће га по мојој издатој наредби од 28. пр. мес. ПБр. 6233, доставити свима школама у своме подручју. Ово је потребно с тога, што, по чл. 76. закона о основним школама, школски одбор мора присуствовати испиту и потписати уписни протокол, у који ћете Ви записати оцену и остало, што Вам се наређује овим упутством. Без школскога одбора, или барем без два члана одбора (осим учитеља), надзорник не може испит отпочети. Свима школским одборима наређено је, да се морају тачно управљати по чл. 76., али, ако Ви дођете некој школи, па не нађете чланове школскога одбора, Ви ћете у том случају пред двојицом људи држати испит и они ће Вам потписати протокол испита. Где нађете на овакве неуредности, поступићете по чл. 77. закона о основним школама.

Главна је ствар, да не смете оставити ни једну школу непрегледану и ни једног наставника неоцењеног, па макар морали држати испит и сами. Случајеве веће неуредности у овоме погледу побележите и доставите ми у посебном извештају.

Испите ћете држати сваког дана без прекида, осим 15-ог и 20-ог јуна.

Знаћете и сами, да тежиште Вашег посла у прегледању школа јесте у томе: да оцените унутрашњу вредност сваке школе и да се лично уверите: је ли сваки наставник правилно учио и васпитавао своје ученике; је ли остале наставничке дужности по закону вршио, и је ли постигао довољан успех својим радом у школи.

Важност народног школовања и надзора школског толика је, да Вам се то све до појединости не може излагати у овоме упутству. Но као главна ствар треба да Вам буде то, да од сваког чиниоца народне школе првенствено потражите то, да је по закону испуњено тачно и савесно дужности према школи. Закон и законска наређења, којима су одређена права и дужности свих чинилаца основне школе, треба да су Вам најглавнији принцип, по којима ћете се управљати. При давању саме оцене за рад наставнички будите строги а правични, имајући вечито на уму, да само усталачки испуњена дужност по закону даје права на признање труда и успеха.

Да би Вам се колико толико олакшао поверени посао, излажу Вам се овде редом најглавније напомене, на које треба да обратите нарочиту пажњу при прегледању школа.

I

Кад отпочнете испит, уверите се одмах да ли су сви ученици на испиту или нису. Ако нису сви ученици на испиту, сазнајте за сваког због чега је изостао од испита и откад не долази у школу. У овоме, истина ретко, има злоупотребе и од стране самих наставника. Најбоље ћете сазнати уредност или неуредност у овом погледу, ако поредите број ђака на испиту с бројем уписаних ђака у уписној главној књизи и у школском дневнику. Где год би што год посумњали за кога ђака, потражите га у главној уписници и у прошлим годинама, те видите да ли је с њим бивало опако, како је школски надзорник у дотичној години наредио. Нарочито кад опазите да врло мало има ђака у трећем и четвртом разреду, треба да разгледате у уписном протоколу неколико година редом уназад, те да се уверите најтачније, је су ли ђаци из појединих млађих разреда превођени, у своје време, правилно у старији разред, или су, по наредби пређашњих надзорника, остављени да поново разред, или

су, може бити, редовним путем ослобођени од дужности даљег школовања, или су, најпосле, самовласно престали долазити више у школу.

Који се предмети уче у основној школи, то је одређено чл. 2. закона о основним школама. Обим наставног материјала из појединих предмета одређен је наставним програмом за ниже и више основне школе од 21. јула 1884-е год. Пбр. 6191. Ти програми налазе се у свакој школи, а има их и у „Просветноме Зборнику“, који треба да има свака књижница основне школе. Испитивање ђака из појединих предмета вршићете само Ви и дотични наставник. Нико други не сме утицати у испит и учествовати у испитивању. Ви можете само прозивати ђаке, а њихов наставник нека их испитује из оних предмета и партија, које Ви одредите. Ви имате права да предузмете сами испитивање ђака кад год хоћете и кад год бисте посумњали у поузданост дечјег знања и т. д.; али немојте, без потребе, ово чинити, јер су деца увек слободнија, кад их пита њихов наставник него какво страно лице за њих. Пустите наставника нека се покаже какав је и какав му је начин предавања и проучивања. При испитивању пазите да из сваког предмета говори најмање половина ђака; а из српског језика и рачуна гледајте, где се год може, да испитате све ђаке или бар више од половине. При прозивању обратите нажњу на то, да слабији и бољи ђаци по оценама буду подједнако прозивани. Нарочито ђаке са слабим оценама из појединих предмета немојте оставити неиспитане.

За време докле траје испит у школи, постарајте се да сазнате:

1. Јесу ли сви ђаци заведени у главну књигу уписницу и је ли то завођење учињено у почетку школске године, као што је то прописано. Овај упис деце у главну књигу треба да су оверили и чланови школског одбора.

2. Јесу ли сви наставни предмети предавани и изучени по наставном програму. О овоме ћете се уверити, захтевајући да наставник пита ученике из разних партија наставног програма.

3. Каквом се методом служио наставник у предавању: да нема механизма и да ли је оно што су деца учила право знање, т. ј. поуздано и с потпуним разумевањем.

4. Колики је број ђака који понављају разреде и какав је успех код поноваца, какав је бројни однос између бољих и слабијих ђака и да ли наставник није занемарио слабије развијену децу на рачун даровитије. Из постигнутог успеха код слабије деце најбоље се види савесност и труд појединих наставника.

5. Каквим се ручним књигама и како служе ученици при настави и да ли су те књиге одобрене од министра просвете и црквених послова или нису. Ако нађете на неодобрене књиге у ђака, Ви побележите таке случајеве, па ме известите. Учебници у основној школи нису за то, да се из њих задају лекције или да се учи на памет „одазде —довде,“ него они поглавито служе ђацима као помоћно средство за боље и потпуније разумевање онога, што им је наставник живом речју казивао и објашњавао.

6. За прописе и цртаће треба у основним школама да се употребљава хартија која је монопол државне штампарије. Где би нашли на употребу какве друге хартије, забележите то и известите ме.

7. За све време испита и докле се год бавите код неке школе, обратите нарочиту пажњу на васпитање деце и на понашање, ред, чистоту и све остало како код ђака тако и код наставника, коме је задатак да у васпитном погледу буде деци својој углед.

II

Кад свршите испит у школи и кад за време самог испита сазнате све што је најглавније да се зна о једној школи, Ви ћете раздати одличним ученицима књиге за награду, које су из министарства послане свакој школи, од које су на време добивени извесни тра-

жени бројни подаци. Тацима објасните ко их и за што одликује књигама. Том приликом можете изговорити неколико прикладних речи целој школи, пре него што ђаке распустите.

Кад раздате књиге, пустите ђаке из школе, јер Вам они не требају више, а тако исто умолите, да се из школе уклоне и сви присутни гости. У школи останите само Ви, чланови школског одбора и наставник у чијој сте школи држали испит. Ту сад имате ово да извршите:

1. Да прегледате администрацију школску а тако исто и администрацију школскога одбора, и да се уверите је ли све у реду и по закону.

2. Да прегледате школску књижницу, је ли она у реду и чува ли се добро, као и то, јесу ли за књижницу набављене све потребне књиге, а нарочито оне, које су препоручене од министарства просвете.

При прегледу књижница уверите се, да ли свака школа има у књижници све свеске „Просветног Гласника“ за све године од када „Гласник“ излази. Где год бисте нашли неку школу да нема појединих свезака или читавих година, Ви ћете побележити тачно и свеске и године, којих нема, па ћете ми на нарочитом списку доставити податке о овоме, јер су потребни министарству.

3. Да прегледате школски намештај: школска учила и све остале потребе школске, те да се уверите, је ли школа на време снабдевена свима потребама. Ако буде какве неуредности у овоме, сазнајте до кога је кривица за то, наредите што треба и у извештају побележите код сваке школе такве случајеве, па ме известите. Поглавито сазнајте код сваке поле неуредне школе, шта је и на који начин предузимао сам наставник од своје стране, да школу снабде свим потребама и да је у ред доведе.

4. Да се уверите, јесу ли ђаци пили преко године уредно у школу или нису. Ако нису, сазнајте узроке неуредног похођења школе и видите, шта су наставник и одбор школски радили у оваким случајима, с погледом на прописе чл. 39. закона о основним школама и свега онога што је о томе наређено расписом од 10. октобра 1884. г. Пбр. 19729. (в. „Просветни Зборник“ стр. 854—856): јесу ли састанци школскога одбора сазивани по чл. 19. закона о осн. школама и тачци 1. поменутог расписа и јесу ли одборске одлуке извршене онако како прописује чл. 18. истог закона. Наставник, који није у овоме погледу извршио своју дужност, нема права да му се изостајање ђачко од школе узме као олакшица, (в. тачку 5. истог расписа). Ако је кривица до школскога одбора или до председника што није одборске одлуке извршио, Ви ћете ме о томе известити, да бих могао наредити што треба по закону.

Ни један члан закона о основним школама није тако строг као члан 39. Кад би се овај члан закона тачно вршио, све би школе морале уредно радити у погледу похођења школе од стране ђака. Али се при извршивању овога члана чине толике погрешке и неправилности, да се то овде не може набројати. У колико има у самоме члану као и у целоме закону нејасности и неопределености односно застарелости казне, изјављивања жалбе противу изречене казне, замењивања новчане казне затвором и т. д., у толико се неразумевањем или погрешним разумевањем чл. 39. чине страшне омашке и од стране учитеља и од стране школскога одбора, а нарочито од стране председника школских одбора. Тако н. пр. школски одбори изричу често веће казне од оних које су законом одређене; председници школских одбора махом не извршавају одлуке школскога одбора, нити их осуђеним родитељима саопштавају, него се казне само изричу и гомилају, а не наплаћују, те отуда никаква успеха нема. Има честих случајева, да гомилањем новчана казна толико нарасте, да се одлуке школскога одбора могу извршити само продајом некретнога имања осуђенога. Ово није никако списао члана 39. закона о основним школама

и свако практиковање штетно је за школу, јер неуредни родитељи ђачки нагоне се у половини или још чешће на крају школске године силом закона на вршење дужности према школи, а то је већ касно и циљ је промашен.

С тога ћете добро проучити из закона о основним школама све одредбе и расписе који се односе на рад школскога одбора и председника, на тражити свуда, да сваки своју дужност по закону испуњава.

5. Покупите све статистичке податке ђака оне школе у којој сте испит свршили и побележите их у приложени под ⁷/₈ образац.

6. Попуните и други образац, који Вам се овде под ⁷/₂ шаље, а који се тиче оцене наставникова успеха и осталога што је с овим у вези и што је у појединим рубрикама означено.

III

После овога посла остаје Вам још:

а) *да преведете ђаке у старије разреде*, и

б) *да забележите у протокол оцену успеха и чистоте наставнику, чију сте школу прегледали.* За превођење ученика у старије разреде постоје прописана „*Правила о превођењу ученика из млађих разреда у старије.*“ Ова правила треба да има свака школа, а она се налазе штампана и у „Просветном Зборнику“ на стр. 634. С погледом на одредбе чл. 4., 5. и 6. ових Правила, који се поглавито односе на Ваш рад. Ви имате да пречистите питање о томе: колико ђака из ког разреда прелази у старије разреде; колико их остаје да понавља, и колико ће се нових ђака уписати идуће школске године у I разред. Последња тачка важи за неподељене школе.

Да бисте брзо и правилно могли извршити превођење ученика у старије разреде после свршеног испита, Ви треба за време самога испита да утврдите за сваког ђака шта ће с њим бити. За време испита уверите се за сваког ђака, је ли наставник правилно оцењивао успех ђачки. О овоме ћете се уверити поређењем знање дечје на испиту с оценама преко године, које се налазе побележене у списку ђака, који мора сваки наставник спремити за испит. Ако бисте при оваком испитивању и поређењу оцена нашли на сувише оштро или благо оцењивање ђака, Ви имате права да поправите оцене ђацима, које им је дао наставник и да према Вашим оценама преведете ученике у старије разреде. Немојте без јаких и оправданих разлога мењати, било на боље било на горе, оцене, које је наставник дао ученицима. Оваква моја наредба потиче отуда, што има наставника, који или нису хтели или нису умели испунити своје дужности у школи, на цене своје ученике веома благо и ако никаква успеха у школи нема, само да би прикрили свој нерад и да би имали узрока жалити се на оштрину надзорника.

За време испита гледајте да испитате добро оне ученике, за које мислите да ће морати понављати разред, како не бисте учинили ђацима и родитељима штету и неправду.

Што се тиче одређивања броја деце, која ће се у неподељеним школама примити до године у I разред, то ћете одредити Ви у споразуму с наставником и с члановима школског одбора. При одређивању управљаћете се према величини школе (учионице) и према броју старих ученика, који остају у школи. Обично у сваком месту где је школа, има више деце дорасле за школовање, него што се може у школу примити. Због овога школски одбори и наставници чине крупне погрешке у почетку школске године, пишући децу у школу. Они обично попишу сву децу по изводу из протокола крштених и предаду наставнику, не гледећи на величину школе и на остали број деце. После овога наставник или отпушта сам сувишне ученике или их све држи код школе, водећи преписку с министарством о томе: који ће се ученици задржати у школи а који отпустити. Више пута чине се врло штетни и неумесни предлози

у оваким приликама, којима се иде на то, да се у I разред приме сва деца за школу дорасла, а да се из старијих разреда ослободи сувишан број ученика.

И ако овакви предлози нису никад били уважени од моје стране, ипак се често због њих морала водити излишна преписка. С тога ћете Ви утврдити и у уписни протокол забележити: колико ће се ђака морати уписати до године у I разред. Одбор и наставник биће дужни до године при упису деце у школу да воде тачно рачуна о том Вашем наређењу и од све дорасле деце за школу изабраће за школу оволико, колико сте Ви забележили, управљајући се при томе по распису о уписивању ђака у школу, који је њима познат.

Овде Вам се мора скренути нарочита пажња на исписивање или ослобођавање ђака од даље обавезе школовања. Чланом 40. закона о основним школама прописано је тачно, кад се који ученик може исписати из школе. По овоме члану закона, ни један се ђак не може исписати из школе без одобрења министра просвете и црквених послова. Као што ће Вам јасно бити, овим законским наређењем иде се на то, да свако дете, које се у школу упише, мора школу довршити до краја. При прегледању рада школскога одбора и о самом испиту Ви ћете пазити, да ли није који ђак исписан из школе без одобрења министра просвете. Ако бисте нашли на такве случајеве, да је школски одбор или ма ко други осим министра просвете исписао неког ђака из школе, Ви ћете такве случајеве извидети и известити ме, да бих по закону могао наредити шта треба.

За сваког ђака, за кога би било у протоколу забележено да је исписан из школе, или за кога би одбор или учитељ усмено тврдили, да га је ослободио министар просвете, мора се налазити званичан акат министарски о таквоме испису. Ви ћете потражити такав акат и где год га не бисте нашли, Ви ћете ме о томе известити.

Због тога, што се школски одбори, управитељи и учитељи школа не придржавају министарских расписа од 15. октобра 1884. године Пбр. 11.405 и 28. децембра 1884. године Пбр. 14.262, води се целе године преписка са школским одборима о исписивању појединих ђака. И ако је поменутим расписима тачно одређено, који се ђаци, на који начин и кад могу предлагати за испис из школе, опет за то родитељи ђачки обраћају се из незнања целе године непосредно министру просвете, молећи, да им се деца испишу из школе. Овакве молбенице упућују се надлежним путем и око њих се води преписка, која веома отежава рад овога министарства. Једно ово, а друго и то, што се школски одбори не управљају тачно по чл. 39. закона о основним школама и што председници не извршују одлуке школског одбора по чл. 18. закона о основним школама, ретко у којој школи да нема по неколико ђака, који се само по списку воде као ђаци, а овамо у школу никако не долазе.

Да би се прибавила важност закону, и да би се пречистили овакви случајеви, Ви ћете побележити у нарочитом списку имена свију ученика, који од дужег времена никако школу не походе, и поред свачијег имена назначићете: узраст (дан и годину рођења, по уписном протоколу), време уписа у школу, разред у коме се води као ученик и — по могућности — задружно и имовно стање (колика је непосредна пореза) родитеља дотичних ученика. Овај ћете ми списак доставити са засебним делом извештаја, који имате, по свршеном прегледу школа, да ми поднесете.

Из Вашег записа у протоколу треба да се јасно види, шта ће идуће школске године бити са сваким ђаком те школе.

С тога ћете Ви у уписном протоколу тачно назначити:

1. Који ђаци поименице из ког разреда остају да понављају разред;

2. Колико ђака прелази из млађих разред у старије;

3. За које ђаке поименце и из којих разреда подносите министру списак имена, те да се у министарству прочисти питање о њиховој дужности даљег школовања или о њиховом ослобођењу од те обавезе;

4. Колики ће се број нових ђака примити до године у школу; и

5. Који се ђаци поименце морају испитати у почетку нове школске године због тога, што, из оправданих разлога, нису били на испиту.

Свршивши све ово довде, остаје Вам да забележите у главни протокол оцену наставнику за рад. Оцену ћете увек записати словима. Забележивши један пут оцену, не смете је после ни у ком случају мењати. При давању оцене не смете се ни с ким саветовати о самој оцени. То је ствар Вашега уверења и Ваше савести и Ви ћете сами својом руком записати оцену.

У варошима и у свим местима, где има више наставника, не смете свршити испите у свима школама, па онда скупити наставнике и давати им оцене, него ћете сваком наставнику посебице дати оцену одмах, чим свршите испит у његовој школи.

Пре давања оцене наставнику, дужни сте, по чл. 78. закона о основним школама, да саслушате школски одбор о свему, што би он имао да Вам саопшти о школи и раду учитељеву. Исто тако имаћете да чујете и наставника, ако би он имао што да Вам каже о раду школскога одбора или општинске власти, у погледу њихова старања или немара за школу.

Према прописима, које је Главни Просветни Савет утврдио на основу треће алинеје тачке 4. члана 78. закона о основним школама, дужни сте приликом давања оцене наставницима имати на уму ове прилике:

а). Је ли наставник радио с једним разредом, два, три или четири разреда.

б). Да ли је наставник поред редовне дужности у својој школи радио још и у продужној школи.

в). Да ли број ученика, које је учио један наставник, прелази по селима преко 30, а по варошима преко 50, или је испод ове цифре.

г). Да ли се у школи радило преко целе школске године, или је било прекида.

д). Је ли преко године било промене у наставницима? Ако јесте, да ли је рад претходников био од повољна или неповољна утицаја на рад онога, који га је у школи сменио.

ђ). Јесу ли ученици уредно походили школу преко године? Ако нису, уверићете се најтачније, да ли је наставник учинио све оно, што му је стављено у дужност расписима министарским: од 10. октобра 1884. год. Пбр. 10.729, од 20. октобра исте године Пбр. 11.932 и од 1. децембра исте године ПВр. 13.301. Наставницима, који су у овоме погледу били небрежљиви, узећете то увек за отежицу при давању оцене.

е). Јесу ли на испиту сви ученици, који су преко године у школу долазили.

ж). Има ли у школи много ученика који понављају разред? Има ли их који су по распису министарском од 20. октобра 1884. год. Пбр. 11.408, прерасли за школовање, и за што нису исписани из школе? Ви ћете у таком случају испитати и сазнати све што треба, па ћете онда поступити по поменутом распису, нарочито по последњој тачци његовој, (в. „Просветни Зборник" стр. 865.).

з). Је ли наставник предавао и прешао све наставне предмете, који су прописани наставним програмом на нижу и вишу основну школу? Ако није све изучено по програмима онда сазнаћете, које предмете није предавао у прописаном обиму и за што није.

и). Је ли за све наставне предмете било најпотребнијих средстава и учила? Ако није, је ли их наставник тражио од кога и кад, и за што их није добио? Јесу ли сви ученици имали на време школске књиге и друге потребе? Ако нису, онда зашто, и колико се сам наставник и како заузимао да отклони незгоде ове врсте.

ј). Ради ли наставник у школи, где се мёсни говор много разликује од правилног књижевног језика? Је ли у местима, где се не разуме добро српски говор, поступљено

у I разреду онако, како је то прописано наредбом министарском од 2. јула 1884. год. Пбр. 6191., (стр. 4. у наставним плановима и програмима за нижу и вишу основну школу). Осим овога имаћете на уму министарски расписе од 23. септембра 1882. год. Пбр. 7454, који је издат с погледом на прилике у источним крајевима Србије.

к). Да ли је наставник тачан и уредан у отправљању послова, који долазе у школску администрацију, као: је ли му дневник школски уредан, тачан и чист и да ли су сви подаци у њему нагилом а не писаљком побележени; каква му је књига уписница — протокол —, списак учила, намештаја школског, списак књига у књижници и списак каквећих ученика. Исто тако прегледаћете каква је наставникова администрација у школскоме одбору, јер је по закону учитељ повереник у школскоме одбору.

Ваше је да оцените шта ћете од свега овога узети као олакшицу, а шта као отежицу при давању оцене наставницима.

IV

Све ово што Вам је довде казано вреди за школе и наставнике, који су редовно радили преко целе школске године. А биће местимице и напредних прилика, о којима Вам се овде чине само опште напомене. Тако:

1. Ако бисте нашли на школу, која у овој школској години није радила преко половине школске године, због на каквог узрока, а сада ради, ту ћете свршити испит и све остало, што Вам је у овоме упутству поменуто. Ученике ћете превести у старије разреде према њиховој спреми и пречистити с њима као и у свакој уредној школи. Оцену нећете бележити у протокол, него ћете је само у обрасцу забележити, па ћете је доставити министарству.

2. Ако неки наставник због премештаја из једне школе у другу није радио у школи, у којој се о испиту налази, више од половине школске године, (види чл. 8. закона о осн. школама), Ви ћете дати у таквој школи оцену као у свакој другој, која је редовно радила: али ћете пре давања оцене запитати наставника, да ли прима оцену или не. Његову изјаву о примању или непримању оцене записаћете у протокол и о томе известити министарство. У оваким случајевима наставници имају права тражити да им се рачуна оцена оне школе у којој су дуже радили. Ако је пак наставник радио преко половине школске године у школи, у којој се о испиту затече, ту ћете дати оцену без погледа на то, што су се наставници мењали, па ће се после у министарству расправити, чија та оцена мора бити.

3. Где нађете на школу у којој не би било наставника, било због болести било због тога што је на одсуству, Ви ћете свршити испит и дати оцену као да је сам наставник ту. Ако је неком наставнику постављен заменик, Ви ћете опет прегледати школу и оценити успех као и да је сам наставник радио.

4. Сваку школу, па била она стара или нова, која је тек ове школске године отворена, Ви ћете прегледати, па и ако у њој није рађено од почетка школске године, него је рад доцније почет. Само у том случају, ако наставници у таквим школама нису радили преко половине школске године, Ви ћете их питати, да ли примају оцену успеха или не.

Ту изјаву њихову забележићете у протокол, поште дате оцену и доставите ми је у извештају. Нови наставници, који нису радили до дана испита више од половине школске године, неће имати права на оцену, али ћете Ви пак оцену забележити и поднети ми извештај о њиховоме труду и раду, како би се у случају неуредности и нерада могли казнити они, који, знајући да им оцена неће важити по досадашњој практици, нису хтели довољно радити у школи.

Из ових општих напомена видите, да у главноме имате пазити на ово: *да ни једна школа не остане непрегледана; да ни један наставник не остане неоцењен; да*

се новим наставницима не може рачунати оцена и година, ако су мање радили од половине школске године, и да стари наставници морају добити оцену за свој рад у оној школи, у којој су дуже од половине школске године радили, ако су у току школске године били премештани.

Испит нећете држати само у оним школама, које су по министарском одобрењу распуштене због какве заразне болести, а болест још траје. О овоме ћете се известити од државних власти и о таквим школама известићете ме.

V

У кругу Вашега рада наћићете да прегледате, осим нижих и виших основних школа, и приватне и продужне школе, ако их буде.

Продужну школу походе они ђаци, који су свршили нижу основну школу, а нису после продужили даље школовање било у вишој основној школи, било у ком средњем заводу. Где год је било најмање 10 ученика, који су свршили IV разред ниже основне школе и остали ту у месту, требала је да се отвори и продужна школа. Услови за отварање продужне школе и одредбе о предметима, који се у продужној школи имају предавати, изложени су у распису министарском од 20. августа 1884. г. Бр. 7488.

У местима, где буде продужне школе, Ви ћете прво у њој држати испит и дати оцену наставнику за успех, ако је један наставник, а ако их је више, онда ћете сваком наставнику дати оцену према успеху из онога предмета, који је он предавао, и назначити која оцена припада коме наставнику.

Податке о продужним школама прикупићете као год и за основне школе и поднећете ми их засебно уз податке о основним школама.

Прописи чл. 39. закона о основним школама важе и за ђаке продужне школе, односно за њихове родитеље, старатеље, мајсторе и старешине. Где год не нађете продужну школу, а било је услова за отварање, Ви ћете такве случајеве побележити и доставити ми. Ако је негде продужна школа затворена по одобрењу министра просвете из који којих разлога, о томе се мора налазити акат министарски, који ћете ви потражити и из њега уверити се да је доиста тако било.

Ако би било у кругу Вашега рада и приватних школа, које се по чл. 9. закона о основним школама могу отварати само по одобрењу министра просвете и црквених послова, Ви ћете и такве школе прегледати. У приватним школама нећете давати никакву оцену, али ћете ми у извештају поднети податке о бројном стању и успеху ученика о наставницима и њиховој спреми и о управи школској, и напоменути све што би од вредности било знати.

VI

Кад на овај начин прегледате све школе и свршите поверени Вам посао, поднеће ми најдаље до 10. јула:

1. Статистичке податке о ђацима свих школа, које ћете сами сабрати по свима рубрикама.

2. Наставничке оцене са осталим подацима, који су означени у обрасцу.

3. Статистичке податке и оцене о продужним школама, које ћете засебно изложити.

4. Статистичке податке и примедбе о приватним школама, којих је било у кругу Вашега рада.

5. Списак имена свију оних школа, које би, по Вашем нахођењу, у интересу дечјег здравља, требало одмах, још за време одмора школског, затворити, изложивши поред сваке разлоге и узроке због којих треба то одмах учинити.

6. Кратке белешке од важности за сваку школу посебице, из којих би се могло видети шта у којој школи није добро. У овим белешкама можете ми саопштити Ваше мотивисано мишљење, шта би одмах ваљало у општем интересу школе наредити, да се у појединим школама, које сте Ви прегледали,

учини, те да се отклоне сметње и да се школе у ред доведу.

Ове белешке о свакој школи треба да су кратка биографија сваке школе, из које ће се моћи видети све што је од вредности и што треба да се зна. Ово се неће штампати, него ће се чувати као званичан акат и по њему ће се издавати потребна наређења за поједине школе.

У овом посебном извештају назначите код сваке сеоске школе: има ли наставник дан ораће земље и има ли башту поред школе и на који је начин и једно и друго парче земље обрађио.

Осим ових података имаћете ми поднети до краја јула општи извештај о прегледаним школама. У томе извештају треба да изнесете опште погледе и своје гледиште о народним школама и свему оном што је с њима у вези, како би се према таквим мислима могле предузети поправке и усавршавања у школама. Општи извештај, ако буде израђен с оном озбиљношћу, коју захтева важност предмета, моћи ће се предати јавности у службеном органу повереног ми министарства.

ПБр. 6679.
8. маја 1889. год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Светозар Милосављевић

(Надзорници средњих школа:) На основу чл. 6. Правила о испитима зрелости одређени су за министарске изасланике за 1888-1889 школску годину ова лица:

1. У I београдској гимназији г. г. Јован Ђорђевић, и Милан Недељковић професори велике школе;

2. У II београдској гимназији: г. Јован Туроман, професор велике школе;

3. У Крагујевачкој гимназији: Др. Љубомир Недић, професор велике школе;

4. У Нишкој гимназији: г. Ђорђе Станојевић, професор војне академије;

5. У Зајечарској гимназији: г. Светислав Вуловић, професор Велике школе;

6. У Београдској реалци: г. Коста Алковић, професор велике школе;

7. У ужичкој реалци: г. Јован Жујовић професор вел. школе;

8. У Београдској учитељској школи за учитељски испит г. Др. Милан Јовановић.— Батут, професор велике школе. —

9. У вишој женској школи за учитељски испит г. г. Коста Цриногорац, проф. II београд. гимназије, Марко Велизарић, професор I београдске гимназије, и Михаило Михаиловић, професор београдске више гимназије.

(Школски надзорници за 1888-89 школску годину.) За школске надзорнике у основним школама за ову школску годину, одређена су ова лица:

1. За варош Београд, и то: за школе код Саборне Цркве и на Сави, г. Стеван Давидовић, професор београдске реалке;

За школе на Теразијама, г. Васа Димић, професор I београ. гимназије, за школе на Дорћолу и Јалији, г. Сретен Стојковић, професор I београдске гимназије, за школе на Врачару, г. Момчило Иванић, професор II београ. гимназије и за школе у Палилули, Топчидеру и Вежбаоници Више Женске Школе, г. Петар Марковић, предавач београдске учитељске школе.

2. За окр. Алексиначки, без вароши Алексинца, г. Иван Дамњановић, директор више гимназије алексиначке;

3. За окр. Београдски, и то: за срезове космајски и колубарски, г. Миленко Марковић, секретар министарства просвете и црквених послова; за срезове: грочански, врачарски и посавски, г. Ранко Петровић, професор I београдске гимназије.

4. За округ Ваљевски; и то: за варош Ваљево и Обреновац и за срез Колубарски, г. Борисав Тодоровић, професор београдске учитељске школе;

За срезове: подгорски, посавски и тамнавски, г. Љубомир Ћирић, професор шабачке гимназије.

5. За округ Врањски, г. Михаило Бобић, професор крушевачке гимназије.

6. За окр. Јагодински, (без вароши Јагодине) г. Димитрије Јосић, професор београ. учитељске школе.

7. За окр. Књажевачки и срез Бело-Паланачки округа пиротског, г. Милорад Петровић, директор књажевачке више гимназије.

8. За округ Крагујевачки, и то: за Крагујевац, Аранђеловац, и срез Лепенички, г.

Бож. Прокић, професор крагујевачке гимназије.

За срезове гружански и јасенички, г. Милош Марковић, предавач крагујевачке гимназије.

9. За округ Крајински, и то за варош Неготин и срез Брзо-Паланачки, г. Ђура Милојашевић, професор беогр. више гимназије;

За срезове: кључки, крајински, поречкоречки, г. Борђе Стојковић, предавач неготинске ниже гимназије.

10. За округ Крушевачки без вароши Крушевца г. Михаило Поповић професор крушевачке гимназије.

11. За округ Нишки, и то за варош Ниш по нарочитом распореду, г. г. Светозар Атанацковић, професор нишке гимназије и Јован Миодраговић, управитељ нишке учитељске школе.

За нишки срез и варош Алексинац г. Милутин Татић, професор лесковачке више гимназије;

За срезове власотиначки, и лесковачки, г. Добр. Ружић, професор крагујевачке гимназије.

12. За округ Пиротски, без среза Белопаланачког, г. Панта Милановић, предавач лесковачке више гимназије.

13. За округ подрински, г. Љуб. Давидовић, професор ужичке реалке.

14. За окр. Пожаревачки, и то: за варош Пожаревац, г. Васа Филиповић, професор пожаревачке гимназије, за варошицу Петровац и срез пожаревачки, г. Павле Аршинов, професор В. Градишке више гимназије;

За срезове звижднски, млавски и моравски, г. Илија Душмановић, професор пожаревачке гимназије;

За срезове рамски, голубачки и хомољски, г. Сима Коњевић, учитељ језика више гимназије у Вел. Градишту.

15. За округ руднички, г. Вл. Зделар, професор ужичке реалке.

16. За окр. смедеревски, и то: за Смедерево, Паланку и срез подунавски, г. Сава Антоновић, професор I београдске гимназије;

За срез јасенички, г. Спира Станишић, професор смедеревске више гимназије.

17. За округ топлички и варош Крушевац, г. Цветко Петковић, професор алексиначке више гимназије.

18. За округ ћупријски без Ћуприје и Параћина, г. Борђе Анђелковић, професор јагодинске више гимназије

19. За округ ужички, и то: за Ужице и срезове: златиборски, пригорски и рачански, г. Лука Лазаревић, директор ваљевске више гимназије;

За срезове ариљски, моравички и пожешки, г. Миленко Ранчић, предавач крагујевачке гимназије;

20. За округ црноречки, и то: за Зајечар, г. Коста Ивковић, професор зајечарске гимназије, за округ, г. Љуб. Стојановић, професор II београдске гимназије.

21. За округ чачански, г. Сретен Пашић, професор I београдске гимназије.

22. За округ шабачки, и то: за Шабац и срез посавотамнавски, г. Витомир Младеновић, професор шабачке гимназије;

За срез мачвански, г. Милован Марковић, професор београдске више гимназије.

23. За варош: Јагодину, Ћуприју и Параћин г. Пера Ђорђевић, професор II београдске гимназије.

Просветне Белешке

ПРАВИЛА
„ПРОФЕСОРСКОГА ДРУШТВА“

I. Име и задатак.

Чл. 1.

О стогодишњој прослави рођења Вук Стефановића Караџића, основали су, 10. Септембра 1888. године, наставници средњих школа у Краљевини Србији „Професорско друштво“.

Чл. 2.

Друштву је задатак:

а) да ради на унапређењу наставе и васпитања у средњим школама у Краљевини;

б) да унапређује књижевност за средње школе;

в) да ради на узајамици између средњих школа у Краљевини и у свету.

г) да се обавештава о напредним средњих школа и школских књижевности у Словена и других напредних народа:

д) да ради на познавању отаџбине и народа;

ђ) да оснује друштвену књижницу за школску књижевност и школски музеј;

е) да заступа школске и наставничке интересе.

II Начин и средства.

Чл. 3.

Друштво постиглава свој задатак:

а) издавањем парочитога листа и разних списа;

б) скупљањем у зборове;

в) приређивањем екскурсија и јавних предавања;

г) одржавањем веза са сличним друштвима.

Чл. 4.

Извори су за постизавање друштвенога задатка ови:

а) улози редовних чланова;

б) доходак од листа и других друштвених издања;

в) добровољни прилози;

г) приходи од јавних предавања;

д) завештања.

III Чланови.

Чл. 5.

Редовни чланови „Професорскога друштва" могу бити: директори, професори, супленти, предавачи и учитељи средњих школа, и учитељице Више женске школе, на било они у служби, на разположењу, у пенсији или у оставци.

Чл. 6.

Ко жели бити члан „Професорскога друштва" јавља се директору оне школе у којој ради као наставник, или поверенику управину ако директор не би био члан друштва. Ко се једном упише за члана, дужан је за све време уредно плаћати улоге.

Исписивање бива само писмено.

Чл. 7.

Сваки редовни члан плаћа дванаест динара на годину, и то у два пута: шест динара месеца Јануара, а шест динара месеца Јуна. Улог се може предати и од једном.

Сви се улози предају директору или повереннику, који их одмах шаљу благајнику.

На положени улог добија сваки члан признаницу од благајника.

Чл. 8.

Сваки редовни члан има право гласа на друштвеним зборовима.

Чл. 9.

Осим редовних има друштво и почасних чланова. За ово друштво бира људе, који имају особитих заслуга за средње школе. Почасни чланови имају иста права, која и редовни, али не плаћају никаких улога.

Почасни чланови добијају диплому за чланство.

IV. Управа.

Чл. 10.

Друштвеним пословима управља управа од 9 лица, која бира годишњи збор на три године, тако да сваке године по три члана иступају. Прве и друге године иступање бива коцком, а после по реду избора.

Ако би ко од чланова иступио из управе преко године, тада се управа сама попуњава редом оним кандидатима, који су на збору имали највише гласова после изабраних.

Седиште је управи у Београду, с тога сви чланови управе морају бити наставници београдских средњих школа.

Чл. 11.

Управа бира из своје средине председника, потпредседника, повереника, благајника и књижничара. Избор ових часника вреди за годину дана.

Чл 12.

Дужности су управине:

а) да се брине о што савршенијем вршењу друштвенога задатка;

б) да уређује друштвени лист;

в) да прима нове чланове;

г) да рукује друштвеном имаовином;

д) да годишњем збору подноси извештај о свом раду и рачуне о доходима и издацима;

ђ) да сазиље зборове друштвене, и да спрема што је прописано за рад зборова;

е) да приређује екскурсије;

ж) да представља друштво према трећему.

Чл. 13.

Управа је одговорна збору за свој рад.

Чл. 14.

Управа се може према потреби поделити у одсеке, а сваки одсек може себи изабрати часнике.

Чл. 15.

У управи се решава већином гласова, а решења су пуноважна, ако је у седници пет чланова (с председником)

Чл. 16.

Где год има три члана, могу се уредити месни одбори који бирају између себе председника и повереника на годину дана.

Месни ће одбори радити према месним приликама на остварењу друштвеног задатка и потпомагати управу

Чл. 17.

Председникове су дужности:

а) да сазива и руководи седнице управине,

б) да потписује сву преписку;

в) да оверава издатке на благајници,

Ако председник одсуствује замењује га потпредседник.

Чл. 18.

Повереникове су дужности:

а) да води записник у седницама управиним.

б) да води и израђује сву преписку управину и да поред председника потписује све акте друштвене;

в) да чува друштвену архиву;

г) да саставља годишњи извештај о раду управину.

Повереник се може придати помоћник.

Чл. 19.

Благајникове су дужности:

а) да води друштвене рачуне;

б) да прима улоге од чланова;

в) да води књиге доходака и издатака;

г) да поред председника потписује све новчане документе;

д) да спрема годишњи извештај о благајници и да га подноси збору на одобрење;

ђ) благајник подмирује само оне издатке, за које има управина решења.

Благајник може имати помоћника.

Чл. 20.

Књижничарева је дужност да чува и уређује књижницу и музеј.

V. Лист.

Чл. 21.

Друштвени ће лист уређивати управа. Она ће бирати листу одговорног уредника.

Управа је одговорна за све што се у листу штампа.

Непосредно старање за лист може управа поверити нарочитом одбору, из своје средине који ће се звати редакциони одбор, и на који прелази одговорност са управе. Имена чланова редакционог одбора објављује се у сваком броју на првој страни

Научне радове за лист управа ће бити дужна да шаље на реферат и члановима из унутрашњости.

Чл. 22.

Управа ће одређивати цену листу, која за чланове не може бити већа од трошкова око штампања.

Сваки редован члан друштва обавезан је држати друштвени лист.

Чл. 23.

Ако друштвене прилике допусте, управа ће одредити нарочиту сталну награду уреднику и коректору листа.

Осим тога може управа давати и хонораре писцима и референтима. За штампан табак не може се дати више од 40 динара хонорара, а за реферат о једној школској књизи највише 30 динара.

Члановима редакционог одбора, као и члановима управе, рачунаће се хонорар као и осталим писцима

Чл. 24.

Друштвени лист доноси:

а) научне и књижевне радове, који се тичу средње школске наставе;

б) извештаје и статистичне податке о средњим школама у Краљевини и српству;

в) извештаје о екскурзијама и прилоге за познавање домовине и народа;

г) белешке о напредима, које су учиниле средње школе у Словена или других напредних народа;

д) новине на пољу науке, наставе, метода или васпитавања у опште;

ђ) дописе о средњим школама.

е) службену радњу о средњим школама.

Искључују се личне и политичне ствари, а тако исто и песме и приповетке.

Чл. 25.

Све што се штампа у друштвеном листу, треба да буде прочитано и примљено у редакционом одбору односно управи, или да су рад прочитали и примили два референта који су за то одређени.

VI. Екскурсије.

Чл. 26.

Управа ће по могућству а по претходном споразуму са месним одборима приређивати сваке године бар по једну екскурсију, што се има објавити на три месеца раније. У програму се има тачно казати, којим ће се странама пролазити.

Екскурсије може бити, ако се пријави најмање три члана.

Чл. 27.

Управа ће се постарати за све олакшице потребне појединим екскурсијама, и помагати их новчаним и материјалним средствима.

Сваки који буде учествовао у екскурсијама дужан ће бити поднети управи извештај о свом путовању.

Чл. 28.

Управа ће објавити у позиву приближан трошак целе поједине екскурсије за једнога члана.

Чл. 29.

Екскурсије могу приређивати, у споразуму с управом, и месни одбори, сами или с оближњим, ради нарочитих задатака.

VII. Зборови.

Чл. 30.

Професорско се друштво састаје у годишње и ванредне зборове.

Годишњи се збор држи сваке године у првој половини Августа у месту, које одреди управа у споразуму са месним одборима.

Позив са годишњи збор мора се објавити у друштвеном листу и другим новинама на месец дана пре збора.

Чл. 31.

На годишњем се збору решавају ови послови.

а) чита се извештај о раду управинну;

б) чита се извештај о стању благајнице и бирају се три члана, који ће прегледати, јесу ли књиге уредно вођене. Овај избор вреди увек за годину дана у напред;

в) бира се трећина чланова управе;

г) бирају се почасни чланови;

д) решава се о предлозима за измене у овим правилима, а сваки се такав предлог има пријавити управи на два месеца пре збора;

ђ) решава се о предлозима, које подноси управа или поједини чланови, а који треба да су предати управи на месец дана пре збора, и које ће управа објавити у новинама пре збора;

е) расправљају се школска и научна питања; тога ради може се збор поделити и на одсеке.

ж) за време збора приређује управа по могућству изложбе наставних средстава.

Збор може изабрати из своје средине одборе за стручну оцену школских питања.

Чл. 32.

Збор бира себи председника, потпредседника и пословође.

На збору се решава простом већином гласова.

Бирање и гласање о личним питањима бива листићима.

Збор се држи са онолико чланова, колико их дође.

Чл. 33.

Ванредни се зборови сазивају према потреби. Њих сазива управа, кад нађе за потребно или кад од ње затражи четвртина свију чланова. У позиву, који се такође мора објавити на месец дана раније треба казати, за што се зове ванредни збор.

VIII. Привремена и пролазна наређења.

Чл. 34.

Прва половина чланског улога за 1889 годину има се положити до краја Јуна а друга до краја Октобра.

Чл. 35.

Ове године не ће бити годишњег збора у Августу.

Чл. 36.

Правила ове вреде од кад их први збор прими.

Ова су правила примљена на првом збору Професорског Друштва 12. априла 1889. год.

14 Априла 1889 год.
у Београду.

Председник збора,
Др. И. Ј. Петровић с. р.

Потпредседник,
Илија М. Душманић с. р.

Пословође,
Љуб. Стојановић с. р.
Светислав Ст. Симић с. р.

Изабрани потписници,
Стев. Ловчевић с. р.
Свет. Марковић с. р.
Миливоје Симић с. р.

Издање и штампа краљевско-српске државне штампарије Одговорни уредник АНДРА НИКОЛИЋ

Година X. Свеска 11.—14. 31. Јула 1889.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ГИМНАСТИКА
И
ЊЕЗИН УТИЦАЈ НА НАРОДНЕ ЗАДАТКЕ

ГОВОР

Ђ-РА БОГДАНА ГАВРИЛОВИЋА

(ДРЖАН 4. МАЈА 1889. У КРАЉЕВ.-СРП. НАРОДНОМ ПОЗОРИШТУ НА ВЕЧЕРЊОЈ ЗАБАВИ „БЕОГРАДСКОГ ДРУШТВА ЗА ГИМНАСТИКУ И БОРЕЊЕ").

Када се оно пре осам година основало „Београдско друштво за гимнастику и борење", тада нико није ни на ум падало да ће се друштво ово моћи одржати само приређивањем јавних забава и концерата.

После оног одушевљења којим је покренута сама мисао о оснивању оваког друштва и којим је она прихваћена од цвета грађанства српске престонице; после оних говора које су онако ватрено водили људи из свију партија; после озбиљног и разложног претреса статута друштвених и најпосле, после оног великог броја чланова, које помагача, које редовних — нико није имао ни права да посумња у реалан напредак његов. Али

„Чашу меда још нико не попи,
Што је чашом жући не загорча",

(Његуш).

и тако нам већ први месеци тога тек основаног друштва за гимнастику показаше једног болесника, који поред све своје болести у редовима својих чланова представља најснажније и најздравије тело нашега млађег нараштаја — наше друштво за борење борило се, бори се и данас и бориће се још дуго и дуго и с материјалним неприликама и мачем у руци, али без сумње у тој борби не ће сустати, имајући на уму и узвишену идеју, рад које се бори и лепу, врло лепу пажњу коју му бар у оваким приликама указују сви најодабранији чланови београдског друштва. И кад тај борац мало посустане у тешкој борби за опстанак, а он се онда обрати и нашим првим уметничким снагама и нашој публици, који му и овако „у зло доба, у гладне године" сви драговољно у помоћ притичу.

Није нашем друштву цео неговање песме, али шта ћемо кад баш српски песник овако пева:

„Где је бола где је јада —
Песма блажи;
Где се клоне, где се пада —
Песма снажи".

(Змај Ј. Ј.)

Ето то је разлог са којег друштво приређује концерте и тражи песму и онда кад му се не пева, то разлог са ког се и на хоризонту његових најмучнијих дана ипак укажу сјајни зраци наде, који тако

силовито заносе свакога члана нашега друштва.

Да је којом срећом било већег одзива у народу на позив оне неколицине људи који се старају о напретку овога друштва, ми би данас били у великој каквој згради, која би по начину грађења одговарала потребама модерне гимнастике, а по суштини својој представљала класичне палестре и гимназије старих Јелина. У тој згради не би се до душе раздрагали меком песмом и заносном свирком — тим примамљивим путевођама за којима сваčије срце тако радо полеће у више сфере божанског живота — али би без сумње уживали у великом колу младих људи, који би својом снажном мишицом, облим грудима и лаким вештачким покретима разбудили у нама веру у моћ и силу нашег народног живота.

И кад се данас на западу јавља велики покрет у томе погледу, који по мишљењу сваке државне управе и свију родољуба треба да пређе у крв и душу целога народа; кад се данас зна колику су улогу играле немачке гимнастичарске задруге у делу народнога ослобођења у првој половини овога века; кад се зна да је у то доба, кад је растркана и неуједињена Немачка стајала понижена под притиском Бонапартиног деспотизма, творац немачке гимнастике, генијални Јан, тај упорни и јуначни борац за умно, телесно и политичко уједињење свога народа, био заједно са својим ученицима један од првих јунака свога времена: кад се зна да су многи сјајан и драгоцен камен усадиле у круну уједињене Немачке, и опет те, сад већ по целој земљи распрострте гимнастичарске задруге: кад се зна да код нас људи, који велику бригу воде о народном здрављу, кажу да због оних прилика у које је запливао наш народни живот, то здравље тако рећи из дана у дан опада и иде уназад, да наши нараштаји без престанка кржљаве; кад се зна да сува болест неминовно коси чупаве који се тек расцветавају у врту наше интелигенције; кад се зна да наша деца због претераног и несразмерно дугог седења у школи грбаве, и кад се најпосле зна да су та иста деца због свију хигијенских неприлика у кући и ван ове бледа и попијена — онда је код нас дотле дошло да се и ово једно једино „друштво за гимнастику и борење" са својом душом, својим животом често бори, ово друштво, које би — да је срећа — требало да буде матица свију гимнастичарских задруга по Србији, *центар свију услова за подизање и потпомагање народнога здравља, народних мета, народних идеја.* — Јест, ми сви хоћемо да наш народ буде здрав, да буде снажан, да буде челичне воље и карактера, да воли оно што је лепо и добро (*καλὸν καὶ ἀγαθόν*) — ми сви хоћемо једном речју да се наш народ приближи оном идеалу, који се јединствено огледа и дан данас у гимнастици старих Јелина, али ми не ћемо, или зар немамо воље и енергије да изведемо оно што знамо да је добро, оно што мора бити од користи по цео наш народ.

И код Јелина у први мах, у доба иројско, није имала гимнастика онога значаја до ког је после дошла — није, дакле, она била основно начело грчке педагогије, него се она у облику најпримитивнијих народних игара јављала и тим путем скривала и неговала клицу потоње гимнастике. Тек у познијим вековима — у Атини за време Солоново, у Шпарти за време Ликургово — видимо где гимнастика из чистог и непомућеног народног обичаја постаје и народна установа, поред које ће тек право образовање проклијати у пуној снази својој, установа која ће одушевљавати, снажити и распа-

ливати Јелине за општу народну заједницу према туђим елементима.

И не знајући за Дарвинову теорију о усавршавању расе и њезине законе, стварали су они гимнастиком све савршеније и савршеније нараштаје. Њихове гимназије радиле су ли у једном правцу, — то су били заводи за телесно вежбање и напредовање из којих је тек одрастан, снагом и срцем препорођен Јелин ступао у независан и самосталан живот народни.

Они су пр[показали шта вреди хармонично, свестр[но образовање ума и тела, и отуда се и данас многе њихове друштвене и политичке установе сматрају као узори. Њихови јунаци су били ирои по снази, демони по радњи, а богови по слици. Један Леонида са свих својих 300 другова биће кроз све векове узорита слика јунаштва, родољубља и личног пожртвовања, а таквих јунака је било много у Јелади. То се најбоље види из њихових народних игара, у којима је гимнастика имала ваздa свој сигуран темељ. И докле год је било тих слава народних, дотле се и земљиште народног живота на коме се тако силно развила гимнастика, напајало оном моћи која је потицала са моћног врела тих игара.

Ето, за то треба гимнастисати, за то покренути струју која ће прожмати цео народ и заинтересовати све слојеве његове.

У великој, уједињеној Немачкој, у којој је од почетка овога века па овамо све до данашњега дана доста срећно изведена мисао о народној гимнастици, — гимнастиште готово све — од људи највишега положаја, па до најобичнијега радника; од људи дубоке старости, па до оних наивних малишана, који тако јако уживају у лепим покретима и веселим гимнастичким играма. Колика се љубав поклања гимнастици тамо, види се најбоље из броја гимнастичарских задруга који иде у хиљаде, и броја чланова који иде у стотине хиљада. Та популарност гимнастике учинила је те се снага и здравље германске расе подиже и унапреди јаче за ово последњих неколико десетина година, него пређе кроз читаве векове. Да је од куд сразмере између броја становништва и броја тих задруга у нас та иста која је и у Немачкој, ми би требали да имамо око 130 задруга, а ми се и са овом једном дружином једва таворимо.

Код нас се у последње време доста писало и говорило о гимнастици. Ми имамо доста писаних и преведених, мањих или већих, књига и расправа из науке о чувању здравља и неговању нашег подмлатка; ми имамо доста методика из којих се од реда види од колике је важности и по школску наставу гимнастика; ми смо баш са овога места чули пре неколико година једну беседу о гимнастици; ми смо гледали „женске сузе и гимнастику“ — али нити су те „женске сузе» учиниле штогод, те сузе које умеју да разнеже и најтврђа срца, да смрве и разбију оркан који је почео бесњети у мушким грудима каквог салонског јунака, нити су ти говори и списи оставили у нама бог зна каквог трага, јер ми у погледу гимнастике тек ако смо одмакли за две три стопе од оног места, на коме смо били пре неколико година.... Али, не! Нешто се ипак учинило и за ту туђу кост, Код нас је — на артији — гимнастика обавезан предмет за мушке и женске основне школе, она се „предаје“ и по гимназијама, реалкама и свима осталим средњим заводима, а „то је доста за репрезентацију с поља“ — па крај!

Толико сам споменуо о томе, тек да се зна, а ми хајд да захватимо у корен гимнастике и да видимо у кратко: чиме и како нам она користи, како она данас стоји према општем образовању, према

снази и здрављу народном — једном речју да видимо какав је задатак њезин у служби народној, у служби оних мета, којима народ тежи.

Поштовани зборе,

Свака стварна измена у начину образовања народног мора оставити за собом трага у развитку целине. Што користи сваком човеку то мора бити од користи и по цело друштво. То је математичка истина, дакле истина која кроз све векове траје и постоји.

Није овде место томе да се каже колико су наше школе учиниле у погледу умног образовања и васпитања народног, доста је вальда ако напоменем то, да су оне према приликама радиле са заиста лепим успехом. Ми видимо да просвета, продирући полагано и у последње колебице пашега народа, бива из дана у дан све јача и јача. Кад се узме у обзир да је у Србији још пре 50—60 година било само два три писмена човека, кад се зна да данас само по изузетку неко остаје неписмен; да наша књижевност и уметност може показати врло лепих дела и радова; да се од неко доба и код нас наука почиње оригинално разрађивати — онда и најоштрији оцењивач нашег умног развитка мора признати да смо у том погледу пошли унапред.

Али *поред свега тога наше јавно образовање не ваља* за то, што је једнострано за то што није основано на природном и здравом темељу. Тим смо дабогме изгубили хармонију, која је тако потребна за сваки рад и уклонили оне услове који уз озбиљни рад могу тек створити трајан напредак и свестрано: умно, телесно и морално образовање пашега подмлатка. „Према умној снази споредна је снага мишића, али је умна моћ тек онда свемоћна кад је подупрта физичком снагом. То нам потврђује цела историја света. Презиримо према разуму снагу, али будимо јаки! Мудрост, којој стоји на услузи снага, господарица је света!“ Тако мисли један од највећих мислилаца овога века.

Учење развија мозак, али у нашем организму има ван мозга врло много других клица које треба развијати према природи и суштини њихове врсте. То је природни закон, који без икакве милости, без икаква обзира казни онога ко се огреши о света правила природе.

Природа је оличено кретање, као што је и кретање оличена природа. Све што је у природи, све се то креће. Кретање је управо најпростија појава живота — оно нам представља општи и вечни закон природе. Месец се креће око земље, земља са њим око сунца, сунце са целом васељеном око других непознатих центара. Тако је то у великом свету, па тако и у организму човековоју, који за себе представља мали свет. Кад човек седи при своме писаћем столу, онда преко 400 мишића и мишићних група не раде ништа. Али не, нисам добро рекао, они раде и те како раде кујући у потаји ужасну заверу рад освете увређене природе.

А шта да кажемо за нашу децу, која три четвртине оног времена, које будна проводе, одседе било за школском клупом, било код куће. Наше културне прилике ништу врло много од школе, и ма да је гимнастика најприроднији пут, који ће културни живот и његове потребе напоредо повести са телесним животом, опет мы не ћемо да је примимо у службу нашег јавног живота. Важност свестраног, одмереног, за сваку прилику удешеног кретања биће достојно цењена тек од будућих нараштаја, јер је она једино средство којим се тело и снага сваког човека може развити, оплеменити и сачувати од многих злих последица нашега живота. Што деца наша немају крви, што су кржљава

и слаба, што сваки час болују, што данас и млађи свет зна за неке нервозне болести о којима наши стари ни појма нису имали — то су све знаци оног рђавог, једностраног васпитања којим их ми сами, њихови највећи пријатељи, трујемо. Занста, крајње је време да се створи и заснује један правац који ће нас за неколико деценија далеко, далеко одвести онамо, куд нас тако радосно заноси наша машта при слаткој помисли на родољубиве задатке ове земље.

Велика римска империја, Француска пре и после револуције, раскомадана и неуједињена Немачка прошлога века — казују нам јасно, како без регенеративног народног подмлатка могу читаве царевине да пропадну или да се бар за дуги низ година зауставе у правилном развитку свом. Али нам исто тако и Јелада пружа величанствен пример, из кога видимо како се опет с друге стране и мале државе могу одржати докле год свеже и непомућено свестрано образовање провејава живот народни. На млађима свет остаје, каже наш народ, створимо, дакле, из тих млађих, који ће временом наша места заузети, људе челичне енергије и јаке воље, људе који ће поред тих особина бити страшила свима неваљалцима и мекушцима.

Ето, зашто треба школа да унесе у распоред наставе и гимнастику, и да је стави у ред врло важних задатака својих. Задатак школске гимнастике јесте и хигијенски и педагошки. Нарочито се код женске деце и одраслих девојака мора пазити на хигијенску страну њезину. Сви разлози који нам говоре за гимнастику мушке деце и омладине, говоре и за гимнастику женске омладине тим пре. Како која генерација девојака даље, а она сиромашнија снагом и телесним узрастом, а све богатија хистеријом, невралгијом и свима осталим болестима нервне системе. Да се види колико се о томе мисли на страни, ја ћу вам рећи шта је берлинско лекарско друштво још пре својих 20 и неколико година о тој ствари писало:

„У опште је позната и искуством доказана ствар да наша женска омладина, нарочито варошка, изванредно много болује, далеко више него што сразмерно болује мушка омладина. Тај је факат у толико жалоснији, што то боловање не крњи живот само болесницама, већ је узрок и томе да и поколења, која ничу из таквог земљишта, носе у себи клицу болешљивости. Познато је да девојке десет пута више болују но младићи од ових болести: опште слабости мишића и живаца, свију врста невралгије, анемије, кржљавости, узаних и тесних прсију, разних искривљености кичменога стуба. Узрок овом чешћем боловању женске омладине није у томе, што би организација женскога тела била слабија од оне у мушких, већ у томе што се у васпитању њиховом пренебрегава битни физички елеменат, нарочито у времену које је најважније, управо судбоносно за њихово телесно развиће, а то је од шесте па до петнаесте године живота. Докле је дечацима слободно, ако немају редовних часова гимнастике, да трче, да скачу, да се пужају, у опште да се слободно крећу — чиме им, дабоме, тело у непрекидним играма јача — дотле девојчице не уживају благодети тих слободних кретања, било са незнања, било због напако схваћене пристојности. Женска деца махом овако проводе поменуто доба живота: пола дана проведу у школским слушаоницама, које су грађене без икаквих обзира на хигијенске услове, на скамијама које су тако рђаве и тако препуњене да цело то време морају погрешно седети; кад дођу кући онда им ваља и ону другу половину дана одседети јер сад се мо-

рају писати школски задаци, мора се плести, шити, вести, морају се учити страни језици, музика и цртање. Противу свију ових шкодљивости по здравље нема никакве помоћи, јер се једино вежбају, шта више преко мере напрежу умне способности, а целокупно телесно развиће, оно се немилосрдно забатаљује. Ми као лекари, гласно протестујемо противу оваког васпитања женске омладине, и напомињемо да нас једино методична гимнастика женских, у друштву са играњем на слободном ваздуху, пливањем и т. д. може спасти од страшних последица занемареног телесног развитка.

Нежнији састав, финији костур, слабија мишићна система женскога тела не сметају ни у чему гимнастици женскиња, само наравно ваља о свему томе водити рачуна у методи по којој му се предаје гимнастика. Вежбања се морају удесити према фактичној телесној снази, разумевању и годинама ученица. Слободна вежбања и гимнастичке игре морају доћи на прво место. Од вежбања на справама ваља изоставити она која изискују велика телесна напрезања, која су опасна или која вређају женску стидљивост. Учитељ треба да зна да девојке не могу увек имати пред очима крајњу цел гимнастисања, те да за љубав те цели не може од њих тражити консеквентан рад, већ он мора честом променом фигура, весељем и шалом одржавати у својих ученица вољу за овај посао....

Ми смо годинама посматрали резултате женскога гимнастисања по оним начелима у неколико, на жалост, још малобројних приватних вежбаоница и морамо рећи да су ти резултати сјајни. Бледа, слабуњава створења, која су се сама од себе снебивала, постадоше румене, крепке и окретне девојке, поносита хода и држања да их је милина погледати."

Тако мисли једно од првих лекарских друштава у свету, у чији ауторитет, без сумње, нико ни посумњати не ће.

Да се мишићи радом развијају, то је позната ствар. За то нам говоре толики примери узети из нашег живота. У ковача је јача десна рука него лева, у туриста су дебљи листови него у осталих људи. Смешна је, дакле, она тврдња многих људи, који мисле да са уштеде телесне снаге не треба гимнастисати.

Цео наш живот оснива се на органском промету материје. Што тај промет узима веће сразмере с једне и што се надокнађује боље с друге стране, то је и живот тим бујнији. Тако су физиолози тачно доказали, да човек који сваки посао ради и тим себе свестрано вежба од прилике за 4 до 5 недеља измене сву теретну масу свога тела, док за тај исти процес у човека који се не креће, који својим мишићима не ради треба 10 до 12 недеља. Свестраном гимнастиком, свестраним радом убрзава се ток крви, боље се хране разни мишићи и разна ткања, отвара се прохтев за јелом, ствара се боља и снажнија крв, материја се брже промене и троши — *једном речју, ствара се и јача се оно што се зове живот.*

Кад мишићи не раде онолико колико треба, они закржљаве, омлитаве и тим путем проузрокују многе болести којима корен лежи у њиховој слабости. За то јачина мишића, све кад нам ни за шта друго не би требала није излишна, јер је она извор здравља, а тим уједно и извор са којег највеће благо човечјег живота потиче.

Али није то само са мишићима тако, не вену они само са нерада и некретања. Сваки орган, којим се год не служимо, мора се временом или изметнути, или са сним изгубити. То је начело од Дарвина на овамо на даље, подупрто и доказано многим научним разлозима и

безбројним примерима. Очи у кртице су кржљаве, а кад и кад готово и са свим покривене кожом. Опажа се да је у људи великога дара и огромне душевне радње јако развијена сива мождана маса много јаче, него што је то у људи средњега дара и обичнијег душевног рада. На самом телу човечјем има и сад трагова од органа који су са неупотребе са свим изумрли. Врло леп пример даје нам један мрмољак (proteus sanguineus), који се рађа и са плућима и са шкргама. Он може живети у води и на ваздуху. На шта се на њему опазило? Принудимо ли га да живи у дубокој води, то ће се његове шкрге утростручити по величини својој, а плућа ће му готово са свим угинути, а оставимо ли га да живи у врло плиткој води то ће му се плућа развити на штету његових шкрга.

Исто то бива и са нашим плућима. При обичном дисању се врхови њихови слабо шире, мање пуне ваздухом. Са тог нерада они кржљаве, па с тога и имају мање отпорне снаге — у њима се прво замеће клица туберкуле.

Међу тим да видимо како гимнастика утиче на тај орган.

Са живљим кретањем дише се живље и дубље, јер се крв јаче оксидише. Кад когод спирометром измери колико му ваздуха могу примити у себе његова плућа пре него што је почео гимнастисати и по том после дво- или тромесечног, систематског, гимнастичког рада — то ће се уверити да су му се плућа раширила за неколико стотина кубичних сантиметара! Ко пак размисли да је удисање оксигена исто тако важна ствар за правилан ток живота, колико и добра храна, тај ће тек онда знати ценити велики значај широких и здравих плућа.

Напоредо са јачањем и развијањем појединих органа иде и квалитативно усавршавање њихово. Физиолошки је доказано да се добро извежбани део тела и по своме саставу, и по својој чврстоћи и по својој специфичној тежини знатно разликује од неизвежбаног. У једног гимнастичара нема много масти и много воде, али има за то много беланчевине и много соли а тиме се знатно ствара отпорна сила против прилепчивих болести и злих последица нагле промене у температури.

Врло бих далеко отишао, кад бих покушао да вас ма и приближно упознам са значајем гимнастике са гледишта Дарвинове теорије. То питање не може бити предмет оваквог јавног предавања, јер би оно већ по природи својој тражило много специјалне спреме из кола природних наука, којима и сам нисам посветио свој век. Али нешто ипак морам рећи што се, кад је реч о телесном образовању једне расе, баш Дарвиновом теоријом може врло лако протумачити. Не мислим ја, дакле, да вам по Дарвину говорим о оним неколиким пра-организмима или по Хекелу о оној пра-ћелијици — монери, из које је постало све што је живо, али хоћу да вам напоменем једно између основних начела његових, начело које нам казује да се и човек тек у борби за опстанак усавршио наслеђујући особине својих родитеља, дедова и прадедова. И кад се тај човек који је постао као последица оних многих процеса у природи, који су трајали стотинама хиљада, па можда и милионима година, и дан данас мења, прилагођује, и крвљу својих родитеља напаја — онда је очевидно да је нашој раси, која сад телесно опада, гимнастика у првој линији од преке потребе.

Старој Јелинској раси нема данас равне у целоме свету по лепоти лика, облим грудима и разрађеним мишицама. Сви споменици пластичке вештине њихове говоре

нам то. Данашњи сликари и вајари се туже да немају добрих модела, а из тог примера се тек јасно види колико се рационалном гимнастиком раса може уљепшати, колико пак једностраним радом дегенерирати.

Није, до душе, ни у другом свету у том погледу боље, изузев Немачку и Швајцарску, у којима се та ствар мало на боље окренула, али не заборављајмо уз то и то, да слабија раса у борби за опстанак а у сусрету са јачом, силнијом, телесно и душевно напреднијом мора подлећи и изгубити све своје карактерне особине.

То се и у наше доба већ јако опажа.

У Сједињеним Државама Северне Америке било је 1850. године око 400.000 Индијанаца и поред свега тога, што државна управа с њима ни у ком погледу варварски није поступала, ипак се након десет година, дакле, при првом пребројавању број њихов смањио за готово пуних 100.000! У Аустралији је било по броју врло јаких раса, које су за неколико деценија поред беле, кавкаске расе са свим ишчезле.

Ето, зашто треба јачати и снажити расу. Ми бисмо тим путем на Балкану могли одиграти врло лепу улогу у делу народних задатака.

Али гимнастика не јача само тело. Она је од великог маха на душу и срце сваког човека. Јаки људи обично су мирни, присебни и одважни, јер су сигурни. Гимнастика, дакле, подижући снагу телесну развија посредно дух и веру у моћ енергије. Где је одлучности и јуначка срца, ту се по себи с места развије поузданье и самосталност — а то су врлине које нас непосредно подстичу на велика дела. Тежња за самосталношћу, смелост, одлучност и енергија јесу најдрагоценији алем-камен у круни свију напредних народа. Из њих се рађа и на њима расте оно што ми зовемо родољубљем. — И образованье гимнастиком јесте, дакле, један од оних путева, који нас воде правом патриотизму.

Што неки мисле да је гимнастисање опасно, јер се њиме — бајаги — ломе вратови и крхају руке, то лежи у оном погрешном схватању самога задатка гимнастике.

О томе Пађде Мантегаца овако говори:

„Није задатак модерној, хигијенској гимнастици да нас учи вратоломним скоковима и вештачком превртању; него да оснажи свестрано и правилно све мишиће; навикавајући их да увек буду верни вршиоци наше воље, постизава и то, да нам чула буду оштрија и поузданија. Вешт гимнастичар у оним многим опасностима које свакога од нас могу задесити у животу скоро се увек избави, јер располаже већом снагом и већом одважношћу.... Колико се пута догоди да неко није у стању притећи у помоћ своме пријатељу, своме рођеном детету, с тога што гласу срца не одговара јачина и вештина мишића....

....У младим годинама гимнастика је лек и моралност; она је хлеб и со живота, јер спречи пренагло развијање пубертета. Један од најславнијих писаца о гимнастичкој вештини, уверава нас да је у једном заводу за сирочад нестало најстрашније куге младалачких година чим је заведено телесно вежбање.

О ви, очеви и мајке, који љубите своје синове, ако имате у кући младића између 15 и 18 година, који се у вечном бледилу отегао као трска...., који је увек суморан и замишљен, коме су руке хладне а дах покварен, који је погрбављен и кад иде и кад седи, не оклевајте, шаљите га одмах у школу гимнастике, избавићете га од порока, од пропасти, од лудила — спашћете му живот. И ви, родитељи, који

сте срећнији од поменутих те имате у сину неког младог генија, који зна врло добро немачки и француски, који учи и дању и ноћу, те добија у школи све награде; не оклевајте, шаљите га одмах у школу гимнастике. Нека мишићи зауставе мало грозничави рад мозга, како овај не би сву животну снагу себи присвојио, а на послетку и живот му угасио.

Ви пак очеви и мајке, којима су по несрећи деца рахитична, скрофулозна или наклоњена сувој болести, посаветујте се одмах са каквим лекаром, који више верује у хладну воду и телесно вежбање, него ли у свемогућност апотеке, па одмах пошљите вашу децу у школу гимнастике. Сетите се да је много боље оставити својој деци сто дуката мање, а сто грана здравља више.

Нема доба старости у ком би се морала сасвим забранити гимнастика....

Сви они који су у млађим годинама радили тешке занате и послове, кад у старијим годинама оставе рад, треба да се телесно вежбају, иначе, због нагле промене живота излажу се великим опасностима. Сетимо се да сви они срећни старци, који достигну сто година старости, припадају понајвише оној класи људи који много раде мишићима, а то су војници, мрнари и земљорадници. Кад бисмо могли сву хигијену свести у једно правило, оно би гласило: крећите се много на чистом ваздуху".

Кад се и код нас тако буде мислило, онда ће и наше вежбаонице гимнастичарских задруга бити пуне, а из њих ће у маси излазити у народ људи мушког кроја, мушке части и поноса, људи, који ће бритком сабљом и убојним јатаганом у руци достојно послужити светим интересима отаџбине.

Најбољи нам пример у новије доба пружа Немачка.

Не би мудро било говорити да је гимнастика једина унапредила, распалила и послужила идеји народне заједнице, али се без зазора сме рећи, да је она на њу силно утицала. Један наш историчар рекао је ту скоро да је „Немачку уједињио каплар и учитељ", то јест војска и просвета, али бих ја имао да кажем уз то само ово: да је баш гимнастика и установа њезина од огромне користи била по тако звану моралну снагу пруске војске.

Ни код Александра Великог није његова лична тактика једини узрок којим он са својом сразмерно малом војском односи славне победе над големим масама Персијанаца, него је у тим победама знатну улогу одиграла и његова скроз и скроз гимнастиком очеличена и образована војска. Само човек издржљив и умерен, лак и окретан, оштроуман и поуздан у моћ својега тела, јесте

„....кадар стићи и утећи,
и на страшну месту постојати".

(Нар песма).

И кад се гимнастиком народ може и морално подићи и физички препородити, кад се њом може цео народни живот пресадити на оно земљиште, на којем ће бујно и успешно напредовати и идеја о политичком јединству Срспства — онда куда води та непажња, коју данас указујемо гимнастици као народној установи?!

Изгледа да ми за сад још довољно не верујемо у моћ њезину, и ја се бојим да ће се временом и на нас моћи применити речи чувеног енглеског геолога Лајела (Lyell), који је у сасвим једној другој прилици рекао ово: „Навек ће нова и велика истина, која изненађује, бити исте судбине: људи најпре кажу „то није истина", за тим „то иде против вере" и најпосле „та то се већ одавно зна."" Само да не буде онда већ доцкан, јер дани

пролазе, а наш Бранко већ на 30 година после свршеног дела народног ослобођења овако пише:

„Неће бити соколова ока,
Нити плећа ко стена широка,
Нити груди као сиви камен,
Кад удариш да истераш пламен,
Место раста, место оморике,
Биће само трске и шибљике".

* * *

Захваљујући вам на лепој пажњи којом сте одликовали моју беседу, молим вас да у интересу будућности и лепших дана до сад већ доста напаћеног Српства ту пажњу пренесете и на гимнастику и њезин задатак у делу народног развитка....

У природи се свуд божанствена поје-језија у једном потоку губи са грубом прозом. И ја, који сам вам изнео једну реалну и прозаичну ствар народног живота, радо уступам ово место поезији, заодевутој у песму и музику.

СТАТИСТИКА НАСТАВЕ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

ОД 1880—81. ДО 1883—84. ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ

Статистика јавне наставе у Србији за 1880-81. 1881-82. 1882-83. и 1883-84. годину, односно виших и средњих школа, израђена је по извештајима старешина ових школа, које су они поднели министарству просвете и црквених послова о стању завода поверених њиховој управи. Податке о основним школама вадили смо из извештаја школских надзорника, који су били одређени за преглед ових школа и оцењивање рада појединих наставника.

Најпре ћемо у кратко изложити све промене, које су у току ове четири године учињене у школском законодавству, и то редом за сваку на по се годину.

*

I. Законодавство.

У течају 1880-81. године издани су ови закони:

1. *Закон о изменама и допунама у закону о устројству гимназија*, од 19. марта 1881. г., којим се гимназија дели на вишу и нижу, тако, да се под нижом разумевају разреди: први, други, трећи и четврти, а под вишом разреди: пети, шести и седми. Одређени су наставни предмети и овлашћен је министар просвете и црквених послова, да изда наставни план и потребне програме за сваки предмет и разред, и да се стара да наставни план ниже гимназије буде што више једнак са наставним планом ниже реалке.

Наставницима стављено је у дужност, да предмете, које предају, на време свршe, и да се строго држе наставног плана и програма.

Члану 25. додато је, да ученици најстаријега разреда неће полагати годишњи испит и њима ће резултат годишњих бележака вредити као општи резултат. Ако би имали из једног или два предмета слабе оцене и у општем резултату, они морају те белешке поправити и тек после тога примиће се на испит зрелости.

2. *Закон о изменама и допунама у закону о Учитељској школи*, од 31. марта 1881. године. Овим законом измењени су чланови 6. (о приманју ученика у ову школу) и 8. (о предметима, који ће се предавати у школи, о наставном плану и наставним програмима); чл. 12. 13. и 19.

(о дужностима директора, професора и професорског савета); члан 31. (да ученици најстаријега разреда неће полагати годишње испите, и ресултат годишњих бележака вредиће им као општи ресултат). Напослетку укинут је чл. 30. којим је било одређено, да се испити држе по програмима, које су професори поднели у почетку школске године.

3. *Закон о установљењу Учитељске школе у Нишу*, од 31. марта 1881. године. Ова школа отворена је у почетку 1881-82. школске године, а у свему је била равна београдској Учитељској школи. Одредба чл. 2. да се у овој школи може установити нарочито одељење за мање спремне ученике, остала је неизвршена.

4. *Закон о надзиравању школа*, од 12. марта 1881. године. По одредбама овог закона вршен је надзор у средњим школама преко професора Велике школе, а у основним школама од лица из просветне струке у опште а нарочито од професора Учитељске школе и средњих школа. Надзорнике за једне и друге школе поставља министар просвете и црквених послова из кандидата, које му за тај посао предложи Главни просветни Савет. У члану 6. обележене су тачно дужности надзорникове. Школска ревизија први пут је извршена по одредбама овога закона у јуну 1881. год.

5. *Закон о учитељским платама*, од 31. марта 1881. године. Овим законом укинуте су класе, по којима су дотле одређиване плате наставницима основних школа. Прва плата сталних учитеља повећана је од 590·89 на 800 динара, и за периодично увећавање ове плате одређено је шест повишица, од којих прве три имају по 250 а друге три свака по 300 динара, тако, да учитељска плата после шесте повишице износи 2450 динара годишње.

Повишица даје се према оцени рада учитељева сваке четврте или пете године.

Треба да овде споменемо још: *Закон о народној библиотеци и музеју*, од 19. марта 1881. године, којим је управа музеја одвојена од народне библиотеке и предата професору археологије на Великој школи, који је у једно и чувар музеја. Ради помоћи библиотекару и чувару музеја установљен је одбор, који је састављен из библиотекара, чувара музеја, помоћника библиотекарова и по једног професора из сваког факултета и одељка факултетског Велике Школе. Овом одбору задатак је, да се брине о свему што се тиче употребе библиотеке и музеја, да води надзор над овим заводима и да решава о потребним њима набавкама.

Закон о прирезу за главни школски фонд, од 31. марта 1881. године, којим је наређено, да се од сваког, који данак плаћа, узме за подмирење трошкова на школе по 2·50 динара годишње у место 1·68 динара, колико је дотле школски прирез износио.

Министровим решењем прописана су у 1881. години:

1. *Правила о грађењу школа и о намештају школском.*

2. *Правила о полагању професорских испита*, сходно чл. 15. закона о професорским испитима, од 29. јануара 1880. године, и

3. *Правила за полагање учитељског испита оних кандидата, који нису редовно свршили прописне школе.* Овим су замењена раније правила о тим испитима, од 26. новембра 1871. године.

У 1881-82. год. није изишао ни један закон по струци министарства просвете и црквених послова, и само су под 19. мартом 1882. год. одобрене *Измене и допуне правила о испитима зрелости*, од 8. априза 1880. године. Овим изменама одређено је

за испите зрелости време од 16. маја до краја јуна, а у свему осталом само су поједине речи у неким члановима измењене или додате.

У овој години, 14. фебруара, одобрен је *Закон о нижим школама за пољску привреду*. Задатак ових школа јесте тај, да се дâ земљорадницима прилика, да прибаве практична знања за корисно газдовање. Према томе, не тражи се већа претходна спрема до оне, коју изнесе ђак из основне школе. Питомци ових школа имају потпуно издржање од државе за све време учења, које траје три године. Ближе уређење ових школа одређено је нарочитим правилима, и оне стоје под надзором министра народне привреде. Прва *Ратарска школа* отворена је у варошици Краљеву, указом од 29. јуна 1882. г. и ми ћемо о њој говорити на свом месту.

У 1882-83. години одобрен је *Закон о основним школама*, од 31. децембра 1882. године. Овим законом заведена је обавезна настава за сву децу у доби од 7 до 11 година. Основна школа подељена је на *нижу* са четири разреда, и на *вишу* са два разреда, а установљена је и *продужна школа*. У одељку *о учитељима* одређени су услови, под каквима се може добити учитељска служба. Установљени су школски одбори, којима је поверено непосредно старање о школи. Где има у школи више учитеља, онде се један од њих поставља за школског управитеља. У закон унесене су и одредбе о школском надзору, о правима и дужностима наставника и у опште све, што се односи на школу и њен живот. Министар просвете овлашћен је, да пропише ближа правила за вршење појединих законских одредаба.

Децембра 29. одобрен је *Закон о изменама и допунама закона о гимназијама и реалкама*. Тако додата је чл. 4. одредба о учитељима вештина и језика у овим школама, односно њихове квалификације; подељени су по плати у четири класе, и дато им је право на пенсију по одредбама, које о томе постоје за учитеље основних школа. Изменом чл. 6. и 7. дато је директору право, да може казнити професора за мање погрешке опоменом, укором и петнаестодневном платом. Укинут је чл. 10. закона о гимназијама и чл. 11. о реалци о праву професора, да може сам казнити ученика за мање погрешке. Напослетку додато је чл. 20. закона о гимназији и чл. 22. закона о реалци, да ће министар просвете и црквених послова прописати школска правила за ученике ових школа.

Ова законска одредба извршена је у скоро, јер је већ 5. јануара 1883. год. изишао *Школски закон за ученике гимназија и реалака*.

Покрај овога важно је и решење министра просвете и црквених послова, од 19. децембра 1883. год. о томе, којим ће се ученицима и по каквим оценама о успеху у наукама и о владању, давати државно благодејање; и решење од 23. новембра 1882. год. о вођењу бележака и давању оцена за прелаз ученика основних школа у старије разреде.

У 1883-84. години имамо да забележимо само *Закон о урачунавању година предавачке службе у године указне службе*, који је одобрен 9. јуна 1884. године. Године предавачке службе урачунавају се само оним професорима средњих и виших школа, који су положили професорски испит; и никоме се не може уважити више од пет година оваке службе. Уважене године узимају се у рачун при одређивању периодских повишица плате професорске.

На основу закона о основним школама прописана су под 24. февр. 1884. год.: *Правила о превођењу ученика из млађих*

разреда у старије, којима је одређен начин, како ће се бележити оцене ђацима у течају године, и како ће се школски надзорник уверавати о правилности и тачности оцена, које је учитељ забележио. Под 27. фебруаром исте године издата су *Правила о идењу у цркву за наставнике и ученике основних школа*. Овим правилима прописано је за наставнике и ученике варошких и сеоских школа, кад ће и којим редом ићи у цркву.

Напред смо споменули, да је 12. марта 1881. године издан *Закон о надзиравању школа*, и те године први пут извршена је ревизија основних школа по овом закону.

О школским надзорницима имамо за сваку годину на по се ове прегледе, из којих се види, у којим су окрузима прегледали школе, колико су на тај посао употребили времена, и колико су примили на име дневнице из касе министарства просвете и црквених послова.

Надзорници основних школа за 1881. годину.

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ОКРУГ, СРЕЗ ИЛИ ВАРОШ, У КОЈИМА ЈЕ ПРЕГЛЕД ИЗВРШИО	КОЛИКО ЈЕ ПРИМЉЕНО ДНЕВНИЦЕ	
		ЗА ДАНА	СВЕГА ДИНАРА
Димитрије С. Јовановић	Алексиначки	22	352
Живко Поповић	Београдски	30	480
Димитрије Јосић	Ваљевски	30	480
Михаило Ђуровић	Врањски и ср. власотиначки и лесковачки	25	400
Иван Дамјановић	Јагодински	20	320
Миленко Марковић	Књажевачки и пиротски	28	448
Сима Живковић	Варош Крагујевац	—	—
Пера Ђорђевић	Крагујевачки	29	464
Милован Маринковић	Крајински (без ср. крајин.) и Мајданпек	22	352
Јаћимије Поповић	Крушевачки	21	336
Михаило Марковић	Топлички и срез нишки и заплањски	13	208
Ђуро Козарац	Подрински	18	288
Стеван Д. Поповић	Срез јлавски, моравски и пожаревачки	26	416
Стеван Ловчевић	Срез голубачки, звишки, рамски и хомољски	26	416
Драгољуб Јовановић	Руднички	33	528
Богољуб Јовановић	Смедеревски	30	480
Ђура Бошковић	Ћупријски	28	448
Добросав Ружић	Ужички	25	400
Живојин Симић	Црноречки и срез крајински	26	416
Андра Николић	Чачански	29	464
Милоје Влајић	Шабачки	30	480
Др. Никола Ј Петровић	Варош Београд	—	—
Живан Живановић	„ „	—	—
Др. Војислав Бакић	„ „	—	—
	Свега	511	8176

Надзорници основних школа за 1882. годину.

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ОКРУГ, СРЕЗ ИЛИ ВАРОШ, У КОЈИМА ЈЕ ПРЕГЛЕД ИЗВРШЕН	КОЛИКО ЈЕ ПРИМЉЕНО ДНЕВНИЦЕ	
		ЗА ДАНА	СВЕГА ДИНАРА
Михаило Марковић	Алексиначки	22	352
Живан Живановић	Београдски	29	464
Милован Ђурић	Ваљевски и варош Лозница	32	512
Сретен Нешвановић	Врањски и топлички	29	464
Емилијан Берберовић	Јагодински	22	352
Драгољуб Јовановић	Књажевачки	28	448
Михаило Ђуровић	Крагујевачки (за Крагујевац А. Поповић и Ђ. Милијашевић)	32	512
Сима Вимбић	Крајински	36	576
Димитрије С. Јовановић	Крушевачки	21½	344
Миленко Марковић	Нишки	22	352
Димитрије Алексијевић	Пиротски	22	352
Момчило Иванић	Пожаревачки, (ср. пожаревачки, млавски, и моравски и вар. Пожаревац)	34	544
Михаило Банић	Пожаревачки (срез голубарски, звишки, рамски и хомољски)	27	432
Јанићије Поповић	Руднички	25	400
Милош Давидовић	Смедеревски	23	368
Иван Дамјановић	Ћупријски	25	400
Аћим Пивљаковић	Чачански	30	480
Милоје Влајић	Црноречки	31	496
Васа Филиповић	Ужички	33	528
Димитрије Јосић	Шабачки (у вар. Шапцу Ђура Козарац)	31	496
Срећко Поповић	Подрински (без Лознице)	12	192
Живко Поповић	Варош Београд	—	—
Андра Николић	„ „	—	—
Владимир Карић	„ „	—	—
Марко Леко	„ „	—	—
	Свега	566½	9064

Надзорници основних школа за 1883. годину.

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ОКРУГ, СРЕЗ ИЛИ ВАРОШ, У КОЈИМА ЈЕ ПРЕГЛЕД ИЗВРШЕН	КОЛИКО ЈЕ ПРИМЉЕНО ДНЕВНИЦЕ	
		ЗА ДАНА	СВЕГА ДИНАРА
Јанићије Поповић	Алексиначки	26	416
Драгољуб Јовановић	Београдски	36	576
Живојин Симић	Ваљевски	32	512
Владимир Карић	Врањски, класотиначки ср. у нишком и лужнички ср. у пиротском округу	38	608
Аћим Пивљаковић	Варош Јагодина	—	—
Иван Дамјановић	Јагодински	23	368
Димитрије Довијанић	Књажевачки и пиротски (без ср. лужничког)	35	560
Сима Вимбић	Варош Књажевац и Зајечар	9	144
Милош Давидовић	Крагујевачки (без вар. Крагујевца)	33	528
Миленко Марковић	Крајински	44	704

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ОКРУГ, СРЕЗ ИЛИ ВАРОШ, У КОЈИМА ЈЕ ПРЕГЛЕД ИЗВРШЕН	КОЛИКО ЈЕ ПРИМЉЕНО ДНЕВНИЦЕ	
		ЗА ДАНА	СВЕГА ДИНАРА
Сретен Пеливанобић	Крушевачки	32	512
Милоје Влајић	Варош Ниш	—	—
Драгутин Марковић	Нишки (без среза власотиначког)	28	448
Михаило Рувидић	Подрински	23	368
Стеван Ловчевић, пожаревач.	Варош Пожаревац и срез пожаревачки, моравски и млавски	29	464
Стеван Чутурило, округ	Ср. рамски, голубачки, звишки и хомољски	34	544
Живан Живановић	Руднички и варош Крагујевац	26	416
Милован Ђурић	Смедеревски	31	496
Михаило Милошевић	Топлички	23	368
Емилијан Берберовић	Купријски	25	400
Михаило Буровић	Ужички	41	656
Алекса Милојковић	Црноречки	31	496
Димитрије Миљићевић	Чачански	36	576
Борисав Тодоровић	Шабачки	31	496
Андра Николић	Варош Београд	—	—
Димитрије Јосић	„ „	—	—
	Свега	666	10.656

Надзорници основних школа за 1884. годину.

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ОКРУГ, СРЕЗ ИЛИ ВАРОШ, У КОЈИМА ЈЕ ПРЕГЛЕД ИЗВРШЕН	КОЛИКО ЈЕ ПРИМЉЕНО ДНЕВНИЦЕ	
		ЗА ДАНА	СВЕГА ДИНАРА
Миленко Марковић	Алексиначки	29	464
Јоксим Марковић	Београдски	35	560
Миленко Обрадовић	Ваљевски	23	368
Сретен Пеливанобић	Врањски	26	416
Јанићије Поповић	Јагодински (без варошн Јагодине)	27	432
Димитрије Алексијевић	Кнјажевачки	24	384
Драгољуб Јовановић	Крагујевачки (без Крагујевца)	39	624
Сима Бимбић	Крајински	38	608
Милош Давидовић	Крушевачки	35	560
Михаило Буровић	Нишки (за Ниш Живан Живановић и Мих Марковић)	41	656
Стеван Чутурило	Нипотски	38	608
Драгутин Марковић	Подрински	31	496
Бура Бошковић	Срез пожаревачки, моравски и млавски, округа пожаревачког	41	656
Петар Никетић	Срез рамски, голубачки, звишки и хомољски, округа пожаревачког	38	608
Михаило Михаиловић	Руднички	23	368
Димитрије Јосић	Смедеревски	34	544
Сима Аћимовић	Топлички	25	400
Аћим Пивљаковић	Купријски	28	448
Димитрије С. Јовановић	Ужички	40	640
Михаило Банић	Црноречки	30	480
Милован Ђурић	Чачански	32	512
Михаило Рувидић	Шабачки	30	480

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ОКРУГ, СРЕЗ ИЛИ ВАРОШ, У КОЈИМА ЈЕ ПРЕГЛЕД ИЗВРШЕН	КОЛИКО ЈЕ ПРИМЉЕНО ДНЕВНИЦЕ	
		ЗА ДАНА	СВЕГА ДИНАРА
Др Никола Ј. Петровић	Јагодина и Крагујевац	33	528
Стеван Ловчевић	Варош Пожаревац	—	—
Др Војислав Бакић	Београд: На Теразијама, у Палилули, на Дорћолу и на Јалији	—	—
Живко Поповић	Београд: Код Саборне цркве, на Сави, на Западном и Источном Врачару и у вежаоници Више женске школе	—	—
	Свега	740	11.840

Према томе било је

У ГОДИНИ	НАДЗОРН.	ШКОЛА	НАСТАВ.
1881. . . .	24	630	874
1882. . . .	28	616	876
1883. . . .	28	645	920
1884. . . .	26	617	922

Од ових надзорника извршило је преглед школа

У ГОДИНИ	У МЕСТУ СВОГА СТАНОВАЊА	ВАН МЕСТА СТАНОВАЊА
1881. . . .	4	20
1882. . . .	7	21
1883. . . .	5	23
1884. . . .	4	22

Кад одвојимо наставнике и школе, које су прегледали надзорници у месту свога становања, онда налазимо да је било

	ТАКИХ	
У ГОДИНИ	ШКОЛА	НАСТАВНИКА
1880—81. . . .	18	59
1881—82. . . .	21	71
1882—83. . . .	22	88
1883—84. . . .	20	86

Према томе долазило је просечно на једног надзорника

У ГОДИНИ	ШКОЛА	НАСТАВНИКА
1880—81. . . .	4·5	14·7
1881—82. . . .	3·0	10·1
1882—83. . . .	4·4	17·6
1883—84. . . .	5·0	21·5

Остали надзорници прегледали су

У ГОДИНИ	ШКОЛА	НАСТАВНИКА
1880—81. . . .	612	815.
1881—82. . . .	595	805.
1882—83. . . .	623	832.
1883—84. . . .	597	836.

Просечно долазило је на једног надзорника

У ГОДИНИ	ШКОЛА	НАСТАВНИКА
1880—81. . .	30·6	40·8
1881—82. . .	28·3	38·3
1882—83. . .	27·1	36·2
1883—84. . .	27·1	38·0

Надзорници, који су прегледали школе ван места свога становања,

У ГОДИНИ	УПОТРЕБИЛИ СУ НА ТО ДАНА	ПРИМИЛИ СУ ДНЕВНИЦЕ ДИН.
1880—81. . .	511·0	8.176·00
1881—82. . .	566·5	9.064·00
1882—83. . .	666·0	10.656·00
1883—84. . .	740·0	11.840·00

Према томе један је надзорник просечно

У ГОДИНИ	ПРОВЕО У РЕВИЗИЈИ ДАНА	ПРИМИО ДНЕВНИЦЕ ДИНАРА
1880—81. . .	25·6	408·80
1881—82. . .	27·0	431·60
1882—83. . .	29·0	463·30
1883—84. . .	33·6	538·20

Год. 1884. надзорници прегледали су просечно мање школа и оценили мање

наставника него ли у години 1881. а пробавили су на том послу просечно по *осам* дана више.

Кад број прегледаних школа и оцењених наставника поредимо с издатком на дневнице школских надзорника, онда налазимо, да је од овог издатка долазило просечно

У ГОДИНИ	НА 1 ШКОЛУ	НА 1 НАСТАВ.
	ДИНАРА	
1880—81. . .	13·36	10·3
1881—82. . .	15·23	11·26
1882—83. . .	17·10	12·81
1883—84. . .	19·83	14·16

Односна размера између године 1881. и 1884. била је код просечног издатка

на школе као . . . 100 : 148
на наставнике као 100 : 141

Према томе увећавао се издатак на прегледање школа са 16 процената годишње.

Интересно је овде споменути, да су у школске надзорнике 1884. год. узети *први пут* и учитељи основних школа, и то двојица из београдских школа, а по један из Крагујевца и Алексинца, свега дакле четири.

II. Велика школа.

1. Наставници.

У овој школи радило је године:

	1881.	1882.	1883.	1884.
професора редов.	24	24	23	22
професора хонор.	—	3	3	4
суплената	1	1	—	—
учитељ цртања .	1	1	1	1
свега	26	29	27	27

Ови наставници имали су 1880—81. године

У ФАКУЛТЕТУ:	У I. ТЕЧАЈУ		У II. ТЕЧАЈУ	
	ПРЕДАВ.	НЕД. ЧАС.	ПРЕДАВ.	НЕД. ЧАС.
филозофском[1] .	21	106	39	152
правном	9	45	16	64
техничком . . .	15	94	16	73
свега	45	245	71	289

На једно предавање долазило је просечно недељних часова

У ФАКУЛТЕТУ:	У ТЕЧАЈУ ПРВОМ	У ТЕЧАЈУ ДРУГОМ
филозофском . . .	5·05	3·90
правном.	5·00	4·00
техничком. . . .	6·27	4·56
у опште	5·44	4·07

Године 1881—82. било је

У ФАКУЛТЕТУ:	У I. ТЕЧАЈУ		У II. ТЕЧАЈУ	
	ПРЕДАВ.	НЕД. ЧАС.	ПРЕДАВ.	НЕД. ЧАС.
филозофском. .	17	79	16	90
правном. . . .	9	42	11	44
техничком. . .	8	39	8	45
свега	34	160	35	179

На једно предавање долазило је просечно недељних часова

У ФАКУЛТЕТУ:	У ТЕЧАЈУ ПРВОМ	У ТЕЧАЈУ ДРУГОМ
филозофском. . .	4·65	5·63
правном	4·67	4·00
техничком	4·87	5·63
у опште	4·71	5·11

Године 1882—83. било је

У ФАКУЛТЕТУ:	У I. ТЕЧАЈУ		У II. ТЕЧАЈУ	
	ПРЕДАВ.	НЕД. ЧАС.	ПРЕДАВ.	НЕД. ЧАС.
филозофском .	16	77	18	79
правном	9	41	11	46
техничком . . .	10	63	8	59
свега	35	181	37	184

Према томе долазило је просечно на једно предавање недељних часова

У ФАКУЛТЕТУ:	У ТЕЧАЈУ ПРВОМ	У ТЕЧАЈУ ДРУГОМ
филозофском . . .	4·81	4·39
правном	4·56	4·18
техничком	6·30	7·37
у опште	5·17	4·97

[1] У оба одсека, природно-математичком и историјско-филолошком.

Године 1883—84. било је

У ФАКУЛТЕТУ:	У I. ТЕЧАЈУ предав.	нед. час.	У II. ТЕЧАЈУ предав.	нед. час.
филозофском .	18	81	19	81
правном . . .	7	29	6	31
техничком. . .	8	31	8	44
свега	33	141	33	156

На једно предавање долазило је просечно недељних часова

У ФАКУЛТЕТУ:	У ТЕЧАЈУ ПРВОМ	ДРУГОМ
филозофском . .	4·50	4·26
правном	4·14	5·17
техничком. . . .	3·87	5·50
у опште	4·21	4·73

По томе било је на Великој школи

ГОДИНЕ	1881.	1882.	1883.	1884.
ПРВОГА ТЕЧАЈА:				
предавања	45	34	35	33
недељних часова	245	160	181	141
просечно часова на једно предав.	5·44	4·71	5·17	4·21
ДРУГОГ ТЕЧАЈА:				
предавања	71	35	37	33
недељних часова	289	179	184	156
просечно часова на једно предав.	4·07	5·11	4·97	4·73

Поредимо ли број наставника с бројем предавања и недељних часова, ми налазимо, да је на једног наставника долазило просечно

У ГОДИНИ	ПРЕДАВ. ПРВОГ ТЕЧАЈА	НЕД. Ч. ПРВОГ ТЕЧАЈА	ПРЕДАВ. ДРУГОГ ТЕЧАЈА	НЕД. Ч. ДРУГОГ ТЕЧАЈА
1880—81.	1·73	9·42	2·73	11·12
1881—82.	1·17	5·52	1·21	6·17
1882—83.	1·30	6·70	1·37	6·81
1883—84.	1·22	5·22	1·22	5·78

Највећи просечни број предавања и недељних часова био је у другом течају 1881. године. Најмањи број предавања био је у првом течају 1882. године, а недељних часова било је најмање у првом течају 1884. године.

На плату наставника издато је из државне касе

У ГОДИНИ:	СВЕГА ДИНАРА	ПРОСЕЧНО ДИНАРА
1880—81. .	127.182·91	4.891·65
1881—82. .	138.281·44	4.768·33
1882—83. .	134.235·40	4.971·68
1883—84. .	127.804·80	4.733·51
свега	527.604·55	4·839 47

Највећу просечну плату налазимо у 1883. години, а најмању у години 1884. и то за то, што је у овој години било на Великој школи најмање сталних професора а највише хонорарних.

2. Ученици.

У следећим прегледима имамо број ученика Велике школе по факултетима у почетку и на крају сваке године, подељен на редовне и ванредне.

Број ученика

У ФАКУЛТЕТУ:	РЕД.	ВАН.	СВЕГА У ПОЧЕТКУ ГОД.	РЕД.	ВАН.	СВЕГА НА КРАЈУ ГОД.
			1880—81.			
прир. мат. одсек	34	1	35	11	1	12
истор. фил. „	33	—	33	28	—	28
Филозофском	67	1	68	39	1	40
правном . .	62	9	71	45	9	54
техничком .	16	2	18	16	2	18
свега	145	12	157	100	12	112
			1881—82.			
прир. мат. одсек	27	—	27	26	—	26
истор. фил. „	26	—	26	26	—	26
Филозофском.	53	—	53	52	—	52
правном . . .	73	17	90	70	17	87
техничком . .	15	—	15	15	—	15
свега	141	17	158	137	17	154
			1882—83.			
прир. мат. одсек	46	—	46	46	—	46
истор. фил. „	24	—	24	24	—	24
Филозофском.	70	—	70	70	—	70
правном . . .	95	9	104	92	9	101
техничком. .	18	—	18	16	—	16
свега	183	9	192	178	9	187

1883—84.						
прир. мат. одсек	56	2	58	46	2	48
истор. фил. „	23	2	25	22	—	22
философском .	79	4	83	68	2	70
правном . . .	99	7	106	86	7	93
техничком . .	17	—	17	14	—	14
свега	195	11	206	168	9	177

Кад број ученика, који су били у Великој школи у почетку године, поредимо с бројем оних, који су у тој школи остали до краја године, ми налазимо, да је износио проценат ученика, који су напустили школу, и то:

у години	редовних	ванред.	у опште
1880—81. .	31·04	—	28·66
1881—82. .	2·84	—	2·53
1882—83. .	2·73	—	2·60
1883—84. .	13·85	18·18	14·08
од 1881—84. .	12·20	4·08	11·64

Највише ученика оставило је школу у 1881. години, а најмање у год. 1882. Ванредни ученици остављају Велику школу много мање него ли редовни ученици. Односна размера између ученика редовних и ванредних била је у овом погледу као 100 : 33.

По факултетима износно је проценат ученика, који су оставили Вел. школу и то:

факултет:	1881 г.	1882. г.	1883. г.	1884. г.
прир. мат. одсек	65·71	3·70	—	17·24
истор. фил. „	15·15	—	—	12·00
философски .	41·18	1·89	—	15·66
правни . . .	23·94	3·33	2·88	12·26
технички . .	—	—	11·11	17·65

Од 1881. до 1884. године оставило је

факултет:	свега	у процентy ученика
природ. мат. одсек	34	20·48
истор. фил. одсек	8	7·41
философски	42	15·33
правни	36	9·70
технички	5	7·35
свега	83	11·64

Из овог поређења види се, да је највише ученика изгубио философски факултет: у друга два факултета губитак је био мањи. На сто ученика, који су за ове четири године напустили философски факултет, долазило је таких ученика у факултету:

правном. 63
техничком . . . 48

Колико је било ученика у појединим годинама сваког факултета, то се види из ових прегледа.

ФАКУЛТЕТ	У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ												НА КРАЈУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ											
	Б И Л О Ј Е У Ч Е Н И К А У																							
	I. год.			II. год.			III. год.			IV. год.			I. год.			II. год.			III. год.			IV. год.		
	редов.	ванред.	свега	редов.	ванред.	свега	редов.	ванред.	свега	редов.	ванред.	свега	редов.	ванред.	свега	редов.	ванред.	свега	редов.	ванред.	свега	редов.	ванред.	свега
Година 1880—81.																								
Философски Одсек:																								
Природно-математички	15	1	16	7	—	7	8	—	8	4	—	4	4	1	5	2	—	2	2	—	2	3	—	3
Историјско-филолошки	19	—	19	6	—	6	5	—	5	3	—	3	16	—	16	5	—	5	4	—	4	3	—	3
Оба одсека	34	1	35	13	—	13	13	—	13	7	—	7	20	1	21	7	—	7	6	—	6	6	—	6
Правни	38	8	46	15	—	15	5	—	5	4	1	5	32	8	40	7	—	7	3	—	3	3	1	4
Технички	5	2	7	2	—	2	6	—	6	3	—	3	5	2	7	2	—	2	6	—	6	3	—	3
Свега	77	11	88	30	—	30	24	—	24	14	1	15	57	11	68	16	—	16	15	—	15	12	1	13

ФАКУЛТЕТ	У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ												НА КРАЈУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ											
	БРОЈ УЧЕНИКА У																							
	I. ГОД.			II. ГОД.			III. ГОД.			IV. ГОД.			I. ГОД.			II. ГОД.			III. ГОД.			IV. ГОД.		
	РЕДОВ.	ВАНРЕД.	СВЕГА	РЕДОВ.	ВАНРЕД.	СВЕГА	РЕДОВ.	ВАНРЕД.	СВЕГА	РЕДОВ.	ВАНРЕД.	СВЕГА	РЕДОВ.	ВАНРЕД.	СВЕГА	РЕДОВ.	ВАНРЕД.	СВЕГА	РЕДОВ.	ВАНРЕД.	СВЕГА	РЕДОВ.	ВАНРЕД.	СВЕГА
Година 1881—82.																								
Филозофски Одсек:																								
Природно-математички	14	—	14	11	—	11	—	—	—	2	—	2	13	—	13	11	—	11	—	—	—	2	—	2
Историјско-филолошки	4	—	4	12	—	12	5	—	5	5	—	5	4	—	4	12	—	12	5	—	5	5	—	5
Оба одсека	18	—	18	23	—	23	5	—	5	7	—	7	17	—	17	23	—	23	5	—	5	7	—	7
Правни	21	16	37	32	1	33	15	—	15	5	—	5	19	16	35	32	1	33	14	—	14	5	—	5
Технички	3	—	3	4	—	4	2	—	2	6	—	6	3	—	3	4	—	4	2	—	2	6	—	6
Свега	42	16	58	59	1	60	22	—	22	18	—	18	39	16	55	59	1	60	21	—	21	18	—	18
Година 1882—83.																								
Филозофски Одсек:																								
Природно-математички	25	—	25	10	—	10	10	—	10	1	—	1	25	—	25	9	—	9	11	—	11	1	—	1
Историјско-филолошки	5	—	5	3	—	3	11	—	11	5	—	5	5	—	5	3	—	3	11	—	11	6	—	5
Оба одсека	30	—	30	13	—	13	21	—	21	6	—	6	30	—	30	12	—	12	22	—	22	6	—	6
Правни	32	7	39	17	1	18	32	1	33	14	—	14	30	7	37	17	1	18	31	1	32	14	—	14
Технички	8	—	8	3	—	3	5	—	5	2	—	2	8	—	8	2	—	2	4	—	4	2	—	2
Свега	70	7	77	33	1	34	58	1	59	22	—	22	68	7	75	31	1	32	57	1	58	22	—	22
Година 1883—84.																								
Филозофски Одсек:																								
Природно-математички	11	2	13	27	—	27	9	—	9	9	—	9	9	2	11	19	—	19	9	—	9	9	—	9
Историјско-филолошки	6	2	8	4	—	4	3	—	3	10	—	10	5	—	5	4	—	4	3	—	3	10	—	10
Оба одсека	17	4	21	31	—	31	12	—	12	19	—	19	14	2	16	23	—	23	12	—	12	19	—	19
Правни	22	4	26	30	1	31	17	2	19	30	—	30	18	4	22	27	1	28	16	2	18	25	—	25
Технички	4	—	4	7	—	7	2	—	2	4	—	4	4	—	4	4	—	4	2	—	2	4	—	4
Свега	43	8	51	68	1	69	31	2	33	53	—	53	36	6	42	54	1	55	30	2	32	48	—	48

Према томе износно је проценат ученика

КОЈИ СУ ОСТАЛИ У СВОМА ФАК.	У Г О Д И Н И 1881.	1882.	1883.	1884.	у опште
I. год.	22·73	5·17	2·60	17·65	12·41
II. год.	46·67	—	5·88	20·30	15·54
III. год.	37·50	9·55	1·70	3·03	8·70
IV. год.	13·33	—	—	9·43	6·48

Да највише ученика оставља школу једино због сиромаштине, то је у опште познато. Из ових процената видимо, да је највећи губитак у другој години; у трећој години већ је мањи, а у четвртој најмањи.

Како је било у појединим факултетима у овом погледу, то се види из ових прегледа.

Проценат ученика, који су напустили Велику школу, износно је

	У Г О Д И Н И 1881.	1882.	1883.	1884.	у опште
У ФИЛОСОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ					
I. год.	40·00	5·56	—	23·81	19·23
II. год.	46·15	—	7·69	25·81	18·75
III. год.	53·85	—	—	—	9·80
IV. год.	14·29	—	—	—	2·56
У ПРАВНОМ ФАКУЛТЕТУ					
I. год.	13·04	5·41	5·13	15·40	9·46
II. год.	53·33	—	—	9·68	11·34
III. год.	40·00	6·67	9·70	5·26	6·94
IV. год.	20·00	—	—	16·67	11·11
У ТЕХНИЧКОМ ФАКУЛТЕТУ					
I. год.	—	—	—	—	—
II. год.	—	—	33·33	42·86	25·00
III. год.	—	—	20·00	—	6·67
IV. год.	—	—	—	—	—

И овде дакле, за сваки факултет на по се, показује друга година највећи дефицит. Најгоре стоји у овом погледу филозофски факултет, а најбоље факултет технички.

Кад 1881. годину поредимо с 1884. годином, ми налазимо, да је редовних ученика

	У Г О Д И Н И 1881.	1884.
ВИДО У ФАКУЛТЕТУ	поч. учити	свршило
филозофском	34	19
правном	38	25
техничком	5	4
свега	77	48

Према томе износно је проценат ученика, који су почели учити а нису довршили факултет:

филозофски . .	44·10
правни	34·20
технички . . .	20·00
у опште . . .	37·70

3. Издатак на издржаване Велике школе.

Колико је издато из државне касе на издржаване Велике школе, то се види из овог прегледа.

ИЗДАТО ЈЕ ИЗ ДРЖАВНЕ КАСЕ У РАЧУНСКОЈ ГОДИНИ

НА	1881.	1882.	1883.	1884.	од 1881—84.
	Д И Н А Р А				
Плату наставника	129 135·75	138.281·44	134.235·40	129.756·80	531.409·39
Плату служитеља	3.334·32	3.470·60	4.152·00	4.160·00	15.116·92
Благодејанце	14.754·65	16.400·00	17.197·80	16.360·80	64.713·25
Библиотеку и кабинете	22.000·00	11.310·13	26.185·82	31.339·91	90.835·86
Ботаничку башту	8 000·00	6.283 44	3.470·68	2 828·79	20.582·91
Дрва за огрев	2.220·00	1.853·00	1.407·00	2.000·00	7.480·00
Канцеларијске трошкове . . .	1.044·29	621·21	1.093·00	1.000·00	3.758·50
С в е г а	180.489·01	178.219·82	187·741·70	187.446·30	733.896·83

Од целог издатка долазило је у овом времену процената на:

плату наставника . . .	72·41
плату служитеља . . .	2·06
благодејанце	8·82
библиотеку и кабинете.	12·38
ботаничку башту . . .	2·80
набавку дрва за огрев	1·02
канцеларијске трошкове	0·51
свега	100·00

Кад поделимо овај издатак с бројем редовних ученика, који су остали у школи до краја школске године, онда излази, да је од истог долазило просечно на једног ученика

У ГОДИНИ	ДИНАРА
1881.	1.804·89
1882.	1.300·88
1883.	1.054·73
1884.	1.115·75

Према томе стало је државу школовање сваког ученика, који је на крају 1884. године редовно свршио цео течај Велике школе, 5.276·25 динара.

*

III. Богословија

1. Наставници

У овој школи радило је наставника, и то:

	У ГОДИНИ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
професора . . .	5	5	4	4
суплената . . .	—	3	2	3
предавача . . .	9	5	10	6
учитеља вештина	1	3	—	4
свега	15	15	16	17

Недељних часова предавања имали су

	У ГОДИНИ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
професори . .	40	44	36	32
супленти . .	—	28	30	32
предавачи . .	61	19	41	31
учитељи . . .	8	22	—	23
сви наставници	109	113	107	118

Просечно долазило је недељних часова на једног:

	У ГОДИНИ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
проф. и суплента .	8·0	9·2	11·0	9·1
предав. и учит. .	7·9	5·9	4·1	5·4
наставника	7·3	7·4	6·7	6·9

Број часова, за предаваче и учитеље за то је тако мали, што ови наставници готово сви предају у Богословији само хонорарно.

Годишња плата износила је за све

У ГОДИНИ	ПРОФЕСОРЕ	СУПЛЕНТЕ	ПРЕДАВАЧЕ	УЧИТЕЉЕ	НАСТАВНИКЕ
		Д И Н А Р А			
1881.	14.649·90		4.500·00	850·00	19.999·00
1882.	16.923·96	5.301·60	2.930·20	3.000·00	28.155·76
1883.	12.503·52	5.304·60	7.426·20	—	25.234·32
1884.	14.650·56	5.784·60	5.705·20	3.369·40	29.509·76

Просечна годишња плата износила је за једног

У ГОД.	ПРОФЕСОРА И СУПЛЕНТА	ПРЕДАВАЧА И УЧИТЕЉА	НАСТАВНИКА
		ДИНАРА	
1881.	2.929·80	535·00	1.333·27
1882.	2.778·26	847·17	1.877·05
1883.	2.968·02	742·62	1.575·27
1884.	2.919·31	907·46	1.735·87

Кад наставничку плату поделимо с бројем недељних часова, ми налазимо, да је долазило за један недељни час просечно једноме

У ГОД:	ПРОФЕСОРУ И СУПЛЕНТУ	ПРЕДАВ. И УЧИТ.	НАСТАВНИКУ
		ДИНАРА	
1881. . . .	366·22	77·54	183·48
1882. . . .	308·69	144.64	249·17
1883. . . .	269·82	181·13	235·83
1884. . . .	319·30	168.05	250.08

Односна размера између награде професора и предавача, била је у години

1881. . . као 100 : 21·18
1882. . . „ 100 : 46·86
1883. . . „ 100 : 67·13
1884. . . „ 100 : 52·63

2. Ученика.

У почетку 1880—81. школске године било је ученика

У РАЗРЕДУ	КОЈИ СУ ПРЕШЛИ У СТАРИЈИ РАЗРЕД	КОЈИ СУ ОСТАЛИ ДА ПОНАВЉАЈУ РАЗРЕД	У ОПШТЕ
првом . .	49	14	63
другом . .	46	2	48
трећем . .	32	—	32
четвртом .	35	—	35
свега . .	162	16	178

Од сто ученика, који су били у школи у почетку године, понављало је разред

први	22·22
други . . .	4·17
у опште . .	9·00

Оставило је школу

У РАЗРЕДУ	ЗБОГ ОДЛУК.	ИСКЉУЧ.	ИЗ РАЗНИХ УЗРОКА	У ОПШТЕ
првом. .	1	2	13	16
другом .	—	—	—	—
трећем .	—	1	—	1
четвртом	—	—	1	1
свега .	1	3	14	18

Према томе износно је процентат ученика, који су оставили разред:

први	25·40
трећи . . .	3·13
четврти . .	2·86
у опште . .	10 11

Положило је испит

У РАЗРЕДУ	И ПРЕШЛО У СТАРИЈИ РАЗРЕД	И ОСТАЛО ДА ПОНАВЉА РАЗРЕД	У ОПШТЕ
првом. . .	42	5	47
другом . .	47	1	48
трећем . .	31	—	31
четвртом .	34	—	34
свега . .	154	6	160

Од 100 ученика у разреду

	ПРВОМ	ДРУГОМ	У ОПШТЕ
положило је испит			
с добрим успехом	89·36	97·92	96·25
остало да понавља	10·64	2·08	3·75
свега	100·	100·	100·

Ученици трећег и четвртог разреда положили су сви испит с добрим успехом.

О броју ученика, који су одсуствовали од школе имамо овај преглед.

У РАЗРЕДУ	БРОЈ УЧЕНИКА КОЈИ СУ СВОЈА ОДСУСТВА ИСПРАВИЛИ	БРОЈ УЧЕНИКА КОЈИ НИСУ ОПРАВДАЛИ ОДСУСТВА	БРОЈ СВИЈУ ОДСУСТАВА ИЗВИЊЕНИХ	БРОЈ СВИЈУ ОДСУСТАВА НЕИЗВИЊЕНИХ
првом	52	50	1712	643
другом . . .	48	48	2560	570
трећем . . .	32	32	1070	228
четвртом . .	33	33	1080	253
Свега	165	163	6422	1694

Према томе износно је просечни број одсустава

ЈЕДНОГ УЧЕНИКА	ИЗВИЊЕН.	НЕИЗВИЊЕН.
у првом разреду . .	32·92	12·86
„ другом „ . .	53·33	11·88
„ трећем „ . .	33·44	7·12
„ четвртом „ . .	32·37	7·64
у опште	38·92	10·39

Највише извињених одсустава, имали су ученици другог разреда; а најмање они из четвртог разреда.

Највише неизвињених одсустава имали су ученици четвртог разреда; а најмање ученици трећег разреда.

О броју ученика за 1882. 1883. и 1884. годину имамо ове прегледе,

У РАЗРЕДУ	БРОЈ УЧЕНИКА: У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОД. Новоуписаних	Понав. раз.	КОЈИ СУ ШКОЛУ ОСТАВИЛИ: СВЕГА	ЗБОГ: Смрти	Болести	Одлучни за врсте	Одлучни за свагда	Из разних узрока	КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ ИСПИТ: И прешли у старији разр.	И остали за нижи разред	СВЕГА	ПО УСПЕХУ: Одличних	Врло добрих	Добрих	Слабих	КОЈИ СВОЈА ОДСУСТВА: Који нису извињили	Извињене	СВИ УЧЕНИЦИ ИМАЛИ СУ СВЕГА ОДСУСТАВА: Неизвињених	Извињених	ЈЕДАН УЧЕНИК ИМАО ЈЕ ПРОСЕЧНО ОДСУСТАВА: Неизвињених	Извињених
Година 1881—82.																				
I.	24	6	30	—	—	—	3	3	25	2	27	2	17	5	3	26	30	120	559	4·62	18·63
II.	40	2	42	—	—	2	—	2	31	9	40	7	15	9	9	38	42	405	355	10·66	8·45
III.	45	—	45	—	—	1	—	1	35	9	44	9	12	15	8	40	45	348	420	8·70	9·33
IV.	30	—	30	—	—	—	—	—	28	—	28	3	11	14	—	25	30	214	759	8.75	25·30
Свега	139	8	147	—	—	3	—	5	8	119	20	139	21	55	43	20	129	147	1.087	2.093	8·43	14·21
Година 1882—83.																				
I.	37	—	37	—	—	—	1	1	34	2	36	4	25	5	2	32	37	78	1565	2·4	42·3
II.	26	2	28	—	—	—	1	1	27	—	27	5	13	9	—	24	28	185	1274	7·7	45·5
III.	39	—	39	—	—	—	4	4	34	1	35	6	20	8	1	30	39	174	1458	5·8	37·4
IV.	43	—	43	—	—	2	—	2	41	—	41	7	23	9	2	38	43	223	1860	5·9	43·3
Свега	145	2	147	—	—	2	6	8	136	3	139	22	81	31	5	124	147	660	6.157	5·3	41·9
Година 1883—84.																				
I.	47	2	49	—	—	—	1	1	47	1	48	7	36	2	3	6	38	23	935	3·8	24·6
II.	33	—	33	—	1	—	—	1	31	1	32	7	21	4	—	12	29	34	1073	2·8	37·0
III.	29	—	29	—	—	—	—	—	27	2	29	1	16	10	2	23	29	147	2117	6·4	73·0
IV.	35	—	35	1	—	—	1	2	32	1	33	9	20	4	—	19	30	59	1576	3·1	52·5
Свега	144	2	146	1	1	—	2	4	137	5	142	24	93	20	5	60	126	263	5.701	4·4	45·2

И у ове три школске године није ни један ученик понављао трећи и четврти разред; а проценат ученика, који су понављали прва два разреда, износио је

у години	у разреду I.	II.	у општи
1882. . .	20·00	4·76	5·44
1883. . .	4·08	—	1·37
1884. . .	—	7·14	1·36

У 1881. години било је понављајућих ученика 9 процената; и према томе показује се између ове и 1884. године знатна разлика.

Од сто уписаних ученика оставило је школу

у год.	разреда I.	II.	III.	IV.	у општи
1882.	10·00	4·76	2·22	6·67	5·44
1883.	2·70	3·57	10·26	4·65	5·44
1884.	2·04	3·03	—	5·71	2·74

И односно напуштања школе показује 1881. година много неповољнији ресултат

Узроци, због којих су ученици школу напустили, показани су у горњим прегледима. Посебице износно је проценат ученика, који су оставили школу

	У ГОДИНИ		
због:	1882.	1883.	1884.
смрти	—	—	0·68
болести	—	—	0·68
одлучења за време .	2·04	—	—
одлучења на свагда	—	1·36	—
разних узрока . . .	3·40	4·08	1·38

После свршених испита у години

	1882.	1883.	1884.
прешло је у старији разред.	119	136	137
остало је да понавља разред.	20	3	5
свега ученика	139	139	142
	У ПРОЦЕНТУ		
прелазе у старији раз.	85·61	97·84	96·48
остају да понављају	14·39	2·16	3·52

У појединим разредима износио је проценат ученика, који су остали да понављају, и то:

	У РАЗРЕДУ			
У години	I.	II.	III.	IV.
1882. . . .	7·41	22·50	20·45	—
1883. . . .	5·56	—	3·86	—
1884. . . .	2·08	3·12	6·90	3·03

Просечна белешка ученичкога успеха износила је

	У РАЗРЕДУ				
У години	I.	II.	III.	IV.	У ОПШТЕ
1882. . . .	3·67	3·67	3·50	3·61	3·56
1883. . . .	3·86	3·85	3·89	3·85	3·79
1884. . . .	3·98	4·09	3·55	4·15	3·96

Као што се види из ових бележака, успех је с године у годину био све бољи.

У појединим годинама износно је проценат ученика, и то:

	ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ
У РАЗРЕДУ	1882. ГОДИНЕ			
I. . .	7·40	62·96	18·54	11·10
II. . .	17·50	37·50	22·50	22·50
III. . .	20·45	27·28	34·09	18·18
IV. . .	10·71	39·29	50·00	—
у опште.	15·11	39·57	30·93	14·39
У РАЗРЕДУ	1883. ГОДИНЕ			
I. . .	11·11	69·44	13·89	5·56
II. . .	18·52	48·15	33·33	—
III. . .	17·17	57·13	22·85	2·85
IV. . .	17·07	56·10	21·95	4·88
у опште.	15·83	58·28	22·30	3·59
У РАЗРЕДУ	1884. ГОДИНЕ			
I. . .	14·58	75·00	4·17	6·25
II. . .	21·87	65·63	12·50	—
III. . .	3·45	55·17	34·48	6·90
IV. . .	27·28	60·60	12·12	—
у опште.	16·90	65·50	14·08	3·52

Одличних и врло добрих ученика било је највише у 1884. години, а најмање у години 1882. У овој години било је опет *слабих* ученика највише, а у 1883. и 1884. години ових ученика било је готово подједнако.

Одсустава имали су ученици богословијски много, нарочито одсустава извињених.

Кад просечни број извињених одсустава поредимо са неизвињеним одсуствима, ми налазимо, да је односна размера између првих и других била у години:

1882. . . . као 100 : 59·2
1883. . . . „ 100 : 12·7
1884. . . . „ 100 : 9·7

3. *Издржавање Богословије.*

Колико је за посматране овде четири године издато на издржавање Богословије, то се види из овог прегледа.

ЦЕО ИЗДАТАК ИЗНОСНО ЈЕ У ГОДИНИ					
НА	1881.	1882.	1883.	1884.	од 1881—84.
			ДИНАРА		
Плату наставника	28.767·47	28.361·40	28.015·65	29.552·28	114.696·80
Плату служитеља	1.452·00	2.505·90	1.440·00	1.440·00	6.837·90
Благодејанце	18.174·00	37.832·00	41.343·91	46.926·80	144.276·71
Библиотеку и научна средства	1.293·80	2.390·00	2.500·00	2.294·00	8.477·80
Огрев и канцеларијске потребе	2.000·00	5.500·00	1.800·00	1.799·52	11.099·52
Кирију	—	—	—	3.120·00	3.120·00
Свега	51.687·27	76.589·30	75.099·56	85.132·60	288.508·73

Од издате суме на благодејанце у 1881. години добили су домородци 8.174 дин. У овај издатак узето је 123·38 дин. као приход из фонда пок. Јанићија Костића.

Од истог издатка за 1882. годину долази на храну благодејанаца 19.801 дин.

У суми издатој на благодејанце за 1883. годину има 28.000 динара из државне касе, 10.915·31 динара од ученика, који плаћају, 334·22 динара из фонда пок. Јанићија Костића и 1.294·33 динара остатка од прошле 1882. године.

Године 1884. узето је на благодејанце 27.000 дин. из државне касе, а 19.926·80 динара наплаћено је од ученика.

Од целог издатка за све четири године долазило је процената:

на плату наставника	39·76
на плату служитеља	2·37
на благодејанце	50·01
на библиотеку и научна сред.	2·94
на остале трошкове	4·92

Кад издатак, за сваку годину, поделимо с бројем ученика, који су остали у школи до краја године, ми налазимо, да је долазило просечно на једног ученика

у години	динара
1881.	323·05
1882.	551·00
1883.	540·30
1884.	599·52

Како течај учења у Богословији траје четири године, то школовање једног ученика стаје државу 2.013·87 динара. Ова цифра у самој ствари много је већа, јер има много ученика, који почну учити Богословију али не свршe је, и за то сав издатак треба поделити само с оним бројем ученика, који сврше школу.

Тако била су 1881. године у првом разреду Богословије 63 ученика, а на крају 1884. године свршила су четврти разред 32 ученика, дакле само половина од оних, који су почели учити први разред.

IV. Учитељске школе.

До краја 1881. школске године била је само једна Учитељска школа, и то у Београду, а у почетку 1881—82. године отворен је и у Нишу први разред Учитељске школе, сходно *Закону о установљењу Учитељске школе у Нишу*, од 31. Марта 1881. године.

I. Наставници.

У београдској Учитељској школи радило је

	ГОДИНЕ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
професора . . .	7	5	7	7
суплената . . .	—	—	—	—
предавача . . .	3	5	3	4
учитеља вештина	2	2	4	2
вероучитеља . .	1	1	1	1
Свега наставника	13	13	15	14

У пишкој Учитељској школи било је

	ГОДИНЕ		
	1882.	1883.	1884.
професора	1	3	2
суплената	1	—	—
предавача	1	3	2
учитеља вештина . .	1	3	3
вероучитеља	1	1	1
Свега наставника . .	5	10	8

У обе Учитељске школе било је

	ГОДИНЕ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
професора . . .	7	6	10	9
суплената . . .	—	1	—	—
предавача . . .	3	6	6	6
учитеља вештина	2	3	7	5
вероучитеља . .	1	2	2	2
Свега наставника	13	18	25	22

Ови наставници имали су недељних часова, и то:

У БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ

	ГОДИНЕ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
професори . . .	81	65	83	86
предавачи . . .	35	27	11	18
учитељи вештина	8	20	28	16
вероучитељи . .	12	7	5	5
Сви у опште . .	136	119	127	125

У ПИШКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ

	ГОДИНЕ		
	1882.	1883.	1884.
професори	6	23	26
супленти	9	—	—
предавачи	8	15	37
учитељи вештина . . .	3	13	22
вероучитељи	5	11	5
Сви у опште	31	62	90

У ОБЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

	ГОДИНЕ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
професори . . .	81	71	106	112
супленти	—	9	—	—
предавача . . .	35	35	26	55
учитељи вештина	8	23	41	38
вероучитељи . .	12	12	16	10
Сви у опште .	136	150	189	215

Просечно имао је недељних часова

	ГОДИНЕ			
ЈЕДАН	1881.	1882.	1883.	1884.
У БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ				
професор . . .	11·6	13·0	11·7	12·3
предав. и учитељ	6·2	6·8	5·5	5·6
наставник . .	10·5	9·2	8·5	8·9
У ПИШКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ				
професор и суплена	—	7·5	7·7	13·5
предавач и учитељ	—	5·3	5·6	10·7
наставник . . .	—	6·2	6·2	11·3
У ОБЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ				
профес. и суплен.	11·6	11·4	10·6	12·4
предав. и учитељ	6·2	6·4	5·5	7·9
наставник . . .	10·5	8·2	7·6	9·8

Годишња плата износила је динара

У ГОДИНИ	ЗА ПРОФЕСОРЕ И СУПЛЕНТЕ	ЗА ПРЕДАВАЧЕ И УЧИТЕЉЕ	ЗА СВЕ НАСТАВНИКЕ
У БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ			
1881. .	22.997·00	5.655·20	28.652·20
1882. .	18.439·80	6.850·00	25.289·80
1883. .	23.997·00	5.230·00	29.227·00
1884. .	25.111·70	4.855·00	29.966·70
У ПИШКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ			
1882. .	5.052·20	2.100·00	7.152·20
1883. .	6.820·20	4.270·00	11.090·20
1884. .	4.546·80	4.310·00	8.856·80
У ОБЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ			
1881. .	22.997·00	5.655·20	28.652·20
1882. .	23.492·00	8.950·00	32.442·00

1883. .	30.817·20	9.500·00	40.317·20
1884. .	29.658·50	9.165·00	38.823·50

Кад ову плату поредимо с бројем наставника, ми налазимо, да је долазило на једног

У ГОДИНИ	ПРОФЕСОРА И СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА И УЧИТЕЉА	НАСТАВНИКА У ОПШТЕ
	ДИНАРА		
У БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ			
1881. . .	3.285·29	942·54	2.204·02
1882. . .	3.687·96	856·25	1.945·37
1883. . .	3.428·14	653·75	1.948·47
1884. . .	3.587·40	693·57	2.140·48
У НИШКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ			
1882. . .	2.526·10	700·00	1.430·44
1883. . .	2.273·40	610·00	1.109·02
1884. . .	2.273·40	718·34	1.107·10
У ОБЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ			
1881. . .	3.285·29	942·54	2.204·02
1882. . .	3.356·00	813·66	1.802·33
1883. . .	3.081·72	633·33	1·612·70
1884. . .	3.295·39	705·00	1.764·57

Као што се види из ових бројева, просечна плата једних и других наставника била је у београдској школи знатно већа од оне плате, коју су имали наставници нишке школе.

Кад наставничку плату поделимо с бројем недељних часова, ми налазимо, да је просечна награда за један недељни час предавања износила у динарима

У ГОДИНИ	КОД ПРОФЕСОРА И СУПЛЕНАТА	КОД ПРЕДАВАЧА И УЧИТЕЉА	КОД НАСТАВНИКА У ОПШТЕ
У БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ			
1881. .	283·91	102·82	210·68
1882. .	283·69	126·84	212·52
1883. .	289·12	118·86	230·14
1884. .	292·00	124·50	239·73
У НИШКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ			
1882. .	336·81	131·25	230·71
1883. .	296·53	109·50	178·87
1884. .	174·87	67·34	98·41
У ОБЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ			
1881. .	283·91	102·82	210·68
1882. .	293·65	127·86	216·28
1883. .	290·73	114·46	213·32
1884. .	264·81	88·98	180·60

У београдској Учитељској школи увећала се просечна награда за један недељни час од 210·68 на 239·73 динара или са 4·6 процената годишње. У нишкој Учитељској школи на против, та награда спушта се од 230·71 на 98·41 динара; опадала је дакле годишње са 28·6 процената.

Кад просечну награду професора поредимо с наградом предавача и учитеља, ми налазимо, да је на сто динара просечне награде једнога професора долазило за један недељни час предавања једном предавачу и учитељу:

У ГОДИНИ	У УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ БЕОГРАДСКОЈ	У НИШКОЈ	У ОПШТЕ
	ДИНАРА		
1881. . . .	36·22	—	36·22
1882. . . .	44·71	38·97	43·54
1883. . . .	41·11	36·93	39·37
1884. . . .	42·64	38·51	33·61

2. Ученици.

У београдској Учитељској школи било је у почетку 1881. школске године свега 89 ученика. Колико их је било у сваком разреду на по се, то се види из овог прегледа.

У РАЗРЕДУ	БРОЈ УЧЕНИКА У ПОЧЕТКУ ГОДИНЕ	КОЈИ СУ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ ТОКОМ ГОДИНЕ: ИЗ СВИХ РАЗРЕДА	ИЗ ТАЈНИХ УЗРОКА	СВЕГА	КОЈИ СУ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ ТОКОМ ГОДИНЕ ДОБРОВОЉНО	ОД 100 УЧЕНИКА ОСТАВИЛО ЈЕ ШКОЛУ ДОБРОВОЉНО
првом . . .	20	—	—	—	20	—
другом . . .	23	—	2	2	21	8·69
трећем . . .	23	—	—	—	23	—
четвртом . . .	23	1	—	1	22	4·39
Свега	89	1	2	3	86	3·37

По броју одсустава било је ученика

У РАЗРЕДУ	КОЈИ СВОЈА ОДСУСТВА		КОЈИ СУ ИМАЛИ	ОДСУСТАВА
	ИЗВИЊЕЊА	ИЗВИЊЕНИХ	НЕИЗВИЊЕНИХ	НЕИЗВИЊЕНИХ
првом . . .	18	18	384	909
другом. . .	19	21	387	1395
трећем . .	22	23	546	1871
четвртом .	22	22	670	1398
Свега . . .	81	84	1.987	5.573

Просечни број изостанака

ИЗНОСИО ЈЕ ЗА УЧЕНИКЕ	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ
I. разреда . . .	21·3	50·5
II. „ . . .	20·4	66·4
III. разреда . . .	24·8	81·4
IV. „ . . .	30·5	63·6
у опште	24·5	66·4

Највише изостанака имали су ученици трећег разреда, а најмање они из разреда првог.

На сто извињених изостанака долазило је 270 неизвињених

О броју ученика за године 1882. 1883. и 1884. имамо ове прегледе.

УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У БЕОГРАДУ

Година 1881—82.

У РАЗРЕДУ	БРОЈ УЧЕНИКА: У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. НОВОУПИСАНИХ	У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. ПОПАВ. РАЗ.	У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. СВЕГА	КОЈИ СУ ШКОЛУ ОСТАВИЛИ ЗБОГ СМРТИ	ЗБОГ БОЛЕСТИ	ОПШТИНА У ДРУГУ ВАРОШ	ОДЛУЧЕНИ ОД ШКОЛЕ	ИЗ РАЗНИХ УЗРОКА	СВЕГА	КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ ИСПИТ И ПРЕШАО У СЛЕДЕЋИ РАЗРЕД	И ОСТАО ДА ПОНОВИ РАЗРЕД	И ОТПУШТЕН ИЗ ШКОЛЕ	СВЕГА	ПО УСПЕХУ ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	КОЈИ СВОЈА ОДСУСТВА НИСУ ИЗВИЊИЛИ	ИЗВИЊИЛИ	ИЗВИЊЕНИ	СВИ УЧЕНИЦИ ИМАЛИ СУ СВЕГА ОДСУСТАВА НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ	ЈЕДАН УЧЕНИК ИМАО ЈЕ ПРОСЕЧНО ОДСУСТ. НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ
I.	65	—	65	—	—	1	1	3	5	59	1	—	60	—	29	30	1	50	65	1002	1656	20·1	25·5
II.	25	—	25	—	—	—	1	1	2	23	—	—	23	—	7	16	—	25	25	757	822	30·3	32·9
III.	22	—	22	—	—	—	1	—	1	21	—	—	21	—	8	13	—	20	22	626	985	31·3	44·9
IV.	24	—	24	—	—	—	1	—	1	23	—	—	23	1	20	2	—	24	24	304	552	12·7	23·0
Свега	136	—	136	—	—	1	4	4	9	126	1	—	127	1	64	61	1	119	136	2.689	4.015	22·6	29·5

Година 1882—83.

У РАЗРЕДУ	БРОЈ УЧЕНИКА: У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. НОВОУПИСАНИХ	У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. ПОПАВ. РАЗ.	У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. СВЕГА	КОЈИ СУ ШКОЛУ ОСТАВИЛИ ЗБОГ СМРТИ	ЗБОГ БОЛЕСТИ	ОПШТИНА У ДРУГУ ВАРОШ	ОДЛУЧЕНИ ОД ШКОЛЕ	ИЗ РАЗНИХ УЗРОКА	СВЕГА	КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ ИСПИТ И ПРЕШАО У СЛЕДЕЋИ РАЗРЕД	И ОСТАО ДА ПОНОВИ РАЗРЕД	И ОТПУШТЕН ИЗ ШКОЛЕ	СВЕГА	ПО УСПЕХУ ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	КОЈИ СВОЈА ОДСУСТВА НИСУ ИЗВИЊИЛИ	ИЗВИЊИЛИ	ИЗВИЊЕНИ	СВИ УЧЕНИЦИ ИМАЛИ СУ СВЕГА ОДСУСТАВА НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ	ЈЕДАН УЧЕНИК ИМАО ЈЕ ПРОСЕЧНО ОДСУСТ. НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ
I.	55	4	59	1	—	—	1	4	6	51	2	—	53	—	15	36	2	53	52	1172	1464	22·1	28·2
II.	42	—	42	—	1	—	2	2	5	34	3	—	37	—	10	24	3	37	37	1610	1276	43·5	34·5
III.	23	—	23	—	1	—	—	1	2	18	3	—	21	—	6	12	3	21	21	276	1014	13·1	48·3
IV.	20	—	20	—	—	—	2	—	2	18	—	—	18	2	13	3	—	18	18	223	549	12·4	30·5
Свега	140	4	144	1	2	—	5	7	15	121	8	—	129	2	44	75	8	129	128	3.281	4.303	25·4	33·6

Година 1883—84.

У РАЗРЕДУ	БРОЈ УЧЕНИКА: У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. НОВОУПИСАНИХ	У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. ПОПАВ. РАЗ.	У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. СВЕГА	КОЈИ СУ ШКОЛУ ОСТАВИЛИ ЗБОГ СМРТИ	ЗБОГ БОЛЕСТИ	ОПШТИНА У ДРУГУ ВАРОШ	ОДЛУЧЕНИ ОД ШКОЛЕ	ИЗ РАЗНИХ УЗРОКА	СВЕГА	КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ ИСПИТ И ПРЕШАО У СЛЕДЕЋИ РАЗРЕД	И ОСТАО ДА ПОНОВИ РАЗРЕД	И ОТПУШТЕН ИЗ ШКОЛЕ	СВЕГА	ПО УСПЕХУ ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	КОЈИ СВОЈА ОДСУСТВА НИСУ ИЗВИЊИЛИ	ИЗВИЊИЛИ	ИЗВИЊЕНИ	СВИ УЧЕНИЦИ ИМАЛИ СУ СВЕГА ОДСУСТАВА НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ	ЈЕДАН УЧЕНИК ИМАО ЈЕ ПРОСЕЧНО ОДСУСТ. НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ
I	55	4	59	—	—	—	1	16	17	34	8	—	42	—	16	26	—	58	52	1340	379	23·1	7·3
II.	40	9	49	1	—	—	4	7	12	36	1	—	37	1	18	18	—	47	43	1480	925	31·5	21·5
III.	32	—	32	—	—	—	2	2	4	28	—	—	28	1	18	9	—	32	29	1031	857	32·2	29·6
IV.	18	—	18	—	—	—	1	—	1	17	—	—	17	2	8	7	—	18	18	493	396	27·4	22·0
Свега	145	13	159	1	—	—	8	25	34	115	9	—	124	4	60	60	—	155	142	4.344	2.557	28·0	18·0

У разреду	Број ученика: У почетку школ. год. — новоуписаних	У почетку школ. год. — понав. раз.	У почетку школ. год. — свега	Који су школу оставили — звог смрти	Који су школу оставили — звог болести	Који су школу оставили — отишли у други округ	Који су школу оставили — одстрањени из завода	Који су школу оставили — из разних узрока	Који су школу оставили — свега	Који су полагали испит — и пренели у сљедећи разред	Који су полагали испит — и остали да понове разред	Који су полагали испит — и отпуштени као непоправни	Који су полагали испит — свега	По успеху — одличних	По успеху — врло добрих	По успеху — добрих	По успеху — слабих	Који своја одсуства — пису	Који своја одсуства — извинили	Сви ученици имали су свега одсуства — неизвињених	Сви ученици имали су свега одсуства — извињених	Један ученик имао је просечно одсуст. — неизвињених	Један ученик имао је просечно одсуст. — извињених
УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У НИШУ																							
Година 1881—82.																							
I.	31	—	31	1	—	—	9	2	12	16	3	—	19	—	2	15	2	19	15	508	431	26·7	28·7
Свега	31	—	31	1	—	—	9	2	12	16	3	—	19	—	2	15	2	19	15	508	431	26·7	28·7
Година 1882—83.																							
I.	31	2	33	—	—	—	3	5	8	21	3	1	25	—	7	18	—	28	26	413	510	14·8	19·6
II.	26	—	26	—	—	—	1	4	5	18	3	—	21	—	5	16	—	20	19	235	392	11·8	20·6
Свега	57	2	59	—	—	—	4	9	13	39	6	1	46	—	12	34	—	48	45	648	902	13·5	20·4
Година 1883—84.																							
I.	35	2	37	—	—	—	1	18	19	15	3	—	18	—	6	12	—	37	25	313	311	8·5	12·4
II.	22	2	24	—	—	—	1	15	16	6	2	—	8	—	5	3	—	23	24	342	180	14·4	7·5
III.	17	—	17	—	—	—	—	4	4	13	—	—	13	—	7	6	—	16	17	157	183	9·8	10·8
Свега	74	4	78	—	—	—	2	37	39	34	5	—	39	—	18	21	—	76	66	811	674	10·7	10·2
ОБЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ																							
Година 1881—82.																							
I.	96	—	96	1	—	—	1	10	5	17	75	4	—	79	—	31	45	3	69	80	1510	2087	21·9	26·1
II.	25	—	25	—	—	—	1	1	2	23	—	—	23	—	7	16	—	25	25	757	822	30·1	32·1
III.	22	—	22	—	—	—	1	—	1	21	—	—	21	—	8	13	—	20	22	626	985	31·3	44·9
IV.	24	—	24	—	—	—	1	—	1	23	—	—	23	1	20	2	—	24	24	304	552	12·7	23·0
Свега	167	—	167	1	—	—	4	13	9	84	142	4	—	146	1	66	76	3	138	151	3.197	4.446	23·2	29·4

У РАЗРЕДУ	БРОЈ УЧЕНИКА: У ПОЧЕТКУ ШКОЛ. ГОД. — НОВОУПИСАНИХ	ПОНАВЉ. РАЗ.	СВЕГА	КОЈИ СУ ШКОЛУ ОСТАВИЛИ — ЗБОГ: СМРТИ	БОЛЕСТИ	ОПШТИЛА У ДРУГУ ШКОЛУ	ОДЛУКОМ НА СВАЛУ	ПО РАЗНИМ УЗРОЦИМА	СВЕГА	КОЈИ СУ ПОДОЖИЛИ ИСПИТ — ИЗ ЦЕЛОГА ГРАДИВА	ИЗ ОСТАЛА ДА ПОНОВЕ	И ОПРАВЉАЛИ ИСПИТ	СВЕГА	ПО УСПЕХУ: ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	КОЈИ СВОЈА ОДСУСТВА: НИСУ ИЗВИЊАВАЛИ	ИЗВИЊАВАЛИ	СВИ УЧЕНИЦИ ИМАЛИ СУ СВЕГА ОДСУСТАВА: НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ	ЋЕЛАН УЧЕНИК ИМАО ЈЕ ПРОСЕЧНО ОДСУСТ.: НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ
Година 1882—83.																						
I.	86	6	92	1	—	—	4	9	14	72	5	1	78	—	22	54	2	81	78	1585	1974	19·6	25·3
II.	68	—	68	—	1	—	3	6	10	52	6	—	58	—	15	40	3	57	56	1845	1668	32·4	30·0
III.	23	—	23	—	1	—	—	1	2	18	3	—	21	—	6	12	3	21	21	276	1014	13·1	48·3
IV.	20	—	20	—	—	—	2	—	2	18	—	—	18	2	13	3	—	18	18	223	549	12·4	30·5
Свега	197	6	203	1	2	—	9	16	28	160	14	1	175	2	56	109	8	177	173	3.929	5.205	22·2	30·1
Година 1883—84.																						
I.	90	6	96	—	—	—	2	34	36	49	11	—	60	—	22	38	—	95	77	1653	690	17·4	9·0
II.	62	11	73	1	—	—	5	22	28	42	3	—	45	1	23	21	—	70	67	1822	1105	26·0	16·5
III.	49	—	49	—	—	—	2	6	8	41	—	—	41	1	25	15	—	48	46	1188	1040	24·8	22·6
IV.	18	—	18	—	—	—	1	—	1	17	—	—	17	2	8	7	—	18	18	493	396	27·4	22·0
Свега	219	17	236	1	—	—	10	62	73	149	14	—	163	4	78	81	—	231	208	5.156	3.231	22·3	15·5

У овим школама било је само у првом и другом разреду ученика, који су понављали.

Проценат таких ученика износио је,

	У ШКОЛИ		
ГОДИНЕ	БЕОГРАДСКОЈ	НИШКОЈ	У ОПШТЕ
1882.	—	—	—
1883.	2·78	3·39	2·96
1884.	8·23	5·13	7·20

И ако је нишка Учитељска школа у 1883. г. имала тек први и други разред, опет је проценат понављајућих ученика у тој школи био већи, него ли у школи београдској.

Изванредно много има ученика, који ове школе напуштају у течају године. Тако, од сто уписаних ученика оставило је Учитељску школу

У ГОДИНИ	БЕОГРАДСКУ	НИШКУ	У ОПШТЕ
1882.	6·62	38·71	12·58
1883.	10·42	22·03	13·79
1884.	21·52	50·00	30·93

По разредима износио је проценат ученика који су оставили

	РАЗРЕД			
ГОДИНЕ	I.	II.	III.	IV.
1882. . .	17·71	8·00	4·55	4·17
1883. . .	15·22	14·71	8·70	10·00
1884. . .	37·50	38·36	16·33	5·56

Највише ученика напушта први разред; у вишим разредима има таких ученика много мање. На сто ученика, који су напустили први разред, долазило је

	У РАЗРЕДУ		
У ГОДИНИ	II.	III.	IV.
1882.	45	26	24
1883.	96	57	66
1884.	102	44	15

Школу је оставило од сто уписаних ученика.

	У ГОДИНИ 1882.	1883.	1884.
због смрти	0·60	0·49	0·42
„ болести . . .	—	0·99	—
отишли у др. школ.	0·60	—	—
одлучени на свагда	7·79	4·43	4·24
из разних узрока	3·59	7·88	26·27
у опште	12·58	13·79	30·93

Проценат ученика, који су после свршеног испита

	У ГОДИНИ 1882.	1883.	1884.
	износио је		
прешли у стар. раз.	97·26	91·42	91·41
остало да пон. раз.	2·74	8·00	8·59
отпушт. као неспос.	—	0·58	—
свега	100·	100·	100.

Највише ученика прешло је у старије разреде 1882. године; у друге две године проценат ових ученика подједнак је.

Кад ученике, који су остали да понове дотичне разреде, посматрамо по разредима, ми налазимо, да је проценат таких ученика износио

У ГОДИНИ	У РАЗРЕДУ I.	II.	III.	IV.
1882. . .	5·06	—	—	—
1883. . .	6·41	10·34	19·05	—
1884. . .	18·33	6·67	—	—

Просечна белешка ученичког успеха износила је

У ГОДИНИ	У РАЗРЕДУ I.	II.	III.	IV.	У ОПШТЕ
У БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ					
1882. . .	3·47	3·30	3·38	3·96	3·51
1883. . .	3·25	3·19	3·14	3·94	3·31
1884. . .	3·38	3·54	3·71	3·71	3·56
У НИШКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ					
1882. . .	3·00	—	—	—	3·00
1883. . .	3·28	3·33	—	—	3·26
1884. . .	3·33	3·63	3·54	—	3·46
У ОБЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ					
1882. . .	3·35	3·30	3·38	3·96	3·45
1883. . .	3·26	3·21	3·14	3·94	3·30
1884. . .	3·37	3·56	3·66	3·71	3·53

У београдској Учитељској школи био је просечни успех нешто бољи од успеха у школи нишкој. Међу тим код просечних бележака београдске Учитељске школе ми не видимо никакву поступност: докле на против у нишкој школи просечна белешка из године у годину постепено расте.

Најбољи успех показали су ученици четвртога разреда, и то у све три године. Најслабији успех налазимо у 1883. години код ученика трећега разреда. Те године био је успех у опште најслабији.

Кад ученике поделимо према показаноме успеху, ми налазимо, да је износио проценат ученика

	У ГОДИНИ 1882.	1883.	1884.
У БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ			
одличних	0·79	1·55	3·22
врло добрих . .	50·39	34·11	48·39
добрих	48·03	58·14	48·39
слабих	0·79	6·20	—
Свега	100·—	100·—	100·—
У НИШКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ			
одличних	—	—	—
врло добрих . .	10·53	26·09	46·15
добрих	78·94	73·91	53·85
слабих	10·53	—	—
Свега	100·—	100·—	100·—
У ОБЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ			
одличних	0·68	1·14	2·45
врло добрих . .	45·21	32·00	47·85
добрих	52·05	62·29	49·70
слабих	2·06	4·57	—
Свега	100·—	100·—	100·—

У београдској Учитељској школи било је одличних и врло добрих ученика нај-

више у 1884. године; а највише у години 1883.

У пишкој Учитељској школи није био ни један одличан ученик, а врло добрих ученика било је највише опет у 1884. год.

Слабих ученика имала је београдска Учитељска школа у 1882 и 1883. години, а пишка само у години 1882.

Кад ученике, односно успеха разгледамо по разредима, ми налазимо, да их је било у обе Учитељске школе од сто

	у разреду			
1882. године.	I.	II.	III.	IV.
одличних . . .	—	—	—	4·35
врло добрих	39·24	30·44	38·10	86·95
добрих . . .	56·97	69·56	61·90	8·70
слабих . . .	3·79	—	—	—
1883. године.				
одличних . . .	—	—	—	11·11
врло добрих	28·21	25·86	28·57	72·22
добрих . . .	69·23	68·97	57·14	16·66
слабих . . .	2·56	5·17	14·29	—
1884. године.				
одличних . .	—	2·22	2·44	11·76
врло добрих	36·69	51·12	60·98	47·06
добрих . . .	63·33	46·67	36·58	41·18

(Наставиће се)

ШКОЛЕ СРБА У УГАРСКОЈ И ХРВАТСКОЈ

ОД 1780. ДО 1800. ГОДИНЕ.

ОД

ПЕТРА ДЕСПОТОВИЋА

I.

Општа посматрања.

После смрти царице Марије Терезије, 29. новембра 1780. године, дошао је на престо Аустро-угарске најстарији син њен Јосиф II., који се за цара немачког крунисао још 1765. године. Његова владавина, — као што историци вели, чини епоху у историји царевине аустријске. Јосиф беше после Максимилијана II. најплеменитији аустријски принц. Од природе даровит, брижљиво васпитаван, слободоуман, славољубив, крај тога пун мушке крепости и одважности, одлучно се он да државу своју сасвим реформише. Не можемо овде опширно пратити све реформаторске његове планове, нити се можемо обзирати на начин како их је изводио; ну, шпак ћемо проговорити коју реч о његовом слободоумљу које је и на народ српски било од великог утицаја.

Аустријски владаоци заступали су од вајкада католицизам, трудећи се, да у свему буду послушне слуге римске папске столице. Не треба се дакле чудити, што је виши клир цркве католичке имао од вајкада у управи те државе пресудан утицај. Ми смо видели шта су све Срби као некатолици морали да претрпе под Леополдом првим, Јосифом I., Карлом VI. и Маријом Терезијом. Државом су дрмале језуите. У њиховим рукама била је просвета; њихов глас решавао је и у самом ратном придворном савету.

Али, тако не беше само у Аустрији, тако беше и по другим католичким државама јевропским. И тамо су језуите жариле и палиле. Ко није чуо за страшну

инквизицију, цензуру и друге злоупотребе њихне, помоћу којих они угушаваху сваку слободнију мисао и сваки напреднији покрет у тим државама? Они су нарочиту важност полагали на то, да школе буду искључиво у њиховим рукама или бар под њиховим надзором. Не може се ни замислити, да такав притисак није изазвао отпор код свих слободних духова. Тај отпор опажао се најживље у списима многих генијалних писаца, Француза и Енглеза, које сусрећемо у историји филозофије као слободне мислиоце под именом натуралиста. Крај њих виђамо и друге (енциклопедисте), који, хранећи се филозофијом умнога Спиноце, ударише и против саме вере. Духовити списи тих натуралиста и енциклопедиста, налажаху одзива и код немачких писаца, и крај све најстроже цензуре што су је језуите вршиле у Аустрији, допирале су оне и тамо.

Овај утицај натуралистичког филозофисања опажао се у Аустрији још за владе побожне Марије Терезије, шта више у то време, он се почео ширити и на самом двору, где га је највише распростирао Холанђанин Герхард ван Свитен, који је као чувен лекар дошао на двор аустријски 1745. године. Ту је он брзо стекао толико поверења, да је могао сузбијати свемоћни утицај језуита, који су га веома мрзили. По свој прилици, ван Свитен је много утицао и на васпитање синова царичиних а нарочито на васпитање престолонаследника Јосифа, који се јавно и умр'о као прави слободоумњак (Freidenker). Међу васпитачима његовим, видимо ми и познатог пријатеља српског народа Јосифа Бартенштајна, који беше отворен противник тесногрудог зелотства што су га на двору од најкада језуите шириле. Само као такав, могао је он, правећи се са царицом, 13. маја 1762. године, световати је: да одлучујући о српском народу не слуша људе, који себи хоће да теку заслуге тиме, што показују претерану одвратност према Шизматицима, (Види, Archiv für österreichische geschichte Band 46. чланак: Jochann Christof Bartenstein und seine Zeit, von Alfred v. Arneth).

Од тако слободоумних људи васпитаван, он је доцније тражио и дружбу таквих људи, те није чудо, ако је још за живота своје мајке спремио план, како ће да преобрази цело државно устројство Аустријске царевине. И заиста, чим је ступио на престо, почео је свој давно смишљени план да изводи. Овде ћемо навести само оне од његових реформа, које се српскога народа непосредно највише тичу. Он је ослободио поданике од спахија; прогласио је слободу вероисповести, протерао је из државе језуите; укинуо стару конституцију угарску.

Оваквим реформама, Јосиф је у држави огласио рат ономе стању што је постојало кроз толике векове, те није чудо, ако се против њега дигоше сви привилегисани сталежи у држави. Да је Јосиф тим поступком стекао многе непријатеље, близу је памети, јер дирнути у права привилегисаних горе је, но чаркати по осињем гњезду.

Ми овде не можемо пратити борбу која је отуд потекла, но ћемо само констатовати, да су те реформе од српског народа искрено поздрављене. За Јосифа II. беше посланици тамишварског сабора и у једној преставци својој, коју су цару Леополду упутили, тражећи да се поново успостави српска Војводина, да је имао невероватну одважност, да двоглаву хидру дирне у живац, те тим раскине ланац, који је сметао току истинитих и опште праведних грађанских односа, те је цела монархија уступљена била свима поданицима без разлике народности и верозакона да

у њој добију потпуну отаџбину. (Акта сабора темишварског стр. 12).

Да протумачимо то расположење српског народа.

Ма да су Срби били већином Граничари, те као такви, не потпадаху под власт спахија; ма да велики део Срба по слободних и краљевим варошима и два слободна дистрикта у Бачкој и Банату, не имађаше према спахијама никаквих обвеза, опет их је било доста што беху прости спахински поданици. Под царем Јосифом и ови су душом дахнули. Природно је дакле, да се овакој одредби обрадова цео народ српски. Зар слободан брат, да се не радује ослобођењу заробљеног брата свога!

Проглашењем верске слободе (толеранцедиктом од 25. октобра 1781. године) добише Срби не само право слободне вероисповести, но и ширу грађанску равноправност. Услед тога, они су свуда могли куповати имања, па и саме спахилуке; могли су као чиновници отправљати сва државна и земаљска звања. Престала су паћкања са унијаћења, шта више, Јосиф је то изриком забранио у упутствима, даним дистриктуалним комесарима за Угарску (30 марта 1785. г.) Он ту изриком напомиње, да хоће да не буде више никаквих верских заћевица (Schwicker, Polit. Gesch. der Serben in Ungarn, страна 352.)

Истина, Србима је слобода вероисповедања толиким царским писмима зајемчавана, али се на све то донде мало обзирало. После овако опште одредбе, српски је народ свуда слободније и веселије у црквама својима запевао: тебе Бога хвалим!

Што су језуџите протеране из земље, то је Србе само веселило; та од њихових плетака они су највише и страдали.

Њих није у почетку срце болело ни за угарском конституцијом. Та они, изузев оне неколике племићске фамилије, по тој конституцији управо и не имаху никаквих права. Ето, за то се у почетку владавине Јосифове опажа у народу српском неко срећно расположење, те чак и српски Анархазис Доситије, пева похвалну химну овом племенитом и човекољубивом владаоцу.

Ну, Јосифова владавина, ма она била како слободоумна и човечна, имала је ипак једну махну, која је против себе изазвала велики отпор. Јосиф је био Немац у пуном смислу те речи, па је као такав тежио да понемчи све што је дошло под власт његову. Он је укинуо стари устав угарски, те је у тој земљи увео начин немачке управе. Угарска је под њим постојала тек по имену, као каква аустријска провинција. Све њене највише власти биле су у Бечу. Немачки језик уведен је у сва државна надлештва и школе; он је овладао у књижевности и друштву. Јосиф је немачком цивилизацијом и културом хтео да угуши све друге народности у својој држави, сматрајући Аустрију као чисту немачку државу, а у колико она не беше таква, он ју је такву хтео да створи.

Ово је пренуло разне народности, јер се увидело, да се германизацијом иде за тим, да њих са свим нестане. Мађари, који су донде обраћали мало пажње свом народном језику, — јер у тој држави беше латински језик од вајкада званичан, почеше да изучавају свој матерњи језик, те се код њих у томе времену поче да развија народна књижевност, као одлучан протест против германизације. Тако је Јосиф својим Велико-Немством изазвао Велико-Мађарство, које данас дави и саме Немце у тој краљевини.

Германизација, против које су онда Мађари одважно устали били, није тада могла и Србе покренути на отпор, нарочито с тога, што су Срби као војници и граничари, донде се већ били на немачки

језик прилично навикли. Ну, ипак је карактеристично, да баш за владе Јосифа устаје Доситије, позивајући књижевнике српске, да пишу народним језиком.

Владавина цара Јосифа беше кратка; ну, он је настојавао, више но ма који други владалац пре тога, да се народ поучава у свима гранама пољске привреде, да се подигне занатство и трговина, па је за то и српски народ, за кратко време његовога владања материјално се опоравио, а културно унапредио. Можда би тај напредак био и већи, да Јосиф није имао сметње у самој држави, а заплета изван државе.

Његове заплете са државама на западу и северу нећемо овде пратити, но ћемо обратити пажњу на заплете што их је имао на југу, јер се ови највише тичу народа српског. Јосиф је тежио да рашири границе своје државе, а поглед свој бацио је на оне покрајине у турској царевини, у којима живљаше српски народ. С тога је Јосиф склопио савез са руском царицом Катарином, која је за тим ишла да освоји Цариград. Рат између Турске и савезне Русије и Аустрије, требао је да отпочне већ 1783. године. Те године већ су савезне војске пошле на границу. Ну, како се тада у турским покрајинама појавила куга, то је посредовањем других сила европских утврђен мир (4 Јануара 1784. г.), којом приликом Турска Русији уступи некоја земљишта. Аустрија је тада добила само неке повољне трговачке уговоре.

Овај мир није могао дуго трајати, јер су Русија и Турска непрестано једна другу изазивале на рат. На кад је Катарина, наговорена од Потемкина, допутовала од Херзона, који се тада поново дигао, и када су је онде дочекали натписом: „Овамо је пут за Цариград," — узбунила се западна Јевроп а. Бојазан, да Русија одмах не крене на Цариград увећана је путовањем Јосифа II. у Херзон, где је утврђен план о ономе, што ће у будуће да раде.

Турска, да изненади своје непријатеље, огласи рат Русији 24. Августа 1787. године. Ну како је и сама била за рат неспремна, не могаше те и идуће године ништа да учини. Аустрија пошто се спремила, огласила је рат Турској 9. Фебруара 1788. год. Тај рат познат је код Аустријских Срба под именом „Лауданове војне" а код Срба у Србији, под именом "Кочине крајине". Још пре но што је Аустрија овај рат огласила, дигли су се Срби у Србији на оружје, и сагнали су све Турке у градове. У самоме рату учествовали су не само Срби Граничари, но и они из Провинцијала, који су са својом браћом из Србије образовали добровољачки кор (Фрајкор).

Овај рат, који је народу српском улевао у срца толике наде, није у почетку имао велика успеха. Истога пролећа освојише Аустријанци Шабац, а Граничари узеше Дубицу, Нови и још неке утврђења у Босанској Крајини, али се већи успеси не могаху постићи с тога, што је сва војска аустријска била распоређена дужином целе границе, од Хрватске до Буковине. Турци, користећи се тиме, пробише тај кордон на више места, нарочито пак у Банату, где су починили много штете, попаливши толика села. Срби, становници Баната, страдали су много том приликом. Тек пошто славни Лаудон узе команду у своје руке, пошло је на боље. Турци су из Баната наново протерани, Београд је освојен (8. окт. 1788. г.) и Аустријска војска посела је већи део Србије, Малу Влашку и један део Босне. Рат се међу тим продужио и идуће и до идуће године. Јосиф није дочекао свршетак његов. Које од једа, видећи да му не испада за руком што је из младости у својој памети засновао, које од напрезања на

ратном разбојишту, он је пао у болест, те се вратио у Беч. Ту га је дочекало поплашено становништво, које се бојало, да Турци, који су продрли у Банат, не прегазе Угарску, на да дођу наново под Беч. Против њега дигло се све. Мађари нису тајили, да су готови дићи буну, и већина жупанија угарских тражила је енергично повратак старе конституције. Ово нерасположење против свих његових смерова и радова, нису на боље окренуле ни победе Лаудона и других његових генерала, јер су незадовољници подбадани са стране. У Нидерланду, где је већ од више година народ био узрујан, букнула је буна, његове намеснике народ је протерао, револуцијом објављен је стари устав. Видећи да му се крај приближује, а бојећи се, да му наследници неће моћи овакој узрујаности одолевати, одлучно се он, да угарској врати конституцију. Мртав-болан, дрхћућом руком, потписао је Јосиф II. едикат, којим Угарској врати конституцију, задржавајући у спази своје првашње наређење о верској толеранцији и укидању поданика спахинских. Тим беше Угарска бар за неко време умирена. У свима својима надама преварен, и не доживевши да се рат сврши, умрло је овај велики, најплеменитији владалац Аустријски 20. Фебруара 1790. године.

Њега је на престолу наследио брат му Леополд II., за кога Стојачковић вели, да се „сваком приликом показивао као највећи покровитељ и благодетељ народа српског.“ (Черте живота народа српског итд. стр. 60.). Он је почео да влада у врло тешким приликама. Држава, унутра уздрмана, подривена опасним агитаторима: у Белгији овладала буна, у Угарској крајње незадовољство. Рат с Турцима трајаше још непрестано, а са свих страна ваљаху се тешки облаци да се њевно излију над царевином. Да не би изгубио све, одлучио се Леополд II. да пре свега у унутрашњости уведе мир и ред, и да задовољи Мађаре, сазове он 6. Јуна 1790. године земаљски угарски сабор у Будиму,

У целој монархији опажао се код вођа народних врло жив покрет. У том општем покрету учествоваху и Срби; шта више, узрујаност у српском народу расла је још и за то, што су Срби били веома заинтересовани за судбину браће своје с оне стране Саве и Дунава. Крај тога, на вође српскога народа не осташе без утицаја ни оне идеје, што су се у то време из Париза по свету разлазиле. (Schwicker, Pol. Gesch. der Serben in Ungarn ст. 359.)

Ми ћемо у следећем тај покрет српских вођа у кратко пропратити. Пре но што је Аустрија објавила рат Турцима позван је српски митрополит Мојсије Путник у Беч, да онде двору предложи жалбе и тегобе народа српског. Митрополит је то учинио 15. Фебруара 1788. год. У овоме су по свој прилици играли већу улогу политични обзири, но права вољa, да се Срби, према њиховим молбама, задовоље. Не знамо, да је по тој представци што урађено, она је по свој прилици отишла међу акта, да повећа волумен оне фасцикле, у коју су везивање жеље и теготе народа српског из давнашњих времена. Незнамо, да ли је до смрти Јосифа II. митрополит Путник још шта чинио, али по смрти његовој, кад се на томе радило, да се скупи сабор мађарски, митрополит је под 22. мартом предао цару Леополду молбу, да се на сабор угарски, који се намеравао да сазове, позове од српског народа у Угарској митрополит са још неколицином способних личности из клира и народа. Двор му је на то одговорио да ће молбу преда угарском сабору. Под 2. јуном исте године, митрополит је ову молбу поновио и услед тога, краљ је на сабор угарски позвао како митрополита

тако и остале епископе српске. У исто време био је кардинал примас Judex-Curiae позван, да свој уплив употребе на то, да сталежи на сабору не устају против овог краљевскога наређења.

Сталежи на угарском сабору показаше се томе наклоњени, изјавивши своју радост, што Срби хоће радије да зависе од отачаственних закона, но од буди каквих повластица. Под 20. Јулом исте године сабор је од цара опомунут, да осим верозаконских тегоба протестаната, пажљиво размотри и тегобе што і отичу од православних. На ово је сабор одговорио: „Ми и наши наследници, стараћемо се да у нашем угарском краљевству и његовим покрајинама сви православни становници, који уживају грађанска права, буду у вршењу свога верозакона потпуно слободни, што ће се изрећи још у течају овог сабора парочитим законом, који ће јасно одредити, да им у исповедању своје вере нико не смета, нити их у томе вређа.“

Осим тога, митрополит, бавећи се у Бечу, радио је и на томе, да се сазове народни конгрес, који би донео закључке о најпречим потребама српског народа и цркве православне. У овом су га потпомагале и некоје владике и други прваци световњаци. У то име, предао је митрополит Путник 27. јуна и. г. молбу цару Леополду II. Том приликом саставила се депутација из народа, у којој беху више владика и световних привака српских. Депутацију је предводио митрополит. У молби, коју је митрополит са депутацијом цару предао, опширно су изведене жеље и потребе народа српског. Највиша дворска места нису била наклоњена, дасе Србима допусти и држање свога народнога сабора. Ну, крај свега тога, цар је ручним писмом својим сазвао 1. Септембра 1790. године сабор у Темишвару. Све ово што смо о радњи митрополита Путника, о учествовању Срба на угарском сабору и о радњи његовој, да се сазове народни српски сабор, навели, изводимо по мађарским историчарима Хорвату, Самајију и Швикеру. Међутим, пријемник митрополита Путника Стратимировић, изражава се о томе у једној краткој белешци овако: Године 1790. отишао је митрополит Путник у Беч по делима народа и клира сугласан са осталим архијерејима, у намери, да поради, да се народне привилегије у угарски устав учлене (инартикулишу), и да потражи народу равнога учешћа у правима и благодатима грађанским. Ну, на предлог некојих националиста, који су слепо ревновали, принуђен је био да мисао своју промени и да измоли држање народног сабора у Темишвару. 15. Августа 1790. године, који није доживео јер је после тога изненада, после тродневне болести 28. јуна 1790. године, у Бечу умр'о, што је и сам покојник више желео, но да буде присутан на народном сабору, који се исте године имао да састане. (Гласник кн. VI. стр. 52.)

Митрополит Стратимировић хоће овде да нам представи митрополита Путника, да је био противан сазиву народног сабора, за кога је радио пресијом некојих „народњака.“ Зна се, да митрополит Стратимировић не хтеде за цело време свога митрополитовања да зв тим поради, да се народни сабор сазове, те с тога држимо, да је ова његова белешка о свом претшественику субјективно мишљење самога Стратимировића. Митрополит Путник је радио сагласно с епископима, а у депутацији коју је он предводио, кад је тражио сазив сабора, видимо крај неколицине световњака и неколико епископа. У оном живом покрету, што се опажао у народу; даље у оној неизвесности, како ће се свршити цео тај покрет у монархији, природно је, да се код митрополита Путника, на коме је

лежао сав терет одговорности, види нека неодлучност. У томе га је подржавала још и та околност, што је очевидно, да се и прваци народни нису слагали у томе, какав би положај сад заузети морали. Једни су били за то, да се народ српски придружи Мађарима, те с обзиром на своје привилегије, да се тражи, да сабор угарским Србима призна равноправност грађанску; други су хтели, да се и у будуће ослања на Беч, тражећи отуда већих гаранција за она права, што их је народ српски већ одавна задобио. Свакако је на тадашње прваке српске било утицаја и од стране двора и од стране првака мађарске партије. Митрополит Путник је увиђао озбиљност ситуације, те за то није хтео самовласно да поступа, већ је тражио споразум са народним првацима, и што је радио, све је радио договором и споразумом.

Не можемо, а да се овом приликом не обазремо на једну примедбу поштованог историка српског Илариона Руварца, који карактеришући ово време, вели: „Између Јерархије и народа тада још није било разногласија, јер није било националиста (народњака) у партијском смислу. Но и ти се већ за наследника царице Марије Терезије, за цара Јосифа II., за владе такозваног Јозефинизма, у доба такозване „немачке просвете“ појавише, а с њима расцеп међу народом и јерархијом“. (види расправу Ил. Руварца, „шта се и како се и с које стране досле покушавало, да се и код нас установи семинарија за кандидате свештеничког реда?“ Нови Сад, код Пајевића 1877. стр. 14.)

О Јозефинизму, ми смо већ напред говорили. Не може се ни замислити, да правац слободнијег мишљења није утицао и на српски народ. Ну, не стоји то, што г. Руварац тврди, да се у то доба појављује и расцеп међу народом и јерархијом. Народ српски није се у прошлом столећу никако делио од јерархије своје. Било је по кадкад неспоразума са појединим јерарсима, али такви неспоразуми долазили су понајвише услед каквих наредаба од стране владе, те је народ устајао против својих црквених поглавара, негодујући, што су они сувише попустљиви. Наравно, да народ није никада потпуно знао за муку и невољу њихну. Народ српски борио се у то време једнодушно, да му се привилегије његове не крње, а од митрополита, поштовао је највише оне, за које је држао, да су у одбрани народних права одлучни и енергични. Јерархијске — или боље да рекнемо клерикалне партије и народне партије, није било ни на самом темишварском сабору, где су фактично постојале две партије. Ту је, као што смо видели, било разлике само у томе, да ли ће народ и даље да се наслања на Беч, као што је донде увек чинио, или ће да се еманципује од Беча, те да осигурање својих народних права тражи само од сабора угарског. Назив „националиста“, што га находимо у званичним актима, не садржава у себи назив партије, но под њим званично разуме се тамо или световни посланици, или у опште сви српски народни посланици на сабору. Факт је, да ни на самом темишварском сабору није никога било, да тражи, да се јерархији које право оспорава. Народњаци су постали тек доцније, за време дугогодишњег митрополитовања Стратимировића и то сасвим природно, пошто је Стратимировић тражио, да прибави јерархији већих права, а против ове тежње појавио се отпор а овим отпором стварали су се подлагано „народњаци“ као посебна партија. На ово ћемо се у осталом још једном повратити у закључним посматрањима на овај одељак.

Остављајући овај споредни спор, придружићемо наш кратки поглед на односе српског народа 1790. године. Заузимањем

митрополита Путника, отворен је српски народни конгрес 1. септембра 1790. год. који је трајао до краја те а продужио се и у почетку 1791. године. На томе сабору претресале су се све ствари што се тицаху народа српског. О свему су донесени закључци, који су највишем месту на потврду поднесени. Ми нећемо те закључке овде опширно изводити; тек ћемо напоменути, да је овај конгрес између осталога тражио и придворну српску канцеларију, која беше под именом „илирске придворне канцеларије“ 20. фебруара 1791. године и установљена. За председника те српске придворне канцеларије постављан је гроф Балаша, осим тога, придан је особљу те канцеларије и темишварски епископ Петар Петровић.

Закључци овог сабора предани су једној нарочитој комисији да их испита и да о њима да своје мишљење. Ова комисија беше састављена из чланова српске и угарске придворне канцеларије и краљевског комесара саборског. Пошто је ова комисија свршила свој посао, поднесено је њено мишљење цару Леополду, који је многе од донесених закључака саборских, према њеним предлозима, потврдио. Сазивање српскога сабора, и нарочито образовање придворне канцеларије српске, није никако одговарало интересима сталежа на мађарском сабору, те су се они против свега тога двору жалили, наводећи како то нарушава слогу међу становницима у земљи; како би ту неслогу ваљало отклонити, што би се постигло, кад би се потврдили законски чланци што их је сабор угарски донео, да се православним становницима Угарске потпуно признаду сва грађанска права, те да и они, као и остали држављани угарски, уживају сва грађанска права; да и за њих важе исти закони, да и они подпадну под општа надлештва и власти државе Угарске. Овим се за тим нило, да цар укине српску придворну канцеларију, која је имала као највиша инстанција да одлучује у споровима, што су долазили из народа српског. Што се пак слободе верозаконског исповедања тиче, у томе, да им у будуће нико не смета. После многих објашњавања изишао је 27. законски чланак угарски од 1791. године, којим се објављују права грчко-православних становника у краљевини Угарској.

У томе закону дозвољава се православним становницима угарске, који уживају грађанска права, да могу као и остали становници ове земље куповати добра и имања и да могу вршити сва звања. Осим тога, истим законом се дозвољава Србима слободно вршење свога верозакона а уједно његово величанство задржава себи сва права што су их вршили и његови славни претци, с погледом на односе клира, цркве, верозакона, фундација, наставе и васпитања омладине, не мање и привилегија, у колико се не би оне противиле земаљском уставу.

Услед овог законског чланка, добише српски епископи столице у сабору угарском, а последица његова беше укидање српске придворне канцеларије у Бечу, што је извршено 10. законским чланком од 1792. године.

Дакле, после пуних сто година, пошто су се Срби под патријархом Чарнојевићем доселили у Угарску, призната им је законским чланком грађанска равноправност.

Године 1792. 1. марта, умр'о Леополд II., у коме Срби имађаху великог пријатеља. Њега је наследио његов син, Франц I. Између Јосифа II., Леополда II. и овога владаоца беше велика разлика. Колико су прва двојица у свему самостални и одлучни, толико више беше Франц I. поводљив и потчињен упливу своје конзер-

вативне околине. Нас се овом приликом тиче највише стање народа српског, с тога ћемо се овде запитати, а шта би са закључцима чувеног темишварског сабора? Ми смо већ споменули, да су многи од њих добили највишу потврду. Ну, крај свега тога, они осташе неизвршени.

Тек, пошто је прошло седамдесет година, како се темишварски сабор састао био, изађе 29. септембра 1860. године царско ручно писмо српском патријару Јосифу Рајачићу, у коме се он извештава да жеље и захтеви темишварског сабора од 1790. године треба непремјено темељито објаснити, да би се оно, што је од њих потврђено, а што још до сад није објављено, ма и накнадно објавило и у живот извело. По овоме захтеву решавао је чувени благовештенски сабор у Карловцима. Но и ово објашњавање закључака темишварског сабора после седамдесет година остало је без икаквих последица. Ти закључци темишварског сабора од 1790. године, ма да су већином и потврђени, осташе до данас неизведени. (види Швикера, Pol. Gesch. der Serben стр. 380 и даље и стр. 403.)

До почетка овога столећа имали би још само да споменемо да су Срби из Границе непрестано учествовали у француским ратовима. Ти ратови у које беше Аустрија уплетена, сметали су у опште мирном развоју свих држављана Аустријских; сметали су дакле и Србима.

Као добитак ова два деценија, наводимо 27. законски чланак угарски, који је Србима осигурао за даља времена потпуна грађанска права у тој држави. Тих права Срби донде у пуном смислу нису имали, крај свих многих привилегија својих.

(Наставиће се)

КРИЛОВЉЕВЕ БАСНЕ

(Наставак)

18

Великаш и философ.

Некакав великаш — разговарајући се с једним философом о разним стварима, запитаће га: — „Кажи ми, молим те,“ говораше он, „ти цео свет познајеш, и срца људи као из књиге читаш, откуда, и како то бива, да ми, чим што почнемо радити, или се о чем саветовати, или учена друштва оснивати, не успемо ни да се обазремо, а већ се ту прве незналице ућушкале? Је ли то истина, да од њих никаква лека нема? — „Ја не мислим тако“, одговори философ, и са разним друштвима (међу нама буде речено) исто онако бива, што и са кућама дрварама.“ — „Како то?“ — „Па ево како“, одговори мудрац, „нема још ни седам дана како сам своју кућу довршио; још се ни ја нисам у нову кућу уселио, а тамо — већ давно зричци и бубе-швабе башкаре се по њој...

19

Разортачење.

Некаки поштени трговци беху се обратили да заједно тргују. Имаћаху и заједничку кућу и општу канцеларију. Кад су свршили трговање, и велики ћар добили, приступе разортачењу; — а зна се да при разортачавању ретко кад без свађе

бива. Подигоше моји трговци читаву грају око новаца и еспапа; кад на једанпут неко повиче: пожар у кући! Један од трговаца повика: „Брже, брже, спасавајте еспап и кућу!“ Други опет од њих вичe: „Брже хајдете! после ћемо рачуне пречистити!“ — „Мени дајте најпре моју хиљаду,“ викаше други. —“ Ја се ни с места нећу маћи,“ проговори још један, „док ми се још две хиљаде не изброји, јер су рачуни чисти и јасни.“ — „Не, не, ми не можемо да се сложимо, — то тако не иде.“ И наши трговци, заборавивши да је у кући пожар, дотле су се свађали и лармали, да их најпосле дим загуши, и они са целом тековином изгореше.

У пословима, који су од велике важности, врло се често дешава општа погибија за то, што сваки своје себичне интересе брани а опште заборавља.

20

Поточић

Код потока чобанин сеђаше и свој губитак жалосно оплакиваше: најмилије јагњешце беше му се у реку удавило. Поточић, слушајући јадиковање чобанина, почне срдито жуборити: „Несита реко! кад би твоје дно било као моје, за сваког јасно и видно, тада би сваки видео на пешчаном дну све жртве, које ти тако ненаситно прождереш. Да сам ја на твом месту, од стида би земљу прокопао и у бездан понирнуо. Чини ми се, кад би мени судба уделила толико воде колико теби, ја не би ни кокошци зла учинио; моја би вода пажљиво текла и поред сиромашних колебица, и мимо сваки џбунић! Мене би обале благосиљале; ја бих орошавао и долине и ливаде, и не бих с њих однео ни једног листића. Једном речи, чинећи мојим током добро, и не чинећи нигде штете ни несреће, моја би вода текла до самог мора чиста и бистра као суза.“ Тако говораше поточић, а тако је и мислио у самој ствари. Па шта би? Не прође ни недеља дана, а на оближњем брду деси се провала облака: поточић постаде велики као река. Ну, ах, куда се деде она смерност и мирноћа поточића?! Поточић из обала изли се, јури мутна вода; пени се, хуји, и стогодишње грмове вала, само се издалека чује ломљава. И онај исти чобанин, који се недавно горко жалио на реку, заједно са целим својим стадом удави се у поточић, а од његове колебе не оста ни трага.

Како много имаде таких поточића, који теку мирно и глатко, и тако жуборе срцу слатко, ну само за то, што је у њима мало воде....

21

Стризибаба и мрав.

Потскакуша — Стризи-баба, цело прекрасно лето певала је, није успела ни окренути се, а већ и та зима пред носом. Мртвило у пољу; нема оних светлих и топлих дана, кад јој под сваким листићем беше и дом и постављен сто. Све беше прошло; у зимње доба настаје и нужда и глад; Стризибаба не нева, — а ком ће на памет песма доћи, кад је трбух празан! У овој нужди, Стризибаба дође к мраву, па ће га замолити: — „Мили мој куме, немој ме напустити, исхрани ме и изгреј само до пролећа!“ На то ће јој мрав рећи: — „Кумице, мени то чудноватo изгледа: јеси ли ти што год летос радила?“ — „Зар ми је до тога било, драги мој? У нашим меким мравињацима, песме и весеље сваки час, па ми није падало ни на памет да радим — јер сам

и сама — цело лето без одмора певала.“ — „А, дакле тако? Ти си цело лето певала? Па лепо; ајд сад иди на мало поиграј!....“

22

Лажов.

Некакав племић (а можда је био и кнез), вративши се из далеког путовања, шеташе се у пољу са својим пријатељем пешке. Почне причати и хвалити се куда је путовао и каквих се чуда нагледао. „Оно што сам видео,“ говораше он, „то више никад нећу видети. Каква ми је ово ваша земља? то хладно, то велика врућина, то се сунце за облаке сакрије, то велика припека, да видиш како је тамо, — тамо ти је прави рај; кад се сетим чисто ми на души одлакне! Нису потребне ни топле хаљине, нису нужне ни свеће, јер се ноћу — као и дању види, преко целе године, све ти је прави мајски дан. Тамо — нико нити сади ни сеје, а да видиш, шта тамо расте и зре! Ево на пример, ја сам видео у Риму краставац — ах Боже мој! верујеш ли ми да је велики као какво брдо.“ — „И није никакво чудо,“ одговорише мој пријатељ: „свакојаких чудеса има на свету; али није сваки кадар да их примети. Ево, и ми ћемо баш сад да наиђемо на једно чудо, и ја сам потпун уверен, да ти до сад таквог чуда — нити си чуо ни видео. Ено, видиш ли онај мост преко реке, преко кога ћемо прећи? Он изгледа прост, али има једно чудновато својство: ни један лажов преко њега не сме прећи; ни на пола моста не дође, мост се сруши, и лажов у реку падне; али ко не лаже, тај и на каруцама преко моста јурити може.“ Тада ће лажов запитати: — А је ли дубока ова ваша река?“ — „Па баш и није тако плитка,“ одговори му пријатељ. „Дакле видиш ли, пријатељу, ти таког чуда ниси видео на свету! Ма да ја не спорим, да римски краставац, велики као брдо, чини ми се, ти тако рече? — „До душе, није баш велики као брдо, али ће бити колико једна кућа“. — „Ма како да је чудно, али је тешко веровати; но и мост, преко кога ћемо прећи, врло је чудноват, јер лажова никако не трпи. Овог пролећа (о томе зна цела варош) пали су с њега у реку два новинара и један кројач. Не спорим, да краставац може бити као кућа велики; то је заиста чудновато, само ако је то истина“ — И није баш тако чудо“, рећи ће лажов; треба знати, како је у самој ствари. Немој ти мислити, да се свуда граде тако велике куће као код нас: тамо се граде тако мале кућице, да с муком двојица могу у њих ући, — па и то, не могу ни стојати ни седети. — „Нека је баш и тако“, одговори пријатељ лажову, „ја признајем, да је краставац тако велики, да се два човека у њега сместити могу; али не треба заборавити и чудновато својство нашег моста; јер кад лажов преко њега иде, он не коракне ни пет корачаја, — мост се сруши и он се у воду строшита...“ „Чуј ме пријатељу: *неће ли боље бити, да ми преко моста не прелазимо, већ брод да потражимо?...*“

23

Петао и зрно бисера.

На буњишту петао чепркаше и нађе зрно бисера, па овако говораше: „Ала је ово ништавна ствар! Није ли будалаштина, што је свет тако високо цени? Ја бих се далеко више радовао, кад бих зрнце јечма нашао; оно није баш тако сјајно и угледно, али је за желудац добро....“

И незналице исто тако о многим стварима изричу свој суд. Кад важност какве ствари не разумеју, они је за багателу и будалаштину сматрају.

24

Сељак и надничар.

Кад се у каквој беди и невољи нађемо, ми смо готови свакога за помоћ замолити; чим се беде опростимо, ми често избавиоцу леђа окренемо: сваки о њему од ока изриче свој суд, и срећа је ако он не буде пред нама још и крив.

Сељак — старац, у први сумрачак, њаше кроз једну шумицу с ливаде у село. С њиме беше и један надничар, па се на једанпут сусретну с медведом. Медвед на сељака јурини; обори га, мумла и ломи, и бираше место одакле да га почне јести. Јадном старцу беше дошао крај. „Степо, мили Степо, немој ме оставити и изневерити", мољаше сељак свог сапутника испод медведа. И наш нови херкулес — надничар, колико је икада снаге имао, потегне сикиром, и пола главе медведу оцепи, а гвозденим вилама трбу му прободе. Медвед заурла и мртав паде. Беда мину, сељак устаде, и поче надничара — свог избавиоца, да резили: „Ти си глупост учинио, Степане! „Зарме света каку глупост?" —„Да, да, глупост, будало једна! Чему си се обрадовао? медведа си пробо и кожу му покварио!..

25

Рабаџије.

Путоваху рабаџије с колима, у којима беху потоварени лонци. Дођу до једне стрмене низбрдице низ коју је требало — кола по кола полагано спуштати. Газда остави остале рабаџије да на брду чекају, а он полагано почне прва кола низ брдо спуштати. И ако коњ беше млад али је кола вукао добро. Но газда на сваком кораку свог коња псоваше и резиљаше: „Ала си ми и ти некакав коњ, погледајте — мили као рак! Гле, у мало не ударио на камен; врда и тамо и амо! Гле опет трцнуше кола, — а требало је само мало у лево. Гле ти њега магарца! та не умеш извући ни уз брдо, а камо ли спустити низ брдо! Чисто човек да пукне од једа! Ти и нису за кола, већ воду да вучеш, кад си тако глуп! Најзад, коњ кола крену; но чим се низ брдо спуштати почеше, кола коња застраг гурати почеше, а рукуницама у бокове мувати; коњ се дурне, кола за њима јуре — то по камену, по чапурју, — направи се читав лом, и најпосле, кола се у ендек претуре, и сви лонци у парчиће оду!

И код многих људи опажа се слична слабост. Нама се чини да је оно погрешка што други ради, а кад сами почнемо то исто радити, ми двојином горе урадимо.

26

Закупац и обућар.

Богат закупац живљаше у раскошној палати; слатко је јео и пио; сваки је дан правио гозбе и весеља; богатству свом није знао рачуна. Свачега у кући доста — и вина и других њаконија. Једно само не бејаше код закупца добро, — није могао да спава ноћу. Можда се плашио страшног божјег суда, или се просто бојао да не осиромаши, тек никако није могао слатко и тврдо заспати. Покадшто, ако би га и ухватио сан пред зору, али му беше на врату друга невоља. Баш преко пута од њега живљаше у сиромашној кућици бедни обућар. Он је био тако добар певач и веселе нарави, да је од зоре на

до ручка, и од ручка па до вечере непрестанце певао и богаташу сметао да спава. Богаташ почне се довијати, е да би како певача могао уђуткати. Да му заповеди да ћути, нема те власти: да га замоли, неће га послушати. Домисли се и пошље да му дође сусед. И сусед дође. „Здраво, пријатељу драги!“ — „Благодарим на питању.“ — „Ну, пријатељу, како ти радња иде?“ (кад у коме имамо нужде, ми већ знамо како му се обраћамо). — „Хвала Богу, радња ми добро иде!“ — „А, за то си ти тако весео и лепо певаш?“ — „Грехота је на Бога се жалити: ја свагда имам доста посла: домаћица ми је млада и добра; а с послушном и добром женом, сваки зна, да је живот веселији“. — „Ти сигурно имаш и пара?“ — „Сувише немам, а и потребе нису ми велике.“ — „И тако, пријатељу, ти, како видим, не желиш бити богатији?“ — „Ја то не кажем: ма да сам Богу благодаран и на овоме што имам; но и ти сам знаш, господине, да човек, докле је год жив, жели да има више, — такав је овдашњи свет. Ја држим, да и ти ниси потпуно задовољан твојим богатством, па и мени не би сметало да будем богатији.“ — „Ти право велиш, пријатељу; — ма да и богатство често има своје непријатности, ма да људи не сматрају сиромаштво за порок; но у сваком случају, ако човек мора нешто трпети, ипак је боље од богатства трпети. За то, што си истину рекао, ти си се мени веома допао. На, узми ову кесу с рубљама, — иди, и дао би Бог, да се мојим даром обогатиш, — пази, немој у лудо новце да потрошиш. У овој кеси има равно пет стотина рубаља; само чувај беле паре за црне дане! Због тога!“ Наш ти обућар шчепа кесу и брже боље кући, — рекао би човек не трчи, већ лети. Дошавши кући, те исте ноћи закопа новце, — а с новцима сахрани своју песму и своје весеље. Не само да му се не пева, но не може ни да спава; дознаде и обућар — шта је то бесаница; све му се чини подозриво, све га нешто узнемирава; чим што око прозора и врата шушне, њему се учини да лопови на њега иду, сав се олади и прислушкује; — једном речи, тако му живот постаде тежак и досадан, да је се хтео у реку удавити. Обућар се мучио и мучио, па се најпосле опаметио: згрpreби кесу с новцима, и право закупцу, па ће му рећи: „Хвала ти на пријатељству; ево ти твоја кеса с новцима, узми је натраг. Док те беде нисам имао, ја нисам знао за неспавање. Живи ти у твоме богатству, а мени за моје песме и леп сан — није потребан ни милион....

27

Сељак у невољи.

Једне јесење ноћи, некаком сељаку прикраде се лопов у авлију, затим уђе у вајат, претури све, и што је могао понети, покраде и однесе. Од лопова друго се не може ни очекивати, јер у њега и нема савести! Једном речи, наш јадни сељак легао је богат, а устао је пуким сиромахом, да му друго ништа не оста, већ штап и торба на хајд' у прошњу. Да неда Бог никоме да се тако из сна пробуди! Сељак јадикује и плаче; своје рођаке, пријатеље суседе и кумове сазива, па их за савет пита: „Е да ли се како мојој невољи може помоћи?“ Почеше са сељаком говорити, паметне и разне му савете давати. Кум Карповић говораше: — „Ах, драги мој куме, није требало по свету твоје богатство трубити.“ Пријатељ Климентијевић говораше: — „Мој драги пријатељу постарај се, па други пут вајат поближе кући начини.“ Сусед Фока рећи ће: — „Није тако браћо, — није погрешка у томе, што је вајат од куће далеко, него

је требало у авлији држати зле псе. Ево, ја му нудим нека узме од моје кучке једно штене; ја сам од душе рад, да мога суседа обдарим, — а и боље је, но да штенад у воду бацам". И тако ти наш покрадени сељак доби сијасет савета а у ствари сиромашка нико не поможе...

У свету тако обично бива; кад у какву нужду паднеш, попробај и потражи помоћ у својих пријатеља; они ће те затрпати саветима; а чим почнеш стварне помоћи тражити, и најбољи пријатељ, учини се и нем и глув.

28

Домаћин и миши.

Кад се у кући почне красти, а лопов не може да се ухвати, сваког од реда немој нападати, или — не испитавши ствар, казнити: тиме нећеш лопова од краће одучити, а још мање поправити, само ћеш добре слуге из куће одјурити, и од мање невоље већу направити.

Некакав трговац сагради амбаре и у њих смести разне потребе за јело. А да се не би миши по амбарима частили, он постави мачке да стражаре. Без бриге беше трговац од миша, јер се у амбарима и дан и ноћ чува стража; и све би добро било, али се међу самим стражарима појави лопов. И међу мачкама — исто као међу људима (а коме то није познато), не може бити чувара и надзорника, а да не греше. И наш домаћин, у место да правог лопова припрежи и њега самог казни, а остале да поштеди, он заповеди, да све из реда мачке шибају. Чувши мачке за овако чудновато решење, све — и праве и неправе побегоше из амбарова домаћинових. Наш ти трговац остаде без игде и једне мачке. А мишеви су само то и желели: Чим мачке из амбарева, мишеви у амбаре, и за две — три недеље, све — где год што би, поједоше.

29

Курјак и курјаче.

Курјак младо курјаче почне по мало поучавати, те да се доцније може родитељским занатом хранити. Пошље га, да се крајичком једне шумице прошета, и препоручи му, да добро пази, неће ли му поћи за руком, да што уђари за доручак или ручак, па ма ту био и чобанин. Враћа се млади ученик, па ће рећи своме оцу: „Ајде брзо са мном! ручак је готов; то је сигурно. Ено, тамо, под планином пасу овце, и не зна се која је од које дебља; само треба ухватити, однети и појести; а оваца има толико много, да се пребројати не могу". — „Причекај мало", рећи ће матори курјак, „треба најпре да знам какав је чобанин што овце чува? — „Говори се, да није рђав, обазрив је и паметан; но опет за то, ја сам све овце обишао унаоколо; видео сам и псе, они су мршави и слаби, па ми се учини, да су и мирни." Тада ће рећи стари курјак: „Мени није мио такав глас; ја тамо нерадо идем; јер ако је чобанин добар, тешко да ће рђаве псе држати; — ту нас беда може снаћи! Ајд'мо ми другом буљуку, где смо сигурни за наше коже. Истина код стада оваца има много паса, али је чобанин будала; где је чобанин будала, тамо су и пси луди.

30

Лав и комарац.

Никада се слабијем не смеј нити га вређај, јер се дешава, те се и слабији јачем жестоко осveти, на своју се снагу

дакле сувише не уздај! Прочитај ову басну о томе, па ћеш видети, како је комарац жестоко лава казнио за његову гордост. Ево шта сам ја о томе чуо од некога: Лав с презрењем сретне и погледа на комарца; комарац се наљути и не могаше отрпети ову увреду; спреми се, подигне се да војује против лава. Сам беше и војник и трубач; зуји колико га грло доноси, и позива лава на смртоносну борбу. Лав се смеје, али се наш комарац не шали: то с' потиока, то у очи, то у уши он непрестано зуји! па разгледавши место и улучивши згодну прилику, као орао спусти се на лава, и уједе му се жаоком у крстине. Лав се стресе, и махну репом на комарца. Ну наш комарац окретан, а при том не плашаше се, падне лаву на само чело, и крв му сисаше. Лав главом клима и окреће, гривом тресе, но комарац своје ради: ћа лаву у нос завуче се, ћа га за ухо уједе. Задрхта лав; подиже страшно урлање, у љутини зубима шкргуће, а noктима земљу копа. Од лавовске страшне вике затресе се сва шума у околини, страх обузе све звериње; све се крије и све бега колико га ноге носе, — е би рекао човек, да је потоп или пожар! И ко начини ову узбуну? Презрени комарац! Лав се превртао, обртао, и најпосле о земљу тресну, и замоли комарца за мир. Кад се комарац потпуно осветио, тада се с лавом помирио: од Ахилеса постаде Омир; одлете да зуји по шумама и труби своју победу над лавом.

31

Баштован и философ.

У пролетње време, вредни баштован у својој башти леје копаше, и тако се својски трућаше, с би човек рекао, да оставу нскопава. Баштован беше трудољубив раденик; здрав и једар, да га је милина погледати. Само за краставце беше нскопао око педесет лејâ. Кућа уз кућу — живљаше с баштованом и један љубитељ баштованства и — велико закерало — названи пријатељ и друг природе. То беше — надри-философ, који је само из књига знао брбљати којешта о баштованству. И он — бајаги намисли, да своју башту краставцима засади. Смејући се свом суседу — баштовану, рећи ће му једном приликом: „Знаш шта је комшија: ма се како ти знојно, али ме ипак у раду нећеш претећи; и твоја башта изгледа ће према мојој као пардог. И право да ти кажем, ја се чудим, да и тако можеш своју башту зиратити, и чудим се, како до сад ниси са свим пропао. Ти, сигурно никаквих наука ниси изучавао?“ — „Писам имао кад“, одговори философу баштован. „Прилежање и природна навика, то је сва моја наука. Хвала Богу, ја и тиме себи насушни хлеб зарађујем“. — „Незналице! како смеш хулити и викати противу науке?!“ — „Не, господине, да не да Бог; немој тако рђаво тумачити моје речи; све што ти добро и упутно отпочнеш и урадиш, ја сам готов да то примим. Дао би Бог да само до лета доживимо, и ти ћеш видети. Но, господине, да ли није већ крајње време, да се посла латимо? Ја сам већ које што посејао и посадио, а ти — чини ми се, још ниси ни леје ускопао.“ — „Да, писам, а писам имао ни кад, јер сам непрестано читао, и прочитао сам ово: што се дубље леје ашовом ускопају, ралом или плугом поору, много је боље, — а има још доста и времена, неће бити доцкан.“ — „Може бити да вас време чека, но мене — не“. Изговоривши ове последње речи, растане се баштован с философом, узме свој ашов, и продужи радити, а философ

оде својој кући. Тамо је читао, правио прибелешке, цуњао и по књигама и по лејама, и мучио се од јутра до мрака. Једва један посао савлада; тек што каква усадба из леје никне, наш философ у журналима и новинама на другу систему и новост налази, окупи, па изнова леје прекопава и краставце пресађује. Најпосле, какав је изишао резултат? У баштована све никло и доспело; он у њару и дело готово, а философ — без краставаца остао.

32

Старац и три младића.

Старац у дубоким годинама пресађиваше неку воћку. Гледајући ово, три младића — шипарца — међу собом говораху: „Овај старац, у место да се спрема за други свет, њему пало на памет, да сади воћке“. А овако се младићи у брк старцу смејаху: „Да би дочекао плод од воћке коју садиш, требало би два века да живиш; е да ли се надаш, да ћеш ти бити други Матусал? Батали старино тај посао, ти ли можеш на дуг век рачунати, кад ниси сигуран да и овог часа нећеш издахнути? Ми би младићи тако што могли замишљати, јер смо и здрави и млади, и у цвету снаге, а теби старцу, време је да се с гробом упознајеш“ На то ће им старац смерно одговорити: „Драги моји! ја сам из детинства труду и раду навикнут; а од овог посла што га сад радим, ако и не очекујем никакве користи, баш за то га више с вољом радим. Ко је добар, тај се не труди само за се. Садећи ово дрвце, мене и то радује, што ако ја не доживим да се у његовом лађу склоним, то ће се мој унук — кад-тад његовим хладом наслађавати, па и то је за мене плод. А ко може јамчити унапред и о томе, ко ће кога од нас преживети? Еда ли смрт гледа на младост и снагу, или на лепоту лица? Ах, колико сам ја у мојој старости испратио до гроба — прекрасних девојака и снажних младића! Ко зна, може бити, да сте ви ближе смрти, и да ће вас пре црна земља покрити.“ Како им је старац рекао, тако је доцније и било. Један од њих пусти се трговати по мору; испрва му се нада и срећа осмехнула, но морска бура галију разбије, те и трговца заједно с надом прогута. Други опет, негде у страној земљи преда се раскоши и уживању, за што је здрављем, а ускоро и главом платио. А трећи, напије се угрејан хладне воде, разболе се и легне у кревет; њега почну лечити вешти лекари, али му не помогоше. Те тако суђено буде да наш добри старчић сва три младића оплаче и ожали.

33

З м а ј.

Пуштени змај беше се уздигао под облаке. Приметивши с висине у долини малог лептирића, почне му овако говорити: „Верујеш ли ми, да те једва видим, — тако си мали! Признај, да ми завидиш — гледајући ме како високо летим“. — „Завидим ти? Боже сачувај! Узалуд ти тако о себи много уображаваш! Ма да високо летиш, ти си на канапу привезан. Такав живот, драги мој, далеко је од среће. Ја истина — не летим високо, али за то летим куд намислим, и куда хоћу. Сем тога, Боже ме сачувај, да би ја ради забаве залудничара, цео век тресао се и дрктао по ваздуху“.

34

Ч в о р а к.

Сваки има свој сопствени дар, но дешава се често, да по неки, завидећи спо-

собности другог, почиње радити оно, што му није занат. А ја би сваког саветовао, да оно ради у чему је вешт; јер само од тога рада биће ваљда.

Некакав чворак, још из младости беше се научио да пева као штиглиц. Својим титрастим гласом целу шуму весељаше и сваки чворка за лепо певање хваљаше. Други би с таквом хвалом био потпуно задовољан; но наш чворак, чувши како славују хвале за лепо певање, — а по несрећи, беше и мало завидљив, — рећи ће својим друговима: „Пазите само, ја ћу запевати исто онако као и славуј.“ И доиста, он отпоче певати, али сасвим на други начин: ђа је пиштао, ђа цврчао, то као јаре завречи, то као мače замауче; једном речи, он разјури све птице својим новим певањем. Мој мили чворче, дед кажи, какву си корист видео од новог певања? Боље ће бити да певаш добро као штиглиц, него рђаво славујским гласом....

35

Спруд и река.

Суседни спруд реци говораше: „Шта ће то рећи, кад год на тебе погледам, ти непрестано течеш! Еда ли се ти, сестрице, нећеш уморити? Сем тога, ја све једнако видим, да по теби плове велике сплавове, а и да не говорим о чамцима и чуновима, — њима се не зна ни рачуна! Хоћеш ли се већ једном таког живота курталисати? Да сам на твом месту, ја бих до сад од мука пресануо! Кад сравним моју судбу с твојом, ја видим, да сам куд и камо срећнији но ти! Оно истина, ја нисам тако важан; мој ток не отеже се преко целе миле; мене у песмама не певају, — па и нашто ми је то? То је све за ме сујета! Али признаћеш, да ја међу кaљавим обалама, исто као каква госпођа у перини, лежим, башкарим се и уживам мирно. И не само да се не плашим, да ће по мени пловити лађе или сплавови, но ја — шта више, не знам колико је и чамац тежак! И то је много, ако се покадшто деси, да на површини мојој какав листић проплови, који је случајно ветар нанео. Дед реци ми, шта је кадро заменити овакав безбрижан живот? Са свију страна од ветрова сам заклоњен, и не таласајући се, мирно гледам ча светску сујету, а у пријатном сну философирам“. На то ће река спруду одговорити: „А кад философираш, нада ли ти на памет онај природни закон: да вода своју свежину само кретањем очувљава? И ја сам постала великом реком за то, што сам тихи живот напустила, па се тог природног закона држати почела. Сваке године, обилношћу чисте и свеже воде, ја корист доприносим, па сам за то и у части и у слави; па ћу можда још читаве векове тећи, кад о теби не ће бити ни спомена ни речи“: Како је река казала, тако је и било; — она и дан-данји тече. А јадни спруд, из године у годину све је више и више усањавао, песком и блатом засипан, па најпосле сасвим усахне и трском зарасте.

Тако бива и у свету. Кад којим народом завлада леност, нашто му је и природан дар? Леност је мати свију порока; леност је главни узрок, те понеки народ зачами и увене.

36

Тришин огртач.

У некаког Трише поцепа се огртач на лактовима. Но Триша није дуго мислио шта ће и како ће; подсече скоро четвртину од рукава, узме иглу и конце, па закрпи своје лактове. Огртач опет го-

тов, — ну с том разликом, што му до близу лаката осташе голе руке. Ну Триша не беше за то брига, — ма да су му се сви изреда смејали. Најпосле, Триша ће рећи: „Па ја нисам баш тако будала, и ово се може поправити, — ја ћу рукаве наставити, па ће они дужи него пре бити.“ Узме ножнице, поткреше свој огртач, и настави рукаве. Весео беше наш Триша, ма да му огртач много краћи беше и од капута.

Исто тако дешава са понеком господом, која запекљавши се због непажње, па да би своје послове поправили, од једног се коца дреше, а за други вежу.

37

Механичар.

Некакав механичар купи једну велику кућу. Кућа доиста беше стара, али добро и јако начињена; у свему се купцу допадаше, но једна беше незгода, што — је кућа била удаљена од воде. Наш механичар намисли да и ову незгоду отклони. „Кућа је моја“ говораше он, „и ја могу њоме располагати како хоћу; заповедићу да се — тако читава пренесе к реци (како се види, овај јунак беше страсан!), само ће ми требати, да саопице под кућу подметнем, — поткопавши најпре темеље; за тим ћу целу кућу — које на сопицама, које на ваљцима превући и онако је наместити како пожелим. Кад моју кућу будем преносио, позваћу пријатеље, узећу свираче, сешћу за постављени сто, па седећи у кући, као на каруцама, правићу ново насеље“. Радујући се што му је овака глупа мисао дошла у главу, наш механичар одмах приступи к делу: најми раденике, почне темеље поткопавати; није жалио ни труда ни новаца; но при свем том, кућу не могаше пренети с једног места на друго. И за ову глупу замисао била му је та награда, што се сва кућа срушила.

Боже мој! како много међу људима има предузећа, која могу бити далеко опаснија и глупља!

38

Пожар и алмаз-брилијант.

У сред поноћи, из мале варошице појави се страшан пожар, и пламен обухвати цело здање. При тој општој забуни, изгубљени на чуту брилијант тек се полако из прашине светлуцаше. Тада ће му ватра рећи: „Како си ти при свој својој сјајноћи преда мном ништаван! Треба добро око имати, па те — с муком — и у малој даљини — разликовати — од стакла или капље воде, кад се у њима моја или сунчева светлост почне сјајити и играти. Ма чим да те заклоне, или крајичком какве ленте, или једним власком косе, твој се сјај не види! Моју светлоћу није тако лако потамнити, кад у јарости и беснилу обухватим својим пламеном цело здање. Погледај само, како ја гледам с презрењем на све напоре људи против мене; како све, што год дочегам прождирем, а моја светлоћа, која се под облаке уздиже, страх и ужас околини задаје.!“ На то ће јој брилијант рећи: „Признајем, да је мој сјај према твоме ништаван и бедан, али за то, ја нисам опасан; нико ми не може пребацити, да сам му ма какво зло урадио; и мој сјај може бити само завистн досадан; а ти се сијаш само тиме, што све рушиш и прождиреш. За то се људи из петних жила упиру, да те што пре угасе. И што више буктиш, то си можда ближе крају.“ Цео народ навали да пожар угаси, и су-

тра-дан, оста на пожару само дим и смрад; а брилијант се ускоро нађе, и постане најлепши украс царске круне.

39

Пустињак и медвед.

Ма да нам је услуга у нужди драгоцена и потребна, ипак је мало оних који је умеју учинити како треба. Не дај Боже с лудима имати посла! јер услужна будала опаснија је од сваког непријатеља.

Некакав човек, који није имао породице, живљаше подаљеко од вароши у једној пустињи. О животу пустињачком, ма како да се слатко и поетски пише, ипак није сваки способан за усамљени живот; некако нам је згодније кад имамо с ким да делимо и радост и жалост. Може да ће когод рећи: А ливадица, а дивна тамна дубрава, па они лепи брежуљци, бистри поточићи, и остале дивоте природе?" — „Нема спора, да је све то прекрасно; но ипак, дође човеку покадшто тешко, кад нема с ким да се разговори." Тако и нашем пустињаку беше додијао усамљени живот. Пође по шуми да потражи суседе, и да се ма с' ким упозна. А у шуми, ког ће наћи другог и наћи, до курјаке и медведе? И заиста, пустињак се сусрете се с великим медведом. Нема се куд; пустињак кану скида, и милом суседу клања се; медвед суседу шапу пружа, и рукују се. Реч по реч, они се упознаду и почну се дружити, и тако се један другом прибли̇же, да су читаве дане заједно проводили, и нису се могли растати. О чему су они разговарали, да ли су један другом што причали, или се међу собом шалили, — и у опште, како је међу њима беседа ишла, ја и сада о томе не знам ништа. Пустињак није радо говорио, а медвед од природе беше ћутљив, — еле, из нећине ћубре није изношено. Но како му драго, пустињак беше и сувише рад, што му је Бог дао друга. Свуда, куд год медвед, и он за њим, и не може њиме да се доста нахвали. Једног жарког дана договоре се другови, да провеурдају по шумама, ливадама, долинама и брдима. А пошто је човек од медведа слабији, то и пустињак пре се од медведа умори, и почне заостајати. Видећи то медвед, рећи ће своме другу: „Прилегни, брате, и малко се одмори, а ако хоћеш, ти мало и трепи, а ја ћу те причувати." Пустињак послуша; леже, зевну, и одмах заспа. Медвед оста да чува стражу — па да видите чуда, имао је и посла. Његовом другу падне на нос муха; шапом мане и мушицу отера. Мушица падне на образ; медвед је отера, но она опет падне на нос, и чисто се чињаше, да медведу пркошаше. Медвед не говорећи ни речи, дочепа позамашан камен у шаке, притаји се чисто не дише, мишљаше: „Почекајдер ти, сад ћу ја тебе смрсити конце!" У тај мах падне мушица пустињаку баш на чело, а наш ти Међа, колико је имао снаге, потегне и акне свог друга посред чела: Глава пукне на две поле, и Међин друг остаде тамо, где и дан-дањи вечни сан борави.

40

Ц в ѐ ћ е.

На отвореном прозору раскошне куће, у порцуланским, шареним саксијама стајаше мајсторски направљено цвеће поред природног; ћускаше се на удешеним гвозденим жицама, и поношаше се својом лепотом пред мимопролазницима. На један-пут почне киница роминьати, а вештачки цветови почну Јупитера молити, да киша престане, — међу тим, на кишу су викали и погрдним је речима частили. „Ју-

питеру! молаше се вештачко цвеће, „заустави кишу, да више не пада; кака је ваида од ње, и може ли што горе бити на свету од кише. Погледај само, та — по улицама не може се ићи, — свуда блато и баре“! Но Зевс не прими ову глупу молбу, киша својим путем прође и поља натопи. Врућине престане, ваздух се прохлади, природа оживе, и зеленило се обнови. Тада и природно цвеће, што беше на прозору, поче лепше бујати, и од себе мирис сипати; а вештачки цветови, орошени кишом, изгубише своју лепоту и с прозора на ђубре одоше.

Даровити за истинску и праву критику никад се не жесте, њихову способност ништа не може повредити; вештачко се цвеће кише боји.

41

Сељак и хајдук

Некакав сељак отпочне да кући кућу: купи на сајму (панаћуру) краву и ведрицу, па пође кроз једну честу путањом својој кући, и наједанпут падне хајдуку у руке. Хајдук сељака до голе коже опљачка „За име света,“ плачући сељак говораше хајдуку,“ ја сам пропао, ти си ме са свим упропастио! Читаву годину ја сам печалио и спремао се да купим краву, и једва сам дочекао тај дан.“ Потресен овим речима, рећи ће хајдук сељаку: „Немој толико да тугујеш на ме, ја краву нећу мусти; хајд шта му драго, узми себи натраг ведрицу“...

42

Коњ и јахач.

Некакав јахач тако беше свога коња дресирао, да је с њиме могао управљати како је хтео; шта више, дизгине не дирајући, коњ је слушао његове речи. Једном ће приликом јахач рећи! „Нашто овако дресираног коња и зауздавати? Досета, лепа ми је мисао дошла на памет!“ Узјаше коња, изиђе у поље и скине с њега узду. Спазивши коњ, да у зубима нема ђема најпре пође мало побрже, затим уједечи главу, тресну гривом, и почне да подиграва — као бајаги, да јахача увесељава. Најзад, опазивши слабу управу над собом, коњ се дурне, крв му у главу јурне и очи искрљешти, и почне јурити по широком пољу што је игда могао, а речи јахача није ни слушао. Узалуд се јахач стараше да дрктајућом руком узду коњу на главу натакне, — ово је коња још више љутило; збаци јахача са себе, а сам као вијор по пољу јураше, док се најпосле не строноша у неку провалију, и наместо погибе. Наш јадни јахач над својим мртвим коњем овако јадиковаше: „Мој бедни коњу! ја сам узрок твоје погибије! Да ја нисам с тебе скидао узду, другчије би тобом управљао; нити би се ја овако осакатио, нити би ти таком жалосном смрћу погинуо.“

Лепа је и драга слобода; ну кад се с мером не употреби, може бити од недогледне штете за народ.

43

Сељак и река.

Сељанима беше додијала штета коју им наношаху речице и поточићи кад предођу. Пођу к реци, у коју се ти поточићи и речице уливаху, да њу замоле, да њима управља и узме их у заштиту. И заиста, мали поточићи и речице велику им штету чињаху: понегде орање однето, воденице срушене, а марве — ни рачуна се не зна, колико је подављено и однесено! А та велика река тецијаше мирно

и достојанствено; поред ње подигнуте велике вароши, и никада се није чуло, да је она какве штете учинила; она ће кадра бити, да ове речице и поточиће ограничи, да нам оволике штете не чине. Тако међу собом сељани разговараху. Па шта би? Кад су ближе реци дошли, имају шта и видети: половину њиховог имања та река носи. Видевши ово, даље ништа нису чинили, него су своје имање сузним очима гледали, како га река носи. За тим згледају се међу собом, климну главом, па натраг кући. А полазећи рекоше: „На што и време губити! За млађе нема тамо суда, где они са старешинама напола деле.“

44

Гњурци.

Некакав старински цар, падне у чудноватy сумњу, па овако мишљаше: Еда ли наука не приноси више штете но користи? Да ли учење не ослабљава срце и руке? И да ли неће паметније поступити, ако све учене људе из свог царства протера? Но пошто је овај цар уставно владао својим народом, и свом душом трудио се о његовој срећи и напретку: то никад ништа није радио пристрасно ни по својој ћуди. За то изда заповест, да се скупи веће, у коме би сваки — ако и не баш красно-речиво и китњасто, али бар наметно дао свој глас — *за* или *против*, — тј. да ли и даље да остану учени људи у царству, или да се протерају? Веће је дуго ово питање претресало, по неки је говорник сам гласао, а по неки преко секретара свој глас давао, а питање све се више замршавало, па и самог цара у забуну довело, те није знао шта да ради. Неки говораху, да је незнање тама, и да нам Бог не би ни дао памет на дар, да многе небесне ствари постизавамо и разумемо. За што је он и наредио, да човек више од бесловесне животиње разуме. Према тој творчевој цељи, наука народ к срећи води. Други пак тврђаху: да је свет због науке рђавији постао, и да је наука будалаштина, да правди шкоди, и да су услед просвете — најсилнија царства пропадала. Краће рећи, и с једне и друге стране толико је надробљено, да су читаве хрпе артије потрошене, а о науци спор остаде нерешен. Цар је учинио више: Заповеди, да се из свију крајева царевине позову паметни људи, па из њих састави веће, и предложи им, да они о наукама пресуде. Но и овај начин не беше добар, јер им цар одреди велику плату, и њима беше добро дошла — дуга препирка; и кад би их тако оставили, они би се — и дан данњи препирали и плату примали. Но пошто се цар с касом није шалио, то је веће одмах распустио. Међу тим, непрестанце га занимаше питање: да ли је наука штетна или корисна. Занет овом мишљу, изиђе једном приликом у поље, и угледа пред собом пустињака седе браде, а с великом књигом у рукама. Пустињак имађијаше озбиљан поглед, — али не суров: на њетову лицу могла се читати доброта, а благи осмејак украшаваше његова старачка уста, по челу се могло судити, да је дубоко умео мислити. Цар са пустињаком ступи у разговор, па примetивши у њему велико богатство знања, замоли мудраца, да реши онај важан спор: Да ли су науке корисне, или штетне? Старац се цару смерно поклони, па ће му рећи: Допусти ми, царе, да ти једном простом причом дам одговор, како сам убеђење стекао мојим дугогодишњим размишљањем. Прибравши се мислима, старац поче овако: На брегу мора — у Индији, живљаше некакав рибар; после много претрпљених беда и невоља, умре тај рибар — оста-

вивши по смрти три сина. Синови видећи, да се тешком муком хране од риболовства, а и мрзећи на очев занат реше се да напусте риболовство, и да отпочну вадити бисер из мора. Како беху добри пливачи и гњурци, они сами намисле да овај посао раде. Но код све тројице није био једнак успех: један од њих беше велика леноштина, па се непрестанце по обали морској шуњаше, — он шта више, ни ноге није хтео окрвавити, и скупљаше само онолико бисера, колико су таласи на брег морски избацивали; — и ова леноштина тешком се муком хранила. Други пак, не жалећи труда, и умејући да изабере дубину према својој снази, тамо се гњурао и скупоцени бисер вадио, — па поштено живљаше и обогаћаваше се. Но трећи грамзљивац беше, па овако почне сам у себи говорити: „Истина, бисер се може наћи и близу обале; но колико и каквих драгоцености лежи на дну мора, где је оно најдубље? Кад би ми пошло за руком да се ту спустим, ја би мож'да нашао читаве планине — скупоценог бисера драгог камења и мерџана, које само треба дохватити и узети. Обузет оваком мишљу, овај лакомислени младић наплива на море, и изабравши место где беше највећа дубина, гњурне се у пучину; и не достигнувши дна, морски га вали прогуташе, те он за своју дрскост својим животом плати „О, царе!“ додаде овде мудрац, «Ма да у науци ми видимо много леших и корисних страна: али дрзак, и необуздан ум, у знању и науци, налази морску пучину и своју погибију, — но само с тога разлога, што се врло често дешава, да у ту погибију и друге са собом повуче“.

45

Госпођа и две служавке.

У некаке старе госпође — напак-бабе беху две служавке — раденице, које су иза беле зоре па до мркла мрака непрестано преле, и претено из руку нису испуштале. Једне девојке посустадоше; — њима и радни и празнични дан беше једнак; баба им никако не да одмора; нигде зоре кад још људи спавају, а једне девојке већ преду. Може бити, да би се баба по неки пут преварила и одоцнила, но у кући беше проклети петао, на чим он кукурекне, баба већ устала, огрне своју бундицу, а на главу спавању капу, пељ заложи, цуња се по кући и гуњља, па одмах — хајд у спаваћу собу прељама. Својом сухом и коштуњавом руком продрмуса их, — опази ли упорство, то их и батином промува, и у зору, кад је сан најслађи, спавање им прекида. Шта да се чини с бабом? Једне девојке мрште се, зевају, и хтеле не хтеле, с топле постеље устају. Сутра-дан, тек што петао кукурекне, опет девојке с бабом посла имају, — баба их буди и оне опет за куделе и вретено. За ову недаћу, девојке окриве петла, па овако у љутњи говораху: „Чекајдер ти нечисти душе, да није твоје песме, ми би мало више поспаваде, — тебе треба смрсити конце!“ И удесивши згодну прилику, девојке петлу главу немилосрдно откидоше. Оне мишљаху, да ће тиме себи олакшати, али ствар са свим другчије испаде. Истина, петао није више певао; непријатеља њиховог нестаде; но госпођа, бојећи се, да време не пропадне, тек што једне девојке легну, и још нису добро ни очи свеле, а већ их баба буди. Сад се тек бедне девојке уверише, да су тражиле нешто боље а ударише на горе.

Врло се често тако дешава и са понеким људима. Старајући се, да се једне невоље опросте, и тек што су је се опростиле, — а кад погледаш, још им се гора беда на врат попела.

46

Камен и глиста.

„Видиш ти како њушти, безобразница једна!“ Тако ружаше кишу један камен који у некој њиви стајаше. „А сви јој се бајаги радују, — и чекају је као милог госта. Па шта је киша важно учинила? Свега два-три часа падала, и више ништа. Нека за мене запитају, ја овде векујем, и свагда сам тих и скроман: куд ме год метну, ја лежим мирно, и још нико не каза — хвала! Узалуд на свет не вичу, јер заиста, ја никаке справедљивости у њему не видим“. На то ће му глиста рећи: „Ћути! Ма да је ова кишица кратко време падала, опет је њиву натопила и земљорадника надом оживела, а ти си на овој њиви само излишни и непотребни терет.“

Тако се по неки хвале, да служе четерес година, а од њих је ваљда као од овог камена.

47

Сељак и сирт.

У хладно зимње време, некакав старац, сув, јадан и жалостан од великих трудова и сиротиње, беше накупио повелико бреме дрва, и полагано плетијаше својој димној уперн. Стењући и укајући под теретом, дрва је носио, носио, па се уморно, заустављо се и бреме на земљу спусти, седне на дрва, па уздахнувши, овако сам са собом бесеђаше: „Ах боже мој! куда сам пристао ја јадник? У свему нужду трпим, жена је, деца су; спахији треба десетак, цару данција.... Никад не памтим да сам ма један срећан дан проживео у мом веку.“ У оваком очајању, старац повиче: „Ах смрти где си!?“ А сирт није од нас никад далеко — тамо негде за брдима, већ — ум за морем, а смрт за вратом, и она се у тренутку ока јави старцу, па ће га запитати! „Што си ме звао старче?“ Старац видевши страшну слику смрти, сав се укочи, па једва промрмља: — „Звао сам те — ако ти неће бити што замерно, да ми помогнеш, да ово бреме дрва подигнем на леђа.“

Из ове басне јасно се види ово: ма како да је тешко живети, али је још теже умрети.

48

Ритер — (Витез).

У стара времена, некакав ритер, замисли да потражи славе и изврши велика дела; спреми се да војује противу чаролијаша и утвара; метне на себе оклоп, и заповеди да му се доведе коњ. Но пре него што ће на коња усести, сматрао је за дужност, да се свом коњу овом речи обрати: „Чуј ме мој кршни и верни коњу: јури преко поља, преко брда и долина, куда те очи воде и ноге носе — онако, како нам ритерски закони налажу, и крчи пут у храм славе! Кад злобне каракондуле умирим, а оженим се китајском принцесом, и два-три царства покорим: тада твојих трудова, мој верни друже, нећу заборавити, већ с тобом ћу сву славу поделити. Коњушницу начинићу ти као какав велики дворац, а лети, одредићу ти зелене ливаде. Ти се сад храниш само овсом, а тада ће у нас бити изобиље у свему: јечам ће ти бити храна, а шербет напитак.“ Ритер скочи на коња, и узме дизгине; но коњ право с ритером — хајд па у ăр — на јасле.

49

Сенка и човек.

Некакав несташко хтео је да ухвати своју сенку: пође к њој, она бежи напред: он мало брже, и сенка брже: најзад он потрчи, и што је брже трчао, то је и сенка брже напред јурила; и никако му се није дала да је ухвати. Наједанпут несташко потрчи натраг: — окрене се, а сенка за њим трчи.

Лепотице! Ја сам много пута слушао: Шта мислите? Не, заиста о вама — не, већ о томе, да то исто бива и са нашом срећом. По неки узалуд време и труд губи, — старајући се да срећу на силу стигне: други — како ми се чини, од среће са свим бега, но баш за њим срећа води да трчи...

50

Сељак и секира.

Некакав сељак грађаше неку стају, па се наљути на своју секиру; секира тупа — не сече, а сељак се од љутине помами; он сам хоће да учини глупост, а свему је — бајаги секира крива. Сељак секиру грди, — а за то он има и речи и најпе узрок. „Рђо једна," говораше секири, „одсад ћу ја тобом коље шиљити, а мојом вештином и трудбом, знај да ћу ножем начинити оно, што други секиром не би могао". На то ће му сикира смерно и учтиво одговорити: „Што ми заповедаш, ја оно исечем, — така је судбина моја; и знај домаћине мој, да сам вољна да те у свему послужим, — само пази да се не кајеш, ако ме испустиш; мене ћеш узалуд пустити, но инак, не ћеш грађу за стају ножем отесати."

51

Лав и лисица.

Од како је лисица за се запамтила, никад лава није видела. Сретне се једном с њиме, и од страха тако се уплаши, да се сва укочи. Прође неко време, опет се сретне с лавом; али јој се сад већ не учини тако страшан. А кад је лава трећи пут срела, она је с њиме и у разговор ступила.

По неког, и ми се тако бојимо докле га не упознамо.

52

М е љ.

Растао мељ у башти, и почне се око суве розге увијати и гранати, а ту, близу, у пољу, бејаше један млад шумарчић. Погледивши на њега, мељ почне овако розги говорити: — „Каква је корист од ове наказе, па и од остале његове браће — грмова? И зар се он може с тобом сравнати? Ти према њему изгледаш као каква поносита госпођа, — па и ако ниси лишћем оденута. Ништа особито ја невидим на том шумару, и чудим се, зашто га земља трпи и храни". Међутим, не прође ни недеља дана, а домаћин розгу на дрва за гориво исече, а онај шумар у башту пресади; шумар се лепо прими и младаре почне пуштати, — и гле! Онај исти мељ почне се и око шумара савијати, па и њему — као розги ласкати.

Исти су таки поступци и дела ласкавца; он на тебе износи тушту и таму којекаких пеистина и бунцања, и ти се труди колико хоћеш, али се не варај, — код њега добар бити не можеш. А донесе ли случај, да заузмеш висок положај, — он се први јавља у твом предсобљу.

53

Облак.

У сушно доба године, облак над њивама и пољима пројури, но ни једне капи кише на земљу не пушти; а кад на море дође, онда се киша — као из кабла проли у море. Облак се планини хвалаше, за своју велику доброту. Тада ће планина облаку рећи: „Чиме се имаш хвалити, — како си бајаги добро учинио? зар није жалосно и погледати? Кад би ти — којом срећом твоју кишу на поље изло, читав би предео од глади спасао; а у мору, мој драги пријатељу, и без тебе — има доста воде.“

54

Срећа и просјак.

Са олињаном и старом торбом сиромашни просјак ишаше од врата до врата и прошаше милостињу. Он се жаљаше на своју злу судбину, па се у исто време чуђаше: да људи, који живе у раскошним палатама, обасути златом и сваким задовољствима, и ма како да су им џепови пуни, ипак нису задовољни! Па чак тако далеко терају, да, грамзећи за већим богаством, често изгубе све што имају. Ево, нпр. газда ове куће, почео је срећно трговати; но трговина му удари натраг; у место да престане, и остале дане мирно поживи а трговање другом да остави, он пусти у пролеће галије на море, и очекиваше читава брда злата; но галије разбију се и пропадну у море, и цело његово богаство прогута море, — оно је сад на дну морске пучине, а трговац је видео себе богатим — као у сну. А ево, овај други, био је закупац, и стекао је милион, — али му и то беше мало, — ували се у трговину до ушију, па је са свим пропао. У кратко рећи, хиљадама оваких примера има; и ако: треба знати границе! Наједан пут јави се просјаку срећа, и овако му рече: „Чуј ме, просјаче, ја сам давно желела да ти помогнем, читаву сам врћу дуката нашла; рашири твоју торбу, ја ћу је пуну насути, — но са условом: све што у торбу падне, биће злато; но ако из торбе што на земљу падне, то ће се претворити у ђубре. Пази дакле, ја те опомињем; мени је заповеђено, да се строго придржавам нашег услова; твоја је торба стара, узми онолико колико она може сместити и издржати.“ Једва од радости просјак дише, а под собом земљу не опажа! Рашири своју торбу, а срећа му почне сипати дукате као кишу. Торба беше прилично тешка. Срећа ће рећи: — „Јели доста? „Није још“ — „Море, да не пукне торба?“ — „Неће, не бој се.“ — „Погле, ти постаде богат као Крез“. — Још, још мало, макар једну прегршт мети“. — „Ај, доста! пази пуће ће торба.“ — Још једну прегршт“... Торба пуче и провали се, дукати се просуше и у прашину претворише; Срећа не стаде; оста само торба пред очима, и просјак опет сиромах, као што је и пре био.

(Наставиће се)

МЕСЕЧНИ ИЗВЕШТАЈ

о метеоролошким посматрањима провизорне опсерваторије.

ПРИТИСАК ВАЗДУШНИ

месеца Августа 1888. год. у Београду, сведен на 0°.

ДАТУМ	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 САТИ ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 САТИ ПО П.
1	753,20	753,32	753,30	753,81	752,34	751,88	752,37
2	752,59	752,86	753,33	753,01	752,34	751,81	752,80
3	753,01	753,52	753,59	753,30	752,82	751,09	750,77
4	749,29	748,61	748,46	748,06	747,11	747,03	747,12
5	747,79	748,95	749,57	748,83	746,87	746,54	746,39
6	743,95	742,63	742,46	740,84	739,55	741,06	744,64
7	746,85	746,97	747,31	748,00	749,03	750,17	750,94
8	751,25	751,84	752,68	752,47	752,71	753,02	753,74
9	753,18	753,38	753,40	752,78	751,33	751,45	751,54
10	751,31	750,98	750,91	749,88	748,91	748,36	748,35
11	747,61	740,81	750,85	751,32	751,58	752,29	752,52
12	752,63	753,35	753,76	753,32	752,52	752,29	752,59
13	751,87	751,90	752,04	750,89	750,18	750,04	750,73
14	750,51	750,60	751,06	751,07	750,11	750,51	751,14
15	751,06	751,33	751,56	751,23	750,68	750,48	750,92
16	750,96	751,30	751,76	751,41	750,66	750,76	751,30
17	751,05	757,87	751,65	750,86	750,17	751,21	752,20
18	752,54	752,53	752,66	752,31	751,55	751,76	752,34
19	752,37	752,49	752,66	752,31	751,27	751,55	752,32
20	752,29	753,33	753,93	753,03	752,00	751,62	751,82
21	749,10	749,09	748,80	747,90	747,11	746,41	746,74
22	748,87	749,19	749,92	750,29	750,46	751,76	753,76
23	755,03	755,77	756,25	755,86	755,11	755,31	756,26
24	756,40	727,24	757,79	757,30	756,80	756,41	756,97
25	757,01	757,45	757,51	756,94	755,64	754,22	755,67
26	754,72	754,63	754,53	753,66	751,08	751,68	752,29
27	751,72	751,23	751,26	750,50	750,13	749,99	750,48
28	750,92	752,28	752,73	753,97	753,72	754,78	755,50
29	757,00	757,44	758,20	757,92	757,23	757,67	758,26
30	757,77	759,12	758,03	757,83	757,38	757,88	759.51
31	758,64	759,77	759,75	759,52	759,46	758,58	758,75

ТЕМПЕРАТУРА ВАЗДУХА

месеца Августа 1888. године у Београду.

ДАТУМ	1 САТ ПРЕ П.	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 С. ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 С. ПО П.	СРЕДЊА ДНЕВНА ТЕМПЕРАТУРА	МАКСИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА	МИНИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА
1	18,7	16,7	19,4	28,6	32,2	32,7	27,3	21,8	24,7	33,3	15,2
2	19,4	18,4	19,8	27,9	32,2	31,5	25,9	23,3	24,8	33,7	16,8
3	19,6	18,1	19,9	27,0	31,8	32,9	27,3	24,5	25,0	33,7	17,1
4	21,6	21,3	20,7	29,1	32,7	32,3	26,0	23,9	26,0	34,2	19,3
5	20,5	18,3	19,1	24,0	28,2	29,0	26,5	22,9	23,6	30.4	17,1
6	23,4	20,8	23,8	25,9	26,2	29,9	25,7	17,7	24,2	33,8	19,2
7	15,5	14,4	14,3	14,5	13,1	13,9	.2,7	11,9	13,8	15,9	11,7
8	11,8	11,3	11,7	17,7	21,2	20,7	17,1	13,4	15,6	22,0	10,8
9	12,9	10,3	14,7	20,9	24,7	24,3	19,0	16,3	17,2	26,6	10,1
10	15,9	15,5	16,5	23,4	27,3	27,2	21,9	18,5	20,8	28,7	12,9
11	19.4	17,6	16,5	15,7	16,5	16,1	15,3	14,4	16,4	19,7	14,2
12	14,1	13,7	13,6	15,5	19,5	20,7	18,7	15,2	16,4	22,4	12,9
13	13,1	12,3	14,5	22,3	23,2	23,7	19,3	16,3	18,1	24,7	10,1
14	13,6	12,3	14,9	21,7	25,0	25,7	21,9	16,3	18,9	27,3	11,3
15	14,5	14,3	16,5	23,5	26,7	26,5	20,7	18,6	20,2	28,5	13,1
16	16,8	17,5	19,7	26,8	28,6	28,3	24,0	20,9	22,8	30,2	15,1
17	19,9	19,5	17,1	21,3	26,3	26,0	22,2	19,7	21,5	29,5	16,5
18	18,2	18,0	19,1	24,5	26,5	23,9	21,1	19,4	21,3	28,7	17,7
19	18,1	17,1	17,4	25,5	25,3	28,2	23,9	20,4	22,0	28,4	15,2
20	18,4	16,9	17,5	18,9	24,3	25,7	22,0	19,3	20,4	26,9	16,1
21	17,6	18,5	19,5	26,6	30,3	30,3	25,3	23,9	24,0	31,1	16,8
22	18,5	16,4	17,3	21,8	24,1	25,5	21,1	18,1	20,4	27,0	16,3
23	14,8	12,0	13,7	21,4	25,2	26,6	19,3	17,9	18,9	26,6	11,5
24	16,2	12,7	15,7	24,9	29,3	29,3	23,1	20,1	21,4	30,7	12,7
25	16,7	16,1	17,7	24,5	29,1	28,5	24,3	20,4	22,2	29,5	15,1
26	17,6	14,6	23,2	27,1	29,5	29,3	23,0	22,3	23,2	30,8	13,7
27	19,5	19,6	19,5	24,6	28,9	28,4	24,9	23,2	23,6	30,5	17,7
28	22,5	22,2	22,1	27,1	31,0	30,9	26,3	23,9	25,8	32,0	21,8
29	21,9	21,2	21,4	26,9	30,7	30,5	24,5	21,6	24,8	32,0	20,5
30	—	19,5	19,9	26,9	30,3	29,7	24,7	23,1	24,9	31,4	19,1
31	—	18,9	18,7	25,1	29,3	27,7	22,0	18,9	22,9	29,6	17,6

Примедба. — Ноћу између 1-ог и 2-ог септембра 1888. однео је неко са термографа у башти под заклоном термограм од 29. авг. 10 с. пре п. до те ноћи; те због тога су празне рубрике 30. и 31. авг. у 1 с. пре п.

АПСОЛУТНА И РЕЛАТИВНА ВЛАЖНОСТ

месеца Августа 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4 с. пре п.		7 с. пре п.		10 с. пре п.		1 сат по п.		4 сата по п.		7 сати по п.		10 с. по п.	
	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА
1	11,8	83	13,3	79	14,5	51	13,2	37	12,2	33	15,1	56	12,9	67
2	12,5	80	13,6	80	16,9	61	16,5	46	14,9	43	14,6	59	11,8	56
3	13,4	87	14,2	82	16,4	62	13,8	40	12,6	34	16,5	65	12,8	56
4	12,7	68	14,4	79	16,2	54	16,2	44	14,4	40	13,0	52	12,5	57
5	14,5	93	13,6	83	15,8	72	14,9	53	13,8	46	14,6	57	13,8	66
6	10,9	60	9,8	45	11,0	45	11,0	44	13,5	43	13,6	56	11,8	78
7	11,1	92	10,5	87	9,9	81	10,2	91	10,5	90	9,9	91	9,6	94
8	9,4	94	10,0	98	10,2	68	8,1	43	7,0	39	8,5	59	8,5	75
9	8,1	88	9,2	74	8,4	46	7,9	34	9,2	41	9,6	58	8,5	61
10	8,5	64	9,4	68	11,3	53	9,8	36	9,9	37	10,4	53	7,8	50
11	13,9	93	11,2	80	12,4	93	12,9	93	12,6	92	12,4	96	11,8	97
12	11,4	98	11,3	98	11,8	90	12,4	74	12,0	67	13,1	82	12,2	94
13	10,3	97	11,5	94	11,2	56	12,2	58	9,7	45	10,8	64	10,2	74
14	9,8	93	10,7	85	11,7	61	10,4	45	10,7	44	9,5	49	10,2	74
15	10,0	83	11,4	81	13,1	61	9,9	38	9,8	39	11,1	62	10,1	63
16	10,8	72	11,4	67	12,6	48	11,1	38	11,0	39	10,6	48	13,0	71
17	11,0	65	13,3	92	13,2	70	15,1	59	13,0	52	13,4	68	12,8	75
18	13,5	88	13,6	83	15,3	67	14,1	55	14,0	63	15,1	81	13,6	81
19	13,6	94	13,4	91	16,1	67	14,3	60	12,2	43	13,5	61	14,0	79
20	13,7	96	14,0	94	13,1	81	14,3	63	15,4	63	14,7	75	14,4	87
21	14,6	92	13,8	82	13,5	53	13,0	40	11,9	37	10,9	46	12,5	57
22	13,1	95	13,2	90	13,3	69	13,7	62	11,2	47	11,5	62	10,5	68
23	9,7	94	9,4	81	10,6	57	10,4	44	8,7	34	10,2	61	8,5	56
24	9,1	85	10,5	79	12,9	56	11,8	39	11,2	36	12,9	61	11,8	67
25	12,9	95	11,9	79	14,1	62	16,2	54	10,5	37	10,6	47	10,1	56
26	9,5	77	10,0	47	11,3	46	11,2	36	10,0	36	10,3	49	10,8	52
27	11,5	68	11,4	68	12,6	55	11,4	39	11,1	39	12,2	53	11,1	53
28	8,2	41	8,1	41	8,4	32	9,3	28	9,5	29	8,6	34	7,8	35
29	7,1	38	7,1	38	9,3	35	6,7	20	6,9	21	6,3	28	6,5	34
30	9,2	43	7,4	43	7,0	27	6,9	22	6,8	22	7,4	32	6,7	32
31	8,1	50	7,6	47	6,8	29	6,2	20	4,8	18	6,0	30	5,8	36

ПРАВАЦ И ЈАЧИНА ВЕТРА

месеца Августа 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4. с. пре п.		7. с. пре п.		10 с. пре п.		1 сат по п.		4 сата по. п.		7 сати по п.		10 с. по п.	
	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА
1	тишина		тишина		тишина		SE	1	SE	1	SSE	1	тишина	
2	тишина		тишина		тишина		N	1	тишина		тишина		тишина	
3	тишина		тишина		NNE	1	N	1	NE	1	тишина		тишина	
4	тишина		тишина		SW	1	SW	1	тишина		тишина		тишина	
5	тишина		SW	1	W	1	W	1	ENE	1	ESE	1	SSE	1
6	SE	2	SE	2	SSE	3	SSE	3	SW	1	WSW	1	NW	2
7	NW	2	W	3	W	3	NNW	2	N	3	WNW	2	NW	1
8	тишина		SW	2	NW	2	N	3	NW	2	W	1	тишина	
9	тишина		SE	1	SSW	1	SSW	1	тишина		тишина		тишина	
10	тишина		тишина		W	1	SW	2	SW	1	тишина		тишина	
11	N	3	NW	3	NW	1	W	1	W	1	SW	1	тишина	
12	тишина		SW	1	SW	1	NNW	2	NW	1	тишина		тишина	
13	тишина		SW	1	SW	1	SW	1	тишина		тишина		тишина	
14	тишина		тишина		тишина		W	1	W	1	тишина		тишина	
15	тишина		тишина		тишина		WNN	1	тишина		тишина		тишина	
16	тишина		SE	1	SE	1	SE	1	SE	1	SE	1	тишина	
17	SE	3	SE	1	ENE	3	NE	2	ESE	2	тишина		тишина	
18	тишина		SE	1	ENE	2	ESE	2	SSE	2	тишина		тишина	
19	тишина		тишина		W	1	тишина		SSW	2	SE	1	тишина	
20	тишина		SW	1	WSW	2	W	2	тишина		тишина		тишина	
21	SE	3	SE	3	SW	4	SE	4	SE	3	SE	3	SE	3
22	тишина		тишина		NNE	1	NW	1	N	1	NNW	1	тишина	
23	тишина		тишина		тишина		WNW	1	тишина		тишина		тишина	
24	тишина		тишина		WSW	1	NW	1	SW	1	тишина		тишина	
25	тишина		SSE	1	W	1	тишина		NNW	1	N	1	тишина	
26	тишина		SE	1	SE	1	SE	1	тишина		SE	1	SE	1
27	SE	3	SE	3	SE	3	SE	3	SSE	1	SE	1	SE	1
28	SSE	4	SSE	4	SSE	4	SE	3	SE	3	SE	3	SE	2
29	SE	3	SE	2	SE	3	SE	3	SE	2	SE	3	SE	3
30	SSE	4	SE	3	SE	5	SE	4	SE	3	SE	2	SE	3
31	SE	4	SE	3	SE	4	SE	3	SE	1	SE	2	SE	1

НАОБЛАЧЕНОСТ, ПАДЕЖИ И ИЗГЛЕД НЕБА

месеца Августа 1888. године у Београду.

ДАТУМ	Наоблаченост од 0 до 10							КИША У МИЛИМЕТ.	ИЗГЛЕД НЕБА И ПРИМЕДБЕ
	4 с. ПРЕ П.	7 С. ПРЕ П.	10 С. ПР. П.	1 С. ПО П.	4 С. ПО П.	7 Р. ПО П.	10 Р. ПО П.		
1	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро: из јутра роса.
2	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро; из јутра роса.
3	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро; из јутра роса.
4	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро.
5	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро; из јутра роса.
6	0	2	10	8	7	5	1	0,2	Из јутра ведро; у 9 с. $^3/_4$ пре п. слаба киша; по подне лако облачно; у 8 с. у вече олујни ветар NW (снага 5) и страшне (сапатање) на NW.
7	10	10	10	10	10	10	10	3,9	Кишовито. У 6 с. пре п. 1 с. 2 с. 4 с. 7 с. и 10 с. и по слаба киша.
8	9	10	5	6	5	5	0	0,0	Из јутра облачно, пред подне и по подне лако облачно увече ведро.
9	0	5	6	1	9	9	4	0,0	Из јутра ведро и роса пала; подне и вече лако облачно.
10	5	3	2	1	1	2	3	0,0	Из јутра лако облачно, слаба роса пала; подне и вече ведро
11	7	8	10	10	10	10	10	5,2	Облачно и кишовито; у 10 с. пре п. 1 с. 4 с. и 7 с. по п. киша пада.
12	10	10	10	10	9	10	0	0,0	Облачно; у вече ведро.
13	0	0	1	4	4	0	0	0,0	Из јутра ведро, врло јаки роса: подне лако облачно; вече ведро.
14	0	0	0	3	1	4	0	0,0	Ведро, роса пала.
15	0	0	2	4	6	5	0	0,0	Из јутра ведро, роса пала; подне лако и по подне лако облачно; вече ведро.
16	6	8	6	4	6	7	3	2,0	Лако облачно.
17	10	10	8	3	8	7	6	0,8	У 6 с. $^1/_4$ ив јутра непогода — са муњама и грмљавином; киша у 5 с. 6 с. и 7 с. пре п; У 8 с. у вече сијавице но SW, а у 10 с. у вече сијавице на NW.
18	8	6	5	6	8	8	0	0,0	Облачно, у вече ведро. У 12 с 30 м дална непогода (грмљавина) на SSE а у 1 с 45 мегрмљавина на SW.
19	0	0	1	9	4	8	0	0,0	Јутро ведро, подне и по подне облачно. У 9 с у вече сијавице на NW
20	0	10	10	1	3	1	0	0,0	Јутро и вече ведро и роса пала.
21	1	2	8	8	8	10	3	0,0	Јутро ведро, роса пала; подне и вече лако облачно. Дална непогода (грмљавина) у 7 с $^3/_4$ по п. на NNW; у 8 с 30 м муње и грмљавина на NE у 8 с 40 м муње врло учестане на NNW.
22	8	6	4	2	1	2	3	0,0	Јутро облачно, подне и вече ведро.
23	1	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро.
24	0	0	1	1	2	8	0	0,0	Ведро; из јутра роса пала;
25	4	4	5	5	1	0	0	0,0	Доста ведро, из јутра слаба роса пала.
26	0	1	0	0	2	10	10	0,0	Ведро, вече облачно, у 0 с киша врло слаба.
27	7	9	8	4	10	8	1	0,0	Облачно, вече ведро.
28	10	10	5	2	4	8	7	0,0	Облачно.
29	10	10	8	4	3	5	0	0,0	Облачно, вече ведро.
30	8	0	0	0	0	0	1	0,0	Јутро облачно; подне и вече ведро.
31	0	0	0	0	0	3	0	0,0	Ведро.

МЕСЕЧНИ РЕЗУЛТАТ

месеца Августа 1888. године у Београду.

I.

	1 с. пре п.	4 с. пре п.	7 с. пре п.	10 с. пре п.	1 с. п. п.	4 с. п. п.	7 с. п. п.	10 с. п. п.	СРЕДЊА ВРЕДНОСТ	МАКСИМУМ	ДАТУМ	МИНИМУМ	ДАТУМ
Ваздушни притисак	—	752,05	752,38	752,67	752,23	751,54	750,61	752,25	752,10	759,77	31.	739,55	6.
Температура ваздуха	17,61	16,65	17,92	23,57	26,75	26,96	22,45	19,62	21,48	33,8	3и6.	10,1	9и13.
Апсолутна влажност	—	11,09	11,30	12,29	11,78	11,00	11,51	10,79	11,39	16,9	2.	4,8	13.
Релативна влажност	—	79,5	75,3	58,3	46,8	43,5	57,9	64,5	60,8	98	8и12.	18	31
Наоблаченост	—	3,7	4,0	3,7	3,4	3,9	4,7	2,0	3,6	—	—	—	—
Висина кише	12,1 милиметара												

II.

Честоћа ветра.

ПРАВЦИ	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	тишина	СУМА
БРОЈ ПОСМАТРАЊА	9,5	4	3,5	62,5	6,5	19	16,5	13,5	82	—

III.

Било је: 13 дана са росом; 5 кишних дана; 3 непогодна дана (а сијавице — светлице — посматране су 4 пута); 11 ведрих дана (са наоблаченошћу од 0 до 2); 9 лако и средње облачних дана (са наоблаченошћу од 2 до 5); 8 доста облачних дана (са наоблаченошћу од од 5 до 8) и 3 мутна (врло облачна) дана (са наоблаченошћу од 8 до 10).

11. Јуна 1889. год.
у Београду.

Милан Недељковић,
професор вел. школе.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Станиша Адамовић земљорадник из Скобаља умро је 1. децембра 1888. год.

Покојник је и за живота био велики добротвор цркве и школе. Видећи, да је при крају свога живота, а немајући ни мушке ни женске деце, написао је још за живота завештање, које се има извршити после његове и жене му Стеване смрти.

Из овог завештања износи се само оно, које се односи на просветне цељи.

Тако покојник у свом завештању поред осталог вели и ово:

„Б. Ливаду на „турски“ и њиву код мале мртваје остављам сиротним а добрим ученицима школе м. Крсне. Ова се ливада има давати сваке године под кирију јавном лицитацијом, а од добивене кирије речени ученици снабдеваће се оделом и школским потребама.

„Који ће ученици уживати помоћ из прихода ове земље решаваће школски одбор“.

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

„В. Њиву код „баубаре“, њиву у „старом селу“, Ливаду на „бадрики“, њиву на „цереки“ и њиву у „пруду“ остављам цркви скобаљској у њену својину“

„Г. Кућу, кућни плац и све зграде на овом плацу, оба винограда, један у „каменици“ а други у „чекерцу“ и баштовану у „Пујзави“ а и сву покретност као: стоку, разно посуђе и разне друге ситнице, ако што од ове покретности остане после смрти моје жене. —

Све то у овој тачци (Г.) остављам у цељи подигнућа читаонице у селу Скобаљу, која ће носити назив:

Читаоница Станише Адамовића“

„Све ово побројано имање у тачци Г. продаће јавном лицитацијом свештеник скобаљски Петар Ђурић, Стеван Штерић и Живан Маринковић, па добивени новац даће под интерес, а од интереса куповаће за ову читаоницу: књиге, часописе, новине и сва друга полезна књижевна дела“. — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

Ово имање завештано на просветне цељи вреди у најмању руку узевши 24.000. динара.

Покојник је живео — а и умро као Србин. Сиротни ученици, црква скобаљска и читаоница причаће и помињаће овог ретког добротвора дотле, док траје Србина и српског имена.

Нека му је лака земља, коју је тако жарко љубио.

*

Г-ђа **Милка В. Обрадовићка,** поклонила је сто динара добротворном фонду Шабачке гимназије.

*

Г. **Милован Поповић,** пешадијски поручик, поклонио је *10 динара* сиротним ђацима II разреда мушке школе у Куршумлији.

*

Г. **Петар Драговић,** начелник ужичкога округа, поклонио је *20 динара* сиротним ђацима ужичких основних школа.

*

Школи ниже алексиначке гимназије изволео је послати г. **Петар Прендић,** поручик овд. коњ. пука, приликом добитка на хамбуршкој лутрији, писмом својим од 29. Априла ове године *200 динара* у цељи образовања фонда за њене сиротне ученике.

Наставници поменуте школе прихватили су дародавчеву замисао и одлучили у седници од 3. маја Бр. 87. да се образује ђачки фонд и рад тога саставе правила (штатути) најдаље до 15. Јуна ове године.

*

Г. **Милча Стојадиновић,** трговац из В. Градишта, поклонио је основној школи села Пожежена, *једно звоно од 103 килограма тежине,* за успомену своју, своје жене Тајндије, и синоваца. Павла и Илије, који су услед добивених тешких рана на Сливници у бугарском рату помрли.

Издање и штампа краљевско српске државне штампарије — Одговорни уредник АНДРА НИКОЛИЋ

Година X. Свеска 15. и 16. 31. Августа 1889.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 188⁸/₉ ШКОЛСКУ ГОДИНУ.

I. Директора крагујевачке гимназије

Подносим у понизности свој извештај о стању и раду крагујевачке гимназије за школску годину 1888/9.

Бројно стање. — Од уписаних у почетку школске године ученика:

У VII. разреду 42, учило је до краја школске године 41 и од њих положило је испит зрелости 28 или 68,2 на сто.,

У VI_1 разреду од уписаних 35 учило је до краја године 33 и од њих је прешло на чисто 48,4 на сто.

У VI_2 разреду од уписаних 38 учило је до краја године такође 38 и од њих је прешло на чисто 26,3 на сто.

У V разреду од уписаних 60 учило је до краја године 52, а прешло на чисто у старији разред 36,3 на сто.

У IV_1 разреду од уписаних 43 учило је до краја године 36 а прешло је у старији разред 69,4 на сто.

У IV_2 разреду од уписаних 38 учило је до краја године 33, а од ових прешло је у старији разред 36,3 на сто.

У III_1 разреду од уписаних 48 учило је до краја године 42, а прешло је на чисто у старији разред 38,1 на сто.

У III_2 разреду од уписаних 47 учило је до краја године 39 и од њих прешло је у старији разред 28,2 на сто.

У II_1 разреду од уписаних 51 учило је до краја године 47 и од ових прешло је 44,6 на сто.

У II_2 разреду од уписаних 50 учило је до краја године 44, а од ових прешло је 45,4 на сто.

У I_1 разреду од уписаних 64 учило је до краја године 60, а од њих прешло је у старији разред 45 на сто.

У I_2 разреду од уписаних 63 учило је до краја године 54, а од њих прешло је у старији разред 40,7 на сто.

У I_3 разреду од уписаних 57 ученика учило је до краја године 53, а од ових прешло је 30,2 на сто.

Наставничко особље. — У течају школске године радило је у свих седам разреда 22 наставника, и то 19 наставника предавало је обавезне предмете, 3 наставника (официра) предавали су војничко вежбање и гимнастику. Директор није ништа предавао, јер му то поред огромних административних послова није било никако могућно.

Од свих наставника само је дванаесторица њих служило у овој школи и прошле године, сви остали наставници дошли су у ову школу неки у почетку, а неки у средини школске године. У почетку ове школске године дошао је у ову гимназију и садашњи директор, који је по реду чет-

врти међу онима, који су за ове три године један за другим долазили и један другога у старешинском положају смењивали.

Између 22 редовна наставника (2 официра овде се не рачунају) њих седморица су професори, један је испитан али још ненаименован професор, десеторица су предавачи, тројица су учитељи, и један је хонорарни вероучитељ.

Настава. — Ради напретка наставе и ради бољег надзора у овој школској години предузете су ове мере;

1. Шести и четврти разред подељени су сваки на два паралелна разреда тако, да ни један од тих одељака у течају године није имао више од 38 ученика.

Због превеликог броја ученика ваљало је поделити и пети разред на два паралелна одељења, али због недовољног броја наставника та подела није могла бити извршена.

2. Због тога што ученици III и V разреда из 1887|8 школске године поводом болести дотичног наставника нису никако учили математику, већ су пуштени без икакве спреме из тога предмета у старије разреде, у овој школској години узето је из математике у IV разреду оба одељења и у VI разреду другог одељења, место прописана 3 часа недељно, свега 5 часова недељно, те је на тај начин у многоме накнађен онај губитак, што су га ученици у тој науци имали у 1887|8 школској години.

Из математике дангубили су због наставникове болести у 1887|8 школској години и ученици II разреда оба одељења, и прешли су у III разред без икакве спреме и без испита из математике. Али у овоме разреду број часова због недовољног броја наставника није могао бити повећан, него је тај предмет предаван са три часа недељно, као што је и прописано. Број часова у III разреду није повећаван ни због тога, што се држало да ће поред умереног броја ученика (било их је у течају године у сваком одељењу око 40) дотични наставник моћи накнадити губитак од прошле године, па макар се и не прешао сав за тај предмет прописани програм. Али, на жалост, ова очекивања нису се испунила, слабих ученика из рачунице у III разреду 1 одељења има 57 процената, а у III разреду 2 одељења има 39 процената. У осталом овај разред није такав само из рачунице, у геометријском цртању има у 1 одељењу слабих 27 процента, а у 2 одељењу 33 процената. Тако исто у физици има у 1 одељењу слабих 40 процената, а у 2 одељењу 51 процената.

3. За немачки језик у VII разреду место прописана два часа узето је, по министарском одобрењу, 3 часа недељно. Ово је учињено због тога, што је наставник за немачки језик дошао тек на свршетку месеца децембра, па је ту дангубу ваљало бар у VII разреду накнадити увећаним бројем часова. И доиста испит зрелости показао је да је ова мера била потпуно оправдана, испит из немачког језика испао је преко сваког очекивања у главноме врло добар.

4. Да би се број слабих ученика у I и II разреду колико толико смањио, потписани предложио је и професорски савет ове гимназије усвојио да се један или два часа у недељу дана после свршених часова школских могу задржати у школи слаби и рђави ученици, те да под надзором дотичног наставника попуне празнине свога знања из оних предмета, из којих имају слабе или рђаве оцене. (Акт бр. 128 од 11 фебруара ове године). Али овом мером од стране господе наставника није се скоро нико потпунце користио, два или три часа држана су из геомет-

ријског цртања — то је све што је за поправку слабих ученика I и II разреда урађено.

5. Да би појединн наставници знали како стоје са успехом из свога предмета према успеху из других предмета, свака два месеца састављени су и на углед изношени прегледи успеха из свију обавезних предмета, те је на тај начин сваки од наставника могао видети, колико му ваља у настави свог предмета радити, те да настава из његовог предмета упоредо корача са наставом из других предмета.

6. Свака два месеца слати су родитељима слабих ученика извештаји о учењу и владању истих, како што је то у овој школи од више година скоро увек чињено.

7. Кадгод је било могућности потписани одлазио је на часове појединих наставника. Кадгод би на тим часовима опазио да се наставник губи у великој опширности, или да је у настави ударио сувише једностраним правцем, он је згодним начином утицао на наставника да свој рад доведе у сагласност са радом осталих наставника. — Не може се порећи да би овакав рад старешине завода могао по целокупну наставу бити од доброг утицаја, али време од непуних осам месеци, за које је потписати старешина радио у овоме заводу, тако је кратко да се у овоме правцу није могло много учинити

Сметње у раду ове школе биле су ове:

1. Један наставник, који предаје математику, дуго је боловао, те је због његове болести за школу могло бити и веће штете, да није у почетку децембра прошле године исти наставник премештен у другу школу, где је мање посла, а на његово место постављен други наставник, који је, од како је постављен, свој посао непрекидно радио.

2. Као што је и напред поменуто, овдашња гимназија добила је наставника за немачки језик тек на крају децембра прошле године. По себи се разуме да ова дангуба није могла бити без штете за успех ученика у немачком језику.

3. За учење француског језика ни у једном разреду, осим VI и VII, скоро до 20 јануара ове године није било ручне књиге, него су ученици француску граматику писали, а изговарање и читање са табле учили. Тек око 20 јануара ове године почиње управа државне штампарије од времена на време слати један по један табак француске граматике од Емилијана Берберовића, и то шиљање продужује се непрекидно да самих овогодишњих испита, кад је и последњи табак послат.

4. Као сметња у раду ове школе може се узети и то, што су два наставника ове школе веома много одсуствовали. Тако један од наставника (наставник који предаје Историју српске књижевности) изгубио је, које због своје болести, које опет због полагања професорског испита, свега 156 часова, или 30,3 на сто од свију својих часова. Други наставник (који предаје Биологију у VI. разреду и Природопис у млађим разредима) изгубио је као Краљев повереник за изборе народних посланика за Велику Народну Скупштину, и због своје болести 116 часова, или 26,2 на сто од својих часова.

Осим поменутих наставника одсуствовали су још: наставник физике 48 часова због болести, наставник математике у VII. разреду 43 часа такође због болести, и наставник хемије и рачунице 40 часова због својих послова, по одобрењу. Али изостанци ова три наставника, једно због своје малобројности, а друго због тога, што су празне часове заменили други

наставници и потписати старешина, нису могли бити од рђавог утицаја по наставу и рад школски.

5. Није било од незнатног утицаја на целокупан успех школски ни то, што је нов наставни план, који је у почетку ове школске године ступио у живот, стигао за читав месец дана доцније.

Тако исто није без штете по наставу ни сама та околност, што је у овој години из крагујевачке гимназије узето четири наставника за ревизоре основних школа. На овај начин сваки од тих наставника изгубио је у школи бар по 10 часова, а тих 10 часова пред испит, као што је познато, вреде колико 20 часова у почетку или у средини шк лске године. Узимањем гимназијских наставника за ревизоре основних школа гимназијска омладина подноси због учитеља основних школа штету, и то штету веома тешку и осетну — подноси је тиме, што остаје у својем послу неспремна, и у својем раду за своју будућност оназађена. Ако је и где нужна брза помоћ и поправка, то је овде нужна, ваљало би једном престати да се из редова гимназијских наставника рекрутују ревизори основних школа, и гимназијске наставнике оставити да се баве послом, за који су најспремнији и најозванији.

Ред у заводу и надзор над ученицима. — Ради одржања доброга реда и вођења надзора над ученицима између часова и пре часова установљено је у овој гимназији још поодавно „дежурство.“ У овој години учињена је у томе дежурству само та измена, што је ради јачег надзора и због велике множине ученика наређено да надзор воде три наставника, а не двојица као што је дотле био обичај.

Да би се могао водити јачи надзор над ученицима, који у овој вароши немају својих родитеља, и који у овој гимназији чине већину, упућиване су разредне старешине да такве ученике по који пут у њиховим становима обилазе. Неки од разредних старешина по који пут и ову су своју дужност вршили, али то исто не може се рећи о свима.

Највише бриге задавали су они ученици, који су навикли да ноћу тумарају по кафанама. Да се томе стане на пут неки су ученици и строже кажњавани. Поред тога у своје време писато је општинскоме суду, те је он издао забрану гостиничарима, да у своје гостионице не смеју примати гимназијске ученике, и прописао казну за оне гостиничаре, који буду против те наредбе радили. Ова мера прилично је помогла.

У погледу надзора над ученицима, кад су ван школе, имало би се још много радити, нарочито морао би се увести јачи надзор над становима ученичким. Многи ученици само због тога пропадају, што се случајно нађу у рђавом стану, са рђавим друштвом и у рђавој околини. У овоме питању за ову годину није се могло готово ништа урадити. До године, док се ово питање мало боље проучи, моћи ће се зар и у томе обзиру што год урадити.

Поред владања обраћена је пажња и на књиге, које ученици сами код својих кућа читају. Да би се по могућности спречно сваки штетан утицај, који би се помоћу рђавих књига ширио међу ученицима, препоручено је библиотекару народне библиотеке, да он ученицима само оне књиге на читање издаје, за које поуздано зна да ученицима могу од користи бити, у свима пак случајима, где он са тим питањем не би био на чисто, њему је наређено да ученике упућује старешини завода, који ће предузети што буде

требало, те да се књиге сумњиве вредности ученицима на читање не издају.

Ради контролисања књига и листова, што их ученици код својих кућа читају, одређена је једна комисија од два наставника, која је разгледала све књиге и листове, што их у својој библиотеци држи дружина ђака више гимназије, која овде у заводу већ од више година постоји. На основу извештаја те комисије повећи број књига из ове библиотеке морао је због своје сумњиве вредности бити узапћен. Тако исто, по саслушању професорског савета ове гимназије, забрањено је тој дружини држати политичке листове.

Казне. — Ради одржања доброга реда у заводу морале су бити чешће употребљене и казне. Ево како стоји број кажњених у појединим разредима:

У КОМЕ РАЗРЕДУ	КАЖЊЕНИ ЗАТВОРОМ	ОДПУШТАЊЕМ	ИЗГНАН.
VII.	6 или 14·3 на сто	—	—
VI.	30 „ 42·2 „ „	1	1
V.	31 или 59,5 на сто	1	2
IV.	44 „ 65,2 „ „	—	—
III.	39 „ 48,1 „ „	2	1
II.	34 „ 37,3 „ „	2	—
I.	64 „ 38,3 „ „	4	—

Највише казна изречено је због изостанака, остале су казне због несташлука и других мањих и већих кривица.

Казне изгнања досуђиване су само онима, који су својим рђавим владањем и својим неуљудним и непристојним понашањем према наставницима постали опасни по ред у заводу.

Бр. 543.

7. јула 1889. год.
у Крагујевцу.

Директор
крагујевачке гимназије,
М. Давидовић.

2. Директора ужичке реалке

Према распису од 17. маја, 1880. год. ПБр. 2273., част ми је поднети господину Министру, о стању овога завода, на свршетку 1888|9. школ. године, овај извештај:

I. Ученици

Уписаних ученика и ученица било је свега 292; свршило годину свега 231.

У појединим разредима:

РАЗРЕД	УПИСАНО УЧЕНИКА	УПИСАНО УЧЕНИЦА	СВРШИЛО РАЗРЕД УЧЕНИКА	СВРШИЛО РАЗРЕД УЧЕНИЦА	ПРЕЛАЗЕ У СТАРИЈИ РАЗРЕД	ПОНАВЉАЈУ РАЗРЕД	ПОНАВЉАЈУ ИСПИТЕ	НАПУСТИЛО ШК. И ОТИШЛИ У ДРУГЕ ЗАВОДЕ	ИСКЉУЧЕНО С ПРАВОМ НА ИСПИТ	ИСКЉУЧЕНО БЕЗ ПРАВА НА ИСПИТ	ИСКЉУЧЕНО ИЗ ОВОГА ЗАВОДА	УМРЛО	ГУБИ ПРАВО НА ШКОЛОВАЊЕ	НАПОМЕНА
I.	78	22	60	17	38	22	15	9	11	—	2	1	3	
II.	52	12	38	9	15	15	19	5	11	—	1	—	—	
III.	43	6	36	5	21	3	14	6	—	—	1	1	1	
IV.	31	11	21	11	15	7	9	5	3	1	1	—	1	
V.	13	—	10	—	6	1	3	3	—	—	—	—	—	
VI.	14	—	14	—	6	1	6	—	—	—	—	—	—	
VII.	10	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Свега	241	51	189	42	101	49	66	28	25	1	5	2	5	

Ученика који нису полагали испите из свију предмета било је: у I. разр. 4; у II. разр. 7; у III. разр. 10; у IV. разр. 6; у V. разр. 2; у VI. разр. 2; свега 31.

Успех ученика и ученица у појединим разредима показује таблица:

РАЗРЕД	ОДЛИЧАН	ВРЛО ДОБАР	ДОБАР	СЛАБ	РЂАВ
I.	3	17	42	16	—
II.	2	6	34	8	—
III.	1	12	24	2	—
IV.	1	6	21	5	—
V.	—	1	9	—	—
VI.	1	3	9	—	—
VII.	—	4	6	—	—
Свега..	8	49	145	31	—

Број оправданих и неоправданих изостанака у појединим разредима показује следећа таблица:

ИЗОСТАНЦИ	Р А З Р Е Д							НАПОМЕНА
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	
Оправдани....	1132	776	1012	1138	242	574	336	
Неоправдани	736	1130	279	545	87	134	45	
Свега...	1868	1906	1291	1683	329	708	381	

Владање и похођење школе и цркве ученика и ученица у појединим разредима — према томе: јесу ли били кажњавани од разредних старешина, директора и савета реалке и јесу ли или нису њихове кривице застареле — показује следећа таблица:

РАЗРЕД	В Л А Д А Њ Е					ПОХОЂЕЊЕ ШКОЛЕ И ЦРКВЕ			
	ПРИМЕРНО	ВРЛО ДОБРО	ДОБРО	ЛОШЕ	ИЗГНАН ИЗ СВИЈУ ЗАВОДА	ПОХВАЛНО	МАРЉИВО	ПРИЛИЧНО	НЕМАРЉИВО
I.	50	20	13	16	—	68	8	11	12
II.	25	15	15	9	—	17	6	25	16
III.	27	16	5	1	—	30	9	10	—
IV.	22	1	7	12	—	18	3	15	6
V.	11	1	—	1	—	6	4	3	—
VI.	5	3	3	3	—	7	1	6	—
VII.	10	—	—	—	—	5	5	—	—
Свега ...	150	56	43	42	—	151	36	70	34

Према успеху у наукама, владању и похођењу школе и цркве а у смислу расписа од 25. фебруара, 1882. год. ПБр. 1133. награђено је ученица и ученика књигама: у I. разр. 7; у II. разр. 5; у III. разр. 4; у IV. разр. 1; у VI. разр. 2. Сем тога према решењу проф. савета реалке од 27. јула ове год. Бр. 259: да се они ученици и ученице четири нижа разреда, који највише из три предмета имају добре оцене а из осталих врло добре и одличне и владања су примерног и врло доброг, награде похвалним листовима, награђено је овим листовима: у I. разр. 9; у II. разр. 2; у III. разр. 5; и у IV. разр. 5.

II. Предмети.

Сви предмети предавани су по наставном плану и прописаним програмима и то:

Наука хришћанска у I. разр. оба одељења, по књизи „приповетке старог завета"; у II. разр., по књизи „приповетке новог завета"; у III. разр. по књизи „црквено богословље"; и у IV. разр. по књизи „простран катихизис." Предмет је свршен у I. и II. разр. у половини Маја; у III. разр. концем Маја; а у IV. разр. концем Априла.

Тешкоће при предавању није било; а наставник сем учебника служио се и преводом „старог и новог завета" као и поучним одломцима ваљаних богослова.

Српски језик предавала су два наставника.

Један у I. разр. оба одељења по књизи „Српска граматика I. део од Ст. Новаковића," изостављајући „све оно, што се указује у члановима: 36, 37, 38, 45—48, 51, 52, 53, 57, 58, 67 69 и све од 71 па до краја". Место тога трудио се, „да знање ученичко о свему осталом утврди нарочито практичком анализом, служећи се при томе читанком Ст. Новаковића."

„Таквим начином" — сам наставник вели — „трудио сам се научити ученике и да распознају именске облике. Сем тога, нарочиту сам пажњу сврћао на правилно писање ћирилицом и латиницом; на исправљање погрешака у говору и провинцијализам и на источни дијалекат". Предмет је свршен на последњим часовима. Исти наставник предавао је и *познавање књижевности* у VI. разр. диктовано (7. табака) по Ст. Новаковићу, Пипину и Спасовичу (у нем. преводу). Уз то служио се и III. читанком Св. Вуловића, читао је по штогод ученицима и из оних писаца, од којих нема ништа у читанци н. пр. Ј. Рајића, С. Милутиновића, М. Пуцића и т. д. Предмет је свршен на последњим часовима.

Други наставник предавао је Српски језик у II. разреду према новом наставном плану; а у III. и IV. разреду према прописаном програму, служећи се у III. разреду другим и трећим делом српске граматике од Ст. Новаковића; а у IV. разреду четвртим делом исте књиге. Предмет је свршио у II. разр. концем Априла; а у III. и IV. разр. око половине маја. Исти наставник предавао је у V. разр. и *познавање литературе* по својим белешкама а предмет је свршио концем априла.

Књиговодство и кореспонденција предавана је у VII. разреду диктандо (16. табака). Као основу за своје предавање наставник је употребио препоручени учебник Р. Предића а послужио се и својим белешкама. Предмет је свршен крајем фебруара.

Немачки језик предавали су два наставника.

Један у II. разреду по ручној књизи „Немачка граматика I. део од Траута." Тешкоћа није било никаквих. Предмет је свршен концем априла.

Други наставник предавао је овај предмет у III. разреду и свршио га до половине априла; у IV. разр. и свршио га концем априла и у V. VI и VII. разреду. И у ова три разреда радио је оно, што програм прописује и полагао је највише пажње превођењу са немачког на српски и обратно, како би ученике што боље могао упутити у начину превођења и излагања мисли, које ће им требати, и кад буду полагали испит зрелости из тога предмета.

Француски језик предавала су два наставника.

Један у II. разреду по новом наставном плану. При предавању било је тешкоћа, „једно са немања ручне књиге, а друго, што је ученицима према њиховом добу било доста тешко разумети и схватити сложена правила изговарања појединих гласова и речи". Сем тога, што сви ученици нису могли — пошто није имало откуда — да набаве читанку Мајзнерову, те се морала на табли да пишу како поједина правила за изговарање, тако и реченице за вежбање — а то је одузимало много времена. Помоћ од француске граматике г. Емил. Берберовића, није могла бити осетна, пошто је ова књига доцкан стигла.

Други наставник предавао је у V. разр. француску граматику до неправилних глагола са изговарањем, читањем, писањем из читанке Мајзнерове, коју је прешао сву и поновио до пола. У VI. разр. свршио је неправилне глаголе, прилоге и везе и синтаксу за тај разред од Ж. Недељковића, коју су примењивали у читанци Ан-ової; одакле су преводили и понављали те преводе. У VII. разр. довршио је превођење из Ан-ове читанке. Нарочиту пажњу обраћао је наставник у вежбању ученика при превођењу са српскога на француски и обратно, и то преко целе године на табли.

Математика.

а), *Рачуницу* предавала су два наставника.

Један у I. разреду оба одељења по учебнику од М. Мијајловића. Предмет је свршио у половини маја.

Други у II. и III. разреду такође по учебнику од М. Мијајловића и предмет је свршио у II. разреду почетком маја: а у III. разреду око половине маја.

б., *Алгебру* предавао је потписати и један наставник. Потписати у IV и V. разреду по књизи од Р. Пеиња „Алгебра" и предмет свршио у IV. разреду концем маја: а у V. разреду концем априла. Тешкоћа није било никаквих.

Наставник је предавао у VI. и VII. разр. такође по књизи „алгебра од Р. Пеиња" и свршио је предмет у VI. разреду почетком маја: а у VII. разреду концем децембра, па је у овом разреду до краја априла поновио читав предмет.

в., *Геометрија и нацртна геометрија.*

Оба ова предмета предавао је један наставник. Први у IV., V. и VI. разреду по учебнику Ср. Стојковића, а равну тригонометрију у VI. разреду и аналитичну геометрију у VII. разр. по рукопису. Свршио га у IV. разр. концем маја, у V. разр. почетком марта, у VI. разр. у половини априла, а у VII. разр. концем марта. Други предмет за који нема учебника предавао је по свом рукопису и свршио га у V. и VI. разреду концем априла: а у VII. концем фебруара. Из овог предмета, ученици су, колико се могло, градили моделе од картона и цртали на листовима код куће.

Географију је предавао један наставник у свима разредима а по земљопису В. Карића сем што је у IV. разр. држао

и неколико предавања о сликама људских раса и свршио је у I. разр. оба одељења и II. разр. у другој половини априла; у III. разр. у првој половини маја; а у VI. разр. концем марта. Предмет је потпуно по програму исцрпен.

С тога што је програм у III. разр. врло пространи и велики, морао је наставник узети и неколико ванредних часова, и исказао је своје мишљење: „да се програм из земљописа у III. разреду скрати тако, да се предаје: најпреча знања из политичког земљописа; општи преглед Европе; све српске земље у већем пространству". Према томе би се имало предавати „у IV. разреду: јужна Европа, средња северозападна и источна Европа, и у V. разреду остали делови света (Азија, Африка, Америка и Аустралија)". Најпосле наставник је изјавио, да је крајње време и потреба, да се за географију набаве нове мапе политичке свију делова света, пошто се до сада служио физичким мапама.

Космографија предавана је у VII. раз. и наставник није могао прописани програм да исцрпе с тога, што је тај предмет почео да предаје тек крајем новембра прошле год. Предавања су држана само 5 месеци по 1 час недељно. Ученици су се служили писаним предавањима из тог предмета од прошле године.

Историја.

а., *Српску историју* предавао је један наставник, који није могао свршити цео програм, јер је велики, што је доцкан на дужност дошао и што је у новембру и децембру прошле године око 16 дана морао од дужности осуствовати. Тако у III. разр. није предавао историју Босне, у IV. разр. историју Дубровника и културну историју. Ученици имали су за ручну књигу др. Н. Крстића, али је наставник из ње подоста изостављао, поправљало, а тако исто и додавао. Сем тога је наставник у III. разр. диктовао географију српских земаља (1 табак); а у IV. разреду историју Зете од смрти цара Душана и историју Босне ($5^1/_2$ табака); слушно се делима ових писаца: г. г. П. Срећковића, А. Мајкова, Const. Jos. Jireček-a и литографисаним лекцијама Љ. Ковачевића. Предмет је свршио на последњим часовима.

б., *Општу историју* предавала су три наставника.

Један у V. разреду по књизи г. М. Зечевића и свршио у првој половини маја. Да би могао исцрпити цео програм морао је узети више ванредних часова.

Други у VI. разреду такође по књизи М. Зечевића и свршио у другој половини маја.

Трећи у VII. разреду по истој књизи, али није могао исцрпсти цео програм него само до свршетка француске револуције, „не могући даље ићи због малог броја часова и величине материјала."

Јестаственица.

а., *Зоологију* предавала су два наставника.

Један у I. разреду првог одељења по књизи „Зоологија од Ј. Пецића" и предмет је свршио у половини маја.

Други у I. разреду другог одељења и III. разр. и предмет није могао свршити по програму ни у једном разреду с тога, што је дуго осуствовао, које по свом приватном, а које по званичном послу. У I. разреду прешао је ипак најважније ствари; а у III. разреду завршио је предавања са зглавкарима. Сметње при предавањима имао је због немања ваљаних зоолошких збирака, скоро никаквих слика — па и Шрајберових слика.

б., *Ботаника* у II. разреду свршена је у половини маја без икаквих сметња при предавању.

в., *Минералогија* у VII. разреду предавана је по учебнику Покорног; кристалографија, физичке и хемијске особине по Науману, Хофману (Русу) и Ценгерду. Предмет је свршен у првој половини маја.

г. *Хемија.*

1. *Анорганска* у IV. разреду предавана је по ручној књизи од Мите Петровића, попуњавањем диктандо из књига: Менделеева, Рамелсберга, Роско-а Штекхардта и Лозанића. Предмет је свршен у почетку маја.

2., *Органска* у V. разреду предавана је диктандо (15 табака) а цртења из књиге: Роско-а, Пинда Иљенкова и Лозанића. Предмет је свршен крајем априла.

Физика.

а., *Основи физике* у III. разреду предавани су по књизи Мите Петровића и програм је сав исцрпен. Тешкоћа није било Предмет је свршен крајем априла.

б., *Експерим нтална физика* у V. и VI. разреду предавана је по учебнику од Гано-а и предмет је у V. разр. свршен у почетку маја по програму: Механика, Акустика и Топлота, а у VI. разреду: Оптика, Магнетизам и Електрицитет у колико се могло: јер је физички кабинет реалке тако сиромашан, да се скоро не може показати ни један експеримената, јер многих апарата нема: а они, којих има већина је изломљена и неупотребљива. Овај предмет се досада предавао више теоријски но експериментално.

Механика у VII. разреду предавана је диктандо и свршена је у половини априла.

Технологија општа са историјом техничких проналазака предавана је у VI. и VII разр. и то у VI. разр. хемијска технологија: о води и гориву по учебнику С. Лозанића; а у VII. разр. диктандо (14. табака): о млинарству и пециву хлеба. Фабрикација штирка, декстрина, шећера. Предмет је у оба разреда свршен концем априла.

Моралне поуке предавала су два наставника.

Један у I. разреду оба одељења према прописаном програму и предмет је свршио у половини маја. Већина ученика имала је ручну књигу „Моралне поуке од Ђ. Козарца.“ Односи опредавања наставник је изјавио да су „главна правила морала ученици морали сами да прибележе, пошто сам их објаснио, при испитивању ученици су та правила према мојим питањима објашњавали краћим причицама допуњавали“. Односно самог учебника за тај предмет наставник је изјавио ово: „за поменути предмет ваљало би се постарати за подеснију књигу. Ако би хтели постићи стваран успех, ваљало би за свако правило које желимо деци у срце да усадимо наћи какву мању подесну причицу било из опште, било из српске историје, било из народних или од књижевника смишљених приповедака. Причице те требало би да су просте и кратке, да их деца лако упамте. Из таквих прича могла би се успешно изводити правила из морала. Њих би управо и сама деца из оних примера изводила. Овако, са учењем апстрактних правила, овај предмет неће постизавати ону цел. ради које је у школе уведен.“

Други наставник предавао је тај предмет у II. разреду по истој књизи и свршио га по прописаном програму у првој половини маја.

Цртање.

а., *Геометријско цртање* предавала су два наставника.

Један у првом разреду оба одељења и свршио га у половини априла. Како за овај предмет нема одређеног програма, то је наставник удешавао предавања тако, како би ученици добили основне појмове најпростијих геометријских фигура.

Други наставник предавао је овај предмет у II. и III. разреду и свршио га у II. разр. у половини априла; а у III. разреду у почетку маја. Тешкоћа је било, особито у II. разреду, што је већина ученика сиромашног стања и није могла набавити све што треба за цртање.

б., *Слободоручно* предавала су два наставника.

Један у I. разреду оба одељења, II, III., и IV. разреду по прегледалицама, које су за то набављене у заводу; а други у V., VI. и VII. разреду све до краја предавања у овој школској години.

в., *Топографско и орнаментско* у VI. разреду и *архитектонско* у VII. разреду предавао је по прегледалицама један наставник до краја маја.

Краснопис предавала су три наставника. Један у I. разреду првог одељења; а трећи у II. разр ду у свима врстама лепог писања све до краја маја.

Моделисање у блату (скулптура) предавано је у V., VI., и VII. разреду. У V. разреду отпочето је рађење у блату и упознавање ученика са справама, које су за тај рад потребне. У VI. разреду продужно је до половине године моделисање у блату (развијени орнаменти); а у другој половини отпочео је и сам дрворез. У овом раду упознати су ученици и са каквоћом дрвета и са тешкоћама, које су скопчане са израдом истог. У VII. разреду настављено је рељефно израђивање орнамента, било из блата или дрвета. Радило се до свршетка маја.

Певање и свирање.

а., *Певање* предавало се ученицима из свију разреда, који су се у почетку школске године јавили за то, и учила се „*практично* у мешовитом збору литурђија Златоустова по композицији Корнелија Станковића, за тим Химна Св. Савска песма"; А из *теорије певања*: „вежбање у скали *јакој* и њеним интервалима секунди, терци и кварти. Скале S-dur D-dur F-dur".

б., *Свирање* учили су такође ученици свију разреда, који су се у почетку школске године за то јавили. „Учило се у виолину и то у два одељења: у *I-вом одељењу* (почетничком) интервали и скале C-dur, S-dur, D-dur са прикладним малим комадима од српских игара и песама — све у првој позицији —; у *II-гом одељењу*: вежбање у другој и трећој позицији пошто се претходно прешла исцрпно школа у првом положају. Све по школи К. Хубера. — Свирани су прикладни томе комади из стране и српске музике." — Предавало се до краја маја.

Гимнастику предавала су два наставника: један у I. разреду оба одељења, II. и III. разреду; а други у IV., V., и VII. разреду по наставном плану и завршили су предавања свршетком маја. Помоћника овим наставницима било је у почетку школске године два, доцније један; а при крају школске године није било ни једног.

Женски рад предаваг је ученицима у I., II., III. и IV. разреду по програму утврђеном. Изложба радова ученица о Петрову-дне учинила је особито добар упечатак на посетиоце.

Из свега овде изложеног види се, да су сви предмети, одређени наставним планом, били у овој школској години заступљени; а из прве таблице овога извештаја види се, да је успех у настави добар, кад се он има мерити према оним ученицима, који су прешли у старији разред и који су остали да понављају испите, почем је према броју ученика, који су полагали испите прешло у старији разред 48%; а остало да понавља испите 28%. Овај би успех у настави био без сумње бољи, да су сви наставници одмах у почетку године дошли на дужност, да

неки нису преко године по званичној дужности по дуже од дужности одсуствовали и да је распоред предмета на наставнике ако не у почетку године, оно барем много раније утврђен.

Писмених задатака давато је сваког двомесечија у сваком разреду и из сваког предмета на броју ополико, колико је наређено.

Кабинети и књижница тако су сиромашни, да је прека потреба попунити све што недостаје а тако исто оправити и све старе покварене справе.

III. Зграда.

Зграде у којима је смештена реалка својина су општине ужичке. Само је једна, приватна својина, на коју општина плаћа кирију у којој су смештени кабинети реалке. Општина се брине за све оправке, које се имају на овим зградама извршити.

Саме зграде врло су старе и трошне и неудесне за школску потребу. Собе у којима су смештене учионице писке су, у многим нема подесне светлости, нити се скамије могу тако разместити, да би је било. Школска авлија испресецана тим зградама — има их на броју пет и у свакој по неколико учионица — врло је неподесна за надзор над ученицима, кад се између часова пусте на одмор. Осим тога нема ни нарочите собе ни нарочитих астала ни других потреба за цртања, те су ученици приморани цртати сва цртања у учионицама и на скамијама где слушају и израђују друга предавања.

Општина ужичка трудила се а труди се и данас, да подигне уз припомоћ целог округа, нову подесну зграду за реалку која би, снабдевена са добрим наставничким особљем, добрим кабинетима и добром књижницом, могла бити један мали центар за цео овај крај србства — али до данас још није успела.

IV. Ђачки фонд.

Од године 1881. до 1883. основан је заузимањем наставника све реалке фонд за сиромашне ученике ужичке реалке. Цела његова имовина око 2700 дин. добивена је од чланова утемељача и од добровољних прилога оданшњег грађанства и целог округа при давању беседа, о Св. Сави и у друге дане преко године, у корист истога. Сваке године трошена је извесна сума новаца из тога фонда на сиромашне ученике и ученице ове реалке и то: за обућу, школски материјал, за помоћ у болести и пред Божић и Васкрс и т. д. Па и ове године издато је из тога фонда, на исту цел, на 500 динара.

Бр. 305.

26. Јула 1889. год.
у Ужицу.

Директор реалке,
Петар Ј. Живковић.

3. Директора нишке гимназије

Према наредби која о томе постоји, част ми је поднети Вам извештај о нишкој гимназији за прошлу 1888—89 школску годину.

Почељу с ученицима. У почетку школске године уписало се у сви седам разреда 273 ученика и 45 ученица; у току године придошло је 7 ученика и 5 уче-

ница. По појединим разредима било их: у I. разреду оба одељења 101, у II. 68, у III. 55, у IV. 24, у V. 39, VI. 23 и у VII. 21. Од ученица две су биле у вишој а остале у нижој гимназији. У току године отпало је 75 ученика, међу којима троје због смрти. Свега је дакле њих 255 свршило школску годину и положило све испите.

Општи резултат успеха ових ученика види се из овог прегледа:

Од 77 ученика I. разреда, који су положили све испите, прелази 40, понавља испит из по једног предмета 12, из по два 10, понавља разред 14, отпушта се 1;

Од 53 ученика II. разреда прелазе 33, понавља један испит 7, два испита опет 7, разред 5, одпушта се 1;

Од 47 ученика III. разреда прелази 35, понавља један испит 8, два испита 1, разред 2, одпушта се 1;

Од 18 ученика IV. разреда прелази их 8, понавља један испит 8, два испита 1, разред 1;

Од 23 ученика V. разреда прелази 11, понавља један испит 5, два испита 4, разред понављају 3;

Од 17 ученика VI. разреда прелази 10, понављају један испит 4, два испита 1, разред 2;

О ученицима VII. разреда поднео сам Вам засебно извештај, из којега се види, да је разред свршило њих 20, а 18 имало права на испит зрелости и полагало га.

Односно похођења школе говоре ови бројеви: све 330 ученика учинило је 4089 оправданих и 3009 неоправданих изостанака. На једног ученика долази 12·60 оправданих и 9·12 неоправданих изостанака.

Из прегледа о успеху ученика најбоље се види, колико се успело. Да није било појачих сметња, зар би се и више учинило, али школска 1888—89 година била нам је за један цео месец од других краћа због зграде, а ни наставника није било довољно кроз целу годину. Краћа година нарочито учинила је, те се није могао извршити програм из опште историје и историје српске књижевности; из географије изостало се с успехом, јер се управо било без наставника до почетка јануара; нарочито се пак изостало из алгебре због одсуства дотичног наставника.

И ове школске године, као и до сад, уверио сам се, да се с овим бројем наставника тешко може радити без осетне штете за по који предмет. Број наставника не сме се код нас одређивати искључиво према броју часова, нарочито пе за предмете из група филолошко-историјских. Сви ми добро знамо, да су нам наставници ових предмета великом већином самоуци: за једне предмете нису увек биле попуњене катедре на нашој Великој Школи, а за по који и нема је никако. Најобичније бива да се наставник почне спремати, кад му ваља радити као учитељ. Ово је узрок те се многи морају ограничити на поједине делове из целе сродне групе наука; ово је узрок с кога се варамо, да чак и специјалиста имамо, а ми смо далеко од тога. Оно има и светлих изузетака, али изузеци су само изузеци.

Лако је појмити тегобу оваког положаја свакоме, који жели бољитак у будућности, нити је тешко уверити се, да се врло греши, кад се наши наставници

оптерете бројем часова и оноликo, с колико се ради у земљама, у којима још школа да наставнику и округлу теоријску и довољну практичку спрему. По овоме моје је уверење да су наши средње школски наставници, с малим изузетком, већма оптерећени но што захтева интерес наставе.

Бр. 273.
22. Јула 1889. год.
у Нишу.

Директор
нишке гимназије,
М. Марковић.

ИЗВЕШТАЈИ НАДЗОРНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 1888|9 ШКОЛСКУ ГОДИНУ

1. Г. **Јована Миодраговића**, *о основним школама у вароши Нишу.*

На крају свих посебних извештаја, које сте тражили овогодишњим упутством Вашим за надзорнике основних школа, част ми је поднети Вам овај општи део.

Одређен да прегледам само варошке школе, и то, једну половину од оних што се налазе у другој престоници пашој, ја нисам имао оне разноликости, које изасланике Ваше срећу по срезовима и округзима. И мој извештај дакле не може Вам имати оне разноврсности и шаренила, којим се одликују извештаји о сеоским школама. Али се он у толико више може везати за саму садржину наставе и наставних предмета, сам живот школин и месне прилике, те да Вам њих изнесе што боље.

Прво што пада у очи по школама, које сам прегледао, то је месни говор. Праве Нишлије прилично друкчије говоре од нас Шумадинаца и школованих. У говору им има много турских (а и грчких) речи, а удар гласовни нагиње на бугарски. По правилима методичким наставници морају да пазе и на говор. Сваки одговор ђачки ваља да се исправи. Наставницима ово одузима много времена. Неки иду тако далеко да и акценат хоће да исправе, а неки још даље, да исмевају децу кад погреше. На неким местима дете ћути само за то, што не уме да прича онако како учитељ тражи и како он говори; а зна садржину. На другоме месту зарад језика садржина је пропала. Дете је непрестано сву пажњу обраћало на говор и трудило се да говори као и ми, а ствар му остала непозната, те често говори сасвим којешта.

Да се има кубуре с језиком, то је истина; и да ће се још дуже имати посла у школи поред наставе и с језиком, и то је исто тако истина. Али по моме мишљењу, ми не треба у томе да претерујемо. Не треба у основној настави никад да дозволимо, да се садржина жртвује облику, језику. Ваља увек да је *главно оно, што има да се научи.* У другом реду тек долази *језик*, којим ће то да се каже. А језик, правилан говор, не учи се само у једном разреду, или у свима, у школи. Он се учи скоро докле траје и сам развитак човеков. И школа има само да пази да исправља главније ствари. Главно је, да *наставник* правилно говори, а деца да *слушају.* Језик се и учи слушањем. У нижим разредима, а нарочито у првом,

децу никако не треба ни бунити језиком. Доста је њима забуне: прво, што не знају саму ствар, коју уче; друго, што им учитељ друкчије говори. Ваља прво да савладају оно што се учи; за тим ваља да свикну говор наставников, те да га лако разумеју; тек онда долази, да се и она вежбају да кажу то што знају онако како учитељ говори. Овако се говор учи сам по себи. И што деца буду све старија и развијенија, и говор ће њихов бити све бољи, све правилнији и савршенији. Претераношћу можемо само да шкодимо. Не само што умни развитак дечији може да се поремети и смете, но изазивамо мржњу спрам себе и нашега говора и делимо се од њих. Не тако. Ваља да се зближујемо и волимо, и видимо, да смо ми *једно* с њима, један народ, само да мало друкчије, различно, говоримо с тога што нисмо били близу и заједно, но смо се ми много пре ослободили од Турака, а они после, те им и говор није са свим као наш. Наставници ваља само да се сете, да ни у старим границама нашим говор није свуда једнак, па их и ово онда неће чудити и љутити, и неће мислити, да су само они, у новим крајевима, „осуђени“ да се муче с језиком.

У Нишу су већином недељне, једноразредне школе, те је по томе могућно успешно да се ради и да се барем приближно изврши програм. Само онде није све на свом месту, где ко шта није умео или није хтео. За прво се не казни, но се поучава и упућује. Друго је свакојако за осуду и казну, али ми је мило, што скоро ни на један овакав пример писам наишао. Оно прво нам каже, да са спремом наставничком још никако нисмо готови са свим и да на томе имамо највише да радимо. Ово друго нас радује, да из основне школе све више нестаје оних људи, који су дошли у њу само да се хлебом хране, или да преко ње тргују. Најобичније мане и неумешности у раду школском ја сам изнео већ у досадањим својим извештајима. Али баш зато, што се оне непрестано понављају, налазим за нужно да их опет изнесем, те да их што више имамо на уму и да их наставници избегавају.

У данашњем раду у школи још се више опажа намера: да деца више *науче* но да се *навикну*. Да се *навикну* на све оно што је добро, морају да га *чине*, непрестано, те да им оно не буде необично, но да им оно пређе, што но народ вели, у крв и месо. Зато ваља *сваки дан* да раде све оно што је добро. И у томе је оно што ми зовемо васпитање. Така настава, такав рад у школи васпитава. И ако ми не васпитавамо, но само учимо, онда ћемо оправдати ово, да само умно образовање, једнострано, више квари човека и цивилизацију, но што их поправља и усавршава.

Па у чему је то васпитање?

У томе, да се деца науче на *рад* и *вредноћу*. То је прва одлика образованих раса и индивидуа од необразованих. За то ваља што више **рада**: да се више пише, црта, свира, сади, плеви, окопава, калеми; да се уведу ручни радови; у опште, да деца више проводе време у *раду*, но у беспослици, празном разговору и игри. На игру да се пуштају само онда, кад затреба телу, да ono промрда, и да се деца надишу чиста ваздуха. Даље, да се навикавају на *ред:* да уредно долазе у школу, да уредно врше своје задатке и друге послове, да у извесноме реду живе у школи од доласка до одласка и да једно „другом *не чини* оно што не жели да њему други чини,“ а за тим, једно „другом да *чини* оно што жели да њему други чини.“ Дете има извесне дужности

према себи, према послу, према другови̇ма својим, према наставнику, родитељима и старијима, према Богу; и њих ваља да познаје и вршн. По нашим школама данас изгледа, као да је ово споредна ствар; а главна, да ученици што више „науче“ и *знају*. Ваљало би овде да се сетимо оне народне изреке: „И ћаво *зна* шта је добро, али неће да га *чини*.“ Васпитатељу је баш главно: да навикне ученике, да *чине* оно што је добро а да их извлачи из лености и нереда.

Ово је веома важна ствар, господине министре. Овде смо на тачци, где се питамо: да ли ће бити велике хасне од нашега рада за сам живот оних који долазе у школу да се уче и живот наш друштвени. Ми, чини ми се, највише патимо од тромости, нехата, нерада и нереда. Ми бисмо, чини се, на прсте избројали чиновнике, који су кадри и вољни да своје канцеларије држе у потпуноме реду, трговце и занатлије, који своје радње, и газдарице или домаћице, које би се прилубиле за кућу и ствари у њој и хтеле и умеле да одрже у њима ред који би примљивао и који би се видео у веште (н. пр. немачке) руке. А од овога нам у многоме зависи и домаћа и друштвена срећа. Школи је задатак, да и овде помогне. Она не треба да постоји као нешто самостално, за себе, но ваља да се обазире на потребе народне и да са своје стране чини колико може те да се оне попуњују. Чини ми се, да ни учитељске школе нису до сад обраћале довољно пажње, да се и наставници спремају у овоме правцу.

Код појединих наставних предмета опажају се ове мане.

Код Српскога Језика још се једнако са читања прелази на Граматику. Садржина непрестано остаје споредна ствар. Међу тим, она је главна. Кад не би било потребно да разумемо и знамо оно што читамо, читање не би ни имало никакве вредности. Зато ваља прво да се разуме садржина, па онда да се прелази на граматична питања. И читање само није свуд довољно тачно, а лепо, с правилним нагласком и тоном, у овим крајевима не може ни да буде још дуже време. Писање лепо не напредује. Цртање, као припрема и за писање и за цртање слободном руком, у многоме не одговара циљу. Пало ми је у очи, да су и „Цртанке“ врло неудесне. Дете има руком да вуче толике праве линије, толике дужине, да их ни ми не бисмо могли лако извући. И криве су велике. А ваља знати, да што је линија мања, краћа, то је деца лакше извуку онако како ваља. У почетку слике и црте не би требало да буду веће, крупније, но што су велика слова, па тек онда да се иде веома поступно крупнијима.

Ако је чланак, који се чита, поучан — као што већином јесу — онда никад не треба пропустити да се и *изведе* поука из њега, и да се она после има на уму и настојава да је деца и *чине*.

Рачун још никако не иде свуда како ваља. Нити је усмено разраћено онако темељно и сигурно како ваља, нити је писмено онако јасно и брзо како ваља. Томе ће бити узрок, што се сувише рано с усменога прелази на писмено. А још чини ми се већи и главнији: што се најпре *на стварима, очигледно,* у нижим разредима ради веома мало, а у вишим никако. Тако деца не задобију јасне *представе* о количинама и постању њином, с којима ће после да рачунају. А о чему год немамо јасне представе, ми га не можемо ни упоређивати с другим нечим, па ма било ово друго и јасно. А ако је и оно нејасно, онда из две, три или више нејасности мора бити и резултат нејасност.

За то се мора дуго радити с бројевима на *стварима, рачуналкама.* Онда се тек покушава усмено, на памет; и докле год оно не узиде сасвим течно и лако, не сме се прелазити на писмено. А кад се пређе, онда овоме ваља да се постави добар темељ нарочито у опоме, у чему се оно разликује од усменога. Неки наставници се ограничавају на округле бројеве и избегавају разломке, нарочито ситније од петина, а то је штетно за гимнастику умну.

Доброме успеху у овоме предмету смета у многоме и данашњи одомаћени начин предавања, особито у нижим разредима, по коме се код сваког броја деци одмах казује и шара (цифра), којом се он бележи. Прамљива душа дечија одмах се веже више за ову видљиву шару но за количину, те после, кад стане да рачуна, она више не мисли на количину но на цифру, и није чудо што сад неће ићи како ваља ни усмено ни писмено. Особито је ово погрешно у првом разреду. Ту не би ваљало казивати деци шару и радити писмено целог првог течаја, на може бити и другога до краја; но радити само на стварима и усмено до 20. Тек на крају године, или у почетку идуће, могло би се почети с децом писмено. Но и ту морају рачунски знаци да се *изведу,* те да деци буду јасни и да знају кад ће који да употребе. Многи наставници данас то не умеју да учине и деца не знају кад ће да напишу који, и не би умела да израчунају докле не кажу: „ја ћу ово да *одузмем,*“ „ја ћу ово да *поделим,*“ итд.

Земљопис се у већини школа предаје врло добро. Узет је метод: од ближега даљему, од познатога ићи даље ономе што је непознато. Деца се изводе у околину и уче се да цртају мапе. Само би се пожелела већа детаљност и дубина. Није доста изићи само у поље те видети два три највећа брда и коју реку, па се вратити и то цртати. Није доста казати само да има четири стране света и како се зову. Ово је прва *очигледна настава.* Ово је прва *анализа* овога спољнога света, који је детету по рођењу изгледао као нека *целина,* једна велика *загонетка,* коју сад почиње да разматра. И то разматрање, рашчлањавање, ваља да буде систематичније и тачније, но што је ово данашње. Ваља одлити све на **„небо“** и **земљу.** Ваља поређати шта има на небу. Онда ређати *све* шта има на земљи, и све то, из свега тога ређања, одлити у гомиле: I. **земља** и **камење,** и **вода;** II. оно што **расте** из земље; III. **животиње,** где долази и *човек;* и IV. **ствари,** које је израђено или направно човек. Онда треба посматрати земљу, површину њену, околину, облик њен са свим оним што има на њој и како то постаје, откуда је што. Ваља *посматрати* и оно што има на небу и како се то *мења,* н. пр. излажење и залажење сунца, мене месеца, помрчења, путовање звезда, облаке и т. д. Између „неба“ и земље изнаћи и показати деци очигледно да има **ваздуха,** и пазити на *појаве* у њему. Ту ће доћи разни ветрови, киша, грмљавина, град, магла, снег, роса и слана, и деца све то, у своје време, могу и да посматрају и да науче. Из овако проученога хоризонта, или догледа, земљопис иде даље. Он је видео шта су брда, долине, реке, извори, равнице, поља и ливаде и т. д. и шта где има; сад иде даље, да види како је то и иза оних брда и у оним срезовима, округима и земљама што се не виде. Други разред дакле (а пре њега у многоме и први), у коме се учи овај хоризонат, *темељ* је даљој географској настави и пребогат је материјалом наставним. Њега не треба скраћивати и сакатити.

У познавању наше земље *много* места заузимају биографије. У неких наставника деца и на испиту „показују“ на мапи; а кад се окрену од ње, не знају ништа. На мапи се показује преко године, само да се олакша деци памћење оних река, брда, варош и т. д. и положаја једнога према другоме. Али деца морају запамтити. Мора им остати као нека *слика* у души о ономе земљишту или округу, крају, што су учила и гледала на мапи. Чим нема те слике, значи, ништа није научено.

Из ове опште анализе (очигледне наставе и познавања околине или хоризонта) излази полако специјална анализа, где ће да се гледа шта има на појединим биљкама, животињама, човеку и т. д. Излази оно што се данас зове „Познавање природе“ у основној школи. За то би ваљало *посматрати* што је могућно више биљака и животиња, а тако исто и камења и земаља, и гледати шта има која, из чега је која састављена. То је природни пут. То би било познавање природе и природних предмета, и то у виду некога „описа“, који је врло неспретан; па се често и то не посматра, но се „описује“ онако на памет, по некоме утврђеноме шаблону. Онда ово више прелази у област језичне наставе, где се деца уче да *говоре*, но што се ту познаје природа.

Из историје народне још не могу довољно да се покупе, проберу и изнесу главне ствари, но се често губимо и око најспоредњих појединости. Тако се „научи“ по нешто о нечему; али се не научи и не види како је *народ* наш поникао живео, растао, страдао, и како се учио и и просвећавао се. А то би било главно Историји *народној*. (У својим „**Причањима** Србима и Сричњима о народу њином,“ ја сам покушао да ово изнесем, али је многим наставницима ово непознато, и не знам колико сам успео у ономе).

Данас ни у Науци хришћанској нема механизма, али би баш зато ваљало скратити онај многи материјал који је прописан из овога предмета наставним програмом. Скоро ни један наставник не може ни да сврши све оно како треба, без штете за остале предмете, а нарочито писменост и рачун.

Имао сам и виших основних школа, мушких и женских. Што се њих тиче, ја сам и у својим досадањим извештајима напомињао, да оне не одговарају циљу и потребама нашега народа, и до сада ме у томе ништа није могло разуверити. Говорио сам, да главну пажњу ваља концентрисати на нижу основну школу, то јест, на четири разреда, четири године школовања,те да оно буде што интензивније, јаче, пуније, једрије. Јер ту долази маса. А ми ни за ове немамо ни зграда ни наставника. А, ко хоће више знања, но што даје добра четвороразредна основна школа, он нека иде у гимназију или у коју другу школу стручну. Остајем при томе и данас, и пристајем уз предлог, који ће се и овогодишњој учитељској скупштини поднети: да се оне по селима претворе у среске *ратарске*, а по варошима поступно, по потреби, да се подижу *занатлиске* и *трговачке* школе.

Још више ово вреди за *женске* више основне школе. Кад је данас дозвољено, да се у недостатку виших женских школа, примају у гимназију по унутрашњости и женска деца, која би желела даље да се школују, онда не знам зашто терати женску децу, кад би имали највише да се спремају код куће у кућењу, кувању итд. за свој потоњи позив, да уче о храму, олтару, капели, „светим стварима“ црквеним књигама и одеждама, чиновима: епископском, свештеничком, ђаконском, игуманском итд. о службама и звоњењу, кађењу, „входовима“ и свима тајнама; да

читају о „Усуду“ или коју другу народну приповетку и да изналазе „глаголе,“ „падеже,“ „реченице,“ „подмете,“ „прироке,“ „синониме“ итд.; о „глобу,“ Јевропи и њеним водама и државама; о Феничанима, Мисирцима, Персијанцима, Ахилу Хектору, Ханибалу, Перону и његовој грозној мајци, Виљему Телу и т. д.; о ленивости тела, падању, полузи, о стањима тела, о постајању звука, о простирању светлости, о спровођењу топлоте, и тако даље? Из свега овога ја не видим да ће их основна школа боље „спремити за живот.“ Пред вама видите читаве удаваче, а оне вам говоре о „светим утварима“ и причају о Грцима и Римљанима. И до краја испита ништа не видите што ће им сутра требати у кући и новоме животу, сем оно мало пешто „женских радова.“ И нека су они најкраснији, је ли то сав задатак и позив женскиња у друштву? Држим, да није далеко време, када ће се у другој престоници отворити кака средња или виша женска или девојачка школа, не само за њу но и за околне мање вароши, којима је далеко Београд, а волеле би своју женску децу да школују даље у каквој женској школи но у гимназији с мушкарцима заједно. И онда ће бити излишне више основне женске школе и законско принуђавање родитеља да их дају у школу. А кад се отвори така школа, онда неће морати ни програм да буде ови, као за мушкарце.

И ове године сам сазнао, да се за оно време од испита до Петрова дана ништа озбиљно не ради. Неки „утврђују“ оно исто што су и преко године предавали, а неки иду даље и почињу оно што ће да дође до године. Ниједан није озбиљан рад, нити се врши пред свом децом. За то време, од испита до Петрова дана, ни деца ни наставници не иду у школу као дотле, нити им ко води рачуна о изостанцима. Сем тога и нас изасланике моле, да их ослободимо дан два, те да се одморе и они и деца, *и да могу отићи коме другу на испит.* У прошлогодишњем своме извештају ја сам подуже говорио о потреби овога, и предлагао сам: *да се у свакој школи школска година сврши с испитом,* овим што ми држимо, и да се деца одмах распусте па само да дођу на Петров дан у цркву на благодарење и какву школску свечаност ако је учитељи приреде. И учитељи, после свога испита, да могу слободно ићи својим друговима на испит. На овај начин би и деца и учитељи употребили ово време много корисније. И ове године сам остао при томе.

Остајем и при томе, да се укине ово давање оцена јавно, но да се место тога кажу наставнику примедбе, све добре и лоше стране у раду његову и у настави и у васпитању. А плата њина нека се уреди независно од оцена, као и у другим струкама. А, ко неће да ради, има друга пута да се казни, и то не тек на крају године.

У више прилика увиђао сам потребу, па и ове године, да би барем по учитељским школама ваљало завести *познавање закона земаљских,* а нарочито законе и разне наредбе и уредбе *школске* и администрацију. У првом уређењу учитељске школе у нас од 1870. стајао је и овај предмет „Познавање основних закона земаљских,“ и т ко се предавао Устав и још неки закони. То свакојако није задовољавало сву потребу, али је опет боље било и ово штогод но данас ништа. Ово би много допринело тачности у вршењу дужности своје, а тиме би школа само добила. Нема сумње, да што се боље и свестраније буду спремали наставници за свој посао, да ће им и он бити све чистији и светлији.

Ниш је био пун старих турских зграда кад смо ми дошли у њега. У такима су му биле и основне школе до скора. Сад их већ почиње измештати у боље, а ове се године довршује нова зграда, на Стамбол-капији, коју општина нарочито подиже за школу, и у погодби је друга, те ће се кроз кратко време школе друге пресније наше сместити у зградама које доликују и њој и њима.

---

2. г. **Ђ. Анђелковића,** *о школама у Купријском округу.*

Из података које сам у посебном извештају имао част послати Вам о школама у окр. Купријском, а нарочито из онога општега прегледа над послатим оценама, излази као резултат, да је успех ђачки и рад наставнички у опште врло добар.

Велики део датих оцена јесу резултат од онога скупа прилика у којима беху: школа, учитељ, стање ђачког посећивања школе и њихно бројно стање. Поред овога још и ови услови: метода, рад и спрема учитељска.

Узев у рачун овај број обзира према којима се има осврнати прегледање школа онда се може рећи да су те оцене од релативне вредности, јер су сума не само повољних већ и неповољних услова. Тако су н. пр. оцене од једне исте бројне вредности, како за сеоског учитеља тако и за варошког, *односне;* јер су они први увек у више или мање неповољнијим приликама него варошки наставници. Довољно је напоменути само ону сталну појаву сеоске школе, да је број одсуства тамо већи него у варошким а тако исто и набавка књига или и потреба школских. Нека се овоме додаду још и оне разлике у програмима за сеоске неподељене школе или и подељене на два учитеља онда је јасно оно што сам тврдио да је и доказано.

Али, при свима овим разликостима од услова, ипак се опажа да и подељене и неподељене школе своје под извесним општим условима као што су метода и спрема учитељева.

У прошлогодишњем извештају ја сам изнео своје мишљење о томе како сам ценио рад наставнички. Уверен, да је то мишљење умесно, ја сам га се и ове године придржавао па сам нашао да н. пр. *одличне* наставнике карактерише рационалан метод проведен кроза све предмете, темељно знање и обрађивање скоро свију предмета једнаком јачином и заузетошћу; *врло добре,* који су главне предмете обрађивали горњим начином, прир. науке нешто рационо-методом анешто катехетичном методом са дисциплином негде одличном а негде врло добром; *добре,* све онако што и врло добре, само са доста мањом количином рада па и спреме, а ту и механизам хоће да отме маха.

II.

Предавања и успех ђачки.

Највише су разрађена предавања за српски језик и рачун, по свој прилици прво с тога што се о тим предметима са свију страна највише води рачуна а друго и с тога, што је и књижевност у томе најбоља са упутствима за предавање. За овим предметима долази одмах предавање из земљописа на доста рационалној али неусавршеној основи, природне науке у толико у колико су по самој природи ствари везане за методу очигледности. Са науком хришћанском изгледа да је се по-

шло добрим путем; са историјом српског народа и грађом историјском уз земљопис не иде најбоље из разних узрока као што ћу их навести.

После ове кратке напомене сад ћу да поређам успехе ђачке из појединих предмета и то по разредима.

а). Из *српског језика*

Читање је у I. разредима на неким местима један или два ступња преко читања на слогове. Преображај слогова у речи се опажа као што рекох само на неким местима: — иначе је читанчица савладана: деца читају доста добро и доста лепо.

Граматички је део бољи од читања.

У II-им разредима читање је задобило и више логичности и естетичности, наравно, са изузетцима на неким местима који се дају оправдати. Граматички део је свуда обрађиван добро.

У III-им и IV-им разредима је читање било добро, разумевање читаног врло добро, али би граматично знање требало да по овоме буде тако исто, а оно не беше, и ако не у већини школа оно у $^1/_3$ од тих школа, нарочито у погађању времена код глагола у III р. и у погађању предлога и прилога у IV. р.

Пажња на говор, нарочито у местима која имађаху туђег елемента, довољно беше обраћена, што се опажало по обичном разговору између ученика а и у самим одговорима тих ђака.

Декламовање је код ученика из I-ог разреда било прилично а код старијих ђака већ боље а на многим местима у III-им и IV-им разредима било као што ваља са разумевањем оне садржине коју ђак декламује.

б). *Рачун.*

За оцењивање успеха из рачунице ја сам узео да посматрам одговоре ђачке из најпростије анализе бројева, врсте рачунања са именованим и неименованим бројевима и решавање комбинованих задатака који одговарају животним потребама — а све разуме се у оној мери како је то програмом на поједине разреде наређено.

Употребив ово, нашао сам да је у:

I разредима усмено рачунање боље обрађивано од писменога. Док у усменом рачунању влада извесна лакоћа у одговорима било при обичној анализи бројева, радећи са именованим бројевима или у комбинованим задацима, — дотле је са писменим у опште теже ишло.

У II р. општи резултат више од доброга. Задатака је било на више места и таквих, који су покрај комбинације радња обухватали практичне примере из живота. Пажња је обраћана подједнако и на усмено и на писмено, али су по готову одговори из усменога бољи од писменога рачунања.

У III р. резултати су успеха у овим разредима из усменога више од доброга а из писменога врло добри. Задаци и усмени и писмени беху добри и одговараху практичним захтевима живота са одговорима махом довољним а негде и потпуно тачним.

У IV. р. је рачунање у ствари на највишем ступњу у осн. школи. Како усмено тако и писмено је све као што треба.

Општи преглед који сам учинио над успехом из рачуна над методом, предавања и давањем задатака то је овај: крај све добре стране коју мора имати предавање из рачуна употребом рацион. метода ипак се поткрадају погрешке нарочито у I-им и II-им разредима а на више места и у III-им, да ђаци пре кажу којом ће радњом решити какав рачунски задатак него што изнесу претходне разлоге; даље, при писању самога задатка из множења име-

нованих бројева ученици пишу пре множитеља од множеника: — из чега се лако може закључити да ученици при свима одговорима, који изгледају као јасни и одрешити, ипак немају чистога појма који ће од задатих бројева бити множеник а који множитељ. Врло је мало школа било где је наставник на то строгу пажњу обраћао.

Сем тога прегледа обратно сам пажњу на мале таблице од сва 4 вида рачунања, па сам нашао: да су више мање доиста својина ђачка.

III.

в). *Земљопис са Историјом*

У II-им разредима из земљописа су основни појмови већином добро и правилно предавани ученицима по начину очигледне наставе. Успеси ученички су махом добри.

Предавања из земљописа у III. разр. код већине наставника према захтеву програма, али ми се чини да има једне мане у њима. Она је у томе, што многи од њих нису вични да концентришу ученичко знање, — управо да га уопште (генералишу) како би ученик и сам могао имати брзо преглед о предметима једнога истог рода, нарочито у погледу на сличне производе у нашој отаџбини, производе земљоделске и пољ. привреде, занатства и трговине. Топски део са историјским грађом још је најразређенији у овоме погледу.

У IV-им разредима изучавају се и српске земље. Ма да су одговори ваљани, али ми се и овде чини да би у интересу српског осећања требало више љубави поклонити томе предмету.

Одговори ученички из српске историје нису ме могли свуда задовољити. Нема сумње да томе има разних оправданих узрока, нешто због самог опширног програма, нешто због спреме учитељеве у самоме предмету, а сигурно још и због тога што се нема правога упутства о предавању народне историје у осн. школи. Онако како се предаје историја, она је овде најпростија врста ређаних факата без везе (колика се она може створити код ових малих ученика) са крупнијим догађајима.

IV.

г). *Природне науке.*

Природне науке у основној школи нису заузеле право место, нити имају своју методу у предавању и ако је природне науке одавна познат начин како их ваља предавати, оне се сада предају површно: опис површан, класификација никаква, уопштавање факата никакво. Према томе су и одговори ђачки такви да човек једва може пресудити шта се може рачунати као знање о природи нарочито код ђака у II-им разредима.

У своме прошлогодишњем извештају ја сам напоменуо како би требало и програм и ручне књиге и предавања из природ. наука преобразити у ономе смислу као што се то постарало за наставу у срп. језику и рачуну још од пре 20 година. Тога сам мњења и данас с додатком да се програм за природне науке прекроји како би се учење природних наука у основ. школи могло изводити са јачим планом који би обухватио и класификацију на завршетку описаних ђела а даље још и то да изучавање отпочиње у III. разреду а да се не учи више у II-ом разреду.

д). *Хришћ. наука са слов. читанком.*

Поуке из хришћ. науке биле су у већини такве колико да се каже да је програм исцрпен а одговори онакви какве их је учитељ спремио код ђака т. ј. доста брзи и да одговарају ономе што се налази у

књигама које су намењене ученицима основних школа.

Тако је објашњење молитава у I. р. добро, али она опширна причања о животу Св. Саве свакојако премашују моћ дечијега схватања. Тако су исто и животописи светаца у II. р. неразумљиви за децу. У IV. раз. су причања христових прича обична причања са разним ступњем тачности у тумачењима. Највише ми се чинило да је природно онде било, где су христове приче поткрепљиваде какву причу из живота што расветљава понашање и владање као и љубав према ближњему. Мени се начин учинио згодним и ја сам га препоручивао, јер мислим да ће бити најзгоднији за утицање на морални и религиозни развитак осећања.

Словенска читанка у III. и IV. р. не предаје се с вољом. О овоме предмету требало би што пре да Просветни Савет донесе своје одлучно мњење како и на који начин да се предаје или изостави ако је то могућно.

е). *Писање.*

Лепота и правилност у писању је различита, и ако се према једним и истим прегледалицама ради. Овоже је узрок неједнака заузимљивост код наставника а по свој прилици и претрпаност предмета што их нарочито наставници у неподеленим школама савлађују.

ж). *Певање.*

Оно се најразноврсније предаје и са мало разумевања. Не могу знати које се време употреби док сваки разред научи по коју песму, али са обзиром на то што има случајева где сеоска деца показују природан дар за певање што песма утиче на развитак осећања дружељубља, остајем при моме лаиском мњењу, да би требало све песме намењене основној школи ставити у ноте, штампати их о трошку министарства и разаслати свима школама, а учитеља ће их без сумње научити на својим скуповима, и онда ће се правилност у певању још јаче одневати а хармонично певање лако је за доцнија времена извести.

з). *Гимнастика.*

Може се рећи да се свуда ради са малим изузецима подједнако и то довољном спремом и успехом. Само не могу знати да ли се она предаје преко целе године или само на месец дана пред прекид школа.

Додатак.

У круг мојега рада имао сам да прегледам успехе у V. р. у Свилајницу и у I. р. продужне школе у Медвеђи. Предмети који се у овим школама предају скоро су истоветни. Кад се упореди успех у V. р. са оним из I. р. продужне школе онда се мора рећи да је успех у V. јачи од онога у продужној школи. Разлога за то има у томе, што у V. р. предаваше преко целе године сталан учитељ, док се у продужној ради само четвртком.

Највећа пажња у обема школама обраћана на извесне предмете беше на: српски језик, рачун и пољ. привреду, историју и земљопис мање, а предавање из природних наука, хемије и физике морало је бити врло скучено због немаштине најобичнијих физ. справа и хемикалија за огледе из тих наука.

Успеси из појединих предмета овакви су:

1). Из српског језика успех је врло добар. Читање је врло лепо; разумевање читаног и оно мало синтаксе то је све изврсно.

2). То исто је и из рачуна.

3). Општа историја са земљописом у V. р. боље је савладана него у I. разр. прод. школе а нарочито земљопис.

4). Резултат успеха из физике и хемије то су неки несистематисани одломци преко којих се једва познају ови предмети. Ако се хоће успеха, треба имати мали кабинет, иначе је проста дангуба предавати те науке.

Вештине. Успех из вештина је у овим школама врло добар. Писање је лепо, тако исто и певање и гимнастика.

Ово је у кратким цртама успех ученика у школама које сам прегледао. По резултатима који се јављају крајем шк. године о испиту има се разлога да човек буде задовољан, али ако се тај успех подвргне дубљој и јачој анализи оне ће се уверити да је то само *бачко знање*, али не и човечије т. ј. онога ђака кад буде постао човеком.

Ово питање о трајној вредности успеха занимало ме је лане а и сада: — с тога ћу о њему бити слободан да са моје тачке гледишта, проговорим и расветлим неке стране о знању и употреби тога знања у опште из ма којих школа.

III.

У овоме делу а после општег извешћа о успеху у појединим предметима, ја ћу да расправљам питање о школовању у основним школама, о резултатима његовим, о трајном утицају основно-школског знања у вези са школовањем већега дела масе народне.

Према истакнутом питању ми ћемо поћи са овога тврђења: школи је задатак да даје знања, а знању да води човека правом путу живота, пошто утиче на све стране човечије природе како на развитак морални и физичких сила његових.

Шта ради наша школа? Каква знања даје ученицима својим? Коме циљу води и колико служи као полуга што уздиже човека на вишу површину људског живота.

Шта ради наша основна школа и каква знања даје својим ученицима — та су питања расправљена у круговима наших педагога и остале интелигенције. Тако је исто јасан одговор и на ово питање: шта тражимо ми, шта хоћемо од те основне школе? . . . . Општа знања, прва знања, — скуп првих знања потребних свакоме без разлике занимања.

Та неопходност да се овако прими задатак осн. школе и учинила је основну наставу обавезном за све редове друштвене.

И тако држећи се овакве одредбе о задатку осн. наставе, основна школа дакле даје основне форме знања свакоме потребитих: у читању и писању и рачунању прву свакодневну употребу знања; у земљопису своје домовине његово познавање у погледу земљорадње, винодела, заната, трговине и др. Историја му говори о пређашњем строју друштва, о животу политичком, трговинском и др.; упознаје га са садашњошћу; природне науке га упознају са основним спољним особинама животиња, биљака и минерала, са користима од њих: — а хришћанска наука да увећа морално стање у појединаца. Вештине: певање, гимнастика а и ручни рад као основа за умно-физичко образовање масе.

Као што се види све саме красне тежње! Само је у питању са колико се процента остварају те тежње државине? Да ли се по успеху ђачком, показаном о испитима, може судити колико су остварене те тежње или по знању које би у приличи приказао рецимо 18-то годишњи младић који је и сам свршио основну школу; а на послетку је ли могућно да ће то знање трајати ако се не би уве-

ћавало, чешће претресало да се не прошушњи или је његов задатак да ствара и увећева проценат писмености.

По успеху ћачком о испитима ја не могу никако ценити шта је основна настава кадра учинити за развитак народног духа — већ ако се буде под развитком духа разумевало увећавање писмености. И сама држава признаје немоћ основне наставе да утиче на трајност у знању, с тога је и отуда оно подизање продужних школа или као некада недељне што беху.

Код нас постоје продужне школе да сузбију опадање знања из основне школе после свршена 4 разреда. Али, кад бисмо се запитали јесу ли моћне да то постигну — онда бисмо морали дати негативан одговор, јер се те школе одржавају наставницима који већ своје послове имају у засебним разредима а учење ћака у продуж. школи посао је узгредан.

Из овога се лако даје разумети да су продужне школе у системи основно-школског образовања врло несавршени облици наставе за ученике основне школе после 4-ог разреда.

По оваком стању основне наставе са стране формалног васпитавања и обучавања деце у осн. школама имамо места и разлога да констатујемо да су успеси постигнути, али према стварним резултатима који се имају очекивати од школовања за живот народни и који већ постоје — онда не можемо њима бити задовољни, а то је сем других узрока још и тај *неподесан систем образовања омладине народне.*

Тешко би било доказивати да основно школовање треба да буде без везе и без утицаја (и ако маленог по обиму) на потоњи живот. Узев начелно да је живот школа: да после основних општих знања по законима умногa развитка долази као најнужнија последица, брига државна о специјалноме развитку омладине као потоњој основици народне културе и развитка. Развитак, то је прибављање сила, а први зачетци тих сила ваља да се развијају и даље, а не да их угуше неприлике у животу. Држави је по овоме задатак да прегне и извуче општу масу из тих неприлика упућујући је тамо одакле ће имати користи и држава и народ. У овоме смислу мислим да је нужно тражити начин, како ће се народно образовање продужити и после онога што се у врло маломе размеру изнесе из основне школе.

Садашња организација основне школе, а и цео просветни систем није удешен као што ваља нити даје такве резултате које би могла дати добра организација школа.

У прошлогодишњем своме извештају ја сам из ближе испитао садању организацију основне школе па сам наишао као недостатке, да у погледу на предмете који се у њој предају, ваља додати „ручни рад“; у погледу на број година: да ваља децу зрелију у школе слати и то почетком 7-ме па и 8-ме године; да ученици III. и IV. разр., ако се не уведе општежиће, уживају потпуно издржање ако су сиромашни а одлични су или врло добри. Тако сам исто додирнуо био и питање о учит. повишницама, а на послетку и питање о самој ревизији.

Све ове примедбе на организацију своде се на то, да се успеху и задобивању знању у основним школама осигура трајна вредност. Али, то што система нашег школовања обухва средње: гимназије, учит. школу и богословију а и више: в. школу, војну академију, и то што васпитаници тих школа имају незнатан утицај на њу непосредног умног и културног развитка масе, то значи да је тај

систем празан, има празнина, а његов је утицај *бесилодан*. Ту празнину ваља попунити школама наименованим за специално образовање масе, а те су пољопривредне и занатске, трговачке и индустријске.

Ако према овоме маса освоји сређено емпиричко знање, немогућно је да то знање неће стајати у непосредној вези са оним које је изнесено из основне школе, јер се образовање омладине и упућује оним путем како ће стално утицати а то после неминовно утврђује знање задобивено у ранијим годинама; и шири круг промаграња и познавања за све дане живота.

Према приликама у којима смо, види се да ваља поћи другим путем, а којим и може бити до оним како ће разни редови нашега друштва отпочети свесније занимати се радовима које је собом донела подела занимања у њему. У земљама, које су вековима под утицајима културе, знања се шире и без школ. утицаја полако и из тиха, скоро традиционално, јер је ту *време* најсигурнији али најсигурнији чинилац за распростирање корисних знања и људског искуства у земљорадњи, занатима, трговини, вештинама — све се то полако прибира у један резервоар а после утиче свестрано на општи културни развитак.

Као што бива у другим земљама у низу векова, код нас је исто и мора ићи скоро по деценијама. Кад се узме у обзир вековни утицај на развитак културе и ширење знања у масу народну по туђим земљама, онда колико се још снажи и увећава тај развитак масе кад покрај традиционалног знања постоје још и специјалне школе: занатске, агрикултурне, трговачке и друге? покрај вековног утицаја постоје дакле у туђини и школе, и оне су рај резервоар за спец. знања, оне шире познавања, круг општег образовања оне и даље остају да утврђују то знање, те је оно од трајније вредности.

А код нас? Остављено је да се односи и везе специјалних занимања са општом масом знања из основних школа развијају самовољно полагано, и без видљивог и свесног утицаја и тежње да се раскрчи пут како би се наш друштвени живот разумнијом организацијом школа понео на виши ступањ било у специј. занимањима која су неопходно потребна за живот било у подизању општега живота грађанских врлина којима је исто тако потребан развитак као и умним особинама.

Из свега овога мислим да се лако може увидети како ми схватамо циљ основне школе, њену везу са осталом организацијом школа — и да према томе треба на основну школу гледати не као на школу која само даје прва и најопштија знања људска. У ствари она треба то да буде, али баш за то да свој циљ постигне, њена се организација мора саглашавати са потоњим организацијама специјалних школа које ће имати пресуднији утицај на утврђење задобивених знања, на употребу њихну, а то с тога што ће спец. школе утицати на развитак благостања, чиме школа задобива високи углед у очима масе народне, јер је постала видљива и непосредна корист њена.

Оволико сам сматрао да је нужно проговорити о задатку основне наставе у вези са осталом просветном организацијом. По себи се разуме да би специјална расправа промашила циљ овога извештаја. Мени је овде главно било доказивати и нагласити потребу да све школе од најнижих до највиших стоје у узрочној вези, и да су све удешене тако како би општи развитак имао правилније путеве, а да се садања организација основних школа која постоји већ 8. година ваља заменити бољом и подеснијом, јер овака као што је

она стоји на основама које одвајају основну школу од развитка народног у опште а у вези је само у томе привцу да умножава интелигенцију која једва по нешто утиче на умни живот народни а на културни скоро никако или и накарадно. Међу тим живот народни има више праваца између којих је културни најмањи и најслабији. Са те је стране дакле у овоме времену и најпотребније поарадити како ће се школин утицај простирати и на културу.

Сматрајући ствар са овога гледишта и знајући да пут из осн. школе није само у гимназију, већ да треба имати пута и за занатске, индустријске и пољопривредне школе из осн. школе, ја мислим да треба одиста што пре отпочети радити у правцу томе како би школа могла имати осетан утицај и на културу у нашој држави.

Али тада по мојем мишљењу и сама организација основне школе мора имати згодне основе и путове којима се иде и ползи другом циљу. За склапање једне добре *целисходне* организације иште се рад од више њих а не појединаца; захтева се да се многа разна тежа и лакша питања расправе и доведу у склад. У решавању тих питања може бити разних па и настрапих погледа; али одзивајући се овде своме позиву, ја ћу изнети овде једно питање више као покушај а на име питање о томе колико година треба да траје основна школа и које време учења треба да се узме преко године и за што?

Држећи се уверења које сам изнео овде о односу основних школа према специјалним, ја мислим да учење у основним школама мора трајати 6 година, 2-го да деца полазе први пут у школу наврштеком 7-ме па и 8-ме године, 3-ће да се у првим двама разредима не уче никакви други предмети сем читања, писања, рачунања и првим молитвама из хришћан. науке, а у осталим изучавају други предмети према програму који би морао бити измењен. 4-то да учење у сеоским осн. школама траје од 15. августа до краја месеца марта или половине априла, 5-то да понављања буду само за време празника и недеља до краја јуна месеца, по што тако у ствари и бива, јер учитељи свој рад закључују најдаље до краја месеца априла. Време од краја априла до свршетка ревизије, то је време кад се на вештачки начин спремају успеси код ђака и 6-то у варошким школама настава може бити и друкчије удешена.

Кад ученици основних школа буду стајали под оваким условима школовања, нарочито у селима, онда можемо очекивати не само ваљаност успеха већ и трајност. Прво с тога, што учење почиње са зрелом децом, друго, што учење траје дуже, а знање се деци спорије али гурније предаје а не као данас кад се утисци у деце претрпавају и један други потискују па немају времена за сређивање и кристалисање. Можда је најнастранија овде мисао о распуштању деце крајем марта или априла (управо после Ускрса). Ја сам за то навео један разлог да је посао обучавања у главном завршен до тога рока, а оно остало време је претрпавање или усиљена радња учитељева пред ревизију. Кад би се увеле сталне ревизије, онда не би било потребе за ову усиљену радњу учитељеву, знање би дечије ишло дужим временом тише али сигурније, и онда не би школовању од штете било што би сеоска деца била распуштана још крајем априла месеца.

Ако претпоставимо да је овако школовање од 6 година усвојено, онда ученик који је свршио основну школу има 13 или 14 година и прелази у стручне школе, занатске или земљоделске, трговачке или индустријске, из којих се ка-

младић од 17—19 година враћа као вредан и привредан члан друштва или, ако оде у гимназију и даље у велику школу онда свршава као зрео млад човек од 25 година. Искуство тврди, покрај изузетака кад су коме душевне способности ванредно развијене, да средњи таленти у оним годинама излазе из школе са јачом спремом за живот и рад него младићи од 21—22 па и 23 године.

Са те тачке пошав, што су дарови изузеци а у исто доба способни за самообразовање и самоопредељење без туђе помоћи; што је општа маса средње какваће; — ја се усуђујем мислити да је овако гледиште на школовање правилно и обухвата многе од битних услова у којима се наш народни живот налази. На првом месту правилан и тих развитак физичких и умних способности ученичких, за тим, што здрави људи, код којих је развитак правилно текао, имају све добре услове да могу живети у друштву са развијеним моралним осећањима без претераног частољубља које граничи до греха, као што то лако бива код оних чије се умне способности брзо развију на штету других или код оних са малим способностима од којих школовање пре времена и њих утрошн, да после место школованог, образованог, умног и моралног човека излази саможивац.

Ово су моји погледи на школовање у опште у основној или у вишим школама. Они могу изгледати настрани; али не могући у себи одобрити садању систему школовања; имајући довољног посматрања над садањим школским напредовањем, над резултатима његова учења и у основним и у вишим школама; знајући даље да је и сад устројству школа тежња општа корист; знајући све то, ја сам и нехотице помишљао на друге услове, дрекући, да они имају ако не практичне, а оно теоријске вредности, с тога сам дакле и изнео овакве погледе.

О изнесеноме се може мислити како се хоће, али сам ја дубоко уверен да треба преобразити основно школовање; дати му разумну и трајну основу како по годинама школовања, по добу кад треба отпочети учити, по програму који треба удесити, а и по начину ревизије. То је прво, а друго и то: да основна настава буде удешена тако, како ће се од ње природним корацима ступати или у специјалне школе које ће имати утицаја на културни живот нашега народа или у гимназије и в. школу које ће имати утицаја на духовни живот — на духовни развитак народни. —

---

3. Г. **Владимира Зделара**, *о школама у округу рудничком*

Актом господина Министра постављен сам за овогодишњег надзорника основних школа у рудничком округу. Пошто сам на време послао засебни извештај са траженим прилозима, част ми је поднети г. Министру општи извештај о стању наставе у основним школама рудничког округа.

Дужност ми је, да одмах у почетку напоменем, да сам се строго држао датог ми упутства, да сам са великом пажњом пратио ток испита у свакој школи, да сам тачно испитао све потребе школске и да сам прегледао у свакој школи књижницу, администрацију и рад школских одбора. О свему овоме, нека ми је дозвољено поднети следећи извештај:

У овој школској години биле су у рудничком округу заједно са Горњим Милановцем свега 22 школе. Женска основна

школа постоји само у вар. Г. Милановцу. Школа у Загрђу је дворазредна, јер због оправке отворена је ова школа тек пре две године, а школе у Лађевцима и Цветкама су трогразредне; све остале имају по четири разреда.

У све ове школе уписато је у почетку школске године 1699 ученика, који су примали науку од 32 наставника, — 23 учитеља и 9 учитељица. —

На испиту био је 1461 ученик, од ових је прешло у старије разреде или су свршили четврти разред 1399 ученика, а имају да понове разреде 62 ученика.

Из података, које сам раније поднео господину Министру, види се: да сам дао 20 одличних оцена, што чини: 20 . 5 = 100; 11 врло добрих или 11 . 4 = 44, и једну добру оцену, дакле 3 . 1 = 3. Кад ово све саберемо и поделимо са 32, онда излази: 147 : 32 = 4,59 т. ј. да је успех у опште између 4 и 5, али ближе одличном.

Мило ми је, што и овде могу слободно изјавити: да није било случаја, те да бих морао оценити рад и успех са оценом „слаб.“ То долази несумњиво отуда, што наставници, добро појимајући значај не само оцене њиховог рада и успеха у школи, већ и дужности, које имају према српској омладини, улажу сав свој труд, вољу и спрему па да постигну што бољи успех.

Кад упоредим овогодишњи успех у школама рудничког округа са лањским успехом у ужичком, онда излази начисто: да је успех у школама рудничког округа бољи. Испитивати узроке овој појави, па опет их не исцрпсти до краја, одвело би ме далеко. Свакако један од главних узрока тај је: што је руднички округ много богатији и што школе нису тако раздалеко као у ужичком округу. Деца су прилежније походила школу и абстрахирајући неколико случајева, ђаци су имали мало изостанака.

Овогодишњи наставници у рудничком округу могу се поделити у три категорије. У прву спадају учитељи, који су свршили (потпуно или делимице) учитељску школу; у другу учитељи, који су рекрутовани из богословије или ког другог завода, а у трећу категорију долазе учитељице, које су васпитане у вишој женској школи.

Делећи овако наставнике на категорије, може се донекле и метод којим се они при предавању служе, поделити; кажем донекле, јер и старији наставници, који су свршили богословију, нису баш сасвим заостали од својих млађих другова. Има их и таквих, који ни мало не уступају најбољим учитељима новијег времена из учитељске школе. Велика већина наставника избегавала је колико је могућно више механизам, који сатире децу још у младим годинама, онеспособљавајући их за даљи рад у вишим разредима. Да овоме злу треба категорички стати на пут, то сви добро знамо, али на жалост многи не врше своју дужност по савести, на тај начин има још доста кукоља да се почуна, те да не стаје на пут бољем развитку пшенице.

Скоро сви наставници потпуно су појмили узвишени позив учитеља васпитача, јер су радили са вољом и великом заузимљивошћу, да што боље спреме поверену им децу и да са веселим срцем и чистом савешћу дочекају час, кад ће се и њихов труд и рад праведно наградити и оценити.

Изузимајући неколико учитеља, сви остали радили су по савременом методу, о чему су ме не само ђачки одговори, већ и правилна и добро смишљена питања наставника потпуно уверила. Из ђачких одговора увидео сам, да је оно што су

учили њихова потпуна својина, са којом ће се и доцније у старијим разредима или код куће у практичном животу користити. — Кад би овако било у свима школама, које сам прегледао, онда наша основна настава не би била далеко од кулминационе тачке. И камо среће да је тако! При свем томе, што сам већину испита пратио са особитим задовољством, радујући се напретку наше основне наставе, морам ипак констатовати факт, да има и у овоме изузетака. Још и дан данас има наставника, који задају деци лекције „одавде довде", не објашњавајући им ни мало садржину њихову. Не може се рећи, да то раде наставници с намером или због тога, што неће да уложе више труда. Ја мислим, да је главни узрок томе њихова недовољна спрема и застарели начин предавања, кога се при најбољој вољи не могу са свим отрести. За доказ овог мог скромног мишљења могу додирнути и ту околност, да се и код ових наставника опажа напредак услед доста честих практичких предавања, која држе учитељи у појединим школама.

У овом узајамном обавештавању предњаче учитељи љубићског среза осталим учитељима. Уверио сам се, да се они најчешће састају час у једној, час у другој школи и ту држањем предавања поправљају један другом узајамно погрешке, усвајајући све оно, што је добро и коректно. Учтивога сам мишљења, да би требало учитељима препоручити, да се у тој цељи што чешће састају и о школским стварима узајамно обавештавају. Да је то врло добро средство, уверио сам се потпуно у поменутом срезу, а да та практична предавања имају врло доброг утицаја на наставнике са мањом спремом, и о томе сам стекао потпуно убеђење.

Пошто сам довде у кратко описао начин, којим се наставници у опште служе при предавању разних дисциплина, ваљало би бар летимице прећи поједине предмете, како су разрађени и какав је успех из њих постигнут. Ну, пошто нисам могао констатовати ни један случај, да је учитељ, обраћајући пажњу на важније предмете, занемарио који други, мање важан предмет, то мислим, да није потребно побројавање свију предмета редом. Нека ми је слободно, да проговорим још неколико речи само о вештинама.

Многи учитељи сматрају вештине као неко пасторче, и ако морају признати, да су ти предмети важни као и сви други. На писање обраћа се још нешто мало пажње, али о цртању мало ко води бригу. Обично се учитељи изговарају: да и они сами не умеју цртати. Тај разлог могао би се и примити, кад би се у основној школи захтевало неко стручно цртање, али повлачење црта, цртање најобичнијих ствари по прегледу, не изискују бог зна какву стручност.

Певање је различито обрађено. У неким школама ђаци певају боље световне, а у другим опет боље црквене песме. Приметно сам и то, да се по свима школама не певају исте песме по истој арији.

Гимнастика и телесно вежбање рађено је доста добро. Више је обраћана пажња телесном вођеном вежбању него самој гимнастици. За ово нису ни мало учитељи криви већ школски одбори, који не дају ни најнужније ствари за гимнастику до набаве. —

Са врло малим изузетком, учитељи с обраћали доста велику пажњу на ред и чистоћу, на попашање деце. Колико сам могао приметити за време одмора а и на самим испитима, деца су доста мирна учтива. Попашање према старијима је пристојно.

За време испита а и у часовима о мора, прегледао сам све спискове, ко

силовито запосе сваког члана нашега друштва.

Да је којом срећом било већег одзива у народу на позив оне неколицине људи који се старају о напретку овога друштва, ми би данас били у великој каквој згради, која би по начину грађења одговарала потребама модерне гимнастике, а по суштини својој представљала класичне палестре и гимназије старих Јелина. У тој згради не би се до душе раздрагали меком песмом и заносном свирком — тим примамљивим путевођама за којима сваčије срце тако радо полеће у више сфере божанског живота — али би без сумње уживали у великом колу младих људи, који би својом снажном мишицом, облим грудима и лаким вештачким покретима разбудили у нама веру у моћ и силу нашег народног живота.

И кад се данас на западу јавља велики покрет у томе погледу, који по мишљењу сваке државне управе и свију родољуба треба да пређе у крв и душу целога народа; кад се данас зна колику су улогу играле немачке гимнастичарске задруге у делу народнога ослобођења у првој половини овога века; кад се зна да је у то доба, кад је растркана и неуједињена Немачка стајала понижена под притиском Бонапартиног деспотизма, творац немачке гимнастике, генијални Јан, тај упорни и јуначни борац за умно, телесно и политичко уједињење свога народа, био заједно са својим ученицима један од првих јунака свога времена: кад се зна да су многи сјајан и драгоцен камен усадиле у круну уједињене Немачке, и опет те, сад већ по целој земљи распростре гимнастичарске задруге: кад се зна да код нас људи, који велику бригу воде о народном здрављу, кажу да због оних прилика у које је запливао наш народни живот, то здравље тако рећи из дана у дан опада и иде уназад, да наши нараштаји без престанка кржљаве; кад се зна да сува болест неминовно коси пупољке који се тек расцветавају у врту наше интелигенције; кад се зна да наша деца због претераног и несразмерно дугог седења у школи грбаве, и кад се најпосле зна да су та иста деца због свију хигијенских неприлика у кући и ван ове бледа и попијена — онда је код нас дотле дошло да се и ово једно једино „друштво за гимнастику и борење" са својом душом, својим животом чисто бори, ово друштво, које би — да је среће — требало да буде матица свију гимнастичарских задруга по Србији, *центар свију услова за подизање и потпомагање народнога здравља, народних мета, народних идеја.* — Јест, ми сви хоћемо да наш народ буде здрав, да буде снажан, да буде челичне воље и карактера, да воли оно што је лепо и добро (*καλὸν καὶ ἀγαθόν*) — ми сви хоћемо једном речју да се наш народ приближи оном идеалу, који се јединствено огледа и дан дањи у гимнастици старих Јелина, али ми не ћемо, или зар немамо воље и енергије да изведемо оно што знамо да је добро, оно што мора бити од користи по цео наш народ.

И код Јелина у први мах, у доба пројско, није имала гимнастика онога значаја до ког је после дошла — није, дакле, она била основно начело грчке педагогије, него се она у облику најпримитивнијих народних игара јављала и тим путем скривала и неговала клицу потоње гимнастике. Тек у познијим вековима — у Атини за време Солоново, у Шпарти за време Ликургово — видимо где гимнастика из чистог и непомућеног народног обичаја постаје и народна установа, поред које ће тек право образовање проклијати у пуној снази својој, установа која ће одушевљавати, снажити и распа-

су према горњем упуству тражени. Остало је још да кажем и своје мишљење о нашим народним школама у опште. О томе част ми је господина министра овим писмом известити.

Да изнесем „своје гледиште о народним школама и свему ономе што је с њима у вези, како би се према таквим мислима могле предузети поправке и усавршавања у школама" — пита̏ње је толико важно, да је за његово решење потребна озбиљна и подужа штудија. За време, пак, школског надзора од месец дана, када се сваког дана мора прегледати друга школа и када се приликом прегледа на сијасет појединости мора пазити, па се опет по нешто из вида изгуби, за тако кратко време не може се горње питање решити колико сама важност његова изискује. С тога ће и ово моје разлагање о томе бити површно, да ако искрсне при томе каква нова и корисна мисао.

На првоме месту са задовољством морам поменути тај факат, да је успех основне наставе код нас снажно у напред корачнуо. Тако сам се ја бар уверио из ово-годишњег прегледа основних школа у окр. врањском. А кад је тако у овоме округу, где од 27 наставника њих двојица су свршили учитељ. школу, један је недовршену оставио, тројица су свршили богословију, један земљ. шумарску школу, осам наставница вишу женску школу, четири вишу девојачку школу у Аустрији, тројица су оставили вишу гимназију, четворо је довршило само основну наставу и једна девојачки семинар у Русији, — онда је у осталим окрузима наше краљевине весумњиво боље, и то много боље. Што је најглавније, рад школски код оволико разноликих наставника код већине је једнообразан. Овоме се на сваки начин мора приписати, што су наставни програми утврђени, што је доста питања из основне наставе претресано у штампи (Просветни гласник, Учитељ), што се наставници чешће састају у својим учитељским зборовима и о годишњем свом главном збору и напослетку, што надзорници редовно упућују наставнике поправљајући им оно што не ваља и хвалећи оно што је добро. Свих ових околности пре неколико година није било, па за то је највише основна настава, по моме мишљењу, у последње време знатно и корачала. За овај крај, пак, за напредак основне школе довољно је да напоменем само то, што деца по свима школама у округу далеко боље говоре српским језиком, но њихови родитељи. Наставници овога краја, дакле, добро су појмили своју дужност, па су највећу пажњу и поклонили српском језику, на чему ће им сваки заиста рећи: хвала! И мене је овогодишњи надзор у томе погледу највише задовољно, те је због тога и успех учитељскога рада изашао са општом оценом више него врло добар (4 $^{1}/_{2}$)

Ја рекох да је основна настава код нас за ово последње време леп напредак учинила, али на овоме месту могу и морам да изјавим и то, да нема изгледа за даље напредовање њено, ако организација основ. школа. остане оваква каква је. Овоме застоју има доста узрока, али главни су ови:

1.) *Претрпаност материјала у наставним програмима*, којима се тако много тражи, да учитељ при свој доброј вољи својој не може да успе онако како се захтева. Па и кад се постигне и сврши све по програму, то је тако жалосно, да би много корисније било, да није ништа друго рађено до само просто читање и рачунање. Јадно је оно знање, што га деца на испиту покажу пред надзорником, кад се овај чисто боји да својим питањем

дете не збуни, па после ни речи од свега. То долази отуда, што учитељи раде свих осам месеци поступно, полако, онако како ваља с децом радити, па кад виде да према програму нису ништа прешли, они тада за 1—2 месеца навале с децом: раде увек преко распореда часова по 1—2 сата, не пуштају децу на одмор, деца не могу тако разноврсан материјал од једаред да схвате, наставници их тада туку, после чега настане бежање од школе оних ученика који су слаби у науци и т. д. Кад дође испит, ученици пипчитају ово знање ревизору, па хајд кући, и после 15—20 дана све то знање дечије оде као мехурови по ваздуху, онако исто брзо као што им је у брзо и дато. И тако у почетку нове школске године наставник опет мора: тачка, из почетка! С тога сам видјао доста деце, која су сва четири разреда осн. школе свршила, па немајући средстава за даље школовање отишла на занат, да таква деца после годину дана често су једва писмена, а од оног огромног знања што је стрпано у програмима, — ни помена! Стварнога знања, дакле, код ученика основ. школа нема, јер су претрпана *свачим* и од тога свачега *врло много*, а не као што је правило у основ. настав.: „non multa sed multum“!

2.) *Школски одбори* су најјачи камен спотицања у учитељеву раду. Све потребе школске ваља набављати преко школског одбора у којима су обично по варошима једва писмени а по селима неписмени људи, па из неразумевања а и из штедње не одобравају никакве издатке за школе, или ако их одобре обично прође година и две до извршења. Ни објашњења, ни љутња, ни свађа — све то не помаже. У једној школи сам, на пример, нашао да је учитељ преко целе године куповао креду и сунђер својим новцем! И кад је тако са овим ситницама, можете мислити како је при набављању већих потреба: дрва, скамија (које су у трима школама при овоме прегледу биле просте клупе без икаквог наслона), школ. учила и т. д. Кад пак дође да ваља казнити родитеље ђачке због изостанака, онда тек настаје права борба. Председник школског одбора, који је уједно и председник политичке општине, гњави, е хоће, е неће да казни, како према коме пријатељу своме. Казне се гомилају, и деца кад виде да им се ништа не чини, још већма изостају од школе. Учитељ се љути, али ништа не помаже, јер не сме да тужи председника, који је сила. Као председник политичке општине, он има власт да казни учитеља, и онда се може разумети што сирома учитељ мора да ћути, а што школа при томе губи, он није крив.

3). *Разнолика спрема у већине наших учитеља.* Треба једанпут рашчистати то питање, ко може бити учитељ, па не постављати их из недовршених школа, или чак из основне школе, као што сам при овоме прегледу имао прилике да видим. Какав је учитељ оваква је и школа — правило ово при овогодишњем моме прегледу доказано је на свакој школи.

4). *Школски надзор оваквих какав је смета напретку наставе.* За време од неколико часова ниједан надзорник није у стању оценити наставников рад за годину дана. С тога су овде случајеви несавесности врло чести, било да се наставник оцени боље, или лошије. При оваком надзору наставници су принуђени да прибегавају разним „ујдурмама“, само да би што бољу оцену извукли. Цео један сталеж, дакле, навикава се непоштеноме раду и ако му је поверен најсветији посао: да почиње јавно васпитавати омладину.

У место свега тога требало би:

Наставне програме за основну школу овакве какви су укинути, па поново уде-

а тоан те ок,икоусеђеца свршивши школовну стећи што је могућне више стварнога знања а не као што је до сад било од свачега помало. Кад дете сврши основну школу треба да се назове, да је добро „писмено“ т. ј. да сваки писмени састав може са *разумевањем* читати, као и самостално своје мисли писмено и усмено излагати. Са овим упоредо иде и знање рачунања, које је и данас прилично усавршено, само ако није варљиво. После овога долази народна историја као најмоћније средство, да у срцу и души дечијој развије патриотизам, ту прву врлину грађанску. Историја народна треба да је написана лаким стилом, у виду причања, а главни догађаји историјски да су јако истакнути. Према овоме ваљало би спремити нов учебник за историју српскога народа. Свршени ђак основне школе треба да је добро упознат и са земљом у којој он живи, а тако исто и са свима земљама где српски народи живе. Ето, то би било оно стварно знање, што би ја желео, да га деца из основне школе изнесу. Све остало споредно, које би се могло унети у дечије читанчице, које такође ваља заменити бољима и не уносити у њих тешке саставе (као што су Палеж, Москва, Крштење Руса и т. д.). Науку о вери пак, по моме мишљењу, згодније би било предавати деци у виду проповеди, а не као предмет, јер ће тако бити много разумљивија и примамљивија. Друга половина рада у основној школи састојала би се из: певања, гимнастике а поглавито из *ручнога рада*.

Завођењем овога предмета и у нашим мушким основним школама постићи ће се права циљ васпитања: да се у деци хармониски развију и душевне и телесне особине, које ће их спремити да буду потпуни људи! Само и овде, као и свуда у настави, предложио бих поступност — у нижим разредима мање, у вишим разредима више рада. Пошто сам, пак, и тога мишљења, да и нижа основна школа остане, само с промењеним програмом, то велим, да би часови ручнога рада у њој требало да заузму добру половину свих часова. Ово би било добро с тога, што би више основне школе могле заменити тада по варошима занатлиске, а по селима земљоделске школе.

Школски одбори овакви какви су да не постоје, него заменити их писменим људима а председника политичке општине потпуно избацити из школских одбора, или власт школских одбора пренети на окружне одборе, к ји ће заједничка са сталним надзорницима вршити тај посао.

Према доказаном правилу, да је овака школа каква јој је учитељ, треба укинути досадање заступнике учитељске, па постављати само учитеље са положеним учитељским испитом. Заступнике, пак, учитељске ваљало би слати у Стару Србију и Македонију као праве учитеље са добром наградом, где ће бити од неоцењене користи, док би овамо само кварили једнообразност школског рада и тиме сметали да се успех наставе крене у напред. Свака реформа у основ. настави због њих би била безуспешна.

Но, и све ово овако увести у основ. школама, опет се не би осетила промена и напредак, док се не би заједно с овим увео сталан надзор по основним школама. Из овогодишњег мога искуства уверио сам се, да је досадањим надзором немогућно било оценити начин учитељева рада у школи, као и пут којим се ишло у настави, већ је цењен само резултат учитељева рада. По моме мишљењу оцена овога резултата у раду не може бити правилна, ако се не зна начин рада и пут којим се ишло у томе раду. А овако пак оценити, могућно је само сталним и

инструктивним надзором. Сем овога, користи су сталнога надзора и у другоме погледу неописане. Њиме је осигурана контрола над учитељима, те их више неће бити нерадника, или непоштених и несавесних, да с једне стране измишљају разне „подвале“ надзорницима и очи им замазују, а с друге стране умно сакате децу својим варљивим радом.

Постављени стални надзорник за извесан крај, имао би подносити сваке године своме министру извештај годишњега прегледа по свима школама и кондуитну листу учитеља. Према потреби, он ће неке школе ређе а неке чешће походити. Наставницима, које је надзорник оценио лоше, одређује министар комисију, која би имала да оцени: је ли наставник способан да и даље остане учитељ или не. Ова комисија састојала би се из: једнога професора оближње гимназије, једнога учитеља из околине и још једног интелигентног лица. Ако ова комисија нађе, да наставник није за учитеља, министар га одма отпушта из службе, а ако нађе да би могао и даље радити у школи, онда се задржава као учитељ, али ако би још једном био оцењен лоше, отпушта се из службе без комисије.

Сталан надзорник требао би да стоји у рангу професора средњих школа, са свима правима и платом његовом по периодским повишицама и са још неким месечним додатком на путовање. У прво време за ова места могли би се постављати људи према нахођењу господина министра а доцније само они, који су свршили и нашу учитељску школу и педагогијум на страни. С тога би требало, да господин министар још ове године изабере неколико питомаца, или од свршених ђака учитељске школе, или од одличних учитеља, који би на страни имали свршити педагошки институт ради те цељи. За неколико година, на овај начин, имали би сталне надзорнике, који би поверени посао на највеће задовољство вршили.

Ето, то је, господине министре, моје скромно мишљење о нашим народним школама, какве су и какве би требало да буду. Истина, да ово кратко излагање има и својих непотпуности, али свакојако имаће ма и искре корисног.

ПРИЛОГ ХИГИЈЕНИ СЕОСКИХ ШКОЛА

У нас је већ много говорено и писано о организацији и реорганизацији основне школе, и о наставном плану и методу у њојзи; издавано је за те школе учебника од сваке руке, добрих и рђавих, потребних и непотребних; нагомилано је расписа о администрацији и дисциплини толико, да је човеку мучно кроза све распознати закон — и то све, разуме се, учињено је у корист наше школске младежи, и у жељи да настава буде што тачнија и боља. Али што је читавом овоме раду недостајало, то је пажња, да ли младеж у основним школама нашим и у физичком погледу успева како зала; да ли се њојзи подесним мерама развија снага, која треба да понесе душевне напоре у школи; да ли се какогод та снага не крњи нашим чедовољним познавањем дечије природе, или нехатом нашим према захтевима те природе. Нама још ни на ум није пало, да мером у руци контролишемо телесно развиће

дечије, као што му умно контролишемо прописним испитима; нисмо ни помишљали да нам добре децималне мере најпре могу наговестити узроке слабога научнога успеха, приволети нас да застанемо и размислимо о узроцима дечијег опадања, и нагнати нас да с ослабелог организма скинемо један део наставног терета, а појачалом да додамо нешто. Ми се радо љуљкамо у заблуди, да свако дете, које иде у школу мора да живи, да учи, да напредује, и бринемо се да у школи буде што више деце на окупу, а заборављамо да испитујемо, је ли сва младеж на окупу и кад се сврши школа и излази из ње здрава и чила, каква је ушла у њу. Ми као да одвећ лако превиђамо да је умни рад у пређеме реду резултат нормалног телесног стања дечијег; да снага умна излази из физичке, да с њоме расте и с њоме се губи: једном речи ми као да смо у школи сувише педагози а ни мало природњаци.

Основне школе наше на селу, какве су сад; живот какав се живи у њима и рад како се ту обавља, пружају хигијеничару сувише материјала, да би се овај могао сав средити у ограниченом простору једнога чланка. Треба одвојити што је по здравље ученика, по њихов физички и душевни прогрес пређе и потребније и радити на томе да се поступно отклања што је на штету њачкоме животу и здрављу, а прибавља што му је на корист.

С тога ћу се овај пут ограничити на школе, што су удаљене од домова њачких и позабавити се мало с њима, за то, што ми се чини да у њима њаци понајскупље плаћају оно мало науке што добијају — плаћају неки честим, неки тешким боловањем, неки и млађаним животом својим; неки опет добрим нравима својим, а сви скупа потоњом снагом својом. Физичко опадање народа нашег, а поглавито мушкога дела његова, очевидно је, и то опадање наравно има својих узрока; да један од главних узрока лежи у школи, доказује околност, што мушкиње у нас већином посећава школу, а ја ћу покушати да то поткрепим разлозима и бројевима.

У Србији је мало сеоских школа, које су тако положене, да ученици могу за кратко време да дођеју до њих; већина се налази у повећем одстојању од села, обично близу цркве, или на средокраћи од два-три села, с тога, што се за подизање њихово удружују више села. Уза цркву зида се тада обично и школа, све о једном трошку, те тако школа мора да дели с црквом и одстојање и положај.

Подизање ових зграда скопчано је гдешто с приличним тешкоћама, а међу овима избор места игра највећу улогу. Како су та места обично приватна својина, избор се не изврши свакад онако, како би по здравље школске младежи било корисно, хоће рећи, да се за школу изабере узвишено, оцедно, према сунцу положено место, или да се с погледом на одстојање води рачун о олакшици оних, који не иду само у недељне и празничне дане у цркву, него морају посведневно да посећују школу. Догађало се већ, да су се за такве зграде куповале од имућних и с тога уплив них људи нездрава места с тога, што се у близини налажаху њихове трговачке или механске радње. — —

Да се тим големим одстојањем отежава народу саобраћај с црквом а свештенику тачно вршење своје службе, види се већ отуд, што жалбе чешће избијају на површину у нашој јавној штампи. Наравна последица тога удаљења биће равнодушије према служби божијој и према обредима цркве, што се већ у велико опажа у народу. Таква удаљена

црква обично је усамљена; само неколико дана у години види се у њојзи и около ње свеж живот православног обреда, који се за мало угаси и оставља цркву и школу крај ње у редовној самоћи њиховој.

Колико овај дневни прозор пустога храма божијег уплива на млађани дух ученика, и гаји у потоњим старешинама породице равнодушје према цркви, није ми циљ да истражујем у овим редовима. Задаћа је моја да расветлим рђаве последице телесне и душевне, које потичу отуд, што су школе удаљене од ученичких домова, и што су местимице положене или сграђене тако, да морају за дуже време ако не рушити, то бар крњити снагу наше школске младежи а с њоме и успех саме наставе.

Зарад мање-више удаљених школа од села или домова ученичких, посета се школе, будући обавезна, врши на два начина. Где је могућно, деца се из јутра крећу у школу а с вечера враћају својим кућама; где то није могућно, деца се понедеоником прикупе у школи а суботом враћају својим домовима. У првом случају торбица ученикова садржи мало хране за обед, који се покуса у школи; у другоме ученик мора да донесе храну за целу недељу и да је једе у школи. Он сад није више ђак у тешњем смислу, хоће рећи дневни посетилац школе: он је повремени становник њезин, јер живи по више дана под њезиним кровом.

Оба начина школске посете не могу бити од користи ни по здравље ученика, ни по научни успех њихов. Големо одстојање школе од дома захтева, да се ученик у зимње доба крене на пут пре зоре. То бива често по рђавом времену, те ће грабећи у школу да се загреје а гдешто и скроз овлажи. У таквом стању ваља му пробавити читав дан у школи, која није свакад доста топла.[1]) Дете ће, све да је и згрејана, лако да назебе у њојзи с тога, што испарење влажне одеће одузимље топлоту згрејаноме телу, и последица је те захладе кијавица, крајници, катар гркљања и душника, па и плућа. Ко је год у зимње доба пробавио мало у сеоској школи, опазно је, како се кашаљ у њојзи разлеже без престанка, а тај трајни шум, кад појача, наравно мора прекидати наставу. Ако се ове нахладе догоде чешће, следоваће запаљење душника или плућа и тада је ученик принуђен да изостане од школе, која га је управо и довела до тог стања. Ове поменуте болке опажају се често на школској младежи нашој и по варошима и паланкама; колико се више морају појављивати на ученицима, који морају да ходе по читав час, па и више до школе. Један поглед на статистику боловања и умирања у нашим сеоским школама јасно ће то да расветли[2])

Овим нахладама и катарима ствара се у детету склоност (диспозиција) за плућне болести, за то што ће свака нахлада редовно да се баца на то ослабело место; свака ће у неку руку да произведе вишак у слабости, док се најзад у вредовном плућу не залежу талози, и с временом ставе у питање и сам живот одраслог младића. Ова се диспозиција на дому још потхрањује народним обичајем, женити дечаке, пре но што су телесно сазрели, те се није чудити што чило и снажно дете с временом постаје неспособан војник или изнурен слаб тежак.

[1]) Знам једну школу близу Авале, која је у сред зиме остала без дрва.

[2]) Од стотине сеоске деце болују годишње 50 а умиру 10. Ови ужасни бројеви, који по остављају места сумњи, јер потичу из званичних извора, навели су писца да напише ове редове.

И да не дође до изостајања од школе зарад болести, ипак стоји, да се пућа малене деце слабе дугим и наглим ходом, па и ако деца јачега састава јачим отпором својим могу тој физичкој напасти да одоле без озбиљних последица, ипак ће им ослабела пућа у познијим годинама сметати, да дођу до потпуне мушке снаге.

Друго зло, што долази од удаљене школе и с тим скопчаног губитка времена, лежи, у томе, што је ученику немогућно обрађивати домаће задаће. Користи ових задаћа не могу се спорити ни с педагошког ни с психолошког гледишта. Педагог иште да се дете бави науком и кад није у школи, да се неби свикао бадавадисању или каквој по њега штетној забави; психолог тежи, да дете постепено еманципише од наставничког туторисања у раду, да га свикне мислити и радити самостално. За такав рад сеоски ученик нема апсолутно времена; он што учи, учи у школи и кад престане походити школу, престао је и учити, — а тим је промашен главни циљ школе: да спреми ученика и да у њему пробуди вољу, да сам настави писмени рад, кад није више редовни посетилац школе. Није се чудити, што с тога многа, иначе добри ученици наши на селу задрже од све писмености што су изнели из школе толико, да у зрелим годинама умеју да потпишу своје име. О читању књига и листова, као што то бива код сељака на западу, нема ни трага у нашим сељачким кућама, и само они, који уђу у сталан кадар наше војске, добију прилике да подгреју мало своју писменост.

Да би се доскочило овој двогубој штети, најбоље би било да се, где је год могућно, бар за нижа два разреда сагради школе у сред села, те да се тако уштеди маленој деци трудан и тегобан ход до удаљене школе. — За већу децу могле би бити школе и на средокраћи двају села у размаку највише од пола часа. То би чинило два часа хода дневно или један у зимње доба, кад би деца преко подне остајала у школи. Тада би било могућно, да се школа по пропису мете и провејава, да се учитељ потпуним одмором освежи за сутрашњи рад, да ученику претече времена позабавити се код своје куће школском задаћом, а што је главно, да се ученик ослободи дугог и трудног хода, који у зимње доба штети здравље и с тога, што је ђак обвезан стизати на време у школу, те ће, кад одоцни, морати трком да скрати пут, и наравно да се изложи оном стању, што сам га мало час поменуо. — У самој околини Београда мало је села, што имају своју школу: већина има заједничке школе, које су гдешто смештене у једном селу те деца морају из другога да ходе по читав сахат док не дођу до ње.[1]) Кад упитамо статистичке бројеве, како стоји с наставом у оваким школама, налазимо да су н. пр. у Жаркову где је школа близу ђачких станова год. 1879—80 од 39 ђака сви свршили школу, а у Винчи где је школа због цркве удаљена од села (Винче и Болеча $^1/_2$ сах., а Лештана 1 сах.) од 40 ђака свршило је школу 25. Ови бројеви разуме се стоје у тесној свези са здрављем ученичким; то сведоче бројеви напуштања школе зарад смрти, болести и других узрока. Тако у Жаркову није те године ни један ђак напустио школу, а у Винчи су изостали од 40 ђака њих 15. — Кад би се бележиле ове цифре и по селима, не само по школама,

[1]) Таква је школа белопоточка, коју посећавају деца из Пиносаве (сахат хода). Разуме се, да ће ова деца лакше оболети но белопоточка, али за цело ће мање успевати у школи зарад губитка времена.

изашли би без сумње други размери, јер би тада резултат био, да по готову, сви изостали ђаци од школе спадају у она села, која су удаљена од ње, другим речма да велика већина ако не сви оболели и умрли иду тамо.

Мучно је да како захтевати у нашим приликама, да свако село гради себи школу, а да би се то како год и постигло, није нам још могућно издржавати у свакој школи учитеља. Из основа неће се моћи овоме злу доскочити, док се не спроведу друге за економске прилике потребне и корисне институције. Али што би се и у овоме часу могло учинити, то је проучити тачно положај школа и одстојање од посетилаца нездравих и гледати да се бар онде изведу промене где је то могућно. Школе које су рђаво положене у хигијенском погледу, преместити из мочарних, мијазматичних места у здравија, а одвећ удаљене зближити посетиоцима то премештајем школе на згоднije место, то отварањем ближе школе онима, који су најдаљи од ње. За то још не би нужно било подизати нове школе „по плану", јер би привремено могле послужити обичне зграде по селима, које би стизале за прве разреде. Ни увећавање броја учитеља не би за ову промену било од потребе, јер су они већ ту, и само што би се с обзиром на дечије здравље разместили подесније. Свакако би при тим делимичним променама требало настојавати, да из наведених разлога школе не остану уза цркву, већ да се одвоје подижу тамо, куда посетиоци могу лакше да доспеју до ње. Тиме би се истина ученицима отежала посета цркве, али ова бива у данима кад нема школе и пада у ретко, те ђаци отуд не би имали штете, као кад морају дневно да долазе на то место.

По све другачије стоји са нашим школама у брдским пределима јужних и западних округа. Овде је, као што рекох, ученик повремени становник школе; он се у њојзи бави све то дуже, што му је више отежан саобраћај с кућом, те мора у зимње доба, кад западну сметови, да пробави у њојзи по више недеља.

Први поглед на ове школе увериће нас да су као већина наших сеоских школа, одвећ тескобне за ђаке што ту уче и станују. Таква зграда, будући мала, не може много ни да устури за стан ученика. Обично се одвоји по једна омања стаја и у њу морају сви да се сместе. Како у овим просторима тешко да има ђак по 2—3 кубна метра ваздуха за дисање, то би се здравље ученика брзо порушило, да није срећом на тим зградама често рђавих прозора или врата, кроз које, и кад су затворени, без престанка кула чист ваздух с поља. Тако дакле место крвне болести, које би се морале излећи у том стешњеном простору, опажа се понајчешће нахлада на ђацима што леже ближу прозора, што је на сваки начин мање зло.

У тим собицама смештена је и сва храна, којом се ђаци хитају за време док станују у школи. У влажној топлоти, та ће храна брзо да убуђави, те се у соби задах од мемле ваза меша с укваренim ваздухом што га деца издишу. Нарочито се опажа тај задах, кад се с чистога ваздуха уђе у такву собу. Да овакав ваздух може с временом да ослаби и најјачи организам дечији, није ми потребно доказивати. Ваља само погледати у лице такве деце, па ћемо одмах опазити по бледој кожи, да им оскудева и добар ваздух и добра храна. Често се догађа да се овима двема укваренim срединама удружи и трећа, а то је вода. Где је школа у нездравим долинама а служи се бунарском водом, ту је већ самом водом здравље дечије стављено у питање. На

срећу нема много таквих школа, и већина добија за пиће изворску воду, али ова колико је добра на точку, укварн се кад стоји дуже у дрвеноме суду школском, то прашином што пада на отворени суд, то кадом што се похватао на њему, те једна деца морају поред рђавог ваздуха што га дишу, и укварене хране што је кушају, још да се поје и рђавом водом. Истина да у таквим школама статистика бележи мање изостанака од школе а више ђака што су довршили, али тај успех долази отуд што ђаци не морају дугим ходом да штете здравље и да губе време, па и ако он потврђује моје назоре о рђавим последицама удаљене школе, ипак се добија вероватно за скупу цену нарушена здравља, и последице тога треба тражити у познијим годинама. [1])

Кад би се у оваковој соби појавила каква заразна болештина, наравно би завладала редња у школи, и ђаци пуштени зарад тога својим домовима, разносили болест по околини. Ту ваљда и лежи један узрок међу осталима, што у западним и јужним окрузима не збива богиња, скрлет, дифтерија и др. заразне болештине. На срећу се у школи не догађају често такве болести, хвала рђавима вратима и прозорима, и ако такве школе скоро никад нису без друге које заразе, нарочито шуге, красте, пољачине и др., јер кад се у том стану нађе само један ђак заражен од њих, сви ће остали да зареде. Изузећа биће само у оним школама, где се учитељ на време постара да одвоји зараженог ђака од здравих.

Ако деца у оним школама и не подлегну трулежи крви зарад нечистог ваздуха што га удишу по сву ноћ, тешко ће одолети сличним последицама, што долазе од укварене хране и нечисте воде. Хлеб и смок у торбици за који дан ће да се убајати, да уплесниви, или да се ужеже. Таква храна ће да изазове горушицу, што је знак оболеле слузокоже желуца, а кад се на ово још и даље употреби, долази пролив и дизентерија (срдобоља). Ове болке ће да се подражавају устајалом и нечистом водом, која се обично гиње из чаброва, и за неко време болест може да узме на се заразан карактер, и тада ласно да угаси млађани живот. Ко је икада посматрао ове школе, опазно је, да из њих скоро никада не избива пролив и шуга.

С тога се и није чудити, што народ из околине, који код своје куће има здрава порода, кад опази да овај у школи вене и оболева, гледа колико икада може, да своје дете ослободи од школе, која је местимице очевидна душманка физичкоме напредовању дечијем.

Али што родитељима остаје неопажено, то је морална штета, што потиче из оваког живота. Подељена храна у торбицима прави од сваког ђака чувара те торбице; сваки живи за себе и чува своје, не бринући се, како је оним друговима, који немају шта више да кушају. Они који имају свикавају се тако на саможивост, а они што гладују, свићи ће се пре а после на грабеж, и отимање, или што је горе на крађу. У народу се нашем већ опажа појака црта егоизма; не велим да је тај порок засадила школа у њ', али како се види, била је до сад немарна према њему. Место да му буде и ако нехотично савезница, школа треба активно да сузбија то да речем народно зло.

На стараоцима је више народне наставе, да овоме злу, које дубоко захвата у потоњу снагу и карактер народа нашег доскоче, а то ће учинити, ако створе услове за боље физичко и нравно култи-

[1]) Младићи из јужних и западних округа што посећавају осд. средње школе, већином су слабих плућа или иначе болешљиви.

висање млађих нараштаја наших. Није то тако тешка задаћа, као што се на први поглед чини. Пространа дограда за ђачки стан није тако голем издатак, да га данашње општине не би могле накрмити. Није потребно за то зидати школе „по плану“[1]): узвишен од земље патос од дасака, повисока таваница, здрав кров, 2—3 прозора за светлост, у средини отворен огањ (оџаклија) који би служио за вентилацију стана, а у около неколико узвишених миндерлука за спаваље — то је све. У таквом стану био би живот ђака сасвим сличан ономе што га живе на дому, где је ваздух у кући свежа ваздуха. Деца би се ослободила прегрејаних пећи, које не само што му штете здрављу у школи, но се навиком отуд преносе и у сељачке куће на голему штету становника њихових. Школа треба да обавести своје ђаке о големој разлици између отворена огња и усијане гвоздене сандучаре, и да настане да уклони из сељачких кућа и оне, што су се до сад увукли у њих по обрасцу механа и дућана, тих псевдоцивилизатора наших села.

После стана треба одмах обратити пажњу ђачкој храни. Како је живот у тим школама заједнички, то ђаци ваља да се хране на једној, општој трпези. Сваки ђак имао би да донесе свој део за ту општу трпезу и тај део имао би се састојати из пресне хране, која би се готовила у школи. Тако би ђаци имали сваког дана своју свежу, кухану храну, што разуме се, најбоље годи здрављу. Ђачке обеде могао би зготовити школски послужитељ под надзором учитељице, те с тога би у такве школе ваљало слати ожењене учитеље, или само учитељице, које би могле мимо школу водити надзор над економијом ђачкога конвикта. Родитељима је све једно, давали својој деци на пут зготовљену храну, која се за мало укварі, или пресну што ће свакога дана да се готови; а учитељка би за свој труд имала обилне награде у оној храни која би се тим начином уштедела, а која се овако укварена, баца у крмећи валов. — Можда би така учитељка имала поврх материјалне користи још и ту моралну награду, што би родитељи, видев њезино старање око препитавања њихове деце, пазили се, да јој покажу више признања и благодарности, но што то сада бива.

Да се не би зараза, кад се појави у томе друштву, могла преносити непосредно судовима, то би сваки ђак требао да има своје одељите судове, као тањир, чашу, кашику, нож и виљушку. То је мален издатак за родитеље а голема корист за ђака, јер се свикава на ред, који би касније пресадно у своју кућу. Употреба општих судова за храну а нарочито за пиће, много је већ невоље нанела нашим сељачким домовима; то наставници ваља да знају и као васпитачи деце брижљиво да сузбијају ту злу навику. Сваки ђак морао би се бринути за чистоту својих судова, која би се из здравствених узрока морала одмах после обеда извршити, разуме се под надзором наставника.

Место у дрвеним судовима, који с временом труле, боље је воду држати у земљаним, и старати се да их ђаци чешће исперу и изрибају. Где средства допуштају, најбоље је набавити за воду повеће судове од цинканог лима са заклопцем и славином. У њима се вода држи чиста, и ђаку не би могућно било нагињати такав суд и пити из њега, те у приликама кужити воду у њему: он би морао пити или на славини или би се — што је најбоље — служио чашом.

[1]) Ови планови су јамачно и спречили да се за дечије здравље у школи учини и онолико колико се могаше до сад учинити.

Тако би дакле подмладак у школи код чиста ваздуха, добре свеже хране и чисте воде био обезбеђен од многих болештина што га сад затиру. Његова снага, ако не би расла у школи она би се бар одржала, какву је донео од куће, а тада би вероватно и успех у науци био бољи но што је сад, јер од изнурена, изгладнела и болешљива детета неће ни највреднији учитељ издејати добра ђака. За душеван рад хоће се снага као и за телесан, а ту снагу треба школа да подиже а не да сатире. Родитељи би се свикли да виде у школи корисну институцију, која служи на добро њиховој деци; а деца не би у школи гледала заточење и патилиште, где морају по закону да одседе више година, него удобан и пријатан дом, где се спремају да буду добри и корисни чланови друштва. За све ове промене не иште се много „буџета,“ али се на сваки начин иште много добре воље од наставног надзора а много усталаштва од учитеља.

Осим големих здравствених користи, које би очевидно потекле из овог заједничког препитавања, има у њему и моралне користи, а то су: свикавање деце на заједницу и буђење у њој осећаја узајмице. Приметно сам већ да се у народу нашем опажа црта егоизма. Најпречи пут да се то зло утре, то је гајење чула заједнице у школи. Кад се овај осећај једном разбуди у млађаној души дечијој, она ће га, као човека пратити кроза цео живот и тако ће у општини уродити лепим плодом. Ликургово начело је и просто и корисно: младеж треба у школи да се свикава на једнак и заједнички живот. Законодавац овај није само имао у виду физичко снажење младежи, него је хтео па и успео, да у срцу сваког Шпартанца усади братске осећаје према своме земљаку и да сваког упути на узајмно делање. Отуда је потицала сагласност, а из ње наравно и голема снага оног маленог народа. Чуло општинства, хоће рећи оно, које приволева сваког да делање своје удешава на општу корист, с правом се сматра као основа цивилизације. Друштвене установе нашег народа, а на име задруга, усађује у деци општинствено чуло, а народна настава ваља својим радом да гаји и оплођава тај по друштво корисан расад. Сепаратизам и егоизам је ври што подгриза сваку друштвену установу и спутава свако предузеће у корист друштвене целине. Та целина сачињава државу, па ако се маленo друштво у школи научи и свикне да дела онако, како ће за *све* бити најбоље, то исто друштво кад дорасте, наставиће такво делање у своме дому, у својој општини и у својој заједничкој кући — држави.

Др. Милан Јовановић.

СТАТИСТИКА НАСТАВЕ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

ОД 1880—81. ДО 1883—84. ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ

(НАСТАВАК)

Најповољнији ресултат налазимо у 1884. години, јер је у свима разредима, осим првог, било одличних ученика, а слабих није било ни у једном разреду. На против у 1882. и 1883. години било је одличних ученика само у четвртом разреду, а слабих је било у обе године.

О ђачким изостанцима од предавања имамо ове податке.

У београдској учитељској школи било је ученика.

		С ИЗОСТАНЦИМА			
		извињеним	неизвињеним	извињеним	неизвињеним
У ГОДИНИ	СВЕГА			У ПРОЦЕНТУ	
1880—81.	84	81		94·38	91·01
1881—82.	136	119		100·00	87·28
1882—83.	128	129		88·89	89·60
1883—84.	142	155		89·87	98·10

У нишкој учитељској школи било је ученика

		С ИЗОСТАНЦИМА			
		извињеним	неизвињеним	извињеним	неизвињеним
У ГОДИНИ	СВЕГА			У ПРОЦЕНТУ	
1881—82.	15	19		48·39	61·29
1882—83.	45	48		76·27	81·36
1883—84.	66	76		84·62	97·44

Према томе проценат ученика, који су своје изостанке извинили, био је у нишкој школи много мањи него ли у школи београдској.

Кад обе учитељске школе спојимо, ми налазимо, да је било ученика

	С ИЗОСТАНЦИМА			
	извињеним	неизвињеним	извињеним	неизвињеним
У ГОДИНИ	СВЕГА		У ПРОЦЕНТУ	
1881—82.	151	138	90·42	82·64
1882—83.	173	177	85·22	87·19
1883—84.	208	231	88·14	97·88

Кад ове размере међу собом поредимо ми налазимо да је на сто ученика, који су извинили своје изостанке, долазило ученика, с неизвињеним изостанцима

	У УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ		
У ГОДИНИ	БЕОГРАДСКОЈ	НИШКОЈ	У ОПШТЕ
1880—81.	96	—	96
1881—82.	86	127	91
1882—83.	101	107	102
1883—84.	109	115	111

Колико је просечно долазило на једног ученика изостанака извињених, а колико опет неизвињених, то се види из овог прегледа.

ГОДИНЕ	У УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ					
	БЕОГРАДСКОЈ		НИШКОЈ		У ОПШТЕ	
	ДОЛАЗИЛО ЈЕ ПРОСЕЧНО НА ЈЕДНОГ УЧЕНИКА ИЗОСТАНАКА					
	извињених	неизвињених	извињених	неизвињених	извињених	неизвињених
1881—82.	29·52	22·60	28·73	26·74	29·44	23·17
1882—83.	33·60	25·40	20·40	13·50	30·10	22·20
1883—84.	18·00	28·00	10·20	10·70	15·50	22·30

Извињених изостанака било је само у 1884. години мање него ли неизвињених; у остале две године било је обратно.

Колико је у појединим разредима долазило изостанака на једног ученика, изложено је у овом прегледу, и то за обе школе уједно.

ГОДИНЕ	ПРОСЕЧНИ БРОЈ ИЗОСТАНАКА У РАЗРЕДУ							
	ПРВОМ		ДРУГОМ		ТРЕЋЕМ		ЧЕТВРТОМ	
	извињених	неизвињених	извињених	неизвињених	извињених	неизвињених	извињених	неизвињених
1881—82.	9·0	17·4	16·5	26·0	22·6	24·8	22·0	27·4
1882—83.	25·3	19·6	30·0	32·4	48·3	13·1	30·5	12·4
1883—84.	26·1	21·9	32·9	30·3	44·9	31·3	23·0	12·7

У главноме дакле излази, да је просечни број изостанака најмањи у четвртом разреду, а највећи у трећем.

3. Издржавање Учитељских школа.

О издацима на издржавање Учитељских школа, имамо овај преглед.

НА:	ЦЕО ИЗДАТАК ИЗНОСИО ЈЕ У ГОДИНИ				ОД 1881-1884. ГОДИНЕ
	1881.	1882.	1883.	1884.	
	ДИНАРА				
У београдској Учитељској школи					
Плату наставника	27.291·12	25.652·05	29.668 27	30.017·71	112.629·15
Плату служитеља	1.387·00	1.344·00	1.514·00	1.344·00	5.589·00
Благодејанце	54.051·36	63.821·46	57.291·69	22.582·00	197.746·51
Библиотеку и научна средства	2 000·00	2.000·00	2.000·00	2.000·00	8.000·00
Огрев и канцеларијске потребе	1.985·00	3.386·64	1.528 20	1.600·00	8.499·84
Кирију	—	—	—	—	—
Свега	86.714·48	96.204·15	92.002·16	57·543·71	332.464·50
У нишкој Учитељској школи					
Плату наставника	1.692 06	8.586·50	12.178 22	11.592·44	34.049·22
Плату служитеља	80 00	480·00	700·00	700·00	1.960·00
Благодејанце	1.466 56	7.021·98	15 899·86	8.194·98	32 583 38
Библиотеку и научна средства	448·43	5.368·92	4.618·60	3.789·90	14.225 85
Огрев и канцеларијске потребе	1.112·95	1.850·82	1.148·74	1.343·45	5.455·96
Кирију	200·00	1 200·00	1 360·00	2.245·60	5.005·60
Свега	5.000·00	24.508·22	35.905·42	27.866·37	93.280·01

ЦЕО ИЗДАТАК ИЗНОСИО ЈЕ					
НА	У ГОДИНИ				ОД 1881-1884. ГОДИНЕ
	1881.	1882.	1883.	1884.	
	ДИНАРА				
	У обе Учитељске школе				
Плату наставника	28.983·18	34.238·55	41.846·49	41.610·15	146.678·37
Плату служитеља	1.467·00	1.824·00	2.214·00	2.044·00	7.549·00
Благодејање	55.517·92	70.843·44	73.191·55	30.776·98	230.329·85
Библиотеку и научна средства	2.448·43	7.368·92	6.618·60	5.789·90	22.225·85
Огрев и канцеларијске потребе	3.097·95	5.237·46	2.676·94	2.943·45	13.955·80
Кирију	200·00	1.200·00	1.360·00	2.245·60	5.005·60
Свега	91.714·48	120.712·37	127.907·58	85.410·08	425.744·51

У београдској Учитељској школи издатак на благодејанце за то је тако велики, што је ту узет и издатак на практична предавања учитељима основних школа.

Овај издатак износио је у години

1881. . . . . 14.341·28 динара
1882. . . . . 16.609·47 „
1883. . . . . 19.179·54 „
Свега . . . 50.130·29 динара

Према томе издато је благодејанцима београдске Учитељске школе за посматране овде четири године, 147.616·22 динара, а у обе Учитељске школе 180.199·60 динара. Цео издатак на београдску Учитељску школу износи, по одбитку горњих 50.130·29 динара, само 282.334·21 динара ,а на обе Учитељске школе 375.614·22 динара.

Од целог издатка долазило је процената

НА	У БЕОГРАДСКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ	У НИШКОЈ УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ	У ОПШТЕ
плату наставника	39·90	36·50	39·05
плату служитеља	1·98	2·12	2·01
благодејанце	52·28	34·95	7·94
научна средства	2·83	15·25	5·92
огрев и канцеларијске потребе	3·01	5·85	3·72
кирију	—	5·33	1·33
Свега	100·00	100·00	100·00

Од целог издатка долази највећи проценат на благодејанце, а за тим на плату наставника. На ове две позиције издато је у београдској школи много више него ли у школи нишкој.

Кад односно издатка поредимо годину 1881. са 1884. годином, ми налазимо, да је у 1884. години издато више

НА	СВЕГА ДИНАРА	У ГОДИШЊЕМ ПРОЦЕНТУ
плату наставника	12.626·97	14·52
плату служитеља	577·00	13·11
благодејанце.	— 10.399·66	— 8·42
научна средства	3.341·47	45·50
остало	1.891·10	19·11
у опште . .	8.036·88	3·46

Као што се види из овог поређења, издатак на учила увећавао се највише, и то с тога, што нишка школа није имала готово никаквих учила.

Поредимо ли цео издатак с бројем ученика, који су остали у школи до краја школске године, ми налазимо, да је од истог долазило просечно на једног ученика

У ГОДИНИ	ДИНАРА
1881	1.066·45
1882	826·80
1883	730·90
1884	524·00

Из ових просечних бројева види се, да је издатак на једног ученика Учитељских школа износио у 1884. години тек половину онога у години 1881. За цео период од 1881—1884. године износи овај просечни издатак 746·92 динара.

V. Гимназије и реалке.

1. Школе

Ових школа било је

У ГОДИНИ	СВЕГА	СА РАЗРЕДА
1881.	25	92
1882.	26	102
1883.	26	106
1884.	26	109

Колико је било једних а колико других школа у свакој години, то се види из овог прегледа.

ШКОЛЕ	У ГОДИНИ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
Више гимназије	3	3	3	3
Ниже гимназије	16	18	18	18
Реалке	1	2	2	2
Гимназијске реалке	5	3	3	3
Свега . .	25	26	26	26

Од виших гимназија имале су у 1881. години две, београдска и крагујевачка, по 7 разреда, а једна, нишка, имала је само 4 разреда. У 1882. години отворен је у нишкој гимназији пети разред, у 1883. години шести, а у години 1884. и седми разред.

Нижих гимназија било је у 1881. години 12 са четири разреда, три, (алексиначка, ћупријска и свилајначка) су имале по три разреда, а једна (лесковачка) само два разреда.

Реалка била је у 1881. години само једна и то у Београду. У почетку 1881—82. школске године претворена је ужичка нижа гимназија у реалку, али тек 1883—84. године отворен је овде пети разред, а дотле имала је та реалка само четири разреда.

Гимназијских реалака било је у 1881. години пет, и свака са два разреда. У почетку 1881—82. године две од ових гимназијских реалака (велико-градишка и параћинска) добиле су трећи разред и подигнуте су на степен нижих гимназија. Исте године отворен је четврти разред још у свима оним нижим гимназијама, које су у прошлој 1881. години имале само три или два разреда; а у Врању отворена је нова нижа гимназија са два разреда. У почетку 1882—83. године све ниже гимназије осим врањске, имале су по четири разреда а врањска нижа гимназија добила је четврти разред у почетку 1883—84. године.

2. Наставници.

У свима вишим и нижим гимназијама, реалкама и гимназијским реалкама, радило је наставника

У ГОДИНИ	СВЕГА	ПРОСЕЧНО У ЈЕДНОЈ ШКОЛИ
1880—81.	186	7·4
1881—82.	205	7·9
1882—83.	240	9·2
1883—84.	255	9·8

Посебице пак било је наставника

У ГОДИНИ	У ГИМНАЗИЈАМА	У РЕАЛКАМА
1881.	158	28
1882.	173	32
1883.	204	36
1884.	213	42

Број наставника увећавао се у овом периоду у опште са 12·4 процената, а просечно у једном заводу са 10·8 процената годишње.

По категоријама били су наставници у појединим годинама овако распоређени.

НАСТАВНИЦИ	БРОЈ НАСТАВНИКА У ГОД.			
	1881.	1882.	1883.	1884.
Професори . . .	84	80	76	75
Супленти	20	14	19	19
Предавачи . . .	32	59	69	71
Учитељи вештина	27	28	51	66
Вероучитељи . .	23	24	25	24
Свега . .	186	205	240	255
	у проценту			
Професори . . .	45·16	39·02	31·67	29·41
Супленти	10·75	6·83	7·91	7·45
Предавачи . . .	17·20	28·78	28·75	27·84
Учитељи вештина	14·52	13·66	21·25	25·88
Вероучитељи . .	12·37	11·71	10·42	9·42
Свега . .	100·00	100·00	100·00	100·00

Број професора и суплената био је у 1884. години мањи него ли у години 1881. а предавача и учитеља било је у тој години опет много више. Односна размера између 1881. и 1884. године била је код

професора и суплената као	100 :	90·4
предавача и учитеља . „	100 :	196·3
наставника у опште као	100 :	137·1

Интересно је поређење наставника с бројем недељних часова. У овом прегледу имамо апсолутне и релативне бројеве часова за сваку категорију наставника на по се.

НАСТАВНИЦИ	УКУПНИ БРОЈ НЕДЕЉНИХ ЧАСОВА У ГОДИНИ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
Професори . . .	1 152	1 191	1 191	1 027
Супленти . . .	336	180	272	324
Предавачи . . .	590	1 099	1 151	1.137
Учитељи вештина	411	367	584	722
Вероучитељи . .	156	179	198	193
Свега . .	2645	3016	3396	3403
Просечни број недељних часова на једног				
Професора . . .	13·7	14·9	15·7	13·7
Суплената . . .	16·8	12·9	14·3	17·1
Предавача . .	18·4	18·6	16·7	16·0
Учитеља вештина	15·2	13·1	11·4	10·9
Вероучитеља . .	6·8	7·5	7·9	8·0
наставника	14·2	14·7	14·2	13.3

Из овога прегледа види се, да у просечном броју часова није била велика разлика ни код једне категорије наставника. Једино код вероучитеља налазимо већу разлику између године 1881. и 1884, која долази отуд, што су неки гимназијске реалке подигнуте на степен нижих гимназија а тако вероучитељи виши разреда, чиме је и број недељних часова повећан.

Колико је било наставника у свакој на по се гимназији, нижој гимназији, реалци и гимназијској реалци, а колико су они имали недељних часова, то се види из ових прегледа:

ВРОЈ НАСТАВНИКА У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

1880—81. школске године.

ШКОЛЕ	ВРОЈ РАЗРЕДА	БРОЈ									НЕДЕЉНО ИМАЛИ СУ ЧАСОВА							ПРОСЕЧАН БРОЈ ЧАСОВА НА ЈЕДНОГ НАСТАВНИКА
		ДИРЕКТОРА	ЗАСТУПНИКА ДИРЕКТОРСКИХ	ПРОФЕСОРА	СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА	РАЂЕКА ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉА	СВИЈУ НАСТАВНИКА	ДИРЕКТОРА	ПРОФЕСОРА	СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА	УЧИТЕЉА ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉА	СВИ НАСТАВНИЦИ	
Гимназије:																	
Београдска	7	1	—	14	1	2	4	—	22	3	150	18	68	52	—	291	13·2
Крагујевачка	7	1	—	11	1	1	3	1	18	—	173	15	15	36	10	251	13·9
Нишка	4	1	—	1	—	3	—	1	6	8	16	—	61	—	6	95	15·8
Ниже гимназије:																	
Алексиначка	3	—	1	1	—	1	2	1	6	—	30	—	18	30	—	84	14·0
Прва београдска	4	1	—	5	1	1	1	—	9	10	71	17	19	12	8	129	14·3
Друга београдска	4	1	—	5	—	—	2	1	9	8	58	—	—	28	8	102	11·3
Ваљевска	4	1	—	2	—	3	—	1	7	12	45	—	37	—	8	102	14·6
Зајечарска	4	1	—	—	—	4	—	1	6	15	—	—	70	—	8	93	15·5
Јагодинска	4	1	—	2	2	—	1	1	7	12	34	35	—	23	8	112	16·0
Крушевачка	4	1	—	2	2	—	1	1	7	11	37	34	—	27	4	117	16·7
Лесковачка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	—	5	—	16	22	8	57	14·3
Неготинска	4	1	—	1	3	—	2	1	8	12	17	54	—	27	6	118	14·8
Пиротска	3	—	1	—	—	2	1	1	5	—	—	15	36	26	8	83	16·6
Пожаревачка	4	1	—	3	1	1	2	1	9	8	46	16	15	24	6	117	13·0
Свилајначка	3	—	1	—	1	2	—	1	5	—	14	13	39	—	8	72	14·4
Смедеревска	4	—	1	2	1	1	1	1	7	—	51	19	15	24	8	117	16·7
Ужичка	4	1	—	2	1	1	1	1	7	9	35	18	24	24	8	118	16·9
Чачанска	4	1	—	2	—	3	—	1	7	12	32	—	55	—	8	107	15·3
Шабачка	4	1	—	2	2	—	3	1	9	15	35	35	—	26	4	119	13·2
Београдска реалка	5	1	—	6	2	1	1	1	12	2	92	30	16	16	4	160	13·3
Гимназијске реалке:																	
Вед. Градишка	2	—	1	—	—	1	—	1	3	—	—	—	20	—	4	45	15·0
Гор. Милановачка	2	—	1	—	—	1	—	1	3	—	30	—	31	—	4	35	11·7
Књажевачка	2	—	1	1	—	—	—	1	3	—	13	—	—	—	4	34	11·3
Лозничка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	—	—	—	17	14	4	48	12·0
Параћинска	2	—	1	—	—	1	—	1	3	—	21	17	18	—		39	13·0
Све гимназијске школе	77	14	5	55	16	26	25	17	158	135	859	269	486	331	132	2284	14·5
Све реалне школе	15	1	5	7	2	5	2	6	28	2	156	47	102	80	24	361	12·9
Гимназије и реалке	92	15	10	62	18	31	27	23	186	137	1015	336	590	411	156	2645	14·2

БРОЈ НАСТАВНИКА У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА
1881—82. школске године.

ШКОЛЕ	ВРО ЈРАЗРЕДА	БРОЈ (директора, заступника директора, професора, суплената, предавача, учитеља вештина, вероучитеља, свију наставника)								НЕДЕЉНО ИМАЛИ СУ ЧАСОВА (директори, професори, супленти, предавачи, учитељи вештина, вероучитељи, сви наставници)							ПРОСЕЧНО ВРО ЧАСОВА НА СЕДМИЦУ НАСТАВНИКА
		директора	заступника директора	професора	суплената	предавача	учитеља вештина	вероучитеља	свију наставника	директори	професори	супленти	предавачи	учитељи вештина	вероучитељи	сви наставници	
Гимназије																	
Београдска	7	1	—	13	—	5	4	1	24	10	182	—	71	47	10	320	13·3
Крагујевачка	7	1	—	12	—	1	2	1	17	—	194	—	17	28	13	252	14·8
Нишка	5	1	—	—	—	7	2	—	10	4	—	—	110	22	—	136	13·6
Ниже гимназије:																	
Алексиначка	4	1	—	2	—	2	—	1	6	17	39	—	42	—	8	106	17·7
Прва Београдска	4	1	—	4	1	2	1	—	9	12	66	13	53	16	—	160	17·8
Друга Београдска	4	1	—	4	—	2	1	1	9	9	70	—	17	18	8	122	13·6
Ваљевска	4	1	—	1	—	4	—	1	7	11	18	—	67	—	8	104	14·9
Врањска	2	—	1	—	—	2	—	1	4	—	—	—	48	—	4	52	13·0
Великоградишка	3	—	1	—	—	2	2	1	6	—	17	—	42	25	6	90	15·0
Зајечарска	4	1	—	—	—	4	—	1	6	13	—	—	71	—	8	92	15·3
Јагодинска	4	1	—	2	1	1	1	1	7	12	30	15	23	20	8	108	15·4
Крушевачка	4	1	—	2	2	—	1	1	7	12	39	33	—	18	8	110	15·7
Лесковачка	4	1	—	—	—	2	1	1	5	10	—	—	38	18	8	74	14·8
Неготинска	4	1	—	1	3	—	—	1	6	12	18	—	54	—	8	92	15·3
Параћинска	3	—	1	—	—	2	2	1	6	—	—	—	59	25	6	90	15·0
Пиротска	4	1	—	—	—	4	1	1	7	12	—	—	70	17	8	107	15·3
Пожаревачка	4	1	—	3	1	1	1	1	8	8	56	18	19	15	10	126	15·7
Свилајначка	4	—	1	1	1	2	—	1	6	—	33	18	39	—	8	98	16·3
Смедеревска	4	1	—	2	—	2	2	1	8	14	34	—	36	26	8	118	14·8
Чачанска	4	1	—	1	—	4	—	1	7	15	15	—	67	—	8	105	15·0
Шабачка	4	1	—	—	2	2	2	1	8	12	—	34	39	10	8	103	12·9
Реалке:																	
Београдска	5	1	—	6	2	1	2	1	13	2	98	31	16	14	4	165	12·7
Ужичка	4	1	—	2	1	2	1	1	8	8	36	18	40	24	10	136	17·0
Гимназијске реалке:																	
Горњомилановачка	2	—	1	—	—	1	—	1	3	—	—	—	42	—	4	46	15·3
Књажевачка	2	—	1	1	—	—	1	1	4	—	36	—	—	12	4	52	13·0
Лозничка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	—	17	—	19	12	4	52	13·0
Све гимназијске школе	87	17	4	48	11	51	23	19	173	193	811	131	982	305	153	2565	14·8
Све реалне школе	15	2	3	9	3	5	5	5	32	10	187	49	117	62	26	451	14·1
Гимназије и реалке	102	19	7	57	14	56	28	24	205	193	998	180	1099	367	179	3016	14·7

БРОЈ НАСТАВНИКА У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА
1882—83. школске године.

ШКОЛЕ	БРОЈ РАЗРЕДА	Б Р О Ј							НЕДЕЉНО ИМАЛИ СУ ЧАСОВА						
		ДИРЕКТОРА	ЗАСТУПНИКА ДИРЕКТОРА	ПРОФЕСОРА	СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА	УЧИТЕЉА ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉА	СВЕГА НАСТАВНИКА	ДИРЕКТОРИ	ПРОФЕСОРИ	СУПЛЕНТИ	ПРЕДАВАЧИ	УЧИТЕЉИ ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉИ	СВИ НАСТАВНИЦИ	ПРОСЕЧАН БРОЈ ЧАСОВА НА ЈЕДНОГ НАСТАВНИКА
Гимназије:																	
Београдска	7	1	—	12	2	6	3	1	25	2	206	30	21	32	15	306	12·2
Крагујевачка	7	1	—	11	—	1	5	1	19	—	178	—	36	38	14	266	14·0
Нишка	6	1	—	1	1	7	4	1	15	3	13	16	113	30	8	183	12·2
Ниже гимназије:																	
Алексиначка	4	1	—	1	1	2	2	1	8	17	16	16	35	30	8	122	15·2
Прва Београдска	4	1	—	3	1	2	2	—	9	6	54	19	40	31	—	150	16·7
Друга Београдска	4	1	—	4	—	1	2	1	9	9	70	—	5	32	8	124	13·8
Ваљевска	4	1	—	1	1	3	1	1	8	15	18	14	53	9	8	117	14·6
Врањска	3	—	1	—	—	4	1	1	7	—	—	—	74	6	6	86	12·3
Великоградишка	4	—	1	—	—	4	2	1	8	12	—	—	78	16	8	114	14·2
Зајечарска	4	1	—	—	—	4	2	1	8	12	—	—	76	20	8	116	14·5
Јагодинска	4	1	—	1	1	2	2	1	8	12	17	17	36	30	8	120	15·0
Крушевачка	4	1	—	1	2	1	2	1	8	12	20	30	19	30	9	120	15·0
Лесковачка	4	1	—	1	3	—	4	1	10	10	19	—	61	35	8	133	13·3
Неготинска	4	1	—	1	3	—	1	1	7	13	18	61	—	6	8	106	15·1
Параћинска	4	—	1	—	—	3	1	1	6	21	—	—	63	18	8	110	18·3
Пиротска	4	1	—	—	—	4	2	1	8	10	—	—	68	32	8	118	14·8
Пожаревачка	4	1	—	3	1	1	1	1	8	12	59	19	22	15	10	137	17·1
Свилајначка	4	—	1	2	—	2	2	1	8	12	33	—	39	30	8	122	15·2
Смедеревска	4	1	—	2	1	1	2	1	8	12	35	17	20	30	8	122	15·2
Чачанска	4	1	—	1	—	3	2	1	8	15	16	—	51	24	8	114	14·3
Шабачка	4	1	—	1	—	3	3	1	9	16	19	—	56	32	8	131	14·6
Реалке:																	
Београдска	5	1	—	4	1	6	—	1	13	6	68	15	72	—	4	165	12·7
Ужичка	4	—	1	—	1	4	2	1	9	12	—	18	72	37	8	147	16·3
Гимназијске реалке:																	
Горњомилановачка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	21	—	—	27	6	4	58	14·5
Књажевачка	2	—	1	1	—	2	—	1	5	17	19	—	14	—	4	54	10·8
Лозничка	2	—	1	1	—	—	2	1	5	17	19	—	—	15	4	55	11·0
Све гимназијске школе	91	17	4	46	17	54	46	20	204	221	791	239	966	520	174	2917	14·3
Све реалне школе	15	1	4	6	2	13	5	5	36	73	106	33	185	58	24	479	13·3
Гимнасије и реалке	106	18	8	52	19	67	51	25	240	294	897	272	1151	584	198	3396	14·2

БРОЈ НАСТАВНИКА У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА
1883—84. школске године.

ШКОЛЕ	БРОЈ РАЗРЕДА	ЈЕ ДИРЕКТОРА	ЈЕ ДИРЕКТОРА (НАСТАВНИКА ДИРЕКТОРА)	ПРОФЕСОРА	СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА	ВЕРОУЧИТЕЉА (ЧЕТИЛАЦА ПЕВАЊА)	СВЕГА НАСТАВНИКА	ЈЕДНОГ НАСТАВНИКА	ДИРЕКТОРИ	ПРОФЕСОРИ	СУПЛЕНТИ	ПРЕДАВАЧИ	УЧИТЕЉИ ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉИ	СВИ НАСТАВНИЦИ	ПРОСЕЧНИ БРОЈ ЧАСОВА НА ЈЕДНОГ НАСТАВНИКА
Гимназије:																	
Београдска	7	1	—	9	3	5	7	1	26	3	122	46	44	55	10	280	10·8
Крагујевачка	7	1	—	10	1	7	7	1	27	—	144	17	99	93	14	267	9·9
Нишка	7	1	—	1	2	8	4	1	17	3	2	35	137	30	8	215	12·6
Ниже гимназије:																	
Алексиначка	4	1	—	1	—	2	2	1	7	21	20	—	39	34	8	122	17·4
Прва Београдска	4	1	—	5	—	1	2	—	9	6	92	—	20	33	—	151	16·8
Друга Београдска	4	1	—	3	—	2	3	1	10	9	54	—	21	32	8	124	12·4
Ваљевска	4	1	—	1	1	2	2	1	8	12	17	16	39	18	8	110	13·8
Врањска	4	—	1	—	—	4	2	1	8	19	—	—	69	26	8	122	15·2
Великоградишка	4	1	—	—	—	4	2	1	8	16	—	—	71	14	8	109	12·5
Зајечарска	4	1	—	—	—	2	1	1	5	25	—	—	45	12	8	90	18·0
Јагодинска	4	1	—	1	—	2	3	1	8	12	20	—	36	46	8	122	16·2
Крушевачка	4	1	—	2	1	1	2	1	8	12	37	19	16	23	8	115	14·4
Лесковачка	4	1	—	1	—	3	3	1	9	10	19	—	61	35	8	133	14·8
Неготинска	4	1	—	—	3	1	2	1	8	12	—	60	18	24	8	122	15·2
Параћинска	4	—	1	—	—	4	1	1	7	17	—	—	69	30	8	124	17·7
Пиротска	4	1	—	1	—	3	1	1	7	12	16	—	52	12	8	100	14·3
Пожаревачка	4	1	—	4	1	—	1	1	8	12	76	16	—	15	10	129	16·1
Свилајначка	4	—	1	1	—	3	2	1	8	12	16	—	56	30	8	122	15·2
Смедеревска	4	1	—	1	2	1	2	1	8	13	16	37	18	30	8	122	15·6
Чачанска	4	—	1	—	—	3	3	1	8	13	—	—	53	28	8	102	12·8
Шабачка	4	1	—	1	—	3	3	1	9	17	18	—	56	16	8	115	12·8
Реалке:																	
Београдска	5	1	—	4	3	5	3	1	17	6	68	48	44	22	7	195	11·5
Ужичка	5	1	—	2	2	3	3	1	12	8	29	30	51	36	8	162	13·5
Гимназијске реалке:																	
Горњомилановачка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	19	—	—	23	3	4	49	12·2
Књажевачка	2	—	1	1	—	—	3	—	5	17	19	—	—	22	—	58	11·6
Лозничка	2	—	1	1	—	—	1	1	4	17	19	—	—	3	4	43	10·8
Све гимназијске школе	93	17	4	42	14	61	55	20	213	256	569	246	1019	636	170	2896	13·6
Све реалне школе	16	2	3	8	5	9	11	4	42	67	135	78	113	86	23	507	12·1
Гимназије и реалке	109	19	7	50	19	70	66	24	255	323	704	324	1137	722	193	3403	13·3

Просечни број часова био је у гимназијама већи него ли у реалкама, и то кроз све четири године. Тако имао је један наставник у

	ГИМНАЗИЈАМА ПРОСЕЧНО НЕДЕЉНИХ	РЕАЛКАМА ЧАСОВА
1880—81. . . .	14·5	12·9
1881—82. . . .	14·8	14·1
1882—83. . . .	14·3	13·3
1883—84. . . .	13·6	12·1

Разлика између 1880—81. и 1883—84. године, износи у гимназијама 0·9, а у реалкама 0·8 часова.

Интересни су подаци о плати наставника. Годишње плате

ИЗНОСИЛЕ СУ ДИНАРА У ГОДИНИ

	1882.	1883.	1884.
	У ГИМНАЗИЈАМА		
директора . . .	72.173	79.189	85.105
професора . . .	161.536	149.642	136.505
суплената . . .	19.450	24.755	24.734
предавача . . .	77.921	85.306	85.975
учитеља вештина.	22.641	31.836	43.160
вероучитеља . .	13.125	14.941	15.084
свега . . .	366.846	385.669	390.563
	У РЕАЛКАМА		
директора . . .	8.966	16.151	17.666
професора . . .	38.395	21.850	29.301
суплената . . .	5.304	3.537	8.841
предавача . . .	9.000	14.420	9.800
учитеља вештина.	4.000	3.170	6.340
вероучитеља . .	2.760	2.260	1.940
свега . . .	69.425	61.388	73.888
	У ОБОЈИМ ШКОЛАМА		
директора . . .	81.139	95.340	102.770
професора . . .	199.931	171.492	165.807
суплената . . .	24.755	28.292	33.574
предавача . . .	86.921	99.726	95.775
учитеља вештина.	26.640	35.006	49.500
вероучитеља . .	15.886	17.201	17.024
свега . . .	435.272	447.057	464.450

СТАТИСТИКА ЂАКА У ГИМНАЗИЈАМА И

РАЗРЕД	Б Р О Ј У почетку школске године: новоупи-саних ученика	новоупи-саних ученица	понав. разред ученика	понав. разред ученица	свега ученика	свега ученица	свега свега	Који су у течају године оставили школу: због смрти	због болести	отишли у дру-ге школе	одбачени	из других уз-рока	свега	Који су положили: и прешли у ст. раз. ученика	и прешли у ст. раз. ученица	и остали да понове разред ученика	и остали да понове разред ученица	изгубили као неспос. ученика	изгубили као неспос. ученица
	Београдска																		
I	105	3	38	—	143	3	146	1	—	—	—	15	16	83	3	44	—	—	—
II.	65	—	6	—	71	—	71	1	1	—	—	14	16	39	—	16	—	—	—
III.	67	—	5	—	72	—	72	—	—	—	—	9	9	37	—	26	—	—	—
IV	58	—	2	—	60	—	60	—	—	—	—	13	13	36	—	11	—	—	—
V.	111	—	16	—	127	—	127	—	—	—	—	41	41	57	—	29	—	—	—
VI.	76	—	6	—	82	—	82	1	—	—	—	25	26	42	—	14	—	—	—
VII.	47	—	2	—	49	—	49	—	1	—	—	2	3	39	—	7	—	—	—
Свега	529	3	75	—	604	3	607	3	2	—	—	119	124	333	3	147	—	—	—

Кад ове плате поредимо с бројем наставника, ми налазимо, да је долазило просечно на једног наставника

	1882.	1883.	1884.
		динара	
у гимназијама	2132·83	1890·54	1833·58
у реалкама.	2138·31	1705·22	1759·24
у опште . .	2123·28	1862·74	1821·38

Поредимо ли наставничку плату с бројем часова, онда излази као просечна цифра за један недељни час

	1882.	1883.	1884.
		динара	
у гимназијама	143·02	132·21	134·86
у реалкама . .	151·72	128·16	145·73
у опште . .	144·32	131·64	136·48

Просечно долазило је за један недељни час

	1882.	1883.	1884.
		динара	
директорима .	420·31	324·28	317·56
професорима .	200·33	191·81	235·52
суплентима . .	137·52	104·02	103·63
предавачима .	79·10	86·64	84·23
учитељ. вешт.	72·60	59·94	68·42
вероучитељима	88·75	87·38	88·21

Највећу просечну награду за један недељни час, имали су директори, и то у све три године. Кад годину 1882. поредимо са 1884. годином, онда имамо ове односне размере код просечне награде:

професора	као	100 :	117·6
предавача	„	100 :	106·5
вероучитеља	„	100 :	99·4
учитеља вештина	„	100 :	94·2
директора	„	100 :	75·5
суплената	„	100 :	75·4

3. Ученици.

О броју ученика и ученица у гимназијама и реалкама, имамо ове прегледе, и то за сваки завод на по се.

РЕАЛКАМА ЗА 1880—81. ШКОЛСКУ ГОДИНУ

Е			А					К		А					
ИСПИТ			ПО УСПЕХУ					КОЈИ СВОЈЕ ИЗОСТАНКЕ				БРОЈ СВИЈУ ИЗОСТАНАКА		ПРОСЕЧНО ИМАО ЈЕ ЈЕДАН ЂАК ИЗОСТАНКА	
СВЕГА								НИСУ ИЗВИЊЕЛИ		ИЗВИЊИШЕ					
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА	ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	РЂАВИХ	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕЊИХ	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕЊИХ
гимназија															
127	3	130	—	—	—	—	—	125	—	108	—	800	1616	6·40	14·96
55	—	55	—	—	—	—	—	51	—	46	—	577	1810	11·31	39·35
63	—	63	—	—	—	—	—	53	—	56	—	945	1414	17·83	25·25
47	—	47	—	—	—	—	—	11	—	41	—	191	2537	17·36	61·90
86	—	86	—	—	—	—	—	66	—	80	—	1166	6691	17·67	83·64
56	—	56	—	—	—	—	—	43	—	43	—	1143	2784	26·58	64·74
46	—	46	—	—	—	—	—	46	—	49	—	1626	2604	35·35	53·14
480	3	483	—	—	—	—	—	395	—	423	—	6448	19456	16·32	46·00

РАЗРЕД	Б Р О Ј У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ: НОВОУПИСАНИХ ученика	НОВОУПИСАНИХ ученица	ПОНАВ. РАЗРЕД ученика	ПОНАВ. РАЗРЕД ученица	СВЕГА ученика	СВЕГА ученица	СВЕГА свега	КОЈИ СУ У ТЕЧАЈУ ГОДИНЕ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ: ЗБОГ смрти	ЗБОГ болести	ОТИШЛИ У ДРУГЕ ШКОЛЕ	ОДЈАВЉЕНИ	ИЗ ДРУГИХ УЗРОКА	СВЕГА	КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ Ј: И ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ. ученика	И ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ. ученица	К ОСТАЛОЈ ДА КОНОЧЕ РАЗРЕД ученика	К ОСТАЛОЈ ДА КОНОЧЕ РАЗРЕД ученица	ПОЧИВШ. КЊИГ. ПИСПОС. ученика	ПОЧИВШ. КЊИГ. ПИСПОС. ученица
Крагујевачка																			
I.	76	3	24	—	100	3	103	—	1	1	6	6	14	61	3	22	—	3	—
II.	53	11	5	—	58	11	69	—	—	2	—	—	2	50	10	7	—	—	—
III.	32	5	5	1	37	6	43	—	—	—	2	2	4	26	4	8	1	—	—
IV.	28	3	4	—	32	3	35	—	3	—	—	1	4	20	3	8	—	—	—
V.	14	1	4	—	18	1	19	—	—	1	1	—	2	12	1	4	—	—	—
VI.	12	—	—	—	12	—	12	—	—	—	—	—	—	11	—	1	—	—	—
VII.	15	—	—	—	15	—	15	—	—	—	—	—	—	15	—	2	—	—	—
Свега	230	23	44	1	274	24	298	—	4	4	9	9	26	195	21	52	1	3	—
Нишка																			
I.	57	1	7	—	64	1	65	—	2	2	7	5	16	25	1	23	—	—	—
II.	30	2	—	—	30	2	32	—	—	2	2	3	7	16	2	7	—	—	—
III.	25	—	1	—	26	—	26	—	—	1	1	1	3	17	—	6	—	—	—
IV.	18	2	1	—	19	2	21	1	—	1	—	—	2	16	2	1	—	—	—
Свега	130	5	9	—	139	5	144	1	2	6	10	9	28	71	5	37	—	—	—
Алексиначка																			
I.	28	2	1	—	29	2	31	—	—	1	—	1	2	23	2	4	—	—	—
II.	12	1	1	—	13	1	14	—	—	2	—	—	2	11	1	—	—	—	—
III.	8	3	—	—	8	3	11	—	—	—	—	2	2	7	2	—	—	—	—
Свега	49	6	2	—	50	6	56	—	—	3	—	3	6	41	5	4	—	—	—
Прва Београдска																			
I.	76	—	23	—	99	—	99	—	—	3	12	9	24	54	—	17	—	4	—
II.	47	—	15	—	62	—	62	—	—	2	5	4	11	37	—	13	—	1	—
III.	34	—	4	—	38	—	38	—	—	3	—	4	7	22	—	9	—	—	—
IV.	23	—	1	—	24	—	24	—	—	2	—	2	4	19	—	1	—	—	—
Свега	180	—	43	—	223	—	223	—	—	10	17	19	46	132	—	40	—	5	—
Друга Београдска																			
I.	66	—	19	—	85	—	85	1	—	—	10	12	23	45	—	17	—	—	—
II.	60	—	2	—	62	—	62	—	—	—	6	10	16	33	—	13	—	—	—
III.	40	—	—	—	40	—	40	—	—	—	3	8	11	25	—	4	—	—	—
IV.	28	—	—	—	28	—	28	—	—	—	2	2	4	20	—	4	—	—	—
Свега	194	—	21	—	215	—	215	1	—	—	21	32	54	123	—	38	—	—	—

Ђ А К			А					А							
ИСПИТ			ПО УСПЕХУ					КОЈИ СВОЈЕ ИЗОСТАНКЕ				БРОЈ СВИЈУ ИЗОСТАНАКА		ПРОСЕЧНО ИМАО ЈЕ ЈЕДАН ЂАК ИЗОСТАНАКА	
								НИСУ ИЗВИЊЕЊИ		ИЗВИЊЕЊИШЕ					
СВЕГА															
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА	ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	РЂАВИХ	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	ПРОПУШТЕНИХ	ИЗВИЊЕЊИХ	ПРОПУШТЕНИХ	ИЗВИЊЕЊИХ
г и м н а з и ј а															
86	3	89	—	—	—	—	—	85	—	78	—	727	1663	8·55	21·31
57	10	67	—	—	—	—	—	64	—	57	—	405	1655	6·33	29·04
34	5	39	—	—	—	—	—	36	—	36	—	210	444	5·83	12·33
28	3	31	—	—	—	—	—	29	—	28	—	213	623	7·34	22·25
16	1	17	—	—	—	—	—	15	—	17	—	116	434	7·73	25·53
12	—	12	—	—	—	—	—	10	—	10	—	55	147	5·50	14·70
17	—	17	—	—	—	—	—	13	—	15	—	43	100	3·31	6·67
250	22	272	—	—	—	—	—	252	—	241	—	1769	5066	7·02	21·02
г и м н а з и ј а															
48	1	49	—	—	—	—	—	63	—	53	—	945	762	15·00	14·38
23	2	25	—	—	—	—	—	31	—	28	—	396	522	12·77	18·64
23	—	23	—	—	—	—	—	26	—	25	—	281	446	10·81	17·84
17	2	19	—	—	—	—	—	19	—	19	—	257	346	13·53	18·21
111	5	116	—	—	—	—	—	139	—	125	—	1879	2076	13·52	16·61
н и ж а г и м н а з и ј а															
27	2	29	—	—	—	—	—	28	—	29	—	154	388	5·50	13·38
11	1	12	—	—	—	—	—	13	—	13	—	92	121	7·08	9·31
7	2	9	—	—	—	—	—	6	—	10	—	28	215	4·67	21·50
45	5	50	—	—	—	—	—	47	—	52	—	274	724	5·83	13·92
н и ж а г и м н а з и ј а															
75	—	75	—	—	—	—	—	80	—	64	—	1301	2633	16·26	41·14
51	—	51	—	—	—	—	—	45	—	53	—	860	2275	19·11	42·92
31	—	31	—	—	—	—	—	32	—	35	—	412	1284	12·87	36·69
20	—	20	—	—	—	—	—	15	—	24	—	250	1734	16·67	72·25
177	—	177	—	—	—	—	—	172	—	176	—	2823	7926	16·41	45·03
н и ж а г и м н а з и ј а															
62	—	62	—	—	—	—	—	74	—	56	—	2000	1908	27·03	34·07
46	—	46	—	—	—	—	—	54	—	58	—	1652	1926	30·59	33·21
29	—	29	—	—	—	—	—	36	—	40	—	909	2454	25·25	61·35
24	—	24	—	—	—	—	—	21	—	28	—	499	2545	23·52	90·89
161	—	161	—	—	—	—	—	185	—	182	—	5050	8833	27·30	48·53

РАЗРЕД	Б: У почетку школске године — новоуписаних — ученика	новоуписаних — ученица	понав. разред — ученика	понав. разред — ученица	свега — ученика	свега — ученица	свега — свега	Р: који су у течају године оставили школу — због — смрти	због — болести	отишли у друге школе	одјављени	из других уз-рока	свега	О: који су положили — и прешли у ст. раз. — ученика	ученица	ј: који су положили — и остају да похађају разред — ученика	ученица	поничи. као ученици — ученика	ученица
Ваљевска																			
I.	33	4	8	—	41	4	45	1	—	2	2	8	13	16	3	10	—	3	—
II	18	4	1	—	19	4	23	—	—	1	—	3	4	9	3	6	1	—	—
III.	12	4	—	—	12	4	16	—	—	2	—	1	3	9	4	—	—	—	—
IV.	6	—	—	—	6	—	6	—	—	—	—	—	—	5	—	1	—	—	—
Свега	69	12	9	—	78	12	90	1	—	5	2	12	20	39	10	17	1	3	—
Зајечарска																			
I.	17	5	5	—	22	5	27	—	—	2	1	5	8	10	3	4	1	1	—
II.	19	—	1	—	20	—	20	—	—	—	—	5	5	8	—	7	—	—	—
III.	10	—	2	—	12	—	12	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—
IV.	9	—	—	—	9	—	9	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—	—
Свега	55	5	8	—	63	5	68	—	—	2	1	10	13	39	3	11	1	1	—
Јагодинска																			
I.	38	5	9	—	47	5	52	—	—	6	—	—	6	32	4	9	1	—	—
II.	12	5	5	—	17	5	22	—	—	—	—	1	1	15	4	1	1	—	—
III.	17	—	1	—	18	—	18	—	1	5	—	—	6	12	—	—	—	—	—
IV.	11	—	1	—	12	—	12	—	—	—	2	1	3	9	—	—	—	—	—
Свега	78	10	16	—	94	10	104	—	1	11	2	2	16	68	8	10	2	—	—
Крушевачка																			
I.	40	2	8	—	48	2	50	1	—	1	2	5	9	24	2	15	—	—	—
II.	33	—	2	—	35	—	35	—	—	—	4	1	5	11	—	18	—	—	—
III.	6	—	2	—	8	—	8	—	—	—	—	—	—	6	—	2	—	—	—
IV.	15	—	1	—	16	—	16	—	—	1	—	3	4	9	—	3	—	—	—
Свега	94	2	13	—	107	2	109	1	—	2	6	9	18	50	2	38	—	—	—
Лесковачка																			
I.	31	7	6	—	37	7	44	—	1	3	6	4	14	22	6	1	1	—	—
II.	13	—	1	—	14	—	14	1	—	1	—	—	2	8	—	4	—	—	—
Свега	44	7	7	—	51	7	58	1	1	4	6	4	16	30	6	5	1	—	—
Неготинска																			
I.	21	7	9	—	30	7	37	1	—	1	1	8	11	14	4	6	1	1	—
II	12	4	1	—	13	4	17	—	—	2	—	—	2	10	1	4	—	—	—
III.	16	1	—	—	16	1	17	1	—	—	1	—	2	10	4	1	—	—	—
IV.	7	—	—	—	7	—	7	—	—	—	—	—	—	5	2	—	—	—	—
Свега	56	12	10	—	66	12	78	2	—	3	2	8	15	39	11	11	1	1	—

Ђ А К А

ИСПИТ			ПО УСПЕХУ					КОЛИ СВОЈЕ ИЗОСТАНКЕ				БРОЈ СВИЈУ ИЗОСТАНАКА		ПРОСЕЧНО ИМАО ЈЕ ЈЕДАН ЂАК ИЗОСТАНКА	
СВЕГА								НИСУ ИЗВИЊИЛИ		ИЗВИЊИЛИ					
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА	ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	РЂАВИХ	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ
н и ж а г и м н а з и ј а															
29	3	32	—	—	—	—	—	41	—	18	—	326	215	7·95	11·94
15	4	19	—	—	—	—	—	19	—	20	—	212	354	11·16	17·70
9	4	13	—	—	—	—	—	15	—	10	—	125	163	8·33	16·30
6	—	6	—	—	—	—	—	6	—	5	—	50	73	8·33	14·60
59	11	70	—	—	—	—	—	81	—	53	—	713	805	9·80	15·20
н и ж а г и м н а з и ј а															
15	4	19	—	—	—	—	—	24	—	3	—	129	137	5·38	45·67
15	—	15	—	—	—	—	—	18	—	2	—	109	105	6·06	52·50
12	—	12	—	—	—	—	—	10	—	2	—	22	44	2·20	22·00
9	—	9	—	—	—	—	—	8	—	1	—	50	25	6·25	25·00
51	4	55	—	—	—	—	—	60	—	8	—	310	311	5·17	38·87
н и ж а г и м н а з и ј а															
41	5	46	—	—	—	—	—	48	—	17	—	470	352	9·79	20·71
16	5	21	—	—	—	—	—	15	—	10	—	75	76	5·00	7·60
12	—	12	—	—	—	—	—	16	—	7	—	67	140	4·19	20·00
9	—	9	—	—	—	—	—	9	—	2	—	55	38	6·11	19·00
78	10	88	—	—	—	—	—	88	—	36	—	667	606	7·58	16·83
н и ж а г и м н а з и ј а															
39	2	41	—	—	—	—	—	38	—	40	—	371	607	9·76	15·18
30	—	30	—	—	—	—	—	27	—	29	—	206	483	7·63	16·65
8	—	8	—	—	—	—	—	8	—	8	—	55	37	6·87	4·63
12	—	12	—	—	—	—	—	10	—	12	—	67	183	6·70	15·25
89	2	91	—	—	—	—	—	83	—	89	—	699	1310	8·42	14·72
н и ж а г и м н а з и ј а															
23	7	30	—	—	—	—	—	32	—	10	—	571	1384	17·84	138·40
12	—	12	—	—	—	—	—	14	—	12	—	107	401	7·64	33·42
35	7	42	—	—	—	—	—	46	—	22	—	678	1785	14·74	81·14
н и ж а г и м н а з и ј а															
19	7	26	—	—	—	—	—	13	—	24	—	337	463	25·92	19·29
11	4	15	—	—	—	—	—	8	—	9	—	125	519	15·62	57·67
14	1	15	—	—	—	—	—	4	—	13	—	132	571	33·00	43·92
7	—	7	—	—	—	—	—	2	—	5	—	52	60	26·00	12·00
51	12	63	—	—	—	—	—	27	—	51	—	746	1613	27·63	31·63

РАЗРЕД	Б Р О Ј: У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ — НОВОУПИСАНИХ: ученика	НОВОУПИСАНИХ: ученица	ПОНАВ. РАЗРЕД: ученика	ПОНАВ. РАЗРЕД: ученица	СВЕГА: ученика	СВЕГА: ученица	СВЕГА: свега	КОЈИ СУ У ТЕЧАЈУ ГОДИНЕ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ — ЗБОГ: смрти	ЗБОГ: болести	ОТИШЛИ У ДРУГЕ ШКОЛЕ	ОДЈАВЉЕНИ ИЗ ДРУГИХ УЗРОКА	СВЕГА	КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ — И ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ.: ученика	И ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ.: ученица	И ОСТАЛИ ДА ПОНОВЕ РАЗРЕД: ученика	И ОСТАЛИ ДА ПОНОВЕ РАЗРЕД: ученица	И ОТПИСАНИ КАО НЕСПОС.: ученика	И ОТПИСАНИ КАО НЕСПОС.: ученица
П и р о т с к а																		
I.	28	—	1	—	29	—	29	—	—	—	2	2	20	—	7	—	—	—
II.	20	—	—	—	20	—	20	—	—	—	—	—	15	—	3	—	—	—
III.	9	1	1	—	10	1	11	—	—	—	—	—	10	1	—	—	—	—
Свега	57	1	2	—	59	1	60	—	—	—	2	2	45	1	10	—	—	—
П о ж а р е в а ч к а																		
I.	40	10	12	—	52	10	62	—	—	—	2	4	6	23	6	23	3	1 —
II.	15	10	5	—	20	10	30	—	—	3	1	—	4	13	8	4	1	— —
III.	16	4	—	—	16	4	20	—	—	2	—	3	5	8	4	3	—	— —
IV.	13	1	—	—	13	1	14	—	—	—	—	—	—	13	1	—	—	— —
Свега	84	25	17	—	101	25	126	—	—	5	3	7	15	57	19	30	4	1 —
С в и л а ј и н а ч к а																		
I.	22	4	7	—	29	4	33	—	—	—	—	2	2	18	4	9	—	— —
II.	14	—	4	1	18	1	19	—	1	—	—	—	1	15	—	3	—	— —
III.	10	1	4	—	14	1	15	—	—	2	—	—	2	8	1	4	—	— —
Свега	46	5	15	1	61	6	67	—	1	2	—	2	5	41	5	16	—	— —
С м е д е р е в с к а																		
I.	42	8	9	—	51	8	59	—	—	—	7	3	3	13	20	6	16	2 2 —
II.	19	4	5	—	24	4	28	—	—	—	—	—	1	1	20	3	3	— 1 —
III.	17	—	—	—	17	—	17	—	—	—	—	—	1	1	15	—	1	— — —
IV.	7	—	—	—	7	—	7	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	— — —
Свега	85	12	12	—	99	14	111	—	—	—	7	3	5	15	62	9	20	2 3 —
У ж и ч к а																		
I.	51	—	3	—	54	—	54	—	—	—	2	2	1	5	34	—	15	— — —
II.	33	—	1	—	34	—	34	—	—	—	2	1	1	4	28	—	2	— — —
III.	9	—	—	—	9	—	9	—	—	—	—	—	—	—	9	—	—	— — —
IV.	19	—	—	—	19	—	19	—	—	—	—	1	—	1	17	—	1	— — —
Свега	112	—	4	—	116	—	116	—	—	—	4	4	2	10	88	—	18	— — —
Ч а ч а н с к а																		
I.	37	—	5	—	42	—	42	—	1	1	1	1	11	14	17	—	9	— 2 —
II.	14	2	—	—	14	2	16	—	—	—	—	—	2	2	9	2	3	— — —
III	13	4	—	—	17	4	17	—	—	—	—	1	—	1	11	2	2	1 — —
IV.	10	—	—	—	10	—	10	—	—	—	—	—	—	—	7	—	3	— — —
Свега	74	6	5	—	79	6	85	—	1	1	1	2	13	17	44	4	17	1 2 —

Ђ ИСПИТ			А	К	А											
			ПО УСПЕХУ					КОЛИ СВОЈЕ ИЗОСТАНКЕ				БРОЈ СЕДЕЋА ИЗОСТАНАКА		ПРОСЕЧНО ИМАО ЈЕ ЈЕДАН ЂАК ИЗОСТАНКА	
	СВЕГА							НИСУ ИЗВИНИЛИ		ИЗВИНИЛЕ					
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА	ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	РЂАВИХ	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ
н и ж а г и м н а з и ј и															
27	—	27	—	—	—	—	—	12	—	27	—	157	748	13·08	27·70
18	—	18	—	—	—	—	—	—	—	18	—	—	463	—	25·72
10	1	11	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—	180	—	16·36
55	1	56	—	—	—	—	—	12	—	56	—	157	1391	13·08	24·84
н и ж а г и м н а з и ј а															
47	9	56	—	—	—	—	—	45	—	55	—	262	991	5·82	18·02
17	9	26	—	—	—	—	—	22	—	24	—	116	515	5·27	21·46
11	4	15	—	—	—	—	—	10	—	14	—	45	207	4·50	14·79
13	1	14	—	—	—	—	—	8	—	14	—	14	266	1·75	19·00
88	23	111	—	—	—	—	—	85	—	107	—	437	1979	5·14	18·50
н и ж а г и м н а з и ј а															
27	4	31	—	—	—	—	—	28	—	23	—	154	157	5·50	6·83
18	—	18	—	—	—	—	—	17	—	18	—	71	362	4·18	20·11
12	1	13	—	—	—	—	—	10	—	12	—	39	38	3·90	3·17
57	5	62	—	—	—	—	—	55	—	53	—	264	908	4·80	17·13
н и ж а г и м н а з и ј а															
38	8	46	—	—	—	—	—	44	—	43	—	586	389	13·32	9·05
24	3	27	—	—	—	—	—	25	—	26	—	332	174	13·28	6·69
16	—	16	—	—	—	—	—	13	—	10	—	152	56	11·69	5·60
7	—	7	—	—	—	—	—	7	—	4	—	18	7	2·57	1·75
85	11	96	—	—	—	—	—	89	—	83	—	1088	626	12·22	7·54
н и ж а г и м н а з и ј а															
49	—	49	—	—	—	—	—	10	—	50	—	244	736	24·40	14·78
30	—	30	—	—	—	—	—	13	—	29	—	138	465	10·62	16·03
9	—	9	—	—	—	—	—	4	—	9	—	38	230	9·50	25·56
18	—	18	—	—	—	—	—	1	—	18	—	19	387	19·00	21·50
106	—	106	—	—	—	—	—	28	—	106	—	439	1818	15·68	17·15
н и ж а г и м н а з и ј а															
28	—	28	—	—	—	—	—	17	—	29	—	85	772	5·00	26·62
12	2	14	—	—	—	—	—	10	—	13	—	47	227	4·70	17·46
14	2	16	—	—	—	—	—	10	—	15	—	49	197	4·90	13·13
10	—	10	—	—	—	—	—	3	—	6	—	10	62	3·33	10·33
64	4	68	—	—	—	—	—	40	—	63	—	191	1258	4·78	19·97

РАЗРЕД	Б р о ј: У почетку школске године — Новоуписаних: ученика	ученица	Понав. разред: ученика	ученица	Свега: ученика	ученица	свега	Који су у течају године оставили школу — Због: смрти	болести	отишли у друге школе	одлучени	из других узрока	свега	Који су положили — И прешли у ст. раз.: ученика	ученица	И остају да понове разред: ученика	ученица	Потпуни, као неспос.: ученика	ученица
Шабачка																			
I.	43	9	18	—	61	9	70	—	3	—	1	10	14	37	8	8	1	2	—
II.	27	12	3	—	30	12	42	1	1	2	—	2	6	22	11	2	1	—	—
III.	20	3	9	—	29	3	32	—	1	1	—	5	7	21	3	1	—	—	—
IV.	12	—	—	—	12	—	12	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—
Свега	102	24	30	—	132	24	156	1	5	3	1	17	27	92	22	11	2	2	—
Београдска																			
III.	34	—	—	—	34	—	34	—	—	2	—	1	3	30	—	1	—	—	—
IV.	13	—	2	—	15	—	15	—	—	—	—	1	1	11	—	3	—	—	—
V.	9	—	—	—	9	—	9	—	1	1	—	—	2	6	—	1	—	—	—
VI.	10	—	—	—	10	—	10	—	—	—	1	—	1	9	—	—	—	—	•
VII.	5	—	—	—	5	—	5	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—
Свега	71	—	2	—	73	—	73	—	1	3	1	2	7	61	—	5	—	—	—
Великогradишка																			
I.	26	—	1	—	27	—	27	—	—	1	—	1	2	18	—	7	—	—	—
II.	25	—	—	—	25	—	25	—	—	—	—	—	—	24	—	1	—	—	—
Свега	51	—	1	—	52	—	52	—	—	1	—	1	2	42	—	8	—	—	—
Горњомилановачка																			
I.	21	3	1	—	22	3	25	—	—	2	—	1	3	15	3	4	—	—	—
II.	8	3	—	—	8	3	11	—	—	2	—	—	2	7	2	—	—	—	—
Свега	29	6	1	—	30	6	36	—	—	4	—	1	5	22	5	4	—	—	—
Ћупријска																			
I.	9	2	1	—	10	2	12	—	—	—	—	—	—	5	2	5	—	—	—
II	8	—	—	—	8	—	8	—	—	—	—	—	—	5	—	3	—	—	—
Свега	17	2	1	—	18	2	20	—	—	—	—	—	—	10	2	8	—	—	—
Лозничка																			
I.	13	1	1	1	14	2	16	1	—	—	1	—	2	9	2	3	—	—	—
II.	10	3	—	—	10	3	13	—	—	—	—	2	2	9	2	—	—	—	—
Свега	23	4	1	1	24	5	29	1	—	—	1	2	4	18	4	3	—	—	—
Параћинска																			
I.	31	8	6	—	37	8	45	—	1	1	1	3	6	30	5	3	1	—	—
II.	17	3	—	—	17	3	20	—	—	—	—	—	—	15	3	2	—	—	—
Свега	48	11	6	—	54	11	65	—	1	1	1	3	6	45	8	5	1	—	—

Ђ	А	К	А	БРОЈ СВИЈУ ИЗОСТАНАКА		ПРОСЕЧНО ИМАО ЈЕ ЈЕДАН ЂАК ИЗОСТАНАКА	
ИСПИТ	ПО УСПЕХУ		КОЈИ СВОЈЕ ИЗОСТАНКЕ				
			НИСУ ИЗВИНИЛИ	ИЗВИНИЛЕ			
СВЕГА							
ученика / ученица / свега	одличних / врло добрих / добрих / слабих / рђавих		ученика / ученица	ученика / ученица	неизвињених / извињених	неизвињених / извињених	

нижа гимназија

47	9	56	—	—	—	—	—	48	—	61	—	395	1029	8·23	16·87
24	12	36	—	—	—	—	—	13	—	35	—	81	569	6·23	16·26
22	3	25	—	—	—	—	—	10	—	24	—	26	650	2·60	27·08
12	—	12	—	—	—	—	—	4	—	12	—	16	435	4·00	36.25
105	24	129	—	—	—	—	—	75	—	132	—	518	2683	6·91	20·33

реалка

31	—	31	—	—	—	—	—	20	—	28	—	122	436	6·10	15.57
14	—	14	—	—	—	—	—	15	—	11	—	385	345	25 67	31·36
7	—	7	—	—	—	—	—	7	—	9	—	149	337	21.29	37·44
9	—	9	—	—	—	—	—	10	—	10	—	120	520	12·00	52·00
5	—	5	—	—	—	—	—	5	—	3	—	27	32	5·40	10·67
66	—	66	—	—	—	—	—	57	—	61	—	803	1670	14·09	27·38

гимназијска реалка

25	—	25	—	—	—	—	—	25	—	2	—	113	250	4·52	125·00
25	—	25	—	—	—	—	—	24	—	1	—	29	196	1·21	196·00
50	—	50	—	—	—	—	—	49	—	3	—	142	446	2·90	148·67

гимназијска реалка

19	3	22	—	—	—	—	—	8	—	13	—	14	69	1·75	5·31
7	2	9	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	12	—	2·00
26	5	31	—	—	—	—	—	8	—	19	—	14	81	1·75	4·26

гимназијска реалка

10	2	12	—	—	—	—	—	8	—	9	—	29	27	3·63	3·00
8	—	8	—	—	—	—	—	7	—	6	—	36	50	5·14	8·33
18	2	20	—	—	—	—	—	15	—	15	—	65	77	4·33	5·13

гимназијска реалка

12	2	14	—	—	—	—	—	6	—	10	—	104	144	17·33	14·40
9	2	11	—	—	—	—	—	6	—	7	—	81	155	13·50	22·57
21	4	25	—	—	—	—	—	12	—	17	—	185	299	15·42	17·53

гимназијска реалка

33	6	39	—	—	—	—	—	29	—	39	—	114	227	3,93	5·82
17	3	20	—	—	—	—	—	3	—	14	—	9	76	3·00	5·43
50	9	59	—	—	—	—	—	32	—	53	—	123	303	3·84	5.72

РАЗРЕД	Б Р О Ј У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ: НОВОУПИСАНИХ ученика	НОВОУПИСАНИХ ученица	ПОНАВ. РАЗРЕД. ученика	ПОНАВ. РАЗРЕД. ученица	СВЕГА ученика	СВЕГА ученица	СВЕГА свега	КОЈИ СУ У ТЕЧАЈУ ГОДИНЕ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ: ЗБОГ смрти	ЗБОГ болести	ОТИШЛИ У ДРУГЕ ШКОЛЕ	ОДАЉУЧЕНИ	ИЗ ДРУГИХ УЗРОКА	СВЕГА	КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ: ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ. ученика	ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ. ученица	ОСТАЛИ ДА ПОНОВЕ РАЗРЕД ученика	ОСТАЛИ ДА ПОНОВЕ РАЗРЕД ученица	ИСПИТ. КАО НЕСПОС. ученика	ИСПИТ. КАО НЕСПОС. ученица
Све гимна-																			
I.	851	70	212	–	1063	70	1133	5	8	32	58	109	212	578	57	257	10	19	–
II.	516	55	58	1	574	56	630	3	3	19	19	49	93	369	48	113	4	3	–
III.	361	26	34	1	395	27	422	1	2	16	8	36	63	265	22	70	2	–	–
IV.	364	6	10	–	274	6	280	1	3	4	5	22	35	204	6	35	–	–	–
V.	125	1	20	–	145	1	146	–	–	1	1	41	43	69	1	33	–	–	–
VI.	88	–	6	–	94	–	94	1	–	–	–	25	26	53	–	15		–	–
VII.	62	–	4	–	66	–	66	–	1	–	–	2	3	54	–	9	–	–	–
Свега	2267	158	344	2	2611	160	2771	11	17	72	91	284	475	1592	134	532	16	22	–
Све ре-																			
I.	100	14	11	–	111	14	125	1	1	4	2	5	13	77	12	22	1	–	–
II.	68	9	–	–	68	9	77	–	–	2	–	2	4	60	7	6	–	–	–
III.	34	–	–	–	34	–	34	–	–	2	–	1	3	30	–	1	–	–	–
IV.	13	–	2	–	15	–	15	–	–	–	–	1	1	11	–	3	–	–	–
V.	9	–	–	–	9	–	9	–	1	1	–	–	2	6	–	1	–	–	–
VI.	10	–	–	–	10	–	10	–	–	–	1	–	1	9	–	–	–	–	–
VII.	5	–	–	–	5	–	5	–	–	–	–	–	–	5	–	–	–	–	–
Свега	239	23	13	–	252	23	275	1	2	3	9	9	24	198	19	33	1	–	–
Све гимназије																			
I.	951	84	223	–	1174	84	1258	6	9	36	60	114	225	655	69	279	11	19	–
II.	584	64	58	1	642	65	707	3	3	21	19	51	97	429	55	119	4	3	–
III.	395	26	34	1	429	27	456	1	2	18	8	37	66	295	22	71	2	–	–
IV.	277	6	12	–	289	6	295	1	3	4	5	23	36	215	6	38	–	–	–
V.	134	1	20	–	154	1	155	–	1	2	1	41	45	75	1	34	–	–	–
VI.	98	–	6	–	104	–	104	1	–	–	1	25	27	62	–	15	–	–	–
VII.	67	–	4	–	71	–	71	–	1	–	–	2	3	59	–	9	–	–	–
Свега	2506	181	157	2	2863	183	3046	12	19	81	94	293	499	1790	153	565	17	22	–

Т А К А															
ИСПИТ			ПО УСПЕХУ					КОЈИ СВОЈЕ ИЗОСТАНКЕ				БРОЈ СВИЈУ ИЗОСТАНАКА		ПРОСЕЧНО ИМАО ЈЕ ЈЕДАН ЂАК ИЗОСТАНАКА	
								НИСУ ИЗВИЊИВАЛИ		ИЗВИЊИВАЛИ					
СВЕГА			ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	ГРДИХ					НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА						УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА				
з и ј с к е ш к о л е															
854	67	921	—	—	—	—	—	855	—	788	—	10004	16950	11·71	21·51
485	52	537	—	—	—	—	—	459	—	500	—	5901	13022	12·86	26·04
335	24	359	—	—	—	—	—	299	—	337	—	3535	9121	11·82	27·06
139	6	245	—	—	—	—	—	153	—	219	—	1761	9321	11·51	42·56
102	1	103	—	—	—	—	—	81	—	97	—	1282	7125	15·83	73·46
68	—	68	—	—	—	—	—	53	—	53	—	1198	2931	22·60	55·30
63	—	63	—	—	—	—	—	59	—	64	—	1669	2704	28·20	42·25
2146	150	2296	—	—	—	—	—	1959	—	2058	—	25350	61174	12·94	29·72
а л н е ш к о л е															
99	13	112	—	—	—	—	—	76	—	73	—	374	717	4·92	9·82
66	7	73	—	—	—	—	—	40	—	34	—	155	489	3·87	14·38
31	—	31	—	—	—	—	—	20	—	28	—	122	436	6·10	15·57
14	—	14	—	—	—	—	—	15	—	11	—	385	345	25·67	31·36
7	—	7	—	—	—	—	—	7	—	9	—	149	337	21·29	37·44
9	—	9	—	—	—	—	—	10	—	10	—	120	520	12·00	52·00
5	—	5	—	—	—	—	—	5	—	3	—	27	32	5·40	10·67
231	20	251	—	—	—	—	—	173	—	168	—	1332	3276	7·70	17·12
и р е а л к е															
953	80	1033	—	—	—	—	—	931	—	861	—	10378	17667	11·15	20·52
551	59	610	—	—	—	—	—	499	—	534	—	6056	13511	12·14	25·30
366	24	390	—	—	—	—	—	319	—	365	—	3657	9557	11·47	26·18
153	6	159	—	—	—	—	—	168	—	230	—	2146	9666	12·80	42·03
109	1	110	—	—	—	—	—	88	—	106	—	1431	7462	16·26	50·40
77	—	77	—	—	—	—	—	63	—	63	—	1318	3451	20·92	54·78
68	—	68	—	—	—	—	—	67	—	64	—	1696	2736	26·50	40·84
2377	170	2547	—	—	—	—	—	2132	—	2226	—	26682	64050	12·51	28·77

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

ШКОЛЕ СРБА У УГАРСКОЈ И ХРВАТСКОЈ

ОД 1780. ДО 1800. ГОДИНЕ.

ОД

ЈЕТРА ДЕСПОТОВИЋА

(Наставан)

II.

Литература.

Књиге, што су излазиле од 1740—1780. године, ограничавају се понајвише на потребе цркве и школе. Богословски правац а после леденo представљање тадашњих писаца, који су се служили руско-словенским језиком, није могло загрејати срца српског народа, који је те књиге читао. Ту лежи узрок и оној равнодушности, што је српски народ показује према тадашњој књижевности својој. Они, који су писали за српски народ, били су или свештеници, или су васпитавани у Русији, те код њих не видимо утицај са запада, где је тада натуралистичко философисање почело мах да узима. Тим нећемо да одричемо, да међу Србима онога времена није било слободнијих људи. Њих је зацело било; само што се они не осећаху довољно јаки, да за народ свој што напишу, а то поглавито с тога, што се натезало са тако-званим књижевним језиком и правописом. Ну, у овом времену појављује се један геније у народу српском, да делима својима књижевности српској да нов полет. Тај генаје био је Доситије Обрадовић. О њему пише Павле Шафарик, „да је то био у духовно-наравном погледу један од најплеменитијих људи, што произађоше из крила народа српскога.“ Прожман унутрашњим убеђењем, да је опредељење човечанско узвишено; одушевљен за истину, коју је љубио као прави јунак, кога не могаху заплашити и од ње одвратити ни исходи безуспешнога истраживања, ни опасности с пола, ни ласкава примамљивања. Оплемењујући сам код себе дух и морал, он је свој народ далеко претекао, па је жудио да га ослободи од верига суровости и простоте, у које су га оковали били несрећно време и лукавство једне касте, која се увек бунила само за своја права. Стојећи одважно и постојано у борби против оне партије, која је тежила да овековечи систематичан ирационализам (неразумље), он је за циљ свога живота поставио просвету свога народа, и томе циљу он је непрестано и тежио“. (Šafařik, Geschichte der südslavischen Literarur, стр. 310.)

Ми овде нећемо да описујемо живот његов. Зна се, да је он пропутовао скоро све крајеве у којима живљаше народ српски. Његово оштроумље помагало му је, да прозре дух свога народа, а уједно да позна и све борбе и зле страпе његове. Ну, он не беше само обичан посматрач, који у тишини изучава умне и душевне способности свога народа, — он беше и прави философ, који жудећи за оним што је племенито и узвишено, увек о томе размишљаше, како би народ српски сачувао од коначне пропасти. Умствујући о томе, он је стекао уверење, да се народ од пропадања може сачувати бољом наставом у школи, поуком у цркви и подесном литературом на народном језику.

То га је навело да постане књижевник српски. Ну, ко хоће друге да поучава, тај и сам мора да стече много знања и искуства. И заиста, Доситије је много учио и по разним школама и из разних књига, а путујући по свету, имао је прилике да стече и знања и искуства и поуке. Он је пропутовао: Грчку, Малу Азију, Влашку и Молдавију, многе руске провинције, Аустро-Угарску, Немачку, Италију Француску, и Енглеску. Он је становао по најмањим селима у Далмацији и Албанији и по највећим и најлепшим варошима јевропским: Бечу, Паризу, Лондону, Млецима и Дражданима, Липиции Цариграду и т. д. Он је студирао у Грчкој и на немачким универзитетима у Липиции и Гетингену. Да проучи старе класике, научно је грчки и латински; а да се послужи литературом цивилизованих јевропских народа, научно је све модерне језике јевропске: талијански, немачки, француски, енглески и руски. Да проучи обичаје једног народа, на кога цивилизација не могаше никако да утиче, настанио се неко време у једном селу посред дивљега Арнаутлука, па је ту научио и говор тога народа, у намери да га боље проучи и позна. Тако спремљен, ступа он пред народ српски и почиње га књигом да поучава.

Прва књига Доситијева „живот и приключенија Димитрија Обрадовича, нареченога у калуђерству Доситија." која изађе из штампе 1783. године, електрисала је цео народ српски: она је пала као што студена росица пада, да после страшне запаре вегетацију пријатно расхлади и окрепи.

Ова мала књижица разликовала се у свему од осталих књижевних појава српских. Њом је показао Доситије, да се књиге могу писати и на српском народном језику и да за књижевност не треба тражити никакав измишљен књижевни језик, који народ треба тек да изучава, као што су о томе судили други књижевници и учени Срби онога времена.

Овом књижицом унео је Доситије и нов правац у књижевност српску. Па као што мирис првих љубичица у пролеће сваког оживљује, тако су и његови, у тој књижици изложени погледи: о религији, народним злим навикама и обичајима, заинтересовали сваког Србина свежином и једрином својом. То је узрок, што је ту књигу,— осим неколицине мрачњака — поздравио цео народ српски; то је узрок што је народ српски са жудњом очекивао, да Доситије огласи какву нову књигу своју. И ако је Доситије у народу наишао тако топлог одзива, ипак је мало књижевника српских пошло за њим. Хладна сколастичка ученост већине српских аутора, не допушташе им, да спусте дурбин свој, да сиђу у народ. Шта више, учени и оштроумни Трлајић устаје десет година после тога са формалним предлогом, да Срби за књижевност своју прихвате свој „словенски" језик. Није нам овде место да потанко излажемо његове разлоге, што их је изнео у своме чланку: увјешчаније, представљајушчеје Серблем причинопобужденија к присвојенију себје славјанскога јазика својего" (види књигу: „Забављење јединаго летнаго утра, или удивленије јестаственим красотам. Во Вијење при благородном г. Стеване Новаковиће 1793. стр. 58— 91). Ну, ипак ћемо напоменути да је Трлајић у тој књизи хтео да побије оно, што је Доситије у својим списима наводио, да препоручи српским писцима, да пишу за народ српским народним језиком. Он се истина у једној мањој белешци за то извињава, говорећи: „Аз чрез сије не говорју, јако ти зло дјелају, иже просто пишут; ибо аз г. Обрадовича, јако преславнаго первопросвјетитела рода мојега свачески почитају и

пред искреногорјашчим народољубјем јего благодарно благоговјеју; но дерзају опомјанути токмо, јако би добро и полезно било и славјански јазик наш присвојити нам, за јеже чрез него би и премудрост Сократа, и во вција тајни љубомудрија Лајбница и Канта вникнути мошчи; јеже тоју точностију и силоју чрез проста јазик, по мојему мњењију, творити не можем." (стр. 67.) Трлајић држи да се „простим", народним језиком не може писати високоучено, и за то препоручује „славјански" језик, који је потпун развијен, да се може упоредити са старим класичним језицима. Да је Трлајић био у заблуди, показало се тиме, што је народни језик ипак уведен у књижевност српску, те се данас на њему расправљају и природне науке и философија, што је Трлајић држао да се никако не може.

Остављајући умствовања Трлајића на страну, враћамо се поново Доситију. Њега народ зове „српским философом." У истини Доситије је био велики философ. Кујунџић, у својој „Философији Срба", ставља га над Кантом, а поређује га са Волтером и Русоом, и ако се од обадвојице разликује у правцу мишљења.

На умни и културни развитак српскога народа утицаху од вајкада исток и запад. Доситије, познајући добро свој народ, образовао се и на истоку и на западу. Бистрог ума, племените душе, срцем пуним жарког родољубља, Доситије је, ступивши као књижевник пред народ српски, погодио и пут којим ће поћи, и начин писања, који је Србину био мио. Штета, што се на њега не угледаше и други књижевници српски.

У правцу слободоумног философисања, пошао је за Доситијем једино Мушкатировић са своје две расправице о „празницима" и „постовима."

У правцу бољега образовања утицао је Доситије списима својима на цео народ српски, који је на темишварском сабору чинио многе предлоге, што се односише на боље школовање свештенства и народа. У том погледу, потпомагао је Доситија парочито родољубиви Сава Текелија, који је како на сабору, тако и после сабора, за тим тежио, да се установи семинарија за српске свештенике, и да се нађу средства, како би српски народ могао синове своје што боље да образује. У то име написао је он и једну књижицу: „Једнога Арађанина начертаније основанија за обученије сербске дјеце у Араду уредита имјеушта. Арадском општеству поднешено (1798)." Ту Сава износи практичан предлог, како би Арађани створили фонд за издржавање своје школе и за школовање оне одличне деце, која би морала ради науке да се на страну шаљу.

И оснивање српске гимназије у Карловцима, којом приликом један обичан српски занатлија даје све имање своје, да се та школа подигне, није без утицаја Доситијева писања.

Што се тиче народног језика, пошао је за Доситијем само медик Емануил Јанковић, који је на жалост врло млад умро (1792 год.).

На школској књижевности тог времена не види се утицај Доситија, а то с тога, што су инспектори школа, Вујановски и Мразовић, већ пре тога пошли другим правцем, који не могаху да оставе. Они су много утицали и на оне, који су за школу и школску омладину писали. А што се тиче језика, ту видимо, да они спадају у највеће поборнике руско-словенског језика, за који су обојица написали и ручне школске књиге.

Свакако у овом кратком периоду имамо и више писаца, и више штампаних књига.

Од писаца, које споменусмо у прошлом периоду, видимо и сад: Захарију Орфелина, Јована Рајића, који је у току ова ова деценија дао у штампу своја најважнија дела. Вујановског, Мразовића и још неке друге. У овом времену појављује се међу књижевницима српским Доситије, да наткрили висином својом све савременике своје. Крај њега можемо да споменемо Мушкатировића, који је са пословицама народним почео да објављује благо наших народних умотворина, Глишу Трлајића, Саву Текелију, Еманујила Јанковића, Алексу Везилића, Вићентија Рајића и још неке друге.

Веома је знатно, што су у овом времену покренуте и новине српске. Ове су излазиле под насловом „Сербскаја Новина“ године 1791. и 92. (Митрополит Стратимировић препоручује их свештенству своје епархије циркуларом датираним 6. Септембра 1791. године). Године 1793. и 94. излазиле су новине под насловом „Славеносербскија Вједомости.“ Ко је те новине у Бечу покренуо, ко ли их уређивао, није до сада објашњено.

Српске књиге штампане су већином у Бечу код Курцбека, који је на то имао нарочиту привилегију. Ову штампарију прекупио је 1791. године Стеван Новаковић. Године 1795. продао ју је заједно са добивеним правом свеучилишту будимпештанском, те су од тада штампане српске књиге већином у Будиму „писменима краљевског свеучилишта.“ Осим тога постојала је српска штампарија и у Венецији, где су такође неке књиге штампане. Доситије и Емануил Јанковић, штампали су књиге своје у Лајпсику; Доситије их после штампао у Бечу. Рајић је први део своје историје штампао у Петрограду.

То, што у српским крајевима не беше штампарије много је сметало развијању српске књижевности. Што пак у средини српског народа не бејаше српске штампарије, криве су власти, које су отварање српске штампарије у коме месту посред српских крајева забрањивале. У том погледу, власти су руковођене чисто политичким разлозима. Да је било Срба, који су хтели да отворе штампарију или у Новом Саду, или Карловцима или у Земуну, или у другом ком месту, показује нам молба, што су је због отварања српске штампарије, поднели тамишварском сабору 1790. године, Емануило Јанковић из Н. Сада и Петар Стефановић из Земуна са својим другом Дамјаном Каулицијом из Новога Сада. За Јанковића се зна, да је свршио медицину, па је после нарочито изучавао штампарску вештину, да би само могао добити право на отварање штампарије. Ну, у тој жељи, нашла га је и смрт 1792. год.

Међутим и сам сабор тамишварски тражио је, да може народним прилозима отворити народну српску штампарију. У следењем, ми ћемо изнети и саборско решење, и мишљење краљевскога комесара и придворне комисије с погледом на тај предмет, па на последак и највишу царску одлуку.

1. *Саборско решење.* „Кад би се сопствена илирско-влашка типографија у средини народа установила, то би се знатна корист задобила за тај фонд. (Разуме се народни фонд за просветне цели.) А има, као што је речено, сународника, који су обрекли на себе узети, да се то подјествује и да саразмерно годишње прилоге за тај фонд учине. За сад има за такву типографију придворни типограф од Курцбек искључиву привилегију, која ће још неколико година трајати.

„У призрењу пак тога, што народ не само нужне школске и црквене књиге из Курцбекове типографије на рђавом папиру

и скупо куповати мора, него такође не може свагда колико треба добити, и ово због погрешака, које се у тим књигама налазе, особито пак што црквене књиге печатањем, од надгледања црквени достојника удаљеним, губе поверење, и за то смо принуђени исте из Русије набављати: то се усуђујемо Ваше Величанство препокорно молити, да се још за време те трајуће привилегије горенаведено предложење у смотрењу своје типографије с тим благоутробним завештањем дозволити изволи, да право тога народу искључиво остане. У коме би случају онда Архиепископска, и његове потчињене конзисторије дужност била, по мери околности и боље користи, с дотичућим се странама уговорити и под свевишћијим одобрењем управљати. (види акта сабора тамишварског стр. 27.)

2. *Мишљење саборског комесара.* Сопствена штампарија одобрена је већ 4. Октобра 1752. године Митрополиту Ненадовићу у Карловцима под прописаном цензуром у Бечу, са даљом смотреношћу, да се свака књига мора обележити, да је за потребу „источне“ (православне) цркве. У исто време је прописано, да преступник подлежи оштрој казни. Још кад би се уз то пренео највиши надзор на славонску Генерал-команду, онда, против ове молбе не би постојале никакве сметње, нарочито, кад би се и са предузетником Курцбекове штампарије, коме рок још за пет година истиче, могло изравнање постићи.

3. *Мишљење придворне комисије.* Краљевско-угарска придворна канцеларија упозорава у тој ствари, *да је „илирска“ (српска) штампарија до сада придржавана у Бечу пред очима двора, и то из разних политичких узрока, да би се тим лакше стало на пут свима опасним последицама, које би отуда могле произаћи* — Овој основаној примедби придружује се и придворни ратни Савет, а с њом се напоследак сложно и придворни канцелар. (Concertations-Protocoll од 1791. на немачком језику, још несаопштен.)

4. *Царско решење.* Дозвољава се, да установе типографију у средини својој, уз ону предострожност, на коју се Митрополит Ненадовић пре тога обвезао.

*

Ето, како су највиша места око двора Аустријског цара судила о молби народа српскога да му се дозволи подизање своје штампарије и после слободоумног Јозефинизма, и после чувеног сабора тамишварског: Какав ли је тај суд био пре сто година, кад је Митрополит Чарнојевић то исто тражио?

Ми смо овде у врло кратким потезима извели добитке у књижевности и утицај њен на школе за ова два деценија. Они, истина, не одговарају надама и очекивањима каквог одушевљеног Доситија, али они ипак нису ни тако мали и скромни, да их можемо презирати и омаловажавати.

III.

Тамишварски сабор и његови закључци за школе и просвету народа.

Од 1780. до 1800. године скупљао се српски народни сабор само два пута, и то 1780. године у Карловцима и 1790. године у Тамишвару. Први је био тако звани „изборни“ Сабор, на коме је народ изабрао Митрополита, па се одмах разишао не могавши да одлучује и о другим стварима својима Други је био “расправан“ те је узео у претрес све потребе народне, доносећи о њима предлоге и закључке. Овај сабор спада међу најзнатније саборе српске у Угарској. Ми се овде нећемо обзирати на друга решења његова, но ћемо само узети у претрес оно, што

је он закључивао о школама и осталим установама што се односе на образовање омладине српске. Да ба ово тачно извели, изнећемо прво све предлоге сабора, за тим мишљење краљевскога комесара подмаршала Шмитфелда, а после тога мишљење придворне комисије и напоследак сама решења царска. За ово, послужићемо се књигом: „Акта собора народа српског у Темишвару године 1790. држаног и царска рјешења. У Земуну, печатао и издао И. К. Сопрон 1861.“, и концератационим протоколом, који смо нашли у архиви српско-православне општине сомборске. Протокол тај писан је немачким језиком а наслов је: „Concertations Protocoll von Jahre 1791. über die bai dem Anno 1690 zu Temesvar abgehaltenen Illyrischen National-Congress Gravamina und Postulata.“ У истом протоколу изведени су у кратко предлози саборски, за овим мишљење краљевског комесара, па онда мишљење придворне комисије (Votum Commissionis Aulicae.). После свега тога кратка решења царска. У поменутој књижици изведени су предлози сабора опширније а исто тако и решења царска. Мишљење кр. комесара и дворске комисије није до сада нигде саопштавано, а ми ћемо овде саопштити у верном преводу, избегавајући колико се може замршени званичнн стил у самом оригиналу. Напомињемо још и ово: да се у тим актима спомиње „илирски“ народ, „илирски» језик, а ми смо свуда место илирски, узели српски; исто тако место израза „грчко, не сједињени“ (griechisch nicht unirt) употребљујемо назив „православни“, као што се то данас узима.

Ево, шта је све тамишварски сабор за школе и просвету народа српског предлагао:

1. *да се у свима крајевима где православни Срби живе уведу основне школе са српским наставним језиком и ћирилловим писменима.*

а) *предлог народног сабора* [1]) за одржавање источно-православне цркве веома је нужно, да се одржи народни језик и да се употребљују она слова, којим су писане књиге за то нужне: с тога моли послушни клир и народ за највишу наредбу, да се по свима пределима, гдегод се налазе општине овога верозакона, у основне школе уведе и ту одржава народни језик (National-sprache) и писмена, што је при првој настави веома нужно.

б). *Мишљење краљевог комесара.* У срезовима војне Границе уведене су и онако тривијалне школе према потврђеној норми, те православно становништво, које ту живи измешано са католицима Граничарима, може с овима заједно децу своју слати у нормалне немачке школе, где ће они да изуче немачко читање и писање, а после и све хришћанину нужне моралне поуке, што је за војни сталеж, коме се она управо и посвећује особито важно, јер ће их то оспособити за ниже чинове и официре у војсци. Њима у вршењу свога верозакона неће нико сметати, јер се за наставу вере старају вероучитељи, а то су свештеници једне и друге вероисповеди, који децу у верозакону одвојено, сваки за се настављају. Оним пак православним становницима, који не станују са католицима измешани, нека буде дозвољено подићи неколико српских школа, изузимајући при томе Хрватску.

С погледом на провинцијал Банатски, да остане онако, како то објављени систем у појединим својим тачкама прописује, наиме, да у сваком месту, православни становници имају свога свештеника, да буде и посебна православна тривијална школа. А па против, по оним местима,

[1]) Прво одељење, тачка 1.

где посебна православна школа не постоји, да српски родитељи морају слати децу своју у немачку школу, где католици учитељи не ће смети децу српску због верозакона силити и кињити, јер ће се ова моћи са часа, када се католицима верозакон предавао буде, удалити из школе. Овом предохраном уклоњено би било све, што би народ кињило и узнемиравало.

Кад би се ово, или овоме слично уређење, увело и у Хрватској и свуда по Угарској, српски би народ ову највишу милост, као особиту благост и наклоност са благодарним срцем саслушао, особито кад би се за тај случај још и свакој немачкој школи, ако учитељ не би знао српски, додао један приправник (препарранд) са каквом малом потпором. А по већим местима, кад би се поставио парочити учитељ, да децу учи ћирилицом читати и писати. Овај би се могао плаћати у Граници из провентног фонда, а у провинцијалу из доместикалне (домаће) касе.

в). *Мишљење дворске комисије.* Ратни придворни Савет узима при решавању ове молбе само Граничара у обзир. Прост Граничар одређен је само за сталеж војника и земљорадника: с тога се морају с пута уклањати и сва средства, која би осујетила овај једини позив граничара. Придворни савет мисли, да се при двојакој намери културног и наставног унапређења граничарске омладине мора пазити и нужна градуација, по којој би ове личности, које показују особите таленте и које имају наклоност свештеничком сталежу, имале прилику да се за то и образују. Овоме се не сме сметати, но ово треба потпомагати. Ну, о томе говоре предлози другог одељења под 8. и 9. тачком, где се говори о установљењу семинарије и српских главних школа. Напротив, кад би се омладина у свима тривијалним школама настављала *„Кирилским језиком и писменима“*, она би то особито заволела, те би се могла одвратити од свога правога позива и свога војничког и земљорадничког одређења. С тога придворни ратни Савет не може пристати на то, да се по свима тривијалним школама уведе народни језик и народно писмо. На то најављује краљевски комесар, да тим омладина не би изгубила вољу на немачки језик, јер би само овим могла долазити до нижих и виших официрских чинова; само тако могу долазити до већих и виших положаја. А како је у дужности свих официра, од првога до последњега, да обраћају сву пажњу своју на подизање немачких школа, то ће и она деца, која српску школу с врло добрим успехом сврше, врло радо и немачки језик хтети да науче, те се није бојати, да ће се немачком народном учитељу у Граници икад чиме нахудити.

Српска придворна канцеларија у споразуму са изаслаником угарске придворне канцеларије, придворним саветником Микочи-ем, признају, да се српска омладина треба да наставља крај немачког језика, који је у школама што већ постоје уведен, и у своме народноме и језику и писму, јер се на томе језику код њих у цркви служи; њихове књиге пишу се тима писменима; они се тим писменима споразумевају, кад један другоме пишу. За то се овај језик мора сматрати уједно и за језик цркве, науке и саобраћаја (lingua sacra, erudita et commercialis). Са тим троструким обзиром, заслужује тај језик да се и култивише.

Угарска и српска придворна канцеларије разлазе се у мишљењу од краљевског комесара само толико, да за ту установу жупанијске доместикалне касе не могу ништа давати, јер оне постоје за одржавање унутрашње сигурности и за плату

судског и магистратског особља, које постоји због те сигурности, осим тога и за друге унутрашње жупаниjске потребе, а по потреби и за спољашњу сигурност. Ове касе не могу дакле на издржавање школа ништа давати. Како дакле за издржавање учитељских приправника нема нужнога фонда, то обе канцеларије овоме мисле тим да доскоче, ако се црквеном певцу, који и онако уза сваку цркву постоји, даде нека маленкост, за то, да место нарочитог учитељског приправника поучава српску децу у своме народном језику и писму. А оним школама, где има више разреда, да се један од учитеља приволе да уз малу гратификацију, поред других школских предмета, наставља омладину српску у своме народном језику и писму. Придворни саветник Тиркенхајм, упозорава при том, да су природни нагони код народа, као што је овај, о коме се расправља, много јачи но дражи за добивањем нижих и виших официрских чинова. Ако би се у опште код Граничара отворили народне школе, то ће и код најбоље ревности официра да граничарска омладина походи немачке школе, ова (омладина) за те школе охладнети. По немеродавном мишљењу придворног ратног савета требало би по главнијим варошима црквене певце обвезати, да оној граничарској деци, која од пуковске команде њима упућена буду, бесплатно предају српски језик и писме. О овоме изражавају се угарска и српска придвора канцаларија: да се црквеним певцима ова терета обавеза не може натоварити без неког поклона или какве мале потпоре.

г. *Царско решење.* Пошто је језик и начин писања у тога народа уједно и језик цркве, науке и саобраћаја, то из сва та три разлога заслужује он да се и образује. С тога, нека у свакој парохији црквени певац, који тај језик и онако мора знати, место каквог нарочитог приправника, који би имао да се погоди, предаје уз врло умерену плату српски језик и писме. А по оним местима, где има вишеразредних школа, нека се приволи један од учитеља, да поред других школских предмета наставља омладину у народном језику и писменима, такође уз умерену цену.

*

2. Међу посебним молбама, што су том сабору поднесене, находи се и молба свих граничарских посланика:

да се свуда у Граници уведу школе, у којима би се српска омладина у свом матерњем језику настављала, а уједно, да се у тим школама негује и ћирилица, као српско писме.

Предлог народног сабора. [1]) Још 1786. године изишао је за Провинцијал највиши указ, који је и наново потврђен, да, при подизању народни месни школа, — у колико општине не би могле да подмире сав трошак. — имају у помоћ притицати земљедршци. Будући да у војеној крајини, земљодршце, (спахије) заступају пукови (регименте), то сабор најпокорније моли, да се милостиво нареди, да, у Граници, исто тако као и у Провинцијалу, српска омладина добије народна заведења што су јој нужна за прво образовање њено.

б. *Мишљење краљевског комесара.* Кад би се у сваком граничарском срезу поставио крај сваке нормалне школе по један приправник или српски учитељ на трошак провентног фонда, као што је то предложено под бр. 4 и 14. првог одељка, то би се довољно постарало за прву наставу народне омладине, да се ова за свештенички чин припреми и у црквени језик уведе. — У осталом могло би се већим општинама дозволити, да о своме трошку,

[1]) Треће одељење, Број 1. и С.

а под надзором школске комисије, која постоји, издржавају српске школе, јер се тиме образују наравствени људи

в. *Мишљење дворске комисије.* Тај предмет је тачком 4. и 14 првог одељка, потпуно исцрпен; а ова комисија има к томе још само то да дода, да се у оним (српским) школама, треба крај народнога још и немачки језик да изучава, а то с тога, што је а) тај језик у војној Крајини при данашњем уставу њеном нуждан, и што он б) условљава успех цивилизације народне; в) што је за саобраћај нуждан и г) што српска придворна места и земаљске комисије и онако немачки своје послове воде, те и свештенство мора немачки да зна.

При томе придворни ратни савет поново напоменути мора, да приходи у граници, или тако звани провентни фонд, састављају ратну касу, из које се на ту цељ не може ништа давати.

Царско решење. Упућује на 4. и 14. тачку првог одељка, где је то већ у начелу решено.

*

3. *Да се по оним варошима, у којима се из варошке благајне плаћају католички свештеници учитељи и певци, исто тако плаћају и српски свештеници, учитељи и певци.*

а. *Предлог народног сабора* [1]) Будући да по свим слободним краљевим варошима, варошицама, па и неким селима општинску касу саставља порез, што се разрезује на све становнике. Како из те касе примају своју плату римокатолички и унијатски пароси, певци, учитељи и црквењаци, то сабор моли: да се и српским паросима, учитељима и црквењацима из општинске касе даје плата у размери разрезаног пореза, јер се тај порез општински разрезује на све становнике једног места, без разлике верозакона.

Мишљење краљевског комесара. У колико по слободним и краљевским варошима католичко свештенство из домаће касе прима своје приходе без нарочитог пореза на католике, право је, да се то исто право даде и православнима, нарочито у слободним и краљевим варошима Новом Саду, Сомбору и Темишвару, где је број православних становника или већи, или је раван броју католика, тим пре, што су домаће касе по тим варошима тако богате, да се због тога не би морали нови порези разрезивати.

Да је ово оправдано, показује довољно то, што православно свештенство исто тако као и католичко, учи народ истини и дужностима према религији и што већ по позиву своме мора да утиче на мисли и нарави својих парохијана, тако, како то ништа благо државе. С тога је законом сваки православни свештеник подарен сесијом земље, или, где му се то није могло дати, то му се накнадило извесном сумом у новцу из домаће или из провентне касе.

Друкче стоји са српским школама. Пошто свима становницима без разлике на вероисповед, од воље стоји, да децу своју шаљу у немачке школе, да онде добивају нужно образовање и морално васпитавање, то није право да се отуда издржавају и српске школе, од којих нити Немац, нити други који народњак (Nationalist) има какве користи. А све што би се за бољак српског народа за неговање језика, и припрему омладине за свештенички сталеж учинити могло, учињено је већ у тачци 4. првога одељка.

[1]) Прво одељење, тачка 14.

(Наставиће се)

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 188⁸/₉ ШКОЛСКУ ГОДИНУ.

4. Директора крушевачке гимназије

У смислу расписа Господина Министра Просвете од 17 маја 1880 год. ПБр. 2273. учтиво подносим извештај о школском раду у крушевачкој гимназији за школску 188⁸/₉ годину.

У овој школској години предавања су држана по новом наставном плану за осморазредне гимназије од 26. септембра 1888 год. ПБр. 9949. За које науке није било уџбеника ту су наставници или диктовали или су ученици сами прибележавали на часовима, или се радило и једно и друго. Неки су предмети свршени на време па су се понављали; неки су остали недовршени из узрока: што су неки предмети доцније отпочети да се предају — један је наставник постављен тек у почетку новембра прошле год. — и што се чекало на нов наставни план, а поводом тим наставници су морали мењати предмете.

У овој гимназији било је: један директор и професор, четири професора, три предавача, један вероучитељ и један учитељ за стране језике: даље, два учитеља, једна учитељка и један хонорарни предавач са једним помоћником за вештине.

Наставници су, може се у опште рећи, уредно и савесно радили свој посао. Један је одсуствовао 4 месеца због болести, други опет 3 месеца због полагања професорског испита, што се у осталом већ зна из месечних извештаја о овоме.

Ученици

Стање ученика било је овако:

1). У почетку и у току школске године уписали су се:

	мушки	женски	свега
у I. разред . . .	105	16	121
у II. разред . . .	54	13	67
у III. разред . . .	36	4	40
у IV. разред . . .	31	3	34
у V. разред . . .	24	—	24

2, До испита су учили и ове полагали:

	мушки	женски	свега
у I. разреду . . .	77	10	87
у II. разреду . . .	40	12	52
у III. разреду . . .	27	2	29
у IV. разреду . . .	27	3	30
у V. разреду . . .	20	—	20

3. Прелазе на чисто у старије разреде:

	мушки	женски	свега
Из I. разреда	33	8	41
Из II. разреда	12	5	17
Из III. разреда	16	2	18
Из IV. разреда	17	1	18
Из V. разреда	12	—	12

4) Имају да поново испите:

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СВЕГА
у I. разреду . .	14	5	19
у II. разреду . .	18	4	22
у III. разреду . .	7	—	7
у IV. разреду . .	7	1	8
у V. разреду . .	2	—	2

5) Имају да понављају разред:

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СВЕГА
у I. разреду . .	22	—	22
у II. разреду . .	8	3	11
у III. разреду . .	4	—	4
у IV. разреду . .	3	1	4
у V. разреду . .	5	—	5

6) Отпуштају се као неспособни за науку:

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СВЕГА
у I. разреду . .	3	—	3
у II. разреду . .	1	—	1
у V. разреду . .	1	—	1

7) За одличан и врло добар успех у иснкама и примерно владање, награђени са књигама:

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СВЕГА
у I. разреду . .	9	3	12
у II. разреду . .	4	1	5
у III. разреду . .	2	1	3
у IV. разреду . .	6	—	6
у V. разреду . .	2	—	2

8) За одличан успех у вештинама и врло добро владање јавно су похваљени:

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СВЕГА
у II. разреду . .	—	4	4
у III. разреду . .	—	1	1
у IV. разреду . .	6	2	8
у V. разреду . .	2	—	2

9) Кажњени су саветском одлуком:

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СВЕГА
у I. разреду . .	12	—	12
у II. разреду . .	1	—	1
у III. разреду . .	4	—	4
у IV. разреду . .	3	—	3
у V. разреду . .	1	—	1

10) Изостанци по разредима:

	ОПРАВД.	НЕОПРАВ.
у I. разреду . .	789	1535
у II. разреду . .	453	376
у III. разреду . .	327	253
у IV. разреду . .	296	97
у V. разреду . .	435	112

11) Владање ученика овако је: примерно 138 врло добро 70, добро 23, лоше и изгнан из свију завода 3.

Предмети

Како су поједини наставни предмети предавани и свршени видеће се мало ниже, где је говор о појединим предметима.

I. *Наука хришћанска* у I разреду оба одељења и II. разреду предавана је по прописаним уџбеницима; у III и IV. разреду предмети су диктовани, јер у почетку године у књижари није имало прописаних уџбеника. предмети су у свима разредима свршени до 15 априла а за тим понављано оно што је предавано.

II. *Српски језик*

а) *Српску граматику* предавали су 2 наставника, један у I. разр. оба одељења по прописаној књизи Ст. Новаковића. Велика је пажња обраћана на читање а нарочито на акцентуацију, пошто деца из овог краја веома рђаво говоре а у томе је постигнут приличан успех. Предмет је свршен крајем марта.

Други је наставник предавао у II, III, и IV. разреду. Програм за српски језик није на ситно изведен, већ је остављено наставнику, колико ће и шта ће

унети у програм из појединих делова граматике, те је с тога наставник узимао из појединих делова граматике оне ствари, на које би у анализи наишао — предмет је у II и III. разреду свршен у половини маја а у IV у почетку априла. Задатака је било, али неколико, колико је расписом прописано, а то с тога што се у почетку ове године изгубило око два месеца. Ручне су књиге од Ст. Новаковића.

б) *Стари словенски језик* свршен је последњега часа, а предаван је по програму — мало је два часа недељно за овај предмет.

в) *Литерарне облике* предавао је у V. разр. по програму. Наставник је диктовао лекције, које су износиле 20 табака. Предмет је свршен у половини марта, а после тога је поновљено и читани су важнији чланци наших књижевника.

3. *Латински језик* предавао је у V. разреду по књизи „латинска граматика Др. Јов. Туромана I. део“ и „Примери за латинске облике од Ст. Лекића.“ Предмет је свршен крајем месеца априла по програму. Наставник је имао времена, да са ученицима успешно понови све главније партије предмета.

4) *Немачки језик* предавао је један наставник у свима разредима т. ј. II, III, IV и V. разр. У II разреду рађено је по Трауту I део; у III. разр. по граматици од Траута II део; у IV. разр. по Трауговој граматици III део свршено је 87 задатака са 214 вежбања са у V. разр. цео III део исте граматике а 236 вежбања. Из граматике М. Живковића прешене су све врсте речи са применом граматичке анализе на вежбања и са мењањем свих у опште глагола у свима начинима и временима.

5. *Француски језик* предавали су два наставника, један у II и III разреду у границама програма. Предмет је у почетку диктован по методи „A Grassini-a“, док ђаци нису добили ручну штампану граматику од Е. Берберовића. У II. разреду ограничено је изучавање граматике од Е. Берберовића на 4 штампана табака, а у III на шест.

Други је предавао у IV и V разреду. Свршио је 8 табака „француске граматике“ Ем. Берберовића а сем тога диктовао је најважнија правила: о члану, именицама и нешто о правилним глаголима. Наставници нису могли баш све прећи, што је прописано за те разреде привременим програмом од прошле године: 1), што су предавања ове године врло доцкан отпочета; 2), што су испити ове године раније почети и 3), што ученици нису имали сталног уџбеника, већ им је исти врло неуредно слат у табацима.

Наставник у IV и V. разреду примећава, да би потребно било да се састави добра француска граматика, која би имала свој теоријски и практични део, јер је граматика Ем. Берберовића (прелазна) сувише развучена и несистематисана, те су поједина граматичка правила разбацана без икакве везе међу собом, па их је врло тешко довести у једну граматичку целину. Нарочито би корисно било — управо неопходно потребно — да се што пре састави каква лепа француска читанка (налик на Ahn's Lesebuch за немачку децу), како не би морали српски ученици да се служе читанкама, које су за стране ученике удешене, као што се то до сада морало чинити.

6) *Историја и географија*

а) *Српску историју* предавао је један наставник по ручној књизи Крстића. Наставник је поједине одељке диктовао ученицима, црпући податке из наших и стра-

них признатијих писаца Предмет је предавао по програму и у III. разреду свршио је све до половине маја, а у IV. р. није свршио само историју Зете.

б) *Општа историја* у почетку била је ручна књига Зечевића „Историја света", која је поред осталога и за то неудесна, што је врло кратка. Ученици су морали водити опширније белешке и то им је била прилична тешкоћа, која им је знатно умањена, кад су набавили В. Иловајскога „Историју света", која им је после тога била уџбеник. Наставник се служио, ради бољег објашњења појединих одељака, делима наших и признатих страних писаца. Програм је исцрпен крајем месеца априла.

У свом извештају наставник вели: „ова гимназија нема слика, које представљају архитектонске и друге уметничке споменике старога света. Предавати ђацима о пластичним уметностима а не показивати им илустрације посао је, који врло мало успеха доноси. С тога мислим да би што пре требало набавити слике уметничких споменика — индиских, асирско-вавилонских, персиских, египетских а нарочито јелинских — како би се идуће године могле употребити при предавању".

в. *Географија*. Овај предмет предавали су два наставника, по прописаном уџбенику од проф. В. Карића. у I, I_2 II и IV разр. предавао је један наставник и то: I део у I разр. оба одељења а II део у II разреду, III део у IV. разреду (Европа, сем балканског полуострва, српске земље, Аустро-Угарска и Румунија, и Азија) и V. разр. (Африка Америка и Аустралија). Предавања су удешена према новом наставном плану од 26. Септембра пр. године бр. 9949. У IV и V. разреду наставник је своја предавања допуњавао и грађом из дела Hoffman-овог „Die Erde und ihre Bevohner". Осим географских карата показивао је ђацима и слике из Шнајдеровог „Типског атласа" (Turen Atlas), у којима се представља флора, фауна и етнографија појединих делова света. — у V. разр. има се другог семестра по програму прећи астрономска географија — како нема ни једног згодног уџбеника за овај предмет, то га је наставник укратко саставио служећи се подацима из „космографије" М. Андоновића. „Астрономије" Локајрове и „звезданог неба независне Србије" од Ђ. Станојевића. То је диктандо изнело до 4 табака. За објашњење важнијих астрономских појава употребљавао је Венценову „Wandkarte zur mathematischen Geographie".

Други наставник предавао је у III. разр. по књизи „Политички земљопис" од Карића. Предмет је свршио по програму до краја марта месеца.

7. *Природне науке*

а) *Зоологија*. Овај предмет предавали су 2 наставника, један у I. разр. 1 одељења по књизи „Зоологија" од Ј. Пецића и свршио је крајем априла. Други наставник је предавао у I. разр. 2 одељења по истом уџбенику. Предмет је свршен по програму крајем марта.

б) *Ботаника*, предавана је по Панчићевој „Флори околине Београда" и нешто мало по „Ботаници" од Ј. Пецића. Ученици су извођени у два маха ради посматрања и анализовања биљака. Предмет је свршен по програму.

в) *Минералогија и геологија*. Овај предмет предаван је ове године у V разр. и схваћен је доста лако, јер су ученици већ слушали минералогију у нижем разреду; с тога је и свршен раније — крајем марта. Предавано је по уџбенику од Ј. Пецића, белешкама Ј. Жујовића, Dr. J. Baenitz-a а у главноме по Hochstetter-y

и Bosching-у заједно са Hochstetter-овим „Геолошким сликама".

г) *Хемија* анорганска и органска предавана је у IV разр. по књизи Мите Петровића а у опширности и на начин као што је у њој изложено. Предмет је свршен у почетку маја.

д) *Физика* — основи физике предавани су у III. разреду по уџбенику Мите Петровића. Предмет није свршен из узрока што се упоредо предавала и зоологија, која је за све време одузимала по један час недељно.

8. *Математичке науке*

а) *Аритметика* у I, I_2, II и III разреду предавана је по ручној књизи од М. Мијајловића; предавање је трајало до краја априла а затим је понављано. Обраћена је довољна пажња и усменом рачунању. Писмени задаци давани су по пропису и распореду, који је свака два месеца одређиван. Примећавам да у I и II. разреду има доста слабих ученика, а томе је узрок што су на пријамном испиту примани из основне школе доста неспремни ученици.

б) *Алгебра* предавана је у IV и V. разреду по књизи Пејића и у V разр. свршена је у обиму програма концем априла. У IV. разр. није свршена по програму. Узрок су: што је ове године унесено у програм више но што је до сада било — верижни разломци, сразмере, једначине с две и више непознатих — што се ове године почео предмет у IV. разр. а не у III. разреду, као што је у новом програму стављено. Примећава наставник, да са овим бројем часова — смањено од 4 на 3 часа недељно — и овим програмом није могућно извести ђаке правилном схватању и увести их у тако огроман и важан предмет, па и ако се узме, да ће се од сада почети алгебра предавати и у III. разреду. Ове године није предавано о сразмерама и једначинама са две и више непознатих, остало је извршено по програму.

в) *Геометрија* предавана је у IV и V разр. по уџбенику С. Стојковића и у обиму одређеног програма.

г) *Геометријско цртање* предавали су 2 наставника, један у I, I_2 и III разреду Ручна књига ученицима била је: геометријски облици Мите Петровића. Други је предавао у II разр. предмет је диктован и износи до 5 табака. Програм за овај предмет није израђен.

9. *Моралне поуке.* Овај предмет предаван је у I, I_2 и II разреду по програму који је послат из министарства просвете под 28. октобра 1888. године ПБр. 12002. Свршен је до половине маја. Ручна књига била је „Поуке моралне и грађанске" од Ђ. Козарца. Предавање овог предмета, који је први пут уведен у средњо-школску наставу, утицало је на ђачки морал, што се и опазило на ученицима.

10. *Цртање и краснопис.* Предавани су у границама програма. Краснопис је предаван у свима врстама лепог писања а слободоручно цртање по прегледалицама, које су за то заводу набављене и по онима, које је сам наставник имао. Програм није исцрпен, јер је наставник изостајао од часова због болести.

11. *Женски рад.* Свршен је по програму у I, II, III и IV разреду. Ученице су већином из сиротних кућа, те је кубурено у потребном материјалу. Успех је, може се казати, био задовољавајући. Радови су излагани на углед с намером да се не само ученице но и њихови родитељи заинтересују видећи поједине радове.

12, *Свирање и певање.* Како до сад певање и свирање нису никако предавани

у овој гимназији, то су ученици свију разреда имали часове заједно, и то: недељно 2 часа певања и 3 часа свирања.

Из певања пређене су најглавније теоријске основе (познавање и читање знакова за тонове, разлика међу њима по висини и трајању, познавање C-dur скале и знакова, који повишују и снижују тонове, разумевање најобичнијих знакова за tempo и такт). Сем тога ученици су научили и певали три песме: „Светосавску химну“, „Српску химну“, и „Вилино коло“ од Д. Јенка.

Из свирања прешао је мало опширније теоријски део. Ученици су научили свирати: „Смесу мелодија из „„Сеоског Лоле““ од Д. Јенка“

Са певањем и свирањем суделовали су ученици на забави, коју је управа приредила у корист ђачког фонда.

Стање библиотеке, кабинета и школске зграде.

Књижница је ове године увећана са 37 свезака, које могу да послуже наставницима за боља предавања. Данас она броји 737 свезака.

Физични је инвентар увећан са шест додатака за демонстрације са пневматичном машином.

Зграда, у којој је гимназија, државна је својина и одговара потпуно намењеној цељи. Собе су простране и светле. У истој су згради смештена и два разреда основне школе, што доста смета одржању реда код ученика. Општина је ове године извршила оправке о свом трошку.

5. Директора пожаревачке гимназије.

Од првих дана школског рада ове године, наставници пожаревачке гимназије изложени су били великим тегобама. Неједнако груписање наставних снага условило је неудесну поделу предмета, отежало могућност наставничком личном усавршавању у ученичком напредовању. Нагомиланост ђака у разредима, њихова неспрема за обилно предавање, оскудица домаћег васпитања, сиромашно стање са којим се обично бори доста наше деце, она подељеност ученика на мушке и женске са особеним навикама и погрешкама, — све то јесу сталне непријатне школске појаве, што традиционално прелазе са појаса на појас школски, и изазивају наставничко особље на озбиљнији, пун терета рад око народног васпитања. Да пожаревачка школа одговори свом културном значају и задатку, професорски је савет више пута водио бригу не само о сталним, обележеним регулама ђачког рада и живота, но и о оним тренутним мерама, које је требало предузети, да се оснажи дисциплина у школи.

Ово стварно појимање наставничке дужности трајало је целе године. Са отварањем V-ог разреда наш је завод, осем својих редовних питомаца, примио и један одељак ђака са стране, који се користоваху новом школом не да исправе своје неуредности и неучење, но да послуже као пример кварежи и неваљалства. Против њих употребљене су строге мере школских прописа и закона, најзад су неки одстрањени и са предавања, те су тако повраћени школи онај мир и тишина, без којих и не може бити озбиљног васпитног посла.

Професорски је савет покушао да помогне и сиромашној деци у намирењу школских потреба, а тим да их спреми

за тешки рад у школи. Од 710 динара чиста прихода од забаве, која је давана у корист наше школске сиротиње о Св. Сави, 600 динара је утрошено на књиге и одело, а остатак од 110 динара налази се у штедионици као резерва за друге набавке у почетку школске године. Држава истина даје књиге и благодејање сиромашним ученицима, али су услови које је она прописала тако строги, да само десети сиромашак може уживати државну помоћ. Као пример наводим, да у нашој гимназији ове године не беше више но три благодејанца, и неки од њих губили су и опет добијали преко године то своје издржање. Требало би држава да помогне школску сиротињу и набавком школског материјала; јер је природно, да ученик не може напредовати, ако му уз књиге нису намирене и остале потребе. Те потребе за ову годину намирила је, колико је могла, наша колегија.

Променом наставног плана и одређивањем наставника у комисије и за надзорнике основних школа скраћено је и онако кратко време годишњем раду, и услед тога сви остали предмети остали су недовршени, осем српскога језика у I-ом и II-ом разреду, литерарних облика, и геологије у V-ом, географије у I, II, III-ем и IV-ом разреду, рачуна у I-ом и II-ом, хришћанске науке у сва четири разреда, моралних поука у оба разреда, геометријског цртања у III-ем, геометрије и хемије у IV-ом и француског језика у II разреду. Спором напредовању ученика у науци, осем горњих узрока сметало, је и то, што неки предмети, као географија и словенски језик, имају само по 2 часа у вишим разредима недељно, тако да наставници не могу ни питати ученика, а још мање држати и говор; јер је у нас средњи број ђака по разредима преко 50. Требало би сталним наставним програмима или олакшати материјал предавањима, или повећаним бројем часова модификовати наставни план и тим осигурати довољно времена корисном раду.

Колико се могло успети у овој школској години, поред свих незгода што су сметале, показаће ова таблица ученичког напретка:

	I. разред			II. разред			III. разред			IV. разред			V. разред		
	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега
Уписано школ. 1888/9 год.	79	34	113	57	18	75	42	12	54	20	12	32	56	4	60
Напустило школу.	3	1	4	1	—	1	—	1	1	—	—	—	2	—	2
Отишло у други завод	1	—	1	3	—	3	—	—	—	1	1	2	5	—	5
Прешло у старији разред	30	20	50	20	3	23	14	4	18	8	7	15	27	3	30
Поновиће разред.	22	5	27	18	4	22	12	2	14	6	—	6	5	—	5
Пало из једног или два предмета	15	8	23	12	10	22	11	5	16	3	3	6	15	1	16
Губе право на школу.	4	—	4	—	1	1	4	—	4	—	—	—	2	—	2
Нису били на испиту	4	—	4	3	—	3	1	—	1	2	1	3	—	—	—
Свега по разредима	79	34	113	57	18	75	42	12	54	20	12	32	56	4	60

Свега ученика у I, II, III, IV и V разреду 334.

Кажњени су преко године:

	I. разред			II. разред			III. разред			IV. разред			V. разред		
	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега
Разредним старешином	13	—	13	3	—	3	14	—	14	13	2	15	10	—	10
Директором	5	—	5	10	—	10	2	—	2	—	1	1	2	—	2
Професорским саветом	3	—	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	2
Разред. старешин. и директором	4	—	4	4	—	4	4	—	4	4	1	5	7	—	7
Разред. старешином, директором и саветом	2	—	2	1	—	1	3	—	3	1	—	1	3	—	3
Отпуштени с правом на испит	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
Свега	27	—	27	19	—	19	23	—	23	18	4	22	26	—	26

Награђени на крају школске године:

	I. разред			II. разред			III. разред			IV. разред			V. разред		
	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега	мушких	женских	свега
Књигама	10	7	17	5	—	5	5	2	7	1	1	2	4	—	4
Похвалницама	1	—	1	2	—	2	1	1	2	—	1	1	3	1	4
Свега	11	7	18	7	—	7	6	3	9	1	2	3	7	1	8

Књижница и учила пожаревачке гимназије још не пружају наставницима ону основну помоћ, која се од њих може очекивати. Зато бих заполио г. Министра, да изводи поклонити сву своју пажњу и овим условима школскога напретка.

Ма да је овај завод наследио доста у природним збиркама од земљоделско-економске школе, кад је престала, и опет је потреба да се зоолошки и ботанички одељак снабдеју са више представника. Према томе добро би било, да се и пожаревачкој гимназији учине потребне набавке, кад се то буде радило за друге школе.

Здравље је добро служило ове године и ученике и наставнике. Осем обичнога налеба и главобоље, који долазе са променом времена, на лако и пролазе, већих, нарочито заразних болести, није било. Томе је можда узрок и школска зграда, зидана и суха, па дакле и угодна са хигијенског гледишта, и ако би јој се са паспитне стране могло рећи, да је рђаво окренута — југозападној светлости.

ИЗВЕШТАЈИ НАДЗОРНИКА ОСНОВНИХ ШКОЛА

ЗА 1888|9 ШКОЛСКУ ГОДИНУ

5. Г. Милутина Татића, *о школама у Алексинцу и нишком срезу.*

У срезу нишком било је у 12 села 13 школа са толико исто наставника, а уписано је било у почетку школске год. свега 716 мушких 8 женских = 724 ђака, од ових је походило школу до краја године 627 м. 6 ж. = 633 ђака. На испиту је било 611 м. 6 ж. = 617 ђака. Од ових прелазе 458 м. 6 ж. = 464 ђака, а понављаће разреде 132 ученика.

У вароши Алексинцу било је у мушкој школи у I. р. 2 одељења, у II. р. 2 одељења, у III. р. 1 одељење, у IV. р. 2 одељења, свега 7 одељења са толико исто наставника, а у женској школи 4 разреда са по 1 одељењем и 1 наставницом, свега 11 наставника. Уписано је било у почетку школ. год. свега: 324 м. 193 ж. = 517 ђака; походило је школу до краја године 295 м. 172 ж. = 467 ђака. На испиту је било: 296 м. 169 ж. = 459 ђака; од ових прелазе у старије разреде 253 м. 147 ж. = 400, а понављаће разреде 36 м. 27 ж. = 63 ђака. Овде се урачунавају и они ученици, који су преко године неуредно долазили у школу, па их није могућно било превести у старије разреде.

Општи успех, који се постигао, како у срезу, тако и у вароши, може се рећи, да је у главноме *врло добар*. Види се, да наставници потпуно појимају свој тешки, али племенити задатак, и са малим изузецима сви прегоше, да основну наставу доведу до оне висине, каква се управо очекује не само према прописима и програмима школским, но и од њих, као људи свесних свога позива. Сваки учитељ, сам за себе, трудио се, да корача за духом времена, да најпре себе усавршн у својој струци, да би могао свој задатак лакше и правилније извршивати. У томе уверава ме највише та околност, што сам на сваком учитељском столу наишао на стручни лист „Учитељ", а поред њега и на многу стручну књигу, па и повећу ручну библиотеку, поред школске — званичне; а у опште сваки се заинтересовао најновијим радовима на пољу српске књижевности и т. д. Многи од учитеља, особито сеоских, преоптерећени великим бројем ђака (100—120) радили су свој посао управо са пожртвовањем, што им свакако на част служи, и ја сам те просветне трудбенике у мом посебном извештају нарочито споменуо.

Ну у том њиховом патриотском раду често су се имали да боре са великим незгодама. На првом месту морам споменути месне школске одборе по селима. У ове одборе улазе људи, који често немају ни појма, шта је то школа, и какав је њен задатак, за то се ни близу не врше послови, како то закон изискује. Школа често остаје без најнужнијих средстава, јер школска каса обично никад не добије ову своту, која је буџетом одређена за школске потребе. Општинском (уједно и школском) председнику прва је брига, како ће да покупи данак, па ако то није у стању, а он онда узме и сав општински прирез, те подмирује данак, па и оно мало новаца, што је за школу буџетом одређено, те тако школа остаје лишена сваких потреба и наба-

вака, а шта отуда произлази, лако је погодити. Учитељ је спречен у своме школском раду, приморан је, да се жали вишој власти, општина услед тога почне мрзити на њега, гледа да му учини неку пакост и т. д. Оваких случајева нашао сам на више места, и готово само онде, где је учитељ „нов“ т. ј. дошао прве године, ту је било још слоге, јер се још нису добро „упознали“.

На доста велику неуредност наилазно сам у по неким школама што се тиче ђачких изостанака. Учитељ је свугде редовно јављао школ. одбору дневне изостанке, а школ. одбор је њихове родитеље и кажњавао, али само — на хартији; одлука је донесена, али није извршена: ни једна пара по негде није ушла у школ. касу од тих казни, а таква нехатост и лабавост школ. одбора повлачила је недогледне рђаве последице по школу и наставу: 1., неуредни родитељи, увидевши да их казна олако пролази, нису се ни у напредак бринули, да им деца уредно посећују школу; 2., остали сељани, видевши да се то тако може, и да она деца, у место да иду у школу, чувају стоку својим родитељима и др., навалично су вадили из школе и своју добру и вредну децу и употребљавали их код куће, у пољу и у другим сељачким радовима; 3., она неуредна деца одвраћала су и ону добру и уредну децу од школе, убијала им и оно мало воље за школу и т. д. 4., учитељу је тиме јако отежан посао, јер никад не може рачунати на право бројно стање својих ученика, па онда опет мора вечито да пискара и те неуредне ђаке да тражи од школ. одбора, а тиме опет долази у опреку са одбором и т. д. Ја сам и оваке случајеве побележио и достављо их г. Министру.

У опште цела установа школ. одбора, нарочито по селима, показала се у практичном животу као врло неподесна. Желети би било, да се ово некако преиначи. У јавном мњењу одавна је избила мисао о сталној ревизији. Ако би се ова како год у живот привела, можда би се и дужност школских одбора могла у неколико пренети на сталног (окружног) ревизора, који би се имао бринути о свима потребама једне сеоске школе, као што је то установљено у другим просвећеним државама, а општине би уз порез давале државним властима и онај прирез за школске потребе, који се сада буџетом у свакој школској општини редовно утврђује, или колико се буде изискивало од стране државне власти за потребе школске. Тим начином би била школа много боље и јефтиније снабдевена, јер би бригу водио о томе човек стручњак, а и школским одборницима (сеоским) пао би један терет са срца, јер би се опростили једног посла, о коме ни појма немају.

Школски одбор у Алексинцу састављен је од људи, који потпуно појимају свој задатак, па су своју дужност обављали онако, како то закон прописује.

Школске зграде су у срезу нишком врло различне. Има их лепих, нових, пространих и удесних за школску потребу, као н. пр. у Јелашници и Студени, а има их и таких, које би ваљало у интересу дечијег здравља одмах затворити, о чему сам имао част известити г. Министра опширније у мом посебном извештају.

У варошн Алексинцу школске зграде такође ни најмање не одговарају захтевима, али је општина обећала, да ће још ове године отпочети да зида код цркве дивну зграду, у коју ће се сместити сва одељења и мушке и женске школе.

Још ћу нешто овде да споменем о васпитној страни и духу наставе у овим школама.

Васпитању дечијем у родитељској кући не обраћа се велика пажња, јер деца не доносе у школу често ни најнужније појмове о томе. С тога је нужно, да школа тим више утиче на ту страну и да спречава оно зло, које се услед недовољног првог васпитања у кући распростире међу децом, кад ступе на праг школски. Учитељу је дакле први и најсветији задатак да утврди морал у срцу дечијем и да на томе темељу доцније почне зидати зграду основне наставе. Само тим начином ће се одгајити у нас прави родољуби, челични карактери, добри Срби и ваљани људи.

Упоредо са овим ваља одмах исправљати месни говор, који се битно разликује од правог чистог српског књижевног језика, како у срезу пишком тако и у вароши Алексинцу. Наилазио сам на неке учитеље, који не само да нису исправљали децу у погрешном говору, него су и сами грешили. Ово се даде исправити једино пажњом дотичног наставника, а кад се на то из почетка дете не навикне, онда му доцније у старијим разредим све то теже бива.

У *рачуну* сам приметно код неких наставника, да нису практиковали учење на изуст таблице множења, а то је очевидно спречавало рад у рачуну. Аксијоми се не дају друкчије научити, но механизмом, а механизам мудро и згодно употребљен може чуда да учини у настави.

Земљопис са животописом је по програму тако опширан, да се нигде није могао потпуно извести, а нарочито у неподељеним четвороразредним школама, ма да је тамо скраћивање у програму предвиђено. Исто тако и *природне науке*.

У предавању *словенског језика* и *црквеног појања* опажа се у опште недовољна спрема код учитељица. Ти се предмети и не предају у Вишој Женској Школи, па није ни чудо, што оне то не знају, а међу тим тражи се од њих, да то својим ученицима предају. Та мана се довољно огледа код самих ученика.

Дужност ми је, да рекнем још коју и о *продужним школама*. Извршивање програма и рад са овом школом показао се у пракгици такође као врло неподесан, јер је наилазио на велике тешкоће и у самој школи и ван ње. Деца, која су свршила основну школу, а нису ступила у који средњи завод, дужна су, да четвртком посећују продужну школу. Така су деца обично већ дошла на какав занат, а по селима су радили сељачке послове, и што год су за тај један дан у школи научила, преко недеље се то све заборавило. Праве љубави према науци је код те деце нестало, а место тога су се у својим радионицама научила свакојаким сокачким шалама, скаредним песмама и т. д., за то им је школа, као нешто озбиљније, омрзнула. Па ни њихове старешине, мајстори, не пуштају их радо на цео дан у школу, јер су им њихови шегрти потребни за друге послове, за то их и одвраћају, а често им и забрањују ићи у школу. Исто тако је и по селима. Тамо су деца у тим годинама телесно и развијенија, услед већег телесног рада, а бивало је и таких случајева, да су родитељи, раније но што треба, ту своју децу женили, само да би дошли до што више радне снаге, а међу тим су се исти „женици“ водили у списку ђака продужне школе!

Са таком обавезном наставом један пут недељно не може се никакав успех постићи, и ја отворено велим: жали боже тога труда и рада, који наставници улажу у ту продужну школу. Треба отићи један пут на тако један шегртски испит, па ће се сваки уверити, да је то профанисање школске наставе! Кад се још узме у

обзир, да је са свим неправедно, да нека деца по варошима, где је установљен V. и VI. разред основне школе, морају обавезно пуне две године из дана у дан ићи у школу, а по селима или варошицама, где су само продуж. школе установљене, деца иду (или не иду) само четвртком у школу, а тамо где нема ни продужне школе, тамо нема ни те обавезе за 6 година, но само за 4 године, — онда је јасно, да та неправилност налази одјека и код родитеља, те ови као с неким правом своју децу не шиљу у продужну школу!

Осећа се дакле јака потреба, да се свугде спроведе обавезна настава за 6 година, било у облику V. и VI. разр. или у облику неких занатлијских (по варошима) или пољопривредних (по селима) школа, а продужне школе са овако малим радом и оваким програмима да се укину, јер је заиста смешно и видети, да један шегрт (са кожном или плавом кецељом на испиту!) цитира Ликургове и Соломонове законе, а о томе нема ни појма ђак са свршеним IV раз. гимназије!

---

6. Г. **Петра Марковића**, *о школама у Београду.*

. . . . . .

Васпитни утицај школе на ученике није могућно видети за оно неколико часова испитивања. И они који говоре о томе како су деца овде или онде у школи васпитана, како је у овој школи рђаво, а у оној добро васпитање, само казују оно што знају из живота, што су видели у кући и на улици без прегледања икакве школе. На испиту се могу приметити само васпитне крајности: крајњи неред, нечистоћа, неуредност, непристојност и где су ученици већ до крајности разуздани. Једну таку школу, у којој су деца веома раскалашна и разуздана и ја сам видео и прегледао, о чему сам јавно у посебном извештају. Кад сами наставници разумеју чиме се и како се деца васпитавају, онда неће бити много тешко да они учине све своје с васпитне стране. Али таких је мало. Многи и данас више васпитавају причама и говором но привикавањем на онај живот, што се зове уљудан и васпитан. У осталом докле год родитељи, особито овде у Београду, васпитавају децу овако и воде над њима надзор као данас, дотле је школа немоћна да васпита своје питомце. Ко у то не верује, нека оде до ма које београдске школе, па нек посматра ђаке најбољих учитеља, и онда ће се одмах уверити.

За потоњи грађански живот не остаје ни трага од васпитања школског. Све то модифицира и паралише истински живот, који не васпитава причама и речима, по гнезденом стварношћу, која је свакад силније утицала на човечији дух но моралисање речима. Зато на морално васпитање самога народа више утиче сеоска судница и јаван живот но школа у тој општини. Једна среска канцеларија више васпитава народ, нарочито у моралном погледу, но све школе у томе срезу. —

*

Данашњи надзор над основним школама већ је одавно осуђен са свију страна. Са сваком годином он даје све више доказа, да је са свим неподесан. Пошто је господин Министар већ, као што се чуло, предузео кораке, да се садашњи надзор замени бољим, то ми није потребно да наводим све разлоге, који противу садаш-

њега говоре. На другом месту напоменуо сам, како је садашњи надзор, услед дијаметрално различних погледа на рад у основној школи, на учитељски положај и задатак, а још више услед неједнаке педагошке спреме надзорника, учинио грдне штете нашој основној школи. Познато је да је било надзорника којима је највиши принцип и мерило при оцењивању учитељскога рада било: „код тако јадне плате, бездушност је дати учитељу мању белешку од „добар," па макар да је најмање нешто урадио," и других који сматрају, да ни један учитељ-ица не може радити за *пет*, као и трећих који захтевају да сви ђаци добро знају, па тек онда учитељ заслужује добру оцену. Да се таком ревизијом доводи у забуну учитељство. да се тиме оно деморалише и рад дискредитује, да се школи тиме чине велике, недогледне штете — то се и по себи разуме.

Кад се већ ради на томе, да се данашњи надзор замени бољим, онда, држим, неће бити на одмет, што ћу учтиво овде учинити једну напомену о томе питању.

Надзорник основне школе мора бити не само стручњак, педагог, но поред тога још исто онако добар практичар у основ. школи, као и најбољи учитељ. *Према томе би први услов био за надзорника да је педагог и да је радио у основној школи учитељски посао.* Професори учитељске школе, педагози, који и дају ову стручну спрему учитељима, ако су у тој школи руководили „школски рад" бар две године, разуме се да ће имати квалификације за тај посао, па и ако иначе нису радили у основној школи. Ну бити добар практичар, као и најбољи учитељ, још није сва спрема, коју надзорник треба да има. Он мора још имати много шире теоријско образовање у својој струци, но што га може имати најбољи учитељ, и његово знање о целокупном државном и друштвеном животу, о свима односима у друштву, мора бити и шире и сигурније но једнога, и најбољега учитеља. Теоријска спрема (стручна) једнога надзорника основ. школе не сме бити ни мало мања од оне, коју мора имати један педагог професор учитељске школе, а његово знање о друштвеном и државноме животу мора бити још веће него овога другога. Као практичар он мора бити као што је најбољи учитељ. Свака друкчија спрема ових надзорника била би опет „стара песма на нов глас."

„Али где су нам спремни људи за то?"

Ја држим, за сад би се та потреба најбоље подмирила овако. Најпре треба до најмањих ситница детаљно одредити шта треба да зна један надзорник, па онда, према обиму тога знања, одредити један привремени курс на Великој Школи од 2—3 године за спрему надзорника. У колико се надзорничка места не би могла попунити људима у горњем смислу спремним с друге стране, позвали би се најбољи учитељи основних школа, који су учитељевали најмање пет година, те би се на овоме курсу спремали. За Психологију, Логику, Етику и целу Педагогију, као и за остале науке, које би ови надзорници морали учити ми већ имамо стручних људи довољно, те и због тога не би имало смисла слати кога на страну ради тога. Док би тамо језик научили, овде ће добити своју стручну спрему. После, и наш надзорник имаће мало друкчији социјални положај и утицај на народни живот, но што га има онај у Немачкој или другој којој западној држави, те и према томе ми морамо уделавати његову стручну спрему.

Стручан је надзор неопходно потребан и њега треба што пре завести. Али је још и боље ако он може бити и *сталан*. Ну сталан надзор имаће практичке вредности само онда, ако се њиме могне контролисати не само шта је сумарно учитељ

целе године урадио, по и *кад* је, *како* је и *колико* је урадио и радпо. Да ово опет буде треба велики број надзорника. Један од већих наших садашњих округа већ би био много за једнога надзорника.

Не може ли се — било због спремних људи, било из финансијских обзира — установити такав надзор сталан, с толиким бројем надзорника, онда је много боље задржати данашњи начин прегледања школа, само двоје учинити:

1) За надзорнике узимати само стручњаке уз меродавно суделовање при давању оцене једне комисије, у коју би ушли два учитеља и још један интелигентан човек.

2) Одредити, да надзорник с дотичном комисијом мора држати испит у свакој тро- и четвороразредној школи најмање два дана, а у дворазредној најмање читав дан.

На тај би се начин могло бар на крају године видети све шта је урађено за ту годину. Садашњом ревизијом за оно кратко време савршено је немогућно ни то видети, те се свакад мора учинити неправда или школи или дотичном наставнику-ци.

ПРВИ КОНГРЕС „МЕЂУНАРОДНОГ УДРУЖЕЊА ЗА КРИВИЧНО ПРАВО"

ДРЖАН 26. И 27. ЈУЛА ОВЕ ГОДИНЕ У БРИСЛУ.

ИЗВЕШТАЈ МИНИСТРУ ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ОД ДРЖАВНОГА ПИТОМЦА ДРА **Миленка Р. Веснића.**

Господине Министре,

Својим високим решењем од 12. Априла т. год ПБр. 5027. Ви сте ми благонаклоно дали могућност и прилику, да присуствујем седницама првог конгреса удружења, које се у току прошле и почетком ове године образовало под именом „међународно удружење за кривично право," и чији сам програм ја био слободан да Вам изложим, кад сам поднео молбу за присуствовање конгресним седницама.

Седнице конгреса држане су оба одређена дана у згради академије наука, а осим чланова удружења и страних изасланика њима је присуствовао и Министар правде Њ. В. краља Белгиског г. Лежен, као и више народних посланика и виших белгиских чиновника. Оне су завршене једном забавом, коју је белгиски министар правде последњег вечера приредио у част страним изасланицима конгреса. Како сам ја пшао на овај конгрес о државном трошку, а како с друге стране његова решења не доносе собом никакву обавезу ни за једну владу, како су уз то готово све земље на конгресу биле званично заступљене, то сам и ја узео слободу, те сам се јавио главном одбору као представник Србије, па сам као такав и функционисао. Ја сам био слободан да мислим, да ће тим самим, што је заступљена, моја отаџбина само моћи добити, а никако изгубити у своме угледу у страном свету, — и ако то није постигнуто у већој мери, онда су томе узрок моје недовољне способности, никако пак моја добра воља и истинита оданост послу.

Сматрао сам за своју дужност, да ово напоменем претходно г. министру пре но што се упустим у излагање самога рада на конгресу, молећи учтиво, да ми се поступак накнадно одобри.

Конгрес је имао да се у својим седницама бави следећим питањима:

I.) *Је ли умесно да се* **условна осуда** *(белгиски закон од 31. Маја 1880) пренесе и у законодавства оних држава, у којима она не постоји, и ако, онда под којим условима?* — Известиоци *А. Принц* (Prins) проф. крив. права на бриселском свеучилишту и референат за казн. заводе у Министарству Правде и *Х. Ламаш*, проф. крив. права у Инсбруку.

II.) *Какве се мере могу препоручити законодавцу, којима би могао смањити број нарочито кратких осуда?* — Известиоци *Ф. фон Лист*, професор крив. права у Марбургу и барон *Гарофало*, члан апелационог суда у Напуљу.

III). *Које су мане данашњег система за борбу против повратa?* — Известиоци г. г. проф. *фон Хамел* из Амстердама и *Лукас* из Порта (у Италији).

IV. *а) Од ког доба* (узраста) *се могу судити и осуђивати малолетни злочинци?* — Известиоци г. г. проф. *Гец* из Христијаније и *Гоклер* из Каене (у Француској) — и

б) Да ли држава треба да се обзире на величину и јачину злочина, кад малолетника шиље у завод за поправку? — Известиоци г. г. *Молденхавер* судија апелационог суда из Варшаве и фон *Јагеман*, главни директор казн. завода за краљевину Виртемберг.

Од ових питања била су само прва три предмет дискусије на конгресним седницама и ја ћу бити слободан да о њима одмах редом реферишем г. Министру; последња два нису могла доћи на ред нарочито због недостатка времена, већ су одложена за идућу сесију, која ће се по свој прилици држати идуће године.

I.

У целом образованом свету се данас примећује великобројно растење малих одн. ситних злочина: преступа и иступа. Није чудо што су се нарочито у последње време почели бавити и особиту им пажњу поклањати како законодавство тако и наука. Проф. *Принц* мисли да ово бројно растење ситних законских повреда објасни прво *јаким намножавањем градског становништва*, у коме нагомиланост, измешаност и бујност с једне, и слабоумни развитак и разузданост с друге стране изазивљу као неизбежну последицу ситне преступе. С друге стране он очу појаву објашњује јачом и строжом полицискom пажњом. Не само што су полициска средства усавршена, број њених органа увећан и њихова ревност појачана, већ су власти, којима је задатак да одржавају ред и поредак и да бде над чистоћом и да се старају о одржању хигијенских правила, постале много строже, оне кажњавају поступке, који су према ранијим законодавствима били сасма слободни; њихово подвођење под казнени законик превазилази кад и кад сваку меру поред тога што је у исто време сасма излишно; оне власти шта више изазивљу и саме читав низ малих преступа и тако шиљу пред судове приличан број „ситних“ преступника. А како се наспрам ових, већ по друштвеној класи којој припадају, не може применити новчана казна, то је онда са свим јасно, да држави у борби против њих не остаје ништа друго до кратак затвор. Из узрока које смо напред поменули број ових иступника расте брзо и постојано, а судије знајући да поменуто стање не могу изменити, изричу непрестано кратке казне, „врше закон.“ Но кад би они за који дан напустили свој судски

сто и пошли за осуђеником у казн. завод, онда би се брзо уверили, да или чине врло много или опет врло мало за постигнуће свог циља.

Осуђивати повратнике (рецидивисте) на кратке казне права је ироније. Овакве казне не утиче ни на осуђеног ни као застрашујуће ни као васпитно средство, она нити застрашује нити поправља. За њих треба наћи друго средство (Види II). Али кад је реч о почетницима у злочину, о онима, који први пут у свом животу прекораче готово незнано закон, онда је већ и сувише мало проламовати залишност казн. завода, већ треба нарочито ударити гласом на његов штетни утицај. Казн. завод понижава поштеног човека, ослабљава његов појам о грађанском достојанству и нравственој узвишености. По издржању своје кратке казне он се враћа на своје огњиште смањен и понижен у очима своје породице и својих другова, а често не може да нађе начина ни да свој хлеб зарађује: његово место у радионици заузео је други, а ако је радио за себе, муштерије га напуштају. Осудите надничара, који са својих десет прстију иде из дана у дан за својим насушним хлебом, и који га сваки дан мора зарађивати, само на неколико дана затвора, и ви сте тиме уништили саму могућност његова живота; он ће од тога часа или боље од дана кад изађе из затвора почети да посрће: ускоро ће доћи малаксалост, која овим већ и иначе морално слабим створењима брзо овлада, — други пут ће опет такав ојађеник почети да пије, а одавде до скитње и лоповлука нема ни једна стопа растојања. Кад се овакав једном надахне ансанском мемлом, онда она њега више не оставља. Шта тек да се рекне онда, кад у питање дође млад преступник коме осуда од петнаест или још мање дана промени цео животни ток, увевши га овако у школу преступа и злочина, и испраћајући га можда — у тренутку кад га у слободу пушта — право на губилиште.

Дејство овакве казне је готово исто на појединца и на друштво. Читава поворка мисли и осећаја, на које ми сад овде не можемо ближе да упућујемо, читав низ погледа ниче у главама интелектуално још неразвијених па ипак за ствари ове природе раздражљивих представника злочиначке и у опште радничке класе. Уз то треба додати, да казн. заводи нису ни одређени за ову врсту осуђеника, који би државу стали и сувише много а били би на штету не само појединца већ и целога друштва. — С друге опет стране не треба изгубити из вида, да се мора водити озбиљан и најстрожи рачун о народном веровању у државну моћ и добру вољу, да и најмањи злочин казни и то по себи се разуме: што праведније казни; у противном би се случају у брзо почеле појављивати приватне освете, јер би појединац тако рећи био принуђен, да сам брани и заштићује своја права.

Сви ови и многи други разлози навели су криминалисте на мисао, да би дејство казне било много јаче, да би она и с криминално-политичког гледишта постала много целисходнија, кад би се што ређе и у што мањем броју примењивала. А отуд је са свим природно поникла идеја *о условној осуди*. Ну не треба држати, да је ова идеја потпуна новина у науци и законодавству. Ми се с њоме срећемо и ако у другој форми — што је у осталом са свим природно — и код старијих писаца и у ранијим законодавствима. Већ нам *Цицерон* (De Officiis I. 25) говори како се треба добро чувати, „да казна не буде већа од кривице" а *Сенека* иде још даље. Извршилац закона треба по њему (De ira I. V. 6.) да покуша те да најпре

бдагим и убедљивим речима одвраћа окривљене од зла, на онда ће се — пре но што употреби казну — послужити оштријим речима и укором. *Бентам* се руководио чистим мислима кад је написао ову чувену реченицу: „Кад би се злочин могао предупредити исплатом једног шилинга онда би смртна казна била неоправдана свирепост а затварање чудовиште.“ Бовил де *Марсанжи* је рекао да „у изрицању и примени казне треба бити штедљив, јер се њоме само смањује општи фонд часности и поштења, који сачињавају морално народно богатство.“ Али нико није лепше и јасније изразио ову мисао од енглеског правника *Maybew-a*. „Први услов напредне науке кривичнога права (или како је он зове „пенологије“ — науке о казни) састоји се по њему у томе, да се народ што је више могуће држи удаљен од казн. завода и да се не шиље у њих за најмање ситнице.“

Ако сад из теорије пређемо у праксу, из науке у законодавство, онда ћемо видети да се и у овоме још у најстарије време налази клица данашњој замисли о условној осуди. Остављајући на страну библију и најстарија законодавства, у којима се готово без изузетка налази претходно Сенекина мера, у самом римском праву је постојало правило: „monеat lex antequam feriat.“ Црквено средњевековно право се руководило истом мишљу прописујући пре казне три опомене. Осим осталих средњевековних ранијих и доцнијих законодавстава ми исту мисао и ако у мало другој форми налазимо и у чл. 139 нашег Душановог законика (Новаковићево издање), где се онима који пређу у „латинъскоую ересь“ или „азимство“ пре казне оставља могућност, да се поврате у православље. Један од коментара старијих француских законика (Domat) назива ову меру „поправком из судијиних уста.“

Али у колико је условна осуда већ по себи самој у извесном размеру изванредно добро казнено средство узев у опште, у толико њена вредност скаче, кад имамо посла с малолетним и женским у опште осуђеницима. У погледу на малолетнике одлагање извршења казне се у практици развило по најпре у Енглеској, као што то М. Д. *Хил* и *Талак* доказују (Види претходни извештај о овом питању од проф. Ламаша у св. I. Bulletin-a de l'Union internationale de droit pénal од ове године стр. 38—39.). Само што судија у Енглеској не опредељује претходно казну, већ се по изрицању поротином о кривици задовољава тиме, што извршење пресуде задржава све дотле, док се осуђеник добро влада. Кривични законик од год. 1878. потврдио је својим чланом 13-им („...to appear and receive judgment when called upon“) ову судску практику. Исти разлози који важе за ову меру у погледу на децу, на малолетнике у опште, могу се простерти и на жене. У много већој мери но што то бива с човеком, друштво се гнуша жене, која излази из казн. завода, и овој је већ по њеним природним слабостима теже но човеку, да нађе уточишта и зараде. У исто време не треба изгубити из вида, да је нравствена покварености у женским казн. заводима често много јача но у мушким и ако се зна, да је женско пре но што једном поклизне много уздржљивије од злочина но мушко. Али кад једном падне, онда је жену много теже поправити и извести на прави пут но човека. И с тога је уплив, коме има да подлеже осуђеница ма и за најмању ситницу много опаснији и јачи, но кад је у питању човек, нарочито пак онда, кад осуђеница још првог дана своје осуде долази да живи у заједници с осталим, често врло исквареним и у злочину огрезлим осуђеницама.

И ако још потпуно неопредељена условна се осуда налази већ у казн. законику за краљевину Сардинију од 1841. године, као и у законику обојих Сицилија: ми се с њом срећемо даље у законодавствима Шпаније, Португалије, Русије, Швајцарских кантона Вода и Апенцела, па и саме Турске. У законику за немачку царевину од год. 1870. она је резервисана за малолетнике од 12—18 година, а у мало ширем обиму срећемо се с њоме у новом италијанском казн. законику под називом „riprensione giudiziale." Усавршујући даље мисао о условној осуди саветник Беранже је год. 1884. изнео предлог сенату француском, да се донесе закон, по коме ће судија пошто изрече казну, имати право, да њено извршење обустави за известан рок времена. Ако у току тога рока осуђени не учини никакво кажњиво дело, онда прва изречена казна има да се сматра као да никако није ни постојала. Учини ли осуђени какво казнимо дело, онда ће се казна за њ повећати раније неиздржаном. — Али је у Француској на овом и остало, а од европских држава примила је ову мисао Белгија и оживотворила је својим, нарочито у теорији примећеним законом од 19./31. Маја 1888., коме је главна садржина следеће:

„Ако казна, на који судови (les cours et tribunaux) осуђују, па ма она била проста или сабрана не прелази шест месеци затвора, а осуђени међу тим дотле није био осуђиван за злочин или преступ, — онда судови могу мотивираним решењем наредити, да се извршење осуде одложи за известан рок, који ће они одредити, но који неће смети прелазити пет година од дана изрицања пресуде.

Ова осуда ће се сматрати као и да не постоји (comme non avenue), ако осуђени у току тог времена не учини никакав злочин ни преступ.

У противном случају она ће се додати новим казнама."

Ово као што се види није више проста стара admonitio, није више само опомена, јер је казна изречена, само што је њено извршење за извесно, опредељено време, одложено. Од осуђеног и *само од њега* зависи, хоће ли казну издржати или не.

Белгиска је пракса у овом погледу и сувише млада и нова, а да би по њој могли судити о ваљаности овога закона, који се практикује тек годину дана. Међу тим сличан закон постоји и у сједињеним државама (а од Августа 1887. и у Енглеској), и нарочито се практикује у Бостону. У једној од последњих година тамо су осуђена 2803 лица условно. Од ових су прошла без казне сообразно закону 2533. За 44 се не зна шта је с њима било, затурио им се траг, а само су њих 226, дакле ни десети део — издржали казну. Али да ови бројеви и не говоре овако јасно у прилог условној осуди, *ми би јој се с референтима у начелу придружили из више како теориских тако и практичких обзира*, на којима се сад овде не можемо дуже задржавати из простог разлога, што би то можда био узалудан посао.

Да ли би се условна осуда могла препоручити за нашу отаџбину?

Оног дана, кад се наш казн. законик буде прегледао, допуњавао и мењивао, а на то се ваљда неће дуго чекати, тога дана ће се унети у њ и установа условне осуде. За успешан посао на томе пољу било би од неоцењиве важности, кад би наши практичари — судије и адвокати што више изнели грађе из своје праксе, па кад би уз то промислили и коју са свога гледишта проговорили и о условној осуди. — Конгрес је једногласно вотирао резолуцију, да се она препоручи културним законодавцима.

II.

По статистици свих културних — како европских тако и америчких — држава судови имају највише посла с ситним иступима и преступима. Остављајући на страну друге казне у Немачком царству је осуђено

године	од укупног броја осуђених:	на затвор дуги од 3 месеца	од 3 месеца и даље
1882	329.968	48.785	192.780
1883	330,128	46.166	190.688
1884	345.977	58.178	185.279
1885	343.087	57.523	179.492
1886	353.000	47.422	183.195

(Из Статистике за немачко царство, Нови ред свеске: VIII, XIII, XVIII, XXIII и XXX извод у Kleinfeller G's: Die Bekämpfung des Verbrechens, стр. 3. — на по се одштампано из Archiv für das Strafrecht од год. 1889.). Ми узимамо ради краткоће Немачку за пример с тога, што се она већ по свом географском положају може узети као просечно мерило за образован свет. Све друге државе код којих је статистика уређена дају нам сличан резултат. Са свим је дакле природно, да је конгрес узео одмах за другу тему питање: Каква се средства могу препоручити, којима би се могла избећи овако многобројна примена кратких затвора?

Из многих разлога — од којих су неки поменути под I. — данас је и теорија и практика на чисто с тиме, да су краткотрајне казне врло штетне, од далеко веће штете но што је корист која се од њих ишчекује како у погледу друштва, тако и у погледу осуђенога. Прво средство да им се доскочи види проф. Ф. *Лист* у горе изнетој условној осуди.

Даље предлажу оба референта као другу замену краткотрајном затвору *новчану казну*. Код иступа би новчана казна могла са свим заменити прост затвор (один. притвор), код великог броја преступа она би се могла прописати факултативно уз затвор. Но при томе ваља имати двоје на уму. На *првом* месту ваља изменити у основу саму новчану казну. Што се полициских иступа тиче, она може остати оваква каква је данас. Ну са свим је другче, кад дођу у питање преступи. Ако се хоће, да новчана казна постигне свој циљ, да буде осетна за сваког, онда је треба расписати сразмерно материјалном стању осуђенога. Иначе ће иста сума бити за сиромаха и сувише тешка, за човека средњег стања лака, а богаташ је неће ни осетити. Ну како да се постигне праведна сразмера? До сад је чешће предлагано а и нама се чини да је најприроднije, да се за мерило узме годишња непосредна пореза Ако нећемо да се од новчане казне враћамо опет кратком затвору, који смо њоме хтели дати збегнемо, онда нам се ставља *друго* врло важно питање: Шта да се ради с оним осуђеницима, који нису у стању да плате новчану казну, па ма како она мала била? Оба референта предлажу овде као замену *казнени рад но* без затвора. У многим европским законодавствима (Француска, Немачка, Швајцарска, норвешки пројекат и нови италијански казн. законик) налази се ова мера али не као општа већ као са свим специјална, задржана само за поједине законом опредељене (н. пр. повреда државне шуме у Немачкој) радње. И доиста принудни рад има све добре без лоших страна кратких осуда, јер ако код краткога затвора постоји са свим оправдана бојазан, да ће се осуђеник морално (ако не и здравствено) покварити, код принудног се рада може ишчекивати у сваком погледу само побољшање. Но при овоме треба имати добро на уму, *да принудни рад без затварања није замена затвору, већ да она долази на место новчане казне,*

коју осуђени не може да исплати. И тако она води само *посредно* ограничавању кратког затвора. Доказ је за ово и прост и лак. Принудни рад значи у новцу оцењено но непавршено давање држави; он је према томе *имовна* (материјална одн. новчана) казна, а лишавање слободе долази овде са свим на последње место. Но овде излазе пред нас практичне тешкоће, које ни референтима нити иконе од конгресних чланова нису остале непознате. По Ф. *Листу* се принудни рад као казна може с успехом применити само према онима, који живе од својих руку, дакле само према *надничарима.* Држава према њему не може осудити учитеља, да за њу ма што преписује, нити кројача или обућара да за њен рачун шију одело одн. праве обућу; она не може принудити фабриканта да јој справља машине нити пак винарског трговца, да јој даје вино; држава не може принудити лекара да лечи рецимо њене чиновнике за извесно време бесплатно а још мање модискињу да ради за чиновничке жене. Све је ово већ с тога немогућно, што би надзор, прикупљање и срачунавање радова били скопчани с многим тешкоћама, а уз то би државу због потребе великог броја чиновника стала „скупље дара него масло." Ако принудни рад хоће да се употреби као казнено средство у вишем обиму, онда он мора бити једноставан и прегледан: он не сме бити индивидуалног већ мора бити општег карактера, а овом захтеву одговара само надничарски рад. У природи надничарског принудни ће се рад одржати и против замерака, које су до сад чињене његовом практичном извођењу. Нарочите радионице или још више радничке колоније нису ни нужне; одвајање од слободних радника је са свим излишно, а кад се определи извршење извесних радова онда ће и надзор бити лак. Што се тиче преобраћања новчане у казну принудног рада, оно ће се извршити са свим лако и просто на основу просечне месне наднице. Ако се пак осуђени предаду општинама, да за њих раде, онда неће никад бити оскудице у послу; увек ће имати што да се ради или у општинској шуми или на путовима и по улицама или на грађевинама, а баш кад никаквог посла не би било, онда ништа не би шкодило ни кад би се извршење казне одложило. Што се тиче опасности да ће осуђени бегством покушавати да се отарасе издржања казне, ова није тако велика, нарочито ако се за такав случај пропишу строга законска наређења.

И барон *Гарофало* је велики присталица новчане казне као средства, којим би се заменио кратки затвор. У случају, да осуђени није у стању, да новчану казну одмах исплати, учевни италијанац дели овакве осуђенике у две врсте: у *прву* врсту долазе код њега људи, који већ по природи свога занимања зарађују веће суме, као што су лекари, адвокати, сликари, вештаци у опште, даље новинари, професори, руководје разних радња и т. д. једном речи сви они, који не живе од просте наднице већ од награда (хонорара) или удела у добити на каквој радњи. Свима се овима може дозволити да у слободи продуже свој рад код тим условом, да од своје зараде дају просечно (дневно или недељно) известан део у касу, која би се у том циљу установила, и која би и носила име *казнене касе*, али то тако, да осуђени не би смео за себе задржавати више но што је обичном раднику потребно за одржање без икаквог обзира на друштвени положај осуђеног. У *другу* Гарофаловљеву врсту би дошли прости радници и слуге, који живе од наднице или од месечне плате. Ова надница би се свела на оно што је најнужније за главне

животне потребе (храна и стан) с строгим искључењем свега, што би служило задовољству, па ма последње било права навика (која је као што се зна друга природа) осуђеникова. Тако би се мало по мало могло од надница откидати бар оно, што сваки радник троши на пиће или на дуван или на какво друго уживање. И ако радник пристане да недељно улаже у поменуту касу извесну сумицу, која му се према његовом стању одреди, докле целу новчану казну не исплати, онда се он може оставити да дома или где и како зна слободно ради; код оних који раде по рудницима, фабрикама и магацинима управа тих предузећа би се могла сама обвезати, да при исплаћивању задржава суму за казну, па да је према томе на крају преда поменутој каси. У случају да радник престане долазити на рад, имала би одмах да се извести надлежна власт. У последњем случају или кад би се осуђени одупирао да ради за исплату своје новчане казне, референат предлаже строге мере. У томе би случају по њему ваљало образовати раднике групе које би радиле за државни рачун и које би се употребљавале само за оне послове, које држава неопходно мора отправљати као што су: поправке утврђења, мостови, железнице, галерије, горосеча и т. д. с изричним искључењем сваке индустрије, којом би се само чинила штетна утакмица вредним и поштеним радницима. За горе поменуте послове држава би рачунала осуђенима обичну месну надницу, али би им од ње издавала само најнужнији део за живот а остатак би задржавала на име казне, док се ова не би са свим исплатила. У случају, да се повређеноме одштећеноме досуди такође каква накнада, онда би се од надница одвајао и на име ове сразмеран део. Али и Гарофало држи, да се ова мера може корисно употребити само против осуђеника, за које се не може или бар још не може поуздано рећи, да спадају у класу правих злочинаца и повратника. Код последњих ваља употребити особите мере (види III.) и бити с њима много строжи и енергичнији.

Као средства којима би се заменио кратки затвор и новчана казна проф. Ф. *Лист* износи још *домаћи затвор*, ограничење личне слободе, које би се састојало у томе што осуђени не би могао рецимо одлазити у крчме, не би смео остављати место живљења за извесно време, не би смео носити оружје и томе подобно. Али и он сам увиђа, да су ово мере, које би се још и могле употребити у уским патријархалним круговима, но које су данас са свим недовољне, управо ништавне. Мало би већу пажњу заслужио судски укор, и ако код њега постоји једна тешкоћа, коју би у осталом нови законици могли избећи, а то је, да би ова врста казне постала према данашњем поступку сасма илузорна, јер би се могла извршити тек онда, кад би пресуда постала извршна, дакле тако рећи у четири ока, у виду саопштења.

Како писмени тако и усмени извештај проф. Ф. *Листа* завршује се поставкама, с којима се у главном слаже и други известилац, а које је и конгрес једногласним потпрањем огласно за своје. Те поставке гласе:

„1. *Најважнији и у исто време најнеоспорнији криминално-политички задатак данашњег казн. законодавства састоји се у томе, да се кратки затвор што већма и што умесније ограничи.*

2. *Најподеснije је средство за постигнуће ове сврхе условна осуда у смислу белгиског закона од 19|31. Маја 1888 г.* (види I).

3. *Ако се кратак затвор претвори у новчану казну, па се ова не може подесно*

извршити, онда ће се на њено место употребити принудни рад без затварања."

Кад сам и сâм с осталим члановима конгреса гласао за ове поставке, онда сам то чинио с тога, што сам убеђен у њихову правилност. С тога мислим, да овим могу завршити ову тачку свога извештаја.

III.

Штокхолмски међународни конгрес за казн. заводе од год. 1878. донео је међу осталим и следећу резолуцију: „XIV. Конгрес је мишљења, да се против повrата могу с успехом применити следећа средства: морализирајући систем казн. завода коме треба да служи као допуна условни отпуст и *ређа употреба кратких казни* за оне кривце, којима је прешло у обичај чињење кривичних дела. Он мисли такође, да ако би се у законодавствима разних држава доста тачно одредило отежање казни у случају повrата, падање поново у кривицу постало би ређе. Конгрес сматра у осталом, да означеном циљу могу с успехом допринети и установе, признате као допуна система за казн. заводе, као што су друштва за заштиту куће, за рад, земљорадничке колоније или друга средства за помоћ." (Ови закључци се налазе преведени као додатак књижици *Жујовића* М. Миленка: О казненим заводима. Београд 1884.) И ова је резолуција од тога доба у велико нашла примене. Али ма она била и до ижице изведена, она није ни близу циља, који се њоме мислило постићи, јер је непотпуна у основи, јер су њени творци гледали више на спољашњу страну злочинца и злочина, но на природу првога и на дубоке и битне узроке другога. Није с тога чудо, што се и од тог времена — као и дотле — повrат непрестано множио поред свих мера, које су против њега предузимане, није чудо што је он данас у свим образованим државама постао предметом најозбиљније пажње и то како у стручној правној тако и у дневној штампи, како у државној администрацији тако и у законодавним телима. Са свим је дакле природно, да је и први конгрес „Међународног удружења за кривично право" узео ово питање у прва, којима је имао да се бави: — а то је тим природније, што поменуто удружење и има за циљ борбу против злочина као друштвеног зла.

Извештај г. проф. *Лукаса* о овом питању не излази из опсега обичног и досадашњег проматрања његовог и с тога ми мислимо, да можемо преко њега прећи. Ми то можемо учинити тим пре, што је извештај г. проф. *Фан Хамела* ремекделце у својој врсти, те ћемо се на њему мало више позабавити, а уз то је и дебата у овом питању била врло жива, те ни њу нећемо смети изгубити из вида.

Већина данашњих закона своде се у погледу на повrат на следеће: раније казне сматрају се као отежавајућа околност при изрицању нових и тако ове повећавају. Али је ова иста идеја престављена у разним законодавствима на разне начине. Тако француски, белгиски и њима сродни казнени законици усвајају поменуту отежавајућу околност за готово све врсте злочина и преступа; немачки, мађарски а у начелу и холандски је ограничавају на извесну врсту преступа, нарочито на преступе против својине. Да би раније казну узео за отежавајућу околност познијој белгиски казнени законик претпоставља *само* извесну строгост и величину прве казне не обзирући се на природу кривице, за коју је ова изречена, докле у истом случају немачки, мађарски и нови италијански казнени законик захтевају — и то врло умесно — да између првог и познијег злочина по-

стоји извесан однос у самој њиховој природи, тако да се раније осуда н. пр. за крађу не узима као отежавајућа околност доцнијој за повреду јавнога поретка. Кад би се упоредили дакле казнени законици просвећених држава, онда би се нашло још на масу мањих и ако врло важних одступања у погледу на наше питање, а тада би се у исто време видело, да та разлика врло често потиче из самих казнених система појединих земаља и зависи често од тога, колика је слобода остављена судијској индивидуалности при изрицању казне. Мислимо, да је излишно и да напомињемо, да су сви новији законици и у овом питању рационалнији и бољи од старих. Али је и код једних и других сама полазна тачка погрешна. Ни један од данашњих казнених законика не прави (грдну) разлику између *случајних злочинаца* и *злочинаца из навике*, која разлика међу тим постоји, и која је јасна и за лајика, а камо ли за онога, који се из дана у дан бави овим питањима. Остављајући за сад на страну погрешку у теоријском схватању самог повратa ми ћемо се овде задржати на практичним недостацима, који су већ по својој природи још важнији, јер су опипљивији, јер се с њима сваким даном срећамо. Данас се у практици полази у главноме од следеће тачке гледишта: ако превентивни циљ борбе против злочина није постигнут првом казном, онда је то било с тога, што је ова била слаба и недовољна, с тога треба казнити по други пут, али *сад казнити строже и ако истом казном*. Као општа поставка узет, овај је начин са свим погрешан. Врло је природно и близу памети да се узме, да прва казна није дејствовала не с тога, што није била јака и довољно строга, већ с тога, што по природи својој није била подесна да довољно дејствује на злочинца, с тога при повратy треба покушати, да се први пут пропуштено постигне на *други* начин.

С многим другим криминалистама Фан Хамел дели злочинце на: *неопрaвљиве злочинце из навике*, код којих казна треба да тежи томе да их учини безопасним за друштво, даље на *поправљиве злочинце из навике*, код којих казна треба да стави себи за главни циљ да их поправи, и најпосле на *случајне злочинце*, које казна треба да застрани и освести. Досадашњи систем једва ако је у стању, да довољно дејствује на последњу класу и можда само на поједине из друге. Питање о повратy је тако, да засеца у цео казнени систем сваке поједине државе. То је спорно питање од векова како у науци тако и у законодавству и готово је са свим немогућно, да се за њ предложе општа правила за све земље. При његовом решењу зависи много од тога, какав положај заузимају судија и управници казнених завода у појединим државама, и какво и колико им поверење законодавац може поклонити. „Да би се избегла свака неправда, да би се боље држао рачун о свим могућним нијансама и да се најпосле узимају као поправници само они, који су то у ствари, идеал би (по референтовом мишљењу) био *факултативно* погоршање и повећање казне; дакле постепено погоршање и повећање казне при првом, другом, трећем и т. д. повратy, но то погоршање би се састојало у отежању највеће или у опредељењу другојаче казне. Тако *би закон одредио само циљ, коме има да се тежи*, а судија би онда имао да тражи пут, којим би се тај циљ постигао.“ Референат се нада, да би се овим путем више успело у борби против повратa, али разуме се само под једним условом, кад би судије биле довољно спремне за свој положај и кад би нарочито биле свесне

важности и озбиљности сваке своје пресуде и то како по друштво тако и по самог осуђеног.

За другу врсту злочинаца, где долазе лопови, варалице, прикривачи, извештени просјаци великих градова и т. д. и која се одликује нарочито недостатком потребне енергије за животну борбу, казна по референту треба да постави себи за циљ као и код прошле врсте — *поправку*. Али начин поправке код ових болесника од „друштвене неврастеније" не може бити исти који се примењује код других злочинаца. „Овде неће бити довољно повећање опште казне. Задржавајући и чувајући застрашујући елеменат казне, не смећући ниипошто с ума строгост, с којом она треба да дејствује, остварујући нарочито дисциплинском казном сву јачину њену: при свему томе не треба тежити да се осуђеник умири и омекша, већ на против треба на томе радити, да он што већма очврсне. За то ће бити неопходно потребно, да се делателност осуђеникова свим могућним средствима надражује и подстиче; њега треба научити и навићи на какав занат и навићи га што је боље могућно на уредан рад; треба њим за тим да се он навикне, да сам управља својим стварима и својим малим приходом; њега треба навикавати и у њему подржавати тежњу за извесним степеном независности у самим казненим заводима, а та независност треба постепено да расте у „посредном затвору" и у условној слободи; у злочинцу треба пробудити и очвршћавати осећај друштвене одговорности душевним вежбањем а нарочито читањем, — а у исто време ваља очвршћавати његово тело редовним телесним вежбањима." У сваком случају референат је за поступни систем.

У главном се реферат своди на следеће закључке:

1.) Велики недостатак данашњих законодавстава у борби против повратa лежи у томе, што се у самом систему повратa сматра као појачање и отежање саме кривичности, па се у том духу према њему и поступа, повећавајући му увек казну.

2.) Сам систем није свестан правог карактера злочинца из навике, и не познаје га.

3.) С практичног гледишта борба против повратa има смисла готово само у погледу на поправљиве злочинце из навике, окривљене за повреду личности или својине, за преступе против јавнога поретка, и за друге који нас упућују на злочиначку склоност, чије је главно обележје злочиначка енергија. По себи се разуме, да је реформа у самом систему нужна у више праваца.

4.) Али је овај систем са свим рђав и недовољан, кад су у питању а) непоправљиви злочинци из навике, и б) поправљиви злочинци из навике, осуђени за већину злочина против својине, за крађу, скитњу и друге преступе, чији је главни карактер друштвена неврастенија. За сваку су од ових последњих група нужне нарочите казнене мере, које у погледу на трајање не треба никако да су одређене за групу а, а могу бити само релативно одређене за групу б.

На крају Фан *Хамел* држи, да држава и друштво имају велики број средстава и изван казнених законика, којима се могу послужити у борби против повратa, и желети би било, да се од ових средстава чини већа употреба од сад но до сад. И ако ни један од референата није нашао за нужно, да транспортацију препоручи као средство против повратa, ипак је проф. *Левеље* (из Париза) држао један велики говор, у коме је последњу препоручивао, и ако је њена јаловост до сад била очевидна.

Како наша отаџбина још дуго (а можда и никада) неће доћи ни до могућности и да помишља на транспортирање својих злочинаца, то ја нећу овде ни да се упуштам у објашњавање овога система, који је стао толико жртава и старе Римљане и данашње Француске и Русе поред осталих народа (види о њему одличан преглед и критику у: И. Я. Фойницкаго: Ученіе о наказаніи въ связисъ тюрьмовѣдѣніемъ. Ст. Петербургъ 1889. стр. 188—300), а који међу тим никад није донео повољних плодова. Отуд се и поменути штокхолмски конгрес у својим резолуцијама (III). изјаснио против ове мере. Помињући уз-ред овај говор г. проф. Левељеа, ја хоћу само да скренем г. Министру пажњу на то, како још и данас старија школа кривичнога права мисли, да су сва средства добра и праведна, којима се само друштво може ослободити злочинаца без икаквих других обзира. И схватајући казну као органску функцију, којом друштво има у својој средини, у самом своме бићу да дејствује, да реагира против злочина, ја нисам пропустио прилику, да полазећи с чисто теориске тачке гледишта устанем против мера г. проф. Левељеа и да тако нехотице развијем и заоштрим дискусију, која се завршила тиме што је решено, да се питање о транспортацији повратника стави на дневни ред на први идући конгрес удружења. Ја сам том приликом напоменуо, па мислим да неће бити с горега, ако то ни овде не пропустим, да је по моме скромном мишљењу повратку данас *један* од главних (ако не баш главни) узрока полазна тачка данашње теорије и законодавне праксе, по којој је прва казна обично блага и слаба, а доцније су строже и веће. Ова пак погрешка потиче нарочито из непознавања саме злочиначке природе и отуда, што се заборавља, да ако казна треба да постигне какав циљ, онда то треба да буде одмах, први пут, кад се за то да прилика. У колико је овај начин поступања био до сад у пракшци скопчан с извесним тешкоћама, у толико ће он данас а нарочито у својој будућности моћи практичније да се примењује, нарочито ако се буде с једне стране ослањао на истраживања криминалистичко-антрополошке школе, а с друге се стране буде водило рачуна о мерама изложеним под I. и II. којима је задатак, да смање и прореде број малих и кратких осуда на затвор, те да се тако овај примењује само каспрам оних, наспрам којих је неопходно потребан, али онда што озбиљније и што целисходније.

Као што је г. Министар већ из досадашњега могао приметити, поље рада је на конгресу било и пространо, а поуздано се може рећи и погодно. Не треба ни за часак сумњати у велики уплив који ће овај рад вршити на законодавство и књижевност образованих држава. Већ од дана отварања самога конгреса европска се штампа бави врло много њим, говним радом а нарочито његовим закључцима. Нови законски пројекат о условној осуди за Аустрију, — која је на конгресу поред теоретичара била заступљена и са своја два скупштинска посланика — добиће у конгреском раду велику потпору, а с истом ћемо се појавом срести и по другим државама, где су дотична питања на дневном реду.

Благодарећи усрдно г. Министру, што ми је дао прилику, да седницама овога конгреса присуствујем, те да том приликом много научим, ја сам слободан мислити, да не би било с горега, *кад би г. Министар изволео наредити, да се овај извештај у коме од државних званичних органа штампа.* Пред свих могућих недостатака овога извештаја ја се надам, да би његовим штампањем бар у неколико допунио циљ, који се имао у виду, кад ми се дала прилика, да конгреским седницама присуствујем.

КРИЛОВЉЕВЕ БАСНЕ

(Наставак).

55

Срећа у гостима.

Ко није у високом звању, или је сиромах, обично говори да нема среће: и за све недаће, ми кривицу на срећу бацамо: а кад се добро оцени, ми смо сами криви. Слепа срећа, која се шуња међу људима, није баш свагда код царева и великаша у гостима; она ће — покад-што и у твојој удери погостити, само се користи временом кад у твоју кућу завири; један минут са срећом, може надокнадити и наградити све беде и невоље што их човек годинама сноси. Кад се ниси умео срећом користити, не криви њу, већ самог себе, и знај ово, да она — може бити, — читавог века, неће ти више у кућу завирити.

У крај вароши налажаше се једна мала и стара кућица; у тој кућици живљаху три брата, и никако нису могли да се опораве и своје сиротно стање да поправе; што год почну радити, некако им не иде за руком, — деси се — ја штета, ја каква сметња. Како они говораху, у томе им је срећа била крива. Срећа наједанпут дође к њима, и ганута њиховом великом сиротињом, реши се да им својски помаже у сваком предузећу, и да ће код њих гостовати цело лето. — Цело лето, зар је то шала! Код браће — сиромаха, пођоше послови другчије. Један од њих беше веома слаб трговчић, но сад му трговање пође друкчије; што год прода или купи, велику добит заради, не знадијаше шта је то штета, и ускоро постаде богат као Крез. Други брат ступи у државну службу. С његовим знањем и спремом, други би остао вечним писарем; али њему са свију страна срећа помаже. Дали какав раскошан ручак, или оде да се коме поклони, не гине му — или чин или добро место. И кад погледаш, у њега и спаљилук, и кућа, и летњиковац. Сад ћете ви мож'да запитати: а шта је трећи брат од среће добио, јер је и њему срећа помагала? Разуме се, с њиме је срећа највише посла имала, и скоро се није ни одмарала. Но трећи брат, цело је лето мушице ловио, — и то, врло срећно. Не знам да ли је пређе у том занату био вештак, али овог лета нису му узалуд пропали трудови. Благодарећи срећи ма како да махне руком, никад не промаши, и сијасет нахвата мушица. Међу тим, гошћа се код браће пагостовала, па свој пут даље продужила. Два брата остадоше у великом ћару: један од њих богат, — а други и богат и у високом звању; а трећи брат, проклиње судбу, што га је зла срећа оставила само с просјачком торбом.

Читаоче сам пресуди ко је овде био крив?...

56

Курјак и чобани.

Курјак се шуњаше око чобанских торова, па видевши кроз ограду, да су чобани најбољег овна избрали из чопора, да га испеку и слатко поједу; а видећи при том, да пси мирно око торова леже, наш курја ухвати магла, и удаљавајући се од торова, сам са собом од муке овако

говораше: „О, каку би ви, пријатељи, дреку надали, кад бих ја тако што учинио!“

57

Чешаљ.

Купи мајка чест чешаљ да њиме чешља своје детенце. Дете чешаљ не испушта из руку: ако се игра, или што друго ради, непрестано чешља своју грављаву и меку — као повесмо косицу. И заиста, то беше диван чешаљ: не само да не чупа, већ нигде и не задире, а у косу равно и глатко иде. Дете је чешаљ толико заволело, да га ни по коју цену не би дало. Деси се, те се некако чешаљ изгуби, и дете се беше заиграло и сву косу замрсило. Дадиља хоће детету косу да чешља, а дете у дреку, и пита: „Где је чешаљ мој?“ И чешаљ се нађе, но у косу — ни мање: тако косу чупа, да детету сузе на очи скачу. Дете чешаљ грди: „Ах какав си рђав чешљина!“ На то ће му чешаљ рећи: „Драги мој, ја сам онаки исти, какав сам и пре био, но коса је твоја замршена“. При свем том, мој ти се дечко нађути, згрpreti чешаљ и баци у реку, и сада се њиме чешљају речне богиње.

И ја сам у моме животу имао прилику да видим, да се тако исто и с правдом поступа. Докле је у нама савест чиста, то нам је и правда мила и света, — њу примамо и слушамо. Но чим душом почнемо грешити, то је и правда даље од наших ушију. И сваки, као и дете у овој басни, неће да очешља своју косу кад је замршен...

58

Алкид.

Алкид, Алкаменин син, који је толико чувен због своје храбрости и јунаштва, пролажаше једном између литица по опасној и уској путањи. Види нешто, што се беше скотурило као јеж; стоји на путу, једва се види, а не зна шта је. Хтеде га петом прегњавити; но на његово чудо, та се ствар наду, и постаде двојином већа. У љутњи Алкид плане, и почне ту ствар штапом ударати. Погледа, она још страшнија постаде: дебља, надува се и расте; па најзад, сунчеву светлост заклони, а Алкиду пут закрчи. Он баци свој штап, и пред овим чудом стајаше укочен и само се чуђаше. На мах, јави се Атина, па ће му рећи: „Не мучи се узалуд, брате мој, Овоме је чудовишту име: Раздор и нелога. Кад га не диraш, једва га оком приметити можеш; но ко се усуди да се с њиме у коштац хвата, оно од сваће још више дебља, и порашће као планина“.

59

Апелес и мало магаре.

Ко је самољубљем заражен, тај је себи самом и у опоме мио, у чему другима смешан изгледа; — он се често оним поноси, од чега би требало да се стиди.

Једном, сретне се Апелес с магаретом, па га позове к себи у госте. Магаре од радости игра! а хвалом целој околној шуми досађује, па ће рећи зверињу: „Ала ми је тај Апелес досадан; просто ме је намучио: где год се с њиме сретнем, непрестано ме зове у госте. Мени се чини, другови моји, да он намерава снимити с мене слику Пегасову“. Ту негде близу деси се Апелес па ће магарету рећи: — „Не, вараш се моје драго магаре! ја сам намеран да малам суд над Мидасом,[1])

[1]) Мидас је био фригиски цар, па је спорио и с Паном — богом поља и чобана, ко је бољи вештак од њих двојице у музици. За судију одређен је Аполон — бог дана, вештине, књижевности и медецине. Аполон је дао првенство Пану, а Мидасове уши претворио у магареће. (прича из грчке митологије).

па сам хтео да скинем твоје уши. за њега: ако изволиш доћи к мени у госте, ја ћу бити рад. Имао сам прилике да видим и код других магараца дугачке уши; али каке ти имаш, нисам видео — не само код магаради, већ и у највећих магарчина".

60

Ловац.

У многим хитним пословима, ми имамо обичај рећи: још има времена, свршићу. Но треба и то признати, да овако говоре обично они, који не раде онако, како им разум налаже, већ како леност заповеда. И тако дакле, ако хитан посао имаш или га брже свршавај, или се после на се љути, а не на случај — ако те нешто изненади. Ево о томе басне: ја ћу вам је онако испричати како будем умео.

Некакав ловац узме пушку, фишеклију и ловачку торбу; собом поведе и верног друга — по нарави и обичају, Хектора, па пође у шуму да лови дивљач. Но пушку код куће не напуни, а памет му говораше да то учини. „Којешта!" говораше он, „околина ми је врло добра позната, ту од рођења нисам видео ни вранца, а до места има читав сахат хода, — имаћу времена да напуним пушку сто пута. Но шта би? Чим ловац из куће изађе (чисто би се могло рећи, да се срећа хтела с њиме подсмехнути), по једном језерцу пливаху читава јата патака, и наш би ловац једним метком могао убити до по туцета, и осигурати себе на читаву недељу, само да је пушку код куће напунио. Брже боље да пушку напуни, али су патке на то опрезне, и док се он око пуњења пушке мајао, патке квакну, лупе крилима, прну, узвију се, и навртавши се једна за другом, преко шуме одлете, и из очију ловца нишчезоше. Узалуд је за тим ловац по шуми лутао, — он ни вранца није видео. За једном недаћом, дође и друга: деси се тога дана влажно време и киша, и наш ловац дође кући мокар као прдавац, — и то с празном торбом. И за сву ову несрећу, није криво себе, већ срећу.

61

Дете и Змија.

Дете намисли да ухвати јегуљу, но у место јегуље ухвати змију, и кад је види, пребледе од страха као крпа. Змија на дечака мирно погледа, па ће му рећи: „Чуј ме мали, ако ти паметнији не будеш, твоја дрзост неће ти свагда тако олако проћи. Овога пута нека ти Бог опрости, но унапред чувај се, и пази с ким имаш посла."

62

Морепловац и море.

На морски брег, избачен таласима, морепловац уморен — заспи као мртав. Кад се из сна пробуди, он почне море клети. „Ти си" говораше, „свему криво! Својом присворном мирноћом, ти нас к себи мамиш и у твоју пучину сахрањујеш. Тада море, узевши лик Амфитриде — богиње мора, јави се морепловцу, па ће му овако рећи: „Забадава ти мене кривиш! По мојим водама није ни страшно ни опасно пловити; кад бесне морски вали, тада су криви Еолови (Еол — бог ветра) синови; они ми не дају мира. Ако ми не верујеш, пробај сам; кад ветрови спавају, ја сам тада мирније него земља."

И ја бих рекао, да је савет добар, и да море не лаже; но једрилима, а без ветра, мучно се може пловити.

63

Курјак и рода.

Да су курјаци прождрљиви, то је сваком познато: кад курјак ждере, он кости не баца; али за то, један је од њих хтео да плати главом, јер се умало кошћу није задавио. Не може курјак ни да уздахне ни да кркне, и дође време да папке отегне. На срећу његову, ту се близу деси рода; разним знацима почне је курјак звати к себи, и замоли је, да му у нужди помогне. Рода завуче свој дугачки кљун и врат курјаку у грло и с тешком муком кост извуче, и за услугу потражи награду. „Ти се шалиш,„ повиче лукави звер: „Зар још и награду да ти дам!? Видиш ти како је она неблагодарна! Зар ти је мало, што си твоју дугачку шију с глупом главом читаву извукла из мог грла Одлази, и торњај се, па други пут пази, да ми не паднеш у шаке.“

64

Чобанин и море.

На обали морској обитаваше некакав чобанин; имадијаше своју скромну колебицу, па и прилично број оваца. Живео је мирно и спокојно; није знао за раскош, па за то није му познато било ни зло; својим је талом био задовољан, и може бити, живео је безбрижније од многих царева. Но живећи на обали морској, често је пута виђао, како се на галијама довози волико богаство, како се стоварају скупоцени еспапи, проламају се од њих магацини, и како су се трговци брзо богатили. Саблазни се и наш чобанин: распрода овце и колебу; купи еспапа, седне на галију, па се крене на море. Но убрзо, он се увери о природној обмани мора. Тек што обале ишчезоше испред очију, подиже се силна бура, галија се разби, еспап оде на дно мора, а чобанин се тешком муком спасе. Он опет постане пастир, — но с том разликом, што је пре чувао своје, а сад туђе овце — за ајлук. Кад се човек у нужди нађе, много што шта може учинити, само треба да је трудољубив и трпелив. Чобанин беше врло штедљив; сувише — није ни јео ни пио, па је прилично парица заштедио, опет купи овце, и постане чобанин своја стада. Једанпут сеђаше на морском брегу, и чуваше своје овце; дан беше ведар и тих, па се и вода морска — тек — тек љуљушкаше (тако се море беше утишало), — а галије, једна за другом пуштаху се на море. „Драги пријатељу,“ рећи ће чобанин мору, „теби се — канда опет пара прихтело; ако тражиш моје паре, мучно ћеш се овајдити! Потражи другога и превари, а ја сам ти већ принео једну жртву. Видећемо како ћеш другога намамити, али од мене — нећеш ни марјаша добити.

Сувишно би било ову басну тумачити, али се мора узгред казати, да је боље држати се онога што је сигурно, него ли за лажном и обманљивом надом јурити. Међу хиљадом, тешко је наћи једнога, који том варљивом надом није обманут. А мени ма шта говорили, ја ћу увек тврдити своје: Шта ће бити у будућности, то једини Бог зна; а што је моје — моје, — бољи је врабац у шакама, него соко на грани.....

65

Лисица и грожђе.

Гладна кума лија уђе у башту, у којој беше доста грожђа. Гроздови се беху са чардаклије оклембесили, и црвењаху се као рубин. У наше кума лије очи се засветлише, а зуби јој засрбише, а гроздови сочни, и горе као ћилибар; само та невоља беше, што су стајали високо. Ма с које стране да зађе и погледа, око види, али зуби не могу да дохвате. Пробавивши читав сахат узалудно, пође кума лија из баште, и од муке овако говораше: „Па шта, и не жалим! на очи је истина — грожђе лепо, но још је зелено; нема ни пуцета зрелог, па ми могу и зуби утрнути.“

66

К л а с.

На њиви, која се од ветра таласаше, угледа клас у стакленој башти цветак, који је у сваком добру и нези растао; а међу тим, он — клас, изложен је свакојаким незгодама: разним инсектима. олујама, врућини и хладноћи, па почне домаћину срдито говорити: „Зашто сте ви, људи, увек тако несправедљиви, те ономе, који уме угодити вашем укусу и оку, ни у чем не отказујете; а према ономе, који вам је користан, ви сте несправедљиви? Зар ваш главни доходак не даје вам њива, а погледај само — у којој је запуштености она! Од оног времена, од како си бацио семе у земљу, да ли си нас стаклом покривао и од непогоде заклонио? Јеси ли заповедио да нас окопају и сагреју? Да ли си долазио да нас у сушно време залијеш? Не, ми смо остављени да растемо на бât. Међу тим, твоје цвеће од кога нити си сит, нити богат, није забачена у поље као ми; заклоњено стаклом, оно расте — и у миру, и у нези и у чистоти. Шта би било, кад би се ти о нама тако бринуо? Та — ти би идуће године сто пута више нашао жита, и читаве возове отерао би у престоницу на продају. Размисли се, и начини нам повеће стаклене баште.“ На то ће домаћин класу рећи; „Мој драги пријатељу! ја, како видим, ти моје трудове ниси приметио. Веруј ми, да се ја о вама највише бринем. Кад би ти знао, колико сам труда уложио док сам шуму искрчио и земљу за вас утрпшио, — и краја нема мојим трудовима! Но о томе сад говорити, немам ни времена ни воље, а и никакве користи. Ветар и кишу просите с неба; а кад бих ја твој паметни савет послушао, остао би и без цвећа и без хлеба.

Тако се често дешава, да добри сељак, прост војник, или грађанин, упоређујући међу собом своје стање, роптњу на своју судбину. За утеху и оправдање, нека им послужи горња басна.

67

Дечак и црв.

Не обмањуј себе варљивом надом, да ћеш — издајством и вероломством срећу себи стећи. И у очима оних, којима таку услугу чиниш, бићеш подао, низак и презрен. Ко не сматра, да је ласкање у невоља грешно, тај ће у нужди први издајник бити.

Замоли црв сељака, да га пусти у своју башту, да ту лето проведе. Обећа се, да ће се часно и поштено владати, да воће неће дирати, и да ће само листиће, — и то оне, који су почели венути. Сељак помисли: „Како да му не

дам склониште? Еда ли ће мени од једног црва бити тесно у башти? Нека га нек живи. Међу тим, не може ми ни велику штету учинити, ако баш два-три листића и изгрицка." Дозволи му; и црв на дрво узмили; наће испод једне гранчице склониште од непогоде; живљаше без нужде, — ако и не баш раскошно, но за њега нико и не чујаше. Међу тих, грану пролеће — цар плодова; и у тој башти почеше воћке доспевати. На једној гранчици, дозреваше јабука — лепа и жута као ћилибар. Та јабука давно дечка плењаваше, — од хиљаде других, он ју је први уочио; али тешко беше јабуку узабрати. На дрво се није смео попети, а снаге није имао да је отресе, — једном речи, није се могао довити, како ће јабуку убрати. И ко у крајњи поможе дечаку? Црв. „Чуј ме," говораше црв, „ја знам, да је домаћин заповедно, да се јабуке беру: ова јабука — ма да нама двома није намењена, али ипак, ја ћу се постарати да је оборим, — само ако ми даш обећање да ћеш је са мном поделити. Можеш, ако хоћеш, узети себи десет пута више, а мени ће довољно бити и најмањи делић, да цео век глоцкам." Погодба се сврши, и дечко на исту пристаде, а црв отпоче рад на дрвету. За минут, он подгризе петељку; но каку је награду за труд добио? Чим јабука на замљу паде, дечко је зграби и са семеном поједе; а кад смили црвић доле, да своје део прими, дечко га петом пригњави, те тако нестаде црва и јабуке.

68

Погреб.

У стара времена, био је у Мисиру овај обичај: кад ког мртваца желе свечаније сахранити, обично су најмљивали нарочите жене, покајнице да за сандуком иду и кукају. Био је један велики и свечан погреб; на њему се беше искупила читава руља ових покајница, и подигнувши кукњаву и дреку, испраћаху мртваца од кратко временог живота у вечни покој. Ту се деси неки странац, и видећи велико туговање, помисли, да су то сродници покојникови, кад га овако срдачно жале. „Кажите ми, молим вас," рећи ће странац, „да ли би ви биле рађи, кад бих ја вам мртваца васкрсао? Ја сам жрец, и могу то учинити. Ми, жреци, имамо таку силу, и знамо мађије, да ће мртвац овај час оживети." — „Оче!" повичу из гласа све покајнице, „обрадуј нас, јаднице! Само нам једну милост учини, да овај мртвац после пет дана опет умре. Док је но жив, од њега није било ником ваљде, — а тешко да ће и у напред бити; а кад опет умре, бар ће нас по ново најмити, да за њим кукамо.

Има много богаташа, чија је смрт бар за што год корисна.

69

Трудољубиви медвед.

Медвед, видећи како се сељак труди и обруче савија, реши се да и сам одпочне живети таким трудом. Пође по шуми, за њим се подигне такав крш и лом, да се за читави километар чује. Лесковине, брезовине и других дрвећа упропастио је и изломио наш међа, да се ни броја не зна, а занат му никако не иде за руком. Дигне се и дође сељаку да га моли за савет, па ће му рећи: „комшија, какав је то узрок? Ја дрвеће могу добро да ломим, но ни једног обруча нисам савио. Кажи ми, молим те, у чему је ту главна мајсторија? — „У том", одговори сељак медведу, „што ти куме, немаш никаког стрпљења."

70

Писац и разбојник.

У једно и исто време, јаве се на страшни суд два грешника, један је био разбојник (он је по путовима људе дочекивао и пљачкао, па најпосле на вешала дошао), а други, обасут славом, писац: у својим списима, он је фини отров разливао, безверије и разврат укорењавао, био је у писању сладак као Сирена, а био је и опасан као Сирена. У паклу суђење врши се брзо, тамо се оно не одуговлачи, и за тренутак пресуда је готова. На двема страшним веригама, обешени беху два велика казана, и у њих грешнике стрпају. Под казан, у коме је разбојник био, натрпају велику гомилу дрва, и сама их је Мегера (хурија, зла жена) потпалила, и разбукта се тако страшан пламен, да је под сводовима пакленим трескао камен. Чињаше се, да према писцу, није био суд тако строг. Под казаном, у коме он беше, изнајпре је по мало ватра тињала, а од времена — па време, све је се више разбуктавала. Векови прођоше, а ватра се не стишаваше. Под разбојником, већ се давно беше ватра угасила. Под писцем — од часа на час све јаче и страшније распламњаваше се. Видећи да нема никаке олакшице, у тешким мукама ноћне писац викати: да и у богова нема ни мало правде; да је његово име у свету прослављено, и ако сам баш мало слободније писао, ја сам зато и сувише кажњен, и да писам мислио, да ћу и од једног разбојника бити грешнији. Сад му се јави једна хурија у свој својој лепоти; у коси јој шиштаху љуте гује, а у рукама држаше крвав бич, па ће му рећи: „Несрећниче један! И ти ли имаш право роптати на провиђење? Зар се смеш с разбојником упоређивати? твоје је зло — куд и камо веће! Он је био штете, само док је живео; а ти... твоје су кости одавно већ иструлеле, али ипак, сунце се ни једном не роди, а да нове беде и несреће не обасја — којима си ти узрок. Отров, што си га ти у твојим списима излио, не само да не слаби, већ разливајући се из века у век, постаје све јачи и опаснији. Погледај, (ту му допусти да на свет погледа) — погледај на сва зла дела и несреће, којима си ти узрок! Погледај децу — стид и срам својих породица, очајање отаца и матера: Ко отрова њихов ум и срце? ти! Ко је исмејао и детињарију назвао: брак, старешине и власти, казавши, да отуда долазе све људске напасти? Ко је се побринуо, да раскине љубав и дружбу? Опет ти! Нисли ти говорио, да је безверије — просвета? Ко обуче у примамљиви облик и страсти и порок? И погледај сад; запојен твојом науком, цео је предео препун: убиствима, грабежима, раздорима и бунама. Ти си га до погибије довео! За сваку сузу и кап крви, ти се крив. И ти си се усудио, да на богове роптеш?! А колико ће се још у будућности појавити зала од твојих књижевних дела! Трпи, дакле, за твоја зла дела добио си достојну казну!“ Ово сдито изрече Мегера, и капком казан заклопи.

71

Веће мишева.

Било је то некада. Договоре се миши да себе прославе; па не обзирући се ни на мачке, ни на мачкове, да памет помере и кључарима и куварима, и да их приморају, да ту њихову славу раструбе — од подрума до амбарова. Но услов је био такав, да у том већу могу заседавати само они мишеви, у којих је реп дужи но цело тело. Ову опаску учинили су ми-

шеви за то, што по њиховом мњењу, онај је паметнији и далеко окретнији, у кога је дужи реп. Ми не питамо, да ли је овака одлука паметна, јер и сами врло често дајемо свој суд о памети — или по оделу, или по бради. Али, нужно је знати, да је једногласно одлука донета, да се само дугорепи у веће могу примити и заседавати; а они, у којих по несрећи са свим нема репа, — па ма да су га у рату изгубили, — јер то је знак или незнања, или нерада. — њих дакле никако у веће не примати, — тим пре, што би због њих и своје репове могли изгубити. Договор свршен; време за веће одређено — чим се смркне, седница се отвори у једном сандуку у коме се брашно држи. Но тек што су мини места заузели, погледају, а ту, међу њима и пацов без репа. Видећи ово, млади мишић гурне старијег и седог, који до њега бејаше, па ће му рећи: „Како то, да и овај пацов без рена с нама заседава? Куда се део наш закон и уговор? Заповеди да се одмах истера напоље. Ти знаш, да наш род безрепих не воле, и зар нам он може бити од користи, кад и свој реп није умео сачувати.“ На то ће старији миш млађем одговорити: „Ћути! Све то и сам знам; али је овај пацов мени кум“....

72

Воденичар.

Некаком воденичару почне вода пролокавати брану: опасности велике још не беше, само је требало узети мало кровине, па одмах рупу затиснути, но воденичар слабо се о томе стараше. Међу тим, вода из дана у дан све више брану пробија, и јури као из кабла. „Ej, воденичару! не зевај, време је да се посла латиш!“ А воденичар ће рећи: „Још је далеко од невоље, не треба ми читаво море воде: — за воденицу, доста је и оволико.“ Воденичар спава, а међу тим вода јури као из чабра. Настаде права невоља; камен стаде, воденица не меље, и тек сад воденичар поче да уздише и да јадикује, и довија се, како воду да заустави. Стојећи код бране, и гледајући како вода јури, он виде, да на реку дођоше кокоши да се воде напију, па ће повикати: „Где' ти безобразница, и њубавих будала! И без вас, ја не знам где ћу воде набавити за моју воденицу, а ви дошле, да ми и ово мало поништете.“ Потегне, и кокоши цепаницом помлати. Каку је од тога видео ваљу? И без кокошију и без воде, отишао је својој кући.

Дешавало ми се покадшто, да видим по неку господу (ова басна намењена је њима на поклон) која не жале хиљаде трошити на којекаке беспослице, а мисле, да ће домаћој економији помоћи тиме, ако и мали огарак свеће буду штедели, па су готови за њега хватати се у коштац с људима. И зар је чудо, што таком штедном — убрзо се кућа окрене тумбе?

73

Белутак и дијамант

Изгубљен дијамант на путу стајаше у прашини, и деси се, те га некакав трговац нађе. Трговац дијамант цару покаже, цар га купи, у злато окује, и постане украс царске круне. Дочувши белутак како је срећно прошао дијамант, беше му завидно; па видећи једног сељака поче га овако молити: „молим те, земљаче, узми и мене и понеси у престоницу! Зашто бих ја овде под кишом и лапавицом чамио, а наш дијамант, како се чује, у великој је части. Ја не разумем како је

се он те части удостојно? Он се толико година овде заједно са мном ваљао; — и он је камен — исто као и ја. Узми ме и понеси; ко зна шта може бити ако се и ја тамо покажем. Могуће је, да ћу и ја за што пристати". Сељак камен узме, на своја кола метне, и довезе га у варош. Распиштољи се мој белутак, и мишљаше, да ће одмах поред дијаманта редом стати; но њему се са свим друго нешто деси; њему заиста посао дадоше, али га у калдрму узидаше.

74

Риба — платица.

И ако нисам пророк, но кад видим лептирића, да око свеће облеће, свагда сам могао пророковати шта ће се догодити: лептирић ће своја крила спалити. Ево ти, мој драги пријатељу, и упоређење и узрок: он је користан и за зрелог човека и за мало дете. Ти питаш: је ли то цела басна? Почекај, то је тек почетак, а басна ће после доћи; моја је жеља, да ти унапред кажем поуку. Из твојих очију — ево читам нову сумњу: најпре си мислио, да је басна кратка, а сад се бојиш, да није сувише дугачка. Но шта да ти чиним, драги мој? буди стрпљив! И ја се сам тога бојим. Ја сам већ сад старији постао: што ближе к јесени, време је кишније, а људи су у старости брбљавији; но у сваком случају, послушај ме шта ћу ти рећи: много сам пута слушао, да се ситне погрешке сматрају за маленкост, а они, који их чине — да би себе оправдали, обично говоре: На каква је то кривина? Но баш ова ситница и јесте први корак, који нас води у пропаст, — она најпре постаје навика, а за тим прелази у страст. А кад човек једном склизне, грех за грехом све се ваља, — тада му је тешко подићи главе. Да бих ти живље представио, како је самопоуздање штетно, дозволи ми, да те басном позабавим; она сама из пера иде, и може ти од користи бити.

Не памтим баш, код које је то реке било, живљаху неки рибари — ти непријатељи воденог царства. Близу обале у води живљаше несташна платица. Она беше и окретна и лукава, и ничега се не плашаше. Око удица она се окреташе као чигра. Често је пута риболовац проклињао свој занат: баци удицу у воду, с пловка очију не скида; удица се задрма, и он сиромах помисли: ево сад је прогутала! срце му од радости закуца, али кад удицу тргне, на њој глисте нема, а рибе ни од корова. Чињаше се, да се рибица рибару подсмеваше, скине глисту, шмигне и рибара превари. Тада ће јој друга платица рећи: Чуј ме сестрице! ти нећеш добро проћи; зар ти је мало воде и места у овој реци, но се све око удица вртиш? Ја се бојим, да ћеш се ти брзо с реком растати. Што ближе удицама, то ближе беди. Данас си врднула, а сутра — ко ти јамчи?" Но паметан савет за глупога толико исто значи као и за глувога. На то ће несташна платица својој другарици одговорити: „Ја нисам тако глупа и кратковида! ма да су рибари лукави, но ти се за ме не плаши; ја њихово лукавство скроз познајем. Ено, видиш удицу! Ево друга забачена! Ах! ево још, још! Погледај само, драга моја, како ћу да их преварим! Јурне удицама као стрела: с једне, па и с друге глисту скине, а на трећу се закачи, и паде у клопку! Доцкан је јадница признала, да јој је раније требало од беде бегати.

(Свршиће се).

МОДЕРНА НАСТАВА[1])

ОД

Џ. Стуарта Мила

Покоравајући се обичају који захтева да почасни председник вашег универзитета, за кога сте дали ваше гласове, изнесе у својој беседи мисли које највише интересују ово огњиште слободног образовања, ја ћу пре свега рећи да је тај обичај пун сваке хвале. Образовање у правом смислу речи предмет је који се никада не може исцрпсти. Мало има предмета о којима су тако површни писци толико писали, као о образовању, па ипак оно се може сматрати нова ствар за човека, који, напуњен новим духом, а није претрпан туђим закључцима, хоће о њему да говори, новим духом, велим, онако исто као што беше дух писаца који први говорише и писаше о образовању. Поред свег онога што се до сада о њему изнosило, као добро и изврсно, ипак ко данас дубље размисли, одмах ће увидети да је то ствар за коју се траже најразноврсније и најпажљивија посматрања, којих још није било до сада, или ако их је и било, она нису довољно усавршена и изведена до крајњих својих закључака. Сем тога од свију предмета образовање захтева да се са најразличнијих гледишта највише проучи, јер оно нам представља најразноврсније стране које се гранају у бескрајност.

Образовање обухвата не само све оно што ми чинимо за нас саме и што нам у том погледу други чине, у циљи да се што више приближимо савршености наше природе, већ у ширем смислу оно обухвата још и посредна дејства која могу да произведу на карактер и умне моћи човекове узроци којих је циљ са свим различна, као што су на пр. закони, облик владавине, индустриске вештине, обичаји, а тако исто и феномени физичког живота независни од људске воље, као поднебије, земљиште, географски положај и т. д. Све што доприноси фасонисању човечије личности, све што чини да она збиља постане оно што треба да буде, спречавајући да буде нешто друго, доприноси њезином образовању, које често може бити врло рђаво, и у том случају треба настати да се његов штетан утицај и дејства отклоне вољним и добро одгованим умним напорима. Узмимо на пр. природну штедљивост и издашност: прва приморава човека у неким крајевима да концентрише све своје силе на одржање; друга опет пружа по негде човеку истина грубу али довољну храну, по цену тако малих жртава, да му се не даје прилика да развија своје умне снаге. И једна и друга дакле, сметају природном растењу и развијању, и у тим двема крајностима наилазимо на људска друштва у стању најгрубљег варварства.

Али ја не ћу тако далеко ићи: ограничићу се на посматрање образовања у ужем смислу, говорићу о њему као о култури коју сваки нараштај оставља након себе у наслеђе нараштају који га замењује, како би се тим начином оспособио да одржи, а по могућности и да уздигне општи ниво стеченог напретка.

Универзитети нису за то установљени да се на њима предају специјална знања која дају човеку могућности да прибавља себи средства за живот. Њихова циљ није да образују законодавце, лекаре, инжињере, већ да стварају научне и способне људе. Без сумње, држава треба да олакшава изучавање стручних знања: ваља да има школа у којима би младеж стекла правног и лекарског знања, а добро је да их има и за инжињере и индустријалце. Земље у којима се налази таквих установа имају велике користи, и жедети је да оне буду у истим местима и под надзором исте власти, као и заводи за образовање у правоме смислу. Али у томе се не састоји умно богатство које један нараштај треба да остави у наслеђе потомству, као богату ризницу умнога блага

[1]) Беседа коју је Мил, као почасни председник, изговорио пред слушаоцима на универзитету св. Андрије, у Шкотској 1868.

на којој почива његова цивилизација, и по чему се мери сав његов значај и вредност у свету. Стручним знањима одаје се мали број младића који за то имају јаких побуда, и на која се не одају пре но што би довршили своје право образовање; и кад добију та стручна знања, било као умну тековину или као професионално знање, начин како ће их сад они употребити, да ли добро или рђаво, не ће толико зависити од тога како су их научили колико од умне способности којом су одарени. А ум, то јест свест и разумевање, мора се код њих образовати по општем систему васпитања. Људи су прво људи пре но што постану адвокати, лекари, трговци или занатлије, и ако се од њих створе људи разумни и способни, самим тим они ће постати разумни и способни адвокати и лекари. Универзитетско знање оних који се одају на извесну струку, не састоји се у самој науци строго те струке, већ у прибављеноме знању које га доцније упућује у примени стручног знања, у расветљавању техничких способности њиховог рада у животу. Човек може бити добар и стручан правник и без општег образовања; али тек општим образовањем правник добија филозофски и критички дух којим се оспособљава у истраживању принципа и добијању ширих погледа, у место да се губи у појединостима и ситницама. Образовањем ће постати какав цицелар интелигентнији од другог; истина оно га неће научити да прави цицеле, на то се њиме и не циља; али ће му извежбати ум и дати му извесне навике у раду.

Ето ту је оно што би какав математичар назвао највишом границом универзитетског образовања; његова домена завршује се онде где образовање, престави бити опште, почиње да се грана на разне струке, према индивидуалним наклоностима и позивима. Наши шкотски универзитети одиста обухватају у целини слободно образовање; и још од његовог почетка покушало се у наставном плану да се та целина обухвати у свима правцима. Ви нисте били ограничили, као што се у општем дуго практиковало, ваш труд посвећен настави, прави труд ваших лекција, само на два предмета: класичне језике и математичке науке; ви нисте тако дуго чекали на увођење катедара за природне и моралне науке, које су се негде увеле тек у последње време. Настава тих двеју научних грана одавно је организована; професори њихови нису носили то име само ради форме. Неколико најглавнијих имена међу њима предавали су моралне и физичне науке на вашем универзитету, и својом озбиљном и ваљаном наставом допринели су да се образује неколико великих и одличних научника на томе пољу, у прошлом и овом веку. Упуштати се у објашњавање онога што се предавало на шкотским универзитетима у погледу самог васпитања, значи износити у прегледима све оне добре стране наставе које су битне по опште образовање људског ума. Ја мислим да ћу у овој прилици најбоље одговорити позиву, ако вам изнесем моје назоре о свакој тој страни или делу знања, посматраног с гледишта умног образовања уопште, имајући на уму природу и значај који сваки тај део заслужује да заузме у слободном образовању. Ја ћу остати на вашем гледишту, посматрајући колико сваки тај део доприноси усавршавању индивидуалних умних снага и служи на корист човештву, и како сви они теже општем циљу, — да учврсте, уздигну и украсе нашу општу природу, да је снабдеју оним умним оруђима која су јој потребна, па да човек одговори своме позиву у свету.

I.

Пре свега прозборићу неколико речи о великом данашњем питању вишег образовања, контроверси која из основа дели реформаторе и консервативце. Питање које се данас у настави толико потрже јесте распра између класичних језика с једне стране, вештина и наука с друге; дискусије се дакле воде о томе, да ли опште образовање треба да буде класично, допустите ми један општији израз, да ли оно треба да буде литерарно или научно, распра бесконачна а често и налишна, као год и распре о томе, који су писци бољи и узвишенији, стари или нови, питање које се некада расветљаваше именима Свифта, Уиљема Темпла у Енглеској и Фонтнела у Француској. Дискутовати о томе, да ли треба ући образовање на класичних писаца или из модерних наука, значи толико исто колико и препирати се, да ли сликар треба да буде цртач или колорист, или, да се послужим обичнијим изразом, да ли кројач треба да израђује хаљине или панталоне. Зашто не обадвоје? Зар право

образовање не треба да обухвати и литературу и науку? Ако би се човек ограничио само да каже, да нас знање из физичких и природних наука (научно образовање) учи да мислимо, а литерарно (класично) образовање да изражавамо јасно наше мисли, зар се не би на то могло одговорити, да су нам та два дара нужна, да је онај коме једно од тога двога недостаје, проста накарада, један закржљали делић људске заједнице? Излишно је питати се: шта је најкорисније научити, језике или науке? Ма да је наш живот и сувише кратак, ма да га ми још више скраћујемо, губећи време у којекаквим беспослицама које нису ни наши послови, ни студије ни задовољства: ипак наше данашње стање није тако рђаво, да наши књижевници морају остати непознати у законима и особинама васељене у којој живимо, а наши природњаци да се не упознају са дивним појетским осећајима и храмом вештина. Ја се чудим скученом појму наших реформатора о моћи асимилације људског ума, то јест колико он према својој јачини може усисати знања. Они с правом веле да је изучавање природних наука неопходно, и да је оно занемарено у данашњем наставном систему. У томе има доста истине, али не у свему; они мисле да се та празнина не може друкчије попунити до једино ако се из опште наставе избаци оно што се култивише споредно, те тако да се устуни више места њиховим омиљеним студијама. Апсурдно је, веле они, да се сви младићи одају на изучавање два мртва језика кад их не могу потпуно научити. То је одиста апсурдно, и ја велим; али зар се мери умна способност за изучавање према способности за наставу коју имају Етн и Уестминстер? Боље би било да ти реформатори устану противу малога броја јавних и приватних школа, за које се вели да дају довољно знања из та два језика, а у ствари то није. Волео бих да их видим да подигну свој глас против недотупавности данашњег метода у настави, лености и крајње немарности која је за сваку осуду — стања у коме се троши ђачка младост не добијајући скоро ништа, или бар најмање веома површно знање из једне једине гране, на коју се као обраћа толика пажња. Покушајмо пре свега да одредимо шта може да створи свесна и разумна настава пре но што се усудимо изрећи наше мишљење о томе, шта човек у томе погледу не може учинити.

У погледу школске наставе, Шкотска је у главноме била срећнија од Енглеске; наши млади Шкоти увек су имали прилике да се баве и другим студијама, поред јелинског и латинског. За што? Просто за то што су им та два језика боље предавана. У средњим школама, још од њиховог постанка, била је колико толико заступљена класична настава, и оне, као и шкотски универзитети, никада нису биле бледа слика енглеских универзитета последњег века, па и данас се налази у томе стању већина класичних школа у Енглеској. Једине добре и подесне латинске граматике које су, колико знам, у последње време излазиле у Великој Британији, творевине су шкотских књижевника. У последње време, и у самим енглеским школама, почиње лагано да преовладује мишљење у корист озбиљне, ма да неједнаке борбе против старе рутине у настави. Неколико практичних реформатора отпочели су да уводе у наставу добре и ваљане реформе. Али њихово извођење у пракгици иде веома споро, много спорије него остварење реформа у држави и цркви, јер у настави пре свега ваља савладати велике тешкоће у прибављању и удешавању савршених оруђа и образовању учитеља. Да се у наставном плану језика обзирало на напредак који се показиваше самим искуством, данас се не би више викало на јелински и латински као предмете којима се оптерећавају умови младих људи, и спречавају сваке друге студије. Кад би ђак учио грчки и латински као што дете учи какав модерни језик, то јест упознајући се са речима, практиком и рецитирањем онога што научи, пре но што пређе на граматичка правила, научио би их лако и брзо, јер правила не би била тако тешка, кад се већ у пракгици навикло на њихове примене. Ученик осредње интелигенције могао би научити упоредо са другим студијама да чита тачно и разговетно сваког обичног јелинског и латинског писца, песника или прозаика; упоредо, дакле, са изучавањем граматике та два језика, из којих би добио прилично знање имао би времена да добије још и велику дозу знања из природних и физичких наука. Ја бих у томе могао ићи и даље, али сад нећу да наводим све што мислим да је практично у

овој ствари, као Стифенсон, који се у теорији железнице ограничио просто на средњу брзину воза од десет енглеских миља на сат, јер да је узимао више, практичари би га сматрали као фантасту, и не би га хтели чути. Резултати су показали у овој прилици важност практичких погледа. Шта ће показати у случају о коме је овде реч, за сада није нужно да се предвиђа; али ја ћу вам искрено рећи, да су се ова два класична језика како ваља предавали, не би било нужно да се смањује број њихових часова, те да се даде више времена и места другим гранама знања које ваља уводити.

Допустите ми да кажем неколико речи о чудноватој скученој оцени, а на име, о границама и способности једног људског ума, колико је способан да научи и асимилише знања, оцени која се оснива на пређутној претпоставци, да он прима у себе само толико колико може да садржи. Такав један узан појам не само да изопачава замисао о самом образовању, већ још помрачава наша предвиђања о прогресу човештва у будућности. Кад би услови нашег живота били тако рђави, да један човек не би био у стању да научи више од једне ствари, онда шта би било са људским умом у току све већег нагомилавања факата и гранања знања? У свакоме параштају данас брже него икада све више се шири тежња, да свак треба да има што већу дозу знања. Сваки део науке толико се пуни детаљима, да онај који мисли да их све проучи, мора све више сужавати свој делокруг посматрања. Вештине и науке увек ће напредовати подеолом на гране и гранчице, поделе и подподеле, док удео сваког вештака и сваког научника не буде према целини људског знања оно што је удео радника који се занима прављењем главица на чиодама, према колосу модерне индустрије Зар би се могло допустити да човек, једино ради темељнијег познавања тако минималног дела, остане незналица у свему осталом? Какав би онда био његов позив, и на шта би он служио у свету!? Његово стање у томе случају било би горе од стања простог незналице. Искуством се доказује да нема ни једне студије, да не постоји ни једна врста рада, на коју се човек искључиво одаје, без обзира на све остале, која не би скучила и изопачила умне способности и створила у човеку предрасуду посебну тој врсти рада, поред општих предрасуда, које собом повлачи свако искључиво и једнострано занимање, противу широких погледа, а које долазе што човек тако остаје у врло узаном кругу мисли, не могући да схвати значај принципа. Отуда по готову би се могла очекивати још већа скученост и неспособност човека у схваћању начела што је више и комплицованије, просто за то што се навикао на занимање мања и незнатних ствари. Али та нам опасност још не прети; за сада нам није стало до предвиђања тога зла. Највећа моћ развитка интелектуалне снаге не састоји се у тековини појединих врсте знања, већ у комбинацији једне или више врста знања са општим знањем. Реч општа знања није израз несхватљив и неодређен.

Један узвишен научник, човек чији списи чине важан део наших универзитетских студија, архиепископ Уетли (Whatley), врло је добро одредио тај појам. Опште знање о неком предмету, вели он, састоји се у познавању његових првих истина, а то не површно, већ дубоко и прецизно, тако да се из њега може извести права идеја о његовим главним принципима. Што се тиче споредних детаља, треба их оставити онима који их истражују за неки стручан рад. Између те врсте познавања већега броја предмета и познавања посебног неког предмета у мери у којој то могу желети само они којима је тај предмет главно занимање, не може бити никакве противности. Тек спајањем те две врсте знања стварају се збиља образовани људи, образују се култивисани умова, од којих сваки постаје научен својим властитим испитивањем и тековином правога знања: и на тај начин познајући у већој или мањој мери остале предмете, може лако у свакој прилици да се разликује и оцени знање стручњака. Не треба да ценимо тако мало дозу знања, помоћу кога можемо да оценимо, коме нам се ваља обратити да наше знање увећамо. Кад елементарни појмови најважнијих наука продру у масу општим образовањем, онда они који су у тим наукама достигли врхунац налазе способну и спремну публику да цени њихову научност, па ако је добра да је прате. На тај начин стварају се способни људи да руководе јавним мишљењем и да га воде напред путевима практичког жи-

вота. Држава и грађанско друштво компликованији су од свију предмета приступних уму људском; и ко хоће да се њима бави не као слепа присталица какве политичке странке већ као озбиљан мисленик, вала да има поред општега знања о чињеницама које управљају појавама моралног и материјалног живота народног, још потпуно развијену и кристалисану умну снагу, навикнуту на принципе и правила здравог и зрелог суђења и оцене, и то у толикој мери која се не добија ни искуством живота, нити икаквом стручном науком. Разумејмо, дакле, добро, да у нашим студијама ми треба да циљамо не само на то да се што боље упознамо са оном гранom знања која ће бити у животу наше главно занимање већ још и на то, да се, бар у неколико, упознамо са сима важнијим предметима који интересују човека; треба да умемо тачно повући пругу између оног што тачно знамо и онога што у толикој мери не знамо, да је наш задатак да стечемо тачан појам о природи и животу у њиховим главним цртама, а да за то не губимо време у ситницама које не одговарају стручном раду коме посвећујемо нашу практичку снагу.

Али из тога не излази да свака корисна грана општег знања треба да чини део универзитетских студија као са свим различна од професионалног знања. Има ствари које човек боље научи ван школе или по завршетку школских студија. Ја не делим мишљење реформатора који би хтели да даду стално и првенствено место модерним језицима. Не за то што бих ја придавао као мало важности знању живих језика. Данас се нико не сматра за образована човека, ако бар у неколико није упознат са француским језиком, и ако не зна да чита течно француске књиге. А корисно је изучавати и немачки. Али живи језици уче се тако лако походећи друштва која се њима редовно служе, проводећи само неколико месеца у местима где се они редовно говоре, да је прави губитак времена изучавати их помоћу књига и учитеља, кад човек има средстава на расположењу да их тако научи. У осталом међународни колежи у будућности у многоме ће олакшати онима који се стручно баве том врстом знања. Универзитети ће много учинити за изучавање модерних језика, ако се на њима добије потпуно знање оног класичног језика који служи као основа већини данашњих језика, и помоћу кога човек може лакше научити четири или пет језика континенталних него само један без њега. Шта више ја сам увек сматрао за излишно, да се предаје у школама историја и географија, осим у основним школама радничкој деци која немају довољно књига за читање. Ко је икада научио историју и географију друкчије до читањем ваљаних књига; и колико се може сматрати занемарена настава која не отвара ученику вољу и укус за читање те врсте дела, како би он сам тражио насладе у тако лакој и привлачној настави! Сем тога, историјом и географијом, како се оне данас изучавају у школама, само се вежба памћење. Тек на универзитету ђак почиње да студира филозофију историје. Професори који добро знају факта и догађаје, и о њима су размишљали, упутиће га на истраживање узрока у прошлости и протумачити му што потпуније главне њихове црте. Историска критика, доказивање и истраживање историских истина, предмети су на које ваља скренути озбиљну пажњу; а што се тиче простих историских факата, као што се обично излажу, зар није довољно да човек упути младог, образованог и вредног ђака на читање ваљаних историских дела, па да из њих научи шта му ваља знати? О другим знањима која такође спадају у домену општег образовања, није нужно да су их млади људи научили у детињству, већ треба да читају много научних дела.

Ја бих дакле, једино грчком и латинском језику и њиховој литератури уступио место међу осталим предавањима; то место они данас заузимају, што се потпуно оправдава великим значајем за свакога да зна какав страни језик и литературу, а посебно нарочитом вредношћу та два класична језика и њихове књижевности.

Размишљајући озбиљно о узроцима људских заблуда, човек не може а да се не чуди тежњи људског ума, да се често узимају речи место ствари. Не улазећи у метафизику тога питања, ми знамо како се обично употребљују речи у привидном значењу, и како се оне по готову поуздано примају из уста других, ма да човек нема разговетан појам о стварима које оне означују, или још боље, да се послужим изразом архиепископа Уетлија, људи

обично мешају оно што је најобичније у једној врсти знања са његовом прецизношћу Као што нам ретко пада на ум да запитамо за значај начела што сваки дан њиме, тако исто кад се наш орган слуха навикао на звук неке речи или фразе, ми и не помишљамо да се у њој ништа јасно не исказује, и морали бисмо се усиљавати да изразимо другим речима и дефинишемо оно што мислимо да на тај начин разумемо. Ну превођењем с једног језика на други, и истраживањем исказаних мисли помоћу страног вокабилера, ми се поступно лечимо од те рђаве навике. Није ми познат већи доказ о ванредном дару Јелина од факта да су они створили тако сјајних дела у домени апстрактне мисли, без познавања другог до само вог језика. При свем том и код њих се осећа утицај тога незнања. Њихови највиши умови који поставише темељ филозофији и целој нашој интелектуалној култури, Платон и Аристотел, увек су се дали завести речима; они узимају што је у језику случајно и споредно за битно и природно, и сматраху неке сличности јелинског језика само по форми као сличности и по самој садржини Има једна Хобесова фраза које ћете значај све више ценити што се више буде развијао ваш ум. „Речи су", вели филозоф, жетони [1]) за мудре, но луди их сматрају за сам новац." Другим речима, за мудрога је реч само знак факта, за лудога је она сам факт. Ако даље одемо у Хобесову метафору, рећи ћемо да навика честог руковања разним врстама жетона отклања ризик да се човек превари, да узме један од њих по цену коју не вреди. Али осим користи од знања неког страног прецизног језика у погледу саме јасности мисли и израза коју човек добија најљубивим превођењем, има још једна корист, и то је ова: Ми никада не можемо успети да фактички познамо мисли, осећаје, лични карактер неког страног народа, без знања његова језика; и услед недостатка у тој врсти знања, наше умне моћи остају неразвијене кроз цео наш живот. Посматрајте каквог младића који никада није прекорачио праг круга своје породице, па ћете се уверити, да он и не помишља да људи могу другчије мислити и радити до онако како његови мисле и раде, или баш ако је нешто страно и допрло до њега, он то приписује неком моралном недостатку, некаквој несавршености природе и образовања Ако су његови родитељи торијевци, он не може да разуме да човек може бити либерал; ако су либерали за њега је непојмљиво да човек може да буде торијевац. Сад, што могу да буду идеје и навике једне породице за дечка који није имао никаквих додира ни односаја ван ње, то могу бити појмови и навике рођене земље за оног који не познаје појмове и навике страних земаља. Оне се по његовом схватању идентификују са самом људском природом; све што се од тога удаљује просто је неодгонетно отступање које он не може допустити као стварно. Он не може да разуме да су други интелектуални путеви у сазнавању добри, или бар да се приближују његовом начину разумевања. Једна таква предрасуда не само затвара очи појединцу пред свима добрим примерима које свака земља увек има да покаже другој, већ смета напредовању и развијању сваке земље према својим приликама и особинама. Ми можемо поправљати наша мишљења наше методе, ако, најпре допустимо да су оне непотпуне; ограничити се само на сазнавање да странци другчије мисле од нас не знајући шта у ствари мисле и не разумевајући за што, то нам просто служи да покажемо да смо као довољни сами себи, како би тиме заинтересовали нашу националну сујету у одржању наших предрасуда. Прави напредак састоји се у успостављању најсавршенијег склада између наших мишљења и спољних факата, а како ћемо успоставити тај склад кад нам се факта јављају кроз наша мишљења која као што наведох, нису поуздана, која се могу упоредити са бојадисаним стаклом кроз које се непрестано виде другчији изгледи предмета. По што нам је немогуће да се са сим отресемо тих предрасуда и унапред скројених замисли, то нам остаје један пут, да се бар њихов утицај ублажи: то је да често употребљујемо стакла другчије боје. Најбоље ће бити ако употребимо она кроз која се најбоље виде страни народи, јер као најразличнија најбоља су.

Ако је по нас корисно изучавање ма кога страног језика и литературе, то је без сумње,

[1]) Округле металне плочице које се дају лицима, обично члановима извесних друштава, као знак повиа, тако да чим их неко покаже на каси има право да прими извесну суму новаца.

према горњој метафори, најдрагоценије изучавати језик и литературу старих народа. Народи модерне Европе не разликују се толико међу собом колико се разликују Јелини и Римљани од свију осталих народа, не изузимајући ни неке народе крајњег Истока, тако да би човек требао да посвети рад целог свог живота на да их добро позна. Па баш и кад би то била једина корист изучавања класичних писаца, опет би студију старих језика ваљало уврстити у ред студија које најбоље расветљавају наш ум. Излишно је напоминьати да можемо познати класичне писце из модерних списа. Ми истина можемо нешто из њих научити, шта је боље него не знати ништа; само књиге модерних писаца не уче нас како су стари мислили, већ нас уче мислима које су о њима казали наши савремени писци: у њима не видимо Јелине и Римљане; они нас упознају са оним што они сами мисле о Јелинима и Римљанима.

Преводи опет мало нешто више вреде. Кад хоћемо да знамо шта неко мисли и говори, ми се непосредно о томе известимо. Не ослањамо се на просте туђе утиске, већ се обраћамо самом лицу. То је још потребније кад се то лице изражава једним језиком а посредник, преводилац, другим. Модерном фразеологијом никад се не може изнети тачан смисао каквог јелинског писца, сем ако се употреби описни и експликативни облик којим се ни један преводилац не сме послужити. Ми треба толико да знамо јелински, да тако рећи, можемо мислити на том језику, ако желимо да сазнамо мисли неког старог писца, и то не само о предметима претпаним метафизичким појмовима, већ и о стварима политичким и верозаконским, па и о интересима домаћега живота.

Ни једну науку није корисније изучавати из прве руке, присти на самом извору, као историју, на инак наши појмови о прошлости у већини случајева не образују се по старим споменицима, него по књигама у којима се излажу, место самих факата, њихове бледе слике, онако како их снимају модерни или бар релативно модерни писци. Таква дела врло су поучна и много се цене; помоћу њих ми разумевамо и тумачимо историју: она нас бар потстичу на покушаје, да допунимо и усавршимо што су они израдили, али она још нису историја. Знање које из њих црпемо не основа се на фактима већ на речима, па и онда кад су најбоље написана, то знање непотпуно је, шта више, може да буде веома пристрасно, јер се ограничава просто на оно што су по неки модерни писци нашли у историском материјалу, што су сматрали да је добро и да га ваља прикупити и изнети. Како мало сазнајемо о нашим прецима из дела Лумеових, и Маколејевих, кад се упореди са оним што бисмо научили кад би тим делима додали списе и документа онога времена, па ма то било и непотпуно! Најновији историци тако су прожмани том истином, да они данас гледају да што више напуне стране својих дела изводима оригиналних докумената; све више увиђају да је тек у њима права историја, а да су њихови коментари и приповедања само помоћна средства да се боље схвати историја. Голема, дакле, корист студирања јелинских и латинских споменика јесте у томе, што ми из њих учимо историју по оригиналним списима; што смо тако у непрестаном додиру са савременим писцима те далеке прошлости, више не зависимо од простог казивања других, имамо нешто руками чиме можемо да контролишемо излагања историска и теорије модерних историка. Може неко запитати: па за што не изучавате оригинални материјал за модерну историју? Ја одговарам да треба, желети је да се ради. Па и за то треба знања из каквог класичног језика, јер су готово сви документи пре реформације, а и већина после, писани на латинском. Но, ма да је проучавање тих докумената врло корисно, опет за то оно се не може сматрати као грана образовања. Ти документи и сувише су опширни и фрагментарни; из њих сазнајемо нашу доскорашњу историју али то је све, они нас не уче ни чему другом. Писци средњега века, с малим изузетком, не заслужују да се изучавају сами по себи, док на против, велики писци старога света, уводећи нас у дух старих народа, пружају богат материјал мудрих мисли и драгоцених посматрања а у исто време, у њиховим списима огледају се најпотпуније литерарне умотворине, савршење од свију које је до сада произвео људски ум, и да ће их, према њиховој трајућњој лепоти, ретко моћи достићи будући писци, нарочито кад се узме на ум да модерни живот даје мислима све разноврсније услове.

(Наставиће се).

МЕСЕЧНИ ИЗВЕШТАЈ

о метеоролошким посматрањима провизорне опсерваторије.

ПРИТИСАК ВАЗДУШНИ

месеца Септембра 1888. год. у Београду, сведен на 0°.

ДАТУМ	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 САТИ ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 САТИ ПО П.
1	759,29	759,46	760,31	759,07	758,06	758,01	758,09
2	758,11	758,70	759,18	758,39	757,26	757,41	758,07
3	757,98	757,87	757,77	756,87	755,43	755,26	755,64
4	755,11	754,88	755,12	754,24	752,75	752,35	752,10
5	751,95	751,55	751,71	750,61	749,91	750,28	750,56
6	750,84	751,04	751,75	750,83	750,42	751,55	753,21
7	754,54	753,94	755,90	755,66	755,31	756,08	756,65
8	756,92	756,80	757,79	757,45	757,19	757,67	757,95
9	758,57	758,80	759,22	758,48	757,68	758,06	758,50
10	758,89	759,10	759,72	759,17	758,58	759,03	759,42
11	759,26	759,17	759,95	758,78	757,78	757,60	757,20
12	756,42	756,00	755,33	753,93	752,56	752,18	751,42
13	750,16	749,81	749,46	747,66	747,39	747,76	748,75
14	749,74	750,43	751,72	752,04	752,41	753,74	754,47
15	754,74	755,78	755,61	754,83	754,03	754,16	754,09
16	754,11	753,91	753,21	752,75	751,91	752,70	753,19
17	753,06	752,03	752,37	751,19	750,42	750,14	748,77
18	747,66	746,24	745,43	743,34	742,35	742,09	741,89
19	741,71	741,87	745,60	747,20	746,92	747,42	746,95
20	746,19	746,54	747,25	746,34	746,10	745,40	744,78
21	744,89	745,08	746,21	745,49	745,05	745,27	746,10
22	745,75	745,99	747,91	747,89	746,14	746,29	746,54
23	744,44	744,92	745,31	743,06	743,75	745,70	746,93
24	748,45	747,93	748,10	747,44	747,66	748,83	749,23
25	749,55	749,86	750,07	748,23	747,01	746,46	746,09
26	745,76	745,68	746,05	746,01	745,61	744,13	743,20
27	742,67	744,56	745,59	746,34	747,53	748,95	749,52
28	749,60	750,03	750,64	750,38	750,04	750,80	751,59
29	751,37	752,71	754,01	753,80	753,42	755,04	755,16
30	755,36	755,43	755,74	755,21	754,01	754,13	754.12

ТЕМПЕРАТУРА ВАЗДУХА

месеца Септембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	1 САТ ПРЕ П.	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 С. ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 С. ПО П.	СРЕДЊА ДНЕВНА ТЕМПЕРАТУРА	МАКСИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА	МИНИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА
1	—	15,3	14,1	20,3	26,5	25,9	20,7	18,3	20,2	27,0	10,8
2	—	14,3	13,7	20,1	24,1	23,6	19,5	15,3	18,7	25,1	11,8
3	11,5	8,9	10,7	19,3	23,1	23,5	17,1	13,0	15,9	24,7	7,7
4	11,6	10,5	13,1	20,3	24,6	24,7	17,7	14,7	17,2	25,7	8,3
5	12,2	9,8	9,9	21,9	23,3	24,7	17,1	13,9	16,6	26.5	8,3
6	12,6	11,4	12,9	20,5	24,9	23,7	18,7	15,3	17,5	26,0	9,2
7	11,0	9,4	9,1	14,1	16,5	18,5	14,5	13,7	13,4	18,9	7,8
8	12,8	13,6	13,7	13,9	17,5	18,1	13,1	12,1	14,4	19,2	11,6
9	11,3	10,4	10,7	18,9	21,3	20,5	13,0	14,1	15,0	22,4	8,8
10	10,4	8,2	9,7	19,5	22,9	21,3	14,7	13,1	15,0	23,2	7,8
11	9,4	8,8	13,0	20,9	23,1	22,7	14,2	13,4	15,7	24,2	8,5
12	13,3	8,9	9,1	22,1	26,1	24,1	18,5	15,3	17,2	26,7	7,9
13	16,0	13,5	15,9	24,3	28,1	24,5	21,5	16.7	20,1	28,6	12,5
14	15,7	15,2	15,7	15,0	17,1	17,9	16,3	15,7	16,1	18,1	15,0
15	15,1	14,0	14,1	17,9	18,9	15,3	13,1	12,0	15,1	19,1	12,0
16	11,1	9,4	9,9	10,9	12,1	12,5	12,1	12,0	11,3	12,5	9,4
17	11,6	11,6	11,5	13,7	16,0	15,7	13,3	12,9	13,3	16,3	10,5
18	10,5	11,3	12,3	17,8	20,5	20,3	15,5	15,3	15,4	20,9	9,4
19	15,5	12,7	13,1	11,9	14,5	14,7	11,7	10,2	13,0	15,6	9,8
20	11,1	12,0	13,3	19,0	25,9	25,3	19,7	19,2	18,2	26,4	10,5
21	17,2	18,7	22,3	24,3	28,1	26,1	24,9	24,9	23,3	28,1	17,1
22	23,2	21,9	23,7	25,5	18,9	19,1	18,1	23,9	21,8	26,5	18,0
23	24,3	23,8	24,3	28,9	29,0	28,9	20,4	17,7	24,7	30,2	17,5
24	15,9	15,0	14,7	15,9	17,5	18,7	15,3	13,2	15,8	19,2	13,2
25	12,8	12,6	11,7	12,9	16,9	18,5	15,3	15,3	14,5	18,5	10,9
26	12,7	11,6	14,1	17,9	17,9	17,5	16,9	17,9	15,8	18,0	10,8
27	17,1	15,0	14,7	21,3	23,3	20,9	14,0	13,6	17,5	23,4	12,6
28	13,2	14,0	13,5	20,7	22,1	20,0	14,3	10,9	16,1	22,4	10,5
29	11,2	10,6	10,5	14,3	16,5	15,9	11,7	10,5	12,7	18,1	8,9
30	9,9	9,7	7,5	11,2	14,5	13,7	10,5	9,6	10,8	15,8	6,3

АПСОЛУТНА И РЕЛАТИВНА ВЛАЖНОСТ

месеца Септембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4 с. пре п.		7 с. пре п.		10 с. пре п.		1 сат по п.		4 сата по п.		7 сати по п.		10 с. по п.	
	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА
1	11,4	88	7,9	66	11,0	63	10,0	39	9,7	45	10,8	60	13,9	89
2	11,3	94	9,8	85	10,9	62	7,9	34	7,2	33	7,3	44	12,4	96
3	6,9	81	7,9	83	9,7	58	8,6	41	7,7	35	7,8	54	7,8	70
4	8,7	92	8,1	73	9,0	51	7,9	34	7,9	34	8,4	56	10,1	82
5	7,7	86	8,4	92	10,6	54	8,1	38	6,9	30	7,0	48	10,0	86
6	9,3	93	8,3	75	9,3	52	8,0	34	7,8	35	6,8	42	11,8	91
7	8,1	92	5,7	66	6,7	56	7,6	55	6,3	40	6,6	53	9,8	85
8	9,5	82	5,1	43	6,4	55	6,9	46	5,9	38	6,2	55	6,6	63
9	7,3	94	6,0	63	6,9	43	4,8	26	4,2	23	5,1	46	5,9	49
10	6,3	78	6,2	69	5,1	30	5,4	26	4,9	26	5,0	41	9,4	85
11	7,8	92	5,9	53	5,4	30	5,2	25	5,4	26	5,9	49	9,2	81
12	7,8	92	7,0	81	6,4	33	6,1	25	7,2	32	7,9	51	10,4	81
13	10,7	94	6,0	45	8,3	37	6,7	24	13,1	57	10,8	57	13,7	97
14	12,0	93	12,4	93	12,4	98	13,0	90	13,3	87	12,6	92	12,6	94
15	11,5	97	11,2	94	9,1	60	8,2	51	9,4	72	8,4	75	9,8	95
16	8,4	96	8,5	94	9,2	96	9,3	89	9,5	89	9,8	94	10,1	97
17	9,8	97	9,6	96	9,9	86	9,5	70	9,3	69	10,1	89	10,7	97
18	9,6	97	9,4	89	9,7	64	9,9	55	8,2	47	9,2	70	11,8	91
19	10,5	97	11,0	98	10,2	98	9,7	80	8,6	69	8,5	84	8,4	91
20	9,9	96	10,3	91	12,7	78	14,1	57	16,6	69	13,1	77	15,3	92
21	14,2	89	11,3	56	12,9	57	11,9	42	12,2	49	16,3	70	15,6	67
22	11,1	57	11,3	52	8,8	37	12,9	80	13,1	80	14,1	91	12,9	59
23	13,4	61	7,5	33	8,4	28	9,3	31	8,5	29	13,4	75	14,6	97
24	12,4	98	11,3	91	10,6	79	10,2	68	11,2	70	11,3	87	11,0	98
25	10,6	98	9,9	97	10,8	98	10,1	71	11,9	75	11,0	85	12,1	93
26	9,8	97	10,4	87	12,1	79	13,7	90	13,5	91	12,8	90	14,2	94
27	12,4	98	11,9	96	10,2	54	8,9	42	9,1	50	6,5	55	9,2	80
28	11,4	96	6,8	59	11,4	63	13,5	69	12,0	69	9,6	79	9,2	96
29	9,2	97	9,0	95	9,2	76	8,1	58	8,0	59	6,9	68	9,2	98
30	8,7	98	6,5	85	7,1	72	7,3	59	6,8	58	7,7	81	8,3	94

ПРАВАЦ И ЈАЧИНА ВЕТРА

месеца Септембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4. С. ПРЕ П.		7. С. ПРЕ П.		10 С. ПРЕ П.		1 САТ ПО П.		4 САТА ПО. П.		7 САТИ ПО П.		10 С. ПО П.	
	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА
1	SSE	2	тишина		WSW	2	WSW	2	WSW	1	SSW	1	WSW	1
2	тишина		SW	1	NNW	1	NNW	1	WNW	2	NNW	1	NNW	1
3	тишина		тишина		тишина		W	1	тишина		тишина		тишина	
4	тишина		тишина		WSW	1	NNE	1	ENE	1	тишина		тишина	
5	тишина		тишина		WSW	1	ENE	1	тишина		SSW	1	WSW	1
6	тишина		тишина		W	1	ENE	1	WNW	1	ENE	2	ENE	1
7	NNW	1	тишина		WSW	1	тишина		SE	1	SE	2	ESE	1
8	ESE	2	ESE	2	ESE	1	ESE	1	ESE	2	ESE	1	SSE	2
9	ESE	1	SE	1	SE	2	ESE	1	ESE	1	ESE	1	ESE	1
10	ESE	1	ESE	1	SSE	2	E	1	ESE	1	SE	1	ESE	1
11	SSE	1	SE	1	SSE	1	E	1	E	1	ESE	1	ESE	1
12	ESE	1	тишина		SSE	1	SW	1	тишина		WSW	1	ESE	1
13	SSE	1	SSE	1	SSE	2	SSW	2	тишина		W	1	W	1
14	тишина		тишина		SSE	1	тишина		тишина		тишина		тишина	
15	тишина		тишина		ESE	2	SSE	1	ESE	2	ESE	2	ESE	1
16	ESE	1	SSE	1	SSE	1	тишина		тишина		тишина		тишина	
17	тишина		WSW	1	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
18	тишина		SE	1	SE	2	SSE	2	S	1	ESE	1	ESE	1
19	тишина		тишина		ENE	1	WNW	1	тишина		WSW	1	WSW	1
20	ESE	1	SSE	2	SSE	2	SSE	2	SSE	2	SSE	2	SSE	2
21	SSE	2	SSE	3	SSE	1	SSE	3	SSE	3	SSE	2	SSE	3
22	SSE	2	SSE	3	SSW	2	E	1	тишина		тишина		SSE	2
23	SSE	2	SSE	2	SSE	2	SSE	2	SSE	2	ENE	1	тишина	
24	тишина		тишина		тишина		тишина		ESE	1	тишина		тишина	
25	тишина		тишина		тишина		тишина		ESE	1	тишина		тишина	
26	SSE	1	SSE	1	SE	1	SE	1	SE	1	WSW	1	SSE	2
27	S	1	SSW	1	WSW	2	SSW	1	WSW	1	S	1	SSE	1
28	S	1	SSE	1	SE	2	тишина		SW	1	тишина		тишина	
29	тишина		тишина		тишина		тишина		NNE	1	NNE	1	NNE	1
30	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	

НАОБЛАЧЕНОСТ, ПАДЕЖИ И ИЗГЛЕД НЕБА

месеца Септембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	Наоблаченост од 0 до 10							КИША У МИЛИМЕТ.	ИЗГЛЕД НЕБА И ПРИМЕДБЕ
	4 с. пре п.	7 с. пре п.	10 с. пр. п.	1 с. по п.	4 с. по п.	7 с. по п.	10 с. по п.		
1	0	0	0	1	1	1	0	0,0	Ведро.
2	2	5	1	2	0	0	0	0,0	Ведро, из јутра лако облачно.
3	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро.
4	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро; јака роса у јутру.
5	0	0	0	1	1	1	0	0,0	Ведро, слаба роса.
6	3	3	5	2	7	9	9	0,0	Јутра лако облачно, но подне и у вече облачно.
7	6	5	9	9	6	9	10	0,0	Облачно.
8	9	10	10	9	4	4	1	0,0	Облачно око 8 с. пре п. киша пр[illegible]прскала, у вече лако облачно.
9	3	2	1	0	0	0	0	0,0	Ведро.
10	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро.
11	0	0	0	0	0	0	1	0,0	Ведро.
12	2	1	3	2	0	0	0	0,0	Ведро.
13	0	0	10	5	9	10	10	12,1	Из јутра ведро, но подне облачно; у 9 с. по п. киша пада.
14	10	10	10	10	10	10	10	14,2	Киша пада у 4 с. 7 с. 10 с. пре п. 1 с. 2 с. и 9 с. по п.
15	10	10	9	10	10	10	10	5,8	Облачно.
16	10	10	10	10	10	10	10	1,2	Облачно, киша пада у 4 с. 6 с. 7 с. и 10 с. пре п.
17	10	10	10	10	10	3	9	0,0	Облачно.
18	6	3	0	2	7	0	3	6,5	Лако облачно.
19	10	10	10	9	6	0	0	9,4	Киша пада у 4 с. 6 с. 7 с. и 10 с. пре п. у вече ведро.
20	6	10	9	6	1	3	0	0,0	Облачно из јутра, у вече ведро.
21	2	9	10	10	9	2	10	0,0	Из јутра лако облачно, подне и вече облачно.
22	10	10	10	10	9	10	10	0,0	Облачно.
23	10	10	5	7	10	9	10	2,1	Облачно.
24	10	10	10	10	9	10	4	1,4	Облачно; киша пада у 4 с. и 10 с. пре п.
25	10	10	10	6	0	9	10	0,0	Облачно у 6 с. и 7 с. пре п. мала пада.
26	3	5	10	10	10	10	10	15,2	Облачно, киша напада у 10 с. пре п. и 1 с и 2 с и 9 с. 30 м. по п. Дална непогода посматрана на ESE у 10 с. у вече. Ноћу непогода у месту.
27	10	10	0	2	4	2	2	0,0	Из јутра облачно, у 7 с. пре п. лака мала пада, но подне лако облачно
28	2	1	0	5	9	3	3	0,0	Јутро и вече лако облачно, у подне облачно.
29	10	10	9	8	2	9	10	0,0	Облачно, мало росе у 6 с. пре п.
30	9	9	6	8	4	10	9	0,0	Облачно, мало росе у 7 с. пре п.

МЕСЕЧНИ РЕЗУЛТАТ

месеца Септембра 1888. године у Београду.

I.

	1 с. пре п.	4 с. пре п.	7 с. пре п.	10 с. пре п.	1 с. п. п.	4 с. п. п.	7 с. п. п.	10 с. п. п.	средња вредност	максимум	датум	минимум	датум
Ваздушни притисак	—	751,77	751,90	752,47	751,76	751,16	751,48	751,67	751,74	760,31	1.	741,71	19.
Температура ваздуха	13,58	12,74	13,42	18,51	21,06	20,56	16,11	14,79	16,35	30,2	23.	6,3	30.
Апсолутна влажност	—	9,92	8,69	9,35	9,09	9,18	9,23	10,87	9,48	16,6	20.	4,2	9.
Релативна влажност	—	90.7	76,7	61,6	51,6	52,9	67,3	86,3	69,6	98	14.24 25.27 29.30	23	9
Наоблаченост	—	5,4	5,8	5,6	5,5	4,9	4,8	5,3	5,3	—	—	—	—
Висина кише	67,9 милиметара									15,2	26.	—	—

II.

Честоћа ветра.

правци	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	тишина	сума
број посматрања	4,5	5,5	22,5	47	27	13,5	13	4	73	210

III.

Било је: кишних дана 9,са росом 4, непогодни 1 — Ведрих дана (чија је средња дневна наоблаченост од 0 до 2) било је 9; лако облачних (чија је средња дневна наоблаченост од 2 до 5) било је 4; облачних дана (чија је средња дневна наоблаченост од 5 до 8) било је 8, и врло облачних (мутних) дана (чија је средња дневна наоблаченост од 8 до 10) било је 9.

20. Јуна 1889. год.
у Београду.

Милан Недељковић,
професор вел. школе.

МЕСЕЧНИ ИЗВЕШТАЈ

о метеоролошким посматрањима провизорне опсерваторије.

ПРИТИСАК ВАЗДУШНИ

месеца Октобра 1888 год. у Београду, сведен на 0°.

ДАТУМ	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 САТИ ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 САТИ ПО П.
1	751,91	751,58	749,73	747,91	746,35	745,64	745,02
2	742,26	741,94	742,15	742,35	743,45	744,17	745,60
3	747,67	750,16	751,83	752,23	753,15	754,23	755,75
4	756,34	757,46	758,32	758,29	758,29	758,64	758,91
5	758,05	757,47	756,99	756,52	755,20	754,81	754,70
6	751,89	750,84	750,60	749,68	749,08	749,37	749,65
7	750,99	751,65	752,59	753,27	753,31	754,22	754,81
8	754,51	753,91	754,31	754,84	755,42	756,59	757,53
9	758,29	758,73	759,46	758,39	758,21	757,48	757,76
10	755,94	755,20	755,10	753,89	753,58	754,02	754,97
11	757,72	758,81	759,88	759,77	759,60	759,96	760,06
12	760,37	760,18	760.75	760,18	759,62	759,96	760,10
13	760,27	760,62	761,23	760,98	760,44	760,52	760,93
14	761,10	761,93	762,67	762,50	761,94	762,45	763,02
15	763,01	763,83	764,38	763,71	763,33	763,94	764,12
16	764,19	764,46	765,88	764,13	763,73	764,01	763,82
17	763,66	762,91	762,85	761,92	761,08	760,67	760,25
18	758,90	758,32	758,41	757,04	755,87	755,66	755,52
19	753,64	754,70	754,81	754,61	753,95	754,18	754,14
20	752,12	751,15	750,81	750,12	749,21	749,20	748,70
21	749,08	748,90	749.04	748,15	747,05	747,02	746,57
22	744,25	743,68	742,14	741,66	742,86	743,14	742,86
23	742,94	743,14	743,43	743,84	744,70	747,23	748,67
24	750,21	751,15	752.99	752,78	752,96	753,01	754,16
25	754,19	754,35	754,88	754,21	753,84	753,80	753,89
26	751,65	749,28	748,22	747,56	748,31	749,15	749,75
27	749,90	751,78	752,82	752,72	753,20	754,68	755,55
28	755,97	756,95	757,42	757,44	757,69	758,15	758,87
29	758,80	758,41	758,87	758,04	757,91	757,86	757,94
30	757,97	758,30	758,99	759,19	759,41	760,23	760,80
31	760,75	760,41	760,71	759,69	758,79	758,84	758,45

ТЕМПЕРАТУРА ВАЗДУХА

месеца Октобра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	1 САТ ПРЕ П.	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 С. ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 С. ПО П.	СРЕДЊА ДНЕВНА ТЕМПЕРАТУРА	МАКСИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА	МИНИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА
1	9,2	6,5	5,5	12,4	14,1	14,0	11,7	10,0	10,4	15,7	5,2
2	9,6	9,2	9,6	10,3	11,1	10,8	10,5	9,6	10,1	11,1	9,2
3	9,2	8,5	8,3	11,1	12,7	11,9	10,3	9,7	10,2	12,8	7,5
4	8,5	6,7	6,1	6,9	7,1	7,8	6,7	6,9	7,1	8,5	6,1
5	6,5	6,5	6,7	8,7	9,7	9,8	8,5	8,8	8,2	10.2	6,2
6	8,8	9,5	8,7	8,7	9,1	8,8	8,5	7,2	8,7	9,6	6,9
7	6,8	4,3	3,9	5,6	7,1	6,3	3,5	1,8	4,9	7,9	1,5
8	1,3	1,1	1,7	2,5	3,7	4,6	4,3	4,0	2,9	4,7	0,8
9	2,1	0,0	—0,1	3,7	4,5	3,6	2,3	1,6	2,2	5,5	—0,3
10	0,2	—0,6	—0,3	4,4	7,9	7,7	6,1	4,7	3,8	8,7	—1,3
11	3,8	2,7	1,5	6,0	6,7	6,5	1,1	0,9	3,7	8,8	0,6
12	1,3	0,1	1,5	8,1	11,3	10,9	4,3	3,6	5,1	12,0	—0,2
13	4.1	3,4	2,9	8,9	15,9	15,3	8,9	5.3	8,1	16,6	2,1
14	5,1	3,0	1,3	8,9	13,1	13,1	6,5	4,8	7,0	14,1	0,7
15	3,9	2,6	3,7	6,9	10,7	12,0	8,1	7,4	6,9	12,4	0,9
16	5,6	4,6	5,9	8,7	11,7	13,3	8,1	7,2	8,1	14,1	4,4
17	6,3	7,9	8,7	12,6	15,3	14,3	11,3	9,0	10,7	15,7	6,3
18	8,7	7,6	7,5	12,2	19,3	17,5	11,5	10,4	11,8	19,9	6,2
19	10,1	6,4	6,9	15,4	19,1	18,0	11,9	9,5	12,2	20,1	5,6
20	9,4	9,3	11,3	13,6	17,3	17,1	10,1	9,3	12,2	18,4	8,6
21	7,6	7,6	8,7	18,0	20,5	17,6	12,3	12,9	13,2	20,8	6,6
22	11,8	12,7	12,5	17,1	15,1	14,3	8,9	8,3	12,6	18,3	7,9
23	11,5	8,2	7,1	9,1	10,3	9,3	6,0	5,7	8,4	11,5	5,2
24	4,5	4,2	3,3	1,7	1,5	1,6	1,7	1,5	2,5	5,2	—0,2
25	—0,2	—0,9	—1,3	0,3	0,9	0,9	0,7	—1,1	—0,1	1,6	—1,8
26	—1,5	—1,6	—2,1	—1,3	0.1	—1,9	—2,7	—2,9	—1,7	0,3	—3,5
27	—3,6	—3,7	—3,9	—2,5	—2,7	—4,1	—8,7	—8,6	—4,7	—2,2	—9,5
28	—7,9	—8,1	—8,7	—4,9	—2,3	—5,1	—8,9	—10,5	—7,1	—1,4	—12,1
29	—12,8	—13,6	—13,7	—7,1	—3,1	—4,5	—11,1	—12,7	—9,8	—2,9	—15,2
30	—13,3	—11,8	—11,7	—9,3	—5,9	—6,5	—10,3	—9,4	—9,8	—4,7	—14,1
31	—7,6	—6,4	—5,9	—3,8	—1,3	—3,8	—8,1	—7,1	—5,5	—0,5	—8,4

АПСОЛУТНА И РЕЛАТИВНА ВЛАЖНОСТ

месеца Октобра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4 с. пре п.		7 с. пре п.		10 с. пре п.		1 сат по п.		4 сата по п.		7 сати по п.		10 с. по п.	
	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА
1	7,0	98	5,9	88	8,3	78	8,0	67	7,7	65	8,3	81	8,4	92
2	8,3	96	8,6	96	9,0	96	8,9	90	8,2	85	9,0	95	8,4	95
3	7,9	95	7,5	92	7,4	75	7,4	68	8,6	84	7,5	75	8,6	96
4	7,0	96	6,8	97	6,7	90	6,4	86	7,1	90	7,0	96	7,1	96
5	7,0	98	7,2	99	7·5	89	8,1	91	7,9	87	8,1	98	8,3	99
6	8,6	98	8,3	99	8,4	100	8,4	98	8,2	98	8,2	99	7,4	98
7	5,6	90	4,8	78	4·5	67	5,0	66	4,2	59	3,7	63	4,9	94
8	4,5	90	4,6	90	5,1	93	5,3	88	6,1	97	5,8	93	5,5	90
9	4,3	92	3,9	85	4,4	73	4,1	65	3,8	63	4,1	75	3,9	76
10	4,1	92	3,8	86	4,0	63	4,8	60	5,9	75	4,8	69	5,0	78
11	5,0	89	4,5	89	4,6	66	3,6	49	3,6	50	3,8	75	3,9	79
12	4,1	89	3,8	74	4,1	52	5,0	50	4,6	48	4,9	79	5,4	92
13	5,5	95	4,8	85	5,4	63	6,0	45	5,5	42	5,4	63	6,3	96
14	5,5	96	4,7	92	6,5	76	6,5	57	6,9	62	6,7	93	6,0	94
15	5,3	96	5,8	97	6,6	88	7,4	77	8,1	78	7,7	94	7,4	96
16	6,1	97	6,7	97	7,7	92	8,9	79	8,0	71	7,2	89	7,1	94
17	7,6	96	6,6	78	8,2	76	8,5	65	8,0	66	7,4	74	7,7	91
18	7,5	96	7,2	93	8,3	79	8,5	51	7,5	51	7,7	76	8,8	94
19	6,9	96	7,1	96	8,9	68	7,6	47	7,9	51	7,4	72	7,8	88
20	8,4	96	6,5	65	8,6	74	7,9	54	7,5	52	8,0	87	8,4	96
21	7,5	96	6,8	81	7,9	51	7,8	44	7,8	52	6,8	64	10,0	91
22	10,2	94	6,3	59	7,4	51	9,7	75	8,7	72	7,6	89	7,8	96
23	7,9	98	7,3	98	8,5	99	7,9	85	7,0	80	6,8	97	6,5	96
24	6,0	97	4,4	76	4,3	84	4,7	93	4,5	87	4,8	93	4,7	93
25	3,9	90	3,5	84	4,2	90	3,9	79	4,0	80	4,0	83	3,8	90
26	3,7	90	3,7	94	3,9	96	4,3	92	3,6	90	3,4	92	3,4	94
27	3,1	91	3,1	93	3,6	96	2,9	77	3,1	94	2,2	94	2,2	94
28	2,2	91	2,0	88	1,9	62	1,9	51	2,8	90	2,2	97	1,9	93
29	1,4	92	1,4	92	2,1	81	2,7	74	2,7	84	1,8	93	1,6	92
30	1,7	97	1,7	93	2,1	94	2,3	80	2,5	90	1,8	90	2,1	94
31	2,6	93	2,5	85	2,9	84	2,3	55	2,9	34	2,2	91	2,4	92

ПРАВАЦ И ЈАЧИНА ВЕТРА

месеца Октобра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4. с. пре п.		7. с. пре п.		10 с. пре п.		1 сат по п.		4 сата по. п.		7 сати по п.		10 с. по п.	
	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА
1	ESE	1	тишина		тишина		ESE	1	SE	2	ESE	1	тишина	
2	тишина		тишина		WSW	1	WSW	1	SW	1	тишина		SSE	1
3	тишина		тишина		NE	1	ENE	1	тишина		NNE	1	NNE	1
4	тишина		NNW	1	WNW	1	ESE	1	WSW	1	NNW	1	тишина	
5	тишина		тишина		SW	1	тишина		тишина		NNE	1	NNE	1
6	NNE	1	NNE	1	ENE	1	NNE	1	N	1	NNE	2	NNE	1
7	WNW	1	W	1	NW	2	WNW	1	NNW	1	SSW	1	WNW	1
8	WNW	1	WNW	1	SW	1	тишина		ENE	1	NNW	1	тишина	
9	WSW	1	WSW	1	WNW	2	WNW	2	W	2	WSW	2	тишина	
10	тишина		SSW	1	WNW	2	WNW	3	NNW	2	WSW	3	WSW	2
11	W	1	тишина		WNW	2	WNW	1	WSW	1	тишина		тишина	
12	SSE	1	SSE	1	SE	2	SSW	1	SE	1	ESE	1	ESE	2
13	ESE	2	ESE	2	SSE	2	SSE	1	SE	2	SSE	2	SE	2
14	тишина		SE	1	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
15	тишина		тишина		S	1	WSW	1	SW	1	тишина		тишина	
16	тишина		SSE	1	SSW	1	WNW	1	WSW	1	тишина		тишина	
17	SSW	1	тишина		S	1	WSW	1	тишина		тишина		тишина	
18	тишина		SSE	1	E	1	тишина		тишина		тишина		ESE	1
19	тишина		тишина		тишина		ESE	1	тишина		SSE	1	SSE	1
20	SSE	1	ESE	1	S	1	WSW	1	тишина		тишина		тишина	
21	тишина		тишина		SSE	1	SSE	1	тишина		SSE	1	тишина	
22	ESE	2	ESE	2	SE	3	SSE	1	тишина		SSE	1	SSE	3
23	тишина		тишина		SSW	1	W	1	WSW	2	WSW	2	WSW	2
24	WSW	1	W	1	W	1	W	1	SW	1	тишина		тишина	
25	тишина		тишина		SE	1	E	1	ENE	1	тишина		тишина	
26	тишина		ENE	1	ENE	1	тишина		тишина		тишина		тишина	
27	тишина		тишина		WSW	1	W	1	W	1	тишина		тишина	
28	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
29	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
30	тишина		тишина		тишина		WSW	1	SW	1	тишина		тишина	
31	тишина		тишина		SSW	1	тишина		тишина		ENE	1	ENE	1

НАОБЛАЧЕНОСТ, НАДЕЖИ И ИЗГЛЕД НЕБА

месеца Октобра 1888. године у Београду.

Датум	Наоблаченост од 0 до 10							Киша у милимет.	Изглед неба и примедбе
	4 с. пре п.	7 с. пре п.	10 с. пре п.	1 с. по п.	4 с. по п.	7 с. по п.	10 с. по п.		
1	6	6	4	10	10	10	10	2,9	Облачно, из јутра мало росе.
2	10	10	10	10	10	10	10	5,1	Киша пада у 4 с. 6 с. 7 с. 10 с. пре п. и 2 с. 4 с. по п.
3	10	10	6	10	10	10	10		Облачно.
4	10	10	10	10	10	10	10	2,5	Киша пада у 4 с. 6 с. 7 с. 10 с. пре п. и 4 с. 7 с. 10 с. по п.
5	10	10	10	10	10	10	10	3,1	Киша пада у 6 с. 7 с. 10 с. пре п. и 1 с. 7 с. 10 по п.
6	10	10	10	10	10	10	10	23,1	Киша пада у 4 с. 6 с. 7 с. 10 с. пре п. 1 с. 2 с. 4 с. и 7 с. по п.
7	10	10	10	10	10	10	4	0,0	Облачно.
8	10	10	10	10	10	10	10	4,1	Ono 8 с. и у 10 с. пре п. нека врсте круне падала. Киша у 1 с. 2 с. 4 с. по п.
9	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно.
10	6	0	0	10	10	10	7	0,0	Јутра ведро, пред слана пала; по подне и вече облачно.
11	8	8	5	10	2	0	0	0,0	Облачно јутро и подне, вече ведро.
12	9	9	7	8	4	0	0	0,0	Облачно јутро и подне, вече ведро.
13	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро.
14	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро.
15	0	9	10	9	8	8	10	0,0	Јутро ведро, мало росе; у 8 с. пре п. лака магла пала и трајала $^1/_4$ сата; остче облачно.
16	10	10	10	0	0	0	0	0,0	Јутро облачно, од 8 до 10 с. пре п. магла; по подне и вече ведро.
17	10	10	8	10	9	2	0	0,0	Облачно, из јутра мало росе; вече ведро.
18	0	1	0	0	1	0	0	0,0	Ведро, мало росе.
19	1	0	1	0	0	0	0	0,0	Ведро, мало росе.
20	0	2	9	8	9	0	0	0,0	Подне лако облачно, јутро и вече ведро.
21	2	4	0	1	2	0	0	0,0	Ведро.
22	3	9	10	10	2	0	0	5,2	Облачно, око 12 с. 15 м. по п. мало кише, вече ведро.
23	10	10	10	10	10	10	10	2,9	Киша у 6 и 10 с. пре п. и 7 с. по п.
24	10	10	10	10	10	10	10	3,4	Киша у 6 и 7 с. пре п.; први снег у 9 и 10 с. пре п. 1 и 2 с. по п.
25	10	10	10	10	10	10	10	2,2	Облачно; снег пада у 4 с. 7 с. и 10 с, по п.
26	10	10	10	10	10	10	10	13,5	Снег цео дан пада.
27	10	10	10	10	10	0	0	0,5	Снег пада у 4, 6, 8 и 10 с. пре п. Снег стоји на земљи. Вече ведро.
28	0	0	3	0	0	0	0	0,0	Ведро. Снег стоји на земљи. По подне снег се но мало топи. Лака магла у $6^1/_2$ с. у вече.
29	0	10	9	4	0	0	0	0,0	Ведро из јутра и у вече. Магла од 6 с. до 12 с. пре п. на махове. Слабо пље у 7 с. пре п. снег стоји. По подне снег се мало топи.
30	0	10	10	3	0	3	3	0,0	Јутро и вече ведро, у $8^1/_2$ с. пре п. снег мало промаче. Пље у 7 с. Магла у 6 и 7 с. пре п. снег стоји на земљи. По подне се мало краси.
31	10	10	10	10	10	6	0	0,0	Облачно, вече ведро. Снег једнако стоји.

МЕСЕЧНИ РЕЗУЛТАТ

месеца Октобра 1888. године у Београду.

I.

	1 с. пре п.	4 с. пре п.	7 с. пре п.	10 с. пре п.	1 с. п. п.	4 с. п. п.	7 с. п. п.	10 с. п. п.	средња вредност	максимум	датум	минимум	датум
Ваздушни притисак	—	754,79	754,91	755,23	754,76	754,57	754,93	755,25	754,92	765,88	16.	741,66	22.
Температура ваздуха	3,52	2,77	2,76	6,22	8,40	7,78	4,32	3,48	4,93	20,8	21.	—15,2	29.
Апсолутна влажност	—	5,69	5,22	5,90	5,99	5,96	5,69	5,89	5,76	10,2	22.	1,4	29.
Релативна влажност	—	94,2	87,7	78,9	69,6	73,5	84,8	92,2	83,0	100	6.	42	13
Наоблачење	—	6,3	7,4	7,2	7,2	6,4	5,1	4,6	6.3	—	—	—	—
Висина кише	68,5 милиметара									23,1	6.	—	—

II.

Честоћа ветра.

правци	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	тишина	сума
број посматрања	8	9,5	12,5	23	15	19	25	10	95	217

III.

Било је: 13 кишних дана, 4 снежна дана, 5 дана са росом, 1 дан са сланом 1 дан са крупом, 2 дана са ињем, 5 дана са маглом. Ведрих дана било је 6, лако облачних 7, облачних 5, јако облачних 13.

22. Јуна 1889. год.
у Београду.

Милан Недељковић,
професор вел. школе.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК 412-ти

27. априла 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* Стојан Марковић; *редовни чланови:* Ст. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, Пера Ђорђевић, Милан Недељковић; *ванредни чланови:* Др. В. Бакић, Ђ. Станојевић, М. Иванић, Стеван Предић и др. М. Јовановић.

Пословођ **Мил. Марковић.**

I.

Прочитани су и примљени записници 410 и 411 састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 27 ов. м. ПБр. 5925, којим се позива Савет да му накнадно изволи предложити још 20 нових лица, која би, по својој спреми и другим способностима, била употребљива за посао надзорника основних школа, пошто се од предложених му кандидата више њих не могу одредити на посао који им се намењује, понајвише за то, што би то било скопчано с великом штетом по оне заводе у којима они врше своје редовне дужности.

Приликом избора ових кандидата г. Министар просвете позива Савет у овоме писму, да изволи узети у оцену, да ли би се на овај посао могло одредити и неколико способних и ваљаних наставника основних школа, и, ако би то могло бити нека изволи Савет и од њих неколико кандидата предложити.

Савет је покушао да изабере 20 траженых кандидата за надзорнике основних школа и пошто је нашао довољан број кандидата између наставника средњих школа, који се без штете по њихову редовну дужност могу употребити за надзорнике осн. школа, није узимао у оцену кандидовање надзорника осн. школа.

По предлогу појединих чланова Савет се споразумео и изабрао 20 кандидата, који се имају предложити г. Министру просвете за надзорнике основ школа.

Изабрани кандидати ови су:

1. Димитрије Јосић.
2. Петар Деспотовић.
3. Сима Коњевић.
4. Дим. Милојевић.
5. Кузман Паштровић.
6. Коста Миленковић.
7. Ђура Вошковић.
8. Влад. Зделар.
9. Бока Анђелковић.
10. Михајило Поповић.
11. Никола Савић.
12. Спира Станишић.
13. Милорад Петровић.
14. Љуб. Миљковић.
15. Јов. Несторовић.
16. Љубом. Ћирић.
17. Стев. Сремац.
18. Ђорђе Стојковић.
19. Јања Т. Мановловић. и
20. Панта Милановић.

Пошто је ова листа утврђена, предложио је г. Др. В. Бакић, да Савет кандидује још 10 наставника осн. школа за надзорнике.

Већином гласова није примљен овај предлог.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 22 ов. м. ПБр. 5771, којим се тражи мишљење Саветско о томе: може ли се г-ђици Љубици Пејићевој, учитељици, допустити полагање учитељског испита у Вишој Ж. Школи, на основу сведоџбе о свршеном V-том разр. В. Ж. Ш. у 1885—86 школ. години.

Савет је прегледао документе молитељкине и одлучио:

да јој се по молби може допустити полагање учитељског испита у В. Ж. Школи

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24 ов. м. ПБр. 5879, којим се упућује Савету на преглед и оцену рукопис „Дисциплина у осн. школи“ од г. Симе Милојевића, учитеља у пензији.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овог рукописа умоле г. г. Др. Ник. Ј. Петровић и К. Петровић.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24 ов. м. ПБр. 5929, којим се позива Савет да изволи прочитати акте о г. Аксентију Јокићу учитељу, који тражи периодску повишицу плате, и казати му своје мишљење о законској могућности онога што

молилац тражи, с погледом на прекид у учитељској служби, који је био у овом случају.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Стојан Марковић да ово питање проучи и Савету реферише.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 413-ти

3. Маја 1889. год. у Београду.

Били су: *председник*: Ст. Марковић; *редовни чланови*: Ст. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, С. Лозанић, Ђ. Козарац, Љ. Ковачевић, П. Ђорђевић, М. Недељковић; *ванредни чланови*: Др. В. Вакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан архимандрит, М. Иванић, Ст. Предић, Др. М. Јовановић, и К. Петровић.

Деловођа Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Ј. Жујовића о „Антропологији" од г. Љ. Миљковића, које гласи:

Господине Председниче,

Прелистао сам рукопис г. Љуб. Миљковића и уверио се, да је писац усвојио већину примедаба и исправака, које сам му кратким путем доставио. Ну сам спис није промењивао према правим потребама наше научне књижевности, на које сам у моме реферату указао, то јест да би га ваљало упростити или допунити.

Приватно ме је г. Љуб. Миљковић известио да ће, према моме ранијем разлагању о задатку *Антропологије*, за свој спис потражити друго име.

Примите, господине председниче, уверење мога одличнога поштовања.

24. Априла 1889.
Београд.

Јов. М. Жујовић

Савет је на основу ранијег усменог реферата г. Др. М. Јовановића и овога писма г. Жујовића одлучио: да се дело „Антропологија" од г. Љ. Миљковића професора прими и о државном трошку штампа.

III

Прочитан је реферат г. Мил Марковића о књизи „Елементарна писменост са упутством за руковање са буквара" од г. Стеве Чутурила.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам и проучио дело г. Стеве Чутурила: „Елементарна писменост са упутством за руковање са буквара." Као што се види из наслова дела, оно није само упутство за буквар, него је у исто доба и теоријска научна расправа о елементарној писмености у опште. 75 страна заузимају овај општи теоријски део о елементарној писмености, и ту је у историјском прегледу изложена букварска метода, или боље метода елементарне писмености, од најстаријих времена до данас. Писац је "прагматички" изложио развитак људске писмености од најстаријег њеног облика па до највећег савршенства, на коме се данас налази човечанска елементарна писменост. Ту је нанео и описао све историјске моменте са својим представницима и показао путању, којом је човечанство у своме напредовању пошло, ударајући често на једну или другу странпутицу, а тако исто и враћајући се често назад да нађе изгубљени прави пут, докле није дошло до најсавршенијег начина, основаног на самој науци, дугом и скупом искуству и на самој природи дечијој. Скоро оне исте мане и заблуде, она иста грешења и лутања, која виђамо у другим наукама, налазимо и у елементарној писмености. Једна вечита борба за напретком и савршенством, у којој налазимо често застој и реакцију, које стотинама година сакате читаве нараштаје првих културних народа. Постанак аналитичко-синтетичке методе на основи нормалних речи, и њене фазе у развитку показане су и наведене у овоме упутству до очигледности.

Овај историјски преглед људске елементарне писмености израђен је врло лепо и са знаначким разумевањем суштине саме ствари. Ово је на историјској основи израђена специјална методика елементарне писмености с добрим психолошким и педагошким разумевањем тако, да би сваки учитељ требао да проучи овај теоријски део с највећом пажњом, јер ће у многоме обогатити своје знање и искуство.

Једина замерка, која би се могла учинити овоме општем делу, та је, што га је писац радио с пуно осећања и срдбе, те местимице набија на површину подемични карактер. Али ово је слаба замерка према осталим добрим странама. После овог научног општег дела долази одељак IV. у коме се налази „Коментар дидактичким основама, на којима је овај буквар израђен." Овде се научно разлаже, како је писац свој буквар израдио, и како се према савршеним напрегнима методе елементарне писмености не може друкчији и бољи буквар ни израдити.

За овим долази други део целога дела, у коме је право практично упутство за методични поступак с буквaром. На првом је месту изложен теоријски део буквarске методе, па је за тим дошао практични део, у коме се излаже сама употреба и рад с буквaром. Практични део израђен је врло лепо. Као што је буквар подељен на одељке, тако је исто и упутство, и за сваки одељак показано је, како се има обрађивати и колико се дана треба код кога одељка задржавати. Осим овога, у практичноме делу лепо је изведено и показано наставницима шта им треба радити пре него што уђу у сам буквар, као и шта ће и како радити, пошто савладају тешкоће буквarске и пређу на само читање.

Из овог практичног упутства, као год и из теоријског дела, види се, да је писац имао довољно и практичне и теоријске спреме за израду најбољег буквара. Ако његов буквар има каквих мана и недостатака, у оцену којих се ја не смем упуштати, онда оне морају долазити из техничких или из неких других узрока, али само не из неразумевања ствари, јер г. Чутурило, судећи по овоме упутству, заиста разуме добро ствар о којој пише.

У књизи има прилично штампарских погрешака, а има и у језику, ако не погрешака, а оно израза, који се у нашем књижевном језику могу лепшим изразима заменити. Ја ћу само навести неколико таквих израза примера ради: „*натрожњашиво*“, „*неподобштине*“, „*изглиђање*“, „*исходиште*“, „*ђрље*“, „*натражни метод*“, „*ерчиубе гласање*“, „*пресудити*“ место *осудити*, „Ни он сам није *новог метода* појмио“, „*уређила*“, „*сикало*“, „Не усвојиште исходишта и ослона тог поступка“, „*поредање*“, „*поредати*“, „*зиће*“, „*застиће*“, „*разуму*“ и т. д.

Кад човек прегледа цело упутство, намећу му се два питања:

1. За што је писац у упутство унео општи чисто теоријски и научни део, коме би приличније било да се нађе у специјалној методи елементарне наставе или у засебној научној расправи? Ако писац није хтео да покаже своје добро познавање историјског развитка буквarске методе и да научно сузбије сва пребацивања, која су му овде онде учињена у штампи због његовог буквара, ја не знам, какав би други разлог могао бити за ово. Што је најглавније, овај теоријски део израђен је тако, да га може добро схватити и разумети само школован учитељ. За већи део учитеља он неће бити довољно разумљив.

2. За што је писац штампао ово своје упутство за буквар приватно и о своме трошку? По расписаноме стечају за буквар, усвојен је по оцени стручне комисије од министарства просвете г. Чутурилов буквар за наше основне школе као државна књига. Са свим је логично било мислити, да је требало написати и упутство за буквар, и то чисто практични део, и штампати га о државном трошку. Већина наших учитеља не разуме основе, по којима је буквар рађен, и без доброг упутства може да почини с новим буквaром огромне погрешке и штете у настави. Требало је дакле, одмах с буквaром, штампати и упутство. Међу тим тако није било. Тек доцније, пошто је буквар штампан и ушао у школе, излази г. Чутурилово упутство као читава засебна студија о елементарној настави читања и писања и то као приватно издање. Помислио би човек, да оно нема никакве везе с буквaром његовим. И, сада тек, писац нуди своје упутство министарству просвете, да му га препоручи за књижнице основних школа! Мени је цео овај пут неразумљив и слободан сам мислити, да је излажење упутства ударило неправилним путем; да је писац сам од овога могао имати само штете, и да су многа наша деца по основним школама до изласка упутства много оштећена и намучена новим буквaром.

Пошто г. Чутурило ништа друго не тражи него да се ово његово дело препоручи књижницама основних школа, и пошто сам ја већ казао, да је ово дело добро израђено, то сам мишљења, да ни једна српска школа не треба да буде без ове књиге, која је преко потребна свакоме учитељу. С тога молим Главни Просветни Савет да реши: да се „Упутство за буквар“ од г. Стеве Чутурила може препоручити за књижнице свих осн. школа у нашој земљи.

20. Марта 1889 год.
Београд.

Главном Просветном Савету
захвалили
Мил. Марковић

За овим је прочитан реферат г. Дим. Јосића о истоме делу, који гласи:

Главном Просветном Савету

Г. *Стеван Чутурило* написао је Буквар, који је пре две године уведен у нашу основну школу као редовна школска књижица. Стручна комисија изрекла је у своје време суд о томе Буквару. За многе наше учитеље био је овај Буквар новина — а многи дадоше израза жебњи: да се новим Буквaром неће моћи постизавати онај успех у учењу писања и читања, који се постизавао старим Буквaром. То је изазвало потребу, да се напише и практично упутство за исти Буквар. Самим практичним упутством подмирила би се

потреба само у пола. Учитељи би истина *морали* радити са Буквором онако, како им упутство налаже, али не разумевајући потпуно основе, на којој стоји исти Буквар, они би дуго времена радили можда *несвесно*, колебајући се у уверењу, да ли то баш тако и *треба* радити како их упутство учи да раде.

Пратећи учитељске гласове у нашој штампи о „Новом Буквару“ г. Чутурило дошао је до осведочења: да само *практично* упутство неће моћи потпуно подмирити потребу и сав задатак. Он је дошао до уверења „да је за наставника данашњег времена пре̂ка потреба, да се позна са суштином свију метода, којима се игде и икада предавала елементарна писменост, — да је посвећен у њин постанак, у њин поступни развитак, у њину историју. Тек кад се учитељи о овом том обавесте, кад стеку очита доказа, кад се из таких доказа створи у њима *уверење о доброти и ненадмашности оне основе*, из које је постао нови Буквар, моћи ће они радити свесно, те тако постићи несумњиве резултате одмах на првом кораку наше писмености.“

Руковођен овим уверењем, г. Чутурило написао је и о свом трошку штампао књигу: *Елементарна писменост са Упутством за руковање са Буквором од Стеве Чутурила.*“ Ту књигу поднео је он г. Министру с молбом, да се препоручи свима основним школама за њихове књижнице.

Књига је подељена на два дела. Први је део *Елементарна Писменост*. Ту је после увода изложен: *поглед на историјски развитак* елементарне писмености; поглед на *историју методе* гласовног писма, па онда *најбољи метод* за прву наставу у читању, где се износе метод сричања, метод искључиво синтетичног сглашавања, вербални метод читања са сликама, вербални метод читања штампаним словима, вербални метод читања са штампаним и рукописним словима уједно, генетични вербални метод, вербални метод рукописног читања. Овом делу додат је још *коментар* дидактичним основама, на којима је израђен овај Буквар.

Тек по што је учитељ овако свестрано обавештен о самој основи Буквара — изложен је практички део као упутство за поступање са новим Буквором.

Према свем овом, молба г. Чутурила, поднета госп. Министру, и сувише је скромна и ја не могу на њу, него да предложим:

1) Да се поменута књига препоручи госп. Министру Просвете и црквених послова тако, да он нареди, да свака библиотека основне школе **може** *набавити „Елементарну писменост са упутством за руковање со Буквором од С. Чутурила.“*

2) Да држава откупи известан број истих књига уз обични рабат, за поклањање благодејствима учитељских школа, која дибивају бесплатно све потребне књиге, што их је држава издала.

У свези са овим, морамо напети једну грднуману данашњега Буквара, а та се састоји у техничкој изради, нарочито рукописнога дела. С тога сам слободан предложити:

3) Да се од стране Министарства Просв. одреди комисија стручна састављена из познатих калиграфа, који ће заједно са г. Чутурилом тачно одредити облик рукописним словима истога Буквара.

4) Да се Буквар ири новом издању штампа у формату октава, како би слова рукописна могла добити много крупнија и разговетнија.

22. Марта 1889 г.
у Београду

Поднзао
Дим. Јосић
професор Учитељ. Школе

Савет је на основу изношења г. референтата, одлучио: да се дело „Елементарна Писменост са упутством за руковање са буквором“ од г. Стеве Чутурила препоручи за књижнице основних школа и да се може откупити за поклањање сиромашним ученицима свих завода, у којима се спремају ученици за наставнике основних школа.

Референтима је одређен хонорар свакоме по тридесет (30) динара.

IV.

Прочитан је реферат г. Дим. Јосића о рукопису „Наука Христианска“ за I и II разред осн школе од г. Илије Анђелковића, учитеља.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Под 14 Марта упућено ми дело у рукопису: *Наука христианска*, за I и II разред основне школе, *написао по свом предавању Илија Анђелковић*, учитељ — прегледао сам, и нашао сам, да се исто не може примити за уџбеник.

Остављајући на страну погрешан језик, нелогичност и немотодичку обраду наставне грађе у овом делу — ја ћу овде изнети само неколико крупних погрешака против саме садржине овде прибраног наставног материјала.

1. На 2 страни рукописа нели се: „Бог се *јављо* људима у три лица Први пут, као Бог отац, кад је створио свет. Други пут као Бог син, кад је спасао људе А трећи пут као Бог Дух свети, јер нас Духом оживљава.“

2. Погрешно је тумачен и текст молитве Господње.

3. За угоднике божије вели: „Они су угађали и Богу и људима чинећи добра дела, за то их је наша црква прихватила за свеце.“

4. Причајући о рођењу Исусову, вели на стр. 7: „*Од оне звезде што се појавила на истоку засветлило се сво небо и свуда се по земљи видело као на дану.* Чобани, који су били код стоке уплашише се.“ — Не знам где је могао предавач наћи овако објашњавање светлости, о којој се говори у јеванђељу.

5. На стр. 11.: „Свети Сава је после боравио у светој Гори као и остали калуђери, али наскоро, он као учеван и школован, добије више калуђерски чин, па је онет тамо подуже боравио и служио као свештеник Богу на службу.“

6. „*Свети Сава је казао: Знање је светлост, знање је мој, учимо браћо и дан и ноћ.*“

7. На стр. 14.: „Многи су људи слушали Христову науку и по њој се владали, а многи нису хтели, јер су волели више зла него добра дела. Међу таким људима *били су неки књижевници, који су писали лажне књиге.*“ — Овде је место и овом књижевнику и предавачу науке хришћанске.

8. На стр. 16.: „Распеће, то је најгрознија смрт. Ево како су распињали. Подигну човека на крст, рашире му руке и прикују гвозденим клинцима. Тако и ноге доле прикују и *по среди прсију* а глава остане да виси.“ Предавач и писац није се задовољно само овим него упућује децу на слику — а сликару даје упутство, како да наслика распеће: „Распеће ваља насликати овако: на три крста распета три човека, али на неком брду. Но тако да се види како *кров изури из прсију*, длановa и ногу, где су уковани клинци, кроз тело.“ (стр. 42). Као што се види, овај православни учитељ хтео би мало да дотера у ред и иконе у нашим црквама.

9. Још је напоменуо ђацима I. разреда да „Ускрс бива сваке године између 22 Марта и 25 Априла.“ — Види се да води рачуна о ступњу, на ком се деца налазе.

10. Тумачећи у II. разреду поздрав богородичин, вели на стр. 21 „благодатна Марију — то значи: да је она добила *божју помоћ од Бога*.“

11. На стр. 25 тумачећи богојављење вели: „*Исус Христос је послао једног човека по имену Јована*, да позива људе на покајање, то јест да се сваки за свој: грахе покаје, па који се покаје, тога да крсти водом (као што сада попови крштавају малу децу). *Јован је послушао Исуса*, и позивао је људе на покајање и крштење.“ — Исус одговори Јовану: „Ја сам дошао да ме ти крстиш зато, *да би ово људско крштење освештао.*“ — „Тада свети Јован рече људима: видесте ли онога голуба *оно је Дух свети, кроз који је Бог изговорио оне речи што чусте.*“

Остале неупутности обележио сам у рукописцу зеленим плајвазом: а овде нарочито обраћам пажњу на погрешке под 1, 2, 4. 6, 7, 8, 11. Ту је из основе изопачено оно, о чем јеванђелисти говоре.

28 Марта 1889. у Београду.

понизни **Дим. Јосић.**

За овим је прочитан реферат г. Фирмилијана архимандрита, о истоме делу.

Пошто је г. Фирмилијан изјавио да није написао потпун реферат, јер није цео рукопис прегледао, то је Савет одлучио: да се умоли г. Фирмилијан да напише потпун реферат, па ће се онда тек донети дефинитивна одлука о поменутом делу.

V.

Прочитан је реферат г. Живка Поповића о делу „Немачка Граматика“ за средње школе од г. Стевана Предића професора.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Част ми је, поднети савету своје мишљење о спису г. Стевана Предића „Немачка Граматика за средње школе,“ који ми је по одлуци на 374. састанку ради прегледа дан.

Од целокупне немачке граматике своје поднео је г. Предић за сада два дела, а на име: „1. Део. Наука о гласовима“ и „II. Део. Наука о облицима.“

Пре свега пада у очи, да је у науку о гласовима ушао поред осталога, што тамо неспорно припада, још и одељак о правопису (§. §. 15—26). Међу тим тешко је веровати, да ће ученици добро разумети правописних правила у целини пре, него што потпуно изуче науку о реченицама. С тога би ваљало да се правила о правопису, пошто се између њих истави за науку о гласовима оно, што се казује о изговору туђих речи (§ § 121—123), разреде по подесним местима у свим деловима.

Ни у науци о облицима не даје се по правилу места одељку о постајању имена и глагола (§. 35, 63, 84, 92 и 108), одељку о поређењу (§. 89) и одељку о непроменљивим речима (§.§. 135—151). Али, ако има важних разлога с практичне стране, да ти одељци тамо остану, онда на сваки начин треба, да се другому делу натпис „Наука о облицима“ замени натписом „Наука о речима.“

Грађу за ову граматику црпао је г. Предић из најбољих немачких писаца, а највише из најзнатнијега садашњега радника у немачкој

филологији, Д. Зандерса. А са свим је самостално израдио писац осем других мањих одељака одељак о нагласку у првом (§. 11.) и деобу глагола јаке промене у само четири врсте у другом делу (§. 130).

Из онога, како је писац поделио нагласке, излази, да ће се у овој граматици поред нагласка у речи говорити на својем месту и о нагласку у простој и о нагласку у сложеној реченици. И ако сам вољан веровати, да би писац савладао и такав задатак, опет мислим, да се у уџбенику туђега језика за средње школе не треба у одељку о нагласку тако далеко упуштати.

За тим се мора овде с хвалом истаћи, да је добро изведена деоба глагола јаке промене у само четири врсте много приноси прегледности тога тешкога одељка. При том чини ми се, да би се без икакве штете могла прва врста, која сад има четири раздела, довести на само три, ако би се и она три глагола (bitten, liegen и fitzen), која чине други раздео њезин, упрстила у први.

Надам се, да ми г. Предњи неће замерити, ако му обратим пажњу на још неке тачке у његову спису, које би по мојем мишљењу требало у гдечем изменити.

У §. 3. каже писац, да двогласници ei и ai гласе са свим једнако, и то као српско *aj*, н. пр. Leib, Laib; mein, Main; rein, Rain; Mais, Meije. и т. д. Не знам, што је овде одвратило писца, да међу овим двогласницима не означи разлике, која никако није мања од разлика на другим местима, које је тачно означавао.

У §. 5. вели писац, да се глас *з* у српским речима, кад је на крају, изговара више као *с* него као *з*, н. пр. млаз, пораз, отказ и т. д. Овде морам напазити, да се боким, да то тврђење г. Предњића о двојакој гласовној вредности слова *з* у српском језику неће наћи одобрења.

Међу слогове који несу никад наглашени, ма да се реч њима почиње, није писац поред слога ent бар у загради ставио и слог emp (§. 13.).

У §. 17. писац вели, да се сугласник h изговара само у почетку слога и гласи као српско *х*. н. пр. haben (хабен), имати; der Hbein (ахорн), јанор, и т. д. Будући да се *х* у српском чароду негде јаче (н. пр. у Приморју), а негде слабије (н. пр. у Босни) изговара, то је потребно казати, да се немачко h изговара као наше слабо *х*.

У §. 43. вели писац да је пети падеж у немачком својим обликом једнак с првим падежем, само што нема пред собом члана. А можда би природније било рећи, да Немци место нарочитога падежа у нашем језику употребљавају за дозивање први падеж без члана.

У §. 50. каже писац, да је старија основа речима: der Finke. Friede. Glaube. Hanfe. Wille и т. д. гласила: finke. friede. glaube. hanfe. wille. Ја пак мислим, да је у овим речима нестало крајњега н у првом падежу једнине од прилике онако, како је нестало крајњих сугласника н. пр. у српским речима: вече (осн. вечер), семе (осн. семен), теле (осн. телет) и т. д.

Не би требало у више одељака износити исте заменице: wer? ко? was? шта? welcher? који? као уштпе и као односне, као што је писац учинио (§§. 62. 76. и 77).

У §. 99. међу примерима, којима се правило потврђује, наведи писац један пример овако: „genug Gelb. обичније: Gelb genug", не казујући ништа више. Овде би вредно било испитати, да нема међу тим изрекама каке разлике међи оних, које н. пр српске изреке: „мало има места" и „има мало места, или „нема пред собом члана" и „нема члана пред собом" имају.

Остаје још, да споменем и неколико речи, које се или у свакој или само у оној прилици противе чистоти и правилности српскога језика, премда су се међу њима неке већ прилично утврдиле. Таке су речи н. пр. „странним" и туђим (стр 5.), „строго„ м. оштро (8.), „неколицине" м. неколико (13), „постојн" м. има (17.), „но" м. али (29.), „лежи" м. је (33.), „деловођа" м. пословођ (36.) „образовању" м. постајању (46.) „раван" м. једнак (51.), „дозвола" м. допуст (61.). „учтивости" м. складности (88.), „сопственику", м. имаоцу (90.), „получити" м. добити (112.), „дева" м. девојка (116.), „посетити" м. походити (118.), „смирен" м. смерен (116.), „делати" м. радити (155.), „нужна" м. потребна (180.), „условљавати" м. годити (196.), „несравњен" м. изврстан (216.).

Али све ово, што сам за неке тачке у спису г. Предњића навео, таке је природе, да се, ако буде умесно, може врло лако пре печатања употребити. Међу тим сам је спис у свем осталом тако добро израђен, да ће јамачно заузети једно од бољих места у нашој школској књижевности. Он се одликује кратким и јасним излагањем, а при том и толиком исцрпношћу, да ће дати користе поуке не само ученицима средњих школа него у многом и другима, који су из наших недовољних граматика учили. У добре особине овога списа пристаје и то, што писац у свакој згодној прилици или поређује законе немачкога са законима српскога језика или везује оно, о чем говори, с оним, што је већ пређено. Према свему дакле ја само могу препоручити савету овај спис г. Предњића.

25 марта 1889 године
у Београду,

Ж. Поповић

За тим је прочитан реферат о истоме делу од г. Дим. Јосића.

Главном Просветном Савету

Г. *Стеван Предић*, професор I. Београдске Гимназије, поднео је Министру Просвете и црквених послова у рукопису своју „*Немачку Граматику за средње школе*“ — и то: I. део (Науку о гласовима) и II део (Науку о облицима) — и замолио да се та његова књига прими „као учебник за средње школе“ и штампа о државном трошку. У свом писму на г. Министра навео је писац и побуде, из којих се латио овога посла и две кратке напомене, које се тичу саме израде истога дела.

Г. Министар упутио је рукопис Главном Просветном Савету ради прегледа и оцене, напоменувши му уједно да има на уму досадашње школске књиге за немачки језик, поглавито пак оне уџбенике од г.г. Стеве Д. Поповића и Мите Живковића.

Главни Просветни Завет наложео је дати г. Живку Поповићу и мени овај рукопис на преглед и оцену заједно са писмом г. Предића и напоменом господина Министра.

Прочитавши све ово, част ми је поднети овај кратки извештај:

У граматици г. Стевана обрађена су ова два дела: *Наука о гласовима* и *Наука о облицима*. Цело дело израђено је са највећом тачношћу и по захтевима дидактичнима. Оно само собом говори, да га је писао *стручњак* по тој науци и искусни *наставник*. Сва правила немачкога језика доведена су у свезу са већ ученицима познатим правилима српскога језика.

Само бих имао неколико ситних напомена а те су: Да се место назива „*немачка азбука*“ употреби назив: немачка *буквица*. — И српска слова имају своја стара словенска имена: аз, буки, веди и т. д., од куда је назив *азбука*. — Да се место *обадва* и *обадвоје* употреби само реч *оба* и *обоје*. — Место *лем* (стр. 20.) мислим да је боље рећи *лем*. — На више места стоји неправилни облик „употребљује“ место правилнога *употребљава*. — На стр. 58 Frohnleichnam, братанчево, да се не тумачи речју *светац* (није особа) него: католички *празник*.

На стр. 7. у §. 3. да се каже: сложени сугласници *ѕт*, *ѕр*, *рѓ* сматрају се као један глас *и не одвајају се као ни српски сугласници ст, шт, зд, жд*.

После свега овога слободан сам предложити:

I. *Да се Немачка Граматика за средње школе од Стев. Предића прими за школски уџбеник у средњим школама и да се штампа о државном трошку.*

II. *Да се писац позове да напише према овој својој граматици што пре и Немачку читанку*, по што ни најбоља граматика не вреди без добре читанке.

16. Априла 1869 год.
у Београду.

Поднизи
Дим. Јосић

На основу оваког мишљења г. г. референата, Савет је одлучио: да се рукопис „Немачка Граматика“ од г. Стевана Предића, професора, може примити и о државном трошку штампати за школску књигу с тим, да писац при штампању има на уму примедбе г.г. референата и да ово дело, кад се штампа, има заменити сва досадашња дела, која су се у дотичним разредима средњих школа употребљавала као уџбеници за немачки језик.

Референтима је одређен хонорар и то г. Ж. Поповићу четрдесет (40), а г. Дим. Јосићу двадесет (20) динара.

VI

Саслушан је усмен реферат г. Љубе Ковачевића о кандидатима, који су се с молбама обратили Министарству просвете, да се приме за благодејанце фонда пок. Вићентија бив. владике, и Савет је на основу мишљења г. референта одлучио:

1. да се Светозару Вујовићу ученику IV разреда II. београ. гимназије, може вратити благодејање из овог фонда, почев од 1. јануара ове године, од када има добре оцене, на све докле буде имао добре оцене.

2. да Персида Стефановићева не може уживати благодејање из онога фонда у смислу завештаочева тестамента и то од 1. маја пр. год. на све докле још оцене не буду добре из свих обавезних предмета, и то у толико, у колико није већ примила до сада.

3. да се деци г. Милоша Красојевића не може дати благодејање из овога фонда, пошто његова деца не иду још у школу.

4. да се Миленко Месаровић, ученик II разреда београдске реалке, не може примити за благодејанца онога фонда, јер има слабе оцене из научних предмета.

С овим је седнице састанак.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

(Министарство просвете и црквених послова). — Указом Краљевских Намесника, од 23. сепг. ов. г., постављен је за писара друге класе министарства просвет и црквених послова, Јован Михаиловић, практикант истог министарства. — Указом Краљевских Намесника од 23. сепг. ов. г., уважена је оставка, коју је поднео на државну службу, Петар Ј. Петровић, писар прве класе министарства просвете и црквених послова. — Указом Краљевских Намесника од 13. октобра ов. год уважена је оставка, коју је поднео на државну службу, Андра Николић, секретар министарства просвете и црквених послова.

(Велика Школа). — Указом Краљевских Намесника, од 1. јуна ов. г., постављени су: Алфонзо (Дезире) Магру, за професора Вел. Школе, и Мајалко Кирић, државни питомац за суплента Велике Школе. Претписом министра просвете постављен је г. Владимир Јовановић, министар у пенсији, за хонорарног професора Велике Школе, 1. јуна ов. г. — Указом Краљевских Намесника од 9. јуна ов. г., постављен је за професора Велике Школе, Милош Зечевић, професор друге београдске гимназије. — Указом Краљевских Намесника од 7. августа ов. г., на предлог министра просвете и црк. послова, постављен је Живко Милосављевић, за суплента В. Школе. — Указом Краљевских Намесника од 2. окт. ов. г., на предлог министра просвете и црквених послова, постављен је за контрактуалног професора Велике Школе, Богдан Гавриловић, контрактуални супленат те Школе.

(Конзисторије). Указом Краљевских Намесника од 23. сепг. ов. г., на предлог министра просвете и црк. послова, постављен је Иван Јевтић, члан III. кл., конзисторије епархије београдске, за члана I. кл. исте конзисторије. — Указом Краљевских Намесника од 13. октоб. ов. г., на предлог министра просвете и црквених послова а по саслушању Министарског Савета, стављен је у пензију, протојереј Алеска Илић, председник I. кл. конзисторије епархије жичке, — на основу §. 70. зак. о чинов. грађ. реда. — Указом Краљевских Намесника од 17. окт. ов. г., на предлог министра просвета и црк послова, а по саслушању Министарског Савета, стављени су у пензију: Рајко Рувидић, председник II. кл. укинуте конзисторије шабачке, Обрад Михаиловић, председник II. к. Тома Давиновић, члан II., и Милосав Милојковић, члан III. кл. укинуте конзисторије неготинске, — на основу §. 70. зак. о чин. грађ. реда.

(Средње школе). — Указом Краљевских Намесника од 30. јуна ов. г. уважена је оставка г. Миливоју Симићу, професору београдске више гимназије. — Указом Краљевских Намесника од 1. сепг. ов. год. постављени су: за директора и професора крушевачке гимназије, Димитрије С. Јовановић, директор и професор пожаревачке гимназије, по потреби службе. — За директора и професора параћинске н. гимназије, Јован Митровић, директор и професор свилајначке н. гимназије, по потреби службе. — За директора и професора београдске н. гимназије Миладин Тутуновић, директор и професор зајечарске гимназије по потреби службе. — За директора и професора свилајначке н. гимн. Јању Т. Манојловић, професор ужичке реалке. — За директора и професора београд. н. гимназије, Милован Р. Марин ювић, професор исте гимназије. — За директора и професора пожаревачке гимназије, Илија Душманић, професор исте гимназије. — За директора и професора зајечарске гимназије, Добросав Ружић, проф. крагујевачке гимназ. За директора и професора шпотске више гимназије, Ђорђе Анђелковић, професор јагодинске н. гимназије. — За директора и професора смедеревске н. гимназије, Сретен Пашић, професор прве београдске гимназије. За професора чачанске н. гимназије, Васа Фиљиповић, професор пожаревачке гимназије, по молби. — За професора прве београдске гимназије, Светозар Марковић, директор и професор параћинске н. гимназије, по молби. За професора београдске н. гимназије, Светозар Видаковић директор и професор крушевачке гимназије, по молби. — За професора друге београдске гимназије, Јован Бадемлић, директор и професор београдске н. гимназије, по потреби службе. — За професора београдске н. гимназије, Живан Живановић директор и професор шпотске н. гимназије, по молби. — За професора крушевачке гимназије Кузман Пантровић директор и проф. свилајначке н. гимназије, по потреби службе. За професора београдске учитељске школе, Живко Поповић, професор београдске реалке, по потреби службе. — За професора београд. учитељске школе, Милоје Влајић, професор нишке учитељске школе, по потреби службе. За професора београдске реалке, Живојин Симић, професор београдске учитељске школе, по потреби службе. — За професора београдске реалке, Станислав Симић, директор и професор чачанске н. гимназије, по потреби службе. — За професора пожаревачке гимназије, Антоније Фрањић, професор крушевачке

гимназије, по молби. — За професора друге београдске гимназије, Ђура Бошковић, професор ужичке реалке, по молби. — За професора друге београдске гимназије, Божа Прокић, професор крагујевачке гимназије, по молби. — За професора јагодинске н. гимназије, Радован Јовановић, предавач исте гимназије. — За професора лозничке н. гимназије, Милош Пејиновић, предавач г.-милановачке н. гимназије. — За професора ужичке реалке, Живко Петровић, предавач исте реалке. — За професора чачанске н. гимназије, Гиста Николић, предавач исте гимназије. — За професора шабачке гимназије, Никола Савић, предавач исте гимназије. — За професора шабачке гимназије, Ђорђе Кока, предавач исте гимназије. — За професора друге београдске гимназије, Петар Павловић, пређ. предавач. — За суплента крагујевачке гимназије Андрија Гавриловић, предавач исте гимназије.

Указом Краљевских Намесника, од 23. септ. ов. г., постављени су: За професора нишке гимназије, Спира Станишић, професор смедеревске н. гимназије, по потреби службе. За професора ужичке реалке, Димитрије Миљићевић, професор ваљевске н. гимназије, по потреби службе. — За професора крагујевач. гимназије, Спира Калић, професор нишке гимназије, по потреби службе. — За професора крагујевачке гимназије, Павле Аршиков, професор в.-градишке н. гимназије, по молби. За професора в.-градишке ниже гимназије, Милан Ђурчић, професор друге београдске гимназије, по молби. — За контрактуалногa професора шабачке гимназије Ђорђе Рокић, предавач исте гимназије.

Стављен у пенсију Атанасије Поповић, професор крагујевачке гимназије.

Претписом министра просвете и црквених послова постављени су: г. Сретен Хаџић, државни питомац, за предавача нишке учитељске школе, 1. септ. ов. г. — госп. Сима Матавуљ, пређ. учитељ језика II. класе, за учитеља језика I. кл. у београдској нижој гимназији, 11. септ. ов. г. — г. Петар Бакић пређ. предавач, за предавача јагодинске н. гимназије, 11. септ. ове год. — г. Љубомир Павловић, професорски кандидат, за предавача ваљевске н. гимназије, 11. септ. ов. г. г. Гаврило Јовановић, професорски кандидат, за предавача ваљевске н. гимназије, 11. септ. ове г. — г. Светозар Поповић, професорски кандидат, за учитеља језика II. кл. у шабачкој гимназији, 11. септ. ов. г. — г. Павле Ј. Поповић, професорски кандидат, за предавача шабачке гимназије, 11. септ. ове год. г. Хајнрих Лилер, професорски кандидат, за предавача нишке гимназије 11. септ. ов. г. г. Димитрије Лукић, професорски кандидат, за предавача нишке гимназије 11. сеп. ов. г. г. Сима Томић, професорски кандидат, за предавача крагујевачке гимназије, 11. септ. ове год. — г. Павле В. Поповић, професорски кандидат, за предавача пожаревачке гимназије, 11. септ. ов. г. — г. Сава Максић, професорски кандидат, за предавача пожаревачке гимназије, 11. септ. ов. г. — госп. Димитрије Марчић, професорски кандидат, за предавача крушевачке гимназије, 11. септ. ов. г. — г. Димитрије Миленковић, свештеник и кандидат богословља, за предавача Богослов је, а да врши дужност вероучитеља у београдској н. гимназији, 11. септ. ов. г. — г. Драгутин Јовановић, бив. учитељ цртања, за учитеља цртања II. кл. у параћинској н. гимназији, 11. септ. ов. г. — г-ђица Леносава Константиновићева, свршена ученица в. ж. школе с испитом, за учитељицу жен. ручног рада у шабачкој гимназији, 16. септ. ов. г. — г-ђица Даринка Николићева, учитељска кандидаткиња, за учитељицу језика у в. жен. школи, 16. септ. ове год. — г. Милош Ст. Димић, професорски кандидат, за предавача пожаревачке гимназије, 20. сеп. ов. г. — г. Радован О. Мицић, професорски кандидат, за предавача зајечарске гимназије, 20. септ. ов. г. — г. Спира Копривица, свештеник, за вероучитеља у крушевачкој гимназији, 22. септ. ов. г. — г. Петар Ј. Петровић, писар у оставци, за предавача нишке гимназије, 24. септ. ов. г. — г. Ђорђе Хаџић, ђакон, за вероучитеља смедеревске н. гимназије, 29. септ. ове год. — г-ђа Станка Глишићева, учитељица II. раз. жен. школе у Вежбаоници, в. жен. школе, за класну учитељицу у ниш. жен. школи, 1. окт. ов. г. г. Коста Благојевић, ђакон, за вероучитеља вел. градишке н. гимназије, 3. окт. ов. г.

Премештаји наставника средњих школа. г. Петар Марковић, предавач београдске учитељске школе, за предавача нишке учитељске школе, 11. септ. ов. г., по потреби. — г. Драгутин Петровић, предавач вел. градишке н. гимназије, за предавача нишке учитељске школе, 11. септ. ов. г., по молби. — г. Петар Илић, предавач свилајначке н. гимназије, за предавача вел. градишке ниже гимназије, 11. септ. ов. г., по молби. — г. Антоније Јакша, учитељ језика II. класе нишке гимназије, за учитеља језика I. кл. у ужичкој реалци, 11. септ. ов. г., по потреби. — г. Ђура Димић, предавач нишке гимназије, за предавача зајечарске гимназије, 11. септ. ов. г., по потреби. — г. Божа Кнежевић, предавач ужичке реалке, за предавача нишке гимназије, 11. септ ов. г., по молби. — г. Панта Милановић, предавач лесковачке н. гимназије, за предавача крагујевачке гимназије, 11. септ. ов. г., по молби. — г. Јован Машић, учитељ језика II. кл. у зајечарској гимназије, за учитеља језика II.

класе пожаревачке гимназије, 11. сент. ов. г. по молби. — г. Коста Берић, предавач параћинске н. гимназије, за предавача крушевачке гимназије, 11. сент. ов. г., по потреби. — г. Стеван Чутурило, учитељ језика II. кл. лесковачке н. гимназије, за учитеља II. кл. параћинске н. гимназије, 11. ов. г., по потреби. — г. Ђура Илић, предавач нишке гимназије, за предавача лесковачке ниже гимназије, 11. сент. ов. г., по потреби. — г. Љубомир Борђевић, учитељ језика II. кл. шабачке гимназије, за учитеља језика исте класе пожаревачке гимназије, 20. сент. ов. г., по потреби. — г. Миша Петровић, предавач ваљевске н. гимназије, за предавача ужичке реалке, 20. сент. ов. г., по потреби. — г. Андра Стошић, учитељ цртања и лепог писања III. класе јагодинске н. гимназије за учитеља II. кл. лозничке н. гимназије, 20. сент. ов. г. — г-ђа Милица М. Крајинићка, учитељица жен. рада у шабачкој гимназији, за учитељицу жен. рада у в. ж. школи, 16. сепг. ов. г., по молби. — г. Михаило Илић, предавач горњо-милановачке н. гимназије, за предавача крагујевачке гимназије, 21. септ. ове г., по молби. — г. Димитрије Миленковић, предавач богословије, одређен је да предаје науку хришћанску у в. ж. школи, а уједно постављен за хонорарног вероучитеља у београд. н. гимназији, 30. септ. ов. г., по потреби. — г-ђа Лепосава С. Димитријевићева, учитељица жен. рада у алексиначкој н. гимназији, за учитељицу жен. рада у Зајечар. гимназији, 27. окт. ове год., по молби. — г-ђа Даринка Ненадовићева, учитељица жен. рада у зајечарској гимназији, за учитељицу жен рада у алексиначкој н. гимназији, 27. окт. ове године, по молби.

Разрешења наставника средњих школа: г. Светозар Никетић, вероучитељ у београдској н. гимназији, од исте дужности, 11. септ. ов. г. — г. Јеврем Бојовић, вероучитељ у београдској н. гимназији, од исте дужности. 11. септ. ов. г. — г. Миливоје Поповић, предавач прве београдске гимназије, 1. јула ов. г., по молби. — г. Јован Цвијић, предавач друге београдске гимназије 1. јула ове г., по молби. — г. Светислав Максимовић, предавач пожаревачке гимназије, 1. јула ов. г. по молби. — г. Петар А. Илић, предавач крагујевачке гимназије, 1. јула ов. г. по молби. — г. Михаило Благојевић, предавач крагујевачке гимназије, 1. јула ов. г. по молби. г. Михаило Р. Поповић, хонорарни предавач друге београд. гимназије, 1. јула ов. г. по молби. — г. Илија Берић, предавач шабачке гимназије, пошто је промењено положај, 11. јула ов. г. — г. Милић Радовановић, хонор. предавач друге београ. гимназ. 18. септ. ове г. — г. Мита Живковић, хонор. предавач београ. н. гимназије 18. септ. ов. г. — госп. Михаило Шљивић, хонор. предавач београд. н. гимназ. 18. септ. ов. г. — г. Ђура Врбавац, хонор. предавач музике и певања у чачанској н. гимназији, 7. авг. ов. г., по молби. г. Д-р. Бојислав Вакић, хонор. учитељ у богословији, 18. септ. ов. г., — г-ђица Љубица Ч. Поповићева, помоћница у в. ж. школи, 19. августа ов. г., по молби. — г. Петар В. Недељковић, учитељ I. кл. чачанске н. гимназ. пошто је промењено положај, 19. окт. ове г. г. Милош Гавриловић, предавач нишке гимназије, пошто је промењено положај, 15. септ. ов. г. — г. Миленко Марковић, хоморарни предавач у београдској учитељској школи. 5 септ. ов. г. — г. Светозар Борђевић, вероучитељ у вел. градишкој н. гимназији, 3. окт. ов. г. — г. Антоније Јакша, учитељ језика I. кл. у ужичкој реалци, 18. окт. ове г., по молби. — г. Ђура Димић, предавач зајечарске гимназије, 19. окт. ове год., по молби. — г Коста Благојевић, вероучитељ у смедеревској н. гимназији, 29. септ. ове г.

Постављења, премештаји и разрешења учитеља основних школа.

I. Постављени су:

У Београду.

Г-ђа Видосава Г. Јовановићева, помоћница Више Жен. Школе у Београду, за учитељицу II разр. у Вежбаоници Више Жен. Школе, 9. окт. ов. г.

У алексиначком округу.

Г. Милан Савић, свршн. ђак учитељ. школе, с учитељ. испитом, за учитеља осн. школе у Добрујевцу, 1. септ. ов г.

Г. Михаило Симић, свршн. ђак учитељ. школе с учитељ. испитом, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Суботинцу, 1. септ. ов. г.

Г. Михаило Јеврић, свршн. богослов с учитељ. испитом, за учитеља осн. школе у Јошаници, алексиначког округа, 1. септ. ов. г.

Г. Виден Јанковић, ђак учитељ. школе, за заступ. учитеља у Вландији, 23. окт. ов. г.

У београдском округу.

Г-ђа Христина Вучковићева, свршн. ученица В. Ж. Школе с учитељ. испитом, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Мал. Пожаревцу, 11. септ. ов. г.

Г. Миливоје Цветковић, гимназиста, за заступника учитеља у Америћу, 31. окт. ов. г.

Г-ђа Јелисавета Павловићева, свршена ученица В. Ж. Школе, с учитељским испитом, за I разр. школе у Влашкој, 11. окт. ов. г.

Г. Алекса Жујовић, свршени ђак учитељ. школе с испитом, за учитеља у Неменикућама, 10. октоб. ов. г.

Г-ђа Анка Николићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I разр. школе у Врсоцима, 9. окт. ов. г.

Г. Сретен Јанковић, бив. заступник учитеља, за заступника учитеља у Ропочеву, 20. окт. ов. г.

У ваљевском округу.

Г. Милош Ј. Марјановић, свршени ђак учитељ школе с учитељ. испитом, за учитеља основ. школе у Радљеву, окр. ваљевског, 1. септ. о. г.

Г-ђа Софија Петканићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељским испитом, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Осечини 16 септ. ов. г.

Г. Владимир Виторовић, свршени богослов без учитељ испита, за заступника учитеља осн. школе у Звечкој, 20. септ. ов. г.

Г-ђа Северинка Поповићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I и II разр. школе у Суводању 11. окт о. г.

Г. Јован Карановић, свршени богослов, за заступника учитеља у Звечкој, 11. окт. ов. г.

У врањском округу.

Г. Илија Стошић, свршени ђак учитељ. школе с учитељ. испитом, за учитеља IV разр. 1. одељ. осн. мушке школе у Врању, 1. септ о. г.

Г. Станко Вељковић, гимназиста, за заступника учитеља осн. школе у Моштаници, 16. септ. ов. г.

Г. Василије Мршић, ђак учитељ школе, за заступника учитеља у Градњи, 20. окт. ов. г.

Г. Михаило В. Поповић, гимназиста за заступ. учитеља у Големом Селу, 20. окт. ов г.

Г. Мирко Митровић, ђак учитељ. школе за заступника учитеља у Предејану-Цењу, 20 окт. ов. г.

Г-ђа Настасија Димитријевићка, бив. учитељица, за заступ. учитеља I разреда школе у Сурдулици, 1. окт. ов. г.

У јагодинском округу.

Г. Светолик Нешић, ђак учитељ. школе са учитељ. испитом, за учитеља осн. школе у Жупањевцу, 1. септ. ов. г.

Г. Ђорђе Тодоровић, свршени ђак учитељ. школе, с учитељ. испитом, за учитеља III разреда осн. школе у Обрежу, 11 септ. ов. г.

Г. Михаило Ђурић, свршени богослов без учитељ. испита, за заступника учитеља I разр. осн. школе у Домуснотоку, 20. септ. ов. г.

Г. Димитрије И. Суботић, ђак реалке, за заступника учитеља у Маскару, 6. окт. ов. г.

У књажевачком округу.

Г. Сима Ивковић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља у Извору, 20. окт. ов. г.

У крагујевачком округу.

Г. Михаило Ковачевић, свршени ђак учитељ. школе с учитељ. испитом, за учитеља III разр. осн. школе у Лапову, 1. септ. ов. г.

Г. Милија Јовановић, свршени богослов с учитељским испитом, за учитеља осн. школе у Забојници, 1. септ. ов. г.

Г-ђа Милица С Поповићева, свршена ученица В. Ж. Школе с усителъ. испитом, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Книћу, 1. септ. ов. г.

Г-ђа Зорка Јаковљевићка, бивша учитељица, за учитељицу I разр. 2 одељ. жен. осн. школе у Крагујевцу, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Зорка Ивковићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом за учитељицу II разр. школе у Жабарима, 11. окт. ов. г.

Г-ђа Персида Ивковићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I разр. школе у Чумићу, 11. окт. ов. г.

Г. Сретен Радосављевић, великошколац, за заступника учитеља II. III и IV разр. школе у Лужницама, 27. окт. ов. г.

У крајинском округу.

Г-ђа Видосава Тодоровићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељским испитом, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Видровцу, 16. септ. ов. г.

Г. Владимир Вања, свршени ђак учитељске школе без учитељ. испита, за заступника учитеља III и IV разр. осн. школе у Михаиловцу, 16. септ. ов. г.

Г. Добросав Митровић, свршени ђак учитељ. школе без учитељ. испита, за заступника учитеља II разр. осн. школе у Кобишници, 1. септ. ов. г.

Г. Павле Атанасковић, свршени ђак учитељ. школе с учитељским испитом, за учитеља осн. школе у Салашу, 1. септ. ов. г.

Г. Милован Левтић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља осн. школе у Метришу, 1. септ. ов. г.

Г. Јован Цветковић, ђак учитељске школе, за заступника учитеља у Лукама, 11. окт. о. г.

Г. Милан Јовановић, ђак учитељ. школе, за за заступ. учитеља у Малајници, 9 окт. о. г.

Г. Динул Поповић, свршени богослов, за заступника учитеља у Тамничу, 11. окт. о. г.

Г. Петар С. Ђурић, бив. привремени учитељ, за привр. учитеља у Клокочевцу, 11. окт. ов. г.

Г. Аранђео Николајевић, ђак учитељ. школе, за заступн. учитеља у Метришу, 20. окт. о. г.

Г. Никола Ненадовић. ђак учитељ. школе, за заступн. учитеља у Брестовцу, 28. окт. о. г.

У крушевачком округу.

Г-ђица Марија Кипшатићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељским испитом, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Шиљеговцу, 20. септ. о. г.

Г. Михаило Минић, свршени богослов без учит. испита, за заступника учитеља основне школе у Наупари, 20. септ. ов. г.

Г. Витомир Нинић, свршени ђак учитељ. школе с учитељским испитом, за учитеља IV разр. осн. школе у Медвеђи, 1. септ. ов. г.

Г. Јован Д. Поповић, свештеник, за заступ. учитеља I и II разр. школе у Макрешанима, 28. окт. ов. г.

Г. Младен Грашић, матурант, за заступн. учитеља II, III и IV разр. школе у Наупари. 11. окт. ов. г.

Г. Милутин Петровић, свршени ђак учитељ, школе с испитом. за учитеља II, III и IV разр. школе у Сталаћу, 1. окт. ов. г.

У нишком округу.

Г. Урош В. Ковачевић, свршени ђак учитељ школе с учитељским испитом, за учитеља осн. школе у Дединој Бари, 1. септ. ов. г.

Г. Михаило Игрошанац, бивши заступник учитеља, за заступника учитеља осн. школе у Конописници, 1. септ. ов. г.

Г-ђица Мариола Станковићева, свршена ученица В. Ж. Школе са учитељ. испитом, за учитељицу II разр. 4. одељ. осн. муш. школе у Лесковцу, 1. септ. ов. г.

Г. Михаило Стаменковић, богослов и ђакон у Лесковцу, за заступника учитеља осн. школе у Губеревцу, 20. септ. ов. г.

Г-ђа Мидева Новичићка, бивша учитељица, за учитељицу II разр. 1. одељ. осн. женске школе у Нишу, 1. септ. ов. г.

Г-ђа Милева Мирковићка, бивша учитељица, за учитељицу I и II разр осн. школе у Јелашници, 11. септ. ов. г.

Г. Борђе Митић, ђак учитељске школе, за заступ. учитеља у Црној Трави, 28. окт. о. г.

Г. Петар Вељковић, свршени богослов, за заступ. учитеља III и IV разр. школе у Јелашници, 11. окт. ов. г.

Г. Тодор Жишић, ђак реалке, за заступн. учитеља у Црвеној Јабуци, 11. окт. ов. г.

Г. Михаило Трајковић, свршени богослов и ђакон, за заступника учитеља I разр. 1. одељ. муш. школе у Власотинцима, 11. октоб. ов. г.

У пиротском округу.

Г. Недељко Југовић, свршени ђак учитељ. школе с учитељ. испитом, за учитеља основ. школе у Моклишту, 1. септ. ов. г.

Г. Стојан Аранђеловић, свршени богослов с учитељским испитом, за учитеља осн. школе у Вел. Бошњицу, 1. септ. ов. г.

Г. Милан Ђ. Станојевић, свршени ђак учитељске школе с учитељ. испитом, за учитеља осн. школе у Стрижевцу, 1. Септ. ов. г.

Г. Филип М. Димић, бив. ђак учитељ. школе за заступника учитеља осн. школе у Чинигланцима, 1. септ. ов. г.

Г. Светозар Поповић, свршени богослов с учитељ. испитом, за учитеља осн. школе у Соноту, 1. септ. ов. г.

Г. Борђе Пешић, свршени богослов без учитељског испита, за заступника учитеља основ. школе у Кални, 16. септ. ов. г.

Г. Милан Анђелковић, гимназиста, за заступника учитеља осн. школе у Студени, 1. септ. ов. г.

Г. Љубомир Чабрић, гимназиста, за заступ. учитеља школе у Дојкинцима, 20. окт. ов. г.

У подринском округу.

Г-ђица Митра Јанићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељским испитом, за учитељицу I разр. основ. школе у Царини, 11. септ. ов. г.

Г-ђица Леносава Станковићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I разр. муш. школе у Крупњу, 20. окт. ов. г.

У пожаревачком округу.

Г. Милан Р. Тадић, свршени богослов с учитељским испитом, за учитеља осн. школе у Затоњу, 1. септ. ов. г.

Г. Живота Гонедаревић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља осн школе у Осаници, 1. септ. ов. год.

Г. Никола Борђевић, свршени ђак учитељске школе, без учитељског испита, за заступника учитеља осн. школе у Ковдину, 1. септ ов. год.

Г-ђица Даница Мрдаљевићева, свршена ученица В. Ж. Школе са учитељ. испитом, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Средњеву, 11. септ. ов. г.

Г-ђица Ружица Селимковићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељским испитом, за учитељицу I разр. осн. школе у Кличевцу, 11. септ ов. г.

Г. Игњат Миливојевић, свршени богослов без учитељ. испита, за заступника учитеља III разр. осн. школе у Божевцу, 20. септ. о. г.

Г-ђица Анђелија Илићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I разр. осн. мушке школе у Петровцу, 20. септ. о. г.

Г. Милан Влајковић, свршени богослов са учитељским испитом, за учитеља осн. школе у Кленовнику, 1. септ. ов. г.

Г. Живан Средојевић, свршени богослов с учитељским испитом, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Ражицу, 1. септ. ов. г

Г. Милан П. Марковић, бив. учитељ, за заступ. учитеља I и приправног разр. школе у Манастирици, 20. окт ов. г.

Г-ђица Персида Јоксимовићева, бив. учитељица, за приврем. учитељицу II разр. школе у Кличевцу, 31. окт. ов. г.

Г. Петар Радивојевић, свршени богослов, за заступ. учитеља у Бубушинцу, 10 окт. о г.

Г-ђица Ленка Штерићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I и II разр. школе у Брадарцима, 11. окт. ов г.

Г-ђица Леносава Стојановићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I разр. школе у Ливадици, 10. окт. ов г.

Г. Коста Штерић, свршени богослов, за заступника учитеља у Кобиљу, 11. окт. ов. г.

У рудничком округу.

Г. Мата Протић, свршени богослов без учитељског испита, за заступника учитеља осн. школе у Цветкама, 20. септ. ов. г.

Г. Трифун Марић, свршени богослов с учитељским испитом, за учитеља осн. школе у Прањанима, 16. септ. ов. г.

Г Милан Гавриловић, свршени богослов, за заступ. учитеља II, III и IV разр. школе у Бољковцима, 10. окт. ов. г.

Г. Јевта Радовић, ђак учитељ. школе, за заступ. учитеља III и IV разр. школе у Брезни, 28 окт. ов. г.

У смедеревском округу.

Г-ђица Персида Ђ̈данићева, свршена ученица В. Ж. Школе са учитељским испитом, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Сарадорцима, 20. септ. ов. г.

Г. Живота Величковић, свршени богослов без учитељског испита, за заступника учитеља осн. школе у Новом Аџибеговцу, 20. септ. о. г.

Г. Светозар Л. Ивковић, свршени ђак учитељске школе с учитељским испитом, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Голобоку, 1. септ. ов. г.

Г. Драгомир Стојановић, свршени богослов с учитељским испитом, за учитеља осн школе у Водицама, 1 септ ов. г.

Г. Живојин Стојановић, свршени богослов с учитељским испитом, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Лугавчини, 1. септ. ов. г.

Г Петар Живковић, свршени ђак учитељске школе с учитељ. испитом, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Милошевцу, 1. септ. о. г.

Г-ђица Настасија Видојковићева, бивша учитељица, за учитељицу I разр. 1. одељ. осн. школе у Селевцу, 16. септ. ов. г.

Г-ђица Зорка Маринковићева, свршена ученица В. Ж Школе са испитом, за учитељицу I разр. 1 одељ. осн школе у Ковачевцу, 11. септ. ов. г.

Г-ђица Косара Р. Живковићева, учитељска кандидаткиња, за привремену учитељицу I и II разр. осн. школе у Рабровцу, 11. септ. о. г.

Г-ђица Настасија Миљићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељским испитом, за учитељицу I разр. осн. школе у Голобоку, 20. септ. ов. г.

Г-ђица Персида Павловићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I и II разр. школе у Рабровцу, 10. окт. о. г.

Г. Михаило Петровић, свршени богослов, за заступника учитеља у Водицама, 10. окт. о. г.

Г. Драгољуб Божић, свршени богослов, за заступ учитеља III разр. школе у Крњеву, 20. окт. ов. г.

У топличком округу.

Г. Богољуб Вукадиновић, бивши заступник учитеља, за заступника учитеља осн. школе у Бојнику, 1 септ. ов. г.

Г-ђица Ана Дамњановићева, бив. привр. учитељица, за заступ. учитељ. жен. школе у Куршумлији, 20 окт. ов. г.

У Крајинском округу.

Г. Ранко Ранић, свршени ђак учитељске школе с учитељским испитом, за учитеља осн. школе у Бобови, 1. септ. ов. г.

Г. Цветко Милошевић, гимназиста, за заступника учитеља осн. школе у Бигреници, 1. септ. ов. г.

У ужичком округу.

Г. Ђорђе Поповић, свршени богослов с учитељским испитом, за учитеља I. разр. осн. школе у Доброселици, 1. септ. ов. г.

Г. Тихосав Мартиновић, свршени богослов с учитељским испитом, за учитеља осн. школе у Костојевићу, 1. септ. ов. г.

Г. Владимир Илић, свршени ђак учитељске школе с учитељ. испитом, за учитеља I р. 2. одељ. осн. муш. школе у Арићу, 1. септ. о. г.

Гђца Радојка Јелисавчићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељским испитом, за учитељицу I и II разр. осн. жен. школе у Бајиној Башти, 11. септ. ов. г.

Г-ђица Персида Јовановићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељским испитом, за учитељицу I разр. осн. школе у Косјерићу, 16. септ. ов. г

Г-ђица Перка Јаковљевићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I и II разр. женске школе у Ивањици, 10 окт. ов. г.

Г. Антоније Бакић, свршени богослов, за заступ. учитеља у Скакавцу, 11. окт. ов. год.

Г-ђица Јулијана Балутинћева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I разр. 1. одељ. муш. школе у Арићу, 10. окт. ов. г.

У крноречком округу.

Г. Стојадин Стојановић, гимназиста, за заступника учитеља осн. школе у Д. Белој Реци, 1. септ. ов. г.

Г. Живко Р. Живковић, свршени ђак учитељске школе с учитељ. испитом, за учитеља осн. школе у Кривељу, 1. септ. ов. г.

Г-ђица Јелена Вуловићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељ. испитом, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Вратарници, 11. септ. ов. г.

Г-ђица Милица Цветановићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељским испитом, за учитељицу I разр. осн. школе у Подгорцу, 20. Септ. о. г.

Г. Михаило Петровић, бив. заступ. учитеља, за заступн. учитеља III и IV разр. школе у Бољевцу, 28. окт. ов. г.

Г. Лазар Николић, ђак учитељ. школе, за заступн. учитеља у Слатини, 11. окт. ов. г.

Г. Јанаћко Голубовић, ђак учитељ. школе, за заступ. учитеља у Општељу, 20. окт. о. г.

У чачанском округу.

Г. Ћирило Јанковић, бивши заступник учитеља, за заступника учитеља осн. школе у Мећуречју, 1. септ. ов. г.

Г. Димитрије Јовичић, свршени ђак учитељске школе с учитељ. испитом, за учитеља осн. школе у Врдилама, 1. септ. ов. г.

Г-ђица Косара Коцићева, свршена ученица В. Ж. Школе с учитељ. испитом, за учитељицу I разр. осн. школе у Гучи, 1. септ. о. г.

Г. Мирко Поповић, свршени ђак учитељске школе без испита, за заступника учитеља осн. школе у Лукама, 11. септ. ов. г.

Г. Љубомир Николић, великошколац, за заступ. учитеља у Ласцу, 20. окт. ов. г.

Г. Обрад Гледић, бив. учитељ, за заступ. учитеља у Лиси. 16. окт. ов. г.

Г. Станко Петровић, свршени богослов, за заступ. учитеља у Павлици, 10. окт. ов. г.

Г. Коста Ј. Спасојевић, ђак учитељ. школе, за заступн. учитеља у Студеници, 23. окт. о. г.

У шабачком округу.

Г. Павле Белоуковић, бивши учитељ, за учитеља осн. школе у Прхову, 1. септ. о. г.

Г. Стојислав С. Милојевић, свршени ђак учитељске школе без учит. испита, за заступника учитеља основ. школе у Коцељеву, 1. септ. ов. г.

Г. Милан Михаиловић, свршени богослов с учитељ. испитом, за учитеља осн. школе у Засавици, 28. авг. ов. г.

II. Премештени су:

1. У вароши Београду.

Г. Димитрије Соколовић, учитељ II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Ваљеву, за учитеља II разр. осн. мушке школе на Сави, по молби, 24. авг. ов. г.

Г. Драгутин Топлица, учитељ IV разр. осн. муш. школе код Саборне Цркве, за учитеља I разр. осн. муш. школе на Сави, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г. Јаков Големовић, учитељ V разр осн. муш. школе у Нишу, за учитеља IV разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Западном Врачару, по молби, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Катарина Петровићка, учитељица I разр. осн. муш. школе на Сави, за учитељицу I разр. осн. жен. школе у Вежбаоници В. Ж. Школе, по потреби, 24. авг. о. г.

Г-ђа Љубица Миловановићка, учитељица I разр. осн. жен. школе у Вежбаоници В. Ж. Школе, за учитељицу I разр. осн. жен. школе у Палилули, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г. Станоје Николић, учитељ IV разр. осн. муш. школе у Палилули, за учитеља III разр. при истој школи, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г. Урош Благојевић, учитељ III разр. осн. муш. школе у Палилули, за учитеља IV разр. при истој школи, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Зорка Марковићева, учитељица I разр. осн. муш. школе у Палилули, за учитељицу III разр. жен. школе у Палилули, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Марица Големовићка, учитељица V разр. осн. жен. школе у Нишу, за учитељицу III и IV разр. осн. жен. школе на Ист. Врачару, по молби, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Јелена Живановићка, учитељица II разр. 2. одељења основ. муш. школе у Пироту, за учитељицу II разр. осн. муш. школе на Дорћолу, по молби, 24. авг. ов. г.

Г. Стеван Јанковић, учитељ III разр 1. одељ. осн. муш. школе у Јагодини, за учитеља II разр. осн. муш. школе на Јалији, по молби, 24. авг. ов. г.

Г. Петар Никетић, учитељ IV разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Нишу, за учитеља IV разр. 2. одељ. осн. муш. школе на Теразијама, по молби, 24. авг. ов. г.

Г Милош Велицки, учитељ V разр. осн. муш. школе у Аранђеловцу, окр. крагујевачког, за учитеља IV разр. осн. муш. школе код Саборне Цркве. по молби, 24. авг. ов г.

Г-ђа Катарина Благојевићка, учитељица II разр. осн. муш. школе на Сави, за учитељицу II разр. осн. муш. школе у Палилули, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г-ђца Милева Брајковићева, учитељица III разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Теразијама, за учитељицу I разр. осн. муш. школе у Палилули, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г-ђца Милица Марковићева, учитељица I разр осн. жен. школе у Палилули, за учитељицу II разр. осн. жен. школе на Теразијама, по потреби, 24. авг. ов г.

Г-ђца Марија Радованoвићева, учитељица I разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Запад. Врачару, за учитељицу II разр. 1. одељ. при истој школи, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г. Коста Петровић, учитељ IV разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Зап. Врачару, за учитеља IV разр. осн. муш. школе на Сави, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г-ђца Даница Кузмановићева, учитељица I разр. 2. одељ. основ. муш. школе на Запад. Врачару, за учитељицу II разр 2. одељ. при истој школи, по потреби, 24. авг. ов г

Г. Јован Јовановић, учитељ IV. разр. 2. одељ. осн. муш. школе на Теразијама, за учитеља III разр. 2. одељ. осн. муш. школе на Зап. Врачару, по потреби 24. Авг. ов. г.

Г. Михаило Јовић, учитељ IV разр 2. одељ. осн. муш. школе на Зап. Врачару, за учитеља I разр. осн. муш. школе код Саборне Цркве, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г-ђца Савка Поповићева, учитељица III разр. осн. муш. школе на Дорћолу, за учитељицу I разр. при истој школи, по потреби, 24. ов. г.

Г-ђа Ружица М. Протићка, учитељица I разр. осн. муш. школе на Дорћолу, за учитељицу II разр. 1 одељ. осн. муш. школе на Теразијама, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Савка Радовановићка, учитељица III разр. осн. муш. школе на Сави, за учитељицу I разр. осн. жен. школе на Ист. Врачару, по потреби, 24. авг. ов. г.

Г. Коста Глишић, учитељ осн. школе у Бањевцу, окр. београдског, за учитеља III разр. осн. муш. школе на Дорћолу, по молби, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Јулијана Лазаревићка, учитељица I разр. осн. муш. школе у Краљеву, окр. чачанског, за учитељицу I разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Зап. Врачару, по молби, 24. авг. ов. г.

Г. Јован Лазаревић, учитељ IV разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Краљеву, окр. чачанског, за учитеља IV разр. 2. одељ. осн.муш. школе на Зап. Врачару, по молби, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Лепосава Димитријевићева, учитељица II разр. осн. жен. школе у Свилајинцу за учитељицу II разр. осн. жен. школе у Палилули, по молби, 24. авг. ов. г.

Г. Ђорђе Којић, учитељ IV разр. осн. муш. школе у Ћуприји, за учитеља III разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Теразијама, по молби, 24 авг. ов. г.

Г-ђа Босиљка Нинићева, учитељица I разр. осн. муш. школе у Пожаревцу, за учитељицу I разр. 2. одељ. осн. муш. школе на Запад. Врачару, по молби, 24. авг ов. г.

Г. Светозар Вучовић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Средњеву, окр. пожаревачког, за учитеља III разр. осн. муш. школе на Сави, по молби, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Марија Поповићева, учитељица III разр. 2. одељ. осн. жен. школе у Крагујевцу, за учитељицу IV разр осн. жен. школе у Палилули, по молби, 24. авг. ов год.

Г. Јован Бољарић, учитељ II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Јагодини, за учитеља осн. школе у Топчидеру, по молби, 24. авг. ов. г.

Г-ђа Персида Стаблошићка. учитељица III разр. 2. одељ. осн. муш. школе на Зап. Врачару, за учитељицу II разр. осн. жен. школе на Дорћолу, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Димитрије Дукић, учитељ III разр. 2. одељ. осн. муш. школе на Теразијама у Београду, за учитеља II разр. 2. одељ. исте школе, 23. септ. ов. г., по потреби.

Г. Ђорђе Којић, учитељ III разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Теразијама у Београду, за учитеља III разр. исте школе, 23. септ. ов. г., по потреби.

Г-ђца Савка Радичевићева, учитељица I и II разр. осн. муш. школе на Теразијама у Београду, за учитељицу I разр. 2. одељ. исте школе, 23. септ. ов. г., по потреби.

Г-ђца Милева Вујковићева, учитељица I разр. муш. школе у Палилули, за учитељицу I разр. 2. одељ. исте школе, 15. окт. ов. г., по потреби.

Г. Стојан Ђурђевић, учитељ у Вишњици окр. Београдског, за учитеља I разр. 1. одељ. мушке школе у Палилули, 15. окт. ов. год., по молби.

Г-ђца Босиљка Нинићева, учитељица I разр. 2 одељ. муш. школе на Запад. Врачару, за учитељицу III и IV разр. жен. школе на Ист. Врачару, 20. окт. ов. г., по потреби.

Г-ђа Марица Големовићка, учитељица III и IV разр. жен. школе на Ист. Врачару у Београду, за учитељицу I разр. 2. одељ. мушке школе на Зап. Врачару, 20. октоб. ов. год., по молби.

2. *У алексиначком округу.*

Г-ђица Даница Пешићева, учитељица I разр осн. муш. школе у Смедереву, за учитељицу I и II разр. осн. жен. школе у Бањи Алексиначкој, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Аврам Стаматовић, учитељ IV разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Алексинцу, за учитеља III разр. осн. муш. школе у Бањи Алексиначкој, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђца Драга Грујићева, учитељица III и IV разр. осн. жен. школе у Зајечару, за учитељицу I разр. осн. муш. школе у Бањи Алексиначкој, 24. авг. ов. г., по потреби

Г-ђца Стана Пешићева, учитељица I разр. осн. муш. школе у Смедереву, за учитељицу II разр. осн. муш. школе у Бањи Алексиначкој, 1. септ. ов. год., по потреби.

Г-ђа Катарина Стаматовићка, учитељица III разр. осн. жен. школе у Алексинцу, за учитељицу III и IV разр. осн. жен. школе у Бањи Алексиначкој, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђца Драга Хаџићева, учитељица I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Алексинцу, за учитељицу II разр. 1. одељ. при истој школи, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђца Лепосава Протићка, учитељица II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Алексинцу,

за учитељицу I разр. I одељ. при истој школи, 24 авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелена Максимовићка, учитељица I и II разр. осн. школе у Грљану, окр. црноречког, за учитељицу III разр. осн. жен. школе у Алексинцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г-ђа Паулина Младеновићка, привр. учитељица I и II разр. осн. школе у Вел. Извору, окр. црноречког, за привр. учитељицу IV разр. осн. жен. школе у Алексинцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Вожидар Кузмановић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Грљану, окр. црноречког, за учитеља III разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Алексинцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Драгутин Младеновић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вел. Извору, окр. црноречког, за учитеља IV разр. осн. муш. школе у Алексинцу, 24. авг. ов. г. по молби.

Г. Петар Милошевић, учитељ III разр. осн. муш. школе у Алексинцу, за учитеља III разр. 2. одељ. при истој школи, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Миливоје Саковић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Суботинцу, окр. алексиначког, за учитеља I разр. 1. одељ. и II разр. осн. школе у Ражњу, истог округа, 24. авг. ов. г., по молби.

Г-ђа Живка Прњаворчева, учитељица I разр. осн. школе у Бољевцу, округа црноречког, за учитељицу I разр. осн. школе у Ћићевцу, окр. алексиначког, 24. авг. по потреби.

Г. Радивоје Радосављевић, учитељ III разр. осн. муш. школе у Бањи, окр. алексиначког, за учитеља осн. школе у Читлуку, истог округа, 24. авг. ов. год., по потреби.

Г-ђа Војислава Ризнићка, учитељица II разр. 4. одељ. муш. школе у Нишу, за учитељицу II разр. у Прњиловици, 31. окт. ов. г., по потреби.

Г. Михаило Ризнић, учитељ IV разр. 2. одељ. муш. школе у Нишу, за учитеља III разр. у Прњиловици, 31. окт. ов. г. по потреби.

Г. Радивоје Радосављевић, учитељ у Читлуку, окр. алексиначког, за учитеља III и IV разр. школе у Мозгову, 31. окт. о. г., по молби.

Г. Милутин Радуловић, учитељ II разр. школе у Прњиловици, окр. алексиначког, за учитеља III разр. у Бањи, 31. окт. ов. г., по потреби.

Г-ђа Милева Радуловићка, учитељица III разр. школе у Прњиловици, окр. алексиначког, за учитељицу III и IV разр. жен. школе у Бањи 31. окт. ов. г., по потреби.

Г. Димитрије Тасић, учитељ III и IV разр. школе у Мозгову, окр. алексиначког, за учитеља у Бобовиште, 31. окт. ов. г., по потреби.

3. *У београдском округу.*

Г-ђца Драга Михаиловићева, учитељица II разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Теразијама, у Београду, за учитељицу I разр. осн. школе у Рипњу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Стојан Ђурђевић, учитељ II разр. осн муш. школе на Дорћолу, у Београду, за учитеља осн. школе у Винчићи, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Марија Богојевићка, учитељица II разр. осн. школе у Вел. Плани, окр. смедеревског, за учитељицу I разр. и II разр. 1. одељ. осн. школе у Лазаревцу. 24. ав. г., по молби.

Г-ђица Љубица Антоновићева, учитељица III и IV разр. осн. жен. школе у Паланци, окр. смедеревског, за учитељицу I разр. 2. одељ. осн. школе у Кораћици, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Јован Вдајковић, учитељ осн. школе у Нов. Хацибеговцу, окр. смедеревског, за учитеља осн. школе у Бађевцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Сретен Драговић, учитељ I разр. осн. муш. школе у Бањи, окр. алексиначког, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Кораћици, 24. овг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Персида Драговићка, учитељица III и IV разр. осн. жен. школе у Бањи, окр. алексиначког, за учитељицу II разр. и I разр. 1. одељ. у Кораћици, 24. авг. ов г. по потреби.

Г. Гавра Пешић, учитељ I и II разр. осн. школе у Врелу, окр. ваљевског, за учитеља осн. школе у Јунковцу, 24. авг. ов. год., по потреби.

Г Владимир Сретеновић, привр. учитељ осн. школе у Жаркову. окр. београдског, за привр. учитеља осн. школе у Железнику, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђца Софија Сабовљевићева, учитељица II III и IV разр. осн. жен. школе у Гроцкој. окр. београдског, за учитељицу III и IV разр. при истој школи. 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђца Даница Ђорђевићева, учитељица I разр. осн. жен. школе у Гроцкој, окр. београд-

ског, за учитељицу I и II разр. при истој школи, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Мијаило Сретеновић, учитељ осн. школе у Доњ. Бадањи, окр. подринског, за учитеља III разр. и 2. одељ. II разр. осн. школе у Лазаревцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Аксентије Ивановић, учитељ осн. школе у Мал. Пожаревцу, окр. београдског, за учитеља III и IV разр. при истој школи, 11. сент. ов. г., по потреби.

Г. Владимир Костић, учитељ осн. школе у Батаљагама, окр. ваљевског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Петци, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Светозар Михаиловић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Петци, окр. београдског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Венчанима, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Радивоје Ристић, учитељ осн. школе у Винчи, окр. београдског, за учитеља основ. школе у Врчину, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Димитрије Јовановић, учитељ III и IV раз осн. школе у Врелу, окр. ваљевског, за учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Рињу, 1 сент. ов. г., по молби.

Г. Миливоје Миловановић, учитељ II. III и IV разр. осн. школе у Врзану, окр. крагујевачког, за учитеља II, III и IV разр осн. школе у Трбушници, 20. сент. ов. г., по молби.

Г. Милош Радовановић, учитељ осн. школе у Лиси, окр. чачанског, за учитеља осн. школе у Даросави, 20. сент. ов. г. по молби.

Г-ђица Александра Наумовићева, учитељица у Ропочеву, окр. београдског, за учитељицу I разр. у Вељини, 20. окт. ов. г., по потреби.

Г. Павле Сретеновић, учитељ у Америћу, окр београдског. за учитеља у Младеновцу, 28. окт. ов. г., по молби.

Г-ђица Ана Лазаревићева, учитељица у Војсци, окр. ћупријског, за учитељицу у Рудовцу, 23. окт ов. г., по молби.

Г. Милан Буквић, учитељ III разр. школе у Крњеву, окр. смедеревског, за учитеља II, III и IV разр. школе у Влашкој. 11. октоб. ов. г., по молби.

Г. Илија Анђелковић, учитељ у Павлици, окр. чачанског, за учитеља у Лисовићу, 1 окт. ов. г., по потреби.

Г. Живота Борђевић, учитељ у Неменикућама, окр. београдског, за учитеља у Поповићу, 11. окт. ов. г., по потреби.

Г. Атанасије Вучићевић, учитељ у Поповићу, окр. београдског. за учитеља у Винчи, 11. октоб. ов. г., по потреби.

4. У ваљевском округу.

Г. Грујица Протић, учитељ основне школе у Осечини, округа ваљевског, за учитеља III и IV разр. при истој школи, 16. сент. ов. г., по потреби.

Г. Адам Станимировић, заступник учитеља у Паунама, окр. ваљевског, за заступника учитеља у Скели, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Светозар Стојковић, учитељ осн. школе крчмарске, окр. ваљевског, за учитеља осн. школе новачке, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Никола Левтић, учитељ I разр. осн. муш. школе у Лозници, за учитеља II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Ваљеву, 24. авг. ов. год., по молби.

Г-ђица Зорка Рашићева, учитељица III и IV разр. осн. жен. школе на Ист. Врачару, у Београду, за учитељицу II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Ваљеву, 24. авг. о. г., по молби.

Г. Михаило Ступаровић, учитељ осн. школе лаћевачке окр. рудничког, за учитеља осн. школе у Келијама, окр. ваљевског, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Михаило Грујичић, учитељ осн. школе радљевске, окр. ваљевског, за учитеља IV разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Ваљеву, 24 авг. ов. г., по молби.

Г. Јован Папић, учитељ осн. школе ћелијске, окр. ваљевског, за учитеља осн. школе у Мионици, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелена Ђаковићка, учитељица III разр. осн жен. школе у Крушевцу, за учитељицу I разр. осн. жен. школе у Ваљеву, 24. авг. о. г., по молби.

Г-ђица Даница Маринковићева, учитељица осн. школе новачке, окр. ваљевског, за учитељицу, I и II разр. осн. школе у Врелу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Владимир Стојановић, учитељ V и VI разр осн. школе обреновачке, окр. ваљевског, за учитеља основ. школе звечанске, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Арон Костић, учитељ 2. одељ. II и III разреда школе лазаревачке окр. београдског, за учитеља III и IV разр. осн. муш. школе у Обреновцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Стојан Јаковљевић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Јовцу, окр. јагодинског, за учитеља III и IV разр. основ. школе у Вреоу, 1. септ. ов. г., по молби.

Г. Миливоје Митрић, учитељ осн. школе звечанске, окр. ваљевског, за учитеља V и VI разр. осн. муш. школе у Обреновцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Марко Антоновић, учитељ II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Ваљеву, за учитеља IV разр. 1. одељ. при истој школи, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Антоније Јеремић, учитељ осн. школе мионичке, окр. ваљевског, за учитеља основ. школе у Паунама, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Срећко Стевановић, учитељ у Рабровници, окр. ваљевског, за учитеља III разр. 1. одељ. муш. школе у Ваљеву, 20. окт. ов. г., по молби.

Г. Стеван Поповић, учитељ у Миличиници, окр. ваљевског, за учитеља у Каменици, 7. окт. ов. г., по молби.

Г. Љубомир Протић, учитељ у Црнољевици, окр. књажевачког, за учитеља на Ушћу, 5. октоб. ов. г., по потреби.

Г. Борђе Николић, учитељ I разр. муш. школе код Саборне Цркве, у Београду, за учитеља у Поћути. 18. окт. ов. г., по потреби.

5. У врањском округу.

Г-ђа Јелена Бајовићка, учитељица I разр. 1 одељ. осн. муш. школе у Лесковцу, за учитељицу I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Врању, 1. септ. ов. г., по молби.

Г. Павле Дробњак, учитељ II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Прокупљу, за учитеља V разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Врању 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Кузман Бајовић, учитељ III разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Лесковцу, за учитеља IV разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Врању, 1. септ. ов. г., по молби.

Г-ђица Лепосава Мусулинова, привремена учитељица I разр. 3 одељ. осн. муш. школе у Врању, за учитељицу I разр. осн. школе у Сурдулици, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Јован Поповић, учитељ V разр. осн. муш. школе у Врању, за учитеља V разр. 1. одељ. при истој школи, 24. авг., ов. г., по потреби.

Г. Јанча А. Илић, привремени учитељ II разр. осн. муш. школе у Куршумлији, окр. топличког, за привременог учитеља у Прибоју, 24. авг. ов г., по молби.

Г. Димитрије Илић, учитељ VI разр. осн. муш. школе у Нишу, за учитеља III разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Врању, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Ружица Шарићка, учитељица основ. школе у Прибоју, окр. врањског, за учитељицу II разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Врању, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Сава Атанасковић, учитељ IV разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Врању, за учитеља III разр. 1. одељ. исте школе, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Христина Поповићка, учитељица IV разр 2. одељ. осн. муш. школе у Врању, за учитељицу V разр. осн. жен. школе у истом месту, 24. авг. ов г., по потреби.

Г. Божидар Миљковић, учитељ осн. школе јелашничке, окр. нишког, за учитеља III разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Врању, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Андреја Вукомановић, учитељ I разр. осн. школе кличевачке, окр. пожаревачког, за учитеља осн. школе у Првонегу, 11. септ. ов. г., по потреби.

Г. Тома Бошковић, заступник учитеља III и IV разр. осн. школе у Церовцу, окр. смедеревског, за заступ. учитеља осн. школе у Градњи, 21. септ. ов. г., по потреби.

Г-ђца Милка Атанасковићева, учитељица III и IV разр. жен. школе у Врању, за учитељицу III разр. исте школе, 25. окт. ов. год., по потреби.

Г-ђа Христина Поповићка, учитељица V разр. жен. школе у Врању, за учитељицу IV разр. исте школе, 25. окт. ов. г., по потреби.

У јагодинском округу.

Г-ђца Зорка Нинићева, привр. учитељица I и II разр. школе у Шиљеговцу, окр. крушевачког, за привремену учитељицу II разр. осн. школе у Коњусима, 20. септ. ов. год., по молби.

Г. Владимир Д. Стојановић, учитељ осн. школе у Звечкој, окр. ваљевског, за учитеља III разр. осн муш. школе у Јагодини, 20. септ. ов. г., по молби

Г. Младен Обреновић, привремени учитељ II, III и IV разр. осн. муш. школе у Багрдану, окр. јагодинског, за привременога учи-

теља осн. школе у Домуспотоку, 1. септ. ов. год., по потреби.

Г. Светозар Огњановић, учитељ III разр. осн. школе варваринске, окр. јагодинског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Коњусима, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Светислав Рачић, привремени учитељ I и II разр. осн. школе у Бупису, окр. крушевачког, за привр. учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Милутовцу, 24. авг. ов. год., по потреби.

Г. Петар Поповић, учитељ I разр. основ. школе у Рачи, окр. крагујевачког, за учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Ловцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Петар Максимовић, учитељ II, III и IV разр осн. школе рипањске, окр. београдског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Јасици, 24. авг. ов. г., по молби.

Г-ђица Милева Јокићева, учитељица III разр. осн. школе обрешке, окр. јагодинског, за учитељицу II разр. осн. школе у Јасици, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Милева Голубовићка, учитељица I разр. осн. школе у Сикирици, окр. ћупријског, за учитељицу II разр. осн. школе у Варварину, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Милан Вељић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Сикирици, окр. ћупријског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Поточцу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Матеја Милетић, учитељ основне школе водичке, окр. смедеревског, за учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Доњ. Крчину, 24. авг. ов. г. по потреби

Г. Јован Мелентијевић, учитељ IV разр. осн. школе у Медвеђи, окр. крушевачког, за учитеља IV разр. осн. школе у Рековцу, 24. авг ов. г., по молби.

Г-ђица Јелена Томићева, учитељица основ. жен. школе у Белој Паланци, окр. пиротског, за учитељицу I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Јагодини, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Душан Гајић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Лужницама, окр. крагујевачког, за учитеља IV разр. осн. школе у Бачини, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Драга Јовановићка, учитељица II разр. осн. школе у Варварину, окр. јагодинског, за учитељицу I разр. осн. муш. школе у Лоћици, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђица Бисенија Симићева, учитељица I разр. осн. жен. школе у Ваљеву, за учитељицу II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Јагодини, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Илија Рајичић, учитељ IV разр. основ. муш. школе у Тополи, окр. крагујевачког, за учитеља III разр. осн. школе у Варварину, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г-ђа Драга Пешићка, учитељица I разр. осн. муш. школе у Милутовцу, окр. јагодинског, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Водујаку, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Танасије Ристић, учитељ I разр. осн. школе у Драчи, окр. крагујевачког, за учитеља II, III и IV разр осн. школе у Багрдану, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г-ђица Босиљка Костићева, учитељица I разр. осн. муш. школе у Жабарима, окр. крагујевачког, за учитељицу I разр осн. школе у Милутовцу, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Алекса Поповић, учитељ II разр. осн. школе у Јасици, окр. јагодинског, за учитеља IV разр. осн. школе у Обрежу, 24. авг. ов. год. по потреби.

Г-ђа Милица Гајићка, заступ. учитељице I разр. осн. школе у Лужницама, окр. крагујевачког, за заступ. учитељице II разр. основ. школе у Бачини. 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђица Софија Михаиловићева, учитељица III и IV разр. осн. школе у Поточцу, окр. јагодинског, за учитељицу I и II разр. при истој школи, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Јован Мелентијевић, учитељ IV разр. школе у Рековцу, за учитеља III разр. исте школе, 20. окт. ов. г., по потреби.

Г. Милоје Спасић, учитељ III разр. школе у Рековцу, за учитеља IV разр. исте школе, 20. окт. ов. г., по молби.

7. *У округу књажевачком.*

Г. Никола Ковачевић, учитељ III разр. осн. муш. школе у Књажевцу, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Нов. Хану, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђица Даринка Веселићева, учитељица I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Пироту, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Новом Хану 24 авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Лепосава Наумовићка, учитељица III разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Врању, за

учитељицу II разр. осн. муш. школе у Књажевцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Михаило Цветковић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе трњанске, окр. крајинског, за учитеља III разр. осн. муш. школе у Књажевцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г-ђица Даринка Гавриловићева, учитељица I и II разр. осн. жен. школе у Бањи Алексиначкој, за учитељицу III и IV разр. осн. жен. школе у Књажевцу, 1. септ. ов. год., по молби.

Г. Панта Илић, учитељ осн. школе у Јошаници, окр. алексиначког, за учитеља осн. школе у Бучју, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Лазар Матић, привремени учитељ у Читлуку, окр. алексиначког, за привременог учитеља осн. школе у Васиљу, 24. авг. ов. год., по молби.

Г-ђица Софија Поповићева, заступница учитељице жен. школе у Злоту, окр. црноречког, за заступ. учитеља I и II разр. школе у Нов. Хану, 1. окт. ов. г., по молби.

Г-ђа Живка Недићка, учитељица I разр. 2. одељ. муш. школе у Књажевцу, за учитељицу I разр. 1. одељ исте школе, 20. окт. ов. г., по потреби.

Г-ђа Леносава Наумовићка, учитељица II разр. муш. школе у Књажевцу, за учитељицу II разр. 1. одељ. исте школе, 20. окт. ов. г., по потреби.

Г-ђица Марија Личанинова, учитељица I разр 1. одељ. муш. школе у Књажевцу, за учитељ. II разр. 2. одељ. и I. разр. 2. одељ. исте школе, 20. окт. ов. г., по потреби.

8. *У крагујевачком округу.*

Г. Стеван У. Ђорђевић, учитељ III разр. осн. муш. школе у Рачи, окр. крагујевачког, за учитеља III разр 3. одељ. осн. муш. школе у Крагујевцу, 1. септ. ов. г., по молби.

Г. Филип Радуловић, учитељ осн. школе у Годачици, окр. крагујевачког, за учитеља II и IV разр. осн. школе у Чукојевцу, 24. авг ов. г., по потреби.

Г-ђица Персида Колаковићева, учитељица I разр. осн. жен. школе на Ист. Врачару, у Београду, за учитељицу I разр. 3. одељ. основ. муш. школе у Крагујевцу, 1. септ. ов. год., по молби.

Г-ђа Милева Милановићка, учитељица II разр. 4. одељ. осн муш школе у Лесковцу, окр. пиротског, за учитељицу III разр. 2. одељ. осн. жен школе у Крагујевцу, 24. авг. ов г., по молби.

Г. Павле Хофмановић, учитељ III и IV разр. осн. муш школе у Обреновцу, окр ваљевског, за учитеља III разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Крагујевцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г-ђа Милева Церовићка, учитељица III разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Нишу, за учитељицу II разр. 1. одељ. осн. жен. школе у Крагујевцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г-ђица Леносава Борђевићева, учитељица осн. школе у Вукосавцу, окр. крагујевачког, за учитељицу IV разр 2. одељ. осн. женске школе у Крагујевцу, 1 септ. ов. г., по молби

Г. Божа Божић, учитељ III разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Крагујевцу, за учитеља IV разр. 1. одељ при истој школи, 1. септ. о. г., по потреби.

Г. Лазар Обрадовић, учитељ I разр. 3 одељ осн. муш. школе у Крагујевцу, за учитеља IV разр. 3. одељ при истој школи, 1. септ. ов. год., по потреби.

Г-ђица Персида Јокићева, учитељица II разр. осн. муш. школе у Књажевцу, за учитељицу I и II разр. осн. муш. школе у Аранђеловцу, 24. авг. ов. г., по молби.

Г. Арсеније Радовановић, учитељ IV разр. осн. школе крњевске, окр. смедеревског, за учитеља III и IV разр. осн. муш школе у Аранђеловцу, 24. авг. ов. г. по потреби.

Г. Љубомир Миливојевић, учитељ III и IV разр. осн. мут. школе у Аранђеловцу, за учитеља V разр. при истој школи, 24 авг. ов г., по потреби.

Г-ђа Илинка Јовановићка, учитељица II и III разр. осн жен школе у Аранђеловцу, за учитељицу I и II разр при истој школи, 1. септ. ов. г., по потреби

Г-ђица Катарина Милосављевићева, учитељица I и IV разр. осн жен. школе у Аранђеловцу, за учитељицу III и IV разр исте школе 1 септ. ов. г., по потреби.

Г-ђица Катарина Ђурђевићева, учитељица II разр. и I разр. 1. одељ. осн школе у Кораћици, окр београдског, за учитељицу основ жен. школе у Тополи, 24 авг. ов. год., по потреби.

Г-ђица Јелисавета Павловићева, учитељица I и II разр. осн. муш. школе у Аранђеловцу, за учитељицу I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Тополи, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Христина Ђурђевићева, учитељица I разр. осн. школе корзаничке, окр. београдског, за учитељицу I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Тополи, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Спасоје Тешић, учитељ II разр. основ. школе крњевске, окр. смедеревског, за учитеља осн. школе у Стојнику, 24. авг ов. год., по потреби.

Г. Сава Вемић, привремени учитељ I и II разр. осн. школе у Книћу, за привр. учитеља осн. школе у Пајсијевићу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђица Милева Шуваковићева, учитељица I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Тополи, окр. крагујевачког, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Борчу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђица Милева Васићева, привр. учитељица осн. школе у Маслошеву, окр. крагујевачког, за привр. учитељицу I и II разр. осн. школе у Каменцу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Милан Протић, учитељ осн. школе у Сипићу, окр. крагујевачког, за учитеља основ. школе у Маслошеву, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Љубица Савићка, заступница учитељице осн. жен. школе у Рачи, окр крагујевачког, за заступ. учитељице I и II разр. осн. школе у Трнави, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Ђорђе С. Ристић, учитељ осн. школе у Пироману, окр. ваљевског, за учитеља V разр. осн. муш. школе у Лапову, 24. авг. ов. год., по молби.

Г. Владимир Радојевић, учитељ III и IV разр. осн. школе голобочке, окр. смедеревског, за учитеља осн. школе у Годачици, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Александар Никић, учитељ II и IV разр. осн. школе у Чукојевцу, окр. крагујевачког, за учитеља основ. школе у Ботуњу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Роксанда Красојевићка, учитељица II разр. 1. одељ. осн. жен. школе у Крагујевцу, за учитељицу II разр. осн. школе у Лужницама, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Настасија Костићка, привр. учитељица I разр. осн. муш. школе у Подгорцу, окр. крпоречког, за привр. учитељицу I разр. основ школе у Жабарима, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Ђура Димитријевић, учитељ III и IV разр. осн. муш. школе у Жабарима, окр. крагујевачког, за учитеља II, III и IV разр. основ. школе у Лужницама, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Никола Јанковић, учитељ осн. школе у Пајсијевићу, окр. крагујевачког, за учитеља осн. школе у Сипићу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Драгољуб Ђурђевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Кораћици, окр. београдског, за учитеља IV разр. осн. муш. школе у Тополи, 1. сент. ов. г. по молби.

Г. Гангорије Костић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Подгорцу, окр. крпоречког, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Жабарима, 1 сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Зорка Димићева, привремена учитељица I разр. 2. одељ. осн. муш школе у Тополи, окр крагујевачког, за привр. учитељицу I разр. осн. школе у Шаторњи, 24. авг. ов. год., по потреби.

Г Михаило Карић, учитељ I и III разр. осн. школе у Борчу, окр. крагујевачког, за учитеља III и IV разр. при истој школи, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Даринка Јовановићева, учитељица I и II разр. осн. каменичке школе, окр. крагујевачког, за учитељицу осн. школе у Драчи, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Павле Ђорђевић, заступник учитеља III разр осн. школе у Тополи, окр. крагујевачког, за заступ. учитеља осн. школе у Мал. Крчмарима, 24 авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Христина Милосављевићева, учитељица II разр. школе у Жабарима, окр. крагујевачког, за учитељицу I разр. школе у Луњковцу, 11. окт. ов. г., по молби.

Г. Антоније Рајичић, учитељ I и II разр. школе у Чумићу, окр крагујевачког, за учитеља II разр. исте школе, 10. окт. ов. год., по молби

Г. Сретен Арсенијевић, учитаљ III и IV разр. школе у Сарадорцима, окр. смедеревског, за учитеља у Ботуњу, 28. окт ов. год., по потреби.

Г. Милован Јевтић, заступник учитеља у Метрињу, окр. крајинског, за заступ. учитеља у Копљару, 20. окт. ов. г., по молби.

Г. Ђура Димитријевић, учитељ II, III и IV разр. школе у Лужницама, окр. крагујевачког, за учитеља II, III и IV разр. школе у Луњковцу, 11. окт. ов. г., по молби.

9. *У округу крајинском.*

Г. Михаило Атанасијевић, учитељ I разр. осн. школе у Кобишници, окр. крајинског, за учитеља II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Неготину, 28. авг. ов. г., по молби.

Г. Живко Николић, учитељ III и IV р. осн. школе у Кобишници, окр. крајинског, за учитеља осн. школе у Ртковц, 28. авг. ов. г., по по треби.

Г-ђа Емилија Миловановићева, привр. учитељица I и II разр. осн. жен. школе у Кладову, окр. крајинског, за привр. учитељицу I и II разр. основ. школе у Прахову, 28. авг. ов. г., по потреби.

Г. Димитрије Богдановић учитељ осн. школе у Поповици, окр. крајинског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Кобишници, 28. авг. ов. г., по молби.

Г. Никола Богдановић, учитељ III и IV разр. осн. школе уровичке, окр. крајинског, за учитеља основ. школе у Рогљеву, 28. авг. ов. г., по молби.

Г-ђа Софија Армашевићка, учитељица I разр. осн. муш. школе у Текији, окр. крајинског, за учитељицу I и II разр. осн. жен. школе у Кладову, 28. авг. ов. г., по молби.

Г. Мијаило Рашковић, учитељ осн. школе у Малајници, окр. крајинског, за учитеља III разр. осн. муш. школе у Неготину, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Паун Димитријевић, учитељ осн. школе у Радујевцу, окр. крајинског, за учитеља III и IV разр. исте школе, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г-ђа Јелена Бобићка, учитељица осн. школе у Рогљеву, окр. крајинског, за учитељицу II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Неготину, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Драгутин Радовановић, заступник учитеља осн. школе у Метрипу, окр. крајинског, за заступ. учитеља осн. школе у Вел. Јасикову, 28. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Санка Поповићева, учитељица II разр. 2 одељ. осн. муш. школе у Неготину, за учитељицу I разр. осн. школе у Кобишници, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Ана Николићева, заступница учитељице осн. женске школе у Злоту, окр. црноречког, за заступницу учитељице основ. жен. школе у Штубику, 28. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Марија Илићева, учитељица I и II разр. осн. школе у Мал. Црнићу, окр. пожаревачког, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Радујевцу, 28. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Катарина Богдановићка, учитељица II разр. 1. одељ. осн. жен. школе у Пожаревцу, за учитељицу I разр. осн. муш. школе у Текији, 28. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Софија Драгићка, привремена учитељица III разр. 2. одељ. осн. жен. школе у Пожаревцу, за учитељицу жен школе у Текији, 28. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Катарина Радојевићева, привр. учитељица осн. школе у Бору, окр. црноречког, за привремену учитељицу I разр. осн. школе у Рајцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Сара Јеротићева, учитељица II разр. осн. жен. школе у Ужицу, за учитељицу I и II разр. основ. школе у Мијаиловцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Радисав Крсмановић, учитељ осн. школе у Видровцу, окр. крајинског, за учитеља III и IV разр. исте школе, 16. сент. ов. год., по потреби.

Г. Љубомир Јовановић, заступник учитеља у Речкој окр. крајинског, за заступ. учитеља у Копривници, 11. окт. ов. г., по потреби.

Г. Коста Васикић, учитељ у Младеновцу, окр. београдског, за учитеља у Вајузи, 11. окт. ов. г., по потреби.

Г. Никола Милићевић, заступник учитеља у Копривници, окр. крајинског, за сталног учитеља у Речкој, 12. окт. ов. г.

10. *У крушевачком округу.*

Г. Стеван Младеновић, учитељ I и II разр. осн. школе у Шиљеговцу, окр. крушевачког, за учитеља III и IV разр. осн. муш. школе у Трстенику, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Василије Голубовић, учитељ II разр. осн. школе у Брусу, окр. крушевачког, за учитеља IV разр. исте школе, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Даница Милетићева, учитељица II разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Крушевцу, за учитељицу IV разр. осн. жен. школе у истом месту, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелисавета Исаковићева, учитељица I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Крушевцу, за учитељицу II разр. 3. одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јулијана Пецићева, учитељица II разр. осн. жен школе у Крушевцу, за учитељицу III разр. при истој школи, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г-ђа Косара Томанићева, учитељица I разр. 2. одељ, осн. муш. школе у Крушевцу, за учитељицу II разр. II одељ. при истој школи, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Драгиња Бачанинова, учитељица II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Крушевцу, за учитељицу II разр. осн. жен. школе у истом месту, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Маханло Милошевић, учитељ IV разр. осн. школе у Брусу, окр. крушевачког, за учитеља I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Крушевцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Љубисав Јовановић, учитељ IV разр. осн школе у Рековцу, окр. јагодинског, за учитеља I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Крушевцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Танасије Радовановић, учитељ I и II разр. осн. школе у Трнавцима, окр. круше-

ваčког, за учитеља IV разр. осн. школе у Александровцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Драгољуб Веочанин, учитељ осн. школе у Међуречју, окр. чачанског, за учитеља III разр. осн. школе у Брусу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Милева Сретеновићева, учитељица I разр. осн. школе у Трстенику, окр. крушевачког, за учитељицу II разр. осн. школе у Брусу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Станија Павловићева, привремена учитељица II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Параћину, за привр. учитељицу I и II разр. осн. школе у Трнавцима, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г. Аврам Анђушић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Врби, окр. чачанског, за учитеља I разр. осн. муш. школе у Трстенику, 1. сент. ов. г. по молби.

Г. Крста Божовић учитељ III и IV разр. осн. школе у Конусима, окр. јагодинског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Вел. Врбници, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Зорка Нинићева, привремена учитељица осн. школе маскарске, окр. јагодинског, за привр. учитељицу I и II разр. осн. школе у Вел. Шиљеговцу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелисавета Јанковићева, заступница учитељице I разр. 1. одељ. и II разр. основ. школе у Ражњу, окр. алексиначког, за заступ. учитеља I и II разр. осн. школе у Бунису, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Сава Димитријевић, учитељ осн. школе у Макрешањима, окр. крушевачког, за учитеља III и IV разр. исте школе, 16. сент. ов. год., по потреби.

Г-ђа Марија Фрушићка, учитељица IV разр. осн. жен. школе у Крушевцу, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Макрешањима, 21. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Марија Фрушићка, учитељица I и II разр. школе у Макрешањима, окр. крушевачког, за учитељицу II разр. школе у Врњцима, 11. окт. ов. г., по молби.

Г-ђица Даринка Живановићева, привр. учитељица у Сталаћу, за привр. учитељицу I разр. исте школе 1. окт. ов. г., по потреби.

11. *У нишком округу.*

Г. Сима Јеротић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Нов. Хану, окр. књажевачког, за учитеља осн. школе у Јелашници, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г. Марко Јоковић, учитељ основ. школе у Клокочевцу, окр. крајинског за учитеља осн. школе у Богојевцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Михаило Милосављевић, учитељ III разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Крагујевцу, за учитеља IV разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Нишу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Милован Ј. Спенчевић, учитељ осн. школе у Г. Матејевцу, окр. нишког, за учитеља VI разр. осн. муш. школе у Нишу, 1. сент. ов. год., по молби.

Г-ђа Драга Петровићка, учитељица II разр. осн. муш. школе у Падинади, у Београду, за учитељицу II разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Нишу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Аранђео Дмитровић, учитељ IV разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Алексинцу, за учитеља V разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Нишу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Љубица Спалајковићка, учитељица II разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Лесковцу, за учитељицу I разр. 1. одељ. осн. жен. школе у Нишу 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Катарина Милосављевићка, учитељица I разр. 2. одељ. осн. жен. школе у Крагујевцу, за учитељицу I разр. 5. одељ. осн. муш. школе у Нишу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Васиљије Марковић, учитељ I, II и III разр. осн. школе у Нишу, — Јагодин-махали, за учитеља III разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Нишу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Гаврило Марковић, учитељ I разр. 5. одељ. осн. муш. школе у Нишу, за учитеља I, II и III разр. осн. школе у Јагодин махали у Нишу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелена Петровићка, учитељица II разр. 1. одељ. осн. жен. школе у Нишу, за учитељицу V разр. исте школе, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г-ђа Пандора Цибаревићева, учитељица осн. школе у Сићеву, окр. нишког, за учитељицу II разр. осн. жен. школе у Лесковцу, 1. сент. ов. г. по молби.

Г-ђа Јелена Маринковићка, учитељица III разр. осн. муш. школе у Лапову, окр. крагујевачког, за учитељицу I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Лесковцу, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г-ђа Милева Дожудићка, учитељица II разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Врању, за учитељицу III разр. осн. жен. школе у Лесковцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Тихомир Маринковић, учитељ IV разр. осн. муш. школе у Лапову, окр. крагујевачког, за учитеља III разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Лесковцу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Даринка Давидовићка, учитељица I ра р. 1. одељ. осн. жен. школе у Нишу, за учитељицу II разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Лесковцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Сима Јеротић, учитељ осн. школе јелашничке, окр. нишког, за учитеља III и IV разр. исте школе, 11. сент. ов. г., по потреби.

Г. Ђорђе Станишљевић, заступник учитеља осн. школе у Крушевици, окр. нишког, за заступника учитеља осн. школе у Гркињу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Јован Јовановић, учитељ осн. школе у Кононици, окр. нишког, за учитеља основ. школе у Винарцу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Петар Ивановић, учитељ осн. школе у Габровцу, окр. нишког, за учитеља осн. школе у Сићеву, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Лепосава Мусулинова, привр. учитељица I разр. осн. школе у Сурдулици, окр. врањског, за привр. учитељицу I и II разр. осн. школе у Каменици, 20. сент. ов. г., по молби.

Г. Јован Виволаревић, учитељ у Предејану-Цепу, окр. врањског, за учитеља IV разр. 3. одељ. муш. школе у Лесковцу, 1. окт. ов. г., по молби.

Г-ђа Лепосава Красићка, учитељица жен. школе у Власотинцима, за учитељицу I и II разр. исте школе, 11. окт. ов. г., по потреби.

Г. Петар Ивановић, учитељ у Сићеву, окр. нишког, за учитеља III и IV разр. школе у Јелашници, 31. октоб. ов. г., по потреби.

Г. Јаков Поповић, учитељ у Темској, окр. пиротског, за учитеља у Сићеву, 31. октоб. ов. г., по молби.

Г. Аврам Стаматовић, учитељ III разр. школе у Бањи, окр. алексиначког, за учитеља V разр. 2. одељ. муш. школе у Нишу, 31. окт. ов. г., по молби.

Г-ђа Катарина Стаматовићка, учитељица III и IV разр. жен. школе у Бањи, окр. алексиначког, за учитељицу II разр. 4. одељ. муш. школе у Нишу, 31. октоб. ов. г., по молби.

12. *У пиротском округу.*

Г. Јован Филиповић, учитељ III разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Свилајницу, за учитеља I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Пироту, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелисавета Филиповићка, учитељица I разр. осн. жен. школе у Свилајницу, за учитељицу II разр. 1. одељ. осн. жен. школе у Пироту, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Радоје Красић, учитељ осн. школе у Крушцу, окр. пиротског за учитеља I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Пироту, 1. сент. ов. год., по молби.

Г-ђа Христина Миловановићка, учитељица II разр. осн. жен. школе у Палилули, у Београду, за учитељицу I разр. 1. одељ. основ. жен. школе у Пироту, 24. авг. ов. год., по потреби.

Г-ђа Даринка Станаревићка, учитељица IV разр. осн. жен. школе у Пироту, за учитељицу II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у истом месту, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Христина Стевановићка, учитељица I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Пироту, за учитељицу II разр. 2. одељ. исте школе, 1. сет. ов. г., по потреби.

Г-ђа Катарина Антоновићка, учитељица II разр. 1. одељ. осн. жен. школе у Пироту, за учитељицу IV разр. исте школе, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г. Алекса Поповић, заступник учитеља осн. школе у Студени, окр. пиротског, за заступ. учитеља осн. школе у Љуберажди, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Станоје Радосављевић, учитељ осн. школе у Соноту, окр. пиротског, за учитеља основ. школе у Доброме Долу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Павле Јовановић, привремени учитељ II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Пироту, за привр. учитеља осн. школе у Крушцу 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелена Радовићева, учитељица IV разр. осн. жен. школе у Алексинцу, за учитељицу осн. жен. школе у Белој Паланци 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Христина Стевановићка, учитељица II разр. 2. одељ. муш. школе у Пироту, за учитељицу II разр. 1. одељ. исте школе, 12. окт. ов. г., по потреби.

13. *У подринском округу.*

Г. Петар Г. Протић, учитељ осн. школе у Чајетини окр. ужичког, за учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Недељицама, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Борислав Пантелић, привремени учитељ I разр. осн. школе у Царини, окр. подринског, за привременог учитеља III и IV разр исте школе, 11. сент ов. г., по потреби.

Г-ђа Милена Николићева, заступница учитеља осн. школе у Црној Бари, окр. шабачког, за заступ. учитеља I разр осн. школе у Недељицама, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Андреја Јевтовић, привремени учитељ II III и IV разр. осн. школе у Недељицама, окр. подринског, за привр. учитеља осн. школе у Белој Цркви, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Срећко Јевтић, учитељ IV разр. основ. муш. школе у Ваљеву, за учитеља I разр. осн. муш. школе у Лозници, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Милан Бошњаковић, учитељ осн школе у Засавици, окр. шабачког, за учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Ковиљачи, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Коста Маленовић, привр. учитељ II, III и IV разр осн. школе у Ковиљачи, окр. подринског, за привр. учитеља осн. школе у Љубовији, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Обрен Вучићевић, заступник учитеља I и II разр. осн. школе у Јаребицама, за заступ. учитеља осн. школе у Доњој Бадањи, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г-ђа Софија Бранковићева, учитељица I разр. осн. муш. школе у Крушју, окр. подринског, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Јаребицама, 1. сент. ов г., по потреби.

14. *У пожаревачком округу.*

Г-ђица Јелена Стојадиновићева, учитељица III разр. осн. жен. школе у Палилули, у Београду, за учитељицу III разр. 2. одељ. осн. жен. школе у Пожаревцу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Савка Жељезовскова, учитељица III и IV разр. осн. жен. школе у Књажевцу, за учитељицу II разр. 1. одељ. жен. школе у Пожаревцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Јелена Петровићка, учитељица I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Пожаревцу, за учитељицу II разр. 2. одељ. осн. жен. школе у истом месту, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Алекса Димитријевић, учитељ III разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Пожаревцу, за учитеља I разр. 3. одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Никола Јовановић, учитељ IV разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Пожаревцу, за учитеља I разр. 2. одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Антоније Кимпановић, учитељ IV разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Пожаревцу, за учитеља I разр. 1 одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Коста Димитријевић, учитељ II разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Пожаревцу, за учитеља IV разр. 2. одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Михаило Стевановић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Мал. Црнићу, окр. пожаревачког, за учитеља III разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Пожаревцу, 1. сент. ов. год., по молби.

Г. Дамњан Тодоровић, учитељ осн. школе у Царевцу, окр. пожаревачког, за учитеља II разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Пожаревцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Илија Гојковић, учитељ V разр. основ. муш. школе у Пожаревцу, за учитеља IV разр. 1. одељ. исте школе, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г. Александар Живић, привремени учитељ основ. школе у Јасикову, окр. пожаревачког, за учитеља осн. школе у Стамници, 1. сент. ов. г. по молби.

Г-ђа Живана Пауновићка, учитељица I и II разр. осн. школе жабарске, окр. пожаревачког, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Мал. Црнићу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Јован Пауновић, учитељ III и IV разр. осн. школе жабарске, окр. пожаревачког, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Малом Црнићу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Ђорђе Остојић, учитељ III разр. основ. муш. школе у Вел. Градишту, за учитеља II разр. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Стеван Добричић, учитељ осн. школе добрвске, окр. пожаревачког, за учитеља III разр. осн. муш. школе у Вел. Градишту, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђица Параскева Лекина, учитељица II разр. 2. одељ. осн. жен. школе у Пожаревцу, за учитељицу III разр. осн. жен. школе у Вел. Градишту, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Петар Игњатовић, учитељ III и IV разр. основ. школе у Ракинцу, окр. пожаревачког, за учитеља основ. школе у Златову, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Петар Јовановић учитељ III и IV разр. осн. школе у Влашком Долу, окр. пожаревачког, за учитеља осн. школе у Церовцу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Петар Петковић, учитељ осн. школе у Ковдину, окр. пожарев., за учитеља осн. школе у Раковој Бари, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Радован Вукићевић, учитељ I и II разр. осн. школе у Породину, окр. пожаревачког, за учитеља основ. школе у Сибници, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Теодора Ракићева, учитељица I и II разр. осн. школе у Ракинцу, окр. пожаревачког, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Породину, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Таса Костић, привр. учитељ осн. школе у Кленовнику, окр. пожаревачког, за привременог учитеља осн. школе у Курјачи, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Љубица Лазаревићева, привр. учитељица II разр. осн. муш. школе у Вел. Градишту, за привр. учитељицу I и II разр. осн. школе у Кисиљеву, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Тодор Николић, учитељ осн. школе у Сибници, окр. пожаревачког, за учитеља осн. школе у Врзоходу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Радован Пантић, учитељ осн. школе у Рановцу, окр. пожаревачког, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Средњеву, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Стеван Гојковић, учитељ осн. школе у Валакоњу, окр. пожаревачког, за учитеља осн. школе у Добрињу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Сава Милорадовић, заступ. учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Лутавчини, окр. смедеревског, за заступ. учитеља осн. школе у Изварици, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Петар Милетић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вел. Врбници, окр. крушевачког, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Влашком Долу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Сима Кенић, учитељ III и IV разр. осн. школе делиградске, окр. алексиначког, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Жабарима, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Живка Кенићка, учитељица I и II разр. осн. школе делиградске, окр. алексиначког, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Жабарима, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Јулка Максимовићева, учитељица I разр. осн. школе у Влашком Пољу, окр. бео-

градског, за учитељицу I и II разр. основ. школе у Ракинцу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Анта Чоапевић, учитељ осн. школе у у Петровом Селу, окр. крајинског, за учитеља осн. школе у Рановцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђца Јелена Томићева, учитељица II разр. школе у Лугавчини, окр. смедеревског, за учитељицу II разр. и I разр. 1. одељ. школе у Шашини, 11. окт. ов. г., по молби.

Г-ђца Теодора Ракићева, учитељица I и II разр. школе у Породину, за учитељицу I разр. исте школе, 20. окт. ов. г., по потреби.

Г. Јевта Поповић, учитељ III и IV разр. школе у Породину, за учитеља II, III и IV разр. исте школе, 20. окт. ов. г., по потреби.

Г-ђца Томира Лазићева, привр. учитељица I и II разр. школе у Брадарцима, за привр. учитељицу у Добри, 11. октоб. ов. год., по молби.

Г-ђа Милева Дрињаковићка, заступ. учитеља II разр. школе у Кушиљеву, за заступ. учитеља I разр. исте школе, 1. окт. ов. год., по потреби.

Г. Андрија Дрињаковић, привр. учитељ III и IV разр. школе у Кушиљеву, за привреме. учитеља II разр. 2. одељ., III и IV разр. исте школе, 1. окт. ов. г., по потреби.

Г-ђа Нијада Бујекова, учитељица I разр. школе у Кушиљеву, за учитељ. II разр. 1. одељ. исте школе, 1. окт. ов. г., по потреби.

15. *У рудничком округу.*

Г. Гавра Перовић, учитељ осн. школе у Бањи јошаничкој, окр. чачанског, за учитеља I и II разр. осн. школе у Брезни, 20. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Василија Арнаутовићка, учитељица I разр. осн. муш. школе у Азањи, окр. смедеревског, за учитељицу I разр. осн. школе у Бољковцима, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Неранџа Милојевићка, учитељица I и II разр. осн. школе корбовске, окр. крајинског, за учитељицу I разр. осн. жен. школе у Гор. Милановцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Марија Богдановићка, учитељица осн. школе на Руднику, окр. рудничког, за учитељицу II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Гор. Милановцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Живојин Милојевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Корбову, окр. крајинског, за учитеља III разр. осн. муш. школе у Гор. Милановцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Велимир Цветковић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Гучи, окр. чачанског, за учитеља осн. школе у Руднику, 1. сент. ов. год., по потреби.

Г. Драгутин Зисић, учитељ осн. школе у Цветкама, окр. рудничког, за учитеља III и IV. разр. осн. школе у Брђанима, 20 сент. ов. г., по молби.

Г. Ђорђе Милошевић, приврем учитељ у Заграђу окр. рудничког, за приврем. учитеља у Мајдану, 23. окт ов. г., по молби.

Г-ђа Љубица Санићка, заступн. учитеља I и II раз школе у Трнави окр. крагујевачког, за заступницу учитеља I. раз школе у Мрчајевцима 20 окт. ов. г., по молби.

Г Љубомир В Јанковић, учитељ у Прељини окр. рудничког, за учитеља III и IV разр школе у Мрчајевцима, 16. окт. ов. г., по молби.

Г. Јован Симић, учитељ III и IV разр. школе у Мрчајевцама окр. рудничког, за учитеља у Прељини, 16. окт. ов. г., по молби.

16. *У округу смедеревском.*

Г-ђица Милева Петровићева, учитељица II разр. осн. муш. школе у Смедереву, за учитељицу I разр. осн. муш. школе у Голобоку, 1. сент ов. г., по потреби.

Г-ђица Милева Петровићева, учитељица I разр. осн. муш. школе у Голобоку, окр. смедеревског, за учитељицу I и II разр. осн. жен. школе у Паланци, 20. сент. ов. г., по молби.

Г-ђца Милева Антоновићева, учитељица I и II разр. осн. жен. школе у Паланци, окр. смедеревског, за учитељицу I разр. осн. школе у Лугавчини, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Милан Букић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Влашком Пољу, окр. београдског, за учитеља III разр. осн. школе у Крњеву, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Љубомир Тодоровић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Венчанима, окр. београдског, за учитеља IV разр. осн. муш. школе у Смедереву, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Станка Протићка, учитељица III разр. осн. жен. школе у Вел. Градишту, за учитељицу I разр. горње муш. школе у Смедереву, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Димитрије Бранковић, учитељ III разр. доње осн. муш. школе у Смедереву, за учитеља III разр. оба одељ. осн. школе у Смедереву, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Тодор Благојевић, учитељ III разр. горње осн. муш. школе у Смедереву, за учитеља I разр. доње осн. муш. школе у истом месту, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђца Љубица Ристићева, привремена учитељица IV разр. осн. муш. школе у Смедереву, за привр. учитељицу III разр. осн. жен. школе у истом месту, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Лазар Кнежевић, учитељ II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Неготину, за учитеља IV разр. осн. школе у Кусатку, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Лулка Стојановићка, учитељица I и II разр. осн. школе у Кисиљеву, окр. пожаревачког, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Рабровцу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ца Даница Краљевачка, привремена учитељица I разр. I. одељ. осн. муш. школе у Врању, за привр. учитељицу II разр. осн. школе у Крњеву, I. сент. ов. г., по потреби.

Г. Јован Павловић, привремени учитељ IV разр. осн. школе у Кусатку, окр. смедеревског, за привр. учитеља IV разр. осн. школе у Крњеву, 1. сент. ов. г., по потреби

Г. Димитрије Михаиловић, учитељ III и IV разр. осн. муш. школе у Паланци, окр. смедеревског, за учитеља осн. школе у Врбовцу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Настасија Петровићка, учитељица II разр. 3. одељ. осн. муш. школе у Нишу, за учитељицу I и II разр. осн. жен. школе у Паланци, 1. сент ов. г., по потреби.

Г-ђа Станка Кондићева, учитељица II разр. осн. жен. школе у Лесковцу, окр. нишког, за учитељицу II разр. осн. муш. школе у Паланци, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Даринка Берићева, привремена учитељица I разр. осн. муш. школе у Паланци, за привр. учитељицу III и IV разр. осн. жен. школе у истом месту. 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јулијана Х. Левтићева, привремена учитељица I разр. осн. школе у Вел Плани, окр. смедеревског, за привр. учитељицу II разр. при истој школи, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелена Томићева, учитељица I разр. осн. школе у Лугавчини, окр. смедеревског, за учитељицу II разр. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Симка Ивковићка, учитељица III разр. осн. муш. школе у Азањи, окр. смедеревског, за учитељицу I разр. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Милева Трифуновићева, учитељица I разр. и 1. од. II разр. осн. школе у Лазаревцу, окр. београдског, за учитељицу I разр. осн. школе у Вел. Плани, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Михаило Стојимировић, учитељ I разр. осн. школе у Коларима, окр смедеревског, за учитеља III разр. осн. школе у Лозовику, 1. сент. ов. г., по молби

Г. Павле Несторовић, учитељ осн. школе у Лукову, окр. пореч ког, за учитеља I. разр. осн. школе у Паланци, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Персида Стевановићева, учитељица III. разр. осн. муш. школе у Лозовику, окр. смедеревског, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Коларима, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Катарина Ристићева, учитељица II. разр. осн. муш. школе у Паланци, окр. смедеревског, за учитељицу I. разр. осн. школе у Ратарима, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Панта Мајсторовић, привремени учитељ I. разр. осн. школе у Ратарима, окр. смедеревског, за привр. учитеља III разр. осн. школе у Азањи, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Софија Петровићка, учитељица осн. школе у Стамници, окр. пожаревачког, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Церовцу. 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Стојан Вукићевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Јасици, окр. јагодинског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Церовцу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Милева Лукићева, привр. учитељица II разр. осн. школе у Ковачевцу, окр. смедеревског, за привр. учитељицу II и I разр. 2. од. при истој школи, 11. сеп. ов. г., по потреби.

Г. Војислав Крупежевић, учитељ осн. школе у Топчидеру за учитеља III и IV разр. осн. школе у В. Орашју, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Васа Симић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вел. Орашју, окр. смедеревског; за учитеља III и IV разр. осн. школе у Паланци, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђица Косара Р. Живковићева, привр. учитељица I и II разр. школе у Рабровцу, окр. смедеревског, за привр. учитељ. II разр. школе у Лугавчини, 10. окт. ов. г., по молби.

Г-ђица Персида Ођанићева, утитељица I и II разр. школе у Сараорцима, окр. смедеревског, за учитељ. II разр. школе у Вел. Плани, 20. окт. ов. г., по потреби.

Г. Лазар Јанковић, учитељ II, III и IV разр. школе у Липама, окр. смедеревског, за учитеља III и IV разр. школе у Сараорцима, 20. окт. ов. г., по молби.

Г-ђа Даница Јанковићка, заступн. учитеља I разр. школе у Липама, окр. смедеревског, за заступ. учитеља I и II разр. школе у Сараорцима, 20. окт. ов. г., по молби.

Г-ђа Зорка Видићева, учитељица III разр. жен. школе у Смедереву, за учитељ. II разр. горње муш. школе у Смедереву, 13. окт. ов. г., по потреби.

17. *У округу топличком.*

Г. Арсеније Шијаковић, учитељ III. разр осн. муш. школе у Прокупљу, за учитеља IV разр. осн. школе у Куршумлији, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Живка Голубовићка, учитељица III разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Врању, за учитељицу I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Прокупљу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Светислав Марић, учитељ осн. школе у Тијању, окр. чачанског, за учитеља осн. школе у Лебанима, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђица Стана Стојшићева, привремена учитељица I разр. 1. одељ. осн. жен. школе у Пироту, за привр. учитељицу II разр. осн. муш. школе у Куршумлији, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Стеван Поповић, учитељ осн. школе у Градњи, окр. врањског, за учитеља III разр. осн. муш. школе у Прокупљу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Јевта Милошевић, учитељ III и IV разр. осн. муш. школе у Вел. Поповићу, окр. ћу-

пријског, за учитеља осн. школе у Мекињу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Катарина Борђевићка, учитељица I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Прокупљу, за учитељицу II разр. 2. одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

18. *У округу Купријском.*

Г. Гаврило Ранковић, учитељ IV разр. осн. школе у Рачи, окр. крагујевачког, за учитеља IV разр. осн. муш. школе у Ћуприји ,1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Даринка Милетићева, учитељица II разр. осн. жен. школе на Теразијама, у Београду, за учитељицу I разр. осн. жен. школе у Свилајнцу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Зорка Васићка, учитељица II разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Зан. Врачару, у Београду, за учитељицу II разр. осн. жен. школе у Свилајнцу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г. Љубомир Павловић, учитељ V разр. осн. муш. школе у Свилајнцу, за учитеља IV разр. 1. одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Љубица Кукићка, учитељица III и IV разр. осн. жен. школе у Ћуприји, за учитељицу I и II разр. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Христина Миленковићева, учитељица II разр. осн. муш. школе у Ћуприји, за учитељицу III и IV разр. осн. жен. школе у истом месту, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јованка Петровићка, учитељица I и II разр. осн. жен. школе у Ћуприји, за учитељицу II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Параћину, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Марија Берићка, привремена учитељица I и II разр. осн. школе у Поточцу, окр. јагодинског, за привреме. учитељицу I разр. осн. школе у Сикирици, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Михаило Крстић, учитељ осн. школе у Бобови, окр. ћупријског, за учитеља III разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Свилајнцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Петар Стрелић, привремени учитељ I разр. осн. школе у Лоћици, окр. јагодинског, за привреме. учитеља осн. школе у Троноши, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Спасоје Бркић, привремени учитељ III разр. осн. школе у Брусу, окр. крушевачког, за привр. учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Сикирици, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Стеван Радованоић, учитељ осн. школе у Домузетоку, окр. јагодинског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Вел. Поповићу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Јелисавета Жерићка, учитељица III разр. осн. муш. школе у Ћуприји, за учитељицу II разр. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Димитрије Мелентијевић, учитељ IV разр. осн. школе у Свилајнцу, за учитеља IV разр. 2. одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Владислав Кнежевић, учитељ осн. школе у Троноши, окр. ћупријског, за учитеља III разр, осн. муш. школе у Ћуприји, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Јулијана Х. Јевтићева, привремена учитељ. II разр. у Вел. Плани, окр. смедеревског, за привреме. учитељ. у Бељајци, 16. окт. ов. г., по потреби.

19. *У округу ужичком.*

Г. Милутин Петровић, заступник учитеља III и IV разр. осн. школе у Царини, окр. подринског, за заступ. учитеља осн. школе у Ковиљу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Миљко Богдановић, заступник учитеља I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Арилу, окр. ужичког, за заступ. учитеља II разр. осн школе у Ивањици, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Стојко Момчиловић, заступ. учитеља II разр. осн. муш. школе у Ивањици, окр. ужичког, за заступ. учитеља осн. школе у Придворици, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Христина Оташевићева, привремена учитељица II, III и IV разр. осн. школе у Рогачици, окр. ужичког, за привр. учитељицу I разр. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Јеврем Матић, учитељ осн. школе у Љубовићи, окр. подринског, за учитеља осн. школе у Мочионима, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Недељко Игњатовић, учитељ осн. школе у Вишњици окр. београдског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Миланџи, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Филип Јовичић, учитељ I разр. 2 одељ. осн. муш. школе у Ужицу, за учитеља осн. школе у Каменици, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Персида Јовановићева, учитељица I разр. осн. жен. школе у Г. Милановцу, за учитељицу I разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Ужицу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Миливоје Никићевић, учитељ IV разр. осн. муш. школе у Ужицу, за учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Косјерићу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Миленко Нешовић, учитељ I и II разр. осн. школе у Миланџи, окр. ужичког, за учитеља II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Ужицу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Јулка Јанковићева, учитељица III и IV разр. осн. жен. школе у Чачку, за учитељицу I разр. осн. муш. школе у Ивањици, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Јован Јеремић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Косјерићу, окр. ужичког, за учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Рогачици, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелена Поповићка, привреме. учитељица III и IV разр. осн. жен. школе у Краљеву,

за привр. учитељицу II разр. осн. муш. школе у Арнљу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Емилија Зековићка, учитељица I разр. осн. школе у Кићевцу, окр. алексиначког, за учитељицу II разр. осн. жен. школе у Ужицу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Дионисије Ковачевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Карану, окр. ужичког, за учитеља осн. школе у Чајетини, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Гргорије Јовановић, учитељ II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Ужицу, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Карану, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Војин Ж. Љешевић, учитељ I разр. осн. школе у Ивањици, окр. ужичког, за учитеља IV разр. осн. муш. школе у Ужицу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Ангелина Вранешевићева, учитељица I разр. осн. школе у Рогачици, окр. ужичког, за учитељицу I разр. осн. школе у Сјечој Реци, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Новка Драгићевићка, учитељица жен. школе у Ивањици, за учитељицу III и IV р. исте школе, 10 окт. ов. г., по потреби

Г. Мирко Поповић, заст. учитеља у Лукама окр. чачан., за заст. учитеља у Ковиљу, 23. окт. ов. г., по молби.

Г. Милија Јаношевић, учитељ у Субјелу окр. ужич. за учитеља у Севојни, 31 окт. ов. г., по молби.

20. *У округу крнореч ком.*

Г. Стеван Павловић, учитељ осн. школе, у Вратарници, окр. крнореч ког, за учитеља III и IV разр., исте школе, 11. сент. ов. г.

Г. Стеван Дадић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вражогрнцу, окр. крнореч ког, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Грљану, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Илија Радосављевић, учитељ осн. школе у Леновцу, окр. крнореч ког, за учитеља IV разр. осн. муш. школе у Зајечару, 1. сент. ов. г., по молби.

Г-ђа Милица Пешићка, учитељица I разр. осн. школе у Михаиловцу, окр. крајинског, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Ласову, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Милева Малетићева, учитељица I разр. осн. школе у Рајну, окр. крајинског, за учитељицу осн. жен. школе у Вел. Извору 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Петар Бурић, учитељ III разр. осн. школе у Неготину, за учитеља II разр. 2 одељ. осн. муш. школе у Зајечару, 1. сент ов. г., по потреби.

Г-ђица Катарина Гавриловићева, учитељица II разр. осн. муш. школе у Бањи Алексиначкој, за учитељицу I разр. 1. одељ. осн. жен. школе у Зајечару, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Светозар Михаиловић, учитељ осн. школе у Конривници, окр. крајинског, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Вражогрнцу, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Петар Лукић, учитељ I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Зајечару, за учитеља II р. 1. одељ. исте шк. 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Светозар Крапчевић, учитељ IV разр. осн. муш. школе у Зајечару, за учитеља I разр. 1. одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Христина Јовановићева, учитељица III разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Врању, за учитељицу I разр. осн. школе у Бољевцу, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Спасоје Марковић, привремени учитељ III и IV разр. осн. школе у Ласову, окр. крнореч ког, за привременог учитеља осн. школе у Лукову, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Светислав Пешић, привремени учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Михаиловцу, окр. крајинског, за привр. учитеља III и IV разр осн. школе у Ласову, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђа Зорка Несторовићка, учитељица I разр. осн. жен. школе у Зајечару, за учитељицу I разр. 2. одељ. исте школе, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Софија Поповићева, заступница учитеља осн. школе у Васиљу окр. књажевачког, за заступницу учитеља осн. жен. школе у Злоту 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Исак Израиљевић, учитељ осн. школе у Кривељу, окр. крнореч ког, за учитеља III и IV разр. осн. школе у Вел. Извору, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г-ђица Даница Николићева, учитељица IV р. осн. жен. школе у Палилули, у Београду, за учитељицу III и IV разр. осн. жен. школе у Зајечару, 24. Авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Љубица Протићка, учитељица осн школе у Бољевинима, окр. пиротског, за учитељицу I и II разр. осн. муш. школе у Вел. Извору, 1. сент. ов. г., по потреби.

Г. Живан Петровић, учитељ у Заграђи, окр. крнореч ког, за учитеља III и IV разр. школе у Вратарници. 16. окт. ов. г., по молби.

Г. Стеван Павловић, учитељ III и IV разр. школе у Вратарници, окр. крнореч ког, за учитеља у Заграђи, 16. окт. ов. г., по молби.

Г. Милош Миленовић, учитељ III разр. школе у Зајечару, за учитеља III и IV разр. школе у Вел. Извору, 20 окт. ов. г. по потреби.

Г. Исак Израиљевић, учитељ III и IV разр. школе у Вел. Извору, окр. крнореч ког, за учитеља I разр. 1. одељ. муш. школе у Зајечару, 20. окт. ов. г., по молби.

Г. Драгољуб Миленковић, заступник учитеља у Видровцу, окр. крнореч ког, за заступ. учитеља у Валакону, 20. окт. ов. г., по молби.

Г. Светозар Крапчевић учитељ I разр. 1. одељ. муш. школе у Зајечару, за учитеља III разр. исте школе. 20. окт. ов. г., по молби.

21. *У округу чачанском.*

Г. Божа Ружић, учитељ осн. школе у Осавици, окр. пожаревачког, за учитеља III и

IV разр. осн. школе у Јежевици, 1. септ. ов. г., по молби.

Г-ђица Љубица Чаревићева, учитељица 1. разр. осн. школе у Бољковцима, окр. рудничког, за учитељицу III и IV разр. осн. жен. школе у Чачку, 1. септ. ов. г., по молби.

Г. Сава Јовичић, учитељ II и IV разр осн. школе у Ворчу, окр. крагујевачког, за учитеља I разр. осн. муш. школе у Краљеву, 1. септ. ов. г., по молби.

Г. Михаило Глишић, учитељ I и II разр. осн. школе у Јежевици, окр. чачанског, за учитеља осн. школе у Жичи, 1 септ. ов. г. по молби.

Г. Илија Анђелковић, учитељ IV разр. осн. муш. школе у Александровцу, окр. крушевачког, за учитеља осн. школе у Павлици, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Сава Савић, учитељ III и IV раз осн. муш. школе у Трстенику, окр. крушевачког, за учитеља II, III и IV разр. осн. школе у Врби, 1. септ. ов г., по потреби.

Г. Милош Радовановић, учитељ осн. школе у Буковику, окр. крагујевачког за учитеља осн. школе у Лиси, 1 септ. ов. г., по потреби.

Г. Велимир Белопавлић, учитељ оси школе у Врдилама, округа чачанског, за учитеља осн. школе у Ласту, 1. септ. ов. г., по молби.

Г-ђица Драгиња Убавкићева, учитељица II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Гор. Милановцу, за учитељицу III и IV разр. осн. жен. школе у Краљеву, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Милан Убавкић, учитељ III разр. осн. муш. школе у Гор Милановцу, за учитеља VI разр. осн. муш. школе у Краљеву, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Сима Аћимовић, учитељ VI разр. осн. муш. школе у Краљеву, за учитеља IV разр. исте школе, 1. септ. ов. г. по потреби.

Г. Добросав Дуканац, привремени учитељ осн. школе у Моштаници, окр. ваљевског, за привремн. учитеља осн. школе у Котражи, 1. септ. ов. г., по молби.

Г-ђа Цаја М. Весићка, учитељица осн. школе у Мокром Лугу, окр. београдског, за учитељицу V разр. осн. жен. школе у Краљеву, 16. септ. ов. г., по молби.

Г. Милутин Петровић, заступник учитеља у Ковиљу, окр. ужичког, за заступ. учитеља у Лукама, 23. окт. ов. г. по молби.

22. У округу шабачком,

Г. Урош Палеташевић, учитељ осн. школе у Врањској, окр. шабачког, за учитеља осн. школе у Табановићу, 1. септ. ов. г., по молби.

Г-ђа Јелена Поповићка, учитељица осн. школе у Метковићу, окр. шабачког, за учитељицу II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Шапцу, на Каничку, 1. септ. ов. г., по молби.

Г-ђица Даринка Ранковићева, учитељица IV разр. осн. жен. школе у Шапцу, на Каничку, за учитељицу II разр. 1. одељ. осн. муш. школе у истом месту, 1. сеп. ов. г., по потреби.

Г-ђица Марија Лелековићева, учитељица I разр осн. жен. школе у Шапцу код цркве, за учитељицу II разр. исте школе, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Милан Коњевић, учитељ V разр. осн. школе код цркве у Шапцу, за учитеља I разр. 2. одељ. исте школе, 1. септ. ов. г. по молби.

Г. Светозар Јаношевић, учитељ II разр. 1. одељ. осн. школе на Камичку у Шапцу, за учитеља III разр. 2. одељ. осн. муш. школе код цркве у Шапцу, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Петко Николић, учитељ III разр. осн. муш. школе код цркве у Шапцу, за учитеља IV разр. исте школе, 1. септ, ов. г., по потреби.

Г. Живко Живановић, учитељ I разр. 2. одељ. осн. муш. школе код цркве у Шапцу, за учитеља III разр. 1. одељ. исте школе, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Владислав Поповић, учитељ IV разр. осн. муш. школе код Цркве у Шапцу, за учитеља V разр. исте школе, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Тимотије Јовановић, учитељ осн. школе у Прњавору, окр. шабачког, за учитеља III и IV разр. исте школе, 1. септ. ов, г., по потреби.

Г. Миленко Смиљковић, учитељ осн. школе у Затоњу, окр. пожаревачког, за учитеља осн. школе у Шеварицама, 1. септ. ов. г., по молби.

Г-ђа Марија Милосављевићка, учитељица II разр. осн. муш. школе на Јалији у Београду, за учитељицу I разр. осн. жен. школе код Цркве у Шапцу, 24. авг. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јелена Карамитићка, учитељица II разр осн. жен. школе у Шапцу, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Богатићу, 1. септ. ов. г., по молби.

Г. Марко Јоцковић, учитељ осн. школе у Гркињу, окр. нишког, за учитеља осн. школе у Дубљу, 1. септ. ов. г., по молби.

Г. Сима Богдановић, учитељ осн. школе у Салашу Ноћајском, окр. шабачког, за учитеља II, III и IV разр, осн. школе у Змајињаку, 1. септ. ов. г., по молби.

Г. Миливоје Ковачевић, учитељ осн. школе у Дубљу, окр. шабачког, за учитеља осн. школе у Чокешини, 1. септ. ов. г., по петреби.

Г-ђа Зорка Стојићевићева, учитељица II разр. 2. одељ. осн. муш. школе у Шапцу, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Кривају, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г-ђа Зорка Адамовићева, учитељица I и II разр. осн. школе у Богатићу, окр. шабачког, за учитељицу I и II разр. осн. школе у Прњавору, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Сава Јовановић, учитељ осн. школе у Табановићу, окр. шабачког, за учитеља осн. школе у Врањској, 1. септ. ов. г., по потреби.

Г. Јован Мацарац, учитељ осн. школе у Лукама, окр. чачанског, за учитеља осн. школе у Црној Бари, 1. септ. ов. г., по молби.

Г. Михаило Ерић, привремени учитељ осн. школе у Котражи, окр. чачанског, за привремени учитеља осн. школе у Салашу Ноћајском, 1. сент. ов. г., по молби.

Г. Сава Јовановић, учитељ у Врањској, окр. шабачког, за учитеља у Табановићу, 20. окт ов. г., по молби.

Г. Урош Лалеташевић, учитељ у Табановићу, окр. шабачког, за учитеља у Врањској, 20. окт. ов. г., по молби

III. Разрешени су:

1. *У вароши Београду.*

Г-ђица Леносава Ђорђевићева, учитељица II. разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Зап. Врачару у Београду, 31. Авг. ов. г. по молби.

2. *У округу београдском.*

Г. Сима Благојевић, учитељ осн. школе трбушничке, 8. септ. ов. г. по молби.

Г. Атанасије Вучићевић, учитељ у Винчи, 15. окт. ов. г., по молби.

3. *У округу ваљевском.*

Г-ђица Мила Богосављевићева, заступница учитеља осн. школе у Скели, 15. авг. ов. г.

Г. Милорад Протић, учитељ осн. школе каменичке, 10. авг. ов. г. по молби.

Г. Владимир Витровић, учитељ у Звечкој, 7. окт. ов. г., по молби.

4. *У округу врањском.*

Г. Димитрије Гавриловић, заступник учитеља осн. школе у Големом Селу, 20. авг. ов. г.

5. *У округу јагодинском.*

Г-ђица Љубица Пантелићева, учитељица II. разр. осн. школе у Конусима, 15. септ. ов. г.

6. *У округу књажевачком.*

Г-ђа Катарина Р. Милојевићка, привремена учитељица I. и II. разр. осн. школе у Нов. Хану 15. авг. ов. г.

Г-ђица Даринка Веселићева, учитељица I и II разр. осн. школе у Нов. Хану, 21. сеп. ов. г. по молби.

Г-ђа Станка Лешјанка, учитељица II. разр. жен. школе у Књажевцу, 2. окт. ов. г., по молби.

7. *У округу крагујевачком.*

Г-ђица Даринка Стојановићева, привремена учитељица осн. школе забојничке, 24. јула ов. г.

Г. Милован Будисављевић, заступник учитеља I и II разр. осн. школе у Трнави, 1. авг. ов. г.

Г. Драгољуб Шапоњић, заступник учитеља осн школе ботуњске, 15. авг. ов. г.

Г. Петар Милосављевић, заступник учитеља осн. школе у Бадњевцу, 15. септ. ов. г.

Г. Милоје Петровић, учитељ IV разр. 1. одељ. основ. мушке школе у Крагујевцу, 18. јула ов. г.

Г. Ранко Пешић, учитељ осн. школе у Клоки, 31. јула ов. г.

Г. Милован Домановић, привремени учитељ осн. школе у Малим Крчмарима, 1. авг. ов. г. по молби

Г. Александар Никић, учитељ осн. школе ботуњске, 30. септ. ов. г., по молби.

Г. Михаило Купчевић, заступник учитеља у Копљару, 4. окт. ов. г., по молби.

8. *У округу крајинском*

Г-ђа Љубица Марковићка, учитељица осн. школе салашке, 20. јула ов г.

Г. Василије Ђокић, заступник учитеља осн. школе велико-каменичке, 22. јула ов. г.

Г. Спиридон Крстић, заступник учитеља осн. школе у Рткову, 31. јула ов. г.

Г-ђица Василија Димитријевићева, привремена учитељица осн. школе у Вел. Врбици, 22. јула ов г.

Г. Михаило Левтић, привремени учитељ II. разр. осн. школе у Кобишници, 15. авг. ов. г

9. *У округу крушевачком.*

Г. Никола Ристић, заступник учитеља осн. школе наупарске, 8. септ. ов г.

10. *У округу нишком.*

Г Божидар Петровић, заступник учитеља осн. школе у Дединој Бари, 13. јула ов. г.

Г. Петар А Костић, заст. учитеља осн. школе у Црвеној Јабуци, 5. авг. ове год. по молби.

Г. Сима Јеротић, учитељ III и IV разр. школе у Јелашници, 7. окт. ов. г. по молби.

Г. Димитрије Шолајић, привр. учитељ у Црној Трави, 19. окт. ов. г., по молби.

Г. Петар Вељковић, заступ. учитеља у Јелашници, 19. окт. ов. г.

11. *У округу пиротском*

Г. Михаило Хаџи-Цонић, заступник учитеља осн. школе у Чиниглавцима, 15. авг. ов. г.

Г. Живојин Манојловић, заступник учитеља осн. школе у Јаловик Извору, 24. авг. ов. г., по молби.

Г-ђа Христина Миловановићка, учитељица I разр. 1. одељ осн. жен. школе у Пироту, 21. септ. ов. г., по молби.

12. *У округу пожаревачком.*

Г. Радојко Миладиновић, заступник учитеља осн. школе у Раковој Бари, 15 авг. ов. г.

Г. Павле Јовановић, заступник учитеља осн. школе изваричке, 20. јула ов. г., по молби.

Г-ђа Даница П. Рајчићева, учитељица I разр осн. муш. школе у Петровцу, 17. септ. ов. г., по молби

Г. Миња Петровић, учитељ школе у Курјачи, 15. јула ов. г., по молби.

13. *У округу рудничком.*

Г. Живко Анђелковић, заступ. учитеља III и IV разр. школе у Брезни, 4. окт. ов. г., по молби.

Г. Михаило Голубовић, заст. учитеља II, III и IV разр. школе у Бољковцима, 4. окт. ов. г.

14. *У округу смедеревском.*

Г-ђица Персида Јоксимовићева, привремена учитељица I, разр. осн. школе у Ковачевцу, 15. авг. ов. г.

Г. Драгомир Михаиловић, привремени учитељ III, разр. осн. школе крњевске, 15. јула ов. г., по молби.

Г. Стојан Живковић, учитељ III и IV, разр. осн. школе милошевачке, 29. авг. ов. год., по молби.

Г. Љубомир Рашитовић, учитељ I и II разр. осн. школе рабровачке, 31. авг. ов. г., по молби.

Г-ђица Зорка Ристићева, учитељица I и II разр. осн. школе у Сараорцима, 17. септ. ов. г., по молби.

Г-ђа Јулка Стојановићка, учитељица у Рабровцу, 11 септ. ов. г. по молби.

Г. Драгомир Стојановић, учитељ у Водицама, 2. окт. ов. г. по молби.

Г. Милосав Бокић, учитељ у Ракинцу, 25. окт. ов. г, по молби.

15. *У округу топличком.*

Г. Јеврем Илић, привремени учитељ осн. школе у Великој Плани, 20 авг. г.

16. *У округу ужичком.*

Г. Гојко М. Станојевић, привремени учитељ I разр. осн. школе у Доброселици, 15. авг. ов. г,

Г. Лазар Јовић, заступник учитеља осн. школе мочиочке, 15. авг. ов. г.

Г. Милан Костић, заступник учитеља I и II разр. осн. школе у Бајиној Башти, 31. јула ов. г., по молби.

Г. Бранислав Обрадовић, привремени учитељ II разр. осн. школе ариљске, 31. јула ов. г., по молби.

Г. Љубомир Селаковић, заступник учитеља у Скакавцу, 2. окт. ов. г., по молби.

17. *У округу црноречком.*

Г. Тома Јевтић, заступник учитеља осн. школе у Слатини, 15. авг. ов. г.

Г. Драгољуб Бркић, заступник учитеља осн. школе у Доњој Белој Реци, 22 јула ов. г.

Г. Стеван Николић, учитељ II разр. осн. муш. школе у Зајечару, 18. јула ов. г.

Г. Стеван П. Живановић, заступник учитеља осн. школе у Леновцу, 21. септ. ов. г., по молби.

Г. Станислав Тошковић, привремени учитељ осн. школе у Оштрељу, 17. септ. ов. г., по молби.

Г. Арсеније Илић, учитељ осн. школе бољевачке, 8. септ. ов. г., по молби.

18. *У округу чачанском.*

Г. Велимир Белопавлић, учитељ осн. школе лазачке, 28. септ. ов. г. по молби.

Г. Павле Поповић, привремени учитељ у Студеници, 2. окт. ов. г.

19. *У округу шабачком.*

Г. Светолик Брзаковић, заступник учитеља осн. школе коцељевске, 21 авг. ов. г.

Г. Милан Николић, заступник учитеља III и IV разр. осн. школе у Зминјаку, 7. авг. ов г., по молби.

IV. Постављена управитеља основних школа

1. *У вароши Београду.*

Г. Јаков Големовић, учитељ IV разр. 1. одељ. осн. муш. школе на Зап. Врачару, за управитеља муш. и жен школе на Врачару, 20. септ. ов. г.,

Г. Михаило Јовић, учитељ I разр. осн. муш. школе код Саборне Цркве, за управитеља мушке и жен. школе код Саборне цркве, 20. септ. ов. г.

Г. Драгутин Топлица, учитељ I разр. осн. муш. школе на Сави, за управитеља муш. и жен. школе на Сави и Вежбаоници В. Ж. Школе, 20. септ. ов г.

2. *У округу алексиначком.*

Г. Божидар Кузмановић, учитељ III разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Алексинцу, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. септ. ов. г.

Г. Аврам Стаматовић, учитељ III разр. осн. муш. школе у Бањи, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20 септ. ов. г.

Г. Михаило Симић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Суботинцу, да врши дужност управитеља исте школе, 20. септ. ов. г.

Г. Миливоје Саковић, учитељ I разр. 1. одељ. и II разр. осн. школе у Ражљу, за управитеља исте школе, 20 септ ов. г.

3. *У округу београдском.*

Г. Светозар Михаиловић, учитељ III и IV. разр. осн. школе у Венчанима за управитеља исте школе, 20 септ. ов г.

Г. Димитрије Јовановић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Рипњу, за управитеља исте школе, 20 септ. ов. г.

Г. Аксентије Ивановић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Мал. Пожаревцу, за управитеља исте школе 20 септ. ов. г.

Г. Владимир Костић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Петци, да врши дужност управитеља исте школе, 20 септ ов г.

Г. Сретен Драговић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Кораћици, за управитеља исте школе, 20 септ, ов. г.

4. *У округу ваљевском.*

Г. Арон Костић, учитељ III и IV разр осн. школе у Обреновцу, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. септ. ов. г.

Г. Стојан Јаковљевић, учитељ III и IV р. осн. школе у Врелу, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Грујица Протић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Осечини, за управитеља исте шк. 20. сепг. ов. г.

5. У округу јагодинском.

Г. Љубодраг Јаковљевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Волујаку, да врши дужност управитеља исте школе 20 сепг. ов. г.

Г. Танасије Ристић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Вигрдану, за управитеља исте школе, 20 сепг. ов г.

Г. Душан Гајић, учитељ IV разр. осн. школе у Бачини, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Алекса Поповић, учитељ IV разр. осн. школе у Обрежу, за управитеља исте школе

Г. Светозар Огњановић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Коњусима, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г

Г. Светислав Рачић, учитељ II. III и IV разр. осн. школе у Милутовцу; да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Петар Максимовић, учитељ III и IV раз. осн. школе у Јасици, за управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Милан Вељић, учитељ III и IV разр осн. школе у Поточцу, за управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Петар Поповић, учитељ II. III и IV разр осн. школе у Јовцу, за управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Матеја Милетић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Доњем Крчину, да врши дужност управитеља исте школе, 20 сепг. ов. г.

6. У округу књажевачком.

Г. Никола Ковачевић, учитељ III и IV разр, осн. школе у Новом Хану, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Михаило Цветковић, учитељ III разр. осн. школе у Књажевку, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. сепг. ов. г.

7. У округу крагујевачком.

Г. Филип Радуловић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Чукојевцу, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Арсеније Радовановић, учитељ III и IV разр. осн. муш. школе у Аранђеловцу, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту 20. сепг. ов. г.

Г. Ђура Димитријевић, учитељ II. III и IV разр. осн. школе у Лужницама, да врши дужност управитеља исте школе, 20 сепг. ов. г.

Г. Драгољуб Ђурђевић, учитељ IV разр. осн. школе у Тополи, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. сепг. ов. г.

8. У округу крајинском.

Г. Светозар Милошевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Прахову, за управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Димитрије Богдановић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Кобишници, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Владимир Вапа, учитељ III и IV разр. осн. школе у Михајловцу, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Михаило Атанасијевић, учитељ II раз. 1 одељ. осн. муш. школе у Неготину, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. сепг. ов. г.

9. У округу крушевачком.

Г. Крста Божовић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вел. Врбници, за управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Аћим Чавдаревић, учитељ I разр. осн. школе у Александровцу, за управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Сава Димитријевић, учитељ III и IV разр. осн. школе макрешанске, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Михаило Милошевић, учитељ I разр. 1. одељ. осн. муш. школе у Крушевцу, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. сепг. ов. г.

Г. Витомир Нинић, учитељ IV разр. осн. школе у Медвеђи, да врши дужност управитеља исте школе. 20 сепг. ов. г.

Г. Стеван Младеновић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Трстенику, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20 сепг. ов. г.

10. У округу ћупском.

Г. Сима Јеротић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Једашници, за управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Савко Кучаревић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Каменици, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

11. У округу пожаревачком.

Г. Петар Милетић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Влашком Долу, за управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Живојин Средојевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Ракинцу, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Радован Пантић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Средњеву, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сепг. ов. г.

Г. Сима Ковић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Жабарима, за управитеља исте школе, 20 сепг. ов. г.

12. У округу рудничком.

Г. Живојин Ј. Милојевић, учитељ III разр. осн. муш. школе у Гор. Милановцу, за упра-

витеља муш. и жен. школе у истом месту. 20. сент. ов. г.

13. *У округу смедеревском.*

Г. Милан Буквић, учитељ III разр. осн. школе крњевске, за управитеља исте школе 20. сент ов. г.

Г. Светозар Ивковић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Голобоку, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Војислав Крупежевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вел. Орашју, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Павле В. Несторовић, учитељ I разр. осн. школе у Паланци, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. сент. ов. г.

Г. Живојин Стојановић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Лугавчини, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Петар Живковић, учитељ IV разр. осн. школе у Мидошевцу, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

14. *У округу топличком.*

Г. Арсеније Шијаковић, учитељ IV разр. осн. школе у Куршумлији, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

15. *У округу купријском.*

Г. Стеван Радовановић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вел. Поповићу, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Светислав Поповић, учитељ IV разр. осн. школе у Параћину, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. сент. ов. г.

Г. Гаврило Ранковић, учитељ IV разр. осн. муш. школе у Ћуприји, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. сент. ов. г.

Г. Спасоје Бркић, привремени учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Сикирици, да врши дужност управитеља исте школе, 20. ов. г.

16. *У округу ужичком.*

Г. Глигорије Јовановић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Карану, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Јован Јеремић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Рогачици, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Милета Станојевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Доброселици, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Недељко Игњатовић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Миланци, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

17. *У округу ирпоречком.*

Г. Стеван Дадић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Грљану, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Светислав Пешић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Ласову, да врши дужност управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Илија Радосављевић, учитељ IV разр. осн. школе у Зајечару, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. сент. ов. г.

Г. Исак Израњевић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вел. Извору, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Светозар Михаиловић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вражогрнцу, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Стеван Павловић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Вратарници, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

18. *У округу чачанском.*

Г. Сима Аћимовић, учитељ IV разр. осн. школе у Краљеву, за управитеља муш. и жен. школе у истом месту, 20. сент. ов. г.

Г. Сава Савић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Врби, за управитеља исте школе 20. сент. ов. г.

19. *У округу шабачком.*

Г. Тимотије Јовановић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Прњавору, за управитеља исте школе, 20 сент. ов. г.

Г. Алекса Нешић, учитељ III и IV разр. осн. школе у Кривају, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

Г. Сима Богдановић, учитељ II, III и IV разр. осн. школе у Зминьаку, за управитеља исте школе, 20. сент. ов. г.

V. Разрешења управитеља основних школа

Разрешени су:

1. *У округу алексиначком.*

Г. Петар Милошевић, управитељ осн. школа у Алексинцу, 20. сент. ов. г.

2. *У округу крајинском.*

Г. Антоније Максић, управитељ неготинских осн. школа, 20. сент. ов. г.

3. *У округу крушевачком.*

Г. Василије Терзић, управитељ крушевачких осн. школа, 20. сент. ов. г.

4. *У округу рудничком.*

Г. Панта Симић, управитељ горњо-милановачких осн. школа, 20. сент. ов. г.

5. *У округу купријском.*

Г. Никола Вељић, управитељ параћинских осн. школа, 20. сент. ов. г.

Г. Димитрије Мелентијевић, управитељ свилајначких осн. школа, 20. сент. ов. г.

6. *У округу ирпоречком.*

Г. Светозар Крапчевић, управитељ зајечарских осн. школа, 20. сент. ов. г.

штампа краљевско-српске државне штампарије Одговорни уредник АНДРА НИКОЛИЋ

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 188⁸/₉ ШКОЛСКУ ГОДИНУ.

1. Директора ваљевске н. гимназије

У овом заводу радило је ове школске године 5 редовних и 3 хонорарна наставника. У току године премештен је наставник Српског Језика и Срп. Историје, а на његово је место дошао и примио ове предмете коме није ово група. Премештен је у току године и вероучитељ.

Од уписаних 134 ученика и 13 ученица (у I разр. 67 ученика и 6 ученица, у II разр. 27 ученика и 3 ученице, у III разр. 27 ученика и 3 ученице, у IV разр. 13 ученика и 1 ученица) било је на испиту 120 ученика и 11 ученица. Положило је испит и прелази у старији разред: из I разр. 24 ученика и 4 ученице, из II разр. 8 ученика и 1 ученица, из III разр. 12 ученика и 1 ученица, из IV разр. 5 ученика и 1 ученица. Понављају: I разр, 13 ученика, II разр. 4 ученика, III разр. 1 ученик, а IV разр. ни један. Понављају испите: из I разр. 19 ученика, из II разр. 14 ученика и 2 ученице, из из III разр. 10 ученика и 2 ученице, из IV разр. 6 ученика. Отпуштени, као неспособни: из I разр 2 ученика, из III разр. 1 ученик, из IV разр. 1 ученик.

Сви су предмети предавани и свршени по прописаним програмима. Где није уџбеника, наставници су обично диктовали, служећи се већим, домаћим и страним изворима Минералогија у II разр. диктована је по изводу који је наставник спремио из Панчићеве Минералогије. Диктандо износи два писана табака. Срп. Историја диктована је по Срећковићу, Мајкову и Клајићу. Рукопис износи у III разр. 12, а у IV разр. 18 табака.

Ботаника је предавана по Панчићевој Флори околине Београда.

Француски Језик и Моралне Поуке ове су године први пут уведени у нижу гимназију. Наставник Моралних Поука вели да је имао доста тешкоћа, „прво, што није одмах био прописан програм, а друго, што није било никакве ручне књиге ни за наставника, ни за ученике. Грађу за предавање црпао је из разних извора нешто из К. Ф. Волнеја, нешто из Бјелинскога, из Срп. Историје и из обичног живота.“

Франц. Језик у почетку године примио је потписани, јер га ни један наставник не могаше примити. Господин министар наредио је да тако и остане за ову школску годину, пошто није било онда стручног лица за наставника Франц. Језика. Служећи се прво изводима из Машатове и Олендорфове граматике, а после прописаним уџбеником од Берберовића, уз Читанку Мајзнерову, постигнут је из француског језика повољан успех.

Науку Хришћанску предавао је у другој половини школске године нов, спреман наставник. Последица бољег и правилни-

јег рада јесте бољи и успех. Сад ће се моћи и очекивати утицај Христове науке на дух и морал ученика.

Математика, Јестаственица и Немачки Језик у рукама су стручних наставника, који више година у овом заводу раде на својим групама.

Географија је раздељена међу два наставника, једно ради равномернијег броја часова, а друго што нема наставника за Географију. Постигнут је опет добар успех.

Врло је незгодно што је Срп. Језик и Срп. Историја дошла у руке наставника који није квалификован за њих. Од тога је на штети и школа и сам наставник. Спремајући се за професорски испит, он мора, у исто време и да се спрема за предавање оних предмета који не улазе у његову групу. Само труду његовом има се приписати постигнути успех из Срп. Језика и из Срп. Историје.

За Цртање и Лепо Писање није било нарочитог наставника, него је за те вештине дат хонорар једноме од редовних наставника. Ученици су показали прилично воље за ове вештине.

Телесно и војно вежбање, по оцени стручног надзорника, било је добро.

Прва је година како се у овој школи учи Нотно Певање и Свирање. Колико се могло урадити ове прве године, урађено је. Ученици показују доста воље и за вокалну и за инструменталну музику.

Држећи се тачно програма, учитељица женског ручног рада обучила је ученице и теорији тако, да све што раде умеју лепо објаснити и нацртати. Радови се одликују чистотом.

Сви су наставници савесно вршили своју дужност. Њихова је заслуга, ако је, како се мени чини, постигнут бољи успех у настави, но што је био последних година. Већа пажња од стране наставника, мало строжа дисциплина и заједничке мере које су предузимане ради исправљања мана и погрешака ученичких утицале су веома повољно на васпитање ученика. Ни једног случаја непослушности према наставнику, ни једног јачег изгреда није било у току ове године.

Похођење школе од стране ученика било је марљивије ове но прошле године.

Кабинет и књижница школска у добром су стању.

Чињене су екскурзије. Наставник је обучио ђаке пресовању биљака. Сам је купио тице и неке сисаре, и то уступио школи у својину.

О проширењу и о поправци локала школског вођена је још од прошле године опширна преписка између школе и општине и између министарства, школе и начелништва округног. Општина је најпре одрицала потребу тога проширења, а после је одлучила да ће се проширити локал онда, кад се направи нова зграда за основну школу. Тескоба постаје све осетнија, по наставу све штетнија, а изгледи за подизање зграде за основну школу нимало повољнији.

Бр. 153.
7. Јула 1889. год.
Ваљево.

Директор,
Л. Лазаревић

2. Директора пиротске ниже гимназије.

Сходно наређењу (Просв. збор. стр. 321.), част ми је поднети Господину Министру следећи извештај, у коме је изложено: I опште стање пиротске ниже гимназије и II наставни предмети и предавања.

1 Опште стање.

1. Наставници су били у овој години за све предмете и вештине. По томе је, дакле, пиротска н. гимназија наставничким особљем једном попуњена, па су и сви предмети и вештине предавани и није, као до скора, било нужде да се читави предмети изостављају и не предају. Није нужно да напоминем, како је важна ова околност, нарочито за ову школу, и имам само да нагласим: да је нужно да и даље овако остане и да се евентуалним размештајем наставника упражњена места одмах и попуне. У овој години радили су: 1 професор (и директор), 4 предавача, 2 учитеља, 1 хон. наст. за хришћ. науку, 1 официр, с помоћником, за војна вежбања и 1 учитељица жен. рада (но која је око половине априла о. г. отпуштена). Месечни издатци, по платном списку, износили су на наставнике 1230·43 динара. Наставници су били са утврђеним квалификацијама за средње школе, а са индивидуалним особинама и способоостима, сваки по својој струци.

2. Ученици су — кроз сва четири разреда, колико има ова н. гимназија — махом из вар. Пирота, а мање њих из пиротског округа, са нешто досељених. Уписано их је било с почетком ове године: у I р. 58, II р. 32, III р. 17, IV р. 18, — свега уписато 125 ученика. На крају школске године полагало је испит: у I р. 47, II 31, III 15, IV 18, — свега полагало испит 111 ученика. — Међу њима имало је *ученица:* у I 4, II 3, III 2, IV 1. — свега: 10 ученица. — Разлика, која се показује између уписаних и до краја године учених ученика у укупном броју 14 ученика (у I 11, II 1, III 2) долази највише у след напуштања школе (у I 6, II 1, III 1) и сеобе (III 1), а остатак због крајње неуредности у владању и похођењу школе, која је повукла за собом искључење, но увек с правом на полагање испита (I, 5).

Бројеви ови — уписаних и свршених ученика — и ако су, можда мањи од бројева других сред. завода у Србији — ипак показују напредак, пошто су већи како у опште тако и по разредима, но до сад. Пропала је у рату архива и уписница до 1885. па с тога нема података о броју ученика ранијих година (а школа је ова отворена 1. јануара 1879 као једноразредна „трговачка школа", за тим претворена у дворазредну гимн. реалку, па постепено у нижу гимн. са четири разреда). А од рата т.ј. од 1885 г. било је ученика:

	I	II	III	IV	
Године 1885—86:	36	24	9	12	— свега: 81 ученика
„ 1886—87:	40	19	19	4	— свега: 82 „
„ 1887—88:	55	29	19	14	— свега: 117 „
„ 1888—89:	58	32	17	18	— свега: 125 „

Од пресудног је утицаја на успех и на похођење школе и цркве, као, донекле, и на владање ученика — њихово имовно стање. Али баш у томе погледу пиротска н. гимназија има да се бори са највећом сиротињом својих ученика. Немање нужних потреба уназађава успех; а немаштина на дому утиче на цео живот. Настава у гимназији није само ствар памћења и усменога вежбања, но је везана и за дуготрајније писмене радове, цртеже, за труд и стрпљење више врсте — а како ће то све да буде међу ученицима, за које н.пр.

наставник геометрије у IV р., у свом извешћу вели „да се често дешава, да по пола школе једним шестаром ради, па сваки ни лењир нема“ — да и не спомињемо ниже разреде (I и II) где је оскудица врло велика. Чињено је што се могло: благодејањем, давањем књига и — давањем писаћег материјала добављеног од прилога у корист сиротних ученика. Али и добијање благодејања *па и књига* везано је за извесне претходне услове (у I р. за успех на пријамном испиту, а даље за успех и остало). Отуда се дешавало да је било ученика, који су мислили, да и без књиге могу — учити у гимназији!

Наравно, да је се о те, тешко поправљиве зле околности, скршио многи труд наставника, баш и онда, кад се заиста ревности наставничкој није могла никаква примедба учинити. Према томе, а по положеним годишњим испитима, бројно изражен успех ученика стоји овако:

ученика:	прелазе	понав. испит	разред.
У I р. од 47	19,	11,	17[1])
„ II р. „ 31	12.	7,	12[2])
„ III р. „ 15	7.	2,	6
„ IV р. „ 18	8,	6.	4.

Или у свима разредима: прелазе 46, понав. испит 26, разред 39.

По себи се разуме да ће, по извршеним поновним испитима у августу бити број оних што прелазе већи спрам броја оних, што ће коначно понављати разреде. — А од укупног броја — 26 — ученика, који ће испит поновити имају из по једног предмета њих 15, а из по два њих 11 ученика.

Нарочита је пажња обраћана од стране свију наставника да ни један ученик не заказали, да је мало пута прозиват, што је, према броју ученика, нарочито у старијим разредима и могућно и лако било. С тога су оцене добивене и дате резултат свестраног цењења ученика, како преко године, тако и на испиту. — У истој сразмери са успехом стоји и похођење школе и цркве, које махом проистиче из истих узрока.

По владању оценио је савет професорски, од укупног броја — 111 — ученика: као примерне 57, врло добре 45, добре 6, лоше 3 (у I 2, II 1) ученика.

Од искључених 5 ученика I р. — с правом на полагање испита — њих су 3 због лошег владања, и били су несносни понављачи, штетни за остале ученике, а 2 због великога броја изостанака. Ни један се од ових није вратио на испит (осем једног шестог, који је ушао у број оних што су испит полагали). Иначе „озбиљних случајева непослушности“ није било. Најчешће су — друге казне — већ и самим школским законом дозвољене, биле, мањи или већи затвор у учионицама. Ну већ и по самом бројном прегледу оцена из владања види се да је и та казна била већим делом ограничавана на мањи број — истих — ученика, док је код већине била довољна, ма и чешће пута, опомена разредних старешина или директора, чија је жеља била да се буд за што не прибегава опорим казнама путем писмених одлука или усмених налога. Директор је себи поставио за задатак, и г г наставници су следовали: да се нико ни чим не бије. Нека би можда имало родитеља, који би и желели, да се спрам њихове деце и ова казна употреби — ипак је она остављена дому; а показало се свуда да су застрашивања у лутини и штете отуда веће, но користи *у школи*, тим пре, што она лоша навада чупања и шамарисања деце и није у ствари она *осетна* казна позната под именом „телесне“. Ученицима је, и у моралним поукама и свуда изно-

[1]) Од ових у I р. један губи право.

[2]) Од ових у II. р. двојица губе право.

шена истинитост оне нар. изреке: да ће се сваки неваљалац — „бити сам“.....

3. Снабдевеност школе намештајем и училима, није ни довољна, а камо ли раскошна. Буџет дозвољава „на канцелар. трошкове“ утрошак од 600 динара годишње. Кад се одбије огрев, периодичне оправке дрвенарије, славе Св. Саве и др. ситније и крупније потребе школске — онда мало претиче за истинске прилове било намештаја, било учила или корисних књига. Уз то је дошла још и та лоша околност да је ова н. гимназија страдала у рату 1885 — поставши плен Бугара. Архива и све што је од вредности и угодно за ношење, однесено је. Скамије, које сам затекао биле су у већини трошне и искварене, да су се под ученицима крхале; а тако и цео остали намештај. Све је то ваљало оправљати или ново набављати. У току две године — осем што је мој претходник набавио — набављено је 8 вел. скамија (од по 3. метра дуж.), орман за архиву и др. канцеларијску оставу, полица за наставничке потребе, полица са кантама за воду и шафољ — осем тога, што је готово свака столица, сто и стара скамија морала бити оправљена. Још су табле старе и мале, још нема у разредима ни колико толико спретних столова по разредима, а камо ли катедара. Све то чека на постепену измену, и сад се по нужди оправља.

Не мања је оскудица у школској библиотеци и „кабинетима“. Библиотека броји тек 125 заведених књига! Све су обичне садржине; а главно је, да библиотека служи профес. кандидатима, као потпора у спреми за проф. испит, који нису свакад у стању да себи набаве скупоцене књиге. С тога је од потписаног и изашао био предлог Господину Министру (1888 год.): да се састави списак стручних књига на српском, француском и немачком језику и да се свакој школи даде једна таква збирка повезаних књига, како би се професорски кандидати могли за испит спремати, — док овако они и сами са сажаљењем гледају како их време мимоилази, а њих, често без њихове кривице, оставља у потчињеном предавачком положају. Бити, с тога, у једном овако оскудном и забаченом заводу наставник, а под изгледом професорског испита, заиста је — жртвовање себе самога! А једноме човеку од поноса, немогућно је изаћи пред испитни одбор без уверења о својој потпуној спреми. —

Што се „кабинета“ тиче, ја ћу навести овде умесне примедбе наставника физике и хемије, које је навео у своме годишњем извештају поднесеном ми крајем ове школске године. Он, између осталога, вели: „Наша гимназија веома је сиротна са физичким инструментима. Оно мало справа што има, припада, по квалитету, најгорој врсти. „Боповим апаратима“ снабдевају се у другим културним земљама обично основне школе, док гимназија треба да је снабдевена са инструментима већега размера, добре чврстоће и савршенога квалитета, са којим би се природни појави савршено могли представити, а тих инструмената требало би да је толико, како не би ни један физички појав остао неопажен. Што се тиче инструмената за хемију, и иначе потребног материјала за очигледно приказивање хемијских појава, ту наша гимназија тако тражаво стоји, да о том не вреди трошити ни једне речи.....“ и мисли даље, „да се овај завод снабде са инструментима физичким и хемијским и то онаквог квалитета, као што доликује гимназији, и онда би читав пробор „Бопових апарата“, што га имамо, по наређењу Господина Министра, могли предати осн. основној школи на руковање, и да се одобри потребан кредит за набавку хе-

микалија". Са свим с правом мисли исти наставник — чинећи упоређења са суседном царибродском школом — да је „у интересу и очигледности у настави, као и у интересу ауторитета нас Срба у културној мисији — да се овај завод снабде са инструментима физичким и хемијским." — Што се јестаственице, у ужем смислу тиче (зоологије и ботанике), овде имају слике културних биљака, које у трговину долазе и један хербар, један анатомски атлас (5 слика за на зид). — Исто тако желети је да се и збирка географских и историјских карата по могућству попуни. А да све ово буде, за то је недовољан буџет од 600 дин. канцел. трошкова, већ јача потпора.

И ако ја не делих мишљење да у једној нижој гимназији буде каква универзитетска лабораторија за хемију или кабинет за физику, или збирка за јестаственицу — то је све скупо а за прве ступње и излишно — али то не оправдава да се буде у толикој скучености да се бар не види прва практика у извођењу опита. По моме мишљењу *вавало је некада* за све ниже гимназије и средње школе имати један одређен прибор и све подједнако снабдевати у своје време. Данас, кад је уношено у школе сваковрсног и лошег и ломљивог еспапа, тешко је то све прогласити за некорисно и за бацање или поклањање нижим школама, па све ново куповати.

По томе, дакле, постепено попуњавање и библиотеке (нарочито с књигама за стручну проф. спрему) и кабинета и намештаја и свију школских потреба — јесте једини пут да се и ова школа снабде чим треба. А да то буде требало би ој, у току неколико година, одобрити колики толики ванредни кредит за набавку књига и учила. (Нишка учитељска школа имала је некад, у току више година, по 6.000 динара годишње на то, која је сума, мислим, после преполовљена између те школе и нишке гимназије).

4. Време наставе није у овој школској години прекидано нарочитим ванредним одморима, осем прописних одмора о Божићу и Васкрсу. Но прогресивна предавања почела су у овој школи — као и у свима у држави — тек 1. октобра 1888, пошто је према наређењу Господина Министра просвете од 30. августа 1888 ТБр. 8170 цео септембар употребљен на понављање прошлогодишњег наставног материјала, све док није стигао нови нацрт наставног програма за гимназије датиран под 26. септембром 1888. ПБр. 9949., по коме су предавања тачно почела 1. октобра 1888 и вршена до пред испит. Но било је делимичног прекида у предавању појединих предмета због болести наставника или одобреног одсуствовања (нарочито потписаног директора, који је од 19. октобра до 22. децембра 1888 год. био секретар Уставотворног Одбора а од 13. јан. до 1. марта као изасланик тог одбора ишао у Француску, Белгију и Данску, ради изучавања там. изборних система — оба пута са знањем Господина Министра). О самим, краћим или дужим изостанцима наставника има одделит извештај.

5. Школска зграда. Гимназија нема зграде. Од како је, она је смештена по разним, приватним, често врло неугодним кућама, које су узимате под закуп. Кирију на зграду *плаћа округ пиротски прирезом.* Сада се налази гимназија у згради *општинске* основне пиротске школе, под закуп, а по погодби за 150 дин. месечно. То је нова двокатна кућа, са осам учионица и две мале канцеларије горе и доле по једна. Гимназија заузима половину те зграде, са канцеларијом на горњем боју; другу половину заузимљу раз-

реди основних мушких школа (четири). Обе половине са свим су одељене. Располаже гимназија, дакле, само са четири учионице и једном малом канцеларијом. Других одељења нема; директор и професори су заједно. Ну кад се узме, да су бар учионице целисходне, нарочито за старије разреде — онда се може рећи да је школа довољно удобно смештена. У Пироту и нема великих зграда за ову потребу, нарочито кад се хоће да се смести све под један кров. Кад је лане, зграда, где је била гимназија, испрскала и паду склона била, исељена је у априлу, у садашњу зграду, пошто је претходно учињена — преко Начелства — погодба са одбором општинским да се — по цену од 150 динара месечно — смести гимназија у ову зграду, а под изречним условима да у истој остаје *„за време док се нова зграда за гимназију не озида“*. О томе постоје одлуке одбора варошн Пирота од 6 и 11 априла 1888 године, на основу којих је гимназија у овој згради, и биће све дотле, док се нова зграда за гимназију не озида. Питање о подизању гимназијске зграде у Пироту старо је и забачено ратом од 1885. За то је и прирез купљен, и има нешто готовине од тога. Вредни ово окр. инжињер г. Милан Балта радно је више времена и израдио веома леп и потпун план за будућу зграду, с предрачуном. Учињено је дакле доста на да се приступи озбиљном размишљању о подизању — што је у овоме крају и потреба и државни разлог.

II. Наставни предмети и предавања.

Предавања су вршена по новом нацрту програма од 26 Септембра 1888. ПБр. 9949, — почев од 1 октобра. Ради лакшега прегледа навешћу и поједине предмете или груне предмета оним редом, како су у нацрту програма стављени.

1. Наука хришћанска. Наставник г. протојереј Дим. Цветковић. Предавања су вршена уредно. Предмет по програму свршен и поновљен, без жалбе на тешкоћу његову. Г. Наставник је мњења да је «за ову школску годину упливисала наука хришћанска на дух и морал ученика у опште“. Ручне књиге по досадањем, само је у III р. учињена, по наредби, измена и уведено је ново „обредословље“ од г. Фирмилијана. Но наставник мисли да у овом делцу има празнина и вели: „Требало би још додати: о књигама црквеним и о одеждама црквеним, пошто је писац кратког обредословља изоставио ово обадвоје, и тиме оставио децу необавештену о овим главним факторима црквеног обредословља».

2. Српски језик. Наставник, предавач г. Ђура А. Ристић. Осем синтаксе сложених реченица у IV. р., остало свршено по програму. У I р., не имајући згодног учебника, диктовао је према књизи г. Ст. Новаковића. У II р. свршио све до промене глагола, налазећи да ће тако моћи у будућем III р. свршити, поред промене глагола и синтаксу простих реченица. Ручна књига III део од Новаковића. У III р. промену свију облика, и, колико му је било могућно, синтаксу простих реченица, налазећи да ће ученици, прешав у IV. р. бити „далеко спремнији за изучавање синтаксе но досадањи“. — — У IV. р., по мишљењу г. наставника, ученици о глаголским облицима „нису имали ни појма“ — учећи до сад по старом програму — „не научивши чисто ни промену имена». С тога је он, г. наставник, „сматрао за свету дужност, да ове ученике најпре томе обучи, па тек да онда пређе на синтаксу“. Ово га је и задржало те није, по програму, свршио целу синтаксу, но само синтаксу простих реченица — напомињући, уз то, да се при преда-

вању уздржавао од сваког историјског тумачења. —

Осем ових података, које је сам г. наставник на писмено дао крајем ове године, и који износе у недовршеном облику његов рад — имало би да се учине неке особене примедбе о предавању *језика српског* у овој школи у опште. У начелу се мора претпоставити за ову школу наставничка снага из српског језика у пуној мери. Није све једно предавати „српски језик“ где у Шумадији и у Пироту. Време је много што шта изменило у диалекту народњем амо, па је са умногостручене енергијом потребно да се код нараштаја, који у школу иде, постигне изједначење свесног разумевања књижевног језика у овој школи са свима осталим у земљи. За то је потребна: поред стручне спреме, јака воља и поуздана наставничка пракса. Иначе се неће моћи ни тражити ни добити жељени резултат из науке о српском језику у нижој гимназији у — Пироту.

3. Француски језик. Наставник, предавач г. Гаврило Илић. Предмет нов — кроз све разреде — од ове школске године. Кад је ученицима у почетку школске године дато на размишљање, по том на упис: који ће језик изабрати? — онда су се *сви* ученици и II и III и IV р. уписали за француски, ни један за немачки језик! (Само је један доцније досељени ученик из нишке гимназије у IV. р. задржао раније почети нем. језик, коме је један наставник давао засебне часове). — Ученици свију разреда били су, дакле, почетници. Уџбеника није дуго било. Доцније тек стизали су штампани табаци „Главних правила француског језика,“ од г. Е. Берберовића. Наставник је пре тога већ диктовао (т.ј. све напред показивао и писао на табли што год треба) у свима разредима; али је диктовање прекинуо у II. р. док у III и IV. р. продужио је по своме, поред осталога и према Methode Toussaint Langenscheidt, тако да су табаци г. Е. Берберовића послужили у III и IV р. за ову годину, као читанка. Но наставник је, и у ова два разреда, од Марта амо, и ове табаке прешао, уколико су стизали на време, јер су последњи стигли пред сам крај школског рада. Почев самостално, наставник је свршио прописни програм у III и IV. р. а у II. р. дошао је — осем свога диктата — до стране 87 табака. Односно уџбеника и програма за француски језик, наставник је овога мишљења: „Граматика франц. језика треба и мора бити, уколико је то више могућно, удешена и написана према граматици српског језика, јер у противном случају биће труд свагда узалудан и без успеха. Колико сам, вели, ја муке имао ове године, што ученици из II р. не знају из српског језика мењање најобичнијих глаголских облика, па ни садашње време, а по грам. франц. језика то се тражи, а без тога се не може ни замислити учење ма ког језика. Овоме нешто слично било је и у два старија разреда. Умолив наставника српског језика, он ми је олакшао ту, а за II р. вели: „то се тамо по програму не учи.“ „Не пропуштам напоменути и то, да сам при цењењу из француског језика био строжи, пошто се у језику у почетку учења пропуштено доцније теже надокнађава. Полутанско знање горе је од незнања!“

4. Историја и географија. а) *Историја Србала.* Наставник, предавач г. Гаврило Илић. Свршен предмет и у III и у IV р. по програму. Уџбеници: за III р. историја од М. Убавкића, за IV р. од Крстића, коју (последњу) сматра наставник да „није подесна као што треба, а највише, вели, што јој оскудева, то је недостатак у историјском материјалу, а уз то има доста и погрешака и у самом

излагању историјских догађаја, те због тога сам ја, где год је се могло, брижљиво исправљао а већи део дописивали су ђаци, или по моме диктовању у нарочито за то спремљене књижице, или бележењем додавши на самој штампаној књизи при лакшем предавању. Те исправке и додаци односили су ми прилично времена. А ово је баш и био поглавити узрок те нисам могао поновити целу историју (у IV. р.) већ само поједине делове, за које сам држао да су тежи."

Наставник историје — који је с успехом радио на овом предмету у оба разреда — поступао је са оправданом тенденцијом у предавању историје нашег народа. О томе свом поступку он се сам изражава у поднесеном ми извештају: „За тим при предавању гледао сам да изнесем у што јаснијим бојама гоњења, сатирања и тиранлуке, као и варања на очиглед целога света, од стране нашег једног и другог угњетача, Турске и Аустрије, за време петстолетног робовања, но разуме се, само сушту и непобитну истину, коју нам непристрасна историја готово на свима својим листовима пружа и даје у изобиљу...." „Срби су, дакле, свагда само гоњени а никад штећени; њима је много што шта од стране аустријских владара обећавано а никад неиспуњавано: они су варани, они су се за другога били и своју крв за туђе користи лили! И на крају крајева из свега овога извели смо општи закључак тај: да у туђину за Србина пријатеља нема, и да ми морамо сами за се радити и сами себи слободу, величину и јединство стварати.... Туђе нећемо, а своје тражимо и не дајмо!" На ово би се могле само још додати речи апостолске, управљене на пропагандисте хришћанства: „Ако *не осећате*, ништа већете моји учинити!" С тога се са похвалом може нагласити ревност овог наставника у овом заводу.

б. Географија. Наставник, предавач г. Јован Марјански, у сва четири разреда. Предмет свршен по програму око васкрса. Ручне књиге од г. В. Карића. Наставник се жали, да деци у I. р. овај предмет доста тешко иде, једно због тешкоће самог предмета у неким партијама (као што су „разита разграна" „висински облик" а нарочито страна имена острова, полуострова и планина) — а друго због оскудице у картама којима завод не располаже у довољном броју (н.пр. нема Јужне Америке и Африке); а осем тога многи ученици и скоро половина — нису у стању да купе ђачки атлас, који је за учење потребан. А и они што су га имали не умеју да га читају; с тога је наставник морао учити децу у I. р. латиници. *Крајње је време, да се у нашој Државној Штампарији, која је дала многе угледне радове, израде ручни атласи за ученике гимназија, за које годиште много новаца, преко наших књижара оде на страну*, за разне „Schul-Atlas-e" и др. стране израђевине овога рода. — Ученици су у I. р. цртали Африку, да би боље схватили шта је то полутар, подневак, упоредник и т. д. У II р. физички земљопис иде такође тешко, како наставник вели, „јер за изучавање тога предмета, потребно је, бар по моме скромном мишљењу: развијенији ум, самосталније размишљање, објашњавање једне појаве помоћу друге у природи. На с тога су деца неке одломке теже разумевала, као што су: клима разних земаља, односи биљног и животињског света међу собом и њихов уплив на човека и околину, како постају годишња времена шта је над реке, коса планинска и т. д. Трудио сам се просто на сваки могући начин, да овај већ и сам по себи занимљив предмет прикажем ђацима што јаснije у што занимљивијем облику. Но наставник често и поред најбоље воље

своје и труда, није у стању да постигне успех који жели.“ — У III и IV. р. наставник је задовољнији са успехом, нарочито у IV. р. У оба су разреда ученици цртали карте: Краљевине Србије и Европе, при чему се наставник жали на познату немаштину дечију на дому, да, вели „немају на чем да цртају, немају ни астала!“

Што се тиче жалбе наставникове да ученици II. р. не разумеју многе предмете, то је навео с пуним правом. И сам као наставник земљописа у приликама, имао сам да приметим како тешко иде објаснити деци, поред наведеног, н. пр. постање морских струја, ветрова, зона, и т. д. А како да не буде тешко?! Ваља помислити само: колико се ипште овде физике, па и математике, без и једног појма из физичке и математике! Нову реформу ваља овде, у прилог постепености и разумевања, учинити, и ове тешке ствари топске и физичке географије метнути у старији разред, н.пр. III-ћи.

5. Природне науке.

а) *Зоологија* у I. р. и *Ботаника* у II. р. Наставник, директор Жив. Живановић. Уџбеници од Ј. Пецића (Покорни). И ако је наставник дуже времена, по одобрењу одсуствовао по другом службеном послу (види I део, о времену наставе) — ипак је у оба разреда — некад и са накнадним часовима — успео да предмет прође и делимично да поново, тако да су ученици понели довољна знања из оба ова предмета; а вођени су у поље да беру биљке, које су и у школу доношене. — Према наређењу Госп. Министра од 1. Фебруара 1889 ПБр. 1476. Зоологија је предавата и у III р. са једним ванредним часом али без пропитивања и испита, како би ученици понели колико толико знања из тога предмета, који је новим наст. планом враћен у I. р. па га ови ученици не би учили. То ће исто требати да се учини и до године (за досадашње ученике II р.) у III разреду, да се тако спрема бар релативно исправна.

б) *Физика* у III и *Хемија* у IV р. Наставник, предавач, г. Светислав Обрадовић. Предмети свршени по програму, осем неких партија из оптике у физици, што ће се до године, по мњењу наставника допунити при хемији, н.пр. код говора о фотографији. Ручне књиге, физика и хемија од М. Петровића. О наставнику се само с похвалом може рећи да је трудољубиво радио, ма и са оскудним или без икаквих средстава нарочито за хемију у IV. р. Напред сам навео (види I део, 3 снабдевеност школе) шта се има а шта нема у овој школи за предавање ових предмета, и шта би ваљало учинити, да се овај недостатак попуни. У својој живој заузимљивости наставник закључује свој извештај речма, које овде наводим: „Дајте ми, вели, могућности да експериментишем, па ћу онда ја одговарати за успех ма и последњег ђака! —

6. Математичке науке, у коју групу улазе више предмета, па је с тога, и из других узрока, подељена на више наставника. Тако: Геометријско цртање у I и II предаваo Коста Раденковић, учитељ II кл.; а у III р. Јован Марјански предавач као и Геометрију у IV р. — Рачуницу у I. р. предавао Јов. Марјански, у II р. Свет. Обрадовић, као и рачун с алгебром у III и Алгебру у IV. р. О успеху из појединих предмета има да се каже:

а) *Геометријско цртање* у I и II р. предавано по Дероку; наука о конструкцијама диктована је; довршено је у Марту, па понављано. Наставник је полагао много на чисто извођење цртежа, што је нуждан предуслов за даље извођење. Свакоме је позната алкавост свакојаких писмених радова, колико ја знам, готово свеколике данашње школске генерације. Трудба, да

се овом злу, противном свакој естетици, стане на пут, свагда је за похвалу. У III р. други наставник обраћао је пажњу „да ђаке III р. спреми за геометрију, да их упути на самосталан рад и мишљење, јер им је то од преке потребе. Геометрија се, вели, не може на памет, механички научити." Наставник овај градиво је и предавао наставни материјал самостално, без ручне књиге, а постављени програм свршио.

б) *Геометрија* у IV р. завршена око Васкрса. Ручна књига од г. Ср. Стојковића. Наставник мисли да су 2 часа недељно мало за овај предмет; а уз то имао је да се бори са немаштином ученика у потребном цртаћем прибору (нарочито шестара).

в) *Рачуница* у I р. по ручној књизи од г. М. Мијаиловића. Предмет довршен око Васкрса. Наставник је давао доста и домаћих задатака, нарочито из метарског система, осем прописних писмених задатака у школи. У II р. имало се ове године далеко више да пређе по обичну, пошто лане у I р. није рачуница ни предавана, па је ваљало прећи двогодишњи програм, по књизи г. Мијаиловића. — У III р. придодата је ове године уз рачуницу и алгебра. Наставник се о томе изражава: „На основу стеченог искуства на пољу свога вишегодишњег наставничког рада, а при том придржавајући се методе Мочникове и Хаберлове, нашао сам за сходније да у III р. из алгебре отпочнем са објашњењем појмова о количини и бројевима, а за тим да пређем на поделу бројева са разних гледишта, даље на објашњење појма о математици и њеној подели, на математички метод, на објашњење 7 видова рачуна, на појам о члану и алгебарским изразима, па сам тек онда прешао на сабирање и одузимање са мономима и полиномима, а тиме сам завршио предавање алгебре у III р., те ћу онда идуће године у IV р. наставити са множењем најпре монома па полинома."

г) *Алгебра* у IV. р. исцрпена сва по програму, осем диофантових једначина и теорије о сразмерама, — из раније наведеног узрока, што је цео септембар, до доласка новог програма, употребљен на понављања из пр. године. О могућем успеху у матем. наукама, наставник алгебре изражава се овако: „Математички предмети сачињавају једну групу у науци, која се од осталих група одликује више сувопарношћу, но слашћу. С тога је у интересу што јачега постигнућа успеха код ђака у овим предметима неопходно нужна што већа строгост и дисциплина. Ове предмете не треба остављати ђацима на вољу, хоће ли се у истима упражњавати или не..... Без вежбања нема успеха у математици, а за вежбање треба бити вредан. За то је — завршује наставник у свом послу стручан — неопходно нужно да се, поред школских задатака *увеђу и домаћи задаци*. Трудно сам се да постигнем што бољи успех код ђака: а да би тај труд уродио родом, саветовао сам ђацима да се вежбају код куће израђујући задатке што их има по ручним књигама."

7. Моралне науке. Наставник, директор Жив. Живановић. *Ученици су писали* и у I и у II р. *овај предмет*, а према програму од 28 октобра 1888 год. ПБр. 12.002. Програм је свршен и то ученици I р. по наређењу од 15. Фебруара 1889 ПБр. 2230 одељак I и II програма; а ученици II р. — који имају да пређу потребно за две године у једно — и одељак I, II и III програма, овај последњи у нешто збијенијем облику. Предмет се показао и пријатан и користан, и то полазећи с гледишта: да је невиниој деци корисније казати извесна морална правила

или грађанске дужности, но одраслијим скептицима свакога рода. Желети је само да се и програм и предмет овај утемеље и обраде, како би што више користи од предавања било.

Писмени задаци из предмета одређених „правилима о писменим задацима," давати су уредно преко целе године, по распореду, који је за свако двомесечије стављан.

8. Цртање и красноп. Наставник, учитељ II кл. К. Раденковић. Школа располаже збирком од В. Хермеса, из које су давати прегледи. За писање је наставник исписивао прегледе на табли. Успех сообразан индивидуалној способности ученика. —

9. Музика и певање — први пут заведени почетком ове шк. год. (у октобру), када је постављен наставник, учитељ III кл. Карло Мађејка. *Сви су ученици почетници.* Настојавао сам да сви без разлике уче певање; а свирање, ко је могао набавити виолину. Ученици су, по разредима, савладали прве основе теорије и изучили осем химне и по неку песму. За идућу годину уносе већу спрему у II, III и IV. р. па ће бити и већи напредак. Но осем рада наставникова у школи, има да се спомене похвално дејство његово у својој струци ван школе, што је од не мале важности по ширење наших модерних, родољубивих и друштвених песама *овде.* Сад има Пирот и певачко друштво (махом од г.г. наставника гимназија, женских осн. школе, чиновника и *неких домородаца),* које је и у цркви више пута певало а и иначе се показало корисно у овој варошн. Хоћу тиме да кажем: да има виших узрока да наставник музике треба да остане сталан у овој школи — осем тога што је и вољан калиграф и цртач, па би, ако би се други учитељ оптеретио и другим предметима — што је до сад увек бивало — могао неки део цртања и лепо писање с коришћу на себе примити, да предаје.

*

Полазећи с гледишта да је за успех једне школе од пресудног утицаја, осем разборите управе, *састав наставничког особља,* његова спрема и назори, ја сам на више места унео и мњења појединих наставника, трудбеника у раду у овој школи, поред својих назора, као старешине завода — држећи да су предпаведеним исцрпене све околности, под којима је овај завод живео у овој шк. години, и наведене су све недаће, које би његовом успеху на путу стајале, са топлом жељом да се постепено уклањају — е да би српској књизи и српској омладини овога краја што већи полет сигуран био!

Бр. 170.

13. Јула, 1889.
у Пироту.

Директор
пиротске више гимназије,
Жив. Живановић.

МОДЕРНА НАСТАВА

ОД

Џ. Стуарта Мила

(Свршетак).

Па не само због тога, већ и ради самог језика веома је важно посветити се изучавању класичних писаца. Ни један од модерних језика не пружа тако драгоцену умну дисциплину, као јелински и латински, због њихове правилне и компликоване структуре. Заустављамо се мало на граматици: то је најелементарнији део логике, почетак анализе процеса и начина по којима се човек учи да мисли. Граматичка правила важно су средство да се доведу у склад облици језика са општим облицима мисли. Разноврсна разликовања делова у беседи, као падежа, имена, начина и глаголских времена, удео појединих честица у писању, у исто су време и разликовања саме мисли, а не само речи. Именице и глаголи једини изражавају предмете и акције, од којих се већина може сазнати органима осећања; али разни начини на који се доводе у везу глаголи и именице показују односе предмета и радњи, односе који се дознају само умом, и сваки други начин одговара другом односу. Облик сваке реченице важна је лекција из логике. У разним синтактичним правилима морамо тачно да разликујемо подмет и атрибут у реченици, да изнађемо односе између субјекта, акције и предмета акције; да обележимо да та и та замисао треба да модификује или квалификује ову или ону, или просто да се стопи са њом; да је то и то тврђење категорично, друго опет само условно; да знамо изразити сличности или контрасте између предмета, ставити где треба наше тврђење уједно или засебно; на послетку она нас тако рећи приморавају да одредимо у некој реченици који су чланови или делови, који, и како потпуни и самостални с гледишта граматичког, стоје у потчињености према исказаном замишљају целе реченице. То је предмет опште граматике, и језици у којима се човек томе најбоље учи јесу језици који имају најодређенијих правила и најразговетнијих форама за разноврсне облике мисли, тако да се свака умна немарност и збрка у резоновању одмах открива у језичном незнању.

Због тих особина, класични језици много надмашују све модерне језике; они стоје над сваким, живим или мртвим, језиком чија литература нешто вреди.

II

Надмашност класичне књижевности још је значајнија по само образовање. Ничим се не може заменити суштанцијална вредност мисли које она садржи. Модерна научна открића далеко превазилазе стара; али што остаје у класичној књижевности добро, никада не губи своју вредност, и свакојако заслужује да се унесе у модерна књижевна дела. У целини се веома тешко преноси, а до сада се преносило веома споро и непотпуно, књижевно благо које се може назвати мудрост живота; та богата ризница искуства које су оштроумни и посматрачки умови тих примитивних векова, по својој простоти обичаја и живота, стекли о природи људској и човечијем владању, изневши га у својим списима, те оно и данас има своју вредност у већем делу. Беседе Тукидидове, Аристотелова Реторика, Етика и Политика, Разговори Платонови, беседе Демостенове, сатире, и нарочито посланице Хорацијеве, сви списи Тацитови, велико дело Квинтилијаново, богат репертоар највећих мисли старога света о васпитању и свем оном што се на њега односи: на послетку све што нам је остало од старих беседника, историка, философа, драмских песника — пренуло је богатог посматрања и изрека напредне оштроумности и изредног здравог разума, и све се даје применити на радове приватног и јавног живота. Потстицај и помоћ коју нам другу посматрања при истраживању истине

превазилазе по вредности праве истине у тим делима, из којих црпемо знање. Ум људски још ништа није створио тако изврсно и подесно да потстакне и руководи испитивачки дух, као дијалектику старих. Ни један модерни писац није још достигао старе у вештини наставе путем правила и примера, путем истраживања у тој важној материји која је увек предмет научних расправа, што се тешко или никако не може непосредно подврћи експерименталним доказима. Испитати сваку ствар, не устукнути ни пред највећим тешкоћама, никада не усвојити ни једну доктрину, а да се не подвргне најпре строгом испитивању негативне критике, не пропуштајући при том ни један софизам, никакву збрку у мислима, и поврх свег тога настајавати да се јасно схвата смисао какве речи, пре но што се употреби и значај какве реченице, пре него што би се она усвојила: то је лекција коју нам пружају стари дијалектичари. Поред све јачине у вештој употреби негативног елемента у неком питању, код њих не провејава скептицизам за истином, нити индиферентност за истраживањем. Највеће одушевљење, како за истраживање истине тако и за њену примену у свима радовима, провлачи се кроз те писце, Аристотела као и Платона, ма да последњи има несравњиво велику моћ убедљивости.

Изучавањем класичких језика, као најбољих литерарних студија, ми полажемо најчвршћи темељ целокупној нашој култури, моралној и филозофској. Кад се погледа на литерарну страну класичних умотворина, савршеност њихових облика, пиком неће пасти на ум да оспорава надмашност старих писаца. У разним жанрима, готово у свима, лепота сложаја, као на пр. у култури, послужила је за образац највећим модерним вештацима, образац коме се човек мора дивити не надајући се да га достигне, али који при свем том има неоцењиву вредност и остаје као светило нашим радовима. У прози и стиховима, у поезији епској, лирској и драмској, као и у историји, филозофији, вештини, беседништву и т. д. достигнути врхунац у свима је подједнак. Кад ово кажем, имам на уму спољашњу страну, облик и његову савршеност, јер у погледу садржине налазим да модерно песништво надмашава старо, онако исто, ма да у мањој мери, као што и данашња наука, која продире дубље у природу, надмашава далеко научне резултате старих природњака. Модерни осећаји различнији су и комплексниji од осећаја старих народа. Модерни дух свестан је самога себе; он се непрестано изучава, што није био случај код старих. Дубљим и замашнијим размишљањем о човеку и његовој природи модерни ум успео је да пронађе у души човечијој дубине о којима и не сањаху Јелини и Римљани, које не би могли пронаћи баш и да су се усиљавали. Али, што могаху да изразе, изражавали су тако јасно и прецизно, да се и највећи данашњи умови утркују да их у томе достигну. Ну при том не треба заборавити да они имађаху много више времена за рад него ми данас, и да писаху нарочито за одабранију класу, беспослену и докону. Док на против, ми пишући на хитњу за публику која нас чита на хитњи, не можемо да удешавамо као они; и ми бисмо узалуд трошили време, ако бисмо покушали да дамо нашим умним творевинама савршеност старих дела. Важно је упознати се са тим савршеним облицима, ма да није ни мислити, према средини у којој се крећемо, да их достигнемо: они нам бар показују шта је савршено, потстичу наше напоре и идеале да бар тежимо, да им се приближимо. У томе је сав значај старих писаца, јер они се по својој лепоти не дају копирати, нити им се може имитовати; та лепота није само у једној врсти стварања, да би је човек могао, тако рећи, препочети, већ у свима, то јест у потпуној хармонији средстава и циљи њихових. Тајна изврсности стила великих писаца Грчке и Рима јесте у потпуном здравом разуму; они никада не употребљаваху реч у којој се не би исказала каква замисао, или се не би допунио њен значај. Пре свега они гледаху да искажу неку замисао што потпуније и тачније, да је другоме преставе што јасније и живље. Они не могаху замислити да једна књига може бити лепа сама по себи, без обзира на оно што се у њој казује. Лепота њезина увек се потчињавала савршености исказа мисли. Curiosa felicitas коју критичари признаваху Хорацијевим делима изражава општи тип свију њих. Њихов стил најбоље је окарактерисао Свифт у речима: „свака реч на своме месту". Погледајмо једну

Демостенову беседу. У њој се не налази израза на које би се скренула пажња као на беседничку китњавост; брижљиво кад се пита, примећује се да је свака реч на своме месту и у правоме значењу, и само таком су се беседом лагано доводили слушаоци у стање душевнога расположења, на које би беседник циљао. Савршеност неког дела може се приметити ако у њему нема никакве мрље, никаквог недостатка; ако нема ничега што заустављa ток мисли и осећаја, управо при отсутности свег оног што би могло, ма и за један тренутак, скренути ум од главне цељи. Али, као што се згодно примећује, Демостен се није дао завести фразама, није желео да Атињани викну: „о какав велики беседник!“, већ да кажу: „сви сложно против Филипа!“. Тек у периоди опадања старе књижевности поче се скретати пажња на китњавост у беседама, као на прост накит У времену најбујнијег развића јелинског беседништва, никакав епитет не би се допуштао у беседама, као накит или просто дескриптивно дејство, јер епитети те врсте кваре стил, као што се види на пр. у Лицеју. Реч је овде нешто споредно, сем ако се не би додала по каква битна црта, или ако се сам предмет беседе не би употребио у згодном моменту, према цељи беседниковој.

Кад би беседа добила свој потпун облик, лепота унутрашњег садржаја производила је дејства као год из ритма и мелодије у стиховима, што је наравно доприносило користи и слави беседниковој. Велики писци знађаху да китњавост, која привлачи пажњу и тренутно брилира својом лепотом, одвраћа ум од главног предмета и тако не само да је на штету највишем смеру беседе, који треба да је осећај трајне убедљивости, а не моментан покрет расељености, него још квари вештачку савршеност саме целине, паралишући њезино јединство утицаја. У томе и јесте велика лекција, то јест у самоме начину на који се састаља унутрашња садржина беседе и у њеној краткоћи, лекција коју човек може научити само из класичних писаца. Тукидид описује тако живо и јасно једну поморску битку у целом једном пасажу, да кад га човек само једном прочита и разуме увек га се мора сећати. Најбоља и може бити најдрљивија од свију историских прича јесте прича о поразу код Сицилије, у његовој седмој књизи, и како је кратка! Стари писци беху кратки и збијени, јер поклањаху ванредну пажњу изради својих дела. Код модерних то не бива, те за то и јесу сувише опширни. Класични писци умејаху да изразе неку мисао тако јасно и потпуно у врло мало речи и фраза, да се више није имало шта додати.

Не знајући да представе своје мисли јасно и прецизно првим потезом, модерни писци дају им разне турнире, нагомилавају фразе, мислећи ако се ни у једној засебној реченици не искаже потпун смисао, да ће се довољно исказати ако се све споје једно. Ја се бојим да се у томе још више не покваримо, једно што немамо довољно времена и стрпљења, друго због саме нужности нашег стања у коме морамо да удешавамо све наше списе према веома заузетој публици свакодневним пословима и ређо спремној да их разуме. Потребе модерног времена тако су хитне, дела и предмети тако огромни, да они који хоће да изложе, или како се то вели, да саопште нове мисли, не могу да посвете све своје време стварању узорних дела. Међу тим, не би се оволико постигло у савршености модерних дела, да није било тих класичних ремек-дела, да их модерни писци нису никако познавали. Али научници су се из рана ближе упознали са њима, те за то наши радови нису тако ређави, као што би било без тога. У нашем раду ако хоћемо да не буде ређав, никада не треба да губимо из вида тај узвишени тип савршености.

Из свију наведених разлога, држим да треба одржати та два језика са литературом на месту које заузимају, као битни део слободног образовања, за све оне који не морају из рана напуштати школске студије. Али исти разлози који нојуу у корист изучавања класицизма у цељи општег образовања, показују природне границе, докле треба да се простире то изучавање. По моме мишљењу, треба му уступати толико места у настави колико је потребно, да ђак научи лако читати сва велика дела старих писаца. Ко пак има времена и укуса да се посвети самостално класичним студијама, на пр. старој историји, општој филологији и т. д.; њиме му треба више. Губљење драгоценог времена у часо-

вима класичних студија у енглеским школама заслужује строгу осуду. За што да се проводе најбоље године младости у изучавању прављења ништавних грчких и латинских стихова? Шта се тиме добија? Често сам хтео да запитам љубитеље природе, зар се ни на шта корисније не може употребити време до на те tugae difficiles? Ја не велим да није корисно писати на једном страном језику, но што је то најбољи начин да се он добро изучи; али зар не би били довољни писмени састави у прози? Коме још требају оригинални стихови? Ако се може назвати оригиналним оно што ученици, немајући да изразе какву мисао, кују памћењем стихове, и тако се у њима уложе кобна навика да кроз пуне своје саставе туђим фразама, навика коју сваки професор треба да гледа не би ли искорењо. При изучавању страног језика најбоље је задавати ученицима, да на тај језик преводе насаже каквог доброг превода са тога језика, а при изучавању латинског може се по некад уводити и конверсација, као у неким континенталним гимназијама. Време које се утроши на вежбање у стиховима могло би се оправдати, кад би оно било нужно за разумевање правила старе поезије, ма да је боље бити без тога него га добијати по тако скупу цену труда и времена. Али невидљиве лепоте каквога спева не би вредиле колико сада вреде, кад бисмо их упознавали само помоћу правила; довољно је што их је песник научио, за нас она нису потребна. Ко хоће да критикује спевове, треба да зна правила, а онај који хоће да се њима наслађава може проћи без тога. Ми треба да довољно познајемо језик, да разумемо лако сплсао који је заогрнут свима асоцијацијама песничких идеја. Ко расположе знањем језика у толикој мери, а при том има извежбан орган слуха, осетиће сласт стихова Вергилијевих и Хорацијевих онако исто као кад чита Греја, Борнса или Шелеја, ма да не зна метричка правила сафичких и алкајских стихова. Не кажем да их не треба никако изучавати, али желео бих да се то остави само у једном разреду који би их специјално изучавао, и да вежбања буду слободна, не улажећи у обавезни наставни план.

Имало би се још много којешта рећи о класичној настави и литерарној култури у опште, као страни слободног образовања, али време је да се што каже о користима научне наставе, или боље рећи о њезиној апсолутној нужности.

III.

Ми смо рођени у свету који нисмо створили, и кога се феномени управљају по сталним нама непознатим законима. Ми морамо живети у том свету и у њему извршити наше дело. Наша активна моћ зависиће од знања закона или особина материје са којом смо непрестано, у средини које живимо и на коју непрестано деламо. За већи део тога знања, можемо и морамо да се ослонимо на оне који се одају на стручно изучавање сваке гране науке о природи; али докле год се елементарне научне истине не вулгаризирају, публика не ће моћи да разликује шта је извесно а шта неизвесно, човека компетентног од човека некомпетентног, и онда или не ће веровати научним истинама и доказима, или ће бити изложена превари проповедника дажне науке и шарлатана. Она ће се, дакле, увек кретати између несвесног неповерења и заслепљене лаковерности која се често истиче и где јој није место. У осталом ко не би желео да позна чињенице физичког живота које су увек пред нашим очима! Ко не би сматрао за вредно и достојно знати како се шврком црпе вода, како се полугом подиже тешке масе, за што клада топлота у тропским пределима и хладноћа на полима, за што је месец час таман а час светао, за што море придолази и опада? Зар не увиђамо, да онај који не зна ништа од свег тог, па ма колико био способан у некој струци, није образован човек, већ незналица? Извесно је велики део нашег образовања онај који нам пружа наука о најинтересантнијим чињеницама васељене, тако да се онај свет може за нас сматрати као отворена књига, пуна драж и поуке, јер можемо да је разумемо.

Међу тим, користи које нам пружају природне науке тако су очигледне, да би о том било излишно и говорити; и ми те науке можемо научити у свако доба, ако смо пропустили у младости. Али важније је да на овом месту посматрамо вредност научних студија као средство нашег васпитања, као начин образовања и дисциплине нашега ума, како би

га спремили за велико дело које је у својој битности дело човечије. Факта су материјал нашег знања, ум је његово оруђе; и лакше је прибавити и нагомилати факта него их протумачити, то јест успети да познамо помоћу факата, који су нам познати, факта о којима још ништа не знамо, а ваља нам знати.

Главни циљ непрестаног занимања људског ума у животу јесте у разликовању и сазнавању истине. Увек треба да знамо шта је и колико има истине у неком предмету у даноме моменту. Сви нису у стању да пронађу вечне и велике истине, та људска светила садашњости и будућности. Али треба, да умемо сви изабрати између супротних мишљења она која нам изгледају као живе истине; да знамо на пр. изабрати у питањима неозаконским доктрину коју желимо пригрлити; у политици једну странку: виговску, торијевску, или радикалну, којој ћемо да се придружимо, и да одредимо докле ћемо ићи са њом; да створимо рационално убеђење о великим питањима законодавства, унутрашње државне управе, о положају који треба да заузме наша земља према зависним од нас државама, као и према другим народима. Потреба коју осећамо да знамо добро разликовати истину не ограничава се на највише вечне истине науке. Кроз цео живот наш ће најближи интерес бити, да разликујемо сваку и најмању истину у свима стварима. Тако, ако смо земљорадници, ваља нам да знамо шта појачава продуктивну снагу земљишта; ако смо трговци, шта утиче на цену производа; ако смо судије, поротници, адвокати, треба да умемо пронаћи учиниоца кривичног дела, или законог сопственика каквог оспореног добра. Кад треба да се на нешто решимо, или да изменимо нашу стару одлуку, у ма ком се стању живота налазили, ми ћемо се преварити, ако нисмо у стању да пронађемо истину у фактима од којих зависи наша одлука. Сад, ма колико нам изгледали различни путеви у истраживању истине, и ма колико оне биле разноврсне према природи предмета, методе да се дође до истине и доказа о њој, увек су исте: једна се зове посматрање, друга резоновање.

Посматрање почива на искуству. Сви посматрамо, сви резонујемо; и за то ми сви, неки са више, неки са мање успеха, проналазимо и констатујемо истине. Али ми то чинимо готово сви врло рђаво; и никада се не бисмо помакли напред у том да нам не притичу у помоћ они који се у том боље разумеју и боље раде. Кад бисмо били са свим неспособни да посматрамо, постали би просто оруђе у рукама посматрача; они би нас могли направити својим робовима. На које је сад најбоље средство да се добије та драгоцена метода? Она се састоји у проучавању путева којих су се придржавали они који најбоље успеваху у проналажењу истина. Начини и процеси који томе воде достигли су у физичким наукама највећу савршеност. Као год што нам класична књижевност пружа најсавршеније обрасце у вештини исказивања мисли, тако исто физичке науке дају нам најбоље обрасце у вештини мишљења. Математичне науке, то јест науке основане на бројевима, и њихова примена на астрономију, природну философију, савршено нам износе начин на који се открива истина резоновањем; а с друге опет стране експерименталне науке истичу нам пред очи најјасније примере о начинима проналажења истина непосредним посматрањем. У једном и другом случају, стечени резултати контролишу се позитивним искуством које потврђује основаност наших акција. Студијом тих двеју метода ми се оспособљавамо за разликовање истине у приликама, у којима немамо тако брзих средстава при руци да њима потврдимо наше резултате.

У чему се састоји битна разлика између два човека, два људска ума? У способности ко ће од њих тачније да оцени шта је очигледно. Наше непосредне перцепције истина тако су ограничене, ми сазнајемо врло мало непосредном интуицијом, или како се то обично каже простом перцепцијом, да у прибављању разних врста знања, све зависи од оцене саме спољашње очевидности: и како нас је мало који смо добре судије да то оценимо! У интелектуалној страни нашега образовања ништа није толико важно, ни до чега чије толико стало колико до тога да се поправи и ублажи та готово универсална слабост у познавању предмета спољашњега света. За то треба употребити изворе најсавршенијег система нашег интелектуалног развића

Ти су извори, као што сваки наставник зна, ове три врсте: обрасци, правила и згодна вежбања. Вештачке обрасце за оцену доказа очевидности пружа нам наука, правила нам даје, или бар инспирира, опет наука, а изучавање саме науке јесте основа сваког вежбања.

Узмимо за пример математичке науке: студијама тих наука човек се најбоље учи правилном резоновању које води истини резоновању као појаву чисто умне радње која производи фактичко стање, кадро да издржи свако контролисање. Велика злоупотреба при резоновању за време схоластичне филозофије, када се најпоузданије аргументисало само о замишљаним природним фактима, без поставке премиса, без верификовања закључака, створила је код нас, нарочито нас Инглиза, мишљење противу сваког дедуктивног или резоновања à priori, као методе испитивања. То предубеђење трајало је дуго, и многи га брањаху, позивајући се на Беконов изучни ауторитет који се у осталом рђаво схваћаше, управо то је трајало све дотле, док се огромном применом математичких наука на науке физичке и на открића закона спољашње природе није поступно повратило место резоновању, које му припада као извору правога знања. Теориска и примењена математичка знања износе нам јасне примере о томе шта човек може да сазна путем резоновања. Тако исто математика нас навикава на велику опрезност и пажњу при предузимању сваке наше радње. Наше прве студије из геометрије уче нас двема важним лекцијама: прво, да најпре тачно поставимо све премисе по којима хоћемо да резонујемо; друго, да разликујемо и да знамо оделити сваки сукцесиван корак у резоновању, да смо у сваком поуздани, пре но што учинимо нов, да се добро упознамо у свакој карици спајања у ланцу резоновања, са новим премисама које уносимо. Истина то није нужно у свакој прилици, али се може увек чинити. Кад се одриче важност нашег доказа, или кад ми сами у њега сумњамо, то је најбоље средство да се она потврди. Придржавајући се тога начина процедирања, ми можемо одмах да пронађемо место где се поткрао какав погрешан закључак (паралогизам), а дужом праксом врло лако успевамо да га одмах отклонимо.

Сем тога математика нам даје прве појмове о низу научних истина, које, стварајући се узајмно, стоје у тако чврстој међусобној спрези, да од једне зависе све остале, да се једна не може довести у питање, а да се не потресе основ друге или свију осталих, тако да отуда излази по неопходности, ако је само један део система заснован на погрешној основи, цео систем мора бити погрешан.

Такав појам даје нам чисто теориски део математике; а њезин практични или примењени део проширује тај појам на домену физичке природе; он нам показује да не само апстрактне истине броја и простора, већ и спољашњи феномени, које примају наши органи осећања, образују у природи као неку мрежу које се копији одржавају у вечитом јединству. Резонујући на основу малога броја првобитних истина, ми можемо да протумачимо и предскажемо феномене материјалног света, и што је још значајније, те основне истине пронађене су путем резоновања, по што оне не долазе у врсту истина откривених органима осећања, већ су изведене математичким путем из масе најмањих ситница, једних које беху на домашају људског посматрања. Кад је Њутн тим путем открио законе сунчаног система, он је тим самим створио праву замисао о науци за све будуће нараштаје. Он је дао најбољи и најјаснији пример тог плодовитог јединства резоновања и посматрања, јединства помоћу кога човек у истраживању полази од факата која се дају непосредно посматрати, прелазећи на законе који владају великом множином других факата, законе који нам не само тумаче што ми не видимо, већ нас још уверавају о оном што умиче нашим чулима и откривају што се посматрањем не би могло открити, ма да једном пронађени резултати увек се дају потврдити посматрањем.

Док нам математичке науке представљају тип откривања и констатовања истина путем резоновања, дотле физичке науке, хемија и остале науке чисто експерименталне, дају тако савршен тип друге једне врсте проналажења истина, то јест тип посматрања у најсавршенијем облику, у облику искуства. Вредност математичких наука с логичког гледишта јесте тема о којој су математичари често дебатовали, и на њој се чак толико заустављало да

је изазвала крајности у супротном правцу, као што се на пр. огледа у познатим покушајима Уиљема Хамилтона. Логична пак вредност експерименталних наука релативно је нов предмет, а међу тим умна дисциплина коју помоћу њих добијамо извесно је најбоља од свију. Оне нас уче и навикавају да правилно и тачно отправљамо послове свакидашњег живота, но које у ствари већина нас отправља рђаво. Сви људи не претендују да су логичари; али сви претендују и фактички покушавају да изводе закључке на свога искуства, на инак једва се налази један човек, међу оним који нису вични наукама, који зна шта је искуство и како га ваља тумачити. Нека се деси какав појав један пут или два пут, и нека се одмах за њим јави толико пута други неки појав, многи ће мислити да у томе имају искуства, и биће готови да вам протумаче како је први појав узрок другога. Кад би они само знали колико се тражи обазривости у сваком научном искуству, како се пажљиво комбинишу споредне и разноврсне прилике да се отклони свако страно мешање, или кад већ не могу да се отклоне акције које ремете ред у раду, како се употребљава највећа пажња да се измери њихов утицај и да се сазна колики удео треба одредити томе утицају, просто за то, да би се знало, је ли цео резултат производ акције која је сама предмет искуства; ако би се човек чешће подухватао да испуни све те услове, многа мишљења изгубила би у очима публике свој глас у изношењу експерименталних доказа, многи општи изрази које свак употребљује не би имали ауторитет који већ имају. Требало би нам у том случају отпочети постављањем основице правом експерименталном знању у стварима о којима свак подједнаким убеђењем доказује за и против, у којима свак заузима гледиште, више према свом интересу и предрасудама него према очигледности доказа.

На пример, они који се баве изучавањем политике, која се може уврстити међу експерименталне науке, унапред знају да се непосредним искуством у томе не може добити важан закључак у практичкој цељи, да се њиме могу само потврдити, и то још непотпуно, закључци резоновања. Узмите коју хоћете активну силу у политици, узмите на пример енглеске слободе, или слободу трговине; како бисмо сад знали да су те силе биле главни узроци нашег народног благостања и напретка, кад у њима не бисмо могли открити никакву јачу тежњу за остварењем тог напретка? Кад за оцену тога не бисмо имали ништа друго до оно што се зове наше искуство, могли би приписивати тај напредак стотинама других узрока, а прави узроци могли би нам остати у толикој мери непознати, да би их ми сматрали као сметње напретку. Свака права политичка наука у извесном правцу наука је à priori по што се њезини принципи изводе према фактичним тежњама, тежњама познатим, било нашим општим искуством о људској природи, или аналитичном студијом историје, посматране као прогресивне еволуције догађаја. При изучавању политике тражи се дакле да човек споји индукцију и дедукцију, и да је подједнако вешт и способан у једном и другом начину испитивања.

Студијом с једне стране математичких наука и њихових примена, а с друге опет наука експерименатних, ми спремамо земљиште за велике умне творевине, вежбајући се у врло карактеристичним случајима и упознавајући се са најсавршенијим обрасцима. При свем том, примери и обрасци у великим, као и у малим стварима, нису довољни, нама још треба правила. Као год што граматичка правила не могу бити излишна и при најјачој навици на тачан говор и писање при изучавању каквог језика, тако исто најпотпуније знање из наука резоновања и искуства (математичких и експерименталних) не ослобођава нас од учења логичких правила. Узалуд ћемо слушати најбоље начине резоновања, узалуд ћемо гледати примере највећег искуства кроз цео наш живот, то просто угледање не ће нас научити да и ми тако радимо: за то треба озбиљно посматрати начин на који је човек стекао та два драгоцена елемента свег људског знања. У апстрактним предметима много је више човек изложен да се лати рђавих место добрих ствари, него у чисто механичним. Обележити разлику која постоји између њих јесте задатак логике. Она поставља опште принципе и законе за истраживање истина, услове који, на страну крајња цељ која се тиме жели постићи, треба да су збиља посматрани, ако је ум добро извршио своју функцију. Логика је интелекту-

алну допуну математичких и природних наука. Те науке представљају практичку а логика теоријску страну, две стране које се могу сматрати као лице и наличје једног истог предмета. Логика износи принципе и правила која се примењују у домени математичких и природних наука.

Логика као наука обухвата два дела: резоновање и индукцију. Прво нас чува да не паднемо у погрешку кад дискутујемо на основу премиса; друго, кад изводимо закључке на основу посматрања. Резоновање је много старије од индукције, јер је оно у ужем смислу речи много лакши начин испитивања; и отуда се у науци која оперира једино резоновањем, као што је теориска математика, далеко измакло, док науке посматрања још остају у грубом емпиризму. Научници су прво схватили и систематисали принципе резоновања, па и данас се силогистичка дедуктивна логика лакше прилагођава нижем ступњу образовања од индуктивне логике. Начела индукције не могу се разумети без претходних студија индуктивних наука, док се у дедуктивној или логици резоновања, коју је доста усавршио још Аристотел, чак не тражи апсолутно знање из математике, о чему нам даје довољно примера и доказа практика свакидашњег живота.

Ја бих смео рећи о логици, па ма се она морала ограничити на логику простог резоновања, на теорију имена, постављака и на силотизме, да ни један део интелектуалног образовања није важнији од ње, а међу тим ни један у њему не заузима мање места од логичних студија. Управо њезина је употреба у главноме негативна; њен задатак не састоји се толико у томе да нас научи правилно мислити колико да нас спречи да не мислимо рђаво. У чисто умним делатностима у толикој је мери човек више изложен да лута но да иде право; и најсплнијем уму савршено је немогућно одржати се на правоме путу друкчије до да живо мотри на сваку могућу странпутицу, и да бележи све попречне стазе које би га могле завести: да се слободно може рећи да је главна разлика између логичара и другог човека у томе, што први мање лута од другог. Логика нам показује све путеве који, полазећи од правих премиса, воде нас погрешним закључима. Својом анализом силогистичке методе и облицима којима се служи при излагању правила резоновања, она нас оспособљава да се добро чувамо софизма који се лако поткрада у резоновању. Кад се узме на ум како је проста теорија резоновања и како се за кратко време могу научити њезини принципи и правила, ја не могу да извиним оне који се у томе показују немарни, тврдећи да они у својим умним радовима успевају и без тога. Логичним знањем разгоне се мрачни и збркани појмови, растурује се магла која обавија наше знање и одржава нас у заблуди да као нешто знамо, док у ствари ми не знамо ништа. Не треба да се поводимо за оним немим гигантима који стварају велика предузећа не знајући ни сами како, који улазе у највеће тајне без икакве обичне помоћи, који не могу да протумаче како долазе до закључака, па по том ни да докажу њихову основаност. Може да буде и таквих људи, као што их има глуво-немих који су врло способни у неким стварима; али то није никакав доказ да су нам и органи говора и слуха излишне моћи. Ако желите да опробате тачност ваших мисли, покушајте да их изразите речима, па ћете видети да ћете при том спонтано употребити логичне форме. Логика нас принуђава да формулишемо наше мисли у разговетне поставке, а резоновања у правилне прогресије, — помоћу ње ми сазнајемо све пређутне претпоставке на којима деламо, и које ако су погрешне изопачавају целу нашу радњу; учи нас како ћемо да обухватимо цео обим неке доктрине којој нас извесан ток резоновања може повести; на послетку приморава нас да тачно и с преда посматрамо уплетене премисе, и да у себи решимо да ли их можемо усвојити. Придржавајући се логичких правила, ми смо у нашим мишљењима доследни себи самоме и према другима; она нас упућују да мислимо јасно, па ма нас и не научила да мислимо правилно, јер заблуда може бити тако исто доследна и систематисана као и истина, ма да то није најобичнији случај. Велика је корист кад човек види чисто и јасно принципе и консеквенције које треба да усвоји осим ако не одбаци мишљење које их садржи; и онда увиђа погрешку, па изводећи је у свима њеним консеквенцима ретко кад да се не убеди, јер тим путем наилази на већ призната и допуштена факта.

Многи ће вам рећи да логика не пружа никакву помоћ нашим мислима, и да се човек не учи мислити по већ скованим логичним правилима. Без сумње правила без практике не воде далеко; али ако се правилима не би усавршавала практика мишљења, ја бих онда рекао да је логика једина између осталих тешких дела човекових где бива тако, као што се наводи. Човек се практиком учи да струже дрва, али за то има правила основаних на самој природи радње, и ако му се одма не покажу, он ће стругарати рђаво све дотле док их сам не пронађе. А чим већ постоје два начина, добар и рђав, између њих мора бити и разлике, и она треба да се одреди. Сад кад се она обелодани и искаже речима, човек добија правило које му је унут у раду. Ономе који мрзи правила, рећи ћу: покушајте да што научите без правила, па ћете видити да ли ћете успети. А онима који олако узимају научавање логике у нашим школама, казаћу: потрудите се те је научите; то ће постићи за неколико недеља, и видећете колико ће вам помоћи у расветљавању ваших умних напора, чувајући их да не улете у помрчину највећих заблуда. Сви који су се одиста научили, то волим да верујем, и који непрестано култивишу свој ум, осећају њезине благодати, осим ако нису поплашени каквом предрасудом, или да не гледају, као што смераху неки узвишени мислиоци прошлога века у Инглиској и Шкотској, да сузбију претеране сколастичке тежње не толико у погледу саме логике, колико у погледу самог начина логичког испитивања. Употреба логике треба да се још више цени, ако човек у њој добро схвати принципе индукције као и дедукције. Као што нас прва чува да не паднемо у рђаве дедукције, тако исто друга нас заштићава од рђавих генерализација, много горе и веће погрешке у које човек лако пада. Ако се људи лако варају изводећи закључке из какве опште поставке на другу, још лакше се они дају преварити тумачећи своја и туђа посматрања. Ни у чем се лакше не огледа толико неспособност једног неизекспериментисаног ума, као у извођењу општих закључака из свог властитог искуства. Па и култивисани умови, кад се њихово знање ограничава на какав посебан предмет, не обухватајући опште индуктивне принципе, не остају на правоме путу испитивања, сем ако се не укажу са свим повољне прилике да потврде своје закључке фактима. Толико је истина да је сама пракса, па ма била најбоља, недовољна у испитивању и истраживању истина, да се наведени појав често дешава највећим научницима кад се усуђују да у неким стварима, у којима се факта не дају контролисати, изводе закључке на основу свог експерименталног знања, или кад се упуштају у генерализације, у којима би им се јачом теоријом индукције откриле голе хипотезе. Беконова је главна заслуга што је увидео нужност правила и што је у великој мери схватио прави њихов карактер. Недостаци његовог појма беху од оне врсте недостатака који се не избегавају, до год су индуктивне науке на првоме ступњу развића, и док још на том путу нису учињени највећи умни напори. Али, по што Беконова замисао беше непотпуна и брзо је превазилажаше практика, његова теорија не поче одмах јаче да напредује по ток после једног или два нараштаја, нарочито под импулсијом коју јој дадоше два одлична мисленика, прави накит шкотских универзитета, Дугалд Стјуарт и Браун.

IV.

Ја сам изнео у кратком прегледу користи знања физичких и природних наука по образовање. При свем том што се за култивисање неких наука тражи сва јачина и обилатост зрелог ума, ипак ко мисли да се на њих са свим ода, може отпочети да их студира ступањем на универзитет. Међу те науке спада физиологија, наука о законима органског и анималног живота, а посебно наука о структури и функцијама човечијег организма.

Дубоко знање из те тешке материје не може се стећи у младости, нити оно може састављати део општег образовања, но ипак знање њезиних првих истина не би требало да буде искључиво занимање једне професије.

Научно образовање, на страну његов професионални предмет, само је спрема за бољу оцену људи, њихових потреба и интереса. За тај највиши позив саме студије, физиологија је веома корисна, јер је њезин предмет сам човек, тај комплексни и многоструки створ, којега особине нису независне од прилика, ни непроменљиве према времену, као особине елипсе и хиперболе, сумпора и фосфора, већ

оне варирају и мењају се у бескрајност под утицајем вољних и случајних акција, стапајући се једне у друге са својим најделикатнијим нијансима и реагирајући једне на друге на хиљаду начина, да их човек ретко може изоловати и посматрати засебно. Од свију научних истраживалаца, једини је физиолог тако рећи прекаљен у тешкоћама изучавања једног тако конституисаног створа.

Крајњим својим границама физиологија се дотиче психологије или филозофије духа људског; и може се рећи, а да се не потрже ни једно од спорних питања о границама које деле материју од духа, да нерви и орган мишљења стоје у тако блиској вези са умним радњама, да онај који се бави изучавањем првих мора добро да познаје и друге. О важности саме психологије и њезиног изучавања у школама готово није потребно ни говорити јер се она на шкотским универзитетима увек успешно изучавала. Удео који пада на британска острва у развитку те науке од Локса па до данас, једино готово приличи шкотским писцима и професорима. Психологија је просто наука о законима људске природе. Ако ичега заслужује да га човек изучава, то је без сумње његова природа и његових ближњих; и кад је треба изучавати, онда ваља да се то ради са свим научно, то јест да се добро проуче и схвате њени основни закони.

Ја још нисам ништа рекао о непосредној настави наука које се дотичу великих интереса човештва, и за које све наше интелектуално образовање треба да нам прибави особиту способност и умешност, а то су морал и политика.

Према данашњем стању људског знања из морала и политике, те две гране још не могу да буду предмет опште и утврђене науке. Политика се не може научити једном за свагда из какве ручне књиге или из лекција професорових. Да човек добро проникне тај предмет, ваља да га сам изучава. То је материја у којој се човек не учи од другога; сваки треба да је сам испитује, да се вежба у оцени. Политичка наука не састоји се у томе да човек увек има на расположењу готових закључака, како би их одмах могао применити, већ да има научен и извежбан ум; да може да проналеће у свакој прилици истине које се дају применити на дати случај, и у томе се једва могу наћи два човека који подједнако раде. Само образовање из таквог предмета, као што је политика, не може нам с правом препоручивати никакву мишљења која би почивала на ауторитету потпуне и сталне науке; али оно нам може пружити богат материјал и научити нас како треба да га употребимо. Оно нас може научити најбољим политичким спекулацијама узетим и посматраним с разних гледишта; ни једна од њих не може образовати засебну целину, али свака може бити врло плодна и поучна у посматрањима. Политичко образовање може нас, тако исто, упознати са разним облицима и ступњима цивилизације и њиховим карактерним цртама, које нам представља човештво. У томе се и састоји права циљ историских студија које се добијају и универзитету.

Ђаци сами треба да се упознају са главним фактима старе и нове историје читањем ваљаних књига; ако то немају, не могу га попунити на универзитету. Професори историје треба само да тумаче факта. Њихов је задатак да помажу и упућују ђаке, да схвате на основу историског развитка главне разлике које постоје међу народима, међу социјалним установама, према времену и месту, да себи представе људски живот и сам појам тога живота какав беше у разним ступњима људског развића, разликујући при томе шта је непроменљиво и шта прогресивно, како би тим начином добили прави појам о узроцима и законима прогреса. Та питања још нису потпуно расветљена, ни од стране најдубљих мислиоца, те се и не могу догматично предавати. Главни је задатак наставе у том погледу, да ђак буде добро упућен, да се бави тим питањима, да му се отвори пут и воља у изучавању историје, не као просте приче, већ као везе или ланца узрока и дејстава, који се пред нашим очима развијају и пуне су важних последица за њега и његово потомство, јер се развитак какве велике верске или драмске акције мора сарпити на срећу или несрећу, уздизање или опадање човештва. Вечита борба између добрих и злих сила, у којима све наше радње, ма колико да су мајушне, играју извесну улогу по неким својим странама, борба у којој ни најмањи међу нама не може избећи а да не уделује, у којој онај који не иде на руку доброј ствари, иде рђавој, на послетку

борба у којој се нико не може одрећи одговорности за свој удео.

Ма да нас образовање не може наоружати за ту борбу каквим филозофским системом, савршеним политичним и историским знањем, шпак нам оно може дати јаку дозу позитивног знања о нашим грађанским дужностима. Требало би изложити младим људима кратак преглед грађанских и политичних установа њихове отаџбине, а поврх тога преглед установа страних најцивилизованијих народа. Оне стране политике и законе социјалног развитка у којима су прикупљена и систематисана факта и мисли, довољно утврђена и уређена за образовање научних почетака, требало би предавати са свим опширно. У том погледу највише се препоручује изучавање политичне економије, науке која истражује изворе и услове богатства и материјалног напретка људских заједница.

Студија политичне економије више се приближује наукама у правоме смислу но која друга наука која тесно стоји у вези са политиком. Ја нећу претеривати у давању великога значаја лекцијама које нам та наука пружа за правац у животу и оцену закона и установа, нити ћу тврдити да све оно треба знати чему нас она учи, па да човек добије здраве погледе на ток људских ствари, или за стварање најбољих и најискуснијих планова за остварење бољега правца. Исти они који вичу на логику викаће и на политичку економију. То је, рећи ће они, ужасна наука: она вели, допушта факта против којих човек мора да се буни. Ја ћу опет с моје стране рећи да је најужаснији закон гравитације: он крха врат, без обзира, најбољем и најљубазнијем човеку, ако га само за један тренутак заборави. Тако исто ужасни су ветар и таласи. На би ли ви сад саветовали онима који иду на море пре да одричу ветар и таласе него да се њима послуже, тражећи начина да се отклоне њихове опасности. Ја вам саветујем да добро изучавате велике економне писце, и да се чврсто прильубите истинама које у њима нађете, и добро запамтите, ако већ нисте егоисти ни тврда срца, никако не ћете постати изучавајући политичну економију.

Од толике исте важности је и изучавање права. Опште законска начела, нужност којој закони морају да одговоре, опште црте свију правних система и разлике по којима се они распознају, потребни услови сваког доброг законодавства, оснивање правних система, најбољи начини и процедуре и т. д: предмети су који нису главна ствар само за владе, већ и животни интереси сваког грађанина; и то је поље велико за сваког славољубивог човека да покаже своју способност у стварању бољих услова за људе. За све то пружају нам изредну помоћ скорашњи, па и савремени писци. На челу њих стоји Бентам, без сумње највећи од свију учитеља и радника који су икада посветили рад целог свог живота расветљавању правних појмова, и он је од свију најразумљивији за сваког, јер узима за основ својим испитивањима факта људског живота, показујући нажљивим посматрањем циљи и средства која би закон могао и требао да достигне, са свим супротно оном што по несрећи бива данас. Други научни правници унели су у само дело две врсте богатства које ћу окарактерисати напоменом двају појединачно изврсних дела у своме времену. Прво, лекције о правној науци од Астена (Austin). Писац узима за основу римско право, као најбогатији и доследније изведен од свију правних система које нам показује историја, с једне стране, с друге опет систем који су предузели многи одлични мислиоци да доведу у склад у његовим разним деловима. Из свег тог он изводи принципе и разликовања за општу примену, оснивајући их на општем људском разуму. За тим долази дело, пуно духа и замисли, Сомнера Мена, о праву старих народа и његовом односу према модерним замислима. Мен проналази на основу историског истраживања законе, а на основу онога што се зна о примитивним људским установама, извор и постанак свег онога што је трајало до данас, показујући да многе установе нису поникле из чисто људског разума, већ да су остаци варварских обичаја које је више или мање изменила цивилизација, а одражале су се сталношћу замисли које су ти обичаји произвели и наџивели их. Путем који је Мен прокрчио ударили су други, наводећи многе примере о утицају старих идеја и установа на модерне, — акција и реакција које овековечавају у управи најважнијим стварима, ублажено варварство старих времена. Људи непрестано примају, као правила која проистичу из саме природе и нужности жи-

вота, извесне ствари, које кад би све знали, видели би извор социјалним комбинацијама, које је још одавно време жигосало и осудило.

Тим студијама хтео бих још додати и студију међународног права које би збиљски требало да се предаје на свима универзитетима, као део целокупног слободног образовања. Оно је од велике користи не само дипломатима и правницима, већ и сваком грађанину. Оно што се зове право народа (droit des gens), или како се данас каже, међународно право, није у правом смислу право, до један део морала, низ моралних правила, која као сачињавају закон, а усвојиле су их цивилизоване државе. Истина та правила нису, нити треба да буду, вечно обавезна, већ се мењају и морају се мењати према веку, у мери у којој се буди народна свест и мењају потребе држава. Али та правила вечном беху у почетку, па су још и данас, примена начела части и хуманости на међународне односе. Она су уведена или из моралних осећаја, или осећаја општег интереса, да ублаже свирепости и беде рата, као и да спрече владе да се служе једне противу других неправдом и неморалним средствима у мирно време. Како свака држава ступа у многобројне и различне односе са другим државама, и како по неке, нарочито наша држава, имају фактичну надмоћност над другим, неопходно је потребно да се са тим правилима упозна свака држава и сваки онај којега глас и осећаји доприносе образовању јавнога мишљења.

Нека нико не мисли да ће олакшати својој савести, замишљајући, у осталом врло погрешно, да он не чини ништа рђаво ако се држи на даљини и не даје своје мишљење. Рђавим људима ништа више и не треба да изврше своје планове, до уздржавање и немарност добрих људи. Не значи бити добар пуштајући без протестовања да се чини зло у нашој земљи средствима која ми сами пружамо то јест тиме што не ћемо да се потрудимо, око јавних послова. Од навике нашег заузимања у тим пословима, од ступња знања и солидне оцене којом се противе грађани, од тога, велим, зависи, да ли је држање народа као целине егоистично, покварено, тиранско, разумно или свесно, правично или племенито.

Школе и универзитети могу дати младим људима само прве појмове из тих виших студија; али то је довољно, да им се тиме потстакне интерес, да се њихов ум навикне на напоре које те студије захтевају, да им се отвори воља, како би могли напредовати у постизању крајњих резултата у којима се огледају најбољи путеви, најбоље помоћи

Ма колики да је ступањ који смо достигли у тим разним научним студијама, ми смо уз њих научили, или смо почели да учимо шта је наша дужност и наш позив у свету. Али познати још не значи све постићи; то је тек једна половина нашег образовања, још нам треба воља и чврста одлука за рад. Но ипак познати праву истину увек је моћно средство да човек ради коректно. Оно што видимо јасно и схватамо живо увек само по себи буди у нама жељу да га остваримо у практици. Дешава се, али не обично, да човек „види најбоље а ради најгоре.“ Они који раде рђаво још су у почетку и намерно занемарили да сазнају шта је добро, тиме су оставили да се успава њихова свест, а после ако јој се доцније нису покоравали, долазило је просто из непознавања стања ствари. Ако узмете једног младог човека осредње умне снаге, пре но што му је разним предметима његова занимања дат рђав пример, наћи ћете да он обично сваком жели добро, правицу и срећу. Сад ако човек згодно употреби ту сезону живота те у њега усади знање, давши му образовање које га пре упућује и навикава на здраву оцену и погледе на стање ствари, него на софистику, онда се може рећи да је он озбиљно заштићен од поплаве егоизма и обмана. Међу тим, васпитање којим се образује ум без образовања воље било би врло непотпуно, јер сви осећамо потребу да морална страна наше егзистенције буде образована, уздигнута, онако исто као и интелектуална. Такво васпитање, кад се одмах даде, или је морално или религиозно; а морал и вера могу се третирати као разговетни или различни погледи једног истог начела.

Предмет који овде посматрамо није образовање у целини, већ он само обухвата школско образовање, и за то не треба да губимо из вида неизбежне границе до којих се шири та врста образовања. Оно нам не може дати морално и верозаконско васпитање, јер је његов задатак да даде правац нашим осећајима и свакодневним навикама, а то је ван

домаћаја јавног васпитања и не може се подврћи његовом контролисању. Само на нашем огњишту, у нашој породици, ми добијамо право моралио и верозаконско васпитање, а друштво, разна мишљења, осећаји, средине у којима се крећемо, допуњују га и мењају, по некада га упућују на боље, али чешће на горе.

Главни задатак универзитетских студија састоји се нарочито у развијању и спреми интелектуалне стране човекове. Један универзитет постоји у тој цељи, да увек држи сваком нараштају отворену ризницу нагомиланог блага људских мисли. У том низу мисли, што је веома важно и неопходно, универзитетске студије треба да покажу свакој генерацији шта су људи у опште, њихове отадбине посебно, као и најзнаменитији најгенијалнији умови, мислили о великим питањима морала и религије Требало би увести, а већ и има на већини универзитета, катедре моралне филозофије; само ја бих желео да предавања из тог предмета буду мало другчија од предавања на која сам наилазио на универзитетима у опште. Ваљ би требао да се упозна са главним принципима свију система моралне филозофије који су изведени у пракгици: перипатетизмом, епикуреизмом, стоицизмом, јудеизмом, христијанизмом у његовим разним начинима тумачења, различним у толикој мери у којој се разликују и доктрине тих примитивних школа; и он би требао да слуша све што се може рећи о њима. Тако исто ученику би требало извести разне типове добра и зла који су се узимали за основ морадну: општа корисност, природна правда, природно право, морални осећај, начела практичког разума и остало. При излагању тих система, задатак професора није толико у томе да држи страну једном само систему а да побија све остале, колико да упућује ђаке у истраживању, да им покаже како су се одомаћила и одржала најкорисније правила владања по човечанство. Сваки од тих система има по неку своју добру страну; нема ни једног из кога пристаниште других система не би имали по нешто научити; нема ни једног који не би био инспиран живим осећајима, ма да мало нејасним, какве важне истине коју тај систем подржава, а која се у другим системима превиђа или се никако и не цени. Тим не ћу да кажем да професор треба да потпомаже скептички еклектизам Одређујући свакоме систему место које му одиста припада, гледајући да изводи све могуће закључке, а никако не мислим да му треба забранити, да најбољим доказима подупре систем који му изгледа најбољи. Сви не могу бити истинити; али који су погрешни у теорији могу садржавати посебне истине, веома потребне да се допуни нека теорија. У томе, као ни у предметима о којима сам напред говорио, његов посао није да намеће ђацима своје властите оцене; професор треба да се ограничи на то, да расветли и извежба моћ оцене својих ученика.

Тај низ мисли, ако га не прекинемо, провешће нас кроз лавиринат супротних идеја у у које улазимо, приступајући великоме питању о односу образовања према вери. Једино верозаконско и истиниски корисно васпитање, као што смо напоменули, добија се из детињства у породици. Јавно и социјално образовање, осим примера извесног тона у коме се исказује поштовање, и осим осећаја јаче дужности у свима стварима, једино се готово у том погледу ограничава на религиозно знање, но и то је од велике вредности. Не ћу да улазим у то питање о коме се водила тако жива распра пред прошлим и садашњим нараштајима, а на име: да ли треба да се вера предаје или да се никако не предаје у школама? Тај је предмет колосалан, и мишљења су о њему веома подељена. У тој контроверси не изгледа ми да су се бранноци једне и друге стране отресли оног старог мишљења о образовању, то јест мишљења по коме треба предавати догматично и ауторитарно све оно што наставник нађе да је добро и истинито. За што се пред ђака не би изнело озбиљно испитивање религиозних појмова, да се он фактички упозна са једним тако важним делом људске мисли и умним радовима минулих нараштаја, а да за то опет не усиса догматично предавање какве цркве или секте, па ма која то била? Верозаконска настава хришћанства чини ми се најбољом би годила универзитетским предавањима; то би било у пеку руку предавање црквене историје. Ако и у предметима са свим научне извесности настава треба и да покаже начин на који су добијени резултати, и да предаје саме резултате, онда још с већим разлогом тако треба да буде у пита-

њима о којима влада највећа разностручност у мишљењима људи подједнаке способности и напора за постизање праве истине. Баш та несугласица налаже савесном наставнику да се уздржава од наметања свога мишљења младим и још неразвијеним умовима. Баку не би требало говорити као да је његова вера у напред изабрана, већ му ствар тако представљати као да би он сам требао да је бира. Разне државне или слободне цркве могу се у неколико и оправдати у предавању својих доктрина новим нараштајима које угледају света у њиховој средини; то је њихов нарочити задатак. А задатак једног универзитета у томе погледу са свим је други; он се не састоји у томе, да нам се на универзитету предаје у име неког ауторитета или власти, у шта треба да верујемо а у шта не, нити да нам се намеће неко веровање као дужност, већ да нас помогне и упути, како би се наше веровање образовало према начину који најбоље годи достојанству интелигентних створова, који по сваку цену истражују истину, не устукнајући ни пред највећим тешкоћама, само да би се оспособили да их решавају.

Ја не тврдим да се један универзитет своди на ништавост, кад се на њему угушује слобода мисли и дух истраживања, јер најслободнији мислиоци излазили су по некада из најскромнијих семинарија. Велики хришћански реформатори образовали су се на католичким универзитетима: скептичке француске филозофе васпитали су језуити. Ум људски нагне по некада на једну страну у толико јаче у колико се човек ревносније усиљава да га скрене на другу. Али универзитети не постоје за то да се случајима даде једностран правац, да их они, тако рећи, отисну на једну страну, па ма то било на страну добра, због сувишног зла на другој страни. Универзитет треба да је уточиште слободних спекулација, и што боље буде одговарао своме задатку у свима погледима, извесно ће се тиме више приближавати ономе што одиста треба да буде. Стари енглески универзитети данас врше боље свој задатак него што су га икада вршили. Док некада изгледаше само да постоје да угушују слободу и самосталност мисли, и да ограничавају индивидуални ум и свест, дотле су они данас велика огњишта слободног и обилног истраживања. Мисленици који управљају тим старим семинаријама приметили су, да спречавање слободног развитка умних снага значи ни мање ни више до одрицање своје најлепше особине, то јест давања доброга правца тим снагама.

Одавање извесног поштовања и указивање признања, бар привремено, колективном ауторитету наставника, лепа је ствар од стране младих људи, и са свим одговара њиховом уму који се тек развија. Али, ако нема колективног ауторитета, ако су професори тако подељени и расути у својим мишљењима, да се свако оно може препоручити као од каквог ауторитета, и да ни један наставник не може претендовати да их споји уједно, онда дакле, увиђајући да по слободном кретању разума можете имати какву побуду да измените ваша мишљења, треба, па ма шта радили, да по сваку цену ризика очувате ваш ум слободан и отворен, и да никако не изгубите слободу мисли. Они који се од вас одају на духовне професије, управо су принуђени да одрже и очувају неке доктринарне стране, јер ако их стану одбацивати, ништа их не ће моћи оправдати да остану у положају у коме би проповедали против свог убеђења. Но гледајте те употребите сав ваш утицај не би ли свели на што мањи број те доктринарне принципе. Не би ваљало да људи буду јогунасти и против свог убеђења, да не чују прекоре која им се чине, подржавајући при свем том веровања која не исповедају у свему. Тако исто, не би ваљало да они који часно желе да промене по нека своја религиозна мишљења, буду за хатар њиховог поштења, лишени удела у народној духовној настави, за коју су може бити веома одарени.

У нашем веку све више се манифестира тежња да се напусте, или бар олабаве, просте формуле, да чланови вероваља, изгубивши своју прашњу крутост, постану гипкији. Раскидајући по мало границе ортодоксије, та тежња свакоме налаже да сам себи трасира пут у вероваљу. Тиме се као мало доводи свест људска у забуну, али за опет остајем на страни духовника који воле да остану у крилу народне цркве све дотле, док не дођу у опрску њезини чланови и конфесије са њиховим разумним тумачењем, па ма га сваки и не усвојио. Ако би црква била напуштена од свију оних који тумаче са свим слободно и

опширно религиозне изразе једноверне заједнице, или који желе да се они прошире, веросаонска наставa и народна веронисповест биле би са свим остављене онима који узимају верозаконске формуле у њиховом најужем смислу, буквално и текстуално; који, не морајући за то бити затупани богомољци, имају велику неприлику што морају имати религиозне затупанике за своје привржснике и савезнике, и на послетку, који, ма колика да је њихова заслуга, а често је велика, нису у стању да усавршавају религиозне појмове, ако се дају усавршити. Ако би ми било допуштено да искажем моје мишљење о томе питању, ја бих рекао: Нека сви они остану у крилу цркве, ако се њени верозаконски појмови не косе са њиховом свешћу! Једна вера много се лакше усавршава изнутра него споља.

V.

Ја сам свршио што сам имао да кажем о двема врстама наставе које треба да дају школе и универзитети, умно и морално образовање: с једне стране да нас упознају са наукама и припреме наше умне снаге да их приме, а с друге да пробуде нашу свест и образују моралне снаге. У томе се састоје два главна елемента сваког људског образовања и културе, но има још један, трећи, елеменат који ма да долази на друго место, јер се мора потчинити двема првима, ипак скоро им ни мало не уступа и тако је исто користан за потпуно човеково образовање. Ја њу нешто да речем о естетичној страни, о култури коју нам пружају вештина и поезија, и која се може назвати образовањем осећаја и неговањем лепога. Све то заслужује много озбиљнију пажњу, но што му се обично придаје код нас. Тек доцније и по примеру странаца, ми смо почели да употребљујемо реч вештина, онако исто као и речи наука, влада, религија и т. д. Ми обично сматрасмо вештине, нарочито лепе вештине, и под тим именом разумевасмо само два облика вештине, сликарство и вештину каменореза, о чему смо се као народ најмање бринули, — као проста средства унутрашњег накита, у неку руку као леп намештај наших домова, и тако је сматраше не само маса већ и најкултивисанији међу нама. Па и саме речи „лепе вештине" буђаху у нама замисао којекаквих ситница, као нешто за што човек себи задаје много узалудног труда, као ствари које се разликују од обичних индустриских артикала само тиме што се теже добијају, и што се даје прилика кицошима да се њима размећу. Такав је појам владао и о поезији, тој краљици вештина, но која се код нас једва увршћиваше у ред вештина. Не може се управо рећи да се мрзило на поезију; ми се поносисмо нашим Шекспиром и Милтоном; и за време владе краљице Ане много значаше бити песник. Али поезија се не цењаше озбиљно, просто се сматраше као забава префињених умова. Међу тим славна изрека Флечерова: „Ко хоће нека гради законе за народ, само да ја могу писати његове националне песме!" могла би нас научити колико је моћно оруђе акције на људски ум та поезија коју мрзимо. Нико неће веровати да је на пр. Rule Britania [1]) имала тако јак и сталан утицај на највеће душевне регионе. Неколико песама Морових више су учиниле за Ирску но све беседе Гретенове; и није ни мислити да народне песме могу достићи најузвишенији и најнежнији поетски облик. Обичан један Енглез не само није могао разумети, но ни замислити како се мислило и осећало о вештинама у другим земљама. Чути да се вештинама даје оно исто место, бар у теорији, као и филозофији, белетристици, науци, имајући исти значај као и остали фактори цивилизације и други важни елементи по човека; наћи да се сликарство и скулптура по својој важности сматрају као велике социјалне силе, а вештина једног народа у опште као карактерна црта, тако исто важна као и његова вера, влада и т. д. не само да је то изненађивало Енглезе, већ им је изгледало непојмљиво, нешто што се не би могло сложити са њиховом природом, да тако исто и они раде.

Тако схватање енглеског народа, толико различно од осећања континенталних народа, јесте један узрок узајамног неразумевања између нас и континенталних народа, нешто што не постоји између народа европског конца. Постанак управо те опште неспособности датира се одавно, а има се приписати двема утицајима који највише дејствоваху на карак-

[1]) Патриотска химна у којој се Енглези хвале да владају целим светом.

тер енглески од времена Стуарта, а то су трговина и пуританизам. Под јаким трговачким утицајима који апсорбоваху све умне моћи, људи сматраху као беспосленост и доколицу сваки онај рад који не би водио непосредно одређеној цељи; а под утицајем огрезлог пуританизма сви осећаји људске природе, осим осећаја страха и поштовања према богу, сматраху се као опасна ако не као недозвољена, те за то се осуђивало, или бар није одобравало неговање естетичких осећаја.

Други узроци произвели су друга дејства код континенталних народа. Код њих се најчешће сматрају врлина и доброта као чисто ствари срца, док су оне код нас искључиво ствари дужности. Тако исто ми смо имали над многим народима једну велику корист с моралног гледишта, и којим се да је не ћемо очувати, а она се састоји у већој деликатности наше савести. Ми смо имали у томе фактичку надмоћност, и ако у битности својој негативну, јер већина сматра да је савест пре отпорна снага, снага која више дејствује одвраћајући нас од сваке изопачене радње, него снага која би одређивала правац општем току наших жеља и осећаја. Најчешћи тип међу нама јесте тип човека којега амбиција нема друге цељи до самога себе, који кроз цео живот нема ништа узвишеније до да тече богатство и брине се за срећу своју и своје породице, којега се мисли о добру својих ближњих и своје земље мере просто сумом материјалних жртава које чини с времена на време или годишње у виду милостиње на сиротињу; али којега је савест с друге стране врло добра и пази јако на све оно што се сматра као рђаво и зло; и она га одвраћа од употребе свију недопуштених и противзаконих средстава у остварењу својих личних интереса. На против код других народа често се догађа, да људи у чијој се радњи и осећајима огледа јака лична незаинтересованост, који жарко воле своју отаџбину, напредак, људску слободу, па и саму врлину, којих су мисли и радње посвећене већином, не својим личним, већ општим пословима — ти људи, велим, често прекораче границе и учине по нешто што је веома за покуду, што онај други човек, који у основу и према целом своме карактеру није ни надалеко оно што би требао да буде, не би могао рескирати да учини. Тешко је погодити које је боље од та два душевна стања, или боље рећи, које је најмање рђаво. Гајити се могу у исто време и савест и осећаји; ништа не стоји на путу да се људи тако образују, како не би вређали моралне законе, па и у незаинтересованој цељи, негујући и потстичући при том у њима племените осећаје који их уздижу над ниским и егоистичним интересима, и који им уливају највишу замисао о оном што чини успех у свету. Ако хоћемо да људи практикују врлину, да се у њој непрестано крећу, постарајмо се да им је омилимо, да је они осете као живу стварност, а не као намет при ослобођавању кога даје им се прилика да скрену пажњу на друге бриге. Зар није важно показати им да сами они сматрају за покуду и понижење не само право зло, него и недостатак свију племенитих цељи и напора; унутити их да сами осете како су ништавне личне ситничарије сваког појединца према великој васељени и колективној целини наших ближњих, према историској прошлости и бескрајној будућности; показати им на послетку сиротност и маленкост живота оних који га посвећују само својим личним и породичним користима? Таква осећања уливају нам замисао да се човек цени само у толикој мери у колико он употребљује своју снагу у најплеменитијим напорима, у окрепљавању својих душевних особина напајаних: идеалном симпатијом према великим историским карактерима, или према самој замисли о њима, као и мислима о идеалном потомству, нека ми је допуштено да речем, посматрањем савршеног идеала инкарнираног у божанском створу. Па где се на другоме месту налазе извори из којих се црпу инспирације тих узвишених идеала, до у појезији и литератури, али само као вештинама. Платон, Демостен или Тацит, могу нам уливати најузвишеније осећаје, али у толико у колико ће они, као философи, беседници и историци, бити у исто време, као песници и вештаци. Сама величина и хероизам не хране појезију; њезина снага састоји се и у томе што је она моћна да умири и усхити душу, јер она производи најнежније и најжиље душевне покрете. Она нам представља све изгледе живота који се дотичу незаинтересованога дела наше природе, и доприноси да она интимно споји своје жалости и радости са добром и злом система кога смо ми један

мали део; појезија нас упознаје блиско са озбиљним и медитативним осећајима, који нас без непосредне примене на владање у даном моменту, стављају у расположење, у коме узимамо озбиљан правац у животу, и спремају нас да оберучке прихватимо све оно што се јавља у облику извесне дужности. Ко се не осећа боли и расположенији после читања Дантеа, Уорсурта, Лукреција, Георгика, или по што се наслађивао интелектуалном лепотом Грејевих елегија и Шелејеве химне? Ја говорим о појезији, но и сви облици вештина имају исто дејство. Расе и народи одарени финијим осећајима, и којих су физичке перцепције изоштреније од наших, осећају тако исто душевне покрете, гледећи велике умотворине сликарства и камендореза. У свима изразним вештинама тежи се да се непрестано одрже пробуђени и активни осећаји који их изражавају. Мислите ли ви да би велики талијански сликари заузимали тако висока места у интелектуалној европској сфери, да би се они увршћивали међу највеће људе свога времена, да су њихова дела служила као прост накит и декорације каквог јавног места или приватног салона? Њихове слике Христовог рођења и других светаца, слике у којима су представљена распињања, њихове глориозне мадоне и остале светитељске слике, беху тада за те живе јужне природе велика школа, не само верозаконских већ и свију других племенитих осећаја и уобразиље сваке врсте. Ми као северци, хладнији по темпераменту, ипак осећамо тај утицај вештина, слушајући какву Хенделову песму, или примајући утиске какве готске катедрале, па и без икаквог одређеног израза осећања, прост поглед на лепоту вишега реда буди у нама то дејство душевног полета и усхићења. Природне сцене дејствују јако на нашу естетичну страну. Они који јако осећају узвишене природне лепоте, као н. пр. лепоте наших и страних брдских предела, уздићи ће се бар тренутно, при погледу на призор, над маленкостима људским, и осетиће како су мајушни и ништави интереси који деле људе, и за њих ће то посматрање бити веома племенито задовољство. Ма какав био наш позив у животу, гледајмо да се никада не угаси у нама то осећање, и настанимо бришљиво да га увек одржавамо активно и свеже. У колико буду наше обичне дужности сухопарније и прозаичније, у толико више треба да одржавамо наше душевно стање у тим највишим пределима мисли и осећаја, у пределима у којима дела постају племенитија због циља која их инспирира и духа који их оживљава; у којима, добијајући прилику да извежбамо највише наше способности и да извршимо највише дужности, учимо се сматрати сваки частан и користан рад као јавно дело, које сам начин на који се врши може окитити племенитошћу која би му иначе недостајала, и које ма како било скромно није ниско, нити је из ниских побуда потекло.

Између оног што је добро и оног што је лепо постоји природно сродство, наравно кад је укус о лепоме природно срећен, а не прост инстинкт. Ко познаје шта је лепо, ако је пун вриме, гледаће да га оствари у животу; и онда ће се образовати тип карактера савршене лепоте који човек никада не ће губити из вида, само да му он служи као пример у расветљавању својих тежња и напора у образовању. Са свим је истинита Гетеова изрека, ма да се може рђаво разумети и одвратити од свог правог смисла: „Лепо је веће од доброга, јер оно садржи у себи добро и још нешто више; лепо је узвишено добро до своје савршености и одарено свима споредним савршеностима које чине једно дело потпуним.“ Тај осећај, дакле, савршености који нас гони да тражимо у људским творевинама све што нам могу дати, да не трпимо ни најмањи недостатак у нама и нашим радњама, јесте резултат култивисања вештине. Од свију људских производа ни један се толико не приближује савршености као право вештачко дело. Ми смо у свему осталом задовољни, а и треба да будемо, ако се ступањ лепоте неће дотле докле то заслужује сам предмет који се одмах има у виду. У вештини пак предмет који се има у виду јесте сама савршеност. Ако бисмо имали да дефинишемо вештину, ја бих казао да се она састоји у истраживању савршености у некој радњи. Ако нађемо какав одломак па ма то био одломак какве механичке направе, који носи на себи црте рада те врсте, то јест ако се види да се радник упињао да га направи што бољим, сад ако и није у толикој мери добар, али би био довољан за употребу којој је намењен, ми ипак кажемо да је он вештачки израђен. Кад се одиста

негује, а не практикује просто емпирички, вештина задржава слику која нам је дала први појам, то јест идеалну лепоту, вечиту циљ која се фактички не достиже; али тим појмом она нас заноси и одушевљава да се никада не задовољимо несавршеностима у самим нама и нашим делима, да што више идеалишемо о оном што радимо, а поврх свег тог о нашем карактеру и животу.

VI

И сад по што смо у кратко прешли цео обим који обухвата предмете студија и вежбања универзитетске наставе, као спрему за највиша звања у животу, готово је излишно да вам саветујем да треба да се тиме користите. Ви овде имате прилике да добијете дубоко знање из замашнијих и племенитијих ствари но што су ситнице стручних предмета; вама се тако исто даје лакоћа да извежбате ваше умне снаге у свему оном што се дотиче најузвишенијих интереса човештва, драгоцених користи којих ћете плодове побрати у занимањима вашег активног живота, и благодарећи томе, кратко време које ће вам преко тога претећи, моћи ћете употребити на извесне племените циљи. Савладавши једном прве тешкоће, једине којих умор превазилази интерес, обишавши главну препону пза које што у почетку беше главно и тешко дело сад постаје задовољство, ваше највише умне снаге напредоваће усред највећих послова живота спонтаним вежбањем и поукама које будете знали извлачити из свакодневног искуства. Тако, да будете још за ваше младости увек имали у виду највишу циљ из које те студије црпу своју главну заслугу, циљ да нас спреме као најјаче борце за највећу борбу која се вечито води између добра и зла, да нас оспособе за нове проблеме којих ток, мењајући природу и људско друштво, износи на дневни ред њихово решавање. Такви смерови дају нашем уму правац који он никада не губи; они одржавају у активности наше највише снаге, упућујући нас да сматрамо умне тековине и снаге, које у извесном времену живота добијамо, као умни капитал који треба да се издашно троши у корист свег оног што може да учини човештво бољим и мудријим, онога што ће моћи да даде људским стварима бољу и рационалнију основу од данашње. Сваки од нас могао би се у извесној мери оспособити да употреби најзгодније све могуће прилике живота, те да припреми својим ближњим мало бољи умни терен. А да то мало боље може да расте и шири се, потрудимо се да увек пратимо најбоље мисли које стварају велики и самостални умови нашега века; и само тако ћемо моћи сазнати који точак у напретку највише потребује наше помоћи, и само онда можемо спречити, разуме се у границама средстава, да здраво посејано зрно не падне на камен и не изгуби се, не допирући до земљишта на коме би клицало и цветало. Ви треба да станете у редове оних који потстичу и покрећу напред будуће добричине човештва па ако је могуће да увеличате њихов број При томе нико не треба да клоне духом, изговарајући се да нема времена ни прилика за то. Добро упамтите, ко зна да употреби прилике, умеће и да их створи. Наш рад много мање зависи од времена које имамо на расположењу, него од начина на који радимо. Универзитетски слушаоци нада су и извор умних творевина земље. Сва велика дела намењена овом напрштају, мора извршити неко од вас, и извесно многе ће ствари извршити људи којима ће друштво мање дати него вама и мање спремити него вас. Гледајте да се не заведете перспективом непосредних награда: што будете мање помишљали на награде, за вас ће много боље бити. Има једна награда која вам никада не гине, и која се може назвати незаинтересованом наградом, јер је нераздвојна од дела које је њу заслужило: то је разноврсни и дубљи интерес који ће вам пружити сам живот, и који ће му дати десет пута више вредности, вредности која се никада не мења. Све чисто личне циљи губе од своје вредности у мери у којој човек напредује у животу, кога цена не само да траје, већ и непрестано расте.

ПРЕВЕО С ФРАНЦУСКОГ

Милић Радовановић

КРИЛОВЉЕВЕ БАСНЕ

(Свршетак).

75

Паук и пчела.

По моме мњењу, они таленти немају никакве вредности од којих свет нема користи, — ма да се свет таким талентима често диви. Некакав трговац донесе на сајам платно да продаје; — а платно је потребан еспап за свакога. Платно беше добро, нико се није могао пожалити: за то у дућану беше толико муштерије, да се човек није могао окренути. Завидљиви паук, видећи како добро трговина иде с платном, реши се да и он тке платно и да трговцу прави сметњу. У истом дућану — у прозору — отвори свој дућан. Основу оснује, и целу је ноћ ткао: изнесе свој еспап на показ, засео и набурио се гордо; од свог се дућана не миче, и мишљаше: чим се сване, да ће све муштерије к себи примамити. Сване се, и шта би? Паука метлом доле смакнуше. Паук мој пшти од љутине, па ће рећи: „Дед' ти сад чекај праведну награду! Цео ћу свет позвати, да засведочи и оцени, чије је ткиво тање — моје или овога трговца?“ На то ће му пчела рећи: „Твоје, у томе нема спора, то је већ познато одавно; но кака је од њега вајда, кад оно — нити одева, нити загрева?“

76

Бакрач и лонац.

Лонац и бакрач јако се заволе. Ма да је бакрач био знатнијег рода, но у дружби о томе се слабо води рачуна. Бакрач воли свога пријатеља, а лонац сматра бакрач за рођеног брата: један без другог никако не могу бити: од јутра до мрака, не растају се: кад су и на ватри један без другог и тада им је криво, — једном речи: куд лонац, тамо и бакрач. Бакрачу се прихте, да мало по свету путује, па и свога друга позове са собом. Лонац од бакрача никако неће да остане, и тако се обојица посаде у кола. Кретоше се другови по рђавој калдрми, гурају се по колима: где ударе кола о брежуљак, на рупу или чагањ, за бакрач је то маленкост, а једном лонцу не беше лако, јер су лонци по природи слаби; кад год кола трцну, лонац по једну чворугу добије, али ипак — не мисли натраг, и земљани лонац само се томе радује, што се с бакрачем удружио. Колико су далеко путовали, не знам; но о томе сам се тачно известио, да се бакрач цео целцат с пута вратио, а од једног лонца остали сами парчићи.

Читаоче, држим да је смисао ове басне прост: једнакости и подударност при дружењу, света је и највећа стаар.

77

Дивокозе.

У некакој пећини нађе чобанин у зимње доба дивокозе; и од радости, кроз сузе благодараше боговима, па ће у радости рећи: „Прекрасно! Ово је за ме више но да сам ископао благо, — сад ће се умножити моје стадо; не ћу ни доручати ни доспавати; сва ће ми брига бити, да миле козице к себи припитомим и прилагодим; тада ћу ја постати велики господин у целој околини. Та — чоба-

нину је стадо то исто што и господину спаиљук: стадо му даје и масло и сир, а по кад што и кожу са стада дере. Његова је брига, да се само о храни брине, а у чобана — храна је за зиму спремљена!“ И почне ти наш чобанин од својих оваца храну одузимати и дивокозамо вући; милује их, тепа им, и по сто пута на дан одлази, и стара се, да их — поштo по то прилагоди. Умањио храну својим овцама, јер му сад до њих не беше — а у себи говораше: с њима је лако изаћи на крај, бациће им по пластицу сена: а ако буду нагртале то ће му им и по коју ћушку дати, да се не смеју ни на очи показати. Но да видите несреће: чим грану пролеће, све дивокозе у планину побегоше: јер им у пећини живљење беше досадно: а чобаниново стадо беше од глади закржљавило и скоро све помањкало. И наш јадни чобанин пође с просјачком торбом по свету. И како се види, дивно је умео рачунати на ћар, — али само у памети.

Чобанине! Ево ти мог савета: У место што ћеш дивокозе хранити, и узалуд храну трошити, неће ли бити корисније да своје домаће козе причуваш боље?...

78

Метлица

Отрцана и прљава метлица удостоји се велике части — она није подове по кућама мела, — већ јој је стављено у дужност, да газдине огртаче чисти (по својој прилици, слуге су морали бити пијани). Отпочела метлица свој посао; узела газдин огртач, луца по њему, као да сламу млати. Посао заиста — тежак; по невоља беше у томе, што је и сама метла била прљава и незгодна. И кака је корист од њеног труда? Што је више огртач чистила, то је више мрља на њему оставила.

Така је иста штета и од незналица, који се у онај посао мешају који не разумевају, — а нарочито, кад књижевне радове каквог научара поправљају.

79

Тврдица.

Некакав зао дух живљаше у кући једног тврдице,[1]) он имадијаше силно благо — негде у кући закопано. Кад наједанпут, и изненада, добије заповест од демонског старешине, да се крене на далек пут, — и то на много година. А служба је била врло важна, па хтео не хтео, морао је заповест слушати, и налог извршити Зао дух паће се у великој забуни и бризи, како ће без њега благо остати, и коме на чување да га повери? Да најми чувара, и начини лагуме? то му се чињаше скупо; а оставити благо без чувара, може лако пропасти, јер није био сигуран ни за двеест и четири сахата, а да му благо неће ко украсти, — тим пре, што људи паре одмах намиришу. Бринуо се, мислио, и најзад смислио. Домаћин његов беше претерани тврдица. Зао дух узме своје благо и јави се тврдици, па ће му рећи: „Драги домаћине! Мени је заповеђено, да се из твоје куће крећем на далек пут; је сам тобом био увек задовољан, — и пратићу се са тобом, држим, да ми нећеш одбити пријатељство, но да ћеш моје благо примити. Једи, пи, и весели се, троши до миле воље, а кад

[1]) По веровању руског народа, у свакој кући живи по један зао дух, ђаво (Словар Импер. акад. наук. стр. 728).

дође суђен час да умреш, онда ја да будем твој наследник, — то је једини мој услов. У осталом, желим, да ти Бог продужи живот и здравље!“ То рече зао дух и крете се на пут. Прође десет година, па и још десет... Кад је зао дух свршио своју дужност, он се врати кући — у пределе своје домовине. Кад дође, има шта видети. О, његове радости! Тврдица од глади умр'о, лежи на сандуку мртав, у руци му кључ, а дукати нису ни дирнути. Зао дух опет узме своје благо, и био је од срца рад, што га чувар ни паре није коштао.

Кад тврдица — код многога злата — ни једе, ни пије, зар дукате за ђавола не чува?

80

Богаташ и поета.

С великим богаташем поведе поета парницу, и Зевса замоли, да се за њега заузме. Обојици буде заповеђено да се јаве на суд. Дођоше: један мршав и блед; слабо одевен, а још горе обувен; други сав у злату, и гордо се напућио и надуо. „Смилуј се самодршце Олимпа! ти, који облаке водиш и громове пушташ“, повика поета, „шта сам ја скривио пред тобом, те ме зла судба од ране моје младости гони? Ни кашике ни кутњега немам; све је моје имање — фантазија и уображење; док мењу тим, мој парничар, без икаке заслуге и без знања, живи у таким палатама, које не уступају ни твоме храму; њега окружава гомила удворица и поклоника; он плива у негу и сваком задовољству“. На то ће му Јупитер одговорити: — „Зар то ништа не вреди, што ће звук твоје лире одјекнути и у даљним поколењима? А њега — богаташа, не само праунуци, но и унуци, тешко ће запамтити. Нисн ли ти сам своју славу изабрао? Ја сам њему за живота светска блага даровао. Но верујмн, кад би он боље ствари разумевао, и кад би његова памет кадра била, да опази своје ништавило пред тобом, — он би више но ти на своју судбу роптао“.

81

Два сељака.

„Здраво кум Тадија!“ — „Хвала Богу, кум Егоре!“ — „Ну, како ми ти живиш?“ —, Ах куме, моја несрећа, како ми се чини, ти и незнаш! Казнио ме Бог, стају сам упалио, и сва се у пепео претворила; сад идем по свету и просим“. — „Како то, куме? То је богме рђава ствар!“ — „Ето тако! О божићу било је код мене весеље; пођем ти ја са свећом, да коњма дам сена, — а признати морам, да ми је глава бучила; на некако испустим свећу, једва се сам спасем, а кошара и сва стаја изгоре. Ну, а како си ти? — „Ах, Тадија, богме, и ја зло! Чини ми се, да се и наме прогњевио Бог Као што видиш, ја сам ти без ногу. И Ја ти о Божићу пођем у леденицу да пива наточим; признајем, да сам и сам с пријатељима прилично повукао, па да онако пијан не бих што запалио, ја сасвим свећу угасим. ђаво ме са стубе у мраку гурну, те ти сад нисам никакав човек, већ прави богаљ“. — „На себе се пријатељи љутите и себе кривите“, рећи ће им Степан. „Ако хоћу право да рекнем, није никако чудо, што си спалио твоју кошару, а ти идеш на штакама; за пијаног је и са свећом рђаво, но по свој прилици биће ти још горе у помрчини“.

82

Рибље играње.

Лав, имајући под својом влашћу не само шуме и планине, већ и воде, скупи

звреове на вёће, да се с њима посаветује: кога би рибама требало поставити за старешину. И буде изабрана лисица. Чим је место заузела, она се приметно гојити почела. Лисица имадијаше једног сељака, који јој беше и пријатељ и кум: њих двоје ступе у споразум; док лисица са обале издаје наредбе и суди, дотле сељак рибу лови, и дели је с кумом као верним другом и пријатељем. Но лопоклук никад не пролази тако олако. По чувењу, лав почне подозревати, да су се у његовим судовима искривиле теразије правде, па добивши слободно време, пође сам да обиђе и прегледа своју државу. Лав иде обалом, а сељак, кум лијин, нахвативши рибе, беше наложио на обали ватру, и спремаше се да са својом кумом добро попирује. Јадне рибе видећи крај животу, — ђипале су, скакале и играле по жару. Видећи то, лав разјани своје чељусти на сељака, па ће га запитати: „Ко си ти, шта то радиш?“ На то ће лисица одговорити (а у лиje, свагда је готов и спреман одговор на свако питање): „Велики господару! Овај је сељак мој главни секретар; он је тако поштен, да га цео народ поштује, јер је чистих руку; а ово — ово су кечиге — обитаоци воде: ми смо се сви скупили овде, добри царе, да те дочекамо и поздравимо“, — „Ну како иде суђење? Је ли задовољан ваш предсо?“ — „Велики господару“, одговори лисица, „живот им је као у раjу; само нек Бог продужи драгоцене дâне твог живота“ (А рибе међу тим, свеједнако на роштиљу играху и зеваху) — „Кажи ти мени“, запита ће лав, лисицу, „зашто те рибе мрдају репом и машу главама?“ — „О мудри лаве“, лија му одговори, „то је од радости, чим су тебе виделе, одмах су почеле играти.“ Лав не могући више издржати ову очигледну лаж — да се може без музике играти, и секретара и старешину шчепа у своје покте, у којима су последњу песму отпевали.

83

Парохијани.

Има људи, којима, — ако си пријатељ, ти ћеш код њих бити први и ђени и писатељ; но за то, други — ма како ти слатко певао, не само да од њих нећеш похвале дочекати, но они се чак и тога боје, да опазе и признаду ту лепоту. Мож' да тиме нећу никога увредити, — но у место басне, ја ћу једну причу препричати.

У цркви проповедник проповеђаше, и на добра дела своје парохијане упућиваше. Реч му се лила из уста слатка као мед: у њој је истина била чиста и неизмајсторисана; подижући к небу све мисли и осећаје, проповедник изобличаваше свет, који је препун сујете и таштине. Свештеник сврши поуку: слушаоци занесени дивном поуком, нису ни опазили, како су им сузе од умиљења низ образ текле. Кад су из Божијег храма парохијани изишли и својим кућама пошли, тада ће један од њих рећи: „Какав је диван дар!“ За њим други: „Па како ватрено говори, и људска срца на добра дела упућује!„ — „А ти комшија“, запитаће неко трећега, „како ми се чини, тебе није ганула поука нашег свештеника, јер се на твојим образима не види сузица? Или, ти сигурно ниси разумео поуку?“ — „Е да, како да нисам разумео? Али ја не разумем зашто би плакао, кад нисам из ове парохије“.

84

Врана.

Ако ниси рад да будеш смёшан, држи се оног сталежа у коме си рођен, Простољудин са властелом не сроћава се; ако

си рођен пигмејем, не улећи у великане, него се почешће сећај свога раста.

Узме врана пауновог перја, па себи позавлачи у реп, и пође са пауницама поношљиво и напућено у шетњу. У себи мишљаше, да ће на њу и прећашни рођаци и пријатељи гледати као на чудо: да је она свима пауницама сестра, и да је дошло њено доба, да буде украс Јуноница двора. Но какав изађе резултат из овог вражиног уображења? Паунице је сву опипаше; — и врана, бежећи од њих без обзира, — не говорећи о туђем, врло мало остаде на њој и свог перја. Она се врати међу вране; но оне не могаху познати своју другарицу, јер беше сва искљувана и опипана, те ти и оне на њу нападну, и сву је искљују и опипају. И њена глупа намера заврши се тиме, што се од свог јата одвојила а пауницама не пристала.

Да вам ову басну и једном причом објасним. Матрони, ћерци некаког трговца падне на памет, да се уда у властелинску кућу. Мираза је имала око пола милиуна. Удаде се Матрона за барона. На шта би? Баронска је породица гледала попреко — за то, што је проста грађанка, а њена породица за то, што се умешала у племство. И једна Матрона не беше ни пауница ни врана.

85

Сељак и коњ.

Сељак засејаваше њиву овсом: то гледао млад коњ, па овако гунђаше и расуђиваше: „Чудим се, ког је врага довукао амо толико овса! Говори се, да су људи паметнији од нас: а шта може бити глупље и смешније, већ цело поље поорати, а после просути по њему толики овас узалуд? Кад би мени, или кулашу тај овас дао, или би га кокошима просуо, више би имало смисла, — или најзад, да га у амбаре сакрије, те би се бар видео његов тврдичлук; а узалуд по њиви просипати, — то је права глупост". Међу тим, овај је овас у своје време био покошен, и наш је сеља — тог истог коња њиме хранио.

Читаоче! Ти, без сумње, нећеш одобрити ово коњско резоновање; но од памтивека, па и у данашње време, зар тако не резонује дрзак човек о Божјем провиђењу? У безумној слепоћи својој, он не види ни цељи ни путове његове.

86

Веверица.

Служила код лава веверица; како јој дужност била, и чиме се она занимала, то не знам; али је лав био задовољан њеном службом. А удворити лава, није лак посао. За то су веверици обећана пуна кола лешњика. Да, обећано, али време пролази, а једна веверица често гладује. Веверице се кроз плач лаву тужи. Погледа једница, а по шумама њене другарице крцају лешњике; чим она к лесци кораче, не дају јој ни мачи, одмах је зову лаву на услугу. Веверица већ остари, па и лаву досадила, — време јој беше да иде у пензију, и послаше јој читава кола лешњика. Лешњици беху дивни, — све на избор; но једно беше рђаво, што у веверице не беше ни једног зуба.

87

Бријачице.

С познаником десим се једном у путовању, и заједно смо у једном стану преноћили. Изјутра, тек што ја очи протрљах, шта видех? — Мој пријатељ не-

што узнемирен: синоћ смо заспали у шали и без бриге, сад слушам, а мој пријатељ сасвим друкчији, — то јаукне, то уздахне, то стење. Запитам га: „Шта ти је, драги мој! Да ниси болестан?“ — „Ах! ништа, ништа, ја се бријем“, одговори ми он. — „Ама зар само то?“ Дигнем се ја и погледам, — имам шта видети: мој пријатељ седи пред огледалом, и тако се мршти, е би човек рекао, да му неко кожу дере. Дознавши за узрок његове невоље рећи ћу му: „није ни чудо, ти сам себ тиранишеш и мучиш. Та погледај, то нису бријачице, већ прави косири; не само да се нећеш обријати, него ћеш себе и намучити.“ — Ах, пријатељу, признајем да су бријачице врло тупе! Како да не би то знао, та нисам баш толико глуп; али се бојим, да се острим бријачицама не посечем.“ — А ја тебе, драги пријатељу, могу уверити, да ћеш се тупом бријачицом пре посећи, а оштром се сигурније обријати, — само умеј добро владати њоме.“

Готов сам, да вам моју причу објасним. Зар тако не чине многи, који бојећи се паметних људи — (ма да се стиде то признати), радије око себе трпе које каке будале.

88

Сиромах постаје богат.

„Ну, је ли вредно бити богаташ, и никада — ни слатко појести ни испити, и само паре гомилати? Па и нашто је богатство? Умрећемо, и све ће после нас остати. Ми само себе мучимо и омаловажавамо. Кад бих нешто ја био богат, не само рубљу, но хиљаде не бих жалио, да што лепше и раскошније поживим. За моја весеља и пирове далеко би се прочуло; ја бих шта више, чинио и добро другим. Живот богаташа — права је мука. Тако размишљаше некакав сиромашак, лежећи на голој клупи у својој чађавој ћерки. На једанпут, провуче се кроз једну рупицу к њему — неки га зову чаролијаш, а неки — ђаво, по свој прилици, последњи назив биће правилнији, о чему ће се доцније, видети јасније, јави му се, па му почне овако говорити: „Ти желиш да будеш богат, и ја сам чуо, ради чега; ја сам вољан да ти учиним услугу. Ево ти овај новчаник; у њему нема више до — само један дукат; но чим један извадиш, тамо је већ други. И тако дакле, пријатељу, сад је у твојим рукама, да се обогатиш по својој жељи. Узимај, и из новчаника без рачуна вади, докле год не будеш задовољан; но само ово знај, да један дукат не смеш потрошити, док новчаник у реку не бациш.“ То рече ђаво, и остави сиромашка с новчаником. Сиромашак од радости умал не полуде; но чим је к себи дошао, одмах је новчанику приступио. Чисто му се неверица чињаше, да то није сан: тек што један дукат извади, кад тамо, а оно у новчанику други се мигољи. Наш сиромашак овако говораше: „Навадићу читаву гомилу дуката, сутра ћу бити богат, и почећу да живим раскошно.“ Кад је било сутра-дан, он мишљаше друго. „Истина,“ говораше он,“ ја сам сад богат: ко није добру рад! А за што ја не бих био двојином богатији? Ваља да нећу бити толико лењ, да проведем бар још један дан над новчаником! Ево, већ имам за каруце и за летњиковац; но кад могу да купим и спахилуке, зар не би било глупо, кад и то не бих учинио? Дакле, дакле да задржим чаробни новчаник. Нека дакле тако и буде, — још један дан да препостим; — у осталом, има ћу времена и да по-

живим раскошно.“ Па шта би? Пролази дан — по дан, недеља, месец, година — сиромашак беше већ изгубио рачун колико има дуката: међу тим, рђаво се храни и није, а чим дан настане, он — држ' па за новчаник и вади дукате. Дан се сврши, а по његовом рачуну све му нешто не достаје. Чим новчаник узме, и понесе да га у реку баци, срце му закуца, дође до реке, па опет натраг: „како да се растанем с новчаником,“ говораше он, „кад ми злато само као река тече?“ И најзад, наш сиромашак оседе и порђа, и био је жут као његово злато. О раскошном животу слабо већ и мишљаше: постаде и слаб и горак, изгуби и здравље и спокојство; али ипак — дрктавом руком — непрестано дукате из новчаника вади. Вадио, вадио, и чиме је завршио? На клупи, где се својим богатством наслађивао, — на тој истој голој клупи и у чађавој ућерци, душу је испустио — добрајући свој девети милијун.

89

Ђорда — Сабља.

Стара ђорда без балчака беше бачена у којекаку гвожђарију па је са истом изнесена на пазар, и некакав сељак — купи је буд — зашто. Сељак није много размишљао, и одма је ђорди нашао посао; — мете на њу дрвени сăп, па је по шуми њоме лику скидао, а код куће дрва цепкао, или гране сасецао, или чворове с дрвећа скидао, или је коље шиљило. Не прође ни година дана, а ђорда сва иступљена и зарђала, тако, да су деца на њој могла јахати. У кући под клупом лежаше јеж, где беше бачена и ђорда, па ће јој јеж овако рећи: „Кажи ми, молим те, на што личи твој сав живот? Ако је то истина, што се тако много говори о твојој слави, — зар није за те срамота, да дрва цепкаш, или коље шиљиш, и најзад, да будеш дечија играчка?“ На то ће ђорда одговорити: „У рукама јунака, ја бих непријатељима страшна била, а овде је моја способност са свим излишна: у овој кући вршим онај посао који ме понижава: но шта да чиним, кад нисам слободна. Не, није срамота за мене, већ за онога, који није могао да разуме мој прави посао.“

90

Линьаци.

У врту некаког господина беше ископан рибњак. У прекрасној и бистрој води патили су се линьаци, и читавим чопорима играху се и превртаху око обале. Златни дани пролажаху им неосетно, кад наједанпут, господар заповеди, да се у рибњак пусти до педесет штука. На то ће му његов пријатељ приметити: „Та зашто света, шта то чиниш? Каком се добру могу надати линьаци од штука? Ни једног неће за лек остати; зар ти није позната прождрљивост штука?“ — „Не троши узалуд речи“, одговориће му господин осмејкујући се, „ја све знам, — али би желео и то знати: по чему ти судиш, да ја морам и линьаке волети?“

91

Водопад и поточић.

Са уком и шумом јураше водопад низ литице и стење, па ће рећи лековитом изворчићу (који се под планином једва примећаваше, али се својом лековитошћу слављаше): „Није ли то чудновато? Ти тако мали, и водом оскудан, — на ипак, код тебе свакад много гостију? Није се

чудити, што к мени долазе, да се мојој уци и брзом падању подиве; но не разумем, за што к теби долазе?" На то ће поточић смерно одговорити: „Да се лече".

92

Три сељака.

Три сељака дођу у неко село на преноћиште. У Петрограду бавили су се кочијашењем; од рада су престали па се својим кућама упутили. А пошто сељак не воли да легне гладан, то наши гости замоле домаћина да им дâ вечеру. У селу се може захтевати богзна каких јела: поставе им једну чинију кувана купуса, даду хлеба, и још којешто, што је домаћину од вечере претекло. Разуме се, већ не би морало бити у Петрограду; но о томе није сад реч; — у сваком случају, много је боље, но гладан лећи. Сељаци се прекрстише, и чинији приступише. Један међу њима беше окретнији и увиђавнији, па видећи, да за сву тројицу неће бити довољно вечере, досети се како ће другој двојици доскочити (где се силом не може отети, ту вештину треба употребити), па ће им рећи: „Другови, ви јамачно познајете Тому, њега ће ове године да узму у војску." „Каку војску?" — „Па тако, чује се да ће бити рат с Китајем: Наш бабушка цар, заповедио, да се узме данак од Китајаца, — и то у чају." Она двојица почну међу собом разговарати (а по несрећи, знали су читати, па су читали новине, а по кад што и релације): како ће се рат водити, и ко војском заповедати. Њиховом разговору не беше краја; они се међу собом спорили и много што шта говорили, а оном лукавом — баш то и беше добро дошло: док су се она двојица размишљали, наређивали и војску распоређивали, овај трећи ни речи, — и све што на трпези беше, смаза.

По неки, често и најрадије говори о ономе, што га се ништа не тиче. Он зна шта ће бити и са Индијом; а кад погледаш, њему самом — под носом село изгорело.

93

Чобанин.

У Саве чобанина (он је чувао спахијске овце), наједанпут почне да нестаје једна по једна овца. Наш ти Сава — у бризи и жалости, почне се свакоме жалити и пуштати гласове, да се страшан курјак појавио, и да му је почео односити овце, које нештедимице дере. „И није никако чудо," говораше народ, „Зар курјаци умеју штедити овце!" Почну курјака вребати. Но откуда Сави поред ватре — то купус с дебелим овчим месом, то печени бубрежњаци? (Од паракувара њега су одјурили у село да чува овце. — Због тога што је био нечистих руку; за то и његова кујна наличи на нашу). Дигне се потера на курјака; куне га цео свет; обиграли целу шуму, а курјаку нема ни трага. Пријатељи! Узалуд се мучите и курјака тражите; на курјака је само повика, а овце једе Сава.

94

Миш.

„Друже! Знаш шта је ново? У нас је несрећа!" Тако говораше миш мишу на морској лађи; „Лађа почела да протиче; доле је вода, тек што није дохватила мени до самога носа (а у ствари, миш је само шапице окваснио), и није се

ни чудити: наш капетан — или је мамуран или је пијан. Матрози — не зна се који је од кога ленивији; једном речи, нема никаког поретка. Овог часа, викао сам из гласа, да наша лађа тоне, па нико ни мукает, — као да ја проносим лажне гласове; а треба завирити само доле па је јасно, да наша лађа не може више мећи од једног сахата. Друже! е да ли ћемо бити тако луди, да заједно с њима гинемо! Ајдмо да скочимо с лађе у море, да ако земља није далеко!" И мисли у Океан скочише и утонуше; а наша лађа вештом руком управљана, дође здрава, читава у пристаниште.

Сад ће когод запитати: А шта би с капетаном, матрозима и са оним, што се лађа провалила и почела да протиче? Вода је слабо протицала, па је брзо и заустављена, а остало — била је клевета.

95

Два дечака.

„Сашо, знаш шта, док нас не појуре као овнове у школу, ајдемо у башту да наберемо кестења!„ — „Нећу, Тошо, то кестење није за нас! а знаш и то, да је дрво високо: ни ја ни ти не можемо се на њ попети, и нама није суђено да једемо то кестење! — „Драги мој, ту не треба никака досетка! Где се силом не може отети, ту треба мајсторију употребити. Ја сам све смислио: почекај само! Ти мени помози, да се само за први бат ухватим, а тамо горе, ја ћу се и сам довити и сит се кестења најести". И другови право кестену дотрчаше. Јадни Саша поче Тоши да помаже; из петних жила запео, стење, и свега зној га проби, и најпосле поможе Тоши, те се на дрво успужа. Тоша на дрвету — да не може боље бити; кестења тако много, да га не само не можеш појести, но ни пребројати Било је и за Тошу доста, а могао је и свом другу пружити. Но за нашег Сашу, мало је од тога било вајде. Он, јадник, стојао је доле на земљи, и само се облизива; а Тоша горе сам кестење јеђаше а своме другу бацао је с дрвета само љуске.

Дешавало ми се, да видим на свету много Тоша, којима су другови својски помагали, да се успужају на врх, а после тога, нису од њих ни љуска видели ни добили...

96

Лопов и рабација.

Близу пута, у једној чести, у први сумрак беше засео лопов, и чекаше да штогод уђелепири. Као гладни медвед из пећине, тако бацаше свој намрштени поглед у даљину на околину прегледаше. Кад наједанпут, ето ти једних натоварених кола. А! лопов мој шапташе, мора бити да су пуна: на сајам иду: ту ће бити и чоје, и китајске свиле, на мож'да и кадифе. Весели̇че, не зевај сад, ту ће бити на трошак: Данашњи дан неће ми узалуд пропасти. Међу тим, кола се приближише, и лопов повика: стој! Полети на рабацију с батином: но и рабација не беше мама; лопова дочека с прошћем, почне бранити своје добро. Дуг и жесток био је бој. Лопову беху избијени скоро сви зуби, рука пребијена и око истерано; и рабацију злочинац убио, и одмах кола потргао. И шта је добио? Читава кола празних бутела!

Како се много пута дешава у свету те људи чине зло и преступе због малих и ништавих ситница.

Превео Ж. Јовичић.

МЕСЕЧНИ ИЗВЕШТАЈ

о метеоролошким посматрањима провизорне опсерваторије.

ПРИТИСАК ВАЗДУШНИ

месеца Новембра 1888 год. у Београду, сведен на 0°.

ДАТУМ	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 САТИ ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 САТИ ПО П.
1	758,18	758,00	759,42	759,26	759,34	760,79	760,98
2	760,28	760,41	760,50	760,57	760,92	761,47	761,98
3	762,68	763,42	765,34	765,71	766,39	767,53	768,17
4	768,83	768,78	769,38	768,77	768,93	769,08	769,10
5	767,37	766,34	765,97	764,03	763,02	762,31	761,81
6	758,60	757,18	756,32	755,23	754,31	755,13	756,24
7	756,12	756,63	756,88	756,29	755,74	756,63	756,78
8	755,41	755,28	755,10	753,04	751,03	749,79	749,52
9	749,74	750,25	752,98	753,82	753,67	753,98	754,11
10	753,70	753,61	754,52	755,08	755,54	757,52	759,22
11	760,69	761,98	763,28	763,93	763,27	763,61	763,84
12	763,57	762,31	762.02	760,30	759,12	758,20	756,97
13	755,94	755,54	756,22	755,96	756,37	757,20	757,67
14	757,29	756,70	755,41	753,99	753,24	752,70	752,82
15	753,24	754,44	755,12	754,38	753,68	753,30	751,53
16	751,30	751,61	751,46	749,71	748,98	749,45	749,76
17	749,28	749,07	748,73	747,77	747,61	747,47	746,88
18	745,91	746,03	747,50	747,60	749,02	750,38	750,94
19	751,68	752,45	751,90	749,47	747,90	747,61	746,96
20	749,27	752,91	754,70	754,70	755,41	756,57	756,82
21	757,70	758,80	760.04	759,29	759,08	760,18	760,46
22	760,28	760,11	760,85	760,10	759,82	760,03	760,54
23	760,82	760,79	761,51	760,78	760,88	761,43	762,04
24	762,69	763,45	764.31	763,88	763,85	764,22	764,51
25	764,11	764,25	764,84	764,30	764,29	763,54	765,41
26	764,71	765,02	765,45	764,55	764,38	764,21	764,03
27	763,40	762,94	762,72	761,17	760,52	759,38	758,48
28	756,86	755,38	755,13	753,83	753,59	753,00	752,83
29	753,18	754,26	754,86	754,21	754,60	755,30	755,53
30	755,88	757,11	758,20	757,67	758,02	758,90	759,93

ТЕМПЕРАТУРА ВАЗДУХА

месеца Новембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	1 САТ ПРЕ П.	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 С. ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 С. ПО П.	СРЕДЊА ДНЕВНА ТЕМПЕРАТУРА	МАКСИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА	МИНИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА
1	−7,5	−9,3	−9,1	−3,5	−0,9	−2,9	−5,7	−6,6	−5,7	−0,8	−10,0
2	−7,2	−7,8	−7,5	−3,6	−0,5	−1,9	−2,9	−3,3	−4,3	0,4	−9,6
3	−3,3	−3,0	−3,1	−1,3	0,7	−1,9	−2,9	−4,0	−2,4	0,9	−5,2
4	−5,2	−3,4	−2,7	−0,7	1,1	−0,9	−3,9	−5,7	−2,7	1,4	−6,4
5	−5,6	−6,1	−5,9	−0,4	0,1	−0,9	−2,7	−4,6	−3,3	1,6	−8,1
6	−5,5	−3,1	−3,5	3,3	3,1	2,7	1,9	1,3	0,0	4,7	−5,9
7	0,7	1,2	1,3	3,4	4,9	4,1	2,1	1,5	2,4	5,5	0,3
8	0,5	−1,5	−2,7	−0,5	4,1	6,3	6,5	1,9	1,8	8,3	−2,9
9	1,5	1,4	2,9	4,7	5,5	4,3	3,5	2,6	3,3	6,3	−0,3
10	2,6	1,9	2,1	3,8	5,3	5,1	1,7	0,6	2,9	7,4	−0,2
11	−1,1	−1,5	−1,9	−0,1	0,2	0,3	−0,6	−0,2	−0,6	1,5	−2,8
12	−0,7	0,1	0,5	2,4	7,5	6,0	2,9	2,7	2,7	8,3	−0,7
13	1,2	0,3	−0,1	5,7	8,3	5,9	5,1	3,1	3,7	9,9	−0,8
14	1,5	2,3	4,1	7,7	13,1	10,7	7,7	3,7	6,4	13,8	0,9
15	1,3	1,2	0,7	6,2	10,1	8,1	2,9	2,6	4,1	10,6	−1,8
16	2,0	0,9	−0,6	5,3	10,1	8,6	2,7	1,3	3,8	12,3	−3,4
17	2,1	1,2	4,7	11,3	15,1	11,8	10,5	9,9	8,3	15,7	0,9
18	10,7	9,9	8,6	12,6	15,8	13,9	9,4	8,5	11,2	16,2	7,5
19	8,0	8,4	7,9	11,8	17,1	14,4	12,8	12,6	11,6	17,4	7,3
20	12,2	8,7	5,3	9,7	11,3	8,7	6,9	3,7	8,3	12,2	3,7
21	3,8	2,9	2,9	3,7	5,8	6,7	3,9	2,9	4,1	8,3	2,1
22	−0,7	−1,4	−1,3	1,6	5,2	3,6	2,5	2,0	1,4	5,9	−2,1
23	0,7	0,6	0,5	1,5	2,7	1,5	1,7	0,8	1,3	2,8	0,3
24	−0,1	−1,7	−1,9	−1,0	−0,3	−1,3	−2,4	−2,3	−1,4	0,0	−2,5
25	−2,6	−1,9	−3,4	−3,3	−3,1	−3,5	−3,8	−3,6	−3,3	−2,5	−4,0
26	−3,6	−3,7	−3,9	−3,2	−2,6	−2,7	−2,9	−3,0	−3,2	−2,6	−4,4
27	−3,2	−3,3	−2,9	−2,5	−1,7	−1,9	−2,4	−2,6	−2,6	−1,7	−3,3
28	−3,3	−3,6	−3,8	−3,3	−2,9	−2,9	−3,1	−2,9	−3,2	−2,9	−4,4
29	−3,6	−2,0	−1,7	0,3	0,9	−0,1	−0,1	−0,4	−0,8	2,3	−3,9
30	−1,9	−1,8	−1,9	−0,5	0,5	0,3	0,1	−1,1	−0,8	1,1	−2,2

АПСОЛУТНА И РЕЛАТИВНА ВЛАЖНОСТ

месеца Новембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4 с. ПРЕ П.		7 с. ПРЕ П.		10 с. ПРЕ П.		1 САТ ПО П.		4 САТА ПО П.		7 САТИ ПО П.		10 с. ПО П.	
	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА
1	2,1	94	2,0	91	2,8	83	2,6	61	2,3	61	2,7	90	2,5	92
2	2,3	92	2,3	89	2,3	67	2,4	55	3,2	80	3,0	81	3,3	91
3	3,4	94	3,1	87	3,2	76	3,3	68	3,1	78	3,1	85	3,1	91
4	3,3	93	3,3	89	3,1	71	3,1	62	2,9	67	2,9	87	2,7	93
5	2,6	93	2,8	95	3,6	81	3,4	74	4,0	92	3,6	96	3,1	95
6	3,4	94	3,4	95	3,8	65	4,2	73	4,7	84	4,9	93	4,8	96
7	4,9	96	4,6	91	5,0	85	4,9	75	5,3	87	5,2	96	4,9	96
8	3,9	96	3,5	94	4,3	96	5,3	87	6,7	94	6,4	88	4,9	93
9	4,9	96	5,5	98	5,2	81	5,7	85	4,9	79	4,6	78	5,3	96
10	5,1	96	5,2	98	4,9	82	4,9	74	5,2	80	5,0	96	4,6	96
11	4,0	98	3,9	98	4,6	100	4,6	98	4,5	96	4,2	96	4,4	96
12	4,4	96	4,6	96	4,9	89	5,5	70	5,2	75	4,4	78	5,3	94
13	4,6	98	4,4	96	5,1	74	5,8	71	5,7	83	5,2	89	5,3	93
14	5,1	94	5,3	87	6,2	79	7,9	71	5,7	60	5,3	68	5,2	87
15	4,9	98	4,7	98	5,4	96	6,4	69	5,6	70	5,2	91	5,3	96
16	4,8	98	4,3	98	5,4	82	6,9	65	5,9	70	5,5	98	4,9	98
17	4,9	98	5,1	79	5,5	55	6,6	51	5,6	55	6,1	64	7,7	84
18	8,1	89	7,0	84	6,2	57	6,0	45	6,9	58	7,4	86	7,3	88
19	7,7	93	5,2	65	5,5	54	7,9	55	7,0	57	6,9	62	9,2	86
20	7,7	92	6,0	91	5,1	57	5,2	52	4,8	58	6,3	84	5,6	93
21	5,3	94	5,4	96	5,4	90	6,1	88	5,6	77	5,3	87	5,1	90
22	4,0	96	4,1	98	5,0	96	5,3	80	5,1	87	5,3	96	5,2	96
23	4,6	96	4,8	100	5,1	100	5,0	89	4,5	89	5,0	96	4,7	96
24	3,9	96	3,8	96	4,3	100	4,0	89	3,6	86	3,7	96	3,0	77
25	3,5	96	3,3	93	3,4	96	3,3	91	3,2	91	3,2	93	3,3	93
26	3,1	91	3,0	85	3,4	94	3,2	85	3,5	94	3,4	91	3,2	87
27	3,2	89	3,3	89	3,3	87	3,5	86	3,7	92	3,6	94	3,3	87
28	3,3	93	3,1	91	3,3	94	3,4	91	3,4	91	3,2	89	3,4	91
29	3,7	94	3,8	94	4,1	87	3,5	70	3,6	79	3,8	83	3,9	87
30	3,7	92	3,7	92	3,7	83	3,2	68	4,8	81	3,6	78	3,6	84

ПРАВАЦ И ЈАЧИНА ВЕТРА

месеца Новембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4. с. ПРЕ П.		7. с. ПРЕ П.		10 с. ПРЕ П.		1 САТ ПО П.		4 САТА ПО. П.		7 САТИ ПО П.		10 с. ПО П.	
	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА
1	тишина		SE	1	SE	2	ESE	2	ESE	2	SSE	2	ESE	2
2	ESE	2	ESE	2	SE	3	ESE	2	ESE	2	ESE	3	ESE	3
3	ESE	3	ESE	2	SE	3	ESE	3	ESE	2	ESE	2	ESE	2
4	ESE	3	ESE	2	SE	3	ESE	1	тишина		ESE	2	ESE	1
5	ESE	2	ESE	1	SSE	1	тишина		тишина		тишина		тишина	
6	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
7	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
8	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
9	тишина		тишина		NNE	1	тишина		тишина		тишина		тишина	
10	тишина		тишина		SW	1	тишина		NNW	2	NNW	2	тишина	
11	тишина		тишина		SSW	2	тишина		SSE	1	NNE	2	тишина	
12	тишина		тишина		SSE	1	тишина		тишина		ENE	1	ENE	1
13	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		SSE	1	SSE	1
14	SSE	1	тишина		SE	2	ESE	2	ESE	2	ESE	2	ESE	2
15	тишина		тишина		тишина		NNE	1	тишина		тишина		тишина	
16	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
17	тишина		ESE	1	SE	2	ESE	1	ESE	1	ESE	2	ESE	2
18	ESE	2	ESE	3	SSE	2	SSE	2	S	1	S	1	SSE	2
19	SSE	3	SE	1	ESE	2	SSE	3	E	3	SSE	3	SSE	3
20	тишина		WSW	3	WSW	2	WSW	3	NW	3	WNW	2	WNW	3
21	WSW	2	WSW	2	WSW	1	WSW	1	WNW	1	тишина		тишина	
22	тишина		тишина		S	2	тишина		тишина		тишина		тишина	
23	тишина		тишина		W	1	WNW	1	WNW	1	NNW	1	тишина	
24	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		NNE	1
25	тишина		тишина		NW	1	тишина		тишина		тишина		тишина	
26	тишина		тишина		NW	1	тишина		тишина		тишина		тишина	
27	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
28	тишина		тишина		SW	1	тишина		тишина		тишина		тишина	
29	тишина		WSW	1	W	1	WNW	1	WNW	1	WNW	1	WNW	1
30	WNW	1	W	1	W	2	W	2	W	1	WNW	1	WNW	2

НАОБЛАЧЕНОСТ, ПАДЕЖИ И ИЗГЛЕД НЕБА

месеца Новембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	Наоблаченост од 0 до 10							КИША У МИЛИМЕТ.	ИЗГЛЕД НЕБА И ПРИМЕДБЕ
	4 с. пре п.	7 с. пре п.	10 с. пр. п.	1 с. по п.	4 с. по п.	7 с. по п.	10 с. по п.		
1	0	2	0	0	0	1	0	0,0	Ведро; снег стоји по земљи; слабо ниже из јутра.
2	0	0	1	6	10	10	10	0,0	Јутро ведро, но подне и у вече облачно; снег стоји.
3	10	10	9	6	3	8	10	0,0	Облачно; снег стоји по земљи.
4	10	10	7	2	0	0	0	0,0	Јутро облачно, но подне и у вече ведро; снег стоји.
5	0	0	10	10	10	10	2	0,0	Јутро ведро, подне и но подне облачно; снег стоји.
6	2	8	9	10	10	10	10	0,0	Облачно, лака магла од 7 с. до 10 с. пре п.; око $7^1/_2$ с. у вече проминче киша; снег стоји.
7	10	10	10	10	10	10	2	0,0	Облачно; ноће (у ноћ) ведро; снега има прилично по земљи.
8	0	10	10	10	4	0	0	0,0	Јутро и вече ведро; магла од $6^1/_2$ с. пре п. до 2 с. по п.; још има мало снега по пољу.
9	8	7	10	10	10	10	9	0,0	Облачно; снег се сав отопио.
10	10	10	9	9	3	0	0	0,0	Јутро облачно, у вече ведро; у 9 с. у вече магла.
11	0	10	10	10	10	3	2	0,0	Јутро и вече ведро, од 8 с. пре п. магла густа на махове, ниже из јутра.
12	10	10	10	8	5	0	0	0,0	Јутро облачно, вече ведро; у 7 с. пре п. магла.
13	0	10	10	10	10	0	0	0,0	Јутро и вече ведро, из јутра слабо ниже
14	0	0	0	0	1	0	0	0,0	Ведро, из јутра слана.
15	0	0	10	6	2	0	0	0,0	Јутро и вече ведро; из јутра слана.
16	0	2	8	1	6	0	0	0,0	Јутро и вече ведро; магла на махове од 7 до 10 с. пре п.; из јутра слана.
17	7	10	2	5	3	2	1	0,0	Лако облачно.
18	3	10	10	10	1	0	0	0,0	Јутро облачно, вече ведро; око 10 с. мало слаба киша промиче.
19	0	2	9	2	10	10	10	0,0	Јутро ведро, но подне и у вече облачно.
20	9	7	1	10	9	8	2	0,0	Облачно, око $3^1/_2$ по п. слаба киша промиче.
21	0	10	10	9	7	10	3	0,0	Јутро и вече ведро, око подне и по подне облачно.
22	0	10	10	10	9	10	10	0,0	Јутро ведро, подне, но подне и у вече облачно; слана из јутра.
23	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно, магла од 7 с. пре п. до 4 с. по п.
24	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно, магла од 7 с. пре п. до после 10 с. пре п.
25	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно; мало снега у 10 с. пре п., мало кише у 4 с. по п. магла после 4 с. по п. измаглица, поледица у 7 с. по п.
26	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно; поледица траје; у 10 с. пре п. по неки прамен снега промиче.
27	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно.
28	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно.
29	10	10	5	10	10	10	10	0,1	Облачно; у 1 с., 4 с. п. 7 с. пре п. промиче мало снега.
30	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно; после 10 с. пре п. промиче мало снега.

МЕСЕЧНИ РЕЗУЛТАТ

месеца Новембра 1888. године у Београду.

I.

	1 с. пре п.	4 с. пре п.	7 с. пре п.	10 с. пре п.	1 с. п. п.	4 с. п. п.	7 с. п. п.	10 с. п. п.	СРЕДЊА ВРЕДНОСТ	МАКСИМУМ	ДАТУМ	МИНИМУМ	ДАТУМ
Ваздушни притисак	—	757,62	757,85	757,36	757,65	757,42	757,73	757,86	757,78	769,38	4.	745,91	18.
Температура ваздуха	−0,21	−0,50	−0,55	2,37	4,55	3,40	1,71	0,71	1,44	17,4	19.	−10,0	1.
Апсолутна влажност	—	4,35	4,15	4,44	4,74	4,64	4,60	4,60	4,50	9,2	19.	2,0	1.
Релативна влажност	—	94,5	91,8	81,8	73,3	78,4	86,7	91,4	85,4	100	11.23 и 24.	45	18
Наоблачење	—	5,3	7,6	8,0	7,8	7,1	6,1	5,0	6,7	—	—	—	—
Количина кише (воде)	0,1 милиметра									—	—	—	—

II.

Честоћа ветра.

ПРАВЦИ	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	тишина	СУМА
БРОЈ ПОСМАТРАЊА	3,5	3	19	32	10,5	6,5	15,5	10	110	210

III.

Било је: 2 ведра дана, 5 лако облачних, 10 облачних, 13 врло облачних 1 кишни (снежни) дан, 9 дана са маглом, 3 дана са инеем и 14 дана са сланом. Снег је покривао земљу 8 дана.

29. Дец. 1889. год.
у Београду.

Милан Недељковић,
ПРОФЕСОР ВИШ. ШКОЛЕ.

МЕСЕЧНИ ИЗВЕШТАЈ

о метеоролошким посматрањима провизорне опсерваторије.

ПРИТИСАК ВАЗДУШНИ

месеца Децембра 1888. год. у Београду, сведен на 0°.

ДАТУМ	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 САТИ ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 САТИ ПО П.
1	761,53	763,46	766,13	765,99	767,33	768,68	769,63
2	770,36	770,59	771,20	770,00	768,93	768,29	767,28
3	765,38	764,95	764,78	763,14	761,69	761,81	761,64
4	760,37	760,00	759,55	757,57	756,90	757,07	757,86
5	758,63	758,68	758,57	757,16	755,76	755,08	755,21
6	756,56	757,67	758,63	757,85	757,72	758,32	758,52
7	757,17	757,62	757,97	757,27	756,81	756,51	756,16
8	754,20	753,60	753,52	752,94	751,43	751,34	751,16
9	749,76	749,52	749,62	748,49	748,35	748,34	748,74
10	748,32	747,79	747,37	746,12	745,88	746,45	747,36
11	747,73	748,63	749,75	748,65	749,71	750,19	750,82
12	751,23	751,86	752,66	752,02	752,19	752,05	751,63
13	751,31	750,15	750,07	750,06	750,59	752,13	753,28
14	754,49	754,86	755,47	754,96	754,30	754,27	754,49
15	754,51	754,81	755,44	754,93	755,14	755,46	756,06
16	755,69	755,81	756,23	755,64	756,01	756,16	756,24
17	756,40	756,14	757,14	756,85	756,78	757,28	757,24
18	756,94	757,07	757,81	757,19	757,07	756,91	757,07
19	756,05	755,85	756,28	754,95	754,64	754,55	754,37
20	753,37	753,13	753,26	753,23	754,04	754,74	755,20
21	755,32	755,62	756,30	755,95	756,77	757,58	758,65
22	760,22	761,10	761,81	761,76	762,10	762,97	762,82
23	762,56	763,02	764,35	764,81	765,50	766,21	766,01
24	766,35	766,66	767,00	766,02	765,95	766,15	766,14
25	765,28	765,08	765,06	763,68	763,42	763,36	763,15
26	762,32	761,93	761,97	761,08	760,77	760,38	759,29
27	758,23	757,85	758,87	757,49	757,36	757,49	757,11
28	756,46	755,94	755,43	754,31	753,01	754,06	753,85
29	752,76	752,26	751,94	750,32	750,14	749,97	749,08
30	748,87	748,72	749,08	748,22	748,80	747,12	747.38
31	746,30	746,22	746,90	746,02	747,70	745,92	746,55

ТЕМПЕРАТУРА ВАЗДУХА

месеца Децембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	1 САТ ПРЕ П.	4 САТА ПРЕ П.	7 САТИ ПРЕ П.	10 С. ПРЕ П.	1 САТ ПО П.	4 САТА ПО П.	7 САТИ ПО П.	10 С. ПО П.	СРЕДЊА ДНЕВНА ТЕМПЕРАТУРА	МАКСИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА	МИНИМАЛНА ТЕМПЕРАТУРА
1	—2,3	—2,9	—5,4	—5,8	—4,7	—6,3	—8,8	—11.1	—5,9	—2,3	—11,9
2	—11,7	—12,7	—13,1	—8,1	—4,4	—6,3	— 8,5	—8,3	—9,1	—3,8	—13,5
3	—7,6	—9,8	—10,9	—10,0	0,7	—1,8	—5,2	—5,7	—6,3	1,5	—12,0
4	—6,2	—6,1	—7,1	—3,3	3,9	3,4	—0,9	—0,7	—2.1	4,4	—9.6
5	—1,0	—0,8	—2,3	0,9	3,8	3,9	2,3	2,0	1,1	5,0	—3,2
6	0,7	1.9	2,0	2,7	5,9	6,1	0,5	0,4	2,5	7,4	0,1
7	—1,1	0,4	—3,2	3,7	7,3	4,4	2,6	2,7	2,1	8,2	—4,6
8	—1,6	—3,6	—5,3	—3,7	—1,1	—0,5	—0,4	0,3	—2,0	1,5	—5,8
9	—1,2	0,9	0,7	5,9	9,5	7,7	6,7	5,4	4,5	10,5	—1.9
10	8,3	8,3	7,3	9,9	11,7	10,1	10,6	10,7	9,6	12,2	5,6
11	9,2	7,3	6,5	8,7	12,5	9,1	4,9	4,3	7,8	12,9	3,7
12	4,8	4,9	5,8	10,8	12,9	12,1	12,3	11,1	9.3	14,6	4,3
13	10,1	9,8	9,5	8,4	9,3	7,7	6,1	5,7	8,3	11,1	5,2
14	5,8	5,7	5,7	6,3	9,1	5,7	3,4	3,7	5,7	9,4	3,3
15	3,9	3,4	2,4	4,5	6,2	3,4	2,0	2,3	3,5	7,3	1,8
16	2,3	2,4	2,3	3,7	4,8	3,4	2,1	1,6	2,8	4,9	1,6
17	1,7	1,4	1,3	2,3	5,5	3,1	0,9	1,2	2,2	5,8	0,7
18	2,1	2,3	0,8	3,8	7,5	4,5	0,8	—0,7	2,6	7,8	—0,8
19	—0,3	0,0	—0,3	2,5	6,3	6,5	2,9	3,7	2,7	6,9	—0,6
20	3,8	4,4	5,0	7,9	4,3	3,5	0.5	0,1	3,7	8,2	0,0
21	—0,3	0,8	—2,6	—3,3	—6,3	—7,9	—9,3	—9,4	—5,0	0,0	—9,7
22	—9,7	—10,4	—10,1	—8,8	—8,3	—10,5	—15,3	—12,6	—10,7	—7,8	—15,9
23	—13,9	—12,3	—12,3	—10,0	—9,1	—9,5	—8,9	—10,0	—10,8	—7,6	—13,9
24	—9,8	—10,0	— 12,2	—7,2	—4,0	—9,5	—9,5	—5,6	—8,5	—3,8	—12,7
25	—8,4	—8,7	—6,7	—6,8	—3,1	—4,9	—6,4	—9,4	—6,8	—1,1	—11,3
26	—11,7	—12,8	—13,2	—10,4	—8,2	—8,8	—13,3	—12,0	—11,3	—7,8	—13,6
27	—12,6	—14,8	—13,9	—13,2	—8,8	—8,9	—11,7	—11,8	12,0	—8,0	—15,7
28	— 14,3	—14,0	—12,6	—9,3	—8,6	—8,4	—8,1	—7,5	—10,4	— 6,9	—14·6
29	—8,4	—9,6	—10,9	—7,9	—2,1	—1,1	—0,8	—0,9	—5,2	0.6	—11,1
30	—1,1	—1,0	—0,3	0,3	1.7	—0,3	—0,7	—1,9	—0,4	1,8	—2,1
31	0,3	1,4	1,9	2,4	0,9	—1,9	—1,8	—2,0	0,2	2,5	—2,6

АПСОЛУТНА И РЕЛАТИВНА ВЛАЖНОСТ

месеца Децембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4 С. ПРЕ П.		7 С. ПРЕ П.		10 С. ПРЕ П.		1 САТ ПО П.		4 САТА ПО П.		7 САТИ ПО П.		10 С. ПО П.	
	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА	АПСОЛУТНА	РЕЛАТИВНА
1	2,6	72	1,8	61	1,5	52	1,3	42	1,4	51	1,7	72	1,3	68
2	1,3	80	1,2	76	1,7	71	1,7	52	1,8	63	1,6	70	1,8	73
3	1,6	74	1,5	76	1,4	67	2,2	46	2,2	56	2,1	68	2,1	72
4	2,3	79	2,2	84	2,7	76	2,6	43	2,5	42	3,1	71	3,3	77
5	3,5	81	3,1	81	3,7	75	3,4	56	3,5	58	3,6	66	3,8	71
6	4,1	78	4,6	87	4,5	80	4,5	65	4,5	65	3,4	71	4,0	85
7	4,5	94	3,5	98	5,0	83	4,7	62	4,5	73	4,4	79	5,0	89
8	3,3	95	3,0	98	3,5	100	4,1	96	4,2	94	4,2	94	4,6	98
9	4,5	92	4,5	92	5,5	79	6,6	75	5,4	69	5 8	80	4,5	68
10	6,7	82	5,4	70	5,3	63	6,2	61	6,9	75	6,1	64	6,9	72
11	6,4	85	6,3	87	5,2	61	6,1	57	5,5	63	5,7	87	5,5	89
12	5,7	87	6,2	90	6,2	64	6,1	55	6,4	61	6,9	65	6,5	66
13	8,0	88	7,4	84	6,8	82	7,1	82	7,2	91	6,4	91	6,2	91
14	6,5	96	6,5	96	6,2	87	5,6	65	5,3	77	5,2	88	4,8	80
15	5,0	85	4,2	77	4,3	68	4,2	59	3,8	65	4,4	84	4,4	80
16	4,5	80	4,6	84	4,4	73	4,1	64	4,4	75	4,5	84	3,8	75
17	4,3	85	4,4	87	4,2	77	3,3	49	2,9	51	4,1	84	4,0	80
18	4,6	84	4,1	83	3,8	64	4,4	58	3,7	59	3,7	75	3,5	81
19	3,8	83	4,0	89	4,2	75	4,7	66	4,0	68	4,3	76	4,8	80
20	5,0	80	5,3	81	5,4	68	5,2	84	5,5	93	4,7	98	4,4	96
21	4,1	94	3,3	87	2,9	82	1,7	61	1,9	77	1,8	81	1,8	81
22	1,6	80	1,7	80	1,6	69	1,6	67	1,4	70	1,0	77	1,4	81
23	1,5	85	1,5	89	1,4	67	1,3	60	1,7	78	1,8	78	1,7	80
24	1,6	77	1,5	85	1,7	64	1,8	55	1,5	68	1,6	71	2,5	85
25	2,0	88	2,5	92	1,8	68	2,1	57	2,0	64	2,3	82	2,0	91
26	1,5	88	1,5	96	1,7	86	1,8	73	1,7	75	1,5	92	1,6	93
27	1,2	87	1,4	91	1,4	88	1,6	69	1,8	78	1,6	89	1.7	93
28	1,3	88	1,6	92	1.9	84	2,1	91	2,3	97	2,4	97	2,5	97
29	2,0	94	1,9	97	2,1	86	2,3	59	3,3	78	2,9	68	3,0	69
30	2,9	69	3,1	68	2,9	62	3,2	62	3,0	66	3,2	73	3,1	78
31	3,8	74	4,1	78	4,0	74	3,7	75	3,3	84	3,4	86	3,1	80

ПРАВАЦ И ЈАЧИНА ВЕТРА

месеца Децембра 1888. године у Београду.

ДАТУМ	4 Ч. ПРЕ П.		7 Ч. ПРЕ П.		10 Ч. ПРЕ П.		1 САТ ПО П.		4 САТА ПО П.		7 САТИ ПО П.		10 Ч. ПО П.	
	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА	ПРАВАЦ	ЈАЧИНА
1	W	1	NNW	2	NNW	2	WNW	2	NNW	2	WNW	2	WNW	2
2	WNW	1	тишина		SW	1	тишина		тишина		ESE	1	ESE	1
3	тишина		тишина		SSE	1	тишина		тишина		тишина		ESE	1
4	ESE	1	тишина		тишина		тишина		SW	1	тишина		тишина	
5	SSW	1	тишина		WSW	1	WSW	1	SSW	1	SSE	1	тишина	
6	тишина		WSW	1	SE	1	тишина		тишина		тишина		тишина	
7	тишина		тишина		тишина		тишина		ESE	1	ESE	1	тишина	
8	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
9	тишина		тишина		тишина		ESE	1	тишина		тишина		тишина	
10	ESE	2	ESE	1	ESE	3	SE	3	ESE	3	ESE	3	ESE	3
11	ESE	3	SE	3	ESE	3	ESE	2	ESE	3	ESE	3	ESE	3
12	SE	3	ESE	3	SE	2	тишина		тишина		тишина		ENE	2
13	ESE	1	ESE	1	SSE	3	ESE	1	SE	2	SE	2	SE	1
14	тишина		ESE	1	ESE	3	ESE	3	ESE	4	ENE	3	ENE	3
15	NE	3	NE	3	ESE	4	ESE	3	ESE	2	ESE	3	ESE	3
16	ESE	3	ESE	2	ESE	3	ESE	2	ESE	1	ESE	1	ESE	2
17	ESE	1	ESE	1	ESE	1	ESE	2	ESE	1	ESE	2	ESE	2
18	ESE	2	ESE	3	ESE	1	ESE	1	ESE	1	ESE	2	ESE	3
19	ESE	2	ESE	2	SE	3	ESE	3	ESE	3	ESE	2	ESE	3
20	ESE	2	ESE	1	тишина		NNE	2	NNW	1	NNW	1	NNW	2
21	NNW	1	тишина		N	2	NNE	1	N	2	NNW	1	NNW	1
22	NNW	1	тишина		W	2	WNW	1	тишина		тишина		тишина	
23	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
24	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
25	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		SSE	1
26	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
27	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
28	тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина		тишина	
29	тишина		тишина		тишина		ESE	1	ESE	2	ESE	2	ESE	3
30	ESE	3	ESE	3	ESE	5	ESE	4	ESE	5	ESE	5	ESE	5
31	ESE	5	ESE	4	ESE	6	ESE	4	ESE	5	ESE	4	ESE	4

НАОБЛАЧЕНОСТ, ПАДЕЖИ И ИЗГЛЕД НЕБА

месеца Децембра 1888. године у Београду.

Датум	Облачност од 0 до 10							Киша у милимет.	Изглед неба и примедбе
	4 с. пре п.	7 с. пре п.	10 с. пр. п.	1 с. по п.	4 с. по п.	7 с. по п.	10 с. по п.		
1	10	10	10	0	0	0	0	0,0	Јутро облачно, по подне и вече ведро; мало снега пада у 4 и 7 с. пре п.
2	0	0	3	0	1	0	0	0,0	Ведро.
3	0	0	0	0	0	0	0	0,0	Ведро.
4	0	1	5	1	9	1	10	0,0	Јутро ведро, по подне лако облачно, вече облачно.
5	2	1	10	10	10	1	9	0,0	Јутро ведро, подне и по подне облачно.
6	10	10	10	9	1	1	1	0,0	Јутро облачно, по подне и у вече ведро.
7	0	1	4	0	1	1	10	0,0	Јутро и по подне ведро, у вече облачно; после 7 с. пре п. магла из јутра слаба.
8	10	10	10	10	10	10	10	0,2	Облачно; магла од 7 с. пре п. до после 1 с. по п.
9	10	9	8	10	10	10	10	0,3	Облачно; Киша у $6^1/_4$ с., 10 с. 11 с. пре п., и у $1^1/_2$ с. по п.
10	9	10	9	10	10	10	10	0,0	Облачно, око $2^1/_2$ с. по п. мало кише.
11	2	0	3	6	10	10	8	0,0	Из јутра ведро, по п. лако облачно, вече облачно.
12	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно; у 4 с. и 7 с. по п. слаба киша промиче.
13	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно; око 10 с. и 12 с. пре п. и од 1 с. до 4 с. по п. промиче слаба киша.
14	10	10	10	3	3	1	2	0,0	Јутро облачно, по подне и вече ведро.
15	1	10	10	10	9	10	10	0,0	Облачно.
16	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно.
17	10	10	10	10	2	0	0	0,0	Јутро облачно, у вече ведро.
18	9	4	0	1	1	0	0	0,0	Јутро облачно, подне и вече ведро.
19	0	0	10	10	10	10	10	0,0	Јутро ведро, подне и вече облачно, око $6^1/_2$ с. и $7^1/_2$ с. по п. промиче мало кише.
20	10	10	10	10	10	10	10	8,5	Облачно. У 12 с. $12^3/_4$ с. 3 с. и 4 с. по п. промиче киша; од $5^1/_2$ с. по п. промиче сусњежица, у 6 с. 7 с. и 10 с. по п. пада снег.
21	10	10	10	10	10	10	10	4,1	Облачно; снег пада у 4 с. пре п. 4 с. 7 с. и 10 с. по п.; висина снега у 7 с. пре п. 37 мм.
22	10	10	10	10	1	0	0	0,6	Јутро облачно, по подне и вече ведро. Снег пада у 1 с. 4 с. 7 с. 10 с. пре п. и 1 с. по п. Висина снега у 7 с. пре п. 98 мм.
23	10	10	10	10	10	10	10	0,4	Облачно; снег пада у 4 с. и 7 с. пре п. и 1 с. по п. Висина снега у 1 с. по п. 107 мм.
24	0	2	3	0	0	0	10	0,0	Јутро и подне ведро; у вече облачно; снег стоји.
25	3	10	0	0	0	0	2	0,0	Јутро облачно, подне и вече ведро; снег стоји.
26	10	10	10	10	10	0	10	0,0	Облачно; магла од 7 с. пре п. до 6 с. по п.; ниже; снег стоји.
27	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно; магла од 4 с. пре п. до 7 с. по п.; ниже; снег стоји.
28	10	10	10	10	10	10	10	0,0	Облачно; магла од 7 с. пре п. до 7 с. по п.; ниже; снег стоји.
29	10	10	8	8	10	9	1	0,0	Облачно, у вече ведро; снег стоји.
30	2	2	10	10	10	10	10	0,0	Облачно, снег стоји.
31	10	10	10	9	10	10	10	0,0	Облачно, снег стоји.

МЕСЕЧНИ РЕЗУЛТАТ

месеца Децембра 1888. године у Београду.

I.

	1 с. пре п.	4 с. пре п.	7 с. пре п.	10 с. пре п.	1 с. п. п.	4 с. п. п.	7 с. п. п.	10 с. п. п.	СРЕДЊА ВРЕДНОСТ	МАКСИМУМ	ДАТУМ	МИНИМУМ	ДАТУМ
Ваздушни притисак	--	756,60	756,66	757,10	756,28	756,13	756,35	756,45	756,51	771,20	2.	745,70	31.
Температура ваздуха	-2,26	—2,45	—2,94	—0,75	1,78	0,26	—1,65	—1,75	—1,22	14,6	12.	—15,9	22.
Апсолутна влажност	—	3,60	3,48	3,51	3,59	3,56	3,53	3,54	3,54	8,0	13.	1,0	22.
Релативна влажност	—	84,0	85,0	74,0	63,4	70,5	79,4	81 3	76,8	100	8.	42	1. и 4.
Наоблачење	--	6,7	7,1	7,8	7,0	6,7	5,9	6,9	6,9	—	—	—	—
Количина кише (воде)	14,1 милиметра									—	—	—	—

II.

Честоћа ветра.

ПРАВЦИ	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	тишина	СУМА
БРОЈ ПОСМАТРАЊА	8	4,5	41	50,5	3	4,5	6	7,5	92	217

III.

Било је: 2 ведра дана, 6 лако облачних, 8 облачних, 15 врло облачних; 6 кишних дана, од којих 4 снежна дана, 6 дана са маглом, 3 дана са сланом. Снег је покривао земљу 11 дана. Два дана дувао је јак ветар (кошава).

29. Дец. 1889. год.
у Београду.

Милан Недељковић,
професор вел. школе.

Записник Главног Просветног Савета.

САСТАНАК 414-ти

10. Маја 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* Ст. Марковић; *редовни чланови*: Стев. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, С. М. Лозанић, Љ. Ковачевић, Ж. Поповић, П. Ђорђевић; *заредни чланови*: Др. В Бакић, Ђ. Станојевић, Фирмилијан архимандрит, М. Иванић, Стеван Предић и Коста Петровић.

Послово̂ђа Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 413-тог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 10. ов. мес. ПБр. 6782. којим се пита Савет за мишљење о прештампавању четврте читанке за основне школе с погледом на ранију оцену ове књиге.

Савет је одлучио:

да се умоле г.г. Ж. Поповић и К. Петровић, да ову читанку прегледају и Савету кажу, шта би се и како могло у најбржу руку у овој читанци исправити и новим чим заменити, те да послужи за кратко време као школска књига, докле се боља читанка не напише.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10 ов. мес. ПБр. 6714, којим се шаље Савету на преглед и оцену књига „Наука главних појмова музике“ од Драгутина Блажека, коју је г. Мил. Каракашевић књижар из Сомбора, понудно министарству за уџбеник у средњим школама.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену ове књиге умоле г.г. С. Шрам и Ј. Борјановић, учитељи музике.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10 ов. мес. ПБр. 6834, којим се пита Савет за мишљење, може ли се књига „Косово“, од г. М. С. Ђуричића професора, употребити по молби пиштченој за покла-њање ученицима основ. школа и нижих разреда гимназије.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Љубомир Јовановић, професор београд. реалке, да ово дело прегледа и савету реферује.

V.

Прочитан је потпун реферат г. Фирмилијана архимандрита, професора Богословије, о рукопису „Наука Хришћанска“ за I и II. раз. од г. И. Анђелковића, учитеља.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Мени је Главни Просветни Савет изволео дати на оцену књигу „Хришћанску Науку“ коју је за I-ви и II-ри разред основне школе написао г. Илија Анђелковић, учитељ. Кад сам ово дело примио на оцену, онда је комисија радила на новом програму „Хришћанске Науке за основну школу“, и ја сам због тога поднео Савету кратак реферат не упуштајући се у оцену самога дела. У томе реферату изнео сам ова три моја мишљења: прво, да дело има погрешака, па сам многе и у самом рукопису обележио црвеном и плавом оловком; друго, да не улазим у оцену самога дела с тога, што се израђује нов програм, а г. Илија радио је своју књигу по старом, па сам с тога и потпун реферат на његову књигу сматрао за излишан; и треће, да сам му благодаран на труду, јер он као учитељ не мора и књиге писати, а у његовој овој књизи јамачно ће бити и нечега доброг, па у колико сматрам за дужност, да му погрешке не оставим без примедбе, у толико се осећам благодаран на његовом труду за оно, што је добро; а у крајњем случају г. Илија бар је показао воље за рад, а нама, по моме мишљењу, ничија вредноћа у доброј намери није на одмет.

Прелазећи сада на оцену самога дела, ја одмах напоменем, да у „Хришћанској Науци“ г. Анђелковића има и догматичких погрешака, те би се могла уврстити и у ред јеретичких књига, кад би се могло доказати, да је г Анђелковић нестимице онако писао хотимице и злонамерно, а не по своме нетачном познавању науке о појединим догматима свете православне вере. Но пошто г. Анђелковић живи у Жупи ја не верујем, да се могао заразити савелијазмом сливајући божанске ипостаси, јер је то стара заблуда, која данас нигде приврженика нема. А говорећи на другој страни своја рукописа о Богу, писаћ јамачно по незнању и без зле намере изражава мисао: „као да код Бога постоји само једна ипостас, која се у различитим видовима јавља људима и то некад као Бог Отац, некад као Бог Син а некад као Бог Дух Свети.“

Овоме моме мишљењу ја налазим основе и оправдања у томе, што на другим местима

своје књиге г. Анђелковић говори и правилно и побожно. Тако и. пр. у одељку „о рођењу Христовом“ он говори правилно и чини само две погрешке и то, кад говори о „Звезди,“ која је довела мудраце на поклоњење, и о „упуству,“ које је Јосиф добио у сну за бегање у Мисир. Но погрешка о „звезди“ морала је потећи из велике побожности, јер тој звезди г. Анђелковић приписује онолику светлост, колику она није имала, па и ако је била необична звезда. А погрешка о „упуству“ за бегање у Мисир види се, да је потекла из незнања, али не хотимичног и злонамерног, јер у место да каже, да је то „упутство“, прими *Јосиф* у сну, он вели, да су га примили *Мудраци*.

Г. Анђелковић није исписао словенски правилно и не тумачи тачно „Молитву Господњу,“ али „појам о празницима“ исказао је лепо и правилно, само што треба да објасни и оно, што назива „угађање људима,“ јер и ако Господ Спаситељ свој морални закон основа на двема заповестима: *о љубави према Богу* и *љубави према ближњему*, ипак свако угађање људима не води к светости.

О св. Сави писац говори погрешно на више места, а грешн и у говору о празнику „Цвети,“ али ту опет лепо и побожно објашњава важност тога празника са гледишта народног.

Говорећи о празнику „Ускрсу,“ писац лепо излаже мисли, али час правилно а час погрешно. Кад говори: чему је Спаситељ учио људе; како је Јуда издао Господа; како га је Пилат судио и шта је Спаситељ на крсту казао, — он говори правилно. Но кад говори: о књижевницима; кад су судије тражили Господа да суде? кад су Спаситеља пљували и грдили? како су разапињали? зашто су поставили стражу око гроба? и т. д. писац говори погрешно.

Скоро о сваком одељку овога рукописа г. Анђелковића може се казати ово исто, што сам и довде казао на појединим местима његове књиге. Он доста лепо казује деци оно, што хоће да каже, само час правилно а час погрешно. Негде се огледа побожност, а негде се налази јерес. На неким местима изражава се као патриота, а на неким се греши о народну историју и позната факта.

Из свега овога ја изводим, да је г. Илија Анђелковић човек, који има воље за рад и на томе хвала му; али да има озбиљних недостатака у познавању православне хришћанске науке, и то је истина. С тога, јако је погрешно што своју добру вољу и вредноћу није покушао на неком другом предмету, у коме је јачи и способнији.

„Наука Хришћанска“ г. Анђелковића не може се примити за школски уџбеник: прво, због многих и крупних погрешака, а друго, што је рађена по старом програму, који је одавно дат комисији на прераду, па је прерађен.

Овом приликом част ми је умолити Главни Просветни Савет, да овај мој реферат не прими као благу оцену једне доше књиге, али и да ми изволи одобрити моје лично мишљење, по коме се ја радујем свачијем труду и вредноћи у доброј намери. А што сваки човек нема довољну меру способности за поједине послове на их се икак лаћа, томе је много узрок и сама природа радљива човека, и ја мислим, да му због тога не треба убијати вољу и за даљи рад, јер се „човек учи, докле је жив.“

Главног Просв. Савета

повиновни,

Архим. Фирмилијан

професор.

10 Мај 1889. Београд.

На основу овог реферата и реферата г. Дим. Јосића о истом рукопису, који је прошлог састанка у Савету прочитан,

Савет је одлучио:

да се рукопис „Наука Хришћанска“ од г. И. Анђелковића, учитеља, не може примити за ово, за што га је писац поднео министарству.

Референту г. Дим. Јосићу одређен је хонорар за прегледање овог рукописа од двадесет (20) динара, а г. Фирмилијан изјавио је, да не тражи никакав хонорар за свој реферат.

VI.

Прочитан је реферат г. Дим. Јосића о књизи „Збирка одабраних народних умотворина“ од г. Благоја Т. Недића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Г. *Благоје Недић*, писар министарства просвете, поднео је штампано дело „*Збирка одабраних народних умотворина*“ министарству просвете и понудио на откуп ради поклањања ученицима основних школа на крају школске године.

Ја сам, по жељи Главног Просветног Савета, исто дело прегледао и нашао сам, *да се може од стране министарства одобрити ради поклањања ученицима IV. разреда основних школа*, али би још боље било, кад би се још бар са четир штампана табака попунило тако исто одабраном садржином као што је ова.

При прештампавању требало би пазити на правопис код народних песама.

1. Априла 1889.
у Београду.

повиновни

Дим. Јосић

професор учит. школе

Савет је усвојио мишљење г. референта и одлучио:

да се ова књига може употребити за показивање ученицима IV. разр. осн. школе.

Референту г. Јосићу одређен је хонорар од двадесет (20) динара за прегледање.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 5 ов. м. ПБр. 5769 којим се шаље Савету рукопис *Руско-Српскога речника*, од г. Тасе Стојановића, с молбом, да Савет изволи донети коначну одлуку о овом делу. Уједно се прилажу и раније акти по овоме предмету.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овога дела умоле г. г. П. Ђорђевић, Љуб. Стојановић и Александер Хитрово.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 415-ти

8. Јуна 1889. год. у Београду.

Били су; *потпредседник* **Стев. Д. Поповић**; *редовни чланови:* **Јов. Ђорђевић, Сима Лозанић, Др. Ник. Петровић, Љуб. Ковачевић, Живко Поповић и Милан Недељковић**; *ванредни:* **др. Вој. Бакић, Момчило Иванић, Стеван Предић и Коста Петровић.**

Деловођу заступао **Пет. Ј. Петровић**, писар мин. просвете.

I

Прочитан је и примљен записник 414. састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10. маја т. г. ПБр 6824, којим се позива Савет „да на основу одредаба у тестаменту пок. Вићентија, бив. владике, одреди и пропише сталне услове за примање благодејања из владичиног фонда, како би се на основу таких сталних правила могло одмах решити, да ли који молилац има или нема потребну квалификацију за добијање благодејања из тога фонда, а да се не морају све молбе посебице слати на оцену Главном Просветном Савету."

Савет је одлучио;

Да се за израду нацрта тих правила умоли г. Љуб. Ковачевић.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 23 маја т. г. ПБр. 7225, којим се спроводе Савету на оцену молба и документи г. Адолфа Балдингера, учитеља цртања у Осеку, који моли, да буде постављен за учитеља слободноручног цртања у којој од виших реалака у Краљевини Србији

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену молиочевих докумената умоли г. Михаило Валтровић, према чијој ће оцени и Глав. Просветни Савет своју одлуку донети.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 29. маја т. г. ПБр. 9305, којим се спроводе Савету молба и документи г. Симе Мандића, проф. кандидата, који је молио да буде постављен за наставника ма које средње школе у Србији; те да Савет оцени, да ли би се молиоцу према поднетим документима могло поверити наставничко место у Србији.

Савет је размотрио молиочене документе и одлучио је:

да се г. Мандићу не може признати потпуна квалификација с тога: што је он у течају свога школовања врло много паузирао; а наставничку службу не би му требало поверити сада за то: што и наша Вел. Школа даје сразмерно доста знатан број кандидата за наставнике средњих школа, — и што за сада није наступила потреба у наставничким снагама.

V.

Прочитан је реферат г. Живка Поповића о читанци за IV. разр. основне школе.

Тај реферат гласи:

Главному Просветному Савету.

Према одлуци савета на 414. састанку част ми је поднети своје мишљење о том, што би се у књизи „Четврта читанка за основне српске школе" приликом препечатавања могло изменити и исправити.

Све оно у овој књизи, што је узето из народних умотворина може, као добро одабрано, и у напредак остати. Само би требало избацити песму „Пред Богом ћемо бити сви једнаки" (стр. 3.) с тога, што је одвећ кратка и што већ има једна налик ње. Место те песме ваља да дође дивна патриотска народна песма „Цар Лазар и царица Милица (II. 45.).

Није у главном рђаво пробрано ни оно, што је из уметничке поезије у ову књигу унесено. Једино песма Јована Јовановића-Змаја

„Мати сину код колевке“ (стр. 41.) није за већ одраслу децу, каква су у четвртом разреду. Много би подеснија била за тај разред песма истога песника „На светог Саву“ (Пев. 583.), која се сећа и Срнчади изван краљевине Србије.

Сви поучни чланци, како ми се чини, састављени су у своје време нарочито за ову књигу. Али су они према данашњем стању наука, из којих су изведени, и по садржају и по облику доста застарели. Осем тога има у неким између њих са свим погрешних делова (стр. 62., 97., 144., 166. и т. д.), који би се морали у целини изменити.

Из одељка „Животописи знатних људи“ ваља избацити чланак „Глигорије Терлајић“ (стр. 65.), јер Терлајић не заузима у историји наше књижевности тако важан стад. Место тога ваља свакојако унети у ову књигу животопис основаоца наше најновије књижевности, Вука Стефановића Караџића. И чланак „Милош Стојичевић, војвода поцерски“ (стр. 78.) могао би скоро из истога разлога изостати. Много би правичније било, да место Стојичевића буде споменут Танаско Рајић, који међу јунацима у устанцима за ослобођење заузима видније место.

У одељку „Разни догађаји из опште историје“ треба да се чланак „Војевање Персијанаца са Грцима“ (стр. 123.), који је према другим одвећ дуг, сведе само на бој код Термопила, а из одељка „О душевном и телесном васпитању човека“ (стр. 197.) ваља да се избаце она два комада (стр. 209. и 211.), која сам у књизи означио, јер се у њима родитељи, а не ђаци, поучавају.

Довде сам навео све оно, што би се могло онако на брзу руку у овој књизи изменити, јер за јаче измене не би било довољно времена, ако се хоће, да књига буде до нове школске године готова. Још ћу само додати, да има и врло много крупних и ситних штампарских грешака по готову у свим чланцима ове књиге.

На завршетку слободан сам изјавити, да би по мојем мишљењу у сваком погледу најбоље било, да се ова читанка никако више и не прештампава. Место тога ваљало би одмах одредити једно или више стручних лица, те да у што краћем року саставе план за нову читанку. Сва би незгода у овом случају била у том, што би ученици четвртога разреда остали без читанке два до три месеца дуже, него иначе. Али би се и тому могло помоћи, кад би се ти ученици на пр. поучавали граматици по читанци трећега разреда, докле нова читанка не стигне.

8. јуна 1889. год.
у Београду

Ж. Поповић.

За тим је прочитан реферат и другога референта г. Косте Петровића о истој књизи.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам *Четврту Читанку* за основне српске школе, коју ми је упутио Просветни Савет с препоруком, да оценим: шта би се у њој могло на брзу руку поправити, избацити и другим бољим заменити. — О свему овоме част ми је поднети овај реферат.

Читанка је најважнија књига у основној школи. Она има да изврши ова три врло важна задатка: а.) да научи децу читати; б.) да их образује; и в.) да их васпитава. Ну ове задатке читанка може вршити само тако, ако су чланци у њој пробрани, ако су лепо написани и ако су у стању да заинтересују млади дух дечји. Данашња пак *Читанка* за четврти разред основне школе ни по форми ни по садржини не одговара намењеном циљу. Ко је имао у рукама ову књигу, ко је с њом радио, ко је њоме образовао и васпитавао своје ученике, — тај је могао увидети, да је то најгора књига у основној школи. Остављам овде на страну многобројне штампарске грешке, које би се дале лако избећи у новом издању, већ узимам у обзир садржину чланака, стил и језик, што се, без осетније операције, не да лако излечити.

Како да заинтересује децу чланак *„О душевном и телесном васпитању човека“*, који заузима 20 страна, и који по својој садржини и своме стилу пре долази у научне расправе него ли у поуке за децу? Како да заинтересује децу чланак *„Нешто из физике“*, кад се у њему врло мршаво и рогобатно описују разна својства тела: проторност, непробојност, тромост, дељивост, шупљикавост, стишљивост и т. д.? Како да заинтересује децу чланак *„Крсташки ратови“*, кад је описивање горе него ли ма у којој историји? Ту имена, бројеви и године заузимају трећину садржине. А шта да речем о чланку: *„Војевање Персијанаца с Грцима“*? Овако диван материјал за развијање патриотских осећања накарађен је рђавим излагањем, лошим стилом и неправилним језиком.

Мени би било потребно много времена кад бих стао сваки чланак критички прелазити, па ма и у најкраћим потезима. Да би, дакле, мој реферат био што краћи, навешћу овде редом све оне чланке које би требало избацити, а Главни Просветни Савет молим, да ми верује, да то чиним на основу јаких разлога, на основу личног искуства.

Да почнем редом по одељцима.

I. Песме.

Из овог одељка ваљало би одбацити ове песме: „Пролетњи дан“ (стр. 30), „Ој облаци“ (стр. 42), „Божић, божић бата!“ (стр. 44).

II. Животопис знатних људи.

Овај је одељак у опште рђаво разрађен. Од 8 биографија нема ни једне за коју би се могло рећи да је разрађена како треба. Ну најгоре су ове три: „Глигорије Терлајић“, „Атанасије Стојковић“ и „Лукијан Мушицки“, и моје је мишљење да их при прештампавању треба изоставити.

III. Правила за живот

У овом одељку говори се о Богу, о старијима и ближњима, а за тим се ређају српске пословице са кратким тумачењем. И ако је разрада целог овог одељка лоша, и ако се наводе само цитати из Св. Писма, без икаквих практичних примера, који би објашњавали ове цитате, моје је мишљење да овај одељак може остати за време овакав какав је.

IV. Приче о словенским народима.

Овде се говори прво о Словенима у опште, а за тим посебице о Бугарима, Пољацима, Хрватима и Словенцима. Како је овај одељак разрађен, најбоље казује прича о Пољацима, која заузима један лист, а има ово 20 особених имена и 8 разних година. Мислим, да би требало задржати само општи део, у коме се говори о свима Словенима, а остало да се избаци.

V. Разни догађаји из опште историје.

Овде се прича: о „Војевању Персијанаца с Грцима“, о „Крсташким ратовима“, о „Крштењу Руса“ и о „Палежу Москве.“ „Крсташки ратови“ могли би са свим изостати, а остали чланци да се поправе и тек поправљени да се унесу у ново издање.

VI. Нешто из физике.

Цео овај одељак могао би изостати, јер је непојмљив ученицима основних школа.

VII. О разним људским радњама.

Овај је одељак доста важан, па држим да може за време остати, и ако су поједини чланци врло рђаво разрађени.

VIII. О душевном и телесном васпитању човека.

Од свију одељака овај је најдосаднији и најнеразумљивији за читање. Овде се не износе никаква поука, већ се износи читава научна расправа о душевном и телесном васпитању човека. С тога је моје мишљење, да се цео овај одељак избаци.

*

Пошто сам навео шта би требало избацити при прештампавању ове читанке, дужност ми је да изнесем шта би требало ново унети, те да ова читанка не изгуби ништа у своме обиму, који је и иначе доста скучен.

1. Од песама народних: „Предраг и Ненад“, „Смрт мајке Југовића“, „Косовка девојка“, „Устанак на дахије“, „Бој на Мишару“ и „Бој на Дубљу.“

2. Од уметничких песама: „Три сина“ од Змаја, „Курсула“ од Драгашевића, „Божић“ песма, од Шапчанина, „Мрве хлеба“ од Љубе Ненадовића, „Пут у Горњак“ од Ђ. Јакшића и из „Горског вијенца“ од „Чево равно“ па до краја.

3. Од животописа: „Танаско Рајић“ из „Поменика“, „Кара-Ђорђе“ (из „Творије прозе“), „Милош Обреновић, Кнез Михаило и Вук Караџић“ (из „Животописа“ † Јок. Марковића.)

4. Од народних прича: „Правда и кривда“, „Све све, али занат“, „Ко мање иште, више му се даје“ и „Права се мука не да сакрити.“

5. Од разних уметничких чланака поучних и забавних: „Три рибиџе“, „Један разговор на најстарије српске историје“ и „Слава у Срба“ (све из Читанке за I. разред гимназије); „Заклетва“ (из „Братства“ II); „Сунђер“ и „Авет“ (из „Сричета“); „Наш ближњи“, „Шта прича мана“, „Сунце и земља“ и „Добар и рђав тополоша“ (из „Јеленчета“ I.)

*

На реду је сада да кажем нешколико речи о формалној страни ове читанке.

Моје је мишљење да је врло незгодно а и досадно за читање што су чланци поређани по одељцима. Боље би било да се чланци распореде, као што је то у *Читанци* за I разред гимназије.

Друга је мана овој читанци што су слова доста ситна и што је слог збијен. У других народа читанке за основну школу штампају се крупним цицером и са проредницама.

Трећа је мана што је формат мали, на услед тога врло незгодан за држање и читање. С тога држим да би требало употребити француски формат.

Који би пак редом требало чланке штампати, видеће се из списка, који подносим:

Распоред чланака.

1. Химна.
2. О Богу, из садашње читанке.
3. Молитва, (песма) од Бр. Радичевића.
4. Три рибице, (из Читанке I. р гим.)
5. Један разговор из најстарије српске историје, од Ст. Новаковића.
6. Шта да чини ко мисли Божји бити, (нар. песма.)
7. Пред Богом нећемо бити сви једнаки. (нар. песма.)
8. Ружан зајам а лепо враћање (из Читанке за I р. гимн.)
9. О занатима и вештинама за човечију храну, (из сад. Читанке.)
10. Стеван Немања, ведики жупан српски (из сад. Читанке.)
11. Љуба богатога Гавана, (нар. песма.)
12. О старијима, (из сад. Читанке).
13. Наш ближњи („Јеленче" I.)
14. Правда и кривда, (нар. приповетка.)
15. Роду. (из сад. Читанке — песма.)
16. Суиђер, (из „Сричета".)
17. Свети Сава, архиепископ српски (из сад. Читанке.)
18. Сунце и земља („Јеленче" II.)
19. Маргита девојка и Рајко војвода.
20. Бугари и Хрвати (из сад. Читанке.)
21. Слава у Срба (од Милићевића.)
22. Ко крсно име слави ономе и помаже (нар. песма.)
23. Српске пословице са тумачењем.
24. Диситије Обрадовић (из сад. Читанке.)
25. Милош у Латинима (нар. песма.)
26. О занатима и вештинама за човечје одело (из сад. Читанке.)
27. Ко мање пште, више му се даје (нар. приповетка.)
28. Јован Рајић (из сад. Читанке.)
29. Раја (песма од Ђ. Јакшића.)
30. Смрт мајке Југовића (нар. песма.)
31. Авет (из „Сричета".)
32. Све све, али занат (нар. приповетка.)
33. Косовка девојка (нар. песма).
34. Борба Персијанаца с Грцима.
35. Три сина (од З.-Јов, Јов.)
36. Јека од гусала (од Драгашевића.)
37. О занатима и вештинама за грађење кућа (из сад. Читанке.)
38. Шта прича мапа (с песм.. „Јеленче I".)
39. Устанак на Дахије (нар. песма.)
40. Кара-Ђорђе (биографија. из старе „Геор. прозе" или из „Животописа.")
41. Заклетва („Братство" I.)
42. Бој на Мишару (нар песма.)
43. Танаско Рајић (биографија из „Споменика.")
44. Бој на Варварину (песма од Драгашевића.)
45. О занатима и вештинама за грађење посуђа и других справа за људске потребе (из сад. Читанке.)
46. Добар и рђав топлоноша („Јеленче" I.)
47. Књаз Милош (биографија из „Животописа.")
48. Бој на Дубљу (нар. песма.)
49. Пут у Горњак (од Ђ. Јакшића.)
50. Књаз Михаило (биографија из „Животописа.")
51. „Чево равно" (одломак из „Горског вијенца.")
52. Права се мука не да сакрити (народна припов.)
53. Мрве хлеба (песма од Љ. Ненадовића.)
54. Хај! (песма од Абердара.)

К. Петровић.

У вези с овим питањем о прештампавању читанке за IV. разр. осн. школе, прочитано је и писмо, које је Савету раније упутно г. министар просвете и црквених послова актом својим од 5. Јуна т. год. ПБр. 7767 с тим, да се и оно има на уму, кад се буде то питање решавало.

Писмо гласи:

Главном Просветном савету.

Част ми је упутити Главном Просветном Савету приложену изјаву г. г. Пере Ђорђевића, професора I. беогр. гимназије и Уроша Благојевића, учитеља, којом су ме известили, да заједнички израђују читанку за IV. разред основних школа, те да се и она има на уму, кад се буде решавало питање о изради те читанке.

ПБр. 7767.

5. јуна 1889. год.
Београд.

Министар
просвете и црквених послова,
Св. Милосављевић

Господину министру просвете и црк. послова.

По одлуци Глав. Просв. Савета дата је садашња читанка IV. разр. основне школе на поправку, да би, после исправке, као привремена књига, могла послужити још за неко време у основној школи. И кад би се могао у свему српски језик у садашњој читанци поправити, и кад би се могла поправити форма појединих чланака, изложених у поменутој читанци, опет, по нашем мишљењу, она не би била добра, јер унесени материјал не одговара с педагошке стране успојеним захтевима за читанке основних школа.

Како су потписани почели радити нову читанку за IV. разр. осн. школа и надају се, да ће до краја јула ов. год. с послом бити готови, то сматрају за дужност, да о томе известе г. министра сада, када се решава о једној књизи, за коју сви без разлике тврде, да није добра за школу,

Министру покорни:

1. јуна 1889. год.
Београд.

Пера Ђорђевић,
проф. с. в. гим.

Урош Благојевић,
учитељ.

Саслушавши и реферате и писмо упућено од стране министра просвете Главн. Просвет. Савету, поведена је начелна дебата о томе: да ли да се одмах приступи прештампавању ове читанке по изменама, које референти предлажу; или да се потреба за овом књигом подмири на који други начин, а питање о изради нове читанке — као питање врло важно — да се одложи, док се не изради детаљан програм, по коме би се та ручна књига ђачка морала израдити.

После подуже дебате, у којој је било разних мишљења, Главни Просветни Савет је одлучио:

1. да се више не прештампава досадашња Читанка ни с изменама, које референти предлажу, јер ни тада не би било оно што треба да буде;

2. да се до израде нове читанке ученици IV. разр. осн. школе послуже читанком од Ст. Новаковића, која је израђена за гимназије; и

3. да се састави нарочити одбор, који би израдио детаљан план, по коме би се имала читанка за IV. раз. осн. школе израдити. —

Референт г. Ж. Поповић изјавио је да за преглед читанке не тражи никакав хонорар.

Другоме референту г. Кости Петровићу одређено је на име хонорара за преглед 30 дин.

VI.

Прочитани су реферати г.г. Светомира Николајевића и др. Јована Туромана на превод г. Милана Касумовића, под насловом „Прваци у римској књижевности" од Штола.

Реферати гласе:

1. Од Николајевића.

Господине председниче,

Прегледао сам г. Касумовића превод дела „Прваци у римској књижевности" од Штола. Корисно би било за школску омладину да ову књигу има у својим рукама, јер се збиља у њој у изводу и оригиналним примерцима налазе пробрани најлепши пасажи из дела великих првака римске књижевности: али је, на жалост, језик преводиоца такав, да се његов посао не може препоручити за штампу. Ја бих се радовао, кад би г. Касумовић могао наћи кога, да му језик прегледа и поправи, а нарочито кад би могао наћи неког, који би умео упоредити многе цитате из латинских писаца са оригиналом.

Рукопис враћам.

29. априла 1889. год.
Београд.

С поштовањем
Свет. Николајевић.

II. Од Туромана.

Главном Просветном Савету

Према одлуци Гл. Просветног Савета од 11. јан. о. г, ја сам прегледао дело: „Прваци у римској књижевности, преглед класичне литературе у Римљана за зрелију младеж и пријатеље старог доба, написао *Х. В. Штол* професор у Вајлбургу, превео *Милан Касумовић*"

Ево резултата тог мог прегледања:

1) Госп. преводилац је, изузевши неколико Вергилијевих и Овидијевих стихова, изоставио све појетске наводе, које је Stoll немачки навео у биографијама ових песника: Андроника, Невија, Плаута, Ениј а, Теренција, Катула, Вергилија, Хорација и Овидија. Како ови наводи износе половину биографије по неког од ових песника, као н. пр. Плаута, Овидија и Хорација, то се по томе може лако оценити, како су осакаћени изишли животи песника римских.

Ово изостављање појетских навода правда г. преводилац овим речма: „У превод свих појединчких цитата не могах се упуштати због грозних тешкоћа, које ми при таком покушају на пут стадоше", и наводи за тим, како се и сам немачки песник Шилер тужно на тегобе, које је имао преводећи II. књигу Вергилијеве Енеиде. На што је једном Шилеру било тешко, то је онда — разуме се — њему немогућно. Из овог причања г. преводиоца излази да се латно посла, који уму снагу његову премаша.

Немачки писац могао је написати своје дело с тога, што су дела свију писаца римских преведена на немачки, и то свако дело од више преводилаца, па је лепа места просто изабрао и у своју књигу уметнуо. У нас је од свију римских писаца превођен највише Хорације; преводили су га Стерије, Светић и директор карловачке гимназије Лазић, но ни тим преводима није се г. К користио.

2) Цитате, које је Stoll навео у биографијама римских прозаика, као Салустија, Це-

зара и т. д., а из дела ових писаца, превео је г. Касумовић са немачког превода, место са латинског оригинала. А бар при преношењу римске прозе нема оних „грозних тешкоћа", због којих се „није могао упуштати у превод пјесничких цитата." А како је г. преводилац превео поједина места, узета из римских прозаика, довољно је, да ради примера наведем једно место из Салустија, и једно из Тацита.

Свршетак. г) главе 3. (а не 33, као што је у г. К. назначено) у Салустијевом Катилини гласи овако: „Sed ego adulescentulus initio sicuti plerique studio ad rem publicam latus sum, ibique mihi multa advorsa fuere. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro virtute audacia, largitio, avaritia vigebant. Quae tametsi animus aspernabatur insolens malarum artium, tamen inter tanta vitia imbecilla aetas ambitione corrupta tenebatur: ac me, cum ab reliquorum malis moribus dissentirem, nihilo minus honoris cupido eadem qua ceteros fama atque invidia vexabat."

Немачки превод овог места гласи у Stoll-a овако: „Anfänglich wurde ich als noch sehr junger Mensch, wie die meisten, zum öffentlichen Leben hingezogen, und da, war mir vieles zuwider. Denn statt Scham, Mäßigkeit und Tapferkeit galten Frechheit, Verschwendung und Habsucht. Obgleich mein Herz, bösen Neigungen fremd, dergleichen verabscheute, so wurde doch meine schwache Jugend, von Ehrgeiz bethört, unter so großen Lastern festgehalten; und so kam es denn, daß mir, obgleich ich mich von den schlechten Sitten der übrigen abgestoßen fühlte, dennoch die Sucht nach Ehre dieselben Qualen der Verleumdung und der Mißgunst zuzog, wie den andern."

Превод г. Касумовића гласи овако: „У почетку привлачаше ме нешто на јавном животу, али ту нађох много којешта, што ми се не допадаше. У место стидљивости, умерености и храбрости владаше тамо безобразност, расипност и грамзљивост. Ма да је моје срце одвратно за свако рђаво нагнуће, овакве неподобштине мрзило, то су ипак те рђавштине моју слабу и од частољубја заслепљену младост биле обуздале; а одатле дође, да ми је тежка за чашћу исте оне муке опадања и зависти задавала, као и другима, ма да сам ја од рђавог владања других са неким гнушањем презао."

А место ово у ноле добром преводу српском гласи од прилике овако: „Што се мене тиче, и ја сам у својим млађим годинама као готово сви млади људи тежио за државном службом. Но ту ми је много што шта било мрско. Јер место скромности, место умерености, место врлине цароваше бестидност, подмитљивост, грабљивост. Додуше то све пресирах ја, који не бејах навикао на неповитење; али слабачка моја младост, заслепљена блеском господства, не могаше да се отме толиким пороцима, те тако дотле дође, да је тежња моја за чашћу навукла мени онако исто оговарање, онаку исту завист, какву и свима другима, и ако ја осуђивах рђаво владање ових."

У глави 42. (а не 40, као што је назначено у г. К.) Тацитовог Агриколе имају ове речи, којима Тацит свима вековима довикује, да треба бити умерен у оцени људи: „Sciant, quibus moris est inlicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis escendere, quo plerique per abrupta sed in nullum rei publicae usum, ambitiosa morte inclaruerunt." Да би ове речи биле јасне, напоменућемо ово. Агрикола, таст славног историчара римског Корнелија Тацита, био је знаменит војвода римски, коме је врло замерано, што је служио и под оним тираницом, као што је био цар Домицијан. То је дало повода Тациту, те је написао биографију свога таста Агриколе, у којој га брани пред сувременицима и пред будућим вековима, и у којој је изрекао горње знамените речи.

Ове речи преведене су у Stoll-a овако: Er (Agricola) hatte in seinem Leben nach den Worten des Tacitus gezeigt „daß es auch unter schlechten Fürsten große Männer geben könne, und daß Gehorsam und bescheidenes Benehmen, wenn nur Eifer und Thatkraft vorhanden sind, zu einer solchen Höhe des Ruhms emporsteigen können, zu der die meesten nur auf schroffen Pfaden, aber ohne allen Nützen für den Staat durch einen ruhmsüchtigen Tod gelangt sind."

Г. Касумовић превео је то место овако: Он беше за свог живота по ријечима Тацитовим показао, „да се такођер *између рђавих владања може наћи великих мужева*, и да се покорност и скромно владање, ако само има ревности и подузетог духа, до толике висине славе подићи могу, до које је већина само по стрменим стазама, али без икакве користи за државу, славохлепном смрћу доспела."

А ноле добар српски превод овог места гласи: „Нека знају они, који имају обичај дивити се недопуштеном делању, *да и под рђавим владаоцима може бити великих људи*, и да покорност и скромност, ако су им друге вредноћа и душевна чврстоћа, до оволике исте славе долазе, до толике су толики људи по вратоломним путевима, но ни на какву корист по државу, разметљивом смрћу дошли."

На тако су сви наводи из римских прозаика у г. К-ћа преведени са превода немачког, а језиком, који је пун и препун германизама; уз то но нигде и без смисла икаква.

А тако исто рђаво преведен је и сав оригинални текст немачки. Примера ради да наведем само ово место из Салустијевог живота: Er (Sallustius) behauptet also, daß er von Geiz verleitet, trotz seines inneren Widerwillens gegen die Laster der Zeit, doch im Jagen nach Ehrenämtern unter den mit diesen Lastern Behafteten ausgehalten und deswegen auch den schlimmen Ruf derselben geteilt habe."

Превод г. К-ћа гласи овако: „Он (Сал.) тврди дакле, да је од частољубља заведен, у ирког своје унутрашње одвратности наспрам неваљалштина времена, при грамзењу за почастним мјестима, ниак корак држао са онима, који су од ових страсти обузети били, а зато и да је рђав глас са њима дјелити морао."

Најпосле да споменем, да г. преводилац има у своме преводу премного и таких облика, за које не зна граматика нашег језика.

Дело није дакле никако за штампање и за откуп.

30. јануара 1889. г.
у Београду.

С одличним поштовањем
Јов. Туроман.

Савет је саслушавши оба реферата једногласно одлучио:

да се овај превод не може за понуђену потребу откупити ни о државном трошку штампати.

Референтима је одређен хонорар, свакоме по 50 динара.

VII.

Прочитано је писмо госп. министра просвете и црквених послова од 18. априла т. г. ПБр. 5406, којим се позива Савет да образложи донесену одлуку о квалификацији госп. Душана Мушицког, по којој се г. Мушицком признаје квалификација за предавача у нашим средњим школама, како би према тим разлозима и сам министар оценио могућност онога, за што се г. Мушицки обратио молбом министарству.

Савет је и овога пута прегледао све документе г. Мушицкога, па је нашао:

да је он провео четири семестра у Немачкој, а четири семестра у Француској, па пошто је до сада кандидатима с оваким сведоџбама увек признавата квалификација, то је Савет и у овој прилици донео одлуку, по којој је и г. Мушицком призната квалификација за предавача.

VIII.

Госп. Коста Петровић усмено реферује о књизи „Пчеларство", унут рационалном пчеларењу, написао др. П. Век, превео Игњат Мирковић.

Саслушавши реферат Савет је одлучио:

да се ова књига може препоручити школским одборима за потребу књижница основних школа.

С овим је састанак закључен.

САСТАНАК 416-ти

26. Јула 1889. г. у Београду.

Били су: *потпредседник* Стев. Д. Поповић, *редовни чланови:* Јов. Ђорђевић, др. Ник. Ј. Петровић, Љуб. Ковачевић, Ж. Поповић, П. Ђорђевић, Милан Недељковић; *заредни чланови:* Др В. Бакић, Момчило Иванић, др. Милан Јовановић и Коста Петровић.

Деловођа: Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 415-тог састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 18 ов. месеца ПБр. 9898, којим се тражи мишљење савета о квалификацији г. Павла В. Поповића, свршеног филозофа.

Савет је прегледао кандидатову сведоџбу и нашао:

да г. Павле В. Поповић, који је свршио природно-математички одсек Велике Школе, има прописану квалификацију за наставника у средњим школама, и то за математичку и физичку групу наука.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 18 ов. месеца ПБр. 9891, којим се тражи мишљење о квалификацији г. Давида Шпољарића.

Савет је прегледао молбу и сведоџбу овога кандидата па је нашао:

да г. Давид Шпољарић нема прописане квалификације за учитеља језика у средњим школама.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 18 ов. мес. ПБр. 9930, којим се тражи мишљење саветско о квалификацији г. Мите Лукића, др. филозофије и кандидата професорског.

Савет је проучио документе молитељеве и са 7 противу 3 гласа одлучио:

да г. Мита Лукић има прописану квалификацију за наставника у средњим школама, и то за латински језик и општу историју.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 18 ов. мес. ПБр. 9843, којим се тражи мишљење Просветног Савета о квалификацији г. Саве Максића, свршеног филозофа.

Савет је проучио документе молитељеве и са 7 противу 3 гласа одлучио је:

да г. Сава Максић има прописану квалификацију за наставника у средњим школама и то за немачки и латински језик.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 12 ов. мес. ПБр. 9466, којим се тражи мишљење Савета о квалификацији г-ђе Ракиле Адања, која моли да се постави за учитељицу немачког и француског језика у Вишој Женској Школи.

Савет је прегледао молбу и сведоџбе молитељкине, па је нашао:

да г-ђа Ракила Адања нема квалификације за оно за што се моли.

За оним је с 5 против 4 гласа одлучено:

да би г-ђа Адања имала претходно да положи испит из српског, немачког и француског језика, ако би хтела да јој се призна квалификација за оно за што се моли

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 21 ов. мес. ПБр. 10063, којим се шаље Савету на оцену слика „Стевана Синђелића," коју је израдио г. Стева Никшић и поднео министарству с молбом да се известан број ових слика откупи за украс наших школа.

Савет је одлучио:

да се умоле г. г. Ђорђе Крстић и Урош Предић, да ову слику оцене и кажу Савету свој суд.

VIII

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 17 ов. месеца ПБр. 8857, којим се шаље Савету молба г Благоја Марковића, кафеџије овд, који моли да се његовом сину Милутину да благодејање из фонда пок. Виђентија, бив. владике, и позива се Савет да молбу проучи и на основу одредаба у тестаменту каже своје мишљење о ономе што молилац тражи.

Савет је одлучио:

да се молиочевом сину Милутину, који учи сликарство у Русији, може дати благодејање из фонда пок. Виђентија бив. владике, и то у оноликој суми, колику су означили стараоци масе, али се претходно мора тражити од молитељева сина да поднесе сведоџбу о успеху, те да се види како се учи, јер је овако тестаментом прописано.

IX.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10 ов. мес. ПБр. 9271, којим се шаље Савету на оцену рукопис „Вежбање у говорењу и т. д." од г. Саве В. Поповића, учитеља.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овог рукописа умоле г. г. Петар Марковић и Коста Петровић.

X.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10 ов. мес. ПБр. 9107, којим се шаљу Савету на оцену и мишљење акти по кривици г. Петра Милетића, учитеља из Вел. Врбнице.

Савет је одлучио:

да се умоле г.г. Стојан Марковић и Љуба Ковачевић да акте по кривици овога учитеља размотре и Савету реферују.

XI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 5 ов. месеца ПБр. 8866. којим се позива Савет да проучи Правила о полагању учитељског испита у Богословији и да их измени с погледом на правила по којима учитељски испит полажу ђаци учитељске школе.

Савет је одлучио:

да се за преглед ових правила умоле г. г. Стев. Д. Поповић, Ј. Павловић и Н. Ђорђевић.

XII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 22 ов. мес. ПБр. 9899, којим се шаљу Савету молба и документи г-ђе Наталије В. Зебињке, учитељице, и пита се Савет за мишљење: може ли се г-ђа Зебињка поставити за сталну учитељицу.

Савет је размотрио молбу и документе молитељке, па је нашао:

1. да је молитељка по старом закону стекла право да може бити привремена учитељица;

2. да је молитељка служила као учитељица 5 година у Босни; и

3. да молитељка две године служи у Србији као заступница учитељице с одличном и врло добром оценом.

На основу овога Савет је мишљења:

да се г-ђа Зебињка може одмах поставити за привремену учитељицу, а пошто положи практични учитељски испит, може се поставити за сталну учитељицу.

С овим је састанак свршен.

САСТАНАК 417-ти

23. августа 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* **Стојан Марковић**; *редовни чланови:* **Ст. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, Милан Недељковић**; *ванредни чланови:* **Др. В. Бакић, Стеван Чредић и Коста Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник 416. састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 28 ов. м. ПБр. 10540, којим се тражи мишљење Главног Просветног Савета о квалификацији Гаврила Јовановића, свршеног ђака историјско филолошког одсека Велике Школе.

Савет је прегледао молбу и документе кандидатове па је нашао:

да г. Гаврило Јовановић има прописану квалификацију за предавача у средњим школама, и то за историјске и филолошке науке.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 22 ов. м. ПБр. 10541, којим се тражи мишљење Савета о квалификацији г. Хенрика Лилера, који је свршио историјско-филолошки одсек философског факултета Велике Школе.

Савет је прегледао молбу и сведоџбу кандидатову па је нашао:

да г. Лилер има прописану квалификацију за предавача у средњим школама и то за групу историјских и филолошких наука.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 30 пр. м. ПБр. 10669, којим се тражи мишљење Главног Просветног Савета о квалификацији г. Павла Ј. Поповића, који је свршио историјско-филолошки одсек философског факултета Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбу кандидатову и нашао:

да г. Павле Ј. Поповић има прописану квалификацију за предавача у средњим школама и то за предмете историјско-филолошке групе.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24 ов. м. ЦБр. 1027, којим се тражи мишљење Савета о квалификацији г. Димитрија Миленковића, свештеника, кандидата богословља.

Савет је прегледао сведоџбе овога кандидата, па је нашао:

да г Миленковић има квалификације за предавача богословије и за вероучитеља у Вишој Женској школи и у опште у средњим школама.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 30 пр. мес. ПБр. 10670, којим се тражи мишљење Савета о квалификацији г. Сретена М. Аџића, државног питомца за педагошке науке.

Савет је прегледао сведоџбе овога кандидата, па је нашао:

да г. Аџић има прописану квалификацију за предавача педагошких наука у учитељској школи.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 30 пр. мес. ПБр. 10668, којим се тражи мишљење Главног Просветног Савета о квалификацији г. Димитрија Поповића, који је свршио историјско-филолошки одсек философског факултета Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбу кандидатову, па је нашао:

да г. Поповић има прописану квалификацију за предавача у средњим школама и то за историјске и филолошке науке.

VIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 16 ов. мес ПБр. 11712, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Љубомира Павловића, који је свршио природно-математички одсек философског факултета Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбу овога кандидата, па је нашао:

да г. Павловић има прописану квалификацију за предавача у средњим школама и то за групу математичких и физичких наука.

IX.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 1 ов. мес ПБр. 10842, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Симе Томића, који је свршио историјско-филолошки одсек философског факултета Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбу кандидатову и нашао:

да г. С. Томић има прописану квалификацију за предавача у средњим школама и то за историјске и филолошке науке.

X.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 19 ов. мес. ПБр. 12064, којим се тражи мишљење саветско о квалификацији г. Димитрија М. Марчића, свршеног ђака природно-математичког одсека филозофског факултета Велике Школе

Савет је прегледао сведоџбу кандидатову и нашао је:

да г. Марчић има прописану квалификацију за предавача у средњим школама и то за групу математичких и физичких наука.

XI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 28 пр. мес. ПБр 10524, којим се шаље Савету на преглед и оцену прва свеска дела „Воћарство“ за народ и школу од г. д-ра Ђ. Радића, заједно с молбом писчевом.

Савет је прочитао молбу г. д-ра Радића и прегледао дело, па је нашао, да се писцу може учинити по молби, т. ј. да се дело може од министарства просвете препоручити за књижнице основних школа у Србији.

XII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 12. ов. м. ПБр. 11509, којим се упућују Савету на преглед и оцену „Цртанке“ од г. Јована Коншића, учитеља из Грађа, који моли, да се ове његове цртанке могу употребљавати у основним школама у Србији.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Коста Петровић, учитељ, да ове цртанке прегледа и савету реферише.

XIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 31 пр. м. ПБр. 10797, којим се упућује Савету на преглед и оцену рукопис „Зоологија за ниже разреде средњих школа“ од г. Миливоја Симића.

Савет је одлучио:

да се овај рукопис да на оцену г. г. др. Ђ. Јовановићу, професору велике школе и Стевану Јакшићу, суплеанту Вел. Школе.

XIV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 15. пр. мес. ПБр. 9678, којим се упућују Савету на преглед и оцену „Правила о вежбаници“ учитељске школе, коју је поднео управитељ београд. учељске школе.

Савет је одлучио:

да се преглед и оцена ових правила изврши на идућем састанку Просветног Савета.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 418-ти

30. августа 1889. год. у Београду.

Били су: *председник*: **Ст. Марковић**; *редовни чланови*: **Ст. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, Ђ. Козарац, П. Ђорђевић, М. Недељковић**; *ванредни чланови*: **Др. В. Вакић**, и **К. Петровић**.

Послово̂ђ **Мил. Марковић**.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 25 ов. м. ПБр. 11262, којим се шаљу савету молба и документи ђе Лудке Јанић, и пита се Савет за мишљење: да ли молитељка има на основу поднесених докумената квалификације за учитељицу француског и немачког језика, и биле јој се могло допустити полагање испита за оспособљење способности.

Савет је одлучио:

да се умоле г. г. Јов. Ђорђевић и Андра Николић, да прегледају молбу и документе молитељкине и да Савету реферишу.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 25 ов. м. ПБр. 12130, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Јована Максимовића, кандидата филозофије, који се моли да буде постављен за предавача у средњим школама.

Пошто молитељ није поднео све потребне документе, као што и сам у молби својој вели, то се Савет није могао упустити у оцену квалификације овога кандидата, докле год не поднесе све потребне сведоџбе.

IV.

Отпочето је читање и претресање „Правила о вежбаници при учитељској школи,“ која је

израдио професорски савет београдске учитељске школе. Већи део ових „Правила“ прочитан је и претресен али због краткоће времена није се могао цео предлог прећи, него је остављен да се доврши на идућем састанку.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 419-ти

20. септембра 1889. год. у Београду.

Били су: *председник* **Ст. Марковић**; *редовни чланови*: **Ст. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић. С. Лозанић, др. Н. Ј. Петровић, П. Ђорђевић, Милан Недељковић**; *ванредни чланови*: **Др. В. Бакић, М. Иванић, Др. М. Јовановић и К. Петровић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 4. ов. месеца ПБр. 12761, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Хермана Јозефовића, преводника у министарству спољашњих послова, који моли да се постави за хонорарног учитеља немачког језика у средњим школама.

Савет је прегледао молбу и документе моличеве, па је са 6. противу 3. гласа одлучио:

да би се овоме кандидату могла признати квалификација за учитеља немачког језика тек онда, пошто би претходно положио испит из српског језика с књижевношћу.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 31. пр. месеца ПБр. 13.016, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Стевана Кодара, који моли за место учитеља немачког језика у средњим школама.

Кад су прегледани документи овога кандидата видело се, да је он свршио учитељску школу у Петрињи. Због овога су неки чланови Савета при већању о овоме питању напоминьали, да не би била добра практика пуштати у средње школе људе, који су само свршили учитељску школу, и били су у начелу противни примању оваких кандидата.

Кад је питање стављено на гласање ради решења, са 6. противу 4. гласа одлучено је:

да би се кандидат могао поставити за учитеља немачког језика, пошто би претходно положио нарочити испит из српског и немачког језика.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 23 јуна ПБр. 8351, којим се пита Савет за мишљење: да ли би и у којим посебице случајевима требало ослободити ученице више женске школе од учења разних вештина (цртања, играња, женског рада, итд.).

Савет је одлучио:

да се умоле г.г. Јов. Ђорђевић и др. Милан Јовановић да ово питање проуче и савету реферују.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 26. јуна ПБр. 8375, којим се упућују савету на оцену акти по кривици г-ђице Даринке Јовановићеве, учитељице из Ниша.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Стојан Марковић да акте по кривици ове учитељице прегледа и Савету реферује.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 6. ов. мес. ПБр. 13174 којим се шаље савету на преглед и оцену прерађено дело у рукопису „Христове приче и беседе“ за ученике III. разреда од г. Јеврема А. Илића.

Савет је одлучио:

да се ово дело да на преглед и оцену г г. Јеврему Бојовићу, професору богословије и Кости Петровићу, учитељу.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 6. ов. мес. ПБр 13174, којим се шаље савету на преглед и оцену књига „Практична француска граматика“ од К. М. Богдановића, заједно с молбом г-ђе Катарине Милић, која је ову књигу поднела г. министру просвете.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену ове књиге умоле г.г. Ж. Поповић и Мијаило Шљивић.

VIII.

Пошто се прошлога састанка при читању „Правила о вежбаоници при учитељској школи“ дошло до члана 19., то је на овом састанку довршено читање и претресање ових правила.

Правила с учињеним изменама и допунама гласе:

На основу члана 9. и чл. 31. закона о уређењу учитељске школе прописују се ова

Правила о вежбаоници

(основној школи)

при учитељској школи.

I. Задатак.

Чл. 1.

У Вежбаоници васпитавају се ученици као и у другим редовним основним школама. С тога и за њу вреде општа наређења закона о основним школама.

Чл. 2.

Вежбаоница је уједно и завод за вежбање учитељских кандидата у школском раду. С тога тај рад редовних учитеља у њој треба да буде углед за кандидате.

Чл. 3.

Вежбаоница је и угледна школа за друге основне школе. С тога њено унутрашње уређење може бити и друкчије (боље и савршеније) но што је уређење осталих основних школа, а нарочито мора се педагошка теорија у њој правилно и свестрано примењивати.

II. Настава.

Чл. 4.

Настава у Вежбаоници траје редовно 6. година. У њој дакле има 6 разреда.

Чл. 5.

Наставни план и програми предавања у главном су онаки, као и у редовним основним школама. Измене у томе предлаже учитељско веће Вежбаонице, у споразуму са професорима школског рада, савету учитељске школе, који то прегледа и подноси министру просвете на одобрење.

Чл. 6.

Поделе разреда удешава се тако, да се при предавањима поједини разреди могу одвојити, а могу се два или више разреда и спојити.

III. Учитељи.

Чл. 7.

У Вежбаоници раде најмање 4 учитеља.

Учитељи Вежбаонице могу бити они, који су свршили учитељску школу с одличним или врло добрим успехом, који су као стални учитељи у основним школама с успехом радили бар 5 година, и који прате школску књижевност и раде на њој.

Чл. 8.

Учитеље Вежбаонице поставља министар просвете по саслушању савета учитељске школе.

Чл. 9.

Савет учитељске школе, саслушавши претходно мишљење учитељског већа, предлаже министру: који ће учитељ радити у коме разреду, колико ће година остати у истом разреду, хоће ли један учитељ пратити ђаке кроз све разреде или не, и који ће се разреди спајати.

Чл. 10.

Учитељско веће брине се о сагласном раду и реду у Вежбаоници. У већу могу учествовати и професори школског рада и управитељ учитељске школе, али без права гласања. — Што веће само не може да учини, то предлаже савету учитељске школе.

Чл. 11.

Учитељи Вежбаонице имају поред оних дужности, које су законом о основним школама прописане за остале учитеље, још и ту дужност, да помажу професорима учитељске школе при вежбању учитељских кандидата у школском раду, а нарочито: да држе угледна предавања за кандидате; да пазе на ред за време хоспитовања кандидата; да, у случају преке потребе, замењују професоре школског рада; да воде белешке о предавањима кандидата и да учествују при оцењивању истих.

Понашање учитеља Вежбаонице према учитељским кандидатима мора бити онако, као и понашање њихових професора Нарочито је забрањено омаловажавање наређења професора школског рада пред кандидатима.

Чл. 12.

Учитељи Вежбаонице имају сва права, као и остали учитељи основних школа.

Ну поред редовне плате и додатка од општине имају они годишњи додатак од 500 динара.

Чл. 13.

Учитељи Вежбаонице не могу се без велике потребе премештати у течају школске године

IV. Ученици.

Чл 14.

У 1. разред Вежбаонице примају се они ученици, који су навршили најмање 6, а највише 8 година.

Чл. 15.

У један разред не може се примати више од 40 ученика; а где су два разреда спојена ту се у један разред не прима више од 20 ученика.

Чл. 16.

Примање ученика у Вежбаоницу и попуњавање врши учитељско веће, у споразуму са школским одбором.

Чл. 17.

Уписани ученици не могу оставити школу у течају школске године, без доказане потребе. О изузетцима од тога решава школски одбор, по предлогу учитељског већа.

Чл. 18.

Превођење ученика у старији разред врши дотични учитељ заједно са испитном комисијом.

V. Издржавање школе.

Чл. 19.

Школску зграду, намештај, наставна средства и остале школске потребе, даје општина, као и другим основним школама. То вреди и за потребни локал, алат и средства за ручни рад, ако би се овај завео у Вежбаоници.

Ну књиге, писаћи и други школски материјал, набавља се у напред онако, као што прописује чл. 29. закона о основним школама.

Чл. 20.

Учитељи Вежбаонице, као и учитељски кандидати, могу се у настави служити и оним средствима, која се налазе у учитељској школи.

Тако и башта учитељске школе може послужити и за рад Вежбаонице.

VI. Надзор.

Чл. 21.

Вежбаоницом управља непосредно њен управитељ, који има сва права и дужности, као и остали управитељи основних школа. Њега поставља министар по саслушању управитеља учитељске школе.

Чл. 22.

Спољашњи надзор над Вежбаоницом врши школски одбор, у који улазе: кмет, управитељ Вежбаонице, један професор учитељске школе, и још један грађанин.

Чл. 23.

Виши стручни надзор над Вежбаоницом, врши управитељ учитељске школе. Његове су дужности према вежбаоници у главном онаке, као и дужности окружног школског надзорника, кад се установи такав надзор.

Њега могу у свакидашњем надзиравању заменити професори школског рада.

Наређења надзорникова (управитељева), као и његових заменика (професора), за учитеље су, у погледу на школски рад, обавезна.

У случају неспоразумљења или спора између учитеља Вежбаонице и професора школског рада решава управитељ.

VII Напредне Вежбаонице.

Чл. 24.

У случају ако редовна Вежбаоница не би била довољна за вежбање учитељских кандидата, одређује министар, на предлог управитеља учитељске школе, још једну или две основне школе за напредне вежбаонице.

Учитељи тих школа биће дужни да потпомажу вежбање учитељских кандидата, онако исто, као и учитељи сталне вежбаонице.

Чл. 25.

У циљу познавања разних основних школа, допушта се професорима школског рада, да воде учитељске кандидате и у друге основне школе у месту. Ну претходно морају о томе известити управитеља дотичне школе.

Чл. 26.

Учитељски кандидати, могу се изузетно, под надзором, вежбати у школском раду и у напредним школама, као што су: продужна, недељна, вечерња, сиротињска, и друге школе, које су сличне основним школама.

IX.

Саслушан је усмен реферат г. Косте Петровића о рукопису „Вежбање у говорењу" за I. разр. осн. школе од г. Саве В. Поповића. Референат је изнео:

1. да је непотребна штампана књига за овај предмет у I. р. с тога, што је *вежбању у говору* задатак, да се дете вежба у говору, а не у читању. Читање је примање туђих мисли, а говор је исказивање својих. Правилно и течно исказивање мисли може се постићи једино вежбањем у *говору*.

2. да оваква књига није потребна ни за учитеља. Ко није у стању да разговара са својим ученицима о тако простим стварима, као што су предмети о којима се "води разговор с ђацима I. разреда, то није никакав учитељ; и

3. У рукопису има доста граматичких и синтаксних грешака.

Са ових разлога реферат је предложио, да се овај рукопис не прими за попуњену употребу.

Савет је усвојио мишљење г. референта и одлучио:

да се рукопис овај не може примити и да се не чора давати на оцену и другоме референту, који је први пут одређен био.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 420-ти

27. септембра 1889. год. у Београду.

Били су: *председник* Стојан Марковић; *редовни чланови:* Стев. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, др. Ник. Ј. Петровић, Љуб. Ковачевић, П. Ђорђевић; *ванредни чланови:* Др. В. Вакић.

Деловођа Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 419. састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 21. ов. мес. ЦБр. 1294, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Стефана Стефановића, кандидата московске духовне академије.

Савет је прегледао документе кандидатове и нашао:

да г. Стефан Стефановић има квалификације за предавача богословских наука у Богословији и хришћанске науке у средњим школама.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 25 ов. мес. ИБр. 15066, којим се шаље Савету на оцену молба г. Милоша Красојевића, кројача из Врања, који моли, да се његовом сину да благодејање из фонда пок. Вићентија бив. владике.

Пошто се из молбе и поднесеног уверења види, да је молитељев син ученик I разр осн. школе, а савет је мишљења, да се из овог фонда не даје благодејање ђацима осн. школе, то је одлучио:

да се молитељевом сину не може одредити благодејање из овог фонда, докле је у основној школи.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 22. ов. мес. ИБр. 13722, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Николе Зеге, који подноси документе и моли за учитеља цртања у средњим школама.

Савет је одлучио:

да се умоли г. Мих. Валтровић проф. Велике Школе, да прегледа сведоџбе кандидатове и да Савету каже своје мишљење о квалификацији овога кандидата.

V.

Прочитан је извештај комисије, која је имала да оцени сведоџбе г-ђе Јулке Јањићке. Извештај гласи:

Главном Просветном Савету

Потписани прегледали смо по одлуци Главнога Просветнога Савета сведоџбе г-ђе Јулке Јањићке и нашли смо:

1. да г-ђа Јањићка није, према поднесеним сведоџбама, довољно квалификована за предавање туђих језика, немачкога и францускога.

2. да, тога ради, г. Јањићка треба да положи испит из немачкога, францускога и српскога језика.

27. Септембра 1889. год.
Београд.

Анд. Николић с. р.
Јован Ђорђевић с. р.

Савет је усвојио горње мишљење.

VI.

Прочитан је извештај комисије која је имала да прочи и измени „Правила о полагању учитељског испита у Богословији."

Извештај комисијски гласи:

Главном Просветном Савету

Надазећи да је ово што се тражи на закону основано, но водећи уједно рачуна о ономе што је практички остварљиво, као и с обзиром на наставни план Богословије и програм учитељског испита у Вишој Женској Школи, мњења смо: да се од богословских кандидата за учитељски испит тражи, поред досадањег, још и испит из историјске групе (опште и српске историје са Земљописом) и Рачунице.

Према овоме писмо за потпуно изједначење.

20. Септембра 1889. год.
у Београду.

Стев. Д. Поповић с. р.
Пр. Јак. Павловић с. р.
Пера Ђорђевић с. р.

Савет је усвојио мишљење комисије о овом питању.

С овим је састанак закључен.

САСТАНАК 421-ви

11. октобра 1889. год. у Београду.

Били су: *председник* Стојан Марковић; *редовни чланови:* Стев. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, С. Лозанић, др. Ник. Ј. Петровић, Милан Недељковић; *ванредни чланови:* Др. В. Вакић, М. Иванић и К. Петровић.

Деловођа Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 1. ов. мес. ПБр. 1364, којим шиљу савету молбу и документе г. Атанасија Марковића — Ресавца, војног капетана у оставци, и пита се Савет за мишљење: да ли молитељ има прописане квалификације за предавање руског језика и за вероучитеља у средњим школама.

Савет је прегледао документе и молбу овога кандидата, па је нашао:

да г. Атанасије Марковић — Ресавац, нема способности за оно за што се моли.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 30. пр. мес. ПБр. 11928, од пр. године, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Илије Јовановића, који моли за место учитеља француског језика у средњим школама.

Савет је прегледао молбу и сведоџбе кандидатове, па је нашао:

да би се г. Јовановићу могла признати квалификација за учитеља француског језика тек онда, пошто би пред нарочитом комисијом положио испит из француског и српског језика.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 7. ов. месеца ПБр. 10119, којим се накнадно упућује Савету молба и једна сведоџба г. дра. Доброслава Игњатовића, и позива се Савет, да при решавању питања о квалификацији овога кандидата има на уму и оно, што се у овој молби и сведоџби као ново износи.

На прошлом саветском састанку прочитано је било писмо г. министра просвете и црквених послова од 23. пр. месеца ПБр. 15001, о квалификацији овога кандидата, и Савет је био одлучио са 4 против 3 гласа, да се овоме кандидату не може признати квалификација за предавача у средњим школама с тога:

1. што се из поднесених сведоџаба кандидатових није могло видети да је слушао одређене групе наука, те му се због тога није могла струка одредити; и

2. што се у времену школовања овога кандидата налази пауза, за трајања које не види се да је био на универзитету пити се види где је и у чему ово време провео.

Пошто је пак поновљеном молбом и поднетом сведоџбом кандидат исправио и објасниo оно, што се помиње у тачци 1. и 2., то је сада Савет одлучио:

да се г. дру. Доброславу Игњатовићу може признати прописана квалификација за предавача у средњим школама и то за историјску групу наука

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 11. ов. месеца ПБр. 16412, којим се позива Савет да врати акте по кривици г. Симе Јеротића, учитеља јелашничке школе, који се налазе пред Саветом на оцени, пошто је г. Јеротић дао оставку на учитељску службу, те је услед тога престала потреба ради које су акти упућени Просветном Савету.

Поводом овога писма г. министра просвете, известиоци, којима је Савет био упутио на оцену акте по кривици овога учитеља изјавили су, да су они поодавно прегледали све акте и да су готови били с реферовањем о овоме предмету, због чега је до сада више пута и био стављен на дневни ред, али се због пречих послова у Савету није дошло да се реферује по кривици овога учитеља. Известиоци изјављују да су они, проучивши акте по кривици г. Јеротића, нашли да је он крив за оно за што се оптужује, и да га према овоме не би требало држати у учитељској служби као наставника и васпитача.

Савет је примио знању ову изјаву г. г известилаца и одлучио:

да се врате г. министру просвете траженi акти по кривици г. Јеротића.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 6. ов. месеца ПБр. 15476, којим се упућује Савету дело „Лазар“ трагедија од г. М. Цветића, редитеља народног позоришта, и позива се Савет да оцени: може ли се према молби писчевој ово дело откупити и употребити за покланање ђацима средњих и основних школа.

Савет је одлучио:

да се за преглед и оцену овог дела умоли г. Момчило Иванић, професор.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 8. ов. мес. ПБр. 16061, којим се упућује Савету на оцену молба г. Алексе П. Милојковића учитеља и ђе Јелене А. П. Милојковићке учитељице, заједно с књигама „Светска историја за V и VI. разред осн. школе“ и „Учебник за II. разр. осн. школа.“

Савет је одлучио:

да се „Историја за V и VI. разр.“ да на оцену г. г. Јакову Големовићу и Милошу Миловановићу, а „Учебник за II. разр.“ да се да на преглед и оцену г. г Дим. Јосићу и К. Петровићу.

VIII.

Саслушан је усмен реферат г. г. Стојана Марковића и Љубе Ковачевића, по молби г. Аксентија Јокића учитеља, о добијању периодске повишице плате.

Г. г. референти су мишљења: да се г. Аксентију Јокићу учитељу, рачунају све године учитељске службе и све године указне службе, које је провео као порески надзорник, и да му се према тим годинама да периодска повишица.

Савет је усвојио ово мишљење г. г. референата.

IX.

Прочитан је реферат г. Ђорђа Крстића, сликара, о слици „Стеван Синђелић“ од г. Стеве Никшића — Лале, учитеља цртања из Ниша.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам слику Стевана Синђелића, коју је израдио г. Стева Никшић учит. цртања у Нишу, па сам нашао;

Да је цртеж на слици сасвим погрешан, и склоп композиције сувише примитиван.

у Београду
17 Августа 1889 г.

Ђорђе Крстић
академ. живописац

За овим је прочитан реферат г. Уроша Предића о истој слици, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Писмом својим од 16. Августа о. г. СБр. 63 изволео ме је позвати Главни Просветни Савет, да прегледам и оценим слику „Стеван Синђелић“ од г. Стеве Никшића, учитеља цртања на нишкој гимназији.

Одазивајући се радо овом позиву, част ми је саопштити Главном Просветном Савету у неколико речи свој суд о поменутој слици.

Слика нема никакве *уметничке* вредности; али израда иначе није тако лоша, да би много наудила лепој идеји, која је у слици довољно изражена, а то је: српско јунаштво и самопожртвовање за крст часни и слободу златну.

За то се слика „Стеван Синђелић“ може употребити за украс *основних* школа, где ће наивни дух дечији прећи преко цртачких погрешака, те у слици видети само идеју и напајати се њоме.

9. Септембра 1889 г.
Београд.

Главном Просветном Савету
поднио
Урош Предић
сликар.

Савет је одлучио:

да се слика „Стеван Синђелић“ не може откупити о државном трошку.

С овим је свршен састанак.

САСТАНАК 422-ги

18. октобра 1889. г. у Београду.

Били су: *председник* **Стојан Марковић**; *редовни чланови*: **Стев. Д. Поповић, Јов. Ђорђевић, С. Лозанић, Милан Недељковић**; *ванредни чланови*: **др. В. Бакић. М. Иванић,** и **Стеван Предић.**

Деловођа **Мил. Марковић.**

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 18. ов. м. ПБр. 17016, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Божидара Јоксимовића, свршеног ђака учитељске школе с учитељским испитом, који моли за место учитеља музике у средњим школама.

Савет је прегледао документе кандидатове па је нашао, да он није свршио ни једну вишу јавну музичку школу нити је положио испит пред каквом стручном комисијом, те је с тога одлучио:

да г. Јоксимовић нема квалификације за учитеља музике у средњим школама.

III.

Прочитан је одговор г. Борислава Б. Тодоровића и г. Јована Ђ. Докића о примедбама г. Раше Милошевића на њихове раније реферате о његовој „Хемији.“

Тај одговор гласи:

Главном Просветном Савету.

Г. Раша Милошевић у своме писму господину министру просвете и црквених послова тврди, како су наше замерке у реферату погрешне, а да је његово писање правилно. Ко-

лико је његово тврђење основано, најбоље се види, што је он на многим местима у рукопису исправљао према нашим опаскама, као што је то учинио и у оној његовој првој Хемији, коју смо ми у дугом и широком реферату исправили. Нека Г.г. Пр. Савет изволи само прегледати све табаке овог рукописа, па ће се одмах уверити о нашем тврђењу. На послетку он је прерадио и преписао цео дванаести табак, а овамо вели, како су наше замерке неумесне.

Није потребно какво велико знање, већ само мало логике, па да се види, е су ово погрешке, које и сада стоје у рукопису:

„*Угљен* се може добити и кад се *угљен* жари, пече у каквом суду." (II. табак).

„У стоговима изгори све дрво и нешто угљена итд. (II. табак). Кад се каже *све дрво* онда мора да изгори и *сав угљен*, јер је угљен главни састојак дрвета.

„Кад дрво сагорева онда угљен остаје" (II. таб). Међу тим свако дете зна, да остаје пепео а не угљен.

„Кад дрво полако гори, кад се истија једини с кисеоником, онда се то зове *трулење*, дрво трули. (IV. табак). Нека прочита „трулење дрвета" у Хемијској Технологији први део, од С. М. Лозанића стр. 120; па ће видети, да није објашњено трулење дрвета, као што треба.

„Намучно платно обично беле *хлором*, а то је гас који се добија кад кућиску со прелијемо сумпорном киселином" (VIII таб.) Овакву грубу погрешку не чини ни букварац у Хемији, јер и почетник зна, да се тад добија хлороводеник или хлороводенична киселина а не хлор.

Г. Милошевић хоће у писму да докаже, како тресет није најмлађи камени угаљ, а на XII. таб. своја рукописа сам пише: „Својим очима можемо видети у низу година како постаје *камени угаљ*, само не од дрвета него од маховине и т. д. и на завршетку тог правила пише он: „такав угљен зове се тресет или торф."

Ми немамо залудног времена, да рећамо све погрешке и да даље исправљамо рукопис, који је овако немарљиво писан, и чији писац пребацује да ми грешимо. Али ћемо навести само још неколико тачака, по којима изгледа на први мах као да г. Милошевић има право.

Г. Раша Милошевић у свом писму вели: „Пре свега г. г. рецензенти наводе, да у овакој књизи треба да је заступљен не само сав програм више, него и редовне основне школе." Мало даље вели, да је он писао „по програму, који је усвојен за вишу основну школу." Ово не стоји, јер ми нисмо казали оно, што он тврди и наводи, нити је он писао по програму за Вишу Основну школу, који је усвојен, већ је писао по програму за продужну основну школу. А из овог види се, да он и не познаје уређење наших основних школа, не зна да има два програма, један за Вишу Основну школу, а други за продужну основну школу. Ми смо казали, да би требало у оваквој књизи обухватити оба програма, јер је програм продужне школе мало краћи од програма редовне Више Основне школе, па би се морале писати две књиге, а могло би се проћи с једном.

Код фосфора оно што је ретко, што је као изузетак, он узима за правило, а то је *пропримак* фосфора. Фосфор је обично мутан, непровидан Проф. Др. Рудолф Вагнер: Grundriss der chem. Technologie стр. 384. „Zuweilen vollkommen farblos und durchsichtig, gewöhnlich aber etwas gelblich gefärbt und durchscheinend." Dr Carl Arnold: Repetitorium der Chemie стр. 118. „Phosphor ist ein zwar durchscheinendes aber dennoch kristallinischer, schwach gelblicher, fester Körper" Prof. Alfred Ditte und Dr. H. Böttger: Kurzes Lehrbuch der Anorganischen Chemie, стр. 51. „der Phosphor ist ein fester, farbloser und in reinem Zustande durchscheinender Körper." Кад фосфор пушта бео дим, онда је то фосфорна оксид, дакле тад фосфор већ тиња, лагано гори, па се после јаче распламти. О грађењу жижица позива се г. Милошевић на г. Лозанића Хемију, где је само казано, шта се узима, а не казује се ред и начин, којим израђују жижице. Осем тога, он ту тачку у рукопису и поправљао, и ако је брани, да је била добро написана.

Г. Милошевић наводи стр. 201. Лозанића Хемије, да потврди његово казивање о претилинским киселинама. Међу тим на 201. стр. ни у I. ни у II. издању Лозанићеве Хемије нема о том ништа. На стр. 578. у II изд. Органске Хемије г. Лозанић пише: „Лоју се дода сумпорне киселине 6—10%, загреје се до 115° и прокува се са водом, да би се нагрђене сулфокиселине раставиле. Ослобођене киселине дестилишу се у струји прогрејане водене паре;" и т. д. Проф. Др. Рудолф Вагнер у споменутој књизи на стр. 463. пише: Das neutrale Fett geht hierbei in ein Gemenge der Sulfofettsäure mit Sulfoglycerinsäure ueber. Nach 15—20 stündigen Erwärmen und Rühren ist der Verseifungsprocess beendingt. β) Die Zersetzung der Produkte der Schwefelsäureverseifung. Nach vollendeter Verseifung schreitet man zu Zersetzung der Sulfofettsäure. и тако даље. Даље пише: Hierbei wird die **Verbindung der Schwefelsäure mit der Fettsäure** zerlegt.

Г. Милошевић позива се и на обичан живот и вели: „Овде ми је довољно да се позовем на искуство сваког, који је кад год видео воштане свеће и т. д. И хоће да докаже како се восак додаје, да се свеће не ломе. Међу тим свако зна, да су стеаринске свеће крте и лако се ломе. Али у калупу у хла-

ћењу пушају, или као што се научно каже стеарин кристалише. За то се додаје и парафин место воска, или се растопљену стеарину снизи температура до тачке очвршћавања, па се лије у топле калупе без додатка, јер тада нема времена да кристалише или да испуца. Калупи су при том загрејани до тачке топљења стеарина. То ће г. Милошевић, технолог, наћи у свакој хем. Технологији

Колико г. Милошевић хоће верно да представи ствар, види се по овоме. На 3. страни свога писма вели: „У Вукову речнику обе ове речи (т.ј. угљен и угаљ) имају истоветан значај." А ево како стоји у Вукову Рјечнику: ȕгаљ, гља, m. die Schmiedekohlen carbones cf. ћумур; ȕгљен, ȕгљена, m. (loc. угљену eine Kohle carbo, жив угљен, brennende Kohle carbo vivus.

Ми смо своја тврђења оснивали на првом српском хемичару — Лозанићу, и првом немачком професору хем. Технологије Вагнеру. Ми смо као предњаци да ће г. Милошевић сматрати себе као аукторитет, па смо под оградом у реферату означавали: Лозанић, Вагнер, да нам се не би пребацивало, да ми нешто измишљамо. Ако г. Милошевићу ови писци — професори нису аукторитети, онда сто му, па нека њих критикује. И кад једном он постане професор Технологије на универзитету, можда ћемо се онда позивати и на његову Хемију.

Г. Милошевић намешта речи и наврће тако, како ће се одбранити. Тако да би одбранио своје писање о сапуну, он вели како под цеђем подразумева натријев хидрат, који се добија у содним фабрикама. Код нас се зове цеђ раствор од пепела, дакле поташа, која је у цеђу, а не натријев хидрат. Даље, код нас нема содних фабрика, већ се код нас готови калијев хидрат од пепела и гашена креча, или од соде и креча гради се натријев хидрат.

Наше је мишљење, да ово дело није никако уџењено за основну школу, и да га не треба примати.

23. Септембра, 1889. г.
у Београду.

Вор. Б. Тодоровић
професор учитељске школе

Јов. Ђ. Докић
врат. I. београ. гим.

Савет је одлучио:

да се усвоји мишљење г. г. референата и да остане у снази прваша одлука саветска, по којој се ово дело г. Милошевића не може примити за понуђену потребу.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 21. пр. мца. (Бр. 1294, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Стевана Стевановића, који је свршио духовну академију у Москви.

Савет се није могао упуштати у оцену квалификације овога кандидата, пошто је приметно да сведоџба његова није оваква, какве се обично издају у оваквим приликама пошто се свршн академија јер је сведоџба писана место да је штампана и на сведоџби нема потписа ректора академије него само потпис секретара.

V.

Прочитан је реферат г. Јосифа Шмита о геометријском цртању" од г. Косте Ивковића и о „Геометријском цртању" од г. Стојана Марковића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Писмом од 3. Фебруара ове год. упућена су ми два списа на преглед и оцену, једно је „Геометријско цртање" од г. Стојана Марковића, директора шабачке гимназије, а друго је „Геометр. цртање" од г. Косте Ивковића, професора из Зајечара, и част ми је у следећем поднети Главном Просветном Савету моје мишљење.

I.

Геометријско цртање за средње школе. По Г. Милеру написао С. Марковић, директор шабачке н. гимназије.

Ево како почиње.

Табак 1. под I. О правим линијама.

1. Геометрија учи нас познавати правила о облицима који се налазе у простору. Тачка је најпростији облик у простору. ..., Овако се не уваћа ћак у нову за њ' науку, као што је геометријско цртање. По моме мишљењу требало би да овај предмет има свој уводни члан*ак, у томе уводу треба упознати ученика са цртањем у опште и за тим нарочито са геометријским цртањем. Овде ваља изложити сва средства, којима ће се ученик служити при цртању.* Наводећи та средства а та су: хартија, шестари, писаљке, туш, разна мастила и боје и т. д. треба га научити, како ће знати који је ленир добар, како се то испитује, како се разапиње (лепи) хартија на таблу, који је туш добар, како се исти спрема за цртање, како се рукује шестарима и у опште целим цртаћим прибором.

У овоме делу не само да света напред наведенога нема, већ се скроз не види ништа, што би се могло назвати цртањем. Одвојених слика нема, што је неопходно нужно, већ скроз провејава теорија, ту нпаде *линија што постаје пресецањем куп*ас (конусни пресеци) ту се *окреће одговарајуће лежеће полудирекслике* и о самоме кругу има око 58 тачака.

На таб. 1. под 5 говори се о скраћеном мерилу, које није напртано; мислим да је то врло нејасно за ђака и да се цртањем разних тих мерила тек може ученику објаснити шта је скраћено мерило. Но боље би било да је то мерило остало за доцније, пошто се прође мало нешто о размерама линија.

За дељење линија довољна су два случаја, онај под сл. 16. и 17. а остала два, пошто су замршена, могла би изостати.

У тачкама 20. 21. и 22. час се диже а час спушта управна; а шта ћемо ако дата права, према којој треба повући управну није хоризонтална већ коса или вертикална? С тога мислим да је боље у оба случаја казати да се повуче управна, што ће моћи увек послужити, па имала дата права ма какав положај.

Тач. 24. која гласи: да се *задати* угао сав положи на *задату* страну d e. Ту бих имао да приметим, да d e није страна, већ права и да се горњи став може овако казати:

дати угао с а b пренети (а не положити) на дату праву d e То велим с тога, што у геометријском цртању не може бити речи нити о полагању нити о подизању, то треба оставити напртној геометрији.

Место да се тачно *одреди* пресек, где се две линије пресецају, ако ове *иду* врло косо једна на другу; боље би било: одредити пресек двеју правих, када се исте секу под врло малим углом.

У тач. 46. стоји: на задату праву а b да се построји правоугли троугао у коме су два оштра угла; два оштра могло је изостати.

После т. 47. која гласи: да се построји троугао *подобан* са задатим долази т. 48. да се построји скраћено мерило. Ово је врло нагли прелаз, тим пре, што се цело то скраћено мерило описује у 12 полуредона, у форми депеше.

Сваки од нас зна од какве је вредности размерник за техничаре, инжињере, предузимаче и друге; где се год окренемо ињамо га у употреби (на манама) а тај се размерник тако кратко описује и затим се одмах у тач. 49. иште, да се прецрта неки цртеж по мањој или већој размери! Овај би размерник имао више смисла да је се пре тога навело што о размерама и сразмерама линија. Поред осталога могао би се на том месту навести и редукциони угао и у опште редуковање геометријских слика, не би ни то шкодило ако би се на овом месту упознали ученици са редукционим шестаром, за увећавање и смањивање слика.

Тако се завршује говор о троуглима и прелази на четвороугле и многоугле. Код многоуглова могао је изостати образац за збир спољних и унутрашњих углова, пошто је то ствар планиметрије.

У т. 85. стоји: „Тежа правилних и неправилних слика." Ово нема места у геометријском цртању, јер о овоме говори физика и механика, а кад писац већ поменье тежиште а он треба да буде начисто с тим, шта је тежа а шта тежиште. Неваља казати тежа већ тежиште. Овде је требало казати што о тешким линијама.

Код круга не ваља назив *средсреда* и *средсредни* угао, већ средиште и средишни угао. Даље, дефиниција дирке која гласи: Кад је тетива=0, т. ј. кад обе тачке сечише, које би требале да пресецају кружну линију и т. д. Не знам да тачка може линију пресецати, но знам да она може лежати на линији и према овоме горња дефиниција дирке није јасна. Исто тако место *тачка додира* боље је додирна тачка или додирно место.

После 39. задатака о кругу долази *окретање одговарајуће мешовите полударне слике* што је могло са свим изостати.

У одељку под VIII који гласи: *линије које постају пресецањем купе*, почиње т. 145. овако:

Кад управо стојећу купу којој је *основа* круг, пресецамо са *равнима*, онда зовемо слике које овако постају, линије које постају пресецањем купе. Писац је хтео ваљада казати да се те линије зову конусни пресеци, на му у жао не испаде термин већи од дефиниције.

По моме мишљењу не би требало у геометријском цртању говорити о кругу, елипси хиперболи и параболи као о конусним пресецима, већ *као о геометријском месту* и то прво с тога, што ђаци још немају ни појма о геометријским телима а камо ли о купи и *пирамиди купној отвореној*! или пресецима купиним, (то може бити само у напртној геометрији и аналитичној геометрији), а друго с тога, што је природније ученицима показати како ће коцкет описати круг и елипсу (види т. 156.) дакле објаснити им те линије као геометријска места и то сваку на по се.

У истом чланку спомињу се *оштрице*; оштрица имаде само код рогластих тела, а купа, која спада у округла тела имаде изводница а не оштрице и купа има теме а не *рогаљ*.

Код елипсе говори се о некаквим *приладежним* пречницима, биће да су то спрегнути пречници. Даље *која линије* ваљада потег.

У тач. 159. описује се елипсограф, но слика је тако нејасна да ју заиста ниједан ученик разумети неће.

Из свега што сам напред навео види се, да Геометријско Цртање од С. Марковића не може послужити као школска књига и то с тога, што:

1. Не одговара програму по коме би се предавао овај предмет.

2. Што се сва грађа у овоме делу износи без реда и систематике.

3. Што се писац није држао данашње наше терминологије, те нпаде много погрешних дефиниција које изоначавају много што шта, као што је то нарочито код круга и конусних пресека.

4. Уз ово геометријско цртање нема одвојених слика (атласа), које би ученицима служиле као преглед, а оно мало слика, што се налази у тексту, израђено је тако немарљиво, нехатно и нетачно, да је писац сам промашио главну циљ овог наставног предмета, који поред своје велике практичне предности има још и своју педагошку страну, што ученика упућује на правилан и тачан рад, развија и јача у њему укус.

II

Геометријско цртање за I. II и III разред гимназија и реалака у Краљевини Србији. Израдио Коста Ивковић професор.

Прочитао сам и ово дело и част ми је у следећем исказати моје мишљење о њему.

У опште узев дело ми се допада, што је сва грађа у њему *доста добро уређена и систематизирана*. Што уз текст има и одвојених 167 *доста марљиво израђених* слика, што је врло добро. Сем тога слике су подељене по 4 на једном листу, како ће их ученици редом на листовима израдити.

Само морам и овоме делу да приметим нешто, што ми је у очи пало, а то је, да *нема увода*.

Многи наставници који раде на школској литератури за ниже разреде средњих школа у нас, заборављају да су ти ђаци тек јуче тако рећи изашли из основне школе, те већином пишу стилом који је дељ тешко разумљив. Сем тога поједина дела тако су опширна и волуминезна да се нагомилани материјал не може савладати за прописано време.

Тако је и са овим делом. Нећу да кажем да је исто врло опширно, већ да и у њему има много што, без чега би могло бити. Ја сам противан томе, да се у геометријско цртање умећу ствари којима је место у планиметрији, нацртној или аналитичној геометрији. Треба једном бити начисто с тим, шта спада у геометр. цртање

Тако у овоме делу има образаца, потенција круга, односи дирке и тетиве, конусних пресека и др. Свему томе овде није место. Ученику треба просто казати овако се црта елиса а овако хипербола; ово се зове дирка и она се повлачи овако и ствар свршена. *Ту не треба доказивања на изведена образаца, ту не треба квадратна ни геометријских тела а камо ли равних пресека купних.* Место свега тога треба написати увод и то такав, да ће исти моћи послужити као упуство наставнику који ће бити срећан да предаје геометријско цртање, а коме је струка филологија или живопис а не математика и геометрија.

Мислим да би добро било да тај увод буде у виду предавања, дакле да у њему има два, три пута предавања у којима да се говори о цртаћем прибору и руковању са њима. Сем тога, треба сваки наставник да употреби два три часа на то, да ученици у школи предњиме израде бар први лист тушем, а доцније ће бојом; јер ако то у школи на часу не научи, који ће га код куће упутити у томе?

Према свему што рекох мњења сам, да би Геометријско Цртање од К. Ивковића могло послужити као школска књига тек тада:

1. Кад писац у договору са каквим добрим филологом поправи своју терминологију; и

2. Кад напише увод према мојим напред наведеним примедбама и изостави све што спада у планиметрију, а нема места у геометр. цртању.

15. Септембра 1889 год.
у Београду.

Главног Просветног Савета
поиказ
Јосиф Шмит
професор београ. реалке

За овим је прочитан реферат г. Васе Димића о „Геометријском цртању“ од г. Стојана Марковића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Одликован повереньем Главн. Просв. Савета да му поднесем своје мишљење о два списа, — а оба су *„геометриско цртање* за ниже гимназије и реалке“, један је од г. К. Ивковића, проф. зајечар. гимн. а други, од г. С. Марковића, директора шаб. гимн. — ја сам овоме послу приступио и, пошто сам га свршио, част ми је, поднети му свој суд о оба списа и то овим редом:

А. *„Геометр. цртање*

за I. II. и III. разред гимназија и реалака у Краљевини Србији. Израдио Коста Ивковић испитани предавач математике зајечарске гимназије. Уз ову књигу иде засебна свеска са 167 слика а на XLII. листа.“

Згодно напомиње г. Ивковић у спроводном писму г. Министру Просвете и Црквених Послова, „да има већ шест година како се геометр. цртање предаје у нашим средњим школама без одређеног програма и уџбеника. У след тога је сваком наставнику остављено широко поље, да овај предмет предаје по својој уви-

ћавности а тиме је забачено јединство наставе. Даље, са немања уџбеника ћаци морају писати диктанда — а зна се, да су ћаци у најнижим разредима наших средњих школа фактички неспремни за добро писање диктанда, те се најскупоценије време троши на коректуру диктованог материјала"

Сваки мора одобрити наведене мисли ништа више, а ја ћу бити слободан да их мало допуним. Зато стављам ово питање: за што се оставља и докле ће остати један *важан предмет* у нижој гимназији толико време без програма? Нема спора, то може само штетно утицати на његову наставу. ја што више налазим: да је то један од главних узрока што се данас геометр. цртање у нашим средњим школама сматра као предмет који долази у тако звано „*мубоке*". Навешћу овде неке податке о томе. Прошле школске године у свима нашим средњим школама предавало је геометр. цртање шест наставника — техничара (1 је математ. из природн. одсека), девет природњака, три филолога, девет учитеља слободноручног цртања и на шест места није се никако ни предавало Међу овима ја сматрам као подобне за предавање овога предмета само техничаре, од учитеља црт. већина не може — ја знам само двојицу који могу; о филолозима не треба ни говорити; још би могло бити питање о природњацима, али је јасно да не могу као немају ни програма. Значи: да је прошле године геом. цртање било у рукама једва једне трећине компетентних наставника. Је ли онда чудо, што се данас чешће налази повише ћака час у VI. разреду који нису у стању, „да подигну, или, да спусте управну," да повуку паралелну" и још многе друге основне геометриске које је геом. цртање ваљало да даде?

Још држим, да је овде место, да заједно с писцем изнесем важност геометр. цртања.

Геометр. цртање треба да буде један од прних и најважнијих захтева општега школског образовања јер се а) њиме почињу строго математичко-геометриски докази, правила и извођења, b) оно нас упознаје са геометр. анализом и с) оно је основа архитектонском, грађевинском, машинском, ситуационом и занатлиском цртању. Друга, веома важна, страна геометр. цртања је у томе: што се њиме вежба око ученичко, оно навикава почетника на ред и правилност, развија му чуство за лепотом, навикана га на стрпљење и што му је оно најбољи вођ да упозна шта је *лепо* па и да га изнађе. Даље, оно учи почетника да се јасно и правилно изрази о облику, положају и особинама околних предмета, а уз то га учи како ће те предмете насликати, увећати и умањити. Оно је душа целокупној вештини писања и цртања Оно је корисно и с тога, што има свој, властити, утицај на културу и технику јер, — као што Фијалковски лепо каже: — геометр. је цртање занатлијама оно што је трговцима рачуница.

Велика је корист од *геометриског* решавања проблема у свима деловима математике. То је признао и Њутн. један од највећих геометара, рекавши, да је јако жалио, што није могао геометријски да представи оне задатке које је алгебарски решавао. И онај ће на век боље напредовати у планиметрији и напртној геометрији који је изучио геометр. цртање.

Имају два начина како да се отпочне с геометр. цртањем: у неким се школама најпре деца припреме, вежбајући се, у цртању појених геометр. слика, *слободном руком* и тек после се узимају у помоћ справе; док други — практичари, без икакве припреме слободном руком, одмах почињу јер су њима потребна само практична правила за ону или ону конструкцију. Али почело се овако или онако тек у сваком случају, да би се имало добити од геометр. цртања ваља знати *шта* треба цртати, *чиме* и *како*. Према овоме у уводу геом црт. мора се говорити о прибору и материјалу на и о начину како ваља њима руковати.

Ми нарочито морамо водити рачуна о нашим недостатка, а оне су већ ту, као што и горе напоменусмо да је у нас мало наставника који могу с потпуним разумевањем предавати геом. цртање, с тога, понављам, неопходно је унети у уџбеник за геом. цртање све што се односи на прибор и материјал Потребно је да се каже каква је *писаљка* најбоља за цртање, па то исто и за *хартију*, за *гуму* и како се спрема за рад, а ваљало би коју рећи и о боји — деца воле шаренило (а ко то не воли?), тиме би се она придобила да цртају с вољом и цртање би постало један од најомиљенијих предмета. Према томе ја мислим, да је писац погрешно што је пропустио да говори о овоме у своме спису.

—

Још бих могао доста оваквих, планиметр. питања из овога геометр. цртања да наведем јер се налазе у чл. 42., 43. 44., 45. и 46. закључно, али је и ово, мислим, довољно, да покаже, како је писац мало водио рачуна о ономе за кога пише и о ономе шта пише Леши су задаци у овоме одељку а у чл. 47., 48., 49. и 50. Само бих имао да приметим, да је пропуштено показати и онај други, лакши начин повлачења заједничких дирака на два круга помоћу тачака сличности и да би ваљало изоставити 6. задатак јер је тежак за децу. Остали су добри а има их доста

Пети одељак „Овале, спирале и еволвента елипса, парабола и хипербола". Чл. 51. може остати а 52. не може; у њему се наводи постанак елипсе, пар. и хипер. из пресецања куне конуса. У место теорисања боље је било узети те криве линије као готове са њихо-

вим особинама па показати њихне конструкције. Теоријом се баве и чл. 53., 54. и 55. па се у 56. почињу конструкције. Због важности ових линија ваљало је показати још коју конструкцију. Задати су у овом одељку у опште добри а нарочито они о луковима и розетама.

—

Овим сам завршио преглед овога списа. Остаје ми још да у кратко сведем све што сам у спису нашао да наречем свој суд о њему. Да, уз овај спис иде засебна свеска са 167 слика на XLII листа. О сликама имам да кажем, да су у опште, прилично, израђене али у појединостима се види, како нису рађене набрижљивије — што је за ону прилику неопходно — услед чега су поједе доста нетачне.

После свестраног проучавања овога списа нашао сам: да он не може бити примљен као ручна књига ђачка у нашим нижим гимназијама а из ових разлога:

1., Језик је у њему погрешан, стил доста тежак, те по томе спис, као уџбеник, за децу нејасан и неразумљив;

2., Погрешно је, што се под геометр. цртањем узима, тако да кажем, „популарна" планиметрија;

3., Недостатак је, што није уза сваки одељак унето по више задатака, чије би решавање будило ученичку самоградњу и

4., Ништа није унето у спис из стереометрије. Ја држим, да би корисно било што би ђаци упознали правилна тела, те би могли цртати њихове мреже а из њих склапати правилна тела. Ово, у колико би било занимљиво, те би гонило децу на рад, у толико би било и корисно јер би се ту добили први основи за разумевање кристалографије.

Оволико сам имао да кажем о ономе спису.

—

В. *„Геометријско цртање за средње школе.* По Г. Милеру написао С. Марковић директор шабачке н. гимназије."

—

Ради лакшег прегледа ја ћу извести овде садржину списа онако како ју је писац распоредио. Дакле, I., *О правим линијама*, II., *О угловима*. III., *Праволинијске слике у равнини*, IV., *О кругу*. V., *Слике у кругу уписане и око круга описане*, VI., *Окретање одговарајуће лежећих подударних слика*. VII., *Дарка из кругу* и VIII., *Линије које постају пресецањем купе*.

Да бих што јасније одговорио на постављено ми питање Главног Просв. Савета: „може ли се овај спис употребити као ђачки уџбеник у нашим средњим школама" нашао сам, да ћу овај посао најбоље извршити, ако најпре покажем: шта није ваљало уносити у спис; зи тим, какав је језик писчев; па онда, шта је ваљало у спис унети и најзад, је ли могућно извршити поправке у спису, па да се прими за уџбеник. Сад прелазим на претрес списа напоменувши, да ћу се дотицати само важнијих тачака.

1.

На првој страни 1. таб. наслов је *права линија*. У првој реченици тумачи се шта је *геом трија* а о геометр. цртању ни о цртању у опште ништа се не помиње. За дељење праве линије на ма колико делова довољна су прва два показана начина: трећи под в) а нарочито четврти под г) као завршен и непрактичан треба изоставити. Сл. 18. погрешно је стављена, њено је место онамо где је сл. 17. Чл. 29. непотребан („да се тачно *одреде ли пресек где се две линије пресецају* (плеоназам), ако ове иду врло косо једна на другу").

У III. одељку о „троуглу" имају скоро три табака а 18 чланова. По најпре имам да напоменем, да овај одељак носи наслов: *„Праволинијске слике* (м. праволинијске) *слике* у равнини." Дакле почиње се говорити о *сликама* а деца још и не знаду шта су слике, јер им то није нигде ни речено. — После дефиниције троугла и његових страна почиње се овако: „Збир свију спољашњи(х) и унутрашњи(х) углова у сваком троуглу износи $6R=540^0$; збир само спољашњих углова неког троугла $=4R=360^0$; збир свију унутрашњих углова у троуглу износи $180^0=2R$. Сваки спољашњи угао *на* (м. троуглов) троуглу раван је двама (м. двема) унутрашњим угловима *на страни њега лежећим*." Овде су поређана неколика правила о угловима троугловим али, без икаква разлога и оправдања дакле и без смисла, јер: није речено, да се по најпре, у ужем смислу, под угловима троугловим разумеју његови унутрашњи углови: даље, да је уобичајено, да се под спољашњим угловима троугловим (а и сваке друге слике) разумеју они углови које чини једна страна његова са продуженом другом до ње; док се у опште, под спољашњим угловима троугловим разумеју испучени углови. По томе не може ни бити јасно оно правило: да је збир свију углова троугловних и спољашњих и унутрашњих $=6R=540^0$. У осталом, овде, у геометр. цртању и није место помињати све особине углова троугловних — имаће се времена о томе у геометрији; довољно је поменути само ону једну: да је збир углова тр.$=2R$, па то и доказати, разуме се, конструкцијом. Ово је правило једино и потребно за геометр. цртање ради потоњих конструкција троуглова, а остала као нпр. оно: „да је сваки спољашњи угао троуглов раван *двама* унутрашњим на страни њега лежећим" — не знам што ће? Даље се ређа подела

троуглова по угловима а после по странама; за тим се казују особине страна: да је већа страна спрам већег угла и т. д. али све доводе, нема ни једне слике троугловне! И тек сад кад се покажуе шта је висина цртају се два троугла. На свршетку овога члана — као чудноват прелаз помињем ово: „Троуглови, који имају једнаке основице и висине *зову се* (м. јесу) једнаки."

У 34. чл. казују се правила о равнокраком троуглу као и она, кад се на заједничкој основи постоје два равнокрака троугла; у 35. чл. говори се о подударности а у 36. о *подобности* (м. сличности); у 37. о тачки подобности и тек се у 38. чл. почиње са конструкцијом разноврсних троуглова и до 48. чл. решава се 10 15 задатака па се, не знам зашто, у 48. чл. постројава *скривено мерило* а у 49 .се тражи: „да се прецрта неки цртеж по већој или мањој размери" (а није говорено о размерама правих линија). Овим се завршује с троуглима.

У геометрији— а у геометр. цртању као њеним првим почецима — се не може ићи овим, тако рећи, рецептивним методом, већ се мора узети други, бољи *развојни* метод. т. ј. такав, који ће натерати дете да, проматрајући слику, само мисли, тражи и изведе последице и правила, на кад се нешто на такав начин научи биће доиста и запамћено. За то би требало у ручну књигу ђачку унети масу методски уређених задатака. У овоме спису злуд ћете тражити ма и један задатак за ђачко вежбање и саморадњу.

По истом плану, по коме је рађен одељак о троуглу рађен је и онај о четвороуглу, с тога прелазим преко овога напомињући, да су непотребни задаци у чл. 64., 65., 66., 67. и 68. У одељку о „многоугаонику" треба изоставити обрасце: $\frac{n(n-3)}{2}$, $2nR$ и $(2n-4)R$, као и задатке у чл. 81. и 82. Чл. 85. „тежа правилних и неправилних слика" изоставити. Непотребан је задатак у чл. 92. Чл. 94. „изнаћи рачуном пречник и полупречник кружног лука adb, кад му је задата тетива ab и среда cd." Ево како се решава овај задатак: „Узми ac=половини тетиве два пута као чинитеља (м. чинитељ) и *њихов* (м. тај) производ подели „са" дужином стреле cd, а количнику додај целу дужину стреле, тако ћеш добити пречник." Сам начин налагања довољан је, да покаже како је овај задатак залишан. Доста је кад деца знаду конструкцијом наћи пречник који одговара датом луку. Тако исто треба изоставити дебљу обима кружног на произвољни број делова помоћу шестара само (по Маскерони-ју) а задржати ону другу, помоћу дељира и шестара, као практичнију. Непотребни су чл. 124., 125. и 126. („Окретање *одговарајући лежећих* подударних слика")

VIII. одељак: „Линије које постају пресецањем купе" почиње се овако: чл. 145. „Кад *управостојећу* купу којој је основица (базис) круг, пресецамо *са* равинама, онда зовемо слике које овако постају, линије које постају пресецањем купе. Ако сада замислимо, да су све оштрице које (м. купине) продужене изнад рогља (м. врха) „те купе", тако да постане друга нова равна оној првој, онда ће обе ове површине, образовати потпуну површину купе сл 153...." и т. д. редом се изводи скоро сва теорија ових кривих линија из аналитичне геометрије на два читава табака, док се једном не дође на конструкцију њихну! Све ово као непотребно изостављити јер је за децу неразумљиво баш и да су где год чула шта је купа—а камо ли што нису и, што деци није ни могућно замишљати равни којима треба сећи купу.

II.

Са одељком о језиковним погрешкама у овоме спису биће брзо готов. Ја сам местимице, узгред наводио такве погрешке у I. одељку. Сад ми остаје, да изнесем важније. Али пре тога да кажем још ово: и сувише је познато да школске књиге, т. ј. ручне књиге ђачке *морају* имати стил лако разумљив а језик слободан од ма каквих погрешака граматичких. Но то се непрестано понавља и ја сам уверен, да ће нам сле донде овако тралаво ићи с језиком докле год буде било ручних књига ђачких с рђавим језиком и док наставници непочну водити брigу о своме језику.

Као што рекох, овај се спис не може похвалити добрим језиком и чудновато — он је скоро онакав, какав је био од прилике пре 20 година у нашим школама. Тако се налази: „*припадлежни*" а негде „*припадлежни*" (м. спрегнути) пречник, да се *определи* припадлежна осовина, „повуцимо кроз *раздељујуће* тачке", „с' произвољним" „*подобност*" (м. сличност), „два *лежећа* угла", „*на страм лежеће* стране", „*имаћи* две управне *једно на друго*", „треба узети ab *повољно у дужини*" (истина, да је реч *повољно*=beliebig новијега постања али бих рекао да није добро скована и да не означава оно што треба да значи. јер кад се каже: узимо изван праве ab повољну тачку *c*, тим се хоће да каже *ма која* тачка, па кад је *ма која* онда не може бити но вољи, повољна, већ пре одвољна; с тога бих ја радије задржао ону руску „*произвољну*" или *ма коју* али не *повољну*). Задатак у чл. 24. гласи: „Да се задати угао cab *положи* на задату *страну* de". У самој ствари ту је пренашање или прецртавање угла а никакво полагање; а de је само права линија а не страна — јер није са тавак никоје слике.

Предлазим на поделу списа и распоред у њему. Спис је подељен на пет одељака а у сваком имају пододељци. У главноме, ја се слажем с распоредом а сад. да размотрим сне одељке по реду.

Први одељак. Одмах морам напоменути, да је спис пун језикових погрешака. Да ми се не би пребацило за што се, ја, математичар, понајпре батам ове стране списа, додајем. да то чиним из ових разлога: а) сам ме је спис на то упутио, јер се неминовно на такве погрешке наилази, b) баш су ове погрешке узрок те сваки спис, а ручна књига ђачка још и пре, буде нејасан и неразумљив и ја ћу се у реферату држати онога реда којега се и писац држао у своме спису.

Писац свуда одваја *не* код одречних придева и пише „не ограничен", „не право". У чл. 1. тач. 3. стоји: „границе *од* тела јесу површине"; или, „границе *од* црта, *од* површина ..." и т. д. У чл. 2 т. 3. „*Са* равнинама (м. равнинама) ограничено тело ...". У чл. 4. почиње се овако: „Цртање *свију* (м. сних или свију) просторних количина *на* (м. у) равнини дели се ...". *О тачки* (м. тачки). „Обележавамо их *са* једним писменом."

Писац зове ограничену праву *углом*; мени се чини, да је за то подеснија реч дуж како Ср. Стојковић узима у својој планиметрији. „Сенчање" није правилно начињена реч већ треба сенчење. У чл 7. т 1. стоји: „Кад неку праву у простору посматрамо према нама, она може да буде у једном од трију праваца: *отвесном, водоравном* и *косом*." Ова је реченица нејасна за децу. Ја бих рекао да би боље било од прилике овако: Имају три врсте правих линија: ... или, по правцу. праве могу бити: *хоризонтално* (водоравне), *вертикално* (усправне) и *косе*. Назив *отвесан* праван. као што је у спису употребљено и сувише је застарео, а поштo ничим не напомиње оно што треба да значи треба га избацити. Чл. 8. т. 2. „Тачка пресецања двеју правих зове се *пресечна тачка*." Ово је чисто по немачком. Зар не би "било боље — као што је већ узето у нашој математичкој литератури: место, где се две праве састају зове се њихов *пресек*. У чл. 9. говори се о *разноодстојним* или паралелним правима. Назив равноодстојни треба избацити као погрешан, пошто би пре имало смисла казати једнакоодстојни. Али, кад цео научењачки свет може говорити *паралелне* што не бисмо и ми?

После говора о паралелним линијама најприродније је дотаћи се непаралелних на одмах почети са угловима. У овоме спису није тако: о непаралелним линијама се и не помиње, већ се у 10. чл. говори о мерењу правих, у чл. 11. о рачунању са њима, у чл. 12. о геометр. сразмери, у 13. о кружној *црти* и тек се онда прелази на углове.

Врло је незгодно испао 11. чл. Навешћу из њега две тачке. да се види како је нејасан и за децу у нижој гимназији апсолутно неразумљив. 3. т. његова гласи: „*Помножити* две праве значи: од бројне вредности прве праве створити исто тако резултат као што је бројна вредност друге праве постала из јединице. Прва права јесте *множеник*, а друга је *множитељ*. *Производ* њихов јесте „правоугаоник", а под њима имају се подразумевати увек њихове бројне вредности. Нпр. нека је једна права 4^{cm} а друга 5^{cm}. Помножити 4^{cm} са 5^{cm} значи да из (4^{cm} створимо исто тако резултат као што је 5 постало из јединице; а 5 је постало кад се јединица узела пет пута као сабирак, т. ј. $5=1+1+1+1+1$, с тога ћемо број 4 ставити пет пута као сабирак, дакле је 4^{cm}. $5^{cm}=4^{cm}+4^{cm}+4^{cm}+4^{cm}+4^{cm}=20^{cm}$ у квадратној мери (! ?), т. ј. производ је *правоугаоник* који има 20^{cm}.) Овако множење јесте право множење правих. *Не право* је множење кад се нека права има да узме више пута као сабирак, и да се толико пута њена дужина *пренесе на једној неодређеној правој*". 4. тач. 11. чл.: „*Делити*" значи: из производа двају чинилаца, које су бројне вредности двеју правих, и из бројне вредности једне од тих правих тражити бројну вредност друге праве...." — Овакво објашњавање производа двеју дужина или њихова количника — не претерујем — ако кажем, нејасно је и за ђака IV. р. а камо ли за онога у I.—или, узмите, и за онога у III. р. Ну како ја држим, да овоме и није место овде, у геом. црт то цео овај члан треба изоставити. Тако исто и чл. 12. који говори о геометр. размери и сразмери и о непрекидној сразмери овакав какав је треба изоставити као неразумљив. О њему би се могло доцније, али краће, говорити тамо пре него што се почне са сличношћу слика. Чл. 13. „*О кружној црти*". Назив црта незгодан је; ја бар не знам разлога избегавању општег назива линија? У 4. т. каже се: „Права, која спаја две тачке *од* обима круга (м. кружа. обима). У 10. т. место: *исцрљена* равнина имаће оба полупречника ВС и НС и лука ВН јесте *кружни исечак*" ваљало је рећи: „део равнине између ..... У 12. тач. говори се о угловиру и од чега се прави а не каже се *где* се и *како* се примењује и, ваља да је случајно изостала његова слика.

Дефиниција угла је добра. При постајању угла кретањем праве вели се при свршетку 2. т. у чл. 14 : „При оваком кретању праве описаће друга њена крајна тачка лукове кружне црте, *те тако пређашњу угао у круг који чине два полупречника*". Ово не само што је непотребно него је и нетачно а за децу утрпано и нејасно.

До сада су се у нас углови мањи од равног звали *издубени* а не *шупли* као што

их писац назива. Свакако је први назив бољи. У смису се не помиње ништа о *непознатим* угловима а то је ваљало учинити. Згодније је било, да је појам о *унакрсним* угловима изведен онако како је рађено код *узредних* углова а не, пресецањем двеју правих. У место *одговарајући* углови дешње је усвојити *наспрамни* што предлаже Ср. Стојковић у планиметрији. У чл. 19 говори се о увећавању и умањавању углова а нигде није поменуто како се углови цртају и пренашају. Чл. 20. „Из *с* одсечемо *једнаке парчад*"; пре бих рекао једнаке дужине али парчад никако. Са овим је у кратко и непотпуно показано како се угао пренаша помоћу угломера (чл. 21. т. 2.) Тачку 3. у чл. 23. изоставити, јер кад је већ показано како се дана права дели на ма колико делова залишно је и непрактично говорити о „*дељеницу правих црта*".

На више места се налази и оваква погрешка: „Прав угао поделити у 6 *једнака дела*". 25. чл. цео говори о томе, како се тражи: *четврта*, *трећа* и *средња геометр. сразмера* за дате праве па чак и о *деоби праве по златном пресеку*! Ту су и сразмере: AD : BD= BD : AB или, (m—x) : x = x : m! Као залишан, цео овај члан, треба изоставити.

Други одељак. „О *правоуглим* сликама". Неподесни су називи *правоугли* и *кривоугли* а још је незгоднији „*двоугаоница*" у место дијагонала. Није срећнији ни назив *угледља* а то те: „Права што спаја теме једног угла са пролазном страном и угао преполовљава (м. полови), зове се угледља". Немци је зову Winkelhalbirungslinie, Французи bissectrice а ми: „половећа права" или мало боље „права што дели угао". *Половити* значи делити на два дела; отуда би се могла та права назвати: „*половећом*"; ја сам је међу тим звао *полоначом*, ту опет замерају, јер вели, речи са наставком ача нису лепе, и тада ми један кога, Филолог, предложи реч: *полутарка* — према полутар. Даље: Права што спаја теме једног угла са средином противне стране, зове се *посредна*". У нас се она до сада звала *средња линија*. Чл. 28. т. 7. „Код троугла важне су особине *ових 4 тачака*". У истој тачки под d) налазим: „Посредне секу се у једној тачци која сваку од посредних дели на два *не једнака комада* (м. дела), од којих је онај *што је ближе углу* (не ће бити углу по темену) два пут већи него други мањи комад" (м. део до темена два пут је већи од дела до стране). Напомену у чл. 29. т. 2. треба изоставити пошто тај задатак треба сами ученици да реше, тако исто и напомене у т. 3. и 4.

Од задатака о троуглима пређено их је свега шест — о равнокраким (сем равнокракоправоуглих) троуглима ни један. С тога је ваљало познате задатке о троуглима ставити ученицима на вежбање — у осталом ни једнога таквог задатка нема у целом смису.

Четвороуглови. Погрешно је правоугаоник звати "*правоугалник*" За ромб се каже да је паралелограм „који има све четири стране једнаке" (а какви су му углови? па и квадрат је паралелограм с једнаким странама); за ромбоид се каже: . . . . „коме нису ни углови ни стране једнаке". Не знам, зашто је овде негативна дефиниција, кад је згодија она друга. У опште мислим, дефиниција четвороуглова неподесна је и за децу нејасна. И овде о задацима код четвороуглова вреди она моја напомена која и за троугле.

У чл. 32. а у тач. од 2. до 7. говори се о броју дијагонала у полигону као и о израчунавању углова правилних полигона — ту се, онако исто, као и у планиметрији, изводе обрасци: $\frac{n(n-3)}{2}$ и $\frac{n\times 2k-4k}{n}$ Ово је права планиметрија а не геометр. цртање. Ја не могу да појмим, за што су ове ствари а на онакав начин уношене у геометр цртање? Не одричем, да је ученицима потребно израчунавање сваког угла полигоновог, али знам да се то може и простије изнети а не прибегавати чак и планиметр. обрасцима. Добро су израђени задаци о правилним полигонима кад им је позната страна.

Трећи одељак. У њему се у четири члана 34., 35., 36. и 37. излазе о једнакости и сличности слика. Да се не бих око сваког члана задржавао одмах ћу рећи, да ми се овај одељак не допада. Разлог ми је: што је ућ унето толико много правила из планиметрије да би било немогућно деци све савладати. Али, ако би се тврдило да је могућно, да вели да је непрактично, јер ће се те исте ствари учити у IV. и V. разреду. Све што би се из овога одељка могло употребити то је: поменути важније ствари а већина конструкција о сличности, претварању и деоби слика добра је.

Четврти одељак. „О кругу". Одмах морам рећи, да је овај одељак и сувише научан, те по томе за децу у нижим разредима неразумљив а за геометр. цртање непотребан. Тако се у чл. 42. говори о углу између дирке и тетиве, наводи се правило: да је овај угао једнак периферичном углу у супротном кружном одсечку. Даље: „свака је тетива средња сразмерна између целог пречника и његовог одсечка што лежи уз ту тетиву". За овим се помиње и однос између дирке и тетиве. Ово довде је још и којекако, али се, доиста, сваки мора чудити кад у чл. 43. а у т. 5. прочита ово: „Потенција неке тачке према кругу зове се разлика квадрата њеног одстојања од средишта круга и квадрата полупречника круга. Једна тачка има *једнаке потенције* према два

круга, кад је разлика између квадрата њених одстојања од средишта једнака разлици квадрата полупречника од оба круга. Јер ако је MO^2-AO^2 потенција неке тачке M према кругу са средиштем O, и $MO'^2-A'O'^2$ потенција исте тачке према кругу са средиштем O′ онда је и $MO^2-MO'^2=AO^2-A'O'^2$. Права MH, чије тачке имају једнаке потенције према оба круга зове се *кордала* од оба круга"!?

Ја не знам шта је писца руководило кад је питање о „потенцији" и „кордали" унео у геометриско цртање, али знам, да та питања до сада нису улазила ни у програм планиметрије за ученике VI. разр. и даље, уверен сам, да апсолутно нема ђака III. разр. који може разумети потенцију и кордалу.

Занимљив је и чл. 44. т. 3, тамо се вели: „Полупречник описаног круга око троугла изналази се: кад се производ из све три стране троуглове подели са четвороструком површином троугла".

Као пример утрпаности и нејасности наводим чл. 37.: *„Тачка подобности.* Две праволинијске слике које имају једнаки број темена и код којих два и два одговарајућа темена једно за другим „сљедују" и ако две овакве слике имају такву особину и такав положај, да се оне линије, које састављају два и два одговарајућа темена, пресецају у једној тачки; сем тога, да стране једне слике иду паралелно са странама друге слике; онда су обе слике подобне и леже подобно."

Задаци су у опште постављани неодређено (види конструкције паралелограма — нигде се не каже шта је задато; рђаво је постављен задатак 144. а има их доста таквих код додирних задатака).

Погрешно се пише „кружни *исечак*," па онда: „да се *напише* правилни петоугаоник"; у место „*средереда* кружна" боље је мислим *средиште*, па отуда *средишни* а не „средередини" угао; „*окружити*" (и. перифериски) угао, на 27. таб. . . . „онда *ћемо требати*" и т. д.

III.

У овом одељку ваља ми коју реч о ономе шта је ваљало унети у спис а писац није унео. Чини ми се, да ће одговор на ово питање бити најбољи ако сам покажем: шта је предмет геометр цртању.

По моме мишљењу геометр. цртање треба да има два главна дела: један *теориски*, а други, *практичан*. У првом делу ваља изложити опште појмове из геометрије и цртања. Из планиметрије ваља узети сва она правила која су цртачу без поговора потребна, и која ће му бити водила у примењивању на цртање, а после и она, која су потребна завежбање и јачање уобразиље. Ту би ваљало узети разноврсне задатке о троуглу, четвороуглу и кругу и то теже са упутством за решавање а лакше без упутства. Важно је израчунавање, дообе и претварање слика; нарочито је интересантно претварање слика јер оно јача и крепи мишљење а олакшава израчунавање површина. Најзад у овоме делу ваља показати основе из стереометрије т. ј. ту би се уносила правилна тела и цртале њихне мреже и обрнуто, из добијених мрежа склапала би се тела. Тим би се завршио I. део.

Кад је истина, да се цртањем вежба око ученичко, да се њиме навикава на ред, правилност и тачност, и да му оно развија чуство за лепотом — онда је оправдан захтев: што се у овоме, другом, практичноме делу има да примени онај, први, теориски. Овде би могле доћи тако зване мреже слика, лепши примери разних орнамената, украса и делова старих и нових грађевина, лукови, розете ит.д.

Цртање је лепо кад се ради тушем и бојом, зато би ваљало на овоме месту објаснити рад овим материјалом.—

Са одговором на горе постављено питање ја сам већ готов и с III. тачком мога реферата: писац није унео примену у геометр. цртање. Још бих могао додати, да су у овоме спису слике рађене у самом тексту — има их свега 163. О њима могу рећи, да су рађене с некаквом журбом, јер су доста аљкаво израђене, услед чега су и многе нетачне. (Види сл 17., 76., 157., 158., 159. и. т. д.).

IV.

Да завршим.

Из досадањега претреса овога списа очевидно је, да се у њему не могу чинити никакве поправке на да одговори намењеном циљу. Према овоме је и моје мишљење јасно: геометриско цртање од С. Марковића не може бити уџбеник у нашим средњим школама.

Захвалан Главн. Просв Савету на указаном поверењу.

5. јануара 1889 г.
Београд.

Васа Димић.
професор. I. б. гимн.

Како још има реферата да се читају о овим цртањима, а треба да се прочитају реферати о цртању г. Владимира Зделара, то је Савет читање ових реферата и коначну одлуку о „Геометријским цртањима" оставио за први идући састанак саветски.

С овим је свршен овај састанак.

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК

Постављења, премештаји и разрешења наставника средње школе

Постављени су:

Г. Стеван М. Веселиновић, кандидат Богословља, за предавача у II. београдској гимназији, 1 дец. ов. г.

Разрешени су:

Г. др. Јован Данић, декан и хонорарни предавач у Богословији, 18 дец. 1889. г.

Постављења, премештаји разрешења наставника основних школа.

I. Постављени су:

У алексиначком округу.

Г. Петар Р. Лукић, ђак учитељ. школе, за заступ. учитеља у Скорици, 15. новем. ов. г.

Г. Радован Дамњановић, гимназиста, за заступ. учитеља у Читлуку, 22. новем. ов. г.

У београдском округу.

Г. Никола Стојковић, бив. учитељ, за привременог учитеља у Вишњици, 16. децембра ове год.

Г-ђица Лепосава Борђевићева, бив учитељица, за учитељицу на Умци, 15. нов. ове год.

Г. Павле Тодоровић, бив. учитељ, за заступника учитеља у Винчи, 25. новем. ов. г.

Г. Мидован Павловић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља у Мокром Лугу, 15. новем. ов. г.

Г. Драгољуб Шапоњић, бив. заступник учитеља, за заступника учитеља II, III и IV разр. школе у Трбушници, 28 новем. ов. г.

У ваљевском округу.

Г-ђица Ана Чакајчева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I. разр. 2. одељ. жен. школе у Ваљеву, 24. новембра ове год.

Г. Гаврило Адамовић, ђак реалке, за заступника учитеља у Крчмару, 16. децем. о. г.

У врањском округу.

Г. Крста Вељковић, бив. заступник учитеља, за заступника учитеља I. разр. школе у Сурдулици, 16. децем. ове г.

Г. Манојло Крстић, свршени богослов, за заступника учитеља у Преображењу, 5. дец. ов. год.

У јагодинском округу.

Г. Милосав Симоновић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља I и II разр. школе у Лоћници, 22. новем. ов. г.

Г. Станимир Спасић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља у Ратковићу, 15. новем. ове год.

У крагујевачком округу.

Г. Јован М. Михаиловић, ђак учитељске школе, за заступника учитеља I. разр. школе у Трнави, 15. новем. ов. г.

Г. Теофило Стојановић, гимназиста, за заступника учитеља у Ботуњу, 8. децем. ов. г.

Г. Милорад Ковачевић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља у Бадњевцу, 22. новем. ове год.

У крајинском округу.

Г. Никола Петковић, ђак учитељ. школе, за заступн. учитеља II, III и IV разр. школе у Трњанима, 4. новем. ове г.

Г. Сава Поповић, бив. практикант, за заступника учитеља у Петровом Селу, 16. децем. ове год.

Г. Коста Младеновић, бив. учитељ, за заступника учитеља у Вел. Каменици, 15. новем. ове г.

Г. Љубомир Селаковић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља I и II разр. школе у Уровици, 15. новем. ове год.

Г. Станко Стевановић, гимназиста, за заступника учитеља у Вел. Врбици, 22. новем. ове год.

Г. Сава Тасић, бив. заступ. учитеља, за заступника учитеља у Сипу, 16. децем. ов. г.

У крушевачком округу.

Г-ђица Јелена Манчићева, свршена ученица гимназије с учитељ. испитом, за привремену учитељицу I разр. школе у Наупари, 22. новем. ове год.

Г. Алекса Ј. Поповић, свештеник, за заступника учитеља I и II разр. школе у Вел. Врбници, 14. децем. ове год.

Г-ђца Зорка Вујина, ученица В. Ж. Школе с испитом, за привремн. учитељицу II разр. школе у Брусу. 16. децем. ов. г.

У пиротском округу

Г. Велимир Димитријевић, ђак учитељске школе, за заступн. учитеља у Јаловик Извору, 22. новем. ов. г.

У подринском округу.

Г. Панта Вуловић, бив. учитељ, за привр учитеља III и IV разр. у Ковиљачи, 28. новем. ов. г.

Г-ђа Јулка Стојановићка, бив. учитељица, за учитељицу I и II разр. школе у Љешници, 16. децем. ов. г.

У пожаревачком округу.

Г. Лазар Тршић, ђак учитељ. школе, за заступ. учитеља у Црљенцу, 4. нов. ов. г.

Г-ђца Љубица Пантелићева, бив. учитељица, за учитељ. I и II. разр. школе у М. Црнићу, 2 нов. ов. г.

Г. Лазар Петковић, ђак учитељ. школе, за заступ. учитеља II. III и IV разр. у Барама, 22 новем. ове год.

Г. Петар Лацковић, гимназиста, за заступника учитеља у Раковој Бари, 28 новем. ове год.

Г. Арсеније Стојиловић, свештеник, за заступника учитеља у Вошановцу, 13 децембра ове год.

Г. Вуле Костић, бив. учитељ, за учитеља III разр. школе у Боженцу, 23 децем. ов. г.

У рудничком округу.

Г. Михаило Селаковић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља у Загрђу, 15. новем. ове год.

У смедеревском округу.

Г. Тома Бошковић, бив. учитељ, за заступ. учитеља у Ракинцу, 15. нов. ов. г.

Г. Стеван М. Оканović, ђак учитељ. школе, за заступн. учитеља III и IV разр. школе у Липама, 22. нов. ов. г.

Г. Љубомир Балтић, ђак учитељ. школе, за заступ. учитеља I и II разр. школе у Липама, 22. нов. ов. г.

Г. Коста Тимотијевић, гимназиста, за заступн. учитеља у М. Орашју, 16. дец. ов. г.

Г-ђца Смиљана Суботићева, ученица В. Ж. Школе с испитом. за привремн. учитељицу I и II разр. школе у Марковцу, 4. нов. о. г.

Г. Милан Б. Исаиловић, свршени ђак учитељ. школе с испитом за учитеља II, III и IV разр. школе у Ст. Аџибеговцу, 5. децем. ове год.

Г-ђца Зорка Јуришићева, испитана кандидаткиња, за привремн. учитељицу I и II разр. школе у Михаиловцу, 15. новем. ов. г.

У топличком округу.

Г. Радоје Орловић, свршени правник, за заступ. учитеља у Вел. Плани, 15. нов. о. г.

У ужичком округу.

Г. Јаков Лучић, ђак учитељ. школе, за заступ. учитеља у Субјелу, 15 нов. ов. г.

Г. Саватије Грбић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља III и IV разр. школе у Гор. Добрињи, 20 нов. ов. г.

Г. Радован Захарић, богослов, за заступ. учитеља III и IV разр. школе у Кремнама, 30. нов. ов. г.

У крноречком округу.

Г. Данило Катанић, ђак учитељске школе, за заступн. учитеља II. III и IV разр. школе у Подгорцу, 22. нов. о. г.

Г Милорад Миловановић, гимназиста, за заступн. учитеља у М. Извору, 22. нов. о. г.

Г. Светозар Милосављевић, гимназиста, за заступн. учитеља у Јабланици, 15. нов. о. г.

Г. Јован Поповић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља у Леновцу, 1 новем. о. г.

У чачанском округу.

Г. Танасије Марковић, ђак учитељ. школе, за заступн. учитеља I и II разреда школе у Грачцу, 1. нов. ов. г.

Г. Михаило Бугариновић, ђак учитељске школе, за заступн. учитеља III и IV разр. у Тијању, 15. нов. ов. г.

Г. Милосав Шолајић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља I и II разр. школе у Тијању, 22. нов. ов. г.

Г. Михаило А. Максимовић, ђак учитељ. школе, за заступн. учитеља у Бањи Јошаничкој, 22. нов. ов. г.

Г. Павле Весовић, ђак учитељ. школе, за заступника учитеља у Придвицу, 15 нов. о, г.

У шабачком округу.

Г-ђца Катарина Марковићева, свршена ученица В. Ж. Школе с испитом, за учитељицу I и II разр. школе у Меховинама, 9. новем. ове год.

II. Премештени су:

У алексиначком округу.

Г-ђца Јелена Мариновићева, учитељица II разр. муш. школе у Рачи, окр. крагујевачког, за учитељ. II разр. школе у Тешици, 4. новем. ов. г., по потреби

Г. Сима Ивковић, заступ. учитеља у Извору, окр. књажевачког, за заступ. учитеља у Језеру, 15. дец. ов. г., по потреби.

Г. Сима К. Поповић, учитељ II, III и IV разр. школе у Ћићевцу, окр. алексиначког, за учитеља III и IV разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђца Живка Прњаворчева, учитељица I разр. школе у Ћићевцу, окр. алексиначког, за учитељ. I и II разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

У београдском округу.

Г. Аксентије Ивановић, учитељ III и IV разр. школе у М. Пожаревцу, за учитеља II, III и IV разр. исте школе, 9. новем. ов г. по потреби.

Г-ђца Христина Вучковићева, учитељица I и II разр. школе у М. Пожаревцу, за учитељ I разр. исте школе, 9. новем. ове г., по потреби.

Г. Милан Буквић, учитељ II, III и IV разр. школе у Влашкој, за учитеља III и IV разр. исте школе, 23. новем. о. г. по потреби.

Г-ђца Јелисавета Павловићева, учитељица I разреда школе у Влашкој, за учитељ. I и II разр. исте школе, 23. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђца Магдалена Борђевићева, привремен. учитељица I и II раз. у Вел. Врбници, окр. крушевачког, за привр. учитељ. I разр. школе у Неменикућама, 5. децем. ове г., по молби.

Г. Алекса Жујовић, учитељ у Неменикућама, за учитеља II, III и IV разр. исте школе, 5. децем. ов. г., по потреби.

У ваљевском округу.

Г-ђца Лепосава Сретеновићева, учитељица III разр. жен. школе у Ужицу, за учитељ. I разр. 1. одељ. мушке школе у Ваљеву, 3. нов. ов. г., по молби.

Г. Коста Андријашевић, учитељ I разр 1 одељ мушке школе у Ваљеву, за учитеља у Баталагама, 3. новем. ов г., по потреби.

Г-ђа Јелена Ђаковићка, учитељица I разр. жен. школе у Ваљеву, за учитељ. I разр. 1. одељ. исте школе, 24. новем. ове г., по потреби.

Г. Панта Симић, учитељ IV разр. муш. школе у Гор. Милановцу, за учитеља у Рабровици, 24. новем. ов. г., по потреби.

У врањском округу.

Г-ђца Вукосава Ракићева, учитељица I разр. муш. школе у Куприји, за учитељ. I разр. 3. одељ. муш. школе у Врању, 27. новем. ов. г., по потреби.

У јагодинском округу.

Г. Милан Миљковић, учитељ II, III и IV разр. у Падежу, за учитеља III и IV разр. исте школе, 9. новем. ов г., по потреби.

Г. Глигорије Миловановић заступник учитеља I разр. у Падежу, за заступ. учитеља I и II разр. исте школе, 9. новем. ов г., по потреби.

Г Момир Милисављевић, ђак учитељске школе, за заступника учитеља III и IV разр. школе у Волујаку, 15. новем. ов. г.

Г. Јован П. Јовановић, учитељ у Винарцу, окр. нишког, за учитеља III разр. 1. одељ. муш. школе у Јагодини, 1. новем. ов. г., по молби.

Г. Танасије Ристић, учитељ II, III и IV разр. школе у Багрдану, за учитеља II разр. 2. одељ и III и IV разр. исте школе, 1. децем. ов. г., по потреби.

Г-ђца Драгиња Тодоровићева, учитељица I разр. школе у Багрдану, за учитељ. I разр. и II разр. 1. одељ. исте школе, 1 децем. ов. г., по потреби.

Г-ђца Лепосава Вељковићева, привремена учитељица I разр. школе у Милутовцу, за привр. учитељ. I и III разр. исте школе, 2. децем. ов. г., по потреби.

Г. Светислав Рачић, привремени учитељ II, III и IV разр. школе у Милутовцу, за привр. учитеља II и IV разр. исте школе, 2. децем. ов. г., по потреби.

7. *У књажевачком округу.*

Г-ђца Стана Стевановићева, заступница учитеља I и II разр. школе у Планиници, окр. црноречког, за заступ. учитеља I разр. школе у Врбици, 3. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђца Катарина Гавриловићева, учитељица I разр. жен. школе у Зајечару, за учитељ. II разр. жен. школе у Књажевцу, 27. новем. ов. г., по молби.

У крагујевачком округу.

Г. Милутин Јеленић, учитељ III и IV разр. школе у Трнави, окр. крагујевачког, за учитеља II, III и IV разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђца Даринка Перишићева, привремена учитељица II и III разр. школе у Бањи, за привр. учитељицу I и II разр. исте школе, 9. новем ов. г., по потреби.

Г. Сима Фишековић, учитељ I и IV разр. у Бањи, за учитеља III и IV разреда исте школе, 9. новем. ов. г, по потреби.

Г-ђа Мидића Николићка, учитељица у Избеници, окр. јагодинског, за учитељицу II разр. 3. одељ. жен. школе у Крагујевцу, 15. новем. ов. г., по потреби.

Г. Перица Ћекић, учитељ у Војсци, окр. ћупријског, за учитеља III и IV разр. школе у Наталинцима, 5. децем. ов. г., по молби.

У крајинском округу.

Г-ђа Јелена Бобићка, учитељица II разр. 2. одељ. муш. школе у Неготину, за учитељ. II разр. исте школе, 4. новем. ов. г., по потреби.

Г. Михаило Атанасијевић, учитељ II разр. 1. одељ. муш. школе у Неготину, за учитеља I разр. исте школе, 4. новем. ов. г., по потреби.

Г. Антоније Максић, учитељ I разр. муш. школе у Неготину, за учитеља у Дупљанима, 4. новем. ов. г., по потреби.

Г. Паун Димитријевић, учитељ III и IV разр. школе у Радујевцу, за учитеља II, III и IV разр. исте школе, 9. нов. ов. г., по потреби.

Г-ђца Марија Илићева, учитељица I и II разр. школе у Радујевцу, за учитељицу I и приправног разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђца Емилија Миловановићева, привремена учитељица I и II разр. школе у Прахову, окр. крајин., за привр. учитељицу I и припрам. разр. исте школе, 3. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђца Анка Данићева, учитељица III и IV разр. жен. школе, у Кладову, за учитељицу II, III и IV разр. исте школе, 9. новем. ов г., по потреби.

Г-ђа Софија Армашевићка, учитељица I и II разр. жен. школе у Кладову, за учитељицу I разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г. Владимир Вапа, заступ. учитеља III и IV разр. школе у Михаиловцу, за заступника учитеља II, III и IV разр. исте школе, 23. новем. о. г., по потреби.

Г-ђца Сара Јеротићева, учитељица I и II разр. школе у Михаиловцу, за учитељицу I разр. исте школе, 23. новем. ов. г., по потреби.

Г. Петар Томић, учитељ. I разр. школе у Трњанима, за учитеља I и IV разреда исте школе, 11. децем. ов. г., по потреби.

Г. Никола Петковић, заступ. учитеља II III и IV разр. школе у Трњанима, за заступ. учитеља II и III. разр. исте школе, 11. децем. ов. г., по потреби.

У крушевачком округу.

Г. Милан Ацемовић, учитељ II и III разр. школе у Медвеђи, за учитеља II разр. и I разр. 1 одељ. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђца Емилија Новакова, учитељица I разр. школе у Медвеђи, за учитељицу I разр. 2. одељ. исте школе, 9. новем. о. г., по потреби

Г. Витомир Нинић, учитељ IV разр. школе у Медвеђи, за учитеља III и IV разр. исте школе, 9. нов. ов. г., по потреби.

Г. Драгољуб Ј. Петровић, привремени учитељ II, III и IV разр. школе у Ратајима, за привремен. учитеља III и IV разр. исте школе 9. новем. ов. г, по потреби.

Г. Герасим Поповић, привремени учитељ I разр. школе у Ратајима, за привремен. учитеља

I и II разр. исте школе, 9. новем. ов. г., на потребн.

Г-ђца Видосава Обрадовићева, учитељица I разр. школе у Лешници, окр. подринског, за учитељицу I и II разр. жен. школе у Трстенику, 27. новем. ов. г., по молби.

Г-ђца Софија Петровићева, учитељица II, III и IV разр. жен. школе у Трстенику, за учитељ. III и IV разр. исте школе, 27. нов. ов. г., по молби.

У нишком округу.

Г. Павле Дробњак, учитељ V разр. 2 одељ. муш. школе у Врању, за учитеља у Гор. Матејевцу, 3. децем. ов. г., по потреби.

Г. Димитрије Путниковић, учитељ школе у Прхову, окр. шабачког, за учитеља у Габровцу, 4. новем. ов. г., по потребн.

Г. Аранђео Дмитровић, учитељ V разр. 2. одељ. муш. школе у Нишу, за учитеља I, II и III разр. у Јагодан-махали у Нишу, 1. новем. ов. г., по потреби.

Г. Гаврило Марковић, учитељ I, II и III разр. школе у Јагодан-махали у Нишу, за учитеља IV разр. 2. одељ. муш. школе у Нишу, 1. новем. ов. г., по молби.

У пиротском округу.

Г. Димитрије С. Младеновић, привремени учитељ III разр. 2. одељ. муш. школе у Пироту, за привреме. учитеља IV разр. 2. одељ. исте школе, 23. нов. ов. г., по молби.

Г. Јован Максимовић, учитељ IV разр. 2. одељ. муш. школе у Пироту, за учитеља III разр. 2. одељ. исте школе, 23. нов. ов. год., по молби.

Г. Панта Илић, учитељ у Црнољевици окр. књажевачког, за учитеља у Крушцу, 15. децем. ов. г., по потреби.

У подринском округу.

Г-ђа Ленка Карабелићка, учитељица I разр. школе у Ковиљачи, за учитељ. I и II разр. исте школе, 10 нов. ов. г., по потреби.

Г. Милан Михаиловић, учитељ у Засавици, окр. шабачког, за учитеља V разр. муш. школе у Крушчу, 28. нов. ов. г., по потреби.

У ужичком округу.

Г-ђца Јелена Томићева, учитељ. I разр. 1. одељ. и II разр. школе у Шапинцима, за учитељ. I разр. исте школе, 10. новем. ов. г., по потреби.

Г. Милија Ракић, учитељ III и IV разр. школе у Шапинама, за учитеља III разр. 1. одељ. и IV разр. исте школе, 10. нов. ов. г., по потреби.

Г-ђа Анастасија Драгићевићка, учитељица у Барама, за учитељ. I разр. исте школе, 22. нов. ов. г., по потреби.

Г-ђа Живка С. Обрадовићка, заступница учитеља 1 разр. 2. одељ. школе у Шапинама, за заступн. учитеља II и III разр. 2. одељ. исте школе, 10. новем. ов. г., по потребн.

Г. Сретен П. Арсенијевић, учитељ у Ботуњу, окр. крагујевачког, за учитеља III и IV разр. школе у Влашком Долу, 1. децем. ов г., по молби.

У рудничком округу.

Г. Јеврем Марпиковић, учитељ I разреда школе у Врањевшници, окр. рудничког, за учитеља II и III разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потребн.

Г. Миленко Ђ. Поповић, учитељ III и IV разр школе у Гор. Добрињи окр. ужичког, за учитеља у Прељини, 7. новем. ов. г., по потреби.

Г. Витомир Николић, учитељ у Бањанима, окр. рудничког, за учитеља IV разр. муш. школе у Гор. Милановцу, 25. новем. ов. г, по молби.

Г. Михаило Красојевић, учитељ II, III и IV разр. школе у Врањевшници, за учитеља I и IV разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

У смедеревском округу.

Г-ђца Даница Краљевачка, привремс. учитељица II разр. школе у Крњеву, за привреме. учитељицу I разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по молби.

Г-ђца Даринка Дошићева, привремена учитељица I разр. школе у Крњеву, за привреме. учитељ. II разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по молби.

Г. Јован Ж. Анђелковић, учитељ у Михаиловцу, за учитеља II, III и IV разр. исте школе, 16. новем. ов. г., по потреби.

Г. Петар Живковић, учитељ III и IV разр школе у Милошевцу, за учитеља IV разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђица Даринка Сакошанова, учитељица II разр школе у Милошевцу, за учитељицу III разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђа Милева П. Живковићка, учитељица I разр. школе у Милошевцу, за учитељицу I и II разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г. Игњат Миливојевић, заступ. учитеља III разр. школе у Божевцу, окр. пожаревачког, за заступн. учитеља III разр. школе у Крњеву, 17. новем. ов. г., по молби.

У ужичком округу.

Г. Вук Мартиновић, учитељ I разр. 1. одељ. муш. школе у Ариљу, окр. ужичког, за учитеља у Годовику, 4. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђа Јулијана Живановићка, учитељица у Годовику, за учитељ. III разр. жен. школе у Ужицу, 3. Новем. ов. г., по молби.

Г. Недељко Игњатовић, учитељ III и IV разр. школе у Миланџи, за учитеља I и II разр. исте школе. 9. новем. ов. г., по потреби.

Г. Михаило Поповић, привремен. учитељ I разр. школе у Кремнама, за привремен. учитеља I и II разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г. Манојло Поповић, учитељ III разр. 1. одељ. муш. школе у Ужицу, за учитеља I разр школе севојничке, 17. новем. ов. г., по потреби.

Г. Јеврем Чакаревић, учитељ II разр. 2. одељ. муш. школе у Ужицу, за учитеља I разр. 2. одељ. исте школе, 17. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђица Персида Јовановићева, учитељ. I разр. 2. одељ. муш. школе у Ужицу, за учитељ. II. разр. 2. одељ. жен. школе у Ужицу, 17 нов. ов. г., по потреби.

Г. Милија Јапошевић, учитељ у Севојни, за учитеља II. III и IV разр. исте школе, 17. новем. ов. г., по потреби.

Г. Сима Церовић, учитељ III разр. 2. одељ. муш. школе у Ужицу, за учитеља III разр. исте школе, 17 новем, ов. г., по потреби.

Г-ђа Емилија Зековићка, учитељица II разр. жен. школе у Ужицу, за учитељ. II разр 1. одељ. исте школе, 17. новем. ов. г., по молби.

Г. Риста Јањушевић, учитељ II, III и IV разр. школе у Кремнама, за учитеља III и IV разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г. Миленко Нешовић, учитељ II разр 1. одељ. муш. школе у Ужицу, за учитеља II разр. исте школе, 17. нов. ов. г., по потреби.

Г-ђица Радојка Јелисавчићева, учитељица I и II разр. школе у Бајиној Башти, за учитељ. I разр. исте школе, 30. нов ов. г., по потреби.

Г. Владислав Кузмановић, учитељ III и IV разр. школе у Бај. Башти, за учитеља II разр. исте школе, 30. новем. ов. г., по потреби.

Г. Риста Јањушевић, учитељ III и IV разр. школе у Кремнама, окр. ужичког, за учитеља III и IV разр. школе у Бај. Башти, 30. нов. ов. г, по потреби.

У Купријском округу.

Г. Михаило Остојић, учитељ у М. Орашју, окр. смедеревског, за учитеља I разр. мушке школе у Ћуприји, 27. нов. ов. г., по молби.

Г. Спасоје Бркић, привремен. учитељ II. III и IV разр. школе у Сикирици, за учитеља III и IV разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђица Христина Миленковићева, учитељица III и IV разр жен. школе у Ћуприји, за учитељицу II разр. муш. школе у истом месту, 22. новем. ов. г., по молби.

Г-ђа Јелисавета Жерићка, учитељица II разр. муш. школе у Ћуприји, за учитељ. III и IV разр. жен. школе у истом месту, 22. новем. ов. г., по потреби.

У црноречком округу.

Г. Милосав Ђурић, учитељ у М. Извору, окр. црноречког, за учитеља у Планици, 17. новем. ов. г, по молби.

Г. Драгољуб Миленковић, заступ. учитеља у Валакоњу окр. црноречког, за заступ. учитеља у Врбовцу, 17. новем. ов. г., по молби.

Г-ђа Милева Малетићева, учитељица жен. школе у Вел. Извору, окр. црноречког, за учитељ. III разр. жен. школе у Зајечару, 28. новем. ов. г., по молби.

Г-ђа Даница Николићева, учитељица III и IV разр. жен. школе у Зајечару, за учитељ.

IV разр. исте школе, 28. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђица Милева Марковићева, учитељица I разр. муш. школе у Вел. Извору, окр. црноречког, за привремен. учитељ. жен. школе у Злоту, 15. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђица Савка Поповићева, учитељица I раз. школе у Кобишници, окр. крајинског, за учитељ. I разр. I. одељ. жен. школе у Зајечару, 23. децем. ов. г., по молби.

У чачанском округу.

Г. Тодор Аћимовић, привр. учитељ школе у Грачцу, за привременог учитеља III и IV разр. исте школе, 1 новем. ов. г., по потреби.

Г. Јеремија Тошић, учитељ у Прилипцу, окр. чачанског, за учитеља у Бељини, 1. новем. ов. г., по молби.

Г. Вукашин Агатановић, учитељ III и IV разр. школе у Јежевици, за учитеља I и II разр. исте школе, 23. новем. ов. г., по потреби.

Г-ђица Јелена Шурдиловићева, учитељица I разр. школе у Врби, за учитељицу I и II разр. исте школе, 11. децем. ов. г., по потреби.

Г. Сава Савић, учитељ II, III и IV разр. школе у Врби, за учитеља III и IV разреда исте школе, 11. децем. ов. г., по потреби.

У шабачком округу.

Г-ђица Стана Николићева, привремен. учитељица I разр. школе у Змијњаку, за привремен. учитељ. I и II разр. исте школе, 9. нов. ов. г., по потреби.

Г. Сима Богдановић, учитељ II, III и IV разр. школе у Змијњаку, за учитеља III и IV разр. исте школе, 9. новем. ов. г., по потреби.

Г. Милан Бошњаковић, учитељ II, III и IV разр. школе у Ковиљачи окр. подринског, за учитеља у Засавици, 28. новем. ов. г. по молби.

Г Јован Крстић, учитељ III и IV. разр. школе у Злоту, окр. црноречког, за учитеља у Штитару, 5. децем. ов. г., по молби.

Г. Владислав Поповић, учитељ V разреда муш. осн. школе у Шапцу, за учитеља I разр. 2. одељ. муш. школе код цркве у истом месту, 11. децем. ов. г., по потреби.

Г. Петар Божић, привремени учитељ у Радинцу, окр. смедеревског, за привремен. учитеља у Метковићу, 11. децем. ов. г., по молби.

III. Разрешени су:

Г. Љубодраг Јаковљевић, привремен. учитељ III и IV. разр. у Волујаку, окр. јагодинског, 1. новем. ов. г., по молби.

Г. Љубомир Нешић, привремен. учитељ у Планиници окр. црноречког, 1. новем. ов. г., по молби.

Г. Драгољуб М. Божић, заступ. учитеља III разр. школе у Крњеву, окр. смедерев. 7. нов. ов. г. по молби.

Г-ђа Драга Јовановићка, учитељица I разр. школе у Лоћици окр. јагод. 4. новем. ов. г., по молби.

Г. Мидиоје Милановић, учитељ II, III и IV разр школе у Трбушници, окр. београ. 22. новем. ов. г., по молби.

Г. Јован Павловић, учитељ IV разр. школе у Крњеву, окр. смед., 29. нов. ов. г.

Г. Павле Јовановић, учитељ у Крупцу окр. пиротског, 3. децем. ов. г.

Г-ђа Настасија Димитријевићка, заступница учитеља I разреда школе у Сурдулици окр врањског, 11. дец. ов. г. по молби.

IV. Постављени су за управитеље осн. школа:

У окр. крагујевачком.

Г. Владимир Ковачевић учитељ II. разр. I одељ. мушке школе у Крагујевцу, за управитеља крагујевачких школа у горњем кварту вароши, 19 октоб. ов. г.

Г. Никола Милорадовић, учитељ III. разр. I. одељ. мушке школе у Крагујевцу, за управитеља крагујев. школа у доњем кварту вароши, 19 окт. ов. г.

У округу нишком.

Г. Јован Биволаревић, учитељ IV. разр. 3 одељ. муш. школе у Лесковцу, за управитеља муш. и жен. школе у томе месту, 1. децембра ов. г.

У округу пожаревачком,

Г. Ђорђе Мелентијевић, учитељ II, III и IV. раз. школе у Ливадици, да врши дужност управитеља исте школе, 9. нов. ов. г.

Г. Никодије Милорадовић, учитељ II, III и IV раз. школе у Манастирици, да врши дужност управитеља исте школе, 11. дец. ов. г.

У окр. смедеревском,

Г. Јован Ж. Анђелковић, учитељ III и IV. разр. школе у Михаиловцу, за управитеља исте школе, 16. нов. ов. г.

У окр. ужичком

Г. Ђорђе Поповић, учитељ I. разр. школе у Доброселици, да врши дужност управитеља исте школе, 29 нов. ов. г.

У окр. крнореч ком

Г. Коста Марковић, учитељ III и IV, разреда школе у Кривом Виру, да врши дужност управитеља исте школе, 29. нов. ове г.

Г. Милош Миленовић, учитељ III и IV раз. школе у Вел. Извору, за управитеља исте школе, 15. нов. ов. г.

У окр. шабачком

Г. Василије Љубичић, учитељ IV. разр. на Камичку у Шапцу, за управитеља шабачких школа, 14. нов. ов. г.

V. Разрешења управитеља осн. школа.

Разрешени су:

У окр. нишком.

Г. Ђорђе Јовановић, управитељ лесковачких осн. школа, 1. дец. ов. г.

У окр. ужичком

Г. Милета Стојановић, управитељ доброселичке школе, 29 нов. ов. г.

У окр. шабачком

Г. Петар Ничевић управитељ шабачких школа, 14. нов. ов. г.

УМРЛИ

Ђорђе Нинић, учитељ II и III. разр. школе у Уровици, окр. крајинског, 26. авг. ове године.

* * *

Миленко Михајловић, учитељ III и IV. разр. школе брђанске, окр. рудничког, преминуо је 28 авг. ов. г.

* * *

Љубомир Мићић, учитељ у Преображењу, окр. врањског, 16. сепг. ов. г.

* * *

Живана Величковић, учитељица женског рада у гор. милановачкој н. гимназији, 26. септ. ов год.

* * *

Марија Ђорђевићева, учитељица у Црљенцу, окр. пожаревачког, 19 окт. ов. г.

Милан Коњевић, учитељ у Близнаку, окр. пожаревачког, 23. окт. ов. год.

* * *

Јован Синић, учитељ прељински, окр. рудничког, 24. окт. ов. г.

* * *

Живана Пауновићка, учитељица I и II разр. школе у М. Црнићу, окр. пожаревачког, 28. окт. ов. год.

* * *

Босиљка Ђурићка, учитељица I и II разр. школе у Марковцу, окр смедеревског, 30. октоб. ове год.

* * *

Благоје Стојановић, учитељ III и IV. разр. школе у Наталинцима, окр крагујевачког, 14. нов. ове године.

Теодора Ракићева, учитељица I. разр. школе породинске, окр. пожаревачког, 18. нов. ове год

* * *

Светозар Миловановић, предавач друге београдске гимназије, 3. јуна ов. г

* * *

Емилијан Берберовић, професор прве београдске гимназије, 18. нов. ове год.

Иван Јефтић, члан I. кл. конзисторије епархије београдске, преминуо је 27 нов. ов. г.

* * *

Димитрије Алексић, вероучитељ лесковачке ниже гимназије, преминуо је 19 дец. ов. г.

* * *

Јован Иванишевић, државни питомац за музику, удавио се у Влтави, 21 дец. ов. г.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Покојни **Стева Топузовић**, бив. трговац из Шапца, завештао је тестаментом једну тисућу динара „добротворном фонду“ шабачке гимназије. Према статутима фонда уврштен је покојник за члана оснивача овога фонда.

* * *

Г. **Алекса Фотић**, адвокат из Шапца, поклонио је „добротворном фонду“ шабачке гимназије једну стотину динара Овај новац придат је главном капиталу, а г. Фотић уврштен је за члана утемељача овога фонда.

* * *

Г. **Јоца Мићић**, трговац из Шапца, поклонио је „добротворном фонду“ шабачке гимназије *стотину динара*. Новац је придат главноме капиталу, а г. Мићић уврштен је за члана утемељача овога фонда.

* * *

Г. **Јанко Јовановић**, протојереј шабачки, поклонио је „добротворноме фонду“ шабачке гимназије *две стотине динара* и то 100 динара за себе и 100 динара за своју супругу Теклу. Новац је придат главноме капиталу а добротвори су уврштени за чланове утемељаче овога фонда.

* * *

Г-ђа **Катарина П. Куртовићка** удова поклонила је „добротворном фонду“ шабачке гимназије 120 динара, и тако постала члан утемељач тога фонда.

* * *

Г-ђа **Катарина Радуловићка** удова поклонила је „добротворном фонду“ шабачке гимназије 120 динара, и тако постала члан утемељач тога фонда.

* * *

Г. **Мијат Милановић**, трговац из Шапца, поклонио је „добротворном фонду“ шабачке гимназије сто и двадесет динара с тим, да се његов покојни синовац Јован Милановић, бив. ученик шабачке гимназије, уврсти у чланове утемељаче овога фонда.

* * *

Пок. **Коста Петровић**, трговац из Шапца, завештао је 120 динара „добротворном фонду“ шабачке гимназије. Овај је новац примила управа фонда и унела у главницу.

* * *

Г. **Михаило Благојевић**, правник, посетио је 10 Новембра књиђску школу, у којој се некада и сам учио, и том приликом поклонио је ученицима ове школе 24 комада разних поучних књига.

Издање и штампа краљевско српске државне штампарије Одговорни уредник МИЛ. МАРКОВИЋ

ЗБИРКА

ДЕЧИЈИХ ПЕСАМА

У ЈЕДАН И ДВА ГЛАСА

ЗА

НИЖУ ОСНОВНУ ШКОЛУ

ПРИРЕДИО

М. М. Протић

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1889.

УЧИТЕЉИМА

„Ко пева зла не мисли"
Нар. пословица.

У 1 и 2 свесци „Просветног Гласника", за јануар ове године, штампана је расправица „Певање у основној школи". У тој расправи покушао сам да изнесем значај и важност певања као наставног предмета у основној школи, да покажем кроз какве је историјске мене ова настава прошла до данас, и, на послетку, да изнесем неколико најважнијих методијских напомена, које ваља имати на уму при предавању овога предмета.

Важност певања по васпитање у опште, а приличан нехат према њему и слабо познавање, нису ми дозволили да се зауставим само на ономе више теоријскоме делу његовоме. Бојао сам се да моје искрене жеље не остану у животу школином само *жеље*. Та моја бојазан имала је јаког разлога. Јер, с једне стране факт је, да наши учитељи немају довољно спреме за самосталну обраду овога предмета у школи, а с друге стране код нас се тек у последње време мало више почело радити на дечијој песми. С тога сам прегао, да, са оно мало спреме што имам из вокалне музике, пружим нашим учитељима у овој, ма и непотпуној, збирци неколико дечијих песама у један и два гласа једино у циљи, да тиме колико толико припомогнем, да се једно ми српска песма у нашој основној школи крене мало унапред.

При скупљању песама за ову збирку, ја сам се трудио, да прибавим све важније ствари наших познатијих композитора, који су радили на дечијој песми, имајући у виду и програм за основну школу. Песме, које су биле написане за мушки збор, као што је нпр. „Бранково коло" од др-а Ј Пачу-а, преводио сам за дечије гласове. Код сваке сам, пак, песме означио горе чија је композиција. Ну за већи део песама ове збирке нисам могао наћи готових композиција, с тога сам им сам давао мелодију, или сам већ познату мелодију сам сложио на ноте. То су оне песме код којих нема ништа забележено чије су [1]).

22. маја 1889 год.
Београд.

М. М. П.

[1] У овоме послу највише ми је помагао својим саветима и упутима г. Стева Ст. Мокрањац, хоровођа „Београдског певачког друштва," на чему му овим путем изјављујем своју најтоплију благодарност.

1. Ко је газда?

Брзо. Ј. Марјановић

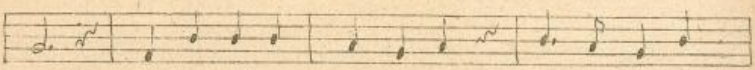

дар; ја шећеру гово-рим: ја сам го-спо-
Кдар; Кад се лаком на-једем: ја сам гос-по-
сподар; ал' јелитуле по ма-ло: ја сам гос-по-
дар; ја и-мадем разу-ма: ја сам гос-по-

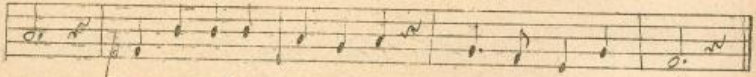

дар; ја шећеру гово-рим: ја сам госпо-дар!
дар; Кад се лаком наједем: ја сам госпо-дар!
дар; ал' јелитуле по ма-ло: ја сам госпо-дар!
дар; ја и-мадем разума: ја сам госпо-дар!

Чика Јова, Зинај.

2. Благо нама пјевала...

Умерено

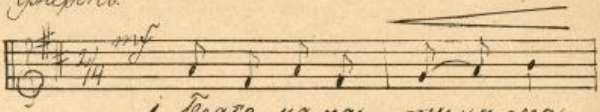

1. Благо нама пјева-ла
2. Жи нам сади на во-ду
3. А над сунце за-ла-зи
4. А у зо-ру зла — ду

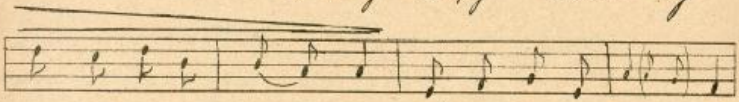

ас зе-ле-ним шумама све што нама тра — ба
ире ле-шама хо ло-ду и го милу го — ри
сваћа грану нала-зи нас прослава ариљано
скоч-мо ње тра — ву са довољсава шо-га

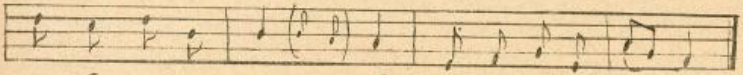

до-би-ја-мо с не — ба, до-би-ја-мо сте-ба
пјесма нам се о — ри, пјесма нам се о-ри
и у-ра-ти — радос-то, и у-рати рада-по
ми славимо бо — га, ми славимо бо — га

3. Хвала Богу...

Весело

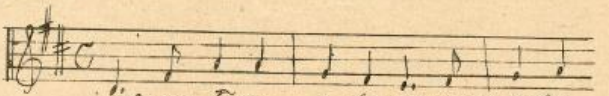

1. Хвала Богу е-во сад сам рђава
2. Данас о-дам до ве-о-ме о у
3. Дру-го-ви се хрватижу Ка-ко с'
4. Ковај-лија ја сам ђавле ал' со-

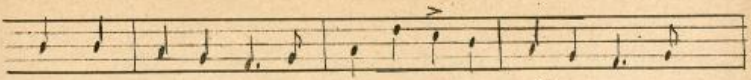

једном у цркви сам, сад пазухам књига мала
читаоц у-ве-о-ме, сад самгдаг чује ма-ла
зо-вем заспакују, ја им кажем, спавам и сам
хоћу бо ми боље, у-чим морам добро будем

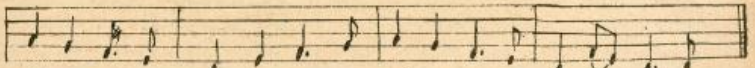

весе-о-сам чује мала, весе-о сам чује мала
испуни мис' жеља мала, испуни мис' жеља мала
док све редом не у-знам, док све редом не у-знам.
да од мене човек буде, да од мене чо-век буде.

4. Јалне маленко....

Лагано П. Злмић

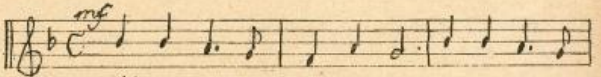

1. И мам јалне мале-но, рупо му је
2. Свеже играве пако-сим, да је њему
3. Кад се сакло паје-о, он скочи
4. У-ми-лагам јалне сам, но ме пеке

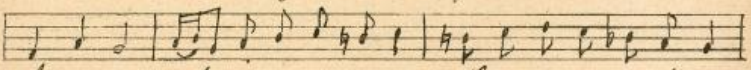

свилено, новац дам се играм сним Ка-о другам искренпим
дово-сим, ише-сам је на длану моме лилам бенв-пу
весе-о, цвонце чини: цин, цин, цин, ја у цркву ходд за њим
воле-сам, моје јалне миле-но, рупо му је свилено

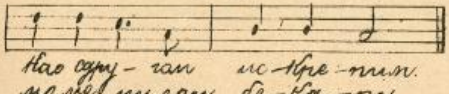

Као дру-гам ис-кре-пим.
моје лил лам бе-ка-пу.
ја у цр-кву ходд за њим.
рупо му је свиле-но.

Јилка Јова, Злај.

5. Јелените.

Лагано. Нар. мелодија из збирке Ј. Ђ. Живаља

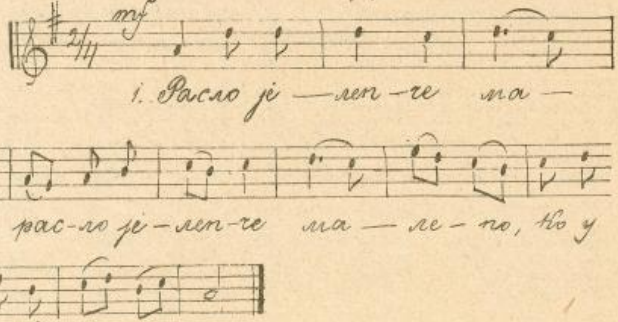

2. Гора га расла лугла
Колуџаа га млеком дојила.
3. Јелените праву тражило,
И у прави говор стапило.
4. Не да се вине дојпати,
Кита' се даје росан горпати.
5. Сваки дан пуј с говора,
Милује му главе, жеј' сора.
6. Колуџаа гором лелеће;
Просапите ми моје јелените!
7. Не слушла младо јелените
Шпало Колуџаа сором лелеће.
8. Бег ого скаче по пољу,
Бира праву бољу и бољу.
9. Туда је молче ловило
И јелените младо спасило.
10. Хитро се стрелом бацило,
Јелените лугао рапило.
11. Јелените пашпан у гори,
Које рана да га уморн.
12. Колуџаа пужно запита:
„Кажи, је л' ти рапа велика?
13. Јелените младо говори:
„Не питај, већ ме уморн."
14. Бог нека молче убије,
Кад му нежам другог суди!
15. За што ме стоко рапило
Кад му нисам ништа скривио.
16. Сруј ћу пати је лека
Ал' рапа остаће до века.

Ј. Суботић.

6 Ја сам Србин....

Живо

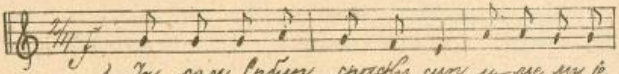

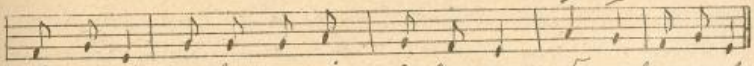

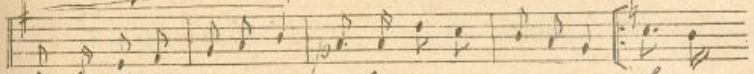

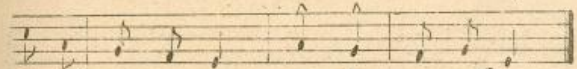

Ј. Суботић.

7. Химна.

Одушевљено

М. Тодаловић.

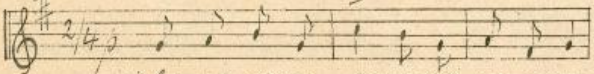

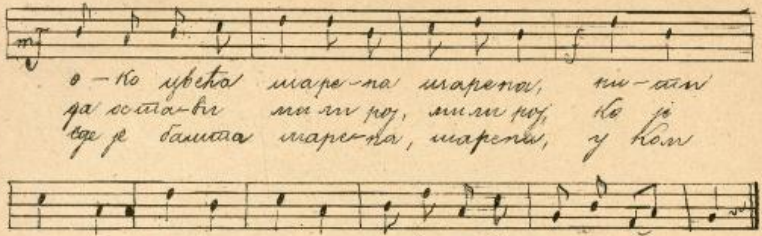

8. Царић.

Жива. А. Ш. Гунић.

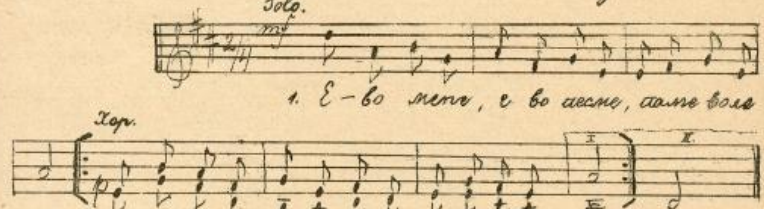

2. Писам ставоре широко, лепо
За сам чио сам;
Ни с царелиде не би лепо
Зовим биле' царић.

3. Нелам жичара ни опруга
Писам Крупсан;
Нипа' ми ће од дланак ардуна
–Ох ми свиће сам.

4. Зидула човек' себи човеч,
–Слободан ми лесе–
Царићем се сам не зовем,
Већ ме зове свеће.

5. Мој је престо сваки место
Где се прима гој;
Где је човек, где је пчеца,
Где је свако свој.

6. Злобан писам, сиса писам,
Па сам срећан ја;
И царић сам и пчелић сам
Све у један лик.

Чика Јова, Злај.

9. Химна Св. Сави

Лагано одрешито. М. Тодоровић.

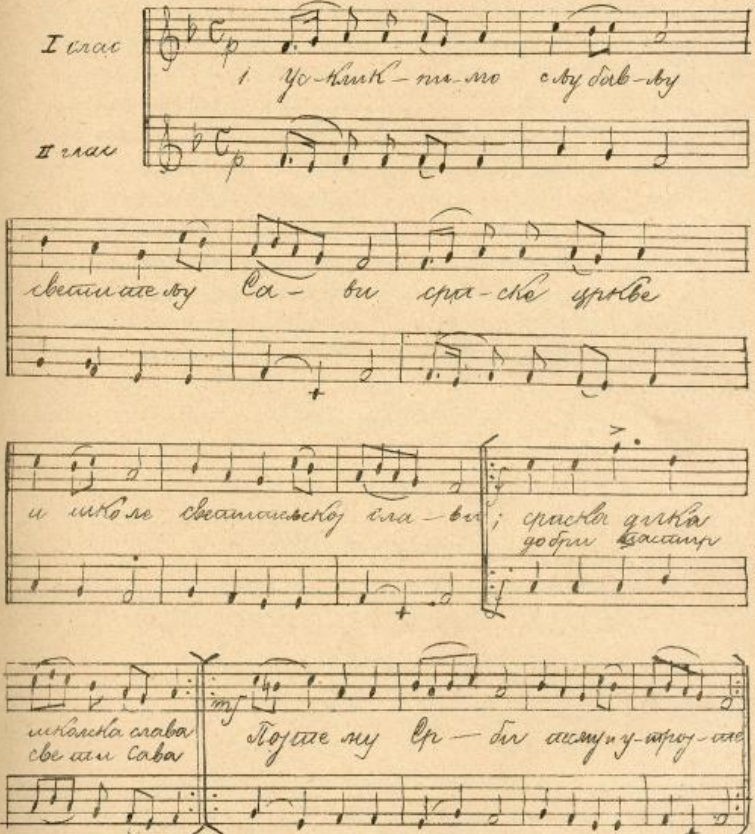

3. Здраво Сремче, баћушке
И Србљуј Сазара!
Фрушкаја Горо, чувај нам
Тело Кнез Лазара;
Ужка Горо, мајко мила
Здраво и сад с нама била,
За славило славу:
Свесног оца Сабу.

4. Милешево слави се
Телом Светог Саве,
Коса славе сви Срби
Себе сабране Саве:
Сирап каша вазду сали,
Тело Светог Саве сали,
Ал' не сали славе.
Кнеза сплемен Саве.

5. Пуна векова Србин је
У растанку чамно,
Светолазарева Саве
Име је славно.
Чуј нам и сад песму Саво,
Светолазарска наша славо,
Молитви нам Краља
Нашег Александра.

6. За се српске све земље
Скоро уједе,
Сунце сложе, слободе,
За нам једним сине:
За живимо сви у слоги
Светли Саво сад благони,
Почуј глас свог рода
Српскога народа.

10. Тарко сунце....

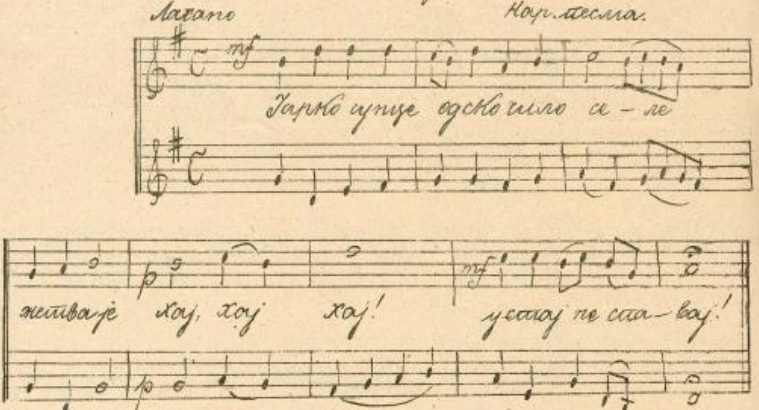

2. Наша лоза сакупљена
Селе жетваје,
Хај, хај, хај, усталај не спавај!

3. Жилава ко свилови
Селе жетваје;
Хај, хај, хај! усталај не спавај!

3. Окитена ко свадбови
Еле, желва је,
Хај, хај, хај, успај не спавај!
4. Харање нас сиџара мајка
Еле, желва је,
Хај, хај, хај, успај не спавај!
5. Младе мајке и девојке
Еле желва је,
Хај, хај, хај, успај не спавај!
6. За зверило с ловце злато,
Еле, желва је,
Хај, хај, хај, успај не спавај!
7. Краљевићке заказор небо
Еле желва је
Хај, хај, хај, успај не спавај!
8. Ја не виђоше лудана дрвета
Еле желва је
Хај, хај, хај, успај не спавај!
9. За нами ће виђет на собри,
Еле, желва је,
Хај, хај, хај, успај не спавај!
10. За нами ће плакат на улице,
Еле желва је,
Хај, хај, хај, успај не спавај!
11. Предвече ће ми у свадбови
Еле, желва је,
Хај, хај, хај, успај не спавај!
12. Ће настанут лакти весеље,
Еле, желва је,
Хај, хај, хај, успај не спавај!
13. За ђевојке расплетајте,
Еле, желва је,
Хај, хај, хај, успај не спавај!

И Соколови моји мили...

Лагано.

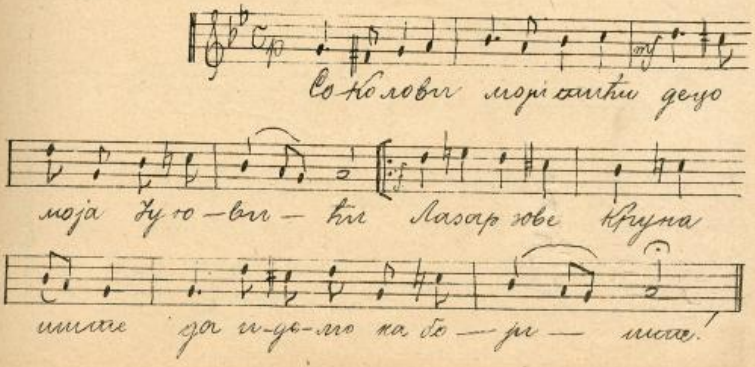

2. На Косову сабља чека
Је л' вам оног млада века?
На Косово зове шуруба
Је л' вам оног младих љуба?
3. Коње наше оседлајмо,
Не чекајмо, похитајмо!
Полетимо, одлетимо
Своје свеле одмаздимо!
4. Жаневитим хајде друже
Добри оче, бољи друже!
За дом мили, за Крста свети
Не жалимо ми умрети.
5. Не жалимо млада века
Јер нас лепша слава чека;
Ми ћемо с нама, дико мила,
Ми смо ловори девет крила.
6. Ми смо љуте крегорели
Боја смо се жанелели.
Кек нас виде сред мегдана
Ко су деца бег бежана.

12. У мумији

Умерено. Р. Ј. Жикелић.

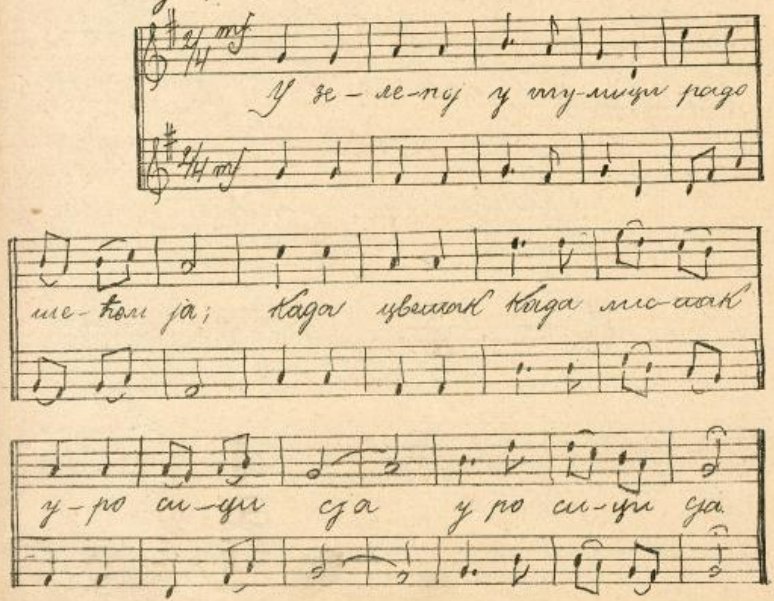

2. И мишко ме и увијатни
Вуйко следују;
Као да ме ван одвела
Једва чекају.
3. И сунце ми с висине пране
Мило певају,
По шумарку несташне се
Срне вијају.
4. О певања, ликовања
Цела шума ври;
Срце моје може л' вечну
Радости желети?!

13. Веселости.

Весело. Ј. Јаничковић

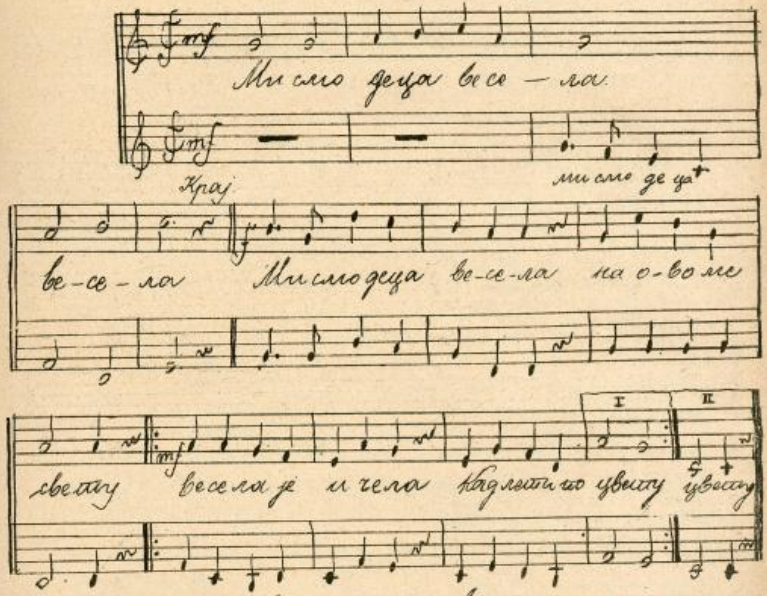

2. И сунце су весеље
У зеленом гају,
Ког и нама у јесени
Знак весеља даду.
3. А и јагњад малени
Никада не кукоре,
И добра је весела
У рунчеће руке.

4 И хунцк нам весело
Шаљк луке харне
Ла нам, деци, кажује
Све боље стаје.
5. Веселости се огледа
Свуд на овом свету
У сунчаним зрацима
У мирисном цвећу.
6. Све мало око бољује
За небеса гледи
Ко не живи никада
У жалости-беди.

14. Осу се небо.....

Врло полако.

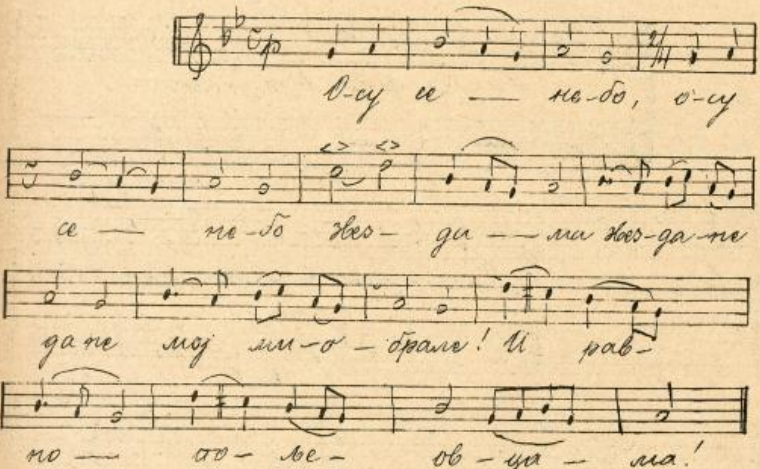

2. Звездама нема броја
Звездане дане, мој мио брале!
Овцама нема чобана.
3. Ко једно дане Радоје,
Звездане дане, мој мио брале!
И оно, људи, заспало.
4. Буди га суа Јелица,
Звездане дане, мој мио брале!
Устани сад Радоје!
5. Свуд ми за брег заходе,
Звездане дане, мој мио брале!
Нека их, сејо, не могу.
6. Звезданице су мезеле
Звездане дане, мој мио брале!
Мајка ми срце вадила.
7. Сирина ју лучам свеснила
Звездане дане, мој мио брале,
Нека их, сејо, не могу.

15. Кишa

А. Ш. Грант.

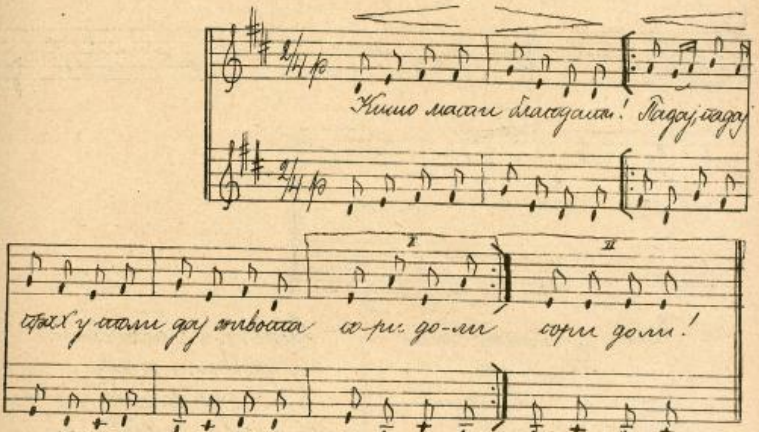

2. Кишо мaлaи блaгодaти!
Лoквaси ли цвeтв ллю
Не би л' уллaтe лeгaшo бiлo!

3. Кишо мaсaи блaгодaти!
И aлaлoк aле вилaт чeкa
Як he бoльe жуборилaти!
Чикa Лoвa, Злaj.

16. Гуле

Recitativo

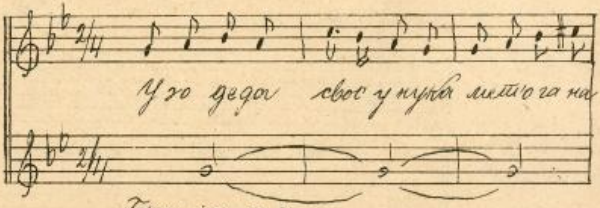

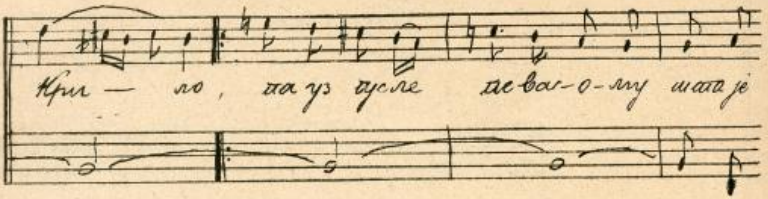

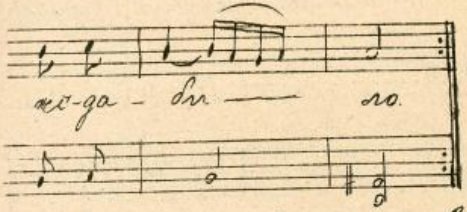

2. Певао му сјајну славу
И грчке јунаке,
Певао му бујне дипке
Муке сваковјаке.
3. Деди око заблискало,
Па гусле пролива,
И унучу свако рече
Да гусле целива.

4. Гесле гусле сољубило
Па уздиша живо:
„Је ли деда, заиста сам ја,
Ке гурле целив'о"?
5. Ја не схватам Срце мало
Ал сагрију знало,
Кад дорастем, Кад разумем,
Камење ми се само.

Чика Јова

17. О Косидби.

Лагано

Ј. Марковић.

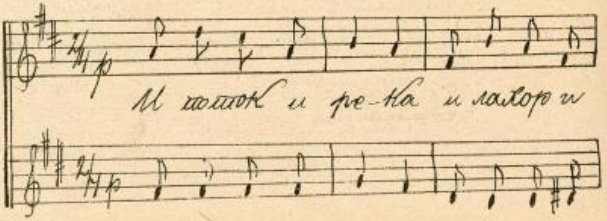

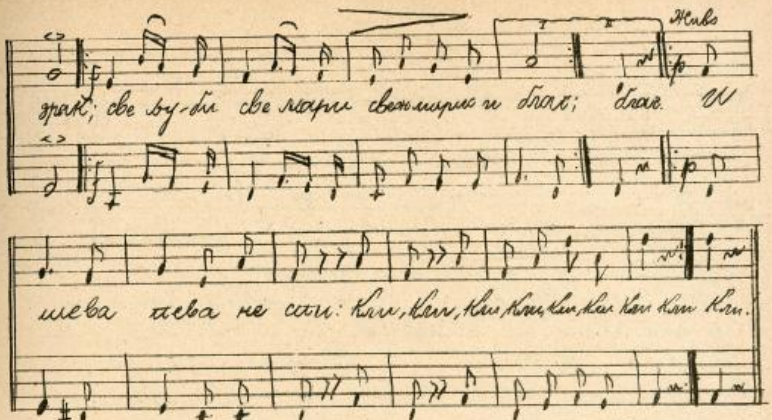

2. Травчица цвеста
Мезнак јој је цвеш;
Заспала мајчето
Крпуло у леш.
И шева:
Удружен лик:
Кли, Кли, Кли!

3. Журе се Косачи
Роса је и хлад,
Кад жена заврнати
Мјлакиње или рад.
Шева или
Тева не сам:
Кли! Кли! Кли!
М. П. Шапчанин.

18. Песма заспанчије.

Весело. М. Тодоловић.

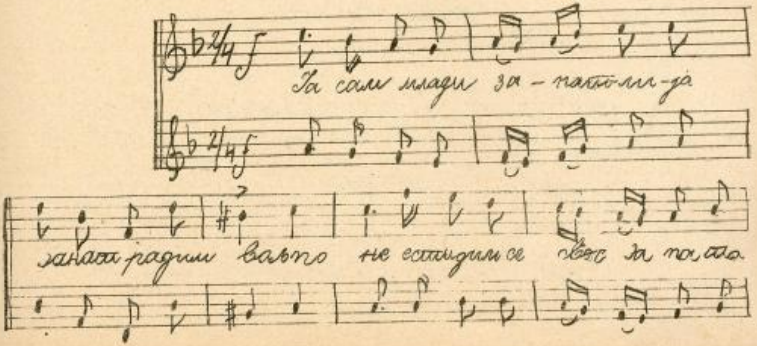

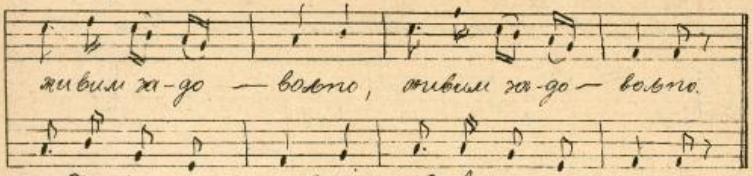

2. Гарава су моі рукі
Гарав ми кінець вацу,
Ал' сам за сам чиста зруа
Поплаче рукоделацу.
3. Другои вишитим дерам опше
За ударцем онажтим
На наковчиу ковче малим
Ченчетам заламптим.
4. Е лако је: без алатка
Нема ни запатка
А мени је напплиуі
Од сувога злата.
5. Док је руку, док је здравља
Нећу дати сладан,
Биће леба и млого гроша
Бер је запата злаган.
6. Мени дарова свака куна
Со сама и просама;
А где с' радм, онако има
И заслуге доста.
7. Та запата је господ живаг
Наши сиари Кајну,
Запатиуе од свог рода
Лепе повеће славу.
8. Благо мени запатиуі
Биће вазда славан,
У нам свету нико мени
Неће дати завап!
З. Ђ. Јовановић.

Ој Онам'онамо!

Лагано.

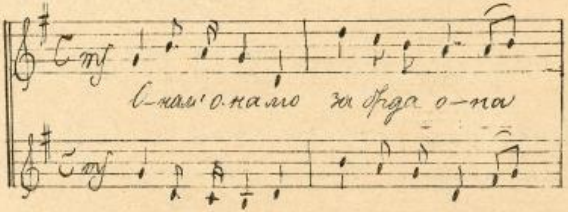

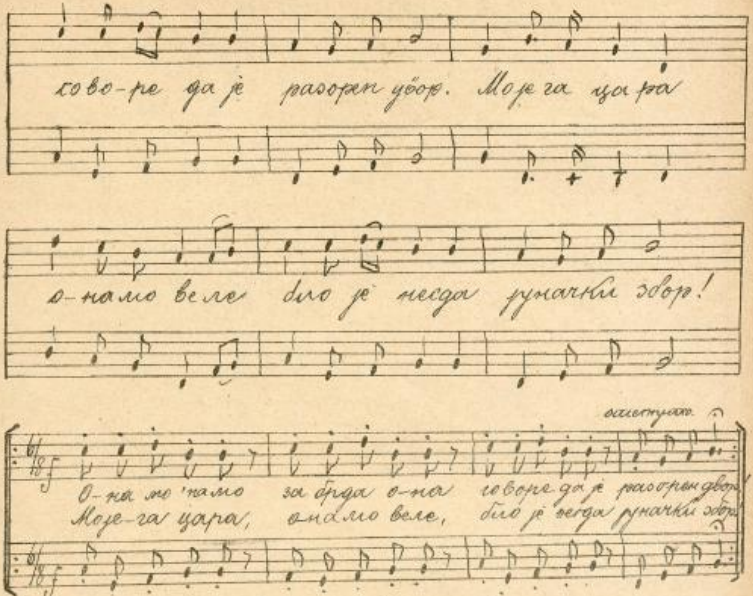

2. Онам' онамо! да виђу Жмирен!
Ма ако је мој – дома ћу отић!
Сакрвена лица камо ме зове:
Ћу морам једнам оручан отић!

3. Онам, онамо!... од равна поља
Дворова царских врагушу рађ:
„С очишћена лица дођи ми куће"
Зајам ам морам вратити вић.

4. Онам'онамо! за брда она
Као уру да је зелени гај!
Под њим се дигну дочапи свили
Молитва у њих; оријаја рај!

5. Онам'онамо! за брда она,
Ће небо плаво савија свод;
На српска плава, на плава буна
Онамо браћо сапремамо ход!

6. Онам' онамо, за брда онда,
Поглашен кобља кликује буј;
„У сатлов беџе, у сатлов синџи,
Весели" ме сашарца, свет вирђ.

7. Онам' онамо! сабви за сашара
Весова робра да слушаш рес
По турским ровнима – да брдно раји
Вом пасом с руку радеџам вес!

8. Онам' онамо! за брда она
Милошев, Кашу, храбрива крај!
Онамо!.. токов дабину дуни
Кад Србин више не буде роб!

Никола Петровић-Његошев црногорски

20. Брапкоѣ коло

Ѳ. Кагу

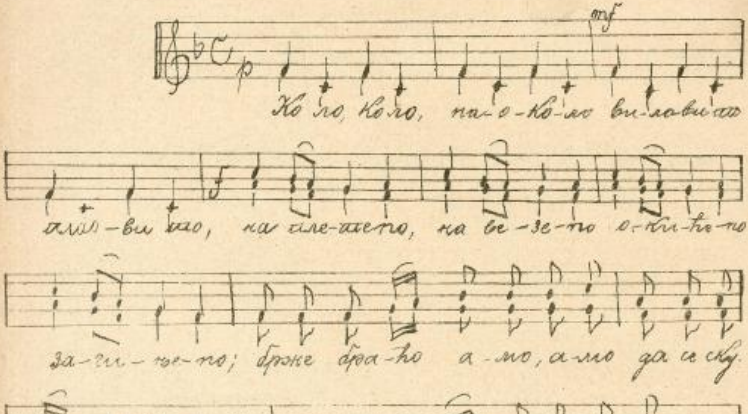

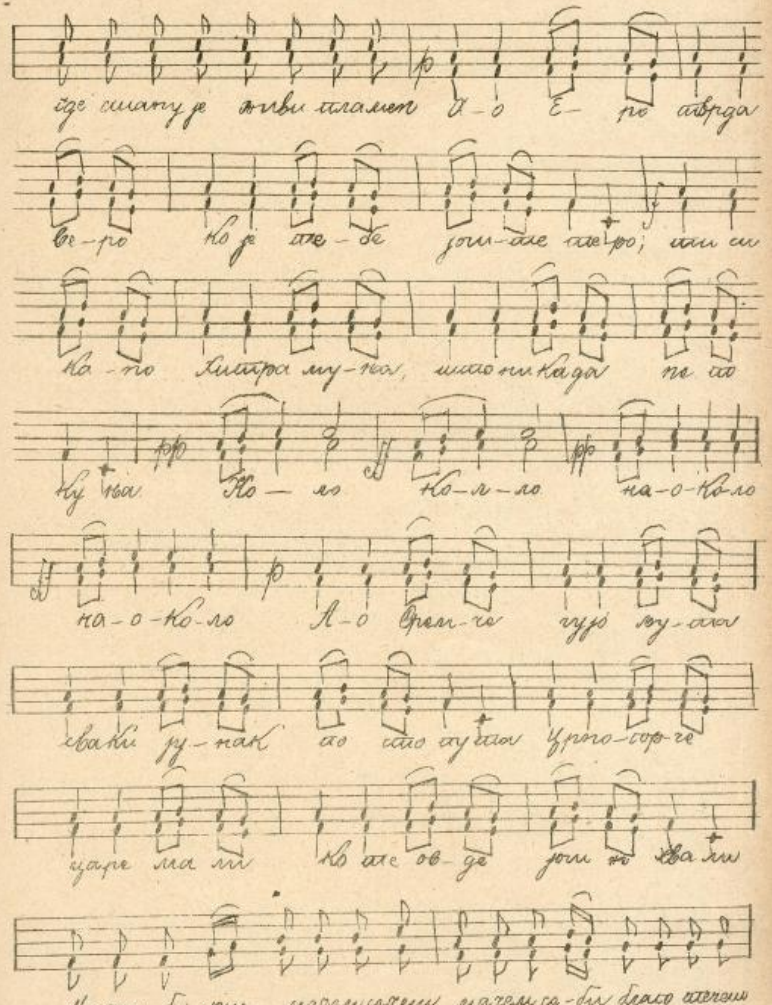
где сиянут је живи пламен А-о Е- ро авруа
ве-ро Ко је ате-де још-ате хаеро; ели си
ка-по Хитира му-чал, шлаз ни Када па со
ку ћа Ко — ло Ко-л-ло на-о-Ко-ло
на-о-Ко-ло Л-о Врем-ча гуро ву-ала
свакн ру-пак ао ате ау-ћан Црно-сор-ге
царе ма ли Ко ате ов-де још ја ва ли
Ма чем би-јеш мачем сечеш мачем са-бн бласо ачеш

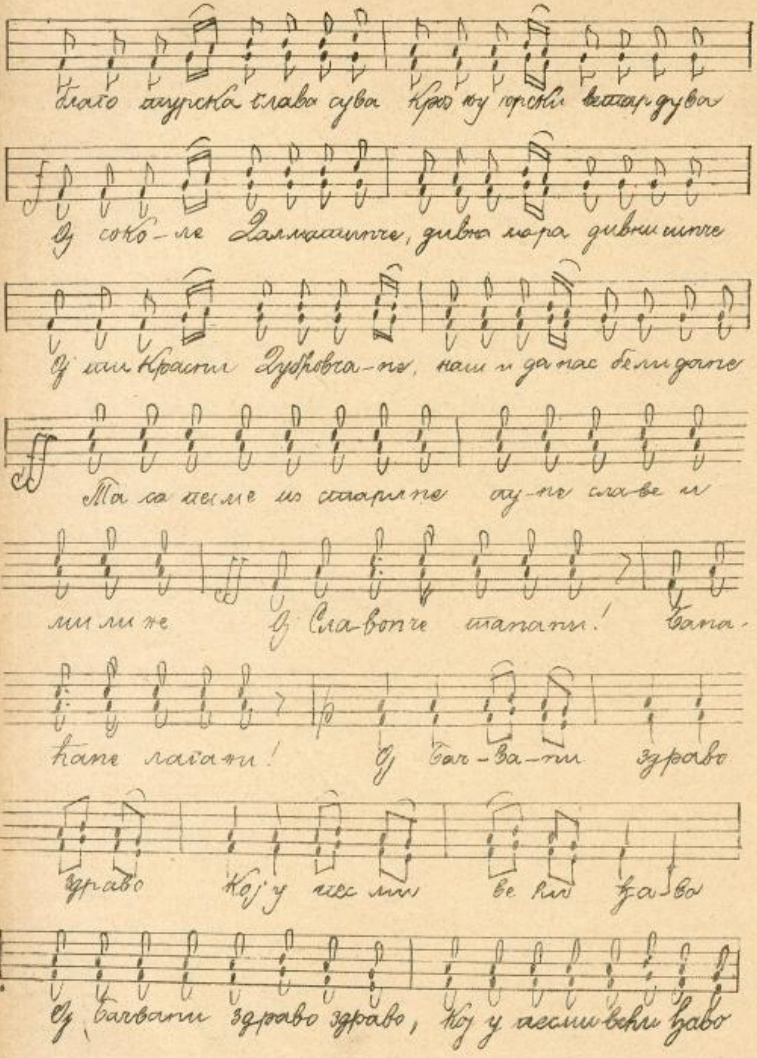
Благо јаворска глава сува Кроз ју горски ветар дува
Ој соко-ле Далматинче, дивна пара дивни инче
Ој ни Крсни Дубровча-не, наши да нас бели дане
Та са песме из старине ој-не славе и
ми ли же Ој Сла-вонче шанати! Бана-
не лаћани! Ој Бач-ва-ни здраво
здраво Кој у песми ве ли јавно
Ој Бачвани здраво здраво, Кој у песми вино

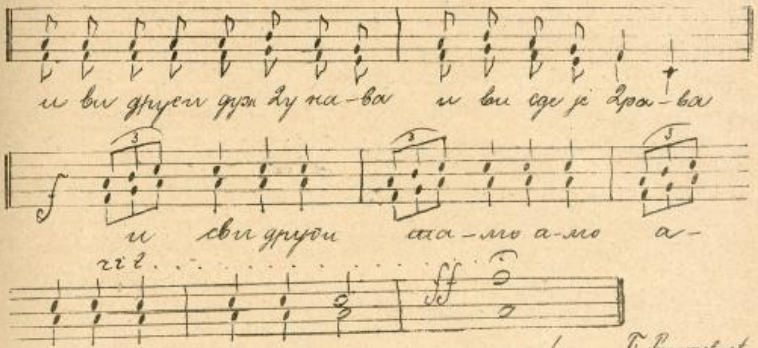

Т. Вујичевић

21. Тежанова песма

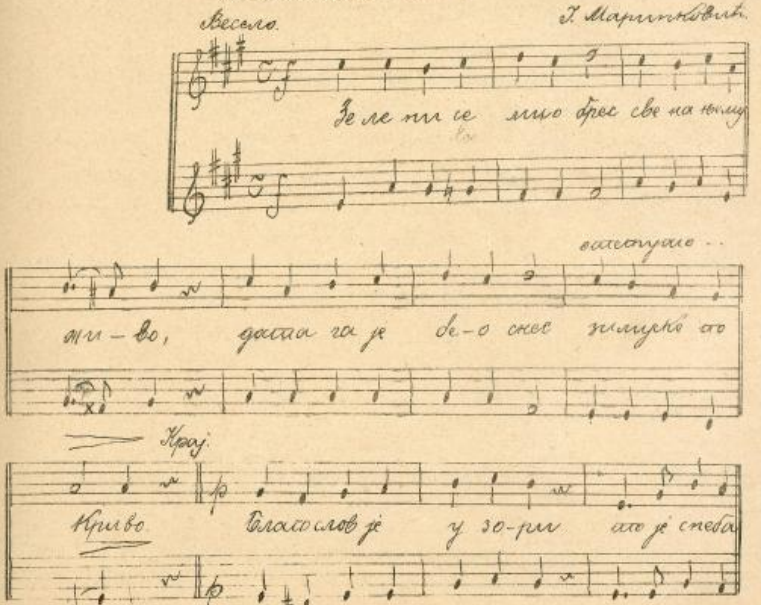

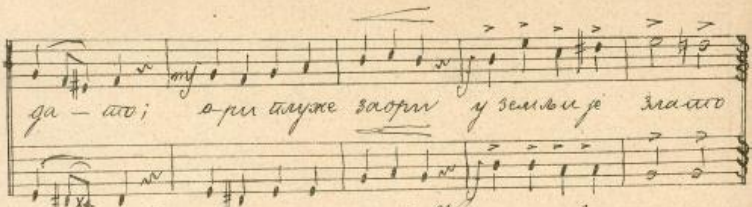

2. На вокна нам сло цвеће,
Мирис му сал-ке;
Бог је добар – мраз му клео
Наудити неће.
Благослов је у зори
То је с неба дало;
Ори луже зори
У земљи је злато!

3. Подруму не сок да да
Вино, вино гради;
А виногради шушкају жа
Сватки, Кори ради!
Благослов је у зори
То је с неба дало;
Ори луже зори
У земљи је злато!

4. Комшица не чуша мед
У жељеној слаткоћи;
Медљикаво свако јед
За нам не горчаки.
Благослов је у зори
То је с неба дало;
Ори луже, зори
У земљи је злато!

5. А село је красан друг
Свакоме онеженку
Ко пачици зелен лук
На сунчаном грању.
Благослов је у зори
То је с неба дало,
Ори луже, зори
У земљи је злато!

Миленко Грчић.

22. Химна

Трио (велико сазвење). Д. Јегић

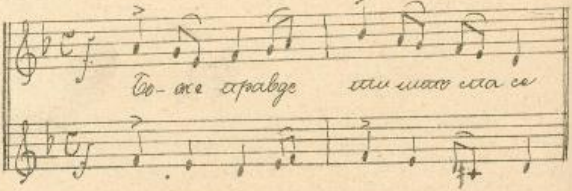

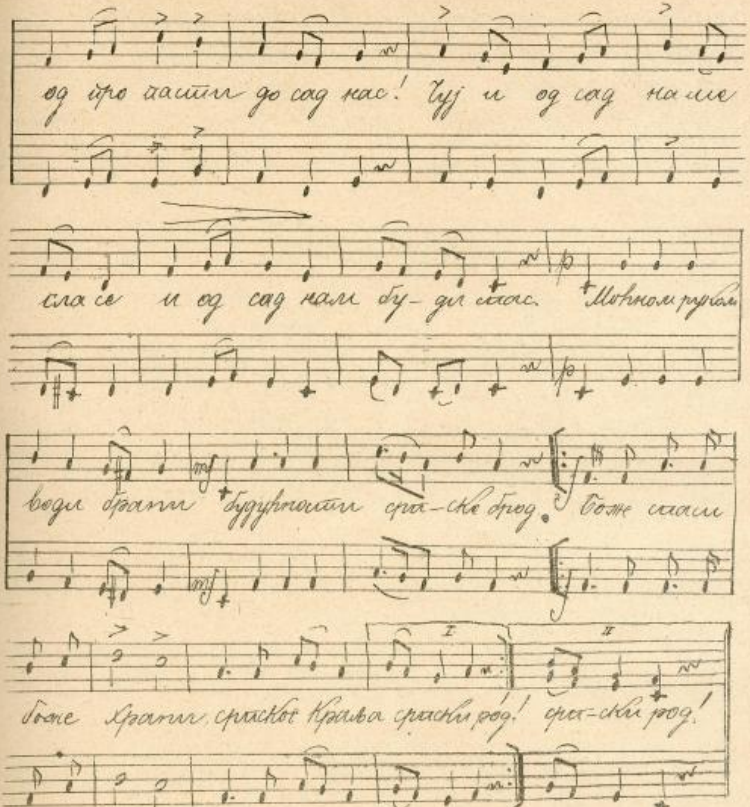

2. Сложи српску браћу драгу
На свак дичан, славан рад
Слоса бико горак врагу
А најачи Српству брат!
Нек на српској диписа грам
Српске слове чашан глас
Боже спаси, Боже Храни
Српског Краља, српски род!

3. Нек на српско бедро чело
Мрзо не падне, нова грозд
Благослови Ову село
Боље, њиву, рад и дом!
Кад насадује борбе дани
Победи му води ход;
Боже спаси, Боже храни
Српског Краља, српски род!

4 Из мрачноса сину гроба
Српска Крупе нови уну,
Настало је доба ново
Нову срећу Боже дај!

Краљевину сраску брани
Немањковиће борбе слог.
Александра Боже храни
Моли сад се сраски род!

Ђ. Ђорђевић.

23. Ковачу.

Убрзано (весело). М. Тасаловић.

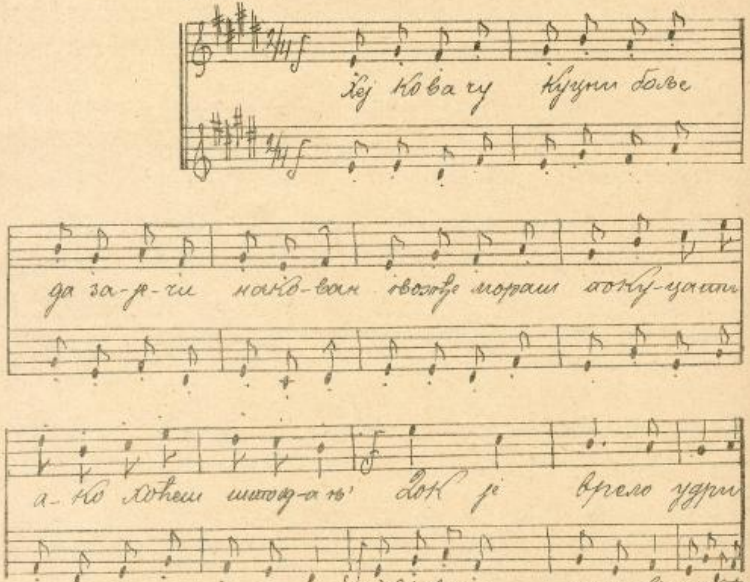

2. У мех дувај, баждару сипри
Да се дворце усија;
Са клешташма живо шкрети
Да се боље гаведи.
Док је врело удри куј!
И чекићем токкуцкуј!

3. За жлоник и сикиру
Треба добар и јак ков;
Да се шале не ругају
Ковач зло ладноков;
Док је врело удри куј
И чекићем токкуцкуј!

4. Ка прамери добро гледа
Ударац му води сваки
Радује то га обнашати
Било сналаи, биће јак.
Док је врело удри куј
И чекићем токкуцкуј!

5. Не слами се ајруда, муке,
Нека с чела цурљиво!
Богатство не ате капљашчи
Урек чешати свога ћеја.
Док је врело удри куј
И чекићем токкуцкуј!

6. У младости ко се мучи
У славонски ужива,
Кабар ковач новац своји
Седи срећу сакрива.
За то удри, за то куј,
Своју срећу токкуцкуј!

Јелка Сарева.

24. Цилц!

Брзо. М. М. Прошић

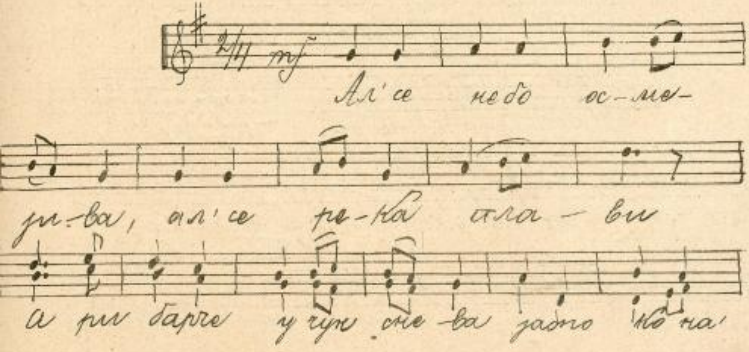

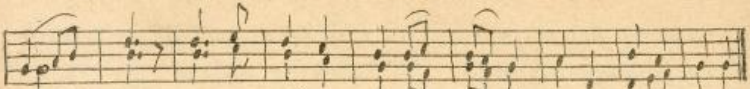

јав ви; а ри барче у чук снева рано ко на јаву

2. Ви мајку ућућућу
Ријицу је свеко'о,
Мета'о је на жеравицу
Па је лако секо'ю.
3. Жеравице до се арудри
Комој лако скоро
Рибицу му вето руди
Боловао је скоро.
4. Руди рибо' јомате мало
Сад му је лакше
Орце му је заиграло
Мало сад милена.
5. Доле ћело јако сеиати
Ал то да се слади
Мор'о ви ас риво јеитати
И да кир' гладн.
6. Па је уже, га вам бриже
За обичајке К усати
Чук се љубу, он се враже
Оде ланан тусати.

Бранко.

Успавај, успавај Србине...

Убојно.

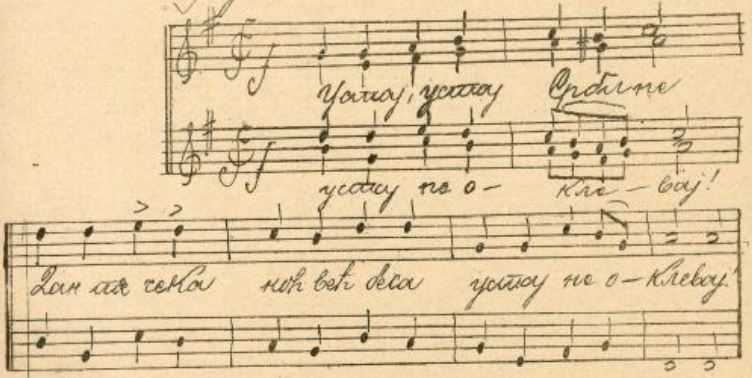

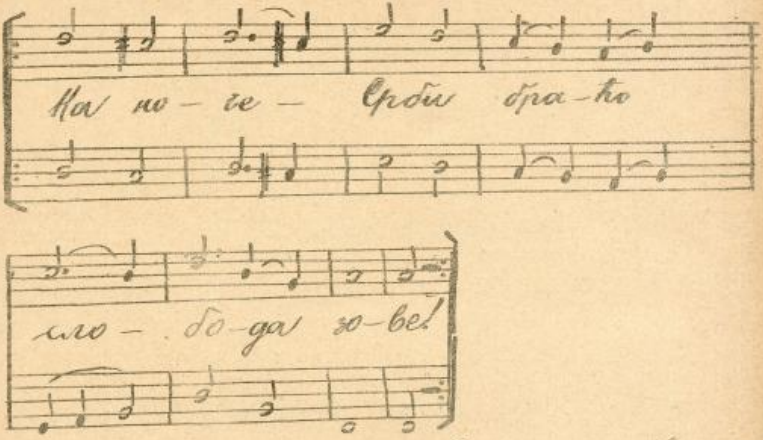

2 Колата беше невоље
Колала би и сауше,
Време ј' једном
Сиде дошло
Да с' ослободимо!
Ка нове Срби браћо
Слобода зове!

3 Ко се устраши кад сарова
За свој род умрети,
Кир Србиље, век је народ
Тог не хтела клети.
Ка нове Срби браћо
Слобода зове.

Св. Милетић.

ЗБИРКА ПЕСАМА

У ДВА, ТРИ И ЧЕТИРИ ГЛАСА

ЗА

УЧЕНИКЕ ГИМНАЗИЈА

УДЕСИО

Ст. Ј. Николић

УЧИТЕЉ

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1889

ЦЕНА 2. ДИНАРА

ПРЕДГОВОР

До сада није било нарочите збирке песама, удешене за ученике гим назија. Знајући колико се успорава рад због тога, ја сам се подухватио те прикупио овај број песама и аутографисао их. Овим сам, држим, учинио олакшицу и наставницима и ученицима.

Све песме у 4 гласа — сем «Вивка», сам сам превео из мушког у дечији хор; а остале сам аутографисао онако, како сам их имао написане.[1])

Сматрам за дужност да се на овом месту захвалим г. Јосифу Маринковићу, што ми је дозволио да у збирку унесем неколико његових композиција — песама — које још нису нигде штампане.

Ђ. Ј. Николић.

[1]) У овом послу помагали су ми саветима г. г. Јосиф Маринковић и Вл. Николајевић, Шпарска, за што сам им веома захвалан.

1. Химна

2. Химна

Allo

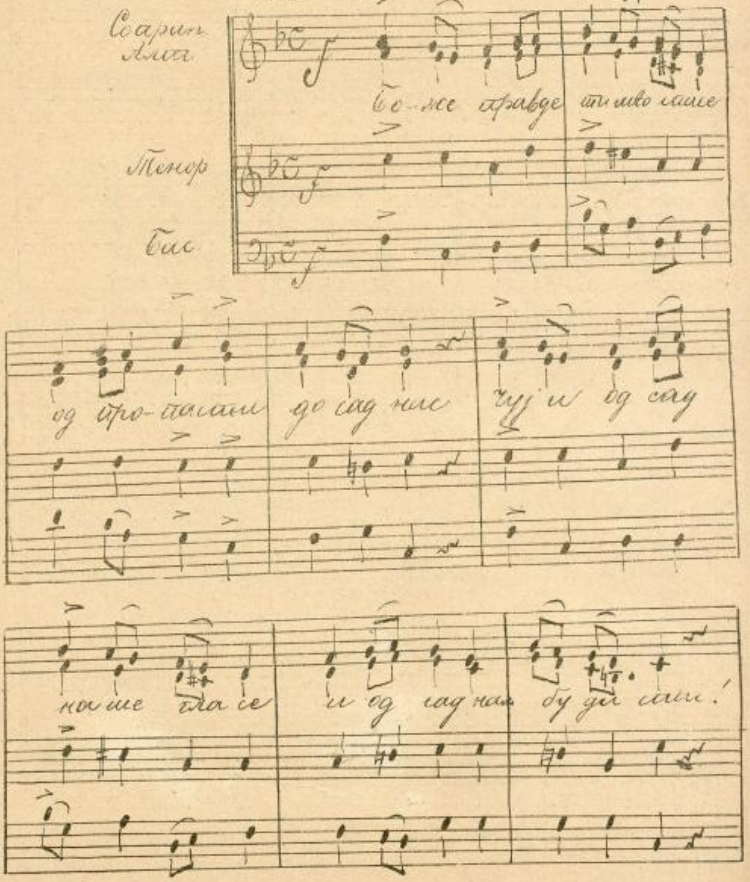

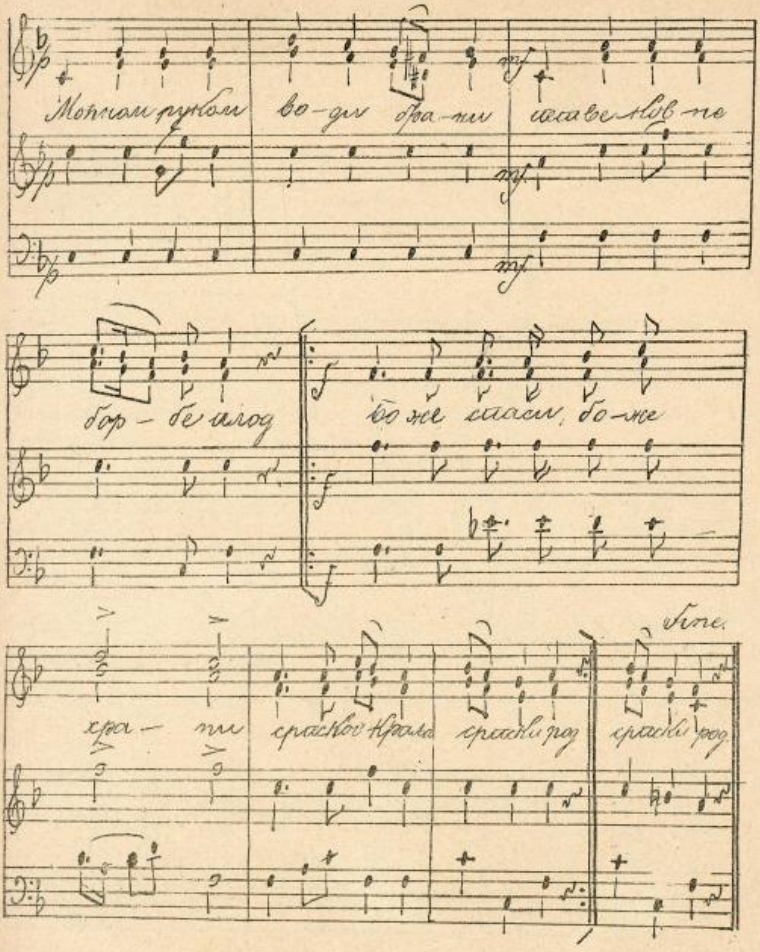
Молим руком во-ди хра-ми наша ве-ли-ко-
бор-бе илод
бо-же спаси, бо-же
хра-ми
краснога Краља
краљу
краљу
Бого.

2. Долине пусте.

Moderatto.

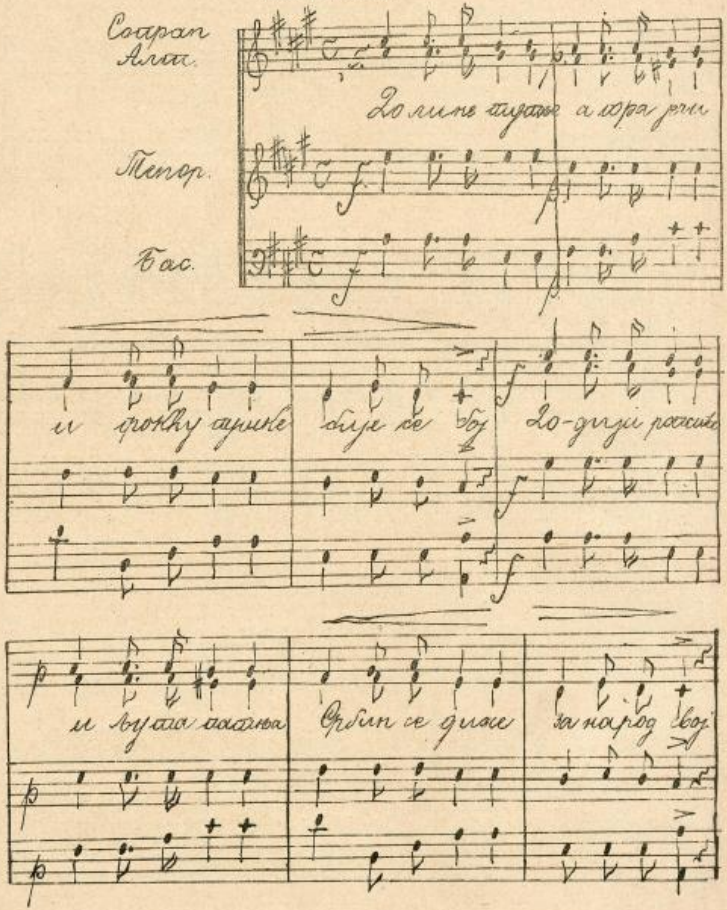

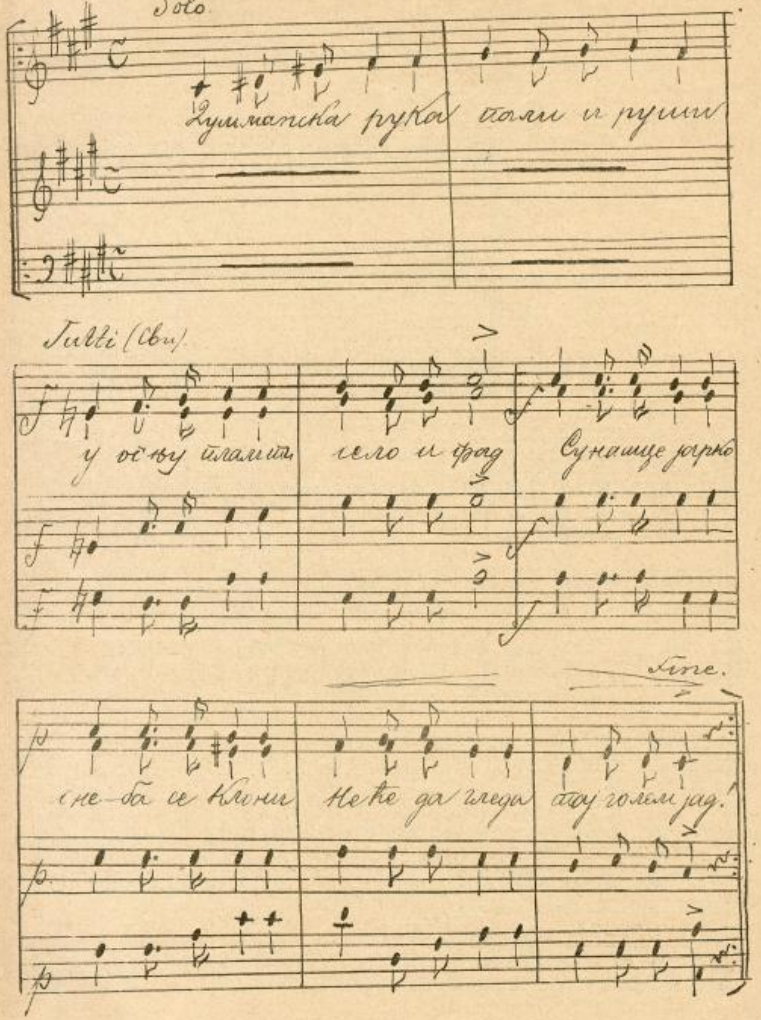
Solo
Душманска рука сломи и руши
Tutti (Ви)
у оньу пламић гело и фад Сунашце горко
Лице.
не-ба се клони Неће да гледа тај голем јад.

2. Нилосе Клеле, дило је урасло,
Залто је родоор давно нас;
Слоса нек славу славну одјене славу,
У слози лежи Србинов спас.
Слободе здасне сунашце жарко,—
Целоме Српству сити шаљ оре;
За следе Србин крвцу је ило,
За следе сите, за следе мре!

К. Берлић.

3. Химна Св. Сави.

Andante religioso

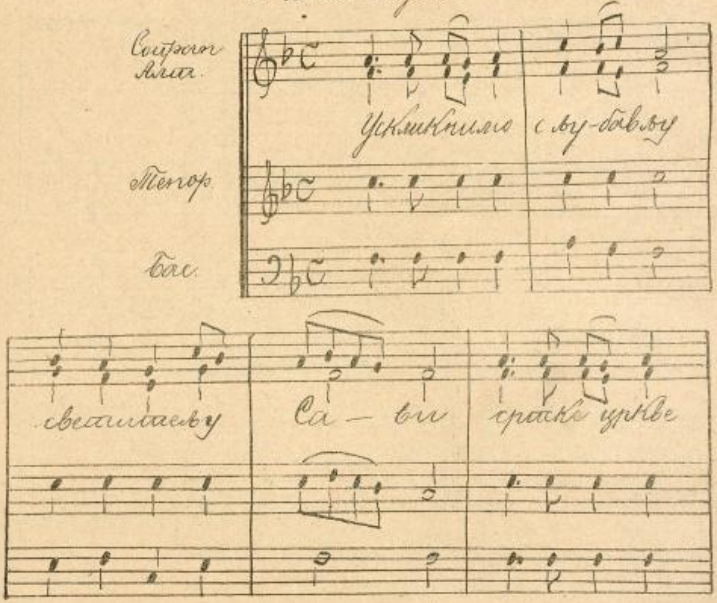

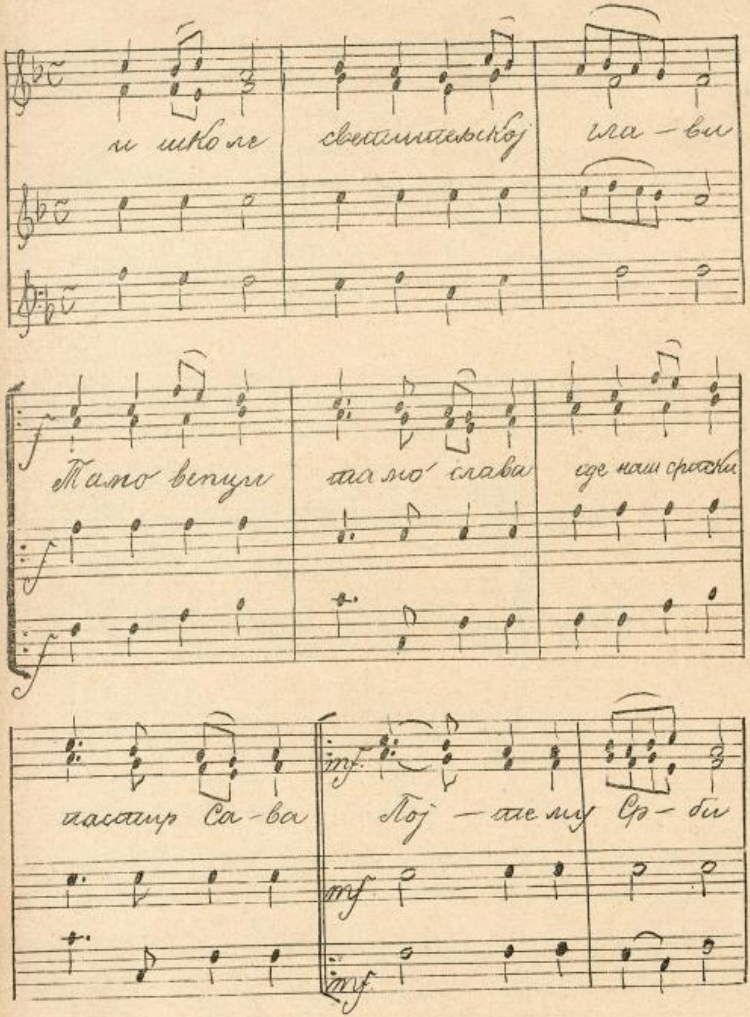
и школе
свештеньској
гла – ви
Тамо вечни
тамо слава
где наш спасак
Цасаџр Са – ва
Ној – цаемуу Ср – би

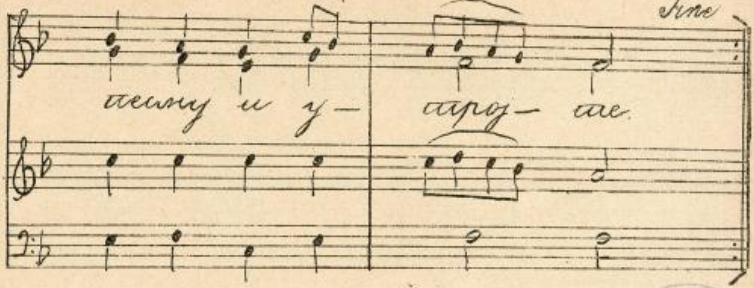

4. Вивак.

Allegro. Ї. Це.

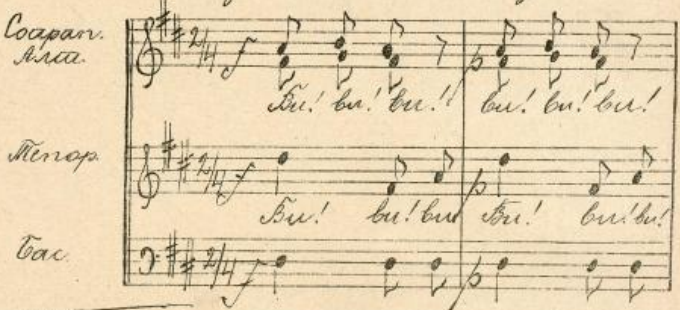

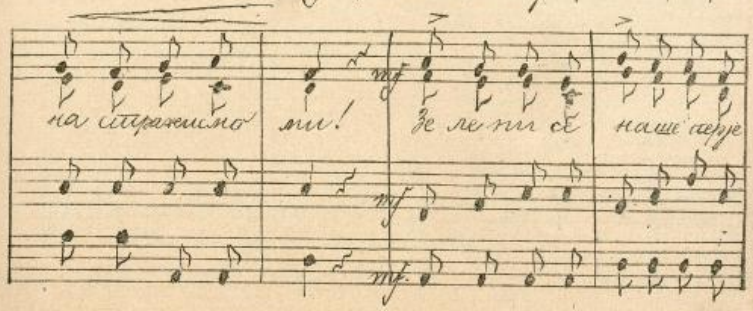

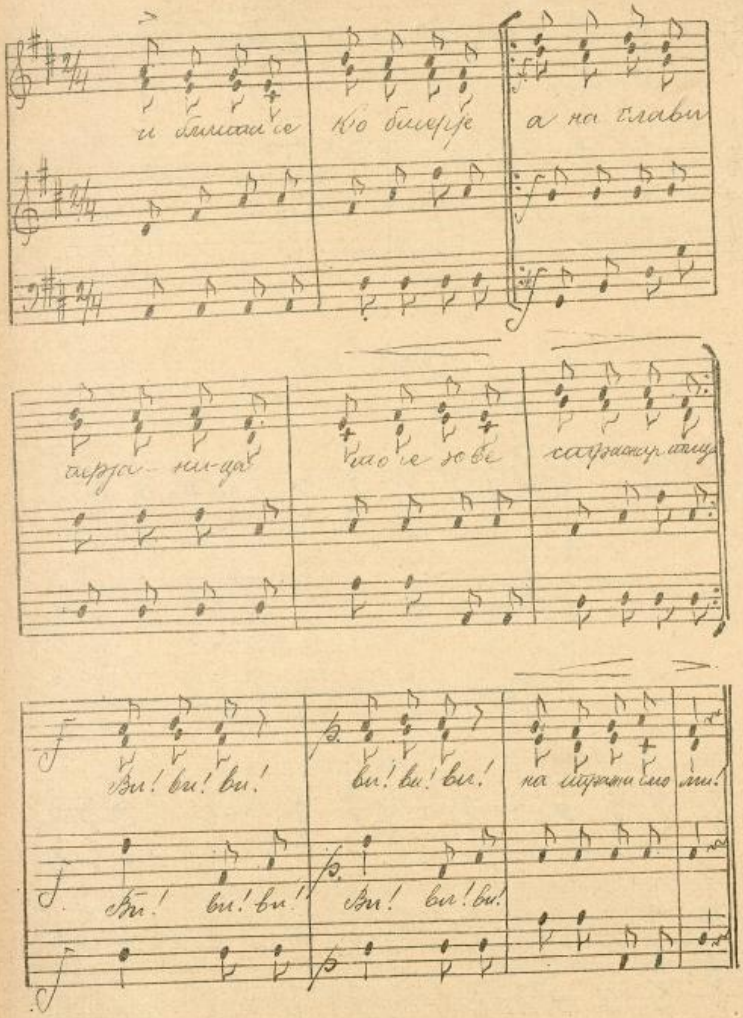
и бамбаи се
Кю бимрје
а на слави
аврја - ни - да
Чио се зове
сагражи мицу
Ви! ви! ви!
ви! ви! ви!
на сиржи сио ми!
Ви! ви! ви!
ви! ви! ви!

2. Ах! ви! ви! ах! ви! ви!
На страже смо ми!
Ко' без сврака пазитеља
Ми ловцу не сме доћи
Ако дође залуду труди,
Сврака цвркне све пробуди
Ах! ви! ви! ах! ви! ви!
На страже смо ми!

3. Ах! ви! ви! ах! ви! ви!
На страже смо ми!
Ми смо сасма мале птице
Њоси птице и звериње,
Ће нас сваки радо једу,
Добра сврака много вреди.
Ах! ви! ви! ах! ви! ви!
На страже смо ми!

З. Ђ. Јовановић.

5. Од планине...

Љубавно. Лисински.

Сопран Алти: Од планине мили дјаче

Тенор:

Бас:

на моју дољу моју страјање а по ветру

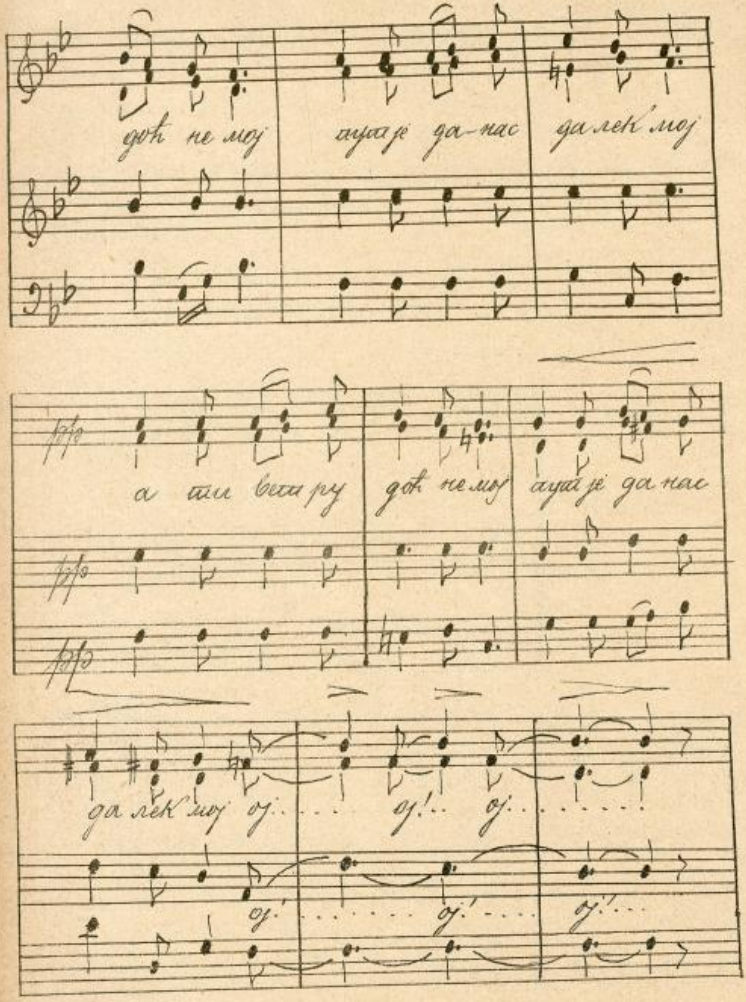
дођ не мој ауај је да-нас да лек мој
а ти бе ри дођ не мој ауај је да нас
да лек мој ој ој! ој
ој! ој! ој!

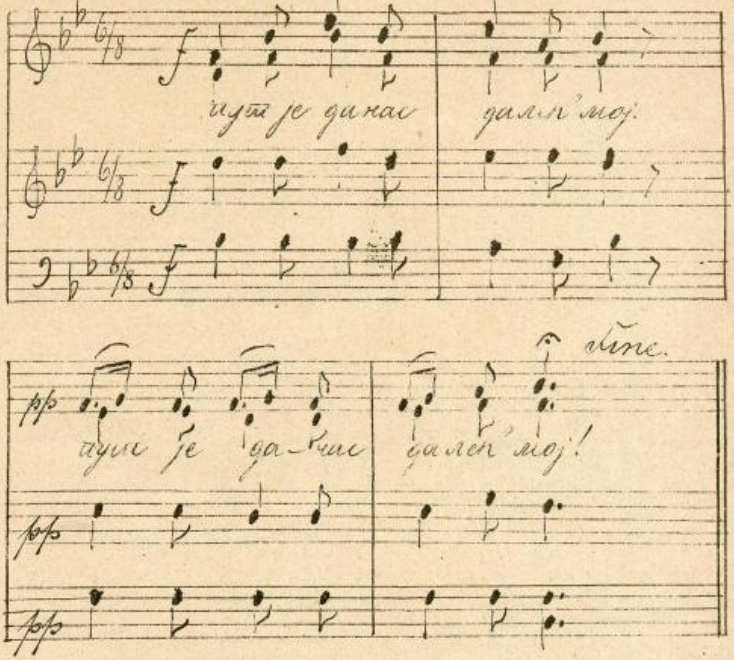

2. Свезер с мирном мора сусам
Бродар у свој чамац усиан
И сам' сва весо ој!
Велик' ми је бол мој!
3. Морске пучке сваки милује,
Срећу тражи, боса шапуће;
Смело с морем води бој,
И дом брзо љубав свој!
4. Кад кише му сапиру, брана,
Онда рад се бродар враћа,

Жити з тобою вічно – ой!
Буде ли друже – оче мій!
5. Ой сплакали мили душе
Тамощ далье мій серадзе
А сам море мирно гадо
Дак ще у дом вратим свој!

6. Доловилни.

Темпо ді маркіа.

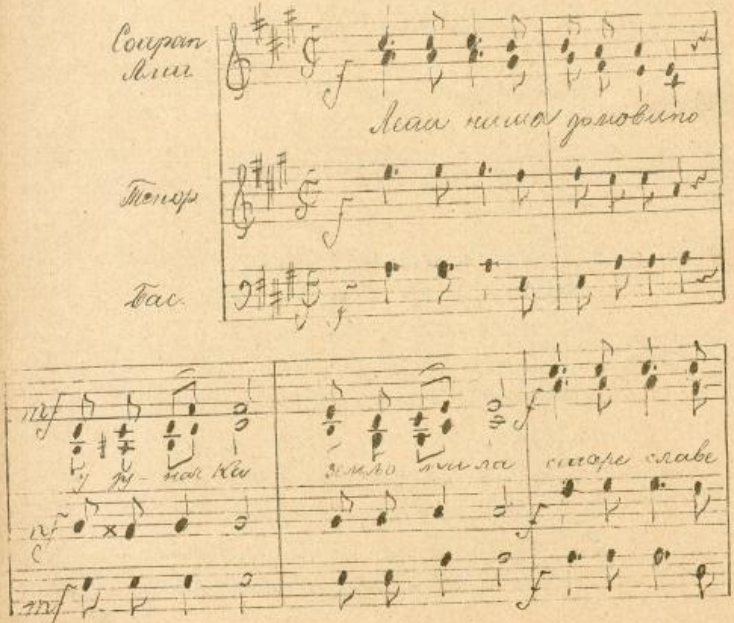

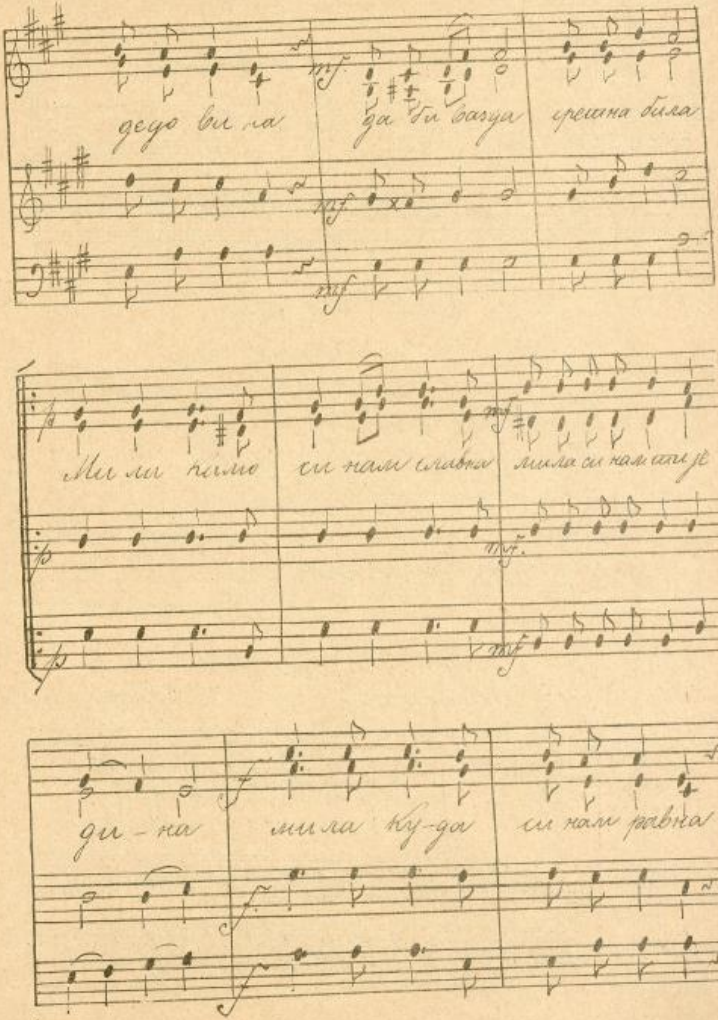
деда ви ла
да би бачуа
грешна била
Ми ли нема
си нам славна
мила си нам сама је
ди - на
мила Ку - да
си нам равна

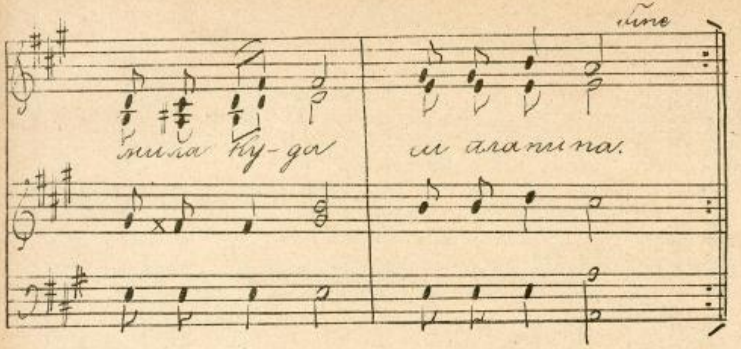

2. Тешу Саво, Срво лешу,
Кисам Дунај сиву губу;
Куд ћу пумнем свану реци
За свој народ Србин вубит.
Док му голов кунце грије
Док му Хрватско Бурза зује,
Док му мртве срећ сакрије,
Док му живо груде бије.

7. Јачка песма

Allo brillante Јг. Zajc.

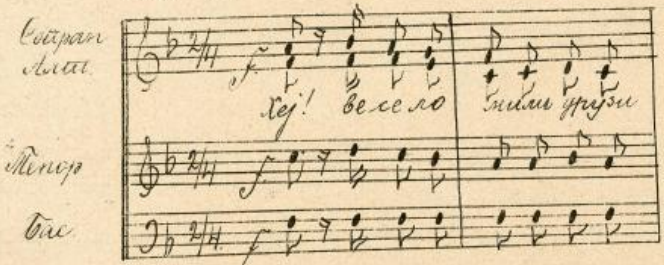

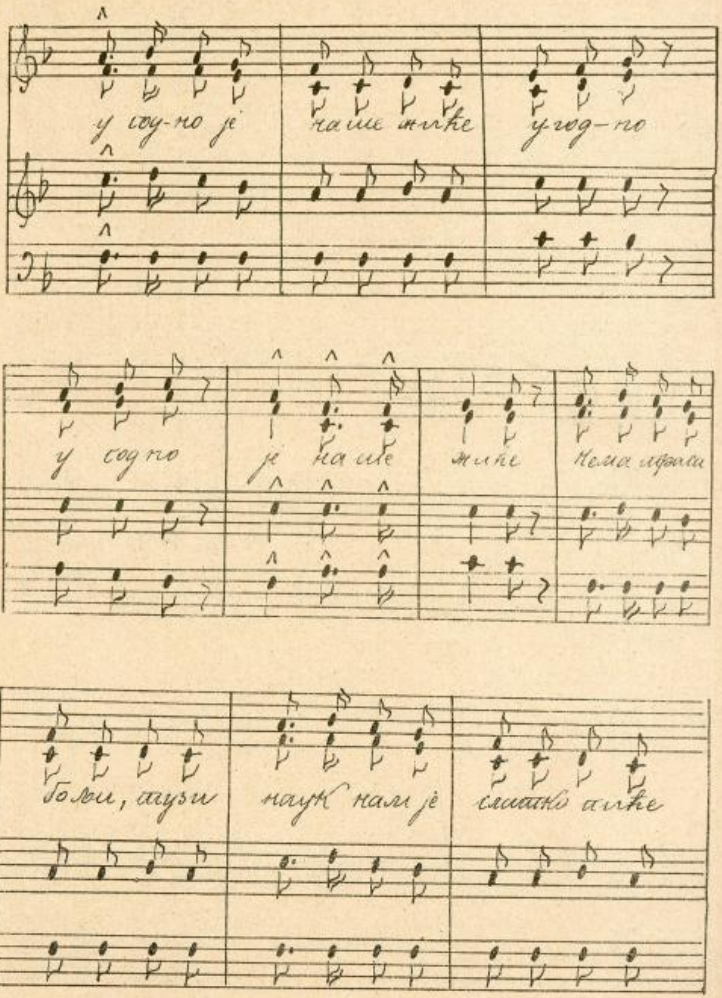
у соу-но је
наше жилке
у год-но
у соу но
је наше
жилке
Нема праш
Боли, слуши
наук нам је
слатко жилке

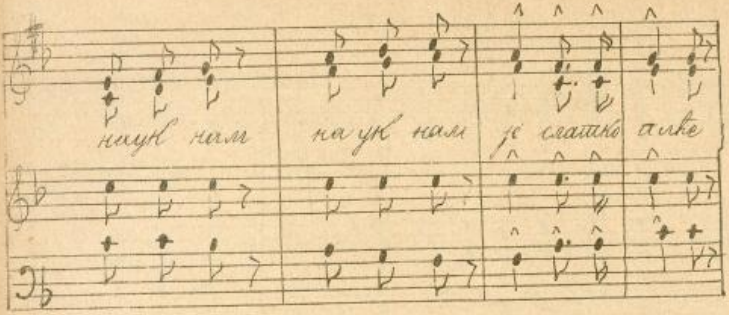
нашк нам
на ук нам
је слатко алке

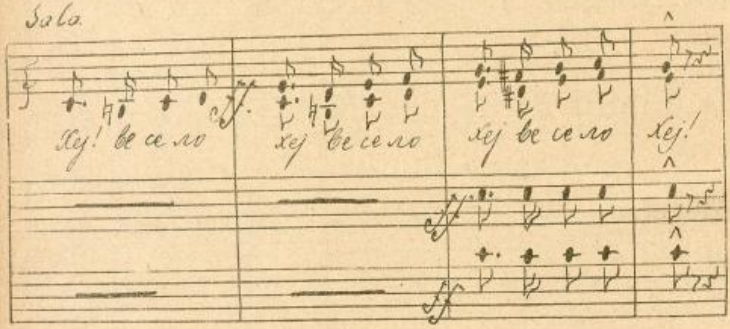
Заба.
Хеј! весело
хеј весело
хеј весело
Хеј!

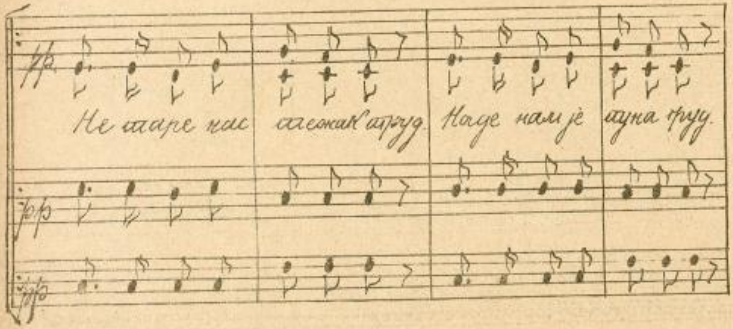
Не шкоре нас
сасежак с друг.
Коде нам је
шука друг.

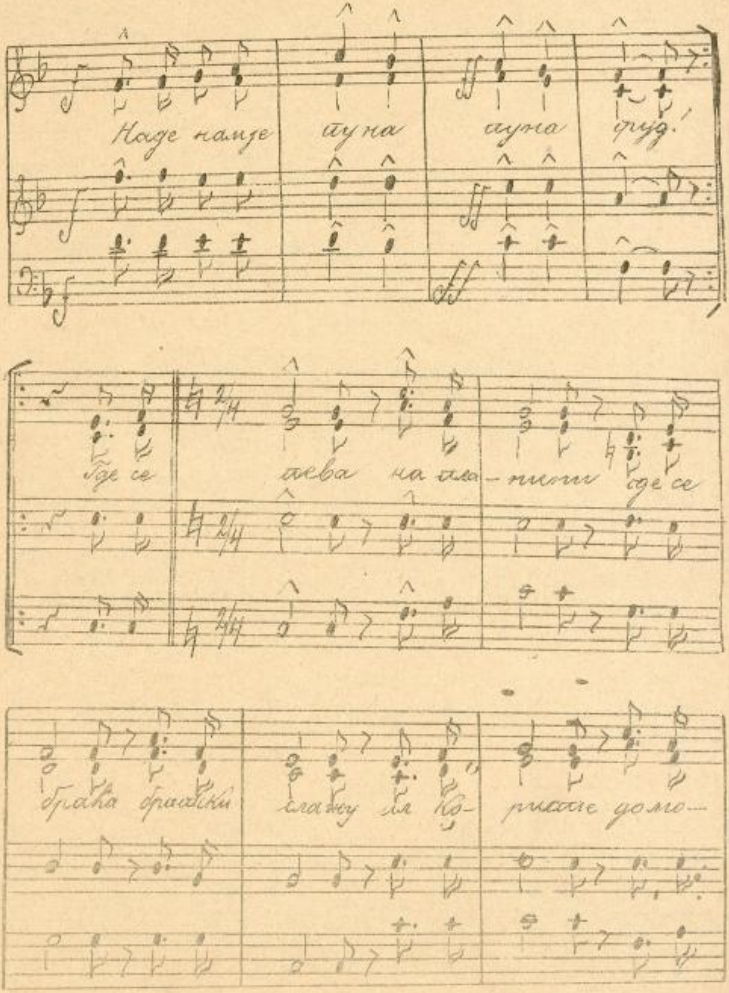
Наде наше ауна ауна фуд.
Где се ава на ла- ници где се
брата браћки глашу ја ко- рначе доло-

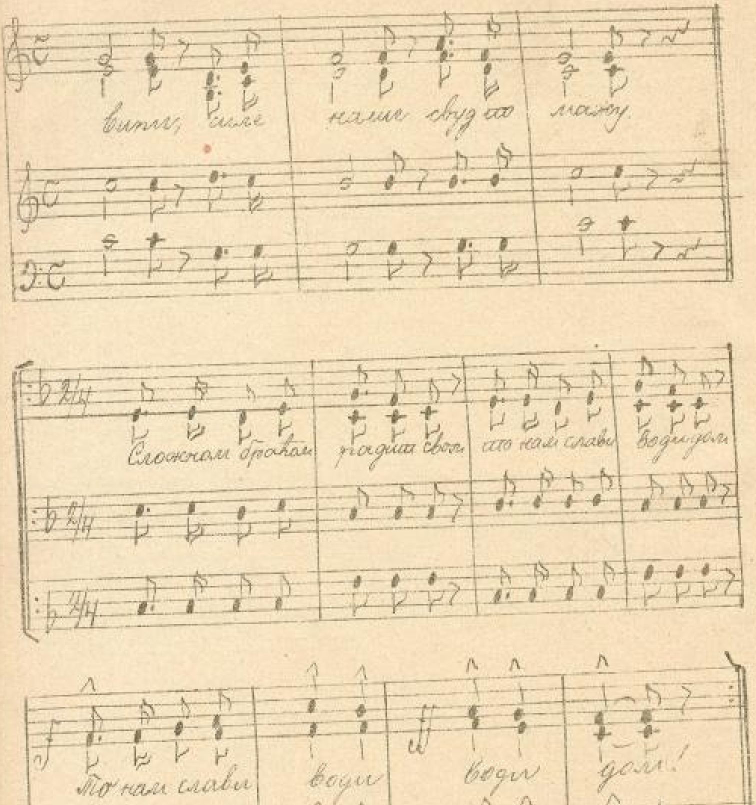
то нам слави
То нам слави
води
води
доли!

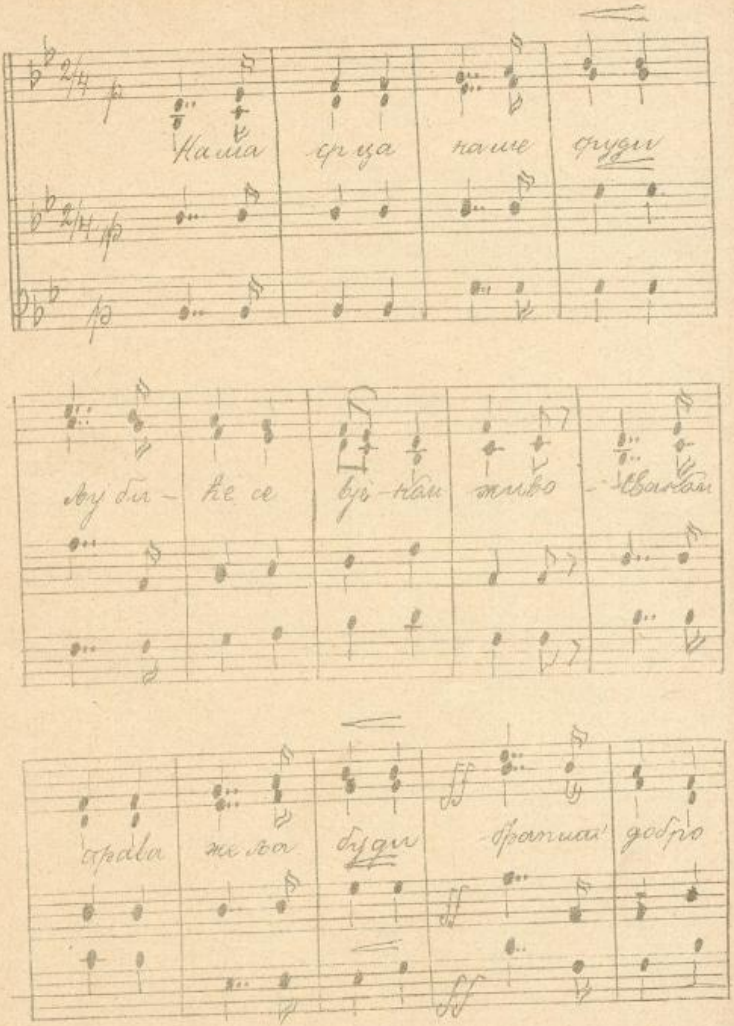
Наша среда наше друго
Ако бъ-де се бъ-ди жи-во - зва-ло
среда жи-ва бъди братя добро

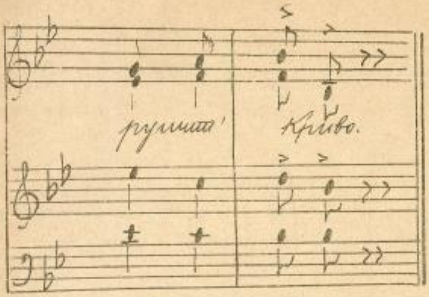

D. C. al Fine

8. Господи силни

Andante religioso

2. Тенор

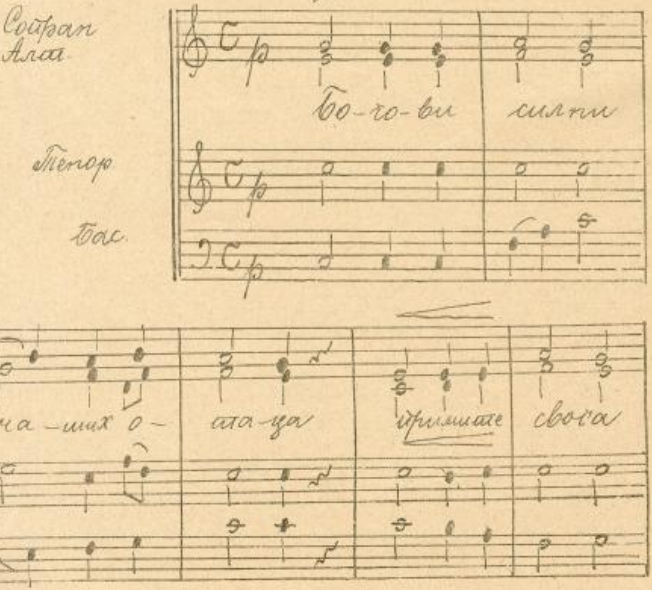

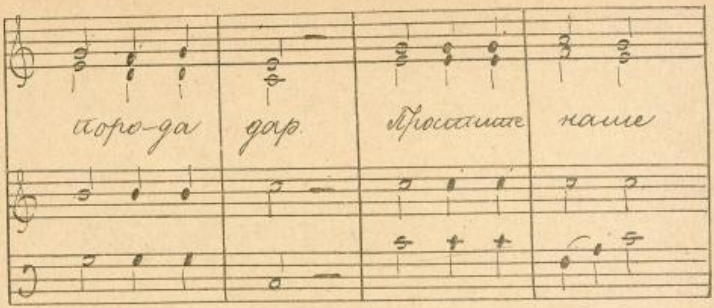
поро-да дар Просвиле наше

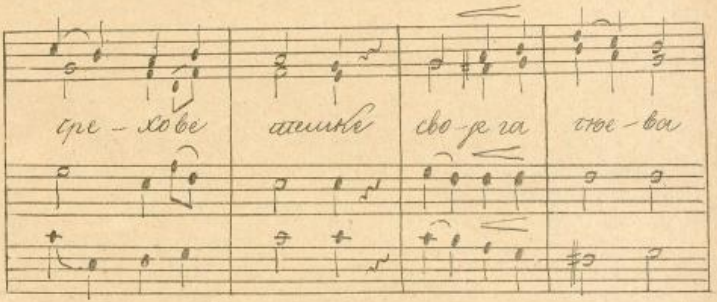
гре - хове ашике сво-ја гла тве - ва

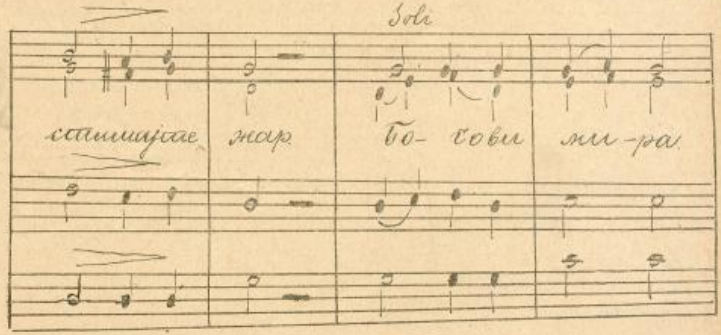
Бог
сашишје жар Бо- гови ми-ра

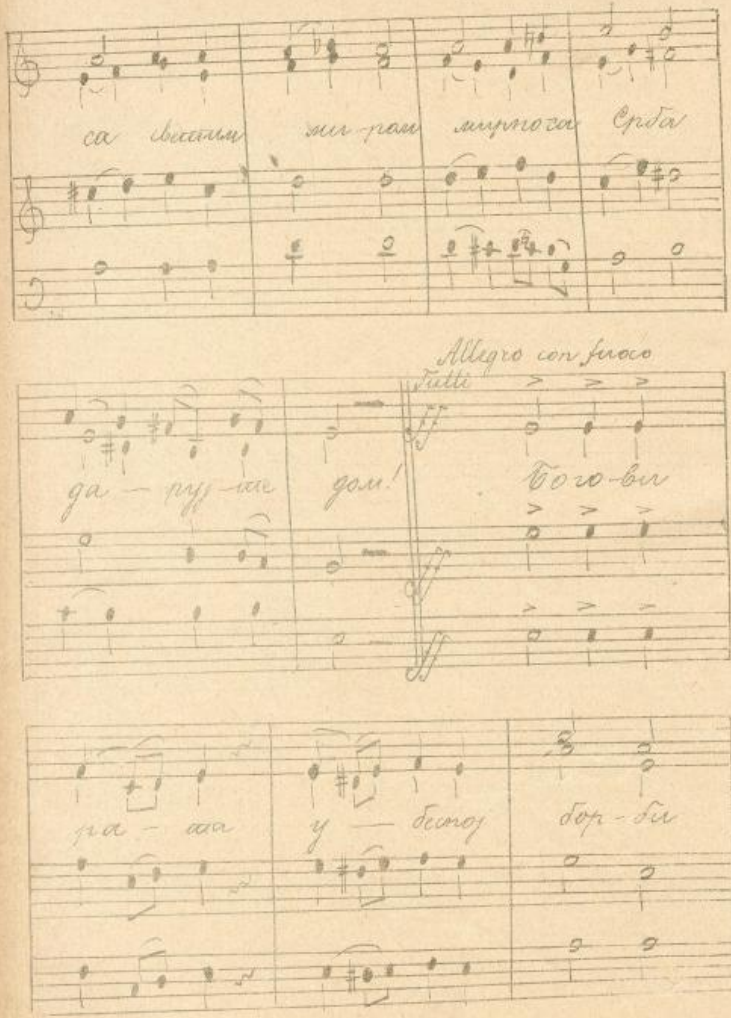
са свима мир-ним мирнога Срба
Allegro con fuoco
Tutti
да — руж-не дом! Бого-ви
да — ааа у — бело] бор-би

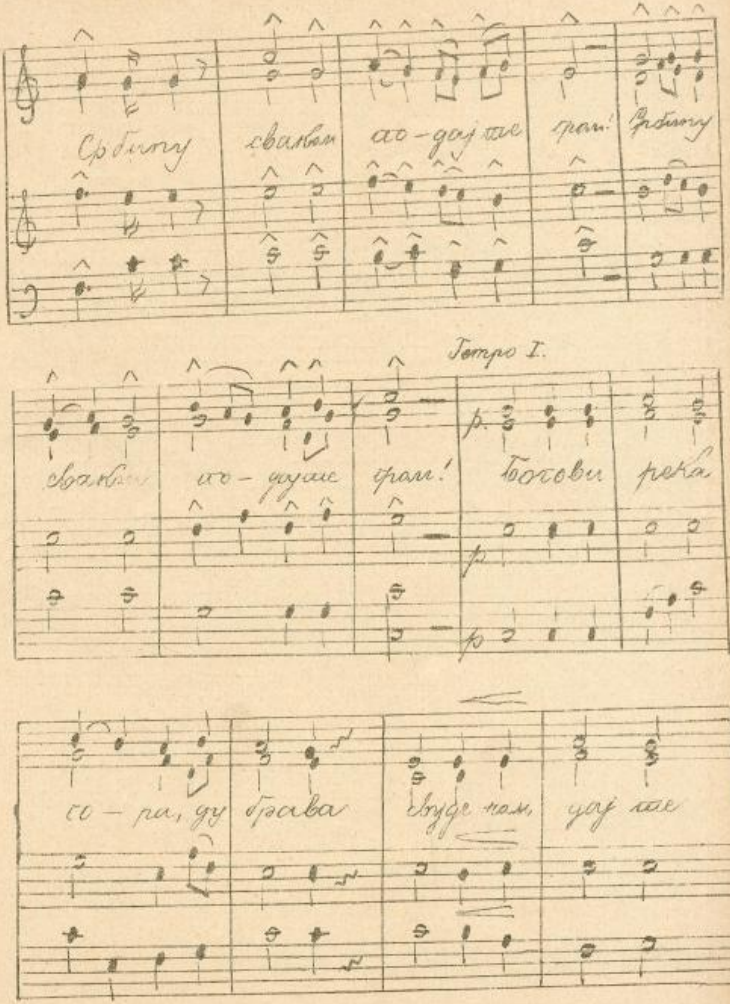
Србину
кваван
ао – дај ше
грли!
Србину
Тетро I.
кваван
ао – душе
грли!
Боговн
река
со – ри, ду
брава
свуде нам,
дај ше

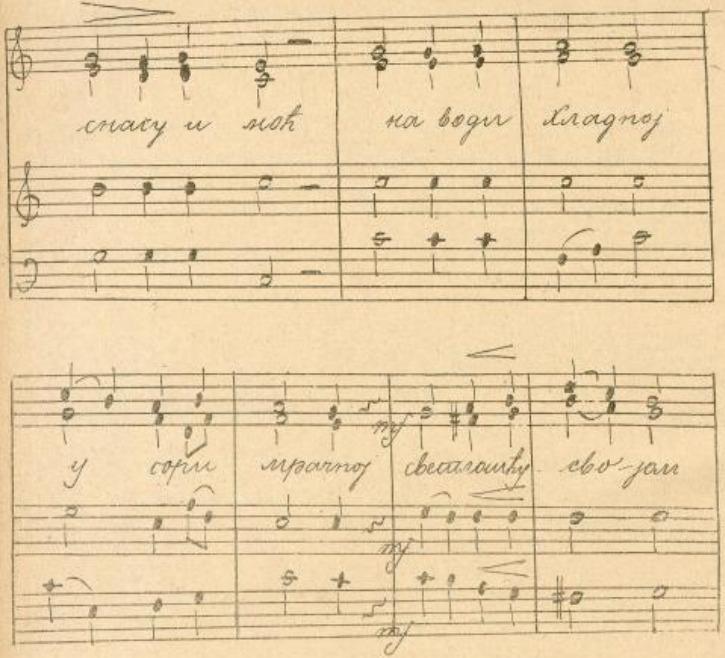
спасу и мой на води хладној
у сфри мрачној свесилоштву сво-јан
зби
ведрисае мой бо-го-ви ни-кад

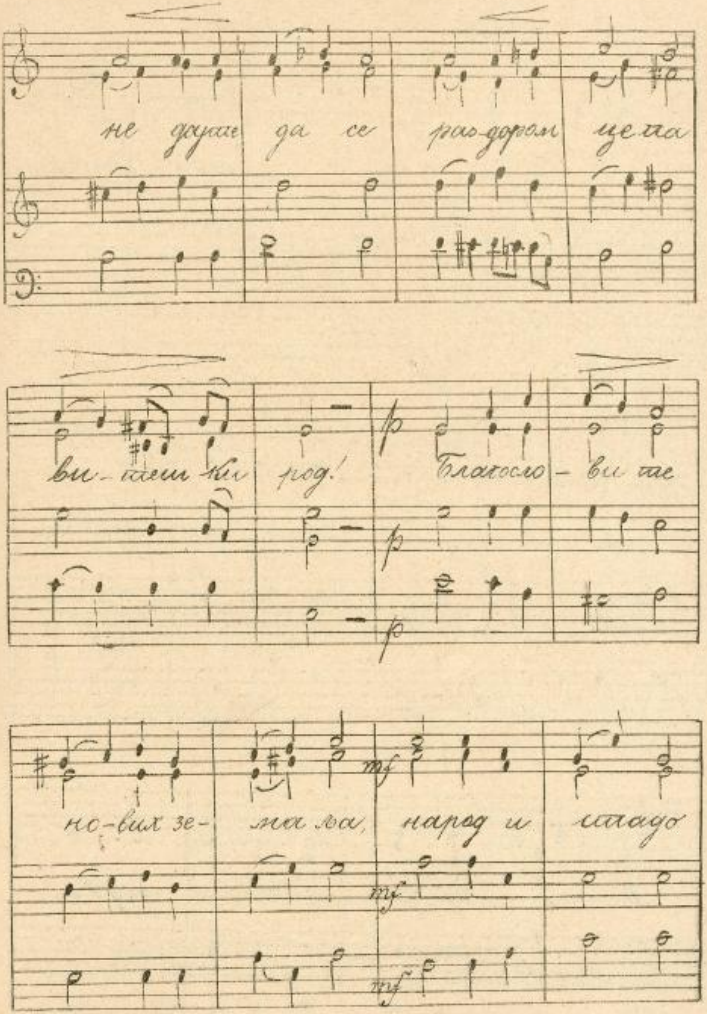
не дуне да се раздорим цела
ви-шки род! Благосло-ви нас
но-вих зе- мя ла, народ и стада
mf
mf
mf

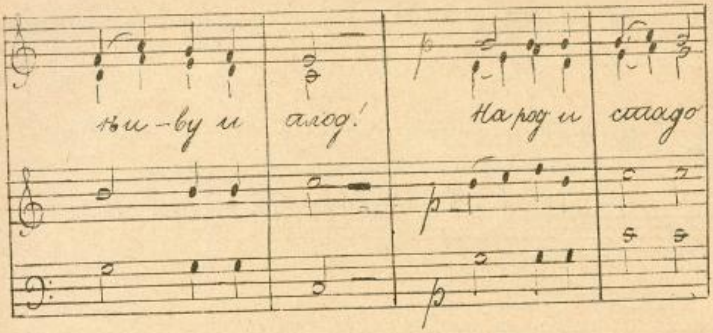
ње-ву и слод! Народи слади

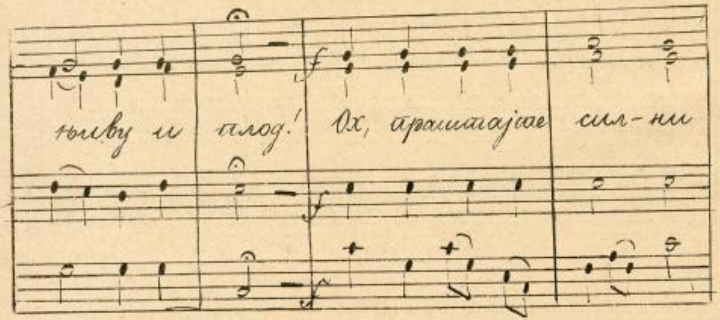
њиву и слод! Ох, срамотајне сил-ни

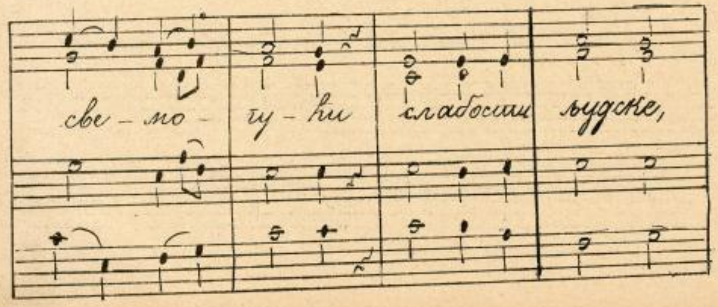
све-мо-гу-ћи слабости људске,

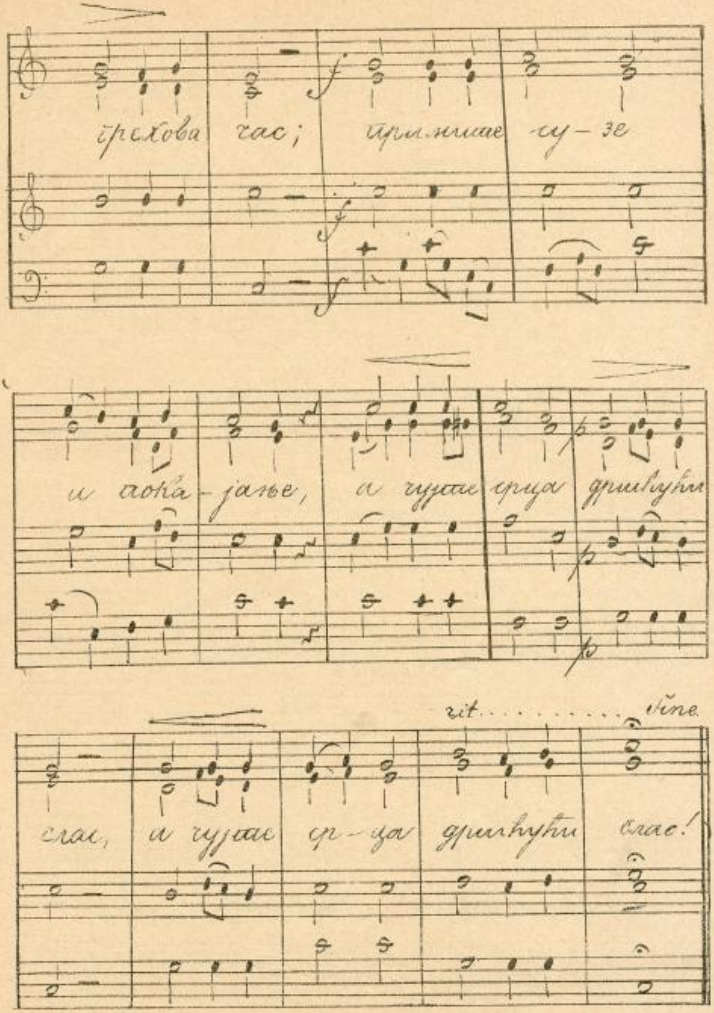
грехова час; Прими ме-ну-зе
и ока-јање, а чуда ора да дрикнути
rit. Vine.
слас, а чуда ор-да дрикнути слас!

9. Боже браниславе.

Andante. 2. Хвало.

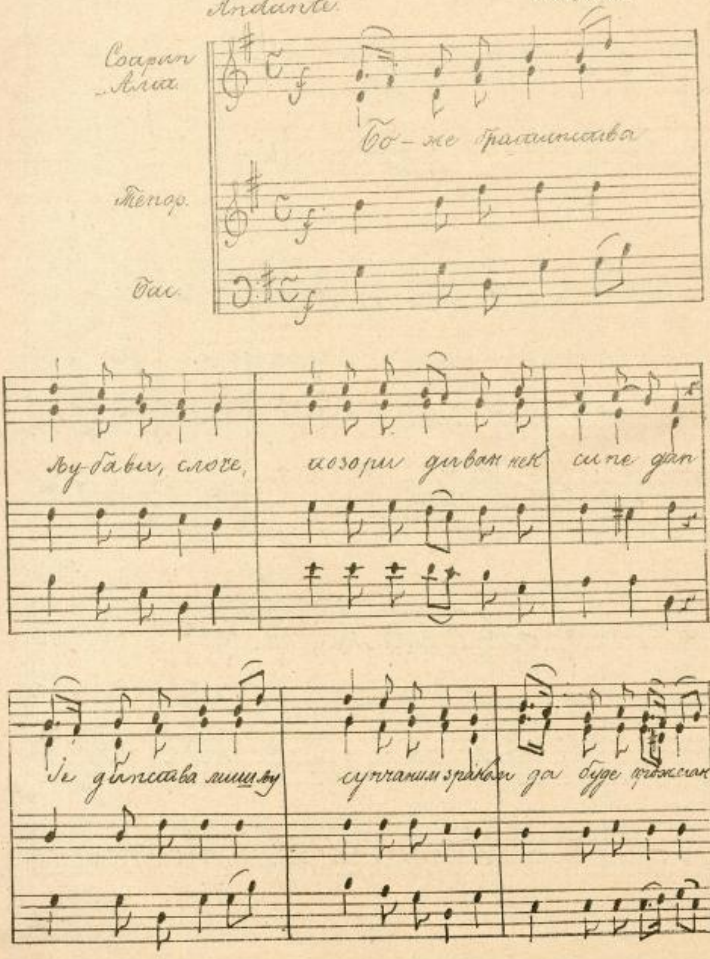

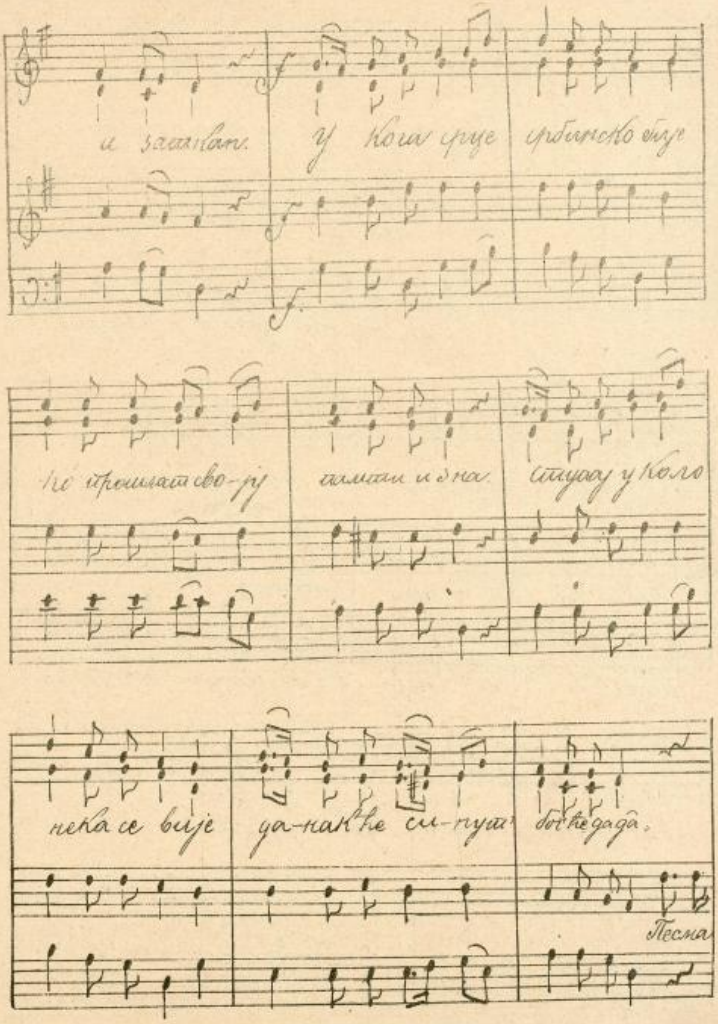
и заиграју
у кога чује
србијанско срце
не прима за сво-ју
само једна
струну у коло
нека се вије
да-нак не ми-нуће
до кедада.
Песма

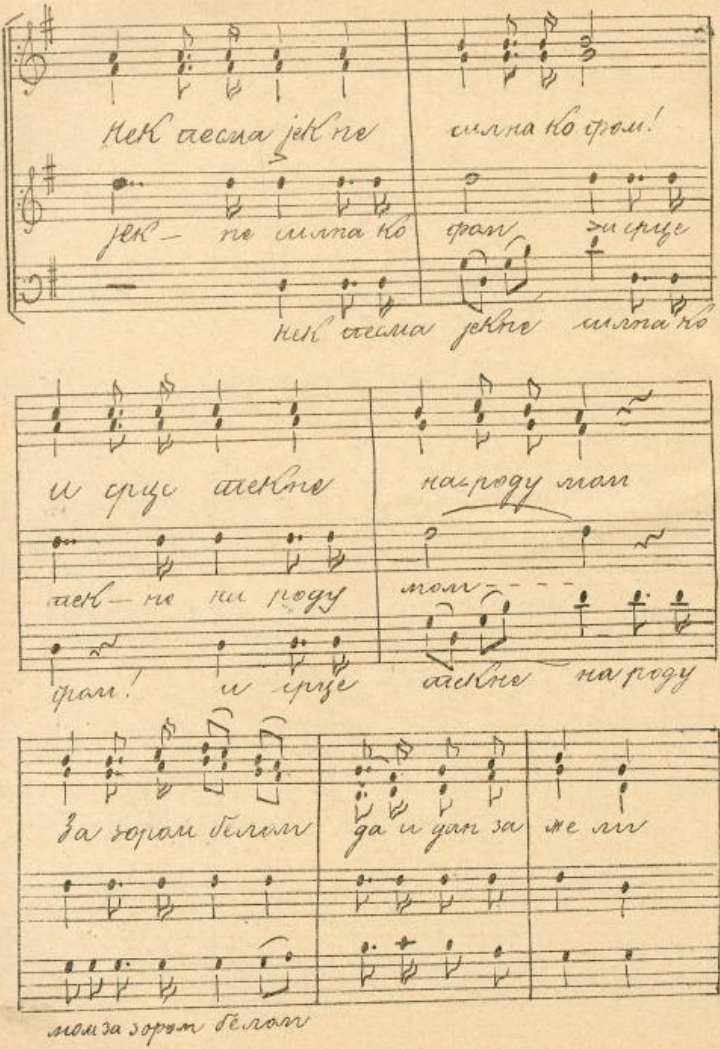
Нек песма јек не силна ко гром!
јек – не силна ко гром и срце
нек песма девче силна ко
и срце девче народу мом
нек – не ни роду мом –
гром! и срце девче народу
За гором белом да и дам за же ли
мом за гором белом

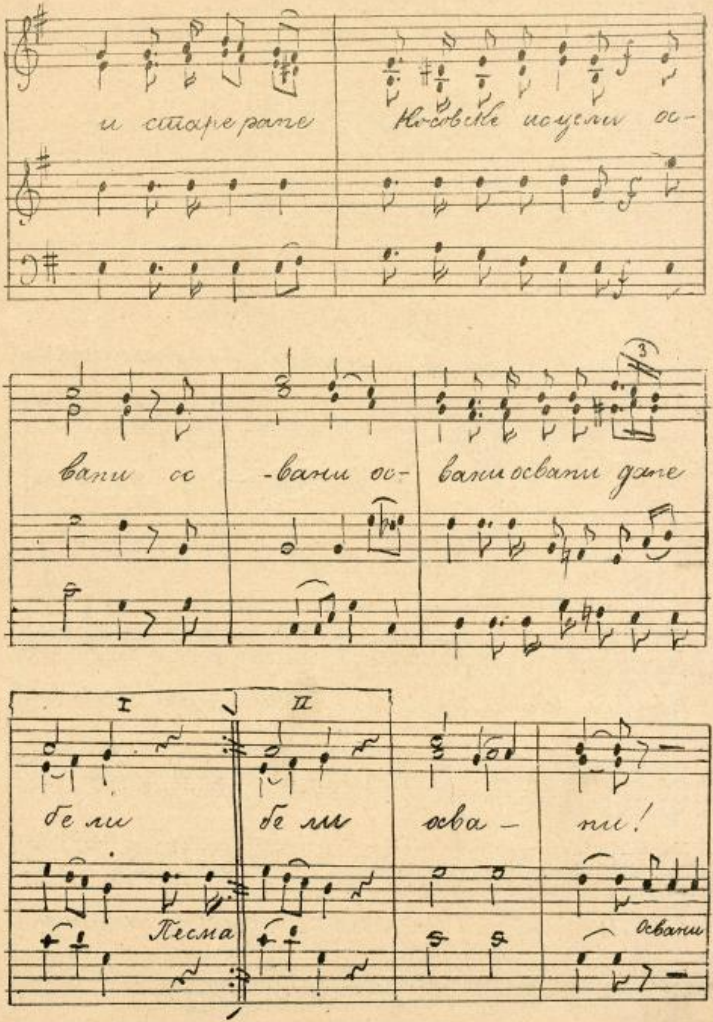
и старе раде
Косовке девојке ос-
вани ос
-вани ос-
вани освани раде
I
II
бе ли
бе ли
осва -
ни!
Песма
освани

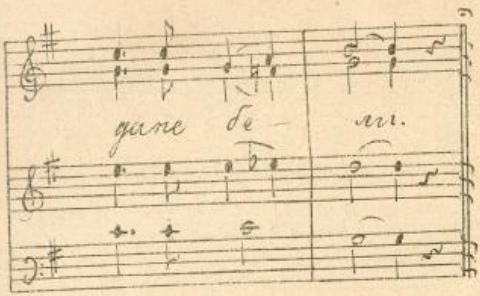

10. Ја сам јаче.....

Tempo di marzia — Ј. Марковић

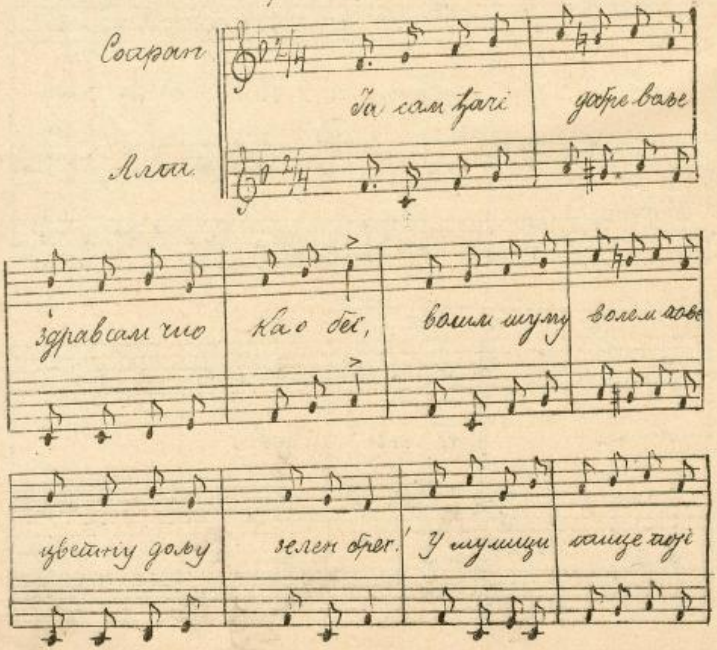

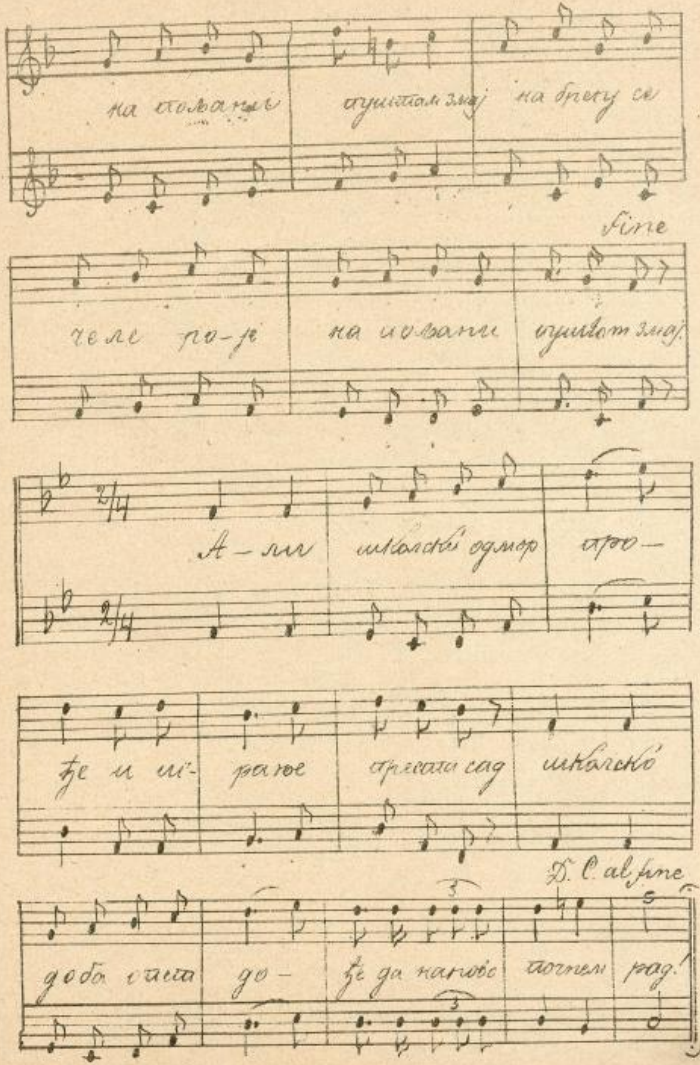
на клупама
сједимо заједно
Fine
чеље ро-је
на клупама
сједимо заједно
А-ли школски одмор
про-
ђе и ми-рује
опрљени сад школско
D. C. al fine
добра ствар
до-
ђе да нам
почне
рад!

2. Када сарпу златно руно,
Ајдо следам овчаре,
Кад доведу хиљаде стоно,
Ја ће здети Камиле;
По орнатну рајо ћурчим,
По сламки ће арлесвем
И бумбара рајдо звучим
И клепалом клепетем.
Али школски одмор дроже,
И пајмиње сувата сад;
Школско доба опет доже,
За напово сочном рад. //

3. А Кукуруз кад зашушани,
Кад ће мени дар знак,
За је време да се лушими,
За ће бере биберак.
А да видим мој весела,
Кад ће бере виноград;
Ја сиу питам учитеља,
Кро без часа нисам рад.

4. За сам бачо добре воље,
Здрав сам чио као бор;
Волим пиру, волим поље,
Цветну долу, зелен брег!
И ром више кошу моју,
Она ми је мио сестра,
Њом забављам душу своју,
Њоме пуњем будућност а.

// Али школски одмор" и т. д. додавља се после сваке строфе.

11 Путник и поток.

Ј. Марјановић.

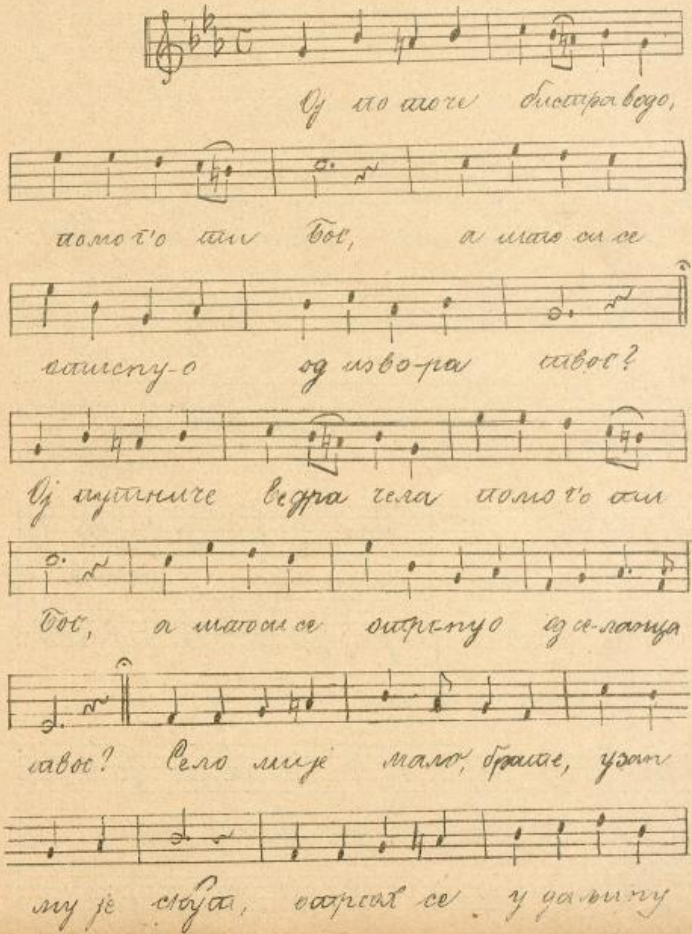

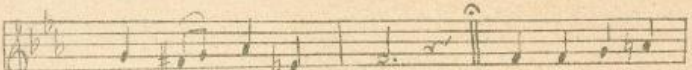
на жи во сла гуси. Изворе ми је

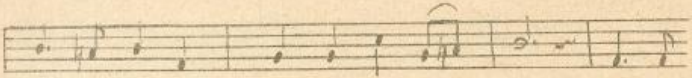
мали, браћо, кастарам да да мог, ја у

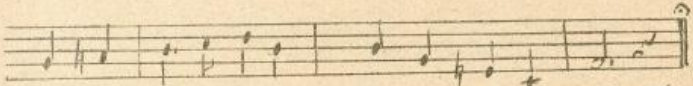
мори, али у горе, помо-г'о нам Бог!

Дует.

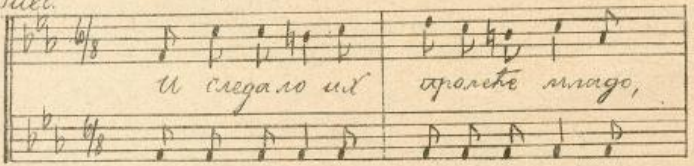
И следало их | оролеће младо,
и слушало им | одважни глас | и молило их
на ауста дољ пом | дас' кад год сеиле

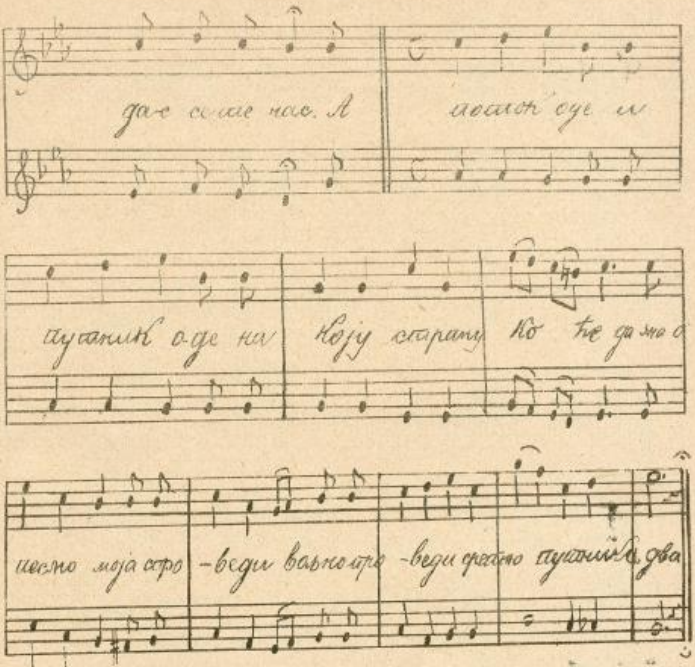

12. Несташнки дечаци.

Лео

Ј. Маринковић

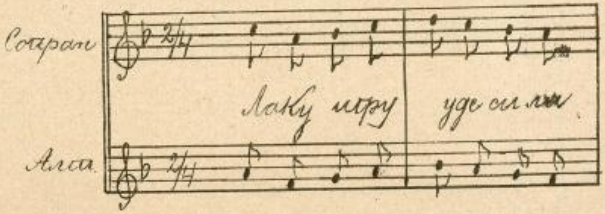

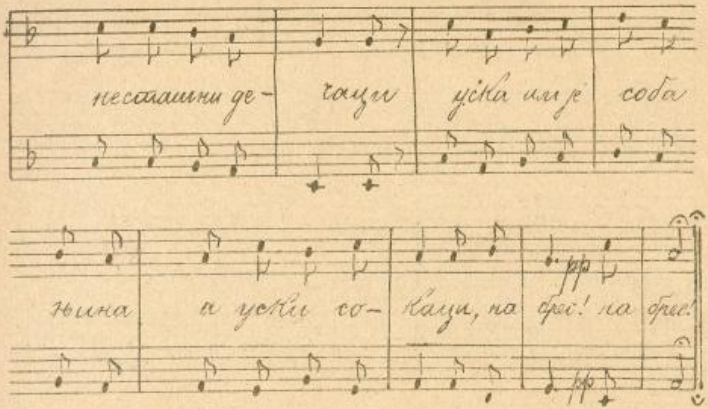

2. У дане со заукали,
На зеленой брегу,
Правно или додиjало
У мйболовнее мрежу,
На брег! на брег!
3. У сериjи приземено
Риче или се скажи
Му или кво несапирики
Штренеса сражи.
На брег! На брег!
4. Му водину по сражиик
Нодумлиду дворе
Прескачу их мугьевиако
Из долец, из гора
На брег! На брег!
5. Ту ускичу сокочико
Колко ишука вреди,
А „фролево иза убуа
Куаи, со их следи:
На брег! На брег!
6. Следи вакда умилаио
Па или хренту скажи,
У фролету хрене досла
Врепан, ко је сражи.
На брег! На брег!

13. Рáне моје.....

Ђ. Марјановић

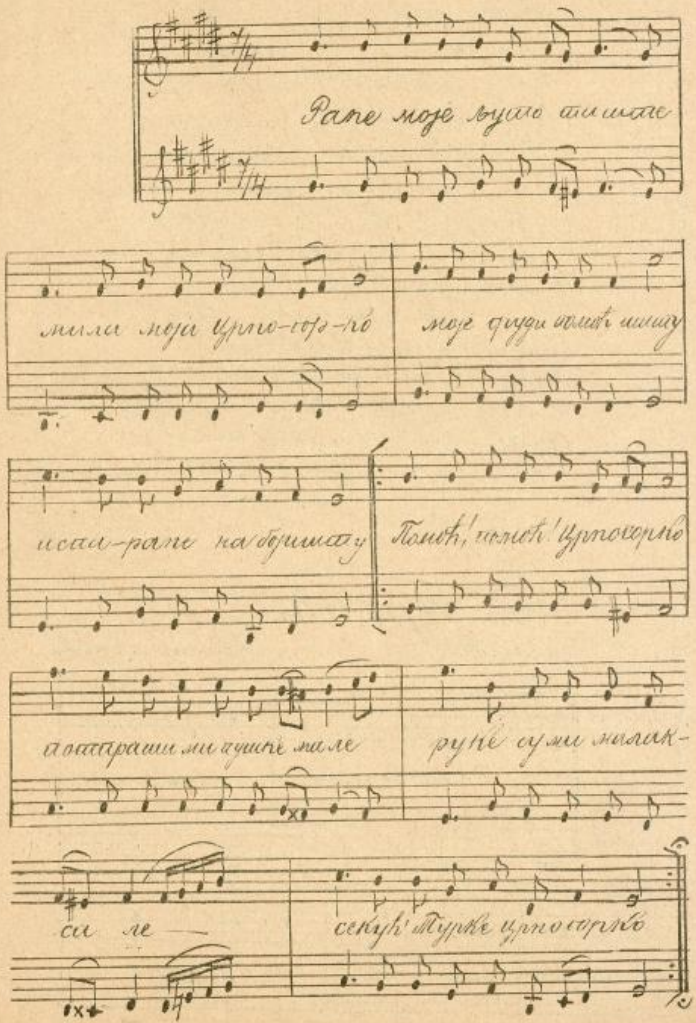

2. А над дидом – орли лаве,
Моја лепа Црногорко!
Телке рани и крваве,
Нек' замене турске сеаве.
Ох! свети ме Црногорко,
Не Куркаџом ја се сјечем,
Већ крвавим јуначким мачем.
У бој! У бој! Црногорко!

3. А на брду храни сиротке,
Моју нану Црногорки,
Оне дивне мурике сиротке,
Оне храбре осветнике.
Храни, нано, Црногорко,
И лета наук' кнегу ђила,
Свемила се дубровчанима,
Моја верна Црногорко!

14. Пролеће.

Молитва. Ј. Мариновић

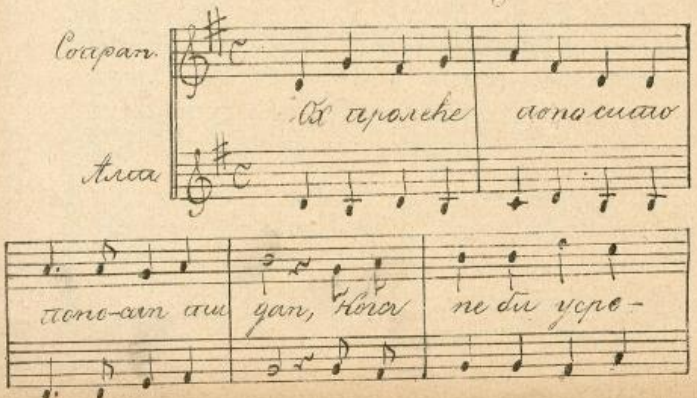

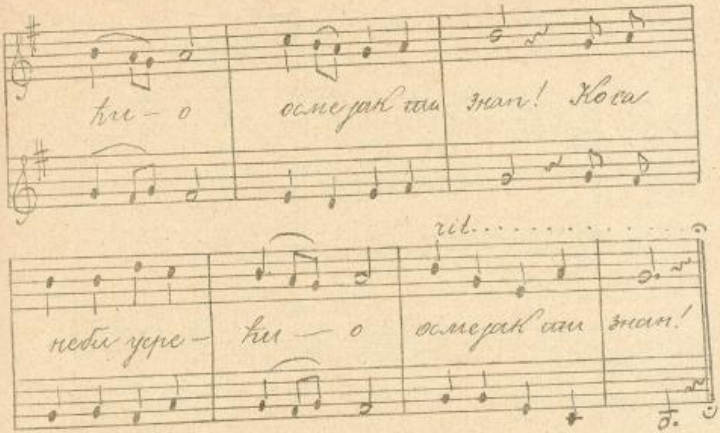

2. Чисто небо расцучило
Свої алавестани краєс,
А с нього се осмешкує,
Сунаніце на нас!

3. Мило бруд Шумадіуї,
Хладовитан гај –
Сунаніцу се лаган чине
Ск'о зелени рај!

4. У свом раду анице срећне
Усклицтуре слогсан:
Небу ведром на залвалу
Прилећу на часа!

5. Не знаш ди л' је ратно лешше,
Ли л' срнова чар, –
Све нам мрзе нам сриуа,
Ск'о непадни дар.

6. У срцу нам ускрснуо,
Некиг нови свеш,
Штао пролећу ускликом,
Осаносдравбед леш!

7. Ск, пролеће сподошао,
Поздран ами дан!
Хоча небі уврешло,
Осмеуак ами знан!

Јустин Живковић.

15. Пој славују....

Andante. Хорџиск.

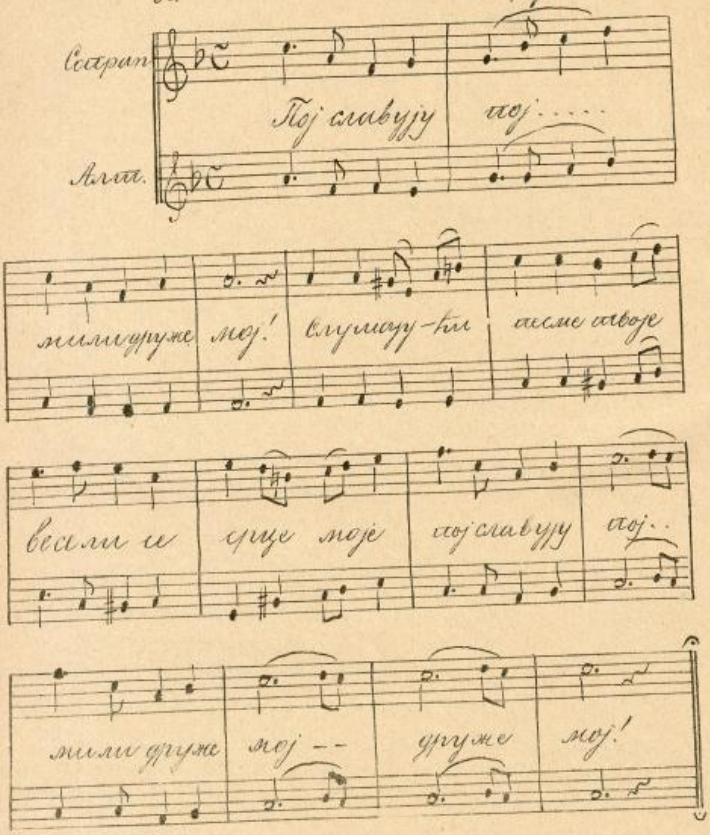

2. Пој славују пој,
Нек' оригинални сопој!
Нек' ми чудо слатко сопива
Док не сване зора сплива
Пој славују пој, мили друже мој!

3. Пој славују пој,
Напила се небој!
Чедо ми је биша сапка,
Ко сунашце пауско данка.
Пој славују пој,
Мили друже мој!

4. Пој славују пој,
Пресшашће пењој!
Док се чедо не пробуди,
Док га шпаука не добуди.
Пој славују пој,
Мили друже мој!

5. Пој славују пој,
На фрашићи сшој!
Слушаући песме сшаре
Радује се срце моје.
Пој славују пој,
Мили друже мој!

16. Ој Мораво.....

Andante. Народна мелод.

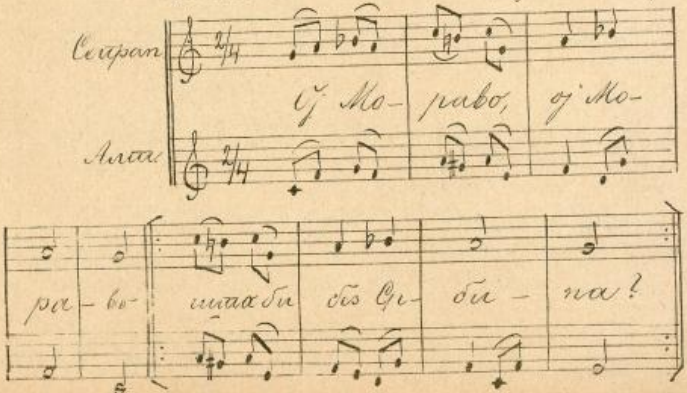

Што би Србин без срца јуначкога,
Што би јунак без десније руке,
Што би рука без ове сабље бритке,
Што би сабља без вештога ковача,
Што би ковач без ове тврдог свежња,
Што би свежње да га у брду није,
Што би брдо, да му горе није,
Што би горе да дивјега пења,
Што би дрво да нејма лишћа,
Што би лишће да му птице није
Што би птице да им песме нема,
Што би песма да од срца није —
Што ћеш песмо, што ћеш срце моје?
Далеко је ведро небо одвуд.

Бранко.

17. Кишна пролетна.

Ј. Мартиновић.

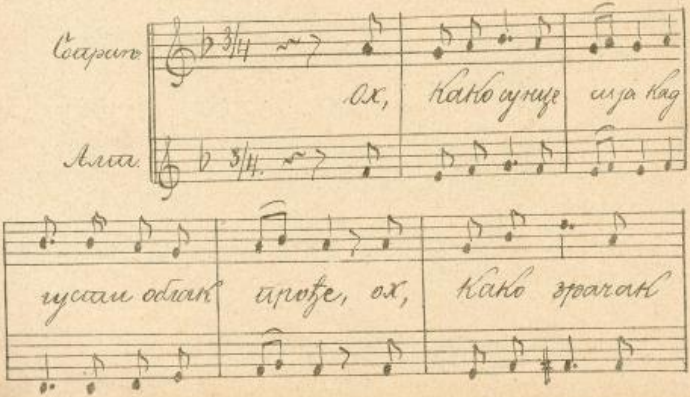

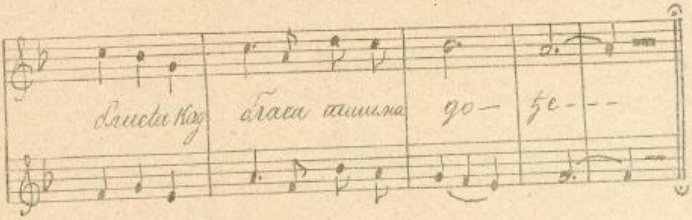

18. Школско звонце.

Allo

Ј. Мар.

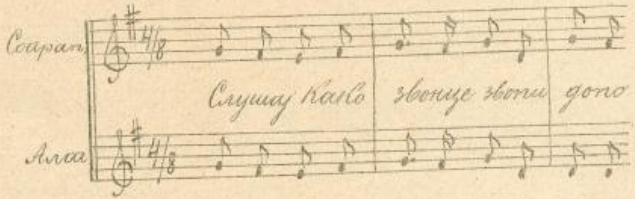

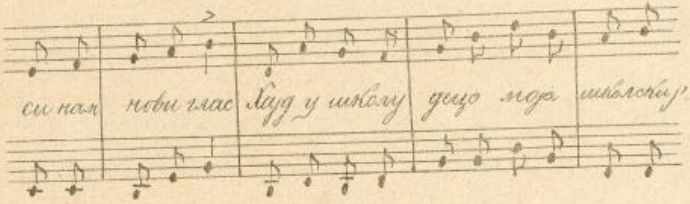

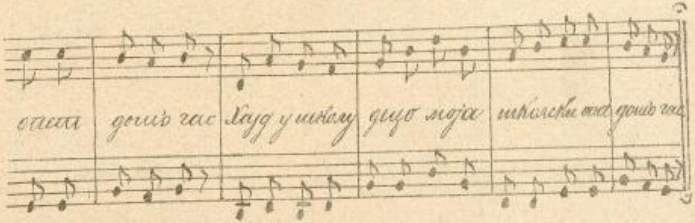

19. Калоиеро.

Andante

К. Сапунов

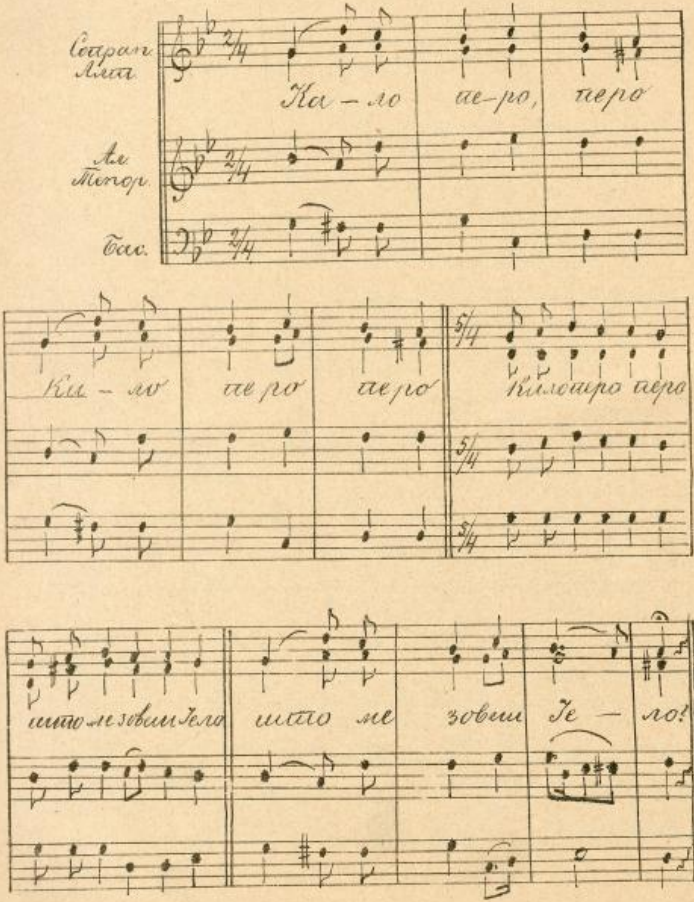

20. Дуне ветри.....

за два женска и / мушки глас – или
за 3 женска гласа. По Д. Јенку

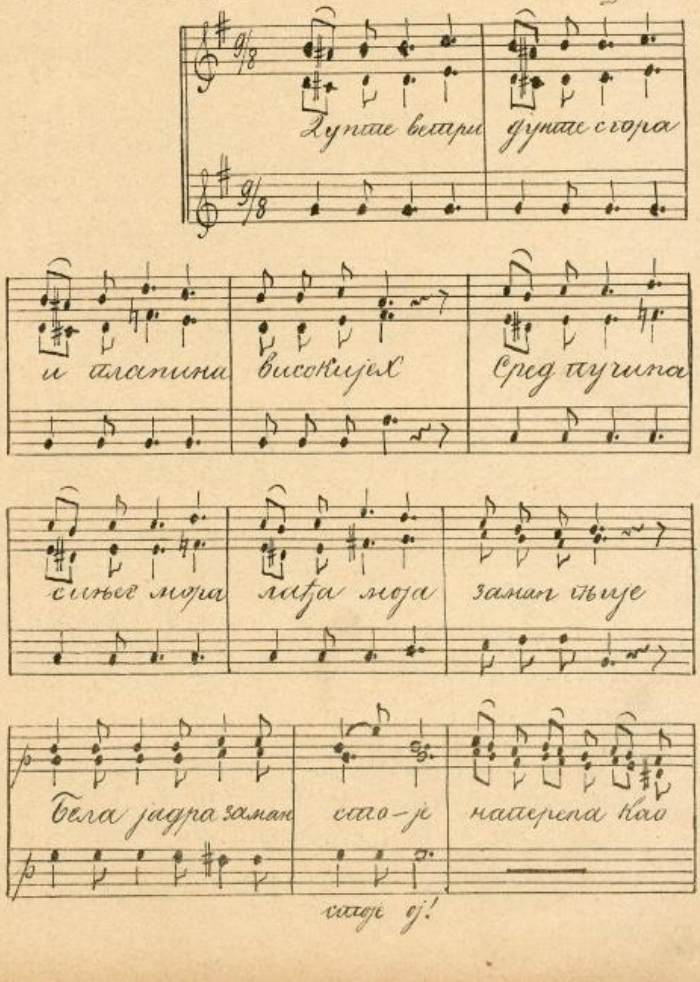

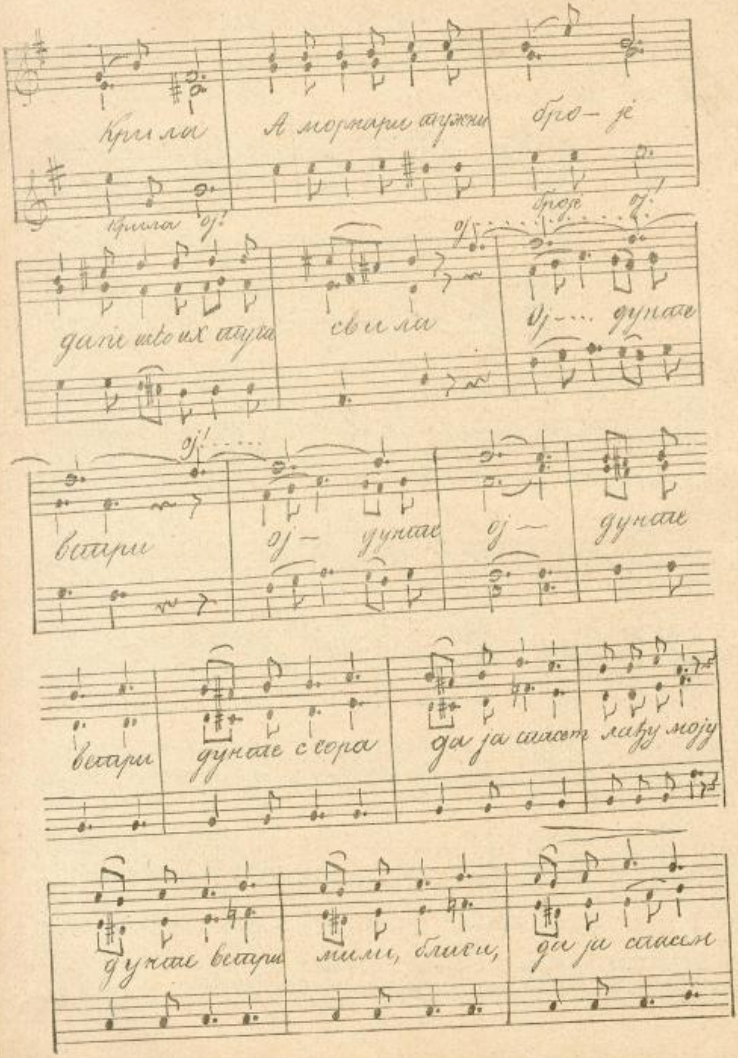
Крила
А морнари аужни
бро- је
крила
ој!
брод
ој!
дали шо их ауга
свила
ој.... дунаје
ој!
вијари
ој- дунаје
ој-
дунаје
вијари
дунаје с сера
да ја сиасм лађу моју
дунаје вијари
мили, блиси,
да ја сиасм

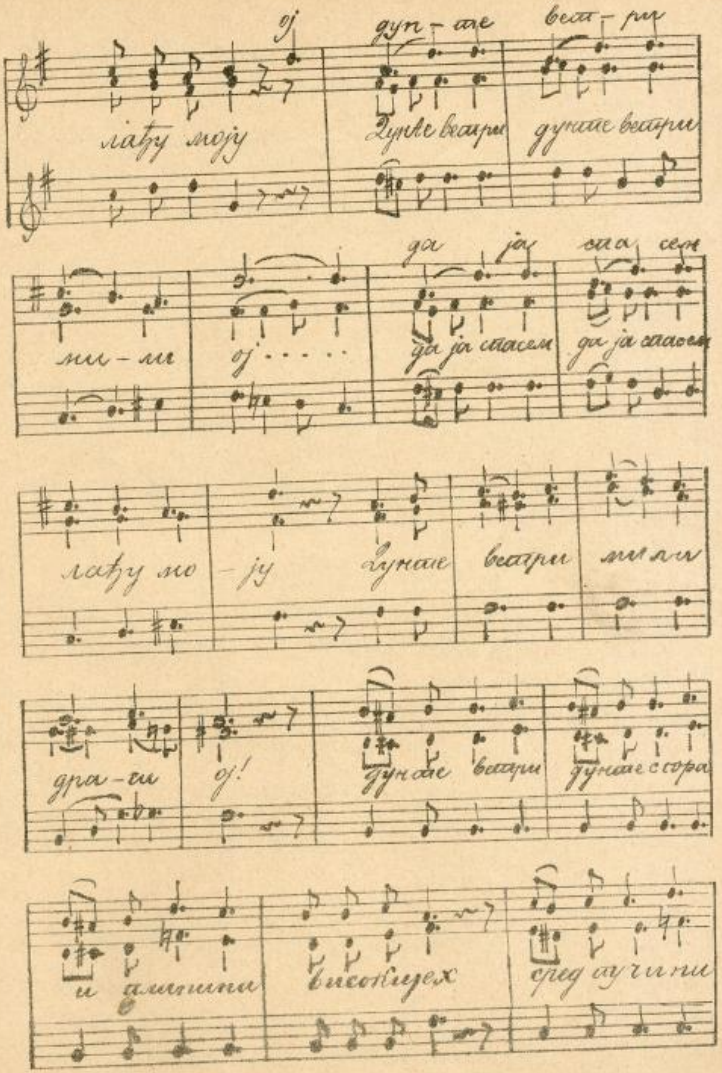
oj
dup-ce
vesa-ri
laћu moj
dunje vesari
dunje vesari
da
ja
sa
se
mi-li
oj . . . . .
da ja spasem
da ja spasem
laћu mo-ju
dunje
vesari
mi li
dra-gi
oj!
dunje
vesari
dunje s'ora
i
almasa
visoke
gred
uči ni

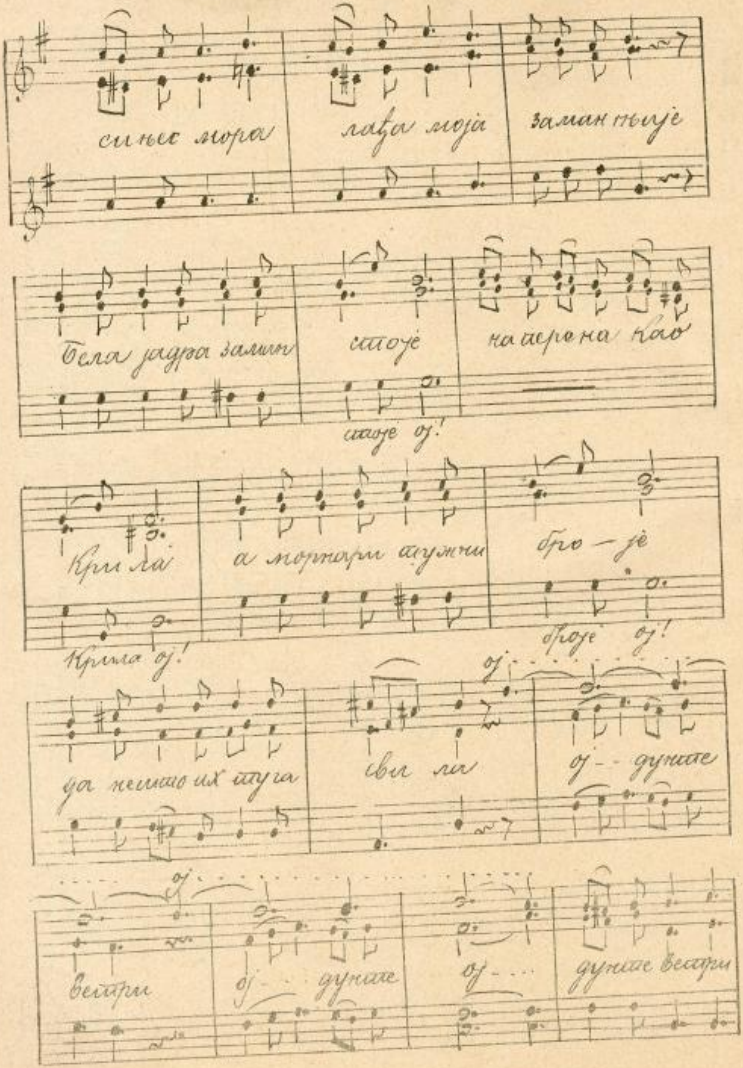
сиње мора
лађа моја
заман плује
Бела једра замин
стоје
на пера на као
стоје ој!
Крила
а морнари слушни
бро – је
Крила ој!
броје ој!
ој
да нешто их плаши
сви ли
ој – дувне
ој
вејари
ој – дувне
ој –
дувне вејари

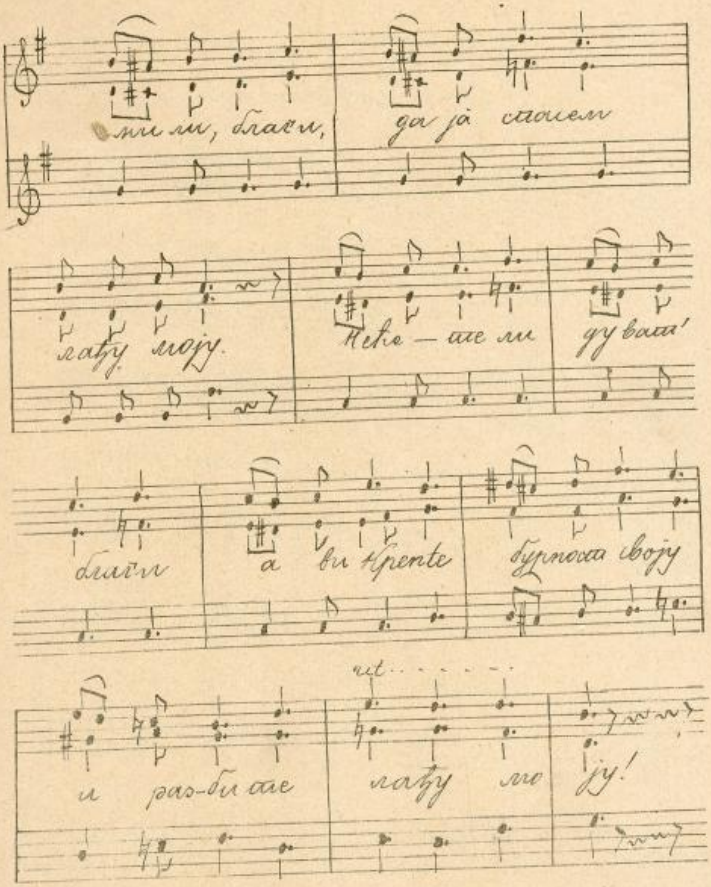
ли ли, благи, да ја сплетем
латву моју. Неће — ако ли ју ваш'
благи а ви трепте бурноха своју
и раз-би ако латву мо ју!

Oj Словени.....

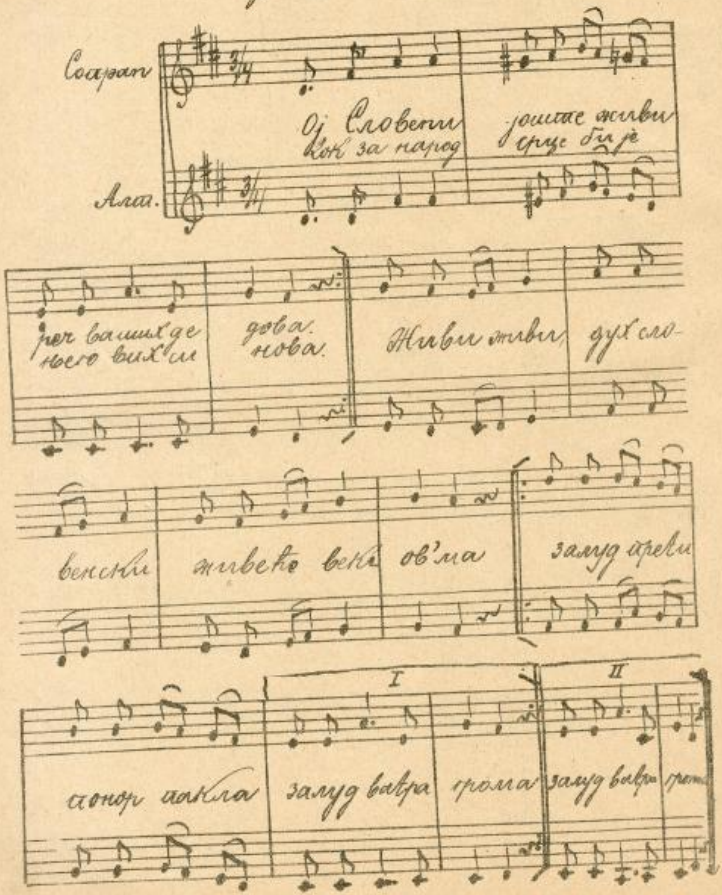
Сопран
Oj Словени
јошчае живи
Alт.
Кок за народ
срце бије
реч вашихде
дова.
нова.
Живи живи дух сло-
венски
живело века ов'ма
залуд среди
I
II
сонор авкла
залуд вавра
грома
залуд вавра
грома

22. Божић

Andante

Ј. Мариновић

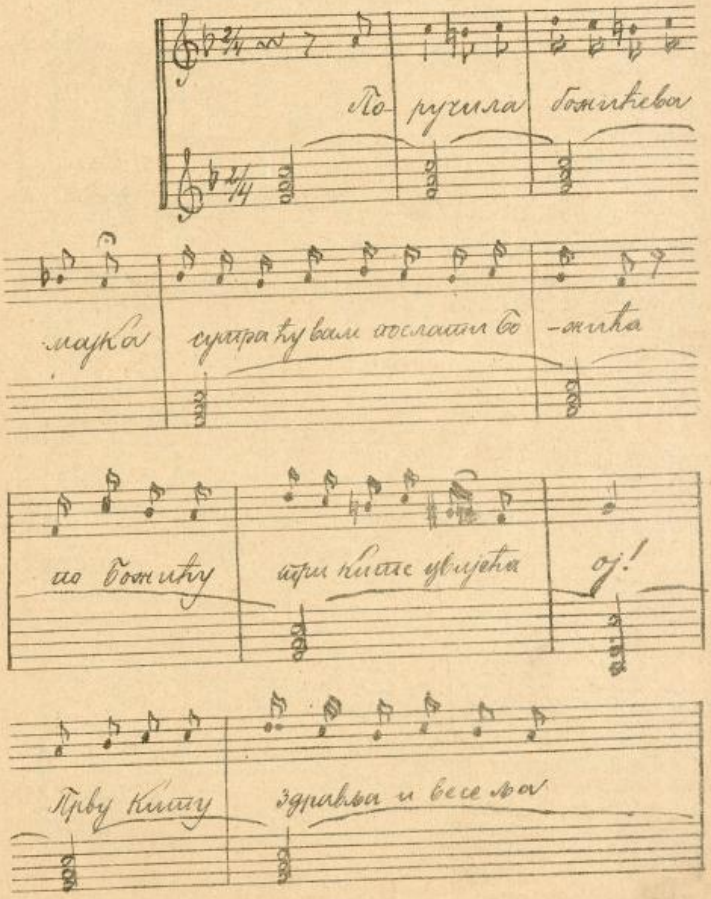

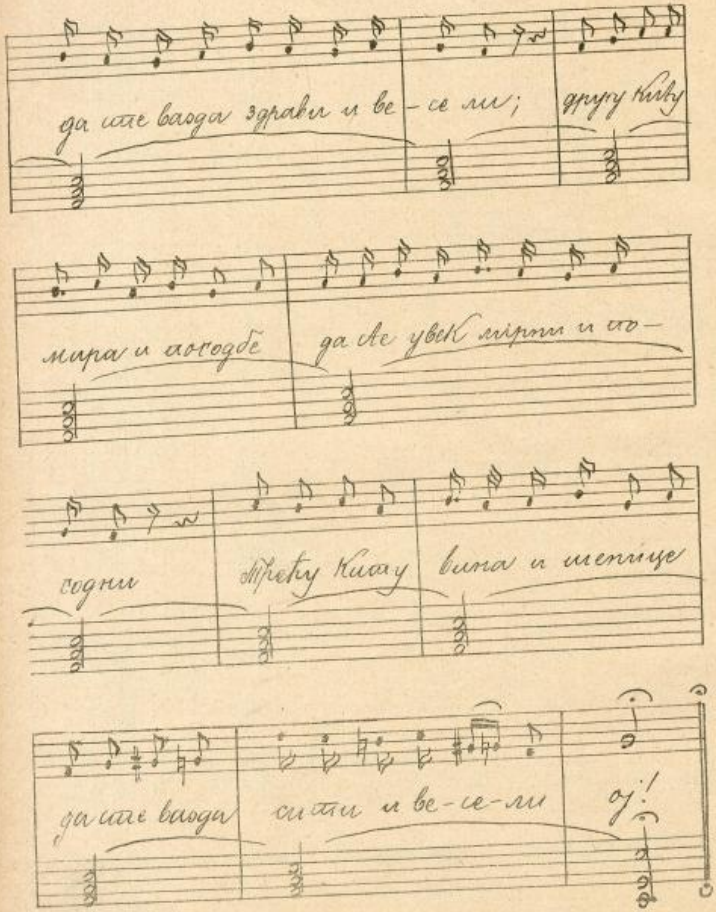
да сте вашда здрави и ве-се ли;
другу киву
мира и согодбе
да се увек мирни и со-
содни
Христу Кнаду
вина и шеница
да сте вашда
сити и ве-се-ли
ој!

23. Бојна труба.

Allegro con fuoco. Л. Дилић.

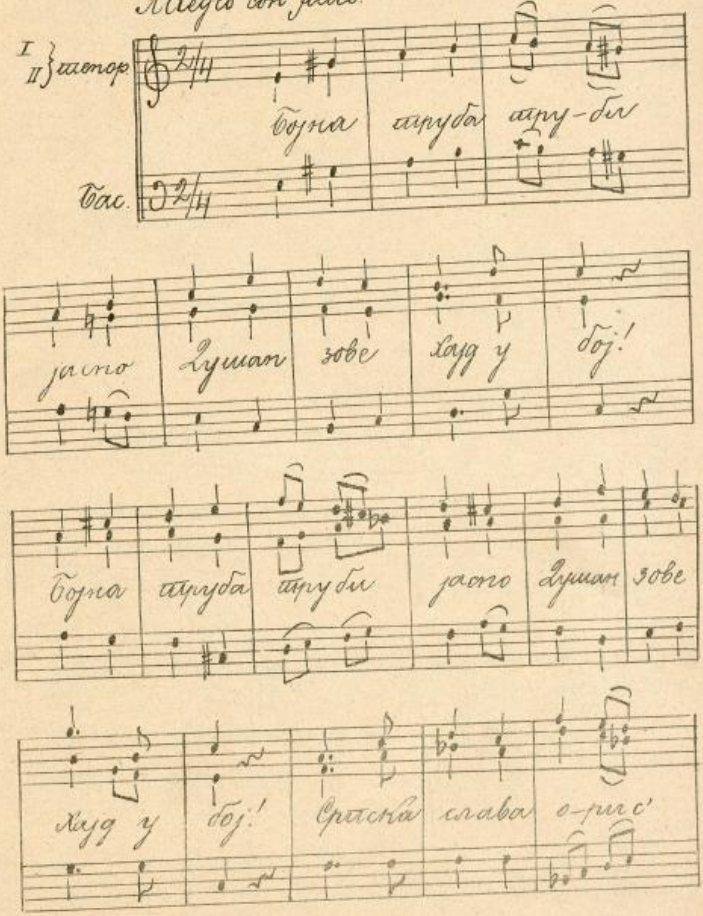

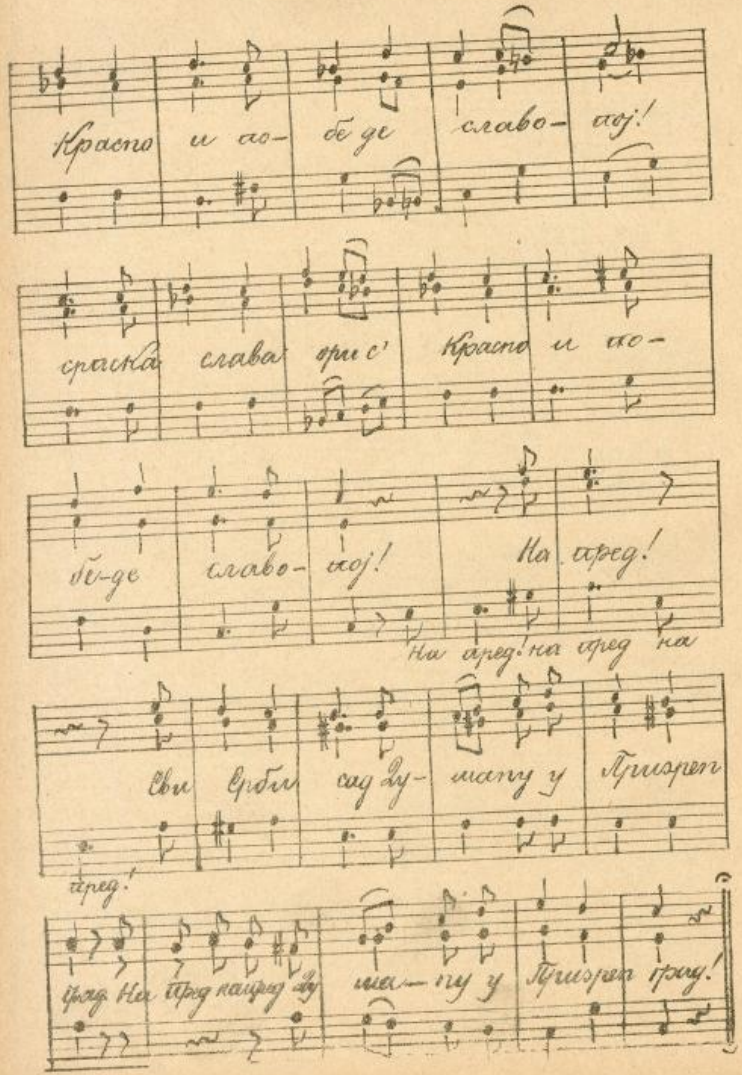
Красно и до- бе де славо- дој!
српска слава фрис' Красно и до-
бе-де славо- дој! На пред!
На пред! на пред на
Сви Срби сад ду- шану у Призрен
пред!
пред На пред напред ду шма— пу у Призрен пред!

2. Српска земљо, земљо красна,
Тко ти муке славе кани
Покавља се.
Теби свитла зора сјала,
За след' теме умрета' сви!
Покхвља се.
Напред! Напред! сви Срби,
Сад у славни наш Призрен град!
Напред! Напред!
Сад у славни наш Призрен град!
Д. Јовић

Кишна пролетна (градитељ песама)

2. Умилне птице мале,
Са росна грања слетну,
На росу чисту круне
У једра мирни цвету.
3. Ко поток жуборе, мами,
— Мало сада рече старији
Небројно јато чела
Пољевку своју зури...
4. А сврба у дол вите
Плаветна дреновица
О, ал' нам киша бурна
У часу уми мљуа!
5. Но сирма летор мами
На брзо у дол слете,
да виде, ко у доли
Весело кликнуо' нете:
Ох, ала лепше сија
Кад густи облак прође!
Ох, ала драчак сјајнији
Кад бласа олимпа дође!
М. Ђурић

Исправке.

Страна 2, први ред озго. Место „ослобођење борбе слод" треба да буде: будућности српскиброд."

Страна 10. последња 2 такта овако треба исправити:

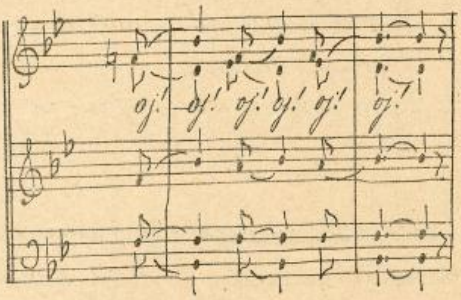

Страна 17. први ред озго: место друге ноте „e" у првом такту, треба да буде „es." Код тен. и баса. Прва три такта: „наде нам је ауна, ауна" бас нек иде као оклагаву ниже, но мало је писано. То исто важи и за оно на 18. страни: „ако нам слави водн дан."

Код песме: oj Мораво "страна 43. други ауда „мало би без Србина," нек се узме као „ехо."

Страна 33. други ред озго: место „на сољани сунцам моју" треба „у дални страни раj."

Код песме „Божић", у почетку место „Andante" треба да стоји: „recitativo."

У песми: „Дрвце весело", последњи клон тенора је „g" на другој линији а не „c."